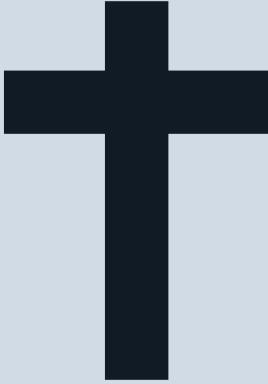

Kotira Uva

The New Testament and portions of the Old Testament in the
North Tairora Language of Papua New Guinea

Kotira Uva
The New Testament and portions of the Old Testament
in the North Tairora Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen na sampela hap Olpela Testamen
long tokples Tairora long Niugini

copyright © 1979, 1994, 2005, 2008, 2009, 2012 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Tairora

Dialect: North Tairora

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-05-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 30 Nov 2021

909b265f-c886-56ae-b943-fdc12fe46c5e

Contents

Matiu	1
Maaki	99
Ruki	161
Ioni	263
Kaiqa Varora	332
Romeni	423
1 Korinti	468
2 Korinti	513
Karesia	542
Epasaasi	558
Piripai	573
Korosi	583
1 Tesaronaika	593
2 Tesaronaika	602
1 Timoti	607
2 Timoti	620
Taiaasi	629
Pirimoni	635
Hiparu	638
Iemi	673
1 Pitaa	685
2 Pitaa	698
1 Ioni	706
2 Ioni	717
3 Ioni	719
Iuti	721
Qoqaiqama Kora	725

MATIU

Matiuva Ihuva nurara tura

Ihu Karaitira anku
(Ruki 3:23-38)

¹ Ihu Karaitira anku maantima vaura:
Eparahaamivavata   Devitivavata   vitanta   vira
kaivaqaukatantama vaura.

² Eparahaamiva Aisaakira gova vauvaro
Aisaakiva Iekopira gova vauvaro
Iekopiva Iutaara vira qata vakaara gova vauvaro

³ Iutaava Peresika Saraaka gova vauvaro vitanta nova
Temaava vaura.

Peresiva Hesaronira gova vauvaro
Hesaroniva Raamira gova vauvaro

⁴ Raamiva Aminadaapira gova vauvaro
Aminadaapiva Nasonira gova vauvaro
Nasoniva Saramonira gova vauvaro

⁵ Saramoniva Boasira gova vaura. Boasira vira nova
Rehaapiva vaura.

Boasiva Obetira gova vaura. Obetira vira nova Rutiva
vaura.

Obetiva Iesira gova vauvaro

⁶ Iesiva King Devitira gova vauvaro Devitiva
Soromonura gova vaura. Soromonura nova tota Uraiaara
naatavano vaura.

⁷ Soromonuva Rehoboamura gova vauvaro
Rehoboamuva Abiaara gova vauvaro
Abiaava Asaara gova vauvaro

⁸ Asaava Jehosafaatira gova vauvaro
Jehosafaativa Jehoraamura gova vauvaro
Jehoraamuva Usiaara gova vauvaro

⁹ Usiaava Jotaamura gova vauvaro
Jotaamuva Ahaasira gova vauvaro
Ahaasiva Hesehiaara gova vauvaro

¹⁰ Hesehiaava Manasera gova vauvaro
Manaseva Emonira gova vauvaro
Emoniva Josaiaara gova vauvaro

¹¹ Josaiaava Jehoiakiniravata vira qatanavuvata gova
vaura. Vi entara vo vatanaaka ekaa Isareri vatanaaka
rarauke ntita vare Babironini vuru kora.

¹² Jehoiakiniva Seatielira gova vauvaro
Seatieliva Serubabelira gova vauvaro

¹³ Serubabeliva Abiutira gova vauvaro
Abiutiva Eliakimira gova vauvaro

Eliakimiva Asora qova vauvaro
 14 Asova Sadokira qova vauvaro
 Sadokiva Akimira qova vauvaro
 Akimiva Eliutira qova vauvaro
 15 Eliutiva Eleasaara qova vauvaro
 Eleasaava Mataanira qova vauvaro
 Mataaniva Iekopira qova vauvaro
 16 Iekopiva Iohepira qova vauvaro
 Iohepiva Mariara vira vaativano vaura.

Mariava Ihura vatatora. Tenavu Ihurara *Mesaiaarave* tunara. *„Karaitirave, Mesaiaave, Kotiva atitai vaintirave, vohaa qaramakero vai uvara.„*

17 Ihu Karaitira anku vaireva Eparahaamiraqaahairo Devitiraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura. Devitiraqaahairo vatuka vo Babironini rarauke ntita vare vuru ko entaraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura. Babironini rarauke ntita vare vuru koraqaahairo Karaitiva qovaraigu entaraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura.

Iohepiva tavovaro Mariava vainti taiqama vura

18 Ihu Karaitira vatato okarava maantimama vairo: Vira nora Mariara Iohepira qaqi vaiririqama amitovaro kia vikantiro nuvaka Mariava tavovaro Kotira Maraqravano vira vainti taiqama kora. 19 Viva vainti taiqama viro vauvaro vira vaativano Iohepiva koqe vaiintivano vaiharora tiro, viva tiharo, Te vaiinti nahenti nivuqaa Mariara atitaariraro viva kaurira haika varaantorave. Kaiqe te vira evaara atitaariraro vuarire, tiro.

20 Iohepiva naiqai mintima kero iriro, vaiteharo taira tave vauvaro Noravano atitova *enseli* vovano qovarama viro tiharo, Devitira maaquo, Iohepio, kia qeteharama Mariara varaane. Kotira Maraqravanoma vira vainti taiqama kaivo.

21 Ai naatavano qorainti vainti vuru vatatairara are vira autu reharama Ihurave tiane. Ihuva vaiinti nahenti kaqama nimiteharo vika qora kaiqa vare uvara nunka nimiteharo vika kuvantu nimitaainarara tira, are vira autu rehara Ihurave tiane, tiro.

22 Haaru Noravano nai paropeti vaiinti noqihairo tivato uvava vivauma variarire tiro, *enselivano* qovarama viro minti tura. Haaru Kotira uva qoqaiqamake vauva, paropeti vaiintivano mintima tiro:

23 Naantiara kia vaiinti vataakero nina nahentiva vainti taiqama viro vainti vatataanarove. Vika virara Imanuerivave tivarave, tura. (*Aisaiaa 7:14*)
Imanuerira autu okara vaireva, *Kotiva tinavu hampata vairave*, tura.

²⁴ Iohepiva vaitoraqihairo himpiro viva Noravano atito *enseliva* tu uvara iriro viva tunte iro, Mariara qaqi varatora.

²⁵ Iohepiva Mariara qaqi varatero vaiharo viva kia vikan-tiro niraitiro vauvaro, Mariava qaqi variqi viro, vuru qo-raini vainti vatatovaro Iohepiva vira autu reharo, Ihurave, tura.

2

Vo okara vo okara tave vau vaiintinavuka Ihura oru tavora

¹ King Herotiva raqiki vau entara Mariava Betarihemini Iutia vataqaa vaiharo Ihura vatatora. Viva vira vatatero vaumanta opu makauqaa ampegamakeha tave vau vaiinti-navuka vevaihai kuari avu urinaihainaaka Ieruharemini ururora.

² Vinavuka Ieruharemini urure mini vauka ireha tiha, Vainti vo, Iutaa vatanaakaqaa raqikiaina vaintira tantoe vatataivaro vaivo? Tenavu kuari avu urinaini vaiha vira vaahogura tavauro. Tenavu vi vaintira autu tuaherarera ururaukave, ti.

³ Vinavuka minti tuvaro King Herotiva vi uvara iriro, rantuqama viro airi avu aato uti vaura. Ekaa Ieruharemini vaukavata vi uvara iri vikavata airi avu aato utiha vauvaro ⁴ Herotiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, naaromanta vika ani ruvaagumavi vauvaro viva vika irero tiharo, Taraqive vira nova *Mesaiaara* vatataaina vatukava vaivo? tiro.

⁵ Herotiva minti tumanta vika tiha, Betarihemini Iutia vataqaave. Haaru paropeti vovano maa uvara qara ntuvatero tiharo,

⁶ Betarihemi vatukao, Are Iutia vataini variaravave. Vaiinti nahenti ariara kia qumina vatukave tivarave.

Ariqihairo Nora Vaiintivano qovarama vuainarara ti, vaiinti nahenti ariara nora autu vataa vatukavema tivarave.

Ariqihairo avuhainaa vaiinti vovano qovarama viro, viva Kotira vaiinti nahenti Isareri vatanaakaqaa kogema kero raqikiqiro vuanarove, turave. *(Maika 5:2)*

Haaru paropeti vaiintivano minti turara ti, tenavu tiha, Naantiara vi vaintira Betarihemini vatataarove turo, ti.

⁷ Vika minti tuvaro Herotiva evaara vo okara vo okara tave vau vaiintinavuka naaramakero vinavukara tiharo, Tairentae vi vaahogurava qovarama vivo? tiro.

⁸ Minti tumanta vinavuka vira tiva amuvaro iriro, viva vinavuka Betarihemini nititero tiharo, Nenavu vaaqiko-make vi vaintira rantareka vuata. Nenavu vira rantake

tavema vaakama tivata viri tiva timiqe tevata oru vi vaintira autu tuahera amitaare, tiro.

⁹ Herotiva minti tumanta vinavuka Herotira mini ke, oru vi vauvaro vinavuka kuari avu urinaini vaiha tavo vaahogurava avuni viva naane oru viro vainti viva vuraqaa oru ravaaqavu viro vaura.

¹⁰ Vaahogura viva viraqaa vaumanta vinavuka vaahogura vira tave voqamake quahe vaura. ¹¹ Vinavuka naavuqi oriqete tavovaro vi vaintiruva nai nora Mariakantiro vaumanta vinavuka tavema vatakanta tori kauru aravi vaiha vira autu tuahereha vira quahama amitora. Vinavuka vira quahama amitema viraqaahai vinavuka *kori* oriqohai aututo haikarave, koqe mura unta vuaina haikarave, koqe *ueri* vahaverave, vi haikara vi haikara utaqihai urequke amitora.

¹² Vi haikara urequke amite, mini vira hampata varike vaite vauvaro Kotiva tairakaa vinavuka tiva nimitiro tiharo, Kia nenavu Herotira vuru tiva amiate, tumanta vinavuka himpi vo aaraqaa ururante nai maaqaini vurama.

Ihura vite ruqemake Isipini vurama

¹³ Vinavuka vuvaro Iohepiva vaite vauvaro Noravano atitova *enseli* vovano qovarama viro tairakaa vira tiva amiro tiharo, Himpira nena naatavata vaintivata ntita varera Isipi vatani aiqū aututera vuane. Mini oru vairaqe te naantira vo uva ai tiva amiare. Herotiva ai vainti rantakero arukareva auti vaivo, tiro.

¹⁴ Minti tuvaro Iohepiva himpiro entaqiraara nai vaintivata nai naatavata ntita varero Iutia mini kero Isipini vura.

¹⁵ Mini oru variqiro vi vauvaro Herotiva qutu vura. Herotiva qutu vuvaro viraqaahairo haaru paropetivano tu uvava vivau vaura. Haaru viva Kotiva mintima tivo tiro: *Te Isipihai tenta Maaqu aaraariraro viva anianarove*, tura. (*Hosea 11:1*)

Herotiva tumanta airi vainti aru taiqakora

¹⁶ Herotiva vaiharo tavomanta kuari avu urinaihainaaka vira uva raqake kia tiva amiraiti vuvaro vira kaara vira voqamakerō arara itovaro vaiharo oru vokuka nititero tiharo, Ekaa qorainti vainti taara ihi varaakave, naati vainti kia taara ihi varaakave, Betarihemini variakavata, Betarihemi vira tataaqa variakavata, vika aru taiqa kaate, tiro. Viva vaahoguravano qovaraiqu entara kuari avu urinaihainaaka tiva amu uvara iriharo naati vainti taara ihi varaakavata, kia taara ihi varaakavata, aru taiqa kaate tura. ¹⁷ Vika aru taiqa kaate tuvaro haaru paropeti vaiinti Ieremaiaara noqihairo tu uvava vivauma vaura. Vi uvava mintima tiro:

¹⁸ Rama vatukaihairo noraiqaakero iqi rate vaina uvara vaiinti nahenti irivarave.

Tinavu taatova Reseriva nai naintivarara iqi rate vairaro vira naintivara kia qaiqaavata vairara ti, vokika vira muntuka kia ho kukuqama amitaivaro viva no-raiqaakero iqi rate varianarove, tura. *(Ieremaiaa 31:15)*

Isipihai orurante anura

¹⁹ Herotiva variro vuru qutu vuvaro Iohepiva Isipini vauvaro Noravano atitova *enseli* viva qaiqaa qovarama viro Iohepira tairakaa ²⁰ tiva amiro tiharo, Himpira nena vaintivata, vira noravata, ntita varera Isareri vata Iutia vataini anirantera vuane. Ai vainti arukareka iaka qutuma vuavo, tiro.

²¹ Minti tuvaro Iohepiva himpiro vaintivata, vira noravata, ntita varero Isarerini vireva viro.

²² Viva mini viharo iruvaro Akelausiva nai qora Herotira vatuka varero Iutiaqaa raqiki vauvaro Iohepiva vira aatu qetakero Iutiaini oru variarorave tiro. Minti tuvaro Kotiva tairakaa qaiqaa Iohepira tiva amuvaro viva kia Iutiaini viraitiro, qaqirakero ²³ Karirini viro vatuka vo, Nasaretini nai naata vainti vataakero mini oru vaura.

Nasaretini oru vauvaro haaru Kotiva nai paropeti vaiintinavu noqihairo tu uvava vivauma vaura. Vi uvava Ihurara mintima tiro: *Vaiinti nahenti virara Nasaretihaana vaiintive tivarave*, tura.

Ioniva namari nimi vauva tivato uvara
(*Maaki 1:2-8; Ruki 3:1-18; Ioni 1:19-28*)

3

¹ Vi entara Ioniva namari nimi vau vaiintiva anirero Iutiaini qumina vata kanta vaiharo vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, ² Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava aumantoma vaimantara ti, ne nenta vaaqu kaiqa vare vaira qaqira kaate, tiro. Ioniva minti tura.

³ Haaru Ioniva kia vau entara Aisaiaava paropeti vaiintivano vaiharo vi vaiintiva qovarama vuanarove tura. Aisaiaava Ionirara mintima tianarove turave:

Viva qumina vataini vaiharo naveraitiharo, Noravano vuaina aarara qerama amitema vira aara avuqavuqama amitaivaro viva vivauma ho vuarire tianarove, tura. (*Aisaiaa 40:3*)

„Aisaiaava haaru qumina vaka vi uvara tiva tovaro Ioniva anirero vi uvara tivatontema kero viharo vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqiro vurama.”

⁴ Ionira utavaaqavano vaireva *kameri* quara kauki varakero aututo utavaaqava vauvaro viva *reti* naaquntavata tavaarana rumpatora. „Viva kia karavata utukero naraitiro,”

viva korikavata, vaunkakavano namari nkurutoravata, vi kararaqai neharo vaura.

⁵ Ioniva uva tiva nimi vaumanta vaiinti nahenti Ieruharemihaive, ekaa Iutiahaive, Iotani Namari hini hini mantaraihaive, vika hihai hihai ani ruvaagumavi vaiha
⁶ vika nái qora kaiqa varora tiva qovaraigamake vauvaro Ioniva Iotani Namariqi vaiharo vika namari nimi vaura.

⁷ Ioniva vika namari nimi vaiharo tavomanta Parasi vaiintinavuvata, Satiusi vaiintinavuvata, namari varareka viva unaini anuvaro viva vikara tiharo, Ne *uqahi/quaiha* vaintima variavo. Kotiva vaiinti nahenti ntaihareva auti vaivaro tavave niara nivata ntaihaantorave ne aiqū autute kantama vuata timantae ne maini te unanaini aniavo?

⁸ Ne quqaa qora kaiqa qaqira kareka auti vaivera, vate maaqaahai koqe kaiqaqai varaqi vuata. ⁹ Ne nenta auta ntiha tiha, Eparahaamiva tinavu kaivaqavave, tinavu qovave, vaimantara ti, tenavu homa vauro tivorave. Kotiva mintiataa irera, viva homa ni qaqira kero maa orinavuraqihairo Eparahaamira naintivara vara qovaraigama kaanarove. ¹⁰ Kotiva katari tuqireva rori katari tuqaqi qerama taivo. Kia koqe tava iraina katarira viva teqaqama kero ihaqi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.

¹¹ Ne qora aara qaqirake koqe aara vireka auti variamanta te ni qumina namarima aqu nimate vauro. Ti naantiaraini aniarirava ne namari varaantema kero, Kotira Maraaura ni nimiro, iha itaainara voqaara viravata ni nimianarove. Viva Noravano ti haatara kaariravama anianarove. Te qumina vaiinti vaihara ti, te vira aiquni nonkutaainara kia ho vara vuruvi amitararave.

¹² Viva nai havore kauquqi tota varero raisi voqaara *riruruma/rirarima* kareva orurero *riruruma/rirarima* kero auru nai havoreqohairo vaqita varero vuru nai naavuqi vatero, viraqaahairo qumina rapa vaqita varero vuru kia qimpa vuaina iharaqi aqukairaro ita vuanarove, tiro. Ioniva vi uvara turama.

Ioniva Ihura namari amura
(*Maaki 1:9-11; Ruki 3:21-22*)

¹³ Ioniva namari nimi vauvaro vi entara Ihuva Karirihairo anintero Ioniva namari timiarire tiro, Iotani Namariqi Ioniva vaunaini otuntora. ¹⁴ Viva mini otuntovaro Ioniva Ihurara tiharo, Aqao, are namari ti timiataara vaivarama are tiriara namari ti timiane ti variarao, tiro.

¹⁵ Ioniva minti tuvaro Ihuva Ionira nai tiva amiro tiharo, Vate homa ti qaqi kairage te ai namari varaare. Tetanta mintihama Kotiva titantara mintiate tina kaigara ho varaainarave, tiro. Ihuva minti tuvaro Ioniva eo tivakero Ihura namari amura.

16 Namari vira amuvaro Ihuva namariqihairo qaḡini vaarintovaro vaakama naaruvavano qantua vuvaro Ioniva tavovaro Kotira Maraḡuravano mirura voḡaara tuviro Ihu-raqaa tuvuntovaro 17 naaruvaihairo uvavano tiharo, Maa ti Maaquve. Ti muntukavano virarama vaivo. Te virara quahehama vauro, tiro. Tura.

*Sataaniva Ihura avateharo tavora
(Maaki 1:12-13; Ruki 4:1-13)*

4

1 Ihuva namari varovaro Sataaniva vira avateharo irama amitaarire tiro, Kotira Maraḡuravano Ihura vita varero kia vaiintivanovata vaunaini qumina vata kanta vuru kora. 2 Vuru kovaro Ihuva mini vaiharo 40 entanavu variqiro viharo kia karavata naraitiro, qaḡi narara vaura.

3 Ihuva 40 entanavuara narara vauvaro Sataaniva anirero virara tiharo, Are quḡaa Kotira Maaquvano vairera, maa orinavurara tiraro mpareti kuḡu virara naane, tiro.

4 Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aḡao, Kotira vukuḡi mintima ḡara ntuva tova tiharo,

Vaiintivano nai kara naainararaḡai noraiḡaakero iriqiro virava kia ho qaḡi variqiro vuanarove. Viva ekaa Kotira noḡihairo tina uvara iriqiro viharo homa qaḡi variqiro vuanarove, turave, tiro. *(Lo 8:3)*

5 Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira vita varero Kotira vatuka Ieruharemini Kotira Naavu ḡiata maariraḡaa vuru kero vira viraḡaa vara himpimatero 6 tiharo, Are quḡaa Kotira Maaquvano vairera, maaḡaahaira mia vatakanta aḡuvuane. Kotira vukuḡi mintima ḡara ntuva tova tiharo,

Kotiva ariarao tiro, viva tiramanta enseli vika ariḡaa koḡemake raḡikivarave, turave. Are nena aiḡu orikaa ruteḡa kerorave ti, enseli vika nái kauḡuḡohai ai tuataḡi vivarave turave, tiro. *(Ihi 91:11-12)*

7 Sataaniva minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aḡao, Kotira vukuḡi uva vo ḡara ntuva tova mintima tivo: *Noravano ai Variḡavano vairara tira, kia vira avataane, turave, tiro.* *(Lo 6:16)*

8 Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira vita varero aiḡina noraḡaa vuru kero ekaa avuhainaa vaiintinavu raḡiki vau vata maataravata, vi vata maatararaḡaa kempuka haikaḡohai aututo haikaravata umiḡero tiharo, 9 Are vataini tori kauru aravira ti hutuḡai tuahera timitairera, te ekaa maa vi haikara aima amirarave, tiro.

10 Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aḡao, Sataanio, niaraini vuane, Kotira vukuḡi ḡara ntuva tova mintima tivo:

Noravano ai Variqavano vairara tira, are viraqai kaiqa vara amiteharama vira autuqai tuaheraqira vuane, turave, tiro. (Lo 6:13)

¹¹ Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira mini kero vumanta *enseli* vika tuvure Ihura koqemake kahaqama amitora.

Ihuva Karirini vaiharo nai kaiqa hoqarama tora (Maaki 1:14-15; Ruki 4:14-15)

¹² Ihuva vaiharo irumanta Ionira ravaaqavuke vuru karapuhigama kovaro viva „Iutiaini vaura mini kero, anirantero Karirini vura.

¹³ Viva mini orurero kia nai maaqa Nasaretini vairaitiro, gaqira kero Kapenaumini variqiro vi vaura. Kapenaumi vatukavano Kariri Varuva auvahini vaura.

Vi vatava vaireva Sebuluniravata, Napataariravata naintivara vika vatavano vaura. ¹⁴ Ihuva mini oru vauvaro haaru Aisaiaava Kotira uva qoqaiqamako uvava vivauma vaura. Haaru paropeti vaiinti Aisaiaava mintima tiro:

¹⁵ Te Sebulunira vataravata, Napataarira vataravata, tirerave.

Vi vatava varuva auvahini vairave. Iotani Namari vaivaro vi vatava veranto vaimanta vi vatara Kariri vataqaa vo vatanaa vo vatanaaka variarave.

¹⁶ Vika konkiraqi variqi vi, viraqaahai ovavano no-raiqaakero itaainara tavevarave. Vika konkiraqi variavaro gutu vua okarava vika ravaaqavu kaimanta variavaro, viraqaahairo ovavano iteharo aatita nimitaanarove, tura. (Aisaiaa 9:1-2)

¹⁷ Vi entaraqaahairo Ihuva nai kaiqa hoqarama tero vaiinti nahenti tiva nimiqiro viharo tiro, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava aumantoqama virara ti, ne qora aara gaqira kaate, tiro. Turama.

Ihuva vaiinti taaraqanta taaraqanta naaramakero ntita varora (Maaki 1:16-20)

¹⁸ Ihuva Kariri Varuva auvahianta aitareharo tavomanta vaiinti vovano nai qatantiro mini vaura. Vira vakaava Saimoniva vira autu vo Pitaava vauvaro vira qata Entaruva vaura. Vitanta havuka kaiqa vare vautantara ti, vitanta namariqi vahe re vaura.

¹⁹ Vitanta vahe re vauvaro Ihuva vitantara tiharo, Netanta ti avataqi aniate. Netanta havuka vahe ravakeha varentemakema, netanta ti avataqi viha vaiinti nahentima ntitevarave, tiro. ²⁰ Ihuva minti tumanta vitanta vaakama naitanta vahe mini ke, Ihura avataqi vurama.

²¹ Vitanta vira vataake vuvaro Ihuva voqavata oru viharo tavomanta vaiinti votanta Sebedira maaqutanta Iemika Ionika vaura. Vitanta votuqi vaiha náitanta qora Sebedira vataake vahe ruqemavura haqire vauvaro Ihuva vitanta naarama komanta ²² vitanta vaakama náitanta votuvata náitanta qoravata mini ketanta Ihura avataqi vurama.

*Ihuva rovara varokavata koqema nimate vaura
(Ruki 6:17-19)*

²³ Ihuva Karirini vo vatuka vo vatuka vi aniharo vika maara naavuqi oriqetero vaiharo vakaaka tiva nimiharo Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara, koqe vakaaka vika tiva nimiqi viro, vo rovara vo rovara varokave, vo haika vo haikavano vaata qoraiqama kokave, viva vika vika koqema komanta ho vaura.

²⁴ Ihuva mintiaqi vi vauvaro vira uvavano ekaa Siria vatani vi ani umanta vi vatanaaka náí vatukaihai vaiinti nahenti vo rovara vo rovara varokave, noraiqaake aiha vukave, vaana hampata vaukave, vaata raqikika raqikika u rovarara varokave, hini vaata qutu ravavu vaiintikave, vika ekaa vinavuka ntita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva vinavuka koqema komanta ho vaura.

²⁵ Ihuva aaraini vi vaumanta vaiinti nahenti Karirihaive, Dekapolisi vatukanavuqihaive, Ieruharemihave, Iutiaihave, Iotani Namari hini mantaraihaive, vika hihai hihai ruvaaqumavi vira avataqi vura.

5

Ihuva aiqinaqaa vaiharo vakaaka tiva nimura

¹ Ihuva vaiharo tavomanta airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauvaro viva aiqinaqaa oru oquvi vaumanta vira vaintinavuvata viva vaunaini ruvaaqumavi vauvaro

² Ihuva vakaaka hogaramatero viva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo,

³ Te Kotiva i haikarara vehiqamama vauro ti varia vaiinti nahentika vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikaqaa raqikiqi vi vairamanta vika vira vaiinti nahentima vaivarave.

⁴ Muntuka qoraiqira iqi rate variaka, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikama muntuka kukuqama nimitaanarove.

⁵ Tiremakeha vaiha kia náivata qoraiqama nimate variaka vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva maa vatara vika kaama nimitairara ti, vika vi vatara varevarave.

⁶ Avuqavu ni vai okarara antuqa arira ni variaka, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaira vikama ho vaivarave.

⁷ Aaqurihama nimate varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikama aaqurihama nimitaira vaivarave.

⁸ Quqaaqamake Kotiraqai avataqi vi varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Vi vaiinti nahentika Kotira tavevarave.

⁹ Antuareha vaa vaa ti varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikarama ti vaintivarave tirama vika vaivarave.

¹⁰ Kotirarao tiha avuqavu ni variavaro vira kaara qoraiqama nimitaqa vi varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikaqaa raqikiqiro vi vaira vika vira vaiinti nahentima vaivarave.

¹¹ Ne ti tivataqi vi vaimanta vira kaara niara vaaqu uva tivaqi viha, ni qoraiqama nimitaqa viha, nana nana una uvae, qora uvae niara tivaqi vi vaivaro Kotiva virara iriharo ni koqema nimitaanarove.

¹² Ni qoraiqama nimitaantemake, haaruvata vaiinti vokuka Kotira uva tiva qovaraiqu vaiintika qoraiqama nimate vaurave. Naantiara nivata mintimake qoraiqama nimate vaimanta ne nenta muntukaqihai voqamake quahaate. Kotiva ninta koqe kaiqara iriharo vira noqaa naaruvaini koqe haika ni kaama nimitairave.

*Ne hore voqaara variakarave tura
(Maaki 9:50; Ruki 14:34-35)*

¹³ Maa vataraqaa vaiinti nahenti variamanta ne vika avutana vaiha ne hore voqaara variavo. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa irera, kia ho vira qaiqaa autu kairaro hiakaa ianarove. Horevano qoraiqama virera, qora horeve tivakero vira qaqira aqukaira vaiinti nahenti viraqaa aiku ravaqi vi anivarave.

*Ne ova voqaara variakara tura
(Maaki 4:21; Ruki 8:16; 11:33)*

¹⁴ Maa vataraqaa vaiinti nahenti variamanta ne ova voqaara ataamakeha variavo. Vatuka vovano aiqina noraqaa vairaro kia vira ho mantaqa kaanarove.

¹⁵ Kia vovano ova qumpikero kure varakero ovaqaa aqute vairave. Aqao, ekaa naavuqi variakavata tavaate tiro, ova qumpikero kantaqaini viri vate vairave.

¹⁶ Ne vira voqaantemake, vaiinti nahenti nivuqaa qoqaa niha ovavano ataa inantemake variqi vimanta vika ne koqe kaiqa vare vaira taveha, ni gova naaruvaini vaira vira autu tuaheraqi vuate.

Mosiva uva maara tivato uvarara tura

¹⁷ Ne nenta aatoqihai tiriara tiha, Viva Mosiva uva maara tivato uvaravata, paropeti vaiintinavu tivato uvaravata, vara qaqira kareva anivave, tivorave. Kia te vika uva qaqini vara kareravauve. Vika tivato uvava qaqi vivau variarire ti, te anuraukave.

¹⁸ Te ni tiva nimiari iriate. Naaruvavanovata vatanovata kia taiqaraitiro, qaqi variqiro viraro vi uvavavata qaqi variqiro vuanarove. Vi uvaraqihairo ekaa uapaa uvavanovata kia taiqa viraitiro, variqiro viraro ekaa haikavano qovaraigama viro vivauma varianarove.

¹⁹ Mosivavata paropeti vaiintinavuvata tivato uvava vaivaro vovano vi uvaraqihairo inaara uva vo raqa kero vokikaravata tiharo, Ne vi uvara homa raqa kevarave, tirera, vi vaiintiva naaruvaini Kotiva raqikina vatukaraqaa oruntaaina entara vira autuvano qumina inaara autuqaima varianarove. Vo vaiintivano Mosira uvavata paropeti vaiinti uvavata iriqiro viharo vokikaravata tiharo, Vi uvara iriqi vuate, tirera, vi vaiintiva naaruvaini Kotiva raqikina vatukaraqaa oruntaaina entara vira autuvano nora autuma varianarove.

²⁰ Te mintimake ni tiva nimirerave. Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti varia vaiintinavukavata, vika nai irike tiha, Tenavu Kotira uva iriha avuqavu ni vauraukave, ti variarave. Ne kia vika naatarake quqaiqamake koqe aaraqaa vivera, ne Kotiva raqikina vatukaraqaa kia ho vivarave.

Vora aruke okarara tura
(Ruki 12:57-59)

²¹ Haaru Mosiva ni kaivaqaukavarara tivato uvara ne vi uvara irurave. Vi uvava mintima tivo: Kia vora arukaane. Vora arukaira vaiintiva, viva uvama varaanarove, turave.

²² Viva minti tuva vaimantavata, kaiqe te qaiqaa vi uvara ni tiva nimiare. Nai qata vakaarara arara itairava, vi vaiintivavata vovano vora arukero uva varainantema kero, uva varaanarove. Te qaiqaavata ni tiva nimirerave. Nai qata vakaarara vaaquvanove tiaina vaiintira vira vita vare nora *kansoruvano* vainaini vuru kaivaro viraqaa uva vataarire. Nai qata vakaarara, Are vueraiqiara vaiintivave, kia ai avu aatovata vaivo, tira vaiintiva, vivavata vora arukero uva varainantema kero, uva varairaro vira muntu qutuvuaka varia vataraqi ihaqima aqu kaanarove.

²³ Vi uvara irihara are *ofaa* taintaqaa vaihara vo haika Kotira iha quara amitare iraro ai qata vakaa vovano ariqaa uva vatairava qaqi vairera, ²⁴ nena *ofaa* haika qaqi tainta tataa mini kera, oru nena qata vakaantira vaihara vi uvara naane avuqavugama kera, viraqaahaira oru vi *ofaara* Kotira iha quara amitaane.

25 Vovano ariqaa uva vataveva ai vita varero ko naavuqira vireva auti vairera, vikantira vaakama vi uvara avuqavuqama kaane. Are kia mintiraitira, ko naavuqi viraro iasivano ariqaa uva vatero ai kiripu kauquqi kaira ai vita vare vuru karapuhiqi kevarave. 26 Te tiarira iriane. Are kiana karapuhiqihaira vaaka taiqenarave. Iasivano tina monura kia ekaa amiraitira, are kia ho vinarave, tiro. Ihuva turama.

Vora naata vaati vataakero hampi okara autirara tura

27 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Haaru Mosiva tivato uvara vo uva ne irurave. Vi uvava mintima tivo: Kia vora vaatintirave vora naatantirave hampi nuane, turave. 28 Kaiqe te qaiqaa ni tiva nimiare. Vaiintivano vo nahenti tavero aatoqihairoqai iriharo tiharo, Mpo, te vira vataake nuataarave, tivakero kia vikantiro niraitiro aatoqihairoqai mintima irirera, Kotiva virara tiharo, Are nahenti vataakera hampi nuaravave, tiharoma vira kaara vi vaiintiraqaa uva vataanarove.

29 Virara irihara are hini avuqohaira avu auti vaihara qora kaiqa vare vairera, qaiqaavata mintiaqi vuarorave tira, nena avu hini vira qaqira vaurukera aqukaane. Ai vaata ekaa nora iha itainaraqi aqukevorave, tira, koqemama are hini vaataqai qaqirakera variqi vinarave.

30 Ai kauqu tanaravano qora kaiqa vare vairera, mintiaqi vuarorave tira, vi kauqura qaqira teqa aqukaane. Ai vaata ekaa nora iha itainaraqi aqukevorave, tira, koqemama are hini vaataqai qaqirakera variqi vinarave.

Nai naata ekaara atitaaina okarara tura

31 Haaru Mosiva tivato uvava vovano mintima tiro: Vaiintivano nai naata qaqirakareva iharo nai naata qara amiro tiharo, Te vira qaqirama kauro, tivakeharo qara ami vairave, turave.

32 Kaiqe te qaiqaa virara ni tiva nimiare. Vira naatavano kia vo qoraintintiro hampi niraitiro vairaro, vira vaativano vo uva kaara vira qaqira kairaro vira naatavano vo qorainti varatairera, nai hoqarenaa vaati kaarama vi nahentiva naata vaati varaa okarara raqakaanarove. Vira qaraaka vaati vivavata vi nahentikantiro niharoma viva naata vaati varaa okarara raqa kaanarove. Kotiva mintima tianarove, tiro. Ihuva vi uvara turama.

Kauqu aiqiqaa aquke okarara tura

33 Ihuva minti tivakero viva uva tiva nimiqi viro tiharo, Haaru Mosiva uva vo ni kaivaqaukavarara tivato uvara ne vi uvaravata iriarave. Minti turave: Are kauqu aiqiqaa aqukehara tihara, Kotira autuqaa te quqaama mintirerave,

tivatena uvara kia raqakaraitira, vi uvara tinantemakera autuane, turave.

³⁴ Ho kaiqe te qaiqaa ni tiva nimiare. Ne kauqu aigiqaa aqukehama tenavu quqaa mintirerave tihama kia Kotira autuqaa mintirerave tiate. Kia vo haika vo haika autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate. Naaruvavano Kotiva oquvuaina taintava vairara ti, virara irihama kia naaruva autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate.

³⁵ Kotiva nai aiqū maa vataraqaa tututero vairara ti, virara irihama kia maa vatara autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate. Ieruharemi vatukavano Avuhainaa Vaiinti noravano variaina vatukava vairara ti, virara irihama kia vi vatukara autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate.

³⁶ Kia nenta qiata autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate. Ne kia ho nenta qiata kaakiara ereraiqama vuane, konkiraigama vuane tivarave. Ne kia ho minti tirara ti, ne qumina nenta qiata autu reha, Tenavu mintirerave, tivorave.

³⁷ Ne vaiha mintireka ivera, qaqi eoqai tivakeha mintiate. Kia mintireka ivera, qaqi kiaveqai tiate. Kia qumina vo uva vo uva tiha mintirerave tiate. Vo uva vo uvavano Sataaniraqihairo qovaraigai vairave, tiro. Ihuva turama.

Vaiinti aruke munti okarara tura
(Ruki 6:29-30)

³⁸ Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viro tiharo: Mosiva uva vo tivato uvara nevata iriarave. Vi uvava minti turave: Vovano ai avu qimpa kairara, are nai avu homa qimpa kenarave. Vovano ai aarai ruvihi kairera, are nai aarai homa ruvihi kenarave, turave.

³⁹ Vi uvava vaimantavata, kaiqe te ni qaiqaa tiva nimiare. Vaaqu vaiinti vovano ni qoraiqama nimitairera, kiama ne nai vira qoraiqama amitaate turo. Vovano ai auruvuta ruqema kairera, tuqantaa viraro hini auruvutavata ruqema kaarire.

⁴⁰ Vovano ai *sioti* varareva ai vita varero *ko* naavuqi vuru kareva auti vairera, nena *sioti* amiharama vira qaqi kairaro ai tavuna vukaivata varaarire.

⁴¹ Vovano ai ravaaqavu kero tiharo, Ti airaira varera vuru aumaiqamake timitaane, tirera, vira airaira aqu varera niaraiqama kera vuru amitaane. ⁴² Vovano vo haikara ai irairera, vira amiane. Vovano vo haika vahuqa varareva irera, kia aqao kiave tiraitira, qaqi vira amiane, tiro. Ihuva minti tura.

Nenta navutaakara muntuka vataate tura
(Ruki 6:27-28, 32-36)

⁴³ Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viro tiharo, Haaru ni kaivaqaukavara tu uvara ne iriarave. Vika minti turave:

Nena navunaarara muntuka vataane. Nena navutaarara iri qoraiqama amitehara variiane, turave.

⁴⁴ Kaiqe te ni qaiqaa vi uvara tiva nimiare. Nenta navutaakara muntuka vateha variate, turo. Ni qoraiqama nimatekara Kotira aaraivaro viva vika kahaqama nimitaarire. ⁴⁵ Ne mintihama nenta qova naaruvaini vaira ne vira vaintiqamama vivarave. Kotiva uva tivaro kuarivano iteharo koqe vaiintivata, qora vaiintivata, ita nimite vairave. Kotiva aaqu atitaivaro aaquvano avuqavu ni vai vaiintiravata, kia avuqavuqama kero ni vai vaiintiravata ruva nimite vairave. „Nevata nenta qova inantemake, koqe vaiintivata qora vaiintivata koqema nimitaqi vuate.”

⁴⁶ Niara muntuka vateka kia vikaraqai muntuka vataate. Niara muntuka vateka ne vikaraqai muntuka vataivera, Kotiva vira noqaa nana haikae ni nimianarove? *Takisi* vare variaka vika kia koqe vaiinti vaihavata, vika nai kena vaiintiara muntuka vateha variarave.

⁴⁷ Ne nenta navunaakaraqai uva manteha vikaraqai quaheha vaivera, Kotira uva kia iriaka variantemake ne vaivarave. Ni kaiqavano vika kaiqa uri aatara kaataara vaimanta ne vika variantemakeqai variavo.

⁴⁸ Ni qova naaruvaini vaiva, viva kia qora kaiqavata vararaitiro, avuqavuqai ni vairara ti, nevata avuqavuqama niha variqi vuatema turo, tiro. Ihuva turama.

6

Vehi vaiinti nahenti kahaqama nimite okarara tura

¹ Ihuva minti tivakero vika tiva nimiqiro viro tiharo, Ne vokika kahaqireka iha, evaara vika kahaqama nimitaate. Kia qoqaa tinavu mahuta tiha vika kahaqama nimitaate. Ne mintiaqi viha vokika kahaqama nimitaivera, ni qova naaruvaini vaiva kia virara iriharo ni koqaa nimianarove.

² Are vovano vi uvara irihara vo haika vehi vaiinti amireva ihara kukeqakera evaara vi haikara vira amiane. Kia vaiinti nahenti nivuqaa noraiqama kera aakara ntava kera amiane. Vo vaiintinavu unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variaka, vika vehi vaiinti monu amire iha, kia vira kukeqake evaara amiraiti, vika vaiinti nahenti nivuqaa vaiha *aanumaara/noma* vuageha maara naavuqie, nora aaraqaae, monu nimi variarave.

Vika kia vehi vaiintiara noraiqaake iriraiti, vika nariaraqai noraiqaake iriha vaiinti nahenti tinavu mahuta tiha, vehi vaiinti nahenti monu nimi variarave. Te ni tiva nimiari iriate. Vi vaiintinavuka qaqi vaiinti nahenti quahama

nimitera vi koqaraqai varevarave. Mintivaro Kotiva kia vinavukavata quahama nimitaanarove.

³ Are vovano monue, vo haikae, vehi vaiinti amire ihara, kukeqakera amiraro ai aaqanto vairavavata kia vira tavaarire. ⁴ Are mintiraro vi haikava kukeqaviro ai aiq tuvuni variarire. Are mintiraro ai qova ekaa kukeqake vare varia kaiqara tave vaiva, viva virara iriharo ai koqema amitaanarove.

Maantimakeha Kotiravata uva tiate tura

⁵ Ne Kotira aarareka iha, unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variaka Kotira aarantemake aarevorave. Vinavuka Kotira aarareka iha vaiinti nahenti tinavu taveha koqe vaiintive tiate ti, qoqaa maara naavuqie, aara kaantaaqaave, vaiinti nahenti ruvaaqumavi varianainive, vaiha Kotira aare variarave. Te tiari iriate. Vinavuka qaqi vaiinti nahenti quahama nimitera vi koqaraqaima varevarave. [Kotiva kiana vinavuka koqaa nimianarove.]

⁶ Are vovano Kotira nena Qora aarareva iharama, kia qoqaa vaiinti nahenti nivuqaa vairaitira, nena naavuqi nenaraa oriqetera qenti tintatera evaara vira aaraane. Are mintiraro ai Qova ekaa vaiinti nahenti evaara vare varia kaiqara tave vaiva, vivama ai koqaa amianarove.

⁷ Ne Kotira aareha hauri ne kia Kotira uva iria vatanaaka aanarevorave. Vika tiha, Tenavu qaiqaa qaiqaavata airi tataa tentanavu variqanavu naare variari vinavuka tinavu uva ho irivarave, ti variarave.

⁸ Ne kia vika aanaraate. Ne kia Kotira iraa entara Kotiva naane ne aarantaa haikarara kankomakero iri tavairave.

⁹ Ne maantima keha Kotira aaraate:

Tinavu Qo, are naaruvaini variaravave.

Tenavu koqemake ai autu takuqi vaira tuahere vauro.

¹⁰ Are tinavuqaa raqikina entava vaaka aniarire.

Naaruvaihainaaka ai antuqa avataqi vintemake, are tinavu kahaqiraqe tenavu vatani vauraukavata ai antuqa avataqi vuare.

¹¹ Tenavu vate kara naainara tinavu timiane.

¹² Vokiaka tinavu qoraiqama timitaamanta vira kaara kia tenavu nai iri qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqira kaunantema kera, arevata tinavu uva nunka timitaane.

¹³ Qora kaiqavano tinavu avataantorave tira, are tinavu antua timitairaqe tenavu kia varaare.

Are tinavu kahaqi vairaro Sataaniva kia tinavu qoraiqama timitaarire.

[Are avuhainaava mpeqaiqama kera raqiki variaravave.

Ai autuqai viriniqamaqi vuariraro ai autuvano qaqi vairaraiqamaqi variqi vuanarove. Quqaave.]

Minti tivakeha ne Kotira aaraate, tiro. Ihuva turama.

¹⁴ Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiqiro viharo tiharo, Vovano vovano ni qoraiqama nimitairamanta ne kia nái qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqirama kauro tivera, ni Qova naaruvaini vaiva, ninta uvavata qaqirama kauro tianarove. ¹⁵ Ne vika qora kaiqa vare uvara kia qaqira kauro tivera, ni Qovavata ne qora kaiqa vare uvara kiama qaqira kauro tianarove, tiro.

Kotirara iriha kara auramate okarara tura

¹⁶ Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne kara auramatareka iha, kia koqe kaiqa unaqaraiqama keha vare varia vaiintika variantemake iate. Vinavuka kara aurama teha vaiinti nahenti vinavukara mpo ike kia kara ne variakave tiate ti, vinavuka ua viri arateha aara maata vi ani variarave. Te tiari iriate. Vi vaiintika kia vo koqaavata varevarave.

¹⁷ Are vovano kara aurama tareva ihara, evaara kara aurama taane. Vaiinti nahenti ariara qaqima kara ne vaivo tiate tira, nena viri hiqama kera qiata qaahi ntuva kera evaara kara aurama taane.

¹⁸ Are evaara mintiraro ai Qova ekaa evaara kukeqake vare kaiqara tave vaiva, vivama nina koqaa amianarove.

Airaira onaana ruvaaqumake okarara tura
(Ruki 12:33-34)

¹⁹ Kia maa vataraqaa vaiha airi airaira onaana ruvaaquma kaate. Airaira onaana maa vataraqaa ruvaaqumake vataavaro toveqivanove, tuvuravanove, uvairivanove, vi haikara vi haikara qoraiqamake vairave. Vi haikara vi haikara varareka muara vaiintinavu naavu rukavuke origete muara vare variarave.

²⁰ Ne koqe kaiqa vare vaivaro naaruvaini ni airaira onaana ruvaaqumavi variarire. Naaruvaini kia oqokavanove, tuvuravanove, uvairivanove, vi haikara vi haikara qoraiqamake vairave. Kia mini muara vaiintivano naavu rukavuke muara vare variarave.

²¹ Ne maa vataraqaa airaira onaana ruvaaquma kaivera, ni muntutavano maa vataraqaa vaina haikararaqai vairamanta vaiyarave. Ni airaira onanavano naaruvaini ruvaaqumavi vairera, ni muntutavano naaruvaini vaina haikararaqai vairamanta vaivarave.

Avuvano ekaa vaata ataama amite vairara tura
(Ruki 11:34-36)

²² Avuvano ova voqaarama vairave. Ai avuvano koqe avu vairera, ekaa ai vaatavano ruvaaharo varianarove. ²³ Ai avuvano qora avu vairera, ai vaatavano konkiraiqama vuanarove. Ai vaatavano kia ruvaaharaitiro, konkiraiqama viro vairera, te ariara ohoma tiva amitararave.

Kotiraravata monuaravata tura
(Ruki 16:13)

²⁴ Kaiqa vaiinti vovano kiama ho vohaa vaka nora vaiinti taaraqantaqaa kaiqa varaanarove. Viva mintirera, vira muntukavano vorara vaiharo kiama vorara varianarove. Viva vora uvaqai iriharo, vora uva qoririma kaanarove. Are kiama ho Kotiravata monuvata vohaa vaka kaiqa vara amitaqira vinarave, tiro.

Kia vo haika vo haikara avu aato utuate tura
(Ruki 12:22-31)

²⁵ Vi uvara irihama te niara mintima ti: Ne qaqi variqi virave, ne kara nerave, namari nerave, nenta vaata nonkirave, kia vi haikara vi haikarara airi aato utivaro ni muntukavano qoraiqiarire. Ne qaqi variqi viva avuhainaa haikavano vaivaro ne kara neva naantiaraihainaa haikavano vaivo. Ni vaatavano avuhainaa haikavano vaivaro ne nonki utavaaqava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo.

²⁶ Viri kanta ata vare ni varia uvirika tavaate. Uvirivano kia kara utukero qantu varero naavuqi vuru vate vairave. Uviri vika variavaro ni gova naaruvaini vaiva vikaqaa raqiki vaimanta kara ne variarave. Uvirivano qumina haika voqaara variamanta ne vaiinti nahenti vaiha uviri vika naatara kaarara tiro, Kotiva kiae niqaa koqema kero raqikianarove?

²⁷ Niqihairo ta vaiintivae te vaaka qutu vuarorave tivakeharo nai qaqi variaina entara vonavu tomaqa kaanarove? „Kia vaiinti vovano ho mintianarove.”

²⁸ Ne nantihae utavaaqa nonkirara avu aato utiha variavo? Ahakaqi qampiqe vai maurakanaara tavaate. Vi maurakanaaka kia naaqunta varake nai utavaaqa autiraiti, vika koqemake qampiqeha variarave.

²⁹ Haaru King Soromonuva utavaaqa koqeraqai nonkutero vauvarovata, viva nonkuto utavaaqava kia ahakaqi vai maurakanaava iteharo ruvaahaira aatarake vaurave.

³⁰ Kotiva vivama ahakaqi vai maurakanaaka koqema nimite vairave. Vi haikava vate vahuqa vairamanta hura iha tuta kaivaro ita taiqa vuanarove. Ho Kotiva qumina ahakaqi vai haikaravata koqema amite vaiva vaiharora tiro, viva ni vaiinti nahentiqaa raqikiharo viva kiae nivata koqema kero utavaaqa nonku nimitaanarove? Ike, ne Kotirara kempukaiqamake iriha, viva mintima timitaanarove tiataarave.

³¹ Kotiva ni kahaqama nimite vairara ti, ne kia airi avu aato utuqi viha tiha, Nana karae nararave? Nana namarie nararave? Nana utavaaqa nonkirarave? tivaqi vuete.

³² Kotirara kia iri varia vaiinti nahentika, vika minti tivaqi viha vi haikara vi haikara rantaqi vi variarave. Ne kia

vika aanaraate. Ni Qova naaruvaini vaiva ne vi haikara vi haikara aavoqiara kankomakero iri tave vaivama vaivo.

³³ Kotiva niqaa raqikiainarave, Kotiva niara avuqavu varia vaiinti nahentikave tiainarave, virara noraiqamake iriqi vuate. Ne virara naane noraiqaake iriqi vivaro Kotiva viva ne rante vai haikara, ekaa vi haikara vi haikara ni nimianarove.

³⁴ Hura qovarai qiainarara kia airi avu aato utuate. „Ne vate maa entara variakave.„ Hura vai vaiinti nahentika vika hura qovaraiqiaina haikarara airi avu aato utiha vaivarave. Vate qovaraiqiaina maararaqaa kia hura qovaraiqiaina maarara akukuma taate, tiro.

*Kia vora kaiqara pupiteha rahaate tura
(Ruki 6:37-38, 41-42)*

7

¹ Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiqiro viharo tiharo, Kotiva ninta kaiqavata rahakero tavero qora kaiqave tiantorave ti, ne kia vora kaiqara pupiteha qora kaiqave tiate. ² Ne vora kaiqa raheha vira kaiqavano minti mintima vaivo tivaro Kotiva ninta kaiqavata rahakeharo minti mintima vaivo tianarove. Ne vokiaka autu nimitentema kero, Kotiva vohaa qarama kero nintavata autu nimitaanarove.

³ Are nantiharae vata antaauruvano ai qata vakaara avuqi viqetaira taveharama kia nina avuqi nora katari hanka viqetaira tavera iarao?

⁴ Nora katari hankavano ai avuqi viqetero vaivara nantiharae nena qata vakaarara kairaqa ai avuqihai vata antaauru qaqini veqa kaare ti variarao? Kia minti tiataarave.

⁵ Are unaqaraiqama kehara koqe kaiqa vare variaravave. Tota nora katari hanka nena avuqihaira naane veqa kera, viraqaahaira koqemakera taveharama nena qata vakaara avuqihairavata vata antaauru qaqini veqa kenarave.

⁶ „Vokia vaiintinavuka vairi quara voqaara variarave.„ Kia Kotira takuqira haika vika nimiate. Ne mintivera, vika tuqantaavi ni qoraiqama kevarave. Ne koqe haikave tia haikara kia vika nimiate. Ne mintimanta vika vi haikara ntava rahitama kevarave.

*Ihuva Kotira aare okarara tura
(Ruki 11:9-13)*

⁷ Ne Kotira aarehama vo haikara naarivaro viva vi haikara ni nimiarire. Ne rantaqi viha oru ranta kaate. Ne qenti kuekue ivaro Kotiva qantua nimitaarire.

⁸ Kotira vi haikarara naarika homa varevarave. Vi haikara rantaqi vika homa ranta kevarave. Qenti kuekue i vaiintika qantuarama nimitaanarove.

⁹ Niqihairo ni maaqu vovano qamaara naariraro vira gova nai maaqu qumina orihaae amianarove? „Aqao, vira gova kia mintianarove.” ¹⁰ Qaiqaa vira maaquvano nai qora havukara naariraro vira gova memarue amianarove? „Aqao, viva kia mintianarove.”

¹¹ Ne kia koqe vaiinti nahenti vaihavata, ne nenta vainti koqe haikaqai nimi variarave. Ni Qova Kotiva vo? Ni Qova naaruvaini vaiva ni aatarakero uritarero vo haika vo haika naari vai vaiintika mantaqumakero nora haika koqe haikaqaima nimianarove.

¹² Ne vokiakara minti mintimake koqema timitaate tintimake, ne vohaa qaramake vika náivata minti mintima nimitaqi vuate. Te vi uvara tihama te Mosivavata paropeti vaiintinavuvata tivato uvara vira okarama turo.

Taara qentiara tura
(Ruki 13:24)

¹³ „Qenti taaraqanta vairave. Qenti vo, inaara qentivano vaivaro qenti vo, nora qentivano vaivo.” Ne inaara qenti minaqai vuate. Vaiinti nahenti ekaara taiqa vinainiara vua aarava vaireva, nora aaravano vaivaro vi aararaqaahainaa qentivata nora qentivano vaimanta airi vaiinti nahenti qenti viraqaa vi variarave.

¹⁴ Vaiinti nahenti ekaa enta koqemake qaqi variqi vi varianaini vua aarava vaireva, muaqe aaravanoqaima vaivaro vira qentivata inaara qentivano vaimanta vaiinti nahenti vohaiqa vohaiqavanoqai vi aararaqaa ranteha vi variarave.

Unaqaraiqamake ti varia vaiintikara tura
(Ruki 6:43-44; 13:25-27)

¹⁵ Vaiintinavu unaqaraiqama keha tiha, Tenavu Kotira uvama ni tiva nimi vauraukave ti varia vaiintika, vika naatu rauriha variate. Vika vaireka, sipisipi aanaramake variavarovata, vika avutaqi qaakau vairi voqaara variarave.

¹⁶ Ne vika vare vai kaiqara tavehama, ne anomake vika qora okaravata ho tavevarave. Vaiintivano *uaini* tava hiqireva viva kia tauveraqaahairo hiqi vairave. Viva *fiki* tava hiqireva kia auqu vai katariraqaahairo hiqi vairave.

¹⁷ Vira voqaantemakero, koqe katarivano koqe tavaqai ire vaivaro qora katarivano qora tavaqai ire vairave. ¹⁸ Koqe katarivano kiama qora tava iraanarove. Qora katarivano kiama koqe tava iraanarove. ¹⁹ Katari kia koqe tava iraaainara vira teqakero ihaqira aquke variarave.

²⁰ Ho te vaaka tuna uvara qaiqaa ni tiva nimirave: Ne vi vaiintika vare vai kaiqara taveha ne anomake vika qora okaravata tavevarave, turo.

²¹ Vaiinti nahenti tiriara, Noravauvo, Noravauvo, ti vari-akaqihai kiama ekaa vika Kotiva raqikina vatukaraqí ho vivarave. Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriqi vi variaka, vikaqaima vira vatukaini ho vivarave.

²² Naantiara ekaara entaqaá vaiinti nahenti airitahaa tiri-ara tiha, Mpo, Noravauvo, Noravauvo, ai autu rehama Kotira uva ti variavaunarave. Ai autu rehama vaiinti avutaqihai vaana nitite variavaunarave. Ai autu rehama kia tavaa kaiqara, vo kaiqa vo kaiqa vare variavaunarave, tivarave. ²³ Vika minti tiqevata, Te kia ni tavaunarave. Ne vaaqu kaiqa vare variaka tiqaahai niaraini vuatema, tirarave.

Naavu taaraqantara tura
(Ruki 6:47-49)

²⁴ Ti uva iriro te tunantemakero vare vaina vaiintira okara ni tiva nimirave. Vi vaiintiva avu aato vataa vaiintivano kempuka naavu kaqataina vaiintira voqaarama varianarove.

²⁵ Vi vaiintiva kempuka oriqaá nai naavu kaqa taivarora tiro, aaquvano ntivaro huvura namarivanove, uvaivanove naavu vira venta aqukarare tirovata, kia ho venta kaivaro hiqintirave.

²⁶ Ti uva iriro qaquirakeharo kia te tunantemakero ni vaina vaiintira okara ni tiva nimirave. Vi vaiintiva kia avu aato vataa vaiintivano nai naavu nuqa kanta kaqa taaina vaiintira voqaarama varianarove.

²⁷ Vi vaiintiva nai naavu nuqakanta kaqa taivarora tiro, aaquvano ntivaro huvura namarivanove, uvaivanove, vira naavu venta aqukaivaro naavuvano pau tivaro hiqintiro raputama virarama turo, tiro.

²⁸ Ihuva vi uvara vi uvara vika tiva nimi taiqa komanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka náí kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, aahuva uva vo qarama keroma tinavu tiva timi vaivo. ²⁹ Viva kia maara okara ti varia vaiintinavuka tiantema kerovauve tinavu tiva timi vaivo. Viva nora vaiintivano tiantema keroma ti vaivo, ti tura.

8

Numuaravano vaata ite vau vaiintira koqema amitora
(Maaki 1:40-44; Ruki 5:12-14)

¹ Ihuva vakaaka tiva nimi taiqa kero aiqina vira mini kero vi-hairo tuvi vaumanta vaiinti nahenti vira avataqi tuvi vaura.

² Vira avataqi tuvi vauvaro vaiinti vovano numuaravano vaata ne vau vaiintiva oru Ihura avuqaa tori kauru araviro tiharo, Nora Vaiintio, are ti kahaqiataa irera, are homa ti numuara nunka timitenarave, tiro.

³ Minti tuvaro Ihuva nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero tiharo, Te ai kahaqataa ivera mintima amitarerave. Te ai numuarara tavanta vuarire turo, tuvaro vaata ne vau numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.

⁴ Viva ho vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kia vora tiva amiraitira, oru viraro Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira are Mosira maara uva tivatorara iriharama *ofaa* vo quarairamanta vaiinti nahenti ariara tiha, Quqaama vira vaatavano koqema vivo, tiate, tiro. (Wkp 14:1-22)

Ihuva aami vaiinti vira kaiqa vaiinti koqema kora
(Ruki 7:1-10)

⁵ Ihuva minti tivakero Kapenaumini vuvaro Romeni vaiintivano 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vauva anirero Ihurara mpo tiharo, ⁶ Noravauvo, ti kaiqa vaiinti vaata qutu ntava vivaro voqamakero antura ntiharo naavuqi vaivo, tiro.

⁷ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Aniqetanta viva inaini orunte te vira koqema kaare, tiro.

⁸ Minti tuvaro iqoka vaiinti viva aqao tiro, Nora Vaiintio, te koqe vaiinti variariravauve are ti naavuqi ho vinarave. Are maini vaihara virara koqema vuarire tiraro viva koqema vuarire.

⁹ Te iqoka vaiinti vaiha tintaqaa raqiki varia vaiintika uva iri vaunarave. Te ai aanaramake vaiintiqaa raqiki vauraukave. Te iqoka vaiinti vorara vuane turaro viva virave. Te vorara aniane turaro viva anirave. Te tenta kaiqa vaiintiarara mintiane turaro viva mintirave, tiro.

¹⁰ Iqoka vaiintiqaa raqiki vauva minti tuvaro Ihuva ike tivakero tuqantaaviro vaiinti nahenti vira avataqi anukara tiharo, Te ni tiva nimiari iriate. Te Isareriqi vi aniha kia te maa vaiintiva tiriara kempukaiqaakero iri vai vaiintira voqaara vo tavaunarave, tiro.

¹¹ Maa uvara iriate. Naantiara vonaihai vonaihai vo vatanaaka airitahaa Kotira vatukaqi vaiha vika ni kaivaqaukavara Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave, vinavuka hampata kara nevarave.

¹² Vika mintimake vaimanta maa vatanaaka tenavu Kotira vaiinti nahenti vauraukave ti variaka, vikavata vi karara oru naare timantavata, vika ravaaqavu vare aaqaini vaati aqukaimanta vika konkira arinanaini vaiha iqi rataqi viha vika nai aarai tenti aneha vaivarave, tiro.

¹³ Ihuva minti tivakero iqoka vaiinti vira tiva amiro tiharo, Nena naavuni vuane. Are tiriara viva ti homa kahaqama timitaanarove tianarara tiro, ai uvavano vivauma varianarove, tiro. Minti tuvaro vi kuari avuraqaa vira kaiqa vaiinti rovaravano taiqa vuvaro ho vaura.

Pitaara aintaantara koqema kora
(Maaki 1:29-31; Ruki 4:38-39)

14 Ihuva Pitaara naavuqi oru vaiharo tavovaro Pitaara aintaantara vira vaata iha ite vauvaro taintaqaqa vaitatero vauvaro ¹⁵ Ihuva oru vira kauqu utu varovaro vira rovaravano vaaka taiqa vuvaro vi nahentiva himpiro vira kara qera i vaura.

Vaiinti nahenti airitahaa koqema kora
(Maaki 1:32-34; Ruki 4:40-41)

16 Ihuva mini vauvaro enta umanta vi vatanaaka vaanavano avutaqi vauka ntita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva uvaqohairo vaana vika nititama komanta qaqini aitare vuvaro Ihuva nihavuka ekaa koqema komanta ho vaura.

¹⁷ Ihuva mintiaqiro vuvaro Aisaiaava paropeti vaiintivano haaru vetanto entaqaqa vaiharo tivato uvava vivauma vaura. Aisaiaava Ihura okarara mintima tiro: *Vi vaiintiva tinavu rovava taiqa timitaanarove. Viva tinavu aiha vina haikara koqema timitaanarove, tura.* (Aisaiaa 53:4)

Ihura avataqi vireka auti vaukara tura
(Ruki 9:57-60)

18 Ihuva tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vira utute vauvaro viva tiharo, Kaiqenavu varuva namari taga vare vutuni hini mantaraini oru variare, tiro.

¹⁹ Ihuva minti tivakero mini vire uvaro vaiinti vovano maara okara ti vau vaiintiva orurerero Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, te ai vainti vairerave. Are taini tainie vinanaini tevata ai avataqi virelave, tiro.

²⁰ Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, „Are ti avataqira vire ihara paparuqirorave.” Qaakau vairivano nai ntoma taaraqai vaite variarave. Uvirivano nai navuqi/naavuqi vaite variarave. Te Vatani Vatatai Vaintika te vaitaaina naavuva kia vaivo, tiro.

²¹ Ihuva minti tuvaro vira avataqi ni vau vaiintiva vovano tiharo, Nora Vaiintio, kairaqa te tenta qora naane oru quntamake aitare ai avataqi vuare, tuvaro ²² Ihuva aqao tiro, Ti tivataqira aniane. Kairamanta qutuvi vaiintika nai qutuvi vaiintika quntama taate, tiro.

Aronaavano uti vauvaro Ihuva vira atuvaro taiqa vura
(Maaki 4:36-41; Ruki 8:22-25)

²³ Ihuva minti tivakero votuqi vaariromanta vira vaintinavuvata vira vataake votuqi vaarire vurama.

²⁴ Vika namari vaura vi vauvaro vaakama aronaavano varuva namariqaa noraiqamakero utiharo namari ventaqi uri vi vauvaro namarivano votu aqu ravaqavu kareva auti vauvaro Ihuva viraqi qaqi vaite vaura. ²⁵ Ihuva viraqi vaite vaumanta vira vaintinavu Ihuva vaitonaini oru vira

vauragamake tiha, Noravauvo, himpira tinavu ruaruama timitaane. Tenavu namariqi aqu vuarirava aumaiqivo, ti.

²⁶ Vika minti tuvaro Ihuva vaitoraqihairo himpiro tiharo, Ne nana haikarae voqamake qeteha variavo? Ne tiriara kempukaiqaake iriataara vaimanta kia mintiavo, tiro. Minti tivakero Ihuva himpiro aaronaavata namarivata atuvoro namarivano otiniro kia inaaraiqavata qakiraitiro, tirema vaura.

²⁷ Tirema vaumanta vira vaintinavu tave, kauqu runk-inkiriha tiha, Ike viva nana vaiintivanoe vaivo? Aaronaa-vanovata namarivanovata vira uva iri vairave, tura.

*Ihuva vaiinti taaraqantaqihairo vaana nititama kora
(Maaki 5:1-17; Ruki 8:26-37)*

²⁸ Vika minti tivake votuqi vima oru hini mantaraini Gadaraanini oruromanta vaiinti taaraqanta vika otu nti-takora. Vitanta vaana hampata vau vaiintitanta vaiinti quntama to onavuraqi vaiha vitanta voqamake vaiinti ruqutireka auti vaumanta vaiinti nahenti vitanta naatu qeteha kia vitanta vau aararaqaa ni vaura.

²⁹ Vitanta ori onavuqihai otu Ihura vitake naveraitiha, Are Kotira Maaquvanove. Titanta nantirevae aniarao? Titanta ruqutuaina entava kia aniraivara, are titanta vaaka ruqutirevae aniarao? ti.

³⁰ Vitanta minti tuvaro vutu kanta quara airitahaa auhiri ne vaumanta ³¹ vaiinti taaraqanta avutaqi vau vaanauka Ihurara mpo tiha ti, Are tinavu tititama kairaqe tenavu quara vutunavuka avutaqi oru variare, ti.

³² Minti tuvaro Ihuva ho vuata tumanta vika aitare oru quaranavuqi vumanta, viraqaahai quara vika ekaa aiqutute kante onkai qoraiquraqi otu ravara aquvi namariqi qutu taiqa vura.

³³ Quara vika namariqi aquvi qutu taiqa vumanta quaraqaa raqiki vauka vira tave, aiqutute kante otu vi haikava qovaraiqurara tiva qoqaiqamake, vaanavano avutaqi vau tantaravata tiva qoqaiqama komanta ³⁴ ekaa vi vatukaraqihainaaka Ihura vitareka orure Ihurara mpo tiha, Kia tinavu maaqaini variane. Maihaira himpira nena vuane, ti tura.

*Ihuva vaata qutu rava vu vaiintira koqemakora
(Maaki 2:1-12; Ruki 5:17-26)*

9

¹ Vika minti tuvaro Ihuva votuqi vaarirero anirantero namari taqa varero nai vatukaini vura.

² Mini oruromanta vaiinti vonavu vaata qutu ravavu vaiintira tainta vare Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva

irumanta vi vaiintinavuka náiqai tiha, Quqaama vi vaiintira koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro viva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Ti maaquo, ai muntuka paruirara variiane. Are Kotira uva raqa kaanara vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.

³ Ihuva minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavuka aqao tivake nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa vaiintiva minti tiharoma Kotira qora uvama tiva amite vaivo, ti.

⁴ Vika minti tuvaro Ihuva vika náí avu aatoqi iru uvara iriro vikara tiharo, Nantihae ne qora uva nenta avu aatoqi mintimake iriavo? ⁵ Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa vaiintira vaata [koqemake] virara himpira nuane tirarave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

⁶ Ihuva vika mintima irama nimitero vikara tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vauraro ti noraiqama kaimanta te homa vataini vaiha vaiintivano Kotira uva raqa kaaina uvara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintirara mintirerave, tiro. Minti tivakero Ihuva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Himpira nena tainta utu varera nena maaqaini vuane, tiro.

Minti tuvaro vi vaiintiva himpiro nai maaqaini vumanta ⁷⁻⁸ vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vi kaiqara tave, geteha Kotira autu tuahera keha tiha, Ike, Kotivama vi vaiintira kempukaiqama kaivaro vi kaiqara vare vaivo, ti vaura.

*Ihuva Matiura aaramakero vita vatora
(Maaki 2:13-17; Ruki 5:27-32)*

⁹ Viraqaahairo Ihuva oru viro tavovaro vaiinti vo, Matiuva *takisi* vare vau naavuraqi oquviro vauvaro viva virara tiharo, Ti tivataqira aniane, tuvaro Matiuva himpiro vira avataqiro vurama.

¹⁰ Vira avataqiro vuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata oru Matiura naavuqi kara ne vaumanta airi vaiinti *takisi* vare vaikavata, qora kaiqa vare vaikavata, vikavata Ihura vataake kara ne vaura. ¹¹ Kara ne vaumanta Parasi vaiintinavu vika tave Ihura vaintinavuara aqao ti, Nantiharoe ni Noravano *takisi* vare variakavata, qora kaiqa vare variakavata, vika hampata kara ne vaivo? ti.

¹² Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Qaqi varia vaintika kia *doktaavano* vainaini vi variarave. Rovara varaa vaiintikaqai *doktaavano* vainaini vi variarave. ¹³ Tenavu avuqavu ni vauraukave ti variaka kia te vika naararera anuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika

naararera anuraukave. Kotira vukuqi qara ntuvato uvava Kotirara mintima tivo:

Vaiintivano quara aantau aru timite vairara kia ti muntukavano vaivo.

Vaiintivano vorara mpo ike tiva nimitaha kahaqama nimate vairara, virarama ti muntukavano vaivo, turave. (Hosea 6:6)

Ne vi uvara aatoqi vate, iriqi viha vira okara kankomake tavaate, tiro.

Kara aurama te okarara Ihura irora
(Maaki 2:18-22; Ruki 5:33-39)

¹⁴ Ihuva minti tumanta Ionira vaintinavu Ihuva vaunaini orure vira ireha tiha, Tenavuvata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramateha vaunarave. Nantihae ai vaintinavu kara kia aurama taraiti, qaqi ne variarave? ti.

¹⁵ Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaiintivano nahenti varaaina entara vira navunaaka vira hampata vaiha iqi ratevarave? „Aqao, vi entara vika quaheha vaivarave.” Vo enta anintaira vikaqihai nahenti varaaina vaiintira vara qaqini kairamanta vi entaraqaahai vira navunaaka iqi ratehama kara aurama tevarave, tiro.

Haarua okararavata qaraaka okararavata tura

¹⁶ Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Vovano nihi utavaaqa qunahivira haqirireva iharo, kiama qaraaka tavuna toqakero viraqaa taatautero haqire vairave. Qaraaka tavuna taatautero haqirairaro vira qe-qoqama viraro utavaaqa noraiqaakero qunahi vuantorave tiro, kia minti vairave.

¹⁷ Qaiqaa tirerave. Kia vovano qaraaka *uaini* tatikero memera paha haqirama taira haaruaraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uainivano* ntereharo paha vira rakavu kairaro *uainivano* ntavama vuanarove. Vaiintivano kia minti vairave. Memera paha qaraaka haqirama taira varakero viraqi qaraaka *uaini* qahiarake vataivaro *uainivanovata* pahavanovata ho vairave, tiro.

Maara naavuqaa raqiki vau vaiintiraravata nahenti voraravata tura
(Maaki 5:22-43; Ruki 8:41-56)

¹⁸ Ihuva minti ti vauvaro maara naavuqaa raqiki vau vaiintiva vovano oru Ihura avuqaa tori kauru araviro tiharo, Ti raavuravano vatema qutu vivo. Are anira nena kauqu viraqaa vuru vatairaro viva qaiqaa qaqi himpuarire, tiro.
¹⁹ Viva minti tuvaro Ihuva himpiro nai vaintinavu hampata vi vaiintira avataqiro viro.

²⁰ Aarana vi vauvaro nahenti vovano tora rovava vareharo 12 ihi varako nahentiva Ihura tauvaqaini oru viharo Ihura

utavaaqa viti autama kora. ²¹ Vi nahentiva nai tivakero iriro tiharo, Te vira utavaaqa viti ho autama kaarera, ti rovaravano vaaka taiqa viraqe te homa vairarave, tivakero Ihura utavaaqa viti autama kora.

²² Autama kovaro Ihuva tuqantaa viro vira tavero tiharo, Ti raavuravauvo, muntuka paru i vaira variiane. Are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai vaata koqema vivo, tuvaro vi nahentiva vi entaraqaahairo koqema viro vaura.

²³ Ihuva oru viro maara naavuqaa raqiki vau vaiintira vira naavuqi origetero tavomanta vokuka vira iqi rata amitareka aanumaara vuaqe vaumanta noraiqaake iqi rataqi vi vauvaro ²⁴ Ihuva tiharo, Ne vinuate. Maa nahenti vaintiruva kia qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo, tumanta vika vira uvara naarahama amitora.

²⁵ Naarahama amitovalo Ihuva vika nititama veva vahaqaini kero vi nahenti vaintiruva qutu vuraqi origetero vira kauqu utu varovaro vi nahentiruva qaiqaa qaqi himpura.

²⁶ Ihuva minturara tiro, vi uvava ekaa vi vataraqaa vi anumanta ekaa vi uvara irura.

Ihuva avu qimpavu vaiintitanta rampai nimitora

²⁷ Ihuva viraqihairo aarana vumanta vaiinti taaraqanta avu qimpavutanta vira avataqi viha vira aaramaqi viha tiha, Devitira Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti.

²⁸ Vitanta minti tivaqi vuvaro Ihuva naavuqi origetero vaumanta vitanta viva vaunaini orurovaro Ihuva vitanta irama nimitero, Netanta tiriara quqaae viva titanta tivu rampai timitaanarove tiavo? Tige iriare, tumanta vitanta tiha, Eo, Noravauvo, ariara quqaavema turo, ti.

²⁹ Vitanta minti tuvaro Ihuva vitanta nivuqaa nai kauqu vatero tiharo, Netanta tiriara quqaa mintianarove tiavera nitanta nivu rampai nimitararave, tuvaro ³⁰ vitanta avu rampai vumanta vitanta ho tavora. Vitanta ho tave vauvaro Ihuva vitanta kempukaiqama kero tiharo, Kia vi uvara voravata tiva amiate, tura.

³¹ Ihuva minti tumantavata, vitanta qaqirake, oru vi uvara voka voka ekaa tiva nimiqi vi vauvaro vi uvava vi vataraqaa vi anima vura.

Kia ho uva tu vaiintira Ihuva koqema kora

³² Vitanta vumanta vo vaiintinavu nai hena vaiinti vo vita vare Ihuva vaunaini vuru kora. Vaanavano vi vaiintira avutaqi vauvarora tiro, viva kia ho uva tumanta vira vita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro ³³ Ihuva vaana vira atitovaro vi vaiintiva ho uva tumanta vaiinti nahenti mini ruvaqumavi vauka kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, tenavu

Isareri vatanaaka kia vi kaiqara nora kaiqa qovaraiqi vaira tavaunarave, ti.

³⁴ Vika minti tumanta Parasi vaiintinavu aqao, ti. Vaana avuhainaava vira kahaqi vaivaro Ihuva vaana nitite vairave, tura.

Ihuva vaiinti nahenti aaqurihama nimitora

³⁵ Ihuva nora vatuka inaara vatuka niharo maara naavuqi oriqetero vaiharo Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara koqe vakaaka tiva nimiqiro viharo, vo qara vo qara u rovarara varokavata kogema nimitaairo vi vaura.

³⁶ Viva mintiairo vi vaumanta vaiinti nahenti airitahaa viva unaini ruvaaqumavi vaiha vi ani vauvaro Ihura muntukavano vikara qoraiquvaro viva vika tavero tiharo, Ike, sipisipiqaa raqiki vai vaiintiva kia vaimanta sipisipi vika hampi vi ani iantemake, maa vaiinti nahentika kia ho nai kahaqiraiti, nora maara vare vi ani variavo, tivakero Ihuva vika aaqurihama nimitora.

³⁷ Ihuva vaiinti nahenti aaqurihama nimitero nai vaintinavuara tiharo, Tavaate, airi kara iratero mpeqaiqamaviro vaimanta kara qantu vare ani vaiintika kia airi variavo.

³⁸ Ne naaho Qora aaravaro viva kaiqa vaiinti vonavuvata nititaira kara qantu vare aniate, tura.

Ihura vainti 12navu nutuara tura
(Maaki 3:13-19; Ruki 6:12-16)

10

¹ Ihuva nai vainti 12navu naarama ruvaaquma kero vinavuka vaiinti nahentiqihai vaana nititeha vo rovava vo rovava vareka kogema nimitaate tiro, viva vinavuka noraiqama kora.

² Viva noraiqamako vaiintika nutu maantimama vairo:

Avuni Saimonira—vira vara autu Pitaara,

vira qata Entarura,

Sebedira maaqu Iemira,

Iemira qata Ionira,

³ Piripira, Batolamura, Tomaasira,

Matiura *takisi* vare vau vaiintira,

Arafiusira maaqu Iemira,

Tadiusira,

⁴ Saimonira—vira autu vo Selotira,

Iutaasi Ikeriotira—viva Ihura navutaaka nivuqaa qovarama kaarira vaiintiva vaura.

Ihuva nai vainti 12navu kaiqa nimiro nititomanta vura
(Maaki 6:7-13; Ruki 9:1-5)

⁵ Ihuva nai vainti 12navu nititeharo uva tiva nimitaro tiharo, Ne aaraini vihama kia vo vatanaa maagaini vuate. Kia Sameria vaiinti nahenti vatukainivata vuate.

⁶ Ne kia mini mini viraiti, ne Isareri vatanaaka nenta navunaaka varianainiqai vuate. Sipisipinavu hampi vi aniha kakakima vuantemake, vika kakakima vuarave.

⁷ Ne oru vaiha mintima tiva nimiate. Kotiva niqaa raqikiarirava ni aumantoma aniraivo, tiate. ⁸ Ne rovava vareka koqema nimitaha, ne qutu vika qaiqaa qaqi vara himpima keha, ne vaata ne vaina numuarava vaiinti arinara, vira nunka nimitaha, ne vaiinti avutaqi vaina vaanaravata atitaivaro qaqini aitare vuarire. Te kia niara monu naariraiti qaqi ni noraiqama kaunarara ti, nevata vaiinti nahenti qaqima koqema nimitaqi vuate.

⁹ Kia *kori* monuve, *silvaa* monuve, uvairi monuve, ruva vare vuate. ¹⁰ Ne aaraini vireka iha kia kara utaqi ruva vare, vo utavaaqave, aiqunonkirave, kauruve, vi haikara vi haikara kia vararaiti, qaqima vuate. Ne kahaqama nimitare ika vikama niqaa raqikivarave.

¹¹ Ne nora vatukainie, inaara vatukainie, orurema ni quahama nimitaaina vaiintira rantake vira naavuqiqai variqi vima vi vatukara mini kema vuate.

¹² Ne naavuqi oriqetare iha, viraqi vaika uva mantaha tiha, Ni muntukaqihai paru i vaira variate, tiate. ¹³ Ne minti timanta viraqi vaika ni koqemake ntita vataivera, Kotiva vika muntuka paruma nimitaarire. Vika kia ni koqemake ntita vataivera, Kotiva nintaqaima muntuka paruma nimitaanarove.

¹⁴ Vo vatukaqihainaaka kia ni quahama nimite ni uvavata irivera, ne nenta aiqugaahai vi vatukaqihainaa konkoma rintatike vimanta, „vika ne vikara qoririma nimiterara tavaate.”

¹⁵ Te quagaama ni tiva nimiariri iate. Ni uva kia iri vaiinti nahentika Kotiva vikaqaa nora uvama vataanarove. Vetanto entaqa Sodomini vaikavata, Gomoraini vaikavata, vaaqu kaiqagai vare vuarave. Naantiara ekaara entaqa Kotiva *ko* tiharo vi vatanaakaqaa inaara uvaqai vatero, kia ni uva iri vaiinti nahentika vikaqama nora uva vataanarove, tiro. Ihuva minti tura.

Vaiinti nahenti vira vaintinavu qoraiqama nimitare urara tura

¹⁶ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ne maa uvava iriate. Te ni nititaari ne sipisipi voqaara vaiintinavu qaakau vairi voqaara vainaini vivarave. Virara irihama ne memaruvano koqemakero taveharo ninantemake niha, miruravano kia nai henara arinantemake, nevata kia vora qoraiqama amitaraiti nuate.

17 Ne vo vaiintinavuara raurihama variate. Vika ni ravaaqavu vare vuru nái *kansoru* naavuqi ke niqaa uva vatevarave. Ne maara naavuqi vaimanta ni kaavu numiqake vatevarave.

18 Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara ni ravaaqavu vare vuru nora vaiinti avuqaavata, avuhainaaka nivuqaavata, vuru kevarave. Ni vuru kaimanta ne vika nivuqaa vaiha, vikavata vo vatanaa vo vatanaakavata ti hutuqai tiva qo-varaiqama nimiate.

19-20 Vi entara ni ravaaqavu vare vuru kaira kia noraiqake iriha tiha, Nana nana uvae tirarave? tiate. Ne vi entara kia nenta aatoqihai irike tiraiti vaivaro, ni Qora vira Maraqravano ni noqaahairo uva tianarove.

21 Naantiara vokika nái qatae nái vakaarae qovarama kaimanta arukevarave. Vika qoka nái vainti qovarama kaimanta arukevarave. Vika vaintinavu nái noka qoka navutaiqihama vika arukaate timanta arukevarave.

22 Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara ni iri qoraiqama nimatevarave. Mintiaqi vivaro kia vaaka popohanaara iraitiro, vo enta vo enta kempukaiqaa kero ti uva iriqiro vi vaira vaiintiva, viva vairaro Kotiva virama vita varaanarove.

23 Ne vi vatukaraqai vaimanta ni qoraiqama nimateha ni arukareka autivera, ne aiqututema vo vatukaini vuata. Te tiari iriate. Ne vatuka vatuka vi aniha ti vakaaka Isareri vaiinti nahenti tiva nimiqi viha vi kaiqara kia taiqa karaiti qaqi varaqi vi vaiqe, te Vataini Vatatai Vaintika qaiqaa orurante tuvirevarave.

24 *Sikuru* vaintivano kiama nai *tisaara* aatarakero vaivaro, kaiqa vaiintivanovata kia nai nora vaiintiqaqa raqiki vairave.

25 *Sikuru* vaintivano variqi viro nai *tisaara* aanantama viro, viraqaahairo viva te homa vohaa qaramavi vauro tianarove. Kaiqa vaiintivano variqi viro nai nora vaiinti aanantama viro, viraqaahairo viva te ho vohaa qaramavi vauro tianaro. Vika te niqaa raqiki vauraukara tiha, Are vaana avuhainaava Belsebuliva variarao tiarave. Vika tiriara minti ti variarara ti, ike, vika ni ti vaintinavaravata nana nana qora uvama tiva nimatevarave, tiro.

Kotira aatuqai qeteha variate tura
(Ruki 12:2-7)

26 Ne vi uvara irihama kia vaiinti aatu qeteha variate. Vovano tavaantorave ti, vate aqute varia haikara, naantiara ekaa vi haikara vi haikara ravaqaakero qoqaama vataanarove. Vate kukeqate varia haikara naantiara qoqaiqama kairaro qoqaama varianarove. 27 Vate te konkiraqi vaiha ni tiva nimi vauna uvara, ne naantiara aatitainaraqaa vaiha

tiva nimiate. Vate te evaara tiva nimi vauna uvara, vi uvara naantiara vatukaqaa vaiha naverai tivakeha tiva nimiate.

²⁸ Ni maraqura kia ho arukaraiti, ni vaataqai aruke vai-intikara kia vika naatu qetaate. Ne Kotira aatu qeteha variate. Kotiva vaiinti vaatavata vira maraquravata nora iha itainaraqi ho aqukairaro ita taiqa vuariravama vaivo.

²⁹ Ho quqaae vaiintivano inaara monu vohauru aqukeharo uapaa uviri taaraqanta vare vairave? Ne uapaa uvirive tia haikara Kotiva viraqaavata raqikiharoma, viva kia hove tirera, vi uviriva kia ho vataqaa hiqiruanarove. ³⁰ Kotiva niqaa raqikiharoma ni okara ekaa tave vaiva, viva ni qiata kaukivata ekaa kaara ruva tairave.

³¹ Kotiva airi uapaa uviri raqikiharovata, viva niara ne uviri vika aatara kaakave tirara ti, ne kia qeteha variate, tiro.

*Kia qetaraitiro Ihura vaintima vauro tiainarara tura
(Ruki 12:8-9)*

³² Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viharo tiharo, Vaiinti vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara tiva qovaraiqaakero tiharo, Te vira vaintima vauro, tirera, tevata ti Qova naaruvaini vaira avuqaa vaiha virara tiva qovaraiqaake vi vaiintivavata ti vaintima vaivo tirarave.

³³ Vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara aqao kia vira vaintima vauro tirera, tevata ti Qova naaruvaini vaira avuqaa vaiha nai vi vaiintiraravata aqao kia ti vaintima vaivo tirarave, tiro.

*Vaiinti nahenti raira karerave tura
(Ruki 12:51-53; 14:26-27)*

³⁴ Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne tiriara tihama viva tuvu vaimantara ti, vaiinti nahenti vataini vaika maateraiqiha variqi vivarave tiavo. Ne mintie tiavo? Aqao, te vataini tuvu vaunarara ti, vataini vaika ti navutaiqiha vaivaro nora iqokavano qovaraiqianarove.

³⁵ Ti kaara vira maaquvano nai qokantirove, vira raavuravano nai nokantirove, vira naaqtutuvano nai tonanokantirove, navutaiqiha vaivarave. ³⁶ Ti kaara vo vaiintivano vaimanta vira naavuqi vaika, vikama vira navutaiqivarave.

³⁷ Vovano tiriara muntuka vainaravata aatarakero nai norarave, nai qorarave, voqavata muntuka variarirava, vi vaiintiva kiama ho ti vainti varianarove. Vovano tiriara muntuka vainaravata aatarakero nai maaquarave, nai raavurarave, voqavata muntuka variarirava, vi vaiintiva kiama ho ti vainti varianarove.

³⁸ Vovano kia nai aruke hirite katarira vara aqu varero ti naantiara aniariva, viva kiama ho ti vainti varianarove.

³⁹ Vaiintivano nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiinti vovano tiriara iriqi viharo vuru qutu virava, vi vaiintiva ekaa enta qaqi variqiro vuanarove.

*Vira noqaa koqe koqaa varerara tura
(Maaki 9:41)*

⁴⁰ Te ni nititaariraro vaiinti vovano ni quahama nimitaharo viva tivata quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove.

⁴¹ Kotira uva goqaiqama kero tiva nimi vaira vaiintiva, paropeti vaiintivano anintairaro vo vaiintivano vira uva irireva quahairera, Kotiva paropeti vaiinti koqema amitaantema kero, vi vaiintiravata koqema amitaanarove. Avuqavuqaa keharo ni vaira vaiintiva anintairaro vo vaiintivano virara avuqavuqaa kero ni vai vaiintirave kaiqe vira quahama amitaare tirera, Kotiva avuqavuqaa kero ni vaina vaiintira koqema amitaantema kero, vi vaiintiravata koqema amitaanarove.

⁴² Vo vaiintivano ti vainti inaara vainti tavero virara Ihura vaintive tivakero quahama amiteharo antai namarira kaqakero amirera, Kotiva kia vi vaiintira qaqira karaitiro, vira noqaa koqemakero nai amianarove, tiro. Ihuva turama.

*Ioniva nai vainti vonavu nititomanta Ihura irora
(Ruki 7:18-35)*

11

¹ Ihuva vi uvara nai vaintinavu tiva nimi taiqa kero viva mini kero, vakaaka vaiinti nahenti tiva nimoreva, Karirini vatuka vatuka nireva viro.

² Ihuva mini vuvaro Ioniva [namari nimi vau vaiintiva] karapuhiqui vaiharo iruvaro Kotiva atito vaiintiva nora kaiqa vare vauvaro viva nai vainti vonavu nititomanta vinavuka oru Ihura ireha ti, ³ Kotiva atitairaro naantiara anianarove ti varia vaiintiva quqaa are maa vivave? Tenavu vo vaiinti vekaiqihae vairarave? ti.

⁴ Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nai tiva nimiro tiharo, Nenavu maini ani vaiha tavaarave, iriarave, anirante Ionira vuru tiva amiate. ⁵ Avu qimpa vuaka qaiqaa qaqi tave variavo. Aiqu qoraiqama vuaka qaqi ni variavo. Numuara-vano vaata ne vai vaiintika tavanta vimanta variavo. Aato tinta vuaka qaiqaa ho iriavo. Qutu vuaka qaiqaa qaqima himpi variavo. Vehi vaiinti nahenti Kotira vakaaka koqe vakaaka ani iri variavo. Vi uvara vi uvara vuru Ionira tiva amiate.

⁶ Tiriara kia taara aato iriraitiro, kempukaiqama kero vohaa avu aatoqai iriqi vi vaira vaiintiva, vivama quaheharo varianarove, tiro.

⁷ Ihuva minti tumanta Ionira vaintinavu anirante vire uvaro Ihuva vaiinti nahenti ruvaqumavi vauka Ionirara tiva nimiro tiharo, Ne haaru nana haika tavarekae qumina vataini vi vaurave? Uvaivano utiharo vavikero virivikero i vau ukara tavarekae vurave?

⁸ Ne kia vira tavareka viraiti, nana haikae tavareka vurave? Koqe utavaaqa nonkuto vaiintira tavarekae vurave? Aqao, koqe utavaaqa nonkute varia vaiintika kiama qumina vatakanta variarave. Vi vaiintinavuka avuhainaara naavu koqe naavuqiqaai variarave.

⁹ Ne nana haika tavarekae vurave? Kotira uva qoqaiqama kaaina vaiintira paropeti vaiinti tavarekae vurave? Eo, virave. Ho kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Ne vi entara paropeti vaiinti aatarako vaiintira tavorave. ¹⁰ Kotira vukuqi Kotiva Ionirara mintima tiro:

Tavaane, ti uva tiva nimiaina vaiintira te atitaariraro viva naane ai avuni viharo ai aara qerama amitaanarove turave, tiro. *(Mal 3:1)*

¹¹ Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Kaiqe ni tiva nimiari iriate. Vataini vatatai vaiinti nahentika variavaro Ioniva namari nimi vai vaiintiva ekaa vika naatara kaivama vaivo. Ioniva mintimakero vaivarovata, naantiara Kotiva raqikiaina vaiinti nahentikaqihairo inaara vaiinti vovano Ionira vira aatara kaariravama varianarove.

¹² Ioniva namari nimi vau vaiintiva qovaraiqu entaraqaa-hai airi vaiinti vika Kotira vatukaini vireka kempukaiqama keha variqi ani, vate maa entaravata minti variarave.

¹³ Haaru paropeti vaiintinavuvata, Mosivavata, Kotira uva qoqaiqama keha vi haikava vi haikava mintimakero qovaraiqianarove tivake, minti tivaqi vi vauvaro Ioniva qovarama vurave.

¹⁴ Ioniva vaireva viva ni kaivaqava Elaitaava qaiqaa vataini qovarama vuarira vaiintivama vaivo. Ne vi uvarara quqaave tivera, ne Ionirara viva Elaitaavave tivarave. ¹⁵ Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate, tiro.

¹⁶ Ihuva minti tivakero tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika, vika nana voqaarae variavo? Te nana *uvavaue vatake/uvaqaae ntuvake* tiari ne vi uvara ho irivarave? Kaiqe ni tiva nimiare. Vainti haika vatukaqaa ruhareka oquvi variantemake variavo. Vainti haika nai hana vainti naarama keha tiha, ¹⁷ Tenavu aanumaara vuaqe vauramanta ne ihi ntaataara vaimanta ne kia ihi ntaavo. Tenavu ruhehama iqi rate ihira ti vauramanta ne iqi rataataara vaimanta kia iqi rataavo, tiarave. Maa entara varia vaiinti nahentika vika voqaara variavo.

¹⁸ Ioniva anirero kara auramatero kia *uainivata* nomanta vika virara tiha, Viva vaana hampata vai vaiintivave, turave.

19 Te Vatani Vatatai Vaiintika anire karavata namarivata nehama anuramanta vika tiriara tiha, Vira tavaate. Viva voqamake kara ne vaivave. Viva *uaini* neharo vueraiqaavi vaivave. Viva *takisi* vare variakavata, qora vaiintinavuvata, tontiqamate vaivave, ti variarave. Vika tiriara minti ti variarave. Ho uvavano koqe uva vairera, vi uvara iriqi virava tavairaro koqe uvaqaima varianarove, tiro.

Vi vatanaaka vi vatanaakara oho tiva nimitora
(Ruki 10:13-15)

20 Ihuva vatuka vonavuqi airi kaiqa nora kaiqa vara nimitomanta vi vatanaaka kia qora aara qaqira karaiti vauvaro Ihuva tiva nimitiro tiharo, ²¹ Ne Korasinini variakave, ne Besaidaini variakave, te ni ohoma tiva nimitauro. Te ni nivuqaa nora kaiqa varaunantema kero, haaru vovano nora kaiqa Taiaa vatanaakave, Saidoni vatanaakave, vara nimitaitirio, vi vatanaaka vaakama kovaara utavaaqa nonkute, vika hanta varake nai vaataqaa aqute qora aara vaakama qaqira kaatirio.

²² Te ni nivuqaa nora kaiqa varauramanta ne kia qora aara qaqira kera kaara, ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharo Taiaa vatanaakaqaavata Saidoni vatanaakaqaavata inaara uva vatero, niqaa nora uvama vataanarove.

²³ Ne Kapenaumiqi variaka tiha, Kotiva tinavu noraiqama kairaqe naaruvaini virarave, ti variarave. Aqao, kiave. Kotiva ni vara aqukaira ne vevanto qutu vika vainaini miniqaima otu vaivarave. Te ni nivuqaa nora kaiqa varaunantema kero, haaru vetanto entaqaa vovano Sodomiqi vaiharo vi vatanaaka nora kaiqa vara nimitaitirio, vi vatanaaka qora aara qaqira kovaro Kotiva kia vi vatukara vehi autu karaitiro qaqima kaivaro maa entara vaitiri.

²⁴ Te ni nivuqaa nora kaiqa varauramanta ne kia qora aara qaqira kera vira kaara naantiara ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharo Sodomi vatanaakaqaavata inaara uva vatero ni Kapenaumi vatanaakaqaavata nora uvama vataanarove, tiro.

Ihuva nai Qora aarora
(Ruki 10:21-22)

²⁵ Ihuva minti tivakero vi entara Kotira aarero tiharo, Ti Qo, are naaruvaqaavata vataqaavata raqiki variaravave. Are vi haikara vi haikara kukeqa tera nora vaiintinavu ekaa okara tavaa vaiintika kia numiqaraitira, vi haikara vi haikara qaqi vaiinti numiqe varianarara ti, te ai autu viriniqama kauro.

²⁶ Eo, ti Qo, ai antuqavano mintiataa ivarama mintira iarao, tiro.

²⁷ Ihuva minti tivakero tiharo, Ti Qova tiriara arema ekaa haikaqaa raqikiane tirave. Kiama qaqi vaiintivano ti vira

Maaqu okarara iri tavaarave. Ti Qova naiqaima ti okarara iri tavairave. Kiama qaqi vaiintivano ti Qora okarara iri tavaarave. Te vira Maaquvanoqaima vira okarara iri tavaunarave. Te taukae tiva nimiataa iraqe tiva nimiarirauka, vikavatama ti Qora okarara kankomake iriqi vivarave, tiro.

Tini anika auraara variate tura

²⁸ Ihuva minti tivakero tiharo, Ne nora maara vare variavaro ni vaata popohama vimanta variakara te niara tirera, Ne te iainanaini aniqe te ni vuaqa rava nimitaari ne auraara variate, turo.

²⁹⁻³⁰ Ne te iainanaini anire ti uva aqū vareha vuate. Te tenta kaiqa ni numiqe variari ne ti kaiqagai varaqi vuate. Te ni qihaaqama nimite vauraukave. Kia te tenta hutuara noraiqaake iri vauraukave. Te mintima vauraukara ti, ne homa ti vataake auraara vaivarave. Te tenta kaiqa ni nimiarirava kia maara ntaanarove. Ti kaiqavano vuaqa ntairamanta ne homa varevarave, tiro. Ihuva turama.

12

Maara entara tura

(Maaki 2:23-28; Ruki 6:1-5)

¹ Vi entara Ihuva maara entaqaa naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* qampiioraqi ni vaumanta vira vaintinavu antuqa arumanta *uiti* tava raqake *tutiqamakeha*, vira auru ne vaura. ² Ne vaumanta Parasi vaiintinavu vira tave Ihurara tiha, Nena vaintinavu tavaane. Maara Entaqaa qioqamataa kaiqara vinavuka vare variavo, ti.

³ Vika minti tuvaro Ihuva nai tiva nimitiro tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira vataake nukavata, karara antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?

⁴ Vi entara Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amitora varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqai vi karara naataara vauvaro Devitiva qumina vaiintivano vi karara neharora tiro, vi uvara raqa korave.

⁵ Ne Mosira uva vo kiae kaara ntuvake iriavo? Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika Maara Entaqaa Kotira Naavuqi vo kaiqa vo kaiqa vare variarave. Vika Maara Entaqaa vi kaiqara varaqi viha qioqama taa uvara raqa keha variavaro uvavano kia vikaqaa vairave. ⁶ Ne Kotira Naavuara noraiqaake iri variara te virara ni tiva nimirave. Kotira Naavu viravata aatara kaurauka, te mainima vauro.

⁷ Kotira vukuqi mintima tiro:

Vaiintivano quara aantau aru timite variarara, kia ti hantuqa harimanta vauro.

Vaiintivano vorara mpo ike tiva amiteharo kahaqama amite vaira, virara ti hantuqa harimanta vauro, turave. *(Hosea 6:6)*

Ne vi uvara okara kankomake iriha nuatirio, ne kiama gaqi vaiintiqa qumina uva vate variatirio. ⁸ Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti, te homa vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara vararerave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva vaiinti vo kauqu koqema kora
(Maaki 3:1-6; Ruki 6:6-11)

⁹ Ihuva vi vatara mini kero oru viro vika maara naavu voqi oru vaura. ¹⁰ Oru vauvaro vaiinti vovano vira kauqu tapara vuva vaumanta viraqi vauka Ihuraqaa uva vatareka auti vaiha vira irama amiteha tiha, Vaiintivano Maara Entaqaai nai kena vaiinti vaata koqema amitairera, viva mintiharo tinavu maara uva raqae kaanarove, kiae raqa kaanarove? ti.

¹¹ Vika minti tuvaro Ihuva nai tiva nimiro tiharo, Niqihairo vo vaiinti sipisipivano Maara Entaqaai maiqaqi aqu viraro vi vaiintiva nai sipisipi hoe Maara Entaqaai vira mpaqi vaari qaqini kaanarove, kiae mpaqi vaari kaanarove?

¹² Ho iriate. Vaiintivano sipisipi aatara kairara tiro, viva Maara Entaqaai vaiinti vo koqema amitairera, kiama Mosira maara uva raqa kaanarove. Mintiharoma viva koqe kaiqama varaanarove, tiro.

¹³ Minti tivakero Ihuva vaiinti virara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tuvaro nai kauqu rantuta kovaro vira kauquvano koqema viro hini kauqu voqaara vaura. ¹⁴ Maara Entaqaai vira kauqu koqema komanta Parasi vaiintinavu vevare naavu mini ke, Ihura aruke uvara nai tiva ami nai tiva ami i vaura.

Haaru vetanto entaqaai Kotiva Ihura okarara tura

¹⁵ Vinavuka vira arukareka uva ti vauvaro Ihuva vinavuka uva iriro vi vatukara mini kero vumanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vuvaro Ihuva vikaqihairo aihavuka airitahaa ekaa koqema kora. ¹⁶ Mintimakero koqema nimitero viva vika qioqamatero tiharo, Ne kia te vare vauna kaiqara vo vaiinti nahenti tiva nimiate, tiro.

¹⁷ Ihuva minti tivakero mintiaqiro vuvaro haaru Aisaiava vetanto entaqaai tu uvava vivauma vaura. Aisaiava Kotiva mintima tivo tiro:

¹⁸ Ti kaiqa vaiinti tavaate. Te vira kaama tauna vaiintirave. Ti muntukavano virara vaimanta virara quaheha vauro.

Te tenta Maraḡura viraḡaata vataariraro viva avuḡavu ḡaina okarara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimianarove.

¹⁹ Viva kia antua uva vo vaiintiarā tiraitiro, viva kia ḡumina noraiḡamakerō aakara ntavaḡiro viramanta vaiinti nahenti aara vau vi anika kiama vira uva irivarave. ²⁰ Kunkura/Vuraa ravanka viro variainara viva kiama ekaara kinta kaanarove. Ovavano ḡimpare iharo veru veru i vainara viva kia ekaara ḡimpa kaanarove. «Uva vitanta okara vaireva: Viva ḡuḡerara vaiinti nahentiḡaa kiama maara voḡavata vataanarove.»

Viva mintiharo ḡihaaḡama kero variḡiro viraro avuḡavu ḡaina okarava uritarakero varianarove.

²¹ Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira autu irihama vivaḡai tinavu kahaḡi vaivama vaivo tivarave, tura. (*Aisaiā 42:1-4*)

Kotiva mintima tivo tivakero haaru Aisaiāava minti tura.

Vaana avuhainaava Ihura kahaḡi vaivo tura

(*Maaki 3:20-30; Ruki 11:14-23; 12:10*)

²² Ihuva vaumanta vokuka vaiinti vo vita vare anura. Vaanavano vira avutaḡi vauvarora tiro, vi vaiintiva avu ḡimpa vuva vaiharo kia uvavata tiraitiro vauvaro Ihuva vira koḡema kovaro vi vaiintiva ho taverō ho uvavata tura.

²³ Mintumanta vaiinti nahenti mini ruvaḡaumavi vauka vi kaiḡara tave ravukuvi Ihurara tiha, Ike, maa Ihuva Devitira Maaḡvanoe vaivo? ti.

²⁴ Vika minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iri aḡao ti, Belsebuliva avuhainaa vaanavano Ihura kahaḡi vaivarora tiro, viva vaana nitite vaimanta vika aitare vi variavo, ti.

²⁵ Parasi vaiintinavu minti ti vauvaro Ihuva vinavuka nāi aatoḡi iru uvara iriro vinavukara tiharo, Vohaa vatanaavano vaiha tuḡavuvi nai ari nai ariha variḡi vivera, vika vaakama taiḡa vivarave. Ta vatanaakave, vo vatuka vo vatukaḡi-raakave, vo naavu vo naavuḡi vaikave, vika mintiaḡi vivera, vika vaakama taiḡa vivarave.

²⁶ Sataaniva raḡiki vai vaanauka tuḡavuvi nai ari nai ari i vaivera, Sataaniva kia vikaḡaa raḡikiḡi vi vairaro vira kempukavanovata kiama ho varianarove. ²⁷ Ne tiriarā tiha, Belsebuliva vira kempukaiḡama kaivarora tiro, viva vaana nitite vaivo, tiarave. Ho ni avataḡi vi varia vaiintika vonavu vikavata vaana nitite variarave. Tavave vinavuka kempukaiḡama kaimantae vinavuka minti variavo? Ho iriate. Ni avataḡi vi varia vaiintika vika ni uva rahake taveha hampi uvavema tivarave.

²⁸ Kotira Maraḡuravano ti kempukaiḡama kaimanta te vaana nitite vauro. Vi uvava ḡuḡaa uva vaimantara ti, ne

virara irihama Kotiva tinavuqaa raqikiaina entava aniraivo tiate.

²⁹ Te qaiqaavata ni tiva nimirave. Naavu qova kempuka vaiintivano vairaro muara vaiintivano kia vira avuni rumpa tairera, viva vira naavuqihairo kia ho muara varaanarove.

³⁰ Kia ti hiquntakaa ni vai vaiintiva ti navutaigama timite vai vaiintivama vaivo. Kia ti kahaqiharo ti sipisipi ruvaaguma timitai vaiintiva, vi vaiintiva ti sipisipi raan-taupirimake vairave.

³¹ Te tiari ne iriate. Vaiinti nahenti ekaa qora kaiqa vare uvara tira homa Kotiva nunka nimitaanarove. Mintirarovata, nai Maraqrara qora uva tiva amitera kiama nunka nimitaanarove.

³² Vaiinti vovano ti Vataini Vatatai Vaintikara qora uva tiva timitainara, Kotiva vi vaiintira uva homa nunka amitaanarove. Mintirarovata, nai Maraqrara qora uva tiva amitaararo Kotiva maa entaravata, naantiara entavata, kiama vi vaiintira uva nunka amitaanarove.

Qora katarivano qora tavaqai ire vairave tura
(Ruki 6:43-45)

³³ Katarivano koqe katari vairera, vira tavavanovata koqe tavaqaima varianarove. Katarivano qora katari vairera, vira tavavanovata qora tavaqaima varianarove. Vaiintivano vira tava taveharoma, vi katariva qora katarima vaivo, maa katariva koqe katarima vaivo, tianarove. ³⁴ Ne *uqahivano/quaihavano* vatatai vaintikama variavo. Ne qora vaiintiqaima vaiha ne nantiakee koqe uva ho tivarave? Nana nana haikavano vira avu aatoqi mpiqaro vainara, vaiintivano vi haikaraqaima nai noqaahairo tianarove.

³⁵ Nai avu aatoqi koqe kaiqa varaarirava vaivarora tiro, koqe vaiintivano koqe kaiqaqai vare vairave. Qora vaiintivano nai avu aatoqi qora kaiqa varaarirava vaivarora tiro, viva qora kaiqaqai vare vairave.

³⁶ Te tiari iriate. Ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharoma maa entara ne nana nana uvae qumina uva tivaterara iriharo viva niara mintima tianarove: Ne nantihae vi uvara tivatorave? tianarove. ³⁷ Ne maa entara koqe uvaqai tivaqi vivera, vi entara ninta uvavanoma ni kuvantu nimitaanarove. Ne maa entara qora uva tivaqi vivera, vi entara ninta uvavanoma ninta rumpa taanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihurara nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(Maaki 8:11-12; Ruki 11:29-32)

³⁸ Ihuva minti tivakero vaumanta Parasi vaiinti hininavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, Ihurara tihama, Maara ti variara vaiintio, nora kaiqa vo tinavu tivuqaa

vara kairage tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.

³⁹ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Qora kaiqa vare variakave, Kotirara qumimaqamake ni variakave, vikaqaima nora kaiqa humiqairage tave quqaave tiare ti variarave. Kia te ni nivuqaa nora kaiqa vo vararerave. Kotiva haaru ni kaivaqara paropeti vaiinti Ionaaraqaa mintuma kontema kero, Kotiva tiqaavata mintianarove. Virara irihama ne tiriara Kotiva atitaivave tivarave.

⁴⁰ Nora havukavano vira nampiqama kovaro Ionaava taaramo enta entaqivata aatitoraqaaavata havuka araraqi vaurave. Viva mintuntemake, te Vataini Vatatai Vaintika taaramo enta vata muntukaqi variqi virerave.

⁴¹ Ionaava vuru Ninive vatukaqi vauka Kotira vakaaka tiva nimumanta vi vatanaaka vaakama vira uva iri, qora aara qaqirake vaurave. Naantiara ekaara entaqaa vi vatanaaka Kotira vataake vaiha niqaa uva vatehama mintima tivarave: Tenavu Ionaara uva irihama qora aara qaqira kaavaunarave. Ionaaravata aatarako vaiintiva ne vaunaini oruromanta ne vira uva kia irurave, tivarave.

⁴² Vetanto entaqaa ni kaivaqava Soromonuva vo okara vo okara tave vauva vauvaro avuhainaa nahenti Sebaihainaava vira uva irireva vevara nai niaraihairo uru Soromonura uva irurave. Vi nahentiva minturara tiro, vivavata naantiara ekaara entaqaa niqaa uva vateharo mintima tianarove: Te niara aaraihai Soromonura uva irirera uruavaunarave. Ne haaru vauvaro Soromonuravata uri aatarako vaiintiva vovano vaumanta ne vira uva iriataara vaumanta ne kia vira uva irurave tianarove, tiro. Ihuva turama.

Vaana okarara tura
(Ruki 11:24-26)

⁴³ Ihuva minti tivakero tiharo, Vaanavano vaiinti vaata avutaqihairo qaqini aitarero aahara vatavaura viharo kaiqe auraara variare tivakero, tavaivaro kia auraara variainara vaivaro ⁴⁴ viva nai tiharo, Kaiqe te orurante vaaka kauna naavura vi vaiintira avutaqi oru qaiqaa variare, tivakero oru tavaivaro vi naavura hiqama kero rupikero avuqavuqama kero vataivaro ⁴⁵ vi vaanava oru vaana 7navu vika uritarake qora kaiqa voqavata vare variaka ntita varero, qaiqaa oru vi vaiintira avutaqi vairave.

Hoqarero vi vaiintiva vaana vohaiqa vataakero vaiharo qoraiqama viro vairave. Naantiara viva airi vaana hampata vaiharo anomakero qoraiqama viro vairarama turo. Maa entara qora kaiqa vare variaka, vikavata vi vaiintira aanare voqamake qoraiqamavi variqi vivarave, tiro.

*Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Maaki 3:31-35; Ruki 8:19-21)*

⁴⁶ Ihuva vi uvara vaiinti nahenti ruvaagumavi vauka tiva nimi vaumanta vira novavata vira qatanavuvata anire vira uva tiva amireka vahaagaini himpите vauvaro ⁴⁷ vovano Ihura vuru tiva amiro tiharo, Ai novavata ai qatanavuvata ai uva tiva amireka ani vahaagaini variavo, tiro.

⁴⁸ Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Tavave ti nova vaivo? Taukae ti qata vakaukavara variavo? tiro. ⁴⁹ Minti tivakero Ihuva nai kauqu tutukero aave vateharo nai vaintinavu numiqeharo tiharo, Maakama ti novave ti qata vakaukavarama variavo.

⁵⁰ Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriha ni variaka, vikama ti qata vakaave, ti aura nakaave, ti nokave, variavo, tiro.

*Auru qintato vaiintirara tura
(Maaki 4:1-9; Ruki 8:4-8)*

13

¹ Vohaa vi entaraqai Ihuva naavu mini kero vevarero nora varuva namari auvahianta oru oquviro mini vairare tumanta ² vaiinti nahenti airitahaa viva vuraqaa ruvaagumavi vauvarora tiro, viva qaqira kero oru votuqi vaarirero viraqi oquviro vaiharo namariqaa vaumanta vaiinti nahenti vatani namari auvahianta vauvaro ³ Ihuva vika vo uva vo uva tuqantaakero tiva nimura.

Viva mintima tiro: Vaiinti vovano kara auru qintareva vurave. ⁴ Viva auru qintaqi vuvaro hini auruvano aara auvahini hiqiruvaro uvirivano ani nama aqukorave.

⁵ Auru hininavu ori vataqaa hiqiruvaro vatavano kia vevantoqama kero vauvarora tiro, auruvano hiqiriro vaaka qampiqa tovaro ⁶ tuqavano kia vevanto otu vurara tiro, kuarivano ururero iteharo vaaka aaharuqama korave.

⁷ Mintuvaro auru hininavu auqurora nimirivano qampiqoraqi hiqiriro, nimiru vataakero qampiqa tovaro nimirivano mantaqa kovarora tiro, kia ho qampiqrave.

⁸ Mintuvaro auru hininavuvano koqe vataqaa hiqiriro kogema kero qampiqeharo vuru koqe tava airi tava iratorave. Airi tava iratomanta hini kuka aatarake voqavata airi tava iratomanta qaiqaa hini kukavata aatarake airi tava voqavata iratorave. ⁹ Ni aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

*Vo uvaqaa tuqantaakeharo tiva nimu okarara tura
(Maaki 4:10-12; Ruki 8:9-10)*

¹⁰ Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimumanta vira vaintinavu viva unaini anire vira ireha tiha, Are nantiharae vaiinti

nahenti kia uva vutuke tiva nimiraitira, uva tuqantaakera vika tiva nimi variarao? ti.

¹¹ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vika ná tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kukegataira, vi uvarara Kotiva niaraqai vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qaqi vaiinti nahentiara kia vi uvara iriate turave. Minti turara ti, te uva tuqantaake vika tiva nimi vaunarave.

¹² Kotira uva iriarirava variqiro vi vairaro Kotiva vira kahaqiraro vira uva voqavatama irianarove. Viva mintimakero variqiro viharo Kotira uva airiqamakero irianarove. Kotira uva kia iriarirava variqiro vi vairaro, viraqaahairo Kotiva viva inaaraiqa iritaaina uvara qaqini vara kaanarove.

¹³ Vaiinti nahenti tavehavata, kia anomake tave variarave. Vika uva irihavata, kia aato kenko timanta iri variarave.

Vika mintiarara ti, te uva tuqantaake vika tiva nimi vaunarave.

¹⁴ Vaiinti nahenti minti variarara tiro, haaru vetanto entaqaa Aisaiaava Kotira uva qoqaiqamako uvava maa entara vivauma vaivo. Viva mintima tiro:

¹⁵ Maa vatanaaka vika avu aatovano kempukaiqama viro vaivo. Vika kia Kotira uva iriataa imanta, ná aato tintate ná avu qimpateha variarave.

Vika kia mintiataarave. Vika ná avuqohaivata ná aatoqihavata ti uva iri tave ti haaraatirio, te vika homa kahaqama nimitauraitirio, turave. (*Aisaiaa 6:9-10*)

¹⁶ Ho nenavu avuqohai kankomake tave variarara ti, ne quahehama variavo. Nenavu aatoqihai anomake iriarara ti, ne quahehama variavo.

¹⁷ Te quqaa tiari iriate. Haaru vetanto entaqaa airi paropeti vaiintinavuve, koqe aaraqaa ni vau vaiintikave, vika ne tave varia haikara tavaataa imantavata, kia ho tavorave. Vika ne iri varia uvara iriataa umantavata, kia ho irurave, tiro.

Auru qintatora vira okarara tura
(*Maaki 4:13-20; Ruki 8:11-15*)

¹⁸ Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Nenavu iri vaiqe te aurua qintato vaiintiraqaa uva tuqantaake tuna okarara ninavu tiva nimiare.

¹⁹ Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara vaiinti vovano vi uvara kia kankoma kero iriraitiro vaivaro, Saataniva anirero vira avu aatoqihairo vi uvara qaqini raqia aqukairave. Vi vaiintiva auruvano aara auvahini hiqirura voqaarama vaivo.

²⁰ Aurua hininavu ori vataqaa hiqirura vira okara vaireva maantimama vaivo: Vaiinti nahenti vonavu Kotira uva iri,

vi uvarara quahake variavaro ²¹ viraqaahairo uvavano vika avu aatoqi kia vukaiqamakeru vaimantara ti, vokiaka vi uvara kaara vika qoraqama nimite variamanta vika tinavu harivorave tivakeha qaqirake variarave.

²² Auru hininavuvano auqurora nimiriqi hiqirura, vira okara vaireva maantimama vaivo: Vaiinti nahenti von-avu Kotira uva iri, viraqaahai vika maa vataragaahainaa haikarara noraiqaake iriqi viha, monu airaira vareraraqai iriqi vi variavaro vi haikava vika ravaaqavuke vaimanta vika Kotira uva iriara qumimaqamake variavaro vikaqihairo kia koqe kaiqavanovata qovaraiqi vairave.

²³ Auru hininavu koqe vataqaa hiqirura vira okara vaireva maantimama vaivo: Vokiaka Kotira uva kankomake iri, viraqaahai vika koqe kaiqa Kotira vara amitaqi vi variamanta, vokiaka Kotira uva iriqi viha vika uri naatarake voqavata koqe kaiqa vara amitaqi vi variamanta, qaiqaa vokiaka vika naatarake Kotira uva iriqi viha koqe kaiqa Kotira vara amitaqi vi variarave, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva nimiriqaa uva tuqantaakero tiva nimura

²⁴ Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimito tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama vaivo: Vaiinti vovano *uiti* auru koqera nai naahoqi qintatorave.

²⁵ Auru qintatero viva oru entaqi nai navunaaka hampata vaite vauvaro vira navutaava anirero viva *uiti* qintatoraqi qora nimirivata qintatorave. „Vi nimiriva vaireva vira kaqive mareve *uiti* kaqive mareve vohaa qaramakero vaivarovata, vira tavaqai kia vohaa qaramakero vairave.” Vira navutaava nimiru qintatero vuvaro ²⁶ *uitivano* nimiru vataakero vohaaraqai qampiqaatero inaaraiqakaa tava iratareva auti vaumanta vira kaiqa vaiintinavu tavovaro vi nimiriva *uiti* vataakero vohaa qampiqa tero vaurave.

²⁷ Mintima vaumanta vira kaiqa vaiintinavu vira tave, oru naaho qora ireha tiha, Nora vaiintio, are kiae koqe auru qinta taarao? Taihairoe qora nimirivata viraqi qovaraiqivo? ti.

²⁸ Minti tuvaro viva oho tiro, Ti navutaavama ti naahoqi vi nimirira qinta taivo, tumanta vira kaiqa vaiintinavu vira ireha tiha, Hoe tenavu vi nimirira qaqini raru kararave? tuvaro ²⁹ viva aqao tiro, Kia mintiate. Ne nimiru raru keha *uitivata* raru kevorave.

³⁰ Qaqi kaivaro *uitivanovata* nimirivanovata vohaaraqai qampiqaarire. *Uitivano* mpeqaiqama viraqe te ti kara qantu vare anikara mintima tinerave: Ne vi nimirira naane teqake rumpa vare vuru iha quara timitema, viraqaahai *uiti*

vira teqakema vuru ti kara naavuqima timitaate tianarove, tiro. Ihuva vi uvara maantimakero tuqantaakero vika tiva nimura.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura
(Maaki 4:30-32; Ruki 13:18-19)

³¹ Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva: *masteti* auru voqaarama vaivo. Vaiintivano *masteti* auru varero vuru nai naahoqi tutorave.

³² Vi auruva inaara auruqaima vairarama turo. Mintima vaivarovata, vi aurura ututaivaro qampiqa tero ekaa vo naaho vo naaho uri aatarakero katari voqaara vaimantara ti, uvirinavu vira kaaraqira ho *navu/naavu* kaqateha variaravema turo, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

Kaupititirara uva tuqantaakero tura
(Ruki 13:20-21)

³³ Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, kaupititira voqaarama vaivo. Nahentivano mpareti untareva iharo *porihi/voruhi* varakero vira noqa vuarire tiro, kaupititira varakero *porihi/voruhi* vataakero tuqantaa kaivaro kaupititiravano *porihi/voruhi* hampata avituma viro ekaa mpareti ntera kaivaro noqavi vairave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

Ihuva uva tuqantaakero tu okarara
(Maaki 4:33-34)

³⁴ Ihuva vaiinti nahenti vo uva vo uva tiva nimoreva viva kia vutukero tiva nimiraitiro, viva uva tuqantaakeroqai tiva nimiqiro vi vaura. ³⁵ Viva minti tivaqiro vuvaro haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano tu uvava vivauma vaura. Vi uvava mintimama tiro:

Te vaiinti nahenti uva tiva nimirera kia vutuke tiva nimiraiti, uva tuqantaakeqai tiva nimirave.

Maa vatara autukero vato entaraqaahai variqi aniha kia kankomake iru uvara, te vi uvara okara ni tiva nimirave, tura. (Ihi 78:2)

Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano Ihurara mintima tura.

Qora nimiri uiti naahoqi qintato okarara tura

³⁶ Ihuva vaiinti nahenti uva tuqantaakero tiva nimiqi viro viraqaahairo viva vaiinti nahenti mini kero naavuqi vumanta vira vaintinavu viva vuraqi orure tiha, Are vaaka tianara vira navutaava nimiri vira naahoqi qintato uvara, vi uvara okara tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

³⁷ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano koqe auru qintato vaiintira okara vaireva, te Vataini Vatatai Vaintika maa vikave.

³⁸ Vi vaiintira avutaqi vau vatava vaireva, ekaa maa vatavama vaivo. Koqe auruvano vaireva, Kotira uva iria vaiinti nahentikama variavo. Qora nimirivano vaireva, kia Kotira uva iria vaiinti nahentika Sataanira vaintima variavo.

³⁹ Vira navutaava nimiri qintato vaiintiva vaireva, viva Sataanivave. Kara qantu entava vaireva, ekaara enta naantiara maa vatava taiqa vuaina entavama vaivo. Kara qantu vare anu vaintika vaireka, vika *enselinavuve*.

⁴⁰ Vira kaiqa vaiintinavu nimiri raruke rumpake vuru iha quara amitontemake, naantiara ekaara entaqaqa mintimake qovaraigianarove.

⁴¹ Te Vataini Vatatai Vaintika ekaara entaqaqa tenta *enseli* vika nititaari vika otu te raqikiaina vataragaahai ti vaintinavu qoraiqama nimite vai vaiinti nahentikavata, ekaa qora kaiqa vare vaikavata vaaqu kaiqa vare vaikavata rumpake
⁴² vare vuru nora iha itainaraqi aqu kaimanta vika ihaqi vaiha iqi rataqi viha nai aarai tenti aneha vaivarave.

⁴³ Vika mini vuru aqukaimanta avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika kuarivano itainantemake, itaqa vivaro Kotiva vika Qova vikaqaa raqikiqiro viramanta vika variqi vivarave. Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate, tiro. Ihuva minti turama.

Koqe airaira vataqi kukeqato uvarara tura

⁴⁴ Ihuva vaiharo uva vo vaiinti nahenti tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, nora monuve airairave vataqi kukeqa tora voqaarama vaivo. Vataqi vi haikara kukeqa tovaro vauvaro vaiinti vovano vira ranta qovarama kero tavero, quahakero vi haikara qaiqaa kukeqa tero, oru vi vatara varareva ekaa nai vatai haikaraqohairo koqaama kero vi vatara varorave, tiro.

Kau vukaariara tura

⁴⁵ Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, vaiintivano kau vukaari varareva rantaqiro vi vaura voqaarama vaivo. ⁴⁶ Vi vaiintiva vi haikara vi haikara varareva viharo tavovaro vo vaiintivano kau vukaari nai voqavata koqe ura vatovaro viva vira varareva iharo oru nai vato haikaraqohairo ekaa koqaa autukero monu varero vuru amiharo vi kau vukaarira varorave, tiro.

Havuka vahera tura

⁴⁷ Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava

vaireva, vaiintinavu varuvaqi vahe aqukaamanta airi havuka viraqi otiqete ntuva vuara voqaarama vaivo.

Vahe varuvaqi aqukaamanta havuka airitahaa viraqi otiqete ⁴⁸ mpiqa vuamanta vaiintinavu vahe vira rarau vare vuru qaqaini ke, viraqihai nuntuqi viha koqe havuka varakeha utaqi ruva vate, qora havuka varakeha qaqira aqukaarave.

⁴⁹ Naantiara ekaara entaqaa vira voqaarama varianarove. Vi entara *enseli* vika tuvure vaiinti nahenti rairaqi viha avuqavuqaake ni vaika qaqi ke, qora kaiqa vare vai vaiinti nahentika ⁵⁰ ntita vare vuru nora iha itainaraqi aqukaimanta vika viraqi vaiha iqi rataqi viha nai aarai tenti aneha vaivarave, tiro.

⁵¹ Ihuva minti tivakero viva nai vaintinavu irero tiharo, Te vi uvara vi uvara ni tiva nimunara ne hoe iriavo? tumanta vinavuka eo tuvaro ⁵² viva vinavuka tiva nimitiro tiharo, Kotira haarua uva okara tiva nimi varia vaiintikaqihairo vovano Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvarara quqaave tivakero Kotira vaintiqama vuarirava, vi vaiintiva vaireva, naavu qora voqaarama vaivo. Vi vaiintiva nai naavuqihairo vo haika vo haika, haaru vato haikaravata, qaraaka vato haikaravata, vare vairave, tiro.

Nasaretiqihainaaka Ihura qoririma amitora
(Maaki 6:1-6; Ruki 4:16-30)

⁵³ Ihuva vo uva vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimi taiga kero viva vi vatukara mini kero ⁵⁴ nai maaqaini anirantero oru maara naavuqi vaiharo vo uva vo uva tiva nimumanta vaiinti nahenti ravukuvi tiha, Ike, vi vaiintiva taihairoe koqe avu aato vareroe koqe uva ti vaivo? Tavave vira noraiqama kero kempuka amivaroe viva nora kaiqa vare vaivo? ti.

⁵⁵ Vika minti tivake aqao ti, Vi vaiintiva tainta auti vai vaiintira maaquvanoma vaivo. Mariava vira novama vaivo. Iemivavata, Iohepivavata, Saimonivavata, Iutaasivavata, vinavuka vira qatanavuma variavo. ⁵⁶ Vira auranavu maini tinavu hampatama variavo. Taihairoe viva vi kaiqara vi kaiqara okara tavairave? ti.

⁵⁷ Minti tivake vika Ihurara tiha, Viva kia nora vaiintive. Viva qumina maa vatanaavaqaima vaivo, tivakeha vira qoririma amitora.

Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Paropeti vaiintivano vo vataini oru vairamanta vi vatanaaka virara nora vaiintive tivake vira quahama amitevarave. Viva nai maaqaini vairamanta vira navunaaka virara qumina maa vatanaavaqaima vaivo tivake kiana virara nora vaiintive tivarave, tiro. ⁵⁸ Ihuva minti tivakero vi vatanaaka kia

virara kempukaiqamake irurara tiro, Ihuva mini vaiharo nora kaiqa taaraiqaqai vara nimitora.

14

Ionira arukora

(Maaki 6:14-29; Ruki 3:19-20; 9:7-9)

¹ Vi entara Herotiva Kariri vataqaa raqiki vaiharo, vaiinti nahenti Ihurara ti vau uvara vivavata irura.

² Herotiva iriro nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Oho, vi vaiintiva Ionivave. Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo. Viva qaiqaa qaqi himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, tiro.

³⁻⁴ Tota Herotiva nai qata Piripira naata Heroti-Namarira varatovaro Ioniva Herotira tiva amiro tiharo, Are nena qata naata kia varaataara vaivarama varaarao, tuvaro vi uvara kaara Herotiva vaiinti vo atitovaro Ionira ravaaqavu kero vira rumpa varero vuru karapuhiqi kora.

⁵ Herotiva Ionira arukaataa uvaro, vaiinti nahenti Ionirara paropeti vaiintive turara tiro, Herotiva vika naatu qeteharo kia vira arukora.

⁶ Mintuvaro Herotiva nai vatato entava qovaraiquvaro vi entaraqaa viva vaiinti vonavu naarama komanta ani ruvaaqumavi vauvaro Heroti-Namarira raavuravano vika ihi rava nimite vauvaro Herotiva vira tavero, voqamakero quahama amiteharo ⁷ nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Nana haikarae ai muntukavano vainara, virara tiva timirage ai amiare, tiro.

⁸ Herotiva minti tuvaro vi varaatava nai nora irovaro vira nova maa uvara tiane tuvaro vi varaatava Herotirara tiharo, Namari nimi vai vaiintira Ionira qiata vaaka tanuqira vara viri timiane, tiro.

⁹ Minti tuvaro King Herotira muntukavano qoraiquvaro viva vaaka kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvararavata, kara nareka anu vaiintikaravata iriharo, viva vaiinti vo atitero vi varaatava tinantema kaane tuvaro ¹⁰ vi vaiintiva oru karapuhiqihairo Ionira aunta teqa kora. ¹¹ Teqa kero vira qiata tanuqi varero vuru vi varaatara amuvaro viva varero vuru nai nora amura.

¹² Mintumanta Ionira avataqi ni vau vaiintika ani vira vaata vare muntu quntama te, viraqaahai vika vuru Ihura tiva amura.

Ihuva inaara kara 5,000 vaiinti nimura

(Maaki 6:31-44; Ruki 9:10-17; Ioni 6:1-13)

¹³ Ionirara Ihura vuru tiva amuvaro Ihuva vi uvara iriro vi vatukara mini kero votuqi vaarirero nai vaintinavu vataakero nariaraa vaireva qumina vataini vumanta vaiinti

nahenti airitahaa vi uvara iri, vo vatuka vo vatukaihai vataqaa Ihura avataqi vura.

¹⁴ Ho Ihuva orurero votuqihairo vaavirero tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauvaro viva vikara aaqurihama nimitero vikaqihai nihavu vaiinti nahentika vaata koqema nimitora.

¹⁵ Ihuva mini variqiro vuvaro kuarivano tuvi vumanta vira vaintinavu viva unaini orure tiha, Maini qumina kantave. Entama vuantorave. Vaiinti nahenti nititaira oru vatukanavuqihai kara koqaamake naate, ti.

¹⁶ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia vika nititaimanta vuata. Nentanavu vika kara nimimanta naate, tumanta ¹⁷ vinavuka aqao ti, Tenavu tavauraro maini mpareti kauqurunavuvata havuka taaraqantavataqaima vaivo, ti.

¹⁸ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vi karara vara viri timiate tivakero ¹⁹ vaiinti nahentiara ukau kanta oquvi variate tivakero viva mpareti kauqurunavu varakero, havuka taaraqantavata varakero, naaruvaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero mpareti nkuikero vi karara nai vaintinavu nimumanta vira vaintinavu vaiinti nahenti ekaa rairake nimumanta ²⁰ vika ekaa ho nora. Ekaa vaiinti nahenti ho nomanta viraqaahai vira vaintinavu rutantuto utara, nora utanavu vare, vika neha raukuto karara nuntuke utaqi ntuvaqi vi, uta 12navu mpiqa kora.

²¹ Vi entara 5,000 vaiinti vi karara nomanta nahentivata vaintivata airitahaa, vi karara nora.

*Ihuva varuva namari vaura aiku ntavaqiro vura
(Maaki 6:45-52; Ioni 6:16-21)*

²² Ihuva kara nimiro viraqaahairo nai vaintinavu nititero tiharo, Votuqi vaarire ne naane varuva namari hini mantaraini oru vi vaiqe te vaiinti nahenti nititaari nai maaqa nai maaqa vuata, tiro.

²³ Minti tivakero viva vaiinti nahenti nititama kero, viraqaahairo Kotira aarareva verara aiqinaqaa vuvaro entama vuvaro viva mini oru nariaraa vaura. ²⁴ Mini vauvaro votuvano varuva avutaqaa vuvaro uvaivano vika virera unaihairo anuvarora tiro, namarivano votu venta ventamaqi ani vaura.

²⁵ Uvai uti vauvaro namarivano votu venta ventamaqi vi vauvaro aatitareva aumaiquvaro Ihuva varuva vaura aiqunaahairo ntava varero viro vika unaini vura. ²⁶ Vika unaini vumanta vira vaintinavu tavovaro viva varuva vaura aiqunaahairo ani vaumanta vika voqamake aatu itomanta noraiqaake qete vaiha oi oi tiha vaanavanove ti vauvaro ²⁷ Ihuva vaaka vikara tiharo, Muntuka paru i vaira variate. Tema anuro. Kia getaate, tiro.

²⁸ Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, are quqaa viva irera, are tiriavata tiraqe tevata aiqūqaa-hai namari vaura are inanaini vuare, tiro.

²⁹ Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho aniane, tiro. Tuvaro Pitaava votuqihairo vaavirero varuva vaura aiqūqaa-hairo Ihuva anunaini viro.

³⁰ Viva mini viharoma ho virare tivakero tavovaro uvaivano voqamakero uti vauvaro vira taverō, viva qeto-varo vira aiqūvano namariqi otigetareva uvaro viva Ihurara naverai tiharo, Noravauvo, ti kahaqiane, tuvaro ³¹ Ihuva vaakama nai kauqu tutukero vira utu varero tiharo, Are tiriaraqai kempukaiqama kera iriataarave. Are nantivare taara aato iriarao? tiro.

³² Ihuva minti tivakero vikantiro votuqi vaari rovaro uvaivano vaaka taiqa vura.

³³ Mintuvaro vira vaintinavu votuqi vauka Ihura quahama amiteha vira autu tuaherake tiha, Are quqaaama Kotira Maaquvano variarao, tura.

*Ihuvā Kenesareti vatanaaka niha vuka koqema kora
(Maaki 6:53-56)*

³⁴ Vinavuka minti tivake votuqi varuva taqa vare Kenesaretini orurora.

³⁵ Mini oruromanta vi vatanaaka Ihura viraqaqamake tave, uva varakomanta ekaa aumanto vau vatukaraqihai aihavu vaiinti nahentika ntita vare vuru Ihuva vaunaini vate, ³⁶ Ihurara mpo tiha, Qaqi kaira vika ai utavaaqa vitianta utu varaivaro vika vaata koqema vuarire, tumanta Ihura utavaaqa utu varoka koqema vi vaura.

15

*Naaqu taatoka uvara tura
(Maaki 7:1-13)*

¹ Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, Ihura tavareka Ieruharemiqihai anire Ihura ireha tiha, ² Nantihae ai vaintinavu tinavu kaivaqaukavara uva maara tivatora raqake variavo? Ai vaintinavu kia kauqu hiqama karaiti, kara ne variarave, ti.

³ Vika minti tuvaro Ihuva nái tiva nimitiro tiharo, Ne vo? Ne nantihae Kotiva tivatai uvara kia iriraiti, nenta uvaqai iriqi vi variarave? ⁴ Kotiva mintima tiro: *Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane. Nai noka qokara vaaqu uva ti vaina vaiintira arukaate, turave.*

⁵ Mintima Kotiva tivato uvava vaimanta ne vi uvara kia iriraiti, nenta irike ne tiha, Vaiintivano nai noka qokara tiharo, Te nitanta kahaqiha nimore iaina monura kia nitanta nimiraiti, te vi monura Kotira amitarerave tirera,

⁶ vi vaiintiva homa nai noka qoka kia kahaqiraitiro, qaqi varianarove, ti variarave. Ne hampi uva minti tivakeha ne Kotira uva qumimaqama keha nenta kaivaqaukavara tivato uvara viraqai vaiinti nahenti tiva nimi variarave.

⁷ Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Aisaaava haaru vaiharo niara avuqavuqama kero uva qara ntuva torave. Aisaaava Kotira uva qoqaiqama keharo Kotiya mintima tivo tiro:

⁸ Maa vatanaaka noqihai ti hutu tuahere variavaro vika muntukavano kia tiriara vaimanta variarave. ⁹ Vika vaiintivano nai qumina uva maara tiva nimia uvara vi uvaraqai ti variarara ti, vika quminama ti hutu tuahere variavo, turave. *(Aisaaava 29:13)*

Aisaaava haaru vetanto entaqaa niara minti turave, tiro.

*Nana haikavanoe vaiinti qoraiqama ke vairave? tura
(Maaki 7:14-23)*

¹⁰ Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti naarama kero vikara tiharo, Maa uvara irihama kankomake iriate. ¹¹ Vaiintivano kara neva, vi karava kia vaiinti avu aato qoraiqamake vairave. Nai avu aatoqihairo qovaraiqaavi vai haikava, vi haikavaqai vi vaiintira qoraiqamake vairave, tiro.

¹² Ihuva vi uvara tivakero vaumanta vira vaintinavu viva unaini orure tiha, Are kiae iriarao? Parasi vaiintinavu are vaaka vaiinti nahenti tiva nimiana uvarara irihama, vika kia quaharaiti, qora uvave ti variavo, ti.

¹³ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Oho, Parasi vaiinti vika vaireka, vika ti Qova naaruvaini vaiva kia ututai karara voqaara variarave. Qora kara tuqa vataakero raru kaintemakero, viva vika qaqira kaanarove, tiro.

¹⁴ Minti tivakero viva Parasi vaiintinavuara tiharo, Kia vikara noraiqaake iriate. Vika avu qimpa vimanta vaiha, avu qimpa vuaka vonavuvata aara numiqareka auti variakave. Avu qimpa vira vaiintiva avu qimpa vina vaiintira vo vitakero aara umiqareva auti vairera, vitanta oraqi aqu vivarave, tiro.

¹⁵ Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Vaaka uva tuqantaakera vaiinti nahenti tiva nimiana uvara tinavu tiva timirage vi uvara okara iriare, tuvaro ¹⁶ Ihuva tiharo, Ike, nenavuvata kiae kankomake iriavo?

¹⁷ Ne kiae tavaavo? Vaiintivano kara naivaro vi karava „kia vira avu aatoqi viqetaraitiro,„ vira araraqiqai otu variro, viraqaahairo qaqini tuvitare vairave. ¹⁸ Vira noqihairo ti vai uvava, vi uvavama avu aatoqihairo anireharo vira qoraiqamake vairave.

¹⁹ Vaiinti avu aatoqihairo vaaqu haikara iriarirava qovaraiqi vairave. Vaiinti arukaariravave, vora qorainti

vataakeroe vora naata vataakeroe hampi nuariravave, hampi qaramaairo nuariravave, muara autuariravave, una uva tiariravave, vora autu vatani tuvuarire tiro una uva tiariravave, vi haikava vi haikava viraqihairo qovaraiqi vairave.

²⁰ Vi haikava vi haikava avu aatoqihairo anireharo vaiinti qoraiqama kaivaro „Kotiva vi vaiintirara qora vaiintive ti vairave.” Vaiintivano kauqu kia hiqama karaitiro kara naarirava kia vira vara qoraiqama kaanarove, tiro.

Ihuva vo vatanaa nahenti kahaqama amitora
(Maaki 7:24-30)

²¹ Ihuva minti tivakero vi vatara „Kenesareti,” mini kero vatuka taaraqanta Taiaavata Saidonivata vau vataraqaa oru vaura.

²² Mini oru vauvaro vi vataragaahairo Kenaani nahenti vovano Ihuva vaunaini orurero Ihurara naveraitiro tiharo, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane. Vaanavano ti raavura avutaqi vaivaro viva anomakero qoraiqama viro vaivo, tiro.

²³ Vi nahentiva minti tuvaro Ihuva kiaqai uvavata tiraitiro vauvaro, vira vaintinavu viva vaunaini orure tiha, Mpo, vi nahentira kahaqiraro vaaka vuarire. Viva tinavu tivataqi aniharo tinavu haare vaivaro tinavu popohama timitaivo, ti.

²⁴ Vinavuka minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Isareri vatanaaka sipisipi voqaara kakakima vuavaro Kotiva ti tititaimanta te vi vatanaakaqai kahaqama nimitarera tuvuraukave, tiro.

²⁵ Ihuva minti tuvaro vi nahentiva ani Ihura avuqaa hqirivi vaiharo tiharo, Nora Vaiintio, ti kahaqama timitaane, tuvaro ²⁶ Ihuva aqao tiro, Hauri te vaintivano i karara varake vairi aqu nimitaarorave, tiro.

²⁷ Ihuva „uva tuqantaakero,” minti tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora Vaiintio, quqaama tiarao. Ho vaiintivano kara viti aqukaira vairi vika ani ne variarave, tiro.

²⁸ Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Nahentivauvo, are tiriara kempukaiqaa kerama iriarao. Are tinantemake, te mintima amitarerave, tiro. Ihuva minti tuvaro vate viraqai vira raavuravano koqema viro vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema kora

²⁹ Ihuva vi vatara mini kero Kariri Varuva auvahianta oru viro aiqinaqaa vaarirero oquviro vaumanta ³⁰ vaiinti nahenti airitahaa viva unaini orurora. Vika niha vukavata ntita vareha aiqo qoraiqaa vurave, avu qimpa vurave, vuhaari rarera vurave, no tinta vurave, vo rovava vo rovava

varokave, vika vika ntita vare vuru Ihura aiqū taraini kovaro viva vika ekaa koqema kora.

³¹ Ihuva vika koqema komanta vaiinti nahenti tavomanta no tinta vuka ho uva tumanta, vuhaari rarera vuka qaqi avuqavu vaumanta, aiqū qoraiqaa vuka qaqi numanta, avu qimpa vuka qaiqaa qaqi tave vaumanta, vaiinti nahenti vika tave voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri iha Kotira autu tuahereha tiha, Tinavu Variqavano koqema kero tinavu Isareriqaa raqiki vaivo, tura.

*Ihuva 4,000 vaiinti kara nimura
(Maaki 8:1-10)*

³² Ihuva nai vaintinavu naarama kero tiharo, Te vaiinti nahenti uki variakara aaqurihama nimate vauro. Vika taaramo enta ti vataake variqi vihama vika nái kara nama taiqa kaavo. Te vika nái maaqaini qaqi nititama kaari vika narara viha aarana *vuakaatama/vuakaatauma* vi hiqintivo-rave, tiro.

³³ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Maini qumina kantave. Taihaie tenavu kara varake vika nimirarave? Vaiinti nahenti airitahaa maini variavo, ti.

³⁴ Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Nanti nanti mparetie ntuva taavo? tumanta vinavuka tiha, Mpareti 7navuvata, inaara havuka taaraiqavatama, ntuva tauro, ti.

³⁵ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahentiara vatakanta oquvuate tivakero ³⁶ mpareti 7navuvata havuka taaraiqavata varakero Kotirara koqema iarao tivakero vi karara nkuikero raira kero nai vaintinavu nimumanta vinavuka varake vaiinti nahenti nimiqi vumanta ³⁷ vika ekaa vi karara ho nora. Ho neha hini kara qaqi kora vira vaintinavu nuntu vare rutantuto utara 7navu mpiqa kora.

³⁸ Vi karara vaiinti 4,000navu ne vaumanta, nahentivata vaintivata airitahaavano nora. ³⁹ Vika kara nama kovaro Ihuva vika nái maaqa nái maaqa nititama komanta vuvaro viva votuqi vaarirero varuva taqa varero Magadaani vataini vura.

*Nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(Maaki 8:11-13; Ruki 12:54-56)*

16

¹ Ihuva mini vumanta Parasi vaiintinavuvata, Satusi vaiintinavuvata, Ihuva vaunaini orure, kaiqe vira avateha tavaare tivake Ihurara tiha, Are nora kaiqa vo tinavu tivuqaa govarama kairage tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.

² Vi vaiintinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne erainaini tavaavaro naaruvaini veho-haaraigimanta ne tiha, Hura uvihaanarove, ti variarave.

³ Ne toqaqi tavaavaro naaruvaini kumporaigimanta tiha, Vate aaqu ntuanarove, ti variarave. Ne naaruvaini tavehama kuari itaaina okararave, aaqu ntuaaina okararave, ho tavehavata, ne nantihae maa entara qovaraiqiaina okarara kia kankomake iri tavaavo?

⁴ Qora kaiqaqai vare variaka Kotirara qumimaqamake variaka, vikama nora kaiqa humiqairaqa ai okarara quqaave tiare ti variarave. Kia te tenta okara vika numiqeha nora kaiqa vo vararerave. Kotiva haaru ni kaivaqara Ionaara mintuma kontema kero, Kotiva tivata mintima kaanarove. Viraraqai irihama ne ti okara kankomake iriha ne tiriara Kotiva atitai vaiintivave tivarave, tiro. Ihuva minti tivakero vi vaiintinavuka mini kero vurama.

Parasi vaiintinavuaravata Satusi vaiintinavuaravata rauriha variate tura
(Maaki 8:14-21)

⁵ Ihura vaintinavu tauruke kia mparetivata ruva vararaiti, qaqi varuva namari taqa vare vura. ⁶ Ihuva tiharo, [kaupititiravano avituma viro mpareti ntera kaivaro noqa vi vairave.] Parasi vaiintinavuvata Satusi vaiintinavuvata vika kaupititira voqaarama variavo. Nenavu vikara rauriha variate, tiro.

⁷ Ihuva minti tumanta vinavuka Ihuva tuqantaakero vika tiva nimu uvara kia iriraiti, nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Nana uvae tivo? Mpareti kia vare anunara, vira kaarae minti tivo? tura.

⁸ Minti ti vauvaro Ihuva vinavuka ti vau uvara iriro tiharo, Ike, tiriara noraiqaake iriataara vaimanta ne inaaraigama tiriara iri variavo. Ne nantihae mpareti kia vare aniara kaara nai tiva ami nai tiva ami i variavo?

⁹ Kiae ni aato kenko timanta iriavo? Te mpareti kauqu-runavu varake nkuike 5,000 vaiinti nimiavauna entaraqaa ne vika neha ko karara nuntu vareha nanti nanti utanavue mpiqa korave? Kiae ne virara iritaavo?

¹⁰ Te 4,000 vaiinti mpareti 7navu nimiavauramanta vika neha kora ne nuntu vareha nanti nanti utanavue mpiqa korave? Ne kiae viraravata iritaavo? ¹¹ Te vaaka tuna uvara ne nantihae kia aato kenko timanta iriavo? Te niara uva tuqantaake tunara kia mparetiaravauve turo. Te niara tiha, Parasi vaiintinavuvata Satusi vaiintinavuvata vika kaupititira voqaara variamantara ti, nenavu vikara rauriha variatema turo, tiro.

¹² Ihuva minti tumanta vinavuka aato kenko tumanta iruvaro Ihuva kia mpareti unte kaupititirara rauriha variate

tiraitiro, viva Parasi vaiintinavuvata Satusi vaiintinavuvata tivataa uvarara, virarama rauriha variate tivo, tura.

*Pitaava Ihura okarara tura
(Maaki 8:27-30; Ruki 9:18-21)*

¹³ Ihuva vatuka vo Sisaria Piripai aaqanto anirero nai vaintinavu irama nimitero tiharo, Ti Vatani Vatatai Vaintikara qaqi vaiinti nahenti ta vaiintirave tihae ti variavo? tiro.

¹⁴ Minti tumanta vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari nimi vauvave ti variamanta, vokiaka ariara viva tinavu kaivaqava Elaitaavave ti variamanta, vokiaka ariara tinavu kaivaqava Ieremaiaavave vo paropeti vaiintivanove qaiqaa qovarama viro vaivoma ti variavo, ti.

¹⁵ Vinavuka minti tuvaro Ihuva nainavu irero, Ho nentanavu vo? Nentanavu tiriara ta vaiintirave ti variavo? tiro.

¹⁶ Ihuva minti tuvaro Saimoni Pitaava Ihura tiva amiro tiharo, Are *Mesaiaavano*—Kotiva atitai vaiintivave. Variqavano Kotiva qaqi variqiro vi vaivara are vira Maaquvanoma varira iarao, tiro.

¹⁷ Pitaava minti tuvaro Ihuva Pitaarara tiharo, Are Ionira maaqu Saimonivave. Are tiriara minti tiararo Kotiva ai koqema amite vaivo. Kia qaqi vaiintivano ti okarara ai tiva amivara irianarave. Ti Qova naaruvaini vaiva, vivama ti okarara ai qoqaiqama amivara irianarave.

¹⁸ Te ariara mintima tirerave: Ai autu *Pitaarave*—*Orirave*. Ho te maa oriraqaa tenta naavu kaga tarerave. Vi naavuva vaireva, ti vaiinti nahenti vi naavukama vaivarave. Qutira haikavanovata kia vi naavura ho aatara kaanarove.

¹⁹ Te *ki* ai amiarirara are genti qantua nimitaira vaiinti nahenti Kotiva raqikiainanaini vivarave. Are vatani vaihara nana nana haikarae qora haika qioqama tairaro Kotivavata naaruvaini vaiharo ai uva iriharo vohaa qarama keroma qioqama taanarove. Are vatani vaihara nana nana haikae kia qioqama tairaro Kotivavata naaruvaini vaiharo ai uva iriharo vohaa qarama keroma vi haikara kia qioqama taanarove, tiro.

²⁰ Ihuva minti tivakero nai vaintinavu kempukaiqama kero tiva nimiro tiharo, Kia vokavata te *Mesaiaavano* vau-narara tiva nimiate, tiro.

*Ihuva nai qutu vuainarara tiva nimura
(Maaki 8:31-9:1; Ruki 9:22-27)*

²¹ Vi entaraqaahairo Ihuva nai vaintinavu hoqarama kero nai qutu vuainarara vutu kero tiva nimiro tiharo, Te Ieruharemini oru vuari mini nora vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintinavukavata, vika ti qoraiqama timitaqi

vi vaiqe te aihavina haikara varaqi vuari ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varike qaiqaa qaqi himpirerave, tiro.

²² Ihuva minti tuvaro Pitaava vira vita vuru auvahini kero virara aqao tiro, Nora Vaiintio, Kotiva vika kiama qaqi kaira vika ai mintima kevarave, tiro.

²³ Pitaava minti tuvaro Ihuva tuqantaa viro Pitaara atiharo tiharo, Sataanio, niaraini vuane. Kia ti aara kuvai timitaane. Are kia Kotiva irintema keravauve iri variarao. Are qumina vaiintivano irintema kerama iri variarao, tiro.

²⁴ Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimitiro tiharo, Ti tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntukavano vainara qaqira kero, nai aruke hirite katarira vara aqu varero ti naantiaraini aniarire. ²⁵ Nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.

²⁶ Vaiintivano vataini variqiro viharo ekaa airaira ruvaaquma kero vatero viraqaahairo qutu viraro vira airairavano nantiakeroe vira ho kahaqianarove? Kia hove. Viva kia ho vo koqaa autu kero qaiqaa qaqi variqiro vuanarove.

²⁷ Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Te naantiara qaiqaa naaruvaihai mpeqavano orurante tuvirelave. Vi entara ti Qora koqe okaravano tiqaahairo ataa i vairaqe te *enseli* vika hampata tuvu vaiha ekaa vaiinti nahenti kaiqa varerara irihama vika nai koqaa nimirerave.

²⁸ Te quqaa tiari iriate. Vaiinti hininavu maini himpiti variaka vinavuka kiama qaqi qutu vivarave. Te Vataini Vatatai Vaintika noraiqamavi te avuhainaa vaiintiqamavi variari vinavuka ti tavama kema qutu vivaravema turo, tiro.

*Ihura vaatavano aahuva vaata kuqu vura
(Maaki 9:2-13; Ruki 9:28-36)*

17

¹ Ihuva minti tuvaro 6 enta aitarovaro Ihuva Pitaaravata, Iemiravata, Iemira vira qata Ioniravata, vinavuka ntita varero aiqinaqaa nariaraanavu mini vaireka vura. ² Ho vika mini vaiha tavovaro Ihura vaatavano aahuva vo vaata kuquviro vauvaro vira virivano kuarivano itaintema kero, ataa iharo vauvaro vira utavaaqavanovata takuqiharo voqamakero hantaiqiharo vaura.

³ Vira vaatavano mintimakero kuquviro vaumanta vira vainti taaramonavu vaiha tavomanta Elaitaaka Mosika vika kaivaqaukatanta qovaramavi vaiha Ihura vataake uva ti vaura.

⁴ Vitanta Ihura vataake uva ti vauvaro Pitaava Ihurara tiharo, Noravauvo, koqemama tenavu ai vataake maini

vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu taaramonavu ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro.

⁵ Pitaava vi uvara qaqiqai ti vauvaro tonavuvano takuqiharo hantaiqiharo hihipaama vuvaro uvavano tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaquve, ti hantuqa hari vai vaintirave. Te virara quahema vauro. Nenavu vira uvaqai iriate, tiro.

⁶ Uvavano minti tumanta vira vainti taaramonavu voqamake aatu itomanta vata kanta hiqirivi, viri vatani ke vauvaro ⁷ Ihuva orurero nai kauqu vinavukaqaa vatero tiharo, Maakao, himpuate. Kia qeteha variate, tumanta ⁸ vinavuka vuruvi tavovaro Ihuvaqai vauvaro kia vaiinti vovanovata vaura.

⁹ Ho vinavuka aiqinaqaahai tuvi vauvaro Ihuva vinavuka tiva nimita tiharo, Vaaka tavaa haikara kia vokavata tiva nimita. Te Vatani Vatatai Vaintika naantiara te qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variari homa nenavu vi entaraqaahai vi uvara tiva nimita vuate, tiro.

¹⁰ Ihuva minti tumanta vinavuka vira ireha tiha, Maara okara ti varia vaiintika minti tiarave: Elaitaava tinavu kaivaqava naanema qovarama vuanarove, ti variarave. Vika nantihae minti ti variarave? ti.

¹¹ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho vika quqaama ti variarave. Elaitaava avuni ekaa haika naitaramakero avuqavu vataveva qovaraqianarove. ¹² Ho te ni tiva nimuro: Elaitaava vaaka avuni anirorave. Viva ani vaumanta vo vaiintinavu kia vira viraaqamake tavaraiti, vika hampi okara autuataa umanta vi okarara vira autu amitorave. Vi vaiintinavuka ti Vatani Vatatai Vaintikavata mintimake qoraiqama timitevarave, tiro.

¹³ Ihuva minti tuvaro vinavuka aato kenko tumanta iruvaro Ihuva Elaitaaraqaa uva tuqantaakero Ioniva namari nimi vau vaiintirara tura.

*Ihuva vaintiqihairo vaana atitovaro vura
(Maaki 9:14-29; Ruki 9:37-42)*

¹⁴ Vinavuka aiqinaqaahai tuvunte tavomanta airi vaiinti nahenti ruvaqumavi vauvaro vaiinti vovano oru Ihura avuqaa tori kauru araviro tiharo, ¹⁵ Nora Vaiintio, ti maaquara mpo ike tiva amitaane. Viva noraiqamakero vueraiqama viro qoraiqamavi vaivo. Airi entama ihaqi aqu viro namariqi aqu viro i vaivo. ¹⁶ Te vira vita vare ai vaintinavu varianaini vuru kauramanta vinavuka vira koqema karare tihavata, kia ho vira koqema kaavo, tiro.

¹⁷ Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa entara varia vaiinti nahentika ne hampi aaraqaaqai ni variakave. Ne Kotirara kempukaiqamake iriataara vaimanta kia iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti entae

ni hampata variqi virerave? Te nanti nanti entae ni kahaqirerave? Ho vi vaintira vita vare te iainaini aniate, tiro.

¹⁸ Minti tumanta vi vaintira vite anuvaro Ihuva vaana vira atiharo atitama kovaro vainti vira avutaqihairo qaqini aitarero vuvaro viraqaahairo vira vaata koqema vuvaro ho vaura.

¹⁹ Ho vauvaro vira naantiara Ihuva nariaraa vaumanta vira vaintinavu orure ireha tiha, Tenavu vi vaanara atitaurarovata, nantiharoe kia tinavu uva irivo? ti.

²⁰ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu Kotirara iriqi vi variava kia ho vaivarora tiro, vaana viva kia aitarairave. *Masteti* auruve, „qamaqara auruve,„ inaara auruqai vairave. Nenavu Kotirara iriqi vi variava vi aurura voqaara vairera, nenavu homa nora kaiqa varehama maa aiqinarara maihaira vutuni vuane tivaro aiqinavano mini vuanarove. Ne mintimakeha Kotirara iriqi vivera, ne ekaa kaiqa homa varevarave, tiro. ²¹ [Ne kia Kotira aararaiti, kia karavata aurama taraiti, ne kia ho vi vaanauka nititevarave, tiro.] Ihuva turama.

Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tiva nimura
(*Maaki 9:30-32; Ruki 9:43-45*)

²² Ihura vaintinavu Kariri vataini ruvaqumavi vauvaro Ihuva vinavuka tiva nimito tiharo, Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika qovaraigama kaira ti ravaaqavu vare ²³ vaintinavu kauquqi vuru kaimanta ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varikema qaiqaa qaqi himpirerave, tiro. Minti tumanta vira vaintinavu muntukavano qoraiqumanta vaura.

Takisi aqukorara tura

²⁴ Ihuva nai vaintinavu vataakero Kapenaumini oruro-manta Ieruharemini Kotira Naavuqaa raqikiha *takisi* vare vauka anire Pitaara ireha tiha, Ninavu nora vaiintivanovatae *takisi* vira aquke vairave? tuvaro ²⁵ Pitaava eo tiro, Vivavatama *takisi* aquke vairave, tiro.

Minti tivakero Pitaava naavuqi vuvaro Ihuva naane Pitaara irama amitero tiharo, Saimonio, vataini variaka vika avuhainaaka ta vatanaakaqihai *takisi* vare variarave? Nai navunaakaqihai, vo vatanaakaqihai vare variarave? Tiraqe iriare, tiro. ²⁶ Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Vika vo vatanaakaqihai *takisi* vare variarave, tiro.

Tuvaro Ihuva tiharo, Tenavu kia vo vatanaaka vairaiti, tenavu Kotira navunaaka vaihara ti, tenavu *takisi* aquarirava kiam ho varianarove. ²⁷ Ho vika tinavu titivorave. Virara iriharama oru varuvaqi *huku naaqunta/pirima* aqukairaro tota aruvina havukara mpaqi kera vira no *ampahu/ampihau* kera viraqihaira monu varakera tiriavata nenaravata *takisi* aquane, tiro. Minti turama.

18

*Tinavuqihairo tavave noravano varianarove tura
(Maaki 9:33-37; Ruki 9:46-48)*

¹ Vi entara Ihura vaintinavu Ihuva vaunaini orure tiha, Tinavuqihairo tavave Kotiva raqikinaraqi vaiharo avu-niqama viro varianarove? ti.

² Vinavuka minti tuvaro Ihuva vainti naati aaramakero vinavuka nivuqaa vainti vira himpimatero ³ tiharo, Te quqaa uva tiari iriate. Nenavu kia hampi avu aato iri variara qaqirake kia naati vainti voqaaraiqama vivera, ne kia Kotiva raqikiainaraqihō vivarave.

⁴ Kotiva raqikiainaraqihō vaiinti vovano nai autu vatainiqamakero maa vaintirura voqaara variarirava, vivama avu-niqama kero vuanarove. ⁵ Vaiinti vovano maa vaintirura quahama amitaintema kero, viva tivatama quahama timi-taanarove.

*Vokika qora aara numiqevorave tura
(Maaki 9:42-48; Ruki 17:1-2)*

⁶ Maa vaintirura voqaara ti uva irirava vairaro vaiinti vovano anirero qora aara vira umiqairera, vira kaara vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave, tiro.

⁷ Oho, vataini vai vaiinti nahentika qora kaiqa varaate tiro, vo haika vo haikavano vika avataanarove. Qora kaiqa govarama kaaina vaiintirara oho tiva amitauro. «Naantiara vi vaiintiva tavaanarove.»

⁸ Ai kauquvanoe ai aiqivanoe qora kaiqa varairera, vira teqa kera aqukaane. Viraqaahaira vohaa kauquqai vairavae, vohaa aiquqai vairavae, naantiara homa qaqi variqira vinarave. Qora kaiqa varehara taara kauque, taara aique, vairava vairamanta kia qimpe vaina iharaqihō ai aqukevorave.

⁹ Are hini avuqohaira avu auti vaihara qora kaiqa vare vairera, qaiqaavata mintiaqi vuarorave tihara, nena avu hini qaqira vauru kera aqukaane. Are kia qora kaiqa vararaitira, vohaa avuqai vairava naantiara homa qaqi variqira vinarave. Are taara avu vairava qora kaiqa varaqira viramanta ai nora iha itainaraqihō aqukevorave.

¹⁰ Ne rauriha variate. Maa vaintinavuka vainti naati variamanta ne vikaqihai voruara qoririmakeha qumina vaintiruve tivorave. Vika *enselinavu* vikarao tiha, naaru-vaini ti Qora aaqantoma variarave, tiro.

*Sipisipi kakakima vurara uva tuqantaakero tura
(Ruki 15:3-7)*

11 Ihuva minti tivakero viva tiharo, [Te Vatani Vatatai Vaintikama te kakakima vua vaiinti nahentika rantarera tuvuraukave.]¹² Ne maa uvara tiainara nantimake irivarave? Vaiinti vovano 100 sipisipi vatairava tavairaro sipisipi vovano kakakima virera, viva kiae 99 sipisipi hini-
navu ho vaika aiqinaqaa mini kero, kakakima vina sipisipira rantareva vuanarove?¹³ Te quqaa uva tiari iriate. Viva virara rantaqiro viviro ho ranta kairera, viva tiharo, Kakakima vira tenta ranta kauro, tivakero voqamakero vira quahama amiteharo 99 sipisipinavu kia kakakima vikara kia noraiqama kero quahama nimitaanarove.

¹⁴ Vira voqaara ti Qova naaruvaini vaiva maa vaintinavukaqihairo vonkuvano kakakima vuantorave tiharo vairave, tiro.

Ai qata vakaa vovano ai qoraiqama amitaainarara tura

¹⁵ Ai qata vakaa vovano qora kaiqa ai vara amitairera, oru vira vataakera vaihara nentatantaqai vi uvara avuqavu qiate. Viva ai uva ho irirera, netanta koqemake vohaanaiqamavi vaivarave.¹⁶ Viva kia ai uva irirera, oru vaiinti vohaiqae taaraqantae ntita varaira vitantavata ani vaiha ai uva irihama ho quqaama tivo tivarave.

¹⁷ Mintiaqi vivaro vi vaiintiva ninavu uvavata kiaqai irirera, viraqaahaira ekaa Kotira vaiinti nahenti ruvaaquma kera nena uva tiva nimiane. Vi vaiintiva Kotira vaiinti nahenti ruvaaquma tekara kia irirera, ne nentaqaahai vi vaiintira ekaara atiteha tiha, Are kia Kotira uva iria vaiintika voqaarama variarao. Are *takisi* vare varia vaiintinavuka voqaarama variarao, tiate.

¹⁸ Te tiari iriate. Ne vatani vaiha nana nana haikae qora haika qioqama taivaro Kotivavata naaruvaini vaiharo ne qioqama tera viraqaima vivavata qioqama taanarove. Ne vatani vaiha nana nana haikae kia qioqama taivaro Kotivavata naaruvaini vaiharo vi haikara kia qioqama taanarove, tiro.

¹⁹ Ihuva minti tivakero tiharo, Te qaiqaa tiari iriate. Niqihai vaiinti taaraqantavano vohaa avu aato vateha Kotira iraivaro ti Qova naaruvaini vaiva vitanta tintema kero nimitaanarove.²⁰ Taaraqantae, taaramonavue, ti kaiqarao tiha ruvaaquma vivera, ho te vinavuka avutanama vairerave, tiro.

Nai kena vaiintiara kia aaqurihama amito vaiintirara tura

²¹ Ihuva minti tuvaro Pitaava oru Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, ti qata vakaa vovano qora kaiqa vara timitaqa

virera, te nanti nanti tataae virara kia ariqaa uva vataraiti, qaqirama kauro, tirarave? Te 7 tataae minti tirarave?

²² Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te ariara 7 tataaqai vira uva qaqira kaane tiraiti, te ariara vira uva vo tataa vo tataa 500 tataa vira uva qaqira kaane turo, tiro.

²³ Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama vaivo. Avuhainaa vaiinti vovano nai kaiqa vaiintinavu nimu monura tenta qaiqaa vararerave turave.

²⁴ Minti tivakero hoqaramakero vare vaumanta vira kaiqa vaiinti vo naane vita vare viva uraqi vuru kovaro vi vaiintira amu monuva nai uritarero nora monu 10 *million* kinaa vauvaro vi vaiintiva ekaa vi monura nama taiqa korave.

²⁵ Mintimakero vira kaiqa vaiintivano ekaa vi monura namakero kia ho nai amiarirava vauvarora tiro, avuhainaa vaiinti viva tiharo, Oho, vi vaiintiravata, vira naata vaintivata, viva onaana ina haikaravata, ekaa vi haikara vokika nimiha monu varake tinta timiqe te tenta amuraro namakaira tenta vira varaare, tiro.

²⁶ Viva minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano tori kauru araviro mpo ike tiro, Are vairage te vi monura rantaqi vivi, ekaa rantake nina amiare, tiro. ²⁷ Minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva vira aaqurihama amitero tiharo, Ho te ariara mpo ike tiva amitehama ai amurara namakaana monura kia tinta timiane turo. Qaqira kera nena homa vinarave, tiro.

²⁸ Minti tiva kovaro vira kaiqa vaiintivano vevarero tavo-
varo vira hana kaiqa vaiinti vovano 10 kina amuva vauvaro oru vi vaiintira aunta raqutiharo nai monu naariharo tiharo, Te ai amuna monura vaaka tinta timiane, tuvaro ²⁹ vira kana kaiqa vaiintivano tori kauru araviro mpo ike tiro, Are vairage te vi monura rantake ai amiare, tuvaro ³⁰ vira hana kaiqa vaiintivano kia vira uva iriraitiro, nai hana vaiinti karapuhiqi kero tiharo, Te ai amuna monura ekaa tinta timirage ai kuvantu kaare, tiro.

³¹ Minti tivakero nai hana vaiinti karapuhiqama komanta vira kaiqa vaiinti hininavu tave, virara qorahaama autivo tivake, vika náiqai tiva vare vuru nái nora vaiinti tiva amurave.

³² Vira vuru tiva amuvaro vira nora vaiintivano nai kaiqa vaiinti aarama kero tiva amiro tiharo, Are vaaqu kaiqa varaara vaintiva variarao. Are tiriara mpo ike tiva timitaane tiaramantara ti, te nora monu ai amurara namakaanara ekaa qaqira kehama kia tinta timiane tunarave. ³³ Te ari aaqurihama amitaunantema kera, arevata nena hana vaiinti aaqurihama amitaataara vaivara kia mintira iarao, tiro.

³⁴ Minti tivakero avuhainaa vaiinti vira voqamakero arara itovaro nai kaiqa vaiinti ontaanavu, vaiinti ntaihe vauka

nimiro tiharo, Viva karapuhiqi variqi viharo ekaa vira amiavauna monura tinta timiarire turave, tiro.

³⁵ Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ne nenta hana vaiinti uva kia qaqira karaiti qaqiqai iriqi vivera, ti Qova naaruvaini vaiva ninta uvavata qaqiqai iriqiro vuanarove, tiro.

Ihuva turama.

*Nai naata qaqira kaainarara tura
(Maaki 10:1-12; Ruki 16:18)*

19

¹ Ihuva vi uvara tiva nimi taiqa kero Kariri mini kero Iutiaini Iotani Namari hini mantaraini vumanta ² vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vuvaro viva mini vaiharo aihavuka kogema nimate vaura.

³ Ihuva mini vaumanta Parasi vaiintinavu viva vaunaini orure Ihurara hampi uva tiarire ti, vira irama amiteha tiha, Hoe vaiintivano nai hampi uva iriharo nai naata qaqira kaanarove? Viva mintirera, tinavu maara uva raqae kaanarove, kiae raqa kaanarove? Are tirage iriare, ti.

⁴ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu kiae Mosiva qara ntuvato uvara kaara ntuvake iriavo? Vi uvara maantimama vaivo:

Naaruvavata vatavata autukova, Kotiva hoqarero vaiinti autireva, vaiintivata nahentivata autukero tiharo, ⁵ Te mintima kaunarara tiro, vaiintivano nai noka qoka kero nai naatantiro avituma viraro vitanta vaatavano vohaa vaatama varianarove, turave.

(Okara 2:24)

⁶ Vitanta kia vo vaata vo vaata vairaiti, vitanta vaatavano vohaa vaataqaima vairave. Ho Kotiva vivama vaatavata naatavata avitumakero vohaa tampama kairara tiro, hauri vovano vitanta raira kaantorave, tiro.

⁷ Ihuva minti tumanta vinavuka tiha, Quqaama Kotiva minti turave. Ho nantiharoe Mosiva vo uva tiva torave? Mosiva tivato uvava vo maantimama vaivo:

Vaiintivano nai naata qaqira kareva iharo, viva homa ai qaqira kauro ti uvara qara ntuvakero, nai naata amiharo vira atitamake vairave, ☆ turave. Mosiva nantiharoe vi uvara tivatorave? ti.

⁸ Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nai tiva nimiro tiharo, Mosiva vaiharo tavomanta ni kaivaqaukavara kia Kotira uva iriataa umanta vauvaro viva qaqi komanta vika vi okarara avataqi vurave. Tota hoqarero vata aututo entara kia vi okarava vaurave.

⁹ Te niara mintima turo: Nahentivano kia vo qorainti vataakero niraitiro vairaro, vira vaatavano vo uva kaara

☆ 19:7: Lo 24:1

qumina vira qaçira kero vo nahenti varairera, vi vaiintiva qaraaka nahentintiro niharoma naata vaati varaa okarara raçama kaanarove turo, tiro.

¹⁰ Ihuva minti tivakero vaumanta vira vaintinavu Ihurara tiha, Ike, vaiintivano naata varaarira okarava mintima vairera, koçemama vaiintivano kia naata vararaitiro, qaçi variarire, ti.

¹¹ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia ekaa vaiintivano te vaaka tuna uvarara ho kankomake irivarave. Kotiva vika avu aato kahaçi vaimanta variaka, vikaçaima vi uvara kankomake irivarave.

¹² Hini vaiintinavu kia ho naata vare variarave. Hini vaiintinavu nái vatataa entaraçaahai vika vaatavano kia ho vaimantara ti, kia ho naata vare variarave. Hini vaiinti variamanta vokiaka vika vaata qoraiçama kaamantara ti, vika kia ho naata vare variarave. Hini vaiinti Kotiva vaiinti nahentiçaa raçikiainarara iriha te Kotira kaiçarao tiha ehaara vairerave tivakeha variarave. Kairamanta vi uvara ho iri vareka vi uvara iriçi vuate, tura.

Ihuva vainti haikaçaa nai kauçu vateharo koçema nimitora

(Maaki 10:13-16; Ruki 18:15-17)

¹³ Ihuva vaumanta vaiinti nahenti vika nái vainti ntita vare Ihurara vikaçaa nai kauçu vateharo Kotira aarama nimitaarire tivakeha Ihuva vaunaini vuru karare tumanta Ihura vaintinavu vika qioçiha niti vaura.

¹⁴ Mintuvaro Ihuva açao tiro, Qaçi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti nahenti maa vaintika voçaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raçikiaina vatukaraçi vaivarave, tiro. ¹⁵ Ihuva minti tivakero nai kauçu vainti haikaçaa vateharo, vika koçema nimitero vura.

Qaraaka vaiintivano airi airaira vatora

(Maaki 10:17-31; Ruki 18:18-30)

¹⁶ Vo enta vaiinti vovano Ihuva vaunaini orurerero tiharo, Maara ti variara vaiintio, te nana koçe kaiçae Kotira vara amitaçi vihae te naantiara koçemake ekaa enta qaçi variçi virarave? tiro.

¹⁷ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are nantiharae koçe kaiçara ti irehara tiarao? Kotiva vohaçiçavano koçeva vairave. Are naantiara koçemakera ekaa enta qaçi variçira vireva irera, Kotiva tivato uvaraçai iriçira vuane, tiro.

¹⁸ Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva irero tiharo, Kotiva tivato uvaraçiçhai te nana nana uvae iriçi virarave? tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kotiva tivato uvaraçiçhaira maa uvarama iriane:

Kia vaiinti vo arukaane. Kia vora naatantira muara nuane. Kia muara varaane. Kia vorara una uva tiane.

19 Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane. (*Katu Varora 20:12-16*)

Are nenara muntuka vatenantema kera, nena kana vaiintiaravata muntuka vatehara variane, turave. (*Wkp 19:18*)

Kotiva vi uvara tivatora iriqira vuane, tiro.

20 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Te vi uvara vi uvara tianara iriha avataqi vi vaunarave. Nana kaiqae te varaataara vaimanta kia varauro? tiro.

21 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are ho vaira vaiintiva vairera, oru nena iana haikara nimihara monu varera vuru vehi vaiinti nahenti nimiraro naaruvaini ai koqaavano variarire. Mintimakera ti tivataqira aniane, tiro.

22 Ihuva minti tuvaro vaiinti viva vi uvara iriro airi airaira vatovara tiro, kia Ihura uva iriraitiro, qaqira kero vira muntukavano qoraiquvaro vurama.

23 Vuvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Te tiari iriate. Airi airaira vate vaiintika Kotiva raqikina vatukaraqai vukaari utihama vivarave. 24 Te qaiqaa ni tiva nimiari iriate. *Kamer ivano uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve*, airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqai ho vuanarove, tiro.

25 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vi uvara iri ravukuvi kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, *airi airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera,* Kotiva nai ta vaiintikae ntitaanarove? ti.

26 Minti tuvaro Ihuva vinavuka aitutuma taveru tiharo, Vataini variaka vika nai kempukaqaa kياما ho vivarave. Kotiva kahaqira vika ho vivarave. Kotiva ekaa kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.

27 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Tavaane, tenavu ai avataqi virera iha, ekaa haika mini ke qaqima anuro. Mintunarara ti, tenavu nana koqaae varaainarave? tiro.

28 Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Te tiari iriate. *Kia te ne kaiqa vara timitera tauru kaainarave,* Ekaa haika qaraakaiqama kaaina entaraqaa, te Vataini Vatatai Vaintika tenta avuhainaa tainta takuqi vairaqaa oquvi variari nenavuvata ti vainti 12navu ti tivataqi ni vaika, tainta 12navuqaa oquvi vaiha Isareri anku 12navu uvama avuqavu qivarave.

29 Nai maqae, nai qata vakaarae, nai aura nakaarae, nai noka qokae, nai vaintie, nai naaho maatae, mini kero ti kaiqarao tiro virava, vi vaiintiva naantiara koqaa vareharo kia vohaa tataaqai vararaitiro, nai airi tataama varairaro, viraqaahairo Kotiva virara are ekaa entama qaqi variqira vinarave tianarove.

³⁰ Vate vaiinti nahenti airitahaa avuni variaka, naantiara vika tuvitare ekaanainima vaivarave. Vate ekaanaini variaka, naantiara vika uritare avunima vaivarave, tiro.

20

Uaini naahora uva tuqantaakero tura

¹ Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama vaivo. Airi vata vato vaiintiva vaaka toqaqi himpiro nai *uaini* naaho ututoraqi kaiqa varaate tiro, kaiqa vaiintinavu rantareva vurave. ² Viva vika rantareva vuva oru vo vaiintinavu ranta kero tiharo, Nenavu vate kaiqa vara timitaiqe ni vohaiqa vohaiqa vohaa kinaa vohaa kinaama nimirarave, tumanta eo tuvaro nai naahoqi vika ntita vuru korave.

³ Vuru kero vauvaro 9 *kiroki* quvaro viva *maaketi* vatukaqi viro tavomanta vaiinti vonavu qumina vauvaro ⁴ viva vinavukara tiharo, Nenavuvata oru ti naahoqi kaiqa vara timitaiqe te koqaa avuqavu ni nimiare, tiro. ⁵ Minti tumanta vinavukavata mini vuvaro viva 12 *kirokiqaavata*, 3 *kirokiqaavata*, vaiinti vonavuvata vaaka ntitontemakero ntitorave.

⁶ Mintiaqi vuvaro erovaro *vero* aruarirava aumanto vauvaro naaho qova qaiqaa *maaketi* viro tavomanta vo vaiintinavu mini qaqi himpita vauvaro vinavuka irero tiharo, Nenavu nantihae vate kia kaiqa vararaiti, qumina variavo? tumanta ⁷ vinavuka vira tiva ami tiha, Kia vaiinti vovano ti kaiqa varaate timantave, tuvaro viva tiharo, Ho nenavuvata oru ti naahoqi ti kaiqa vara timitaate, tiro.

⁸ Minti tivakero vauvaro enta ire uvaro naaho qova nai kaiqaqaa raqiku vaintirara tiharo, Kaiqa vaiinti ekaa naarama kera vika monu nimiane. Naantiara vitini ania vaiintika are vika naane monu nimiqira vihara, vaaka toqaqi avuni ania vaiintika ekaanainima vika monu nimiane, tiro.

⁹ Minti tuvaro viva erovaro *veroqaa* anu vaiintika monu nimiqi vihara vohaa kinaa vohaa kinaa nimiro, ¹⁰ mintiaqiro vihara vaaka toqaqi anu vaiintika monu nimoreva umanta vinavuka tiha, Tinavu monu voqavatama timianarove, tuvaro viva vinavukavata vohaa qarama kero vohaa kinaa vohaa kinaaqai nimura.

¹¹ Vohaa qaramake nimumanta vinavuka vi monura vare naaho qorara nuntu nauntu tiha, ¹² Aqao, *vero* qire imanta ania vaiintika inaara kaiqaqai varakema vohaa kinaa vohaa kinaa varaavo. Tenavu vaaka toqaqi anurauka nora kuari itairaqaqa kaiqa vare vaurara are naantiara ania vaiintika nimianantema keraqaima tinavuvata timira iarao. Nantiharae mintira iarao? ti.

¹³ Vinavuka minti tuvaro naaho qova vaiinti vorara tiharo, Ti vaiintio, kiama te ai qoraiqama amitauro. Ho quqaae te ariara vate kaiqa vara timitairaqe vohaa kinaama ai amirerave turara are eo tianarave? ¹⁴ Ho nena koqaa varera vuane. Ekaanaini ntitauna vaiintikavata te vohaa qaramake nimunarave. ¹⁵ Tinta monu vaimantara ti, te homa tenta antuqaaqaa amiataa ina vaiintira amirerave. Te parumake tenta monu vo vaiintinavu nimurara kia karu ntuva timitaataarave turave, tiro.

¹⁶ Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Vira voqaarama ekaara vitini variaka naantiara uritare avunima vaivarave. Avuni variaka naantiara tuvitare ekaara vitima vaivarave, tiro.

*Ihuva taaramo tataa nai qutu viro himpuainarara tura
(Maaki 10:32-34; Ruki 18:31-33)*

¹⁷ Ihuva Ieruharemini vireva aaraini viharo nai vainti 12navuqai ntita varero vo kanta vuru kero tiva nimiro tiharo, ¹⁸ Tavaate, tenavu Ieruharemini virerama vi vauro. Te Vataini Vatatai Vaintika mini oruraari ti qovaramake vuru Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vainaini vuru kaimanta vika tiriara vira arukaate tivake ¹⁹ ti tivita vare vo vatanaaka kauquqi vuru kaimanta vika ti naaraihama timiteha kapipiqohai ruteqake vate, viraqaahai vika vuru katariqaa ti niriqohai haruke hiritaiqe te qutu vima, taaramo enta varikema, qaiqaa qaqi himpirerave, tiro. Ihuva turama.

*Iemika Ionika nova Ihura irora
(Maaki 10:35-45)*

²⁰ Vi entara Sebedira maaqutanta nova nai vaintitanta ntita varero oru Ihura avuqaa tori kauru araviro vaiharo Ihura vo haikara irora. ²¹ Mintuvaro Ihuva vira irero tiharo, Nana haikarae ai antuqa arivo? tiro.

Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Naantiara are avuhainaa vaiintivano vaihara are ti maaqutanta noraiqama kairaro vovano ai kauqu tanaraini vairaro vovano ai kauqu kaanaaqaini variarire, tiro.

²² Nahenti viva minti tuvaro Ihuva vira maaqutantara tiharo, Netanta vi uvara okarara kia iriraiti, ti ire variavo. Te aihavina namarira naainara netantavata hoe nevarave? tumanta vitanta, Homa nararave, ti.

²³ Vitanta minti tuvaro Ihuva tiharo, Quqaama te namari naainara netantavata nevarave. Ti kauqu tanarainivata, kaanaaqainivata oquvi vai vaiintitanta kia ti kaiqa vaivo. Ti Qova vaiinti taaraqanta henoqama kero vatai vaiintitanta, vitantama mini oquvi vaivarave, tiro.

²⁴ Ihuva minti tumanta vira vainti hini 10navu vi uvara iri, vitanta vakaaka nitura. ²⁵ Vinavuka vitanta niti vauvaru Ihuva ekaa miqo maqo naarama kero aqao tiro, Vo vatanaaka raqikiqi vi varia okarara ne iriarave. Vika avuhainaaka uritare vaiha, vi kaiqara maa kaiqara vara timitaate ti variarave. Vika qiata vaiintinavuvata tiha, Ne tinavu uvaqai iriqi vuate, ti variarave.

²⁶ Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vovano no-raiqireva irera, viva ni paanaa kaiqa vara nimitiharoma noraiqama vuanarove. ²⁷ Niqihairo vovano uritarero avuni vaireva irera, viva qaqi paanaa vaiintivano vaiharo ni kaiqa vara nimitaanarove.

²⁸ Te Vatani Vatatai Vaintikama vauro. Tevata kia vainti nahentiara ti paanaa kaiqa vara timitaate ti tuvuraukavauve. Te vainti nahenti kaiqa vara nimitaqi vi, airi vainti nahenti kahaqama nimitaha, vikara irihama qutu virerave tivake tuvuraukave, tiro. Ihuva turama.

*Avu qimpavu vaiintitanta avu rampaikora
(Maaki 10:46-52; Ruki 18:35-43)*

²⁹ Ihuva nai vaintiaravata Ieriko mini kero, oru vi vaumanta vainti nahenti airitahaa Ihura avataqi vi vaura.

³⁰ Mintumanta vainti taaraqanta avu qimpavutanta aara auvahini oquvi vaiha iruvaro Ihuva aitare vaumanta vitanta naveraitihatanta, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.

³¹ Vitanta minti ti vaumanta vainti nahenti vitanta ni-tiha tiha, Evaara variate, tumanta vitanta kia vika uva iriraiti, noraiqaake naveraitihatanta, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti vaura. ³² Vitanta minti ti vauvaro Ihuva ani himpitero vaiharo tiharo, Te nitanta nantire uramantae aniavo? tiro. ³³ Minti tumanta vitanta vira tiva ami tiha, Nora Vaiintio, titanta tivu rampai timitaanerama ai aare vauro, ti.

³⁴ Minti tuvaro Ihuva vitanta aaqurihama nimitero vitanta avuqaa nai kauqu viti vatovaro vitanta avu vaakama rampai vumanta vitanta ho tave, viraqaahai Ihura avataqi vura.

21

Vainti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Ieruharemini vura

(Maaki 11:1-11; Ruki 19:28-40; Ioni 12:12-19)

¹ Ihuva nai vaintiaravata oru vuvaro Ieruharemi aumanto vaumanta vinavuka Betapasini Orivi Aiqina auvoqi vau vatukaraqiqi orurovaro Ihuva nai vainti votanta nititero

² tiharo, Netanta viti vatukaraqiqi orure vaakama *donki* kantarumake nai naati vataake vatera tavevarave. Oru vitanta kuvantuke vare maini viri timiate. ³ Vainti vovano nitanta

irairera, mintima tiate: Titanta Noravano *donki* virara timanta anuro, tiate. Netanta minti tivaro viva nitantara ho tota vare vuru amiatema tianarove, tiro.

⁴ Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano tu uvava vivauma variarire tiro, Ihuva minti tura. Haaru paropeti vaiintivano Kotira uva qoqaiqama keharo mintima tiro:

⁵ Ne Ieruharemi vatanaakara mintima tiate: Ni avuhainaa vaiintivano ne varianaini anima vaivo.

Viva qihaaqama kero donki tauvaqaaqaa ani vaivaro vi donkiva qaraaka donkivanoma vaivo, tura. (Sek 9:9)

⁶ Viva tu uvava vivauma variarire tiro, Ihuva nai vaiinti taaraqanta nitomanta vitanta Ihuva tuntemake, mini orure ⁷ *donkivata* vira naativata vare virike, vira vaintinavu nai utavaaqa *donkitantaqaa* vuqi nimitovaro Ihuva viraqaa vaarirero oquvi vaura.

⁸ Oquvi vaumanta vaiinti nahenti vika nai utavaaqavata aara vaura vuqi amitomanta vaiinti nahenti vokuka katari mare teqa vare aara vaura vuqi amitora. ⁹ Vuqi amite Ihura avuni vi vau vaiinti nahentikavata vira naantiara ani vau vaiinti nahentikavata naveraitiha,

Devitira Maaqu autu tuahera kaate. Noravano nai autuqaa ani vai vaiintira koqema amite vaivo. (*Ihi 118:26*)

Variqavano nai virini vaira, vira autu tuahera kaate, ti.

¹⁰ Minti tivaqi vuvaro Ihuva Ieruharemiqi vumanta ekaa vi vatanaaka kante vitare aitare iha tiha, Ike, ta vaiintivae ani vaivo? tumanta ¹¹ vaiinti nahenti vokuka tiha, Maa vaiintiva Ihuvave. Viva paropeti vaiintivano Nasareti vatuka Karirihairo anivave, ti.

Kotira Naavuuqihairo monu kaiqa vare vauka vara veva kora

(*Maaki 11:15-19; Ruki 19:45-48; Ioni 2:13-22*)

¹² Ihuva Kotira Naavu avutaqi oriqetero tavomanta koqaa auti vau vaiintika viraqi koqaa kaiqa vare vauvaro viva vika rauntu veva vahaaqaini kero, monu *senisiqi* vau vaiintika tainta vara venta aqukero, uviri nimiha monu vare vau vaiintika taintavata vara venta aqukora.

¹³ Venta aqukero vikara tiharo, Kotira vukuqi qara ntuvato uvava mintima tivo: *Vaiinti nahenti ti naavuara Kotira aare varia naavurave tivarave*,^{*} turave. Oho, ne variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi vaiha uki varia naavuva voqaarama vaivo, tiro.

¹⁴ Ihuva minti tivakero viraqi vaumanta avu qimpavu vaiintikavata, aiqau kauqu rarera vukavata, viva vauraqi ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika koqema komanta ho vaura.

¹⁵ Ihuva vaiinti nahenti nora kaiqa vara nimate vaumanta vainti haika Kotira Naavu avutaqi vaiha *virara quaheha*,

naveraitiha, Devitira Maaqu autu tuahera kaate, ti vau-manta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vi haikara vi haikara tave, vika arara itomanta Ihurara aqao ti, ¹⁶ Are kiae vainti haika hampi uva ti variara iriarao? tuvaro Ihuva tiharo, Eo, te iruro. Nevata vo, ne kiae Kotira vukuqi maa uvara kaara ntuvake tavaarave? Minti tirave:

Are vainti haikavata, naama ne variakavata, kahaqiaramanta vika ai autu koqemake tuahereha variavo, turave, tiro. *(Ihi 8:2)*

¹⁷ Ihuva minti tivakero viva vika mini kero vevarero vi vatukaravata mini kero Betanini entaqi vaireva viro.

*Ihuva tuvaro fiki katari tamunta vura
(Maaki 11:12-14, 20-24)*

¹⁸ Vira qararaa toqaqi Ihuva orurantero Ieruharemini viharo karara antuqa aruvaro viharo ¹⁹ tavovaro „qakaaka voqaara,“ *fiki* katari aara auvahini vauvaro viva oru vira tava hiqikero narare tiro, tavovaro marevanoqai vauvaro viva vi katarira tiva amiro tiharo, Are kia qaiqaavata tava irenarave, tuvaro viraqaahairo vi katariva vaaka tamunta viro aaharuqama vura.

²⁰ Vi katariva aaharuqamaviro vaumanta Ihura vaintinavu vira tave ravukuvi ike tiha, Nantiakeroe katari viva vaaka aaharuqama vivo? ti.

²¹ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiari iriate. Nenavuvata kia taara aato iriraiti, Kotirara kempukaiqama keha iriqi viha, nenavu homa te *fiki* katariara tunantemake tivarave. Nenavu kia vi kaiqaraqai varevarave.

Nenavu nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa homa varevarave. Nenavu maa aiqinarara tiha, Tuvitarera varuvaqi aquvuane, tivaro homa mintianarove.

²² Ike, ne Kotira aareha ne nana nana haikarae irehama Kotiva quqaama vi haikara timianarove tiraqaahaima ne ho varevarave, tiro.

*Tavave ai noraiqama kaivarae vi kaiqara vare variarao? tura
(Maaki 11:27-33; Ruki 20:1-8)*

²³ Ihuva minti tivakero orurantero Kotira Naavu vaunaini oru vaiharo vainti nahenti uva tiva nimi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vatanaa nora vaiintinavuvata, vika viva uraqi orure Ihura atiha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa kaiqara vare variarao? Tavave ai noraiqama kaivarae are maa kaiqara vare variarao? ti.

²⁴ Vika minti tuvaro Ihuva nai vika tiva nimitaro tiharo, Kaiqe te naane ni irama nimitaari ne te tiaina uvara ho

tiva timivera, te tenta noraiqamavi vaiha maa kaiqara varaainaravata ni tiva nimiare.

²⁵ Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti namari nimi vaurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira noraiqama kovaroe minti vaurave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

Ihuva minti tumanta vika nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Tenavu nana uvae tirarave? Tenavu tiha Kotiva vira noraiqama korave tiarera, viva tinavuara ne nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo tianarove. ²⁶ Tenavu tiha qaqi vaiintivano vira noraiqama korave tiarera, tenavu vaiinti nahenti ruvaqumavi variaka naatu qetararave. Ekaa vaiinti nahenti Ionirara paropeti vaiintivano vaurave ti variarave, ti.

²⁷ Vika nariara nariara minti tivake Ihurara tiha, Nai tavave Ionira noraiqama korave? Kia tenavu virara kankomake irunarave, tuvaro Ihuva tiharo, Ne minti tiavera tevata tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara kia ninta tiva nimirave, tiro.

Maaqu taaraqantara tura

²⁸ Ihuva minti tivakero tiharo, Maa uvara tire iainara ne nana aatoe irivarave? Vaiinti vovano qorainti taaraqanta vatatorave. Vira qova nai maaqu avuhainaa vaintiara tiharo, Ti maaquo, vate oru te *uaini* utu taunaraqi kaiqa vara timitaane, tuvaro ²⁹ viva aqao tiro, Kia ti vuataa ivera kia virerave, tivakero viva vaiharo qaiqaa avu aato utukero nai qova tunte makero vurave.

³⁰ Viva vuvaro vira qova nai maaqu voraravata oru vohaa uvaqai tuvaro viva eoqai tivakero kia mini viraitiro, qaqira kero vaurave, tiro.

³¹ Ihuva vi uvara tivakero vika irama nimitero tiharo, Vitantaqihairo tavave nai qora uva irurave? tumanta vika tiha, Vira vakaava avuhainaava nai qora uva irurave, ti.

Vika minti tuvaro Ihuva tiva nimiro tiharo, Ho iriate. *Takisi* vare variakavata, hampi narira ni varia nahentikavata, vika ni naatarake Kotiva raqikiraqi vika naane vi variarave.

³² Haaru Ioniva anirero avuqavu ni aarara ni numiqarare tumanta ne vira uvara kia quqaave ti vaurave. *Takisi* vare variakavata, hampi narira ni varia nahentikavata, Ionira uvara quqaave ti vaurave. Ne vaiha tavomanta vika Ionira uvara quqaave tumanta ne kia vika unte urave. Ne vo avu aato utuke qora aara qaqirake Ionira uvara quqaa uvave tiataara vaumanta ne kia mintiraiti vaurave, tiro.

*Uaini ututoraqi kia koqemake raqiku vaiintikara tura
(Maaki 12:1-12; Ruki 20:9-19)*

³³ Ihuva minti tivakero tiharo, Ne iri vaiqe te vo uva tuqantaake ni tiva nimiare. Vata vato vaiintiva *uaini* ututero, auvahianta hohaa aratero, vata quvikero *uaini* tava tatiainara aututero, maimaraara haraara tainta autukero vatero, viraqaahairo niara vatani vireva iharo vokuka tiva nimiro tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te niaraini vuare, tivakero viva niaraini vo vatani vurave.

³⁴ Mini oru vauvaro *uaini* hiqi entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti vonavu nititero tiharo, Oru ti naahoqaa raqiki timite variaka vuru timanta *uaini* tintavata hiqi timitaate, tumanta vinavuka mini vurave.

³⁵ Mini vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira kaiqa vaiintinavu vinavuka ravaaqavuke, vo vira kaavu umiqake vate, vo vira aruke, vo vira orikatu utu vare vira ruqutuke vatorave.

³⁶ Mintuvaro naaho qova nai kaiqa vaiinti vonavu hoqare nititonavukavata naatara kero vonavuvata nititomanta, vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika hoqare vonavu qo-raiqama nimitontemake, vikavata vohaa qaramake qo-raiqama nimitorave.

³⁷ Mintuvaro naaho qova naantiara ekaanaini nai maaqu vohaiqa atitero tiharo, Vika ti maaqu taveha, virara ti maaquvanove tivakehama vira koqema amitevarave, turave.

³⁸ Minti tivakero vira atitovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira maaqu tave, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa vaiintiva vira qova qutu viraro nai qora vatavata airairavata varaariravama vaivo. Aniqa vira arukaariraro vira naahovano tinavuniqama vuarire, ti. ³⁹ Vika minti tivake vira ravaaqavu vare naahoqihai aaqaini vira vaati aquke arukorave, tiro.

⁴⁰ Ihuva minti tivakero vika irama nimitero tiharo, Minturara tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ianarove? tiro.

⁴¹ Minti tumanta vika Ihurara tiha, Naaho qova vaaqu vaiintinavu ntaihamakero vehi autukero, viraqaahairo viva vokika nai naaho nimiramanta vika vira naahoqaa raqikihama *uaini* hiqi entara naivata hiqi amitevarave, ti.

⁴² Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Ne kiae Kotira vukuqi maa uvara kaara ruva keha tavaarave? Vi uvava mintima tiro:

Ori naavu kaqeha vo ori, kia koqe orive tivake qaqirakaa oriva, vi oriva naaquraiqama vivo.

Noravano vi orira noraiqama kairara ti, tenavu vira kaiqa tave tiha, Voqaraa kaiqave, turo, turave. (*Ihi* 118:22-23)

⁴³ Te vi uvava irihama niara mintima turo: Ne vira Maaqu qoraigama amitera kaara Kotiva kia niara ti vaiinti nahentive tianarove. Viva ni qaqira kero vo vatanaakara vika ti vaiinti nahenti vaiqe te vikaqaa raqikiqi vi variari vika koqe kaiqa vara timitevarave, tianarove. ⁴⁴ [Vi oriraqaa kaavu ntirava rukavu raakavuma vuanarove. Vi oriva virihairo vaiinti voqaa hiqiri virera, vi vaiintira ruqutu kero konkomaigama kaanarove, tiro.]

⁴⁵ Ihuva minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, vaiha aato kenko tumanta iri vuvaro Ihuva *uaini* naahoqaa raqiki amite vau vaiintikara tiharoma uva tuqantaakero nai vikara tumanta ⁴⁶ vika vira ravaaqavu vareko amirare ti, tavomanta vaiinti nahenti viraqi ruvaaqumavi vauka Ihurara paropeti vaiintivanove tumanta vika naatu qeteha kia vira ravaaqavu kora.

Nahenti varaimanta kara nerara tura
(Ruki 14:15-24)

22

¹ Ihuva qaiqaa vaiinti nahenti uva tiva nimoreva vo uva vo uva tuqantaakero tiva nimura.

² Viva vo uva tuqantaakero tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, avuhainaa vaiinti vovano nai maaquvano nahenti varaainarara iriharo kara qerama vatora voqaarama vaivo.

³ Avuhainaa vaiinti viva nai kaiqa vaiintinavu nititero tiharo, Nenavu orunte te naarama tauna vaiinti nahentika timanta ani kara naate, tumanta vika vuru tiva nimumanta vika kia aniataa umanta kia anurave.

⁴ Kia anuvaro avuhainaa vaiintivano kaiqa vaiinti vonavu nititero tiharo, Te naarama tauna vaiinti nahentikara mintima tiate: Te kara henoqama vatauro. Tenta *purumakau* vonavuvata, *purumakau* naati koqera vovata, aruke teqa taaqamake vatauro. Ti maaquvano nahenti varaainanaini ani vaiha vi karara naate, tiate, tiro.

⁵ Viva minti tumanta viva naaramato vaiinti nahentika kia vira uva iriataa umanta vika nai kaiqagai varaqi vi vaura. Vovano nai naahoqi vuvaro vovano nai koqaa kaiqa varareva vumanta ⁶ vonavu avuhainaa vaiinti vira kaiqa vaiintinavu ravaaqavuke ruqutuke arukorave.

⁷ Mintuvaro avuhainaa vaiinti vira voqamakerero arara ito-varo viva nai iqoka vaiinti nititomanta vika vuru nai kaiqa vaiintinavu aruko vaiintika naivata aruke, vika vatukave naavuve iha qumpiarama taiqa korave.

⁸ Viraqaahairo avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiintinavu qaiqaa naaramakerero tiharo, Nahenti varaaina karara

henoqama vatauro. Te vaiinti nahenti naarama taurauka vika kaiqavano kia aru vimanta vika ti kara neva kia ho vaivo. ⁹ Ne vika qaqirake oru vo aara vo aarantuna viha, ekaa vaiinti nahenti ne rantakeka naaraimanta, ani vikavata te kara naainara naate, turave.

¹⁰ Minti tumanta vira kaiqa vaiintinavu aaraini viha ekaa koqe vaiinti nahentive qora vaiinti nahentive rantatoka, ekaa vika ruvaaqumake ntita vare vuru komanta vika kara no naavuraqi mpiqa vurave.

¹¹ «Vi entara naata varaaina karara nareva anu vaiintiva qentiana anirovaro qentiana raqiki vauva vira tavuna rumpa amitovaro vi vaiintiva vira nonkutero oru oqu vi vaurave. Avuhainaa vaiinti tavuna rumpato vaiintika, vikaraqai ho viraqi oqu vuata ti vaura.»

Vika vira naavuqi mpiqa vuvaro avuhainaa vaiintivano tavovaro vaiinti vovano kia vira tavuna rumpatero vauvaro ¹² viva vi vaiintirara tiharo, Ike, ti vaiintio, are kia ti tavuna rumpa vararaitira, are nantiakerae maaqi uriqetera iarao? tuvaro vi vaiintiva kia ho uva turave.

¹³ Viva tirema vauvaro avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Maa vaiintira aiqū kauqu rumpa vare muntu vahaaqaini konkira ari viraqi aqukaate. Viva mini vaiharo iqi rateharo nai aarai tenti aneharo varianarove, turave, tiro.

¹⁴ Ihuva vi uvara tivakero viva tiharo, Kotiva airi vaiinti nahenti naarama tainaraqihairo taaraiqaqaima ntita varaanarove, tiro.

*Taksi aqirara Ihura irama amitora
(Maaki 12:13-17; Ruki 20:20-26)*

¹⁵ Ihuva minti tiva komanta Parasi vaiintinavu viraqihai vevare oru ruvaaqumavi vaiha tiha, Nana uvae Ihura irama amitaariraro viva hampi uva tinarove? Kaiqe maa uvara irama amitaare, tivake ¹⁶ vika nai avataqi nu vaiintika vonavu nititeha, Herotira navunaaka vonavuvata nititomanta vika Ihuva vaunaini orure tiha, Maara ti variara vaiintio, are maara okara tiva timiaramanta tenayu tavaurara are quqaa uva ti variaravave. Are kia vaiinti aatu qetaraitira, nora vaiintiaravata, qumina vaiintiaravata, vohaa qarama keraqi ti variaravave. ¹⁷ Ho tenavu maa uvara tiainara are nantie tinarave? Tenayu Kotira uva iriha hoe tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *taksi* aqu amitararave? «Vi vatanaaka kia Kotira uva iri variakave.» Virae *taksi* aqu amitararave kiae aqu amitararave? ti.

¹⁸ Vika minti tuvaro Ihuva irumanta vika virara hampi uva tiarire tivake minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne nantihae tiriara hampi

uva tiarire tiha minti ti variavo? ¹⁹ *Takisi* aqi vai monura vohaiqa humiqaiqe tavaare, tiro.

Minti tumanta vi monura vohauru amuvaro ²⁰ viva vika irama nimitero tiharo, Monu viraqaa tara virivata autuvatae vaivo? tiro.

²¹ Minti tumanta vika tiha, Sisaarave, tuvaro Ihuva vikara tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai amiata. Kotiva ina haikara nai amiata, tiro.

²² Ihuva minti tumanta vika vira uva iri tiha, Ike, viva tinavu uvavata aatara kero koqe uvaqaima tivo, tivakeha kauqu runkinkiri i vaiha vira mini ke vurama.

Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora
(*Maaki 12:18-27; Ruki 20:27-40*)

²³ Vi entara Satiusi vaiintinavu Ihuva vaunaini orurora. Vi vaiintinavuka nái maara uvara iriha tiha, Vaiintivano qutu viraqihairo kia ho qaiqaavata himpuanarove, ti vau vaiintika orure Ihura ireha tiha, ²⁴ Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara uva tiva timiharo minti turave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro qutu viraro, vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama amitaanarove, turave.

²⁵ Tenavu tiarirara iriane, Haaru maini qata vakauka 7navu vaurave. Vinavuka vakaava avuhainaava nahenti vo varatero kia vaintivata vataraitiro, qutu vuvarora tiro, vira qata vovano naantiaraihainaava vira naata varatero ²⁶ vivavata qaqi variqi viro vuru qutu vurave. Viva qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia vaintivata vataraitiro, qaqi variqi viro vuru qutu vurave. Mintiaqi vi, ekaa qata vakaa vinavuka vi nahentira varate kia vaintivata vataraiti, ekaa qumina qutu vurave. ²⁷ Qumina qutu vuvaro nahenti vivavata variqi viro qutu vurave.

²⁸ Naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi nahentiva tara naatae varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti 7navu varatorave, ti.

²⁹ Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimitero tiharo, Ne Kotira uva gara ntuva tora kia kankomake iriarave. Ne Kotira kempukaravata kia iriarave. Kia iri tavaakara ti, ne hampi uvama ti variavo. ³⁰ Naantiara vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi himpi variqi vi entara kiama naata vaati vare okarava varianarove. Vika *en-selinavu* naaruvaini variaka voqaantema kema vaivarave, tiro.

³¹ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi okarara te ninta irama nimitarerave. Ne kiae Kotira vukuqi maa uvara gara ntuva tora kaara ntuvake iriarave? Kotiva minti turave:

³² Te Kotika ai kaivaqauka Variqavano vauro. Te ai kaivaqaukavara Eparahaamiraqaave, Aisaakiraqaave, Iekopiraqaave, raqiki vauraukave, turave. (*Katu Varora 3:6*)

Ho iriate. Kotiva qutu viro taiqavi haikaraqaa kia raqiki-qiuro viraitiro, viva qaqi variqiuro vi vai haikaraqaa raqiki vaivama vaivo, tiro.

³³ Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vira uva iri ravukuvi tiha, Ike, Ihuva okara uvama tinavu tiva timi vaivo, ti.

*Kotiva avuni vatai uyarara tura
(Maaki 12:28-31; Ruki 10:25-28)*

³⁴ Parasi vaiintinavu iruvaro Ihuva Satiusi vaiintinavu tu uvara aatara komanta vika ruvaaqumavi vauraqihairo ³⁵ vaiinti vovano maara okara kankoma kero ti vau vaiintiva Ihurara hampi uva tirage viraqaa uva vataare tiro, uva vo Ihura irama amitero tiharo, ³⁶ Maara ti variara vaiintio, Kotiva vo uva vo uva tiva toraqihairo nana uvavano avuni vai uvava vaivo? tiro.

³⁷ Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo,

Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave, nena maraquraqihairave, nena avu aatoqihairave, antuqa arirara variane, turave. (*Lo 6:5*)

³⁸ Ho vi uvava avuni vaiharo noraiqamakeru vairave.

³⁹ Vi uyara naantiaraini nora uva voma vaiyo. Vi uvava avuni vai uvara voqaarama vaivo. Vi uvava mintima tiro:

Ninara antuqa arinantema kera nena navunaa vaiintiaravata antuqa arirara variane, turave. (*Wkp 19:18*)

⁴⁰ Vi uvatantavano okara uva naaqura arataara voqaara vaivaro ekaa vo uva vo uva Mosiva tivato uvavave, paropeti vaiintinavu tivato uvavave, kiari voqaara vaiharo vi uvatantaqaa hirivi vairave, tiro. Ihuva turama.

*Ihuva Mesaiaa okarara irama nimitora
(Maaki 12:35-37; Ruki 20:41-44)*

⁴¹ Parasi vaiintinavu mini ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika irama nimitero tiharo, ⁴² Ne Kotiva atitaaina vaiintira Mesaiaara ne nana aato irihae variavo? Viva ta ankuraqihairoe qovaraqianarove? tiro. Ihuva minti tumanta vika tiha, Viva tinavu kaivaqara Devitira ankuqihairo qovaraqianarove. Viva Devitira naintivanoma varianarove, ti.

⁴³ Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Nantiakeroe Mesaiaavano Devitira nainti varianarove? Haaru vetanto entaqa Devitiva vauvaro Kotira Maraquravano vira kaquvaro Devitiva Mesaiaara tiharo, Viva ti Noravanove, turave. Devitiva mintima tiro:

⁴⁴ Noravano ti Nora Vaiintiara tiharo, Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are vikaqaata nena aiqū ntava taane, turave. (Ihi

110:1)

Devitiva minti turave, tiro.

⁴⁵ Ihuva minti tivakero qaiqaa vika irama nimitero tiharo, Devitiva *Mesaiaa*avano qovarai qiainarara tiharo, Ti Nora Vaiintive, turave. Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe *Mesaiaa*avano Devitira nainti ho varianarove? tiro.

⁴⁶ Ihuva minti tumanta vika nái tiva amirare ti uvara ranteha tavovaro kia vaumanta, vika vi entaraqaahai qe-takeha kia uva vovata vira irama amite vaura.

Parasi vaiintiaravata maara okara ti vau vaiintikaravata tura

(*Maaki 12:38-39; Ruki 11:43-46; 20:45-46*)

23

¹ Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vaukaravata nai vaintinavuaravata tiharo, ² Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, Mosiva tivato uvara koqe uva ni tiva nimi variamantara ti, ³ ne vika uva iriqi vuete. Ne vika uva irihama kia vika nintemake nuate. Vika niara ne minti maantimake iate tivakeha, vika nái kia vi uvara avataraiti, hampi ni variarave.

⁴ Ike, vika nora maara ntai uvara rumpake vaiinti nahentiqaa aqu nimateha, vika kia nái kauqu vonku tutuke vaiinti nahenti kahaqi variarave.

⁵ Vaiinti nahenti vika taveha quahama nimitaate ti, Parasi vaiintinavu vika nivuqaa kaiqa vare variarave. Vika Mosiva qara ntuvato uvara apuqamake taquqi nonkuke nái tiriqaavata kauqu kaataraqaavata rumpateha, vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti vika tavaate ti, vatukavau ni variarave.

⁶ Vika ovata ne variaraqaa oru vaiha vaiinti nahenti vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti taruka variaraqaa vika oquviha variarave. Vika maara naavuqi oriqete koqe taintaraqai antuqa arimanta viraqaa oquviha variarave. ⁷ Vaiinti nahenti vika koqemake uva manteha, Maara uva ti variara vaiintio, tiate ti, vika *maaketiqi* vi ani variarave.

⁸ Nevata vika voqaante ivorave. Vo vaiintinavu ni uva manteha niara tiha, Maara ti variara vaiintio, tivera, ne vikara hauri minti tivorave. Tenavu qata vakaqaqaima vauro. Tinavu maara uva tiva timi vaiva vohaiqavanoma vaivo, tiate. ⁹ Ni Qova vohaiqavano naaruvaini vairara ti, kia vataini variaina vaiintira vorara tinavu Qorave tiate.

¹⁰ Ne vo vaiintiarā tinavu avuhainā vaiintive tivorave. Ne tiha, *Mesaiaavano* Kotiva atitaina vaiintiva, vivaqaima tinavu avuhainā vaiintivano vaivo, tiate. ¹¹ Niqihairo vovano nora vaiinti vaireva irera, vi vaiintiva ni kaiqa vara nimitaarire.

¹² Nai autuqai viriniqamake vairava vairaro Kotiva vira autu vatainiqamama kaanarove. Nai autu vatainiqamake vairava vairaro Kotiva vira autu viriniqamama kaanarove, tiro.

Maara okara ti vau vaiintikaravata Parasi vaiintinavuaravata oho tiva nimitora
(*Maaki 12:40; Ruki 11:39-52; 20:47*)

¹³ Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Vaiinti nahenti Kotiva raqiki viraqi virare tiamanta ne vika nivuqaa qenti vara muntuvi tinta nimate variavo. Ne nenta kia Kotiva raqiki viraqi oriqete viraiti, ne vokiakavata kia qaqi kaimanta viraqi vivarave.

¹⁴ [Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Ne tentoqa varia nahentika naavu airaira muara vareha ne tiha, Vovano tinavu vaaqu kaiqa taveharo tinavuara qora vaiintive tiantorave, tivakeha ne vaiinti nahenti nivuqaa vaiha vukaiqaake Kotira aare variarave. Oho, vira kaara niqaa uva uritareroma varianarove.]

¹⁵ Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Ni nora iha itainaraqi aqukevama vaivo.

Vaiinti vonkuvano vi uvara avataqiro vuarire tiha, ne vo vatani vo vatani vi aniha vaiinti vonku rantake, vi vaiintira nenta qora okara umiqe variarave. Ho vi vaiintiva ni uva avataqiro viharoma nai qora kaiqa voqavata uritarakero varaira kaarama, vi vaiintira nora iha itainaraqi aqukeva nai voqavatama varianarove.

¹⁶ Ne avu qimpa vuaka vaiha ne vokiaka aara numiqareka auti variakara, te nintara oho tiva nimitauro. Ne vaiinti nahenti maara okara tiva nimiha minti ti variarave: Vaiintivano Kotira Naavu autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva minti tina uvava kiama vira tuataanarove. Vaiintivano Kotira Naavuqi vai *kori* oriara autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva nai tinantemakero vi haikara autuarire, ti variarave.

17 Ni avu aato kia vaimanta ne avu qimpa vuaka ne hampiqama kehama ti variavo. Nana haikavanoe avuniqamakerō vaivo? *Kori* orivanove, Kotira Naavuvanove? *Kori* orivano Kotira Naavuqi vaivarora tiro, Kotira Naavuvano vi *kori* orira vara kotataiqamake vairave*. Mintirara tiro, Kotira Naavuvano avuniqama keroma vaivo.

18 Qaiqaa ne maara uva vo hampiqamakeha vaiinti namenti tiva nimi tiha, Vaiintivano Kotira *ofaa* taintara autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva tira uvava kiama vira tuataanarove. Vaiintivano taintaqaa *ofaa* haika vateharo vi *ofaara* autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave tirera, viva nai tinantemakero vi haikara autuarire, ti variarave.

19 Oho, ne avu qimpa vuaka kia vo okara vo okara ho tave variavo. Vi taintaraqaa vatai *ofaava* kia vi taintara aatara kero avuni vai haikava vairave. Kotira Naavuqi vai taintava avuniqamakero vaiharora tiro, vi *ofaara* vara kotataiqamake vairave.

20 Vaiintivano kauqu aiqiqaa aqukeharo vi taintara autu reharo viva tainta viravata, tainta viraqaa vai haikaravata, autu re vairave.

21 Vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Kotira Naavu autu reharo viva kia naavu autuqai rero viva naavu autuvata, naavuqi vaira Kotira autuvata, raivo.

22 Vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukero naaruva autu reharo viva kia naaruva autuqai raraitiro, viva Kotiva oquvuaina taintara autuvata, vi taintaraqaa oquvi vaira Kotira autuvatama re vaiyo.

23 Maara okara ti varia vaiintikaravata, Parasi vaiintinavaravata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqamake koqe kaiqa vare variakave. Ne uapaa naaho *haakave/haanave*, meruve, raira keha Mosiva tivato uvara iriha, 10navuqihai hini naaho 9navu nenta tuateha, hini naaho vohaiqa Kotira amite variarave. Ne vi uvara uapaa uva iriha, ne nora uvavata kia iri variarave. Avuqavugamake *ko* ti varia okararave, aqurihama nimite varia okararave, Kotirara kempukaiqamake iri varia okararave, ne vi uvara vi uvarara kia iri variarave. Ne uapaa uva iriha vi uvaravata nora uvavata, iriqi vuataarave.

24 Ne avu qimpa vuaka vaiha ne vokiaka aara numiqareka auti variakave. Ne namari nare iha tavaavaro vauvaari vovano namariqi vaimanta ne vira qaqini varakehavata, *kameri* quara vovano viraqi vaira viravatama keha nampiqamake variarave.

* 23:17: koqemakero hiqama amite vairave.

²⁵ Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne *kaapuvata* tanuvata pahainiqai hiqamake variakave. Ne nenta pahainiqai hiqamate variavaro ni avutaqi vaireva, vaiinti ruqutu kevave, muara varevave, nentara irikeha varevave, vi haikavaqai niqi mpiqaro vaivo.

²⁶ Ne Parasi vaiintinavuo, ni nivu qimpa vimanta variavo. Ne *kaapuvata* tanuvata avutaqi naane hiqama kaivaro pahainivata hiqama vuarire.

²⁷ Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Vaiinti quntama taaraqaa hanta *peni* agutaantemake, ne variarave. Hanta *peni* agutaa katarira vonavu taveha tiha, Koqema iro vaivo, tiavarovata, vataqi qutuvua vaiintika vuhaarivanovata nterai haikavavata, vi haikavaqai vairave. ²⁸ Vira voqara vaiinti nahenti ni aaqaini taveha koqe vaiintive tiavarovata, ni avutaqi vaireva, unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variavavata, qora kaiqa vare variavavata, mpiqaro vairave.

²⁹ Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ni kaivaqaukavara paropeti vaiintinavu arukeha quntama toraqaa ne koqemakeha ori ntava nimite variarave. Ni kaivaqaukavara avuqavuuqamake nu vaiintika arukeha quntama toraqaa ne koqemakeha *vahehema/vaataiqama* nimite variarave.

³⁰ Ne vika naintivarara tiha, Tenavu haaru vetanto entaqaa variavauraitirio, kiama tinavu kaivaqaukavara aanante paropeti vaiintinavu aru kaavauraitirio, ti variarave. ³¹ Ne tiha, Tinavu kaivaqaukavara paropeti vaiintinavu arukoka tenavu maa vika naintivarama vauro, ti variarave. Ne minti tiavaro nenta tia uvava, vivama ninta tuataivo. ³² Ho ninta kaivaqaukavara qora kaiqa vara hoqaramatora, ne vi kaiqaraqai varaqi vi vuru taiqa kaate.

³³ Ne *uqahivanoma/quaihavanoma* variavo. Ne *uqahi/quaiha* naatinavuma variavo. Kotiva ni *ko* tivakero nora iha itainaraqi aqukaanarove. Kia ne viraqihai rugemake vi aarava ho varianarove.

³⁴ Te tiari iriate. Te paropeti vaiintinavuve, koqe avu aato iri vai intikave, koqe uva tiva nimi vai intikave, nititaari ne vonavu arukeha, vonavu katarigaa hiriteha, vonavu maara naavuqi kaavu numiqaakeha vika vo vatuka vo vatukaqihai aru ntata kaimanta vi anima ivarave.

³⁵ Haaru vo vaiintinavu aruko uvavata niqaama varianarove. Hoqaramakero Abeliva avuqavu ni vau vaiintira arukomanta viraqaahai avuqavu ni vau vaiintika, vo vaiinti vo vaiinti aruka arukamaqi ani, Berekiaara maaqu Sekaraiaara viravata arukorave. Vira arukareka, Kotira Naavuvano vauvaro *ofaa* taintavano vauvaro Sekaraiaava vira tavaarana vaumanta arukorave. Ho ekaa vika vika aruko uvava niqaama varianarove. ³⁶ Te tiari iriate. Ekaa vi vaiintika aruke uvava vate maa entara varia vaiinti nahentikaqaama varianarove, tiro.

Ihuva Ieruharemiara mpo tura

(Ruki 13:34-35; 19:41-44)

³⁷ Ihuva minti tivakero tiharo, Mpo, Ieruharemihainaakao, Ieruharemihainaakao, ne Kotira paropeti vaiintinavu aruke variakave. Kotiva nititai vaiintika aniamanta ne ori mpaqikeha vika ruqutuke variakave. Kokoraaravano nai naati aroka raira aqutainantemake, te qaiqaa qaiqaavata niara mpo tivakeha niqaa raqikirare turamanta ne kia ti qaqi karaiti, ti qoririma timite variavo.

³⁸ Vira kaara ne Kotira Naavu kaqateva quminaiqama viro varianarove. ³⁹ Te tiari iriate. Ne maa entaraqaahai kia ti tavaraiti vaiqe te qaiqaa tuvu ntaari ne vi entaraqaa ti kankomake taveha tiha, Nora Kotira autuqaa tuvina vaiintira Kotiva koqema amitaarire, tivarave, tiro. Ihuva minti turama.

Kotira Naavu rampai aqukerara tura

(Maaki 13:1-2; Ruki 21:5-6)

24

¹ Ihuva minti tivakero Kotira Naavu mini kero vireva umanta vira vaintinavu tiha, Kotira Naavu koqera maa tavaane, tuvaro ² Ihuva eo tiro, Ne maa entara maa naavuravata vi haikara vi haikaravata tave variarave. Te tiari iriate. Naantiara ori naiqaa naiqaa rukiteva kiama varianarove. „Naantiara navutaaka ani, ekaa maa naavura rampaike naavu kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro, kia ori voqavanovata qaiqaa naiqaa naiqaa varianarove, tiro.

Naantiara airi maara qovaraiqiainarara tura

(Maaki 13:3-13; Ruki 21:7-19)

³ Ihuva minti tivakero oru Orivi Aiqinaqaa oquvi vaumanta vira vaintinavu nai viva unaini evaara orure vira ire tiha, Vaaka tiarava tairentae qovaraiqianarove? Nana haikavano govarama viraqe tenavu viraqaa ampeqamake taveha ariara viva qaiqaa tuvuaiana entava aumantoma vaivo, maa vatara taiqaaina entava aumantoma vaivo, tivarave? ti.

⁴ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Vovano ni una uva tiva nimiainarara raurihama variate. ⁵ Naantiara airi vaiinti qovaramavi ti hutu reha Kotiva ti tititaimanta anuraukave timanta airi vaiinti nahenti vika una uvarama quqaa uvave tivarave.

⁶ Ne vaivaro iqoka raqi uvava qovaraqiramanta ne kia getaate. Iqokara ti vai uvava aaranahairo aniramanta kia getaate. Iqoka raqi haikava naane minti minti i vaira ne virara iriha hauri vi entava aniraivo tivorave. Vi haikava naanema qovaraqianarove.

⁷ Vo vatanaaka vo vatanaaka hampata raqivarave. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raqanarove. Vo vatani vo vatani karara narara vai entava varianarove. Vo vatani vo vatani vaturavano utuanarove.

⁸ Vainti vataveva tota aiha vinantema keroma, avuni maara raaina entava qaqi hoqarama taivo, tiate.

⁹ Vi entara ni ravaaqavu vare vuru vokika kauquqi kaimanta ni qoraiqama nimitaqa viha ni arukevarave. Vi entara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka niara Ihura vaintive tihama vira kaara vika ni iri qoraiqama nimatevarave. ¹⁰ Vi entara tiriara quqaa vivave tika airitahaa ti qaqrake vika naiqaa naiqaa kauqu aave vateha nai navunaaka qovaramake vaivarave. Vika nai iri qoraiqama amite nai iri qoraiqama amite i vaivarave.

¹¹ Vi entara airi vaiinti qovaramavi vaiha te Kotira uva qoqaiqamake vauraukave tivakeha vaiinti nahenti airitahaa unaqaraiqama nimate vaivarave. ¹² Vi entara qora kaiqavano uritarero vairamanta airi vaiinti nahenti vokikara muntuka vate okarara qaqira kevarave.

¹³ Vi entara kia popohanaara iraitiro, kempukaiqama kero Kotira aaraqaa variqiro viro vuru taiqa kaaina vaiintira, virama ekaara entaqaa Kotiva vitaanarove.

¹⁴ Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara tiva nimiqi vimanta vo vatanaa vo vatanaaka vi uvara ekaa irivaro, ho viraqaahairo ekaara entavano aniraanarove, tiro.

*Nai voqamakero qoraiqiaina haikava qovaraqianaro
(Maaki 13:14-23; Ruki 21:20-24)*

¹⁵ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Naantiara ne tavaivaro vaaqu haikavano, voqamakero nai vehi autu nimitaaina haikava qovarama vuanarove. Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiinti Danieriva[☆] vi haikarara turave. Ne tavaivaro Kotira Naavu turuaraini kia qaqi vaiintivanovata ho oriqete vai *rumuraqi* vi haikava himpите varianarove. (Maa uvara kaara rihara vi uvara okara kankomake iriane.)

☆ 24:15: Dan 9:27; 11:31; 12:11

16 Viva mini himpите vairamanta Iutia vataini vaika himpi veraini aiqina vainainima kantama vuate.

17 Vi entava anintairaro naavu qentiana vairava hauri nai naavuqi vaaka oriqetero vo haika varaantorave, viva vi haikara vi haikara qaqirakero kantama vuarire.

18 Vovano naahogiqi kaiqa vare vairava hauri nai vaaqauta varareva anirantero vuantorave. Viva qaqi kantama vuarire.

19 Vi entara nahentinavu vainti taiqama vikave, vainti naama nimi vai nahentikave, oho, vi entara vika qoraiqama vivarave.

20 Kia koge kuari itaaina entaraqaaave, Maara Entaqaave, vi entava anintairera, ne vukaari utihama rugemake vivarave. Virara irihama, ne Kotira aaraivaro koge kuari itaaina entaraqaa vi entava anintairamanta ne ho rugemake vuate.

21 Oho, naantiara vi entava anintairaro nora maaravano qovaraiqiramanta vaiinti nahenti anomake qoraiqamavi variqi vivarave. Tota maa vatara aututo entaraqaahairo kia vo maaravano vira voqaara qovaraiqurave. Naantiaravata vi maarava kia qaiqaavata qovaraiqianarove.

22 Vi entava vukai enta vairamantavauve, ekaa vaiinti nahenti taiqa vivaro kia vovanovata qaqi varianarove. Ho Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentikara iriharoma vi entara iquqama kaanarove.

23 Vi entara vovano niara *Mesaiqaavano* mini mainima vaivo, tirera, kia vira uvara quqaave tiate.

24 Vi entara vo vaiinti vo vaiintivano qovaramavi unahaa tiha, Te *Mesaiqaavanove*, tiraro vo vaiintivano, Te Kotira uva qoqaiqamake vaura vaiintikave, tivaqi vi vaivarave. Airi una vaiinti mintimake qovaramavi una kaiqa varaqi viha Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentikara vikavata tinavu avataqi vuate ti, nora kaiqa aahuva kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vara qovaramake vaivarave.

25 Ho iriate. Ne kia vi vaiintika uvara quqaa uvave tiate ti, te maa entara vaiha naantiara qovarama vuaina okarara vate ni tiva nimi vauro.

26 Vi uvara iriqi vivaro naantiara vovano ni tiva nimiharo tiriara viva qovarama viro qumina kanta vaivo tirera, kia mini ti tavareka vuate. Ni tiva nimiharo tiriara vi naavuraqi kukeqavi vaivo tirera, kia vira uvara quqaa uvave tiate.

27 Aaquakaa utiharo ekaa naaruva ataama kaintemake, te Vataini Vatatai Vaintika qoqaama tuvirelave. 28 Ta mantarainie qutu vuarira vaatava vainara, viraqaama memoravano ruvaaquma vivarave, tiro.

*Ihuva nai qaiqaa vataini tuvuainarara tura
(Maaki 13:24-27; Ruki 21:25-28)*

29 Ihuva minti tivakero tiharo, Naantiara nora maara vareha antura nti entava taiqa viraro vi entaraqaahairo:

Vaakama kuari avuvano konkiraigama viraro toravanovata kia itairaro vaahoquravanovata, opu makauvanovata, hiqiri hiqiri i vairaro naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qaki i varianarove. (*Aisai-iaa 13:10; 34:4*)

30 Vi entara vaiinti nahenti naaruvaini ampegamake taveha tiriara oho viva tuvireva qera i vaivo tivarave. Vika minti tivakeha ekaa vatamaata vaika qeteha iqi ratevarave. Vika mintiaqi viha tave vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavugaa tuvi variariraro ti mpeqa okaravano voqamakero takuqi vairaqe te tenta kempuka vataake tuvirave.

31 Vi entara *aanumaaravano/nomavano* noraiqaakero uva tiraqe te tenta *enselinavu* nititaari vika vataini tuvunte, hihai hihai Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentika ekaama ruvaaqumake ntitevarave, tiro.

Ihuva fiki katariqaa ampegamake tavaate tura
(*Maaki 13:28-31; Ruki 21:29-33*)

32 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne *fiki* katariqaahai avu aato varaate. Vi katarira mare aqu ntuva vivaro, viraqaahairo qaiqaa qaraaka ankuri ntareva auti vaimanta ne viraqaa ampegamake taveha tiha, Nora kuarivano itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave.

33 Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara, ne viraqaa ampegamake tave tiriara tiha, Viva tuvuaaina entava aumantoma vaivo, tivarave.

34 Te quqama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove.

35 Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove, tiro.

Kia vovano te tuvuaaina entarara iritaivo
(*Maaki 13:32-37; Ruki 17:26-30*)

36 Ihuva minti tivakero tiharo, Te tuvuaaina entava nana entaqaae, nana kuari avuqaae, varianarove? Kia vaiinti vovanovata virara irirave. Kia *enselinavu* naaruvaini varika virara iriarave. Te tentavata Vataini Vatatai Vaintika vaiha kia virara irunarave. Kotiva ti Qova, viva naiqaima vi entarara iritairave.

37 Noaava qaqi vau entara vaiinti nahenti mintuntemake, naantiara te Vataini Vatatai Vaintika tuvuaaina entaraqaa vaiinti nahenti vohaa qaramake variqi vivarave.

38 Vi entara kia huvura namarivano aqu ravaaqavuko entara vaiinti nahenti karavata namarivata namaqi viha

naata vaati vare vauvaro Noaava namariqaa vuaina naavuraqi origetero vauvaro ³⁹ huvura namarivano ventaqiro virini uri vumanta vika vaiha avu aato kenko tumanta tiha, Ike, tenavu taiqa vuaina entavama aniraivo, tuvaro huvura namarivano vika ekaa aqu ravaaqavu korave. Te Vataini Vatatai Vaintika orurante tuvuaia entaraqaavata vaiinti nahenti vira voqaantemake, nai kaiqaraqai iriqi vi vaiqe te tuvirerave.

⁴⁰ Vi entara vaiinti taaraqanta naaho kaiqa vare vaivaro vohaiqa naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove. ⁴¹ Vi entara nahenti taaraqanta kara tainti uti vaivaro vohaiqa naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove. ⁴² Ne ni Noravano tuvuaia entara kia iriakara ti, ne taveha rauriha variate.

⁴³ Ho maa uvara kankomake iriha variate: Naavu gova vaiharo muara vaiintivano aniainarara iriharo viva maimaraara raqiki vaitirio, muara vaiintivano kia ho vira naavuqi origetero muara varaitirio.

⁴⁴ Vi uvara irihama nevata henoqamate variqi vihama ti veka variate. Ne ti Vataini Vatatai Vaintikara kiama tuvuanarove ti entara, vi entaraqaama te tuvirerave, tiro.

Koqe kaiqa varai vaintiraravata qora kaiqa varai vaintiraravata tura
(Ruki 12:41-48)

⁴⁵ Ihuva minti tivakero tiharo, Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintiaara noraiqaakero iriharo koqema kero kaiqa vara amite vai vaiintiva, viva nana vaiinti voqaarae vaivo? Viva maantima vaira kaiqa vaiintivama varianarove:

Vira nora vaiintivano niara aara vireva iharo vi vaiintira noraiqama kero tiharo, Arema kaiqa vaiintinavuqaa raqikihara vo enta vo enta kara rairakehara nimiane, tivakero ⁴⁶ oru aaraini niro orurantero ani tavairaro vira kaiqa vaiintivano viva tinantema kero kaiqa vare vairera, vira kaiqa vaiintivano voqama kero quahaanarove.

⁴⁷ Ho te quqaa tiari iriate. Vira nora vaiintivano mintima tianarove: Te qaiqaa ari noraiqama kaarirara are ekaa te iaina haikaraqaama raqikiqira vinarave, tianarove, turo.

⁴⁸ Vira kaiqa vaiintivano qaqira kero kia mintiraitiro, qora kaiqa vaiintivano vaiharo nai irikero tiharo, Aqao, ti nora vaiintivano kiama vaaka orurantero anianarove, tivakero ⁴⁹ viraqaahairo nai kena kaiqa vaiintinavu ruqutu kero vatero, oru iha namari ne vaika hampata karavata namarivata namaqiro vi vairaro ⁵⁰ vo enta vira nora vaiintivano vi entaraqaa kiama anianarove tiaina entaraqaa orurantero ani vira kaiqa tavero ⁵¹ nai kaiqa vaiinti vira voqamakero kaavu umiqakero vatero, vira atitama kero

tiharo, Unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare varia vaiintika qora vatukaqi vainaini arevata mini vuane, tiraro viva mini vaiharo iqi rateharo aarai tenti aneharo varianarove, tiro. Ihuva turama.

25

Varaata kauqurutantara tura

¹ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ekaara enta anirairaro Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, varaata kauqurutanta voqarama varianarove.

Varaata kauqurutanta entaqa vaiha nahenti varare u vaiintira vataake kara nareka iha, vinavuka nai *raamunavu* vare vira vita kareka vurave.

² Varaata hini kauqurunavu kia koqe avu aato vataaka vaumanta hini kauqurunavu koqe avu aato vataaka vaurave. ³ Kia koqe avu aato vataaka nai *raamunavu* varevata, kia vahavera taquvata vararaiti vurave. ⁴ *Raamuqai* vare vumanta koqe avu aato vataaka nai *raamuqiara* vahavera taquvata vare vurave. ⁵ Nahenti varaaina vaiintira vitareka vuvaro vi vaiintiva kia vaaka aniromanta vinavuka avu tauntomanta vaitate vaurave.

⁶ Varaatanavu vaitate vuvaro enta tavaarana vovano naveraitiro tiharo, Nahenti varaaina vaiintiva anima vaivo. Aniqenavu oru vira vita kaare, tumanta ⁷ varaata kauqurutanta himpi nai *raamu* nai *raamu* qera i vaurave.

⁸ Kia koqe avu aato vatauka nai kenaukara tiha, Ike, tinavu *raamunavu* qimpavireva auti vaivo. Nenavu vahavera tinavuvata timiqe tentanavu *raamuqi* qihiaaraare, turave.

⁹ Tumanta vinavuka aqao ti, Vahavera nivata nimiari-raro kia ho variantorave. Ne kante oru vahavera vare vainaihai nenta koqaa aqukeha vahavera varaate, tumanta ¹⁰ vinavuka vahavera varareka anirante vuvaro nahenti varo vaiintiva aniorave. Viva aniromanta varaata kauqurunavu ho qeramatoka vira vataake naavuqi oriqete kara ne vuvaro genti tintatorave.

¹¹ Qenti tintatomanta vahaverara vuka orurante anire tiha, Nora vaiintio, nora vaiintio, qenti qantua timitaane, tuvaro ¹² nahenti varo vaiintiva aqao tiro, Kia te ni tavau-raukave, turave, tiro.

¹³ Ihuva vi uvara tivakero tiharo, Vi uvara irihama ne ekaara entavano aniainarara kia iriarara ti, nevata rauriha qeramateha variate, tiro. Ihuva tura.

Nai kaiqa vaiinti taaramonavu monu nimurara tura
(Ruki 19:11-27)

¹⁴ Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Ekaara enta anintairaro Kotiva vaiinti nahentiqaa

raqikiarirava maa uvara voqaarama varianarove: Nora vaiinti vovano niara aaraini vireva viharo nai kaiqa vaiintinavu naarama kero tiharo, Te una haikaraqaa raqiki timitaate, tivakero vurave.

¹⁵ Viva viharo nai kaiqa vaiintinavu monu rairakero nimoreva iharo, viva vika nai kaiqa vare okarara iriharo monu rairakero nimurave. Vora 5,000 kinaa amiro, vora 2,000 kinaa amiro, vora 1,000 kinaa amiro, viraqaahairo niara aarainiara vurave.

¹⁶ Viva vuvaro 5,000 kinaa varo vaiintiva vi monuraqohairo koqaa kaiqa varaqiro viharo kaiqa vareharo 5,000 kinaa voqavata vara vatorave.

¹⁷ Viva mintuvaro 2,000 kinaa varo vaiintiva vivavata kaiqa vareharo 2,000 kinaa voqavata vara vatorave.

¹⁸ Mintuvaro 1,000 kinaa varo vaiintiva kia koqaa kaiqa vararaitiro, oru vata quvikero vi monura kukeqatero qaqi vaurave.

¹⁹ Ho airi entanavu aitarovaro vinavuka nora vaiintivano orurantero anirero monu nimura avuqavu qireva urave. ²⁰ Avuqavu ireva uvaro 5,000 kinaa varo vaiintiva anirero vi monura vataakero 5,000 kinaa voqavata vara amiro tiharo, Nora vaiintio, are tiriara 5,000 kinaaqaa raqiki timitaane tiaramanta te vi monuraqohai koqaa kaiqa varehama 5,000 kinaa voqavata vara vatauro, tiro.

²¹ Minti tuvaro vira nora vaiintivano nai tiva amiro tiharo, Are tiriara noraiqaakera iriharama kogemakera mintiarao. Are inaara haikaqaa koqema kera raqiki timitaanarara ti, te ai noraiqama kaarirara are nora haikaqaa raqikinarave. Ho anira ti vataakera vaihara quahehara variiane, tiro.

²² Minti tuvaro 2,000 kinaa varo vaiintivavata anirero tiharo, Are 2,000 kinaaqaa raqiki timitaane tianarave. Ho tavaane, te 2,000 kinaa voqavata vara vatauro, tuvaro ²³ vira nora vaiintivano tiharo, Are tiriara noraiqaakera iriharama koqema kera mintiarao. Are inaara haikaqaa koqema kera raqiki timitaanarara ti, te ai noraiqama kaarirara are nora haikaqaa raqikinarave. Ho anira ti vataakera vaihara quahehara variiane, tiro.

²⁴ Minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano 1,000 kinaa varova anirero tiharo, Nora vaiintio, are kaiqara vuana vaina ti variara vaiintiva varianarara irunarave. Are vo vaiinti ututaa karara hampi qanti variaravave. Are vo vaiinti qintataa kuvukanaara hampi vare variaravave.

²⁵ Virara irihama te ai aatu qeteha kia koqaa kaiqa vararaiti, te are monu timianara vataqi kukegate quminama vauro. Ho tavaane. Are timiana monura qaqi tuataunara nena varaane, tiro.

²⁶ Viva minti tuvaro vira nora vaiintivano nai vira tiva amiro tiharo, Oho, are qora kaiqa vaiintivanoma variarao. Are popohara kaiqa varaara vaiintivama variarao. Are tiriara tihara, Are vo vaiinti ututaa karara hampi qanti variaravave. Are vo vaiinti qintataa kuvukanaara hampi vare variaravave, tianarave. Are tiriara mintimae tiarao?

²⁷ Minti tivakehara are nantivarae kia ti monu vuru *benki* naavuqi timitaarao? Are *benki* naavuqi vi monura vataaraitirio, te orurante ani vaiha vi monura vataake *interes* monuvatama varauraitirio, tiro.

²⁸ Minti tivakero vorara tiharo, Vi vaiintiraqihaira 1,000 kinaa amunara vara kera 10,000 kinaa vataina vaiintira amiane. ²⁹ Koqema kero airi haikaqaa raqiki timite vaina vaiintira te voqavata amiariraro viva tuqima keroma varaarire. Kia te una haikaraqaa koqemakero raqiki timite vaina vaiintiraqaahai te viva ina haikara ekaama vara qaqini kararave, tiro.

³⁰ Vira nora vaiintivano minti tivakero tiharo, Ho qora kaiqa vaiinti vira vuru aaqaini aqukaivaro konkiraiqiraqi iqi rateha nai aarai tenti aneha varianaini variarire, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

Ekaara entaqaa ko tiainarara tura

³¹ Ihuva minti tivakero tiharo, Ho naantiara te Vataini Vatatai Vaintika Avuhainaa Vaiintiqaamavi tenta *enselinavu* hampata tuvunte te avuhainaara taintaqaa oquvi vaiha *vaiinti nahenti uva avuqavu qirerave*.

³² Te mintimake variari ekaa maa vata maataraqaa vaika ti tivuqaa ruvaaqumavi vaiqe te vika taaraqantaqaa raira karerave. Sipisipi qova nai sipisipivata memeravata raira kareva iharo, ³³ sipisipi nai kauqu tanaraini vita vuru vatero memera nai kauqu kaanaaqaini vita vuru vataintemake, te vataini vaika taaraqantaqaa raira karerave.

³⁴ Te mintimake Avuhainaa Vaiinti vaiha tenta kauqu tanaraini vaikara tiha, Aniate. Ne ti Qova koqema nimitaikama variavo. Haaru maa vatara aututo entaraqaa Kotiva ni nai kaama tero qerama vatavi vatukaraqi ani variate.

³⁵ Ti karara hantuqa harimanta variavauramanta ne ti timurave. Ti namari naataa umanta ne ti timurave. Te vo vatanaa vaiinti variavauramanta ne ti quahama timiteha nenta naavuqi ti tivita vuru korave. ³⁶ Ti utavaaqa kia vau-manta ne ti timurave. Te rovava vare variavauramanta ne koqemake tiqaa raqikurave. Te karapuhiqui varivaauramanta ne ani ti tavorave, tirarave.

³⁷ Te minti tiari avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika tiriara mintima tivara, Nora Vaiintio, taireve tenavu ai tavaurara are karara antuqa arivara variaramanta tenavu ai

amunarave? Ta entarae tenavu ai tavaurara namari naataa ivara variaramanta tenavu ai amunarave? ³⁸ Ta entarae ariara vo vatanaa vaiintive tivake ai quahama amiteha tentanavu naavuqi ai vita vuru kaunarave? Ta entarae ai utavaaqa kia vaimanta tenavu ai amunarave? ³⁹ Ta entarae tenavu tavaurara are rovara varaanarave? Ta entarae tenavu ai tavarera karapuhiqui vunarave? tivarave.

⁴⁰ Vika minti tiqe te Avuhainaa Vaiintivano vaiha nai vika mintima tiva nimirarave: Te tiari iriate. Ne ti qatanavuqihai vehi vaiinti vo kahaqiha, ne tivata kahaqama timitorave, tirerave.

⁴¹ Te minti tivake tenta kauqu kaanaaqaini vaikara minti tirerave: Kotiva ni qoraigama nimitaarira vaiinti nahentika, ne tiqaahai vuate. Kotiva Sataaniravata, Sataanira *enselin*avuaravata, iriharo kia qimpa vuaina ihara qeramake vatairaqi nevata vuate.

⁴² Ti karara hantuqa harimanta variavauramanta ne kia ti timurave. Ti namari naataa umanta variavauramanta ne kia ti timurave.

⁴³ Te vo vatanaaka variavauramanta ne kia ti quahama timiteha nenta naavuqi ti tivata vuru korave. Ti utavaaqa kia vaumanta ne kia ti timurave. Te rovara vareve, te karapuhiqui variavauramantave, ne kia ani ti tavorave, tirarave.

⁴⁴ Te minti tiari vikavata mintima tivarave: Nora Vaiintio, taireve tenavu tavauraro ari antuqa arivara varianarave? Taireve ai namari naataa ivara varianarave? Taireve are vo vatanaa vaiintivano varianarave? Taireve ai utavaaqa kia vairave? Taireve are rovara varaanarave? Taireve are karapuhiqui varianarave? Taireve are minti minti i variaramanta tenavu kia ho ai kahaqunarave? tivarave.

⁴⁵ Vika minti tiqe te maantimake tirerave: Te tiari iriate. Ne ti qatanavuqihai vehi vaiinti vo kia kahaqiha, ne tivata kia kahaqama timitorave, tirerave.

⁴⁶ Te minti tivake nititaari vika ekaa enta antura riha variqi vi koqaara varaimanta, avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika vika ekaa enta kogemake qaqi variqi vi koqaara varevarave, tiro. Ihuva turama.

Ihura aruke uvarara tura
(Maaki 14:1-2; Ruki 22:1-2; Ioni 11:45-53)

26

¹ Ihuva vi uvara vi uvara tiva nimi taiqa kero nai vainti-
navuara tiharo, ² Nenavu iriarave. Taara enta aitarairaro
haaru vetanto entaqa *enselivano* qaqi vehakuma nimito-
rara iriha ovata naaina entava aniraanarove. Vi en-
taraqa ti Vatani Vatatai Vaintika vuru navutaaka kauquqi
kaimanta ti katariqa hiratevarave, tiro.

³ Ihuva vi uvara tivakero vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti nora vaiintinavuvata, vika Kaiapaasira naavuqi ruvaaqumavi vaura.

Kaiapaasiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vaumanta ⁴ vika vira naavuqi ruvaaqumavi vaiha Ihura evaara ravaaqavu vare vuru aruke uvarara nai tiva ami nai tiva amiha tiha, ⁵ Ovata ne entaraqaa vaiinti nahenti nivuqaa vira ravaaqavu kaariraro iqoka raqirava govarama vuantorave, tura.

Ihuraqaa vahavera aqu amitora

(Maaki 14:3-9; Ioni 12:1-8)

⁶ Ihuva Betanini Saimonira naavuqi oru vaura. Haaru vaata ne vau numuarava Saimonira ari vaura. ⁷ Ho Ihuva vi vaiintira naavuqi oru vauvaro vo nahentivano viraqi uriqetero nora monu aguto vahaverara koqe muntaira ori taquqi vaura varero Ihuva taintaqaa kara ne vuraqi orurero vahavera Ihura qiataqaa aqu amitora.

⁸ Vira qiataqaa aqu amitomanta Ihura vaintinavu vira tave, vi nahentira atiha tiha, Nantiharoe vi vahaverara qumina taiqa kaivo? ⁹ Vi vahaverara nimiharo nora monu varero vehi vaiinti nahenti nimiataarave, ti.

¹⁰ Vinavuka minti ti vauvaro Ihuva vinavuka uva iroso tiharo, Nenavu nantihae vi nahentira ati variavo? Viva mintiharoma ti koqema timite vaivo. ¹¹ Vehi vaiinti nahenti vika vo enta vo enta ni hampata variqi vi vaiqevata, te kia ni hampata airi enta variqi virarave. ¹² Maa nahentiva vahavera aqu timiteharo ti vaata quntama tera qerama timite vaivo. ¹³ Te quqaa tiari iriate. Naantiara ne ti uva vakaaka vaiinti nahenti ekaa vatamaata vaika tiva nimiqi vi aniha, maa nahentiva vahavera aqu timitai uvaravata vika tiva nimivarave, tiro.

Iutaasiva Ihura navutaaka kauquqi tuta kaainarara tura

(Maaki 14:10-11; Ruki 22:3-6)

¹⁴ Ihuva minti tuvaro Ihura vainti 12navuqihairo vo vaiintivano vira autu Iutaasi Ikeriotiva vevarero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vaunaini orurero ¹⁵ vika irero, Te Ihura ni kauquqi kaari ne nana koqaae ti timivarave? tumanta vika *silvaa* monu 30navu kaara ntuvake amuvaro Iutaasiva vi monura varero ¹⁶ vi entaraqaahairo Ihura vika kauquqi kaaina aarara rante vaura.

Ihuva nai vaintiaravata vehakuma nimito karara nora

(Maaki 14:12-21; Ruki 22:7-14; Ioni 13:21-30)

¹⁷ Kia Noqavu Mparetira Ovata ne varia entanavuva aniro-manta avuhainaa entaqaa vira vaintinavu Ihuva vaunaini

anire tiha, Taraqie tenavu oru qerama amitaarirara are Vehakuma Nimito Entarara irihara vi karara nenarave? ti.

¹⁸ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu Ieruharemini oru vaiinti vorara mintima tiate: Tinavu maara tiva timite vai vaiintiva tiharo, Ti entavano aniraivo. Te tenta vaintiaravata ai naavuqi Vehakuma Nimito Karara narerave tivo tiate, tiro. ¹⁹ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu Ihuva tuntemake, vi karara qerama vatora.

²⁰ Qerama vatovaro entuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata oquviro kara ne vaura. ²¹ Kara neharo tiharo, Te tiari iriate. Niqihairo vovano navutaaka nivuqaa ti qovarama kaanarove, tiro.

²² Minti tuvaro vira vaintinavu muntuka qoraiqumanta vinavuka vohaiqa vohaiqavano Ihura ireha tiha, Noravauvo, are tiriarae ti variarao? Kia te vikavauve, tivaqi vi vaura.

²³ Minti tivaqi vi vauvaro Ihuva tiharo, Mpareti varakero tintiro tanuqi vaati quntama kaaina vaiintiva, vi vaiintivama ti qovarama kaanarove. ²⁴ Haaru Ti Vataini Vatatai Vaintika mintimake haruke uvara qara ntuva tova vivauma varianarove. Mintimakero vairaqevata, ti qovarama kaaina vaiintirara oho tiva amitauro. Oho, koqemama vira nova kia vira vata taataarave, tiro.

²⁵ Ihuva minti tuvaro Iutaasiva vira qovarama kaarirava Ihura irero tiharo, Maara ti variara vaiintio, are tiriarae ti variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Eo, te ariarama turo, tiro.

Mparetiaravata uainiaravata tiva tora

(Maaki 14:22-26; Ruki 22:15-20; 1 Korinti 11:23-25)

²⁶ Ihura vaintinavu kara ne vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara koqema iarao tivakero nkuikero nai vaintinavu nimito tiharo, Maa karara varake naate. Maa mparetiva ti vaatama vaivo, tiro.

²⁷ Minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara koqema iarao tivakero vinavuka viti nimito tiharo, Ne ekaa maa namarira naate. ²⁸ Maa namariva ti naarema vaivo. Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaaraqai avitumavi vaireva qaraaka uva tiva taatautaina uvava kempukaiqama vuarire tiro, ti naarevano vi uvara kempukaiqama kaanarove. Ti harukaivaro ti naarevano nteharo airi vaiinti nahenti kahaqiharo vika qora uva nunka nimitaanarove.

²⁹ Te tiari iriate. Maa entaraqaahai te kia *uaini* qaiqaa naraiti variqi vi, ne ti Qova raqikiainaraqai ti vataake oru vai entaraqaa, te ni hampata vaiha qaraaka *uaini* nararave, tiro.

³⁰ Ihuva minti tivakero nai vaintinavu hampata Kotirara ihi tivakero vevarero Orivi Aiqinaqaa vurama.

Pitaava tire i uvara Ihuva nai tiva amura
(Maaki 14:27-31; Ruki 22:31-34; Ioni 13:36-38)

³¹ Vinavuka mini vuvaro Ihuva vinavuka tiva nimito tiharo, Nenavu vate entaqi ti maini kema, aiqū autute kantama vivarave. Kotira vukuqi gara ntuvato uvava vate vivauma varianarove. Mintima tiro:

Kotiva Sipisipi Qora vira ruqutu kaira sipisipi vika getake raantaupirima vivarave, turave. (Sek 13:7)

³² Ho naantiara ti vara qaiqaa qaqi himpima kairaqe te naane ni nivuni Karirini virerave, tiro.

³³ Ihuva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Ekaa maaka ai maini ke aiqū autute kantama vivera, teqaima ainti vairerave, tiro.

³⁴ Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiarirara iriane. Vate entaqi kokoraaravano kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave, tiro.

³⁵ Ihuva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Ai vataake tivata harukaivera, te kia ariara kia vira tavaunarave tirerave, tiro. Pitaava minti tumanta Ihura vainti hininavuvata vi uvaraqaī tura.

Gesemani kaqava ututoraqi Ihuva vura
(Maaki 14:32-42; Ruki 22:39-46)

³⁶ Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro kaqava ututora, Gesemanive turaqi orurerō nai vaintinavuara tiharo, Nenavu maini oquvi vaiqe te vuruni oru Kotira aaraare, tivakero ³⁷ Pitaaravata, Sebedira maaqutantavata, vinavukaqai ntita varero mini vuvaro vira avu aato kia koqe uvaro vira muntukavanovata qoraiquvaro ³⁸ viva taaramon-avuara tiharo, Ti muntukavano voqamakero qoraiqimanta vaurarora tiro, vi maarava ti haatara kareva auti vaivo. Nenavu maaqaa ti vataake vaiha avu viti viri ihama aitutiha variate, tiro.

³⁹ Minti tivakero viva inaaraiqaka vutuni viniro, virihairo oru vatani hiqiri viro Kotira aareharo tiharo, Mpo, ti Qo, are hove tirera, te ihavina namarira naaina *kaapura* are vi *kaapura* qaqini vara kaane. Te minti tiariraravata, are kia ti muntuka vainara avataqira viraitira, are nena muntuka vainara avataqira vuane, tiro.

⁴⁰ Ihuva minti tivakero orurantero nai vainti taaramonavu konaini ani tavomanta vinavuka avu taantomanta vaite vauvaro viva Pitaarara tiharo, Mpo, nantihae nenavu kia ti vataake inaaraiqa vohaa *auaqai* vaiha avu rampai keha viti viri aitutiha variavo? ⁴¹ Sataaniva ninavu avataantorave ti, aitutiha Kotira aareha variate. Ninavu maraquravano mintiataa ivaro ni vaata kempukavano kia ho vaivo, tiro.

⁴² Ihuva minti tivakero qaiqaa vinavuka mini kero oru qaiqaa Kotira aareharo tiharo, Mpo, ti Qo, are maa *kaap* ura

qaqini vara kerava kia ho vairera, te nina muntuka vainara avatarerave, tiro.

⁴³ Minti tivakero qaiqaa orurantero ani tavovaro vira vaintinavu avu tauntomanta vaitateqai vaura. ⁴⁴ Vinavuka vaite vauvaro Ihuva qaiqaa vinavuka mini kero oru viro Kotira taaramo tataa aareharo vaaka tuntema kero, vohaa qarama kero qaiqaavata tura.

⁴⁵ Kotira aarama taiqakero Ihuva orurantero taaramon-avuara tiharo, Ike, nenavu auraara vaihae vaite variavo? Ho tavaate. Ti entavano aniraivo. Ti Vataini Vatatai Vaintika ravaaqavu vare vuru qora kaiqa vare variaka kauquqi tutake entavama aniraivo. ⁴⁶ Ho himpiqenavu vuare. Ti govarama kaarira vaiintiva anima vaivo, tiro.

Ihura ravaaqavu kora

(Maaki 14:43-50; Ruki 22:47-53; Ioni 18:3-12)

⁴⁷ Ihuva vi uvara ti vauvaro vira vainti 12 navuqihairo Iutaasiva orurora. Vira vataake airi vaiinti iqoka paepaeve kaavuve tota vare orurora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vinavuka vi vaiintika nititomanta vika Iutaasira vataake anura.

⁴⁸ Iutaasiva Ihura govarama kaainarara avuni vika mintima tiva nimiro: Te oru vira uva manteha moqa kaaina vaiintira virave. Ne virama oru ravaaqavu kaate, tiro.

⁴⁹ Iutaasiva minti tivakero vika hampata Ihuva vaunaini vaaka orurero tiharo, Maara ti variara vaiintio, vaiharave, tivakero vira moqa kero.

⁵⁰ Vira moqa kovaro Ihuva tiharo, Ti vaiintio, nana haikara aninara vaaka autuane, tumanta Iutaasira hampata anuka oru nai kauquqohai Ihura ravaaqavu tovaro ⁵¹ viraqaahairo Ihura vainti vovano iqoka paepae nai utaqihairo raraukero viraqohairo vaiinti vo vira aato teqa agukora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika qiata vaiinti vira paanaa vaiinti aato teqa agukora.

⁵² Teqa agukovaro Ihuva virara, Aqao, kia mintiane. Nena iqoka paepae veva nai utaqi nonku taane. Iqoka paepae toteha raqi vaika vaivaro iqoka paepaevano nai vika aru kaanarove. ⁵³ Are kiae kankomakera iriarao? Te tenta Qora aareha ti kahaqama timitaane tiarera, viva vaakama iqoka *enseli* airitahaa 12 ankunavu nititairamanta tuvivarave. ⁵⁴ Te minti tiari vika tuvivera, nantiakeroe haaru qara ntuvalo uvava quqaa vivau varianarove? tiro.

⁵⁵ Ihuva minti tivakero viraqaahairo Iutaasira vataake anu vaiintikara tiharo, Ike, Ne *kamaanira* vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paepaevata kaavuvata vare aniavo? Te vo enta vo enta Kotira Naavuqi vaiha

vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vauramanta ne vi entara kia ti ravaaqavu kaarave. ⁵⁶ Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintinavu vi haikava qovarama vuainarara qara ntuvato uvava vivauma variarire tiro, vate maa haikava qovarama vivo, tiro.

Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu komanta vira vaintinavu vira mini ke, aiqū autute vurama.

Nora vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora

(*Maaki 14:53-65; Ruki 22:54-55, 63-71; Ioni 18:13-14, 19-24*)

⁵⁷ Vira vaintinavu ruqemake vumanta Ihura ravaaqavu toka vira vita vare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vauraqi Kaiapaasira naavuqi vuru komanta vi naavuraqi maara okara ti vau vaiintinavukavata, Iutaa vaiinti noranavuvata, uki vaura.

⁵⁸ Ihura vita vuru ke vauvaro Pitaava niaraihairo vika avataqi viro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Kaiapaasira naavu vatukaini orurero avutaqi vaiharo vi haikava qovarai qiainara tavareva maimaraara raqiki vau vaiintinavuka hampata oquvi vaura.

⁵⁹ Pitaava vahaaqaini vaumanta naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa viraqi uki vau vaiintikavata, vika Ihura arukareka viraqaa una uva vatarare tuvaro ⁶⁰ kia uva vaumanta qumina vi uvara rante vaumanta vo vaiinti vo vaiinti himpite Ihuraqaa qumina uva, vo uva vo uva ti vaura. Minti ti vaumanta ekaanaini vaiinti taaraqanta himpi ⁶¹ Ihurara tiha, Maa vaiintiva minti timanta tetanta irunarave. Viva tiharo, Te homa Kotira Naavu rampai aquke viragaahai taaramo entaqai vaiha vi naavura qaiqaa kaqa taiqa kararave tirave, ti.

⁶² Vitanta minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano himpiro Ihurara tiharo, Vitanta mintimama ariqaa uva vateha ti variavo. Are vo? Vi uvara irihara naitantara nana uvae tinarave? tuvaro ⁶³ Ihuva kia uva tiraitiro, evaara vauvaro qaiqaa qiata vaiinti viva Ihurara tiharo, Te Kotira avuqaa vaiha vira autu rehama ariarama quqaa uva tiane turo. Quqaae are *Mesaiaavano* Kotira Maaquvano variarao? tinavu tiva timiraqe iriare, tiro.

⁶⁴ Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave. Te tiari ne iriate. Ne naantiara tave vaiqe te Vatani Vatatai Vaintika noraiqamavi Kotiva mpeqavano variainanaini vira kauqu tanaraini oquvi vaiha tonavuqaa tuvirelave, tiro.

⁶⁵ Ihuva minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata vaiintivano nai utavaaqa qunahi qaanahima kero

tiharo, Oho, viva Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uvama tivo. Vo vaiintinavu viraqaa uva vateka qumina aaraarorave. Tavaate. Ne iri variavaro viva Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uva tivo. ⁶⁶ Vira kaara ne Ihurara nana uvae tivarave? Tige iriare, tiro.

Minti tumanta vika tiha, Vira vaaqu kaiqavano uritara kero vaivo. Vira kaara vira arukevaqaima vaivo, ti. ⁶⁷ Vika minti tivake oru Ihura viriqi taara vihike, nai kauqu rumpa vare vira ruqutuke, aatovata ruqema aqukeha ⁶⁸ ruheha tiha, *Mesaiaao*, are quqaa uva qoqaiqamake variara vaiintiva vairera, ai arina vaiintira autu rairaqe iriare, ti.

Pitaava Ihurara kia tavaunarave tura
(*Maaki 14:66-72; Ruki 22:56-62; Ioni 18:15-18, 25-27*)

⁶⁹ Naavuqi mintiaqi vi vauvaro Pitaava vahaqaini vatukaqaa oquvi vauvaro kaiqa nahenti vovano Pitaara aumanto viro virara tiharo, Arevata Ihura Karirihainaara vataakera ni variaravave, tiro.

⁷⁰ Viva minti tuvaro Pitaava vika nivuqaa vaiharo aqao tiro, Are tiana uvara kia te irunarave, tiro.

⁷¹ Viva minti tivakero oru hohaa qentiana vauvaro kaiqa nahenti vovano vira tavero mini himpi vaukara tiharo, Maa vaiintiva Ihura Nasaretihaanaara vikantiro vaivave, tiro.

⁷² Minti tuvaro Pitaava kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Kia te vi vaiintira tavaunarave, tiro.

⁷³ Minti tivakero inaaraqa vaumanta mini himpiti vauka Pitaava vaunaini orure virara tiha, Ihura vaiintinavu vi vatanaaka variavara quqaama arevata vohaa vi vatanaavaqaima variarao. Vika ti varia auntara voqaarama ai auntavanovata vaivo, ti.

⁷⁴ Vika minti tuvaro Pitaava kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te kia quqaa uva tiarera, Kotiva homa ti ruqutuanarove. Te quqaama turo. Ne ti varia vaiintira kia te vira tavaunarave, tiro.

Pitaava minti tuvaro vaakama kokoraaravano uva tuvaro ⁷⁵ viraqaahairo Ihuva Pitaara tiva amu uvava vira aatoqi ntuva vura. Ihuva Pitaarara minti turave: Kokoraaravano kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavau-narave tinarave tu uvara iriro, viva aaqaini vuvaro vira muntukavano qoraiquvaro iqi ratora.

Ihura Pairaatava vaunaini vuru kora
(*Maaki 15:1; Ruki 23:1-2; Ioni 18:28-32*)

27

¹ Vira qararaa toqaqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vika Ihura

arukerara vohaa uva tiva vate ² viraqaahai vika Ihura *seniqohai* rumpa vare vuru Pairaatava vauraqi kora.

Pairaatava Romeni vatanaaka *kamaanira* nora vaiintivano vaura.

Iutaasiva qutu vura
(*Kaiqa Varora 1:18-19*)

³ Iutaasiva Ihura qovaramako vaiintiva tavomanta vika *ko* tihama Ihuraqaa uva vatehama vira arukareka auti vauvaro viva oho kia te mintiataara vaimanta mintunarave tivakero, 30 *silvaa* monu varero orurantero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti noranavuvata, vika vauraqi orurerero tiharo, ⁴ Te qora kaiqa varehama qaqi vaiinti kia qora kaiqa vare vai vaiintira vita vuru ni kauquqi tuta kaurama ne vira arukareka auti variavo, tiro. Tivakero monu vika nai nimirare tumanta vika aqao ti, Kia tinavu kaiqavauve. Vi haikara nina kaiqama vaivo, ti.

⁵ Vika minti tuvaro Iutaasiva monu vira varero Kotira Naavuqi vuru aqukero viro. Viraqaahairo viva oru naaqunta varakero nai auntaqi vatero taaqikuma vura.

⁶ Iutaasiva monu viraqi aqukero vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vi monura nuntu vare tihama, Maa monuva qutaru monuma vaivo. Hauri tenavu vira vare Kotira Naavuqi monu vate varia *rumuraqi* vuru vateha maara uva raqa kaarorave.

⁷ Tave autireka vare varia vatava qaqima vaivo. Kaiqenavu maa monura aqukeha vi vatara varaare. Tenavu vi vatara maa monuraqohai kogaamake vataari vo vatanaaka maini gutu viqe vi vataraqi vika quntama taare, ti.

Minti tivake vi monura aqukeha ⁸ vi vatara koqaama torara ti, maa entara vaiinti nahenti vi vatarara *Naare Rauri Vatarave* ti variara.

⁹ Kotira Naavuqaa raqiki vauka minturara tiro, haaru vetanto entaqaa Ieremaiaava paropeti vaiintivano gara ntuvato uvava vivauma vaura. Ieremaiaava mintima tiro:

Isareri vatanaaka hininavu vohaa uva vateha 30 *silvaa* monuara qutaru monuve ti vaira, ¹⁰ vi monura aqukehama tave auti vai vatara varevarave. Noravano ti uva tiva timinantemake, vika vi vatara varevarave, tura. (*Sek 11:12-13*)

Pairaatava Ihura irama amitora
(*Maaki 15:2-5; Ruki 23:3-5; Ioni 18:33-38*)

¹¹ Vika Ihura vita vare *kamaanira* vaiinti Pairaatava vauraqi vuru kovaro Ihuva vira avuqaa himpite vauvaro Pairaatava vira irama amitero tiharo, Quqaae are Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tiro.

¹² Ihuva minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti noranavuvata, vika vo uva vo uvaqaa ntuvakeha Ihura ati vauvaro viva kia vika ná tiva nimiraitiro, evaara vaura.

¹³ Ihuva tirema vauvaro Pairaatava qaiqaa Ihura irero tiharo, Vika airi uva ariqaa ntuvakeha ti variavara, are kiae vika ti varia uvara iriarao? tuvaro ¹⁴ Ihuva kia uva voqavata vika ná tiva nimiraitiro, kia uvavata tuvaro Pairaatava *kamaanira* nora vaiintivano virara voqamakeru ravuku vura.

Ihura katariqaa arutaate tura

(Maaki 15:6-15; Ruki 23:13-25; Ioni 18:39-19:16)

¹⁵ Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa *kamaanira* nora vaiintivano vaiinti nahenti quahama nimitareva karapuhi vaiinti vo kuvantu nimite vaura. Vaiinti nahenti vi vaiintira kuvantu timitaane tuvaro vi vaiintira kuvantu nimite vaura.

¹⁶ Vi entara karapuhi vaiinti vo, vira autu Barabasiva qora vaiintivano vaumantara ti, airi vaiinti nahenti vi vaiintira autu irura. Karapuhi vaiinti vo kuvantuke atite vau okarava mintima vaumanta ¹⁷ vi entaraqaa vaiinti nahenti virara iriha uki vauvaro Pairaatava vika irero tiharo, Te tarae ni kuvantu nimitararave? Te Barabasirae, Ihura virara *Mesaiaave* ti varia vaiintira virae ni kuvantu nimitararave? tiro. ¹⁸ Pairaatava irumanta nora vaiintinavu Ihura toma amitehara ti, vika vira vuru Pairaatara kauquqi tutakora.

¹⁹ Pairaatava *ko* naavuqi oquvi vauvaro vira naatavano uva varakero tiharo, Aqao, vi vaiintiva kia qora kaiqa varainaraqaa qumina are viraqaa uva vaterorave. Vira qaqi atitairaro vuarire. Te entaqi viraqaa taira tavauraro ti qoraiqimanta vauro, tiro.

²⁰ Vira naatavano minti tumantavata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti vika nora vaiintinavuvata, vaiinti nahenti kempukaiqamake tiva nimi tiha, Barabasira kuvantu timitera, Ihurama tira arukaate tiate, ti.

²¹ Mintumake vihi tuvaro Pairaatava vaiinti nahenti irero tiharo, Vi vaiintitantaqihai ta vaiintirae ni kuvantu nimitararave? tiro.

Minti tumanta vika tiha, Barabasirave, ti.

²² Vika minti tuvaro Pairaatava aqao, tiro, Ihura virara ne *Mesaiaave* tiarave. Vira vo? Te vira nantie irarave? tiro. Minti tumanta ekaa vika tiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti.

²³ Vika minti tuvaro Pairaatava qaiqaa vika irero tiharo, Nana kaarae? Viva nana qora kaiqae varakaivo? tumanta vika noraiqaake naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti.

²⁴ Vaiinti nahenti minti ti vauvaro Pairaatava tavovaro vira uvavano kia ho vauvaro viva tiharo, Vaiinti nahentiqi-hairo raqi okarava govarama vuantorave, tivakero namari tanuqi qihia kero vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo nai kauqu hiqama keharo tiharo, Ho tavaate. Vira aruke uvava kiama tiqaa varianarove. Vi uvava nintaqaama varianarove, tiro.

²⁵ Minti tumanta vaiinti nahenti ekaa tiha, Hove, vira aruke uvava tinavuqaavata, tinavu vaintiqaavatama varianarove, ti.

²⁶ Vika minti tuvaro Pairaatava vikara iriharoma Barabasira kuvantu nimitero, nai iqoka vaiintinavuara tumanta vika Ihura ruteqake vatovaro, viraqaahairo viva vira katariqaa arutaate tiro, vika kauquqi tutakora.

Iqoka vaiintinavu ruheha Ihura ruquti vaura
(Maaki 15:16-20; Ioni 19:2-3)

²⁷ Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tutakomanta vika vira vita vare vuru *kamaanira* naavuqi ke, vika nai kena iqoka vaiintinavu ekaa ruvaaqumake Ihura vara avutaqi vate vira ututumate vaiha ²⁸ vira utavaaqa qaqini varake vira vireraiqama amitareka avuhainaa vaiinti naare tavuna nonku amitora.

²⁹ Viraqaahai vika auqu vai naaquntara varake uquramake avuhainaa vaiinti tovaqa voqaara kahemake Ihura qiataqaa aqu amite, vira kauqu tanaraini kauru tota amite, viraqaahai vika Ihura avuqaa tori kauru aravi tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? tivake ³⁰ viraqaa taara vihike kauru vira kauquqi tota amitora varake, viraqohai vira qiata rukavuke vaura.

³¹ Mintiaqi viha naaraihama amite vaura taiqake, viraqaahai naare tavuna nonku amitora ravaqaake nai utavaaqa nonku amite, vira katariqaa hiritareka vita vare vurama.

Ihura katariqaa hiritora
(Maaki 15:21-32; Ruki 23:26-43; Ioni 19:17-27)

³² Iqoka vaiintinavu Ihura vita vare aaraini viha, vika vo vaiinti Sairinihainaara vira autu Saimonira aarana tavamake, virara kempukaiqamake tiha, Are Ihura katari aqu varera vuru amitaane, tura.

³³ Minti tivake vika qumina vatakanta *Gorogotave* tunaini Ihura vuru kora.

Gorogota maa uvaraqihai tirera *Qiata-Vuhaariqaave* tunaini Ihura vuru ke, ³⁴ hunkavu namari vataake tuqantaato *uainira* vira amuvaro Ihuva vi namarira neharo taveru, kia nora.

³⁵ Ihuva kia nomanta vika vira katariqaa niriqohai arute vira utavaaqa varake, *satu* ruhamaqi viha vira utavaaqa

rairake vare, ³⁶ viraqaahai vika oquvi vaiha vira aitutiha vaura.

³⁷ Ihura qiataini uva vo, vira ko tiva amito uvara gara ntvate katariqaa arutovaro vi uvava mintima tiro:

Ihuva maava Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tiro.
Vi qarava mintima vaura.

³⁸ Vika Ihura vataake vaiinti votanta arutora. Vitanta vo vaiinti ruqutu keha muara haika vare vau vaiintitanta vaumanta vika vaiinti vo Ihura kauqu tanaraini arute vo vira kaanaaqaini arutora.

³⁹ Mintimake arutomanta vaiinti nahenti vitare aitare iha nai aru runkinkiriha mauru kumiki amiteha Ihura qora uva tiva amite tiha, ⁴⁰ Oho, Kotira Naavu rampaike taaramo enta te kaiqa varehama qaiqaa kaqa taiqa kararave tianara vo? Ho are Kotira Maaquvano vairera, nena kahaqiane. Katariqaahaira viavi ntaane, ti vaura.

⁴¹ Vika minti ti vaumanta vika aanare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintika, vikavata naaraihama amiteha tiha, ⁴² Viva vokiaka kahaqa nimateharo nai kia ho kahaqivo. Vi vaiintiva Isareri vatanaaka Avuhainaa Vaiintivanoma vaivo. Kaiqe tenavu vaiha tavaariraro viva nai katariqaahairo viquviro vatani tuvirera, tenavu virara quqaave tiare. ⁴³ Viva nariara tiharo, Te Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vauraukave. Te Kotira Maaquvanove ti vaivave. Kaiqenavu vaiha tavaariraro Kotiva vira ruaruama amitaainara tavaare, ti.

⁴⁴ Vika minti ti vaumanta vika aanare muara vaiintitanta-vata vira vataake arutotanta vira qora uva tiva amite vaura.

Ihuva qutu vura

(Maaki 15:33-41; Ruki 23:44-49; Ioni 19:28-30)

⁴⁵ Mintuvaro kuarivano qiataqaa uru rovaro viraqaahairo konkiraiquva ekaa vi vataraqaa taaramo kuari avuara variqiro vura.

⁴⁶ Kuarivano vitiniqaa viro 3 *kiroki* quvaro Ihuva nai uvaqihairo naveraitiro, *Eloi, Eloi lama sabakitanive*—Kotio, Kotio, nantiharae are ti qaqira kera iarao? tiro.

⁴⁷ Ihuva minti tumanta vokuka mini himpite vauka vira uva iriha tiha, Viva Elaitaara tinavu kaivaqara aare vaivo, tuvaro ⁴⁸ voyano kantero namari nunko haikara varero, hunkavu *uainiraqi* quntama varero, kairiqa nkahi kero viraqi rukitero, viva naarire tiro, vira noqi viri vatora.

⁴⁹ Mintumanta vokuka tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro Elaitaava vira kahaqireva tuvirerave, kia tuvirerave tavaare, ti.

⁵⁰ Vika minti tuvaro Ihuva qaiqaa nora uva tivakero qutu vura.

51 Ihuva qutu vuvaro Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara nora tavuna virini hiritova virihairo avutavau qunahiqi tuviro miani muntuvi kovaro vaturavano utuvaro nora ori, vo ori vo orivano nkahi nkaahima vuvaro 52 haaru vaiinti haqake quntamato oriva, vo ori vo orivano qantua vumanta Kotira vaiinti nahenti qutu vuka airtahaa viraqihai qaqi himpi vaiha 53 Ihura qaiqaa qaqi vara himpi-mako entaraqaahai vika Kotira vatuka Ieruharemini oru govarama vumanta airi vaiinti nahenti vika tavora.

54 Iqoka vaiinti noravano nai iqoka vaiintinavu hampata Ihuraqaa raqiki vaiha tavovaro vaturavano utuvaro vo haika vo haikavano govarama vumanta tave, viraqaahai vika voqamake qeteha tiha, Oho, quqaama maa vaiintiva Kotira Maaquvano vairave, tura.

55 Ihuva qutu vumanta nahenti vonavu niaranto vaiha vutu tave vaura. Vi nahentinavuka Karirihai Ihura avataqi viha vira kaiqa vara amite vaunavuka vaura.

56 Vinavukaqihairo Mariava Makataara vatukaihainaava vauvaro Mariava Iemika Iosika nova vauvaro Sebedira maaqutanta novavata vaura.

Ihura quntama tora

(Maaki 15:42-47; Ruki 23:50-55; Ioni 19:38-42)

57 Enta ire uvaro Arimatiahainaava airi airaira vate vau vaiintiva orurora. Vira autu Iohepiva viva Ihura avataqiro vi vau vaiintiva vaura.

58 Vi vaiintiva Pairaatava vuraqi orurero Ihura vaata timiraqe quntama taare tuvaro Pairaatava nai iqoka vaiinti nititero tiharo, Oru Ihura vaata vira vara amiate, tuvaro 59 Iohepiva oru vira vaata katariqaahairo viqu muntuvi kero, qaraaka tavuna varakero vira apuqama kero 60 nai qutuvira quntama taate tiro qaraaka ori vo vaurutoraqi muntu Ihura vera vatero, nora ori vo vira venta varero ori vaurutora vira nona tintatero vura.

61 Viva vumanta Mariava Makataaraihainaavavata, vira gamaqova vo Mariavavata, vitanta oquvi vauvaro vutura hini mantaraini Ihura quntama to oriva vaura.

Ihura quntama tonaini maimaraara raqikura

62 Vira qararaa Saarareqaa Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, oru Pairaatara vataake ruvaaqumavi vaiha 63 virara tiha, Nora vaiintio, tenavu iruraro vi vaiintiva una vaiintivano nai qaqi vau entara tiharo, Te taaramo enta varikema, qaiqaa qaqi himpirerave turave. Viva minti turara tira, 64 are iqoka vaiinti nititaira vika vira quntama taaraqaa taaramo enta vaiha raqikiqi vuata. Hauri vira vaintinavu oru vira vaata viraqihai muara vara vuru ke, vaiinti nahentiara tiha, Viva

qaiqaa qaqima himpiro vaivo, tivorave. Vinavuka vi uvara tivaro vi uvava viva avuni una uva tiva tairavata aatara kaanarove, ti.

⁶⁵ Vika minti tuvaro Pairaataava vika tiva nimiro tiharo, Ho ne iqoka vaiintinavu ntita vare oru vira quntama taaraqaa koqemake raqikiate, tiro. ⁶⁶ Viva minti tumanta vika mini ke, oru qentiana tintato oriraqaa voqaramake vuka autute iqoka vaiintinavuara tiha, Maini vaiha maimaraara raqikiate, tura.

*Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura
(Maaki 16:1-10; Ruki 24:1-10; Ioni 20:1-18)*

28

¹ Saarareqaa Iutaa Maara Enta taiqovaro vira qararaara ruvaahama vumanta Santeqaa Mariava Makataaraihainaavavata, vira qamaqova vo Mariavavata, vitanta Ihura quntama toraqi tavareka vurama.

² Vuvaro vaakama vaturavano noraiqaakero uti vauvaro Noravano atito *enseliva* naaruvaihairo tuvu tintato orira qaqini venta vavikero vi oriraqaa oquvi vaura.

³ Vira virivano vaireva, aaquakaa utira voqaara vauvaro, vira utavaaqa vaireva uromura tonavu voqaara vaura.

⁴ Mintima vaumanta maimaraara vau vaiintinavuka vira tave, voqamake aatu ite vaumanta aiq u kauqu ntiri ntiri vaumanta vinavuka qutuvuaka voqaantemake vaura.

⁵ Vinavuka mintimake vauvaro *enseli* viva nahentitantara tiharo, Kia qetaate. Te iruramanta netanta Ihura katarigaa arutaa vaiintira rantareka aniavo. ⁶ Viva kiama maini vaivo. Viva nai tiva nimintema kero, qaiqaa qaqima himpivo. Ani vira veta vataaraq i tavaate. ⁷ Tavetanta, netanta kante oru vira vaintinavu mintima tiva nimiate: Viva qutu viraqihairo qaiqaa qaqima himpiro viva naanema ni nivuni Karirini vi vaivo. Nenavu mini oruntema vira tavevarave. Minti tivake tiva nimiate, tiro.

⁸ *Enseli* viva minti tumanta nahenti vitanta vira quntamator mini ke, vitanta qetehavata, voqamake quaheha Ihura vaintinavu vuru tiva nimoreka kantama vura.

⁹ Vitanta kante vauvaro vaakama Ihuva vitanta ntitakero tiharo, Vaihave, tumanta vitanta quaheha oru hiqirivi vaiha vira aiq u utu vare vira quahama amiteha vira autu tuaherake vauvaro ¹⁰ Ihuva vitantara tiharo, Kia qetaate, vuru ti qatanavuara mintima tiate: Ne Karirini oruntema ti tavaate tiate, tiro.

Maimaraara raqikunavuka tu uvara

¹¹ Ihuva minti tumanta nahenti vitanta aaraini qaqi vi vau-manta maimaraara raqikunavuka iqoka vaiinti hininavu anirante Ieruharemini vi, vuru Kotira kaiqa vara amite

vau vaiintika vika noranavu ekaa haika qovaraiqurara tiva nimura.

¹² Tiva nimumanta viraqaahai Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu oru nora vaiinti vonavu hampata ruvaaqumavi vaiha uva vohaa tiva vate, viraqaahai iqoka vaiintinavu nora monu nimiha tiha, ¹³ Nenavu mintima tiate: Tenavu entaqi vaite vauramanta vira vaintinavu ani vira vaata muara vare vuavo, tiate. ¹⁴ Pairaatava vi uvara irirera, tenavu homa vo uva vuru vira tiva amiari nenavu kia vi haikara kaara uva varevarave, ti.

¹⁵ Vika minti tumanta iqoka vaiintinavu vikaqihai utaru monu vare vika tuntmake, vi uvaraqaqai vaiinti nahenti tiva nimi vaura. Maa entaravata Iutaa vatanaaka Ihurara vi uvaraqaqai viti viri tiva nimi variara.

Ihuva nai vainti nivuqaa qovarama vura

(Maaki 16:14-18; Ruki 24:36-49; Ioni 20:19-23; Kaiqa Varora 1:6-8)

¹⁶ Ihura vainti 11navu Karirini aiqinaqaa oru variate tunaini orure ¹⁷ tavovaro Ihuva mini vaumanta vira quahama amiteha vira autu tuahereha vaura. Vira autu tuahere vaumanta vira vainti hininavu virara taara aato iriha tiha, Quqaa vivae vaivo? ti vaura.

¹⁸ Ihuva vika aaqanto orurerero tiharo, Kotiva ti noraiqama kaimanta te naaruvaqaavata vataqaavata ekaa haikaqaa-vata raqiki vauraukave. ¹⁹ Ne ekaa vata maata vaika vuru tiva nimimanta vika ti vaintiqama vuate. Vika ti vaintiqama vimanta ne namari nimihama ti Qora autuvata, ti vira Maaqu hutuvata, Kotira Maraaura autuvata rehama namari nimiate.

²⁰ Mintihama ekaa ni tiva nimuna uva vakaakara vikavata tiva nimiha vi uvarama iriqi vuate tiate. Ho iriate. Te kia ni qaqira karaiti, ni hampata variqi vuariraro maa entava maa vatava taiqa vuarire, tiro. Ihuva turama.

MAAKI

Maakiva Ihuva nu uvarara tura

Ioniva namari nimi vau vaiintiva vaiinti nahenti tiva nimu uvara

(Matiu 3:1-12; Ruki 3:1-18; Ioni 1:19-28)

¹ Ihu Karaitiva Kotira Maaquvano vaira. Vira uva koqe uva vira okara vaireva maantimama vairo:

² Haarua entaqaa Aisaiaava Kotira uva qoqaiqama kero gara ntuva tero tiharo,

Ho tavaate. Ti uva vaiinti nahenti tiva nimiaina vaiintira te vira atitaariraro viva ai avuni viharo ai aara qerama amitaanarove. *(Mal 3:1)*

³ Vi vaiintiva qumina vataini vaiharo naveraitiharo, Ne Noravano vuaina aarara qerama amitema vira aara avuqavugama amitaivaro viva vivauma ho vuarire tianarove, tura. *(Aisaiaa 40:3)*

⁴ Kotiva vira kahaquvaro Aisaiaava hoqarero vetanto entaqaa mintima vi uvara gara ruva tovaro airi ihi aitarovaro vo enta Ioniva qumina vataini qovarama vura. Qumina vataini qovarama viro Ioniva vaiinti nahenti namari nimiharo vika tiva nimiro tiharo, Nenta qora kaiqa vare vaira qaqrake namari varaivaro Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire, tiro.

⁵ Ioniva minti ti vaumanta Iutia vataihaive, Ieruharemi vatukaihaive, ekaa vi vatanaaka hihai hihai viva uva tunaini vivi otu Iotani Namariqi vaiha vika nai qora kaiqa vare vaura tiva qovaramake vauvaro Ioniva vika namari nimi vaura.

⁶ Ionira utavaaqavano vaireva, *kameri* quara kauki varakero aututo utavaaqava vauvaro viva viraqai nonku tero *reti* tavaarana rumpa tero vaura. Ioniva kia karavata utukero naraitiro, viva korikavata vaunkakavano nkuruto namariravata vi kararaqai neharo vaura.

⁷ Ioniva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ti naantiaraini aniaina vaiintiva viva mpegavanoma ti haatara kero nora vaiintima varianarove. Viva nora vaiinti vaimanta te qumina vaiinti vaihara ti, kia ho te kankakaavi vira aiqunaaqunta qantu amitararave. ⁸ Te qaqi namarima ni nimi vauro. Viva Kotira Maraquara ni nimianarove, tiro. Ioniva minti turama.

Ioniva Ihura namari amura
(Matiu 3:13-17; Ruki 3:21-22)

⁹ Vi entara Ihuva Nasareti vatuka Kariri vataihairo anirero otu Ioniva vaunaini vuvaro Ioniva Iotani Namariqi vaiharo namari Ihura amura.

¹⁰ Namari Ihura amuvaro Ihuva namariqihairo qaqini vaarirero vaaka vuruvi tavovaro naaruvavano qantua vuvaro viraqihairo Kotira Maraqravano mirura voqaara tuviro tuvu Ihuraqaata vaura.

¹¹ Ihuraqaata vauvaro uvavano naaruvaihairo mintima tiro: Are ti Maaquvano variarao. Ti muntukavano ariarama vaivo. Te ariara quahema vauro, tiro.

Sataaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro, vira avatora (Matiu 4:1-11; Ruki 4:1-13)

¹² Uvavano naaruvaihairo minti tuvaro vaakama Kotira Maraqravano Ihura vita varero gumina vatani kia vaiintivata vau-naini vuru kora.

¹³ Vuru kovaro Ihuva mini vaiharo 40 entanavu varakovaro Sataaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro, vira avatora. Ihuva mini qaakau aantau ni vaunaini vaumanta *enselinavu* tuvure vika viraqaata koqemake raqikiqi vi vaura.

Ihuva Karirini nai kaiqa hoqarama tora (Matiu 4:12-17; Ruki 4:14-15)

¹⁴ Vi entara vokuka Ionira ravaaqavu vare karapuhiqu vuru kovaro Ihuva Karirini viro oru mini vaiharo Kotira vakaaka koqe vakaaka vi vatanaaka tiva nimiro tiharo, ¹⁵ Vi entava aniraivo. Kotiva niqaa raqikiaina entava aumantoma aniraivo. Nenta qora kaiqa vare vaira qaqirake, te koqe vakaaka ni tiva nimianara ne vi uvara iriqi niha nuate, tura.

Ihuva Saimonika Entaruka naarora (Matiu 4:18-20)

¹⁶ Ihuva minti tivakero Kariri Varuva auvahini aitareharo tavovaro Saimoniva nai qata Entarukantiro vaiharo vahe re vaura. Vitanta havuka kaiqa vare vautantara ti, vitanta namariqi vahe re vauvaro ¹⁷ Ihuva vitantara tiharo, Netanta ti naantiara ti tivataqi aniate. Netanta havuka vahe ravakeha varentemake, netanta ti tivataqi viha vaiinti nahentima ntitevarave, tiro.

¹⁸ Ihuva minti tumanta vitanta vaakama naitanta vahe mini ke, Ihura avataqi vurama.

Ihuva Iemika Ionika naarora (Matiu 4:21-22)

¹⁹ Vitanta vira vataake vuvaro Ihuva inaaraiqaka oru viharo tavomanta Sebedira maaqutanta Iemika Ionika votuqi vaiha vahe rugemavura haqire vai.

²⁰ Vitanta vahe haqire vauvaro Ihuva vaaka vitanta naoromanta vitanta vira uva iri nai qora Sebediravata, vira

kaiqa varo vaintikavata, votuqi mini ketanta Ihura avataqi vurama.

*Ihuva vaana atitovaro aitarero vura
(Ruki 4:31-37)*

²¹ Vitantavata Ihura vataake vuvaro Ihuva oru viro Kape-naumini orurero mini vaiharo Maara Entaqaa maara naavuqi oriqetero vaiharo viraqi vaiinti nahenti vauka vakaaka tiva nimiro. ²² Ihuva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaumanta vika nai kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, aahuva uva vo qarama keroma ti vaivo. Viva kia maara okara ti varia vaiintinavuka tiantemavauve ti vaivo. Viva nora vaiintivano tiantema keroma ti vaivo, tura.

²³ Minti tuvaro Ihuva maara naavu viraqi vauvaro vaana-vano vira avutaqi vau vaiintiva naavuqi ururero oi oi tiharo, ²⁴ Ihuo, are Nasaretihaanaavave. Are tinavu nantirevae aniarao? Are tinavu vehiqama karevae aniarao? Te ai okara iri tavaunarave. Kotiva ai atitaivara are Kotira kaiqaqi vare variaravave, tiro.

²⁵ Minti tuvaro Ihuva vaana vira atiharo tiharo, Evaara variane. Vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane, tiro.

²⁶ Ihuva minti tuvaro vaana viva voqamakero vi vaiintira qaki qakimakero oi oi tivakero qaqini aitarero viro.

²⁷ Qaqini aitarero vumanta viraqi ruvaqumavi vauka kauqu runkinkiri iha nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Nana haikavanoe qovarama vivo? Maa uvara qaraaka uvave. Vi vaiintiva mpeqa uva tiharoma vaananavuvata nititaimanta vinavuka vira no iri variarave, tura. ²⁸ Vika minti tivaqi vi anumanta ekaa Kariri vatani vau vaiinti nahentikavata vi uvara irura.

*Ihuva Saimonira aintaantara koqema kora
(Matiu 8:14-15; Ruki 4:38-39)*

²⁹ Ihuva maara naavuqihairo vevarero, viraqaahairo viva Iemika Ionika ntita varero Saimonika Entaruka naavuqi viro.

³⁰ Saimonira aintaantara vaata iha ite vauvaro naavuqi taintaqaa vaite vaumanta vinavuka Ihura virara tiva ami.

³¹ Ihura virara tiva amuvoro Ihuva vira oru tavero vira kauqu utu varero vaaviarama kero. Mintuma kero vira vaaviarama kovaro vira vaata koqema vuvaro vi nahentiva himpiro ho vaiharo vika kara qera i vaura.

*Ihuva airi vaiinti nahenti nihavuka koqema kora
(Matiu 8:16-17; Ruki 4:40-41)*

³² Ihuva vi vatukaraqi vauvaro kuarivano ruhunku vuvaro entama vumanta vaiinti nahenti nihavukavata, vaanavano avutaqi vaikavata, ntita vare Ihuva vaunaini vuru kora.

33 Vuru komanta ekaa vi vatanaakavata Ihuva vau naavura gentiana ruvaaqumavi mpiqavi vauvaro 34 Ihuva vaiinti nahenti airitahaa vo rovara vo rovara varoka koqema nimitovaro vika rovara taiqa vumanta ho vauvaro vaanavano vaiinti avutaqi vau vaanara vo vaiinti vo vaiinti qihairo nititama komanta vika aitare vura.

Vika aitare vi vauvaro Ihuva vaana vika qioqamatero tiharo, Ne kiama uva tivarave, tiro. Vaana vika vira vira aqama make tavovarora tiro, Ihuva minti turama.

Ihuva Karirini vi aniharo vakaaka tiva nimura
(Ruki 4:42-44)

35 Vira qararaa kia aatitovaro Ihuva himpiro vevarero oru kia vaiintivanovata vaunaini Kotira aarareva viro.

36 Mini Kotira aarareva vuvaro Saimoniva nai kena vaiinti hampata vira rantareva viro. 37 Oru vi oru Ihura rantake vinavuka tiha, Ekaa vi vatukaihainaaka ai rantareka ani variavo, ti.

38 Vinavuka minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Varaiqenavu vo vatuka vo vatuka niha vakaaka vaiinti nahenti tiva nimirera. Te vakaaka vika tiva nimirera anuraukave, tiro.

39 Ihuva minti tivakero vinavukavata nitita varero Karirini vi aniharo vika maara naavuqi oriqetero vaiharo vaiinti nahenti vakaaka tiva nimiharo hini ku vaiinti nahentika avutaqihairo vaanavata nititama komanta aitare vura.

Numuaravano vira vaata ne vau vaiintira koqema kora
(Matiu 8:1-4; Ruki 5:12-16)

40 Ihuva vakaaka tiva nimiqi vi vauvaro vaiinti vovano vira vaata numuaravano ne vau vaiintiva Ihuva vaunaini orurerero tori kauru araviro Ihurara mpo ike tiharo, Are ti kahaqiataa irera, are homa ti numuara nunka timitenarave, tiro.

41 Minti tuvaro Ihuva vi vaiintirara mpo ike tiva amiteharo nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero tiharo, Te mintiataa ivera ai mintima amitarerave. Te ai vaatara koqema vuarire turo, tuvaro 42 vira vaata ne vau numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.

43 Viva ho vauvaro Ihuva vi vaiintirara kempukaiqaakero tiharo, 44 Kia vokavata tiva nimiraitira, oru viraro Kotira kaiqa vara amite vaira vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira are Mosiva maara uva tivatorara iriharama ofaa vo iha quarairamanta vaiinti nahenti vira tave, ariara quqaama vira vaata koqema vivo tiate, tiro.

45 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva kia Ihuva tunte iraitiro, vi uvara viti viri tiva nimumanta ekaa vaiinti nahenti vi uvara iruvaro vira kaara Ihuva vo vatuka vo vatuka qoqaa vuarirava kia ho vauvaro viva qaqira kero kia vatukaini

viraitiro, qumina kanta variqiro vumanta vaiinti nahenti hihai hihai vira tavareka anura.

*Ihuva vaata qutu ravavu vaiintira koqema kora
(Matiu 9:1-8; Ruki 5:17-26)*

2

¹ Ihuva Karirini nuva taiqa kero anirantero Kapenaumini oru vaumanta vi vatanaaka Ihuva ani vaivo tu uvara iri ² vika airitahaa oru Ihuva vau naavuraqi ruvaaqumavi vaiha naavuvata mpiqa kovaro qentianavata mpiqa vuvaro vovanovata viraqi oriqetaarirava kia vaura. Mintima vauvaro Ihuva naavu viraqi vaiharo nai vakaaka vika tiva nimi vaura.

³ Ihuva vika tiva nimi vaumanta vaiinti vonavu nai kena vaiinti vo vira vaata qutu ravavura tainta vare anura. Erakaimaante vaiintinavu vira tainta vare ⁴ Ihuva vau naavuraqi aumanto virare ti, tavomanta vaiinti nahenti airi viraqi mpiqavi vaumanta vinavuka naavuqi oriqeteva kia ho vaura. Kia ho vaumanta vinavuka qaquirake naavu qiata tanuqiraqaa vaarire vi vaiintira naavu qiataqaa vara vaari vate, Ihuva naavu avutaqi vaumanta vinavuka Ihuva vaura maariraqaa naavu qiata ntomake. Naavu qiata ntomake viraqaahai aihavu vaiintira taintaqaqa vatora tuta tutamaqi tuvi muntu naavu avutaqi Ihuva vauraqaa vatora.

⁵ Vatovaro Ihuva irumanta vi vaiintinavuka naiqai tiha, Quqaama maa vaiintira Ihuva ho koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro Ihuva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Ti maaquvauvo, are Kotira uva raqa kaanara te vi uvara ai nunkama amitauro, tiro.

⁶ Ihuva minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavuka viraqi vauka iriqi viha tiha, ⁷ Aqao, vi vaiintiva nantiharoe minti tivo? Viva minti tiharoma Kotira qoraiqama amite vaivo. Kiama qumina vaiintivano vaiharo nai kena vaiintiaro tiharo, Are Kotira uva raqa kaanara ai nunkama amitauro, tianarove. Kotiva vivaqaima ho minti tianarove, ti.

⁸ Vika nai aatoqi mintimake iruvaro Ihuvavata vaakama vika nai avu aatoqi iru uvara iriro tiharo, Ne nantihae nenta avu aatoqi mintimake iriavo?

⁹ Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaanara nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa vaiintira vaata «koqemake» virara himpira nena tainta utu varera nuane tinarave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

¹⁰ Ihuva mintima tivakero vika irama nimitero vikara tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vauraro Kotiva ti noraiqama kaimanta te homa vataini vaiha vaiintivano Kotira

uva raqa kaaina uvara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintirara mintirerave, tiro.

Minti tivakero Ihuva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, 11 Himpira nena tainta utu varera nena maaqaini vuanerama turo, tiro.

12 Minti tumanta ekaa vaiinti nahenti vira tave vauvaro vi vaiintiva himpiro vaaka nai tainta utu varero vumanta vika ravukuvi kauqu runkinkiri i vaiha Kotira autu tuahereha tiha, Maa kaiqara aahuva kaiqave kia tavauna kaiqarave, ti vaura.

Ihuva Rivaira aarora
(*Matiu 9:9-13; Ruki 5:27-32*)

Vi entara *takisi* vare vau vaiintika vonavu *takisi* vareha hini monu vika nai tuate hini monuqai vika nai nora vaiinti nimi vaura. Mintumanta gumina vaiinti nahenti *takisi* varo vaiintikara tiha, Ekaa vika muara vaiintiqaima variavo, tura.

13 Ihuva Kapenaumini varikero, vihairo ururantero Kariri Varuva auvahini vumanta vaiinti nahenti airitahaa viva vaunaini ruvaaqumavi vauvaro Ihuva uva vakaaka vika tiva nimiro.

14 Viraqaahairo viva oru viharo tavovaro Rivaiva, Arafiusira maaquvano, *takisi* naavuqi oquviro vaiharo *takisi* vare vauvaro Ihuva virara tiharo, Ti tivataqira aniane, tiro. Minti tuvaro Rivaiva himpiro Ihura avataqiro vurama.

15 Ihuva oru Rivaira naavuqi vaiharo nai vaintiaravata kara ne vaumanta airi vaiinti *takisi* vare vaikavata, vo vaiinti vikara qora kaiqa vare variakave tukavata, vika vi naavuraqi ruvaaqumavi vaiha kara ne vaura.

16 Ihuva vi vaiintinavuka hampata kara ne vaumanta Parasi vaiinti maara okara ti vaunavuka tavovaro Ihuva *takisi* vare vaikavata, qora vaiintive tu vaiintinavukavata, vika hampata kara ne vaumanta vika Ihura vaintinavu ireha tiha, Ihuva nantivaroe qora kaiqa vare varia vaiintika hampata kara ne vaivo? ti.

17 Parasi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika uva iriro tiharo, Qaqi varia vaiintika kia *doktaava* vainaini vi variarave. Rovara varaa vaiintikaqai *doktaava* vainaini vi variarave. Tenavu avuqavu ni vauraukave ti variaka kia te vika naararera anuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera anuraukave, tiro. Turama.

Kara auramate okarara tura
(*Matiu 9:14-17; Ruki 5:33-39*)

18 Vi entara Ionira avataqi ni vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramate vaumanta vaiinti vonavu Ihura ireha tiha, Ionira avataqi ni varia vaintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramate variavo. Ho nantihae

ai avataqi nua vaintinavuka kia kara aurama taraiti, qaqi kara ne variavo? ti.

¹⁹ Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Vaiintivano nahenti varaaina entara vira navunaaka vira hampata vaiha kara aurumae tevarave? Aqao, viva vika hampata vairamantara ti, vika qaqima kara nevarave.

²⁰ Vo enta anintaira vikaqihai nahenti varaaina vaiintira qaqini vara kaimanta vi entaraqaahai vira navunaaka ʻiqi ratehama ʻ kara aurama tevarave, tiro.

²¹ Minti tivakero Ihuva vo uva tuqantaakero vika tiva nimiti tiharo, Vovano haarua utavaaqa ntomavira haqirireva iharo, viva kiama qaraaka tavuna varakero toqakero viraqaa taataukero haqirirave. Vovano mintirera, qaraaka tavunavano qeqoqama viraro utavaaqavano noraiqaakero rapema vuanarove.

²² Te qaiqaa tirerave. Qaraaka *uaini* tatikero kia vovano memera paha haqirama taira haaruara varakero qaraaka *uaini* viraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uainivano* ntereharo paha vira rakavu kairaro *uainivano* ntava viraro memera pahavanovata qoraigama vuanarove. Vaiintivano memera paha haqirama taira qaraakaqai varakeharo viraqi qaraaka *uaini* qahiarake vate vairave, tiro.

ʻIhuva vi uvara tuqantaakero tu uvara okara mintimama vairo: Vira voqaara nevata kiama haarua okaravata qaraaka okaravata vohaaraqi virivi tampamake vataate, tiro. Ihuva minti tura.ʻ

Maara entara tura
(Matiu 12:1-8; Ruki 6:1-5)

²³ Vo enta Maara Entaqaa Ihuva nai vaintinavu hampata naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* ututovaro qampi qoraqi ni vaumanta vira vaintinavu oru vihama *uiti* tava rahi qike namaqi oruvi vaumanta ²⁴ Parasi vaiintinavu vinavuka tave Ihurara tiha, Are vinavuka tavaane. Maara Entaqaa qioqamataa kaiqara vinavuka vare variavo, ti.

²⁵ Parasi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nai tiva nimiti tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira vataake nukavata, karara antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?

²⁶ Abiataava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vau entaraqaa Devitiva Kotira Naavuqi ori qetero mpareti Kotira amito karara varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqai vi karara naataara vauvaro qumina vaiintihaavano vi karara neharora tiro, vi uvara raqa korave, tiro.

²⁷ Ihuva minti tivakero tiharo, Kotiva vaiintiarira iriharo maara ti entava varianarove turave. Kotiva kia maara ti entarara iriharo vaiinti autu tairavauve.

²⁸ Te Vataini Vatatai Vaintika vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti, te homa vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara vararerave, tiro. Ihuva turama.

3

Maara entaqaqaa Ihuva vaiinti kauqu taparavura koqema kora

(Matiu 12:9-14; Ruki 6:6-11)

¹ Vo enta Ihuva maara naavuqi oriqetero tavovaro vaiinti vovano vira kauqu hini taparavuva vaumanta ² viraqi vau vaiintika hininavu tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro Ihuva vaiinti kauqu taparavira vate Maara Entaqaqaa koqema kairera, vira kaara tenavu viraqaa uva vataare, ti.

³ Vinavuka minti tivake Ihura aituti vauvaro Ihuva kauqu hini taparavu vaiintirara tiharo, Vaiinti avutana himpitera variane, tuvaro vi vaiintiva himpitero vika avutana vauvaro ⁴ Ihuva vinavuka irama nimitero tiharo, Tenavu tentanavu maara uva irihama Maara Entaqaqaa nana nana kaiqae ho varaainarave? Tenavu vi entaraqaa vaiinti vo kahaqamae amitararave? Vira qoraiqamae amitararave? Maara Entaqaqaa tenavu vaiinti vo kahaqiariraro viva qaqie varianarove? Tenavu qaqirake vi vaiintira arue kararave? tiro.

Ihuva minti tumanta vika kia vira uvavata nai tiva amiraiti, evaaraqai vauvaro ⁵ Ihuva tavomanta vika kia vi vaiintirara mpo ike tiva amiraiti, vika nai viri kempuka arate vauvaro vira kaara Ihura muntutavano qoraiquvaro viva vika aitutuma taveru vikara arara itovaro vi vaiintirara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tuvaro viva nai kauqu rantuta tovaro vira kauquvano tota vauntema kero, koqema viro naitarama viro vaura.

⁶ Vira kauquvano koqema vumanta Parasi vaiinti vinavuka maara naavuqihai vevare oru Herotira avataqi nuka hampata ruvaaqumavi vaiha vinavuka Ihura nantiakee arukararave tiha virara nai tiva ami nai tiva ami i vaura.

Vaiinti nahenti hihai hihai oru Ihura tavora

⁷ Ihuva nai vaintinavu ntita varero varuva auvahini oru vaumanta vaiinti nahenti airitahaa Kariri vataihainaakave, Iutia vataihainaakave, ⁸ Ieruharemi vatukaihainaakave, Itumia vataihainaakave, Taiaa vatukaihainaakave, Saidoni vatukaihainaakave, Iotani Namari vutu mantaraihainaakave, vika Ihuva vo kaiqa vo kaiqa vare vaurara iri, vika Ihuva vaunaini namari auvahini ani uki vaura.

⁹ Airi vaiinti nahenti uki vauvarora tiro, Ihuva nai vainti-navuara tiharo, Vaiinti nahenti ti venta kevorave. Nenavu votu qerama vataige te viraqi vaarinte variare, tiro.

¹⁰ Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema komantara ti, nihavu vaiinti nahentika airitahaa vira utu varareka auti vaihara ti, nai ventake nai ventake i vaura.

¹¹ Vika nai ventake nai ventake i vaumanta vaiinti nahenti vonavu vaanavano vika nivutaqi vauka, vika Ihura tave vira avuni hiqirivi vaiha naverai tiha, Are Kotira Maaquvanove, ti. Vaanavano vika nivutaqi vau vaiintika minti tuvaro

¹² Ihuva vika qioqamatero tiharo, Ne kia ti autu nteha vokikara tiha, viva vi kaiqara vi kaiqara varaivo tiate, tiro.

*Ihuva vaiinti 12 navu ntitora
(Matiu 10:1-4; Ruki 6:12-16)*

¹³ Ihuva mini varikero vurura aiqinaqaa oru vaihara nai muntuka vau vaiintikaqai naaromanta vika oru vauvaro

¹⁴ Ihuva 12 vaiintinavu kaama tero vikara te vika nititaari vika ti uva vare vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate tivakero, vika noraiqama kero viraqaahairo vikara tiharo, Nenavu ti airuqiha variate ti, te ni noraiqama kauro. Te ni nititaari ne ti uva vaiinti nahenti tiva nimiate. ¹⁵ Nenavu vaana nititaimanta vika aitare vuate ti, te tenta kempuka ni nimirave, tiro.

¹⁶ Ihuva maa vaiintinavuka ntitora:

Saimonira—Ihuva Saimonira vira vara autu ntava tero tiharo, Pitaarave, tiro.

¹⁷ Iemika, Ionika—Vitanta Sebedira maaqutanta vaura. Ihuva vitantara vara autu ntava tero tiharo, Boanesisitantave, tura. (*Boanesisi* maa uvaraqiha tirera, *Naaruva Karara Ti Vairave*, ti.)

¹⁸ Entarura

Piripira

Batolamura

Matiura

Tomaasira

Iemira—viva Arafiusira maaqu

Tadiusira

Saimonira—vira autu vo Selotira

¹⁹ Iutaasi Ikeriotira —vi vaiintiva naantiara Ihura ravaaqavu kaate tiro, vira qovaraiqama kaarira vaiintiva vaura.

Ihuva vi vaiintinavuka 12 navu ntitora.

*Vokuka Ihurara vueraiqaavi vaiintiva vaivo tura
(Matiu 12:24-32; Ruki 11:14-23)*

²⁰ Ihuva nai vaintinavu ntita varero maaqaini vumanta qaiqaa airi vaiinti nahenti vira tavareka ruvaaqumavi vauvaro Ihuva nai vaintinavu hampata kara naarirava kia vauvaro vinavuka vaumanta ²¹ Ihura navunaaka vi uvara

iri Ihurara tiha, Ike, viva vueraiqamama vivo. Kaiqe tenavu vira oru vita kaare, tivake vura.

²² Maara okara ti vau vaiintika vonavu Ieruharemihai tuvure mintima ti, Belsebuliva avuhainaa vaanavano Ihura avutaqima vaivo. Belsebuliva vira avutaqi vaiharo vira kahaqi vaivaro Ihuva vaiintiqlihairo vaana nitite vairave, ti.

²³ Vika minti tuvaro Ihuva vika naaromanta aumanto anuvaro viva uva vo tuqantaakero vikara tiharo, Sataaniva nantiakeroe nai kenara atitairaro aitaranarove?

²⁴ Vohaa yatanaaka rairavi nai ari nai ari i vaiha kia ho vaivarave. ²⁵ Vohaa navunaaka rairavi nai ari nai ari i vaiha kia ho vaivarave.

²⁶ Sataaniva raqiki vai vaanauka rairavi nai ari nai ari i vaivaro Sataaniva kia vikaqaa raqikiqi viraro vika mpeqavano taiqaanarove. ²⁷ Naavu qova kempuka vaiintivano vairaro muara vaiintivano kia vira avuni rumpa tairera, viva vira naavuqlihairo kia ho muara varaanarove.

²⁸ Te quqaa vakaaka tiari iriate. Vaiinti nahenti nana nana qora kaiqa vare vai uvarave, qora uva vokara tiva nimite vai uvarave, Kotiva homa ekaa vi uvara vi uvara qaqi nunka nimitaanarove.

²⁹ Mintiharovata, nai Maraqrara qora uva tiva amitera Kotiva maa entaravata naantiara entavata vi uvara kiama nunka amitaanarove, tiro. Ihuva minti tura.

³⁰ Vika Ihurara tiha, Vaanavano vira avutaqi vaiharo vira kahaqi vairave, turara tiro, Ihuva vi uvara minti tura.

*Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Matiu 12:46-50; Ruki 8:19-21)*

³¹ Ihuva minti tumanta vira novavata, vira qatanavuvata, anire vahaqaqaini ani himpите vaiha tiha, Ihura tivaro tuvuarire, tumanta ³² vaiinti nahenti airitahaa Ihura tataaqa ututumavi oquvi vauka vaiha Ihura tiva ami tiha, Ai novavata, ai qatanavuvata, vahaqaqaini ani vaiha aima aare variavo, ti.

³³ Vika minti tuvaro Ihuva vika irama nimitero tiharo, Tavave ti nova vaivo? Tauka taukae ti qata vakauka variavo? tiro.

³⁴ Minti tivakero vira tataaqa oquvi ututumavi vauka aitu-tuma tavero tiharo, Maakama ti novave ti qata vakaukave variavo. ³⁵ Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriha ni variaka, vikama ti qata vakaave, ti aura nakaave, ti nokavarave, variavo, tiro.

*Vaiintivano kara auru qintato vakaakara tura
(Matiu 13:1-9; Ruki 8:4-8)*

4

¹ Qaiqaa Ihuva varuva auvahini oru vaiharo vaiinti nahenti uva vakaaka tiva nimirare tumanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vira ututumavi vauvarora tiro, viva qaqira kero votuqi vaarirero viraqi oquviro namariqaa vaumanta vaiinti nahenti vutuni namari auvahianta vaura.

² Vika namari auvahianta vauvaro Ihuva votuqi vaiharo vo uva vo uva tuqantaakero vika tiva nimura.

³ Ihuva tiharo, Te tiari iriate. Vaiinti vovano kara auru qintareva vurave. ⁴ Viva auru qintaqi vuvaro hini auruvano aara auvahini hiqiruvaro uvirivano ani nama aqu korave.

⁵ Mintuvaro auru hininavuvano ori vataqaa hiqiruvaro vatavano kia vevantoqama kero vauvarora tiro, auruvano hiqiriro vaaka qampiqa tovaro ⁶ tuqavano kia vevanto otu vuvarora tiro, kuarivano ururero iteharo vaaka aaharuqama korave.

⁷ Mintuvaro auru hininavuvano auqurora nimiriqi hiqiriro nimiri vataakero qampiqa tovaro nimirivano ravaaqavu kovaro kia tavavata irorave.

⁸ Mintuvaro auru hininavuvano koqe vataqaa hiqiruvaro karavano koqema kero qampi qeharo vuruvi koqe tava iratorave. Vokuva airi tava iratovaro vokuva vuruvi aatara kero voqavata iratovaro vokuva vuruvi viravata aatara kero airi tava voqavata iratorave, tiro. ⁹ Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimi taiqa kero vaiinti nahentiara tiharo, Ni aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

*Ihuva uva tuqantaakero tiaina okarara tura
(Matuu 13:10-17; Ruki 8:9-10)*

¹⁰ Ihuva uva tiva nimi taiqa komanta vaiinti nahenti nai maaga nai maaga vuvaro Ihuva nariaraa vaumanta vira vainti 12 navuvata, vokukavata, viva vaunaini anire Ihuva vaaka uva vo tuqantaakero tu okarara kia iriraiti, vika virara Ihura irovaro ¹¹ Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kukeqataira, vi uvarara Kotiva niara vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qumina vaiinti nahenti aaqaini vaikara vi uvara okara kia vutukera tiva nimiane timantara ti, te vi uvara vi uvara tuqantaake vika tiva nimitiqi virerave.

¹² Te uva tuqantaake tiari vaiinti nahenti tavehama kia kankomake tavevarave. Vika ti uvara aato tara iha kia anomake irivarave. Vika ti uva irihama vika nai qora kaiqa qaqira kaivarovauve Kotiva vika nai qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaanarove, tiro. (Aisaiaa 6:9-10)

*Kara auru qintato vakaakara vira okara Ihuva vutukero tura
(Matuu 13:18-23; Ruki 8:11-15)*

13 Ihuva minti tivakero vinavukara tiharo, Ne vo? Te vi uvara tuqantaake tuna okarara ne kiae iriavo? Ne kia vi uvara okara irivera, te naantiaravata uva tuqantaake tiaina uvara ne nantiakee ho irivarave?

14 Te vaaka uva tuqantaake tuna okarara tirerave. Vaiinti vovano kara auru qintatora vi uvara okara vaireva Kotira uvama vaivo.

15 Auru aaraqaa hiqiru uvara vira okara vaireva vaiinti nahenti hininavu vi aurura voqaara variarave. Vi vaiinti nahentika Kotira vakaaka iriavaro vaakama Sataaniva anirero vika avu aatoqihairo vi uvara vara qaqini kairave.

16 Hini vaiinti nahenti ori vataqaa hiqiru aurura voqaara variarave. Vinavuka Kotira vakaaka iriqi vi, vi uvarara quahamake variavaro¹⁷ vi uvava vika avu aatoqi vahuqaqai vaimanta vi vaiinti nahentika kia vairaraiqamaqi variqi viha vi uvara iriraiti variamanta, vi uvara kaara vokiaka vika qoraiqama nimitareka auti variamanta vika tinavu harivorave tiha Kotira uva vaakama qaqirake varia vaiinti nahentika variarave.

18 Hini vaiinti nahenti auqurora nimirivano qampiqoraqi qintato aurura voqaara variarave. Vi vaiinti nahentika Kotira uva iri¹⁹ viraqaahai vika vataihainaa haikara noraiqaake iriqi viha monuarave, airairarave, quaha keha vi haikara vi haikara varareka iriqi viha Kotira uva qaqira kaavaro Kotira uvavano kia vi vaiinti nahentikaqi vairaraiqamaqi vi vaimanta variarave.

20 Vika minti variamanta hini vaiinti nahenti koqe vataqaa qintato aurura voqaara variarave. Vi vaiinti nahentika Kotira uva iri vi uvarara quqaave tivake, vi uvara iriqi viha koqe kaiqa Kotira vara amitaqi vi variarave. Vokia vaiinti nahentika vi uvara iriha koqe kaiqa Kotira vara amitaqi vi variamanta, qaiqaa vokia vaiinti nahentika vika naatarake uritare voqavata Kotira kaiqa koqemake vara amitaqi vi variamanta, qaiqaa vokia vaiinti nahentika vika kaiqavata naatarake uritare Kotira kaiqa voqavata koqemake vara amitaqi vi variarave, tiro. Ihuva turama.

*Ihuva ovara uva tuqantaakero tura
(Ruki 8:16-18)*

21 Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero tiharo, Ova qumpikero tainie vuru vate vairave? Kureqohairo mantaaqa keroe vate vairave? Vaitaaina taintara ankaraaqie vate vairave? Aqao, kia mintiraitiro, ova qumpi kero tuahera kero qoqaa qaqiraqaa vuru vate vairave.

22 Naantiara ekaa kukeqate haikara qoqaaqama kaanarove. Ekaa vauvute haikara qoqaama qovarama kaanarove.

²³ Ni aato vairera, vi uvara okara te tiainara kankomake iriate, tiro.

²⁴ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ne uva vakaaka irira anomakeha iriate. Ne vokika vi kaiqara vara nimitentema kero, Kotiva vohaa qarama kero vi kaiqara nintavata vara nimateharoma voqavata nimianarove.

²⁵ Kotira uva irirava variqi viraro Kotiva vira kahaqiraro viva vira uva voqavatama irianarove. Kotira uva kia irirava variqi viraro viraqaahairo nana haika viva tuatainara qaqini vara kairaro viva qaqi quminama varianarove, tiro.

Auru qampiqaainarara uva tuqantaakero tura

²⁶ Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Kotiva raqikinara maa uvara vira voqaarama vaivo. Vaiintivano auru qintatero ²⁷ viraqaahairo viva vo entanavu vaitaqi vi vaivaro auruvano nai naqavu viro rakavu viro qampiqa vairave. Vaiintivano auruvano qampiqaaina okarara kia iriraitiro ivaro ²⁸ auruvano vataqi vaiharo naivano qampiqaairave. Auruvano rakavu viro turu verakero vuru tava irataivaro tava mpeqaiqirave.

²⁹ Mpeqaiqivarora tiro, vaiintivano paipe varero oru tava teqa vare vairave, tiro.

Masteti aurua uva tuqantaakero tura

(Matiu 13:31-32; Ruki 13:18-19)

³⁰ Ihuva minti tivakero uva tiva nimiqiro viro mintima tiro: Kotiva vaiinti nahentiqa raqikiarirava nana voqaarae vaivo? Virara irihama nana uvae tuqantaake tirarave?

³¹ Ho vira *masteti* auru voqaarama vaivo. *Masteti* auruvano nai inaara aurugaima vaivarovata, vi aurura varakero vataqi utu taivaro ³² qampiqa tero vo naaho vo naaho aatarakero uritarero katari voqaara vaivaro vira kaaravata nora kaara vaivaro uvirivano ani vira aumaqaaraini mantaaqavi variaravema turo, tiro.

³³ Minti tivakero Ihuva vi uvara voqaara vo uva vo uvavata tuqantaakero tiva nimiqi viro vaiinti nahenti ho iri uvaraqa tiva nimura.

³⁴ Viva vaiinti nahenti tiva nimireva kia vutukero tiraitiro, uva tuqantaakeroqai tiva nimiqi vumanta vaiinti nahenti nai maaqa nai maaqa vuvaro Ihuva nariaraa nai vaintinavu hampata vaiharo ekaa vi uvara okara vutukero vinavuka tiva nimura.

Aaronaa uti vauvaro Ihuva tuvaro taiqa vura

(Matiu 8:23-27; Ruki 8:22-25)

³⁵ Vi entara entama vuvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Varaiqenavu nora namari maa taqa varenavu vutuni hini mantaraini vuare, tiro.

36 Minti tumanta vira vaintinavu vaiinti nahenti ruvaaquumavi vauka mini ke, Ihuva vau voturaqi vaarire vira vita vare vumanta votu vonavuvata vira vataake vurama.

37 Vika namariqaa votuqi vi vauvaro vaakama aaronaa-vano varuva namariqaa nora utiharo namari ventaqi uri vi vauvaro namarivano votuqira vaarirero mpiqa kareva auti vauvaro ³⁸ Ihuva votu vekaini turu ntuva kero vaite vaumanta vira vaintinavu Ihuva vaitonaini oru vira vau-raqamake tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu namariqi aquvi *kupeqa/rupeqa* vuarirava aumaiqivo. Kiae are virara noraiqaake iriarao? ti.

39 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vaitonaihairo himpiro aaronaa atiharo varuva namariara, Qaqi variane, tuvaro uvaivano taiga vuvaro namarivano otiniro kia inaaraiqa-vata qakiraitiro, tirema vaura.

40 Mintima vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Nana aatue qete variavo? Nenavu kiae tiriara kempukaiqaake iriavo? tiro.

41 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu qeteha kauqu runkinkiri iha tiha, Maa vaiintiva ta vaiintivave? Aaronaa-vanovata, namarivanovata, vira uva iri vairave, ti tura.

5

*Ihuva vaiinti vo vira avutaqihairo vaana atitama kora
(Matiu 8:28-34; Ruki 8:26-39)*

¹ Vira vaintinavu minti tivake votuqi vi, Kariri Varuva taqa vare hini mantaraini Gerasa vataini orurora. ² Vinavuka orurovaro Ihuva votuqihairo vaavirero mini vauvaro vaiinti vovano ori onavutiqihairo vevarero otu Ihura vitakora.

³⁻⁴ Vi vaiintiva vaiinti qunte vau ori onavuraqi variqiro vi vauvaro vaanavano vira avutaqi vauva vaumanta vokuka *seni* naaqunta varake vira rumpa tora. Vira rumpa tovaro vi vaiintiva airi *seni* naaquntaqohai aiqiu kauqu rumpatora raqikiharo ruqema kora. Qaiqaa qaiqaavata vira rumpa karare tuvaro viva *seni* naaqunta ruqeqaama kero, ainiqohai vira aiqiu rumpatora rukavu korara tiro, vovano vira rumpa kaarirava kia ho vaura. Vira kempuka aatara kaarirava kia ho vauvaro ⁵ vi vaiintiva entaqivata, aatitoraqaa-vata, vaiinti qunte vau ori onavuraqi vi aniharo oi oi tivaqiro viro aiqina vauravata niharo oi oi tivaqiro viharo oriqohairo nai vaata teqa taaqamaqiro vi vaura.

⁶ Vi vaiintiva vaiharo niaraihairo Ihura tavero kantero oru vira aiqutaraini tori kauru araviro vaiharo ⁷ naveraitiharo, Ihuo, Variqa Kotiva nai virini vaiva vaivara are vira Maaguvano variarao. Tiriara nantiarire tirae are aniarao? Are Kotirara irihara kia ti haruanerama turo, tura.

⁸ Ihuva avuni vi vaiintirara tiharo, Qora vaanavauvo, vi vaiintiraqihaira aitarera vuane, tuvarora tiro, vi vaanava minti tura.

⁹ Minti tuvaro Ihuva vi vaanarara nena autu raane tuvaro vaana viva nai autu reharo tiharo, Ti hutu Airitahaakave. Tenavu airinavuma maa vaiintiraqi vauro, tiro.

¹⁰ Minti tivakero vi vaanava qaiqaavata airi tataa Ihurara mpo tiharo, Kia tinavu maa vataraqaahaira tititaane, tiro.

¹¹ Minti tuvaro vi entara quara airitahaa vuruni auhiri ne vaumanta ¹² vaana vika Ihurara mpo ike tiha, Are qaqi tinavu tititiraqe tenavu quara avutaqi oriqete variare, tuvaro ¹³ Ihuva vika qaqi komanta vaana airitahaa vi vaiintiraqihai aitare oru quara avutaqi oriqete vaumanta viraqaahai quara 2,000 navu ekaa kante onkai vauraqi otu ravara namariqi aqu vuvaro namarivano vika raqutu komanta qutu taiqa vura.

¹⁴ Quaravano namariqi aquvi qutu vumanta quaraqaa raqiku vaiintinavuka tave viraqaahai aiqu autute kante maaqaini orure nora vatukaini vuru vi uvara tiva qoqaiqa-make, aarainivata viha viti viri tiva nimiqi vumanta vi vatanaaka vi haikara tavareka anire ¹⁵ Ihuva vaunaini ani tavovaro vaaka vaana airitahaa vira avutaqi vau vaiintiva qaqi oquviro utavaaqa nonkutero vauvaro vira avu aotovanovata kankoma vuvaro vaumanta vika vira tave qetora.

¹⁶ Vika vi vaiintira tave qeteha vaumanta vaiinti vonavu vaaka vi haikara tavoka vika tiva nimiha tiha, Ihuva mintima kaivaro vi vaiintiva koqema vivo, tivake quaranavu uvavata vika tiva nimumanta ¹⁷ vi vatanaaka voqamake qeteha Ihurara mpo tiha, Tinavu maaqa maihaira nena vuane, ti vaura.

¹⁸ Vi vatanaaka minti tuvaro Ihuva votuqira qaiqaa vaarire vauvaro vaaka vaanavano avutaqi vau vaiintiva Ihurara mpo ike tiharo, Kairaqa tevata ainti vuare, tiro.

¹⁹ Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia tintira aniane. Are nena maaqaini oru vaiharama Noravano ai koqema kero kahaqama amitaainarara vuru nena navunaakavata tiva nimiane. Noravano ariara mpo tiva amitaina uvaravata tiva nimiane, tiro.

²⁰ Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva Ihuva tuntema kero, mini kero oru Dekapolisi vatukanavuqi oru niharo Ihuva nai koqema amitorara vaiinti nahenti tiva nimi vaumanta ekaa vira uva iri vauka vi uvara iriha vika nai kauqu runkinkiri i vaura.

*Jairusiva Ihura oru vita kora
(Matiu 9:18-26; Ruki 8:40-56)*

²¹ Vi vatanaaka Ihurara kia tinavu maaqaini variane tuvaro Ihuva votuqi anirantero namari taqa varero varuva namari hini mantaraini vumanta mini vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi viva vaunaini ututumavi vaura.

²² Ho vika viva vaunaini ututumavi vauvaro vaiinti yovano vi vatukaraqi maara naavuqaa raqiki vauva, Jairusiva anirero Ihura taveru vira aigutaraini hiqiri viro Ihurara
²³ mpo ike tiharo, Ti raavuraurovano qutu vuarirava aumaiqivo. Are anira nena kauqu viraqaa vatairaro vira rovaravano taiqa viraro ho qaqi variarire, tiro.

²⁴ Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vikantiro vura.

Nahentivano Ihura utavaaqa viti autama kora

Ihuva Jairusikantiro aaraini oru vi vaumanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi viha hihai hihai vira venta ventamaqi vi vauvaro ²⁵ nahenti vovano tora rovava varova vikaqira vaura. Vi nahentiva 12 ihinavuara tora rovava varaqiro viharo voqamakero aihavi vauvaro ²⁶ vo *doktaa* vo *doktaaka* vikara ti kahaqiate tiro, monu nimumanta vinavuka kia vira kahaqiraiti, vira vaata qoraigama keha vira monuqai qumina namake vauvaro vaura.

²⁷⁻²⁸ Vi nahentiva vaiinti nahenti nivutaini vaiharo Ihuva kaiqa varorara iriro, Ihura naantiaraini aniharo nai tivakero iriro tiharo, Te homa vira utavaaqaqi autama kaariraro ti rovaravano vaaka taiqa vuanarove, tiro. Nahenti viva minti tivakero Ihura utavaaqa autama kovaro ²⁹ vaakama vira naare ntova aaharauqama vuvaro viva iruvaro vira vaatavano ho vaura.

³⁰ Vi nahentira vaatavano koqema vuvaro vaakama Ihuva iruvaro nai kempuka hinivano vira vaataqihairo aitarero vuvaro viva tuqantaaviro vaiinti nahenti vira avataqi ani vauka irero tiharo, Tavave ti utavaaqa autama kaivo? tiro.

³¹ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Nai tavave ai autama kaivo? Tavaane, vaiinti nahenti airitahaa ai venta ventamaqi vi variavo, ti.

³² Minti tuvaro Ihuva qaqiqai vaiinti viri vira ranta kareva aituti vauvaro ³³ nahenti viva nai vaata koqema amitorara iriharo qeteharo aiqau kauqu ntiri ntiri i vauvaro oru Ihura aigutaraini hiqiri viro vi uvara ekaa uva qoqaa tiva amuvaro
³⁴ Ihuva vi nahentirara tiharo, Ti raavuravauvo, are tiriara viva ti ho kahaqianarove tiararoma ai vaata koqema vivo. Homa ai muntukavano paru i vairara vuane. Ai rovaravano taiqama vivo, tiro.

Jairusira raavura koqema kora

³⁵ Ihuva minti ti vaumanta vaiintinavu Jairusira naavuqi-hai ani Jairusira vitake virara tihama, Ai raavuravano qutuma vivo. Maara ti vai vaiintira kia qaiqaa ravaaqavu kaane, tuvaro ³⁶ Ihuvavata vinavuka uva iriro maara naavuqaa raqiki vau vaiintirara tiharo, Kia qetaane. Tiriara kempukaiqama kera irihara variane, tiro.

³⁷ Ihuva minti tivakero viva Pitaaravata, Iemiravata, Iemira qata Ioniravata, vinavukaqai ntita varero ³⁸ Jairusira naavuqi orurerero tavomanta vaiinti nahenti noraiqaake mpo ike tiha iqi rate vauvaro ³⁹ Ihuva naavuqi origetero tiharo, Nana haikarae ne iqi rate variavo? Vi nahenti vaintiva kia qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo, tiro.

⁴⁰ Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti Ihura uvara naarai-hama amite vauvaro Ihuva vira kaara ekaa vaiinti nahenti vara veva vahaaqaini kero nahenti vaintiru vira noka qokavata, taaramonavu nai vataake anukavata, vinavukaqai ntita varero vo *rumuqi* vi nahenti vaintiva qutu vumanta vato *rum uraqi* origetero ⁴¹ vira kauqu utu varero nai uvaqihairo tiharo, *Tarita kum*—Maa nahenti vaintiruvauvo, te ariara himpuane turo, tiro.

⁴² Ihuva minti tuvaroma vi nahenti vaintiruva vaaka himpiro ni vaura. Viva 12 ihi varakova himpiro ni vaumanta vinavuka vira tave ravukuvi voqamake kauqu runkinkiri i vauvaro ⁴³ Ihuva vinavuka nitiharo tiharo, Ho nenavu maa haikara tavaanara kia vo vaiinti nahentivata tiva nimiate. Maa nahentirura karaqai amiate, tiro. Ihuva turama.

Nasaretihaanaaka Ihura qoririma amitora
(*Matiu 13:53-58; Ruki 4:16-30*)

6

¹ Ihuva vi vatara mini kero nai maaqa „Nasaretini” vumanta vira vaintinavu vira vataake vurama.

² Ihuva nai maaqaini oru vaiharo Maara Entaqaa oru maara naavuqi uva vakaaka tiva nimi vaumanta vi naavuraqi vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauka vira uva iriha kauqu runkinkiri i vaiha tiha, Ike, vi vaiintiva taini vaiharoe vi uvara vi uvara okara iritairave? Viva vi okarara vi okarara ti vaira nana uva okara vaivaroe ti vaivo? Ta vaiintiva vi kaiqara okara umiqaivaroe viva nora kaiqa vare vaivo? ³ Viva tainta auti vai vaiintivaqaima vaivo. Viva Mariara maaguanove. Vira qatanavu Iemiva Iosiva Iutaava Saimoniva variarave. Vira auranuvata maini variarave, ti. Minti tivaqi viha Ihura navunaaka virara qumina vaiintive tivake vira qoririma amitora.

⁴ Vika vira mintima amite vauvaro Ihuva vikara tiharo, Paropeti vaiinti Kotira uva tiva nimi variarirava vo vataini oru vairamanta vi vatanaaka virara quaheha vira nora autu

amivarave. Vi vaiintiva nai maaqaini vaiharo nai aura qata hampata vairamanta vira navunaaka virara qumina maa vatanaavaqaima vaivo tivake kiama virara nora vaiintive tivarave, tiro.

⁵ Minti tivakero vaiinti nahenti Ihurara qumina vaiintive tura kaara Ihuva kia ho nai vatukaini nora kaiqa varaarirava vauvaro viva nai kauqu nihavuka taaraiqaqaaqai vatovaro vinavuka rovora taiga vura. ⁶ Vira navunaaka virara kia ho tinavu kahaqiariravave tura kaara Ihuva ravukuviro airi avu aato utiharo vaura.

Ihuva nai vainti 12 navu vo vatuka vo vatukaini nititorara tura

(Matiu 10:5-15; Ruki 9:1-6)

Vi vatukaraqaahairo Ihuva himpiro vo vatuka vo vatuka variqi viharo vaiinti nahenti nai vakaaka tiva nimiqi vi vaurā.

⁷ Ihuva nai vainti 12 navu naarama ruvaquma kero taaraqanta vona nititero taaraqanta vona nititero minti-qi viro ekaa nai vainti vinavuka nititama kora.

Viva vinavuka nititeharo vikara vaiintiqihai vaana niti- taimanta qaqini aitaraate tiro, viva vika kempuka nimiro tiharo, ⁸ Nenavu aaraini vireka ihama kia karave utave monuve vo airairave ruva vararaiti, kauruqai kauquqi tota vare vuate.

⁹ Ne homa aiqunonkira viraqai nonku vare vuate. Kia *sio*ti taaraqanta vararaiti, *sio*ti vohaiqaqai nonku vare vuate, tiro.

¹⁰ Ihuva vi uvara tivakero maa uvaravata vinavuka tiva nimiro tiharo, Nenavu oru vimanta vi vatanaaka niara quahaha ni ntitaivera, nenavu vohaa naavuqi qai variqi vima vi vatukara mini kema vuate. ¹¹ Nenavu oru vimantama vi vatanaaka kia ninavu quahama nimitaha kia ninavu uvavata irireka autivera, vika nai qora okara ni autu nimitera tavaate ti, ne nenta aiqunaahai vi vatukaqihainaa konkoma rintatike vuate, tiro.

¹² Ihuva minti tivakero nititomanta vira vaintinavu orure vaiinti nahenti tiva nimiha tiha, Ne qora aara qaqirake koqe aaraqaaqai vuate, ti.

¹³ Vika minti tivaqi viha vaiinti avutaqi vau vaanauka nititomanta qaqini aitare vumanta nihavu vaiintika airitahaa vika vahavera aqu nimitaha koqema nimitomanta ho vaura.

Namari nimi vau vaiintira Ionira arukora

(Matiu 14:1-12; Ruki 9:7-9)

¹⁴ Mintumanta ekaa vi vatanaaka Ihurara nai tiva ami nai tiva ami i vauvarora tiro, King Herotiva [Kariri vataqaa raqiki vauva], vivavata Ihura autuara irura.

Vaiinti nahenti hini kuka Ihurara mintima ti, Vi vaiintiva Ionivave. Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vunaihairo

qaiqaa qaqi himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, ti.

¹⁵ Hini kuka minti ti vaumanta hini vaiinti nahenti aqao ti, Vi vaiintiva tinavu kaivaqava Elaitaava qaiqaa qovaraiqaa vivo, ti. Minti tumanta vokuka Ihurara tiha, Ihuva haaru enta vau paropetika voqaarama vaivo, ti.

¹⁶ Vaiinti nahenti Ihurara minti ti vauvaro Herotiva vi uvara iriro tiharo, Oho, vi vaiintiva namari nimi vau vaiintiva vaivo. Te tiavauraro vaiinti vo, aunta teqa aquko vaiintiva Ioniva, vivama qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo. Viva qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, tiro.

¹⁷⁻¹⁸ Tota Herotiva nai qata Piri-pira naata Heroti-Namarira varatero vauvaro Ioniva anirero airi tataa Herotirara tiharo, Are nena qata naata kia varaataara vaivarama varaarao, tuvaro vira kaara Herotiva nai naata Heroti-Namarirarao tiro, viva vaiinti vonavu nititomanta vika Ionira oru ravaaqavuke rumpa vare vuru karapuhiqama kora.

¹⁹ Ionira karapuhiqi vuru kovaro Herotira naata Heroti-Namariva vaiharo Ioniva virara tu uvara kaara toma amiteharo Ionira arukaare tuvaro, vira arukaarira aarava kia ho vaura. ²⁰ Ioniva koqe vaiintivano avuqavu ni vaurara tiro, Herotiva virara iriharo vira aatu qeteharo kia vira arukaate tiro. Minti tivakero Herotiva Ioniva ti vau uvara virara quaheharovata, vi uvarara taara aato iriharo vaura.

²¹ Mintiaqi vuvaro vo enta Heroti-Namariva Ionira arukaarira aarava ho vaura. Vi uvara okara maantimama vairo:

Herotiva nai vatato entara iriharo vi entaraqaa nora vaiinti kara nimoreva vika naarora. Viva nora vaiintinavuve, nai iqoka vaiintiqaqa raqiki vaukave, airi airaira vato vaiintikave, viva vika vika naarama kero kara nimura.

²² Viva vika kara nimumanta ne vauvaro Heroti-Namarira vira raavuravano ani vika ihi rava nimitora. Viva ihi re vaumanta Herotivavata viva kara nimu vaiintikavata vi varaataara quahama amite. King Herotiva vi varaatarara quaheharo vira irero tiharo, Nana haikarae ai muntukavano vainara, virara tiva timiraqe te ai amiare, tiro.

²³ Minti tivakero viva kauqu aiqaiqaa aqukero tiharo, Te quqaama turo. Are nana haikara tiraqe te homa ai amirarave. Hini vata te raqikiaina vatara, are tiraqe te vi vatara rairake homa ai amirarave, tiro.

²⁴ Herotiva minti tuvaro vi varaatava viraqihairo vevarero oru nai nora irero tiharo, Te nana haikarae tiariraro ti timianarove? tiro.

Minti tuvaro vira nova tiharo, Are mintima tiane. Namari nimi vai vaiintira Ionira qiata timiane tiane, tiro. ²⁵ Vira nova minti tuvaro vira raavuravano kantero orurero King

Herotira naariharo tiharo, Namari nimi vai vaiintira Ionira qiata vaaka tanuqira viri timiane, tiro.

²⁶ Vi varaatava minti tuvaro King Herotiva voqamakero muntuka qoraiquvarovata, viva vaaka kauqu aiqigaa aqukeharo tu uvarara iriharo kara nareka anu vaiintikaravata iriharo, Te vi varaatara tiva amuna uvara raqa kaarorave, tivakero ²⁷ viva karapuhi vaiintiqaqaa raqiku vaiintira vo vaaka atitero tiharo, Ionira aunta teqakera vira qiata vara vuru timiane, tuvaro viva oru karapuhiqi vaiharo vira aunta teqa aqukero ²⁸ vira qiata tanuqi varero vuru vi varaatara amuvaro viva varero vuru nai nora amura.

²⁹ Mintumanta Ionira avataqi ni vau vaiintinavuka vi uvara iri vinavuka ani Ionira vaata vare muntu quntama kora.

Ihuva inaara kara airiqamakero 5,000 vaiinti nimura (Matiu 14:13-21; Ruki 9:10-17; Ioni 6:1-14)

³⁰ Ihuva noraiqamako vaiintinavuka aaraini ni orurante Ihuva vaunaini ani ruvaaqumavi vaiha vika nai aaraini niha kaiqa varoravata, vika vaiinti nahenti tiva nimu uvaravata, Ihura tiva amura.

³¹ Vika vira tiva amumanta vi entara vaiinti nahenti airitahaa Ihura tavareka vi ani vaumantara ti, Ihuvavata vira vaintinavuvata kia ho kara naraiti vaura. Mintuvaro Ihuva tiharo, Varaiqenavu oru qumina kanta variari nenavu mini vaiha auraara variate, tiro.

³² Ihuva minti tivakero vinavuka ntita varero votuqi vaarirero qumina kanta vireva vurama. ³³ Vinavuka mini ke vumanta airi vaiinti nahenti vinavuka tave tiha, Vinavuka vate vi mantarainima vivarave, tivake vika vo vatuka vo vatukaihai kante varuva auvahianta vatavau Ihuva vireva unaini vaaka vika naane orurora.

³⁴ Vika naane orurovaro Ihuva vika naantiara orurero votuqihairo vataini vaavirero vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauka taveru vikara aqurihama nimitero tiharo, Ike, vaiintivano sipisipigaa raqiki vaiva kia vaimanta sipisipi hampi vi ani iantemake, maa vaiinti nahentika hampi vi ani variavo, tiro. Minti tivakero mini vaiharo Ihuva uva vakaaka vika tiva nimi vaura.

³⁵ Ihuva uva tivaqi vuvaro kuari avu vitini tuvi vumanta Ihura vaintinavu viva vaunaini orure tiha, Kuari avuvano vitini tuvi vivo. Maini qumina kantave. ³⁶ Are vaiinti nahenti maaka nititaira oru vo vatuka vo vatuka niha monu nimiha kara varaate. Vika kia kara ruvavare aniakave, ti. ³⁷ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Nenavu vika kara nimiate, tiro.

Tumanta vinavuka Ihura ireha tiha, Tenavu nora monu 200 kinaae aqukeha kara varake vika nimirarave? ti.

³⁸ Minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Nanti nanti mparetie ruvavare aniavo? Oru tavaate, tumanta vinavuka oru tavamake viri vira tiva ami tiha, Mpareti vohaa kauqu-ruqaima vaivo. Havuka taaraqantaqaima vaivo, ti.

³⁹ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ne ekaa ukau vo kanta vo kanta oquvi variate, tiro. ⁴⁰ Minti tumanta vika vo kanta 100 navu oquvi vaumanta vo kanta 50 navu oquvi, mintiaqi vi ekaa vaiinti nahenti oquvi vaura.

⁴¹ Oquvi vauvaro Ihuva mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqantavata, varakero naaruvaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero, mpareti nkuikero viti nai vaintinavu nimiro tiharo, Ho ne vare vika vuru nimimanta ekaa naate, tivakero havuka taaraqantavata raira kero ekaa vaiinti nahenti nimumanta ⁴² ekaa vika ho nora.

⁴³ Ho nomanta Ihura vaintinavu viraqaahai rutantuto utara nora uta varake, vaiinti nahenti mparetivata havukavata neha kora nuntu vare utaqi ruvaqi vi, 12 utanavu mpiqa kora.

⁴⁴ Vi entara 5,000 vaiinti airitahaa vi karara nora.

Ihuva varuva namari mare/turu vaura aiquravaqi ro anura

(Matiu 14:22-33; Ioni 6:16-21)

⁴⁵ Ihuva kara nimiro viraqaahairo vaakama nai vaintinavu nititero tiharo, Nenavu naane votuqi vaarire varuva namari hini mantaraini taqa vare Besaida vatukaini oru vi vaiqe te vaiinti nahenti nititaari vika nai maqa nai maqa vuate, tiro. ⁴⁶ Tumanta vinavuka votuqi vaarire vuvaro Ihuva verara aiqinaqaa Kotira aarareva oru vura.

⁴⁷ Ihuva Kotira aarareva mini vuvaro entama vumanta votuqi vuka namari tavaara kanta oru vi vauvaro Ihuva nariaraa vataini mini vaura.

⁴⁸ Ihuva qaqini mini vaiharo tavovaro uvaivano vinavuka vireka unaihairo aniharo votu vente vaumanta vinavuka votuqi vauka vukaari utiha namari rairaqi vi vaura. Vinavuka vukaari utiha namari rairaqi vi vauvaro aumaiqakaa aatitareva uvaro Ihuva vinavuka ntita kareva varuva vaura aiquraahairo rava varero anura.

⁴⁹⁻⁵⁰ Viva aniharo vinavuka ai naatara kaare tumanta vinavuka tavovaro Ihuva varuva vaura aiquraahairo rava varero ani vaumanta vinavuka voqamake aatu itomanta vika virara vaanave tihama qeteha oi oi ti vaura.

Vinavuka oi oi ti vauvaro Ihuva vaaka vinavukara tiharo, Muntuka paru i vaira variate. Tema anuro. Kia qetaate, tiro.

⁵¹ Minti tivakero Ihuva votuqi vaarirero vinavuka hampata vauvaro uvaivano taiqa viro tirema vaumanta vinavuka voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri i vaura.

⁵² Ihuva mpareti taaraiqa airiqama kero vaiinti nahenti nimumanta no okarara vira vaintinavu kia virara iriraiti, vika kia Ihura okarara kankomake irura.

Ihuva Kenesareti vataini oru vaiharo nihavuka koqema kora

(Matiu 14:34-36)

⁵³ Vinavuka oru vi varuva namari hini mantaraini Kenesareti vataini orure vaavire votu rumpate ⁵⁴ vi mantaraini vire umanta vi vatanaaka Ihura viraqaqamake tave, Ho Ihuva anivo, ti. ⁵⁵ Minti tivake vika kante oru vutuhai vuruhai aihavu vaiinti nahentika taintanavu vare Ihuva mini vaivo tunaini muntu kora.

⁵⁶ Ihuva vi vataraga vaiharo vo vatuka vo vatuka niharo inaara vatukave, nora vatukave, naahoqi vau vatukaragive, Ihuva mini mini ni vaumanta vi vatanaaka vika nai vatukaihai nihavu vaiinti nahentika tainta vare vuru vatukaqaa vate, Ihurara mpo ike tiha, Hoe nihavi varia vaiinti nahentika ai utavaaqa viti autama kevarave? tuvaro Ihuva hove tumanta ekaa vira utavaaqa autama ko vaiinti nahentika koqema vura.

7

Kotiva tivatai uvava vaiinti uva aatara kero vairave, tura
(Matiu 15:1-9)

¹ Parasi vaiintinavuvata maara okara ti vau vaiintinavukavata Ihura tavareka Ieruharemihai ani Ihuva vaunaini ruvaaqumavi vaiha ² tavomanta Ihura vainti hininavu vaiha Parasi vaiinti uva maara tu okarara qaqirake, kia kauqu hiqama karaiti, kara ne vaura.

³ Vi entara Parasi vaiintinavuvata ekaa Iutaa vatanaakavata nai kaivaqaukavara tivato uva maarara iriha minti mintima keha vika nai kauqu hiqe vaura. Vika kia kauqu mintimake hiqama karaiti, vika kia kara ne vaura. ⁴ Vika oru *maaketi*qi nuvake ani vaiha, kia nai kauqu mintimake hiqama karaiti, vika kia kara nora. Vika kaivaqaukavara *kaapu* hiqe okararave, tanu hiqe okararave, vi uvara vi uvara tiva nimura iriqi viha minti vaura.

⁵ Vika vi uvara iriqi ni vaikara ti, Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, Ihura ireha tiha, Tinavu kaivaqaukavara uva maara tiva torara ai vaintinavu vi uvara qumimaqamake kia iriraiti, qaqi kara ne variavo. Vinavuka nantihae minti variavo? ti.

⁶ Minti tuvaro Ihuva vika nai tiva nimiro tiharo, Nenavu unaqaraiqama keha Kotira kaiqa vare variakave. Aisaiaava haaru enta vaiharo niara avuqavugama kero gara ntuva torave. Aisaiaava Kotira uva qoqaiqama keharo Kotiva mintima tivo tiro:

Maa vatanaaka noqihai ti hutu tuahere variavaro vika muntukavano kia tiriara vaivo.

⁷ Vika maara tihama vika nái kaivaqaukavara uvaqai vaiinti nahenti tiva nimihara ti, vika qumina ti hutu tuahere variavo, ti tura. *(Aisaiaa 29:13)*

Aisaiaava Kotiva tu uvara mintima kero qara ntuva torave.

⁸ Kotiva niara minti mintima iate ti uvara, ne vi uvara qumi-maqamake qaqi vaiinti tivataa uvaraqaqi iriha ni variarave, tiro.

⁹ Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ho koqema iavo. Kotiva minti minti iate tu uvara, ne vi uvara qoririma keha ni kaivaqaukavara tivato uvaraqaqi iriha ni variakave.

¹⁰ Mosiva Kotiva tivato uvara iriharo viva niara tiharo, *Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane. Nai noka qokara vaaqu uva ti vaina vaiintira arukaate*, turave.

¹¹ Mintima Kotiva tivato uvava vaimanta ne vi uvara kia iriraiti, nenta irike ne tiha, Vaiintivano nai noka qokara tiharo, Te nitanta kahaqiha nimore iaina monura kia nitanta nimiraiti, te vi monurara Kotira amitaaina monurave tirarave. Vaiintivano minti tirera, ne tiha, ¹² vi vaiintiva homa nai noka qoka kia kahaqiraitiro, qaqi varianarove, tiarave.

¹³ Ne hampi uva minti tiha ne Kotira uva qumimaqama keha nenta kaivaqaukavara tiva nimu uvara viraqaqi vaiinti nahenti tiva nimi variarave, tiro.

Nana haikavanoe vaiinti qoraiqama kaivaro Kotiva virara kia koqe vaiintive tianarove? tura

(Matuu 15:10-20)

¹⁴ Minti tivakero Ihuva vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka qaiqaa naarama kero vikara tiharo, Ne ekaa te tire iaina uvara kankomake irihama variate.

¹⁵ Vaiintivano ne vai karava, vi karava kia ho vaiinti avu aato qoraiqamake vairave. Nai avu aatoqihairo qovaraiqaavi vai haikava, vi haikavaqai vi vaiintira qoraiqamake vairave. ¹⁶ Ni aato koqe aato vairera, ne vi uvara okara kankomake iriate, tiro.

¹⁷ Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka mini kero naavuqi oru vaumanta vira vaintinavu viva vaaka uva tuqantaakero karara tu uvara okara vira irovaro

¹⁸ Ihuva tiharo, Ike, ne vi uvara kiae kankomake iriavo? Karavano aaqaihairo vaata avutaqi vi vai haikava kia ho vaiinti avu aato qoraiqama kaanarove.

¹⁹ Vi karara naivaro kia vira avu aatoqi viqetaraitiro, vira araraqiqai otu variro ho viraqihairo qaqini tuvitarairave, tiro.

(Ihuva tu uvara vira okara mintimama vairo: Ne ekaa kara homa naivaro Kotiva vira kaara kia niara qora vaiintive tianarove, tura.)

²⁰ Ihuva minti tivakero uva vo tiharo, Avu aatoqihairo qovaraiqi haikava, vi haikava vi haikava vaiinti avu aato qoraiqama kairave.

²¹ Vaiinti avu aatoqihairo vaaqu kaiqa varaarira okarava qovaraiqivo. Quvaaraavanovata varaatavanovata hampi nuarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Muara varaarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Vaiinti arukaarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Vora qoraintintirove, vora naatantirove, hampi nuarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo.

²² Vora airairara muntuka ntiraro varaarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Monuve airairave vateharo qaiqaa qaiqaa voqavata vataare tivakeharo varaarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Una uva tiariravave, nai vaata hampi qohaama keharo ni variariravave, vora airairara tiyata timiataarave tiharo vira toma amitaariravave, vaiinti vora autu vataini tuvi vuarire tiro, una uva tiariravave, te nora vaiintima vauro tiariravave, hampi ruhaainararaqai iriqi nuariravave, ²³ vi okarava vi okarava vaiinti avu aatoqihairo qovaraiqama viro vira avu aato qoraiqama kaivaro vira kaara Kotiva virara qora vaiintive ti vairave, tiro.

Vo vatanaa nahentivano Ihurara kempukaiqamakeru irurara tura

(Matiu 15:21-28)

²⁴ Ihuva minti tivakero vi vatara mini kero oru vo vataini Taiaa vatukavata Saidoni vatukavata vau vataraqaa oru vaura. Viva mini oru vaiharo vi vatanaaka te maini aniainarara irivorave tiro, oru vo naavuqi vauvarovata, nahenti vovano Ihuva anurara vaaka irura.

²⁵ Vi nahentira raavura avutaqi vaanavano vauvaro vi nahentiva Ihuva vuraqi orureru Ihura aigutaraini hiqiri viro vaura. ²⁶ Vi nahentiva kia Iutaa vatanaa nahenti vairaitiro, viva Siria vataini Fonisia vatukaqi vatato nahentiva vaura. Viva Ihurara tiharo, Mpo, ti raavuraqihaira vaana atitairaro qaqini aitarairere, tiro.

²⁷ Nahenti viva minti tuvaro Ihuva nai tiva amiharo uva tuqantaakero tiharo, Aqao, kaiqe te tenta vaintaira naane kara nimiare. Hauri te vaintivano ina karara varake vairi aqu nimitaarorave, tiro. «Ihuva uva tuqantaakero tu uvara okara mintimama vairo: Viva tiharo, Kaiqe te Iutaa vatanaaka naane kahaqiare. Hauri te vo vatanaaka naane kahaqiarorave, tiro.»

²⁸ Tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora Vaiintio, are quqaama tira iarao. Ho vairinavu tainta ankaraaqi vaiha vaintivano kara viti aqukaira ho ne variarave, tiro.

29 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Koqema tiarao. Are minti tiaravera te vaana vira atitauraro qaqini aitaraivaro ai raavuravano homa vaivo. Ho nena maaqaini vuane, tiro.

30 Ihuva minti tuvaro nahenti viva nai maaqaini anirantero viro orurero tavovaro vira raavuravano taintaqaqa ho vaite vauvaro vaanavano vi nahenti vaintiruraqihairo qaqini aitarero vurama.

Ihuva aatovata novata tintavu vaiintira koqema kora

31 Ihuva vatuka vo Taiaini variro viraqaahairo Saidonini oru variro vihairo virantero Dekapolisi vatukanavu vara mini kero Kariri Varuva namari vainaini tuvurora.

32 Mini tuvurero vaumanta yokuka vaiinti vo vita vare Ihuva vaunaini vuru kora. Vi vaiintira aato tinta vuvaro viva uvavata kia tu vaiintiva vaumanta vika vira vita vare muntu Ihuva vaunaini ke Ihurara mpo tiha, Nena kauqu viraqaa vatairaro ho variarire, ti.

33 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vi vaiintira vitero vaiinti nahenti mini kero oru nariaraatanta vaiha Ihuva nai vuqa vi vaiintira aatona vatero viraqaahairo taara vihikero taara vi vaiintira maaqiriqaa vatero ³⁴ naaruvaini taveharo ae tiro, nai uvaqihairo tiharo, *Epatave—Qantuaraane*, tiro.

35 Minti tuvaro vira aato tinta vuva vaakama ho qantua vuvaro viva ho iriro vauvaro vira maaqirivanovata ho vauvaro vi vaiintiva vutukero uva ti vaura.

36 Mintuvaro Ihuva vira navunaakara kempukaiqama kero tiharo, Maa haikara tavaanara kia voravata tiva amiata, tiro.

Ihuva minti tumanta vika Ihuva tu uvara kia iriraiti, vi uvara viti viri ekaa vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaura.

37 Vika viti viri vi uvara tiva nimiqi vumanta vi uvara iruka ike tiha kauqu runkinkiri i vaiha tiha, Viva ekaa kaiqa koqema kero vare vaivave. Aato tinta vuaka viva koqema kaimanta ho iri variarave. Kia uva ti variaka viva koqema kaimanta vika ho uva ti variarave, tura.

8

Ihuva qaiqaavata inaara kara airiqama kero nimura (Matiu 15:32-39)

1 Vi entara vaiinti nahenti airitahaa Ihura tavareka ani ruvaaqumavi vaura. Vika kia karavata ruva vararaiti, ani uki vauvaro Ihuva nai vaintinavu naarama kero tiharo, ² Te vaiinti nahenti uki variakara aaqurihama nimite vauro. Vika taaramo enta ti vataake variqi viha vika nai vare ania karara nama taiqa kaavo. ³ Te vika nai maaqaini nititama kaari vika narara viha aarana *vuakaatama/vuakaatauma* vi hiqintivorave. Vika hini kiaka niaraihaivata aniakave, tiro.

4 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu aqao ti, Maini qumina kantave. Taihaie tenavu kara varake vika nimirarave? ti.

5 Vika minti tuvaro Ihuva vinavuka irama nimitero tiharo, Nenavu nanti nanti mparetie ntuva taavo? tumanta vinavuka tiha, Mpareti 7 navu ntuva tauro, ti.

6 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahentiara vatakanta oquvuate tivakero mpareti 7 navu varakero Kotirara koqema iarao tivakero vi karara nkuikero nai vaintinavu nimiro ne vaiinti nahenti nimiate tiro. Tumanta vinavuka vaiinti nahenti uki vauka nimura.

7 Nimuvaro Ihuva inaara havukanavuvata vatora varakero Kotirara koqema ira iarao tivakero tiharo, Ne havukavata rairake nimiate, tiro.

8 Minti tumanta vinavuka kara vira varake vika nimumanta vaiinti nahenti vika ho nora. Ho neha hini kara qaqi kora vira vaintinavu nuntu vare rutantuto utara 7 navu mpiqa kora. 9 Vi entara 4,000 vaiinti nahenti airitahaa vi karara ho nora.

10 Ho Ihuva vaiinti nahenti mintima kero kara nimiro vika nititama kero viraqaahairo viva nai vaintiaravata votuqi vaarirero varuva taqa varero Damanuta vataini vura.

Parasi vaiintinavu Ihurara nora kaiqa tinavuvata humiqaane tura

(Matiu 16:1-4; Ruki 12:54-56)

11 Ihuva Damanuta vataini viro oruromanta Parasi vaiintinavu Ihuva vaunaini oru vi orure Ihura tirorima amitareka vira avateha tavaare tivake tiha, Are nora kaiqa vo tinavu tivuqaa varairaqa tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.

12 Vinavuka minti tuvaro Ihura muntukavano qoraiquvaro viva ae tiro, Vate varia vaiinti nahentika nantihae tiha, Nora kaiqa vo tinavu humiqairaqa tenavu tave ai okarara quqaave tiare, ti variavo? Te quqaa uva tiari iriate. Vate maa entara vaika vaiqe te kia tenta okara vika numiqehama nora kaiqa vo vararerave, tiro.

13 Ihuva minti tivakero qaqira vinavuka mini kero votuqi vaarirero anirantero varuva hini mantaraini taqa varero vurama.

Parasi vaiinti kaiqa aatu rauriha variate tura

(Matiu 16:5-12)

14 Varuva namariqaa oru vi vaumanta Ihura vaintinavu mpareti tauruke kia ruva vararaiti, mpareti vohaiqaqai votuqi vare anuvaro 15 Ihuva uva vo tuqantaakero vinavukara tiharo, „Kaupititiravano avituma viro mpareti ntera kaivaro noqa virave.” Parasi vaiintinavuvata Herotivavata vika

kaupititira voqaarama variavo. Nenavu vika naatu rauriha variate, tiro.

¹⁶ Minti tumanta vira vaintinavu Ihuva tuqantaakero vato uvara okarara kia iriraiti, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Nana uvae tivo? Mpareti tauru kaunara vira kaarae minti tivo? ti.

¹⁷ Minti ti vauvaro Ihuva vinavuka tu uvara iriro tiharo, Ne nantihae mpareti tauru kaara vira kaara nai tiva ami nai tiva ami i variavo? Kiae ni avu aato kenko timanta iriavo? Ni avu aato tinta vimantae kia ho iriavo? ¹⁸ Ne avu vataaka kiae ho tavaavo? Ne aato vataaka kiae ho iriavo? Te kaiqa varaunarara ne taurue kaavo? ¹⁹ Te 5,000 vaiinti nahenti mpareti vohaa kauquru nkuike nimitaavauna entaraqaa kia no karara nuntu vareha, ne nanti nanti rutantuto utarae mpiqa korave? tiro.

Ihuva minti tumanta vika tiha, Ho vi entara tenavu uta 12 navu mpiqa kaavaunarave, ti.

²⁰ Vinavuka minti tuvaro Ihuva qaiqaa tiharo, Ho te 4,000 vaiinti mpareti 7 navu nimitaavauna entaraqaa, kia no karara nuntu vareha, ne nanti nanti utae mpiqa korave? tiro.

Minti tumanta vinavuka tiha, Ho tenavu uta 7 navu mpiqa kaavaunarave, ti.

²¹ Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, [Nenavu te vi kaiqara varaunarara iriataara vaimanta kia iriarave. Nenavu mpareti kia vararaiti vohaiqaqai vare aniarara ti, ne quminama nai tiva ami nai tiva ami i variavo.] Ni aato kenko tira ti okarara kankomake iriataara vaimanta ne kiae ti okarara kankomake iriavo? tiro.

Ihuva vaiinti vo avu qimpavura rampai amitora

²² Ihuva nai vaintiaravata oru viro Besaida vatukaini orurero mini vaumanta vokuka avu qimpavu vaiintira vita vare Ihuva vaunaini vuru ke Ihurara mpo tiha, Are maa vaiintiraqaa nena kauqu vatairaro vira avu rampai viraro ho tavaarire, ti.

²³ Minti tuvaro Ihuva avu qimpavu vaiintira kauqu utu varero vira vita varero vatuka aaqaini vuru kero mini vaiharo vira avuqaa taara vihikero nai kauqu viraqaa vatero vira irero, Are vo haika hoe tavaarao? tiro.

²⁴ Ihuva minti tuvaro vi vaiintira avu rampai vireva uvaro viva vutuni vutu tavero tiharo, Te vaiinti tave vauramanta vika vi anihama vika katarivano vi anintemake ni variavo, tiro.

²⁵ Minti tuvaro Ihuva qaiqaavata nai kauqu vira avuqaa vatovaro vi vaiintiva aitutuma tave vauvaro vira avuvano koqemakero rampai vuvaro viva ekaa haika anoma kero ho tavora. ²⁶ Vi vaiintiva koqemakero ekaa haika ho tavovaro

Ihuva vira atitero tiharo, Are kia anirantera vi vatukaraqaa viraitira, nena maaqaini vuane, tiro. Ihuva turama.

Pitaava Ihura okarara tura
(Matiu 16:13-20; Ruki 9:18-21)

27 Viraqaahairo Ihuva nai vaintinavuaravata oru Sisaria Piripai aumanto vau vatukanavuraqi viro. Mini aaraini viharo Ihuva nai vaintinavu irero tiharo, Vaiinti nahenti tiriara ta vaiintirave tihae ti variavo? tiro.

28 Minti tumanta vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari nimi vau vaiintivave ti variamanta, vokiaka ariara viva tinavu kaivaqava Elaitaavave ti variamanta, vokiaka ariara viva tinavu kaivaqava paropeti vaiinti vovano qaiqaa qovarama viro ni vaivo ti variavo, ti.

29 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Ho nentanavu vo? Nentanavu tiriara ta vaiintirave tihae ti variavo? tiro. Minti tuvaro Pitaava tiharo, Are *Mesaiavano* —*Kotiva atitai vaiintivama* variarao, minti tiva kehama ti vaunarave, tiro.

30 Minti tuvaro Ihuva vinavukara kempukaiqamakeru tiharo, Kia vokavata vi uvara tiva nimiate, tiro.

Ihuva naantiara nai qutu vuainarara tiva nimura
(Matiu 16:21-28; Ruki 9:22-27)

31 Minti tivakero Ihuva uva hoqarama tero viva naantiara nai qutu vuainarara vinavuka tiva nimiro tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha airi aiha vuaina haikara vararerave. Nora vaiintivanovata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vika tiriara qumina vaiintive tiha ti qoririma timitevarave. Vika mintihama ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varima qaiqaa qaqi himpirerave, tiro.

32 Ihuva vi uvara vutukero qoqaa vinavuka tiva nimuvaro Pitaava vira vita vuru auvahini kero virara aqao tiro, Kia minti tiane, tuvaro 33 Ihuva tuqantaa viro nai vaintinavu taveru Pitaara atiharo tiharo, Sataanio, niaraini vuane. Are kia Kotiva iritaintema keravauve iri variarao. Are qumina vaiintivano irintema kerama iri variarao, tiro.

34 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti uki vaikavata nai vaintinavuvata naarama kero vika tiva nimiro tiharo, Ti tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntuka vaina haikara qaqira kero, nai aruke hirite katarira vara aqu varero ti naantiaraini aniarire.

35 Nai vataini qaqi variainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo ti kaiqa varareva ti uva iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.

36 Vaiintivano vataini variqiro viharo ekaa airaira ru-
vaaquma kero viraqaahairo qutu viraro vira airairavano
nantiakeroe vira ho kahaqianarove?

37 Vaiintivano qutu viro nana koqaae amiharo qaiqaa qaqi
variqiro vuanarove?

38 Maa entara vataini varia vaiinti nahentika qora kaiqa
varehama Kotira qaqira kaavo. Vaiinti vovano ti kaarave
ti uva kaarave kaurira haika ti timirera, te Vataini Vatatai
Vaintika naantiara te tuvuaia entaraqaa naivata kaurira
haika vara amirarave. Vi entara ti Qora mpeqa okaravano
tiqaahairo ataa i vairaqe te takuqi vai *enselika* vataake tu-
virerave. Vi entara te vi vaiintira nai qoririma amitararave,
tiro. Ihuva turama.

9

1 Ihuva minti tivakero tiharo, Te quqaa tiari iriate. Vaiinti
hininavu maini himpите variaka, vinavuka kia qumina qutu
vivarave. Vinavuka Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainara
tavama kema, qutu vivarave, tiro.

Ihura vaata aahuva vaata kuqu vura
(*Matiu 17:1-13; Ruki 9:28-36*)

2 Ihuva minti tuvaro 6 enta aitarovaro Ihuva Pitaara-
vata, Iemiravata, Ioniravata, vinavukaqai ntita varero aiqi-
naqaa nariaraanavu vaireka vurama. Mini orure vauvaro
vinavuka nivuqaa Ihura vaatavano vo vaata koqe vaata
kuqu vuvaro ³ vira utavaaqavanovata takuqiharo voqa-
makero hantaiqiharo vaura. Vaiinti vovano kia ho hiqama
kairaro mintima kero takuqu vuanarove.

4 Vira vaata mintima kuqu vuvaro vaumanta vira vainti
taaramonavu vaiha tavomanta Elaitaaka Mosika vinavuka
kaivaqaukatanta qovaramavi vaiha Ihura vataake uva ti
vaura.

5 Vitanta Ihura vataake uva ti vauvaro Pitaava Ihurara ti-
haro, Maara ti variara vaiintio, koqemama tenavu ai vataake
maini ururaukama vauro. Are hove tirera, tenavu haraara
naavu taaramonavu ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vo-
make, kaqa nimitaare, tiro. ⁶ Vinavuka voqamake naatu ite
vauvarora tiro, Pitaava nana uvae tirare tiharo vi uvaraqai
tura.

7 Minti tuvaro tonavuvano qovarama viro hihipaama
viro vinavuka mantaaqa komanta avutaqi vauvaro uvavano
tonavuuqihairo tiharo, Maara ti Maaqu, ti hantuqa hari vai
vaintivama vaivo. Nenavu vira uvaqai iriate, tiro. ⁸ Minti
tumanta vira vaintinavu vaaka tuqantaa taqantaa iha tavo-
varo kia vaiinti vovanovata Ihura tataaqa vauvaro Ihuva
nariaraaqai vaura.

⁹ Mintumanta vinavuka aiqinaqaahai tuvi vauvaro Ihuva vinavukara kempukaiqaa kero tiharo, Nenavu vaaka tavaara vi haikara kia vokavata tiva nimiate. Ne qaqirake vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variari ho vi entaraqaahai virara nenavu vaiinti nahenti tiva nimiqi vuata, tiro.

¹⁰ Ihuva minti tumanta vinavuka Ihuva tuntemake, kia vokavata vi uvara tiva nimiraiti, vika náiqai nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Ihuva nai qaiqaa qaqi himpuainarara ti uvara nana uvae tivo? ti.

¹¹ Minti tivake vinavuka Ihura ireha tiha, Maara okara ti varia vaiintika mintima tinavu tiva timiha tiarave. Elaitaava tinavu kaivaqava viva naanema qovaraqianarove, ti variarave. Vika nantihae minti ti variarave? ti.

¹² Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nái tiva nimiro tiharo, Ho vika quqaama ti variarave. Elaitaava naane ekaa haika avuqavuqama kero qaiqaaroqarama kareva tuvuarirava vaivo. (Mal 4:5)

Ti Vataini Vatatai Vaintikara vo? Nana uvae tiriara vukuqi gara ntuva tova vairave? Tiriara viva airi aiha vina haikara varaqiro viramanta viraqaahai vika vira qoririma kehama qumina vaiintive tivarave tiro, vukuqi mintimake gara ntuva torave. ¹³ Ho te niara tiha, Elaitaava vaaka avuni ani vaurarama turo. Viva ani vaumanta vo vaiintinavu hampi okara autuataa umanta vi okarara vira autu amitorave. Kotira vukuqi gara ruva tontemake, vika vira mintima amitorave, tiro.

Ihuva vaintiqihairo vaana atitama kovaro aitarero vura (Matiu 17:14-21; Ruki 9:37-43)

¹⁴ Ihuva minti tivakero vinavuka hampata tuvura. Vinavuka Ihuva vainti hininavu konaini tuvu tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vaumanta maara okara ti vau vaiintinavuka mini vaiha Ihura vaintinavu hampata tirori vaura.

¹⁵ Vinavuka tuvurumanta mini ruvaaqumavi vauka vaakama Ihura tave voqamake ravukuvi kante oru vira uva mantovaro ¹⁶ Ihuva nai vainti hininavu irero tiharo, Nenavu nana kaarae vika hampata tirori variavo? tiro.

¹⁷ Minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vuraqihairo vaiinti vovano vira tiva amiro tiharo, Maara ti variara vaiintio, vaanavano ti maaqu avutaqi vaivaro viva kia ho uva timantara ti, te are iananaini vira vite anuro. ¹⁸ Vaanavano ti maaqu ravaaqavu keharo vira vataini aqukaivaro hiqirivaro vira noqihairo taaraparaqai raivaro viva nai aarai tenti ane vaivaro vira vaatavano raqikivi vaivo. Te ai vaintinavuara vaana atitavaro aitare vuarire turamanta vika vira ati-tavarovata, kia ho aitarero virave, tiro.

19 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vi uvara iriro tiharo, Ne maa entara varia vaiinti nahentika Kotirara qumimaqa ihama kia virara iriavo. Ike, ne ti popohama timite varia-manta te nanti nanti entae ni hampata variqi virerave? Te nanti nanti entae ni kahaqirerave? Ho vi vaintira vita vare te iainaini aniate, ²⁰ tumanta vi vaintira vite anuvaro vaana viva Ihura tavamakero vi vaintira voqamakero raqikivi raqikivi uvaro viva vatakanta hiqiri viro tuqantaa taqantaa i vauvaro taaraparavano vira noqihairo re vaura.

21 Minti vauvaro Ihuva vira qora irero tiharo, Tairentae maa vira hogarama kero mintivo? tiro. Minti tuvaro vira qova tiharo, Ti vainti vira naatirukaahairo mintiaqiro virave. ²² Vaanavano vira arukarare tiro, vira vara ihaqira aqukero, namariqira aqukero i vairave. Are tinavu ho kahaqirava vairera, tinavuara mpo ike tiva timiteharama tinavu kahaqiane, tiro.

23 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Are tihara, Tinavu ho kahaqirava vairerave tianarave. Are kiae iriarao? Kotirara kempukaiqaakero irirava ekaa kaiqa ho varaanarove, tiro.

24 Tuvaro vainti vira qova vaakama tiharo, Ho te Kotirara iriqi vi vaurava kiama ho vaivo. Arevata ti kahaqiraqe te Kotirara kempukaiqama keha iriqi vuare, tiro.

25 Minti tuvaro Ihuva tavomanta vaiinti nahenti ru-vaaqumavi vauka hihai hihai aumanto anuvaro Ihuva vaana vira atiro tiharo, Are kia uva tiara vaanavave. Are aato tintavi vaanavave. Are vi vaintiraqihaira aitarera vuane. Kia qaiqaavata vi vaintiraqi viqetera variane, tiro.

26 Minti tuvaro vaana viva oi oi tiharo voqamakero vi vaintira raqikikero raqiki aqukero iharo aitarero vuvaro vainti viva aavata qutu vura voqaara vaumanta vaiinti nahenti tihama, Viva qutuma vivo, ti.

27 Tuvaro Ihuva vira kauqu utu varero vira vara vaaviarama kovaro vi vaintiva ho himpiro vaura.

28 Vi vaintiva ho himpiro vauvaro Ihuva viraqaahairo naavuqi oru vauvaro vira vaintinavu oru vira evaara ireha tiha, Tenavu vi vaanara atitaurarovata, nantivaroe tinavu no kia irivo? ti.

29 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Mintina vaanara kia ne ho qaqi atitaivaro vuanarove. Ne Kotira aarehama atitaivaro ho aitarero vuanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihuva qaiqaavata nai qutuaina uvara nai vaintinavu tiva nimura

(Matiu 17:22-23; Ruki 9:43-45)

³⁰⁻³¹ Viragaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro vi vatara vara mini kero Karirini oru viro. Mini viharoma vakaaka

vutukero nai vaintinavu tiva nimoreva iharora tiro, viva vovanovata tenavu vuaina okarara iriantorave tiro, evaara vura. Ihuva nai vaintinavu tiva niro tiharo, Vovano ti Vatani Vatatai Vaintika qoqaiqama kaira ti ravaaqavu vare vaiinti kauquqi vuru kaimanta ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varikema qaiqaa qaqi himpirarave, tiro.

³² Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vi uvara okara kankomake iriraiti, viva tura aatu qeteha vika kia vi uvara okarara iramake irura.

Tavave tinavuqihairo nora vaiintiqama viro varianarove? tura

(Matiu 18:1-5; Ruki 9:46-48)

³³ Vinavuka oru vi Kapenaumini orurovaro Ihuva naavu voqi oru vaiharo nai vaintinavu irero tiharo, Nenavu aarana aniha nana uva tivaqi anihae tirori variavo? tiro.

³⁴ Viva minti tumanta vinavuka kia uva tiraiti, evaara vaura. Vinavuka aarana aniha mintima ti, Tavave tinavuqihairo avuniqamaviro varianarove? ti. Minti turara ti, vika kauriha kia Ihura vi uvara tiva amura.

³⁵ Vinavuka kia uva tuvaro Ihuva oquviro nai vainti 12 navu naarama kero tiva niro tiharo, Kaiqe te avuni nora vaiintiqama vuaina okarara ni tiva nimiare. Vi vaiintiva vaiinti nahenti naantiaraini vaiharo vika paanaa haika vareharo variaina vaiintivama varianarove, tiro.

³⁶ Ihuva minti tivakero viva vainti naatiru vita varero vinavuka nivuqaa vara himpimatero viraqaahairo vi vaintirura ravukutero tiharo, ³⁷ Vaiinti vovano tiriarao tiro, maa vaintirura voqaara vaiharo voravata quahama amiteharo viva tivata quahama timitaanarove. Viva mintiharoma Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove, tiro. Ihuva turama.

Vo vaiintivano Ihura autu reharo kaiqa varora

(Ruki 9:49-50)

³⁸ Ihuva vi uvara tuvaro Ioniva tiharo, Maara ti variara vaiintio, tenavu tavauraro vaiinti vovano ai autu reharo vaana atite vairave. Vi vaiintiva kia tinavu hampata ai avataqi ni vai vaiintiva vaimantara ti, vira qioqama tauro, tiro.

³⁹ Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia vi vaiintira qioqama kaataarave. Vovano ti hutu reharo nora kaiqa vareharo viva viraqaahairo kiama vaaka tiriara qora uva tianarove.

⁴⁰ Vaiintivano kia tinavu kaiqa vara qoraiqama timitaarirava vairera, vi vaiintiva tinavu kahaqama timitaariravama varianarove, tiro.

⁴¹ Te tiari iriate. Ne namariara naataa ivaro vovano niara vika Ihura vaintive tiharo namari ni nimirera, Kotiva kia vi

vaiintira tauru karaitiro, naantiara vira noqaa koqemakero amianarove, tiro.

*Qora aara vora umiqevorave tura
(Matiu 18:6-9; Ruki 17:1-2)*

⁴² Ihuva minti tivakero vainti naatiru vaaka ravukutorara tiharo, Maa vaintirura voqaara ti uva irirava vairaro vaiinti vovano anirero qora aara vira umiqairera, vira kaara vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave, tiro.

⁴³ Vi uvara irihara ai kauqu hinivano qora kaiqa vare vairera, vira teqa aqukaane. Koqemama vohaa kauquqai vairava naaruvaini vira qaqi variqira vinarave. Are qora kaiqa vareharama taara kauqu vairava vairaro kia qimpaaina iharaqi ai aqukaantorave.

⁴⁴ [Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro, qaqima itaqiro vi vairave.]

⁴⁵ Ai aiqiu hinivano qora kaiqa vare vairera, vira teqa aqukaane. Koqemama vohaa aiqiuqai vairava naaruvaini oru vaira qaqi variqira vinarave. Are taara aiqiu vairava vairaro ai nora iha ite vainaraqia aqukaantorave.

⁴⁶ [Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro, qaqima itaqiro vi vairave.]

⁴⁷ Ai hini avuvano qora kaiqa varairera, ho nena avu hini vaurukaane. Koqemama are vohaa avuqai vairava Kotiva raqikina vatukaraqia oru vira qaqi variqira vinarave. Ai avu taaraqanta vairava qora kaiqa vare vairaro naantiara ai nora iha itainaraqia aqukaantorave.

⁴⁸ Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro, qaqima itaqiro vi vairave. *(Aisaiaa 66:24)*

⁴⁹ Hore karaqaa aataintema kero, naantiara ihavano ekaa vaiinti nahenti ita kaanarove.

⁵⁰ Hore koqe haikave. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa irera, kia ho vira qaiqaa autu kairaro hiakaa ianarove. Ho ne hore koqera voqaara vaiha, muntuka parumakeha nariara nariara koqema nimitaqi vuate, tura.

10

*Nahenti qaqirake okarara Ihuva vika tiva nimura
(Matiu 19:1-12; Ruki 16:18)*

¹ Ho Ihuva vi vatara mini kero Iutia vataini oru viro Iotani Namari taqa varero Iotani Namari hini mantaraini vura. Mini oru vaumanta qaiqaa vaiinti nahenti airitahaa viva vaunaini uki vauvaro ho Ihuva tota tuntema kero, qaiqaa vakaaka vika tiva nimura.

² Ihuva mini vaumanta Parasi vaiintinavu viva vaunaini ore Ithurara hampi uva tiarire ti, vira irama amite tiha, Hoe vaiintivano nai naata qaqira kaanarove? ti.

³ Tuvoro Ihuva vika nai irama nimitero tiharo, Haaru ni-navu kaivaqava Mosiva nana uva okarae tiva taatautorave? tiro.

⁴ Ihuva minti tumanta vinavuka tiha, Ho Mosiva uva okara mintima tiva taatautorave: Vaiintivano nai naata qaqira kareva iharo qara ntuva kero nai naata amiro tiharo, Ho ai qaqira kauro, tiharoma atitaanarove turave. Mosiva mintima vi okarara tiva taatautorave, ti.

⁵ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Mosiva vaiharo tavomanta ni kaivaqaukavara kia vaaka Kotira uva irireka auti vaikama vaurave. Vika mintiake vauvarora tiro, ho Mosiva vi uvara tiva taatautorave.

⁶⁻⁷ Tota hoqarero kia mintima vaurave. Tota Kotiva naaruvavata vatavata autu kero vatero tiharo, Te vaiintivata nahentivata vohaa autuke vataunarara tiro, vaiintivano nai noka qoka kero, nai naatantiro avitumavi variqi vihatanta, vitanta vohaa vaatama vaivarave, turave. ⁸ Vitanta kiamu vo vaata vo vaata vairaiti, vitanta vohaa vaataqaima vairave. ⁹ Ho Kotiva vivama vaativata naatavata avitumakero vohaa tampama kairara tiro, hauri vovano vitanta raira kaantorave, tiro.

¹⁰ Ihuva minti tivakero naavuqi oru vaumanta vira vaintinavu Ihura vi uvara okarara irovaro ¹¹ Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano nai naata qaqira kero vo nahenti varairava, vi vaiintiva mintiharoma nai naata qoraiqama amitero qaraaka nahentintiro niharoma naata vaati varaa okarara raqama kaanarove.

¹² Vira voqaara nahentivano nai qorainti qaqira kero qaraaka qorainti varairava, vi nahentivavata qaraaka qoraintintiro niharoma muarama vikantiro nuanarove, tiro.

Ihuva vainti haikaqaa nai kauqu vateharo koqema nimitora

(Matiu 19:13-15; Ruki 18:15-17)

¹³ Ihuva vaumanta vaiinti nahenti vika nai vainti ntita vare Ihuva nai kauqu vikaqaa vataarire ti, Ihuva vaunaini vuru karare tumanta Ihura vaintinavu vika tave vika qioqiha niti vaura.

¹⁴ Mintuvaro Ihuva tavero vinavuka nai nitiro tiharo, Aqao, vainti haika qaqi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti nahenti maa vaintika

voqaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raqikiaina vatukaraqi vaivarave. ¹⁵ Te quqaa uva tiari iriate. Vaiintivano kia vainti naati voqaantema kero, Kotira uva iriraitiro vairava, vi vaiintiva kia Kotiva raqikina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

¹⁶ Minti tivakero vainti haika vika ravuku kero nai kauqu vikaqaa vateharo vika kogema nimitora.

*Airi airaira vate vau vaiintirara tura
(Matiu 19:16-30; Ruki 18:18-30)*

¹⁷ Ihuva aaraini vireva uvaro vaiinti vovano kantero oru Ihura irero tiharo, Are maara ti variara vaiintiva koqevave. Te nana koqe kaiqae Kotira vara amitaqi vihae te naantiara ekaa enta koqemake qaqi variqi virarave? tiro.

¹⁸ Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Are nantiharae tiriara vaiinti koqevave tiarao? Kotiva vivaqaima koqeva vairave. ¹⁹ Are Kotiva tiva taatauto uvara irianarave. Vira uva mintimama vaivo:

Kia vora arukaane.

Kia vora naatantira muara nuane.

Kia muara autuane.

Kia una uva tiane.

Kia unaqaraiqama kehara vora airaira varaane.

Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane, turave.

(Katu Varora 20:12-16)

Kotiva tiva taatauto uvava mintimama vaivo, tiro.

²⁰ Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Maara ti variara vaiintio, te vainti naatika vaiha ekaa vi uvara iriqi vivima vate maa vauro, tiro.

²¹ Minti tuvaro Ihura muntukavano vi vaiintirara vauvaro vira taveharo tiva amiro tiharo, Are vohaa kaiqaqai varaataarave. Oru nena vatena haikara nuntu kera nimihara koqaa varerama vuru kia airaira vataa vaiinti nahentika rairakera nimiroma naaruvaini ai koqaa variarire. Mintima kera viraqaahaira ti tivataqira aniane, tiro.

²² Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva vi uvara iriro ua viri aratero vaura. Viva airi airaira vatovara tiro, kia Ihura uva iriraitiro, qaqira kero vira muntukavano qoraiquvaro vurama.

²³ Vi vaiintiva vuvaro Ihuva nai vaintinavu viti viri aitutuma taverro tiharo, Airi airaira vate vaiintika Kotiva raqikina vatukaraqi vukaari utihama vivarave, tiro.

²⁴ Minti tumanta vira vaintinavu vi uvara iri tiha, Ike, Ihuva nana uvae tivo? tuvaro Ihuva qaiqaavata vi uvara tiharo, Ti vaintinavuvauvo, vaiinti nahenti vukaari utihama Kotiva raqikina vatukaraqi vivarave.

²⁵ *Kamerivano* uqa noqi ho ruqiarairava vairavauve, airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

²⁶ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira uvara airi aato iriha tiha, Ike, „airi airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera,„ Kotiva nai ta vaiintikae ntitaanarove? ti.

²⁷ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vinavuka aitutuma taveru tiharo, Vatani variaka vika nai kempukaqaa kiama ho vivarave. Kotiva kahaqira vika ho vivarave. Kotiva ekaa kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.

²⁸ Minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho tavaane. Tenavu ai avataqi virera iha, ekaa haika mini ke qaqima anuro, tiro.

²⁹ Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Te quqaa tiari iriate. Kia te ne kaiqa vare vaira tauru kararave. Vaiinti vovano nai naavu maaqae, nai qata vakaarae, nai aura nakaarae, nai noka qokae, nai vaintairae, nai naaho maatae, mini kero tiriarao tiro, ti kaiqarao tiro virava ³⁰ viva vira noqaa koqaa vareharo kia vohaa tataaqai varaanarove.

Viva maa entara vi koqaara vareharo airi tataavata varaanarove. Vi vaiintiva vi haikara vi haikara mini kero virava airi naavuve, airi qata vakaave, airi aura nakaave, airi nokavarave, airi vaintintive, airi vatave, vi haikara vi haikara airi haikama varaanarove. Vi vaiintiva vairamanta vira kaara hini vaiinti vira qoraqama amitaqi vivaro varianarove. Ho vi vaiintiva naantiara ekaa enta qaqi variqiro vuanarove.

³¹ Vate vaiinti nahenti airitahaa avuni variaka naantiara vika tuvitare ekaanainima vaivarave. Vate ekaanaini variaka naantiara vika uritare avunima vaivarave, tiro.

*Ihuva taaramo tataa nai qutu vuainarara tura
(Matiu 20:17-19; Ruki 18:31-34)*

³² Vinavuka Ieruharemini vireka aaraini vi vauvaro Ihuva naane nariaraa avuni vi vaura. Ihuva avuni vi vaumanta vira vaintinavu virara airi aato iriqi vi vaumanta vonavu Ihura avataqi vi vau vaiinti nahentikavata vika qeteha ani vaura.

Aaraini vinavuka mintima vi vauvaro viraqaahairo Ihuva nai vainti 12 navuqai ntita vo kanta vuru kero, naantiara naiqaa qovara iaina okarara vinavuka qaiqaa tiva nimiro tiharo, ³³ Nenavu iriate. Tenavu Ieruharemini oru variari vo vaiintinavu ti Vatani Vatatai Vaintika ravaaqavu vare vuru kaimanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vika tiriara vira arukaane tivake ti tivita vare vuru Romeni vatanaaka kauquqi tuta kaimanta vika ti haru kevarave.

³⁴ Vi vatanaaka ti naaraihama timite, tiqaa taara vihite, reti naaquntaqohai ti kaavu humiqake vate, ti harukaiqe te qutu virarave. Te qutuvi taaramo enta varikema, qaiqaa qaqi himpirerave, tiro. Ihuva nai vaintinavu minti tivakero tiva nimura.

*Iemika Ionika naitanta noraiqama virara Ihura irora
(Matiu 20:20-28)*

³⁵ Sebedira maaqutanta Iemika Ionika Ihuva vaunaini orure Ihurara ireha tiha, Maara ti variara vaiintio, are vo haika tetanta tunara mintima kera timitaanerama anuro, ti.
³⁶ Tuvaro Ihuva vitantara tiharo, Te nitanta nantie irarave? tiro.

³⁷ Tumanta vitanta tiha, Naantiara are mpeqaiqihara vaiinti nahentiqaa raqikihara nora vaiinti taintaqaa oquvi vaihara are titanta noraiqama kairaro titantaqihairo vovano ai kauqu tanaraini vairaro vovano ai kauqu kaanaaqaini variarire, ti.

³⁸ Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Netanta kia kankomake iriraiti, vi uvarara ti iraavo. Te aiha vuaina namarira *kaapuqihai* naainara, hoe netanta nevarave? Te aiha vina namarira varare iainara, netantavata hoe varevarave? tiro.

³⁹ Minti tumanta vitanta tiha, Tetanta homa mintirarave, tuvaro Ihuva vitanta tiva nimitiro tiharo, Quqaama te namari naainara netantavata nevarave. Quqaama te namari varaainara netantavata varevarave.

⁴⁰ Naantiara ti kauqu tanarainivata ti kauqu kaanaaqainivata oquvi vai vaiintitantara kia ti kaiqa vaivo. Ti Qova vaiinti taaraqanta qeramatai vaiintitanta, vitantama mini oquvi vaivarave, tiro.

⁴¹ Minti tumanta Ihura vainti hini 10 navu vi uvara iri vira kaara Iemika Ionika nitura.

⁴² Vinavuka vitanta niti vauvaro Ihuva vinavukavata vitantavata naarama kero ho eqaate tiro, Vo vatanaaka raqikiqi vi varia okarara ne iriarave. Vika avuhainaaka uritare vaiha vi kaiqara maa kaiqara vara timitaate ti variarave. Vika nora vaiintinavu tiha, Te nora vaiintivano vaunarara ti, ne ti uvaqai iriqi vuata, ti variarave.

⁴³ Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vovano noraiqireva irera, viva ni paanaa kaiqa vara nimitiharoma noraiqama vuarire. ⁴⁴ Niqihairo vovano uritarero avuni vaireva irera, viva qaqi paanaa vaiintivano vaiharo ni kaiqa vara nimitaarire.

⁴⁵ Te Vatani Vatatai Vaintikama vauro. Tevata kia vaiinti nahentiara ti paanaa kaiqa vara timitaate ti tuvuraukavauve. Te vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi vi, airi vaiinti nahentiara iriha qutu virerave tivake tuvuraukave, tiro. Ihuva turama.

*Ihuva Batimiasira avu rampaikora
(Matiu 20:29-34; Ruki 18:35-43)*

⁴⁶ Ihuva nai vaintiaravata oru viro Ierikoni orurerero vi vatukara vara maini kareva auti vaumanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vi vauvaro avu qimpavu vaiintiva

Batimiasiva, Timiasira maaquvano airaira naariharo timiate ti vau vaiintiva aara auvahini oquvi vaura.

⁴⁷ Viva mini vaiharo irumanta vokuka tiha, Ihuva Nasaretihaaava aitare vi vaivo, tuvaro Batimiasiva iriro viraqaahairo viva noraiqaakero Ihura aareharo tiharo, Ihuo, Devitira Maaquo, are tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.

⁴⁸ Viva minti ti vaumanta airi vaiinti nahenti vira atiha tiha, Evaara variane, tuvaro viva kia vika tu uvara iriraitiro, qaiqaavata noraiqaakero naveraitiharo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.

⁴⁹ Minti tivaqi vi vauvaro Ihuva ani viraqaa himpitero tiharo, Vira aaraivaro aniarire, tumanta vika avu qimpavura aarehama tiha, Ho quaahara variane. Himpuane. Viva aima aaraivo, ti.

⁵⁰ Minti tuvaro vaiinti viva nai vaaqauta aqutora ravaqaakero qaqini mini kero himpiro Ihuva himpite vaunaini vuvaro ⁵¹ Ihuva vira irero tiharo, Te ai nantire urarae aniarao? tiro. Minti tuvaro avu qimpavu vaiintiva tiharo, Maara ti variara vaiintio, ti tivu rampai kaanerama te anuro, tiro.

⁵² Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho vuane. Are tiriara viva ti ho kahaqianarove tiararoma ai avu kogema vivo, tiro. Minti tuvaro vira avuvano vaaka rampai vuvaro viva ho tavero. Vira avuvano ho vauvaro viva Ihura avataqiro viva vu aararaqaa vurama.

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Jeruharemiqi vura

(Matiu 21:1-11; Ruki 19:28-40; Ioni 12:12-19)

11

¹ Ihuva nai vaintiaravata oru vuvaro Jeruharemi aumanto vaumanta vinavuka Betapasini Orivi Aiqina auvoqi vau vatukaraqı orurovaro Ihuva nai vainti votanta nititero ² tiharo, Netanta viti vatukaraqı vuete. Netanta orure tavaivaro vi vatukaraqı *donki* qaraaka kantaruma teva varianarove. Vi *donkiraqaa* kia vaiintivanovata vira tauvaqaaqaa oquvi vaiha ni variarave. Netanta oru *donki* vira ranta kema, kuvantu kema maini vare vuru timiate. ³ Vovano nitantara nana haikae vare variavo tirera, netanta mintimama tiva amiate, Titanta Noravano *donki* maarara timanta anuro. Maa *donkiva* inaaraiqa vira vataakero variraroma, qaiqaa varakairaro orurantero anianarove, tiate, tiro.

⁴ Ihuva minti tumanta vitanta vi vatukaraqaa orure tavovaro *donkivano* aaraqaa qentiana kantaruma tovaro vaumanta vitanta vira kuvanti vaumanta ⁵ vaiinti vonavu mini himpite vauka tiha, Netanta nantirekae vira kuvanti

variavo? ⁶ tumanta vitanta Ihuva vaaka tu uvara vinavuka tiva nimumanta ho vira vare vuate ti.

⁷ Minti tumanta vitanta qaraaka *donki* vare vuru Ihura amura. Vuru ami vira vaintinavu nái utavaaqa *donki* tauvaqaqaa vuqi amitovaro Ihuva viraqaata vaarirero oquviro aaraqaa vura.

⁸ Aaraqaa oru vi vaumanta vaiinti nahenti Ihurara quahaha nái utavaaqa aaraqaa vuqi amitomanta vaiinti nahenti hininavu naahoqihai katari mare teqa vare vuru aaraqaa vuqi amitora.

⁹ Mintiaqi vi, Ihura avuni vi vau vaiinti nahentikavata, vira naantiara ani vau vaiinti nahentikavata, naverai tiha, Kaiqenavu vira autu tuaheraare. Noravano nai autuqaa ani vaiintira koqema amite vaivo. (*Ihi 118:26*)

¹⁰ Tinavu kaivaqava Devitiva mpeqaiqama kero raqikuntema kero, vivavata raqikiqi vuainarara tiro, Kotiva vira koqema amite vaivo. Variqavano nai virini vaira, vira autu tuahera kaate, ti.

¹¹ Vika minti tivaqi vuvaro Ihuva oru viro Ieruharemini orurora. Orurero Kotira Naavu nora naavuqi oriqetero viraqi vau haikara tavamakero, vevarero enta ireva uvaro Ihuva nai vainti 12 navu hampata ururantero Betanini otu vaura.

Fiki katarivano kia tava irorara tura
(*Matiu 21:18-19*)

¹² Vira qararaa vinavuka Betanihai oturante uri vauvaro Ihura karara antuqa aruvaro ¹³ viva tavovaro vutuni *fiki*, vira tava ne katariva vauvaro vira mare airi vaura. Vira tava vairera hiqike naare tivakero, tavovaro kia vira tava iraina entava vauvarora tiro, marevanoqai vaura.

¹⁴ Marevanoqai vauvaro Ihuva *fiki* katariara tiharo, Ho naantiara kia vovanovata ai tava ho hiqi naanarove, tiro. Minti tumanta vira vaintinavuvata vi uvara irura.

Ihuvu Kotira Naavu nora naavuqi vura
(*Matiu 21:12-17; Ruki 19:45-48; Ioni 2:13-22*)

¹⁵ Ihuva nai vaintiaravata oru viro Ieruharemini orurero Ihuva qaiqaa Kotira Naavuqi oriqetero tavomanta koqaa auti vau vaiintika viraqi vaiha koqaa kaiqa vare vaura. Mintuvaro viva vika rauntu veva vahaqaini kero, monu *senisiqi* vau vaiintika taintanavu vara venta aqukero, uviri nimiha monu vare vau vaiintika taintanavuvata vara venta aqukero.

¹⁶ Mintima kero viva tiharo, Maini kiama aara vaivo. Kia airaira vareha maini vitare aitare iate, tiro.

¹⁷ Minti tivakero viva uva vo vika tiva nimitiro tiharo, Kotira vukuqi mintima qara ntuvato uvava vaivo:

Ekaa vatanaaka vika ti naavuara Kotira aare varia
naavurave tivarave, turave. (Aisaiaa 56:7)
Oho, ne variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kuke-
gavi varia naavura voqaarama vaivo, tiro.

¹⁸ Ihuva minti tumanta Kotira Naavuqi vaiha Kotira kaiqa
vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti
vau vaiintikavata, vika Ihura uva iri, vi uvara kaara Ihura
aruke aarara rantareka auti vaura. Vika tavomanta qaqi
vaiinti nahenti Ihuva tu uvarara quahaheha kauqu runkinkiri
i vaumanta vika virara iriha Ihura aatu qeteha vaura.

¹⁹ Ihuva Ieruharemini variqiro vuvaro enta ire uvaro viva
nai vaintiaravata Ieruharemi mini kero vurama.

Fiki katari tamunta vura
(Matuu 21:20-22)

²⁰ Vira qararaa toqaqi oturante urihama vira vainti-
navu tavovaro *fiki* katarivano vira kaaravata tuqavata aa-
haraiqama vuva vauvaro ²¹ Pitaava Ihuva vi katarirara
tivato uvara iritero Ihurara tiharo, Ike, maara ti variara
vaiintio, tavaane. *Fiki* katarivano are atiarava tamunta vivo,
tiro.

²² Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimito tiharo, Te tiari
iriate. Nenavu Kotirara kempukaiqama kehama iriqi nuate.

²³ Nenavu mintiaqi viha maa aiqinarara tiha, Tuvitarera
varuvaqi aquvuane, tivarave. Ne minti tihama kia taara
aato iriraiti, quqaama mintianarove, tivera, Kotiva ninavu
kahaqiraro aiqinavano tuvitarero varuvaqi aqu vuanarove.

²⁴ Virara irihama te niara mintima tirerave. Nenavu
vo haika varareka Kotira aareha tiha, Kotiva quqaama vi
haikara ti timianarove, tihama nenavu nana nana haika
vararekave ti haikara ho varevarave.

²⁵ Nenavu himpite vaiha Kotira aare vaivaro vo vaiin-
tivano ninavu qoraiqama nimitaaina uvava qaqi vairera,
ne vi vaiintira uva naane nunka amitema Kotira aaraate.
Nenavu mintivaro ninavu Qova naaruvaini vaiva nenavu
qora kaiqa vare uvaravata homa ni nunka nimitaanarove.

²⁶ [Nenavu kia vo vaiinti uva nunka nimitaivera, ninavu
Qova naaruvaini vaiva kiama ni uvavata ho nunka nimitaa-
narove], tiro.

Tavave ai noraiqama kaivarave? tura
(Matuu 21:23-27; Ruki 20:1-8)

²⁷ Ihuva minti tivakero nai vaintinavuaravata oturantero
Ieruharemini uru vaura. Ihuva qaiqaa Kotira Naavuqi
origetero viraqi ni vaumanta Kotira Naavuqi vaiha Kotira
kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara
okara ti vau vaiintikavata, Iutaa vatanaa nora vaiintinavu-
vata, vika Ihuva vaunaini orure ²⁸ Ihura atiha vira ireha
tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa kaiqara vare variarao?

Tavave ai noraiqama kaivarae are maa kaiqara vare vari-rao? ti.

²⁹ Vika minti tuvaro Ihuva vika náí tiva nimito tiharo, Kaiqe te naane ni irama nimitaari ne te tiaina uvara ho tiva timivera, te tenta noraiqamavi vaiha maa kaiqara varaainararavata ni tiva nimiare. ³⁰ Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti namari nimurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira noraiqama kovaroe minturave? Ne virara ti tiva timige te iriare, tiro.

³¹ Ihuva minti tumanta vika nai ire nai ire iha tiha, Tenavu nana uvae vira tiva amirarave? Tenavu tiha, Kotiva Ionira noraiqama korave, tiarera, Ihuva tinavuara, Ne nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo? tianarove. ³² Qaiqaa vate tenavu tiha, Vaiintivanoqai Ionira noraiqama korave, tiarera, vi uvavavata kia ho varianarove, tura. Qaqi vaiinti nahenti Ionirara Kotira uva qoqaiqamako vaiintivave turara ti, vika qaqi vaiinti nahenti naatu qeteha kia minti tura.

³³ Vika nariara nariara minti tivake viraqaahai Ihurara tiha, Nai tavave Ionira noraiqama korave? Kia tenavu virara kankomake irunarave, ti.

Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Ne minti tiavera, te tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara kia nintavata tiva nimirerave, tiro. Ihuva turama.

12

*Uaini ututoraqi kia koqemake raqiku vaiintikara tura
(Matiu 21:33-46; Ruki 20:9-19)*

¹ Ihuva minti tivakero vo uva tuqantaakero vika tiva nimito tiharo, Vaiinti vovano *uaini* ututero, vira auvahi-anta hohaa ututuma aratero, vata quvikero *uaini* tava tatiainara aututero, maimaraara naavu haraara kaqakero vatorave.

Mintima kero niara vataini vireva iharo vokuka tiva nimito tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te niaraini vuare, tivakero viva niaraini vo vataini vurave.

² Mini oru vauvaro *uaini* hiqum entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti vo atitero tiharo, Are ti naahoqaa raqiki timite variaka vuru tiramanta vika *uaini* tintavata hiqi timitaate, tuvaro mini vumanta ³ vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira kaiqa vaiinti vira ravaaqavuke kaavu umiqake vate, kia *uaini* viravata hiqi amitaraiti, qaqi atitovaro anirantero vurave.

⁴ Qaqi anirantero vuvaro naaho vira qova nai kaiqa vaiinti vo atitovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite vauka vi vaiintiravata qiata ntuvake kaurira haika vira amurave.

⁵ Mintuvaro naaho qova nai kaiqa vaiinti vo atitovaro vumanta vira arukorave. Ho mintiaqi vi, hini nai kaiqa vaiinti nititoka kaavu numiqake vate, hini kuka arukorarama turo.

⁶ Ho mintiaqi vi, vira kaiqa vaiintinavu taiqa kovaro vaiinti vohaiqaqai vaurave. Vi vaiintira vira qova nai maaquara antuqa ari vau vaiintiva vauvaro vira qova vi-ravata naantiara ekaanaini atitero tiharo, Vika ti maaqu tavamake virara tinta maaquve tihama vira koqema amite-varave, turave.

⁷ Minti tivakero vira atitovaro mini vumanta vira naa-hoqaa raqiki amite vau vaiintika vira tave, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Vira qova qutu viraro maa vaiintiva nai qora vatavata, airairavata, varaariravama vaivo. Aniqa vira arukaari raro vira naahovano tinavuniqama vuarire, turave. ⁸ Vika minti tivake vira ravaaqavuke aruke vira vaata naahoqihai aaqaini vaati aqukorave, tiro.

⁹ Ihuva minti tivakero vika irama nimitero tiharo, Mintu-rara tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ianarove? Naaho qova anirero nai naahoqaa raqiki varia vaiintika aru taiqakero, vo vaiintinavuara ti naahoqaa raqiki timitaatema tianarove, tiro.

¹⁰ Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Ne kiae Kotira vukuqi maa uvara kaara ntuva keha iriarave? Vi uvava mintima tiro:

Ori naavu kageha vo ori, kia koqe orive tivake qaqira kaa oriva, vi oriva naaquraiqama vivo.

¹¹ Noravano vi orira noraigama kairara ti, tenavu vira kaiqa tave tiha, Voqaraa kaiqave, turo, turave. *(Ihi 118:22-23)*

Kotira vukuqi mintima qara ntuva torave. Ne kiae vi uvara kaara ntuvake iriarave? tiro.

¹² Ihuva minti tumanta Iutaa nora vaiintinavu aato kenko tumanta iri vuvaro Ihuva *uaini* naahoqaa raqiki nimito vaiintikara tiharo uva tuqantaakero vikara tumanta vira ravaaqavu vare vuru ko amirerave tura. Minti tivakehavata, vaiinti nahenti viraqi ruvaaqumavi vauka tinavu titivorave tivake, vika naatu qeteha Ihura mini ke vurama.

Taksi aqirara Ihura irama amitora

(Matiu 22:15-22; Ruki 20:20-26)

¹³ Iutaa vaiinti vonavuvano varike viraqaahai vika Parasi vaiinti vonavuvata, Herotira navunaaka vonavuvata, nititeha tiha, Ne Ihura irama amitaivaro viva hampi uva tirage tenavu viraqaa uva vataare, tura.

¹⁴ Minti tumanta vi vaiintinavuka Ihuva vaunaini orure uqerara uva tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu tavaurara are koqe uvaqai ti variaravave. Are kia vaiinti aatu qe-taraitira, nora vaiintiaravata, qumina vaiintiaravata, vohaa qarama keraqai ti variaravave. Are vaiintivano Kotira avataqi vi aarara avuqavu tinavu tiva timi variaravave. Ho maa uvara okara tinavu tiva timiraqe iriare. Tenavu Kotira

uva iriha hoe tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* amirarave? Romeni vatanaaka kia Kotira uvavata iriakave. Vira avuhainaa vaiintie *takisi* amirarave, kiae amirarave? ti.

¹⁵ Vika minti tuvaro Ihuva tavomanta vika noqihai ugerara uva tihavata, vika avu aatoqihai Ihura qoraiqama amitareka auti vauvaro Ihuva tiharo, Nantihae nenavu tiriara hampi uva tiarire ti, minti tiavo? Ho monu vo varakaiqe te tavaare, tiro.

¹⁶ Ihuva minti tumanta vika monu vohauru vira vara amuvaro viva vika irama nimitero tiharo, Monu viraqaa tara virie vaivo? Tara autue vaivo? tiro.

Minti tumanta vika tiha, Sisaarave, tuvaro ¹⁷ Ihuva vikara tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai amiate. Kotiva ina haikara nai amiate, tiro. Ihuva minti tumanta vika vira uva iri tiha, Ike, viva tinavu uva aatara kero koqe uvaqai tivo, tivake kauqu runkinkiri i vaura.

Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora
(*Matiu 22:23-33; Ruki 20:27-40*)

¹⁸ Satiusi vaiintinavu Ihuva vaunaini orurora. Satiusi vaiintinavu nai maara uvara irihama tiha, Vaiintivano qutu viro ho viva ekaara qutu viro kia qaiqaa ho himpuanarove, ti vaura. Minti ti vau vaiintika orure ¹⁹ Ihura irama amite tiha, Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara uva tiva timiharo mintima qara ntuva torave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro, qutu viraro vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama amitaanarove, turave.

²⁰ Tenavu tiarira are iriane. Haaru qata vakauka 7 navu vaurave. Vinavuka avuhainaava nahenti varatero kia vainti vataraitiro qutu vuvarora tiro, ²¹ vira qatavano naantiaraihainaava vira naata varatero vivavata kia vainti vataraitiro, qaqi variqiro viro vuru qutu vurave. Viva qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia vaintivata vataraitiro, qutu vurave.

²² Ho mintiaqi vivi, ekaa vinavuka vi nahentira varate kia vainti vataraiti, ekaa vinavuka qaqi qutu vurave. Vika qutu vuvaro nahenti vivavata variro vuru qutu vurave. ²³ Ho naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi nahentiva tara naatae varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti 7 navu varatorave, ti.

²⁴ Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nai tiva nimito tiharo, Ne Kotira uva qara ntuva tora kia kankomake tavaakave. Ne Kotira kempukara kia iriakave. Kia iri tavaakara ti, ne hampi uva tiavo.

²⁵ Naantiara vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi himpi variqi vi entara kiama naata vaati vare okarava

varianarove. Vika naaruvaini vai *enselika* voqaantema kema vaivarave, tiro.

²⁶ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti nahenti qutu vika qaiqaa qaqi himpi okarara te ni irama nimitarerave. Ne kiae Kotira vukuqi Mosiva maa uvara qara ntuva tora kaara ntuvake iriavo? Kotiva mintima turave:

Te Kotika ai kaivaqauka Variqavano vauro. Te ai kaivaqaukavara Eparahaamiraqaave, Aisaakiraqaave, Iekopiraqaave, raqiki vauraukave, turave.

²⁷ Ho iriate, Variqa Kotiva kia qutuvi taiqavi varia haikaraqaa raqiki vaiva vairavauve. Kotiva qutuvi qaiqaa himpi qaqi variqi vi varia haikaraqaa raqiki vaivama vaivo. Ne nenta avu aatoqihai vaiinti nahenti qutuvi qaiqaa qaqi himpi okarara hampi irikehama viraqaahai hampi uva ti variarave, tiro.

Nana uvae Kotiva avuni vatai uvava vaivo? tura (Matiu 22:34-40)

²⁸ Ihuva Satiusi vaiintinavu hampata uva ti vauvaro maara okara ti vau vaiintiva orurerero vaiharo iruvaro Ihuva Satiusi vaiintinavu uva aatara kero koqe uvaqai ti vauvaro vi vai-intivavata Ihura irama amitero tiharo, Kotiva tiva taatauto uvaraqihairo nana uvavanoe avuni vai uvava vaivo? tiro.

²⁹ Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Maa uvavama avuni vai uvavama vaivo. Mintima qara ntuva torave:

Isareri vatanaaka ne iriate.

Tinavu Variqa Noravano Kotiva vohaiqavanoqaima vaivo.

³⁰ Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave, ekaa nena maraqaqihairave, ekaa nena avu aatoqihairave, ekaa nena mpeqaqohairave, antuqa arirara variane, turave. *(Lo 6:5)*

³¹ Vi uvava vaivaro vi uvara naantiaraini okara uva vo vaivo. Mintima tivo:

Ninara antuqa arinantema kera, nena navunaa vaiintiaravata antuqa arirara variane, turave. *(Wkp 19:18)*

Ho taara uva vi uvatanta avuni vai uvatantama vaivo. Kia vo uvavano vi uvatanta aatara kairave, tiro.

³² Ihuva minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, are koqema kera avuqavu uvama tiarao. Are quqaama tihara, Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivaro kia vo variqavanovata vaivo, tiarao.

³³ Quqaama are tihara, Vaiintivano muntukaqihairove, maraqaqihairove, avu aatoqihairove, mpeqaqohairove, Kotirara voqamakero antuqa ari vairaroma varianarove. Vaiintivano nariara antuqa arinantemakero, nai navunaa vaiintiaravata antuqa ariraro varianarove, tiarao. Vi

uvatanta tiarava avuni vai uvatantama vaiharo, vi uvava Kotira kaiqa vara amiteha quara aantau aruke iha quara amite varia uvara aatarakero vairave, tiro.

³⁴ Minti tuvaro Ihuva tavovaro vi vaiintiva koqema kero tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kotiva raqikiarirava ai aumantoma vaivo, tiro.

Ihuva minti tumanta vo vaiintinavu Ihurara viva tinavu uva aatara kaantorave ti, kia vira qaiqaavata uva irama amitaraiti, qaqirake tirema vaura.

Ihuva Mesaiaa okarara vika irama nimitora
(*Matiu 22:41-46; Ruki 20:41-44*)

³⁵ Ihuva Kotira Naavuqi vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimiqiro viro tiharo, Maara okara ti varia vaiintika tihama, *Mesaiaavano* Kotiva atitaarira vaiintiva Devitira ankuqi-hairo qovaraiqianarove, tiarave. Vika nantiakee vi uvara ho tivarave? ³⁶ Haaru enta Kotira MaraQuravano kahaquvaro Devitiva nai minti turave:

Noravano ti Nora Vaiintiarara tiharo, Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairage te ai navutaaka aru naatara nimitaari vikaqaa nena aiqu ntava taane, turave. (*Ihi 110:1*)

Devitiva minti turave.

³⁷ Devitiva *Mesaiaavano* qovaraiqiainarara tiharo, Viva ti Nora Vaiintive, turave. Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe *Mesaiaavano* Devitira nainti ho varianarove? tiro. Ihuva minti ti vaumanta qaqi vaiinti nahenti airitahaa ruvaaquumavi vauka vira uva iriha vika quaheha vaura.

Maara okara ti vau vaiintikara tura
(*Matiu 23:1-36; Ruki 11:37-54; 20:45-47*)

³⁸ Ihuva uva tiva nimiqi viro tiharo, Vo vaiintinavu maara okara ti varia vaiintikara, ne vikara raurihama variate. Vaiinti nahentiara vika tinavu taveha uva manteha quahama timitaate ti, vika vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti nivuqaa *maaketiqi* vi ani variarave. ³⁹ Vika maara naavuqi oriqete qora tainta qaqirake, oru koqe taintaqaqai oquvi variarave. Vika ovata naaraqaa vaiha vaiinti nahenti vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti taruka oquvi variaraqaa vikavata oru oquvi variarave.

⁴⁰ Vika tentoqa varia nahentika naavu airaira muara vareha tiha, Vovano tinavu vaaqu kaiqa taveharo tinavuara qora vaiintive tiantorave ti, vika vaiinti nahenti nivuqaa Kotira vukaiqamake aare variarave. Oho, vira kaara vikaqaa uva uritareroma varianarove, tiro.

Vehi nahentivano inaara monuqai Kotira amitora
(*Ruki 21:1-4*)

⁴¹ Ieruharemini Kotira Naavu vaunaini taqu vo vaumanta viraqira vaiinti nahenti Kotira kaiqara iriha monu aqi vaura.

Ho Ihuva uva tivakero oru vi taqura tataaqa oquvi vaiharo tavomanta vaiinti nahenti nai monu vi taquraqi aqi vauvaro Ihuva vika tave vaura. Viva oquvi vaiharo tavomanta airi airaira vatoka airi monu viraqi vaavi aqukeha vi vaura.

⁴² Aquke vauvaro vehi nahenti tentoqavanovata anirero monu uapaara taarauruqai vaati aqu kora.

⁴³ Monu uapaara taarauruqai viraqi vaati aqukovaro Ihuva nai vaintinavu naarama kero tiva nimiro tiharo, Tavaate. Vehi nahenti tentoqa nahentivano aqukai monuva ekaa airaira vataaka aqukaa monuravata aatara kaivo.

⁴⁴ Airi airaira vate variaka vika nai monu hini monuqai taquqi aqukaavo. Vi nahentiva vehi nahentivano vaiharovata, viva nai vatai monura ekaa vi monura taquqi aqu kaivaro kia viva nai kara varaarira monuva hinivanovata vaivo, tiro. Ihuva turama.

*Kotira Naavu rukavu raakavuma kerara tura
(Matiu 24:1-2; Ruki 21:5-6)*

13

¹ Ihuva Kotira Naavuqihairo vevarovaro vira vainti vovano tiharo, Ike, maara ti variara vaiintio, tavaane. Maa naavura koqe naavuve. Vo ori vo ori nora oriqohai varake kaqataa naavuva koqe naavuma vaivo, tiro.

² Viva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vate are nora naavu vo naavu vo naavu tave variarao. Oho, „naantiara navutaaka ani, ekaa maa naavura rampaike naavu kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro kia ori voqavanovata nai tauvaqaqaa nai tauvaqaqaa varianarove, tiro.

*Ihuva naantiara airi maara haikavano qovarama vuanarove tura
(Matiu 24:3-14; Ruki 21:7-19)*

³ Ihuva minti tivakero oru Orivi Aiqinaqaa oquvi vaura. Orivi Aiqina hini mantaraini vauvaro vuturaqaa Kotira Naavu hini mantaraini vaura. Mintima vaumanta Pitaavavata, Iemivavata, Ionivavata, Entaruvavata, vinavuka Ihuva vaunaini orure evaara vira ireha tiha, ⁴ Are vaaka Kotira Naavuara tianara tairentae mintianarove? Nana nana haikae qovaraiqirage tenavu vi haikaraqaa ampegamake taveha vi entava aniraarirava aumantoma vaivo tirarave? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

⁵ Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vovano vi uvara ni una uva tiva nimiantorave ti, ne virara raurihama variate. ⁶ Naantiara airi vaiinti anire ti hutu reha tiha,

Kotiva ti tititaimanta anuraukave. Te maa vikave, timanta airi vaiinti nahenti vika una uvara quqaa uvave tivarave.

⁷ Ne vaivaro iqoka raqi uvava qovaraiqiramanta kia qetaate. Iqokara ti uvava aaranahairo aniramanta kia qetaate. Iqoka raqi haikava naane minti minti i vaira, hauri ne virara iriha vi entava aniraivo tivorave. Vi haikava naanema qovaraiqianarove.

⁸ Vo vatanaava vo vatanaara vataakero raquanarove. Avuhainaa vaiinti vovano nai kena avuhainaa vaiinti ham-pata raquanarove. Vo vatani vo vatani vaturavano utu-anarove. Vo vatani vo vatani karara voqamake narara i entava varianarove. Vi haikava vi haikava qovarama viramanta hauri ne tiha, Ekaara enta aniraivo, tivorave. Nahentivano vainti vatareva tota hoqarero aihavinantemake, ne maara variaina entava qaqi hoqarama taivo, tiate.

⁹ Vi entara ne aitutumaqi viha raurihama variate. Vokika vika ni ravaaqavu vare vuru nai kansoru naavuqi vuruke niqaa uva vatevarave. Ne maara ti vai naavuraqi vaimanta vika ni kaavu numiqake vatevarave. Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara vika ni ravaaqavu vare vuru nora vaiinti avuqaave, avuhainaa vaiinti avuqaave, vuru kaimanta ne ti uva ho tiva qovarama kevarave.

¹⁰ Ne ti uva koqe uva ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi vimanta vika ekaa iriate. ¹¹ Naantiara vika ni ravaaqavu vare vuru ko tireka ivaro, kiama ni aiqau kauqu ntiramanta tiha, Nana nana uvae tirarave, tiate. Vi entara kia nenta aatoqihai irike tiraiti vaivaro, Kotira Maraqravano ni kahaqiharo ne vi uvara tiate tira, ne vi uvaraqa tiate.

¹² Naantiara vokika vika nai qatae nai vakaarae qovarama kaimanta arukevarave. Vika qoka nai vainti qovarama kaimanta arukevarave. Vika vaintinavu nai noka qoka navutaiqihama vika arukaate timanta vika arukevarave.

¹³ Vi entara ekaa vaiinti nahenti niara Ihura vaintive tihama vira kaara vika ni iri qoraigama nimatevarave. Vi entara kia popoharaitiro, kempukaiqaakero ti aaraqaa variqi viharo vuru taiqa kaaina vaiintira, virama ekaara entaqaa Kotiva vitaanarove.

Voqamakero qoraiqiaina haikava naantiara qovaraiqi-ainarara tura

(Matuu 24:15-28; Ruki 21:20-24)

¹⁴ Naantiara ne tavaivaro vaaqu haikavano vehi autu kaarira haikava qovarama viro vaiintivano qioqama tainaini viva miniqaima himpitero varianarove. (Maa uvara kaara riraro aato kenko tirara iriane.) Naantiara vi entara vi haikava qovarama viramanta vaiinti nahenti

Iutia vataini vaika vika himpi aiqū autute veraini aiqina vainainima vuate.

¹⁵ Vi entara naavu qentiana vairava hauri nai naavuqi vaaka oriqetero vo haika varaantorave. Viva vi haikara vi haikara qaqirakero kantama vuarire. ¹⁶ Vovano naahoqi kaiqa vare vairava hauri nai vaagauta varareva anirantero vuantorave, viva qaqima kantama vuarire.

¹⁷ Vi entara nahentinavu vainti taiqaa vikave, vainti naama nimi vai nahentikave, oho, vi entara vika qoraiqama vivarave.

¹⁸ Kia koqe kuari itaaina entava variantorave ti, ne Kotira aaraivaro vi entaraqaa koqe kuari itaaina entava vaira ne ho kante vuate.

¹⁹ Oho, naantiara vi entava qora entavanove, maara ntaaina entavave, uritarero vairamanta vaiinti nahenti voqamake qoraiqama vivarave. Hoqarero Kotiva maa vatara aututo entaraqaahairo kia vo maaravano vira voqaara qovarama vurave. Naantiaravata vi maarava kia qaiqaa-vata qovaraiqianarove. ²⁰ Vi entava vukai enta vairamantavauve, ekaa vaiinti nahenti taiqa vivaro kia vovanovata ho qaqi varianarove. Ho Noravano Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentikara iriharoma vi entara iquqama kaanarove.

²¹ Vi entara vokika niara *Mesaiaavano* mini mainima vaivo tivera, kia ne vika uvara quqaave tiate. ²² Vi entara vo vaiinti vo vaiintivano qovaramavi unahaa tiha, Te *Mesaiaavanove*, tiraro vo vaiintivano, Te Kotira uva qoqaiqamake vaura vaiintikave, tivaqi vi vaivarave. Airi una vaiinti mintimake qovaramavi una kaiqa varaqi viha Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentikara vikavata tinavu avataqi vuate ti, nora kaiqa aahuva kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vara qovaramake vaivarave.

²³ Vika mintiaqi vimanta vi entara ne raurihama variate. Ne vi vaiintika uvara quqaa uvave tivorave ti, te vate maa uvara naantiara qovarama vuaina okarara ni tiva nimi vauro, tiro.

Ihuva nai orurantero tuvuainarara tura
(*Matuu 24:29-31; Ruki 21:25-28*)

²⁴ Ihuva minti tivakero tiharo,

Naantiara nora maara raaina entava taiqa viraro vi entaraqaahairo kuari avuvano konkiraiqama viraro toravanovata kia itairaro

²⁵ vaahoquravanovata, opu makauvanovata, hiqiri hiqiri vairaro naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qakianarove. (*Aisaiaa 13:10; 34:4*)

26 Vi entara te Vataini Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavugaa tuvi variari ekaa maa vataragaa vaika ti tavevarave. Ti mpega okaravano voqamakeru takuqi vairage te kempukavano tuvirerave.

27 Te tuvuvaiha tenta *enseli* vika nititaari vika otu vataini vaiha Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika hihai hihai ruvaagumake ekaa ntitevarave, tiro.

Ihuva fiki katariara uva tuqantaakero tura
(Matiu 24:32-35; Ruki 21:29-33)

28 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne *fiki* katariqaa hai avu aato varaate. Vi katarira mare agu ntuva vivaro, viraqaa-hairo qaiqaa qaraaka ankuri ntareva auti vaimanta ne viraqaa ampeqamake taveha tiha, Nora kuarivano itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave.

29 Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha, Viva tuvuvaina entava aumantoma vaivo, tivarave.
30 Te quqama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove.

31 Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove, tiro.

Kia vovanovata te tuvuvaina entarara kankoma kero iritairave tura
(Matiu 24:36-44)

32 Ihuva minti tivakero tiharo, Te tuvuvaina entava nana entaqaae, nana kuari avuqaae, varianarove? Kia vaiinti vovanovata virara irirave. Kia naaruvaini varia *enselika* virara iriarave. Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha tentavata kia virara irunarave. Kotiva ti Qova, viva naiqaima vi entarara iritairave.

33 Vi entava qovaraqiaina okarara ne kia irihara ti, ne taveha rauriha qeramate variate.

34 Vi entava aniraainarara te nana uvaqaa tuqantaake ni tiva nimirarave? Ho maa uvara voqaarama vaivo. Nora vaiintivano niara aara vireva iharo nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Te vuari ne vi kaiqara vi kaiqara vare vaiqe te orurante aniare, tivakero viva vo kaiqa vo kaiqa vika nimitiro vo vaiintiara tiharo, Are qentiana vaiharama maimaraara raqikihara variante, tivakero ho vurave.

35 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimitiro tiharo, Vi uvara irihama nevata taveha rauriha variate. Tairentae vika nora vaiintivano niara aara vinanaihairo orurantero anianarove? Enta ire inainie? Enta tavaarae? Kokoraaravano uva tinaraqaae? Aatita vinaraqaae anianarove?

36 Viva vaaka orurantero anirero tavaira hauri ne vaite vaivorave.

³⁷ Virara irihama te ninavuaravata ni ekaukaravata mintima turo: Ne koqemake taveha variate turo, tiro.

*Nora vaiintinavu Ihura aruke uvarara qaiqaa tura
(Matiu 26:1-5; Ruki 22:1-2; Ioni 11:45-53)*

14

¹ Vo ihi vo ihi vi vatanaaka Vehakuma Nimito Kararavata, Kia Noqavu Mparetiravata, iriha vi entaraqaa vi karara nora. Vi entara vi karara neva taara enta qaqi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika ruvaaqumavi vaiha Ihura ravaaqavu vare vuru aruke uvara nai tiva ami nai tiva amiha ² vika mintima ti, Tenavu Vehakuma Nimito Karara naaina entaraqaa vaiinti nahenti *„nivuqaa„* Ihura ravaaqavu kaari vira kaara vika raqivorave, tura.

*Nahenti vovano vahavera Ihura qiataqaa aqu amitora
(Matiu 26:6-13; Ioni 12:1-8)*

³ Vi entara Ihuva Betanini Saimonira naavuqi oru vaura. Saimoniya tota vauvaro vaata ne vau numuarava vira arura. Ihuva vi vaiintira naavuqi oru kara ne vauvaro nahenti vovano uriqetero Ihura koqema amitareva *naadi* vahavera koqe untavura, nora monu aquko vahaverara ori taquqi varero, taqu auntana rukavu kero vahavera Ihura qiataqaa vuru qihiakero aqu amitero.

⁴ Vira qiataqaa qihiakero aqu amitomanta hini kuka vi naavuraqi vauka arara itomanta nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Aqao, nantivaroe vi vahaverara qumina aqu amitaivo? ⁵ Vi vahaverara nimiharo 300 *silvaa* monu varakero vehi vaiinti nahenti nimiataarave, ti. Vika minti tivake nahenti vira ati vaura.

⁶ Vika vira ati vauvaro Ihuva vikara tiharo, Qaqi kaivaro vi nahentiva variarire. Ne vi nahentira nantihae ati variavo? Viva mintiharoma ti koqema timite vaivo. ⁷ Vehi vaiinti nahenti kia airaira vateka vo enta vo enta ni hampata variqi vivarave. Ne vo enta vika kahaqiataa ira homa kahaqivarave. Teqaima kia ni hampata airi enta variqi virarave. ⁸ Vi nahentiva nai ho varaaina kaiqara iriharo viva vi kaiqara varaivo. Te qaqi vauna entaraqaa viva naane vahavera aqu timiteharo ti tivaata quntama tera qerama timite vaivo.

⁹ Te quqaa tiari ne iriate. Naantiara ti uva vakaaka ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi viha maa nahentirara irihama viva vate ti mintima timitaina uvararavata tiva nimimanta vika irivarave, tiro.

*Iutaasiva Ihura qovarama kareva vevarero vura
(Matiu 26:14-16; Ruki 22:3-6)*

¹⁰ Ihuva minti tuvaro vira vainti 12 navuqihairo vovano Iutaasi Ikeriotiva naavu viraqihairo vevarero Ihura qovarama kaainarara tiva nimireva vuva oruntero vuru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu tiva nimumanta ¹¹ vika vira uvara quahake nai aiqigaa kauqu aquke tiha, Are minti tiaravera tenavu monu ai amirerave, tuvaro viraqaahairo Iutaasiva Ihura vika kauquqi tuta kaaina aarara ran̄te vaura.

Ihuva nai vaintinavu hampata vehakuma nimito karara nora

(Matiu 26:17-25; Ruki 22:7-14, 21-23; Ioni 13:21-30)

¹² Kia Noqavu Mparetira Ovata ne varia entanavuva aniromanta hoqare enta, vi entara sipisipi naati aruke ne entaraqaa, vira vaintinavu Ihura ireha tiha, Taraqie tenavu oru qerama amitaarirara are Vehakuma Nimito Entarara irihara vi karara nenarave? ti.

¹³ Vinavuka minti tuvaro Ihuva nai vainti taaraqanta nititero tiharo, Netanta nora vatuka Ieruharemini oru vivaro vaiinti vovano namari taqu kaqa varero aaraqaa anirava ani nitanta ntita kaanarove. Ho netanta vira avataqi vivaro ¹⁴ viva naavuqi oriqetaira netantavata viraqi oriqete naavu qorara mintima tiate, Maara ti vai vaiintiva ariara tiharo, Ta *rum uraqie* te tenta vaintinavu hampata Vehakuma Nimito Karara nararave, tivo, tiate.

¹⁵ Netanta minti tivaro viva nitanta nora *rumu*, maari kanta vaina *rum ura* taintavata viraqi vainara nitanta numiqaira ho netanta vi *rum uraqira* kara qerama vataate, tiro.

¹⁶ Ihuva minti tumanta vitanta nora vatukaini orunte tavovaro ekaa haikavano Ihuva tuntemakero vivauma vau-manta vitanta Vehakuma Nimito Karara oru viraqi qerama vatora.

¹⁷ Vi karara qerama vatovaro entuvaro Ihuva nai vaintinavu vataakero uriro ¹⁸ vi naavuraqi kara neharo tiharo, Te tiari iriate. Niqihairo vaiinti vovano navutaaka nivuqaa ti qovarama kaanarove, tiro.

¹⁹ Minti tuvaro vira vaintinavu muntuka qoraigumanta vinavuka vohaiqa vohaiqavano Ihura ireha tiha, Are tiriarae tiarao? Kia te vikavauve, tivaqi vi vaura.

²⁰ Vika minti tivaqi vi vauvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ni 12 navuqihairo vaiinti vovano nai mpareti varakero ti vataakero tanuqi vaati quntama kero naaina vaiintiva, vi vaiintivama ti qovarama kaanarove.

²¹ Haaru vetanto entaqaa ti Vataini Vatatai Vaintika haru kerara mintima qara ntuva torave. Vi uvava vate vivauma varianarove. Ti Vataini Vatatai Vaintika qovarama kaaina vaiintira te virara mpo tiva amitauro. Oho, koqemama vira nova kia vira vata taataarave, tiro.

*Mparetiaravata uainiaravata tivatora**(Matiu 26:26-30; Ruki 22:15-20; 1 Korinti 11:23-25)*

²² Minti tumanta kara ne vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara koqema iarao tivakero nkuikero nai vaintinavu nimito tiharo, Maa karara varaate. Maa mparetiva ti vaatama vaivo, tiro.

²³ Minti tivakero viva *uini kaapu* varakero Kotirara koqema iarao tivakero viti nimumanta ekaa vinavuka *kaapu* viraqihai namari nora.

²⁴ Namari ne vauvaro Ihuva tiharo, Maa namariva ti naarema vaivo. Ti harukaiyaro ti naarevano Kotiva *qaraaka*, uva tiva taatau taainara kempukaiqama kaanarove. Ti naarevano nteharo airi vaiinti nahenti kahaqianarove.

²⁵ Te tiari ne iriate. Vate maa entaraqaahai te kia *uini* qaiqaavata naraiti, qaqirake variqi vi, naantiara Kotiva raqikinaini oru vaiha vi entara qaiqaa qaraaka *uini* narerave, tiro.

²⁶ Ihuva minti tivakero nai vaintinavu hampata Kotirara ihi tivakero vevarero Orivi Aiqinaqaa vurama.

*Pitaava naantiara tiaina uvara Ihuva nai vira tiva amura**(Matiu 26:31-35; Ruki 22:31-34; Ioni 13:36-38)*

²⁷ Vinavuka mini vuvuro Ihuva vinavuka tiva nimito tiharo, Naantiara nenavu ti maini kema aiqiu autute vivarave. Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vate vivauma varianarove. Mintima turave:

Kotiva sipisipi qora vira ruqutu kaira sipisipi vika qe-
take raantaupirima vivarave, turave. (Sek

13:7)

²⁸ Ho naantiara ti vara qaiqaa qaqi himpima kairaqe te naane ni nivuni Karirini virerave, tiro.

²⁹ Minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Naantiara ekaa maanavuka ai maini ke aiqiu autute viqevata, teqaima ainti maini vairerave, tiro.

³⁰ Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiarira are iriane. Vate entaqi kokoraaravano kia taara tataa uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave, tiro.

³¹ Ihuva minti tuvaro Pitaava kempukaiqaakero aqao tiro, Kia te ariara kia tavaunarave tinarave. Ai vataake ti harukaiqevata, kia te minti tirerave, tiro. Pitaava minti tumanta Ihura vainti hininavuvata vohaa vi uvaraqqai tura.

*Gesemani kaqava ututoraqi Ihuva vurama**(Matiu 26:36-46; Ruki 22:39-46)*

³² Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro kaqava ututora, Gesemanive turaqi orureru nai vaintinavuaara tiharo, Nenavu maini oquvi vaiqe te vuturaqi oru Kotira aaraare,

tivakero ³³ Pitaaravata, Iemiravata, Ioniravata, vinavukaqai ntita varero vurama.

Vinavuka ntita varero oru vuvaro vira avu aato kia koge uvaro vira muntukavanovata qoraiquvaro ³⁴ viva vinavukara tiharo, Ti muntukavano voqamakero qoraiqimanta vaunarara tiro, vi maarava ti haatara kareva auti vaivo. Nenavu maqaa ti vataake vaiha avu viti viri ihama aitutiha variate, tiro.

³⁵ Minti tivakero viva inaaraiqaka vutuni viniro, vatakanta hiqiri viro Kotira aarero tiharo, Vo aara vairera, te kia maara ntaina aararaqaa viraiti, vo aaraqaa virerave, tiro. ³⁶ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Mpo ti Qo, are ekaa kaiqa ho vare variaravave. Te ihavina namarira naaina *kaapura* are vi *kaapura* qaqini vara kaane. Te minti tiariraravata, are kia ti muntuka vainara avataqira viraitira, are nena muntuka vainara avataqira vuane, tiro.

³⁷ Ihuva minti tivakero orurantero nai vainti taaramonavu konaini ani tavomanta vinavuka avu taantomanta vaite vauvaro viva Pitaarara tiharo, Saimonio, are vaitee variarao? Mpo, nantihae ne taaramonavu ti vataake inaaraiqa vaiha kia avu rampai keha viti viri aitutiha variavo?

³⁸ Sataaniva ninavu avataantorave ti, aitutiha Kotira aareha variate. Ninavu maraquravano mintiataa ivaro ni vaata kempukavano kia ho vaivo, tiro.

³⁹ Minti tivakero Ihuva qaiqaa vinavuka mini kero oru Kotira aareharo viva vaaka tu uvara vi uvara qai qaiqaavata tiro.

⁴⁰ Minti tivakero qaiqaa orurantero ani tavovaro vira vaintinavu avu taantomanta vaitateqai vaura. Ihuva aniro-manta vinavuka himpi kauriha Ihura tiva ami uvava kia vaumanta vauvaro ⁴¹ Ihuva qaiqaavata oru Kotira aarama taiqa kero orurantero ani tavomanta vinavuka qaiqaa vaite vauvaro Ihuva tiharo, Ike, nenavu auraara vaihae vaite variavo? Ho tavaate. Ti utuvare entava aniraivo. Ti Vatani Vatatai Vaintika vika ti ravaaqavu vare vuru qora kaiqa vare vai vaiintika kauquqi tuta kevarave. ⁴² Ho himpiqenavu vuare. Ti qovarama kaarira vaiintiva anima vaivo, tiro.

Iutaasiva Ihura qovarama kora

(Matiu 26:47-56; Ruki 22:47-53; Ioni 18:3-12)

⁴³ Ihuva vi uvara ti vauvaro vira vainti 12 navuqihairo Iutaasiva orurora. Iutaasiva oruromanta vira vataake airi vaiinti iqoka paipevata, kaavuvata, tota vare orurora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vika vi vaiintika nititomanta vika Iutaasira vataake anura.

⁴⁴ Anuvaro Iutaasiva Ihura qovarama kareva iainarara vikara mintima tiro: Te oru vira uva manteha moqa kaaina

vaiintira virave. Ne vira ravaaqavu kema paama tivake tuata varema vuru kaate, tiro.

⁴⁵ Iutaasiva minti tivakero vika hampata orurero viva vaakama Ihuva vaunaini orurero tiharo, Maara ti variara vaiintio, tivakero vira moqa kero.

⁴⁶ Iutaasiva Ihura oru moqa komanta Iutaasira vataake anuka oru náí kauquqohai Ihura ravaaqavu tovaro ⁴⁷ Ihura tataaqa vira vainti vovano iqoka paipe nai utaqihairo rarau varero viraqohairo vaiinti vo vira aato teqa aqukora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti vira paanaa vainti aato teqa aqukora.

⁴⁸ Vira paanaa vainti aato teqa aqukovaro Ihuva Iutaasira vataake anu vaiintikara tiharo, Ike, ne *kamaanira* vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paipevata kaavuvata vare aniavo? ⁴⁹ Te vo enta vo enta Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vauramanta ne vi entara kia ti ravaaqavu kareka auti variarave. Kotira vukuqi tiriara mintiainarara qara ntuva tova vate vi uvava vivauma varianarove, tiro.

⁵⁰ Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu komanta vira vaintinavu ekaa vira mini ke, getake aiqutute kantama vura.

⁵¹ Vaiinti vohaiqavano qaraaka vaiinti viva tavuna vohaiqaqai rumpatova vi vaiintivaqai Ihura avataqi vi vau-manta vika vira tave oru viravata ravaaqavu karare ti, ⁵² vira tavunaqai rapema kovaro vi vaiintiva tokavano kantama vura.

Iutaa nora vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora

(Matiu 26:57-68; Ruki 22:54-55, 63-71; Ioni 18:13-14, 19-24)

⁵³ Vira vaintinavu aiqutute getake vumanta vika Ihura vita vare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vuraqi vuru komanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika ekaa vi naavuraqi ruvaaqumavi vaura.

⁵⁴ Ihura vita vuru ke vauvaro Pitaava niaraihairo qiata vaiinti naavu vatukaini orurero hohaa aaqaihairo avutaqi vaatirero viro oru vi naavuraqaa maimaraara raqiki vau vaiintinavuka hampata oquvi vaiharo iha taari vaura.

⁵⁵ Pitaava mini vahaqaqaini vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa nora vaiinti viraqi uki vau vaiintikavata, vika viraqi vaiha Ihura arukareka Ihuraqaa uva vataare tuvaro kia vi uvava vaumanta qumina vi uvarara rante vaura. ⁵⁶ Kia uva vaumanta airi vaiinti himpite Ihuraqaa una uvaqai ti vauvaro vika uvavano kia vohaa uva vairaitiro, vo uva vo uvaqai vaura.

⁵⁷ Minti tivaqi vumanta vokuka Ihuraqaa mintima una uva tiha, ⁵⁸ Ihuva minti timanta tenavu irunarave. Viva tiharo, Te Kotira Naavu vaiintivano náí kauquqohai kaqatora, te vi naavura rampaika taaramo enta vaiha qaiqaa naavu vira kaqarerave. Vi naavuva kia vaiintivano kauquqohairo kaqa taaina naavuva varianarove turave, ti. ⁵⁹ Vi vaiintika vi uvaravata tihama kia vohaa uva tiraiti, vo uva vo uvaqai turama.

⁶⁰ Minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata vaiintivano vika nivuqaa himpitero Ihura irero tiharo, Vika mintima ariqaa uva vateha ti variavo. Are vo? Vika uvara nana uvae náí vika tiva niminarave? tiro.

⁶¹ Tuvaro Ihuva kia uvavata tiraitiro, evaara vauvaro qaiqaa qiata vaiinti viva vira irero tiharo, Quqaae Kotiva ai atitaivara are tinavu kahaqirava *Mesai*aavano variarao? Quqaae are Kotira Maaquvano variarao? Tinavu tiva timiraqe iriare, tiro.

⁶² Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Te maa vikave. Ne naantiara tavaiqe te Vataini Vatatai Vaintika noraiqamavi Kotiva mpeqavano variainanaini vira kauqu tanaraini oquvi vaiha tonavuqaa tuvirerave, tiro.

⁶³ Ihuva minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata vaiintivano nai utavaaqa qunahi qaanahima kero tiharo, Oho, vo vaiinti viraqaa uva vataaina vaiintira qumina aarevorave. ⁶⁴ Tavaate. Ne iri variavaro viva Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uva Kotirara tivo. Vira kaara ne Ihurara nana uvae tivarave? Ne tiqe iriare, tiro. Minti tumanta vika tiha, Vira vaaqu kaiqavano uritaraivo. Vira kaara vira arukevaqaima vaivo, ti.

⁶⁵ Minti tivake hini kuka oru Ihuraqaa taara vihike vi-raqaahai Ihuva kia ho tavaarire ti, vira viri tavunaqohai naavumate vira vataake ruheha vira ruqemakeha tiha, Tavave ai arivo? Kia tavaraitira, ai arina vaiintira autu rairaqe iriare, ti. Mintiaqi viha Ihura qoraiqama amitomanta kiripunavuvata vira vite viha kauquqohai vira ruqutuqi vurama.

Pitaava Ihurara kia tavaunarave tura

(Matiu 26:69-75; Ruki 22:56-62; Ioni 18:15-18, 25-27)

⁶⁶ Naavuqi Ihura qoraiqama amitaqi vi vauvaro Pitaava vahaqaqaini vatukaqaa oquvi vauvaro qiata vaiinti vira kaiqa nahenti voyano aitareharo tavovaro ⁶⁷ Pitaava iha taariharo vauvaro vira aitutiharo tiharo, Ae, are Ihura Nasareti-hainaara vikantira variaravave, tiro.

⁶⁸ Tuvaro Pitaava aqao tiro, Are nana uvae tiarao? Are tiana uvara te kiama iruro, tiro. Pitaava minti tivakero oru gentiana vauvaro kokoraaravano uva tura.

⁶⁹ Pitaava mini vauvaro kaiqa nahenti viva qaiqaa vira tavero mini himpite vaukara tiharo, Vi vaiintiva vira navu-
naa vaiintive, tuvaro ⁷⁰ Pitaava aqao kiave tiharo vaura.

Minti tivakero inaaraiqa vaumanta mini himpite vauka vika Pitaarara tiha, Ihura vaintinavu Kariri vatanaaka vari-
avara quqaama arevata vohaa vi vatanaavama variarao, ti.

⁷¹ Vika minti tuvaro Pitaava kauqu aiqigaa aqukero tiharo, Te kia quqaa uva tiariraro Kotiva homa ti haruanarove. Te quqaama turo. Ne ti varia vaiintira kia te vira tavaunarave, tiro.

⁷² Minti tuvaro vaakama kokoraaravano qaiqaa uva tu-
varo Pitaava viraqaahairo Ihuva vaaka tiva amu uvara irikora. Ihuva mintima Pitaara tiva amiro tiharo, Vate entaqi kokoraaravano kia taara tataa uva tirara are taaramo tataama tiriara tihara, Kia te vira tavaunarave, tinarave tu uvara irikovo vira muntukavano qoraiquvaro iqi ratora.

Ihura Pairaatava vaunaini vita vuru kora
(Matiu 27:1-2, 11-14; Ruki 23:1-5; Ioni 18:28-38)

15

¹ Vira qararaa toqaqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, ekaa *kansoru* vaiinti-
navuvata, vika ruvaaqumavi vaiha vika nai auti okarara tiva avuqavuqaake Ihura *seniqohai* rumpa vare Pairaatava *kamaanira* vaiinti nora vaiintivano vauraqi vita vuru kora.

² Vita vuru kovaro Pairaatava Ihura irero tiharo, Quqaae are Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintivano variarao? tu-
varo Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tiro.

³ Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vo uva vo uva kaara Ihura ati vauvaro ⁴ Pairaatava vika uva iriharo qaiqaavata Ihura irero tiharo, Are kiae vika nai vo uva tiva niminarave? Vika airi uva ariqaa vateha ti variavo, tiro.

⁵ Minti tuvaro Ihuva kia uva tiraitiro, evaara vauvaro Pairaatava airi aato utiharo vaura.

Pairaatava Ihura katariqaa arutaate tura
(Matiu 27:15-26; Ruki 23:13-25; Ioni 18:39-19:16)

⁶ Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa *kamaanira* avuhainaa vaiintivano vaiinti nahenti quahama nimateharo karapuhi vaiinti vo kuvantu kero atitovaro maaqaini vura. Vaiinti nahenti vi vaiintira kuvantu timi-
taane tuvaro vi vaiintiraqai kuvantu nimitora. ⁷ Vi entara vaiinti vonavu *kamaanira* hampata raqura kaara karapuhiqi vauvaro vi vaiintinavukaqihairo vovano vira autu Baraba-
siva vaiinti arukora kaara vivavata karapuhiqi vaura.

⁸ Ho vi entaraqaa vaiinti nahenti karapuhi vaiinti vo kuvantu kaainarara iriha uki vauvaro ⁹Pairaatava vika irero tiharo, Te karapuhi vaiinti tarae ni kuvantu nimitararave? Te Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintie ni kuvantu nimitararave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro. ¹⁰Pairaatava irumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu Ihuva noraiqama vuantorave tiha vira toma amitehara ti, vika vira vuru vira kauquqi tutakora.

¹¹Pairaatava karapuhi vaiinti tarave ni kuvantu nimitararave tivakero vaiinti nahenti ire vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu oru vaiinti nahenti nivutana himpite vaiha vikara kempukaiqamake tiha, Kia Ihura kuvantu timitaraitira, Barabasira tinavu kuvantu timitaane, tumantara ti, vaiinti nahenti Barabasira tinavu kuvantu timitaane tura. ¹²Vika minti tuvaro Pairaatava qaiqaa vaiinti nahenti irero tiharo, Ne Ihurara Iutaa vatanaaka Avuhainaa Vaiintive tiarave. Te vi vaiintirara nantie irarave? tiro.

¹³Minti tumanta vika naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti. ¹⁴Vika minti tuvaro Pairaatava vika qaiqaa irero tiharo, Viva nana qora kaiqa autu kaimantae ne minti tiavo? tumanta vika qaqiqai noraiqaake naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti.

¹⁵Vika minti tuvaro Pairaatava vaiinti nahenti quahama nimitareva Barabasira kuvantu nimitero viraqaahairo nai iqoka vaiintinavuara Ihura kaavu umiqakaate tumanta vika vira kaavu umiqakovaro viraqaahairo vira katariqaa arutaate tiro, Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tutakora.

Iqoka vaiintinavu Ihura ruhama amitora
(Matiu 27:27-31; Ioni 19:2-3)

¹⁶Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tuta komanta vika vira vita vare vuru *kamaanira* naavu avutaqi ke vika nai kena iqoka vaiinti ekaa naarama ruvaqumake ¹⁷vika Ihura ruhama amiteha avuhainaa vaiinti tavuna naare tavuna varake Ihura aqu amite viraqaahai auqurua naaunta varake uqurumake, avuhainaa vaiinti tovaqa voqara kahemake Ihura qiataqaa aqu amitora.

¹⁸Mintimake vika nai kauquq tiriqaa aqukeha uva virera tiva amiteha tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? ti.

¹⁹Minti tivake vika kairiqaqohai vira qiata ruqemake, viraqaa taara vihike, vira avuqaa tori kauru aravi vaiha vireraiqama keha quahama amite vaura.

²⁰Vika mintimake ruhama amitaqi vivi taiqake, viraqaahai vika naare tavuna aqu amitora ravaqaake vira utavaqa nonku amite, vira katariqaa hiritareka Ihura vite vurama.

Ihura katariqaa niriqohai aruke hiritora
(*Matiu 27:32-44; Ruki 23:26-43; Ioni 19:17-27*)

²¹ Iqoka vaiinti Ihura katariqaa hiritareka iha, vira vita vare vatuka aaqaini aarana vi vauvaro vaiinti vovano vira autu Saimoniva vihairo nora vatukaini virare tumanta vika vira ravaaqavuke virara kempukaiqamake tiha, Are Ihura katari aqu varera vuru amitaane, tuvaro Saimoniva vira katari aqu varero vuru amitora.

Saimoniva Sairini vataihainaava viva Arekisantaka Rufusika vitanta gova vaura.

²² Vika Ihura vita vare vuru qumina vata *Gorogotave* tunaini kora. *Gorogota* maa uvaraqihai tirera, *Qiata Vuhaariqaavema* tirara.

²³ Mini vuru ke, hunkavu namarira vataake tuqantaato *uainira* Ihura vira amuvaro viva kia vi namarira nora.

²⁴ Kia nomanta vika vira katariqaa niriqohai arute, vira utavaaqa varake, *satu* ruhamaqi viha nariara nariara vira utavaaqa rairake varora.

²⁵ Toqaqi kuarivano 9 *kiroki* umanta Ihura niriqohai katariqaa arutora. ²⁶ Vira niriqohai katariqaa arute Ihura qiataini uva vo, vira *ko* tiva amito uvara qara ntuvake katariqaa arutora. Arutovaro vi uvava mintima tiro:

Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tiro.

Vi uvara mintimake qara ntuva tora.

²⁷ Vika Ihura katariqaa niriqohai arute Ihura vataake vaiinti votantavata arutora. Vitanta vaiinti ruqutiha muara vare vau vaiintitanta vaumanta vika vaiinti vo Ihura kauqu tanaraini arute, vo Ihura kaanaaqaini arutora.

²⁸ [Ihura vataake vitanta arutorara tiro, Kotira vukuqi uva vo qara ntuva tova vivauma vaura. Vi uvava mintima tiro:

Viva qora vaiinti vataakero vairamanta vaiinti nahenti viraravata qora vaiintive tivarave, tura.

Haaru mintima qara ntuva tora.]

²⁹ Ihura niriqohai katariqaa arutomanta vaiinti nahenti vitare aitare iha nai aru runkinkiriha mauru kumiki amiteha Ihura qora uva tiva amiteha tiha, Oho, are tihara, Te Kotira Naavu rampaike taaramo enta vaiha qaiqaa kaqa taiqa kararave, tianara vo? ³⁰ Ho nena kahaqiane. Nena katariqaahaira viquvira viavi ntaane, ti.

³¹ Vika minti ti vaumanta vika aanare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika anire Ihura naaraihama amiteha tiha, Viva vokiaka kahaqa nimateharo nai kia ho kahaqivo. ³² Viva Kotiva atitai vaiintiva *Mesaiaavanove*, Isareri vatanaaka Avuhainaa Vaiintivanoma vaivo, tiamanta irunarave. Ho kaiqe tenavu vaiha tavaariraro viva nai katariqaahairo

viguviro vataini tuvirera, tenavu ho virara quqaa vivave tiare, ti.

Vika minti tumanta vika aanare muara vaiintitanta Ihura vataake arutotanta vitantavata vira gora uva tiva amite vaura.

Ihuva qutu vura

(*Matiu 27:45-56; Ruki 23:44-49; Ioni 19:28-30*)

³³ Mintuvaro kuari qiataqaa uru rovaro viraqaahairo konkuraiquva ekaa vi vataraqaa taaramo kuari avuara variqiro vura.

³⁴ Kuarivano vitiniqaa viro 3 *kiroki* quvaro Ihuva nai uvaqihairo naveraitiro, *Eloi, Eloi, lama sabakitani*—Kotio, Kotio, nantiharae are ti qaqira kera iarao? tiro.

³⁵ Ihuva minti tumanta mini himpite vaukaqihai vokuka vira uva iriha tiha, Viva Elaitaara tinavu kaivaqara aare vaivo, tuvaro ³⁶ vaiinti vovano kantero namari nunko haikara varero hunkaiqamavu *uainiraqi* quntamakeru kairiqa vitiqaa taatautero viri Ihura nona vatero tiharo, Kaiqe vaiha tavaariraro Elaitaava vira kahaqireva tuvirerae, kia tuvirerae tavaare, tiro.

³⁷ Minti tuvaro Ihuva noraiqamakeru oi tivakero qutu vura.

³⁸ Ihuva qutu vuvaro mini Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara nora tavuna virini hiritova virihairo avutavau qunahiqi tuviro miani qunahi muntuvi taiqa vura.

³⁹ Iqoka vaiinti avuhainaava Ihura aruto katarira tataaqa vaiharo tavovaro Ihuva noraiqaakero oi tivakero qutu vuvaro viva tiharo, Oho, quqaama maa vaiintiva Kotira Maaquvano vaiva qutu vivo, tiro.

⁴⁰ Mintuvaro Ihuva qutu vumanta nahentinavu niaranto vaiha tave vaura. Vinavuka hininavuvano vaireka Mariava Makataara vatukaihainaava vauvaro, Mariava qaraaka vaiinti Iemiravata Iosiravata vitanta nova vauvaro, Salomevavata mini vaura.

⁴¹ Vi nahentinavuka Ihuva Kariri vataini nu entara vira avataqi niha vira kahaqama amito nahentinavuka vaumanta nahenti vonavuvata mini vaura. Vika tota Ieruharemini Ihura hampata vuka, vikavata mini vaura.

Ihura quntama tora

(*Matiu 27:57-61; Ruki 23:50-55; Ioni 19:38-42*)

⁴²⁻⁴³ Entama vire uvaro vaiinti vo Iohepiva Arimatia vatukaihainaava anirora. Vi vaiintiva koqe vaiinti *kansoru* vaiintivano vaiharo Kotiva raqikiaina entava aniainarara veka vau vaiintiva anirero, vira qararaa Iutaa vatanaaka maara tu entarara iriharora tiro, viva kia qetaraitiro, oru Pairaatarara tiharo, Ho Ihura vaata are ti timiraqe te vare vuru quntama taare, tiro.

⁴⁴ Minti tuvaro Pairaatava Ihuva vaaka qutu vurara airi aato iriharo iqoka vaiinti vo aaramakero Ihuva vaaka qutu vurara irovaro vi vaiintiva tiharo, ⁴⁵ Eo, viva qutuma vivo, tuvaro Pairaatava Iohepirara tiharo, Homa vira vaata varakera vuru quntama tenarave, tiro.

⁴⁶ Pairaatava minti tuvaro Iohepiva monu aqukero hanta tavuna varero Ihura vaata katariqaahairo viqu muntuvi kero, hanta tavuna viraqohairo apuqama kero muntu vaiinti quntareva ori vaurutoraqi Ihura vera vatero, viraqaahairo nora ori vo venta varero ori qentiana viri tinta tora.

⁴⁷ Mariava Makataaraihainaavavata, vira qamaqova Iosira novavata, vitanta tave vaumanta Ihura oriqi vera vatora.

Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura
(*Matiu 28:1-8; Ruki 24:1-12; Ioni 20:1-10*)

16

¹ Saarareqaa Iutaa vatanaaka maara tu entava taiqomanta Mariava Makataaraqihainaa nahentivanovata, vira qamaqova Iemira novavata, Salomevavata, vi nahenti-navuka monu aqukeha koqe untavu haikara vare, Ihura vaataqaa aqu amitareka vurama.

² Santeqaa toqaqi kuarivano muani ururomanta vinavuka Ihura quntama toraqi vireka vura.

³ Aarana viha vinavuka nai ire nai ireha tiha, Tenavu mini oruraariraro tavave nora ori qentiana tintataara qantua tinavu timitaanarove? Vi oriva nora orima vaivo, ti.

⁴ Vinavuka minti tivake oruvi orure tavovaro vi orira venta vavi kovaro qantuararo vaura.

⁵ Mintima vaumanta vinavuka orure oriqi oriqete tavovaro vaiinti vo, qaraaka vaiintivano hanta utavaaqa nonkuto vaiintiva viraqi hini mantaraini oquvi vaura. Viva viraqi vaumanta vira tave vinavuka qete vauvaro ⁶ vi vaiintiva vinavukara tiharo, Kia qeteha variate. Ihura Nasarethainaa vaiinti katariqaa arutaara, ne virarae rante variavo? Viva kia maaqi vaivo. Viva qaiqaa qaqima himpivo. Nenavu tavaate. Maini vira vataaraqia kia vaivo.

⁷ Ho maa uvara vare vuru vira vaintinavuvata Pitaaravata tiva nimiate: Viva naanema ni nivuni Karirini vi vaivo. Nevata mini oruntema, vira tavevarave. Tota viva qaqi vaiharo vi uvara ni tiva nimura, vate vivauma vaivo. Minti tivake vi uvara tiate, tiro.

⁸ Viva minti tumanta vinavuka qetehara ti, Ihura quntama toraqihai vevare kante viha kia voravata vi uvara tiva amiraiti vurama.

Ihuva Mariara Makataaraqihainaa nahenti avuqaa qovarama vura

(Ioni 20:11-18)

⁹ [Ihuva Sante toqaqi gutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro hoqarero viva Mariara Makataaraqihainaa nahenti avuqaa naane qovarama vura. Haaru Ihuva vi nahentira avutaqihairo vaana 7 navu nititomanta aitare vu nahentira vira avuqaa qovarama vuvaro ¹⁰ Mariava vuru Ihura vaintinavu tiva nimoreva viro oru tavomanta vinavuka Ihurara iqi rate vaura.

¹¹ Iqi rate vauvaro viva vika vuru tiva nimiro tiharo, Ihuva qaiqaa qaqima himpiro vaivo. Te tenta avuqohai vira tavauro, tiro. Minti tumanta vinavuka kia vira uvara quqaa uvave tura.

Ihuva nai vainti taaraqanta nivuqaa qovarama vura

(Ruki 24:13-35)

¹²⁻¹³ Viraqaahairo Ihuva nai vainti votanta nivuqaa qovarama vura. Ihura viri vaata kia tota vauntemakero vaumantara ti, vira vaiintitanta kia vaaka vira viraaqamake tavora. Vitanta aaraini vi vauvaro Ihuva qovarama vumanta vitanta vira tave, orurante ani vokuka tiva nimumanta vinavuka kia vitanta uvaravata quqaa uvave tura.

Ihuva nai vainti 11 navu nivuqaa qovarama vura

(Matiu 28:16-20; Ruki 24:36-49; Ioni 20:19-23)

¹⁴ Ho naantiara ekaanaini Ihura vainti 11 navu kara ne vauvaro Ihuva vinavuka nivuqaa qovarama vura. Ihuva qaqi himpitero vaumanta vokuka vira tave vuru Ihura vaintinavu tiva nimumanta vinavuka vi uvarara kia quqaa uvave ti vauvarora tiro, vira kaara Ihuva naivano vinavuka nivuqaa qovarama viro vinavuka nitiharo tiharo, Nenavu vi uvarara quqaave tiataara vaimanta nenavu kempukaiqama kehama kia quqaa uvave tiavo, tiro.

¹⁵ Ihuva minti tivakero vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne ekaa vata maata vi aniha ekaa vaiinti nahenti maa uvara koqe uva tiva nimiate. ¹⁶ Ti uvara quqaave tivakero namari varaaina vaiintira, virama Kotiva ho vitaanarove. Ti uvara kia quqaave tiaina vaiintira Kotiva kia vira vitaraitiro, viraqaa uvama vataanarove.

¹⁷ Ti uvara quqaave tika, vikama maa kaiqara nora kaiqa ho varevarave. Vika ti hutu rehama vaiinti avutaqihai vaana nititaimanta aitare vivarave. Vika aahuva uva, vo uva vo uva tivarave. ¹⁸ Vika *uqahi/quaiha* utu varaivaro vi haikava kia ho vika ntaihaanarove. Vika uhi namari naivaro uhi namarivano kia ho vika qoraiqama kaanarove. Vika nai kauqu rovava varekaqaa vataimanta vika koqema vivarave, tiro. Ihuva minti turama.

*Kotiva Ihura naaruvaini vita varora
(Ruki 24:50-53; Kaiqa Varora 1:9-11)*

¹⁹ Ihuva Noravano nai vaintinavu uva tiva nimi taiqa kovaro Kotiva vira naaruvaini vita varovaro viva mini oru Nora Kotira kauqu tanaraini oquvi vaurama.

²⁰ Ihuva naaruvaini vumanta vira vaintinavu ekaa vata maata niha Ihurara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauvaro Ihuva Noravano vika kahaqi vaumanta vika kaiqa mpeqa kaiqa uritaro kaiqara vare vaumantara ti, vaiinti nahenti tavovaro vika uva quqaa uvaqai vaura.]

RUKI

Rukiva Ihuva nu okarara tura

¹ Nora vaiintio, Tiopiraasio, Ihuva tinavu avutaini vaiharo vo kaiqa vo kaiqa varorara airi vaiintinavu vi uvara qara ntuva torave.

² Tota vo vaiintinavu nái nivuqohai vi haikara vi haikara tave, viraqaahai vinavuka tinavu tiva timumanta airi vaiinti vi uvara qara ntuva torave. ³ Nora vaiintio, tevata vi uvara okaraqihai irirerave tivake, airi enta iramaqi viha vi uvara ho kankomake iri, arevata iriane ti, maa uvara okaravata, tavaaravata, amutuvata, qara ntuva vatarerave. ⁴ Vo vaiintinavu ai tiva amu uvara vi uvara koqema kera iriane ti, tevata maa uvara ai avuqavu tiva amirerave.

Sekaraiaaka Elisabetikara tura

⁵ King Herotiva Iutia vataqaa raqiki vau entara vaiinti vovano Sekaraiaava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaura. Viva Abisaara vohaa ankuvano vauvaro vira naata Elisabetiva vivavata Eronira vohaa ankuvano Kotira kaiqa vara amite vau ankuva vaura.

⁶ Sekaraiaaka Elisabetika vitanta Kotira avuqaa avuqavuqamake nihama Kotira maara uva ekaa iriqi vi vaura.

⁷ Mintiaqi vihatanta vitanta kia vaintivata vatora. Elisabetiva qaqi *naahiara/qururaiqama* viro kia vainti vataraitiro, qaqitanta variqi vi, konta naampaiqama vura.

⁸⁻⁹ Vo enta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintinavuka vonavu Kotira Naavuqi kaiqa vara vuru taiqake oru maaqaini vaumanta Sekaraiaavavata, vira kana vaiintinavuvata, vinavuka vika kahaqamake Kotira kaiqa varareka anirora. Vika kaiqa varareka iha, *satu* arukeha kaiqa rairakema Sekaraiaarara tiha, Are Kotira Naavuqi vaiharama mura koge unta irava oru vuarire tira, vi haikara iha quara amitaane, tuvaro Sekaraiaava Kotira Naavuqi nariaraa oriqetero unta vu haikara varakero ihaqaa quarareva viro. ¹⁰ Viva vi naavuraqi vaiharo vi kaiqara vare vaumanta qaqi vaiinti nahenti vahaqakanta ukuvi vaiha Kotira aareha vaura.

¹¹ Vika Kotira aare vauvaro Sekaraiaava naavuqi vauvaro vaakama Noravano atito *enseliva* viraqi qovarama viro mura autuaina taintara tataaqa kauqu tanaraini himpitero vauvaro ¹² Sekaraiaava vira tavero ravuku viro qete vaura.

¹³ Qete vauvaro *enseli* viva tiharo, Sekaraiaao, kia qetaane. Are Kotira aarehara iraana uvara Kotiva irivo. Ai naatavano Elisabetiva qorainti vainti vatataanarove. Are vi vaintira

autu reharama Ionirave tiane. ¹⁴ Vi vaintira vatatairara ai muntukaqihairo koqe i vairara are quahehara vairamanta airi vaiinti nahentivata vi vaintirara quahevarave.

¹⁵ Vi vaintiva noruqama viro Kotira avuqaa Nora vaiintivanoma varianarove. Viva *uainivata* iha namari vokiravata kia naanarove. Vira vatataina entaraqaahairo Kotira Maraqravano viraqaa raqikiqiro vuanarove. ¹⁶ Maa vatanaaka Isareri vika airivano vira uva irihama, qora aara qaqrake anirante nai Variqa Nora Kotira aaraqaa vivarave.

¹⁷ Kotiva ai vainti atitairaro viva naane avuni oru viharo, ni kaivaqava Elaitaava mpeqa kaiqa varontema kero, viva mpeqa kaiqa vareharo airi vaiinti nahenti kahaqiramanta vika qora aara qaqira kevarave. Ionira uva irihama vika qokavara antua uva tira qaqrake, nai maaquvara hampata qaiqaa vohaa vaivarave. Ioniva uva tiva nimira vika hampi avu aatoqaa ni vaira qaqrake, avuqavuqamake iriqi ni vai okararaqaa nivarave. Ioniva vaiinti nahenti qerama nimitaira vika Nora Vaiintivano tuvuaainara veka variate, tiro.

¹⁸ Minti tuvaro Sekaraiaava *enseliara* tiharo, Aqao, are tiana uvarara te nantieake quqaave tirarave? Te tenta naatanti konta naampaiqama vuro, tiro.

¹⁹ Sekaraiaava minti tuvaro *enseli* viva nai tiva amiro tiharo, Te Gebarielikave. Te Kotira aaqanto himpite vauraukave. Kotiva ti tititaimanta te koqe vakaaka ai muntu tiva amuro. ²⁰ Ho iriane. Are ti uvara kia quqaave tianara kaarama ai novano tinta virara are kia ho uva tinarave. Are mintimakera variqira viraro te uva tiva taarirava qovaraqama viraro ai naatavano vainti vatatairara vi entarama qaiqaa are uva ho tinarave, tiro.

²¹ *Enseli* viva minti ti vaumanta vahaaqaini vau vaiinti nahentika Sekaraiaara veka vaihama tavovaro naavuqira vukaiqama kero vaumanta vika airi avu aato utiha tiha, Nantiharoe kia viva vaaka vevaraivo, ti vaura. ²² Minti tiyake vauvaro Sekaraiaava veva romanta vika tavovaro viva uva tirare tiro, kia ho uva tura.

Viva kia ho uva tumanta vika tiha, Ike, Sekaraiaava viraqi vaivaro vo haikavano vira avuqaa qovarama vivaroma vira novano tinta vivaro kia ho uva tivo, ti. Vika minti tuvaro Sekaraiaava kia ho uva tiraitiro, kauquqohairoqai aave vateharo vaura. ²³ Viva vo entanavu mini varikero nai kaiqa vuru taiqa kero anirantero nai maaqa oru vauvaro ²⁴ vira naatavano Elisabetiva vainti taiqama vura.

Elisabetiva vainti taiqama viro viva kauquru toranavuara naavuqiqai kukeqaviro vaura. ²⁵ Viva tiharo, Noravano ti aaqurihama timitaivo. Totaa enta te kia vainti vataraiti,

kauriha variavaunarave. Vate maa entara te vainti taiqama vi kia kauriraitima vauro, tiro. Elisabetiva minti turama.

Gebarieliya naaruvaihairo muntu Mariara tiva amura

²⁶ Elisabetiva vainti taiqama vuvaro 6 toranavu aitarovaro Kotiva qaiqaa *enseli* Gebarielira atitovaro viva Nasareti vatuka Kariri vataini ²⁷ Iohepira vaiririqama amito nahentira qaraaka nahenti vakaaka tiva amireva tuvurora. Iohepira ankuvano vaireva, Devitira vira kaivaqara vohaa anku vaura. Iohepira vaiririqama amito nahentira autu Mariara.

²⁸ *Enseli* viva tuvurero naavuqi oriqetero Mariarara tiharo, Ho vaiharave? Are Noravano quahama amitai nahentivama variarao. Viva aintiroma vaivo, tiro.

²⁹ Tuvaro Mariava vira uva iriro noraiqamakeru avu aato utiro tiharo, Nantivaroe tiriara viva minti tivo? tiro.

³⁰ Tuvaro *enseli* viva tiharo, Mariaoa, kia qetaane. Kotiva ariara quahe vaivo. ³¹ Ho are iriane. Are vainti taiqamavira qorainti vainti vatatera vira autu reharama Ihurave tinarave. ³² Viva noruqama viro nora vaiintima varianarove. Virarama Kotiva nai virini naaruvaini vaira vira Maaquvema tivarave. Noravano Kotiva Devitiva nai vira kaivaqava raqikina kaiqarama vira amianarove. ³³ Ai vaintivano Iekopira vohaa anku vikaqaa ekaa enta ekaa enta raqikiqiro vuanarove. Viva raqikina kaiqava kia taiqaanarove, tiro.

³⁴ Gebarieliya minti tuvaro Mariava vira irero tiharo, Kia te qorainti varauraukama vauro. Ho nantiakee te mintirarave? tiro.

³⁵ Mariava minti tuvaro *enseli* viva tiva amiro tiharo, Kotira Maraqravano aintiromo vairaro Kotira mpeqavano ai mantaqaa amitaanarove. Are vataterava Kotira kaiqaqai varaarira vaintiva vairamanta ekaa vika virara Kotira Maaquvema tivarave, tiro.

³⁶ Minti tivakero viva tiharo, Ai varanakaava Elisabetiva kontaiqamaviva vaiharovata, viva vainti taiqama vivo. Viva qorainti vainti vatataanarove. Vi nahentirara *naahiaru/qu-rurairiqama* virave tiavaroma viva vainti taiqama vivaroma 6 toranavu aitaraivo. ³⁷ Kotiva ekaa kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.

³⁸ *Enseli* viva minti tuvaro Mariava tiharo, Te Kotira kaiqaqai vareha variariraukama vauro. Are tinantema kero Noravano tiriara mintianarove, tuvaro viraqaahairo *enseli* viva tuvurantero vurama.

Mariava Elisabetira vuru tiva amura

³⁹ *Enseli* viva tuvurantero vuvaroma Mariava vaaka himpiro Iutiaini vatuka vo, aiqina vauraqi Elisabetira vi vakaakara tiva amireva kantama vura. ⁴⁰ Oru viro oru

Sekaraiaara naavuqi origetero Elisabetira uva mantero.
⁴¹ Uva mante vauvaroma Elisabetira vaintivano auhaqihairo qakubaroma Kotira Maraḡuravano Elisabetira kempukaiḡama kero kahaḡuvaro ⁴² viva naveraitiro tiharo, Airi nahenti variavarovata, Kotiva ariḡaima koḡema amitaivo. Are vatatena vaintiravata Kotiva koḡema amitaanarove.
⁴³ Mpo, are ti Nora Vaiinti vira nova vaiharavata, ti qumina nahentima tavareva uruarao.

⁴⁴ Are vaaka ti uva mantaaramanta te ai uva iri vauraro vaintivano ti auhaqihairo qakivo. ⁴⁵ Noravano vi vakaakara ai tiva amivara are vira uvara quḡaa vivauma varianarove tianarara tiro, Kotiva ai koḡema amitaivara quahehara variarao, tiro.

Mariava ihi tiharo Kotira autu tuaherakora

⁴⁶ Elisabetiva minti tuvaro Mariava Kotira autu tuaheraharo tiharo,

Te tenta muntukaḡihaima Nora vira autu tuahera kauru.

⁴⁷ Viva ti Variḡavano ti kuvantu timitaariva vaivarora tiro, ti maraḡuravano quahehara vaivo.

⁴⁸⁻⁴⁹ Te Kotira kaiḡa nahenti qumina nahenti vauraro Kotiva tiḡai koḡema timitairave.

Kotiva mpeḡavano vaiharo nora kaiḡa ti mintima timitairara ti, vate variakavata, naantiara vaikavata, tiriara Kotiva noraiḡama kero vi nahentira koḡema amitaivareva tivarave.

Kotira autuvano takuḡi vai autuvama vairave.

⁵⁰ Haaruvata, vatevata, naantiaravata, Kotirara iri vai vaiintika Kotiva vikama aaqurihama nimitaanarove.

⁵¹ Vika nái autuḡai tuahera kaaka ruvaaqumavi ḡora kaiḡa varareka auti variavaro Kotiva nai mpeḡa kauḡu tutukero vika raantaupirima kairave.

⁵² Kotiva nora vaiinti vika inaaraḡama kaivaro ḡaḡiḡama vuavaro, viva qumina vaiinti vatainiḡamavi variaka ntita vataimanta vika noraiḡamavi variarave.

⁵³ Karara antuḡa ari variaka variavaro Kotiva vika kara nimimanta namakeha ho variarave.

Kotiva airi haika vataa vaiintika nititama kaimanta vika kia vo haikavata vararaiti, ḡaḡi qumina vuarave.

⁵⁴⁻⁵⁵ Kotiva nai kauḡu aiḡiḡaa aḡukai uvara avataḡi viharo viva tinavu Isareri vaiinti nahenti kahaḡi vairave.

Viva haaru Eparahaamirara tiharo, Te aivata ai vaintivata ekaa enta ekaa enta aaqurihama nimitarerave, tu uvara kia tauru kairave, tiro.

⁵⁶ Mariava minti tivakero Elisabetikantiro variḡi viro, taaramo tora varakero ururantero nai maaḡaini vurama.

Elisabetiva Ionira vatatora

⁵⁷ Elisabetiva vainti vataaina entava anirovaro viva vi entara gorainti vainti vatatora. ⁵⁸ Viva vira vatatomanta vira navunaakavata, vi vatanaakavata, iruvaro Noravano Elisabetira koqema amitomanta vika ani Elisabetira vataake vainti vira quahama amitareka anura.

⁵⁹ Vika ani vauvaro 8 entanavu aitarovaro vi vaintira gorainti vainti vaumantara ti, vira vaata toqa kareka ruvaaquumavi vaiha vika vira vira autu rehama nai qora autu Sekaraiaarave tirare tuvaro ⁶⁰ vira nova aqao tiro, Tetanta vira autu reha Ionirave tirerave, tiro.

⁶¹ Elisabetiva minti tumanta vika tiha, Kia ai ankuqihairo vovano vi autura re vairave, ti.

⁶² Vika minti tivake Sekaraiaarara kauquqohai aave vateha irehama ti, Are nena maaqu nana autue rava tenarave? tuvaro ⁶³ Sekaraiaava kauqu aave vateharo *pepaa* vara timiate tumanta *pepaa* vara amuvaro Sekaraiaava *pepaa* viraqaa qara riharo, Vira autu Ionirave, tiro.

Mintima qara ruva tomanta vika vi auturara ravukuvi.

⁶⁴ Ravuku vuvaro vaakama Sekaraiaara novano qantua vuvaro viva uva ho tiro. Viva uva ho tiharoma Kotira autu tuaherero.

⁶⁵ Minti ti vaumanta vira navunaaka voqamake getora. Mintuvaro vi uvava ekaa verara Iutia aiqina vataini vi anumanta ⁶⁶ vika nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Vi vaintiva nana vaiintivanoe varianarove? ti. Vika tavovaro Noravano kahaqi vauvaro vi vaintiva vaura.

Sekaraiaava ihi tura

⁶⁷ Kotira Maraqravano vira qora Sekaraiaara kem-pukaiqama kero kahaquvaro viva mintima tiro:

⁶⁸ Noravano tinavu Isareri Variqavano tinavu nai vaiinti nahenti kahaqiharo kuvantu kareva anirara ti, kaiqenavu vira autu tuaheraare.

⁶⁹ Noravano tinavu kaivaqara Devitira ankuqihairo vira nainti vo vara himpima kaivaro vi vaiintiva mpeqavano vaiharo tinavu kuvantu timitaariravama vaivo.

⁷⁰ Haaru Noravano nai paropeti vaiintinavu noqihairo mintima tivo:

⁷¹ Ni navutaaka ni arukevorave tima, te ni kahaqirerave. Ni qoraiqama nimate vaika niqaa raqikivorave tima, te ni ruaruama nimitarerave, turave.

⁷² Noravano tinavu kaivaqaukavarara tiharo, Te ni aaqurihama nimitarerave. Te ni hampata vaiha uva tiva taatau taavaunara kia taurukararave, turave.

⁷³⁻⁷⁴ Noravano kauqu aiqiqaa aqukero tinavu kaivaqara Eparahaamirara tiharo, Naantiara are vataterauka vika navutaaka arukevorave tima, te vika ruaruama nimitarerave.

Te vika ruaruama nimitaari vika kia navutaaka aatu getaraiti, ⁷⁵ vika qaqi variqi viha ti tivuqaa vaiha ti kaiqaqai koqemake vareha avuqavu nuate turave, tiro.

⁷⁶ Sekaraiava minti tivakero viva nai vainti naatiara tiharo, Ti vaintivauvo, naantiara vaiinti nahenti ariara mintima tivarave: Kotiva naaruvaini vaiva vi vaiintira kahaqi vaivaro viva Kotira uva ti vaivo, tivarave.

Noravano anireva irara avuni are naane orurera vira aara qerama amitenarave.

⁷⁷ Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimiteharo vika kuvantu nimitaaina uvara, are naane vi uvara vaiinti nahenti tiva niminarave.

⁷⁸ Kotiva tinavuara noraiqamakerō aaqurihama timiteharora tiro, viva naaruvaihairo ataama nimitaaina vaiintira atitairaro viva tenavu variainanaini tuvuanarove. ⁷⁹ Viva tuvurero tenavu konkiraigiraqi qutu vire urauka ataama timitaanarove. Viva tinavu tivita varairaqe tenavu maateraiqiaina aararaqaa koqemake nuvaqi vuare, tiro.

Sekaraiava minti turama.

⁸⁰ Minti tuvaro vira maaquvano noruqama vuvaro vira maraqravanovata kempukaiqiro vaura. Viva qumina vataini variqiro viro noruqama viro, viraqaahairo viva Isareri vatanaaka nivuqaa qovarama vura.

2

Mariava Ihura vatatora (*Matiu 1:18-25*)

¹ Vi entara Romeni avuhainaa vaiinti Sisa Ogatusiva *takisi* varareva tiharo, Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka ne nenta autu vataate, tumanta ²⁻³ ekaa vaiinti nahenti nái maaqa nái maaqaini autu vatareka vurama. (Kuiriniusiva Siria vataqaa raqiki vau entara, vika vi entaraqaa hoqaramake autu vatora.)

⁴⁻⁵ Vaiinti nahenti vohaiqa vohaiqavano nái autu vatareka vuvaro Iohepiva Nasaretihairo himpiro viva nai amito nahentira Mariaravata vita varero Kariri mini kero Iutiaini viro, Devitira vatuka Betarihemini autu vatareva vurama.

Iohepiva nai kaivaqara Devitira vohaa ankuvano vaiharora tiro, viva mini vurama.

Iohepiva Mariara vita varero vuvaro Mariava vainti taiqamaviro airi tora aatara kero vainti vataaina entava aumanto vauvaro ⁶⁻⁷ viva Iohepikantiro oru viro Betarihemini orurora.

Betarihemini orurero tavomanta airi vaiinti nahenti autu vatareka anuka ani ekaa naavu mpiqa kovaro Mariava purumakauvano kara no naavuraqi oru vaura. Oru vi-raqi vaiharo qorainti vainti hoqarenaa vainti vatatero, vira

apuqama kero purumakauvano kara no tanuraqi vaati vaita kora.

Sipisipiqaqaa raqiki vauka vi vaintira oru tavora

⁸ Mariava vainti vatatomanta entaqi vaiinti vonavu vi vataraqaa ukauni vaihama vika sipisipiqaqaa raqiki vaura.

⁹ Vika entaqi sipisipiqaqaa raqiki vauvaro Noravano atito *enseliva* vaakama vika nivuqaa qovarama vuvaro Kotira takuqi vai haikava noraiqama kero aatite vaumanta sipisipiqaqaa raqiki vau vaiintika vira tave, voqamake qeteha vaura.

¹⁰ Vika mintimake qete vauvaro *enseli* viva tiva nimitiro tiharo, Ne kia qetaate. Te koqe vakaaka ni tiva nimirera tuvuro. Vi vakaakara ekaa vaiinti nahenti irihama quahama vaivarave. ¹¹ Vate ni kaivaqara Devitira vatukaqi vainti vo vatataivo. Vi vaintiva ni kuvantukero ntitaariravave. Viva Karaitiva ni Noravanove. ¹² Ne maantimake taveha ti uvara quqaave tivarave: Ne oru vi oru tavaivaro vi vaintira vatakero apuqama kero, purumakauvano kara ne vai tanuraqi vaati vaita kainarama tavevarave, tiro.

¹³ *Enseli* viva minti tumanta vaakama *enseli* iqoka raqi vauka airitahaa qovaramavi vaihama vika Kotira autu tuahereha tiha,

¹⁴ Tenavu Kotiva nai virini vaira vira autu tuahere vauro.

Vataini Kotiva quahama nimate vai vaiintika muntuka paru ihama vaivarave, ti.

¹⁵ *Enseli* vika minti tivake naaruvaini tuvurante vumanta sipisipiqaqaa raqiki vau vaiintika nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Viqenavu Betarihemini Noravano uva tiva timinara oru tavaare, ti. ¹⁶ Vinavuka minti tivakema vika vaaka anirante vatukaini vurama.

Oru tavovaro Iohepiva Mariakantiro vauvaro vaintiruvano purumakauvano kara no tanuraqi vaite vaura.

¹⁷ Vaite vaumanta sipisipiqaqaa raqiki vau vaiintika vira tave tiha, *Enseli* vovano maa vaintirara tinavu minti mintimakeru tiva timivo, tura.

¹⁸ Minti tumanta ekaa vaiinti nahenti vi uvara iri airi avu aato utiha vaura.

¹⁹ Mariava vi uvara aatoqi vatero niharovata, virara iriqiro ni vaura.

²⁰ Sipisipiqaqaa raqiki vau vaiintika vainti vira tave, orurante aniha vika *enselivano* tu uvarara quqaave tivakeha, vika vaaka tave irurara irihama Kotira autu tuaheraqi anura.

Ihura autu ravatora

²¹ Ihura vatatovaro 8 entanavu aitarovaro viva qorainti vainti vaumantara ti, vira vaata toqake entava aniomanta vi entaraqaa vira autu rehama, Ihurave, turama. Haaru

qumina enta, Mariava kia vainti taiqaa vu entara *enselivano* vi autura amiata turara iriha vi autura ravatora.

Kotira Naavuqi vura

²² Mariava vainti vatatero Mosiva maara tivato uvarara iriharoma vo entanavu varikero vira vaata hiqama vuarira entava aniromanta vitanta Iohepika Ihura vita vare Nora Kotira amireka Ieruharemini vura. ²³ Noravano maara tu uvara qara ntuva tova mintima tiro:

Ekaa qorainti vainti hoqare vatatena vaintira Nora Kotira amiraro vira vainti variarire. ²⁴ Vi entara are Kotira Naavuqi orurera uviri taaraqanta mirura voqaatanta amiraro Kotira iha quara amitaarire, tura. (Wkp 12:1-8)

Mariaka Iohepika vi uvara irihama Ieruharemini vura.

²⁵ Ieruharemini oru vauvaro mini vaiinti vovano vira autu Simioniva vaura. Vi vaiintiva avuqavu ni vau vaiintiva, viva Kotira autu tuahere vau vaiintiva vaiharo viva Isareri vatanaaka kahaqiaina vaiintirara ampeqiharo vira veka vaura.

Mintima vauvaro Kotira MaraQuravano vikantiro vaiharo ²⁶ hoqarero vira tiva amiro tiharo, Are kia qaqi qumina qutu viraitira, are Noravano atitaina vaiintira *Mesaiara* vira tavera, viraqaahaira are qutu vinarave, tura.

²⁷ Kotira MaraQuravano minti tuvaro Simioniva variqiro vuvaro vi entara Kotira MaraQuravano vira vitakovaro Kotira Naavuqira vumanta Ihura noka qoka maara uva irihama Ihura vita vare Kotira Naavuqi vuvaro ²⁸ Simioniva vainti vira taveru, vira ravukukero kaqa varero Kotira autu tuahereharo tiharo:

²⁹ Noravauvo, are tota tianara vate vivauma vaivo.

Are homa ti nena kaiqa vaiinti tititairaqe ti muntukaqihairo koqe i vairaqe vuare.

³⁰⁻³¹ Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira tavaate tira, are tinavu kahaqiaina vaintira atitaaramanta te vate tenta tivuqohai vira tavauro.

³² Ovavano ataama nimitaintema kero, vi vaintiva qumina vo vatanaa vo vatanaaka ai aara koqemakero numiqeharo ataama nimitaanarove.

Vi vaiintiva ai vaiinti nahenti Isareri vatanaaka kahaqiraro vika nutuvano virini qiarire, tiro.

³³ Simioniva minti tumanta Ihura noka qoka ravukuvi tiha, Ike, nana uvae viva Ihurara tivo? tuvaro ³⁴ Simioniva Kotira aareharo tiharo, Are vitantavata, vitanta vaintivata koqema nimitaane, tiro. Minti tivakero viva vira nora Mariara tiva amiro tiharo,

Iriane. Hini Isareri vika hiqirivi qoraiqama vimanta hini Isareri vika himpi koqemake variqi vuate tiro, Kotiva maa vaintira kaama tairave.

Kotiya nai okara vaiinti nahenti kankomake tavaate tiro, viva vira atitairave. Mintiramantavata, airi vaiinti nahenti vira qoririma amitevarave.

³⁵ Mintivaro viva airi vaiinti nahenti avu aatoqi vaina uvava govarama kaanarove.

Iqoka paepaevano raqontainantema kero, mpo ike tira haikava ai muntuka qoraiqama amitaanarove, tiro.

³⁶ Simioniva Mariarara minti tuvaro paropeti nahenti vovano Kotira uva qoqaiqama keharo ti vau nahentiva Anaavavata mini vaura. Vira qova Panueriva Asera vohaa ankuvano vaura. Anaava tota qorainti varatero 7 ihi varakovaro ³⁷ vira vaativano qutu vuvaro, viva viraqaahairo tentoqa vaiharo kontaiqama viro airi ihi 84 ihi varakero, viva vo enta vo enta Kotira Naavuqi orureharo entaqivata aatitoraqavata kara auramatero Kotira autu tuahereharo Kotira aare vaura.

³⁸ Mintuvara tiro, Anaava vi entara Kotira Naavu vau-naini orurero Ihura taveru, Kotirara koqema iarao tivakero, vokuka mini vaiha Kotiva Ieruharemini varika ruaruama nimitaaina entara veka vaukara Ihura okarara vika tiva nimura.

³⁹ Anaava minti tumanta Iohepika Mariaka Noravano maara uva tivatora ekaa iri taiqake, vitanta vaintivatamake tuvurante oqaraanaini nai maaqa Kariri vata Nasaretini vurama. ⁴⁰ Mini oru vauvaro vainti viva noruqama viro kempuka vainti vauvaro vira avu aatovano koqema vauvaro Kotiva vira koqema amitora.

Ihuva 12 ihi varakero Kotira Naavuqi vurama

⁴¹ Ihura noka qoka vo ihi vo ihi verara Ieruharemini oru vaiha vehakuma nimito entaraqaa kara namakeha orurante maaqaini tuvi vaura. ⁴² Vo ihi vo ihi mintiaqi vi vauvaro Ihuva 12 ihi varakovaro vehakuma nimito karara ne entava aniomanta vitanta Ihura vataake haaru mintuntemake, qaiqaa Ieruharemini vi karara nareka vurama.

⁴³ Vitanta Ihura vataake oru vi orure mini vo entanavu Ieruharemini vaiha vi karara namake tiha, Kaiqe maaqaini tuvurante vuare, tivake vuvaro Ihuvaqai Ieruharemini mini vaumanta vira noka qoka kia virara iriraiti vura. ⁴⁴ Vitanta tiha, Viva vaakama ti navunaa vokiaka hampata vivo, tivake ururante maaqaini vireka vohaa enta aaraini otu vura. Vitanta vohaa enta aaraini otu viha, Kaiqe vira rantake tavaare, tivake nai navunaaka unaini otu ranteha tavovaro ⁴⁵ kia Ihuva vika hampata vaumanta Mariaka Iohepika qaiqaa tuvurante Ieruharemini vira rantareka vurama.

46 Vitanta Ieruharemini tuvurante vi, taaramo entanavu Ihurara rantaqi viha tavovaro viva Kotira Naavu vaunaini vaura. Viva viraqi vaiharo nora vaiinti Iutaa maara okara tiva nimi vau vaiintika, vika avutana oquvi vaiharo vaiinti noranavu uva tura iriharo viva vinavuka irama nimate vaura.

47 Ihuva nora vaiintinavu avutana oquvi vaumanta nora vaiintinavu uva ti vauvaro Ihuva vika uva irikeharo, viva vika nai tiva nimumanta vika Ihura uva vira iri ravukuvi kauqu runkinkiri iha tiha, Vaiinti noravano uva tintemakero maa vaintiruva uva ti vaivo, ti.

48 Vika minti ti vaumanta vira noka qoka vihai oturante urure tavovaro Ihuva nora vaiintinavu hampata viraqi oquvi vaumanta vitanta vira tave ravukuvura. Vira nova tiharo, Mpo, ti maquvauvo, nantiharae are titantara mintima timitaarao? Titanta ai noka qoka muntukavano qoraiqimanta tetanta ariarama rantaqi vi ani vauro, tiro.

49 Vira nova minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Netanta nantihae ti rante variavo? Netanta kiae iriavo? Te tenta Qora kaiqa varaariraukama vauro, tiro. 50 Ihuva minti tumanta vitanta kia vi uvara okara kankomake irura.

51 Kia kankomake iruvaro Ihuva viraqihairo himpiro nai noka qoka vataakero ururantero vevara Nasaretini otu vaura. Otu mini vaiharo vitanta uvaqai iriqiro viharo, kia vitanta uva raqa karaitiro vaura. Vira nova Ihuva tu uvara ekaa vi uvara nai aatoqi qaqi iritero niharovata iriqiro ni vaura. 52 Ihuva ho noruqama vuvaro vira avu aatovanovata kanko kaanko iro vaumanta Kotivavata vaiinti nahentivata vira tavovaro koqe iro vaura.

*Ioniva vaiinti nahenti vakaaka tiva nimura
(Matiu 3:1-12; Maaki 1:2-8; Ioni 1:19-28)*

3

1 Romeni avuhainaa vaiinti Taiberiusiva raqikiqi viharoma 15 ihi vara kovaro vi entara Pontiusi Piraatava kamaanira avuhainaa vaiintivano vaiharo Iutia vataqaa raqiki vauvaro Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauvaro Herotira qatavano Piripiva, Ituria vataqaavata Tarakonitisi vataqaavata raqiki vauvaro Lisanasiva Abilene vataqaa raqiki vaura.

2 Mintumanta Anaasivavata Kaiapaasivavata vitanta no-raiqamavi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqaa raqiki vaura. Vi entarama Sekaraiaara maquvano Ioniva qumina vataini kia vaiintivano vaunaini vauvaro Kotiva virara ti uva vaiinti nahenti tiva nimiane tuvaro 3 Kotiva tuntema kero, Ioniva Iotani Namarivano tuvunaini vi aniharo vakaaka vaiinti nahenti tiva nimitiro tiharo, Qora aaraqaa nira qaqirake

namari varaivaro Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire, tiro. Ioniva minti ti vaura.

⁴ Haaru qumina vaka paropeti vaiinti Aisaiaava mintima tiro:

Vaiinti vovano qumina vataini vaiharo naveraitiro ti-haro,

Noravano aniaina aarara qerama amiteha vira aara avuqavuqama amitaivaro viva vivauma ho aniarire.

⁵ Ne uqitaiqiraqi vata ntava mpiqake, nora aiqinave, inaara aiqinave, ne vira teqa kaivaro aara avuqavu vari-arire.

Aara rare raarera inara teqa kaivaro avuqavuma viro variarire. Aara otiqetero ururero inara ehauruma/humuqu kaivaro vohaa avuqavuqai variarire.

⁶ Ekaa naato vataini variaka Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitero ntitaaina okarara tavevarave, tura. (*Aisaiia 40:3-5*)

Aisaiaava haaru qumina vaka vi uvara tiva tovaro, Ioniva anirero vohaa qaramakero vi uvara tura.

⁷ Ioniva minti ti vaumanta vaiinti nahenti airivano Ionira vira namari varareka viva unaini anirovaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ne *uqahi/quaiha* vaintairama variavo. Kotira arara ite vaivaro vaiinti nahenti ntaihareva auti vaivo. Tavave ninavuvata aruantorave aiqū autute kantama vuate timantae ne maini te unanaini aniavo? ⁸ Ne quqaiqamake qora kaiqa qaqira kareka autivera, koqe kaiqaqai varaqi vuate. Ne nenta tiha, Eparahaamiva tinavu kaivaqavave, tinavu qovave, vairara ti, tenavu ho vauro, tivorave. Kotiva mintiataa irera, viva homa ni qaqira kero maa orinavuraqihairo Eparahaamira naintivara vara qovaraqama kaanarove.

⁹ Kotiva katari tuqireva rori katari tuqaqima qeramakero vataivo. Kia koqe tava irainara viva teqaaqama kero ihaqi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.

¹⁰ Ioniva minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka vira ireha tiha, Ike, vi uvara are tianara tenavu iriha nantie irarave? ¹¹ Tuvaro viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano *sioti* taaraqanta vatairava kia vatainaravata vonku amiarire. Vaiinti vovano kara vatairava kia vatainaravata rairakera amiane, tiro.

¹² Minti tumanta *takisi* vare vau vaiintika namari varareka anuka vira ireha tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu vo, nantie irarave? ¹³ tuvaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ne *takisi* varehama *kamaanira* uva irihama avuqavuqamake *takisi* varaate. Kia nenta irike qumina voqavata varaate, tiro.

¹⁴ Ioniva minti tumanta iqoka vaiintinavu vira ireha tiha, Tenavu vo, nantie irarave? tuvaro Ioniva vika tiva nimiro

tiharo, Kia oru vorara ari ruqutu kaarorave tiha monu timiane tiate. Kia qumina voraqaa uva ntuvake vataate. Ne *aami* kaiqa varehama nenta vare monura viraraqaima hove tiate, tiro.

¹⁵ Ioniva minti ti vaumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka Kotiva atitaaina vaiintira, *Mesaiiaara* vira vekaiqiha vaukara ti, vika nai ireha nai ireha tiha, Maa vaiintivae *Mesaiavano* vaivo? ti.

¹⁶ Vika minti ti vauvaro Ioniva iriro vika nai tiva nimiro tiharo, Te qumina namariqai ni nimi vauro. Noravano ti aataaariravama ti naantiara ani vaivo. Te qumina vaiintivano vaihara ti, te vira aiqū nonkutai naaquntara kia ho qantu amitararave. Ne namari varaantema kero, viva Kotira Maraḡura ni nimiharo, nai iha itaainara voḡaara viravata ni nimianarove.

¹⁷ Viva nai *havore* kauquqi tota varero *uiti raisi* voḡaara *riruruma/ritatima* kero, nora nai *havoreḡohairo* vaḡita varero vuru nai naavuqi vatero viraḡaahairo qumina rapavata vaḡita varero vuru kia qimpa vuaina iharaqi aḡu kairaro ita vuanarove, tiro.

¹⁸ Minti tivakero vaiinti nahenti vira uva iriate tiro, Ioniva vi uvaravata vo uva vo uvavata, vika tiva nimiharo Ihuva aniaina vakaakara koḡe vakaakavata, vika tiva nimura.

Herotiva Ionira karapuhiqama kora

¹⁹ Herotiva Kariri vataqaa raḡiki vauvaro Ioniva Herotira atiharo tiharo, Herotiva kia nai qata naata Heroti-Namarira varaataarave. Viva ḡora kaiqa viravata, airi ḡora kaiqa vokiravata varaivo, tiro.

²⁰ Ioniva minti tuvaro Herotiva ḡora kaiqa voḡavata vareharo Ionira karapuhiqama kora.

Ioniva Ihura namari amura (*Matiu 3:13-17; Maaki 1:9-11*)

²¹ Hoḡarero Ioniva kia karapuhiqi vau entara, viva vaiinti nahenti namari nimiharo Ihuravata namari amura. Viva namari vira amuvaro Ihuva Kotira aare vauvaro naaruvavano qantuara vuvaro ²² Kotira Maraḡuravano mirura voḡaara ata varero tuviro, tuvū Ihuraḡaata utama vuvaro uvavano naaruvaihairo mintima tiro: *Are ti Maaquma variarao. Ti muntukavano ariarama vaivo. Te ariara quahema vauro, tura.*

Ihura kaivaḡaukavara nutu (*Matiu 1:1-17*)

²³ Ihuva ihi 30navu varakero viraḡaahairo nai kaiqa hoḡarama kero varaḡiro vumanta vaiinti nahenti virara Iohepira maaquve tura.

Iohepiva Helira maaquvano vauvaro

24 Heliva Mataatira maaquvano vauvaro
 Mataativa Rivaira maaquvano vauvaro
 Rivaiva Melkira maaquvano vauvaro
 Melkiva Janaira maaquvano vauvaro
 Janaiva Iohepira maaquvano vauvaro
 25 Iohepiva Matatiaasira maaquvano vauvaro
 Matatiaasiva Amosira maaquvano vauvaro
 Amosiva Nahumura maaquvano vauvaro
 Nahumuva Esilira maaquvano vauvaro
 Esiliva Nagaira maaquvano vauvaro
 26 Nagaiva Maatira maaquvano vauvaro
 Maativa Matatiaasira maaquvano vauvaro
 Matatiaasiva Semenira maaquvano vauvaro
 Semeniva Josekira maaquvano vauvaro
 Josekiva Jodaara maaquvano vauvaro
 27 Jodaava Joanaanira maaquvano vauvaro
 Joanaaniva Resaara maaquvano vauvaro
 Resaava Serubabelira maaquvano vauvaro
 Serubabeliva Seatielira maaquvano vauvaro
 Seatieliva Nerira maaquvano vauvaro
 28 Neriva Melkira maaquvano vauvaro
 Melkiva Adira maaquvano vauvaro
 Adiva Kosaamura maaquvano vauvaro
 Kosaamuva Elamataamura maaquvano vauvaro
 Elamataamuva Erura maaquvano vauvaro
 29 Eruva Iosuaara maaquvano vauvaro
 Iosuaava Eliesera maaquvano vauvaro
 Elieseva Iorimura maaquvano vauvaro
 Iorimuva Mataatira maaquvano vauvaro
 Mataativa Rivaira maaquvano vauvaro
 30 Rivaiva Simeonira maaquvano vauvaro
 Simeoniva Iutaara maaquvano vauvaro
 Iutaava Iohepira maaquvano vauvaro
 Iohepiva Jonaamura maaquvano vauvaro
 Jonaamuva Eliakimira maaquvano vauvaro
 31 Eliakimiva Meleaara maaquvano vauvaro
 Meleaava Menaara maaquvano vauvaro
 Menaava Matataara maaquvano vauvaro
 Matataava Nataanira maaquvano vauvaro
 Nataaniva Devitira maaquvano vauvaro
 32 Devitiva Iesira maaquvano vauvaro
 Iesiva Obetira maaquvano vauvaro
 Obetiva Boasira maaquvano vauvaro
 Boasiva Saramonira maaquvano vauvaro
 Saramoniva Nasonira maaquvano vauvaro

33 Nasoniva Aminadaapira maaquvano vauvaro
 Aminadaapiva Ataminira maaquvano vauvaro
 Ataminiva Aanira maaquvano vauvaro
 Aaniva Hesaronira maaquvano vauvaro
 Hesaroniva Peresira maaquvano vauvaro
 Peresiva Iutaara maaquvano vauvaro
 34 Iutaava Iekopira maaquvano vauvaro
 Iekopiva Aisaakira maaquvano vauvaro
 Aisaakiva Eparahaamira maaquvano vauvaro
 Eparahaamiva Teraara maaquvano vauvaro
 Teraava Nahora maaquvano vauvaro
 35 Nahova Serukira maaquvano vauvaro
 Serukiva Reura maaquvano vauvaro
 Reuva Pelekira maaquvano vauvaro
 Pelekiva Ebera maaquvano vauvaro
 Ebeva Selaara maaquvano vauvaro
 36 Selaava Kainaanira maaquvano vauvaro
 Kainaaniva Apaksaatira maaquvano vauvaro
 Apaksaativa Semura maaquvano vauvaro
 Semuva Noaara maaquvano vauvaro
 Noaava Lamekira maaquvano vauvaro
 37 Lamekiva Metuselaara maaquvano vauvaro
 Metuselaava Enokira maaquvano vauvaro
 Enokiva Jaretira maaquvano vauvaro
 Jaretiva Mahalalelira maaquvano vauvaro
 Mahalaleлива Kenaanira maaquvano vauvaro
 Kenaaniva Enosira maaquvano vauvaro
 38 Enosiva Setira maaquvano vauvaro
 Setiva Adaamura maaquvano vauvaro
 Adaamuva Kotira maaquvano vaura.

Sataaniva Ihura avatora
(Matuu 4:1-11; Maaki 1:12-13)

4

1 ʻIoniva Ihura namari amuvaro viraqaahairo,ʼ Kotira
 Maraqravano Ihuraqi mpiqavuvuvaro Ihuva tuvurantero
 Iotani Namari mini kero vuvaro Kotira Maraqravano vira
 vita varero kia vaiintivanovata vaunaini gumina vataini
 vuru kora.

2 Vuru kovaro Ihuva 40 entanavuvara mini vauvaro Sa-
 taaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro, Ihura avatora.
 Ihuva 40 entanavu mini variqiro viharo kia karavata
 naraitiro, narara vaura.

3 Ihuva narara vauvaro Sataaniva anirero virara tiharo,
 Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, maa orinavurara
 tiraro *mpareti* kuqu virara naane, tiro.

⁴ Minti tuvaro Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi gara ntuva tova mintimama tivo:

Vaiintivano kara naainararaqai noraiqaakero iriqiro virava kia ho qaqi variqiro vuanarove. (Lo 8:3)

⁵ Ihuva minti tuvaro Sataaniva viraqaahairo vira vita varero virini [aiqinaqaa] orini vaiharo ekaa vaiintivano naato vataqaa raqikura vira umiqeharo tiharo, ⁶ Ekaa maa haikava ti timitai haikavama vaivo. Te maa haikara vo vaiinti amiataa irera, te homa vira amirarave. Te homa maa haikara ai amiariraro ai autuvano noraiqama virara are vi haikaraqaa raqikiqira vinarave. ⁷ Are ti hutuqai tuahera timitairera, te homa ekaa maa haikara maa haikara ai amirarave, tiro.

⁸ Minti tuvaro Ihuva Sataanira nai vira tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi gara ntuva tova mintimama tiro:

Variqavano Kotiva Noravano vairara tira, are viraqai kaiqa vara amiteharama vira autuqai tuaheraqira vuane, turave, tiro. (Lo 6:13)

⁹ Minti tuvaro Sataaniva Ihura qaiqaa vita varero Ieruharemini viro Kotira Naavu qiata nai veraraqaa Ihura vara vaari himpimatero tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, are maaqaahaira vatakanta aquvuane.

¹⁰ Kotira vukuqi mintima gara ntuva tova tiharo, *Kotiva tiramanta enseli vika ariqaa koqemake raqikivarave*, turave.

¹¹ Qaiqaavata tiharo, *Are nena aiku oriqaqa ruteqa kerorave ti, enseli vika nai kauquqohai ai totaqaq vivarave*, turave, tiro. (Ihi 91:11-12)

¹² Sataaniva minti tuvaro Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi maa uvavama vaivo: *Noravano ai Variqavano vairara tira, are kia vira avataane*, turave, tiro. (Lo 6:16)

¹³ Minti tuvaro Sataaniva Ihura qumina avateharo taveru, kaiqe vo enta vira qaiqaa avateha tavaare tivakero, Ihura qaqira mini kero vurama.

Ihuva Karirini nai kaiqa hoqarama tora
(Matiu 4:12-17; Maaki 1:14-15)

¹⁴ Sataaniva vuvaro Kotira Maraqravano Ihura kem-pukaiqama kovaro viva anirantero Karirini oru vaura. Mini oru vau uvara ekaa vi vataraqaa vau vaiinti nahentika irura.

¹⁵ Ihuva vika maara naavu voqi voqi oriqetero variqiro viharo uva tiva nimi vaumanta ekaa vaiinti nahenti virara koqe vaiintive ti vaura.

Nasaretihaanaaka vira qoririma amitora
(Matiu 13:53-58; Maaki 6:1-6)

¹⁶ Ihuva Karirini oru niharo nai tota vainti naatiruka vau vatukara Nasareti orureru Maara Entaqaa maara naavuqi

vi vauntemakero, qaiqaavata Ihuva maara naavuqi viro. Viraqi oru vaiharo viva Kotira vuku kaara rireva himpuvaro
 17 Paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato vukura amuvaro Ihuva vuku vira uruquruma tora kuvantu vantuma kero, maa uvara qara ntuvatora rantakero kaara riharo tiharo,

18 Te koqe vakaaka vehi vaiinti nahenti tiva nimirera uraro Noravano ti qiatagaa vahavera qihiakeharo ti no-raiqamakero ti vara kaimanta te anuraro vira Maraqa-ravano tintiro vaiharo ti kahaqi vaivo. Viva ti tititeharo mintima vaiinti nahenti tiva nimiane turave: Ni rumpataa vaiinti nahentika ne homa qaqi vivarave, tiane. Avu qimpa vika ne ho avu rampaike tavaate, tiane. Ni qo-raiqama nimitaamanta maaraqi variaka ne homa qaqi vivarave, tiane.

19 Noravano vaiinti nahenti quahama nimitaaina entava aniraainara, are virara vaiinti nahenti tiva nimiane.

Vi uvara vi uvara mintimakera tiva nimiane, turave, tiro. *(Aisaiaa 61:1-2)*

20 Aisaiaava qara ntuvato uvara Ihuva kaara ntuva kero, viraqaahairo vuku qaiqaa uruquruma kero vaiinti vovano vukuqaa raqikura vira viti ami-ro oru oquviro. Ihuva oru oquviro vaumanta maara naavuqi ruvaagumavi vauka viragai aituti vauvaro 21 Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Vaaka te kaara ntuva kauramanta iria uvava vate quqaa vivauma vaivo, tiro.

22 Ihuva minti tumanta vika virara tiha, Ihuva koqe vaiintive. Ike, vira noqihairo koqe uvama ti vaivo, ti. Minti tivakevata, qaiqaa vika aqao ti, Vi vaiintiva Iohepira maaquvanoqaima vaivo, ti.

23 Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Vaiinti nahenti vo uvaqaa ntuvake tiha, *Are doktaavano vairera, nenavano nena vaata koqema kairaqa tavaare*, ti variarave. Ho ne vi uvara iriha tiri-aravata mintie tivarave? Ne qaiqaa maa uvarae tiriara tivarave: Are Kapenaumini vaihara varaana kaiqarara tiamanta irunarave. Ho are maaqi nena vatukaqi vaihara vi kaiqara nora kaiqa varaiqe tenavuvata tavaare, tivarave. Ne tiriara mintie tivarave? tiro.

24 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Paropeti vaiintivano nai maaqaini vairamanta vira navunaaka kia vira uva irivarave.

25 Ho ne iri vaiqe te uva vo ni tiva nimiare. Haaru ni kaivaqava Elaitaava qaqi vau entara maini Isareri vataini nora kuari itaqi vuvaro taaramo ihi 6 toranavuara kia aaqu ruvaro karavata kia vauvaro nora antuqa arumanta vi entara tentoqa nahenti airinavu mini vaurave. 26 Vika mini vauvaro Kotiva kia Elaitaara vi nahentinavuka vaunaini

atitaraitiro, viva Elaitaara atitovaro vo vatanaa tentoqa nahentivano Sarefati vatuka Saidoni maaqaini vau nahentira kahaqireva vurave.

27 Haaru ni kaivaqava vovano, Elisaava paropeti vaiintivano vau entara, vi entara maini Isareri vataini airi vaiintinavu numuaravano vaata ne vau vaiintika vauvaro Elisaava kia vinavukaqihairo vo vaiinti kahaqiraitiro, viva vo vatanaa vaiintiqaí Nemaanira Siria vataihainaa vaiintiqaí kahaquvaro vira numuaravano tavanta vurave, tiro.

28 Ihuva minti tumanta maara naavuqi ruvaaqumavi vauka vi uvara iruvaro arara itomanta 29 vika himpi Ihura rarau vare vevare vatuka aaqaini vita vare vura.

Nasareti vatukavano aiqinaqaa vaumantara ti, vika aiqinaqaa vaarire Ihura viraqaahai onkaiqi venta aqukarare tuvaro 30 Ihuva vaiinti nahenti nivutanahairo qaqi vitarero vinura.

*Ihuva vaanavano avutaqi vau vaiintira koqema kora
(Maaki 1:21-28)*

31 Ihuva Karirini vau vatukara Kapenaumini otuntero mini vaiharo Maara Entaqaa vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vaumanta 32 vika Ihura uva iriha náí kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, viva nora vaiintivano uva tiantema kero, kempukaigama kero uva ti vaivo, ti.

33 Vika minti ti vauvaro vaanavano vira avutaqi vau vaiintiva naveraitiro tiharo, 34 Ihuo, are Nasaretihainavave. Are tinavuara nantima karevae aniarao? Are tinavu vehiqama karevae aniarao? Te ai okara iri tavaunarave. Kotiva ai atitaivara are Kotira kaiqaqai vare variaravave, tiro.

35 Minti tuvaro Ihuva vaana vira atiharo tiharo, Evaara variane. Vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane, tiro.

Ihuva minti tuvaro vaana viva vaiinti nahenti nivuqaa vi vaiintira vara kero aqu kovaro viva vatakanta hiqiruvaro vaana viva kia vi vaiintira qoraigama amitaraitiro, viraqihairo qihaaqamakeru aitarero qaqini vura.

36 Vaana viva aitarero qaqini vumanta mini ruvaaqumavi vauka ravukuvi kauqu runkinkiriha nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Viva tara autuqaa uva tivaroe vaana viva qaqini aitarero vivo? Viva nora vaiintivano uva tintema kero ti vaimanta, vaanavuvu vira uva iriha, vika qaqini aitare vi variarave, ti.

37 Vika vi uvara minti tivaqi vi anumanta ekaa vi vatukara aaqanto vaikavata vi uvara irura.

*Pitaara aintaantara koqema kora
(Matiu 8:14-15; Maaki 1:29-31)*

38 Ihuva maara naavuqihairo vevarero Saimonira naavuqi oru vauvaro Saimonira aintaantara vaatavano iha ite vauvaro vaumanta vika oru Ihurara vira kahaqiane tuvaro
 39 Ihuva oru vi nahentira tataaqa himpitero vaiharo rovara atitama kovaro rovaravano taiqa vuvaro vi nahentiva vaaka himpiro vika kara gera i vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema kora
 (Matiu 8:16-17; Maaki 1:32-34)

40 Mintuvaro kuarivano ruhunki vaumanta vi vatanaaka nai navunaaka vo rovara vo rovara varoka ntita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro viva nai kauqu voqaa voqaa vateharo vika koqema nimite vaura.

41 Vaananavuvata airi vaiinti nahenti nivutaqihai aitare vihama naveraitiha, Are Kotira Maaquvanoma variarao, ti. Vika minti tiha Ihuva *Mesaia*avano vau okarara kankomake irurara tiro, Ihuva vika nitiro tiharo, Ne evaara variate, tiro. Turama.

Ihuva Iutaa vatanaaka vakaaka tiva nimura
 (Maaki 1:35-39)

42 Vira qararaa aatitovaro Ihuva vi vatukara mini kero qumina kanta vumanta vaiinti nahenti vira rantareka vi, oru vira rantake kia vonaini vuane tivake, vira ravaaqavu karare tuvaro
 43 Ihuva aqao tiro, Te Kotiva raqikiaina uvara koqe vakaaka vo vatuka vo vatuka niha vaiinti nahenti tiva nimirave. Kotiva vi kaiqara varaane tiro, ti tititaimanta tuvuraukave, tiro.

44 Minti tivakero Ihuva Iutia vataini vi aniharo vika maara naavuqi vaiharo vi vakaakara vaiinti nahenti tiva nimi vaura.

5

Ihuva tuvaro Saimoni Pitaava airi havuka varora
 (Matiu 4:18-22; Maaki 1:16-20)

¹ Vo enta Ihuva Kenesareti „Kariri“, Varuva auvahianta himpiro vaumanta airi vaiinti nahenti Kotira uva irireka nai vente nai vente iha vaura.

² Minti vauvaro Ihuva tavovaro votu taaraqanta namariqihai auvahini vuru vatotanta vaura. Havuka kaiqa vare vauka votutanta mini ke, vahe hiqareka vuvaro votu vitanqai mini vauvaro
³ Ihuva oru Saimonira votuqi vaarirero Saimonirara tiharo, Nena votu maa inaaraiqa venta kairaro namariqaa vutuntoqama virage te viraqi vaiha uva tiva nimiare, tiro. Minti tivakero viva votuqi oquviro vaiharo vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vaura.

⁴ Ihuva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi taiqa kero viva Saimonirara tiharo, Nenavu varuva avutaini votu venta

vuru vate, vahe vaavi varuvaqi quntama te viraqihai havuka varaate, tiro.

⁵ Minti tuvaro Saimoniva aqao tiro, Noravauvo, tenavu gumina entaqi havuka varare ti, vukaari utiha kia havuka voqavata varaunarave. Ho are minti tiaravera tenavu ai uva iri, vahe varake vaavi quntama tarerave, tiro.

⁶ Saimoniva minti tivakero vivavata vokukavata vahe vaavi namariqi quntama tovaro havuka airitahaa vaheqi otiqete mpiqa vuvaro maara rovaro vahevano rapema vireva auti vaumanta ⁷ vika nai navunaaka vo votuqi anukara kauqu katu ntiha tiha, Kante ani tinavu kahaqiate, tumanta vikavata ani havuka vaheqihai varakeha vi votutanta mpiqa komanta vi votutanta maara reha namariqi rupeqa vuaqara i vaura.

⁸ Saimoni Pitaava tavovaro mintimakero vauvaro viva oru Ihura avuqaa tori kauru araviro virara tiharo, Noravauvo, te qora kaiqa vare vaura vaiintikave. Are ti qaqirakera vuane, tiro. ⁹ Pitaava minti tivakero vivavata vira vataake vaikavata havuka airi varorara kauqu runkinkiri i vaiha airi avu aato uti vaura.

¹⁰ Sebedira maaqutanta Iemika Ionika vitantavata Saimonira vataake havuka kaiqa vare vautanta, vitantavata airi havuka tave kauqu runkinkiri i vaura.

Mintuvaro Ihuva Saimonira tiva amiro tiharo, Kia qetaane. Vate maa entaraqaahaira are havuka varenantema kera, naantiara vaiinti nahentivata ntitenarave, tiro.

¹¹ Ihuva minti tumanta vika votu namari aovahini rarau vuru vate, ekaa haika qaqira mini ke, Ihuraqai avataqi vura.

*Ihuva numuaravano vaata ne vau vaiintira koqema kora
(Matiu 8:1-4; Maaki 1:40-45)*

¹² Vo enta Ihuva vo vatukaqi oru vauvaro numuaravano vira vaata ne vau vaiintiva mini vauva Ihura tavero, oru vira avuqaa hiqiriviro nai viri viavi vataini vatero Ihurara mpo tiharo, Noravauvo, are ti kahaqiaataa irera, are homa ti numuara nunka timitenarave, tiro.

¹³ Minti tuvaro Ihuva nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero tiharo, Te mintiataa iverama ai mintima amitarerave. Te ai numuarara tavanta vuarire turo, tuvaro vira vaata ne vau numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.

¹⁴ Ho vauvaro Ihuva vira qioqamatero tiharo, Kia voravata tiva amiraitira, oru viraro Kotira kaiqa vara amite vaira vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira are Mosiva maara uva tivatorara iriharama *ofaa* vo iha quarairamanta vaiinti nahenti vika ariara tiha, Quqaama vira vaatavano koqema vivo, tiate, tiro.

15 Ihuva minti tuvarovata, vaaka vi uvava vi anumanta airi vaiinti nahenti vi uvara iri vika tiha, Kaiqe tenavuvata Ihuva vainanaini oru vira uva iriariraro viva tinavu aiha viraaravata koqema timitaarire, tivakeha viva unaini oru ruvaaqumavi vaura. 16 Mintuvaro Ihuva vaiinti nahenti mini kero vatete Kotira aarareva kia vaiintivanovata vau-naini vi vaura.

*Vaata qutu rava vu vaiintira Ihuva koqema kora
(Matuu 9:1-8; Maaki 2:1-12)*

17 Vo enta Ihuva vakaaka tiva nimi vaumanta Parasi vai-intinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, vira uva irireka ruvaaqumavi vaura. Vi vaiintinavuka hihai hihai ekaa Karirini vau vatukaraqaahaive, ekaa Iutiaini vau vatukaraqaahaive, Ieruharemihaive, hihai hihai anuka ani viva unaini oquvi vaura. Mintimake ani ruvaaqumavi vauvaro Noravano Ihura kempukaiqama kovaro viva vai-inti nahenti niha vuka koqema nimitaarira kempukava ho vaura.

18 Vaiinti vonavu anire vinavuka vo vaiinti vira vaata qutu rava vu vaiintira tainta vare anura. Vinavuka vira tainta vare anire tiha, Kaiqe tenavu naavuqi oriqete Ihura avuqaa maa vaiintira vuru kaare, tivake tavomanta

19 vaiinti nahenti airitahaa vaumanta vika vi vaiintira vi-tavare oriqeteva kia ho vaura. Kia ho vaumanta vika qaqirake naavu qiataqaa vi vaiintira vara vaari vate, naavu qiata ntomake vi vaiintira taintaqaa naaqunta rumpate, viraqaahai vinavuka vi vaiintira naaqunta rumpa tora vira tuta tutamaqi tuvi muntu vaiinti avutana Ihuva vauraqaa vatara.

20 Vinavuka vi vaiintira muntu vatovaro Ihuva irumanta vinavuka naíqai tiha, Quqaama Ihuva vi vaiintira vate ko-qema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro Ihuva vi vaiinti-rara tiharo, Ti vaiintivauvo, are Kotira uva raqa kaanara vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.

21 Minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Aqao, maa vaiintiva ta vaiintivae? Viva minti tiharo Koti-rama qoraiqama amite vaivo. Kiama qaqi vaiinti vovano nai kena vaiintiara tiharo, Are Kotira uva raqa kaanara te nunkama amitauro, tianarove. Kotiva nai vivaqaima ho minti tianarove, ti.

22 Vika minti tuvaro Ihuva vika naí aatoqi iru uvara irirora tiro, viva vika irama nimitero tiharo, Nantihae ne nenta avu aatoqi mintimake iriavo? 23 Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa vaiintira vaata [koqemake] virara himpira nuane tirarave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

²⁴ Ihuva mintimakero vika irama nimitero vikara tiharo, Te Vatani Vatatai Vaintika vauraro ti noraiqama kaimanta te homa vatani vaiha vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintiraqaa mintirerave, tiro. Minti tivakero Ihuva vaata qutu rava vu vaiintirara tiharo, Himpira nena tainta utu varera nena maaqaini vuanerama turo, tiro.

²⁵ Minti tuvaro vi vaiintiva vika nivuqaa vaaka himpiro nai vaito taintara utu varero Kotira autu tuaheraqiro viharo nai maaqaini vurama. ²⁶ Viva vumanta viraqi ruvaaqumavi vauka noraiqamake ravukuvi kauqu runkinkiri iha vika geteha Kotira autu tuahereha tiha, Ike, nana kaiqave? Tenavu vate aahuva vo qara i kaiqara tavauro, ti vaura.

Ihuva Rivaira aarora
(*Matiu 9:9-13; Maaki 2:13-17*)

²⁷ Ihuva vevantero tavovaro *takisi* vare vau vaiintiva vira autu Rivaiva *takisi* vare vau naavuraqi oquviro vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ti tivataqira aniane, tiro.

²⁸ Minti tuvaro Rivaiva himpiro ekaa nai kaiqa varo haikara qaqira mini kero Ihura avataqiro vurama.

²⁹ Ho viraqaahairo Rivaiva nai naavuqi Ihura kara unta amitomanta *takisi* vare vauka airinavuvata, vo vaiintinavu vatamake, vira naavuqi ruvaaqumavi oquvi vaiha kara ne vaura.

³⁰ Viraqi vaumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavuka Parasi vaiinti uva irukavata, vika orure Ihura vaintinavuara turoqareha tiha, Ne nantihae *takisi* vare varia vaiintikavata, Kotira uva raqake varia vaiintikavata, vika hampata kara ne variavo? ti.

³¹ Minti tuvaro Ihuva vika nai tiva nimiro tiharo, Qaqi varia vaiintika kia *doktaavano* vainaini vi variarave. Aihavuakaqai *doktaavano* vainaini vi variarave. ³² Tenavu avuqavu ni vauraukave tia vaiinti nahentika, kia te vikara qora aara qaqira kaate tirera tuvuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera tuvuraukave, tiro.

Kara aurama terara tura

³³ Minti tumanta vika Ihurara tiha, Ionira avataqi ni variakavata, Parasi vaiinti uva iri variakavata, vika kara aurama teha Kotira aare variavo. Vika minti variamanta ai avataqi ni varia vaiintika kia mintiraiti, qaqima karavata namarivata ne variavo, tuvaro ³⁴ Ihuva vika nai tiva nimiro tiharo, Nahenti varaarira vaiintiva nai navunaaka hampata vairamanta hoe ne vikara kara auramate variate tivarave? *„Kiama ho minti tivarave.”* ³⁵ Vo enta anintaira vi entaraqaa nahenti varaaina vaiintira nai navunaakaqihai qaqini vara kaimanta vi entaraqaahaima vira navunaaka *„iqi ratehama,”* kara aurama tevarave, tiro.

³⁶ Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimitiro tiharo, Haarua utavaaqa qunahivira haqirareva iharo, kia qaraaka utavaaqa toqakero haaruaraqaa taatau taanarove. Vovano mintirera, viva qaraaka utavaaqa qoraiqama kaanarove. Qaraaka tavuna toqa tairavavata haarua tavunavanovata kia vohaa varianarove.

³⁷ Te qaiqaa tirerave. Kia vovano qaraaka *uaini* tatikero memera paha haqirama taira haaruaraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uainivano* ntereharo haarua paha kempukaiqamavira, vira rakavu kairaro *uainivano* ntava viraro pahavanovata qoraiqama vuanarove.

³⁸ Mintiantorave tiro, vaiintivano qaraaka memera paha haqirama taira varakero qaraaka *uaini* viraqi qahiarake vate vairave.

³⁹ Haarua *uaini* ne vai vaiintiva kia qaraaka *uainiara* antuqa arirave. Viva tiharo, Haarua *uainiqaima* homa vaivo, tirave, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva Maara Enta okarara tura
(*Matiu 12:1-8; Maaki 2:23-28*)

6

¹ Vo enta Maara Entaqaqa Ihuva nai vaintiaravata naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* ututuraqi ni vaura. Ni vaiha vira vaintinavu *uiti* tava raqake kauquqi tutiqamakeha auru vira ne vaura.

² Ne vaumanta Parasi vaiintinavu vinavuka tave aqao ti, Tenavu Maara Entaqaqa qioqamatauna kaiqara vinavuka vare variavo, ti.

³ Vika minti tuvaro Ihuva vika nai tiva nimitiro tiharo, Haaru ni kaiqaqava Devitivavata, vira vataake anukavata, antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?

⁴ Vi entara Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amitora varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite varia vaiintikaqai vi karara naataara vaivaro Devitiva qumina vaiintivano neharo vi uvara raqa korave, tiro.

⁵ Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimitiro tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vauro. Te tentavano Maara Entaqaqavata raqiki vauraukara ti, te vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara homa vararerave, tiro. Ihuva turama.

Maara Entaqaqa Ihuva vaiinti kauqu taparavura koqema kora
(*Matiu 12:9-14; Maaki 3:1-6*)

⁶ Vo enta Maara Entaqaa Ihuva maara naavuqi oru vaiharo vakaaka tiva nimi vauvaro vaiinti kauqu tanaravano taparavuva viraqi vaura.

⁷ Vi vaiintiva vaumanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, vaiha vika Ihuraqaa uva vatarare ti, uvara ranteha tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro Ihuva vate Maara Entaqaa vaiinti kauqu tapara vinara koqema kairera, vira kaara tenavu viraqaa uva vataare, tivake vika Ihura aituti vaura.

⁸ Aituti vauvaro Ihuva vika nai aatoqi iru uvara kankomakero iroso kauqu taparavu vaiintirara tiharo, Are maini vaiinti avutana ani himpitera variane, tuvaro vi vaiintiva ani vaiinti avutana himpitero vauvaro ⁹ Ihuva vikara tiharo, Te ni irama nimitaari ne ti tiva timiate. Tenavu tentanavu maara uva irihama Maara Entaqaa nana nana kaiqae ho varaainarave? Tenavu vi entaraqaa vaiinti vo kahaqamae amitararave, vira qoraigamae amitararave? Maara Entaqaa tenavu vaiinti vo hoe kahaqiariraro viva qaqi varianarove, tenavu vi vaiintira arue kararave? tiro.

¹⁰ Minti tivakero Ihuva ekaa vaiinti viraqi vauka aitutumakero tavero vi vaiintirara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tiro. Tuvaro nai kauqu rantuta kovaro vira kauquvano vaaka koqema viro naitarama vura.

¹¹ Vira kauqu koqema vuvaro vika virara voqamake arara itomanta nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Tenavu Ihura nantimae kararave? ti vaura.

*Ihuva nai vainti 12navu ntitora
(Matiu 10:1-4; Maaki 3:13-19)*

¹² Vi entara Ihuva Kotira aarareva aiqinaqaa oru vaiharo entaqi Kotira aaramaairo vi vauvaro ¹³ aatita vuvaro viva nai avataqi nu vaiintika naarama kero vikaqihairo vaiinti 12navu ntitakero vika noraiqama kero vikara ne *aposorive*—*ne ti uva vuru viri tiva nimi vaiintikama vaivarave*, tiro.

¹⁴ Ihuva maa vaiintinavuka ntitora:

Saimonira—Ihuva vira vara autu ntava teharo Pitaarave tura,

Entarura—viva Saimonira qata,

Iemika Ionika,

Piripira,

Batolamura,

¹⁵ Matiura,

Tomaasira,

Iemira—viva Arafiusira maaqu,

Saimonira—vira autu vo Selotira,

¹⁶ Iutaasira—vira qora autu Iemira,

Iutaasi Ikeriotira—viva naantiara Ihura vara qovarama kaarirava vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema nimitora
(*Matiu 4:23-25; Maaki 3:7-12*)

¹⁷ Ihuva vi vaiintinavuka ntita varero aiqinaqaahairo orurantero uqitaini tuvu himpitero vaumanta vira avataqi ni vauka airitahaa mini vaumanta, Iutia vata vo vatuka vo vatukaqihave, Ieruharemiqihave, vevara *nampis* ini Taiaavata Saidonivata vi vatukatantaqihave, airi vaiinti nahenti hihai hihai vikavata ruvaaqumavi mini vaura. ¹⁸ Vika tiha, Kaiqe tenavu vira uva iri variariraro viva tinavu rovaravata taiga nimitaare ti vaura. Vaanavano vikaqi vauka, vikavata anirovaro Ihuva vaana vika nititama komanta vika koqemavi vaura.

¹⁹ Ihuva mintiaqiro vuvaro viraqihairo vira kempukavano oru vaiinti nahenti airitahaa koqema nimitomantara ti, ekaa vaiinti nahenti vira autama kareka auti vaura.

Ihuva vakaaka vika tiva nimura
(*Matiu 5:1-12*)

²⁰ Ihuva nai avataqi ni vauka aitutiharo vikara mintima tiro:

Ne vehi vaiinti nahenti variaka ne quahehama variate. Kotiva niqaa raqiki vairamanta ne vira vaiinti nahentima vaivarave.

²¹ Vate karara antuqa ari vaiinti nahentika ne quahehama variate. Ne naantiara kara naivaro ni vikokama ianarove.

Vate iqi rate varia vaiinti nahentika ne quahehama variate. Ne naantiara naaraihihama vaivarave.

²² Ne ti Vataini Vatatai Vaintika ti avataqi vi vaimanta vika vira kaara ni navutaiqivarave, ni qoririma nimatevarave, niara qora uva tivarave, niara qora kaiqa vare variavo tivarave. Niara minti minti timanta ne quahehaqi variate.

²³ Vika ni mintima nimitaimanta vi entara ni koqaa, nora koqaa naaruvaini vainarara irihama, nenta muntukaqihai voqamake quaahaate. Haaru vika kaivaqaukavaravata paropeti vaiintinavu vohaa qaramake qoraiqama nimate vaurave.

²⁴ Ne airi airaira vataaka ne maa entara koqemavi variavo.

Oho, naantiara ne tavevarave.

²⁵ Oho, ne maa entara kara ho ne variaka, ne naantiara vaivaro ni karara antuqa ariramanta variqi vivarave.

Oho, ne vate naaraihi variaka, ne naantiara vaivaro ni muntukavano qoraiqira ne iqi rataqi vivarave.

²⁶ Oho, vate maa entara vaiinti nahenti niara quaheha ni nutu tuaherake variaka, te niara rauriha variate turo.

Haaru vohaa qaramake ni kaivaqaukavara una uva tu paropetikara quaheha vika nutu tuaherake vaurave.

*Nenta navutaakara muntuka vataate tura
(Matuu 5:38-48)*

²⁷ Vate ne ti uva iri variaka te ni tiva nimirave. Ne nenta navutaaka vikarama muntuka vataate. Ni qoraiqama nimite vaika vaimanta ne vikama koqema nimitaate. ²⁸ Niara qoraiqama vuate tiha niara qora uva tiva nimite vaika, ne vikara Kotira aareha, Kotio, vika koqema nimitaane, tiate. Ni qoraiqama nimitekara irihama Kotira aaraivaro viva vika kahaqiarire.

²⁹ Vovano ai auruvuta ruqema kairera, tuqantaa viraro hini auruvutavata ruqema kaarire. Vovano ai tavuna vo raqia varairera, viva ai tavuna voqavata varareva irara, kia virara eqaane tiane.

³⁰ Vovano vo haikara naaru iramanta ne qaqiqai vira amiate. Vovano ne vate haikara varairera, kia qaiqaa naaru-make varaate. ³¹ Ne vokiakara minti mintimake koqema timitaate tintemake, ne vohaa qaramake vika naivata minti mintima nimitaqi vuate.

³² Niara muntuka vateka ne kia vikaraqai muntuka vataate. Niara muntuka vatekara ne vikaraqai muntuka vataivera, Kotiva kia virara iriharo ni quahama nimitaanarove. Ne kiae tavaarave? Qora kaiqa vare variaka vika vaiha vika nariara muntuka vataa vaiintikaraqai muntuka vataarave.

³³ Ne ni koqema nimitekaraqai nai koqema nimitaivera, Kotiva kia virara iriharo ni koqema nimitaanarove. Ne kiae tavaarave? Qora kaiqa vare variakavata mintimake nai koqema nimite nai koqema nimite i variarave.

³⁴ Ne tiha, Viqatauraro vaaka timina vaiintira viraqai nai amirerave. Viqatauraro kia vaaka timina vaiintira vira kia nai amirerave tivera, Kotiva kia virara iriharo ni koqema nimitaanarove. Ne kiae tavaarave? Qora kaiqa vare variaka tiha, Viqatauraro vaaka timina vaiintiraqai nai amirerave, tivakeha nai ami nai ami i variarave.

³⁵ Kia ne vika voqaante iate. Ne nenta navutaakara muntuka vatehama vika koqema nimitaate. Vovano niara monue, airairae, timiraqe naantiara nina amiare tirera, ne vira qaqi hampira voqaara amihama kia ninta naantiara qaiqaa nimirara noraiqaake iriate. Ne mintiaqi vivaro Kotiva ni kaiqara iriharo ninta vira noqaa koqema kero nimianarove. Qora vaiintivano kia vo vaiintiara koqema iarao ti vai vaiintiravata, qora kaiqa vare vai vaiintiravata, miqo maaqo Kotiva vika koqema nimite vairave. Kotiva koqe kaiqa mintima kero vare vairara ti, nevata mintivera, ne quqaama Kotiva naaruvaini vaira vira vaintima vaivarave.

³⁶ Ni qova Kotiva aaqurihama nimate vaintemake, nevata nariara nariara aaqurihama nimateha variate.

*Ne ko iria vaiintika voqaantemake vaivorave tura
(Matiu 7:1-5)*

³⁷ Ne ninta kaiqavata rahakero taveru qora kaiqave tiantorave ti, ne kia vora kaiqara pupiteha qora kaiqave tiate. Ne vorara nora okarama viraqi vaivo tivera, Kotiva nintaravata nora okarama nintaqi vaivo tianarove. Ne vorara tiha, Are ti qoraiqama timitaanara te vira tauruke kia irirerave, tivera, Kotivavata nintara tiharo, Ne ti uva raqa kera te virara tauruma kararave, tianarove.

³⁸ Ne vokika nimivaro Kotiva nintavata nimianarove. Kotiva kia inaaraiqaakero ninta nimianarove. Viva qihia tairaro mpiqa viraro raturu kairaro otiniraro qaiqaa voqavata nonku mpiqa kero noqaa ruaqairikero ninta nimianarove. Ne vokika vi kaiqara vara nimitentema kero, Kotiva vohaa qarama kero mintimakero vi kaiqara nintavata vara nimitaanarove, tiro.

³⁹ Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Avu qimpavina vaiintiva kiama ho avu qimpavina vaiintira vo, kauqu utu varero aara umiqaanarove. Viva mintirera, vitanta oraqi hiqirivarave. ⁴⁰ *Sikuru* vaintivano kiama nai *tisaara* aatarakero vairave. *Sikuru* vaintivano uva iriqiro viharo ekaa okara kankomakero taveru, viraqaahairo nai *tisaakantiro* vohaa qaramakero vairave.

⁴¹ Are nantiharae vata antaaraurvano ai qata vakaara avuqi viqetaira taveharama kia nina avuqi nora katari hanka viqetaira tavera iarao? ⁴² Nora katari hankavano ai avuqi viqetero vaivara nantiharae nena qata vakaarara tihara, Ti qata vakaao, kairaqe ai avuqihai vata antaarauru qaqini veqa kaare, ti variarao? Kia minti tiataarave. Are unaqaraiqamakera koqe kaiqa vare variaravave. Tota nora katari hanka nena avuqihaira naane veqa kera, viraqaahaira kankoma kera taveharama nena qata vakaara avuqihairavata homa vata antaarauru qaqini veqa kenarave.

*Qora katarivano qora tavaqai ire vairave tura
(Matiu 7:15-20; 12:33-35)*

⁴³ Koqe katarivano kia qora tava ire vairave. Qora katarivano kia koqe tava ire vairave. ⁴⁴ Vaiintivano katari tava taveharo vi katarira kankomakero autu re vairave. Vaiintivano *fiki* katari tava hiqireva viva kia auqu vai katariraqaahairo hiqi vairave. Viva *uaini* tavavata hiqireva kia tauveraqaahairo hiqi vairave.

45 Koqe vaiintivano nai avu aatoqihairo koqe kaiqa varaariravaqai vaivarora tiro, viva koqe kaiqaqai vare vairave. Qora vaiintivano nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaariravaqai vaivarora tiro, viva qora kaiqaqai vare vairave.

Nana nana haikavano vira avu aatoqi mpiqaro vainara, vaiintivano vi haikaraqaima nai noqaahairo tianarove.

Naavu taaraqantara uva tuqantaakero tura
(Matiu 7:24-27)

46 Ne nantihae tiriara Noravauvo, Noravauvo, tihama kia ti uva iri variavo? 47 Te unanaini anirero ti uva iriharo te tiainantema kero ti uva iriqiro vina vaiintira, virara ni tiva nimirerave.

48 Vi vaiintiva naavu kempukaiqamakero kaqa taira voqaarama varianarove. Viva naavu kaqareva iharo nai vata vevanto quviqiro viro, otu oriqa katari aratero naavu kaqatairave. Kaqa taivaro vo enta huvura namarivano tuviharo naavu venta karare tivaro naavu koqema kero oriqa kaqa taivarora tiro, vi naavura kia ho rakikiaqa kairave.

49 Ti uva iriharo qaqira kero kia te tunantema kero ti uva iriqiro vina vaiintira, vi vaiintiva qora naavu kaqatai vaiintira voqaarama varianarove. Vi vaiintiva katari kia koqema kero arataraitiro, qaqi qumina vataqaa naavu kaqa taivaro huvura namarivano tuviharo naavu vira rakikiaqa kaivaro naavuvano vaakama raputama viro ekaa qoraqama virarama turo, tiro. Ihuva vi uvara turama.

7

Ihuva Romeni iqoka vaiinti kahaqura
(Matiu 8:5-13)

1 Ihuva vaiinti nahenti uva tiva nimi vuru taiqa kero viva vika mini kero Kapenaumini vura.

2 Viva mini vuvaro Romeni vaiinti vovano 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vauva mini vauvaro vira kaiqa vaiintivano aihavuvaro viva qutuarirava aumanto vauvaro Romeni vaiinti viva kaiqa vaiinti virara antuqa aruvarora tiro, 3 viva Ihurara iriro, Iutaa nora vaiintinavu nititero tiharo, Ne Ihura oru tivaro viva ani ti kaiqa vaiinti koqema amitaarire, tumanta 4 vinavuka Ihuva unaini orure Ihurara mpo tiha, Romeni vaiintivano koqe vaiintima vaivo. Are vira oru kahaqiane. 5 Vi vaiintiva tinavu vaiinti nahentiara antuqa ari vai vaiintivave. Viva naivano tinavu kahaqiharo maara naavu vo kaqa timitairave, ti.

6 Vika minti tuvaro Ihuva vika hampata oru viro naavu aumanto orurovaro Romeni vaiinti viva nai navunaaka

nititero tiharo, Ne oru Ihura tiva amiate. Noravauvo, are vukaari utukera maini anirorave. Te koqe vaiinti variariraravauve are ti naavuqi ho aninarave. ⁷ Te koqe vaiinti vaihavauve are inanaini ho oru virarave. Are mini vaiharama ti kaiqa vaiintiara koqema vuane tiraro viva koqema vuarire.

⁸ Te iqoka vaiinti vaiha tintaqaqa raqiki varia vaiintika uva iri vaunarave. Tevata vo vaiintinavuqaa raqiki vauraukama vauro. Te iqoka vaiinti vorara vuane turaro viva virave. Te vorara aniane turaro viva anirave. Te tenta kaiqa vaiintiara mintiane turaro viva mintirave, tivakero vika nititomanta vura.

⁹ Romeni vaiinti viva minti tivakero nai navunaaka nititomanta vika vuru Ihura vi uvara tiva amuvaro Ihuva, Ike, tivakero tuqantaa viro viva vaiinti nahenti vira avataqi anukara tiharo, Te ni tiva nimiari iriate. Vi vaiintiva vo vatanaa vaiintivano vaimantavata, te Isareriqi vi aniha kia te maa vaiintiva tiriara kempukaiqaakero iri vai vaiintira voqaara vo tavaunarave, tiro.

¹⁰ Minti tumanta Romeni vaiintivano nititoka anirante vira naavuqi orure tavovaro vira kaiqa vaiintivano koqema viro vaura.

Tentoqa nahenti maaquara tura

¹¹ Naantiara inaaraiqakaa varikero Ihuva vatuka vo, vira autu Nainini vumanta vira vaintinavuvata airi vaiinti nahentivata vira vataake vura.

¹² Ihuva vi vatukara vaantaavura gentiana orurerero tavomanta vatukaqihai vaiinti nahenti qutuvu vaiintira tainta vare vira quntarerave tivake anura. Tentoqa nahenti vira maaqu vohaiqavanoqai vauva qutu vumanta airi vaiinti nahenti vi nahentira vataake anuvaro ¹³ Noravano Ihuva vi nahentira taveru muntukaqihairo mpo ike tiva amitero virara tiharo, Kia iqi rataane, tiro.

¹⁴ Minti tivakero Ihuva oru *kukuta/kirikera* utu varomanta vaiintinavu *kukuta/kirikera* vare anuka ani himpite viraqaa vauvaro Ihuva tiharo, Qaraaka vaiinti maavao, te ariara himpunanema turo, tuvaro ¹⁵ qutuvu vaiintiva himpiro vaaviarama viro uvavata tuvaro Ihuva vi vaiintira vira nai nora amura.

¹⁶ Mintuvaro vika ekaa voqamake aatu itomanta Kotira autu tuahereha tiha, Paropeti vaiinti noravano tinavu avutaini qovarama vivo. Kotiva tinavu nai vaintinavu kia tauru kaivo, tura.

¹⁷ Ihuva vi entara kaiqa varo vakaakava ekaa Iutia vatainivata Iutia aumanto vau vatukara mini minivata vi anima umanta ekaa irura.

Ionira vainti taaraqanta oru Ihura irora
(*Matiu 11:2-19*)

¹⁸ Ihuva mintiaqi viharo vo kaiqa vo kaiqa vare vaumanta Ionira vaintinavu vuru Ionira virara tiva amuvaro viva nai vainti taaraqanta naarama kero tiva nimito tiharo, ¹⁹ Netanta oru Nora Vaiinti vira irehama mintima tiate: Kotiva atitairaro naantiara anianarove ti vaiintiva quqaa are maa vivave? Tenavu vo vaiinti vekaiqihae vairarave? tiate, tiro.

Ioniya minti tivakero vitanta nititomanta ²⁰ vitanta Ihuva vaunaini orure tiha, Ioniva namari nimi vai vaiintiva titanta tititeharo ariara mintimake ireha tavaate tivo: Naantiara anianarove tia vaiintiva, quqaa ho maa are vivave? Tenavu qaqi vo vaiinti vekaiqihae vairarave? tiate, timanta tetanta anuro, ti.

²¹ Vitanta minti tuvaro vi entara Ihuva airi vaiinti nahenti vo rovora vo rovora varokave, vaana hampata vaikave, vika koqema nimitoharo avu qimpa vuka airitahaavata vika avu rampaikomanta vaura.

²² Ihuva Ioniva nitito vaintitanta tiva nimito tiharo, Netanta maini ani vaiha taverave, irirave, anirante vuru Ionira tiva amiate. Avu qimpa vuaka qaiqaa qaqi tave variavo. Aiqu qoraiqama vuaka qaqi ni variavo. Numuaravano vaata ne vai vaintika tavanta vimanta variavo. Aato tinta vuaka uva qaiqaa ho iriavo. Qutu vuaka qaiqaa qaqima himpi variavo. Vehi vaiinti nahenti Kotira vakaaka koqe vakaaka ani iri variavo. Vi uvara vi uvara netanta vuru minti tivakema Ionira tiva amiate. ²³ Tiriara kia taara aato iriraitiro, kempukaiqama kero vohaa avu aatoqai iriqi vi vaira vaiintiva, vivama quaheharo varianarove, tiro.

²⁴ Ihuva minti tumanta Ioniva nitito vaiintitanta anirante vuvaro Ihuva vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vuaka Ionirara vika irama nimitero tiharo, Ne haaru nana haikae tavareka qumina vatani vi vaurave? Uvai utiharo vavikero virivikero i vau ukaura tavarekae vurave? ²⁵ Ne kia vi haikara tavareka viraiti, nana haikae tavareka vurave? Koqe utavaaqa nonkuto vaiintira tavarekae vurave? Aqao, koqe utavaaqa nonki varia vaiintinavuka kia qumina kanta variarave. Vi vaiintinavuka avuhainaara naavu koqe naavuqi qai variarave. ²⁶ Ne nana haikae tavareka vurave? Kotira uva qoqaiqama kaaina vaiintira paropeti vaiinti tavarekae vurave? Eo, virave. Ho kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Ne vi entara paropeti vaiinti aatarako vaiintira tavorave. ²⁷ Kotira vukuqi Kotiva Ionirara mintima tiro:

Tavaane, ti uva tiva nimiaina vaiintira te atitaariraro viva naane ai avuni viharo ai aara qerama amitaanarove, turave, tiro. (*Mal 3:1*)

28 Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Vataini vatataa vaiinti nahentikaqihairo Ionivama vika ekaa naatara kaivama vaivo. Ioniva minti-makero vaivarovata, Kotiva raqiki vaiinti nahentikaqihairo nai inaara vaiinti vovano Ionira aatara kaariravama vaivo, tiro.

29 Ihuva minti tumanta qaqi vaiinti nahentivata, *takisi* vare vaikavata, vika Ionira namari varoka vaihara ti, vika Ihura uvara iriha tiha, Quqaama Kotiva avuqavuqamakero vaivave, ti.

30 Vika minti tumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, vika kia Ionira namari vararerave tukara ti, vika Kotiva inaini vi aarara tauvaqa utu amitora.

31 Vika mintimake vauvaro Ihuva tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika vika nana voqaarae variavo? Kaiqe ni tiva nimiare. 32 Vika vainti haika vatukaqaa ruhareka oquvi variantemake variavo. Vainti haika ruhehama nai kena vainti naareha tiha, Tenavu aanumaara vuaqe vauramanta ne ihi ntaataara vaimanta ne kia ihi ntaavo. Tenavu ruhehama iqi rate ihira ti vauramanta ne iqi rataataara vaimanta ne kia iqi rataavo, tiarave. Maa entara varia vaiinti nahentika vika voqaara variavo.

33 Ioniva namari nimireva anirero viva kara auramatero kia *uainivata* nomanta ne virara tiha, Viva vaana hampata vai vaiintivave, tiarave. 34 Ne Ionirara minti tiamanta viraqaahai te Vataini Vatatai Vaintika anire, te karavata namarivata ne vaurauka anuramanta ne tiriara tiha, Vi vaiintira tavaate. Viva inaara kara ne vaivave. Viva *uaini* neharo vueraiqaavi vaivave. Viva *takisi* vare variakavata, qora vaiintinavuvata, tontiqamate vaivave, tiarave.

35 Ho uvavano koqe uva vairera, vi uvara iriqi virava tavairaro koqe uvaqaima varianarove, tiro. Ihuva turama.

Nahenti vovano Ihuraqaa vahavera aqu amitora

36 Vo enta Parasi vaiinti vovano Ihurara tiharo, Anira ti naavuqi oru kara naane, tuvaro Ihuva vira naavuqi kara nareva viro oru viraqi oquvi vaiharo kara ne vaura.

37 Viraqi kara ne vauvaro vi vatukaraqi nahenti vovano airi vaiinti hampata hampi ni vau nahentiva Ihuva Parasi vaiinti naavuqi kara ne vaurara irura. Iriro vi nahentiva ori taquqi vahavera koqe untavura varero 38 Ihuva aiqutu taurini vuru ruva viro vaiharo kara ne vuraqi oru viro, vira aiqutaraini iqi rateharo vauvaro vira auquruvano Ihura aiqutaa hiqiri vi vauvaro vi nahentiva nai vukai qiata kauhiqohairo vira aiqutaa auquru hiqintura nunkeharo vira aiqutu *moqakeharo/noqakeharo* vahavera untavura vira aiqutaa aqu amitora.

39 Aqu amite vauvaro Parasi vaiinti viva Ihurara anira ti naavuqi kara naane tu vaiintiva taveru nai aatoqi irikeharo tiro, Ihuva paropeti vaiintivano variare titirio, viva vira utu varai nahentira okarara kankomakeru iriro, viva qora kaiqa varairaravata iritirio, tiro.

40 Parasi vaiinti viva nai aatoqi mintima iruvaro Ihuva virara tiharo, Saimonio, te uva vo ai tiva amirerave, tuvaro Saimoniva tiharo, Maara ti variara vaiintio, ho tiva timiraqe iriare, tiro.

41 Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vaiinti taaraqanta vohaa vaiintiqaaahai monu varareka uvaro viva vo vaiinti 100 kinaa amiro vo vaiinti 10 kinaa amurave. 42 Amumanta vitanta vira monu vare vuru namake nai amiva kia ho vaumanta vauvaro viva vitantara tiharo, Nitanta nimitauna monura kia te tinta timiate tirarave. Qaqirama kauro, turave, tiro.

Ihuva minti tivakero viva Saimonira irama amitero tiharo, Vi vaiintitantaqihairo tavave monu nimina vaiintira virara noraiqama kero quahama amitaanarove? tiro.

43 Ihuva minti tuvaro Saimoniva tiharo, Ho nora monu 100 kinaa varai vaiintivama noraiqama kero virara quahaanarove, tiro. Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are avuqavuma tira iarao, tiro.

44 Ihuva minti tivakero viva tuqantaa viro Saimonirara tiharo, Are maa nahentira tavaane. Te ai naavuqi ani vaurara kiama are namariqohaira ti hiqu hiqama timitaraitira iararo, maa nahentiva nai auquruqohairo ti hiqu hiqama timitero, nai qiata kauhiqohairo ti hiqu nunka timitaivo.

45 Ti uva manteharama are kia ti *moqa/noqa* kairaitira iararo, maa nahentiva te ani ntaunaraqaaahairo ti hiqu *moqaqiro/noqaqiro* vi vaivo.

46 Are vahavera kia ti qiataqaa aqu timitaraitira iararo, maa nahentiva untavi vahaverara ti hiquqaa aqu timite vaivo.

47 Virara irihama te ariara mintima tirerave: Nahenti maava Kotira uva airi uva raqa kaiva vaimanta te vira airi uva nunka amitaunarara tiro, maa nahentiva anomakeru ti quahama timite vaivo. Te vo vaiinti inaara uvaqai nunka amitaariraro vi vaiintiva inaraiqaqai ti quahama timitaanarove, tiro.

48 Ihuva minti tivakero viva nahenti vira tiva amiro tiharo, Are Kotira uva raqa kaanara, ekaa vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.

49 Ihuva minti tumanta naavuqi kara nareka oquvi vauka nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa ta vaiintivae vaiharo Kotira uva raqakaanara nunka amitauro tivo? ti.

⁵⁰ Vika minti ti vauvaro Ihuva nahenti virara tiharo, Are tiriara kempukaiqama kera iriarava, vivama ai kuvantu amitaivo. Ari muntukavano paru i vairara nena maaqaini vuane, tiro.

Ihuva minti turama.

8

Nahenti vonavu Ihura avataqi vura

¹ Viraqaahairo vo enta Ihuva vo vatuka vo vatuka ni-haro Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara, koqe vakaaka tiva nimiqiro vumanta vira vainti 12navu vira vataake vumanta ² nahentinavuvata vira vataake vurama. Vi nahentinavuka tota vaana hampata vaikave, aihavu nahentikave, vauvaro Ihuva vika koqema nimitomanta vika Ihura avataqi vurama.

Mariara virara Makataaraihainaavave tu nahentiva vauvaro tota Ihuva viraqihairo vaana 7navu nititama komanta aitare qaqini vu nahentiva vauvaro ³ vo nahenti Joanaava vauvaro vira vaativano Kusaava nora vaiintivano vaiharo Herotira *opisi* naavuqi kaiqa vare vauva vaura. Vo nahenti Susaanavavata, airi nahentivata, Ihura vira avataqi viha vika nai monu aqukeha Ihuravata vira vaintinavuvata ka-haqamaqi vi vaurama.

Ihuva auru qintato vaiintirara uva tuqantaakero tura (*Matiu 13:1-9; Maaki 4:1-9*)

⁴ Vo vatuka vo vatukaihai vaiinti nahenti Ihuva vaunaini ani ruvaaqumavi vauvaro Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo,

⁵ Vaiinti vovano kara utireva auru qintaqiro vurave. Viva qintaqiro vuvaro auru hininavuvano aaraqaa hiqirumanta vaiinti nahenti vi aniha aikuqohai auru vira rahitama kovaro uvirivano ani nama aqukorave.

⁶ Auru hininavu ori vataqaa hiqiruva vaaka qampiqa tovaro aahara vatavano vauvarora tiro, vaaka aaharuqama vurave.

⁷ Mintuvaro auru hininavuvano auqurora nimirivano qampiqaqoraqi hiqiri, nimiri vataakero qampiqa tovaro nimirivano vira ravaaqavu kovaro kia ho qampiqaqorave.

⁸ Mintuvaro auru hininavu koqe vataqaa hiqiruva koqema kero qampiqaqorave vuru airi tava 100 tava iratorave, tiro. Ihuva uva vo tuqantaakero minti tivakero vika tiva nimiro tiharo, Ni aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

⁹ Ihuva minti tivakero vaumanta Ihura vaintinavu Ihuva tu uvarara ireha tiha, Vaaka uva vo tuqantaakera tianara, vira okara tinavu tiva timiraqe iriare, tuvaro ¹⁰ Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina

uvara kukeqatai uvara, vi uvarara Kotiva niara vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qaqi vaiinti nahentiara vi uvara okara kia vutukera tiva nimiane tirara ti, te vi uvara tuqantaake vika tiva nimunarave.

Te uva tuqantaake vika tiva nimiari vika irihama kia vira okara kankomake irivarave. Vika ti uvara aato tara i vaiha kia anomake vira okara irivarave, tiro. (*Aisaiaa 6:9*)

¹¹ Ihuva minti tivakero viva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te vaaka uva vo tuqantaake tiva nimunara vira okara ni tiva nimirave. Auru vira vaireva Kotira uvama vaivo.

¹² Auru aaraqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiintinavu Kotira uva iriavaro Sataaniva anirero tiharo, Vika vi uvarara quqaave tivaro Kotiva vika kuvantu kero ntitaantorave, tivakero vika avu aatoqihairo vi uvara qaqini vara aqukairave.

¹³ Auru hininavu ori vataqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva mintimama vaivo: Vaiinti nahenti Kotira uva iriha vi uvarara quahake variavaro uvavano kia vika avu aatoqi variqiro vimanta variavaro vovano tiharo, Kaiqenavu qora kaiqa varaare, timanta vika vira uva iriha Kotira uva qaqira ke variarave.

¹⁴ Auru hininavu auqurora nimirivano qampiqa toraqi hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiinti nahenti Kotira uva iri, viraqaahai vika vatani vo maara vo maara vairara iriqi viha, vika nai airaira varererave, vika nai vatani vaiha quaherarave, vi haikararaqai noraiqamake iriqi viha, vika Kotira uva qaqirake kia koqe tavavano irataintemake irataarave.

¹⁵ Auru hininavu koqe vataqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiinti nahenti Kotira uva avu aatoqihai iriqi viha, vika kempukaiqamake vi uvarara iriqi viha vuru koqe tava, airi tava irataintemake irataarave, tiro.

Ihuva ovara uva tuqantaakero tura
(*Maaki 4:21-25*)

¹⁶ Ihuva minti tivakero maa uvara vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano ova qumpikero kia kure varakero ova viraqaa aqute vairave. Viva kia ova vira varero tainta ankaraaraqai veta vate vairave. Vaiintivano ova qumpikero vo vaiintinavuvata naavuqi uriqete tavaate tiro, viva ova kantaaqaini vate vairave.

¹⁷ Vate maa entara kukeqate haikara, vi haikara vi haikara naantiara qovarama kero qoqaaqaima kaanarove. Vate maa entara mantaaqate haikara, naantiara vi haikara vi haikara rantakero qoqaa qaqi kanta vuru kaanarove.

¹⁸ Vo haika vataaina vaiintira Kotiva vira voqavatama amianarove. Vaiinti vovano kia vo haika vataraitiro, nai

irikero tiharo, Te inaara haikama vatauro tiainara, Kotiva ekaa viva ina haikara vara qaḡinima kaanarove. Kotiva mintiainarara ti, ne vi uvarara iriha rauriha variate, tiro.

Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Matiu 12:46-50; Maaki 3:31-35)

¹⁹ Ihuva mini vaumanta vira novavata vira qatanavuvata vira tavareka aniromanta airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi naavuḡi vaumantara ti, vinavuka kia ho Ihura aaqanto viraiti, vahaaqaini vaura.

²⁰ Vinavuka vahaaqaini vauvaro vovano Ihura tiva amiro tiharo, Ai novavata ai qatanavuvata vahaaqaini ai tavarekama ani variavo, tuvaro ²¹ Ihuva viraḡi ruvaaqumavi vaukara tiharo, Kotira uva iriha ni variaka, vikama ti novave, ti qata vakaukavarave, variavo, tiro. Turama.

Ihuva aaronaara qio tuvaro tirema vaura
(Matiu 8:23-27; Maaki 4:35-41)

²² Vo enta Ihuva nai vaintiaravata votuḡi vaarirero Ihuva vikara tiharo, Kaiḡenavu varuva nora maa taḡa varenavu vutuni hini mantaraini vuare, tivakero vika hampata mini vura. ²³ Vika namariḡi vi vauvaro Ihuva votuḡi vaitaviro vauvaro, viraqaahairo aaronaavano noraiḡamakero utiharo namari ventaḡiro uri vauvaro namarivano votuḡi mpiḡe vaumanta vika namariḡi aḡuviva aumaiḡiro vaura.

²⁴ Vika namariḡi aḡuviva aumaiḡumanta Ihura vaintinavu Ihuva vaitonaini oru vira vauraḡamake tiha, Noravauvo, Noravauvo, tenavu namariḡi rupeḡa vuarirava aumaiḡivo, tuvaro Ihuva himpiro aaronaaravata namariaravata ho eḡaane tuvaro aaronaavano ruḡema vuvaro namarivano otiniro tirema vaura.

²⁵ Namarivano otiniro tirema vauvaro Ihuva nai vaintinavuaara tiharo, Ne tiriara kempukaiḡamake iriataarave, tumanta vika ḡeteha kauḡu runkinkiri iha tiha, Maa vaiintiva ta vaiintivave? Viva uva tivaro aaronaavanovata namarivanovata vira uva iri vairave, ti. Vika minti turama.

Ihuva vaana hampata vau vaiintira koḡema amitora
(Matiu 8:28-34; Maaki 5:1-20)

²⁶ Vika votuḡi vivi, hini mantaraini Gerasa vataini orurora. Kariri vatavano hini mantaraini vauvaro Gerasa vatavano vutuni hini mantaraini vaura. ²⁷ Vika mini orurovaro Ihuva votuḡihairo vaavi rovaro vo vaiintivano vi vatukaraḡihairo vaana hampata vauva oru Ihura vita kora. Vi vaiintiva airi enta variḡiro viharo kia utavaaḡavata nonkiraitiro, kia naavuḡivata vaitaraitiro, viva vaiinti ḡutu vuka ori onavuḡi vate vauraḡi vaitaḡiro vi vau vaiintiva vaura.

²⁸ Viva Ihura taveru oi tivakero Ihura avuqaa ani hiqiriviro vaiharo naveraitiro tiharo, Ihuo, Variqavano nai virini vaira, are vira Maaquvano variarao. Are tiriara nantiarire tirae aniarao? Te ariara mpo tihama kia ti ruqutuane turo, tiro.

²⁹ Ihuva vaanara vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane turara tiro, vaanavano minti tura. Vi vatanaaka vi vaiintirara qaqi nuantorave tivakeha vira *seniqohai* aiqum kauqu rumpake vatovarovata, vi vaiintiva vika *seni* rumpatora ruqeqaama keharo uvaro vaanavano vi vaiintira aiqum utuqiro qumina vatani vi ani vaura.

³⁰ Mintuvaro Ihuva vaana vira irero, Nena autu raane, tuvaro viva Ihura tiva amiro tiharo, Ti hutu Airitahaakave, tiro. Airi vaanavano vi vaiintira avutaqi vaurara tiro, viva minti tura. ³¹ Vaana vika Ihurara mpo tiha, Kia tinavu *Ruvuqira/Mpumpiqira* tititaane, ti.

³² Minti tivake tavovaro quara airinavu vuruni aumanto aiqinaqaa auhiri ne vaumanta vaanavano mpo tiha, Tinavu tititairaqe tenavu quara avutaqi oru variare, tuvaro Ihuva hove tumanta ³³ vaanavano vi vaiintiraqihai qaqini aitare oru quara vika avutaqi viqetomanta, viraqaahai quaravano ekaa kantamaqi otu vi onkaiqi aquvi nora namariqira otu ravara aqu vuvaro namarivano vika raqutu taiqakora.

³⁴ Quaravano namariqi aquvi qutu vumanta quaraqaa raqiki vau vaiintinavuka vi haikara tave, viraqaahai aiqum autute kante vi oru nora vatukaqi vau vaiinti nahentika ekaa viti viri tiva nimumanta ³⁵ vi vatanaaka vira tavareka oru vi, Ihuva vaunani orure tavovaro vaiintiraqihairo airi vaana atito vaiintiva utavaaqa nonkutero Ihura aiqutarani oquviro vauvaro vira avu aatovanovata kankoma vuvaro vaumanta vika vaiinti vira tave qetora.

³⁶ Vika vira tave qete vaumanta vaiinti hininavu vaaka tavoka, vika tiva nimiha tiha, Ihuva minti mintima kaivaro vi vaiintiva koqema vivo, ti. ³⁷ Vika minti tumanta Gerasa vatanaaka mini ruvaqumavi vauka voqamake qeteha Ihurara tiha, Oho, ho maihara nena vuane, tuvaro Ihuva votuqi vaarirero vurama.

³⁸ Viva vireva uvaro viraqihairo vaanavano aitaro vaiintiva Ihurara mpo tiharo, Kairaqe te ai vataake vuare, tuvaro ³⁹ Ihuva aqao tiro, Are nena maaqaini oru vaihara Kotiva ai koqema kero kahaqama amitairara nena navunaaka vi uvara tiva nimiane, tiro. Minti tivakero Ihuva vira atitovaro viva nai vatukaini orureru Ihuva nai koqema korara tiva nimiqiro vi vaurama.

Jairusiva Ihura oru vitakora
(*Matiu 9:18-26; Maaki 5:21-43*)

⁴⁰ Ihuva anirantero varuva namari hini mantaraini oruro-manta vaiinti nahenti vira veka mini ruvaagumavi vauka vira quahama amitora. ⁴¹ Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Jairusiva maara naavuqaa raqikuva orurero Ihura aqutaraini hiqiriviro mpo tiro, Ti naavuni aniane. ⁴² Ti raavura vohaiqa urava ihi 12navu varaiva, viva qutuuarirava aumaiqivo, tiro.

Nahentivano Ihura utavaaqa viti autama kora

Minti tuvaro Ihuva Jairusira vataakero vumanta airi vaiinti nahenti Ihura avataqi viha nai ventake nai ventake i vaura.

⁴³ Minti vauraqihairo nahenti vovano tora rovava varova variqiro viharo 12 ihinavuara vaiharo vo *doktaa* vo *dokta* aka oru taveru ani taveru iharo nai monu taiqa kovaro kia vovanovata vira kahaquvaro vira rovaravano qaqi variqiro vi vauvaro ⁴⁴ vi nahentiva vaiinti nahenti avutaini Ihura tauvaqaini oru viharo Ihura utavaaqa viti autama kovaro vira rovaravano vaaka taiqa vura.

⁴⁵ Taiqa vuvaro Ihuva nai vaintinavu irero tiharo, Tavave ti autama kaivo? tumanta vika aqao kياما tenavuve tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, airi vaiinti nahenti ai tataaqa anihama nai vente nai vente i variavo, tuvaro ⁴⁶ Ihuva aqao tiro, Vovano ti autama kaivo. Te iruraro ti kempuka hinivano tiqihairo aitarero vivo, tiro.

⁴⁷ Ihuva minti tuvaro nahenti viva tiharo, Oho, Ihuva tiriara irirove, tivakero aiqiu kauqu ntiri ntiri i vauvaro orurero Ihura aqutaraini hiqiriviro vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo Ihura tiva amiro tiharo, Ti rovaravano taiqa vuarire ti, tema ai utavaaqa autama kauro. Te mintima kauraro ti rovaravano vaakama taiqa vivo, tiro.

⁴⁸ Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho ti raavuravauvo, are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai rovaravano taiqa vivo. Homa ai muntukavano paru i vairara vuane, tiro.

Ihuva Jairusira raavura koqema kora

⁴⁹ Ihuva minti ti vauvaro Jairusira naavuqihairo vaiinti vo atitova anirero Jairusira tiva amiro tiharo, Ai raavuravano qutuma vivo. Maara ti vai vaiintira kia ravaaqavu kaane, tuvaro.

⁵⁰ Ihuva vi uvara iriro Jairusirara tiharo, Kia qetaane. Are tiriara kempukaiqama kehara iri vairaro ai raavuravano ho variarire, tiro.

⁵¹ Minti tivakero Ihuva vira naavuni orurero qumina vaiinti nahenti nititeharo vahaagaini otu variate tivakero,

Pitaaravata, Ioniravata, Iemiravata, vainti vira noka qokavata, vinavukaqai ntita varero nahenti vaintiru qutu vumanta vatoraqi vura.

⁵² Ekaa vaiinti nahenti vi vaintira turaqi vaiha virara iqi rate vauvaro Ihuva tiharo, Kia virara iqi rataate. Vi nahenti vaintiva kiama qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo, tiro. ⁵³ Minti tumanta vika vi nahenti vaintiruva qutu vura tavokara ti, vika Ihura uvara naaraihama amitora. Mintuvaro Ihuva nahenti vainti qutu vura vatora viraqi oriqetero ⁵⁴vi nahenti vaintira kauqu utu varero vira aarero tiharo, Maa vaintiruvao, himpuane, tiro.

⁵⁵ Ihuva minti tuvaro vi nahenti vaintirura maraquravano qaiqaa naiqaa aintovaro viva vaaka himpura. Ihuva mintimakero, viraqaahairo viva viraqi vaukara ho kara vira amiate tiro. ⁵⁶ Minti tumanta vira noka qoka voqamake kauqu runkinkiri i vauvaro Ihuva vitantara tiharo, Vate maa haikara tavaara kia voravata tiva amiate, tiro. Ihuva minti turama.

9

*Ihuva nai vainti 12navu kaiqa nimiro nititomanta vura
(Matiu 10:5-15; Maaki 6:7-13)*

¹ Ihuva nai vainti 12navu naarama ruvaaguma kero vinavuka vaiintiqihai vaana nititeha rovara varekavata koqema nimitaate tiro, Ihuva vinavuka noraiqama kero kempuka nimiro tiharo, ² Ne oru Kotiva raqikina vakaakara vaiinti nahenti tiva nimihama rovara varekavata koqema nimitaate, tiro.

³ Minti tivakero viva tiharo, Ne vireka iha, kia kau-ruve, utave, karave, monuve, vo utavaaqave, vo haikavata vararaiti, qaqima vuate. ⁴ Ne oru vimanta ta vatukaraqihai niara quaheha ni ntitaivera, ne mini vohaa naavuqi qai variqi vi, viraqaahai vi vatukara mini kema vuate.

⁵ Ne oru vimanta ta vatukaraqihai kia ni quahake nitaivera, vika nai qora okara ni autu nimitera tavaate ti, ne nenta aiqqaahai vi vatukaqihainaa konkoma rintatike vuate, tiro.

⁶ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vo vatuka vo vatuka vi aniha Kotira vakaaka, koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi viha rovara varokavata koqema nimite vaura.

*Herotiva Ihura okarara aato tara i vaura
(Matiu 14:1-2; Maaki 6:14-16)*

⁷ Ihuva nai vaintinavu hampata vi kaiqara vi kaiqara vare vauvaro vi uvava vi anuvaro Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauva, vivavata vi uvara iriro Ihura okarara aato tarama qiro vi vaumanta hini vaiintinavu tiha, Ioniva namari nimi vau

vaiintiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo, tumanta ⁸ hini vaiintinavu tiha, Aqao, tinavu kaivaqava, Elaitaava qaiqaa qovaraiqama vivo, tumanta hini vaiintinavu aqao ti, Haarua paropeti vaiinti vovano qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo, tura.

⁹ Vika minti ti vauvaro Herotiva nariara tiharo, Te Ionira aunta haaru teqa kaavaunarave. Vaiinti nahenti vo uva vo uva ti varia vaiintiva, viva ta vaiintivae vaivo? tiro. Minti tivakero viva Ihura tavareva auti vaura.

*Ihuva kara airiqama kero 5,000 vaiinti nimura
(Matiu 14:13-21; Maaki 6:30-44; Ioni 6:1-13)*

¹⁰ Ihuva nitito vaiintinavuka oru mini nini, orurante anire vika nai niha kaiqa varo vakaakara Ihura tiva amuvaro iriro, viraqaahairo Ihuva vokuka mini kero nai vaintinavuqai ntita varero vatuka vo, Besaidaini vumanta ¹¹ mini ko vaiinti nahentinavuka iruvaro Ihuva Besaidaini vireva vumanta vikavata vira avataqi miniara vura. Vikavata Ihura avataqi vuvaro Ihuva vika tavero, vikara quahama nimateharo mini qumina kanta vaiharo Kotiva raqikiaina vakaakara vika tiva nimiharo rovara varokavata koqema nimite vaura.

¹² Ihuva mintiaqiro vuvaro kuari avuvano tuvi vumanta Ihura vainti 12navu Ihuva unaini anire tiha, Vaiinti nahenti nititairamanta vika vaiinti vainaini vatuka vatuka vaiteha kara vara naate. Maini qumina kantave, ti.

¹³ Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Ne nentanavu vika kara nimiate, tiro. Tumanta vinavuka Ihura tiva ami tiha, Tenavu mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqantavataqaima, ntuva tauro. Airi vaiinti nahentima variavo. Tenavu nora monu aqukehae vika kara vara nimirarave? ti.

¹⁴ Vaiinti 5,000navu mini vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Nenavu vaiinti nahentiara timanta vo kanta 50navu oquvi vaimanta, vo kanta 50navu oquvi variqi vi, mintiake timanta oquvi variate, tiro.

¹⁵ Tumanta vira vaintinavu Ihuva tuntemake vikara tumanta ekaa mintimake oquvi vauvaro ¹⁶ Ihuva mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqantavata, varakero naaru-vaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero, mparetivata havukavata nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Nenavu vare vaiinti nahenti nimiqi vuate, tiro.

¹⁷ Tumanta vika vare vaiinti nahenti mini oquvi vauka nimumanta vika ekaa ho nomanta, viraqaahai Ihura vaintinavu rutantuto utara vare, vaiinti nahenti kara ho neha hini kara viti qaqi raukutora, vira nuntuke uta 12navu mpiqa kora.

*Pitaava Ihura okarara tura
(Matiu 16:13-20; Maaki 8:27-30)*

18 Vo enta Ihuva nariaraa vaiharo Kotira aare vaumanta vira vaintinavu viva unaini anirovaro Ihuva vinavuka irama nimitero tiharo, Qaқи vaiinti nahenti tiriara ta vaiintirave tihae ti variavo? tumanta 19 vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari nimi vau vaiintivave ti variamanta, vokiaka ariara viva Elaitaavave ti variamanta, vokiaka ariara viva haarua paropeti vaiintivano qaiqaa qaқи himpiro ni vaivo ti variarave, ti.

20 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Ho nentanavu vo? Nentanavu tiriara ta vaiintirave tihae variavo? tuvaro Pitaava vira tiva amiro tiharo, Are *Mesaiavano* —Kotiva atitai vaiintivama variarao, tiro.

21 Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavuka qioqamatero tiva nimitero tiharo, Ne vi uvara vo vaiintivata kia tiva nimiate, tiro.

*Ihuva nai qutu vuainarara tura
(Matiu 16:20-28; Maaki 8:30-9:1)*

22 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimitero tiharo, Te Vatani Vatatai Vaintikave. Te aiha vina haikara varaқи vuairamanta Iutaa nora vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vika tiriara qumina vaiintive tiha ti qoririma timitevarave. Vika mintihama ti harukaiqe te taaramo enta vari, qaiqaa qaқи himpirarave, tiro.

23 Minti tivakero Ihuva vinavuka ekaa tiva nimitero tiharo, Ti tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntuka vaina haikara qaқira kero, nai aruke hirite katarira vara aqu varero vo enta vo enta ti naantiaraini aniarire.

24 Nai vatani qaқи variqiro vuainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo vuru qutu vuari-rava, vi vaiintiva ekaa entama qaқи variqiro vuanarove.

25 Vaiintivano vatani qaқи variqiro viharo ekaa airaira ruvaaquma kero vatero, viraqaahairo qutu viro raumpirima virera, vira airairavano nantiakeroe vira ho kahaqianarove?

26 Vaiinti vovano ti kaarave, ti uva kaarave, kaurira haika ti timirera, te Vatani Vatatai Vaintika naantiara te tuvuaina entaraqaa naivata kaurira haika vara amirarave. Vi entara ti Qora mpeqa okaravano tiqaahairo ataa i vairaqe te takuқи vai *enselika* vataake tuvirerave. Vi entara te vi vaiintira naivata qoririma amitararave.

27 Te quqaama turo. Vaiinti hininavu vate maini himpitema, vinavuka kiama qumina qutu vivarave. Vinavuka Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainara tavama kema, qutu vivarave, tiro.

*Ihura vaatavano aahuva vaata qovaraiqama vura
(Matiu 17:1-13; Maaki 9:2-13)*

28 Ihuva vi uvara tiva nimi taiqa kero vohaa *uiki* varakero viva Pitaaravata, Ioniravata, Iemiravata, vinavukaqai ntita varero Kotira aarareva aiqinaqaa oru vura.

29 Viva Kotira aare vauvaro vira virivano, vo viri kuquvuvuvaro vira utavaaqavano hantaiqiharo takuqi vaumanta 30 vaakama vaiinti taaraqanta qovarama vi, vira vataake uva ti vaura. Vitanta autu Mosika Elaitaaka.

31 Vitanta qovarama vuvaro kuari vehohaara voqaava vitanta ututuma tomenta vitanta Ihura vataake uva tivaqi viha Ihuva vuaina aararavata Ihuva Ieruharemini qutu vuainararavata tivaqi vura.

32 Ti vaumanta Pitaavavata, vira kena vaiintitantavata, avu tauntomanta vaitake himpi tavovaro Ihura vaatavano vo qaramaviro koqema vuvaro vira mpeqa okaravano takuqi vaumanta vaiinti taaraqanta Ihura vataake himpите vaura.

33 Vi vaiintitanta Ihura mini ke vireka uvaro Pitaava Ihurara tiharo, Noravauvo, koqemama tenavu ai vataake maini vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu taaramonavu kaqake ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro. Pitaava kia nai tu uvara okara kankoma kero iriraitiro, viva hampiqamakerо vi uvara tura.

34 Pitaava minti ti vauvaro tonavuvano qovarama viro, hihipaama viro vika avutaiqama komanta Ihura vaintinavu virara qeteha vauvaro 35 uvavano tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaquve. „Ti kaiqa vara timitaarire ti,„ te vira kaama taunarave. Ne vira uvama iriate, tiro.

36 Tonavuqihairo vi uvara tiva taiqa komanta vinavuka tavovaro Ihuva nariaraa vaumanta vira vaintinavu evaara variha, vi entara tavo haikarara kia vo vaiintivata tiva nimura.

*Ihuva vo vaintiqihairo vaana atitovaro vura
(Matiu 17:14-21; Maaki 9:14-29)*

37 Vira qararaa vinavuka aiqina mini ke, otu vumanta vaiinti nahenti airitahaa urure Ihura vita kora.

38 Vira vita kovaro vaiinti vovano vaiinti nahenti nivutaqihairo Ihura naveraitiro tiharo, Maara ti variara vaiintio, te ariara mpo tihama ti maaqu ani tavaane turo. Ti maaqu vira vohaiqaqaive. 39 Vaanavano oi tivakeharо vaakama ti maaqu ravaaqavuke vaivaro viva aiqiu kauqu raqikika raqikika i vaivaro taaraparavano vira noqaahairo re vairave. Mintiaqi viharо vaanavano kia vaaka vira tuta karaitiro, qaqi vukaiqamakerо vira aruqiro vi vairave. 40 Te ai vaintinavuara mpo tihama, Vaana vira atitaivaro qaqini vuarire, turamanta vika vira atitaavarovata, kia ho aitarero virave, tiro.

⁴¹ Vaiinti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa entara varia vaiinti nahentika ne koqe aaraqaaqai nuataara vaimanta ne kia avuqavu aaraqaa ni variavo. Ne Kotirara qumimaqama kehama kia virara iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti entae ni hampata variqi virerave? tiro.

Minti tivakero viva vaiinti virara tiharo, Nena maaqu vita varera maini aniane, tuvaro ⁴² vaiinti viva nai maaqu vita varero ani vauvaro vaanavano vira maaqu ruqtutu kovaro viva vatakanta hiqiruvaro vira vaata raqikivi raqikivi i vauvaro Ihuva vaana vira atiharo atitama kero, vainti vira koqema kero nai qora amura.

⁴³ Vira nai qora amumanta ekaa vaiinti nahenti kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, Kotira mpeqavano voqavatama vaivo, tura.

*Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tiva nimura
(Matiu 17:22-23; Maaki 9:30-32)*

Vaiinti nahenti Ihuva vo kaiqa vo kaiqa varorara kauqu runkinkiri i vauvaro ⁴⁴ Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Te ni tiva nimirera iaina uvara kiama ne tauru kaate. Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika qovarama kaira ti ravaaqavu vare nora vaiintinavu kauquqi vuru kevarave, tiro.

⁴⁵ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vi uvara okara kankomake irura. Ihura vaintinavu vi uvara kia kankomake iriate tiro, vi uvara okaravano kukeqa viro vaumanta vinavuka qetehama kia vi uvara okarara Ihura irora.

*Tinavuqihairo tavave avuhainaa vaiintivano varianarove?
tura
(Matiu 18:1-5; Maaki 9:33-37)*

⁴⁶ Ihura vaintinavu vo enta tirorira uvaiqiha tiha, Tavave tinavuqihairo avuniqamaviro varianarove? ti vauvaro ⁴⁷ Ihuva vika nai aatoqi iru uvara vivavata iriro, viraqaa-hairo Ihuva vainti naati voru vita varero vara viri nai tataaqaini himpimatero ⁴⁸ vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano tiriarao tiro, maa vainti naatira quahama amiteharo viva tivatama quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove. Niqihairo ni naantiaraini inaara autu vairava, vivama ni nivuni vaiharo nora autu vataava varianarove, tiro.

*Vo vaiintivano Ihura autuqaa kaiqa varora
(Maaki 9:38-40)*

⁴⁹ Ihuva minti tuvaro Ioniva tiharo, Nora Vaiintio, tenavu tavauraro vaiinti vovano ai autuqaa vaana atite vairave. Vi vaiintiva kia tinavu hampata ai avataqi ni vai vaiintiva vaimantara ti, vira qioqama tauro, tiro.

⁵⁰ Minti tuvaro Ihuva Ioniravata, nai vainti vonavuvata, tiva nimiro tiharo, Aqao, vaiintivano kia tinavu kaiqa vara qoraigama timitaarirava vairera, vi vaiintiva tinavu ka-haqama timitaariravama varianarove, tiro. Ihuva turama.

Sameria vatanaaka Ihura kia quahama amitora

⁵¹ Ihura vita varero naaruvaini vuaina entava aumanto anirovaro Ihuva Ieruharemini vuaina avu aatova vauvaro viva mini vireva vi aararaqaa viro.

⁵² Aaraini viharo Ihuva nai vaintinavu naane nititomanta vinavuka avuni vi, oru Sameria vatanaaka vatukaini orure Ihuva vaitaaina naavura qerama amitarare tumanta vi vatanaaka tiha, ⁵³ Aqao, Ihuva Ieruharemini vuariravara tiro, kia ho maini vaitaanarove, tura.

⁵⁴ Minti tumanta Ihura vaintitanta Iemika Ionika vi uvara iruvaro vitanta arara itomanta Ihurara tiha, Noravauvo, are hove tiraqe tetanta naaruvaini naverai tiariraro ihavano tuvu maa vatanaaka tatoqa kaarire, ti.

⁵⁵ Vitanta minti tuvaro Ihuva tuqantaaviro vitanta niti-haro tiharo, Kia minti tiate, tiro. ⁵⁶ Ihuva minti tivakero nai vaintiaravata vi vatukara mini qaqirakero vo vatukaini vurama.

Ihura avataqi vireka auti vau vaiintikara tura
(Matiu 8:19-22)

⁵⁷ Vinavuka aarana vi vauvaro vaiinti vovano orurerero Ihu-rara tiharo, Te ai vaintiqama virerave. Are taini tainie vinanaini tevata ai avataqi virerave, tiro.

⁵⁸ Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, „Are ti tivataqi vireva ihara paparuqa irorave.” Qaakau vairivano nai ntoma tairaqi vaite vairave. Uvirivano nai *navuqi/naavuqi* vaite vairave. Te Vataini Vatatai Vaintika vaitaaina naavuva kia vaivo, tiro.

⁵⁹ Ihuva minti tivakero viva vo vaiintiara ti tivataqira aniane tuvaro vi vaiintiva tiharo, Nora Vaiintio, kairaqe te tenta qora naane oru quntamake aitare ai avataqi vuare, tuvaro ⁶⁰ Ihuva aqao tiro, Kairamanta qutuvi vaiintika nai qutuvi vaiintika quntama taate. Are kia mintiraitira, Kotiva raqikiaina vakaakara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane, tiro.

⁶¹ Ihuva minti tuvaro vo vaiintivano tiharo, Nora Vaiintio, te ai avataqi virerave. Are hove tiraqe te tenta navunaaka inaini vuarirauka oru vika kauqu nimi, ho vuro tivake aniare, tiro.

⁶² Minti tuvaro Ihuva virara aqao tiro, Vaiinti vovano kaiqa korareva viharo kia avuniqai tavamaqiro viraitiro, viva tuqantaaviro quminaini viti viri tavamaqiro virava, vi vaiintiva kia ho Kotiva raqikiaina uvara vaiinti nahenti tiva nimianarove, tiro.

10

Ihuva 72 vaiintinavu nititomanta vura

¹ Noravano minti tivakero viva vaiinti vonavu 72navu no-raiqama kero vinavuka nititero tiharo, Nenavu taaraqanta taaraqanta vihama, te virera iaina vatukara, vo vatuka vo vatukaini nenavu naane ti tivuni vuate, tiro.

² Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimito tiharo, Airi kara iratero mpeqaiqamavi vaimanta kara qantu vare ani vaiintika kiama airi variavo. Ne Naaho Qora aaraivaro viva kaiqa vaiinti vonavuvata nititaira vu-ate. ³ Ho ne vuate. Te ni nititaari ne sipisipi naati voqaara vaiintinavu qaakau vairi voqaara vainaini vivarave. ⁴ Ne vihama kia monuve, utave, aiku nonki haikarave, vare vuate. Aaraini vihama kia gumina vo vaiinti vo vaiinti hampata uva mantamaqi viraiti, qaqi vuate.

⁵ Ne naavuqi orure naavuqi vaikara uva manteha mintima tiate: Kotiva ni quahama nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variate, tiate. ⁶ Ne minti tivake tavaivaro vaiinti vovano vi uvara quahairera, Kotira aareha vi vaiintira koqema amitaane tiate. Tavaivaro vo vaiintivano vi uvarara kia quahairera, kia vo uvavata vira tiva amiate.

⁷ Kaiqa vaiintivano nai kaiqa varairaqaahairo nai koqaa ho vare vairara ti, ne vatukaqi oru vaiha, vo-haa naavuqigaima variqi vimanta vika nai nimi namari kararaqaima neha variate. Kiama vo naavuqi vo naavuqi nihama kara naate.

⁸ Ne vo vatukaini oru raimanta vi vatanaaka ni quahama nimiteha niara tinavu vataake variate tivera, vika nimi kararaqai neha ⁹ vi vatukaraqai aihavi vaiinti nahentika koqema nimite vi vatanaakara tiha, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava ni aumanto aniraivo, tiate.

¹⁰ Ne vo vatukaini oru raimanta vi vatanaaka kia ni quahama nimitaraiti, niara kia tinavu vataake variate tivera, ne vika qaquirake aaraqaa oru himpite vaiha ¹¹ mintima tiva nimate: Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava aumanto anirai uvara ni tiva nimiare turamanta, ne tinavu qoririma timitaara kaara, tenavu tentanavu aikuqaahai ni vatukaqiraa konkoma nunkake kia qaiqaavata orurante anirerave, tiate. ¹² Naantiara Kotiva ekaara entaqaa ko tiharoma vikaqaa uva vatairava Sodomi vatanaakaqaa uva vatainaravata aatara kaanarove.

Vaiinti nahenti Ihura qoririma amitokara mpo tiva nimitora

(Matiu 11:20-24)

¹³ Ne Korasinini variakave, ne Besaidaini variakave, te niara ohoma tiva nimite vauro. Te ni nivuqaa nora

kaiqa varaunantema kero, haaru vovano nora kaiqa Taiaa vatanaakave, Saidoni vatanaakave, vara nimitaitirio, vi vatanaaka vaakama kovaara utavaaqa nonkute, vika hanta varake nái vaataqaa aqute qora aara vaakama qaqira kaatirio. ¹⁴ Ekaara entaqaa Kotiva ko tiharoma vikaqaa uva vatairava Taiaa vatanaakaqaave, Saidoni vatanaakaqaave uva vatinaravata aatara kaanarove.

¹⁵ Ne Kapenaumiqi variaka tiha, Kotiva tinavu noraiqama kairaqa naaruvaini virarave, ti variarave. Aqao, kiave. Kotiva ni vara aqukaira ne vevanto qutu vika vainaini miniqaima otu vaivarave, tiro.

¹⁶ Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimitiro tiharo, Ni uva irira vaiintiva, vi vaiintiva ti uvavata irianarove. Ni qoririma nimitaira vaiintiva, vi vaiintiva tivata qoririma timitaanarove. Ti qoririma timitaira vaiintiva, vi vaiintiva Kotiva ti tititairavata qoririma amitaanarove, tiro.

Ihuva 72vaiintinavu nititoka qaiqaa orurante anura

¹⁷ Ihuva minti tivakero vaiinti 72navu nititomanta vika mini oru nini, viraqaaha quahake orurante Ihuva vau-naini anura. Vika anire Ihura tiva ami tiha, Ike, Noravauvo, tenavu ai autuqaa vaanavuvata nititauramanta vika tinavu uva iriha qaqini aitare variarave, ti.

¹⁸ Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Te tavauraro Sataaniva naaruvaihairo aaquakaa voqaara utukero hiquirivo. ¹⁹ Ne iriate. Te ni noraiqama kau-ramantara ti, ne vaivaro *uqahive/quaihave*, vaiinti nkage vai toveqikave, vika vaimanta ne vika vaura qaqima aiqun-tavaqi nivarave. Ne homa ti navutaara „Sataanira„ kem-puka aatara kaivaro kiama vo haikavanovata ni qoraiqama nimitaanarove. ²⁰ Vaananavuvano ni uva iriha aitarerara, kia ne virara quahaate. Ni nutu naaruvaini qara ruva taainara, ne virara iriha quahaate, tiro.

Ihuva quahora

(Matiu 11:25-27; 13:16-17)

²¹ Ihuva minti tuvaro Kotira Maraqravano vira kem-pukaiqama kovaro viva voqamakero quaheharo Kotirara tiharo, Ti Qo, are Noravano naaruvaqaavata vataqaavata raqiki variaravave. Are vi haikara vi haikara kukeqa tera nora vaiintinavu ekaa okara tavaa vaiintika kia numiqaraitira, are vi haikara vi haikara qaqi vaiinti numiqe varianarara ti, te ai autuma viriniqama kauro. Eo, ti Qo, ai antuqavano mintiataa ivarama mintira iarao, tiro.

²² Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ti Qova tiriara ekaa haikaqaa raqikiane tirave. Qaqi vaiintivano kiama ti vira Maaqu okarara iri tavaarave. Ti Qova viva naiqaima ti

okarara iri tavairave. Qaқи vaiintinavu kia ti Qora okarara iri tavaarave. Te vira Maaquvanoqai vira okarara iri tavau-narave. Taukae te vika tiva nimiataa iraqe tiva nimiari-rauka, vikavatama ti Qora okarara iri tavevarave, tiro.

²³ Ihuva minti tivakero tuqantaaviro nai vaintinavuqai evaaraiqama kero tiva nimito tiharo, ²⁴ Ne maa entara tave variarara quahaate. Haaru nora vaiintive, paropeti vaiintive, avuhainaa vaiintive, vika ne tave varia haikara tavaataa imantavata, kia ho tavorave. Vika ne iri varia uvara iriataa umantavata, kia ho irurave, tiro. Ihuva vi uvara turama.

Nai navutaara kahaqu vaiintirara tura

²⁵ Maara okara ti vau vaiintiva vovano anirero Ihuva hampi uva tiarire tiro Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, te nana kaiqae koqe kaiqa vara kaainaraqaahaie ekaa enta ho qaқи variqi virarave? tiro.

²⁶ Tuvaro Ihuva nai vira irama amitero tiharo, Kotira maara uva qara ntuva tova nana uvae tivatorave? Vira okara nantimae vaivo? tiro.

²⁷ Tuvaro vi vaiintiva tiharo, Vi uvara maantimake qara ruva torave:

Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave, ekaa nena avu aatoqihairave, ekaa nena maraqaqihairave, ekaa nena kempukaqohairave, viraraqai antuqa arirara variane. *(Lo 6:5)*

Ninara antuqa arinantema kera, nena navunaa vaiintiaravata antuqa arirara variane, turave, tiro. *(Wkp 19:18)*

²⁸ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are mintiaqira viharama ekaa enta qaқи variqira vinarave, tiro.

²⁹ Ihuva minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva Ihura uva aatara karare tiro tiharo, Aqao, tavave ti navunaa vaiintivano vaivo? tiro.

³⁰ Tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vira tiva amiro tiharo, Vaiinti vovano Ieruharemihairo vatuka vo, Ierikoni vireva otu vurave. Viva aaraini otu vi vaumanta muara vaiintinavu vira ravaaqavuke vira utavaaqa ruqemake vare, vira aavata ruqutuke vate vuvaro vi vaiintiva qutuviro ruhiqau viro aaraqaa vaurave.

³¹ Viva aaraqaa mini vauvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vira navunaava, vohaa vatanaava vi aararaqaa tuviharo tavovaro vi vaiintira ruqutuke vatova vauvaro viva qaқи aara hini auvahiantaqaa tuvitarero vurave.

³² Vi vaiintiva qaқи tuvitarero vuvaro vira voqaantema kero, Rivaira vohaa ankuqiraa vaiinti vovano, vivavata Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva tuvurero, vi vaiintiva

tuvu vira vini ainima kero tavolo, viraqaahairo vivavata qaqirakero tuvitarero vurave.

33 Vi vaiintivavata qaqi tuvitarero vuvaro vo vatanaa vaiinti, Sameria vatanaa vaiintivano vohaa vi aararaqaaqai tuviharo vi vaiintira tavolo virara mpo ike tiva amitero
34 vira aaqanto oru vaiharo vahaveraqohairovata, *uainiqohairovata*, vira vaata teqa tora hiqama kero rumpa amitero, vira utu vaaviarama kero nai *donkiqaa* vaari vatero, vira vita varero monu aqukeha vaite vau naavuraqi vuru koqaama kero viraqaata raqiki vaurave.

35 Raqiki kero, vira qararaa viva vireva iharo *silvaa* monu taaraqanta nora monutanta naavu qora amiro tiharo, Are vi vaiintiraqaa koqema kera raqiki vairaqe te mini oru ni, orurante ani are virara voqavata aqukena monura nina qaiqaa amiare, turave, tiro.

36 Ihuva minti tivakero maara okara ti vau vaiintira irama amitero tiharo, Muara vaiintinavu vi vaiintira aavata ruqutuke vate vuvaro viva aaraini vaumanta taaramo vaiintinavu vira tuvuvavorave. Taaramo vaiinti vinavukaqihairo tavave vira navunaa vaiinti voqaara vaurave? tiro.

37 Minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva tiharo, Virara mpo ike tiharo kahaqu vaiintirave, tiro. Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Arevata vi vaiintira voqaante iane, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva Mataaka Mariaka oru tavora

38 Ieruharemini vi vau aararaqaa Ihuva nai vaintinavu hampata viharo vo vatukaini orurovaro nahenti vo, vira autu Mataava Ihura quahama amiteharo nai naavuqi vita varero vuru kora.

39 Vuru kovaro Ihuva viraqi vaiharo uva okara vitanta tiva nimiqiro vuvaro Mataara auravano, vira autu Mariava Ihura aqutaraini oquviro vaiharo vira uva iriqiro vi vaura.

40 Mariava iriqiro vi vauvaro Mataava kara qeramateharo airi kaiqa naiqai vareharora tiro, viva Mariarara qora avu aato utiharo Ihuva unaini orurero tiharo, Noravauvo, ti auravano qumina vaiharo kia ti kahaqimanta te tentaraama maa karara qera i vauro. Are kiae virara noraiqaakera irira iarao? Are vira tiva amiraro viva ani ti kahaqiarire, tiro.

41 Mataava minti tuvaro Noravano vira nai tiva amiro tiharo, Mataao, Mataao, are vo haika vo haikara noraiqaakera iri variararo ai muntuka qoraiqivara variarao.

42 Are vohaa haikaraqai noraiqaakera iriataarave. Mariava avuqavugama kero anirero vi haikarara iri vaimantara ti, te kia vira atitararave, tiro. Ihuva turama.

11

*Ne maantimake Kotira aaraate tura
(Matiu 6:9-15; 7:7-11)*

¹ Vo enta Ihuva vonaini oru vaiharo Kotira aare vaura. Viva Kotira aarama taiqa kovaro vira vainti vovano tiharo, Noravauvo, Ioniva nai vaintinavuara maantima keha Kotira aaraate turave. Arevata tinavu tiva timiraqe tenavuvata avuqavugamake Kotira aaraate, tiro.

² Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne maantima keha Kotira aaraate:

Tinavu Qo,

tenavu ai autu takuqi vaira tuahere vauro.

Are tinavuqaa raqikina entava vaaka aniarire.

³ Tenavu kara naainara vo enta vo enta tinavu timiane.

⁴ Vokiaka tinavu qoraiqama timitaamanta tenavu kia nai iri qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqira kaunan-tema kera arevata tenavu ai uva raqa kaaina uvara nunka kera tauru timitaane.

Are kia qaqi kairaro qora kaiqavano tinavu avataarire.

Minti tivakeha Kotira aaraate, tiro.

⁵ Ihuva minti tivakero nai vaintinavuara tiharo, Te vo uva tuqantaake tirerave. Niqihairo vovano enta tavaarana nai navunaara qentiana orurero tiharo, Ti vaiintio, qamaa taaramonavu timiane.

⁶ Ti tonti vovano niara aaraihairo ti naavuqi aniraivaro kara kia vaimantave, tiraro vira navunaava tiharo, Qaqira kera vuane. ⁷ Te qenti paama tivake tintate tenta vaintairaravata vaitema vauro. Kia te himpi kara ai amirarave, tianarove.

⁸ Minti tiraro viraqaahairo vira navunaava vuavimakero naari vairaro qaiqaa qaiqaavata viva minti tivaqiro vuan- torave tiro, kara vira amianarove. Viva kia virara ti navunaarave tivakerovauve kara vira amianarove. Viva vuavimakero ti vainara, virara iriharoma viva himpiro vi karara vira amianarovema turo.

⁹ Virara irihama te ni tiva nimiari iriate. Ne Kotira aare- hama vo haikara naarivaro viva vi haikara ni nimiarire. Ne rantaqi viha oru ranta kaate. Ne qenti kuekue ivaro Kotiva qantua nimitaarire. ¹⁰ Kotira vi haikarara naarika homa varevarave. Vi haikara rantaqi vika homa ranta kevarave. Qenti kuekue i vaiintika qantuarama nimitaanarove.

¹¹ Ni vainti qokavaraqihairo tavave vira maaquvano havuka ti timiane tirara are memaru nena vainti aminarave? ¹² Ai vaintivano kokoraara auru ti timiane tirara are vaiinti nkaqaaina toveqirae vira aminarave? ¹³ Aqao, ne kia koqe vaiinti vaihavata, ne nenta vainti koqe haikaqai nimi variarave. Ho Kotiva vo? Ni qova Kotiva naaruvaini vaivave nivata aatara kero uritarero paruma kero koqe

haika vaiinti nahenti nimi vaivama vaivo. Vovano vira Maraḡurara naariraro Kotiva paruma kero nai Maraḡura vira amianarove, tiro. Ihuva turama.

Belsebuliva Ihura kahaqi vaivo tura
(*Matiu 12:22-30; Maaki 3:20-27*)

¹⁴ Kia uva tu vaanava vaiinti vo avutaqi vauvaro vaiinti vivavata kia uva tura. Viva mintima vauvaro vo enta Ihuva vi vaiintiraqihairo vaana vira atitovaro qaḡini aitarero vuvaro, viraqaahairo vaiinti viva ho uva tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka vira tave, ike tiha kauḡu runkinkiri iha vaura.

¹⁵ Mintumanta hini kuka aḡao ti, Belsebuliva avuhainaa vaanavano Ihura kahaqi vaivaro Ihuva vaana nitite vaivo, ti.

¹⁶ Vika minti tumanta vaiinti vonavuvata Ihura avateha tavareka auti vaiha Ihurara tiha, Are nora kaiḡa vo tinavu tivuḡaa varairaḡe tenavu taveha, ariara quḡaama Kotiva vira atitairave tiare, tura.

¹⁷ Vika minti tuvaro Ihuva vika nai aatoqi irito uvara iriro, viva vika tiva nimitiro tiharo, Vohaa vatanaaka vaiha tuḡavuvi nai ari nai ari iha variqi vivera, vika vaakama taiḡa vivarave. Vohaa naavuqi vaika rairavi nai ari nai ariha variqi vivera, vika kia ho vaivarave.

¹⁸ Sataaniva raḡiki vaika rairavi nai ari nai ari ivera, vika kia ho vaivarave. Ne tiriara tiha, Belsebuliva vira kempukaiḡama kaivarora tiro, viva vaana nitite vaivo, tiarave. ¹⁹ Ho vo vaiintinavu ni avataqi vi variaka, vikavata vaana nitite variarave. Tavave vinavuka kempukaiḡama kaimantae vinavuka mintiavo? Ho iriate. Ni avataqi vi varia vaiintika, vikama ni uva rahake tavehama hampi uvaveḡaima tivarave.

²⁰ Kotiva ti kempukaiḡama kaimanta te vaana nitite vauvarave. Vi uvava quḡaa uva vaimantara ti, ne virara irihama Kotiva tinavuḡaa raḡikiaina entava aniraivo tiare.

²¹ Kempuka vaiintivano huru kaavu vaḡa ntuva vatero nai naavuḡaa raḡikiharo vaivaro viva vatai onaanava ho vairave. ²² Mintimakero vaivaro kempuka vaiinti vovano vira aatara kaarirava anirero vikantiro raḡiharo vira aatara kero, naavu ḡova huru kaavu toteharo ho raḡirerave ti haikara viraqaahairo raḡiakero varero, vira onaana rairakero voka voka nariara nariara nimianarove.

²³ Kia ti hiḡuantakaa ni vai vaiintiva ti navutaiḡama timite vai vaiintivama vaivo. Kia ti hampata ti sipisipi ruvaaquma timite vai vaiintiva, vi vaiintiva ti sipisipi raantaupirima kaariravama vaivo.

Ihuva vaana okarara tura
(*Matiu 12:43-45*)

²⁴ Vaanavano vaiinti vaataqihairo aitarero viva aahara vatavaure viharo, kaiqe auraara variqi vuare tivakero tavaivaro kia auraara variaina aarava vaivaro viva tiharo, Kaiqe te orurante vaaka kauna naavuraqi vi vaiintira avutaqi oru qaiqaa variare, tivakero ²⁵ oru tavaivaro vi naavura hiqama kero rupikero avuqavuqama kero vataivaro ²⁶ vi vaanava oru vaana 7navu vika uritarake qora kaiqa vovavata vare variaka ntita varero, qaiqaa oru vi vaiintira avutaqi vairave. Hoqarero vi vaiintiva vaana vohaiqa vataakero vaiharo qoraqama viro vairave. Naantiara viva airi vaana hampata vaiharo anomakero qoraqama viro vairarama turo, tiro.

Quahe okarara Ihuva tura

²⁷ Ihuva minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaukaqihairo vo nahentivano Ihura aarero virara tiharo, Ike, ai vatakero naama ami nahentiva, viva voqamakero quaheharo vaivo, tiro.

²⁸ Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kotira uva iriha avutaqi ni vai vaiinti nahentika, vikama quaheha vaivarave, tiro.

Nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(*Matiu 12:38-42; Maaki 8:12*)

²⁹ Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti vokukavata vira uva irireka ani ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika ne qora kaiqaqai vare vaiha Kotirara qumimaqamake ni variarave. Vika nora kaiqa tinavu humiqairage tenavu vira taveha, ariara quqaa vivave tiare, ti variarave. Ho kia te ne tintemake mintirerave. Kotiva haaru ni kaivaqara Ionaara untema kero, Kotiva naantiara tivata mintima kaanarove. Viraraqai irihama ne kankomake ti okarara irivarave.

³⁰ Haaru Ninivehainaaka Ionaava vare vau kaiqara tave Ionaarara tiha, Kotiva vira atitaivaro vi kaiqara vare vairave, turave. Te Vatani Vatatai Vaintikama vauvo. Ne maa entara varia vaiinti nahentika ti okarara kankomake iriate ti, te Ionaava untemake irerave.

³¹ Haaru ni kaivaqava Soromonuva koqe avu aato vauva, viva vo okara vo okara tave vauva vauvaro avuhainaa nahenti Sebaihainaava vira uva irireva vevara nai niaraihairo uru Soromonura uva irurave. Vi nahentiva minturara tiro, viva naantiara ekaara entaqaa vaiharo niqaa uva vateharo niara mintima tianarove: Te niaraihai Soromonura uva irirera uruavaunarave. Ne haaru vauvaro Soromonuravata uri aatarako vaiintiva vovano vaumanta ne vira uva iriataara vaumanta ne kia vira uva irurave, tianarove.

³² Haaru Ionaava Kotira vakaaka tiva nimumanta Ninive vatanaaka qora aara qaqira korave. Vi vatanaaka minturara ti, vika naantiara ekaara entaqaa niqaa uva vatevarave. Vika niara mintima tivarave: Tenavu Ionaara uva iriha viraqaahai qora aara qaqira kaavaunarave. Ne vauvaro vovano Ionaaravata uri aatarako vaiintiva Kotira vakaaka ni tiva nimi vaumanta ne kia vira uva irurave, tivarave.

Ai avuvano vaata ovama vaivo tura
(*Matiu 5:15; 6:22-23*)

³³ Vovano ova qumpikero kia mantaaqainaini vate vairave. Viva kia kure varakero viraqohairo aqute vairave. Vaiinti nahenti vira naavuqi oriqeteha ho tavaate tiro, viva ova qumpikero virini kantaaqaini vate vairave.

³⁴ Avuvano ova voqaara iteharo vaata ruvaahama amite vairave. Ai avuvano koqe avu vairera, ekaa ai vaatavano ruvaaharo varianarove. Ai avu qora avu vairera, ekaa ai vaatavano konkiraiqama vuanarove.

³⁵ Ho mintirara raurihara variane. Hauri ai vaataqi aatitaa ina haikava kia vairaro konkiraiqiaina haikavaqai viraqi variantorave. ³⁶ Ai vaataqi kia konkiraiqiaina haikava voqavanovata vairaro aatitaarira haikavaqai vairera, ai vaatavano ekaama ova voqaantema kero, koqema kero iteharo varianarove, tiro.

Parasi vaiintinavuara tura
(*Matiu 23:1-36; Maaki 12:38-40; Ruki 20:45-47*)

³⁷ Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti uva tiva nimi taiqa kovaro Parasi vaiinti vovano ani tintira kara naane tuvaro Ihuva vikantiro oru kara nareva oquvi vaura.

³⁸ Oquvi vauvaro Parasi vaiinti viva tavovaro Ihuva kia kauqu hiqama karaitiro, kara nareva auti vauvaro viva vira tavero ravuku vura.

³⁹ Vira kaara ravuku vuvaro Noravano Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vaiintivano *kaap u* vata tanuvata hiqeharo qumina pahainiqai hiqaintemake, ne kia nenta avu aatoqi hiqaraiti, ne nenta vaatainiqai hiqe variarave. Ni avu aatoqi vo airaira vo airaira varevavata, qora kaiqa vare okaravavata, mpiqaro vairave.

⁴⁰ Ne vueraiqiha variakave. Kotiva ni vaata autu taiva, vivama ni avu aatovata autukairave. ⁴¹ Ne nenta vo airaira vo airaira vate haikara varake vehi vaiinti nimivaro ni avu aatovanovata homa takuqiro varianarove.

⁴² Ne Parasi vaiintinavu naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Kotiva uva maara vo tiva taira, ne vi uvaraqai irihama ne avuqavuqamakeha nana nana naahoe rairake 9navu nenta vare vohaiqa Kotira amite variarave. Ne vi uvaraqai irihama Kotira uva maara, nora uva ne kia iriha avate variarave. Avuqavu ko ti

okararave, Kotirara muntuka vate okararave, ne vi uvara vi uvara qaqirake kia noraiqaake virara iriarave. Ne Kotira uva inaara uvaqai irihama, vira uva nora uvavata iriataara vaimanta kia iri variarave.

⁴³ Ne Parasi vaiintinavu naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ne maara naavuqi oriqeteha koqe taintaraqai antuqa arimanta viraqaaqai oquvi vaireka auti variarave. Vaiinti nahenti niara nora vaiintive tivakeha ni uva mantaate tiha, ne *maaketiqi* qumina vi ani variarave.

⁴⁴ Ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ne nana haika voqaarae variavo? Vaiinti quntama taa vatara kia tavaraiti, qumina vatave tiha vaiinti nahenti vira ventaaqaa vau vi ani i variarave. Ne vira voqaantemake variavo. Vaiinti nahenti kia ni vaaqu kaiqa tavaraiti, ni viri vaataqai tavehama niara koqe vaiintive ti variamanta ne variavo.

⁴⁵ Ihuva Parasi vaiintinavuara minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva aqao tiro, Maara ti variara vaiintio, are Parasi vaiintinavuara minti tiharama are tinavuaravata qora uva ti variarao, tiro.

⁴⁶ Viva minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Ne maara uva okara ti variaka, nevata naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niaravata oho tiva nimitauro. Ne qaqi vaiinti nahentiara vi uvara vi uvara iriqi vuate ti variamanta, vika vukaari utiha ne maara ntai uvara vikaqaa vataara aqu vare vi variamanta ne nenta kauqu kia voqavata tutuke vika kahaqi variarave.

⁴⁷ Ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ni kaivaqaukavara Kotira uva ti vau vaiintika paropeti vaiintinavu aruke quntama toraqaa ne ori varake kogemake vaheheqamate variarave. ⁴⁸ Ne mintihama ne nenta kaivaqaukavarara kogemama vika arukorave ti variarave. Ni kaivaqaukavara Kotira uva tu vaiintinavuka paropeti vaiintinavu aruke quntamato vataraqaa ne vahehema nimate variarave.

⁴⁹ Ne minti variarara tiro, Kotiva ekaa haika tave vaiva tiharo, Te paropeti vaiintinavuve *aposori* vaiintinavuve nititaari vika hininavu aruke hininavu aru ntataqi viha qoraiqama nimatevarave, tirave.

⁵⁰ Maa vatara qovaramako entaraqaahai Kotira paropeti vaiintinavu aruqi ani ani vate maa entara aruke uvava, ekaa vi uvava ni vate maa entara variakaqama varianarove. ⁵¹ Hoqarero Abelira arukomanta viraqaahai paropeti vaiintinavu aruqi vivi, vuru Sekaraiaaravata arukorave. Sekaraiaara arukareka iha mura quarato taintava hini mantaraini vauvaro Kotira Naavu hini mantaraini

vaumanta vira avutana arukovaro vira naarevano ntorave. Ho vika paropeti vaiinti ekaa arukora kaara Kotiva maa entara varia vaiinti nahentikaqaa vi uvara vataanarove.

⁵² Ne maara okara ti varia vaiintinavuka, ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Kotira uva okaravano vaimanta ne vi uvara vare varia kira totehama kia vi qentira qantuake oriqete vi uvara okara tave variarave. Ne nenta kia vi qentira qantuake tavaraiti, ne vokiaka vireka iaravata kuvai nimate variarave, tiro.

⁵³ Ihuva minti tivakero naavuqihairo vevaromanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, vika nirara itomanta Ihurara qora uvama ti vaivo tivake vika tiha, Aniqe tenavu qaiqaavata vira iraariraro viva qora uva tirera, vira koqira vita vataare, ti. ⁵⁴ Minti tivake vika Ihurara hampi uva tiarire ti, vo uva vo uva Ihura irama amite vaura.

12

Parasi vaiintinavu una kaiqara rauriha variate tura
(Matiu 10:26-27)

¹ Mintumanta airi tauseni vaiinti nahenti Ihura tavareka anire nai ventake nai ventake iha, nai aiqunai aiqunai ratati-aqaqi vi vaura. Minti vauvaro Ihuva nai vaintinavu naane uva tiva nimiro tiharo, Kaupititiravano qamaa vohaiqa qoraiqama kaivaro ntera viro viraqaahairo ekaa qamaa ntera vintemake, Parasi vaiintinavu nivata qoraiqama nimatevorave. Vika koqe kaiqa varauro tiva keha vaiinti nivuqaagai unaqaraiqama keha vare varia kaiqararama turo. Ne vika voqaante iarorave tivakeha rauriha variate.

² Vovano tavaantorave tiro aqutaina haikara, naantiara ekaa vi haikara vi haikara ravaqaakero qaqi kantama kaanarove. Vate vo haika vo haika kukeqate varia haikara naantiara qoqaiqama kairaro qoqaama varianarove. ³ Ne konkiri qai vaiha ti vai uvara naantiara vokika aatitainaraqaama vaiha irivarave. Ne naavuqi qenti tintate vaiha evaara evaara ti vai uvara, naantiara vi uvara naavu qentiqaahairo naveraitianarove.

Kotira aatuqai qeteha variate tura
(Matiu 10:28-31)

⁴ Mpo, ti navunaao, te tiainara iriate. Ni vaataqai arukekara, kia vika naatu qetaate. Vika ni aruke kia ni maraquravata ho arukevarave. ⁵ Ne tararae qeteha vaivarave? Kaiqe te ni tiva nimiare. Ne Kotira aatuqai qeteha variate. Viva kempukavano vaiharo vaiinti arukeharo viraqaahairo homa vira nora iha itainaraqi aqukaariravama vaivo. Eo, te niarama turo, Ne Kotira aatuqai qetehama variate, turo.

⁶ Quqaae vaiintivano monu taarauru aqukeharo uapaa uviri kauqurunavu vare vairave? Ho iriate. Kotiva uapaa uviri vonkuvata kia tauru karaitiro, viraqaavata raqiki vairave. ⁷ Kotiva niqaa raqikiharoma ni okara, ekaa okara kankomakero tave vaiva, viva ni qiata kaukivata ekaa kaara ntuva tairave. Kotiva airi uapaa uviri raqikiharovata, viva niara ne uvirivata aatarake variakave tirara ti, ne kia qeteha variate, tiro.

Ihura autu tiva qovarama kerara tura
(*Matiu 10:19-20; 10:32-33; 12:32*)

⁸ Te tiari iriate. Vaiinti vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara tiva qovaraiqaakero tiharo, Te vira vaintima vauro, tirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara tevata Kotira *enseli* vika nivuqaa vaiha, nai virara tiva qovaramakeha tiha, Vi vaiintiva ti vaintima vaivo, tirarave. ⁹ Vo vaiintivano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara aqao kia vira vaintima vauro tirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara tevata Kotira *enseli* vika nivuqaa vaiha nai vi vaiintiraravata aqao kia ti vaintima vaivo tirarave.

¹⁰ Vaiinti nahenti ti Vataini Vatatai Vaintikara qora uva tivatera, Kotiva vika uva homa nunkama nimitaanarove. Mintiharovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitera, Kotiva kia vika uva nunka nimitaanarove.

¹¹ Naantiara ti kaarama ni rumpa vare vuru maara naavuqive, *kamaanira* avuqaave, avuhainaa vaiintinavu nivuqaave, vuru kaimanta vi entara kia ne qetehama nana uvae tirarave tiate. ¹² Vi entara Kotira Maraquravano ni kahaqiharo minti minti tiate tiramanta ne vi uvaraqai vika tiva nimiate, tiro.

Airi airaira vato vaiintirara uva tuqantaakero tura

¹³ Ihuva minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vau-raqihairo vaiinti vovano Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, ti qova qutu vire iharo ti tinta vakaakantiro nai onaana vataira rairakero timitairave. Mintivaro ti vakaava vi haikara naiqai totero kia tivata raira timivo. Are virara tiraro viva vi haikara tivata raira timiarire, tiro.

¹⁴ Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Aqao, maa vaiintio, tavave ti noraiqama kaimantae te nitanta uva ho avuqavu irarave? tiro.

¹⁵ Minti tivakero Ihuva ekaa vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ne rauriha variate. Ne airi airairave, airi monu varerave, vi haikarara noraiqaake iriha variqi vivorave. Ne tiha, Airi airaira vateha homa variqi virarave, tivorave. Kia airairavano ni kahaqira ne ho kogemake qaqi variqi vivarave, tiro.

¹⁶ Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Airi airaira vato vaiintiva kara utukero airi kara qantu varero ¹⁷ naiqai tivakero iriro tiharo, Te maa karara ta naavuraqie vatararave? Ekaa ti naavuqi karavano mpiqama vivo, turave.

¹⁸ Minti tivakero viva tiharo, Kaiqe te ekaa naavu rampaike qaiqaa nora naavu, vo naavu vo naavu kaqake viraqi ekaa karavata airairavata vataare. ¹⁹ Te vi kaiqara vara vuru taiqake mintima tirarave: Te koqemakema vauro. Airi karave airi airairave vaimanta te airi ihiaara auraara variqi viha maa kararavata *uainiravata* namaqi viha koqemake variqi virarave, turave.

²⁰ Vi vaiintiva minti tuvarovata, Kotiva vira tiva amiro tiharo, Kia ai avu aatovata vaivave. Vate maa entara entaqima are qutu vinarave. Are qutu viraro vovanoma ai airaira, tenta totarerave tiana airairara varaanarove, turave, tiro.

²¹ Ihuva vaiinti nahenti mintima kero vi uvara tiva nimi taiqakero viva tiharo, Vo haika vo haika ruvaaquma kero vataainarara noraiqaakero iriqiro vi vaina vaiintira, Kotiva virara tiharo, Are vataana haikara qumina haikaqaive. Te tavaurara are vehi vaiintiqaima variarao. Are quminama qutu vinarave, tianarove, tiro. Ihuva turama.

*Kia vi haikarara noraiqaake aato utuate tura
(Matiu 6:25-34)*

²² Minti tivakero Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vi uvara irihama te niara mintima ti: Ne qaqi variqi virave, ne kara nerave, nenta vaata nonkirave, kia vi haikara vi haikarara airi aato utivaro ni muntukavano qoraiqiarire. ²³ Ne qaqi variqi viva avuhainaa haikavano vaivaro ne kara ne vai haikava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo. Ni vaatavano avuhainaa haikavano vaivaro ne nonkute utavaaqava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo.

²⁴ Ne uviriara iriha variate. Uvirivano kia kara utukero qantu varero nai naavuqi vuru vate vairave. Uviri vika variavaro Kotiva vikaqaa raqikiharo vika kara nimi vairave. Ho ne vaiinti nahenti uvirivata aatara kaakara tiro, Kotiva niqaa koqema kero raqikiqiro vuanarove. ²⁵ Niqihairo ta vaiintivae te vaaka qutu vuarorave tivakeharo nai qaqi variaina entara vonavu tomaqa kaanarove? «Kia vaiinti vovano ho mintianarove.» ²⁶ Ne vi kaiqara inaara kaiqa kia ho vare variarara ti, ne nantihae vo haika vo haikaravata airi avu aato utuqi vi variavo?

²⁷ Ahakaqi qampiye vai *kaampiraara/qinaarara* iriha variate. Vi haikava kia naaqunta varakero nai utavaaqa autiraitiro, koqemake qampiye vairave. Haaru King

Soromonuva utavaaqa koqeraqai nonkutero vauvarovata, viva nonkuto utavaaqava kia ahakaqi vai *kaampivano/qi-naaravano* iteharo ruvaahaira aatarake vaurave.

²⁸ Kotiva vivama ahakaqi vai haikara koqema nimate vairave. Vi haikava vate variqiro viramanta hura iha tuta kaivaro ita taiqa vuanarove. Ho Kotiva qumina ahakaqi vai haikara koqema nimate vaiva vaiharora tiro, viva ni vaiinti nahentiqaa raqikiharo kiae nivata utavaaqa nonku nimitaanarove? Ike, ne Kotirara kempukaiqamake iriha, viva mintima timitaanarove tiataarave.

²⁹ Kotiva ni kahaqama nimate vairara ti, ne kia airi avu aato utiha tiha, Nana karae nararave? Nana namarie nararave? tivaqi vuata. ³⁰ Vataini variaka kia Kotirara iria vaiinti nahentika vika mintimake variqi viha, vi haikara vi haikara vararekaqai auti variarave. Ne kia vika aanaraate. Ni Qova ne aavoqi haikarara iriharoma vaivo.

³¹ Ne avuni Kotiva niqaa raqikiainara virara naane noraiqaake iriqi viha, Kotira kaiqa vare vaivaro Kotiva kara viravata, utavaaqa viravata, ni nimiarire, tiro.

Naaruvaini koqaa ruvaaquma terara tura
(Matiu 6:19-21)

³² Ihuva minti tivakero qaiqaa tiharo, Nenavu vaireka ne ti sipisipinavuma variavo. Ne kia qetaate. Kotiva ni qova niara quaheharo vaivara tiro, viva naantiara niqaa raqiki vairamanta ne viva raqikiaina vatukaraqi vaivarave. ³³ Nenta vate airairara nimiha monu vare, vehi vaiinti nahenti vuru nimiate. Kia nenta koqaa vaaka taiqaaina *pausiraqi* vataate. Nenta koqaa naaruvaini kia taiqaaina *pausiraqi* vataimanta kia muara varaivaro kia toveqivanovata vira nama taiqa kaanarove.

³⁴ Ne maa vataraqaa koqaa onaana ruvaaqumaqi vivera, ne maa vataraqaa vaina haikararaqai noraiqaake iriqi vivarave. Ni koqaa onaana naaruvaini ruvaaqumavi vairera, ne naaruvaini vaina haikararaqai noraiqaake iriqi vivarave.

Qeramate rauriha variate tura
(Matiu 24:42-44)

³⁵ Ne himpi utavaaqa nonkute vaiha ova qumpite qeramateha variate. ³⁶ Ne kaiqa vaiinti maanavuka aanareha variate. Vira kaiqa vaiintinavu nai nora vaiinti veka qeramate variavaro vika noravano nahenti iraanaini oru niniro vihairo orurantero ani qenti kue kue iharo tavaimanta vira kaiqa vaiintinavu vaakama qenti qantua amitaarave. „Nevata qenti qantuarareka qeramateha variate.”

³⁷ Vika noravano anirero tavairamanta vira kaiqa vaiintinavu kia vaitaraiti, qeramate vaivaro viva ani vika tavero

vika quahama nimitaanarove. Viva vika quahama nimateharo viva kara nimiaina utavaaqara nonkutero nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Ne oquvi vaiqe te kara ni nimiare, tivakero kara vika nimianarove.

³⁸ Koqemama vika noravano ani tavairamanta vira vaiintinavu kia vaitaraiti, qaqi himpi qeramate vaivaro enta tavaarave, kokoraaravano uva tinaraqaaave, vika noravano orurantero aniraanarove.

³⁹ Ho maa uvara kankomake iriha variate: Naavu gova vaiharo muara vaiintivano aniainarara iritirio, muara vaiintivano kia ho vira naavuqi oriqetero muara varaitirio.

⁴⁰ Vi uvara irihama nevata henoqamate variqi vihama ti veka variate. Ne ti Vataini Vatatai Vaintikara kiama tuvuanarove ti entara, vi entaraqaama te tuvirelave, tiro.

*Kaiqa vaiinti taaraqantaqaa uva tuqantaakero tura
(Matiu 24:45-51)*

⁴¹ Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, are uva tuqantaakera tianara, vi uvara tinavuaqaie tiarao, ekaa vaiinti nahentiaravata iriharae vi uvara tiarao? tiro.

⁴² Pitaava minti tuvaro Noravano tiharo, Koqe avu aato vataa vaiintivano nai nora vaiintiara noraiqaakero iriharo kaiqa vara amite vaira vaiintiva, viva nana vaiinti voqaarae varianarove?

Viva maantima vaina kaiqa vaiintira voqaarama varianarove: Vira nora vaiintivano niara aara vire iharo vi vaiintira noraiqama kero virara tiharo, Arema vo kaiqa vaiintinavuqaa raqikiharama vo enta vo enta kara rairakehara vika nimiane, tivakero ⁴³ oru aaraini niro orurantero ani tavairaro vira kaiqa vaiintivano viva uva tinantema kero kaiqa vare vairera, viva virara voqama kero quahaanarove.

⁴⁴ Ho te quqaa tiari iriate. Vira nora vaiintivano mintima tianarove: Te qaiqaa ari noraiqama kaarirara are ekaa te iaina haikaraqaama raqikiqira vinarave, tianarove, turo.

⁴⁵ Vira kaiqa vaiintivano qaqira kero kia mintiraitiro, viva nai irikero tiharo, Aqao, ti nora vaiintivano qakoma keroma orurantero anianarove, tivakero viraqaahairo nai kena kaiqa vaiinti nahentivata ntaihamaqiro viro, ari kara namaqiro viharo iha namarivata neharo vueraiqiharo mintiaqiro vi vairera, ⁴⁶ vo enta vira nora vaiintivano vi entaraqaa kiama anianarove tiaina entaraqaa orurantero ani vira kaiqa taveru nai kaiqa vaiinti vira voqamakero kaavu umiqakero vatero, vira atitama kero tiharo, Are kia ti uva iriaka vainaini vuane, tianarove.

⁴⁷ Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintivano kaiqa varaane tina uvara iriro qaqira kero kia qerama tero vi kaiqara

varairaro vira kaara vira nora vaiintivano vira qorahaama ruqutukero kaavu umiqake vataanarove.

⁴⁸ Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintivano kaiqa varaane tina uvara kia kankomakero iriraitiro, vivavata qora kaiqa varairera, vira kaara vira noravano vira inaaraiqaqai ruqutuanarove.

Airi haika vareka vaivaro Kotiva vikara airi haika tinta timiate tianarove. Airi haika voqavata varaina vaiintiva vairaro Kotiva virara airi haika voqavata tinta timiane tianarove.

Te vaiinti nahenti raira karera tuvuraukave tura
(Matiu 10:34-36)

⁴⁹ Te iha tuta kaariraro itaarire ti, vataini tuvuraukave. Ike, te vi ihara vaaka tuta kauraitiro, te virara hovema turaitirio.

⁵⁰ Te namari vo vararera una namarira kiama varauro. Te vate vira veka vauraro ti voqamakero maara ntaimanta vauro. Te mintimake variqi vi viraqaahai vi namarira vare te ho vairarave. Ihuva vi uvara minti tiharoma uva tuqantaakero vika nai vira qoririmake arukaivaro qutu vuainarara tura.

⁵¹ Ne tiriara tihama, Vaiinti nahenti vataini vaika maat-eraiqamavi variate tiro viva tuvirave, ti variarave? Aqao, kia te virara iriha tuvuraukavauve. Vaiinti nahenti rairavi variate ti, te tuvuraukave.

⁵² Maa entaraqaahai vohaa naavuqi vainavuka kauqurunavu rairavi taaraqanta vohaiqavano navutaiqiha taaraqanta vataake raqivarave. Taaraqantavano navutaiqiha taaraqanta vohaiqa vataake raqivarave. ⁵³ Vira gova nai maaquntiro navutaiqiraro vira maaquvano nai qokantiro navutaiqianarove. Vira nova nai raavurantiro navutaiqiraro vira raavuravano nai nokantiro navutaiqianarove. Vira tonanova nai naaqtuntiro navutaiqiraro vira naaqtuvano nai tonanokantiro navutaiqianarove, tiro.

Maa entara qovaraiqiainara vira okarara tura
(Matiu 16:2-3)

⁵⁴ Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka tiva nimiro tiharo, Ne tavaavaro tonavuvano vihairo anirero noteharo hinkura ari vaimanta ne tiha, Aaqu rirevave, tiavaro aaqu rirave. ⁵⁵ Ne tavaavaro kuaharavano uti vaimanta ne tiha, Uvihaanarove, tiavaro uvihairave.

⁵⁶ Ike, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne vi haikara vi haikara ho ampeqamake tave, nantihae ne vate maa entara qovaraiqiaina okarara kia ampeqamake tavaavo?

*Nena ko vaakama avuqavuqama kaane
(Matiu 5:25-26)*

⁵⁷ Ne nantihae kia nentavano rahake nana uvavano avuqavu vaivaro nana uvavano kia avuqavu vaivo ti variarave?

⁵⁸ Vovano ariqaa uva vatero *ko* naavuqi ai vita varero vireva irera, vikantira aaraini viharama vaaka vi uvara avuqavu qiane. Hauri viva ai vita varero *iasivano* inanaini vuru kairaro *iasivano* ai kiripu kauquqi kairaro vuru ai karapuhiqi aqukaantorave.

⁵⁹ Te tiarira iriane. Are kiama karapuhiqihaira vaaka taiqenarave. *Iasivano* tina monura kia ekaa amiraitira, are kia ho vinarave, tiro. Ihuva turama.

13

Qora aara qaqira kaate tura

¹ Vi entara vaiinti vonavu anire Ihura tiva ami tiha, Karirihainaa vaiintinavu Kotirara *ofaa* iha quara amitaare tuvaro, *kamaanira* kaiqa varai vaiintiva, Pairaatava anirero vi vaiintinavuka arukovaro vi vaiintinavuka naarevanovata, vinavuka vaaka aruko aantaura vira naarevanovata, vohaaraqi avitumavi ntorave, ti.

² Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Karirihainaa vaiintinavu mintimake qutu vurara ti, ne nantimake vi haikarara iriavo? Ne tiha, Vinavuka vaaqu kaiqavano ekaa Kariri vatanaa vaiinti vika vaaqu kaiqavata uri aatara kaira vira kaara vinavuka mintimake qutu vurave, tiavo?

³ Kiave. Kaiqe te ni tiva nimiare. Nevata kia qora aara qaqira kaivera, nevata vinavuka aanaramake qutuma vivarave.

⁴ Haaru vatuka vo Siromini ori naavu vukaiqamake vaavi kaqato naavuva raputama viro hiqiro vaiinti 18navu ruqutu taiqa korave. Vi vaiintinavuka vo? Ne vinavukara nana uvae tiavo? Ne tiha, Vinavuka qora kaiqavano Ieruharemihainaaka qora kaiqavata uri aatara kovaro vira kaara naavu viva raputama viro vika ruqutu taiqa korave, tiavo?

⁵ Aqao, kiave. Kaiqe te ni tiva nimiare. Nevata kia qora aara qaqira kaivera, nevata vinavuka aanaramake qutuma vivarave, tiro.

Fiki katariara uva tuqantaakero tura

⁶ Ihuva minti tivakero viva vinavuka vo uva tuqantaakero tiva ni miro tiharo, Vaiintivano nai naaho ututoraqi *fiki* katari vo ututorave. Vi vaiintiva katari ututero variro vo enta kaiqe oru vira tava hiqike naare tivakero oru tavovaro kia vi katariva tava irorave.

⁷ Kia tava irovaro nai kaiqa vaiinti avuhainaarara tiharo, Tavaane. Te taaramo ihiara vi aniha maa katariva tava irainarara tavauraro kia iraiivo. Are vira teqa qaqirama aqukaane. Vi katariva qaqi vaiharo koqe vata qumina taiqa kaantorave, tuvaro ⁸ vira kaiqa vaiintivano aqao tiro, Vohaa ihiara vira qaqi kairaqa te vira okaraqi nteraaina vatara quvike quntama taariraro tava iraarire. ⁹ Vo ihi tavairaro tava irairera, are vira qaqi kaane. Kia tava irairera, are homa teqa kenarave, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

Ihuva Maara Entaqaa nahenti vo koqema kora

¹⁰ Vo enta Maara Entaqaa Ihuva maara naavu voqi vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimi vauvaro ¹¹ nahenti yovano viraqi vaura. Vi nahentiva vauvaro vaanavano viraqi vauva vira aihavi haikara amuvaro nahenti viva ¹⁸ ihinavuara variqiro viharo rovava vare vaura. Vira tauvaqavano kia vaaviarama vairaitiro, qaqiqai kankakaama viro vaura.

¹² Vi nahentiva mintimakero vauvaro Ihuva vira tavolo vira aaramakero tiharo, Nahentivauvo, te ai rovava taiqama amitauro, ¹³ tivakero viva nai kauqu nahenti viraqaa viti vatovaro vi nahentiva vaakama vaaviarama viro vaiharo Kotira autu tuahere vaura.

¹⁴ Kotira autu tuahere vauvaro Ihuva Maara Entaqaa vi nahentira koqema korara tiro, vira kaara maara naavuqaa raqiki vau vaiintira vira arara itovaro viva vaiinti nahentira tiharo, Aqao, kaiqa vare varia entava 6navuma vaivo. Vovano ni vaata koqema nimitaarire ti, ne vi entanavuraqaa aniate. Kia Maara Entaqaa aniate, tiro.

¹⁵ Vi vaiintiva minti tuvaro Noravano Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Ne unaqaraqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne ekaa vaiha Maara Entaqaa nenta purumakauve, *donkive*, naavuqihai ruhaaqi vare vahaaqaini veva keha namari nimi variarave. ¹⁶ Maa nahentiva, viva ni kaivaqara Eparahaamira naintivano vaivaro Sataaniva ¹⁸ ihinavuara vi nahentira rumpa tairave. Homa Maara Entaqaa te vira kuvantu amitararave, tiro.

¹⁷ Ihuva minti tumanta vira navutaaka Ihura uva iriha kauri vaura. Vika mintumantavata, qaqi vaiinti nahenti Ihuva kaiqa varorara iriha Ihura quahama amitora.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura

(Matiu 13:31-32; Maaki 4:30-32)

¹⁸ Ihuva tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava nana haika voqaarae vaivo? Ne vira okara iriate ti, te nana haikaqaa tuqantaake tirarave?

¹⁹ Ho te *masteti* auru inaara auruara tuqantaake tirerave. Vaiintivano *masteti* auru naahoqi qinta taivaro qampiaviro

katari voqaara vaivaro uvirivano vira kaaraqaa utama viharo vairave, tiro.

Mpareti noqa virara uva tuqantaakero tura
(*Matiu 13:33*)

²⁰ Ihuva minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Kotiva raqikiarirava nana haika voqaarae vaivo? ²¹ Viva kaupititira voqaarama vaivo. Nahentivano mpareti untareva iharo *porihi/voruhi* varakero vira noqa vuarire tiro, kaupititira varakero *porihi* vataakero tuqantaa kaivaro kaupititiravano *porihi* hampata avituma viro ekaa ntera kaivaro noqa vi vairave, tiro.

Ihuva inaara qentiara tura
(*Matiu 7:13-14, 21-23*)

²² Ihuva minti tivakero Ieruharemini vu aararaqaa viharo nora vatukaqivata, inaara vatukaqivata, koqe uva vakaaka vi vatanaaka tiva nimiqiro vi vaura. ²³ Minti tiva nimiqiro vuvaro vaiinti vovano tiharo, Nora Vaiintio, naantiara Kotiva tinavu vaiinti nahentiqihairo kia airi ntitaraitiro, taaraiqae ntitaanarove? tiro.

Viva minti tuvaro Ihuva ekaa vika tiva nimitiro tiharo, ²⁴ Naaruvaini vi varia qentiva inaara qentiqaima vaivo. Ne vukaari utukehama vi qentianara vuate. Te ni quqaama tiva nimuro. Airi vaiinti nahenti viraqi virare tihavata, kia ho vivarave.

²⁵ Hauri naavu qova himpiro qenti tinta tairamanta ne vahaaqaini vaivorave. Ne vahaaqaini vaiha qenti kuekue iha tiha, Mpo, Noravauvo, qenti qantua timitaane, tivaro viva tiharo, Aqao, te kia ni tavauraukave. Ne ania okarara kia iri tavaunarave, tianarove. ²⁶ Viva minti tiramanta ne tiha, Aqao, tenavu ai vataake kara nauraukave. Are tinavu vatukaqi vaihara tinavu uva tiva timi variaraukave, tivaro viva qaiqaa tiharo, ²⁷ Aqao, te kia ni tavauraukave. Ne ania okarara kia iri tavaunarave. Ne vaaqu kaiqa vare variaka ti aaqantohai vinuate, tianarove. Naavu qova niara mintima tianarove, tiro.

²⁸ Ihuva minti tivakero tiharo, Ne naantiara tavaimanta ni kaivaqaukavara Eparahaamivavata, Aisaakivavata, Iekopivavata, ekaa paropeti vaiintinavuvata, Kotira vatukaqi vaimanta ne aaqaini vaiha iqi rateha nenta aarai tenti aneha vaivarave.

²⁹ Naantiara vaiinti nahenti ekaa hihai hihai ani Kotiva raqikina vatukaraqai ukuvi vaiha kara nevarave. ³⁰ Vate naantiaraini variaka, vika uritare avunima vaivarave. Vate avuni variaka vika naantiarainima tuvitare vaivarave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva Ieruharemi vatanaakara mpo ike tiva nimitora
(*Matiu 23:37-39*)

³¹ Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu anire Ihurara tiha, Himpira aitarera vo vatukaini vuane. Herotiva ai arukareva auti vaivo. Are maini vairaro ai arukaantorave, ti.

³² Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne gaakau vairi vira vuru tiva amiate. Te vatevata huravata vaana nititamaqi viha vaiinti nahenti koqema nimitaqa virerave. Mintiaqa vihama hura mora vira qararaa tenta kaiqa vuru taiqa karerave. Ne mintima vira tiva amiate.

³³ Te vatevata, huravata, moravata, aaraini vatavau virerave. Kia qumina vataini paropeti vaiinti aru kevarave. Ieruhareminima vira aru kevarave.

³⁴ Mpo, Ieruharemi hainaakao, Ieruharemi hainaakao, ne Kotira paropeti vaiintinavu aruke variakave. Kotiva niti-tai vaiintika aniamanta ne ori mpaqikeha vika ruqutuke variakave. Kokoraaravano nai naati aroka raira agutainan-temake, te qaiqaa qaiqaavata niara mpo tivakeha niqaa raqikirare turamanta ne kia ti qaqi karaiti, ti qoririma timite variavo.

³⁵ Vira kaara Kotiva ni qaqira kairaro ni vatukaqa kia vaiinti voqavanovata vairaro qumina vataqaima varianarove. Te tiari iriate. Ne maa entaraqaahai kia ti tavaraiti vaiqe te qaiqaa tuvua ntaari ne vi entaraqaa ti kankomake taveha tiha, Nora Kotira autuqaa tuvina vaiintira Kotiva koqema amitaarire, tivarave, tiro. Ihuva minti turama.

14

Aiqu kauqu noqavu vaiintira Ihuva koqema kora

¹ Vo enta Maara Entaqaa Ihuva Parasi vaiinti nora vaiinti naavuqi kara nareva vumanta viraqi vauka viraqaa avu vate vaura.

² Mintuvaro Ihura tataaqa vaiinti vovano vira aiqu kauqu noqa vuvu vauvaro Ihuva vi vaiintira taveru, ³ maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, irama nimitero tiharo, Tenavu Maara Entaqaa vaiinti kahaqiha vira vaata koqema kaarera, tenavu mintihae tentanavu maara uva raqae kararave, kiae raqa kararave? Ne tiqe iriare, tiro.

⁴ Ihuva minti tumanta vika kia uva voqavata tiraiti vauvaro, Ihuva vi vaiintira vitakero vira vaata koqema amitero vira atitovaro vura. ⁵ Vuvaro Ihuva viraqi vaukara tiharo, Niqihairo ni maaquvanove, ni purumakauvanove, maiqaqi aqu virera, ne kiae Maara Entaqaa vira rarau vaari qaqini kevarave? tiro.

⁶ Ihuva vikara minti tumanta vika nái vira tiva ami uvava kia vaumanta tirema vaura.

Kia nenta autu tuaheraate tura

⁷ Ihuva naavu viraqi vaiharo tavomanta kara nareka anuka hininavu koqe taintaqaagai oquviha vaireka auti vauvaro Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimitiro tiharo, ⁸ Vaiintivano nahenti irare iharo ariara anira kara naane tirara are kia oru koqe taintaqaqa vaaka oquvuane. Are viraqaa oquvi vairaro hauri naavu qova nora vaiinti vo aarama kero ⁹ ariara tiharo, Tuvitarairaro nora vaiintivano vi taintaraqaa oqu vuarire, tiantorave. Viva minti tirera, are viraqihaira kauriharama naantiaraini otu qumina kantama oquvi vainarave.

¹⁰ Kia mintiraitira, maantimakera iane: Kara nareva iharo ai aarama tairara oru vaiinti nahenti naantiaraini oquvi variiane. Are mintimakera vairaro naavu qova naivano anirero ariara tiharo, Ti tontivauvo, kia mini variiane. Ani koqe taintaqaqa maini oqu vuane, tirara are oru koqe taintaqaqa oquvi vairaro vaiinti nahenti viraqi vaika ariara nora vaiintivema tivarave.

¹¹ Nai autuqai virini tuahere vairava vairaro naantiara Kotiva vira autu vatainiqama kaanarove. Ti hutu vataini qiarire tirava vairaro naantiara Kotiva vira autu viriniqama kaanarove, tiro.

¹² Ihuva minti tivakero vo vaiintivano anira ti naavuqi kara naane tu vaiintirara tiharo, Are vaiinti nahenti kara nimoreva ihara kia nena tontive, nena qata vakaukavarave, nena navunaakave, airi airaira vatekave, kia vika naaraane. Are mintimake vai vaiintika naarama kairera, vika virara iriha ai nina aaramake kara amivarave.

¹³ Are vaiinti nahenti kara nimoreva ihara vehi vaiinti nahentive, aiqiu kauqu rarera vikave, avu qimpa vikave, vika naaraane.

¹⁴ Are mintima vai vaiinti nahentika naairera, are vika homa kara quminaiqama kera niminarave. Are vika mintima kera nimiraro Kotiva virara iriharo nina quahama amitaanarove. Naantiara koqe vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpima kaaina entaraqaa Kotiva virara iriharo nina koqaa amianarove, tiro.

Nora kara nimore tu vaiintirara uva tuqantaakero tura
(Matiu 22:1-10)

¹⁵ Ihuva minti tuvaro vo vaiintivano viraqi kara ne vauva viva Ihurara tiharo, Ike, naantiara Kotira vatukaini oru vaiha kara neha vaika vika quahehama vaivarave, tiro.

¹⁶ Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vo haikaqaa uva tuqantaakero vi vaiintira tiva amiro tiharo, Vaiinti vovano nora kara qerama vatero airi vaiinti nahenti naarama kero vi entara ani ti hampata kara naate, turave. Minti tivakero vauvaro ¹⁷ vi entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti atitero

tiharo, Te naarama tauna vaiinti nahentika are vika oru tiramanta aniate. Ekaa kara qeramake vataavo tiane, turave.

Tuvaro vira kaiqa vaiintivano vuru vika tiva nimumanta ¹⁸ vika vohaiqa vohaiqavano tiha, Mpo, vo haikavano ti antua kaimanta te kia ho mini virarave, turave. Avuniqama kero vaiinti vovano naane vira kaiqa vaiintiera tiharo, Te vata qaraaka kogaamake varauro. Te oru vira tavarerave. Mpo, te kia ho ainti virarave, tuvaro ¹⁹ vaiinti vovano tiharo, Aqao, te kaiqa vare vai purumakaura kauqurutanta monu aqukeha vara vatauro. ²⁰ Te oru kaiqa vareha purumakau vinavuka kaiqa varera avatamake tavarera vuro. Mpo, te kia ho ainti mini virarave, tuvaro vovano tiharo, Aqao, te vateqaima nahenti varatauro. Mpo, te kia ainti ho virarave, tiro.

²¹ Ekaa vika mintimakeqai tuvaro vira kaiqa vaiintivano orurantero viri nai nora vaiinti vika tu uvara tiva amuvaro naavu qora vira arara itovaro nai kaiqa vaiintiera tiharo, Kantera anirantera oru vatukaini nora aaraqaa-hairave, in-aara aaraqaa-hairave, vehi vaiintivata, aiqū kauqu rarera vikavata, avu qimpa vikavata, aiqū rentuqaa rentuqaamaqi ni vaikavata, vika vika ntita varera aniane, tiro turave.

²² Tuvaro viva tunte iro anirantero oru vika ntita varero anirero tiharo, Are tianantemake, te vika ntita vare anuraro hini taintavano qaqima vaivo, turave.

²³ Minti tuvaro vira noravano nai kaiqa vaiintiera tiharo, Are qaiqaa anirantera vatuka mini qaqira kera, oru aaraqaa-hairave, naahoqihairave, vaiinti nahenti kempukaiqama kera rarau varera aniramanta vika ti naavu ani mpiqa kaate.

²⁴ Te niara ekaa mintima turo. Te tota hoqare naaurau vaiinti nahentikaqihairo kiama ho voqavanovata ani ti kara naanarove, turave, tiro. [Ihuva minti tiharoma vi uvara tuqantaakero vi naavuraqi vauka tiva nimura.]

*Ihura avataqiro vireva auti vau vaiintirara tura
(Matiu 10:37-38)*

²⁵ Vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vi vauvaro Ihuva tuqantaa viro vika tiva nimito tiharo, ²⁶ Vaiinti vovano ti vaintiqama vireva te iainanaini anirava, viva nai noka qokave, nai naata vaintive, nai qata vakaarave, nai vataini qaqi variqiro vuainararave, noraiqaakero iriqiro viharo, kia tiriara noraiqaakero iriarirava vairera, vi vaiintiva kiama ti vainti ho varianarove.

²⁷ Vovano kia nai aruke hirite katarira aqu varero ti tivataqiro anirera, viva kiama ho ti vainti varianarove.

²⁸ Niqihairo vaiinti vovano nora naavu kaqareva iharo viva tota oquviro vaiharo avu aato utukero katariarave,

pohiarave, homa monu aqirarave tivakero, vira naantiara naavu kaqe vairave.

²⁹ Viva kia mintirera, *pohi* aratero naavu hoqarama tero monuvano kia vairaro kia ho kaqa taiqa kaanarove. Kia ho kaqa taiqa kaira vokika vi naavura taveha vira naaraihama amiteha tiha, ³⁰ Ike, viti vaiintira tavaate. Vi vaiintiva naavu hoqarama tero kia ho kaqa taiqa kairave, tivarave.

³¹ Te vo uvavata tirerave. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raqireva iharo, viva tota avuni oquviro vaiharo nai iqoka vaiintinavu kaara ntuva kero, hoe vira aatara kararave, kiae ho vira aatara kararave, ti vairave. Viva tavaimanta vira iqoka vaiinti 10,000 vaiintinavuqai variamanta vira navutaara iqoka vaiintinavu 20,000 vaivera, viva ti haatara kaantorave tivakero mintima tianarove:

³² Ti navutaava niaraini vairaqe te vainti vo atitaariraro viva vira vuru tiva amiro tiharo, Tenavu maateraiqirerave, tianarove, tiro.

³³ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vira voqaantemake, „ne kia paparuqiha ti avataqi aniate.” Ne kia nenta i haikara ekaa haika qaqira karaiti, ne kia ho ti vainti vaivarave.

Ihuva horera uva tuqantaakero tura
(*Matiu 5:13; Maaki 9:50*)

³⁴ Hore koqe haikave. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa irera, tenavu kia ho vira qaiqaa autu kaariraro hiakaa ianarove. Tenavu vira qaqirama aqu kararave.

³⁵ Mintima vai horeva kia ho vata kahaqiraro karavano koqemakero qampiqaanarove. Karavano koqemakero qampiqaarire ti, kia tenavu vi horera purumakau raha vataake vatararave. Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate, tiro. Ihuva turama.

Sipisipi kakakima vurara uva tuqantaakero tura
(*Matiu 18:12-14*)

15

¹ Vo enta *takisi* vare vaukavata, qora kaiqa vare vaukavata, Ihura uva irireka anire vauvaro ² Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, nuntu nauntu tiha, Aqao, maa vaiintiva qora kaiqa vare varia vaiintika quahama nimiteharo vika hampata kara ne vaivo, ti. ³ Vika minti tuvoro Ihuva vo uva tuqantaakero vinavuka tiva nimitiro tiharo,

⁴ Niqihairo vaiinti vovano 100 sipisipinavu vatairava tavairaro vonkuvano kakakima virera, vi vaiintiva nantie ianarove? Viva 99 sipisipinavu avutaqi kero, sipisipi

vonkuvano kakakima vinara rantareva vuanarove. Virara rantaqiro viviro, oru rantakero vitaanarove.

⁵ Vira rantakero quahakero vara vaari nai kururuqaa agu varero ⁶ vuru maaqaini kero nai navunaaka naaramakero tiharo, Ne ani ti vataake quaheha variate. Ti sipisipivano kakakimavira tenta vira ranta kauro, tianarove.

⁷ Te tiari iriate. Vira aanaramake 99 vaiinti nahenti kia qora aara nika vaimanta naaruvaini variaka vikara quaheha vaivarave. Ho naaruvaini variaka tavaivaro vohaa vaiintivanoqai qora aara qaqira kairera, naaruvaini variaka virara iriha nai voqavata quaheha vaivarave.

Monu kakakima vurara uva tuqantaakero tura

⁸ Te qaiqaa vo uva tuqantaake tirerave. Nahentivano *silvaa* monu kauqurutanta vataiva tavaivaro *silvaa* monu vohaiqavano kakakima virera, viva nantie ianarove? Viva ova qumpikero naavuqi rupikero virara voqi voqi rantaqiro viharo vira rantakero varaanarove.

⁹ Viva monu vira rantakero varero nai tontinavuvata, nai navunaakavata, naaramakero tiva nimiro tiharo, Ti vataake ani quaheha variate. Te monu kakakima kaunara, vira rantake varauro, tianarove.

¹⁰ Te tiari iriate. Vira aanarama kero, qora kaiqa varaira vaiintiva qora aara qaqira kairera, virara iriha Kotira *enseli* vika quaheha vaivarave, tiro.

Vo vaiinti vira maaqu kakakima vuraqaa uva tuqantaakero tura

¹¹ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti vovano qorainti vainti taaraqanta vatatovaroma ¹² vira vainti naantiaraihainaava nai qorara tiharo, Naantiara ti timireva ina onaanara vate maa viraqai tinta timiane, tiro. Tuvaro vira gova onaana rairakero nai maaqutanta nimurave.

¹³ Vitanta nimuvaro vira maaqu naantiaraihainaava inaaraiqagai variro, nai onaana vokuka nimiharo monu varero niara maaqa viro, oru mini qora vaiinti hampata vaiharo monu vare vura vuru nama taiqa korave.

¹⁴ Vare vuru nama taiqa kovaro viraqaahairo noraiqama kero karara antuqa aru entava anirovaro viva vehiqamaviro vaiharo ¹⁵ oru vi vataragaahainaa vaiinti voqaa kaiqa varorave. Kaiqa vare vauvaro virara oru quara kara nimiane tuvaro ¹⁶ viva quara kara nimi vaurave.

Viva quara kara nimiharo tiharo, Ike, tentavata quara kara viti nimunara naataarave, tuvarovata, vovano vi vaiintira kara amiarirava kia vauvaro ¹⁷ viva narara vaiharo uvaro aato kenko tuvoro iri vuvaro viva nai tivakero iriro tiharo, Ti qora kaiqa vare varia vaintika airi variavaro karavata airiqimanta neha variamanta te maini vaiha narara vauro.

¹⁸ Kaiqe te himpi tenta qova inanaini anirante vuare. Te orure tenta qorara minti tirerave: Mpo qao, te Kotiravata aivata qora kaiqa vara nimitaunarave. ¹⁹ Vira kaara te kia ai vainti koqeke ho vairarave. Ho are ti vara muntuvi vatainiqama kairaqe te ai kaiqa vaiintinavu voqaantemake variare. Te minti tivake tirerave, tiro.

²⁰ Minti tivakero himpiro nai qova unaini vura. Nai qora naavu aumanto anuvaro vira qova niaraihairo vira vutu taveru quahakero kantero oru nai maaqu ravaaqavutero vira kukuqeharo vauvaro ²¹ vira maaquvano tiharo, Mpo qao, te Kotiravata aivata qora kaiqa vara nimitaunarave. Te vira kaara kia ai vainti koqeke ho vairarave, tiro.

²² Minti tuvaro vira qova nai kaiqa vaiintinavu tiva nimito tiharo, Kante ne oru utavaaqa koqeraqaima vara viri vira amiate. Kaantava iraravata vara viri uku amitaate. ²³ Purumakau naati koqera aruke unta amitaate. Vate maaka vira quahama amitarerave. ²⁴ Ti maaquvano qutu vivo turaroma qaqi aniraivo. Ti maaquvano kakakima vivo turaroma qaqi qovarama vivo, tiro. Minti tivakero nai maaqu quahama amiteharo tavaaruqama amitorave.

²⁵ Vira tavaaruqama amite vauvaro vira vakaava kaiqaqihairo naavu aumanto anirero irumanta ²⁶ ihi re vauvaro viva nai qora kaiqa vaiinti vo irovaro viva vira mintima tiva amiro: ²⁷ Ai qatavano vetaihairo aniraivaro ai qova vira tavaivaro viva koqemakero qaqi anintaivarora tiro, virara quaheharo purumakau naati koqera arukero unta amitaivo.

²⁸ Minti tuvaro vira vakaara voqamakero arara ito-varo tomakero tiharo, Kia te naavuqi virerave, tivakero vahaqaqaini vauvaro vira qova vevarero aarovo viva mintima tiro: ²⁹ Te airi ihiaara variqi vihama ai kaiqa vaiinti voqaantemake, ai kaiqa varehama kia te vo entavata ai no raqa karaiti vaunarave. Te tenta tonti quahama nimitarare turaravata, are kiama memera naati vonku ti ruqutu timira iarao. ³⁰ Ai maaqu maava hampi narira ni varia nahentikaqaa are iana haikara varero vuru aqu taiqa kero anivarama are quminama purumakau naati koqera ruqutukera amira iarao, tiro.

³¹ Minti tuvaro vira qova aqao tiro, Ti maaquvauvo, are vo enta vo enta ti vataakera variaravave. Te una haikara ekaa airaira tentatanta unarave. ³² Ai qatavano qutu vivo turaroma viva qaqi aniraivo. Viva kakakima vivo turaroma qaqi qovarama vivo. Mintirara ti, tenavu vate vira quahama amitarerave, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

16

Kaiqa vaiinti vovano qora kaiqa varorara uva tuqan-taakero tura

¹ Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Haaru airi monu vato vaiintiva vauvaro vovano vira kaiqa vareharo viva vato haikaraqaa raqiki vaurave. Viva u haikaraqaa raqikiharo vauvaro vovano anirero tiharo, Are iana haikaraqaa raqiki vai vaintiva are ianara hini namake vaivo, tuvaro ² monu vato vaiintiva vira aaramakero tiharo, Are nana varakaana uvarae te iruro? Are te una haikaraqaa raqikihara varena haikara qara ruva timitairage te tavaare. Are kia ho te una haikaraqaa qaiqaavata raqikiqira vinarave. Are taiqama vinarave, turave.

³ Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti viva naiqai iriro tiharo, Mpo, ti noravano te kaiqa varaunaraqaahairo ti taiqama kaanarove. Te nantie irarave? Kia te kempuka vaiinti vaihavauve ora ho quvirarave. Te vorara vorara mpo tiha, Monu timiate, tivaqi viha kauruarorave, tiro. ⁴ Minti tivakero viva tiharo, Kaiqe te vate minti minti iariraro ti noravano ti kaiqaqaahairo tititama kairamanta vaiinti nahenti vonavu tiriara quaheha vika nai naavuqi ti tivita vataate, tiro.

⁵ Minti tivakero vika nai nora vaiintiqihai monu vareha naantiara amiare tu vaiintika naarama kero, avuni anu vaiintira naane irero tiharo, Ti nora vaiintivano i haikara varaanara nantima haikae aiqi qaqi vaivo tuvaro ⁶ viva tiharo, Viva tiqi vahavera taqu 100navu vataivama qaqi vaivo, tuvaro viva vato haikaraqaa raqiki vau vaiintiva qaraq ruvakero vira amiro tiharo, 100 viraqihaira 50 qaqira kera 50 qai qaraq ruva taane, tiro. ⁷ Minti tivakero vo vaiintiaara tiharo, Are vo? Aiqi vataira nanti nantimae qaqi vaivo? tuvaro viva tiharo, *Uiti* auru 100 utama qaqi tiqi vaivo, tuvaro viva qara amiharo 100 viraqihaira 20 qaqira kera 80 qai qaraq ruva taane, tiro.

⁸ Viva vato haikaraqaa raqikiharo muara vare vau vaiintiva mintiaqiro vuvaro vira nora vaiintivano vira kaiqa tavero tiharo, Ike, vaiinti vika vira tonti variate tiro, viva koqe avu aato vareharo minti vaivo, turave, tiro. Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vataihainaa okara iria vaiintika, vika koqaa kaiqa vareha vika kia hampiaro voqaara vi kaiqara vararaiti, vika avu aato utuqi viha vi kaiqara vare variarave. Mintimake kaiqa vare variaka, vika koqaa kaiqa vareha, ova itainaini varia vaiintika naatarakeha kaiqa vare variarave, tiro.

⁹ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Te tiari iriate. Vataihainaa okara iria vaiintika aquke varia monura, ne vi

monura varake aqukeha vaiinti tontiqiate. Ne mintiaqi vivaro monu taiqa viramanta ne ekaa enta qaqi variqi vi naavuraqi vivaro ni quahama nimitaanarove.

¹⁰ Vaiintivano inaara kaiqa vareharo viva vi kaiqara avuqavuqama kero varairera, vi vaiintiva nora kaiqavata vareharo homa avuqavuqama kero varaanarove. Vaiinti vovano inaara kaiqa vareharo muara varairera, vi vaiintiva nora kaiqavata vareharo muara varaanarove.

¹¹ Ne vataihainaa monu kia avuqavuqamake aqu karaiti, hampiqamake aquqi vivera, Kotiva niara mintima tianarove: Ne naaruvaini vai haikaraqaaavata kiama ho raqiki-varave, tianarove. ¹² Ne vo vaiintivano vatai haikaraqaa kia koqemake raqikivera, Kotiva niara, Ne nenta vate haikaraqaaavata kia koqemake raqikivarave, tiharoma kia vi haikara ni nimianarove.

¹³ Kaiqa vaiinti vovano kiama ho vohaa vaka nora vaiinti taaraqantaqaa kaiqa varaanarove. Viva mintirera, vira muntukavano vorara vaiharo kiama vorara varianarove. Viva vora uvaqai iriharo, vora uva qoririma kaanarove. Ne kiama ho Kotiravata monuvata vohaa vaka kaiqa vara nimitaqi vivarave, tiro.

Ihuva maara uva okarara tura

¹⁴ Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iruvaro vika muntukavano monuaraqai vaumantara ti, vika Ihuva tu uvarara naaraihama amitora.

¹⁵ Naaraihama amitovaro Ihuva vika tiva nimito tiharo, Vika niara avuqavu ni varia vaiintikave tiate ti, ne vaiinti nahenti nivuqaa avuqavu ni variarave. Ne mintiavaro Kotiva ni muntukaqi vaaqu kaiqa vaira tave vairave. Vatani varia vaiintika tiha, Vi haikava koqe haikama vaivo, ti varia haikarara Kotiva vi haikarara tiharo, Qora haika qumina haikaqaima vaivo, ti vairave.

¹⁶ Haaru kia Ioniya vau entara Mosira maara uvavanovata, paropeti vaiinti maara uvavanovata, vi uvavaqai vaurave. Mintiaqi vi vauvaro viraqaahairo Ioniva vaiinti nahenti namari nimu vaiintiva anirero viva qaraaka uva koqe uva Kotiva niqaa raqikiaina uvara tivaqiro vumanta viraqaahai ekaa vaiinti nahenti kempukaiqama keha Kotira vatukaini vireka auti variarave.

¹⁷ Ho ne iriate. Haaru maara uva qaqima vaivo. Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro Kotiva tivatai uvava, nora uvavanovata uapaa uvavanovata kia taiqa viraitiro, qaqima varianarove.

*Nahenti qaqirake okarara Ihuva tura
(Matiu 5:31-32; 19:9; Maaki 10:11-12)*

¹⁸ Vaiinti vovano nai naata qaḡira kero vo nahenti varairava, vi vaiintiva qaraaka nahentintiro niharoma muarama vikantiro nuanarove. Vira voḡaara nahentivano nai qorainti qaḡira kero qaraaka qorainti varairava, vi nahentivavata qaraaka qoraintintiro niharoma naata vaati varaa okarara raqama kaanarove, tiro.

Rasarusirara tura

¹⁹ Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano airi airaira vatova koḡe utavaaqaḡai nonkutero vo enta vo enta hiakaa u kararaḡai neharo vaurave.

²⁰ Viva vi kararaḡai neharo vaumanta vaiinti vo, vira autu Rasarusira vita vare vuru airi airaira vato vaiintira naavu qentiana kovaro vaurave. Vi vaiintiva kia vo airairavata vatova vehi vaiintivano vauvaro numuaravanoḡai ekaa vira vaataḡaa ite vauvaro ²¹ vai haro viva airi airaira vato vaiintiva kara neharo viti aḡukora viraḡai nuntu naare tiyakeharo vaurave. Minti tivakero vauvaro vairivano vitare aitare iharo vira numuara mpui mpaai vaurave.

²² Kia vo airairavata vato vaiintiva qutu vumanta *enseli* vika vira vita vare vuru Eparahaamiva nai kaivaḡava vau-naini vuru korave. Vuru kovaro airi airaira vato vaiintiva vivavata variro, qutu vumanta vataḡi quntama tovaro ²³ viva qutu vuaka varianaini vaiharo antura riharo vaurave. Mini vaiharo viva vuruvi tavovaro Rasarusiva Eparahaamikan-tiro quaheharo niaraini vaurave.

²⁴ Mini vauvaro viva Eparahaamira aarero tiharo, Epara-haamio, tinavu ḡo, tiriara mpo ike tiva timitaane. Are Rasarusira atitairaro viva nai vuḡa oru namariḡira vaavi quntama varero muntu ti maaḡiriḡaa vatairaro ti maaḡiri humpama timitaarire. Te nora iha itairaḡi vaiha antura riha vauro, tiro.

²⁵ Viva minti tuvaro Eparahaamiva aḡao tiro, Ti maaquo, are iriane. Are tota ḡaḡi vauna entara koḡe haika vatoraro Rasarusiva ḡora haikaḡai vatorave. Vate viva maini vaiharo quaheharo vaivara are mini vaihara antura rihara variarao.

²⁶ Are ḡaiḡaavata iri vairaḡe te uva voḡavata ai tiva amiare. Te vaunanainivata, are variananainivata, vira avutana onkai noravanoma vaivo. Maiḡairo mini vuantorave viḡairo maini aniantorave tiro, onkai norama avutana vatairave, tiro.

²⁷ Eparahaamiva minti tuvaro vi vaiintiva ḡaiḡaa Epara-haamirara tiharo, Mpo, tinavu ḡo, te ariara mpo ike turo. Rasarusira atitairaro viva ti ḡora naavuḡi oturero ²⁸ ti ḡata vakauka kauḡurunavu variaka tiva nimiarire. Vikavata maini te varianainaini aihavira vatukaini anivorave, tiro.

²⁹ Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao, tiro. Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, haaru qara ntuvato uvava vairove. Vika vi uvara homa irivarave, tiro. ³⁰ Minti tuvaro qaqi vau entara airi airaira vato vaiintiva qaiqaa tiharo, Kiave, tinavu qo, Eparahaamio, qutu virava anirantero vuru tiva nimira vika vira uva irihama qora aara qaqira kevarave, tiro.

³¹ Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao tiro. Vika Mosira uvavata, paropeti vaiintinavu uvavata, kia irivera, vika qutu virava anirantero vuru tina uvaravata kia ho irivarave, turave, tiro. Ihuva minti turama.

Qora kaiqara tura

(Matiu 18:6-7, 21-22; Maaki 9:42)

17

¹ Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Vaiinti nahenti Kotira uva raqakeha qora kaiqa varaate tiro, quqaama vo haika vo haikavano qovarama vuanarove. Qora kaiqa qovarama kaaina vaiintira te virara oho tiva amitauro.

² Naati vaintiru qora aara umiqaira vaiintiva vairaro vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave.

³ Virara iriha ne qora kaiqa varaarorave tiha raurihama variate. Are tavairaro ai qata vakaa vovano qora kaiqa ai vara amitairera, virara kia mintiane tiane. Viva ariara tiharo, Mpo, kia te qaiqaavata mintirerave, tirera, are tihara, Vi uvara vatema qaqirama kauro, tiane. ⁴ Are tavairaro viva vohaa enta 7 tataa qora kaiqa ai vara amitero viraqaahairo oru ariara mpo kia virara iriraitira, tauru kaane tirera, are eo tivakera 7 tataa virara tihara, Te kia ariqaa uva vataraiti, vi uvara qaqira tauru amitauro, tiane, tiro.

Kempukaiqamakero Kotirara iriqiro vuainarara tura

⁵ Ihuva minti tumanta vira vainti 12navu tiha, Tenavu Kotirara iriqi vuarirava noraiqiro voqavata variarire, tira are tinavu kahaqiane, ti.

⁶ Vika minti tuvaro Noravano vika tiva nimiro tiharo, Ne Kotirara iriqi viva inaaraiqaqai vairera, ne nana nana nora kaiqae ho varevarave. Ne Kotirara iriqi viva *masteti* auru qamaqara auru voqaara, vairera, ne homa viti katarirara tiha, Nena tuqa airantera raruvira muntu nora namariqi qampigaane, tivaro vi katariva ni uva irianarove, tiro. Ihuva turama.

Kaiqa vaiintivano nai kaiqa varaainarara tura

⁷ Ihuva tiharo, Te vo uva tuqantaake tinerave. Ninavuqi-hairo vovano vairaro vira kaiqa vaiintivano vira kaiqa vareharo oru vata quviroe, sipisipiqaqaa raqikiroo, vi kaiqara vara taiqa kero vihairo anirairaro vira noravano nana uvae virara tianarove? ⁸ Viva kia nai kaiqa vaiintiaro tiharo, Vaaka ani nena kara naane, tianarovauve. Vi vaiintiva qaqi kaiqa vaiintivanoqai vaivarora tiro, vira noravano mintima tianarove: Tota ti kara naane qerama vatera tavuna rumpa varera kara vara viri timirage te naane nama kaarirara vira naantiara nena kara naane, tianarove.

⁹ Kaiqa vaiinti viva nai nora vaiinti uva avataqiro viharo kaiqa vara amitaivaro, vira nora vaiintivano kia virara iriharo koqema iarao tianarove.

¹⁰ Vira aanare nevata Kotira uva avataqi viha ekaa vira kaiqa vara vuru taiqake mintima tiate: [Kia tentanavu autu tuaheraariva vaivo.] Tenavu qaqi kaiqa vaiintiqaqai vaihara ti, tenavu viva tinavuara vi kaiqara varaate ti kaiqaraqaima vara kaunarave tiate, tiro. Ihuva turama.

Numuaravano vaata ne vau vaiintika Ihuva koqema kora

¹¹ Ihuva Ieruharemini viharo Sameria vata hini mantaraini vauvaro Kariri vata hini mantaraini vaura, vira avutana viharo ¹² vatuka voqi vireva umanta vaiinti kauqurutanta Ihura oru vitakora. Qora numuaravano vika vaata ne vau vaiintika vutura niarahai aakara nteha tiha, ¹³ Ihuo, Noravauvo, qaqi tinavuara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.

¹⁴ Vika minti tuvaro Ihuva vika tavero tiva nimitiro tiharo, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vainaini oru vimanta vinavuka ni vaata tuantike tavaate, tumanta vika Ihuva tuntemake, aaraini viha tavovaro vika numuaravano tavanta vuvaro vika vaatavano koqema vumanta vika ho vaura.

¹⁵ Vika ho vauvaro vikaqihairo vohaiqavanoqai nai numuara tavantavura tavero, anirantero aakara ntavaqiro viharo Kotira autu tuaheraqiro vura. ¹⁶ Tuaheraqiro viro oru Ihura aiqutaraini hiqiri viro vaiharo Ihura quahama amite vaura.

Vi vaiintiva Sameria vatanaa vaiintivano vauvaro Ihuva virara tiharo, ¹⁷ Te vaiinti kauqurutanta koqema nimitau-narave. Vaiinti 9navu tainie vuavo? ¹⁸ Nantiharoe maa vaiintiva vo vatanaa vaiintivanoqai Kotira autu tuaherareva orurantero anivo? tiro.

¹⁹ Minti tivakero Ihuva vi vaiintirara tiharo, Are homa himpira vinarave. Are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai vaatavano koqema vivo, tiro. Ihuva turama.

*Kotiva raqikiainarara tura
(Matiu 24:23-28)*

²⁰ Parasi vaiinti hininavu oru Ihura ireha tiha, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava tairentae qovaraiqianarove? tuvaro Ihuva vika tiva niro tiharo, Viva qovaraiqianara ne kia avuqohai ho tavevarave. ²¹ Kia vovano Kotiva raqikiainara taveru minima vaivo mainima vaivo tianarove. Kotiva vaiinti nahenti avutaqi vaiharo vikaqaa raqikianarove, tiro.

²² Minti tivakero Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vo enta aniraira ne vi entaraqaa ti Vatani Vatatai Vaintikara mintima tivarave: Ike, tinavu Ihura tavaataama ivo. Ihuva vohaa enta tinavu hampata vairaqe tenavu hovema tirarave, tivakehama ne kia ho ti tavevarave. ²³ Vi entaraqaa vaiinti vonavu niara tiha, Ihuva minima vaivo. Mainima vaivo, timanta ne kia vika uva iriha vika avutaqi vuata.

²⁴ Aaquakaa utiharo ekaa naaruva ataama kainantema kema, te Vatani Vatatai Vaintika qoqaa orurante tuvirelave.

²⁵ Vate maa entara vai vaiinti nahentika nora maara naane avuni ti timiteha ti qoririma timitaivaqe te qako qoqaa tuvirelave.

²⁶ Noaava qaqi vau entara vaiinti nahenti mintuntemake, naantiara te Vatani Vatatai Vaintika tuvuaina entaraqaa vaiinti nahenti vohaa qaramake variqi vivarave.

²⁷ Noaava vau entara vaiinti nahenti karavata namarivata namaqi viha naata vaati varaqi vi vauvaro Noaava namariqi vuaina naavuraqi oriqetero vauvaro huvura namarivano ekaa vika ruqutu taiqa korave.

²⁸ Te tuvuarira entava vaireva, Rotiva vau entara voqaarama varianarove. Rotiva vau entara vaiinti nahenti karavata namarivata namaqi vi, vika nai koqaa kaiqa varaqi vi, naata vaati varaqi vi, kara utuqi vi, naavu kaqaqi vi, minti mintimaqi vuvaro ²⁹ Rotiva Sodomi vatukaihairo vuvaro naaruvaihairo ihavanovata *salfa* * orivanovata aaqu voqaantema kero, riharo vi vatanaaka ekaa ita taiqa korave. ³⁰ Te Vatani Vatatai Vaintika qovaraiqiaina entarama vaiinti nahenti minti mintimaqi viha nai kaiqaqi varaqi vi vaivarave.

³¹ Vi entara vaiintivano naavu naanteqaraini vairava nai airaira varareva naavuqi oriqetaantorave. Vaiintivano naahoqi kaiqa vare vairava anirantero naavuqi vuantorave.

³² Rotira naatavano hampiqama viro taiqa vurara ne iritaate. ³³ Vi entara te qutu vuororave tiro, nai qaqi variqiro vuainarara noraiqamakero iriqiro vi variarirava qutuma vuanarove. Kia nai qutuainarara noraiqaakero iriqiro vi variarirava viva qaqi variqiro vuanarove.

* **17:29:** Salfa orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

³⁴ Vi entara entaqi vaiinti taaraqanta taintaqaqa vaite vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.

³⁵ Vi entara nahenti taaraqanta kara tainti utuke vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove. ³⁶ [Vaiinti taaraqanta naahoqi kaiqa vare vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove,] tiro.

³⁷ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira ireha tiha, Tairentae vi haikava govarama vuanarove? tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Ta mantarainie qutu vuarira vaatava vainara, viraqaama memoravano ruvaaqumaviha vaivarave, tiro.

18

Tentoqa nahentiaravata Iasiaravata tura

¹ Ihuva nai vaintinavuara Kotira aaramaqi viha kia popoheha qaqira kaate tiro, maa uvara tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, ² Haaru *iasivano* vo vatukaqaqa vaiharo viva kia Kotira aatu qetaraitiro, kia nai kena vaiintiaravata noraiqaakero iri vau vaiintiva vaurave. ³ Viva vauvaro tentoqa nahenti vovanovata vi vatukaraq i vaurave. Vi nahentiva enena orurantero *iasi* vaiintivano vaunaini anirero tiharo, Vo vaiintivano ti qoraiqama timitainarara irihara are ti uva avuqavuqama timitaane, turave.

⁴ Minti tivaqiro vi vauvaro airi enta *iasi* vaiintivano kia vira kahaqiataa uvaro kia vira kahaqurave. Mintiaqiro viharo *iasi* vaiintivano virara ekaara tiharo, Te Kotiraravata vaiintiaravata kia noraiqaake iri vauraukave. ⁵ Tentoqa nahenti maara kia kahaqiataa imanta vauraro viva enena te unanaini ani vairave. Viva mintiaqiro vi vairaro ti popohama timitaantorave ti, kaiqe te vira uva vaaka avuqavuqama amitaare, turave, tiro.

⁶ Noravano Ihuva uva tuqantaakero minti tivakero tiharo, Tavaate. Qora *iasivano* kia vi nahentira kahaqiataa uvarovata, vira kahaqurave. ⁷ Kotira vaiinti nahenti aatitainaraqaavata, entaqivata, vira aaramaqi vi vaivaro Kotiva kiae vika uva iriro kahaqama nimitaanarove? Kotiva qakoma keroe vika kahaqama nimitaanarove?

⁸ Aqao, te tiari iriate. Kotiva vika uva iriharo vaakama vika kahaqama nimitaanarove turo, tiro. Minti tivakero Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika qaiqaqa tuvuaia entaraqaa vi entara Kotira uva iriha vira aaramaqi vi vai vaiinti nahentika vaivarave, kiae vaivarave? tura.

Parasi vaiintiaravata takisi vare vau vaiintiraravata uva tuqantaakero tura

⁹ Ihuva minti tivakero tiharo, Vaiinti vonavu tiha, Tenavugaima koqe vaiinti vaiha avugavu ni vauraukave. Vo vaiintinavu qora vaiintiqaima variavo, ti variarave. Kaiqe te minti ti varia vaiintikara maa uvara tuqantaake tiare, tivakero vika tiva nimiro tiharo: ¹⁰ Vaiinti taaraqanta Kotira Naavu vaunaini Kotira aarareka vurave. Vo Parasi vaiintivano vuvavo vo *takisi* vare vau vaiintiva vurave.

¹¹ Vitanta Kotira Naavuni orunte vauvaro Parasi vaiintivano oru nariaraa vokanta vaiharo Kotira aareharo tiharo, Kotio, te kia vo vaiinti voqaara vauraukara ti, te ariara koqema iarao turo. Kia te vo vaiinti aanare monu muara vare vauraukave. Kia te hampi ni vauraukave. Kia te vora naatanti hampi ni vauraukave. Kia te *takisi* vare vai vaiintira vitira voqaara vauraukave. ¹² Te vohaa *uikiqi* vaiha ai kaiqara iriha taara enta kara auramateha vauraukave. Te kaiqa vareha varauna monura rairake, kauqurutanta vataunara qihai vohaiqa ai kaiqara iriha avugavu ai amite vauraukave, turave.

¹³ Parasi vaiintivano minti ti vauvaro *takisi* vare vau vaiintiva niarakanta himpiro vaiharo, kauriharo kia vuruvi tavaraitiro, nai mimira ruqutiharo tiharo, Oho, Kotio, te vaaqu vaiintima vau. Are tiriara mpo ike tiva timitaane turave, tiro.

¹⁴ Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te tiari iriate. Kotiva Parasi vaiintivano tu uvara kia iriraitiro, *takisi* vare vau vaiintira vira uvaqai iriro viva qora kaiqa varo uvaravata nunka amitovaro vi vaiintiva nai naavuni anirantero vurave.

Nai autuqai viriniqama kaina vaiintira Kotiva vi vaiintira autu vatainiqamama kaanarove. Nai autu vara vatainiqama kaaina vaiintira Kotiva vira autu viriniqa-mama kaanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihuva vainti naatinavu koqema nimitora
(*Matiu 19:13-15; Maaki 10:13-16*)

¹⁵ Vaiinti nahenti nai vainti naati ntita vare Ihuva nai kauqu vikaqaa vataarire tivake aniromanta Ihura vaintinavu vika qioqiha niti vaura.

¹⁶ Vika minti tuvaro Ihuva vainti naati nai unaini naaramakero tiharo, Vainti naati maaka qaqi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti nahenti maa vaintika voqaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raqikiaina vatukaraqi vaivarave. ¹⁷ Te quqaa uva tiari iriate. Vaiintivano kia vainti naati voqaantema kero, Kotira uva irirava kiana Kotiva raqikina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

*Airi airaira vate vau vaiintirara tura
(Matuu 19:16-30; Maaki 10:17-31)*

¹⁸ Ihuva vauvaro Iutaa qiata vaiinti vovano vira irero tiharo, Are maara ti variara vaiintiva koqevave. Te nana koqe kaiqae Kotira vara amitaqi vihae te naantiara koqemake ekaa enta qaqi variqi virarave? tiro.

¹⁹ Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Are nantiharae tiriara vaiinti koqevave tiarao? Kotiva vivaqaima koqeva vairave. ²⁰ Are Kotiva tivato uvara irianarave. Vira uvavano maantima tirave:

Kia vora naatantira muara nuane. Kia vora arukaane.

Kia muara varaane. Kia una uva vo vaiintiqaqa vataane.

Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane, turave.

(Katu Varora 20:12-16)

Are vi uvara tivatora viraqai iriqira vuane, tiro.

²¹ Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Te vainti naatiruka ekaa vi uvara iriqi ani ani, vate maa entaraqaa anintauro, tiro.

²² Minti tuvaro Ihuva vira uva iriro vira qaiqaa tiva amiro tiharo, Are vohaa kaiqagai varaataarave. Nena ekaa airaira vatenara nimihara monu varakera, kia airaira vateka vuru rairakera nimiraro naaruvaini ai koqaa airairavano variarire. Mintima kera, viraqaahaira ti tivataqira aniane, tiro.

²³ Minti tuvaro vi vaiintiva airi airaira vatovara tiro, vira muntukavano qoraiquvaro vaura.

²⁴ Vira muntukavano qoraiquvaro vauvaro Ihuva vira taveru tiharo, Airi airaira vate vai vaiintika vukaari utihama Kotiva raqikina vatukaraqai vivarave. ²⁵ *Kamerivano uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve, airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqai ho vuanarove, tiro.*

²⁶ Minti tumanta vaiinti nahenti vi uvara iri, Ihura ireha tiha, Ike, *airi airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera,* Kotiva nai ta vaiintikae ntitaanarove? ti.

²⁷ Vika minti tuvaro Ihuva vika nai tiva nimiro tiharo, Vataini vaika nai kempukaqohai kiama ho Kotira vatukaqi vivarave. Kotiva kahaqiramanta vika homa vivarave. Kotiva ekaa kaiqa ho vare vaivama vaivo, tiro.

²⁸ Minti tuvaro Pitaava tiharo, Tavaane. Tenavu ai avataqi virera iha, tentanavu una haikara ekaa mini ke qaqima anuro, tiro.

²⁹ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Eo, quqaama tira iarao. Ho te tiari iriate. Vaiintivano Kotiva raqikiaina kaiqarara iriharo nai maaqa mini kero nai naatave, nai qata vakaukave, nai noka qokave, nai vaintairave, viva vika vikavata mini kero Kotira kaiqa varareva viraro ³⁰ Kotiva vi vaiintiva vi haikara

mini kainara iriharo, vi vaiintira maa entara airiqama kero amianarove.

Mintiraro vi vaiintiva naantiara ekaa enta qaqi variqiro vuanarove, tiro.

*Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tura
(Matiu 20:17-19; Maaki 10:32-34)*

³¹ Minti tivakero Ihuva nai vainti 12navuqai ntita vo kanta vuru kero tiva nimito tiharo, Iriate. Te Vatani Vatatai Vaintikama vauro. Tenavu Ieruharemini oru vuariraro haaru paropeti vaiintinavu tiriara qara ntuvato uvava, ekaa vi uvava quqaa vivauma varianarove.

³² Tenavu Ieruharemini oruraari vika ti ravaaqavu vare vuru vo vatanaaka kauquqi nimimanta vi vatanaaka ti naaraihama timite, tiriara qora uva tiva timite, tiqaa taara vihi timitevarave.

³³ Mintiaqi viha vika ti kaavu humiqake vate, ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta variariraro «Kotiva ti qaiqaa qaqi vara himpima kairaqe» te qaqi variqi virerave, tiro.

³⁴ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vira uva kankomake iriraiti vaura. Vi uvara okaravano kukeqa viro vaumanta vika tiha, Ihuva nana uvae ti vaivo? Kia tenavu vira uva kankomake iruro, tura.

*Ihuva avu qimpavu vaiintira rampai amitora
(Matiu 20:29-34; Maaki 10:46-52)*

³⁵ Ihuva Ieriko aumanto vuvaro vaiinti vovano avu qimpa vuva aara auvahini oquviro vaiharo airaira naariharo timiate ti vau vaiintiva vaiharo irumanta ³⁶ airi vaiinti nahenti vihai aitareha vi vauvaro viva vika irero tiharo, Tavaate. Nana haikavanoe qovaraqimantave? tumanta ³⁷ vika vira tiva ami tiha, Ihuva Nasaretihaava uritare vaivo, tura.

³⁸ Vika minti tuvaro viva naveraitiro tiharo, Ihuo, Devitira Maquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.

³⁹ Minti tumanta vaiinti nahenti vira avuni vauka vira atihatiha, Are evaara variane, tuvaro viva vika uva kia iriraitiro, qaiqaavata qaiqai noraiqaakero naveraitiharo, Devitira Maquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.

⁴⁰ Minti tuvaro Ihuva oru viraqaa himpitero vaiharo avu qimpavu vaiintira vira vite maini te iainanaini aniate tumanta vika vira vite aumanto vuru kovaro Ihuva vi vaiintira irero tiharo, ⁴¹ Te ai nantire urarae aniarao? tiro. Minti tuvaro viva tiharo, Noravauvo, are ti tivu rampaikaanerama te ai aarauro, tiro.

⁴² Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho avu rampaikera tavaane. Are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai avu rampai vivo, tiro.

⁴³ Minti tuvaro vaakama vira avuvano rampai vuvaro viva ho taveru, viraqaahairo viva Kotira autu tuahereharo

Ihura avataqiro vumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka, vikavata vi haikara tave Kotira autu tuahere vaura.

19

Sakiusira uva

¹ Ihuva Ierikoni orurero vatukaqi vi vauvaro ² *takisi* vare vau vaiintinavukaqihairo qiata vaiintivano airi airaira vato vaiintiva Sakiusiva mini vaura. ³ Vi vaiintiva iruvaro Ihuva aitare vauvaro viva tiharo, Ihuva nai ta vaiintivave, tivakero vira tavarare tumanta airi vaiinti nahenti ruvaaquma vuka Ihura mantaaga kovaro viva iqu vaiintivano vaiharora tiro, kia Ihura ho tavora.

⁴ Kia ho vira tavaarirava vauvaro viva naane kantero Ihuva vireva u aararaqaa orurero Ihura tavareva katari kantakaara vuraqi qaramaviro vaura. ⁵ Viraqi vauvaro Ihuva anirero vuruvi Sakiusira taveru virara tiharo, Vaaka vataini vaavi raane. Vate te ai naavuqi oru vairerave, tiro.

⁶ Minti tuvaro Sakiusiva vaaka vaavi rero voqamakero quahakero Ihura vitero nai naavuqi vuru komanta ⁷ vaiinti nahenti vira taveha nuntu nauntu tiha mintima ti: Vi vaiintiva qora vaiinti muara vaiinti naavuqima vivo, ti.

⁸ Vika minti tuvaro Sakiusiva himpiro Nora Vaiinti Ihura tiva amiro tiharo, Noravauvo, iriane. Te ariarao tiha tenta vatauna onaanara rairake hini vehi vaiinti nahenti nimirave. Vo vaiintinavu tiriara tiha, Are *takisi* vareharama are vi monura voqavata varaanarave tivera, te kia vohaa tataaqai vika nai nimiraiti, te vika erakaimaante tataama nimirave, tiro.

⁹ Sakiusiva minti tuvaro Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Te vate maa naavuraqi anire tavauramanta ne qora aara qaquirake Kotira aaraqaa vireka auti variavo. Maa vaiintiva Eparahaamira vohaa ankuvanoma vaivo.

¹⁰ Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha, te kakakima vi vaintika ranta kaariraro Kotiva vika ntitaarire ti anuraukave, tiro. Ihuva minti turama.

Nai kaiqa vaiinti 10navu monu nimurara uva tuqantaakero tura

(Matiu 25:14-30)

¹¹ Ihuva uva vaiinti nahenti tiva nimumanta vika vira uva iri vauvaro Ihuva Ieruharemi aumanto ani vaumantara ti, vaiinti nahenti nai irike tiha, Kotiva vira kempuka amiraro viva noraiqama viro tinavuqaa raqikiarira entava aumaiqivo, ti vaura.

Vika nai irike minti ti vauvaro ¹² Ihuva maa uvara tuqantaakero vika tiva nimitiro tiharo, Nora vaiinti vovano tiharo, Te niaraini vo vataini oru variari ti noraiqama kaiqe te avuhainaa vaiinti qamavi, viraqaahai te orurante maini anirerave, turave. ¹³ Nora vaiinti viva minti tivakero, viva

vireva iharo nai kaiqa vaiinti kauqurutanta naarama kero 20 kinaa 20 kinaa nimiro vika tiva nimiro tiharo, Maa monu-raqohai oru koqaa kaiqa vare vaiqe te orurante anirerave, turave.

¹⁴ Minti tivakero vumanta vi vataraqi vauka vira navu-taiqiha vaiinti vonavu nititeha tiha, Nenavu vira naan-tiaraini oru viha vaiinti nahentiara mintima tiate: Hauri vi vaiintiva avuhainaa vaiintiqama viro viva orurantero tinavuqaa ani raqikiantorave, tiate, turave.

¹⁵ Vi vatanaaka minti tivake vauvaro nora vaiintivano vo vataini oru vaumanta vira noraiqama kovaro viva avuhainaa vaiintiqamaviro orurantero anirero viva nai kaiqa vaiinti haaru monu nimuka naarama kero tiharo, Te monu ni nimunaragaahai ne nanti nanti monue voqavata vara vataavo? turave.

¹⁶ Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano naane anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timiamamanta te viraqohai kaiqa varakema 200 kinaama vara vatauro, turave. ¹⁷ Minti tuvaro nora vaiinti viva virara tiharo, Are koqema kehara kaiqa varaarao. Are inaara kaiqa koqemakera varaaraman-tara ti, te nora kaiqavata ai amirarave. Te ai noraiqama kaarirara are vatuka kauqurutantaqaama raqikinarave, tu-rave.

¹⁸ Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timianaraqohai te kaiqa varakema 100 kinaama vara vatauro, tuvaro ¹⁹ vi vaiintirara tiharo, Te ai noraiqama kaarirara are vatuka kauqurunavuqaa raqikinarave, turave.

²⁰ Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timianara maa nena qaqi varaane. Te vi monura tavunaqi apuqamake kukeqa taunarave. ²¹ Are kaiqara vuana vaina ti variara vaiintiva variaramantara ti, te ai aatu geteha vauro. Are voka ia haikara hampi vare variaravave. Are voka kara ututaara oru hampi qanti variaravave, turave.

²² Minti tuvaro nora vaiinti viva tiharo, Oho, are qora kaiqa vaiintima vaira iarao. Te nina uva virara irihama ariqaa uva vatarerave. Are tiriara tihara, Are kaiqara vuana vaina ti variaravave. Are voka ia haikara hampi vare variaravave. Are voka kara ututaara oru hampi qanti variaravave, tianarave. ²³ Minti tiharama are nantiharae kia vi monura *benki* naavuqi vuru vatera iarao? Are mintiaraitirio, te orurante ani vaiha vi monuraravata, viva kaiqa aututaira *interes* monuvata, monu vatamake homa varauraitirio, turave.

²⁴ Minti tivakero viva mini himpitem vau vaiintikara tiharo, Ne vi vaiintiraqaahai vira 20 kinaa raqiake vare vuru 200

kinaa vataina vaiintira amiata, tumanta ²⁵ vika aqao ti, Vi vaiintiva airi monu 200 kinaama vataivo, tuvaro ²⁶ viva tiharo, Te tiari iriate. Vo haika vate vaiintika vikama voqavata varevarave. Kia vo haika vataira vaiintiva vairaqe viva ina haikara inaara haikavata te qaqinima vara kararave, turave.

²⁷ Minti tivakero viva tiharo, Vo vaiintinavu ti navutaigihira tiriara viva tinavugaa raqikiantorave tia vaiintika, ne vika ravaaqavu vare ti tivugaa vuru ke aru taiqa kaate, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Ieruharemiqi vura

(Matiu 21:1-11; Maaki 11:1-11; Ioni 12:12-19)

²⁸ Ihuva minti tivakero nai vaintiaravata Ieruharemini viharo viva naane avuni vura.

²⁹ Viva avuni vumanta Betapasivata, Betanivata, Orivi Aiqina auvoqi vau vatukatanta aumanto vauvaro Ihuva nai vainti taaraqanta nititero tiharo, ³⁰ Netanta viti vatukaraqiu vuata. Netanta orure tavaivaro vi vatukaraqiu *donki* qaraaka kantaruma teva varianarove. Vi *donkiraqaa* kia vaiintivanovata vira tauvaqaaqaa oqu viha ni variarave. Netanta oru *donki* vira ranta kema, kuvantu kema maini vare vuru timiate.

³¹ Vovano nitantara tiharo, Nantihae netanta vira qanti variavo? tirera, netanta mintima nai vira tiva amiata: Titanta Noravano virara timanta anuro, tiata, tiro.

³² Ihuva minti tivakero vitanta nititomanta vitanta orure tavovaro Ihuva tuntemakero vivauma vaura. ³³ Vitanta *donki* qanti vaumanta *donki* vira qokavaranavu vitantara tiha, Netanta nantihae vira kuvanti variavo? tumanta ³⁴ vitanta tiha, Titanta Noravano virara timanta anuro, ti. ³⁵ Vitanta minti tivake *donki* vira kuvantuke vare vuru Ihura amura.

Vuru Ihura ami, vika nai utavaaqa *donki* vira tauvaqaaqaa vuqi amite Ihura kahaquvaro Ihuva viraqaata vaarirero oquvi vaiharo vura.

³⁶ Ihuva *donkiqaa* oquviro aaraini vi vaumanta vaiinti nahenti Ihura quahama amitareka vika nai utavaaqa ravaqaake aara vaura vuqi amite vauvaro ³⁷ Ihuva Ieruharemi aumanto Orivi Aiqinaqaahairo vu aararaqaa oru romanta vira avataqi nuka airitahaa ruvaqumavi aakara ntavaqi viha Ihura kaiqa tavorara iriha quaheha Kotira autu tuahereha vaura. ³⁸ Vika Kotirara tiha,

Noravauvo, avuhainaa vaiintivano nina autuqaa aninara koqema amitaane. *(Ihi 118:26)*

Kotiva naaruvaihairo tinavu maateraiqama timitaarire.

Kotira mpeqa okaravano nai virini uritarakero takuqiharo vairara ti, kaiqe tenavu vira autuqai tuahera kaare, ti.

³⁹ Vaiinti nahenti minti tivaqi vi vaumanta Parasi vai-intinavu vika hampata vauka Ihurara aqao tiha, Maara ti variara vaiintio, nena vaintinavuara evaara variate tiane, tuvaro ⁴⁰ Ihuva vika nai tiva nimito tiharo, Vika evaara vaivera, aaraqaa vai orika vika naveraitiha ti hutu tua-herama kevarave, tiro.

Ihuva Ieruharemiqi vaukara iqi rata nimitora

⁴¹ Ihuva minti tivakero Ieruharemini aumanto anirero nora vatuka vira tavero vira iqi rata amitero tiharo, ⁴² Mpo, are maateraiqihara vi vaina aarara tavaataara vaivara are kia tavaanarave. Vi aarava kukeqa vivarara tira, are kia vira tavaarao.

⁴³ Naantiara vo enta anintaira ai navutaaka aninte vika ai vaantaavura tataaqa vata ntavaqi uri, ekaa virante airante ututumate, ekaa vatukaqi vi aararavata kuvaite, ekaa hihai hihai ani ai arireka auti vaivarave.

⁴⁴ Vika ai aatarake aivata, ai avutaqi vai vaiinti nahentika-vata, ekaa aru taiga kevarave. Vate Kotiva ai kahaqiaina entava vaivaravata, are kia virara kankomakera iriarao. Vira kaara ai vehi autukeha ekaa ori tampamake vatora ekaa ravantiaqa aqukaivaro kiama voqavanovata qaqi varianarove, tiro.

Ihuva Ieruharemi vatukara minti tura.

Ihuva Kotira Naavuqi koqaa kaiqa vare vauka nititama kora

(Matiu 21:12-17; Maaki 11:15-19; Ioni 2:13-22)

⁴⁵ Ihuva minti tivakero Kotira Naavuqi oriqetero tavomanta koqaa varareka kaiqa auti vau vaiintika viraqi vi kaiqara vare vauvaro Ihuva vika rauntu veva vahaagaini kero tiharo, ⁴⁶ Kotira vukuqi Kotiva mintima turave: *Vaiinti nahenti ti naavuara Kotira aare varia naavurave tivarave*, turave. *(Aisaiaa 56:7)*

Oho, ne minti variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi vaiha uki varia naavuraiqama vivo, tiro. ⁴⁷ Ihuva minti tivakero viraqaahairo Kotira Naavuqi oru vo enta vo enta vaiharo vaiinti nahenti vakaaka tiva nimiqiro vi vaura.

Mintiagiuro vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, nora vaiinti vonavuvata, vika Ihura arukarare ti, tavomanta ⁴⁸ qaqi vaiinti nahenti ekaa vika Ihura uva irireka auti vaumantara ti, nora vaiintinavu vira aruke aarara ranteha tavovaro kia ho vaura.

20

Ihurara tavave ai noraiqama kaivarae are vi kaiqara vare variarao tura

(Matiu 21:23-27; Maaki 11:27-33)

¹ Vo enta Ihuva Kotira Naavuqi Kotira vakaaka koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, nora vaiinti vonavuvata, vika anire ²Ihura atiha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa kaiqara vare variarao? Tavave ai noraiqama kaivarae are maa kaiqara vare variarao? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

³ Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Kaiqe te naane uva vo ni irama nimitaare. ⁴ Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti namari nimi vaurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira noraiqama kovaro viva minturave? Ne ti tiva timige iriare, tiro.

⁵ Ihuva minti tumanta vika nai ire nai ire iha tiha, Tenavu nana uvae tirarave? Tenavu tiha, Kotiva vira noraiqama korave, tiarera, viva tinavuara tiharo, Ne nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo, tiantorave. ⁶ Tenavu tiha, Qaqi vaiintivano vira noraiqama korave, tiarera, vira kaara vaiinti nahenti, maa naavuraqi ruvaaqumavi variaka ori utu vare tinavu aavata ruqutu kevorave. Qaqi vaiinti nahenti maaka Ionirara tiha, Viva paropeti vaiintivano vaurave, ti variarave, ti.

⁷ Vika minti tivake Ihura tiva ami tiha, Nai tavave Ionira noraiqama korave? Kia tenavu virara kankomake irunarave, ti.

⁸ Vika minti tuvaro Ihuva vika nai tiva nimiro tiharo, Ne minti tiavera tevata tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara kia nintavata tiva nimirerave, tiro.

Uaini naaho ututorara uva tuqantaakero tura

(Matiu 21:33-46; Maaki 12:1-12)

⁹ Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Vaiintivano *uaini* naahoqi ututero viraqaahairo niara vatani vireva iharo vokuka tiva nimiro tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te vuare, tivakero nai maaqa mini kero airi enta vo vatani vaireva vurave.

¹⁰ Mini oru vauvaro *uaini* hiqiaina entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti vo atitero tiharo, Oru ti naahoqaa raqiki timite varia vaiintika vuru tiva nimiramanta vika *uaini* tintavata hiqi timitaate, turave. Minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano mini vumanta vika vira kaiqa vaiinti ruqutuke kaavu umiqake vatovaro viva kia *uainivata* vararaitiro, qaqi orurantero anurave. ¹¹ Viva qaqi orurante anuvaro viva nai

kaiqa vaiinti vo atitovaro vumanta vika viravata ruqutuke kaurira haika amuvaro vivavata qaqi orurantero anurave.

¹² Mintuvaro naaho qova nai vainti vo atitovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira teqa taaqamake viravata naahoqihai aaqaini vara vaati aqukorave.

¹³ Mintuvaro naaho qova tiharo, Te virara nantie irarave? Kaiqe te tenta maaqu, tinta hantuqa vainara atitaariraro viva viramanta virara nai vira maaquvanove tivakeha vira koqema amitaate, turave.

¹⁴ Minti tivakero viva nai maaqu atitama kovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite vauka vira tave nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa vira maaquvanoma anivo. Kaiqe vira arukaariraro vira naahovano tinavuniqama vuarire, turave.

¹⁵ Minti tivake vika naahoqihai aaqaini vira vara vaati aquke arukorave, tiro.

Ihuva vi uvarara tuqantaakero minti tivakero vika irama nimitero tiharo, Minturara tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ianarove? ¹⁶ Naaho qova anirero nai naahoqaa raqiki varia vaiintika aru taiqakero, vo vaiintinavuara ti naahoqaa raqiki timitaatema tianarove, tiro.

Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaagumavi vauka aqao ti, Kiama viva mintianarove, tuvaro ¹⁷ Ihuva vika taveharo vika irama nimitero tiharo, Maa uvava Kotira vukuqi gara ntuvatora vira okaravano nana uvae vaivo? Ne ti tiva timiqe iriare:

Ori naavu kaqeha vo oriara, kia koqe orive tivake qaqirakaa oriva, vi orivama naaquraiqama vivo, turave.
(*Ihi 118:22*)

¹⁸ Vi oriraqaa tuantapo iro hiqiri virava rukavuma vuanarove. Vi oriva virihairo vaiinti voqaa hiqiri virera, vi vaiintira ruqutu kero konkomaigama kaanarove, tiro.

¹⁹ Minti tumanta maara okara ti vau vaiintikavata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika tiha, Viva vi uvara tiharoma tinavuarama uva tuqantaakero ti vaivo, ti. Minti tivake vika Ihura ravaagavu karare tihavata, qaqi vaiinti nahenti naatu qeteha kia ho Ihura ravaagavu kora.

Sisaara takisi aqu amiterara Ihura irama amitora
(*Matu 22:15-22; Maaki 12:13-17*)

²⁰ Vika vaiinti nahenti naatu qeteha kia Ihura ravaagavu karaiti, vika qaqi kantahai vira aitutiha vaiinti vonavu nitite tiha, Ne oru qaqi vaiinti voqaara vaiha, vira uva iriqi vivaro viva hampi uva tirera, ani tinavuvata tivita kaiqe tenavu *kamaanira* vuru tiva amiariraro ani Ihura ravaagavu kaarire, ti.

²¹ Vika minti tivake vaiinti vonavu nititomanta vinavuka orure Ihurara mintima ti: Maara ti variara vaiintio, tenavu tavaurara are vaiinti nahenti avuqavu uvaqai tiva nimi variaravave. Are nora vaiintiaravata, qumina vaiintiaravata, vohaa qarama keraqai uva tiva nimi variaravave. Are vaiintivano Kotira aaraqaa vuainarara avuqavuqama kera tinavu tiva timi variaravave. ²² Are maa uvara tinavu tiva timiraqe iriare. Tenavu Kotira uva irihama hoe tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* aqu amitararave? ti.

²³ Vika minti tuvaro Ihuva irumanta vika virara hampi uva tiarire tivake minti tuvaro Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, ²⁴ Ho nenavu monu vo vara kaiqe tavaare, tiro. Tumanta vika monu vara kovaro tavero tiharo, Monu viraqaa tara virie vaivo? Tara autue vaivo? tiro. Minti tumanta vika tiha, Vira Sisaarave, tura.

²⁵ Tuvaro Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai amitaate. Ne Kotiva ina haikara nai amitaate, tiro.

²⁶ Ihuva minti tumanta vika Ihurara vaiinti nahenti hampi uva tiva nimiarire ti, tavovaro kia viva hampi uva tumanta vika Ihuva tu uvara iri tiha, Ike, viva tinavu uvavata aatara kero koqe uva tivo, tivakeha kauqu runkinkirimake viraqaa-hai qaqirake tirema vaura.

Satusi vaiintinavu Ihura irama amitora
(*Matiu 22:23-33; Maaki 12:18-27*)

²⁷ Vaiinti vonavu Satusi vaiintinavu vika nai maara uva iriha tiha, Vaiintivano qutu viro ekaarama qutu vuanarove. Viva kiama qaiqaavata ho qaqi himpuanarove, ti vau vaiintika orure Ihura irehama tiha, ²⁸ Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara uva tinavu tiva timiharo mintima qara ntuva torave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro, qutu viraro vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama amitaanarove, turave.

²⁹ Tenavu tiarirara iriane. Haaru qata vakauka 7navu vaurave. Vinavuka avuhainaava nahenti varatero kia vainti vataraitiro qutu vuvarora tiro, ³⁰ vira qata naantiaraihainaava viva vira naata varatero vivavata kia vainti vataraitiro, qaqi variqi viro qutu vurave. ³¹ Viva qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia vainti vataraitiro, qaqi variqi viro vivavata qutu vurave. Mintiaqi vi, ekaa vi ankuka vi nahentira varate kia vainti vataraiti, ekaa qaqi qumina qutu vurave.

³² Qumina qutu vuvaro nahentivanovata variro qutu vurave. ³³ Naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi nahentiva tara naatavanoe varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti 7navu varatorave, ti.

³⁴ Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika náí tiva nimiro tiharo, Vataini varia vaiinti nahentika nai varate nai varate i variarave. ³⁵ Naantiara Kotiva hini vaiinti nahentiara ne koqe vaiinti nahentive tivakeharo vika qaqi himpima kairamanta qaqi variqi vika, vika kia nai varate nai varate ivarave.

³⁶ Vika *enselinavu* voqaara vaihama kia qaiqaa qutu vivarave. Kotiva vika náí quntama teraqaahairo qaiqaa qaqi vara himpima kaainarara ti, vika Kotira vaintima vaivarave.

³⁷ Vaiintivano qutu viro qaiqaa qaqi himpuaina okarara ni kaivaqava Mosiva qara ntuva torave. Kotiva iha ite vau katariraqihairo Mosirara uva tu entara Mosiva Nora Kotirara mintimakero qara ntuva tero tiharo: *Variqavano vaireva, viva Eparahaamiraqaavata, Aisaakiraqaavata, Iekopiraqaavata, raqiki vaivama vaivo*, turave.

³⁸ Ho iriate, Variqavano Kotiva kia qutu viro taiqavi haikaraqaa raqiki vaivama vairavauve. Viva qaqi variqi vi vai haikaraqaa raqiki vaivama vaivo. Vaiintivano qutu vivaro Kotiva qaqi vai vaiintiraqaa raqikintema kero, viva vira maraqaqaavata raqiki vairave, tiro.

³⁹⁻⁴⁰ Ihuva minti tumanta maara uva okara ti vauka hini-
navu qeteha tiha, Tenavu Ihura vo uva irama amitaariraro tinavu uva aatara kaantorave, tivake Ihurara tiha, Maara ti variara vaiintio, are koqe uva vika náí tiva nimira iarao, tivake qaquirake tirema vaura.

Ihuva Mesaiaara okarara vaiinti nahenti irama nimitora (Matiu 22:41-46; Maaki 12:35-37)

⁴¹ Ihuva vika irama nimitero mintima tiro: Vaiinti hini-
navu tiha, Kotiva atitaarira vaiintiva *Mesaiaavano* Devitira anku vohaa anku vaiintiqaama varianarove, ti variarave. Nantihae vika minti ti variavo?

⁴² Devitiva nai ihi qara ntuvato vukuraqi nai tiharo:

Noravano ti Nora Vaiintiara tiharo,

Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe ⁴³ te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are vikaqaa nena aiqiu ntava taane, turave. (*Ihi 110:1*)

⁴⁴ Devitiva haaru mintima qara ntuva torave. Devitiva *Mesaiaavano* govaraiqiainarara tiharo, Viva ti Nora Vaiintive, turave. Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe *Mesaiaavano* Devitira nainti ho varianarove? tura.

Maara okara ti vau vaiintika qora kaiqara rauriha variate tura

(Matiu 23:1-36; Maaki 12:38-40; Ruki 11:37-54)

⁴⁵ Ihuva vika irama nimitomanta vaiinti nahenti ru-
vaaqumavi vauka vira uva iri vauvaro Ihuva nai vainti-
navuara tiharo, ⁴⁶ Nenavu maara okara ti varia vaiintikara rauriha variate. Vaiinti nahenti vika taveha uva manteha

quahaate ti, vika vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti nivuqaa *maaketi*qi vi ani variarave. Vika maara naavuqi oriqete qora tainta qaqirake oru koqe taintaqaqai oquvi variarave. Vika ovata naaraqaa vaiha vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti taruka oquvi variaraqaaqai vikavata oru oquvi variarave.

⁴⁷ Vika tentoqa kaa nahentika naavuvata, airairavata, muara vareha tiha, Vonavu tinavu vaaqu kaiqa taveha tinavuara qora vaiintive tivorave, ti, vika vaiinti nahenti nivuqaa Kotira vukai aare variarave. Oho, vira kaara vikaqaa uva uritareroma varianarove, tiro.

Ihuva turama.

21

Vehi nahentivano Kotira kaiqara iriharo inaara monu taquqi aqukora

(Maaki 12:41-44)

¹ Ihuva Kotira Naavu vaunaini vaiharo tavomanta airi airaira vato vaiintika anire Kotira kaiqara irihama nora monu taquqira vaati aquke vaura. ² Vika minti vauvaro Ihuva vaiharo tave vauvaro tentoqa nahenti vehi nahentivano anirero vivavata taquqira monu uapaara taarauruqai vaati aqu kora.

³ Viraqi vaati aqukovaro Ihuva tiharo, Ho tavaate. Vehi nahenti tentoqavano aqukai monuva ekaa airaira vataaka aqukaa monuravata aatara kaivo. ⁴ Airi airaira vate variaka vika nai monu hiniqai taquqi vaati aqukaavo. Vi nahentiva vehi vaiharo nai vatai monura ekaa aqu kaivaro, kia viva nai kara varaarira monuva hinivanovata vaivo, tiro. Ihuva turama.

Kotira Naavu rampai taiqakerara tura

(Matiu 24:1-2; Maaki 13:1-2)

⁵ Ihura vainti vonavu Kotira Naavuara tiha, Vi naavura tavaate. Vira koqe naavuve. Vaiinti nahenti Kotirara irihama monu aqukaamanta koqe ori, vo ori vo ori varake koqe naavu kaqataa naavuva vairave, ti.

⁶ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne vate maa naavura tave variarave. Oho, „naantiara navutaaka ani, ekaa maa naavura rampaike naavu vira kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro kia ori voqavanovata nai tauvaqaaqaa nai tauvaqaaqaa varianarove, tiro.

Naantiara airi maaravano qovarama vuainarara tura

(Matiu 24:3-14; Maaki 13:3-13)

⁷ Ihuva minti tumanta vika tiha, Maara ti variara vaiintio, tarentae mintianarove? Nana nana haikavanoe qovaraiqi-raqe tenavu vi haikaraqaa ampegamake taveha vi entava aniraarirava aumantoma vaivo tirarave? Are virara tinavu tiva timirage iriare, ti.

⁸ Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiti tiharo, Vovano virara ni una uva tiva nimiantorave tiha ne raurihama variate. Naantiara vaiinti airitahaa anire ti hutu reha tiha, Kotiva ti tititaimanta anuraukave. Te maa vi vaiintikave. Ho vi entava aniraivo, tivarave. Vika minti timanta ne kia vika avataqi vuata. ⁹ Ne vaiha irivaro vo vatanaava vo vatanaara vataakero iqoka raqiramanta ne kia qetaate. *Kamaanira* hampata iqoka raqimanta ne kia qetaate. Vi haikava naanema qovaraiqiramanta ne kiana tiha, Ekaara entavano aniraivo tiate, tiro.

¹⁰ Ihuva minti tivakero viva qaiqaavata tiva nimiti tiharo, Vo vatanaava vo vatanaara vataakero raquanarove. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raquanarove. ¹¹ Naantiara ekaa vatani vaturavano no-raiqama kero utuanarove. Karara nararaiqi entava vo enta vo enta varianarove. Rovaravano aruaina entava varianarove. Naantiara naaruvaini aatu itaaina haikava vo haika vo haikavano qovarama viramanta vaiinti nahenti vi haikara ampegamake taveha tiha, Ike, nana haikavano qovaraiqirevae minti vaivo, tivarave.

¹² Kia vi haikava vi haikava qovaraiqiaina entara vika ni naane ravaaqavuke qoraiqama nimatevarave. Vika ni ravaaqavu vare vuru maara naavuqi ko tivake, ni karapuhigama kevarave. Ne ti kaiqa vare vaimantara ti, vika ni ravaaqavu vare nora vaiinti nivuqaave, avuhainaa vaiintinavu nivuqaave, vuru kevarave.

¹³ Mintima vare ni vuru kaivaro vi entarama ne ti uva vika tiva nimiva varianarove. ¹⁴ Vika ko nimiti imanta ne kia airi avu aato utiha tiha, Nana uvaqohaie tenta auta ntiha tirarave, tiate, ¹⁵ Tema vi entara ni kahaqiari ne koqemake kempuka uva ho tivarave. Ne vi uvara minti mintimake timanta ni qoraiqama nimitika kia ho ni uva aatara kevarave.

¹⁶ Naantiara niqaa uva vataate ti, ni noka qokave, ni qata vakaukavarave, ni vohaa ankuve, ni tontinavuve, vikama ni qovaraiqamake vaimanta ni ravaaqavu kevarave. Ni ravaaqavuke ni vonavu aruma kevarave. ¹⁷ Vi entara ekaa vaiinti nahenti niara Ihura vaintive tihama vika ni iri qoraiqama nimatevarave. ¹⁸ Vika mintimanta ne kia qetaate. Ne homa vaivarave. Kia ni qiata kauki voqavanovata kakakimaviro taiqa vuanarove. ¹⁹ Ne kempukaiqamake variqi vivera, ne homa ekaa enta qaqi variqi viverave, tiro.

Ieruharemi taiqake entarara tura
(*Matiu 24:15-22; Maaki 13:14-20*)

²⁰ Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne vo enta tavaimanta iqoka vaiintinavu Ieruharemi vatuka ututuma taimanta ne tiha, Ieruharemi taiqaaina entava aumanto vaivo, tiate. ²¹ Vi entara Iutiaini vaika himpi aiqū autute aiqina vainaini ruqemake vuate. Vi entara Ieruharemiqi vaika himpi kante viraqihai ruqemake vuate. Vi entara Ieruharemi auvahianta vaika nora vatukaqi kia vuate.

²² Vi entara vaiinti nahenti nái qora kaiqa varera kaara Kotiva vika ntaihaanarove. Vi entara haaru Kotira vukuqi vikara qara ntuvato uvava vivauma varianarove.

²³ Vi entara nahentinavu vainti taiqaa vikave, vainti naama nimi vai nahentikave, oho, vi entara vika qoraiqama vivarave. Vi entara maa vataraqaa vaika nora maaraqī vaiha voqamake qoraiqamavi variqi vivarave. Vi entara Kotira arara itairaro maa vatanaaka ntaihama kaanarove.

²⁴ Vi entara iqoka vaiintinavu anire vika nái iqoka paipeqohai maa vatanaaka hininavu aruke, hininavu rumpa vare vo vataini vo vataini vuru kevarave. Vi vatanaaka kia Kotira uvavata iriaka Ieruharemiqi vi aniha rahitama kevarave. Vika Ieruharemini variqi vi vaivaro «Kotiva hove tina entaraqaa» vika Ieruharemiqaa raqiki entava taiqa vuanarove.

Ihuvā nai qaiqaa tuvuainarara tura
(*Matiu 24:29-31; Maaki 13:24-27*)

²⁵ Naantiara naaruvaini voqara ina haikava qoraiqianarove. Kuarivanove, toravanove, opu makauvanove, vi haikava vi haikava aahuvaqiuro vairamanta vaiinti nahenti tave tiha, Oho, nana haikavanoe qovaraiqireva auti vaivaro vi haikava vi haikava minti vaivo? tivarave. Naantiara vevara nora namarivano noraiqaakero qaki qakiharo taku takaa ti vairaro vataini vaika vo vatanaa vo vatanaaka namari vira aatu voqamake qetehama vaivarave.

²⁶ Naantiara naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qaki i vairamanta vaiinti nahenti vira tavehama nantie ianarove tivakehama qetehama avu rira ira hiqiri vaivarave.

²⁷ Minti vaira ekaa maa vata maataraqaa vaika tave vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavūqaa tuvi variari vika ti tavevarave. Te vahehema taarira haikava voqamakero takuqiharo hantaiqi vairaqe te kempukavano tuvirerave. ²⁸ Naantiara vi haikara vi haikarara tunara hoqarama tairamanta ne kia qetaraiti, ne qaqi himpi qiata tuaherake vaaviaramavi vaiha tiha, Tinavu kuvantu timi-taaina entava aumantoma vaivo tiate, tiro.

Ihuva fiki katariara tura
(*Matiu 24:32-35; Maaki 13:28-31*)

²⁹ Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Ne *fiki* katariaravata vo katariaravata iriate.

³⁰ Ne tavaavaro *fiki* katari qaraaka ankuri ntaimanta ne tiha, Nora kuari itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave. ³¹ Vira voqaantemake, naantiara govarama vuaina haikarara tunara ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha, Kotiva tinavuqaa raqikiarira entava aumantoma vaivo, tiate.

³² Te quqaama turo. Maa entara vaika kia taiqa vi-
varo ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove.
³³ Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uva-
vanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove,
tiro.

³⁴ Ne rauriha variate. Ne airi karavata iha namariyata na-
maqi viha, vataini vai haikarara noraiqaake iriqi vivorave.
Ne mintiaqi vivaro vi entava anintaira ne kia qeramate
vaivorave. ³⁵ Vi entava govairiqireva vaara tintainantema
kero, ekaa vataini vaika ravaaqavu kaanarove. ³⁶ Ne rauruqi
vihama Kotira aaraivaro viva ni kempukaiqama nimitaira
ne naantiara anina haikara ho aatarakevarave. Ne vi
haikara ho aatarake naantiara ti Vataini Vatatai Vaintika
tivuqaa ho himpite vaivarave, tiro.

³⁷ Ihuva minti tivakero viva vo entanavu vaiharo Kotira
Naavu vaunaini kuariqaa vaiinti nahenti vakaaka tiva
nimiro entaqi Orivi Aiqinaqaa oru vaitora. ³⁸ Viva minti-
aqiro vumanta vaiinti nahenti vaaka toqaqira himpi Kotira
Naavu vaunaini vira uva irireka ani ruvaaqumavi vaura.

22

Vika Ihura arukareka auti vaura
(*Matiu 26:1-5, 14-16; Maaki 14:1-2, 10-11; Ioni 11:45-53*)

¹ Kia Noqavu Mparetira ovata no entava anirora, virarama
Vehakuma Nimito Entarave tu entava aniromanta ² Kotira
kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara
okara ti vau vaiintikavata, vaiinti nahenti naatu qeteha, vika
Ihura evaara aruke aarara rante vaura.

³ Minti ti vauvaro Iutaasi Ikeriotiva, viva Ihura vainti
12navuqihairo vovano vauvaro Sataaniva vira avu aatoqi
viqetovaro viraqaahairo Iutaasiva Ihura govarama kareva
auti vaura.

⁴ Iutaasiva himpiro oru Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, Kotira Naavuqaa raqiki vau
kiripukavata, viva vika tiva nimiro tiharo, Te minti minti-
maqi vuarima ne Ihura ravaaqavu kaate, tiro.

⁵ Minti tumanta vinavuka quahake tiha, Tenavu ai monue amirarave? tuvaro Iutaasiva eo tivakero *ᵐ*monu varero,
⁶ vi entaraqaa^hairo viva tiharo, Kaiqe te tavaarira kia airi vaiinti nahenti Ihura vataake vaiqe vi entara te vira uqetake qovarama kaare, tiro.

Ihuva tumanta Vehakuma Nimito Karara qerama vatora
(Matiu 26:17-25; Maaki 14:12-21; Ioni 13:21-30)

⁷ Iutaasiva minti tivakero vauvaro Kia Noqavi Mparetira ne varia entava anirora. Vi *ᵐ*entaraqaa haaru *enselivano* kia Isareri kaivaqaukavara arukaraitiro, vika vehakuma nimitero aitarero Isipi vaintiqai aruko, entarara irihama vi vatanaaka sipisipi naati aruke ne entava anirora.

⁸ Anirovaro Ihuva Pitaaka Ionika nititero tiharo, Netanta oru Vehakuma Nimito Karara qerama taiqe tenavu oru naare, tumanta ⁹ vitanta vira ireha tiha, Taraqie tetanta vi karara qerama tararave? ti.

¹⁰ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho iriate. Netanta vatukaini oru vivaro vaiinti vovano namari taqu kaqa varero aaraqaa anirava ani nitanta ntita kaanarove. Ho netanta vira avataqi vivaro viva nai naavuqi oriqetaira netantavata viraqi oriqete ¹¹ naavu qorara mintima tiate, Maara ti vai vaiintiva ariara mintimama tivo: Te ta *rum* uraqie tenta vaintinavu hampata vaiha Vehakuma Nimito Karara nararave? tivo, tiate.

¹² Netanta minti tivaro viva nora *rumu*, maari kanta vaina *rumura* taintavata viraqi vainara nitanta numiqaira ho netanta vi *rumura*qira kara qerama vataate, tiro.

¹³ Ihuva minti tumanta vitanta himpi orure tavovaro ekaa haikavano Ihuva tuntemakero vivauma vaumanta vitanta Vehakuma Nimito Karara oru viraqi qeramake vatora.

Ihuva nai vaintinavu hampata kara nora
(Matiu 26:26-30; Maaki 14:22-26; 1 Korinti 11:23-25)

¹⁴ Vitanta kara qeramake vatovaro enta umanta Ihuva nai noraiqamako vaiintinavuka hampata vi *rum* uraqi kara tainta tataaqa oquvi vaura.

¹⁵ Viva vika tiva nimito tiharo, Te aiha vira haika vararera ihama, maa karara Vehakuma Nimito Karara ni hampata vaiha naataa imanta nararave. ¹⁶ Maa entaraqaa^hai kia te Vehakuma Nimito Karara maini qaiqaavata nararave. Naantiara Kotiva raqikiarira entava anintairamanta ne vi entara maa karara ne okarara kankomake irikaiqe viraqaahai te qaiqaa vi karara nararave, tiro.

¹⁷ Ihuva minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara koqema ira iarao tivakero tiharo, Maa *kaapura* varake ne ekaa viraqi naate.

18 Maa entaraqaahai kia te *uaini* naraiti, qaqi variqi vuari-raro naantiara Kotiva raqikiarira entava anintairaqe te vi namarira qaiqaa narerave, tiro.

19 Minti tivakero viva mpareti varakero Kotirara koqema ira iarao tivakero mpareti vira nkuikero nai vaintinavu nimiti tiharo, Maa ti vaatama vaivo. Te niarao ti, vira ni nimuro. Te vate minti iainantemake, nevata naantiara mintimake maa karara neha tiriara iriha variate, tiro.

20 Minti tivakero mpareti varakero namakero vohaa qara-makero namari *kaapuvata* varakero nimiti tiharo, Te niarao ti, te maa namarira qihia nimitauro. Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaanaiqama vireva qaraaka uva tiva taatau taainara, vi uvava kempukaiqama vuarire tiro, ti naarevano nteharo vi uvara kempukaiqama kaanarove, tiro.

21 Minti tivakero Ihuva tiharo, Tavaate, ti qovarama kaarira vaiintiva maini vaiharo ti vataakero kara ne vaivo. 22 Ti Vatani Vatatai Vaintika ti harukerara ho Kotiva tiriara vi aararaqaa vuane tiva tairave. Ti harukaate tiro, ti qovarama kaaina vaiintirara te oho tiva amitauro. Vi vaiintiva nai voqamakero qoraiqama vuanarovema turo, tiro.

23 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu nai ire nai ireha tiha, Aqao, nai tavave tinavuqihairo vi kaiqara ho minti-makero varaanarove? tura.

Tavave tinavuqihairo nora vaiintivano varianarove tura

24 Ihura vaintinavu vaiha tiha, Tavave tinavuqihairo nora vaiintivano varianarove? tivakeha nai ati nai atihia vauvaro 25 Ihuva tiharo, Maa vataraqaa variaka avuhainaaka, vika nai vaiinti nahentiqaa raqikihama tiha, Te nora vaiintivano vaunarara ti, ne ti uvaqai iriha tiriara koqe vaiintive tiate, ti variarave.

26 Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vaiintivano nora vaiinti vaireva irera, viva inaara vaiinti voqaantema kero variarire. Niqihairo vaiintivano niqaa raqikireva irera, viva vo vaiinti paanaa kaiqa vara amitai vaiintira voqaara variarire.

27 Ta vaiintivave nora vaiintivano vaivo? Vaiintivano oquviro vaiharo kara ne vai vaiintiva, vivae nora vaiintivano vaivo? Vira kaiqa vaiintivano kara ami vaiva, vi vaiintivae nora vaiinti vaivo? Aqao, vaiintivano oquviro vaiharo kara ne vai vaiintiva, vi vaiintivama nora vaiintivanoma vaivo. Ho te ni avutana vaiha kia te niara ti kaiqa vara timitaate tiraiti, te ni kaiqa vara nimate vauraukave, tiro.

28 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vo vaiintivanoe vo haikavanoe ti qoraiqama timite variamantavata ne kia ti qaqira karaiti, ne ti vataakeqai variqi vi variarave. 29 Ti Qova ti noraiqama kaimanta te vaiinti nahentiqaa raqikiqi virerave. Te ti Qova inantemake, ninavuvata noraiqama

kaarira ³⁰ ne naantiara ti vatukaini vaiha ti vataake karavata namarivata namaqi viha vohaa taintaqaqaa oquvi vaiha ne Isareri anku 12navu uvama avuqavu qivarave, tiro.

Ihuva Pitaarara tura
(*Matiu 26:31-35; Maaki 14:27-31; Ioni 13:36-38*)

³¹ Ihuva minti tivakero Pitaarara tiharo, Saimonio, Saimonio, iriane. Sataaniva niara kaiqe te vika avateha tavaare tivaro Kotiva ho mintiane tirave. ³² Te Kotira aarehama ariara vira kahaqiraro viva ariara kempukaiqama kero iriqiro vuarire tunarave. Are naantiara qaiqaa tiriara iriqira viharama nena qata vakaukavara kempukaiqama nimitaane, tiro.

³³ Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, Noravauvo, te ariara irihama te karapuhiqi variainararavata, qutu vuainararavata qeramate vauro, tiro.

³⁴ Pitaava minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Pitaao, te ai tiva amiarirara iriane. Are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tiraro kokoraaravano uva tianarove, tiro.

³⁵ Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimitiro tiharo, Tota te ni nititauramanta ne monuvata, utavata, aiqunonkiravata, kia vararaiti, qaqi vurave. Ne vi entara vo haikara aavo qurave? tumanta vika tiha, Kiave, ti.

³⁶ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vate maa tavave uta vatairava, viva viravata vo utavata varero vuarire. Kia iqoka paipe vatairava nai vukai tavuna nimiharo koqaa varero iqoka paipe varaarire. ³⁷ Te ni tiva nimiyari iriate. Haaru tiriara qara ntuvato uvava vivauma varianarove. Vi uvava tiriara minti turave: Vaiinti nahenti virarama viva qora kaiqa vare vaivave tivarave, turave. Vi uvara haaru qara ntuva tova vate vivauma varianarove, tiro.

³⁸ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Noravauvo, maini tavaane. Iqoka paepae taaraqantama vatauro, tuvaro Ihuva hove tiro.

Ihuva oru Orivi Aiqinaqaa vaiharo Kotira aarora
(*Matiu 26:36-46; Maaki 14:32-42*)

³⁹ Ihuva minti tivakero viva naavuqihairo vevarero nai vaintinavu hampata Orivi Aiqinaqaa vo enta vo enta vuntemakero, qaiqaa viro. ⁴⁰ Mini orurero viva nai vaintinavu tiva nimitiro tiharo, Ne Sataanira uva iriha qora kaiqa varaarorave tiha, Kotira aareha variate, tiro.

⁴¹ Minti tivakero Ihuva vinavuka mini kero inaaraiqaka vutunto viniro tori kauru araviro Kotira aarero tiharo, ⁴² Ti Qo, te aihavi namarira naaina kaapura, are vi kaapura qaqini vara kaane. Ho kia ti hantuqa avataraitira, are nena antuqa avataane, tiro.

43 Minti tuvaro naaruvaihainaa *enseli* vovano govoraigama viro Ihura kempukaiqama amitovaro 44 Ihuva vauvaro vira muntukavano noraiqama kero qoraiquvaro Ihuva kempukaiqama kero Kotira aaramaairo vi vauvaro Ihura toqaavuvano naare voqaara reharo vataini hiqirura.

45 Minti vauvaro Ihuva Kotira aarama taiqakero himpiro orurantero ani nai vaintinavu tavomanta vinavuka muntuka qoraiquva vinavuka kempuka taiqa komanta vaitate vaura. 46 Vinavuka vaite vauvaro Ihuva vikara tiharo, Mpo, ne nantihae vaite variavo? Himpi Kotira aaraivaro viva ni kahaqira ne kia qora kaiqa varaate, tiro.

Ihura ravaaqavu kora

(Matiu 26:47-56; Maaki 14:43-51; Ioni 18:1-11)

47 Ihuva mini nai vaintinavu hampata uva qaqi ti vau-manta airi vaiintinavu anirora. Ihura vainti 12navuqihairo Iutaasiva airi vaiinti ntita varero viva naane vika avuni Ihuva vaunaini anirero, Ihura moqa kareva auti vauvaro 48 Ihuva tiharo, Iutaasio, are ti moqa keharae ti Vataini Vatatai Vaintika navutaaka nivuqaa ti qovarama karevae auti variarao? tiro.

49 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira vataake vauka tavomanta vika Ihura ravaaqavu kareka auti vaumanta vinavuka Ihurara tiha, Noravauvo, tenavu iqoka paipeqohai vika ntaiharerave? ti.

50 Vinavuka minti tuvaro vinavukaqihairo vovano Kotira kaiqa vara amito vaiintika qiata vaiinti vira paanaa vaiinti aato teqa aqukora. Vira kauqu tanaraini vau aatora teqa kovaro hiqirura.

51 Hiqiruvaro Ihuva aqao kia qaiqaavata mintiane tivakero vi vaiintira aatoqaa nai kauqu vatovaro qaiqaa vira aatovano naitarama viro vaura.

52 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Kotira Naavuqaa raqiki vau kiripuka vika qiata vaiintinavuvata, nora vaiinti vonavuvata, vika Ihura ravaaqavu kareka anukara Ihuva tiharo, Ne *kamaanira* vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paipevata kaavuvata vare aniavo?

53 Te ni hampata vo enta vo enta Kotira Naavuqi variqi vi vauramanta ne kia ti ravaaqavu kaarave. Ho vate maa entava ni entama vaivo. Vate konkiraiqi vaira haikava raqikiqiro vuanarove, tiro.

Pitaava Ihurara kia vira tavaunarave tura

(Matiu 26:69-75; Maaki 14:53-54, 66-72; Ioni 18:12-18, 25-27)

54 Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu vare vivi, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti

naavuqira vuru kovaro Pitaava niaraihairo vika avataqiro viviro, orurero tavovaro ⁵⁵ vahaaqaini vatuka avutaqi iha quarate vauvaro vivavata mini viraqaa vauka hampata iha taariharo vaura.

⁵⁶ Mini vauvaro kaiqa nahenti vovano tavovaro Pitaava iha taari vauvaro viva vira aitutuma tavero tiharo, Maavavata Ihukantiro vaivave, tuvaro ⁵⁷ Pitaava aqao tiro, Maa nahentio, kia te vira tavaunarave, tiro. ⁵⁸ Minti tivakero mini variqiro vuvaro qaiqaa vaiinti vovano Pitaara tavero tiharo, Arevata vira vaintivanoma variarao, tiro. Tuvaro Pitaava tiharo, Maa vaiintio, kia te vikavauve, tiro.

⁵⁹ Minti tivakero variqiro vuvaro inaaraiqakaa qaiqaa vaiinti vovano kempukaiqaakero tiharo, Vi vaiintiva Karirihainaa vaiintivano vaivara tiro, viva quqaama vikantiro vaivave, tiro. ⁶⁰ Viva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Maa vaiintio, are tiana uvara kia te ho iruro, tiro. Minti tuvaro vaakama kokoraaravano uva tura.

⁶¹ Kokoraaravano uva tuvaro Noravano tuqantaa viro Pitaara avuana tavovaro Noravano tu uvava vira aatoqi ntuva vura. Tota Noravano tiharo, Are taaramo tataa tiharama tiriara kia vira tavaunarave tiraro kokoraaravano uva tianarove, tura.

⁶² Vi uvava Pitaara aatoqi ntuva vuvaro viva aaqaini vaatirovaro vira muntukavano qoraiquvaro iqi rateharo vaura.

Ihura naaraihana amiteha vira ruqutura

(Matiu 26:67-68; Maaki 14:65)

⁶³ Mintumanta Ihura ravaaqavu varo vaiintika Ihura naaraihana amiteha vira ruqutiha ⁶⁴ Ihuva kia vika tavaarire ti, vika vira avu naavumate Ihura ruqutiha vira irama amite tiha, Paropeti vaiintio, tavave ai arivo? Are kia tinavu tavaraitira, tinavu tiva timiraqe iriare, tivake ⁶⁵ vika qora uva, vo uva vo uva vira tiva amite vaura.

Kansoru vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora

(Matiu 26:59-66; Maaki 14:55-64; Ioni 18:19-24)

⁶⁶ Mintiaqi vuvaro aatita vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika ruvaaqumavi vaumanta Ihura vita vare vika nai kansoruvano vaunaini vuru komanta ⁶⁷ vika tiha, Quqaae are *Mesaia*avanove? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te ni tiva nimiarira ne kia ti uvara quqaave tivarave. ⁶⁸ Te ni irama nimitaari ne kiana ti qaiqaa tiva timivarave. ⁶⁹ Ho maa entaraqaahai te Vataini Vatatai Vaintika vaiha Kotiva mpeqavano vainanaini vira kauqu tanaraini oru oquvi vairerave, tiro.

⁷⁰ Minti tumanta vika tiha, Quqaae are Kotira Maaquvanoe variarao? tuvaro Ihuva vika nái tiva nimitiro tiharo, Ne tiantemake te maa vikave, tiro. ⁷¹ Ihuva minti tumanta vika tiha, Oho, viraqaata uva vatareka i vai vaiintika qumina naarevorave. Qaqira kaate. Virama nai noqihairo qora uva timanta tenavu iruro, tura.

Pairaatava vaunaini Ihura vuru kora
(Matiu 27:1-2, 11-14; Maaki 15:1-5; Ioni 18:28-38)

23

¹ Minti tivake vika ekaa himpi Ihura vita vare Pairaatava vaunaini vuru ke ² Ihuraqaa uva vateha mintima ti: Tenavu tavauraro maa vaiintiva qaqi vaiinti nahenti qora aara numiqeharo vikara kia avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* amiate ti vairave. Viva nariara tiharo, Te Noravanove. Te vaiinti nahentiqaa raqikiarirauka *Mesaiaavanoma* vauro, ti vaivo, ti.

³ Vika minti tuvaro Pairaatava Ihura irero tiharo, Quqaae are Iutaa avuhainaa vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tuvaro ⁴ Pairaatava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuaravata, vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaukaravata, vikara tiharo, Aqao, te tavauraro maa vaiintiva kia *kamaanira* uva raqakai vaiintivama vaivo, tiro.

⁵ Pairaatava minti tumanta vika voqavata kempukaiqamake tiha, Vaiinti nahenti *kamaanira* vataake raquate tiro, viva antua uva vika tiva nimi vaivama vaivo. Viva hoqarama kero vevara Karirihairo vi uvara minti tiva nimiqiro uriro maini uru ntaivo, ti.

Herotiva vaunaini Ihura vuru kora

⁶ Vika minti tuvaro Pairaatava vi uvara iriro viva tiharo, Quqaae maa vaiintiva Karirihainaavave? tiro. ⁷ Minti tivakero viva iruvaro Ihuva Karirihainaava vauvaro Herotiva vi vatanaakaqaa raqiki vauvarora tiro, Pairaatava Ihura atitomanta vika Herotiva vaunaini Ihura vita vare vuru kora. Vi entara Herotiva Ieruharemini oru vau entara.

⁸ Ihura Herotiva vaunaini vita vuru kovaro Herotiva quahora. Herotiva Ihura kaiqara iriro, airi enta vira tavareva vaiharo Ihuva ti tivuqaa vaiharo nora kaiqa varairaqe tavarerave tivakero quaha keharo ⁹ oru Ihura airi uva irama amitovarovata, Ihuva kia uva voqavata vira nai tiva amiraitiro evaraqai vaura.

¹⁰ Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika himpitemake oru kempukaiqamake Ihuraqaa uva vatomanta ¹¹ viraqaahai Herotivavata, vira iqoka vaiintinavuvata, Ihurara qora uva tiva amiteha naaraihama amitaqi viha, nora vaiinti

tavuna vira nonku amite, viraqaahai Ihura qaiqaa vitavare Pairaatava vaunaini vuru kora.

¹² Tota Herotika Pairaataka vaiha vitanta nai navutaiqi nai navutaiqiha vaura. Vi entaraqaahai vitanta tontiqamavi nariara nariara quahehatanta vaura.

Ihura ho arukaane tura

(Matiu 27:15-26; Maaki 15:6-15; Ioni 18:39-19:16)

¹³ Pairaatava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, nora vaiinti vonavuvata, qaqi vaiinti nahentivata, naarama ruvaaquma kero ¹⁴ vika tiva nimitiro tiharo, Ne maa vaiintira ravaaqavu vare te unanaini vuru ke tiha, Maa vaiintiva qaqi vaiinti nahenti qora aara numiqe vaivo, tiarave. Ne minti tiamanta te ni nivuqaa vaiha vi uvara avuqavu iha tavauraro maa vaiintiva kia ne tiantemakero qora kaiqa varaivave.

¹⁵ Herotivavata mintimakero tavero qaqi vira atitaivaro te unanaini qaiqaa anivo. Ho iriate. Vi vaiintiva kia qora kaiqa vo vara kaimantavauve tenavu virara irihama vira ho arukaariraro qutu vuanarove. ¹⁶ Ho kaiqe te tiari vira kaavuqai umiqake vate, atitaivaro qaqi vuarire, tiro.

¹⁷ [Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa Pairaatava vaiinti nahentiara iriharo karapuhi vaiinti vohaiqa qaqi kuvantu kovaro maaqaini vi vaura.] Pairaatava Ihurara vira kaavu umiqake vate atitaivaro qaqi vuarire tumanta ¹⁸ ekaa mini ruvaaqumavi vauka aqao ti, Vira arukaane. Are tinavuara iriharama Barabasira kuvantu kairaro maaqaini vuarire, tura. ¹⁹ (Barabasiva *kamaanira* vataakero vi vatukaraqi raqura kaaravata, vaiinti arukora kaaravata, karapuhiqama tovaro vauvaro) ²⁰ Pairaatava Ihura kuvantu kareva autiharo qaiqaa vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka irora.

²¹ Viva vika iromanta vika kia vira uva iriraiti, noraiqaake naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate. Vira kaira katariqaa arutaate, ti vaura.

²² Vika minti ti vauvaro Pairaatava taaramo tataa vika irero tiharo, Nana kaarave? Maa vaiintiva nana qora kaiqae vara kairave? Te vira uva avuqavu iha tavauraro kia viraqaa qora uva vaivo. Kia tenavu qumina uva kaara vaiinti vo arukararave. Kaiqe te tiari vira kaavuqai umiqake vate, kuvantu kaivaro qaqi vuarire, tiro.

²³ Minti tumanta vika noraiqamake naverai tivaqi viha kempukaiqamake tiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti. Minti tivaqi vuvaro vika uvavanoqai uritarovaro ²⁴ Pairaatava vika uva iriro, vika tuntemakero ho vira arukaate tura.

²⁵ *Kamaanira* vataakero raqiharo, vaiintivata arukora kaara, karapuhiqama tovaro vau vaiintira, Pairaatava vi vaiintira kuvantu kero, viraqaahairo viva vaiinti nahenti antuqaa vairara iriharo Ihura iqoka vaiintinavu kauquqi kora.

Ihura katariqaa niriqohai arutora

(*Matiu 27:32-44; Maaki 15:21-32; Ioni 19:17-27*)

²⁶ Pairaatava Ihura iqoka vaiintinavu kauquqi komanta vika Ihura vite vihama aaraini vi vauvaro vaiinti vo, Saimoniva Sairinihainaava, viva nora vatukaqi vuare tivakero anumanta, iqoka vaiinti vika vira ravaaqavuke Ihuva aquto katarira varake vi vaiintiraqaa aqu amite vira vuana vaina tuvaro, viva katari vira aqu varero Ihura naantiara vurama.

²⁷ Mintumanta vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vurama. Vika avutaqihai nahenti vonavu viha Ihurara mpoqira ihi tivakeha iqi rata amite vauvaro ²⁸ Ihuva nahenti vinavuka unaini tuqantaaviro vinavuka tiva nimiro tiharo, Ieruharemihainaa nahentinavuo. Kia tiriara iqi rataate. Nentaravata nenta vaintivararavata iqi rataate.

²⁹ Naantiara vo entanavu anintaira vi entaraqaa nahenti vokikara *naahiara/qururaiqama* vi nahentikave, kia vainti vate nahentikave, kia vainti naama nimi nahentikave, vikara tiha, Neqaima varavara tira, qaqi vuate tivarave.

³⁰ Vi entara vaiinti nahenti aiqinanavu naareha tiha, Tinavuqaa hiqintuate, tivarave.

Vika inaara aiqinanavu naareha tiha,

Tinavuqaa aqu ravaaqavu kaate, tivarave. (*Hosea 10:8*)

³¹ Te qaraaka katari voqaara vauramanta vika mintima keha ti qoraiqama timite variavo. Mpo, naantiara ne aahara katari voqaara vaimanta vika nana nana qora kaiqae ni vara nimatevarave, tiro.

³² Minti tumanta iqoka vaiintinavu karapuhi vaiinti taaraqantavata Ihura vataake arukareka ntita vare vurama.

³³ Vika vivi qumina vatuka, *Qiata Vuhaarive* tu vatukaraqaa orure, Ihura katariqaa niriqohai aruke hirite, qora kaiqa varotantavata aruke hini hini hiritora.

³⁴ Hiritovaro Ihuva Kotira aarero tiharo, Ti Qo, vika qora kaiqa vare uvara nunka nimitaane. Vika mintihama vika nai qora kaiqa vare varia okarara kia iriavo, tiro.

Minti tumanta iqoka vaiintinavu *satu* ruhamaqi viha Ihura utavaaqa rairakeha varora.

³⁵ Vira utavaaqa rairakeha varomanta qaqi vaiinti nahenti mini himpите vauka tave vaumanta Iutaa vaiinti noranavu Ihura naaraihama amite tiha, Viva vokiaka kahaqi vaivave.

Viva quqaa Kotiva kaamataiva *Mesaiaavano* vairera, viva homa nai kahaqianarove, ti.

³⁶ Vika minti tumanta iqoka vaiintinavuvata Ihura naarai-hama amiteha *uaini* hunkavura viri amiha vira naane tivake virara tiha, ³⁷ Are quqaa lutaa vatanaakaqaa raqikiara vaiintiva vairera, ho are nenavano nena kahaqiane, tura. ³⁸ Vika uva vo Ihura qiataini katariqaa qara ntuvake vatova vi uvava mintima tiro:

Maa Vaiintiva lutaa Avuhainaa Vaiintive, tura.

³⁹ Mintima qara ntuvato uvava vauvaro muara vaiinti vovano hini mantaraini katariqaa arutova, vivavata Ihurara qora uva tiharo, Are quqaae *Mesaiaavano* variarao? Ho nenavano nena kahaqihara titantavata kahaqiane, tiro.

⁴⁰ Minti tuvaro muara vaiinti vovano hini mantaraini arutova eqaane tiro, Are kiae Kotira aatu qetehara variarao? Vika titanta aanaramake viravata aruke hiritaavo. ⁴¹ Vika homa titanta mintima taavo. Vika tintatanta muara kaiqa kaarama titanta arutaavo. Vi vaiintiva kia qora kaiqavata varaivave, tiro.

⁴² Viva minti tivakero Ihurara tiharo, Ihuo, ai avuhainaa vaiintiqama kaaina entara tiriaravatama iritaane, tiro.

⁴³ Viva minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Te ai tiva amirirara iriane. Vate are vatuka koqeraqi ti vataakerama vainarave, tiro.

Ihuva qutu vura

(*Matiu 27:45-56; Maaki 15:33-41; Ioni 19:28-30*)

⁴⁴ Ihuva minti tivakero vauvaro kuarivano qiataqaa ururovaro, viraqaahairo ekaa vi vataraqaa konkiraiqama tero viviro, 3 *kiroki* eronaini taiqa vura. ⁴⁵ Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara tavuna nora hiritora. Vi tavunava vauvaro Ihuva qutu vireva uvaro vi tavunava vaakama avutaqaahairo nai qunahi vura. ⁴⁶ Mintuvaro Ihuva katariqaa vaiharo noraiqaakero naveraitiro tiharo, Ti Qo, ti Maraqura varaane, tiro. Minti tivakero viva qutu vura.

⁴⁷ Ihuva qutu vuvaro iqoka vaiintinavuqaa raqiki vau vaiintiva Ihuva mintura tavero Kotira autu tuahera kero tiharo, Quqaama maa vaiintiva avuqavu ni vai vaiintivave, tura.

⁴⁸ Minti tumanta vi haikara tavareka ruvaqumavi vauka, vikavata vaiha vi haikara vi haikara qovaraiqura tave, viraqaahai vika nai maaqaini anirante vihama, muntuka qoraiqumanta nai mimira ruqutu keha vurama.

⁴⁹ Vika vumanta Ihura vaiinti nahentivata, nahenti von-avu Karirihai vira avataqi anukavata, vika niara kanta vaiha vi haikara qovaraiqura tave vaura.

*Ihura quntama tora**(Matiu 27:57-61; Maaki 15:42-47; Ioni 19:38-42)*

⁵⁰⁻⁵¹ Vaiinti vo vira autu Iohepiva Arimatia vatuka Iutaa vataihainaava, viva koqe vaiinti avuqavu ni vau vaiintiva vaiharo, viva Kotiva raqikiaina entarara aitutiharo vira veka vaura. Viva *kansoru* vaiintivano vaiharo viva kia vo *kansoru* vaiintinavu uvara eo tiraitiro, viva vika kaiqaravata kia quaheharo vaura.

⁵² Vi vaiintiva Pairaatava vaunaini orurero tiharo, Ihura vaata ti timiraqe quntama taare, tiro. ⁵³ Minti tivakero viva oru Ihura vaata katariqaahairo viqu muntuvi kero hanta tavuna varakero viraqohairo vira vaata apuqamakero muntu qaraaka ori vaurutoraqi kia vo vaiintivata quntama toraqi vira quntama tora.

⁵⁴ Vi entara vaiinti nahenti tiha, Hura Maara Entaqaa *„kaiqa varaarorave,* tivakeha, vi haikara vi haikara Paraireqaa qera qaaramake vate vau entava vaura.

⁵⁵ Minti vaumanta nahenti vonavu vinavuka tota Karirihai Ihura avataqi ni vau nahentinavuka Iohepira vataake oru Ihura quntama toraqi orunte, Iohepiva minti mintima kero Ihura vaata vuru vatora tave, ⁵⁶ viraqaahai anirante nai naavuni oru vaihama koqemakero untavi vau vahaveraravata, vo haika vaiinti vaataqaa aqu amite haikaravata, qeramake vatora. Vinavuka vi haikara qeramake vate, nai maara uvara iriha Maara Entaqaa qaqi vaura.

24*Ihuva qaiqaa qaqi himpura**(Matiu 28:1-10; Maaki 16:1-8; Ioni 20:1-10)*

¹ Vi nahentinavuka koqemakero untavi vau haikara qeramake vate, vinavuka Saarareqaa varike, Santeqaa vaaka toqaqi himpi vi haikara vare Ihura quntama tonaini orure tavovaro ² qentiqaa nora ori tintatora venta auvahini vato-varo vaura.

³ Vaumanta vin avuka oriqete tavovaro Nora Vaiinti Ihura vaatavano kia viraqi vaura. ⁴ Kia viraqi vaumanta vinavuka airi avu aato uti vaumanta vaakama vaiinti taaraqanta govaramavi takuqi vau utavaaqara nonkutetanta vinavuka tataaqa himpите vaura.

⁵ Vitanta himpите vaumanta vi nahentinavuka voqamake qeteha nai viri vatainiqamate vaumanta vi vaiintitanta tiha, Nenavu nantihae qaqi variqiro vi vai vaiintirara qutu vuaka vataaraqai rante variavo? ⁶ Viva kiama maini vaivo. Viva qaiqaa qaqima himpivo. Tota viva Karirini vaiharo ni tiva nimu uvara ne vi uvara qaqie iritaavo? ⁷ Viva vi entara minti turave: Te Vataini Vatatai Vaintika variariraro qora

kaiqa vare varia vaiintika ti ravaaqavu kaate tiro, vovano ti qovarama kaira vika katariqaa niriqohai ti arutaiqe te qutuvi taaramo enta varike qaiqaa qaqi himpirerave turave, ti.

⁸ Vitanta minti tuvaro Ihuva tu uvava vi nahentinavuka aatoqi ntuva vumanta ⁹ vira quntama tora mini ke, anirante Ihura vainti 11navuvata vokukavata vuru tiva nimoreka vura. ¹⁰ Vi nahentinavuka autu vaireva, Mariava Makataaraihainaavave, Joanaavave, Iemira nova Mariavave, vi nahentinavuka vi haikara tave anirante vi uvara vare Ihura vainti noranavu vuru tiva nimumanta ¹¹ vika tiha, Aqao, ne una tiavo. Kia tenavu virara ho quqaave tirarave, ti.

¹² Vika minti tuvaro Pitaava vaaka himpiro kantero Ihura quntama tonaini viro orurero kankakaama viro vera tavovaro tavunavanoqai vauvaro Ihura vaatavano kia viraqi vaura. Kia vauvaro viva anirantero maaqaini viharo nai oru tavo haikarara airi avu aato utuqiro vurama.

*Emeusiniara vu vaiintitantara tura
(Maaki 16:12-13)*

¹³ Vohaa vi entaraqaa Ihura vainti taaraqanta vatuka vo Emeusive tunainiara vura. «Kuvaira vaivaro Ovura vaira vira voqaara Ieruharemivata Emeusivata vaura.» ¹⁴ Vitanta aaraini viha Ihura aruko uvarara tivaqi vi vaura.

¹⁵ Vitanta vi uvarara tivaqi vi vauvaro Ihuva nai anirero vitanta vataakero oru vi vaumanta ¹⁶ vitanta kia vira viraqamake tavaraiti, vo vaiintive tuvaro ¹⁷ Ihuva vitantara tiharo, Netanta aniha nana uvae tivaqi ani variavo? tiro.

Minti tumanta vitanta viraqaa himpите vauvaro vitanta muntukavano qoraiqumanta vauvaro ¹⁸ vitantaqihairo Kiliopaasiva Ihura irero tiharo, Maa entara airi vaiintinavu ani Ieruharemini variavara are vohaiqavanogaie tuvana govaraiqi uvara kia iriarao? tiro.

¹⁹ Minti tuvaro Ihuva vitanta irero tiharo, Nana uvave? tumanta vitanta tiha, Ihura Nasarethainiara uvave. Vi vaiintiva paropeti vaiintivano vaiharo Kotira avuqaavata, vaiinti nahenti nivuqaavata, nora kaiqa vareharo koqe uvaqai ti vaivave.

²⁰ Viva minti vai vaiintira Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, tinavuqaa raqiki variakavata, vika vira *kamaanira* kauquqi kaavaro viva vira arukaate timanta vira katariqaa niriqohai aruke hiritaarave. ²¹ Tenavu tota vi vaintirara tiha, Viva vo vatanaaka kauquqihairo tinavu Isareri vatanaaka kuvantu timitaariravave, tunarave. Uva vovatama vaivo. Vira arukaavaro vate taaramo entaiqama vivo.

²² Vate tetanta nahentinavu tia uvara iri ravukuma vuro. Vinavuka vaaka togaqi vira quntama taaraqi orure kia vira vaata tavaavo. ²³ Vinavuka anirante vuru tinavu tiva timi tiha, *Enselinavu* tinavu aqanto qovaramavi tinavuara viva gaqima himpiro vaivo tiavo, tiarave. ²⁴ Vinavuka minti tiamanta tinavugihai vokia vaiintinavuka vira quntama taaraqi orunte tavaavaro vaaka nahentinavu tiantemakero vira vaatavano kia viraqi vairave. Vinavukavata kia Ihura tavaarave, ti.

²⁵ Vitanta minti tuvaro Ihuva vitanta tiva nimiro tiharo, Kiae nitanta avu aatovata vaivo? Haaru paropeti vaiintinavu tivato uvara netanta vi uvarara quqaave tiataara vaimanta netanta nantihae kia vaaka vi uvarara quqaave tiavo?

²⁶ Netanta kiae iriavo? *Mesaiiaavano* aiha vina haikara naane varaqiro viro, viraqaahairo noraiqama viro kempuka vaiintivanoma varianarove, tiro.

²⁷ Minti tivakero Ihuva *Mesaiiaa* okarara Kotira vukuqi gara ntuvatora vitanta tiva nimoreva iharo, hoqarero Mosira uva naane tiva nimiro, paropeti vaiintinavu uvavata tiva nimura.

²⁸ Vi uvara minti tivaqiro vi vauvaro vitanta vireka u vatukava aumantoqama vuvaro Ihuva iriharovata voqavata qaqiqai vireva auti vaumanta ²⁹ vitanta aqao ti, Inaaraiqakaa enta irevave. Are qaqira kera titanta vataakera vaitaane, tuvaro vitanta vataakero vaireva naavuqi vura.

³⁰ Viva viraqi oru vaiharo kara taintaqaa vitanta vataakero oquviro Kotirara kogema iarao tivakero mpareti nkuikero nimuvaro ³¹ vitanta avu aatovano kenko tuvaro irivumanta vitanta vira viraaqamake tavora.

Vitanta vira viraaqamake tavovaro Ihuva vitanta nivuqaahairo tuqaakama vura.

³² Ihuva vitanta nivuqaahairo tuqaakama vumanta vitanta nai tiva ami nai tiva amihatanta tiha, Ike, viva aarana aniharo Kotira vukuqihainaa uva titanta tiva timi vaivaro titanta muntukaqihairo voqamakero koqe i vairave, ti.

³³ Minti tivake vitanta vaaka himpitanta anirante Ieruharemini oru Ihura vainti 11navu rantake tavomanta vinavuka vo vaiintinavu vataake ruvaqumavi vohaaraqi vaiha tiha, ³⁴ Noravano quqaama qaiqaa qaqi himpivo. Viva qovarama vivaro Saimoniva vira tavairave, tumanta ³⁵ vitanta aaraini viha tavoraravata vika tiva nimura. Vitanta tiha, Viva mpareti nkui kaimanta viraqaahai tetanta Nora Vainti vira viraaqamake tavauro, ti tura.

*Ihuva nai vaintinavu nivuqaa qovarama vura
(Matiu 28:16-20; Maaki 16:14-18; Ioni 20:19-23)*

³⁶ Vitanta Ihura vainti hininavu uva tiva nimi vauvaro vaakama Ihuva nai vika nivuqaa qovarama viro vika tataaqa himpiro vaiharo tiharo, Ni muntukaqihairo paru i vaira variate, tiro.

³⁷ Minti tumanta vika voqamake qeteha vaanavanoma qovarama vivo tuvaro ³⁸ Ihuva vikara tiharo, Ne nantihae ravukuvi qete variavo? Nantiharoe taara avu aato utuava niqi vaivo? ³⁹ Ti kauquvata aiquvata tavaate. Te maa vikave. Ne ti autamake tavaate. Te vaiintima vauro. Kia vaanavano ti aanarero mativata vuhaarivata vatairave, tiro.

⁴⁰ Minti tivakero viva nai kauquvata aiquvata vika numiqomanta ⁴¹ vika voqamake quaheha kauqu runkinkiri iha tiha, Quqaae nai viva qaqi vaivave? tuvaro Ihuva vika irero tiharo, Te naaina karara vokira vairove? tumanta ⁴² vika havuka unta tora hini vira amuvaro ⁴³ viva vika nivuqaa vaiharo varakero nora.

⁴⁴ Ihuva havuka namakero vika tiva nimiro tiharo, Tota ni hampata vaiha te maa uvara ni tiva nimunarave. Haaru Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, Ihi vukuqi qara ntuva tokavata, tiriara qara ntuvato uvava, vi uvava naantiara vivauma varianarove, tunarave, tiro.

⁴⁵ Minti tivakero vika Kotira vukuqi qara ntuvato uvara kankomake iriate tiro, viva vi uvara vi uvara tiva nimiro tiharo, ⁴⁶ Maa uvara qara ntuva torave. *Mesaiavano* ahavina haikara naane varaqiro viro vuru qutuviro, taaramo enta varikero qaiqaa qaqi himpuanarove, turave.

⁴⁷ Ne viraqaahai ti hutuqaa vaiinti nahenti tiva nimiqi viha tiha, Nenta qora aara qaqira kaivaro Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire, tiate. Ne vi uvara Ieruharemini naane hoqaramake tiva nimi, viraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi vuate.

⁴⁸ Nenavu nenta avuqohai vi haikava vi haikava qovaraiqira tavaarave.

⁴⁹ Ti Qova nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta Maraqura ni nimirave, tiva tainara, tema orini vira atitaariraro tuvuarire. Ne maa vatukaraqira variqi vivaro naaruvaihairo viva tuvuntero niqi vaiharo ni kempukaiqama nimitaarire, tiro.

Ihura naaruvaini vita varora
(*Maaki 16:19-20; Kaiqa Varora 1:9-11*)

⁵⁰ Ihuva minti tivakero viva vika ntita varero Ieruharemini kero Betanini orurero nai kauqutanta tuahera kero vinavuka koqema nimitora.

⁵¹ Viva vinavuka koqema nimateharo vinavuka mini kovo Kotiva Ihura naaruvaini vita varora.

⁵² Ihuva naaruvaini vumanta vira vaintinavu Ihura autu tuaherake, muntukavano koqe umanta anirante Ieruharemini vura.

⁵³ Vika mini oru vaiha Kotira Naavuqi vo enta vo enta Kotira autu tuaheraqi vi vaura.

IONI

Ioniva Ihuva nurara tura

Ihura okara

¹ Tota hoqarero Uvavano vaura. Vi Uvava Variqa Kotikantiro vaura. Vi Uvava nai Kotiva vaura.

² Tota hoqarero vi Uvava Kotikantiro variqiro vura. ³ Uva viva Kotikantiro variqiro viharo ekaa vo haika vo haika autukero vatora. Vovano vo haikavata autuarirava kia vauvaro Uva vivaqai ekaa haika autukero vatora.

⁴ Uvavano vauvaro viraqima ekaa enta qaqi variqi vi okaravavata vaura. Vi Uvava ovavano itaintemakero, vataini variaka koqema kero ataama nimate vairo. ⁵ Vi ovava itaqiro vi vaivaro kiama konkira ari vai haikava vira qimpa kaira.*

Ioniva namari nimi vau vaiintiva Ihura okarara tura

⁶ Kotiva vaiinti vo atitora vira autu Ionira. ⁷ Vaiinti nahenti „Ihurara„ viva quqaa ovavanove tiate tiro, Ioniva vika vira okarara tiva nimoreva anirora.

⁸ Ioniva nai kia vi ovava vairaitiro, viva vi ovarara vaiinti nahenti tiva nimoreva anura. ⁹ „Ihuva„ quqaa ovavano ekaa vaiinti nahenti ataama nimitareva vataini aniainarara „Ioniva tiva nimi vaura„.

Ihura qoririma amitora

¹⁰ Ihuva maa vatara autukero vatova vataini tuvumanta maa vatanaaka kia vira viraqamake tavaraiti, virara kia vivave ti. ¹¹ Viva nai navunaaka unaini aniomanta vira navunaaka kia vira quahama amitaraiti, vika vira qoririma amitora.

¹² Mintumantavata, vokuka vira quahama amite virara quqaa vivave ti vauka viva vika noraiqama komanta vika Kotira vaintiqamavi vaura. ¹³ Kiama vaiinti nahenti nai vainti vatataantema kevauve vika Kotira vaintiqamavi, kiama qaqi vaiinti antuqaqaahai vika Kotira vaintiqamavi, Kotiva naivano vaiinti nahenti nai vaintiqama kaira.

¹⁴ Ho Uvavano tinavu hampata vaireva vainti vaata varero, maa vataraqaa vaumanta tenavu vira mpeqa okara takuqi vaira tavaunara. Viva vira maaqu vohaiqavano vauvarora tiro, vira Qova nai mpeqa okara vira amura. Tenavu tavaavauraro vi vaiintiva koqema nimateharo aaqurihama nimateharo quqaa Uvaqai ti vau vaiintiva vaura.

¹⁵ Ioniva vaiinti nahenti tiva nimitiro tiharo, Te haaru ni tiva nimi tiha, Vaiinti vovano ti naantiara aniarirava ti haatara kaanarove, turava ho maa vivave. Tevata kia qovaraiquna

entara viva haaru qaqi variqiro vi vaurave. Mintima vaiharora tiro, viva ti haatara kero viva Noravanoma vaivo, tiro. Ioniva minti tura.

¹⁶ Ihuva voqamakero tinavu aaqurihama timite vaivara tiro, viva tinavu aaqurihama timiteharo qaiqaa qaiqaavata tinavu koqema timite vairave.

¹⁷ Haaru Kotiva nai uva maara tiva tora qara ntuvakero Mosira amura. Vate maa entara Ihu Karaitiva Kotiva inai-hairo tuvurero, Kotiva aaqurihama timite vai okarara quqaa okara tinavu tiva timira.

¹⁸ Kiama qumina vo vaiintivano Variqa Kotira viri tavairave. Vira Maaquvano nai Qora aaqanto vaiva, vivaqaima nai Qora okara qoqaiqama kaimanta tenavu kankomake tavaunara.

*Ioniva Ihurara vaiinti nahenti tiva nimura
(Matiu 3:1-12; Maaki 1:1-8; Ruki 3:1-18)*

¹⁹ Ioniva Ihurara tiva nimu uvava maantimama vairo: Ioniva aniromanta Iutia vaiinti noranavu Ieruharemini vauka vaiinti vonavu nititomanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikavata, Rivaira vohaa anku vaiinti vonavuvata, vika orure Ionira ireha tiha, Are ta vaiintivave? «Are quqaa tinavu *Mesaia*avanove?» ti.

²⁰ Vika minti tuvaro Ioniva kia uva kukeqa karaitiro, qoqaa vutu kero vika tiva nimiro tiharo, Aqao, kia te Kotiva atitai vaiintika *Mesaia*avanovauve vauro, tiro.

²¹ Tumanta vika vira qaiqaa ireha tiha, Are te kia vikave tianara vo? Are tavave? Are tinavu kaivaqava Elaitaavae variarao? ti.

Vika minti tuvaro Ioniva, Aqao, te kia vikavauve, tiro. Tumanta vika qaiqaa vira ireha tiha, Are ta vaiintivave? Tenavu paropeti vaiinti vo, viva qovaraiqiainara vira vekama vauro. Are vi vaiintivave? tuvaro Ioniva aqao kiaveqai tiro.

²² Minti tumanta vika tiha, Are ta vaiintivave iaro? Are tinavu tiva timiraqe tenavu anirante tinavu tititaaka ariara vuru tiva nimiare. Are nenara ta vaiintivave tinarave? ti.

²³ Tuvaro Ioniva haaru paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato uvarara iriharo vika tiva nimiro tiharo,

Te qumina kanta vaihama naveraitiha, Ne aara avuqavuma taivaro Noravano vi vaura aniarire ti vaurauka, te maa vi vaiintikama vauro, tiro. (*Aisaiaa 40:3*)

Haaru paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato uvarara iriharo Ioniva minti tura.

²⁴ Ioniva minti tumanta Parasi vaiintinavu nititoka tiha, ²⁵ Are tinavuara tihara, Te kiama *Mesaia*avano vauro, te kiama Elaitaakave, te kiama paropeti vaiintive, tinarave.

Ho are nantiharae te qumina vaiinti vauro tiharama, namari nimi variarao? ti.

²⁶ Vika minti tuvaro Ioniva vinavuka nái tiva nimiro tiharo, Te qumina namariqaima ni vaiinti nahenti nimi vauro. Vovano ni avutana vai vaiintira, ne kiana vira kankomake tavaavo. ²⁷ Viva ti naantiara aniariravave. Te inaara vaiinti vauraro viva nora vaiinti vaimantara ti, te kiana ho vira aiqu rumpa taina naaquntara kuvantu amitararave, tura.

²⁸ Ioniva Iotani Namari hini mantaraini, Betanini vaiharo namari nimi vau entara vi uvara tura.

Ioniva Ihurara Kotira Sipisipi Naative tura

²⁹ Vira qararaa Ioniva vaiharo tavovaro Ihuva vihairo ani vauvaro viva tiharo, Ho tavaate. Vi vaiintiva Kotira Sipisipi Naative. Viraqaama Kotiva ekaa vataini vaika qora kaiqa vare okarara taiqa nimitaanarove. ³⁰ Te haaru tiha, Vaiinti vovano ti naantiara aniarirava ti haatara kaanarove, tunarave. Te kia qovaraiqiavauna entara viva haaru qaqi variqiro vuvave. Mintima vaiharora tiro, viva ti haatara kero Noravano varianarove, tuna vaiintiva, ho maa vi vaiintivave. ³¹ Tota kia te vira viraaqamake tavaunarave. Ne Isareri vatanaaka vira viraaqamake tavaate ti, te maini ani namari ni nimi vaunarave, tiro.

³² Minti tivakero Ioniva Ihurara vika qoqaa tiva nimiro tiharo, Te tavauraro Kotira Maraqravano uviri vo, mirura voqaara tuviro, tuvu viraqaatama vaurave. ³³ Tota te kia Ihura viraaqamake tave vauraro Kotiva ti tititaimanta te namari ni nimi vauraro Kotiva ti tiva timiro tiharo,

Tavairaro ti Maraqravano otu viro viraqaata vaina vaiintira ho virarama vivave tiane. Viva kia qaqi qumina namari nimianarove. Viva vaiinti nahenti ti Maraqrava nimianarove, tirave.

³⁴ Kotiva ti vi uvara minti tiva timimanta te vi haikara kankomake tave, virara te maa vaiintiva Kotira Maaquve turo, tiro.

Ihuva vo vaiintinavu naane ntitora

³⁵ Vira qararaa Ioniva nai vainti taaraqanta vira avataqi nutanta hampata himpitero vaiharo ³⁶ tavovaro Ihuva aitarero vuvaro Ioniva vira vutu tavolo, nai vaintitanta tiva nimiro tiharo, Tavaate. Vi vaiintiva Kotira Sipisipi Naative, tiro. ³⁷ Minti tumanta Ionira avataqi nutanta Ioniva tu uvara iri, viraqaahai vitanta tuqantaavi Ihura avataqi vura.

³⁸ Ihura avataqi vuvaro Ihuva tuqantaa viro tavomanta vitanta vira avataqi anuvaro viva vitantara tiharo, Netanta nanarae aniavo? tumanta vitanta tiha, *Rabaio*—*Maara ti variara vaiintio*, are taini variaravave? tuvaro ³⁹ Ihuva tiharo, Ho netanta ani tavaate, tiro.

Minti tumanta vitanta vira vataake vi, oru viva vauraqi variqi vi eromanta anirante vura. ⁴⁰ Vi vaiintitantaqihairo vaiinti vo Entaruva, Saimoni Pitaara qatavano vaura.

⁴¹ Vitanta Ihura mini ketanta Entaruva nai vakaara ranta kero vira tiva amiro tiharo, Tetanta Kotiva atitai vaiintira *Mesaiaa* vira rantake tavauro, tiro. (*Mesaiaave, Karaitirave, vohaa autuma vairo.*)

⁴² Vira rantake tavauro, tivakero Entaruva nai vakaara vita varero Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva vira tavero tiharo, Are Ionira maagu Saimonivave. Te ai autu rehama *Sifaasirave, tirerave, tiro.*

Sifaasirave, Pitaarave, vohaa autuma vairo. „Maa uvaraqi-hai vi autura tirera *Orirave* ti.”

Ihuva Piripika Nataanika naarora

⁴³ Vira qararaa Ihuva Karirini virelave tivakero oru Piripira ranta kero virara tiharo, Are ti naantiaraini aniane, tiro.

⁴⁴ Piripiva Besaida vatukaihainaavama vaura. Entaruka Pitaaka vitantavata vohaa vi vatukaraqiraukama vaura.

⁴⁵ Ihuva Piripirara minti tuvaro Piripiva Nataanira ranta kero vira tiva amiro tiharo, Haaru tinavu kaivaqava Mosiva maara uva qara riharo vi vaiintirara tivatomanta paropeti vaiintinavuvata vi vaiintiva naantiara anianarove tivake qara ntuvato vaiintira, ho vate vi vaiintirama te tavauro. Viva Ihuva Iohepira maaquvano Nasaretihainaavave, tiro.

⁴⁶ Viva minti tuvaro Nataaniva tiharo, Aqao. Hoe koge vai-intivano mintina vatukaraqihairo qovaraiqianarove? tiro. Tuvaro Piripiva tiharo, Ho are nenavano oru tavaane, tiro. ⁴⁷ Tivakero oru vuvaro Ihuva tavomanta vitanta ani vauvaro Ihuva tiharo, Tavaane. Quqaama vi vaiintiva Isareri vaiinti-vanoma vaivo. Kia vi vaiintiraqi una uvavata vaivo, tiro.

⁴⁸ Minti tuvaro Nataaniva Ihura irero tiharo, Nantiakerae are ti okarara ho irira iarao? tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Piripiva kia ai aaraivaka are *fiki* vira okaraqi variaramanta te ai tavaunarave, tiro.

⁴⁹ Minti tuvaro Nataaniva tiharo, Ike, maara ti variara vaiintio, are Kotira Maaquvanove. Are Isareri vatanaaka avuhainaavave, tiro.

⁵⁰ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are *fiki* okaraqi variaramanta te ai tavaunarave tunaraqaahairae are tiriara quqaa vivave tiarao? Naantiara are nora haika, vo haika vo haika vira aataaraainara tavenarave.

⁵¹ Te quqaama turo. Naantiara are vaiha tavairaro naaru-vavano qantuara viramanta viraqihai Kotira *enselinavu* te Vataini Vatatai Vaintika variainanaini oru vi tuviha vaivar-ave, tiro. Ihuva turama.

2

Nahenti ironaini Kena vatukaqi vura

¹ Enta taaraqanta aitaromanta Karirini vatuka vo Kenaqi nahenti irareka ² vauvaro Ihura novavata mini vaumanta vi vatanaaka Ihuravata, vira vaintinavuvata, naaromanta vinavukavata mini vura.

³ Vinavuka oru vaiha kara ne vauvaro *uaini* namari taiqa vuvuro Ihura nova Ihura tiva amiro tiharo, *Uaini* taiqama vivo, tiro.

⁴ Tuvuro Ihuva aqao tiro, Nahentivauvo, ai kaiqa vo kaiqama vaivaro ti kaiqa vo kaiqama vaivo. Te tenta kaiqa varaaina entava kiama qovaraiqivo, tiro.

⁵ Minti tuvuro Ihura nova kaiqa vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Viva nana kaiqae niara varaate tiramanta, ne viva tinantemake varaate, tiro.

⁶ Iutaa vatanaaka vika nai maara uva iriha minti mintima keha vika nai viri vaata hiqama kora. Ho virara iriharo namari taqu 100 *lita* 6navu vi naavuraqi vatova vauvaro Ihura nova ne viva tinantemake varaate, tuvuro ⁷ Ihuva kaiqa vaiinti vika tiva nimiro tiharo, Ho vi taqunavuraqi qaqi namariqohai ekaa kaqa mpiqa kaate, tumanta qaqi namari kaqa vare vuru qahiare vauvaro ekaa taqu noqaa mpiqa vura. ⁸ Mpiqa vuvuro Ihuva qaiqaa tiharo, Ho taquqihai kaqa vare vuru karaqaa raqiki vai vaiintira amivaro neharo tavaarire, tiro.

⁹ Minti tumanta vinavuka taquqihai vi namarira kaqa vare vuru karaqaa raqiki vau vaiintira amuvuro vi vaiintiva qaqi namarivano *uainiqama* vura neharo tavovaro koqe uvaro viva kiama namari vira kaqo uvara iriraitiro vaumanta, vira kaiqa vaiintinavuqaima virara irura. Mintuvuro karaqaa raqiku vaiintiva neharo tavovaro koqe *uaini* vauvaro quaha kero nahenti varo vaiintira aarama kero ¹⁰ vira tiva amiro tiharo, Ike, vokiaka koqe *uaini* naane vaiinti nahenti nimiamanta nama taiqa kaamanta naantiara qora *uaini* nimi variarave. Are kia vika iantema kera nimira iarao. Te tavaurara are vo *uaini* avuni nimira, viraqaahaira koqe *uaini* naantiara nimira iarao, tiro. Minti turama.

¹¹ Ihuva Kariri vataini Kenaqi vaiharo qaqi namari varakero *uaini* tuqantaa nimitora. Viva vi kaiqara naane avuni hoqarama tero, viraqaahairo vo kaiqa vo kaiqa nora kaiqa varaqiro vurama. Viva vi kaiqara varomanta vira vaintinavu vira kaiqa tavehama Ihura okara mpeqa okarara kankomake iri, virara ho quqaa vi vaiintiva tinavu ka-haqiariravama vaivo ti tura.

¹² Ihuva *uaini* tuqantaa nimitero viraqaahairo vivavata, vira novavata, vira qatanavuvata, vira uva irukavata, mini ke Kapenaumini oru vo entanavu vaura.

Ihuva Kotira Naavuqi vura

(*Matiu 21:12-13; Maaki 11:15-17; Ruki 19:45-46*)

¹³ Vehakuma Nimito Karara no, entava aumanto vauvaro Ihuva Ieruharemini viro ¹⁴ oru Kotira Naavuqi origetero tavomanta vokuka viraqi koqaa kaiqa vareha purumakauve, sipisipive, uvirive, nimiha monu vare vau-manta vonavu tainta tataaqa oquvi vaiha *kamaanira* monu vareha Kotira Naavuqiraa monu vo monu nimi vaura.

¹⁵ Mintiaqi viha koqaa kaiqa vare vauvaro Ihuva vika tavero kapipi varakero viraqohairo purumakauvata, sipisipivata, Kotira Naavuqihairo ruhaaqi veva vahaqaqaini kero, monu nimi vau vaiintika taintavata utu tuqantaa aqukero vi monuravata rantaupirima kero, ¹⁶ uviri nimiha monu vare vau vaiintikavata nitiharo tiharo, Ne vi haikara vi haikara maagihai vare vevare vuate. Ne kia ti Qora Naavu *maaketi* naavuqama taate, tiro.

¹⁷ Ihuva minti tuvaro vo uva Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vira vaintinavu aatoqi ntuva vumanta irura. Vi uvava mintima tiro: *Te ai Naavuara noraiqaake iriqi vuarirava iha itaintema kero, tiqi ite vaivo, tura.* (*Ihi 69:9*)

¹⁸ Ihuva mintumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao, tavave ariara tivarae are mintira iarao? Are nana nora kaiqa vo tinavu tivuqaa vara qovarama kairage tenavu vira tave, ariara viva ho mintianarove tirarave? ti.

¹⁹ Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa naavura rampai kaiqe te taaramo enta variqi vihama qaiqaa kaqa kararave, tiro.

²⁰ Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao, maa naavura kageha 46 ihi airi ihiaara kaqaqi vi vuru kaqa taiqakaa naavurave. Are hoe taaramo entaqai vi naavura qaiqaa kaqa taiqa kenarave? tura.

²¹ Vika minti tuvaro Ihuva kia vutukero qaqi naavuara tiraitiro, viva nai vaatara uva tuqantaakero tura. „Ne ti harukaiqe te taaramo enta varike qaiqaa qaqi himpirarave, tiro.” ²² Naantiara Ihuva qaiqaa qaqi himpi vau entara vi uvava vira vaintinavu aatoqi ntuva vumanta vika irura. Kotira vukuqi qara ntuvato uvaravata, Ihuva vi entara tu uvaravata, iriha vika Ihurara quqaave tura.

Ihuva ekaa vaiinti avu aatoqiraa okara iri tave vauva vaura

²³ Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa Ihuva Ieruharemini vaumanta vaiinti nahenti airitahaa vira kaiqa nora

kaiqa taveha Ihurara ho quqaa vivave ti. ²⁴ Vaiinti nahenti virara quaheha minti ti vauvaro Ihuva vaiinti nahenti okarara kankoma kero iriharora tiro, viva kia vika turara noraiqaakero irura. ²⁵ Ihuva vaiinti nahenti vika ná aatoqi iru okarara kankoma kero irurara tiro, kia vovano qumina vika okarara vira tiva amiarirava vaura.

3

Nikotimaava Ihura oru tavora

¹ Parasi vaiinti vo vira autu Nikotimaara. Nikotimaava Iutaa vatanaaka vika nora vaiinti vovano vaura. ² Viva vo enta entaqi Ihura oru taveru tiharo, Maara ti variara vaiintio, tenavu tavauraro Kotiva ai atitaivarara tira, are maara uva ti variarava anira iarao. Kia Kotiva ai kahaqiare titirio, are kiama ho nora kaiqa varaaraitirio, tiro.

³ Viva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Te quqaa uva tiarirara iriane. Vaiinti noruqama vinara kia qaiqaavata vatatairera, viva kiama Kotiva raqikina vatukara ho tavaanarove, tiro.

⁴ Tuvaro Nikotimaava tiharo, Nantiakeroe noruqama vina vaiintira qaiqaa vatataanarove? Viva hoe qaiqaa nai nora auhaqi viqetairaroe vira qaiqaa vatataanarove? tiro.

⁵ Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Te quqaa uva tiarira iriane. Qumina namariqi vatatairava vairaro kia Kotira MaraQuravano vira qaiqaa vatatairera, viva kiama ho Kotiva raqikina vatukaraqi vuanarove. ⁶ Vaata vataava vaata vataaraqaima vatate vairave. Kotira MaraQuravano maraQura vataaraqai vatate vairave.

⁷ Te ni qaiqaa qaraakaiqama kero vatataarire tuna uvara virara kia are ravuku vuane. ⁸ Te uva vo tuqantaake ai tiva amirerave. Uvaivano utiharo vona vona nai antuqaa vi vairave. Uvaivano uti vaivara are kia vira tavaraitira, are vira uva *nontantaqai/otataqai* irianarave. Are viva viro aniro i okarara kia irira tavaarao. Ho Kotira MaraQuravano vatatai okarara vohaa qaramakero vaivo, tiro.

⁹ Ihuva minti tuvaro Nikotimaava vira irero tiharo, Nantiakeroe mintianarove? tuvaro ¹⁰ Ihuva tiharo, Are Isareri vatanaaka maara uva tiva nimi variarava vaiharae vi uvara kia kankomakera iriarao? ¹¹ Te quqaama turo. Tenavu kankomake iri tavauna haikara ni tiva nimi vauramanta ne kia tinavu uvara quqaave tiarave.

¹² Te vataihainaa haikara ni tiva nimuramanta ne virara kia quqaa uvave tiarave. Ne minti tiavera te naaruvaihainaa haikara tiarira nantiakee ne vi uvara ho quqaave tiarave? ¹³ Kia vaiinti vovano Kotiva vainaini naaruvaini virave. Ti Vataini Vatataika teqaima naaruvainivata variavaurauka, te vihaima tuvuraukave.

14 Haaru ni kaivaqava Mosiva qumina vataini ni vau entara memaru maraqura *baraasi* oriqohairo autukero vira katariqaa arutero tuahera korave. 〔Vaiinti nahenti vira tave kia qutu vuate tiro, Mosiva minturave. (*Kaarantura 21:6-9*)〕

Ho Te Vataini Vatataika te variarira haaru Mosiva memaru maraqura autukero tuahera kontema kema, tivata katariqaa tuahera kevarave. 15 Mintiramanta vaiinti nahenti tiriara quqaa vivave tika kia qutu vi taiqa viraiti, vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivarave, tiro. Ihuva minti turama.

16 Variqa Kotiva vataini variakara voqamakero muntuka vateharora tiro, viva nai Maaqu vohaiqa vatataira tinavu timiro. Mintirara ti, vaiinti nahenti vira Maaquara quqaave tika kia qutuvi taiqa viraiti, vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivara.

17 Kotiva nai Maaqu vataini atitovaro viva kia vaiinti nahentiqaa uva vatareva tuvitaraitiro, viva vika kuvantu kero ntitareva tuvura.

18 Vovano vira Maaquara quqaa vivave tirava, vivama kia uva varaanaro. Vovano vira Maaquara kia vivave ti vaiva, viva vaakama uva varaivo. Viva Kotira Maaqu vohaiqara kia quqaa vivave tira kaara, Kotiva *ko* tiva taiqakero viraqaa uva vafero.

19 Maa haikara kaara uva varianaro: Ovavano vataini tuvimanta vaiinti nahenti kia vira quahama amitaraiti, vika konkira ariraraqai quahe vai. Vaiinti nahenti kaiqavano qora kaiqa vaimantara ti, vika kia vi ovarara quahama amite.

20 Qora kaiqa vare vaiva ova vira navutaiqiharoma kia ovavano vainaini viro. Ovavano iteharo te vaaqu kaiqa varaunara qovarama kaantorave tivakero, kia ovavano vainaini viro. 21 Viva mintimama vaivaro quqaa kaiqa vare vai vaiintiva kia qetaraitiro, ovavano vainaini viro. Viva vivaro ovavano iteharo vira kaiqa ataama amitaimanta vaiinti nahenti tavaavaro vi vaiintiva Kotira uva avataqiro viharo Kotira kaiqa vare vaira.

Ioniva namari nimi vauva Ihurara vaiinti nahenti tiva nimura

22 Viraqaahai Ihuvavata vira vaintinavuvata 〔Jeruharemi mini ke〕 Iutia vata vo, qumina vataini vi. Ihuva nai vaintinavu vataakero oru mini vaiharo vaiinti nahenti namari nimi vaura.

23 Namari nimi vauvaro Ionivavata vatuka vo, Salimi tataaqa Aionini vaiharo namari nimi vaura. Ioniva nora namari vaunaini vaumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauvaro Ioniva vika namari nimi vaura. 24 Vi entara kia Ionira rumpa vare karapuhi naavuqi vuru kora.

²⁵ Vi entara Iutaa vaiinti vovano vaiharo Ionira uva iru vaiintika hampata namari hiqe okarara tirori vaura. Mintumanta vika Ioniva vaunaini orure tiha, ²⁶ Maara ti variara vaiintio, tota are Iotani Namari hini mantaraini vaiinti vontira vaiharama are virara vivave tunarave. Ho tavaane. Vi vaiintiva vivavata namari nimi vaimanta airitahaa viva inaini vi variavo, ti.

²⁷ Minti tuvaro Ioniva tiharo, Ho Kotiva naaruvaini vaiva vaiinti vo kia vo haika amirera, vi vaiintiva kiama ho vi haikara varaanarove. ²⁸ Nevata te tota tunarara iriarave. Te tiha, Kiama te *Mesaia*avanovauve vauro. Ti tititaimanta te naane vira avuni anuraukave, tunarave.

²⁹ Nahenti varaarirava vivama nahenti varairave. Vi vaiintira tontivano himpi vaiharo vira uva iriharo quahairave. Ho vi vaiintiva quahaintema kema, te Ihurara quahauro. ³⁰ Ihura autuvano uritarero voqavata noraiqama viraro ti hutuvano vatani qiarire, tiro. Ioniva minti turama.

Ihuva naaruvaihairo tuvuaina okarara tura

³¹ Ihuva mpeqavano virihairo tuvivara tiro, viva ekaa haika aatara kaivama vairo. Vataihainaava vataihairo anivara tiro, viva vataihainaa haikaraqai ti vaira. Ihuva naaruvaihairo tuvivara tiro, viva ekaa vataihainaa haika aatarakaivama vairo.

³² Viva nai tavai haikara nai iri haikara qoqaa tiva nimi vaimanta vaiinti nahenti vira uvara kia quqaave tiraiti, vira uva qoririma amite variara.

³³ Ho vaiinti vovano kia Ihura uva qoririma amitaraitiro, vira uvara quqaa uvave ti vai vaiintiva, viva minti tiharoma Kotira uvaravata quqaa uvama vaivo tiro.

³⁴ Kotiva Ihura atitaivaro viva Kotira uvaqai ti vaira. Kotiva vira atitareva iharo, nai Maraqa amiharo kiama inaaraiqa amiraitiro, viva noraiqamakero amivarora tiro, ho viva Kotira uvaqai ti vaira.

³⁵ Vira Qova nai Maaquara voqamakero antuqa arivarora tiro, viva ekaa haika nai Maaqu amivaro viva vi haikaraqaa raqikiqiro vi vairo.

³⁶ Vovano vira Maaquara quqaave tirava kia ekaara qutu viraitiro, qaqi variqiro vuanaro. Vovano kia vira uvara quqaave tirava vairaro Kotira arara itairava viraqaa varianaro.

4

Ihuva Sameria vatanaa nahenti hampata uva tura

¹ Vi entara Parasi vaiintinavu iruvaro Ihuva airi vaiinti nahenti ntitaqiro viharo namari vika nimiharoma Ionira aatara kora. ² (Ihuva kiama naivano vika namari nimiraitiro umanta vira vaintinavuvano vaiinti nahenti vika namari

nimura.) ³ Parasi vaiinti vi uvara iruvarora tiro, Ihuva viraqaahairo Iutia vata mini kero vetara Karirini viro.

⁴ Karirini vireva vu aarava vaireva Sameria vata avutana vauvarora tiro, ⁵ Ihuva vi aararaqaa viharoma inaara vatuka vo, vira autu Sikaave tunaini oru ntora. Vata vo, haaru Iekopiva nai maaqu Iohepira amu vatara vira tataaqa vaura.

⁶ Haaru Iekopiva namari nareva quvitova mini vauvaro Ihuva niara aara ani kovaro popohovaro viva namariara quvitora vira tataaqa oquviro vaura. Oquviro vauvaro kuarivano qiataqaa uri vauvaro ⁷ Sameria nahenti vovano namari kaqareva anuvaro Ihuva namariara naataa uvaro vi nahentirara tiharo, Namari kaqa timiraqe naare, tiro.

⁸ Ihura vaintinavu vaakama kara varareka vatukaini vuvoro ⁹ Ihuva viraqaa vaiharo minti tuvaro Sameria nahentivano aqao tiro, Are Iutaa vaiintivano variaramanta te Sameria nahentima vauro. Are nantivarae tiriara namari kaqa timiraqe naare tiarao? tiro. Iutaa vatanaakavata Sameria vatanaakavata nai toma amite nai toma amite i vaurara tiro, nahentivano minti tura.

¹⁰ Minti tuvaro Ihuva nahenti vira nai tiva amiro tiharo, Are Kotiva ai amireva iaina haikaravata, ti okaravata, kankomakera irianaravauve, are ti irairaqe te qaqi variqi vina namarira ai amirarave, tiro. „Vi vatanaaka ruvu namariara *qaqi vai namarirave* tura.

¹¹ Ihuva te qaqi variqi vina namarira ai amirarave tuvaro vi nahentiva kia kankoma kero vira uva iriraitiro, viva ruvu namariarave tivo tiro. „Viva tiharo, Nora Vaiintio, namari vevantoma vaivara are kiama namari taquvata vatera iarao. Taraqihairae qaqi variqi vi namarira are tianara kaqenarave?

¹² Tinavu kaivaqava Iekopiva nora vaiintivano vaurave. Are vo? Vira aatara kaaravae variarao? Viva naivata nai vaintinavuvata nai purumakau sipisipi vataakero maa namarira ne vaurave, tiro.

¹³ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vovano maa namarira neharo viva qaiqaa qaiqaavata namari naataa iraro naanarove. ¹⁴ Ho vovano te amiaina namarira nairaro kiama qaiqaavata namari vira naataa iraro varianarove. Te namari amiariraro vi namariva vaiinti avutaqihairo ruvu voqaara nteharo iraro vi vaiintiva kia qutu viraitiro, qaqi variqiro vuanarove, tiro.

¹⁵ Ihuva minti tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora vaiintio, ho vi namarira timiraqe te naariraro kia qaiqaa namari naataa iraqe kia qaiqaavata maaqihai kaqake naare, tiro.

¹⁶ Tuvaro Ihuva tiharo, Ho are nena vaativata oru aarama varera orurantera maini tuvane, tiro.

¹⁷ Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Aqao, te kia vaatiqama vuraukave, tiro. Tuvaro Ihuva tiharo, Are quqaama tihara,

Te kia vaatiqama vuraukave, tiarao. ¹⁸ Are kauquru tataa vaatiqama vuaravave. Vate are vaiinti vo varatera variarava, viva kiama ai vaati tanava vaivo. Are quqaama tiarao, tiro.

¹⁹ Minti tuvaro nahentivano tiharo, Nora vaiintio, te irurara are paropeti vaiintivano variarao. Kotiva ai kahaqivara minti ti variarao. ²⁰ Ho tinavu Sameria vatanaa kaivaqaukavara maa aiqinaraqaa vaihama Kotira autu tuahere vaurave. Minti ti vaumanta ne Iutaa vatanaaka aqao tiha, Ieruharemi miniqaima vaiha Kotira autu tuaheraataarave, ti variarave. Ne Sameria vatanaaka tinavuara minti ti variarave, tiro.

²¹ Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Are ti uvara quqaave tiane. Enta vo anintaira ne vi entaraqaa ti Qora autu tuaherareka iha, kiama maa aiqinaraqaa uru vaiha Kotira aarevarave. Kiama Ieruharemiha Kotira aarevarave.

²² Ne Sameria vatanaaka Kotira okarara kia kankomake iriraiti, ne hampiqama keha vira aare variarave. Vaiinti nahenti kuvantu nimitaarira vaiintiva Iutaa vatanaakaqihairo qovaraqiainarara ti, tenavu Kotira okarara kankomake irihama, vira autu tuaherehama vira avuqavuqama keha aare vaunarave.

²³ Enta vo aniarirava vate vi entava qovarama vivo. Vi entaraqaa Kotira Maraqravano vaiinti nahenti kahaqiramanta vika kankoma keha Kotira okarara irihama vika quqaiqama keha vira autu tuahera kevarave. Mintima vai vaiinti nahentika ti hutu tuahera kaate tiro, ti Qova vikarama rante vaivo.

²⁴ Kotiva vaireva viva Maraqravano vairave. Viva Maraqravano vairara ti, vira Maraqravano kahaqi vai vaiinti nahentika vikaqaima Kotira okarara kankomake iriha, quqaiqama keha vika ho Kotira autu tuahera kevarave, tiro.

²⁵ Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Kotiva atitaaina vaiintiva *Mesaiavano* aniaina uvarara tiamanta te irunarave. Vi entava anintairaro viva ekaa haika okarara tinavu tiva timianarove, tiro.

²⁶ Tuvaro Ihuva nahenti vira tiva amiro tiharo, Ho ainti uva ti vaurauka te maa vikave, tiro.

²⁷ Ihuva vi uvara minti ti vaumanta Ihura vaintinavu vatukaihai orurante ani tavovaro Ihuva Sameria vatanaa nahentintiro uva ti vaumanta vika virara ravukuvi.

Vika mintimake ravukuvi uvaro, vikaqihairo kia vovano vi nahentirara tiharo, Are nana haika vararevae aniarao? tiro. Vikaqihairo kia vovano Ihurara tiharo, Are nantiharae vikantira uva ti variarao? ti.

²⁸ Kia vinavuka minti tiraiti, vinavuka qaquirake uvema vauvaro nahentivano himpiro nai namari taqu mini kero, anirantero vatukaini vaiinti nahenti vuru tiva nimoreva oruntero tiharo, ²⁹ Vaiinti vo ani tavaate. Viva te varauna

okarara ekaa qovarama kero ti tiva timivo. Quqaae viva Kotiva atitare i vaiintiva *Mesaiaavano* vaivo? tiro. ³⁰ Minti tumanta vaiinti nahenti vika náí vatuka mini ke, Ihuva vaunaini vurama.

³¹ Nahentivano nai navunaaka tiva nimoreva anirantero vumanta Ihura vaintinavu virara tiha, Maara ti variara vaiintio, ho maa karara vara kera naane, tuvaro ³² viva tiharo, Te kara vo vataunara ne virara kia iriavo, tumanta ³³ vira vaintinavu nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Vovanoe vaaka kara vuru vira amivaroe viva minti tivo? tuvaro ³⁴ Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Te ti «Qova» ti tititaira vira antuqa vai kaiqara vare vuru taiqa kaarirava, vi kaiqava ti karama vaivo, tiro.

³⁵ Minti tivakero Ihuva vikara tiharo, Ne tiha, Erakaiman-tema tora aitarairaro karavano mpeqaiqirage ho qantu varaainarave, tiarave. Ho kara ututaaraqi aitutiha tavaate. Maa entara karavano mpeqaiqamama vivo. Ne ho qantu varevarave.

³⁶ Kara qantu varaiva nai kaiqa vara tairaqaahairo koqaa varairave. Viva qantu vate vai karava ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Kara utiravavata, kara qantu vara vatairavavata, vitanta vohaa vaihatanta quaheha vaivarave.

³⁷ Uva vovata tiava quqaa uvama vaivo: Vaiinti vovano kara naahoqi utu taivaro vaiinti vovano kara qantu vare vairave. ³⁸ Te ni nititehama tiha, Vovano kaiqa varakero ututai karara, ne vi karara oru qantu varaate, turo. Vokiaka vukaari utiha kara ututaara, ne vi karara ho qaqi qantu varevarave turo, tiro.

Sameria vaiinti nahenti airitahaa Ihurara quqaa vivave tura

³⁹ Ihuva nai vaintinavuara minti ti vauvaro nahentivano anirantero nai navunaaka vaunaini orurero tiharo, Viva te haaru autuna okarara ekaama ti tiva timivo, tiro. Nahenti viva minti tumantara ti, Sameria vaiinti nahenti vi vatukaraqihainaaka airitahaa Ihurara ho quqaa vivave ti.

⁴⁰ Vika minti tivake Ihuva vaunaini anire Ihurara mpo tiha, Kia are vaaka vuane. Tinavu hampata voqavata varikera vuane, tuvaro Ihuva vika hampata taara enta vaitakero vurama.

⁴¹ Ihuva vika hampata taara enta vaiharo nai vakaaka vika tiva nimumantara ti, vi vatanaaka vonavuvata airitahaa Ihurara ho quqaa vivave ti tura.

⁴² Vika vi nahentirara tiha, Kia vaaka are «Ihurara» tinavu tiva timianaraqaahaivauve, tenavu virara quqaave turo. Tentanavu ani vira uva irihara ti, vate tenavu kankomake iruraro Kotiva vira atitaivaro viva ekaa maa vataraqaa vaika kuvantu nimitaariravama vaivo, ti. Vika minti turama.

Ihuva kamaanira kaiqa vaiinti vo vira vainti koqema kora

⁴³ Ihuva mini taara enta vaitero viraqaahairo nai maaqa Karirini viro. ⁴⁴ Ihuva nai tiharo, Paropeti vaiintivano nai maaqa vaivaro vira autuvano kia nora autuma vaivo, tura.

⁴⁵ Ihuva Karirini vumanta vi vatanaaka vira quahama amite vaura. Vikavata Vehakuma Nimito Karara No Entaraqaa Ieruharemini oru vaiha Ihuva nora kaiqa varora tavorara ti, vira quahama amite vaura. ⁴⁶ Vira quahama amite vauvaro Ihuva qaiqaa Kenaani viro. Viva mini tota vaiharo qaqi namari varakero *uaini* namariqama kora.

Viva mini anuvaro *kamaan* ira kaiqa vaiinti noravano vauvaro vira maaquvano nora rovava vareharo Kapenau-mini vaura. ⁴⁷ Ihuva Iutiaihairo Karirini anivo tura iriro, vi vaiintiva Ihuva anunaini orureri virara tiharo, Hoe are anira ti maaqu tavera viva rovava varainara taiqa kairaro koqema variarire? tiro. Vira vaiintivano qutu vuarirava aumanto vauvaro viva minti tura.

⁴⁸ Minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Ne kia nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tavaraiti, kiama ne tiriara quqaa vivave tivarave, tiro.

⁴⁹ Minti tuvaro *kamaanira* kaiqa vaiinti viva tiharo, Noravauvo, ti maaquvano qutu vuantorave. Vaaka aniane, tuvaro ⁵⁰ Ihuva tiharo, Ho nena maaqaini vuane. Ai maaquvano kia qutu viraitiro, qaqima varianarove, tiro. Tuvaro *kamaanira* kaiqa vaiinti viva Ihuva uva tiva amurara quqaa uvave tivakero, nai maaqaini ururantero vurama.

⁵¹ *Kamaanira* kaiqa vaiinti viva aaraini vi vaumanta vira kaiqa vaiintinavu, maaqaihai uru vira vitake viha vira tiva ami tiha, Ai maaquvano koqemama vivo, ti.

⁵² Tuvaro viva vinavuka irero, Nana kuari avuqaae vira vaatavano koqema vivo? tumanta vinavuka tiha, Enta eraivaro 1 *kirok* ima vira vaata iha itaiva taiqa vivo, ti.

⁵³ Minti tuvaro vira gova iruvaro vi kuari avuraqaa Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ai maaquvano kia qutu viraitiro, qaqima varianarove, tura. Minti turara tiro, *kamaanira* kaiqa vaiinti vivavata vira navunaakavata Ihurara quqaa vivave turama.

⁵⁴ Ihuva Iutiaihairo ani Karirini vaiharo vi kaiqara avuni varovavata, maa kaiqara varovavata, taara kaiqaiqama vura.

5

Ihuva maaraqaa vaiinti vo koqema kora

¹ Viraqaahairo Iutaa vatanaaka ovata no entava vo anirovaro Ihuva Ieruharemini viro.

² Ieruharemini vaantaavura genti vo, Sipisipi Qentive tuva vaura. Vira tataaqa varuva namari vo vira autu

Betesata Namari vaura. Namari auvahianta haraara naavu kauqurunavu vauvaro ³ haraara naavu vinavuraqi rovava varoka airitahaa viraqi vaura. Avu qimpa vukave, aiku qoraiqama vukave, aiku kauqu tapara vukave, vika vika vaiha namarivano qakaa qakaa iainara vira vekama vaura. ⁴ [Vohaa enta vohaa enta *enseli* vovano tuvunteharo namari qaki qaki umanta rovava varokaqihairo vovano naane avuni namariqi otu vuvaro viva nana nana rovarae varova taiqa vura.]

⁵ Ho vaiinti vovano airi ihi 38 ihiaara rovava varo vaiintiva vivavata haraara naavuqi vaura. ⁶ Viraqi vauvaro Ihuva vira tavero iruvaro vi vaiintiva airi ihi rovava varaqi rovuvaro vira irero, Ai vaatavano koqemae vuanarove? tiro.

⁷ Tuvoro rovava varo vaiintiva viva tiharo, Nora Vaiintio, namarivano qakaa qakaa ivaro vovano ti kahaqama varero muntu namariqi kaarirava kia vaimanta, te naane avuni otu virare turamanta vokiaka naane otu vi variarave, tiro.

⁸ Tuvoro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Himpira nena taari utu varera nena aikutantaqaahaira nuane, tuvoro vaakama vira vaata koqema vuvaro ⁹ vi vaiintiva himpiro nai taari utu varero nai aikutantaqaahairo niro. Vi entara Iutaa Maara Entaqaqa Ihuva mintima kora.

¹⁰ Ihuva Iutaa Maara Entaqaqa mintima korara ti, vira kaara Iutaa vaiinti noranavu vaiinti koqema vura vira atiha tiha, Vate Maara Entaqaave. Are nena taari utu varera vuanarara tinavu maara uvavano qioqama tairave, ti.

¹¹ Vika minti tuvoro viva tiharo, Aqao, vaiinti vovano ti koqema kaiva tiriara nena taari utu varera nuane tiverama te minturo, tiro.

¹² Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Ta vaiintivae ariara himpira nena taari utu varera nuane tivo? Vira autu raane, tuvoro ¹³ vaata koqema vu vaiintiva kia vira autu irura. Mini airi vaiinti nahenti vauvaro Ihuva vaakama vuvarora tiro, vi vaiintiva kia Ihura autu ho irura.

¹⁴ Vira autu kia iriraitiro vauvaro, Ihuva naantiara vaiharo tavovaro vi vaiintiva Kotira Naavuqi vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho tavaane. Ai vaata koqema vivo. Vo haika qora haikavano avuni vai rovarara vira aataraarirava ai aruantorave tira, kia qaiqaavata qora kaiqa varaqira vuane, tiro.

¹⁵ Tuvoro vi vaiintiva viraqihairo vevarero viro Iutaa vaiinti noranavu vuru tiva nimitiro tiharo, Vira autu Ihurave. Vivama ti tivaata koqema kaivo, tiro.

¹⁶ Tumanta vika iruvaro Ihuva Maara Entaqaqa vira koqema korara ti, vira kaara vi entaraqaahai Ihura qoraiqama amite vaura.

¹⁷ Mintuvaro Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Ti Qova ekaa enta kaiqa varaqiro vi vaimanta tevata kaiqa varaqi vi vauro, tiro.

¹⁸ Tumanta vi uvara kaara Iutaa vaiinti noranavu voqamake vira arukareka auti vaiha tiha, Tota Ihuva tenavu Maara Entara tuna uvara raqa kaivo. Ho vira naantiara viva Kotirara ti Qorave tivo. Viva qumina vaiintivano vaiharo viva variqa Kotikantiro vohaa vaireva auti vaivo, ti.

Ti Qova varai kaiqarama tevata varauro tura

¹⁹ Iutaa vaiinti noranavu minti tuvaro Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Te quqaa tiari iriate. Te vira Maaquvano vaiha kiama tenta irike vi kaiqara vi kaiqara ho varaainarave. Ti Qova kaiqa vare vaimanta te tavaunara, te vi kaiqaraqaima vare vauro. Ti Qova minti minti i vaimanta te vira Maaquvanovata minti minti i vauro.

²⁰ Ti Qora muntukavano ti nai Maaquara vaivarora tiro, viva nai vare vai kaiqara ekaa kaiqa ti humiqaivo. Naantiara ti Qova humiqairaqa te maa kaiqara aatara kaaina kaiqarama varaainarave. Te vi kaiqara vi kaiqara varaari ne vira tavema voqamake ravuku vivarave.

²¹ Ti Qova qutu vuaka qaiqaa qaqi vara himpimake vaivave. Ti Qova mintinantemake, te vira Maaquvanovata vaiha tinta muntukavano vaina vaiinti nahentika qaqi vara himpima kaari vikavata qaiqaa qaqi variqi vivarave. ²² Ti Qova kiama vaiinti nahenti avateharo ko tianarove. Viva vi kaiqara ti timimanta te vira Maaquvano vaiha tentavano ko tirerave. ²³ Viraqaa hai vaiinti nahenti ti Qora autu tuaherentemake, vika ti vira Maaqu hutuvata tuaherevarave. Vovano kia ti vira Maaqu hutu tuaherairava kiama ti Qova ti tititaira vira autuvata tuaheraanarove.

²⁴ Te quqaa tiari iriate. Vovano ti uva iriro quqaama Kotiva vira atitairave tirava, vivama ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Viva kiama uva varaanarove. Viva maa entara kiama ekaara qutu viraitiro, viva ekaa enta qaqi variqiro vuariravama varianarove.

²⁵ Te quqaa tiari iriate. Vo enta qovaraiqiarirava auman-toma vaivo. Vi entaraqaa qutu vika, vika ti Kotira Maaqu uva irivarave. Ti uva iriaka homa qaqi variqi vivarave.

²⁶ Qaqi variqi vi okarava ti Qoraqima vaivo. Ho ti Qova nai ti vira Maaqu noraiqama kaivaro qaqi variqi vi okarava tiqivatama vaivo. ²⁷ Ti Vatani Vatataikara tiro, ti Qova ti noraiqama kaimanta te vatani vai vaiinti nahentika vika ko tirerave. ²⁸ Ne kia te tiaina uvarara ravuku vuate. Enta vo anintairaqa te vika naaraari vataqi quntamate vaiinti nahentika ti uva iri, ²⁹ nai quntama teraqihai himpivarave.

Hini kika koqe kaiqa vareka himpi qaqi variqi vivarave. Hini kika qora kaiqa vareka himpi nora uvama varevarave.

Vaiinti vokuka Ihura okarara tura

³⁰ Kia te tenta irike vo kaiqa vo kaiqa ho varaainarave. Te ti Qora muntukavano vai kaiqarama vare vaunarara ti, te avuqavuqamake vaiinti nahenti uva avateha ti vauro.

³¹ Te tentavano tenta okarara tiarera, vovano ti uvara kia quqaa uvave tianarove. ³² Ho ti okarara tiva nimi vaiva vovano vaivo. Te kankomake iruraro viva tiriara tiva nimi vai uvava quqaa uvama vaivo. ³³ Ne tota vaiintinavu nititomanta vika otu Ionira ti okarara irovaro Ioniva ti okarara vutu kero vika tiva nimurave. ³⁴ Qaqi vaiintivano ti okarara tiainarara kia te virara noraiqaake iruro. Kotiva ni kuvantukero ntitaarire ti, te vi uvara ni tiva nimuro.

³⁵ Ioniva vaiharo ova voqaara ite vaumanta ne vaiha vi ovava ataa iainarara vahuqaqai quahama amitorave.

³⁶ Ioniva vaiinti nahenti tiriara tiva nimurave. Ho vo haikavanovata Ionira uva aatarakero vutukero tiriara ni tiva nimi vaivo. Ti Qova kaiqa timimanta te vi kaiqara vare vaurava, ho vi kaiqava ti okarara ni numiqe vaivo. Vaiinti nahenti te kaiqa vare vaunara tavehama, homa ti Qova ti tititairara kankomake irivarave. ³⁷ Ho ti Qova ti tititaiva, vivama ti okarara ni tiva nimi vaivo. Ne kiama vira uva iri, vira virivata tavaarave. ³⁸ Viva ti tititaimanta te tuvuramanta ne kiama tiriara quqaa vivave tiavarora tiro, Kotira uvavano kiama ni avu aatoqi vaimanta variavo.

³⁹ Ne tiha, Kaiqe Kotira vukuqi aitutumake tave ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vuare, ti variarave. Ho vi vukuraqi vai uvava ti okarara ni tiva nimi vaimanta ⁴⁰ ne kia te vaunanaini aniamanta te qaqi variqi vi okarara ni nimuro. Ne aniataara vaimanta kia aniavo.

⁴¹ Kiama te vaiintiqaahai nora autu varaainarave. ⁴² Te ni kankomake tavauro. Kia ni muntukavano Kotirara vaivo. ⁴³ Kotiva ti Qova ti tititaimanta te tenta Qora autu vare anuramanta ne ti quahama timitaataara vaimanta ne kia ti quahama timitaavo. Ho vovano nai irikero nai nora autu varero anintairera, ne vaakama vira quahama amitevarave.

⁴⁴ Ne nenta nai autu nai autu tuahererara noraiqamake iriha, kia Kotiva ni nutu tuaheraainarara noraiqamake iriavo. Mintihama nantiakee ne tiriara quqaa vivave tivarave? «Vira kaara ne kia ho minti tivarave.»

⁴⁵ Naantiara tenta qora avuqaa vaiha kiama tevano niqaa uva vataainarave. Mosiva ni kaivaqava, vivama niqaa uva vataanarove. Ne Mosirara viva tinavu kahaqianarove tiarave. Ho naantiara vivama niqaa uva vataanarove. Mosiva gara ntuvato uvava tiriara timanta ne virara kia quqaave tiarave. ⁴⁶ Ne Mosira uvara quqaa uvave tiatirio, ne ti

uvaravata quqaavema tiatirio. ⁴⁷ Ne vira uvara kia quqaa uvave tivakeha, nantiakee ne ti uvaravata quqaa uvave tivarave? Ne kia ho mintivarave, tiro. „Ihuva vi uvara Iutaa nora vaiintinavu tiva nimura.„

*Ihuva kara airiqama kero raira nimura
(Matiu 14:13-21; Maaki 6:30-44; Ruki 9:10-17)*

6

¹ Viraqaahairo Ihuva oru Kariri Varuva, vira autu vo Taiberias Varuva vara mini kero, votuqi namari taqa varero hini mantaraini oru vaura.

² Oru mini vaumanta vaiinti nahenti airitahaa tavovaro Ihuva aihavuka koqema komanta virara iriha Ihura avataqi vuvaro ³ Ihuva nai vaintinavu hampata oru aihaini oquviro vaura. ⁴ Vi entara Iutaa vatanaaka Vehakuma Nimito Karara ovata no entava aumanto vaura.

⁵ Ihuva nai vaintinavu hampata oquviro vaiharo tavomanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi anuka, ani uki vauvaro Ihuva Piripira irero tiharo, Tenavu taihaie monuqohai kara koqaamake vi vaiinti nahentika nimiari nevarave? tiro.

⁶ Ihuva naivano vika kara nimiaina okarara iriharo, viva Piripira qaqi avateharo tavareva minti tura.

⁷ Minti tuvaro Piripiva tiharo, Aqao, 200 kinaa aqukeha kara varake rairake nimiari vika inaaraiqa inaaraiqaqaima varevarave. Airi vaiinti nahentima maini variavo, tiro.

⁸ Tuvaro Ihura vainti vovano Entaruva Saimoni Pitaara gatavano tiharo, ⁹ Quvaaraa vainti vovano maini vaivo. Viva *baaliqohai* untataa mparetira kauqurunavu vatero havuka taaraqantavata vataivo. Airi vaiinti nahentima variavo. Nantiakeroe vi karava ho varianarove? tiro.

¹⁰ Minti tuvaro Ihuva nai vaintinavu tiva nimito tiharo, Ne vaiinti nahenti timanta vata kanta oquvi variate, tiro. Minti tuvaro mini koqe ukau vaunaini vaiinti nahenti oquvi vaura. Vaiinti vika vaireka 5,000navu airitahaa oquvi vaumanta „nahentivata airitahaavano mini oquvi vaura.„

¹¹ Vika oquvi vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara koqema iarao tivakero, vaiinti nahenti oquvi vauka rairakero nimito, havukavata varakero vohaa qaramakero oquvi vauka raira nimumanta vika varake ho ne. Vika naataa untemake, vi karara ho nora.

¹² Vika ho nomanta Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vika kara neha ataara qaqirakera nuntu ruvaquate. Karavano quminaiqiantorave, tumanta ¹³ vira vaintinavu vaiinti nahenti *baali* mpareti kauqurunavuqaahai neha ataara aqukora nuntu vareha rutantuto utara 12navu nora utanavu mpiqa kora.

¹⁴ Mpiqa komanta ho vaiinti nahenti mini vauka tavovaro Ihuva nora kaiqa vara komanta tiha, Paropeti vaiintivano vataini tuvuanarove tiava, ho quqaa maa vi vaiintivave, ti. ¹⁵ Vika minti ti vauvaro Ihuva kankomakero irumanta vaiinti nahenti virara tiha, Kaiqe vira noraiqama kaariraro viva tinavu Avuhainaa Vaiintivano variarire, tiha Ihura ravaaqavu kareka auti vauvaro Ihuva vi uvara iriro, vika mintivorave tivakero qaqira mini kero tuvurantero qaiqaa aiqinaqaa nariaraa oru vaireva vura.

*Ihuva varuva mare/turu vaura aiqiu ntavaqiro vura
(Matiu 14:22-33; Maaki 6:45-52)*

¹⁶ Ihuva mini vauvaro enta ire umanta vira vaintinavu namari auvahini oture ¹⁷ votuqi vaarire anirante Kapenaumini vi. Mini vuvaro anoma entuvaro ¹⁸ Ihuva kia tuvumanta vika varuvaqaa vi vauvaro aaronavano voqama kero utiharoma varuva namari ventaqiro vi ani vaura.

¹⁹ Ventaqi vi ani vaumanta vira vaintinavu namariqaa viha, namari riraqi riraqi viha 5 kilomitave 6 kilomitave varake varuva namari tavaarana viha, tuqantaavi tavovaro Ihuva varuva vaura aiqugaahairo ntavaqiro aniro votu aumanto aniromanta vika vira tave, vira aatu voqamake gete vaura.

²⁰ Voqamake gete vauvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kia getaate. Tema anuro, tiro. ²¹ Tumanta vika Ihurara ho votuqi vaariraane tuvaro viva vaari rovaro votuvano vaakama vika vire unaini orurora.

Vaiinti nahenti Ihura rantareka vi vaura

²² Vira qararaa vaiinti nahenti varuva namari hini auvahini vauka tavovaro votu vohaiqavano vaumanta vika iruvaro Ihuva kia vihairo nai vaintinavu hampata votuqi vaarirero vumanta vira vaintinavu kia Ihuravata vita vararaiti, vika naiqai votuqi vura.

²³ Vika mintiake iri vaumanta Taiberiasi vatukaihai votu vonavu ani tota Ihuva karara koqema iarao tivakero, raira nimumanta nonaini vira aumanto anumanta ²⁴ vo vaiinti nahentinavu mini vauka tavovaro Ihuvavata vira vaintinavuvata kia vaumanta vika vi votunavuraqi vaarire Kapenaumini Ihura rantareka vura.

Ihuva naaruvaihainaa mparetiara tura

²⁵ Vika Ihura rantareka vi, oru varuva namari hini auvahini Ihura rantake tiha, Maara ti variara vaiintio, are taireve maini anira iarao? tuvaro ²⁶ Ihuva tiharo, Te quqaa tiari iriate. Ne mpareti ho naarara irihama ti rante variavo. Ne kia ti kaiqa okara kanko kaankomake tavaara virara irihavauve ti rante variavo. ²⁷ Ho kiama ne nteraaina karara varareka kaiqa varaate. Vi karara qaqirakema ekaa

enta ekaa enta qaqi variqi vuaina karara vira vararekama kaiqa varaate. Vi karara te Vataini Vatataika vaiha ni homa nimirarave. Kotiva ti Qova vivama ti noraiqama kaivera, te homa mintirarave, tiro.

²⁸ Ihuva minti tumanta vika vira irema, Tenavu Kotira kaiqa vararera iha nantima kehae varaainarave? ti. ²⁹ Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kotiva niara maa kaiqara varaate ti vaivo. Viva atitai vaiintira virara quqaa vivave tiate tiha vira kaiqa varaate tivo, tiro.

³⁰ Ihuva minti tumanta vika tiha, Ho nana kaiqae humiqairaqe tenavu vira tave ai okarara quqaave tirarave? ³¹ Are nana kaiqae nora kaiqa vara timitairaqe tenavu tavaare? Tinavu kaivaqauka haaru qumina vataini vaiha naaruvaihainaara *mana* kara norave. Virarama Kotira vukuqi gara ntuva tova mintima tivo. Viva naaruvaihainaa kara nimivo, turave, ti.

³² Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te quqaa tiari iriate. Vi entara kiama Mosiva quqaa naaruvaihainaa kara vika nimurave. Ti Qova, vivama naaruvaihainaa kara quqaa nimiarirava vaivo.

³³ Vataini variakara vika qaqi variqi vuate tiro, naaruvaihairo vataini tuvu vai vaiintiva, vi vaiintivama Kotira karavano vaivo, tiro.

³⁴ Ihuva minti tumanta vika tiha, Nora Vaiintio, ho vi karara ekaa enta ekaa enta tinavu timiane, ti. ³⁵ Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti nahenti ti namaqi viha qaqi variqi vuate ti, te maa vi karaukama vauro. Te variainanaini anirava kiama karara antuqa aruanarove. Tiriara quqaa vivave tirava kiama namariara antuqa aruanarove.

³⁶ Te vaaka tiha, Ne ti tavehavata, kia tiriara quqaa vivave tiavo, tunarave. ³⁷ Ti Qova ti kaama timitaaina vaiinti nahentika, vika te iainanaini anivarave. Vika te iainanaini aniqe kiama te vika qoririma nimitararave. ³⁸ Te naaruvaihai kia tenta irike varaataaina kaiqara vararera tuvuraukavauve. Te ti tititaira muntuka vai kaiqara vararera tuvuraukave. Ti tititaira Kotira muntuka mintimama vaivo: ³⁹ Viva vaiinti nahenti ti timitairaukaqihai te vonku kakakima kaarorave. Te vikaqaa raqikiqi vivi, ekaara entaqaa vika vara himpima kaarira qaqi variqi vivarave.

⁴⁰ Qaiqaa ti tititaira muntuka mintimama vaivo: Ekaa vaiinti nahenti ti vira Maaqu tave quqaa vivave tika, vikama qaqi variqi vivarave. Te ekaara entaqaa vika vara himpima kaari vika qaqi variqi vuate. Ho ti Qora muntukavano mintimama vaivo, tura.

⁴¹ Ihuva vaaka turara tiharo, Te naaruvaihai tuvura mparetikave, tura kaara Iutaa vaiinti noranavu vira toma amiteha nuntu nauntu tiha, ⁴² Aqao, viva Ihuva Iohepira

maaquve. Vira noka goka tenavu tavaunarave. Ho nantivaroe viva te naaruvaihai tuvuraukave tivo? ti.

⁴³ Vika minti ti vauvaro Ihuva tiharo, Eqaate. Ne kia vi uvara tunarara nuntu nauntu tiate. ⁴⁴ Ti Qova ti tititaiva kia vaiinti vo vitairera, vi vaiintiva kiama te iainanaini ho anianarove. Ti Qova ntitairaukaqaima te iainanaini anivarave. Ho vika aniqe te ekaara entaqaa vika vara himpima kaari vika qaqi variqi vivarave. ⁴⁵ Haaru paropeti vaiinti vovano mintima qara ntuva tero tiharo,

Naantiara Kotiva ekaa vaiinti nahenti numiqe vaira vika vira kaiqa tavevarave, turave. (Aisaiaa 54:13)

Ti Qova kaiqa numiqaarirauka ti Qora uva irika, vikaqaima te iainanaini anivarave. ⁴⁶ Ho kiama vaiinti vovano ti Qora tavaiva vairave. Te ti Qova Kotiva vainaihai tuvuraukara ti, teqaima vira tavaunarave.

⁴⁷ Te quqaama turo. Tiriara quqaa vivave tira vaiintiva qaqi variqiro vuanarove. ⁴⁸ Qaqi variqi vuata ti, te vaiinti nahenti vika karama vauro.

⁴⁹ Ni kaivaqauka qumina vataini vaiha naaruvaihainaa kara, *manaave* tu karara namaqi viha vuru qutu vurave. ⁵⁰ Ho kara vovano naaruvaihairo tuvirave. Vi karara naarava kiama ekaara qutu vuanarove.

⁵¹ Ho tema vi karaukama uro. Te qaqi variqi vi karauka naaruvaihai tuvuraukave. Vovano maa karara nairava, viva qaqi variqiro vuanarove. Te kara amihama tenta mativa tenta vaatave amirarave. Vataini vaika qaqi variqi vuata ti, vi karara vika nimirarave, tiro.

⁵² Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu náiqai tiroriha tiha, Viva nantiakeroe nai mativa nai vaatave tinavu timiraqe nararave? ti.

⁵³ Tuvoro Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Te quqaama turo. Te Vataini Vatataika te variarira ne kia ti mativata ti naarevata naivera, ne kia qaqi variqi vivarave.

⁵⁴ Ti mativata ti naarevata nairava, viva qaqi variqiro viraqe te ekaara entaqaa vira qaqi vara himpima kararave.

⁵⁵ Ti mativano kara tanara vaivaro ti naarevanovata namari tanarama vaivo. ⁵⁶ Ti mativata ti naarevata nairava viva tiqi viraqe te viraqima vairarave.

⁵⁷ Ti Qova viva qaqi variqiro vi vaiva vaiharo viva ti tititaimanta te viva qaqi variqiro viraqaahai tevata maini tuvuvu qaqi variqi vuro. Ho vira aanarero vaiintivano ti namaqiro virava tiqaahairo qaqi variqiro vuanarove.

⁵⁸ Ho te vi karauka naaruvaihai tuvuraukave. Ni kaivaqaukavara kara vo *mana* namaqi vi, qumina qutu vurave. Ho kia te vi karara voqaaravauve vauro. Maa karara ti kara nairava ekaa enta qaqi variqiro vuanarove, tiro.

59 Ihuva Kapenaumini maara naavuqi vaiharo vi uvara minti tura.

Ihura avataqi nuka vonavu vira qaqirake vura

60 Ihuva minti tumanta vira avataqi nuka vonavu vaiha vi uvara iri aqao ti, Vi uvara maara rai uvarama ti vaivo. Tavave vi uvara ho irianarove? Kiama tenavu vi uvara ho irirarave, ti.

61 Vika evaara minti ti vauvaro Ihuva kankoma kero irumanta vira avataqi nuka virara nuntu nauntu tiha vira ati vauvaro Ihuva tiharo, Te tuna uvara kaarae ne tiriara nuntu nauntu ti variavo? 62 Ho te Vataini Vatataika vaiha te naantiara tuvurante qoqaraanaini naaruvaini oru variarira, ne te tuvurante oru vuainarara tavamake, vi entara ne nantie ivarave?

63 Vaiintivano maraqura vataava vaivaro vira maraquravano viraqi vaivarora tiro, vi vaiintiva qaqima vaivo. Vira maraquravano kia vaivaro vira vaatavano kia ho vira ka-haqiraro qaqi variqiro vuanarove. Ho te vaaka tunarara kia te qumina vaataravauve turo. Te maraqura okarara ni tiva nimuro. 64 Te qaqi variqi vi okarara vaaka ni tiva nimunarave. Te minti turamanta ne hininavu kia ti uvara quqaa uvave tiavo, tiro.

Ihuva hoqarenaa entaqaahairo vaiharo kankoma kero irumanta vaiinti vonavu naantiara virara kia quqaa vivave tika vaura. Ihuva qaqi enta iruvaro vaiinti vovano vira navutaaka vuru tiva nimiariravama vaura.

65 Vika minti minti i okarara kankoma kero iriro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te virara irihama avuni niara tiha, Kia ti Qova hove tirera, vovano kia te iainanaini ho anianarove, tunarave, tiro.

66 Minti tumanta Ihuva tu uvara kaara vira avataqi nuka airitahaa toma amiteha vira qaqirake anirante vi. Vika kia qaiqaavata vira avataqi nura.

67 Mintuvaro Ihuva nai vainti 12navu irero, Nevata vo? Ne ti qaqirake anirante virekave iavo? tiro.

68 Tuvaro Saimoni Pitaava tiva amiro tiharo, Nora Vaiintio, tenavu ta vaiintiva inainie virarave? Arema qaqi variqi vi okarara ti variaravave. 69 Tenavu ariara quqaama vivave tihama, kankomake tavaurara are Kotira takuqira vaiintivano Kotiva inahaira tuvuaravave, tiro.

70 Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ho tema ni 12navu naaramake ntita varaunarave. Niqihairo vaiinti vonkuvano vaanavano viraqi vaivo, tiro.

71 Ihura vainti 12navuqihairo Iutaasiva Saimoni Ikeriotira maaguvano naantiara Ihura govarama kaainarara iriharo Ihuva minti tura.

7

Ihura qatanavuara tura

¹ Viraqaahai Iutaa vaiinti noranavu vira arireka auti vauvarora tiro, Ihuva kia Iutia vataini niraitiro, qaqira kero Kaririniqai ni vaura.

² Vi entara ovata no entava vovano aumanto vairo. Vira autu *Haraara Naavu* ovatave tura. «Haaru vira kaivaqaukavara qumina vataini vaihama haraara naavuqiqai vau entarara irihama vi ovatara nora.» (*Wkp 23:33-43; Lo 16:13-15*)

Ovata no entava aumanto anintomanta ³ Ihura qatanavu tiha, Ho maa vatara maini kera vetara Iutiaini oru viramanta ai avataqi nika ai kaiqa tavaate. ⁴ Vovano nai autu viriniqiarire tiro, kia nai kaiqa kukeqa kairave. Are quqaa vi kaiqara vi kaiqara vare vairera, homa orurera qoqaa vaihara vi kaiqara vi kaiqara varaira vika ekaa ai tavaate, ti. ⁵ Vira qatanavu Ihurara kia quqaa vivave tihara ti, minti tura.

⁶ Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ti entavano kiama qovaraqivo. Ne homa qaqi qumina enta vivarave. ⁷ Vataini variaka kia ni navutaiqivarave. Te vika kaiqara qora kaiqave ti vauramantara ti, vika ti navutaiqamaqi vi variavo. ⁸ Ne ovata nare inaini vuate. Te mini vuaina entava kia anintaimantara ti, te vate kia mini virerave, tiro.

⁹⁻¹⁰ Ihuva minti tivakero Karirini mini vaumanta vira qatanavu ovata nare unaini vuvaro Ihuva variro ho vivavata mini viro. Viva kiama qoqaa viraitiro, kukeqa viro mini vura. ¹¹ Mini vumanta ovata nonaini Ieruharemini Iutaa vaiinti noranavu virara aitutiha tiha, Viva tantoe vaivo? ti vaura.

¹² Minti ti vaumanta qaqi vaiinti nahenti uve uve Ihurara vo uva vo uva ti vaura. Hini kuka virara tiha, Koqe vaiintive, tumanta hini kuka virara tiha, Aqao, viva vaiinti nahenti hampi aaraqai numiqe vai vaiintivave, ti.

¹³ Iutaa vatanaaka nora vaiintinavu naatu qeteha vika kiama qoqaa Ihurara minti tura. Vikaqihairo kia vovanovata qoqaa vutukero tiraitiro, evaara evaaraqai ti vaura.

¹⁴ Mintuvaro ovata no entava hininavu taiqa vuvaro Ihuva orurero nora naavu Kotira Naavuqi oru vaiharo nai vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiro. ¹⁵ Tiva nimi vaumanta Iutaa vaiinti noranavu vira uva iri ravukuvi tiha, Viva kia tinavu hampata *sikuru* tivave. Nantiakeroe viva vo uva vo uva okara ho ti vaivo? ti.

¹⁶ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te tenta uvavauve ni tiva nimi vauro. Kotiva ti tititaira vira uvama ni tiva nimi vauro, tiro. ¹⁷ Ihuva minti tivakero viva vika irama nimitero tiharo, Kotira muntuka vairara iriharo vira kaiqa varaataa iarirava,

vivama ti uva ho rairakero tiharo, Viva Kotira uvama ti vaivo, viva nai uvama ti vaivo, tianarove.

¹⁸ Vovano nai irikero uva ti vai vaiintiva, viva nai autu-araqai iriharo vaivo. Vovano viva atitairara iriharo vira autuqai tuahera amite vaiva, vi vaiintiva quqaa uva ti vaivaro kiama una uvavanovata viraqi vaivo. ¹⁹ Ho quqaae ni kaivaqava Mosiva Kotiva uva maara minti mintiate tu uvara ni tiva nimurave? Ho kia niqihairo vonkuvanovata vi uvara avataqi vi vairave. Viraqaahai ne nantihae ti haru kareka auti variavo? tiro.

²⁰ Ihuva minti tumanta mini ruvaaquumavi vauka tiha, Are vueraiqaa vuarao. Tavave ai aru kareva auti vaivo? ti.

²¹ Tuvaro Ihuva tiharo, Te „Maara Entaqaa„ nora kaiqa vohaiqa vara kauramanta ne virara ravukuvi tiriara qorahaama autuarao tiarave. ²² Ni kaivaqava Mosiva maara uva tiharoma qorainti vaintiara vira vaata toqa kaate. „Qorainti vainti vatatairaro 8 enta aitarairara vira vaata toqa kaane„, turave. Ho kiama Mosiva hogarero vi uvara turave. Vira kaivaqaukavara vi uvara avuni tiva torave. Ho ne vi uvara irihama 8 entanavu aitarairaqaa kaiqa entaqaave, Maara Entaqaave, qorainti vainti vaata toqake variarave.

²³ Mosira uva raqa kaarorave tihama ne Maara Entaqaa qorainti vainti vaata toqa nimate variarave. Minti variamanta te Maara Entaqaa aihavi vaiintira koqema kauramanta ne nantihae vira kaara ti titi variavo?

²⁴ Ne tiqaa uva vatareka iha, kiama paparuqama keha nenta uva okarara irihama tiqaa uva vataate. Ne quqaa uva okarara avuqavuqamake irihama tiqaa uva vataate, tiro.

Ihuva quqaa Kotiva atitai vaiintivae vaivo? tura

²⁵ Ihuva minti ti vaumanta Ieruharemi vatanaaka hini-navu Ihurara tiha, Vi vaiintirae vika arukareka auti variavo?

²⁶ Ho tavaate. Viva qoqaa vaiharo uva ti vaimanta vika kia ani virara vo uvavata tiva amitaavo. Quqaae vika Ihurara viva *Mesaiiave* tiavo? ²⁷ Ho tenavu Ihuva ani vatukara kankomake iruro. Viva Nasarethairo anivave. *Mesaiiavano* qovarama viraro kiama tinavuqihairo vonkuvano viva taihairoe aniaina okarara ho irianarove, ti.

²⁸ Vika minti ti vauvaro Ihuva Kotira Naavuqi vakaaka tiva nimi vaiharo naveraitiharo vika irama nimitero tiharo, Quqaae ne ti kankomake tavaavo? Quqaae ne te vihai anuna okarara iriavo? Ho kiama te tenta irike anuro. Ti tititaiva viva quqaa kaiqa vare vaivave. Ne kia virara kankomake iriarave. ²⁹ Te vira kankomake iri tavaunarave. Vivama ti tititaimanta te viva inaihai tuvuraukave, tiro.

³⁰ Ihuva minti tumanta vi uvara kaara vira ravaaqavu karare tihavata, kia ho ravaaqavu kora. Vira aruke entava kia aniromantara ti, vika kia ho vira ravaaqavu kora.

³¹ Mintumanta vaiinti nahentiqihai airitahaa Ihurara quqaa vivave ti. Vika mintima ti: Ihuva nora kaiqa vare vaivo. *Mesaiaavano* aniarirava viva Ihura kaiqa hoe aatara kaanarove, kiae ho aatara kaanarove? «Kia ho vira aatara kaanarove.» Ihuva naivano *Mesaiaavanoma* vaivo, ti.

Parasi vaiintinavu nái kiripunavu nititora

³² Parasi vaiintinavu vaiha irumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha Ihurara evaara minti ti vaumanta Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika nái kiripunavu nititomanta vika Ihura ravaaqavuke karapuhigama kareka vi.

³³ Vika mini vuvaro Ihuva vaiinti nahentiara tiharo, Te ni hampata inaaraiqakaa varikema, viraqaahai ti tititaiva inaini virerave. ³⁴ Vi entara ne ti rantareka ihavata, kiama ho ti ranta kevarave. Te oru variainanaini ne kia ho vivarave, tiro.

³⁵ Minti tumanta Iutaa vaiintinavu nai ire nai ire iha tiha, Viva tainie viraqe tenavu kia ho vira ranta kararave? Viva Giriki vatuka vonavuqi Iutaa vatanaaka hininavu varianaini minie uva vika tiva nimoreva virevave? ³⁶ Viva nariara tiharo, Ne ti rantareka ihavata, kiama ti ho ranta kevarave. Te oru variainanaini ne kia ho vivarave, tivo. Viva nana uvae tivo? Kiama tenavu vi uvara okara kankomake iruro, ti.

Qaqi variqi vuaina namariva ni muntukaqihairo ravaqiro vuanarove tura

³⁷ Minti ti vauvaro ovata no entava ekaara entavano anirora. Vi entarara nora entave tura. Ekaara entavano anirovaro Ihuva vi entaraqaa vaiharo oru himpiro naveraitiro tiharo, Namari naataa irava te variainanaini homa anianarove.

³⁸ Kotira vukuqi gara ntuvato uvava tiriara mintima tivo:

Tiriara quqaa vivave tirava vairaro vira muntukaqihairo ruvu namari voqaara qaqi variqi vuaina namariva voqamakero raanarove, turave, tiro. (*Aisaiaa 44:3*)

³⁹ Ihuva himpi vaiharo uva tuqantaakero Kotira Maraaura nimiainarara iriharo tiva nimitiro. Vaiinti nahenti Ihurara quqaa vivave tika Kotira Maraaura varerara ti vaura. Vi entara Ihuva kia qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini vurara tiro, kia Kotira Maraaura nimiaina entava vaura.

Vaiinti nahenti tuqavuvi vaura

⁴⁰ Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka airitahaa tiha, Ho quqaama Ihuva paropeti vaiintivano vaivo. Kotiva vira kahaqi vaivaro viva vira uva ti vaivo, ti.

⁴¹ Tumanta vonavu tiha, Viva *Mesaiaavanove*. tumanta vonavu aqao ti, *Mesaiaavano* kia Kariri vataihairo qo-varaiqianarove. ⁴² Kotira vukuqi *Mesaiaarara* qara ntuva tova mintima tivo: *Mesaiaavano Devitira vohaa anku vairaro Betarihemini Devitira vatukaqima vira vatataanarove*, tu-rave, ti. (Maika 5:2)

⁴³ Minti tiha vaiinti nahenti ruvaagumavi vauka hininavu Ihurara quahe vaumanta hininavu kia virara quahe vaura.

⁴⁴ Hininavu vira karapuhigama kareka auti vaura. Ho vi entara kia vikaqihairo vonkuvanovata Ihura utu varora.

Kiripunavu qaqi orurante anura

⁴⁵ Kiripu vaiintinavu vaaka nititoka anirante Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata unaini vi oruromanta vika tiha, ⁴⁶ Ne nantihae qaqi aniavo? Ne vira vita vare aniataarave, ti. Tumanta kiripunavu tiha, Kia qumina vaiintivano uva tintema kero viva uva ti vaivo, ti.

⁴⁷ Tumanta Parasi vaiintinavu tiha, Ho nevata vira una uvara quqaa uvave tiavo? ⁴⁸ Tavave tinavu nora vaiintinavuqihairoe, Parasi vaiintinavuqihairoe, Ihurara quqaa viva *Mesaiaavano* vaivo tivo? Kiama tinavuqihairo vovanovata minti tivo.

⁴⁹ Qaqi vaiinti nahenti ruvaagumavi variaka kia Mosira uva maara ho iriarara ti, vira kaara Kotiva vika qoraiqama nimitaanarove, ti.

⁵⁰ Parasi vaiintinavu minti ti vauvaro Parasi vaiinti vonkuvano Nikotimaava, viva entaqi Ihura oru tavova, viva aqao tiro, ⁵¹ Tenavu tentanavu uva maarara irihama kia *ko* tiraiti, qumina vaiintiqaa uva vataarorave. Tenavu *ko* naane tiataarave, tiro.

⁵²⁻⁵³ Minti tumanta vika tiha, Arevo? Are Kariri vataihairae aniaravave? Are Kotira vukuqi tavaane. Are viraqi tavairaro kiama Kariri vataihairo paropeti vaiintivano ho anianarove, ti. [Minti tivake nai naavu nai naavuqi vuvaro Ihuva Orivi Aiqinaqaa oru vaura.

8

Hampi nu nahentirara tura

¹⁻² Vira qararaa vaaka toqaqi Ihuva orurantero Kotira Naavuvano vau vatukara avutaqi vumanta vaiinti nahenti airitahaa viraqi oru ruvaagumavi vauvaro Ihuva oquviro vaiharo uva tiva nimi vaura.

³ Tiva nimi vaumanta maara okara ti vau vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, vika nahenti vo vita vare anura.

Vi nahentiva vaati varatova vo vaiintintiro ni vaumanta vika vira tavamake vira ravaaqavu vare Ihuva vaunaini vuru vaiinti nahenti nivuqaa vira vara himpimate Ihurara tiha, ⁴ Maara ti variara vaiintio, maa nahentiva vaati varataiva vo vaiintintiro ni vaimanta vira ravaaqavu vare are iananaini anuro. ⁵ Mosira maara uvavano mintima tivo; Nahentivano mintirera, ne ori varake oriqohai vira ruqutuqi vivaro qutu vuarire, turave. Ho arevo? Nana uvae virara tinarave? ti.

⁶ Ihurara hampi uva tiraqe tenavu Ihuraqaa uva vataare tiha vika minti tuvaro Ihuva kia uva tiraitiro, kankankaama viro nai vuqaqohairo vataqaa qara ri vaura. ⁷ Qara ri vaumanta vika himpi vaiha, vo uva vo uva Ihura ire vauvaro Ihuva vaaviarama viro vikara tiharo, Niqihairo vovano kia qora kaiqavata varairava, viva naane ori varakero vira ruqutuarire, tiro.

⁸ Ihuva minti tivakero viva qaiqaa kankankaama viro vataqaa qara ri vaumanta ⁹ vika vi uvara iri vohaiqa vohaiqavano viraqihai qaqirake vura. Naampainavu naane avuni vumanta qaraaka vaiintinavu vika naantiara vi. Vika Ihura mini ke vuvaro Ihuva nariaraa vairo.

¹⁰ Ihuva vaaviarama viro tavovaro nahentivano nai konaini nariaraa himpimatero vauvaro Ihuva tiharo, Vika tantoe variavo? Kiae vovano ariqaa uva vataarirava vaivo? tuvaro nahentivano tiharo, ¹¹ Nora Vaiintio, kia voqavanovata maini vaivo, tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho tevata kia ariqaa uva vatarerave. Ho are vuane. Are virava oru vaiharama kiama qaiqaavata qora kaiqa varaqira vuane, tiro. Turama.]

¹² Ihuva vaiharo qaiqaa vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ovavano ataa intemake, te maa vataraqaa varia vaiinti nahentika ataama nimite vauraukama vauro. Ti tivataqiro anirava kiama konkiraiqinaraqi niraitiro, viva aatitainaraqaa niharoma quqaama qaqi variqiro vuanarove, tiro.

¹³ Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu tihama, Ho are nena autu tuahere variarao. Minti ti variararo ai uvavano qumina uva una uvaqaima vaivo, ti.

¹⁴ Vika minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Te vaiha tenta kaiqara tihama kiama qumina una uva turo. Te tenta vihai anuna okarara kankomake irunarave. Te tenta vuaina okararavata kankomake irunarave. Mintunarara tiro, ti uva quqaa uvama vaivo. Te vihai anuna okararave, te maihai vuaina okararave, ne kia kankomake iriavo. ¹⁵ Ne *ko* tihama ne qaqi vaiinti avu aato vaintema keha *ko* ti variarave. Vate te kia *ko* tivakeha vaiintiqaa uva vatauro. ¹⁶ Te *ko* tiarera, homa ko avuqavu tirarave. Te *ko* tiha kiama tentaraa *ko* tirarave. Te

ko tiariraro ti Qova ti tititaiva, viva tintiro vaiharo ti kahaqi vairage te avuqavu koqai tirarave.

¹⁷ Ni maara uva qara ntuva tova mintima tivo: Vaiinti taaraqanta uva tihama vohaa uva tivera, ho vitanta uvavano quqaa uvama varianarove, turave. ¹⁸ Ho te tenta uvara quqaa uvave tiariraro ti tititaiva ti Qova, vivavata ti uvara quqaa uvaveqaima tianarove, tiro.

¹⁹ Ihuva minti tumanta vika tiha, Ai qova tantoe vaivo? tuvaro Ihuva tiharo, Ne kia ti okarara kankomake iriakara ti, ne kia ti Qora okaravata kankomake iriakave. Ne tiriara kankomake iriatirio, ne homa ti Qoraravata kankomake iriatirio, tiro.

²⁰ Ihuva Kotira Naavuqi monu vate vau *rum* uraqa vaiharo vi uvara tiro. Tuvaro vira aruke entava kia anirovarora tiro, kia vovano vira karapuhiqama kora.

Ihuva nai qorara tura

²¹ Ihuva qaiqaa vika tiva nimiro tiharo, Ho te vuari ne gumina ti rantaqi vihama, ne nenta qora kaiqa airante qutu vivarave. Te vuainanaini ne kia ho vivarave, tiro.

²² Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Viva nana uvae tivo? Viva nai tiharo, Te vuainanaini ne kia ho vivarave, tivo. Viva naivano nai arukarevae autiharo minti ti vaivo? ti.

²³ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne miahainauka variamanta te virihainaukama vauro. Ne maa vataragaahai aniakave. Te kia maa vataragaahai anuraukavauve.

²⁴ Te vaaka niara tiha, Ne nenta qora kaiqa airante qutu vivarave, tunarave. Te qaqi variqi vuraukama turo. Ne kia te tunara vi uvarara quqaave tivera, ne qora kaiqa vare uvava qaqima niqi vairamanta ne vira airante qutu vivarave, tiro.

²⁵ Minti tumanta vika Ihura ireha tiha, Ho are ta vaiintivave? tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te hoqare ni tiva nimurauka te maa vikama uro. ²⁶ Te niqaa vataarira uvava, vo uva vo uva vaimanta kiama te vi uvara tirerave. Ti tititaiva uva vo ti tiva timimanta iruna uvara, te vi uvaraqaai vaiinti nahenti vataini vaika tiva nimirerave. Ti tititaiva quqaa uvaqai ti vaivave, tiro.

²⁷ Ihuva nai qorara minti tumanta vika kia kankomake irura. ²⁸ Vika kia vira uva kankomake iruvaro Ihuva qaiqaa vikara tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha, te variari ne ti [katariqaa] tuahera kaivaro viraqaahairo ni aatovano kenko tiramanta ne ti okarara ho kankomake irihama, tiriara ho viva qaqiqai variqiro vivave tivarave. Ne vi entara te kiama tenta irike kaiqa vare vauna uvara ni tiva nimunara kankomake irivarave. Vi entara te tenta qora vira noqai iriha ni tiva nimuna uvara ne kankomake irivarave. ²⁹ Ti

tititaiva tintiro vaiharo viva kia ti qaqira kaanarove. Ti tititaiva tintiro vaimanta te vira muntukavano vai kaiqara vare vauraro viva tiriara quaheharoma kia ti qaqira kaivo, tiro.

³⁰ Ihuva minti ti vaumanta hinikuka airitahaavano Ihurara quqaa vivave ti.

Quqaa uvavano ni kuvantu kaanarove tura

³¹ Iutaa vaiinti hininavu virara quqaa vivave tuvaro Ihuva vikara tiharo, Ho ne ti uva iriqi nivera, ne quqaama ti tivataqi nika vaivarave. ³² Ne mintiaqi viha quqaa uva kankomake iriqi vivaro quqaa uvavano ni kuvantu kaira ne ho variate, tiro.

³³ Ihuva minti tumanta vika aqao ti, Tenavu tentanavu kaivaqara Eparahaamira naintivarama vauro. Kiama vo vaiintivano tinavu kantaruma taimanta vira kaiqa vare vaurauka vauro. Ho nantivarae are tinavuara ni kuvantu kaarira ne ho qaqi variate tiarao? ti.

³⁴ Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te quqaama turo. Ne vaaqu kaiqa vare variavaro ni vaaqu kaiqavano ni rumpa taimanta ne vira kaiqaqai vare variarave.

³⁵ Naavu gova vairaro qumina kaiqa vaiintivano kiama ekaa enta vikantiro variqiro viraro nai vira maaquvanoqaima vikantiro maahotama variqiro vuanarove. ³⁶ Ho te vira Maaquvano ni kuvantu kaarira ne quqaama qaqi variqi vivarave. ³⁷ Ne Eparahaamira naintivara variamanta te virara irunarave. Ne mintima vaihavata, ne ti uvara qumina uvave tihama ti harukareka auti variavo.

³⁸ Te tenta Qokanti vaiha vi haikara tavaunara ni tiva nimi vauro. Ne nenta qora vataake vaiha tavaa kaiqara, ne vi kaiqarama vare variavo, tiro.

³⁹ Ihuva minti tumanta vika tiha, Tinavu gova Eparahaamivave, ti. Tuvaro Ihuva tiharo, Ne quqaa Eparahaamira vaintinti variare tiatirio, ne vira kaiqa varaatirio. ⁴⁰ Kotiva quqaa uva timanta te vi uvara irunara ni tiva nimuraman-tavata, ne ti haru karekaqai auti variavo. Eparahaamiva kiama ne iante urave. ⁴¹ Ne nenta gova varai kaiqaraqai vare variavo, tiro.

Minti tumanta vika tiha, Kia tenavu aaranahainaa vaiintivauve. Tinavu gova Kotiva vivaqaive, ti.

⁴² Tuvaro Ihuva tiharo, Kotiva ni gova variare titirio, ne te Kotiva inaihai tuvu maini vaunarara irihama tiriara muntuka vataatirio. Kia te tenta irike tenta kaiqa vararera tuvuraukavauve. Kotiva ti tititaimanta te vira kaiqa vararera tuvuraukave. ⁴³ Ne nantihae te tuna uvara kia

kankomake iriavo? Kaiqe te ni tiva nimiare. Ne kia ti uvara antuqa arimanta ne ti uva kia irireka auti variavo.

⁴⁴ Sataaniva ni qova vaimanta ne vira muntuka vai kaiqaraqai vare variarave. Hoqarenaa entaqaahairo Sataaniva vaiharo vaiinti aruke vauva vairave. Quqaa haikavanove, quqaa kaiqavanove, kia viraqi vaivarora tiro, viva kiana quqaa uva ti vairave. Viva ekaa una haika vira qova vaiharora tiro, viva uva tiharo una uvaqai ti vairave. ⁴⁵ Ne Sataanira vainti variamantara ti, te quqaa uva turamanta ne ti uvara kia quqaa uvave ti variavo.

⁴⁶ Niqihairo tavave tiriara qora kaiqa varaivo tianarove? Ne kiana tiqaa qora uva ho vatevarave. Te quqaa uva ti vauramanta ne ti uvara quqaave tiataara vaimanta, ne kia ti uvara quqaave ti variavo. Nantihae tiriara minti ti variavo? Kaiqe te ni tiva nimiare. ⁴⁷ Kotiva vatatai vaintika vira uva iri variarave. Ne kia vira vainti vaihara ti, ne vira uva kia iri variavo, tiro.

Eparahaamiva kia vau entara te variavaunarave tura

⁴⁸ Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Tenavu ariara Sameria vataihainaava vueraiqaa vivo tuna uvava, vi uvava quqaa uvama vaivo, ti.

⁴⁹ Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kiama te vueraiqaa vuro. Te tenta qora autu tuahere vauramanta ne ti hutu qoraigama timite variavo. ⁵⁰ Ho kia te tenta hutuara noraiqamake iruro. Ti hutu tuaheraiva vovano vaivo. Viva avuqavu ko ti vaivave. ⁵¹ Te quqaa tiari iriate. Ti uva iriqi nirava kiana qutu vuanarove, tiro.

⁵² Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti nora vaiintinavu tiha, Minti tiaramanta tenavu tavaurara are vueraiqaa vuarao. Tinavu kaivaqava Eparahaamiva qaqi variqiro viro vuru qutu vurave. Paropeti vaiinti vovano vovano qaqi variqi vi vuru ekaa qutu vurave. Vika ekaa mintima qutu vuvara are nantiharae tihara, Ti uva iriqiro nirava kiana qutu vuanarove, tiarao? ⁵³ Tinavu kaivaqava Eparahaamiva nora vaiintivano variqiro viro, vuru qutu vurave. Are kia ho Eparahaamirara tihara, Te vira aatara kauraukave, tinarave. Paropeti vaiinti vikavata variqi vi, vuru qutu vi vaurave. Are nena ta vaiintivae variarao? ti.

⁵⁴ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tenta hutu tuaherake variararovauve ti hutuvano qumina varianarove. Ti hutu tuahera kaiva, viva ti Qovave. Ne virarama Kotira tinavu Variqave tiavo. ⁵⁵ Ne kia vira iri tavaarave. Te tiha, Kia vira iri tavaunarave tiararovauve, ti uvavano ni uva aanarero una uvaqai varianarove. Ho te vira iri tavaunarave, te vira uva iri vauraukave. ⁵⁶ Te vataini tuvire una entara ni kaivaqava Eparahaamiva ti quahama timitorave. Te vataini

tuvire unara viva tavovaro vira muntukavano koqe uvaro vaurave, tiro.

⁵⁷ Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao, are kiama airi ihi 50 ihi varakaraitira, qaraaka vaiintivano vaiharama are tihara, Te ni kaivaqara Eparahaamira tavau-raukave, tiarao, ti.

⁵⁸ Tuvaro Ihuva tiharo, Hoqare kia ni kaivaqava Epara-haamiva qovarama vu entara te qaqi variqi vuavauraukave, tiro. ⁵⁹ Ihuva minti tumanta vika ori utu vare vira aru kareka auti vauvaro Ihuva kukeqa viro Kotira Naavuqihairo vevarero vurama.

9

Ihuva avu qimpavu vaiintira rampai amitora

¹ Ihuva aaraini oru viharo tavovaro vaiinti vovano nai nora auhaqihairo avu qimpavu vaiintira vatatova vaura.

² Viva vaumanta Ihura vaintinavu Ihura ireha tiha, Maara ti variara vaiintio, tavave Kotira uva raqa kovaroe vira kaara maa vaiintira avu nai nora auhaqihairo qimpa virave? Naie, vira noka qokae mintiakaavo? ti.

³ Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia nai Kotira uva raqa kora kaaravauve vira avu qimpa vurave. Kia vira noka qoka Kotira uva raqa kora kaaravauve vira avu qimpa vurave. Ne vi vaiintiraqaahai Kotira kempuka kaiqa varaainara tavaate tiro, vira avu qimpa vurave.

⁴ Ti tititaira vira kaiqa tenavu aatitainaraqaa varaqi vir-erave. Entama viraro kia vovano ho kaiqa varaanarove.

⁵ Ovavano itaintemake, te vataini vaiha itaqi vuari vataini vaika ho tavevarave, tiro.

⁶ Minti tivakero Ihuva vataqaa taara vihikero taaraqo-hairo vata vira horaiqama kero, viti avu qimpa vura vira avuqaa taatau amitero tiharo, ⁷ Otu *Siromi Varuvaqi—Atitai Varuvaraqi*—muntu nena viri hiqaane, tiro. Minti tuvaro vi vaiintiva Ihuva tunte iro muntu nai viri hiqama kovaro vira avu rampai vuvaro viva vihairo oturantero ho tavamaqiro uriro.

⁸ Viva ho tavamaqiro uri vaumanta vira tataaqa naavuqi vauka tavovaro aarana oquviro vaiharo airaira ti timiate ti vau vaiintiva ho qaqi tavamaqiro uri vaumanta vika vira tave tiha, Maa ta vaiintivave ivo? Aarana oquviro vaiharo airaira ti timiate ti vai vaiintiva, maa vivave ivo? ti.

⁹ Vika minti tumanta vokuka tiha, Ho maa vivave, ti. Tumanta vokuka aqao ti, Vovanove. Vira viri voqaara vaiva urivo, tuvaro vi vaiintiva naivano ururero tiharo, Ho te maa vikave, tiro.

¹⁰ Minti tumanta vika vira ireha tiha, Nantia kaivaroe ai avu rampai vivo? ti.

¹¹ Tuvaro viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vo vira autu Ihurave. Viva vataqaa taara vihikero horaiqama kero ti tivuqaa taatau timitero tiriara tiharo, Siromi Varuvaqi muntu nena viri hiqaane, timanta te muntu vi namariraqi tenta viri hiqama kauraro ti tivu rampai vimanta te ho tavamaqi ururo, tiro.

¹² Minti tumanta vika vira qaiqaa ireha tiha, Viva taini vivarae are uruarao? ti. Tuvaro viva tiharo, Nai viva tainie vivo? Kiama te tavauro, tiro.

¹³ Tumanta vika tota avu qimpavu vaiintira vita vare vuru Parasi vaiintinavu vaunaini kora. ¹⁴ Ihuva Maara Entaqaa hora taatau kero vi vaiintira avu rampai kora. ¹⁵ Vika Parasi vaiintinavu vaunaini vira vuru komanta Parasi vaiintinavu vi vaiintira ireha tiha, Nantia kaivaroe ai avu rampai vivo? tuvaro viva tiharo, Viva hora varakero ti tivuqaa taatau timitaimanta te muntu tenta viri namariqi hiqama kauraro ti tivu rampai vimanta te ho tavauro, tiro.

¹⁶ Viva minti tumanta Parasi vaiinti hini kuka tihama, Oho, vi kaiqara varaiva Maaraqaa tinavu uva raqa keharo varaivara tiro, viva kia Kotiva inaihairo tuvivave, ti.

Tumanta hini kuka tihama, Aqao, nantiakeroe qora vaiintivano vi kaiqara nora kaiqa ho varaanarove? ti. Minti tivake hininavu vo uva tumanta hininavu vo uva ti vaura.

¹⁷ Qaiqaa Parasi vaiintinavu vira ireha tiha, Are tihara, Viva ti tivu rampai kaivo, tianarave. Vi vaiintirara are nana uvae tiarao? tuvaro vaiinti viva tiharo, Viva paropeti vaiintivanove, tiro.

¹⁸ Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu kia vira uvara quqaave tiraiti, vi vaiintirara tiha, Are unahaa tiharama ti tivu tota rampai vurave tiarao. Haaru kia ai avu qimpa vurave, ti. Minti tivake vi vaiintira vira noka qoka naarora. ¹⁹ Naaromanta vitanta anumanta vika vitanta ireha tiha, Quqaae maa vaiintira nitanta maaquve? Quqaae vira nai nora auhaqihairo avu qimpa vurave? Nantia kaivaroe vira avu rampai vivaroe ho tavaivo? ti.

²⁰ Tumanta vira noka qoka tiha, Maa vaiintira quqaama titanta maaquve. Vira avu haaru auhaqihairo qimpa vurave. ²¹ Nai nantia kaivaroe vira avu rampai vivo? Nai tavave vira avu rampai kaivo? Viva noruqama virave. Ne homa vira nai ireha tavaate. Viva naivano homa ni tiva nimianarove, ti. ²² Vitanta Iutaa vaiinti noranavu naatu qetehama minti tura. Iutaa vaiinti noranavu tota avuni uva vate tihama, Vaiinti vovano Ihurara *Mesaia*avano tinavu kahaqiarirava anivave tiantorave. Vovano minti tirera, vira kaara vira atitama kaariraro maara naavuqihairo ekaarama vevarero vuanarove, tura.

23 Minti tivakeha uva tivatorara ti, vira noka qoka Iutaa vaiinti noranavu naatu qetehama tiha, Viva noruqama virave. Nentavano vira nai ireha tavaate, ti.

24 Vitanta minti tumanta vika qaiqaama haaru avu qimpavu vaiintira aaramake virara tiha, Are Kotira avuqaa vaihara quqaa uvaqai tiane. Tenavu tavauraro Ihuva Kotira uva raqakai vaiintivave, ti.

25 Tuvaro vi vaiintiva tiharo, Ihuva nai Kotira uva raqakai vaiintivae koge vaiintie te kiama vira okara irunarave. Ti tivu qimpa vura rampai kaira te viraraqaima irunarave, tiro.

26 Tumanta vika vira ireha tiha, Ihuva ai nantie ivo? Viva nantiakeroe ai avu rampai kaivo? ti.

27 Tuvaro viva tiharo, Te vi uvara ni vaaka tiva nimuramanta ne kia vi uvara irireka auti variavo. Nantihae ne vi uvara qaiqaa irirekave? Nevata vo? Nevata vira vainti vairekae qaiqaa qaiqaa vi uvara ti ire variavo? tiro.

28 Minti tumanta vika vira noraiqamake atiha tiha, Arema vira vainti vaihara vira uva iriaravave. Tenavu tentanavu kaivagara Mosira uva iriqi vi vauraukave.

29 Kotiva Mosiraqaa uva tiva taatautora vira tenavu iriqi vunarave. Tenavu Ihurara vi vaiintiva qumina vaiintive tunarave. Tenavu kiama viva vihairo ani okarara irunarave, ti.

30 Vika minti tuvaro viva kauqu runkinkiri iharo tiharo, Ike, ti tivu rampai timitai vaiintiva, viva vihairo ani okarara ne kiae iriavo? 31 Tenavu iruraro Kotiva kiama qora vaiinti uva iri vairave. Kotiva nai uvaqai iriha ni varia vaiintika vika uvaqai iri vairave. Vira autu tuahere variaka Kotiva vika uvaqai iri vairave. 32 Haaru maa vatara hoqaramato entaraqaahairo kia vaiinti vovano nai nora auhaqihairo avu qimpa vura rampai amitorave. 33 Ihuva kia Kotiva inaihairo tuvuaare titirio, kiama ti tivu ho rampai timitaitirio, tiro.

34 Vi vaiintiva minti tumanta vika virara tihama, Ai vatatoraqaahaira are qora vaiintivanoqai variqira aniaravave. Are vo? Are tinavuvatae maara uva tiva timinarave? ti. Minti tivake vika vaiinti vira rarau vare maara naavuqihai veva vahaaqaini aqukora.

35 Vira vahaaqaini vara veva aquko uvara iriro Ihuva vi vaiintira ranta kero virara tiharo, Are Vataini Vatatai Vaintirarae quqaa vivave tiarao? tiro.

36 Tuvaro vaiinti viva Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, viva ta vaiintivave? Are ti tiva timiraqe te virara quqaa vivave tiare, tiro.

37 Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Are tave variana vaiintika, te maa vikama ariara ti vauro, tiro.

³⁸ Minti tuvaro viva tiharo, Nora Vaiintio, quqaama are vivave, tiro. Tivakero viva Ihura avuqaa tori kauru araviro vira quahama amite vaura.

³⁹ Vira quahama amite vauvaro Ihuva tiharo, Te vaiinti nahenti raira karera vataini tuvuraukave. Avu qimpa vika tavaatera tuvuraukave. Qaqi avu auti vaika avu qimpa vuatera tuvuraukave, tiro.

⁴⁰ Minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iri Ihura ireha tiha, Tinavu tivuvatae qimpa vivo? ti.

⁴¹ Tuvaro Ihuva vika tiva nimito tiharo, Ni nivu qimpa vuare titirio, kia niqaa uvavano vaitirio. Ne Kotira okara kia tavaraiti, viraqaahai ne tiha, Tenavu Kotira okara ho tavaunarave, ti variarave. Ne minti ti variarara tiro, vira kaara niqaa uvama vaivo, tiro. Ihuva minti tura.

10

Ihuva sipisipiara uva tuqantaakero tura

¹ Ihuva uva vo tuqantaa kero tiva nimito tiharo, Te quqaa uva tiari iriate. Vaiinti vovano sipisipi avutaqi vireva kia sipisipi qentiana oriqetaraitiro, qaqirakero hohaa vona vaatirero vi vaiva, vi vaiintiva muara autuarira vaiintivave, vaiinti ruqutiharo vi haikara varaarira vaiintivave.

² Vaiinti vovano sipisipi qentiana oriqetero vi vaiva, vi vaiintiva quqaa sipisipi qovama vaivo. ³ Qentiqaa raqiki vaiva vira tavero ho qenti qantua amitaivaro viva nai sipisipinavu naareharo vika autu ravaqiro vimanta vira sipisipinavu vira uva viraagamake iriha vira avataqi vi variarave.

⁴ Mintiavaro viva aaqaini nai sipisipinavu ntita vuru kero viva avuni vi vaimanta vira sipisipinavu nai qora vira uva viraagamake irihara ti, vira avataqi vi variarave. ⁵ Vira sipisipinavuvano kia vo vaiinti avataqi vivarave. Vika vo vaiinti vira uva kia viraagamake irihara ti, vi vaiintira aatu qetake vi variarave, tiro.

⁶ Ihuva minti tivakero uva tuqantaakero tiva nimumanta vika vi uvara okara kia iriraiti vaura.

Ihuva te koqemake sipisipiqaa raqikuraukave tura

⁷ Vika kia iriraiti vauvaro Ihuva qaiqaa vika tiva nimito tiharo, Te quqaama turo. Tema sipisipi vika qentivano vauro.

⁸ Ti tivuni ania vaiintika vika muara autuakavata, vaiinti ruqutiha muara varaakavata, variamanta sipisipinavu kia vika aunta iriarave. ⁹ Avutaqi vi qentira te maa vi qentikama vauro. Tiqaa vaatirero uritaraaina vaiintira ti Qova vira vitaanarove. Tiqaa uritare tuvutare irava homa kara ranta naanarove. ¹⁰ Muara varai vaiintiva muara vareharo sipisipi

aru taiqa kareva anirave. Te sipisipiarao tiha sipisipi vika qaqi variqi vihama koqemake variate ti, te anuraukave.

¹¹ Te sipisipi qoka koqekave. Sipisipi qova koqeva vaiharo nai sipisipi arukevorave tiharo antuaqiro viro, kai te vikara irihama qutu vuare tivakero qutirave. ¹² Vovano kia sipisipi qova tanava, viva qaqi kaiqa vaiintivano vaiharo tavaivaro qaakau vairivano ani vaivaro viva qetakero qaqira kero kantama vivaro, qaakau vairivano vira sipisipi vo arukero hini kiaka raantaupirima kairave. ¹³ Vira kaiqa vaiintivano qaqi kaiqa vaiintivano vaiharora tiro, viva kia sipisipi vikara noraiqaakero iriraitiro, qetakero virave.

¹⁴ Te sipisipi qoka koqeka vaiha te tenta sipisipi vi-raaqamake tavauramanta ti sipisipinavu tivata viraaqamake tavaarave. ¹⁵ Vira aanarero ti Qova ti kankoma kero tavaimanta tevata vira kankomake tavaunarave. Ho ti sipisipi arukevorave ti, te vikara irihama qutu virerave.

¹⁶ Sipisipi vonavu vika kia maa avutaraqi vaika, vikavata te una sipisipikave. Vika ti uva iriqe te vika ntita vare vuru kaarira ti sipisipinavu hampata vohaaraqi variate. Vika vohaaraqi vaiqe te vika qoka vohaiqavanoqai vairerave.

¹⁷ Te vikara irihama qutu vi qaiqaa qaqi himpinerave. Te mintiainarara tiro, ti Qova tiriara muntuka vataivo. ¹⁸ Te kia hove tiariraro kiana vovano ti ho haru kaanarove. Te tenta qutu vuataa iraqe te qutu virerave. Te qutu vuaina okararave, te qaiqaa qaqi himpuaina okararave, ti kaiqama vaivo. Ti Qova tiriara minti mintiane ti uvara, te vi uvara vararerave, tiro.

¹⁹ Minti tumanta qaiqaa Iutaa vaiinti noranavu vi uvara iri rairavi hininavu vo uva tumanta hininavu vo uva tura.

²⁰ Airitahaa tiha, Vueravano viraqi vaivaro minti tivo. Viva vueraiqaa vivo. Nantihae ne vira uva iriavo? „Kia vira uva iriate,„ tumanta ²¹ vonavu tiha, Aqao, vueraiqaa viva kiana vi uvara ho tianarove. Vueravano kia ho avu qimpa vira rampai kaanarove, ti. Minti turama.

Iutaa vaiinti noranavu qaiqaa Ihura arireka auti vaura

²² Ieruharemini haaru Kotira Naavu Quahama Amito Entarara iriha ovata no entava anirovaro vi entara kuarivano kia noraiqaakero ite vaura.

²³ Vi entaraqaa Ihuva Kotira Naavu vaunaini vaiharo Soromonura Haraarave turaqi ni vaumanta ²⁴ Iutaa vaiinti noranavu viraqi ruvaaqumavi Ihurara tiha, Are uva vo vaaka tinavu tiva timiataarave. Tavakae tinavu tiva timinarave? Are quqaa *Mesaiava*vano vairera, vutukera tinavu tiva timiraqe tenavu iriare, ti.

²⁵ Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te vaaka ni tiva nimuramanta ne kia ti uvara quqaave tiavo. Ti Qova ti noraiqama

kaimanta te vira kaiqa vare vaunarave. Ho te varauna kaiqava ti okarara ti vaivo. Ne ti kaiqa tavaarara irihama ne ti okararavata iriataarave. ²⁶ Ne kia ti sipisipinavu vaihara ti, ne kiama ti uvara quqaave tivarave.

²⁷ Te tenta sipisipinavu viraagamake tavaunarave. Vika ti uva viraagamake irihama ti avataqi ni variarave. ²⁸ Te ekaa enta qaqi variqi vira vika nimiari vika kia qutu vivarave. Kiama vovano ti kauquqihairo ti sipisipinavu raqiakero varaanarove.

²⁹ Ti Qova ti sipisipi timitaiva, viva mpegavano ekaa haika aatarakaiva vaiharo ti sipisipiqaqa raqiki vaivarora tiro, kia vovano vira kauquqihairo ho raqiakero varaanarove.

³⁰ Tetanta Qoka vohaama vauro, tiro.

³¹ Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu vi uvara kaara Ihura aavata ruqtutu kaare ti, ori utu varovaro ³² Ihuva vikara tiharo, Ti Qora koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa te ni numiqaunarave. Te nana kaiqa varaunara kaarae ne origohai ti haru kareka auti variavo? tiro.

³³ Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu Ihurara tiha, Kia tenavu ai kaiqa koqera kaara origohai ai aru kareravauve. Are vi uvara tiharama Kotira qora uva tiva amite variarao. Are qaqi vaiintivano vaiharama are Variqa Kotikantira vohaa vaireva auti variarao. Are mintianara vira kaarama tenavu ori varake ai aru karerave, ti.

³⁴ Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne Kotira vuku vataaraqi uva vo qara ntuva tova vaivo. Ne kiae vi uvara kankomake tavaavo? Kotiva vaiinti vokukara mintima tivo: Ne variqa vaiintinavuve, turave.

(Ihi 82:6)

³⁵ Tenavu iruraro Kotira uva kia una uvavata vairave. Kotiva nai uva ti vau vaiintinavukara qaqi gumina vaiintinavuara variqa vaiintinavuve turave. ³⁶ Ho Kotiva tiriara vatani vuane tivakero ti tititaimanta te vatani tuvu vaihama, niara te Kotira Maaquvanove turamanta ho ne nantihae tiriara tiha, Are Kotirama qora uva tiva amite variarao, tiavo?

³⁷ Te kia tenta Qora kaiqa varaariravauve ne kia tiriara quqaa vivave tivarave. Te tenta Qora kaiqama vare vauro.

³⁸ Ne kia tiriara noraiqaake irivera, ne te kaiqa vare variainarara noraiqaake irihama tiriara quqaa vivave tiate. Ne minti tivaro ni aatovano kenko tira irihama ti Qova tiqi vainaravata ne kankomake irivarave. Te viraqi variainarara ne kankomake irivarave, tiro.

³⁹ Minti tumanta vika qaiqaa vira karapuhiqama kareka auti vauvaro Ihuva vika kauquqihairo rugemakero qaqi tuvitarero viro.

⁴⁰ Ihuva tuvitarero viro otu Iotani Namari hini mantaraini, Ioniva tota vaiharo namari nimunaini viro, otu mini vaura.

⁴¹ Ihuva mini otu vaumanta airi vaiinti nahenti viva vaunaini anire tiha, Ioniva kia nora kaiqa varo vaiintiva vaiharo Ihurara tinavu tiya timurave. Ho tenavu tavauraro Ioniva ekaa uva maa vaiintirara tinavu tiya timuva quqaa uvaqaima vaivo, ti. ⁴² Minti tivakema mini vauka airitahaa Ihurara quqaa viva tinavu kahaqiarira vaiintivave tura.

11

Rasarusiva qutu vura

¹ Vaiinti vovano vira autu Rasarusiva Betanihainaava nora aiha viraara varero vaumanta vira auratanta Mariaka Mataaka vitantavata mini vaura. ² (Mariava koqe *ueri* vahavera Ihuraqaa agu amitero nai qiata kaahiqohairo vira aiqun nunka amitaarirava vaura.)

³ Ho vitanta vakaava rovava varomanta vitanta Ihuva vau-naini uva varake mintima ti: Nora Vaiintio, ai muntukavano vai vaiintiva nora rovava varaivo, ti.

⁴ Minti tivaketanta uva vara kovaro Ihuva vi uvara iriro tiharo, Rasarusiva noraiqaakero aiha vivo. Ho viva kياما qutu vuanarove. Ne Kotira mpeqa kaiqa tavamake vira autu tuahera kaate tiro, vi rovarava vira arivo. Ne ti Kotira Maaqu mpeqa okara kankomake tavaate tiro, vi rovarava vira arivo, tiro.

⁵ Ihuva Mataararavata, Mariararavata, Rasarusiraravata, voqamakeru antuqa aruvaro vaiharo ⁶ vi uvara iriro, viva kياما vaaka viraitiro, qaqira kero taara entavata mini vaura. ⁷ Mini varikero viraqaahairo nai vaintinavuara tiharo, Ho varaiqenavu Iutiaini vuare, tiro.

⁸ Minti tumanta vira vaintinavu aqao ti, Maara ti variara vaiintio, ninau Iutaa vaiinti noranavu ori varake ai aavata ruqutu kareka auti variarave. Are mini qaiqaa virevae auti variarao? ti.

⁹ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vo enta vo enta kuarivano aatitairaqa ho itairave. Vaiintivano aatitairaqa ni vaiva kuarivano itairaqa niharora tiro, ho taveharo kia kuntavaivaima varero kaavu nti vairave. ¹⁰ Kuarivano kia itaivaro entaqi ni vaiva kuntavaivaima varero kaavu nti vairave, tiro.

¹¹ Ihuva minti tivakero qaiqaa tiharo, Tinavu tonti Rasarusiva vaitama vivo. Te vira oru vauraqama karerave, tiro.

¹² Minti tumanta vira vaintinavu tiha, Nora Vaiintio, viva qaqi vaitavi vairera, viva koqemama vuanarove, ti.

¹³ Minti tivake vika kia kankomake iruvaro Ihuva uva tuqantaakero Rasarusiva qutu vurara tura. Vika tiha, Ihuva Rasarusirara qaqi vaitema vaivo tivo, ti.

¹⁴ Vika mintima aato iruvaro viraqaahairo Ihuva vutukero vika tiva nimitiro tiharo, Rasarusiva qutuma vivo. ¹⁵ Ho te niarao ti, ne tiriara quqaa vivave tiate ti, te Rasarusira kia vaaka oru tavaunarara quaheha vauro. Ho varaiqenavu viva qutu vinaini oru vuare, tiro.

¹⁶ Minti tuvaro vira vainti vovano Tomaasiva, vira vara autu Taapiva, viva nai kena vaintinavuara tiharo, Ho varaiqenavu maara ti vai vaiintira vataake vuare. Iutaa vaiinti noranavu vira arukaiqe tenavuvata vira vataake qutu vuare, tiro.

Ihuva Betani vatukaini vura

¹⁷ Minti tuvaro Ihuva oru viro orureru irumanta Rasarusira qutu vumanta quntama tovaro erakaimaante enta aitarora. ¹⁸ Betani vatukavano Ieruharemi aumanto 3 kilomita vira voqaaraqai vauvaro ¹⁹ Ieruharemihiro vi vatanaaka airitahaa Mariaka Mataaka muntuka kuquqama nimiteha Rasarusirara iqi rata amitareka anura.

²⁰ Ani vauvaro Mataava iruvaro Ihuvavata vihiro aaraini ani vauvaro viva Ihura vita kareva viharo Mariara naavuqi mini kero oru viro orureru ²¹ Ihurara tiharo, Nora Vaiintio, are maini variare tiaraitirio, ti vakaava kiama qutu vitirio. ²² Ho vate are Kotirara nana nana haikarae naarihara timiane tinara Kotiva vi haikara homa ai amianarove. Te virara irunarave, tiro.

²³ Tuvaro Ihuva Mataara vira tiva amiro tiharo, Ai vakaava qaiqaa qaqima himpuanarove, tuvaro ²⁴ Mataava tiharo, Ho ekaara entaqaama viva ekaa vaiinti nahenti hampata qaiqaa qaqi himpuanarove. Te viraravata irunarave, tiro.

²⁵ Tuvaro Ihuva tiharo, Vaiinti nahenti qutu vuakaqihai qaiqaa qaqi vara himpimake vaurauka, te maa vikama vauro. Vaiinti nahenti qaqi variqi vi varia okarara nimi vaurauka te maa vikama vauro. Tiriara quqaave tira vaiintiva, viva qutu viro naantiara qaiqaa qaqi himpiro variqiro vuanarove. ²⁶ Qaqi variqiro viharo tiriara quqaa vivave tirava kiama qutu vuanarove. Ho are virara quqaae tiarao? tiro.

²⁷ Tuvaro Mataava tiharo, Ho Noravauvo, quqaama tiarao. *Mesaiaavano* Kotira Maaquvano vataini tuvira iarava, are quqaa maa vivave, tiro.

Ihuva Rasarusirara iqi ratora

²⁸ Minti tivakero Mataava anirantero nai aura aarama kero evaara vira tiva amiro tiharo, Maara ti vai vaiintiva aniraivo. Viva ariarama iraivo, tiro. ²⁹ Tuvaro Mariava vi uvara iriro himpiro kantero oru Ihura vita kareva vura.

³⁰ Ihuva Mataava vaaka vira vitakonaini vaiharo kia vatukaini vaaka aniraitiro vauvaro ³¹ Mariava vira vita kareva vumanta Iutaa vatanaaka vira muntuka kuquqama

amitareka anuka tavovaro Mariava naavu qihairo vevarero kantamaqiro vumanta vika tiha, Ho Rasarusira quntama taanaini iqi ratareva vivo, tivake vikavata himpi Mariara avata vare vi.

³² Vira avata vare vuvaro Mariava oru viro Ihuva vaunaini orurerero, Ihura taverero oru vira aiqutaraini hiqiri viro vaiharo tiharo, Nora Vaiintio, are maini variare tiaraitirio, kiama ti vakaava qutu vitirio, tiro.

³³ Tuvaro Ihuva tavovaro viva iqi rate vaumanta Iutaa vaiinti nahenti vira vataake anuka, vikavata iqi rate vauvaro Ihura muntukavano qoraiquvaro viva mpo ike tiro tiharo, ³⁴ Vira taraqie quntama te iavo? tumanta vika Ihurara tiha, Anira oru tavaane, tuvaro ³⁵ Ihuva iqi rate vaura.

³⁶ Iqi rate vaumanta vaiinti nahenti tiha, Ho tavaate. Viva voqamakero Rasarusirara antuqa arivaro iqi rate vaivo, ti.

³⁷ Tumanta vonavu tiha, Viva avu qimpa vura ho rampai kaivave. Ihuva vi entara maini variare titirio, Rasarusiva qutue vitirio, kiae qutu vitirio? ti.

Ihuva Rasarusira qaqi vara himpima kora

³⁸ Minti tuvaro Ihuva qaiqaa mpo ike tivaqiro viro vira quntama tonaini orurora. Vika oriqira vira veta vate, ori vo varake qentiana tinta tonaini orurerero Ihuva tiharo, ³⁹ Ho ori vira qaqini vara kaate, tuvaro qutu vura vira auravano Mataava aqao tiro, Noravauvo, vira quntama taavaro erakaimaante enta aitaravaro vira vaata ntera viro untama ivo, tiro.

⁴⁰ Tuvaro Ihuva Mataarara tiharo, Te vaaka ai tiva amuna uvara iriane. Are tiriara quqaa vivave tirera, are Kotira mpeqa okara takuqi vainara tavenarave, tunarave. Kiae te vaaka ariara minti tunarave? tiro.

⁴¹ Ihuva minti tumanta vika ori qaqini vara kovaro Ihuva virini taveharo tiharo, Ti Qo, are tiriara ekaa enta ekaa enta iri varianara te virara irihama ariara koqema iarao turo. ⁴² Are tiriara ekaa enta ekaa enta iri varianarara irunarave. Are ti tititaanarara vaiinti nahenti kankomake iriate ti, te vikara irihama ai aarauro, tiro.

⁴³ Ihuva minti tivakero viva naveraitiro tiharo, Rasarusio, himpira vevaraane, tuvaro ⁴⁴ Rasarusiva qutu vuva qaiqaa qaqi himpiro, vira aiku kauqu uquramate vira qi-atavata tauriqohai apuqamatova viraqihairo vevarero. Viva vevarovaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vira kuvantu kaivaro ho variarire, tura.

Iutaa vaiinti noranavu Ihura aruke uvara tura (Matiu 26:1-5; Maaki 14:1-2; Ruki 22:1-2)

⁴⁵ Minti tumanta Iutaa vatanaaka Mariara tavareka anuka airitahaa vi kaiqara tave Ihurara quqaa vivave ti.

46 Tumanta hininavu qaqirake Ihura kaiqara vuru Parasi vaiintinavu tiva nimumanta 47 Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika *kansoru* vaiintinavuvata naaramake vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha vika tiha, Vi vaiintiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaivo. Tenavu vira nantimae kaainarave? 48 Tenavu vira qaqi kaarera, viva mintiaqiro viramanta vaiinti nahenti ekaa virara quqaa vivave tivarave. Minti tivaro tinavuqaa raqiki variaka Romeni vatanaaka tinavu vataake raqiha Kotira Naavu rampai aquke, tinavu vaiinti nahenti ekaa aru vehi autu kevorave, ti.

49 Minti tuvaro vi vaiintinavukaqihairo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Kaiapaasiva himpiro. Vi ihiraqi viva qiata vaiintivano vaiharo viva himpiro tiharo, Ne kia avu aatovata vaikave. 50 Romeni vatanaaka tinavu Iutaa vatanaaka ekaa ruqutu vehi autu kevorave ti, koqemama ne qaqi kaivaro vaiinti vohaiqavanoqai qutu viramanta ekaa vaiinti nahenti ho variate, tiro.

51 Kaiapaasiva vi ihiraqi qiata vaiintivano vaiharo vi uvara tiharo te tenta irikema turo tiro. Viva kia kankomake iruvaro Kotiva vira kahaquvaro viva Ihuva Iutaa vatanaa vaiinti nahentiara iriharo qutu vuainarara tura. 52 Ihuva kياما Iutaa vatanaakaraqai iriharo qutu vuarirava vauravauve. Kotira vainti ekaa raumpirimavi vaika, vikavata ntita varero vuru vohaaraqi ruvaaquma tareva Ihuva qutu vuarirava vaura.

53 Kaiapaasiva tiharo, Koqemama ne qaqi kaivaro vaiinti vohaiqavanoqai qutu viramanta ekaa vaiinti nahenti ho variate tumanta, vi entaraqaahai Iutaa nora vaiintinavu Ihura aruke uvarara ti vaura. 54 Minti ti vauvarora tiro, Ihuva Iutia vataini kia qoqaa niraitiro, qaqira mini kero oru Efaraimu vatuka qumina vata tataaqa mini oru nai vaintinavu hampata vaura.

55 Mini vauvaro Iutaa vatanaaka Vehakuma Nimito Karara ovata no entava aumanto vaumanta hihai hihai vaiinti nahenti verara Ieruhareminiqai oru vi. Mini oru vaiha vi entara veka vaiha, vika nai maara okarara iriha namari tuntuke utavaaqa hiqamake vaura.

56 Vika vaiha Ihurara aitutumaqi niha oru Kotira Naavuqi ruvaaqumavi nai ire nai ireha tiha, Ihuva hoe uru ovata naanarove, viva qeteharo kiae uruanarove? ti.

57 Minti ti vaumanta Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Ne tavaivaro Ihuva urirera, viri tinavu tiva timiqe vira karapuhiqama kaare, tura.

12

*Mariava Ihuraqaa untavu vahaverara aqu amitora
(Matiu 26:6-13; Maaki 14:3-9)*

¹ Vehakuma Nimito Karara ovata no entava aumanto vauvaro 6 entanavuqai qaqi vauvaro Ihuva qaiqaa Betanini tota vaiinti vo Rasarusiva qutuvura qaqi vara himpima kovaro vaunaini vura. ² Mini vumanta vi vatanaaka Ihura kara unta amitovaro Mataava vi karara vara vuru nimumanta Rasarusivavata vo vaiinti nahentivata Ihura hampata kara tainta tataaqa oquvi vaura.

³ Vika mini oquvi vauvaro Mariava vahavera taqu vo varero anura. Vahavera taqu vira nora monu aquko *ueri* vahaverara vira autu *naadi* vauvaro Mariava taqu vira varero vi vahaveraraqohairo Ihura aiqūqaa aqu amitero viraqaaahairo nai qiata kaukiqohairo vira aiqū nunka amitovaro vahavera unta koqeva naavu vira ekaa mpiqa kora.

⁴ Naavu vira mpiqa kovaro Ihura vaintinavuqihairo vovano Iutaasi Ikeriotiva Ihura qovarama kaarirava, viva aqao tiro, ⁵ Vi vahaverara vokika nimiharo 300 *silvaa* monu varakero vi monura vira vehi vaiinti nahenti nimiataara vaivaroma, quminama ai aiqūqaa aqu amitaivo, tiro.

⁶ Iutaasiva kia vehi vaiinti nahentiara ike mpo tiva nimitaraitiro, viva muara vaiintivano vaiharora tiro, minti tura. Viva Ihura vaintinavu monu utaqaqaa raqikiharo vi utaraqihairo kukeqa keharo vinavuka monu muara vare vaura.

⁷ Iutaasiva tiharo, Monu vira vehi vaiinti nahenti nimiataara vaivaro quminama ariqaa vahavera aqu amiteharoma taiqa kaivo, tuvaro Ihuva tiharo, Kia vi nahentira atiane. Viva vahavera tiqaa aqu timiteharo, ti quntama te entarara qerama timite vaivo.

⁸ Vehi vaiinti nahenti vo enta vo enta ni hampata variqi vivarave. Ne qaqi entaqaqaa vika homa kahaqivarave. Te kiana ni hampata vo enta vo enta variqi virarave, tiro.

Nora vaiintinavu Rasarusiravata arukareka auti vaura

⁹ Ihuva minti tivakero vaumanta Iutaa vatanaaka airitahaa iruvaro Ihuva Betanini vaumanta vika Ihuravata Ihuva qaqi vara himpimako vaiintira Rasarusiravata tavareka otu Betanini ruvaaqumavi vaura.

¹⁰⁻¹¹ Iutaa vatanaaka airitahaa Ihuva Rasarusira qaqi vara himpima korara irihama, nai nora vaiintinavu mini qaqirake, otu Ihurara quqaa vivave ti vaumanta vira kaara Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu Rasarusiravata aruke uvara ti vaura.

*Ihuva donki tauvaqaqaa Ieruharemini vura
(Matiu 21:1-11; Maaki 11:1-11; Ruki 19:28-40)*

¹² Vira qararaa vaiinti nahenti airitahaa Vehakuma Nimito Karara nareka anuka iruvaro Ihuva Ieruharemini aaraini uri vaura. ¹³ Uri vaumanta vika vira quahama amitareka togera mare voqaara teqa vare, vira vita kareka vihama naveraitiha,

Kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Noravano nai autuqaa ani vai vaiintira koqema amitaivo. (*Ihi 118:26*)

Tinavu Isareri vatanaakaqaa raqikiaina vaiintira Kotiva koqema amitaivo, ti.

¹⁴ Vika minti tivaqi vuvaro Ihuva *donki* qaraaka rantakero Kotira vukuqi tuntema kero, vira tauvaqaaqaa oquvi vaiharo Ieruharemini vura.

Haaru Kotira vukuqi virara mintima qara ntuva tova vaura:

¹⁵ O Saioni vatukaihainaakao, kia qetaate. Ho tavaate.

Niqaa raqikiarirava aniharoma, viva qaraaka donki tauvaqaaqaa oquvi vaiharo ani vaivo, tura. (*Sek 9:9*)

¹⁶ Vi uvava vukuqi vaumanta vi entara Ihura vaintinavu kia vi uvara okara kankomake irura. Naantiara Ihuva qutu-viro qaiqaa qaqi himpuaina entaraqaa vi uvava vika aatoqi ntuva vimanta irike tiha, Vi uvava Ihuva *donki* tauvaqaaqaa Ieruharemini vuainarara turave, ti tura.

¹⁷ Ihuva Rasarusira oriqi quntama toraqihairo aarama kero vira qaqi vara himpima komanta vaiinti nahenti mini Ihura vataake vauka vi kaiqara tave, viti viri voka voka tiva nimumanta ¹⁸ viraqaahai vaiinti nahenti airitahaa Ihuva nora kaiqa varorara irihama, Ihura otu vita kora.

¹⁹ Vika Ihura quahama amitareka mini vumanta Parasi vaiintinavu nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Ho tavaate. Tenavu vira qoraiqama amitaarira aarava kiama ho vaivo. Ekaa vaiinti nahenti vira avataqi vi variavo, tura.

Giriki vatanaaka vonavu Ihura oru tavora

²⁰ Giriki vatanaaka vonavuyata vi ovatara nehama Kotira autu tuaherareka Ieruharemini vi oru vaura. ²¹ Oru vauvaro Ihura vainti vo Piripira Besaida vatuka Kariri vataihainaarara tiha, Ti vaiintio, tenavu Ihura tavarerave, tuvaro ²² Piripiva vuru Entaruravata tiva amiro vitanta Entaruka vuru Ihura tiva amura.

²³ Tiva amuvaro Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintikave. Ti hutu noraiqiaina entava aniraivo. ²⁴ Te quqaama tiari iriate. *Uiti* auru kiama vataqi ututaivaro auru viva nariaraa vohaiqavano vairave. *Uiti* auru vataqi ututaivaro auruvano takavu viro turu verakero viraqaahairo auruvano taiqa virave. *Uiti* auruvano mintima kero taiqa vinaracaqaa-hairo homa airi tava qovaraiqianarove.

25 Ho vaiintivano maa vataraqaa nai qaqi variqiro vuainararaqai noraiqama kero iriqiro virava, viva ekaarama qutu vuanarove. Vaiinti vovano kia nai qaqi maa vataraqaa variqiro vuainarara noraiqaakero iriqiro virava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.

26 Taukae ti kaiqa varaataa irauka, hauri vika gumina qaqi varaqi vivorave. Vika ti avataqi aniate. Vika mintihama te variainanainima vikavata ho vaivarave. Vika mintimake ti kaiqa vara timite vaivaro ti Qova vika nutu noraiqama kaanarove.

Ihuva nai qutu vuainarara tura

27 Ho maa entara ti muntuka qoraqimanta vauro. Tenta Qorara te nana uvae tirarave? Ti Qo, vi entara aniraantorave. Vi entara qaqira kaane. Mintie tirarave? Aqao, te kia minti tirerave. Te vi entarara irihama tuvuraukave. Vi entaraqaa antura ruvaqi vuare tivakeha te tuvuraukave.

28 Ti Qo, nena autu noraiqama kaane, tiro. Minti tuvaro naaruvaihairo uvavano tiharo, Te tenta hutu noraiqama kauro. Te tenta autu qaiqaavata noraiqama karerave, tiro.

29 Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi mini himpite vauka vi uvara iri tiha, Naaruvavanoma uva tivo, tumanta hini kuka tiha, Aqao, *enselivanoma* virara uva tivo, ti.

30 Tuvaro Ihuva tiharo, Kia viva tiriarao tirovauve uva tivo. Viva niarao tiroma uva tivo. 31 Ho maa entava vataini vaika *ko* tiaina entavave. Maa entara vataini variakaqaa raqiki vaira Sataanira mpeqa raqa kaaina entarave. 32 Vat'aihai ti tuahera kaiqe te vaiha ekaa vaiinti nahenti rarauru kaari vika te variainanaini anivarave, tiro. 33 Ihuva vi uvara tiharoma nai qutu vuaina okarara vika tiva nimura.

34 Minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka aqao ti, Kotira vukuqi qara ntuva tova tiharo, *Mesaiiaavano* Kotira mpeqavano ekaa enta qaqi variqiro vuanarove turave. Are nantiharae nenara tihara, Ti Vataini Vatatai Vaintika tuahera kevarave, tiarao? „Are nena qutu vinarara tianara tenavu vi uvara kia ho iruro.“ Are tihara, Ti Vataini Vatataikave, tianarave. Are ta vaiintivave? ti.

35 Tuvaro Ihuva tiharo, Inaaraiqaqai ovavano ni hampata vaiharo itaqiro vuanarove. Konkiraqi ni vaiva kia nai tainie vuaina aarara kankomakero irirara ti, ne konkira ariraqi nuarorave ti, ne ovavano qaqi ite variainaraqaa niha variate.

36 Ovavano qaqi vaina entaraqaa ne vi ovava quqaa vivave tivake virara iriqi vihama nuate. Minti tihama ne ova vaintivara vaihama, nevata ovavano itaainantemake itaqi vivarave, tiro.

Ihuva vi uvara tivakero viraqaahairo kia vika nivuqaa vairaitiro, kukeqaviro vaura.

Iutaa vaiintinavu Ihurara kia quqaa vivave tura

³⁷ Ihuva vika nivuqaa vaiharo nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varomanta vika tavevata vira qaqirake kia virara quqaa vivave tura. ³⁸ Vika virara kia quqaa vivave tuvarora tiro, vi entara Aisaiaava haaru uva tivatova quqaa vivau vaura. Haaru Kotiva vaiinti vo Aisaiaara kahaquvaro Aisaiaava paropeti vaiintivano vaiharo, qumina enta vaiharo vi uvara quqaa tiva nimiro tiharo,

Nora Vaiintio, tavave tinavu uvara quqaave tivo? „Kia vovano quqaave tivo.” Nora Vaiintivano nora kaiqa vara kaivaro tavave vira kaiqa kankoma kero tavaivo? „Kia voqavanovata vira kankomakero tavaivo,„ tura. (*Aisaiaa 53:1*)

³⁹ Aisaiaava minti turara ti, vika kia Ihurara quqaa vivave tura. Aisaiaava qaiqaa *Mesaiaarara* tiharo:

⁴⁰ Vi vaiintika qora aara qaqirake tiriara tinavu kahaqiane tivorave tivakero, Kotiva vika avu aato tinta kaimanta vika kia avuqohai ho tave, vika kia aatoqihai ho iriavo, tura. (*Aisaiaa 6:10*)

⁴¹ Aisaiaava haaru vaiharo *Mesaiaara* mpeqa okara takuqi vaira taveharora tiro, viva virara tiva nimura.

⁴² Vi entara Iutaa nora vaiintinavuqihai vokuka tiha, Quqaama Ihuva vivave, ti. Minti tiha vika Parasi vaiinti naatu getake qaqirake kia quqaa vaiha vi uvara tiraiti, Maara naavuqihai tinavu ekaara tititama kevorave ti, vika kia vi uvara quqaa tura.

⁴³ Vika kia Kotiva vika quahama nimitaainarara no-raiqaake iriraiti, vika qaqi vaiintivano quahama nimitaainararaqai noraiqaake iri vaura. Ho vika viraraqai irihara ti, vika kia quqaa Ihurara quqaa vivave tura.

Ihura uvavano ko tianarove tura

⁴⁴ Ihuva naveraitiharo tiva nimiro, Tiriara quqaa vivave tirava kiana tiriaraqai quqaave tianarove. Viva ti tititaira viraravatama quqaave tianarove. ⁴⁵ Vaiintivano ti taveharo ti tititairavatama tavaanarove.

⁴⁶ Tiriara quqaa vivave tirava konkiraqi nuantorave ti, te ova voqaara vira ataama amitarera vataini tuvuraukave.

⁴⁷ Te kia vataini variakaqaa uva vatarera tuvuraukavauve. Vataini vaika ho variate ti, te tuvuraukave. Ti uva iriro raqa kairava viraqe kia tevauve viraqaa uva vatararave.

⁴⁸ Ti qoririma timitaaina vaiintiraqaave, ti uva raqa kaaina vaiintiraqaave, vovano viraqaa uva vataanarove. Te tiva tauna uvava ekaara entaqaa viraqaa uva vataanarove.

⁴⁹ Te kiama tenta irike uva ni tiva nimuro. Ti Qova minti minti tiane tivakero ti tititaimanta te vira uva muntu ni tiva nimuro. ⁵⁰ Te kankomake iruraro ti Qora no irirava ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Ho ti Qova minti minti tiane ti uvara, te vi uvara ni tiva nimuro, tiro. Ihuva minti tura.

13

Ihuva nai vaintinavu aiqū hiqama nimitora

¹ Vehakuma Nimito Karara ovata no entava vohaa entaqai qaqi vauvaro Ihuva vaiharo iruvaro nai vataihairo tuvurantero nai Qova vaunaini oru vuaina entava aumanto vaura. Mintima vauvaro Ihuva vaiharo nai vaiinti nahenti vataini vaikara voqamakerō antuqa aruvaro iriharo vaura. Viva vikara antuqa aruvaro iriqi viviro, vuru qutu vura.

² Entama vuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata kara ne vauvaro vira vainti vovano Iutaasi Ikeriotiva Saimonira maquvano vauvaro Sataaniva Ihura qovarama kaarire tiro, Iutaasira vira aatoqi qora uva vatovaro Iutaasiva Sataanira uva irura. ³ Iutaasiva mintimakerō iri vauvaro Kotiva ekaa haika Ihura kauquqi vatora virara Ihuva kankomakerō iriro. Ihuva Kotiva unaihairo tuvuva, viva qaiqaa Kotiva unaini tuvurantero vuainara viraravata kankomakerō irura.

⁴ Ho viva vaiharo kara no taintaraqaaheiro himpiro nai utavaaqa hini ravaqaakero *tauri* avuni rumpa varero oru ⁵ tanuqi namari qihia varero oru nai vaintinavu aiqū hiqama nimitoharo *tauri* rumpa toraqohairo namari aiqūqaa nunkakero aaharaiqama nimitero.

⁶ Mintiaqi viharo Saimoni Pitaava vaunaini anirovaro Pitaava aqao tiro, Nora Vaiintio, are ti hiquvatae hiqama timitareva auti variarao? tuvaro ⁷ Ihuva tiharo, Vate te maa kaiqara varaurara are kiama virara kankomake iriarao. Naantiara are virara kankomakerō irinarave, tiro.

⁸ Tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, are nora vaiintivano vaihara mintina kaiqara vara timiterorave. Are kiama ti hiqū ho hiqenarave, tiro.

Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te ai aiqū hiqama amitaarera, are kiama ti vainti vainarave, tiro. ⁹ Minti tuvaro Saimoni Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, are mintirera, kia ti hiqūqai hiqama timitaraitira, ti kauquvata ti qiatavata hiqama timitaane, tiro.

¹⁰ Tuvaro Ihuva tiharo, Namari tuntukero vairava qaiqaa qumina tuntuantorave. Viva nai aiqūqai hiqama kaarire, tiro. Ne ekaa homa variavaro vohaiqavanoqai niqihairo kia ho vaivo, tiro. ¹¹ Ihuva nai vainti vovano navutaaka tiva nimiaina vaintirara iriharo minti tura. Ne ekaa ho variavaro niqihairo vohaiqavanoqai kia ho vaivo, tiro.

¹² Ihuva minti tivakero vika aiq̄u hiq̄ama nimitero qaiq̄aa oru utavaaqa ravaqaakora nonkutero nai vaura qoq̄araaraq̄aa oquviro vaiharo vika tiva nimitero tiharo, Ho te maa kaiq̄ara ni vara nimitaunarara ne hoe vira okarara iriavo? ¹³ Ne tiriara Nora Vaiintive, maara ti vai vaiintirave tiavo. Te mintima vaunarara ti, ne homa tiriara minti tivarave. ¹⁴ Ho te ni Nora Vaiinti, maara ti vaura vaiintika vaiha, te ni paanaa kaiq̄a vara nimitahama ni aiq̄u hiq̄ama nimitauro. Nevata ti aanare vaiha nai aiq̄u hiq̄ama amite nai aiq̄u hiq̄ama amite iate. ¹⁵ Ne te iainante iate ti, te ni paanaa kaiq̄a vara nimitauro.

¹⁶ Te quq̄aa tiari iriate. Kaiq̄a vaiintivano viva kia nai nora vaiinti aatara kairave. Vo haikara atitaivaro oru vi vaiintiva, viva kia nai atitai vaiintira vira aatarake vairave. ¹⁷ Ne vi uvara okara kankomake iriq̄i vihama vi kaiq̄ara mintimake varaq̄i vivera, ne quahehama variq̄i vivarave.

¹⁸ Ho kia te ni ekaukara turo. Te tenta kaama tauna vaintika te vika viraq̄amake tavaunarave. Vika okaravata irunarave. Maa entara Kotira vukuq̄i haaru uva vo qara ntuva tova vate vivauma varianarove. Mintima tiro:

Vaiinti vovano tintiro vaiharo ti kara nero viraq̄aahairo tuq̄antaa viro ti qoraiq̄ama timitaanarove, turave. (*Ihi 41:9*)

¹⁹ Niq̄ihairo vaiinti vovano ti qoraiq̄ama timitaainarara te vate ni tiva nimi vauro. Viva naantiara ti qoraiq̄ama timitaira ne vaiha, vate te tiva nimunarara irihama ho tiriara quq̄aa vivave tivarave.

²⁰ Te quq̄aa tiari iriate. Vaiinti vovano te atitaaina vaintira quahama amiteharo viva tivata quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove, tiro.

Vovano Ihura nai navutaa kauquq̄i kaaainarara tura
(*Matiu 26:20-25; Maaki 14:17-21; Ruki 22:21-23*)

²¹ Ihuva minti tivakero vauvaro vira muntukavano qoraiquvaro viva uva vutukero tiva nimitero tiharo, Te quq̄aa tiari iriate. Niq̄ihairo vovano ti harukaate tiro, vuru tiriara navutaaka tiva nimianarove, tiro. ²² Minti tumanta vira vaintinavu airi aato iriha vika nai tave nai tave iha tiha, Ihuva ta vaiintirarae vi uvara tivo? ti.

²³ Minti ti vauvaro Ihura voq̄amakero antuqa aru vaiintiva viva Ihura tataaqa oquviro vaura. ²⁴ Oquviro vauvaro Saimoni Pitaava virara kauqu katu riharo tiharo, Are Ihura irehara tavaane. Ta vaiintivae mintianarove, tiane, tuvaro ²⁵ vi vaiintiva Ihuraq̄aa muntuvi vaiharo Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, viva ta vaiintivave? tiro. ²⁶ Tuvaro Ihuva tiva amiro tiharo, Te mpareti viti tanuq̄i vaati quntamake vaiinti

vo amiaina vaiintira, ho vi vaiintiva vivave, tiro. Tivakero mpareti viti varakero tanuqi vaati quntama kero Iutaasi Ikeriotira amiro.

²⁷ Amuvaro Iutaasiva kara viti varovaro Sataaniva Iutaasira avu aatoqi viqetovaro Ihuva Iutaasirara tiharo, Ho kantera nena vararera tina kaiqara varaane, tiro. ²⁸ Minti tumanta vira vaintinavu hininavu kara taintaqaa oquvi vaukaqihairo kia vovanovata vira uva okara ho irura. ²⁹ Vika tiha, Iutaasiva monuqaa raqiki vaiva vaivaro Ihuva hura ovata naaina karara iriharo oru varaarire tiharoe tivo? Viva vehi vaiinti monu muntu nimiarire tiharoe tivo? ti. ³⁰ Vika minti ti vauvaro Iutaasiva mpareti viti amura varero vevarero viro. Viva entaqi vura. (Ioni 9:5, 11:9-10, 12:35-36 tavaane.)

Ihuva qaraaka maara uva tiva nimura

³¹ Iutaasiva vevarero vuvaro Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintikave. Vate ti mpeqa okaravano takuqi vaiva govarama vivo. Vate te Kotira mpeqa okara takuqi vaira govarama kauro. ³² Te Kotira mpeqa okara takuqi vaira govarama kaarera, Kotiva viva ti mpeqa okara takuqi vairavata qovaramama kaanarove. Viva vaakama mintianarove.

³³ Ho ti vaintinavuvauvo, te ni hampata inaaraiqaqai varike vuvarira ne naantiara guminama tiriara rantevarave. Te Iutaa vaiinti noranavu tiva nimunantemake, nivata vi uvaraqaqai tiva nimuro. Te vire iainanaini ne kia ho vivarave, tunarave.

³⁴ Te vate qaraaka maara uva ni tiva nimiari ne iriate. Ne voqamake nariara nariara antuqa arira variate. Te niara muntuka vataainantemake, ne nariara nariara muntuka vateha variate. ³⁵ Ne nariara nariara antuqa arira vaimanta vaiinti nahenti ni tavehama vika niara tiha Ihura vaintive tivarave, tiro.

Pitaava te Ihura kia tavaunarave tiainarara Ihuva tura (Matiu 26:31-35; Maaki 14:27-31; Ruki 22:31-34)

³⁶ Ihuva minti tuvaro Saimoni Pitaava vira irero tiharo, Nora Vaiintio, are taini virevave tiarao? tuvaro Ihuva tiharo, Te vire iainanaini maa entara are kia ti tivataqira ho vinarave. Varikera naantiarama ti tivataqira vinarave, tuvaro Pitaava tiharo, ³⁷ Nora Vaiintio, nantihae te kia maa entara ai avataqi ho virarave? Te ariarao tiha, homa qutu virarave, tiro.

³⁸ Tuvaro Ihuva tiharo, Quqaae are tiriarao tira, qutu vinarave? Te quqaa tiarirara iriane. Kokoraaravano kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave, tiro.

14

Kotiva inaini vua aarava Ihuvama

¹ Ihuva nai vaintinavu tiva nimitiro tiharo, Kia tiriara irivaro ni muntukavano qoraiqiarire. Ne Kotirara kem-pukaiqamake iriqi vintemake, tiriavata kempukaiqamake iriqi vuate. ² Ti Qora maaqaini airi vo naavu vo naavu vaimanta te niara iriha oru qerama nimitarera vuro. Kia mintima vaitirio, kiama te ni tiva nimuraitirio. ³ Te oru ni qerama nimate orurante tuvu ni ntitake, tenta vairera vari-ainanaini vuru ni kaari, nevata te variainanaini vaivarave. ⁴ Te virera una aarara ne kankomake iriarave, tiro.

⁵ Tuvaro Tomaasiva aqao tiro, Nora Vaiintio, kiama tenavu are vireva iana aarara kankomake irunarave. Ho nantiekee tenavu are vireva ina aarara ho kankomake tavararave? tiro.

⁶ Tomaasiva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kotiva inaini vi varia aarava vaireva, te maa vi aarukama vauro. Quqaa okaravano vaireva, te maa vikama vauro. Vaiinti nahenti qaqi variqi vi okarava vaireva, te maa vikama vauro. Vaiintivano kia vo aaraqaa rantero ti Qova inaini ho vuanarove. Tegaima ti Qova inaini vi varia aarukama vauro. ⁷ Ne ti kankomake tavaakara ti, ne ti Qoravata kankomake tavevarave. Vate maa entaraqaahai ne ti Qoraravata kankomake iri tavaakama variavo, tiro.

⁸ Minti tuvaro Piripiva tiharo, Nora Vaiintio, ho nena Qora humiqairaqe tenavu tave ho tavauro tiare, tuvaro ⁹ Ihuva vira tiva amiro tiharo, Piripio, te ni hampata vukai enta vaurara are kiae ti kankoma kera tavaarao? Ti tavaiva ti Qoravatama tavaivo. Are nantiharae tiriara nena Qora tinavu humiqaaane tiarao?

¹⁰ Piripio, te tenta Qoraqi vauraro ti Qova tiqima vaivo. Are kiae vi uvarara quqaave tiarao? Te ni tiva nimuna uvara kia tenta aatoqihai irikehavauve ni tiva nimuro. Ti Qova tiqi vaiharoma nai kaiqa vare vaivo. ¹¹ Te tenta Qoraqi vauraro ti Qova tiqima vaivo. Vi uvararama quqaave tiate. Ne kia tiriara irivera, ne te kaiqa varaunara virara iriha tiriara quqaa vivave tiate.

¹² Te quqaa tiari iriate. Tiriara quqaa vivave tivakero iriqiro virava, viva vaiharo te kaiqa varaunantema kero kaiqa varaunarove. Te tenta Qova inanaini vuainarara tiro, vira kaiqavano ti kaiqa aataranarove. ¹³ Ne ti kaiqarao tiha homa ne vi haikarave, vi kaiqarave, ti iraiqe te ni nimirarave. Ne ti Qora mpeqa okara takuqi vaira tavaate ti, te vira Maaquvano mintirerave. ¹⁴ Ne ti kaiqarao tiha vi haikarave vi kaiqarave iraverava, te ni nimirarave.

Kotiva nai Maraqura vara kairaro tuvuarire tura

¹⁵ Ni muntukavano tiriara vairera, ne ti uvaqai iriqi vuate. ¹⁶ Ne mintiqe te tenta Qora iraariraro viva ni kahaqaiainara

Kotiva nai Maraḡura quḡaa uvaḡai ti vaira varakairaro viva ni hampata ekaa enta ni airuḡireva tuvu varianarove.

¹⁷ Ḡaḡi vaiinti nahenti vataini variaka kia ho Kotira Maraḡura tavevarave. Vira okaravata kia ho irivarave. Vika kia tavehara ti, vika kia vira ho varevarave. Ne vira tavaara maa entara viva ni hampatama vaivo. Naantiara viva niḡirama varianarove.

¹⁸ Kia te ni maini ke vuari ne *iqā/viḡa* vainti voḡaara nentaraa vaivarave. Te ni kaainanaini ḡaiḡaa orurante tuvirevave.

¹⁹ Inaaraiḡa te variarira ḡaḡi vataini variaka kia ti ho tavevarave. Neḡaima ti tavevarave. Te ḡaḡi variḡi vuarirauka vaunarara ti, nevata ḡaḡi variḡi vivarave. ²⁰ Vi entara te tenta Qoraḡi vaunarave, ne tiḡi variarave, te niḡi vaunarave, ne virara virara kankomake irivarave.

²¹ Ti uva iriro viraḡaahairo kia ḡaḡira karaitiro iriḡiroḡai virava, viva vairaro vira muntukavano tiriara quḡaama varianarove. Tiriara muntuka vairava vairaro ti Qora muntukavanovata virara vairaro ti muntukavanovata vi vaiintirara varianarove. Te vaiha vi vaiintira tenta okara ḡoḡaa umiḡarerave, tiro.

²² Tuvaro Iutaasiva kia Iutaasi Ikeriotiva vo Iutaasiva, tiharo, Nora Vaiintio, nantiharae are nena okara kia vataini variaka numiḡaraitira, tinavuḡai humiḡenarave? tiro.

²³ Iutaasiva minti tuvaro Ihuva tiharo, Vataini variaka kiama tiriara muntuka vataavo. Vaiinti vovano tiriara muntuka vatairava, viva ti uva iriḡiro viraro ti Qora muntukavano viraravata viraḡe tetanta Qoka vi vaiintira vataake oru vairerave. ²⁴ Vaiinti vovano kia tiriara muntuka vaiva, vi vaiintiva kia ti uva avataḡiro vuanarove. Te ni tiva nimuna uvara kia tenta irikevauve ni tiva nimunarave. Te ti Qoraḡaahai vi uvara vare muntu ni tiva nimunarave.

²⁵ Te vate ni hampata vauna entara maa uvara ni tiva nimuro. ²⁶ Te vuariraro ti Qova ni kahaḡiainara nai Maraḡura varakairaro viva ti kaiḡara iriharo tuvu vaiharo, ekaa haikara ni numiḡeharo ni avu aatovata kahaḡira ne te tuna uvara kia taurukaraiti, ho irivarave.

²⁷ Te virevave. Te vihama niara muntuka paru ira variate turo. Maa vatanaaka nai uva mante nai uva mante iha tihama, muntuka paru ira variate ti variarave. Vika minti tiha qumina uvaḡai ti variarave. Te niara muntuka paru ira variate tuna uvava kiama qumina uvave. Kiama nenta muntuka kaivaro ḡoraiḡiramanta ḡeteha variate.

²⁸ Te ni maini ke oru vi orurante tuvuainarara ni tiva nimuna uvara ne vaaka iriarave. Ti Qova ti haataraarirava vairara ti, ni muntukavano tiriara quḡaa vairera, te tenta gova inanaini vuainarara ne quahaheha vaivarave. ²⁹ Vi

haikava vi haikava naantiara minti minti iainarara te vate ni tiva nimuro. Ho naantiara ne tavaivaro vi haikava vi haikava minti minti ira, ne tiriara viva ti uvava vate quqaa vivauma vaivo tivarave.

³⁰ Ho maa entara vatani variakaqaa raqiki vaiva, Sa-taaniva, ani vaimantara ti, vira kaara te kia ni hampata vukai uva tivarave. Vira kempukavano kia ti ho haatara kaanarove. ³¹ Ti muntukavano ti Qorara vainara vatani vaika vira tavaate ti, te ti Qora noqai iriqi virerave. Ho varaiqenavu maaqihai vevare vuare, tiro. Ihuva turama.

15

Ihuva uaini naaquntara uva tuqantaakero tiva nimura

¹ Ihuva uva vo tuqantaakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te *uaini* naaqunta nora koqeka vauraro ti Qova *uainiqaa* raqiki vaiva vaimanta ne *uaini* naaqunta kaarama variavo.

² Ti Qova tavaivaro kaara vovano kia tava iraivaro viva vira teqa qaqira aqukero oru tavaivaro vo kaaravano ko-gema kero tava iraivaro voqavata iraarire tiro, viva vira ruhoqakero hiqama kero vatairave. ³ Ne vaaka ti uva iriakara ti, ne homa hiqama vuaka variavo.

⁴ Ne tiqi vaiqe te niqi variare. Naaqunta kaaravano qaqi kanta vairava kia ho tava iraanarove. Kaaravano noraqaa vairava homa tava iraanarove. Mintintemake, ne kia tiqi vaivera, ne kia ho koqe kaiqavata varevarave.

⁵ Tema *uaini* nora vauramanta ne mare kaarama variavo. Ti vataakero vairaqe te vira vataake variarirava, vivama koqe tava airi tava iraanarove. Ne kia ti vataake taatauvi vairaiti ne nentaraa vaivera, ne kiana vo kaiqavata ho varevarave.

⁶ Naaqunta kaara qaqira teqa kaivaro aaharuqama vinan-tema kero, ti vataakero kia vaina vaiintira ti Qova qaqira kaanarove. Naantiara viva tegakero qaqira kaaina kaarara raupi varero ihaqira aqukairaro ita taiqa vuanarove.

⁷ Ne ti vataake vohaa vaivaro ti uvavano ni avu aatoqi vair-era, ne Kotira aarehama nenta muntuka vainara iraivaro viva ni nimianarove. ⁸ Ne ti uva iriqi viha *uaini* naaqunta voqaara airi tava koqe tava iraivaro ti Qora autuvano takuqi vaiva noraiqiarire. Ne mintiaqi viha ne quqaama ti vaintima vaivarave.

⁹ Ti Qora muntukavano tiriara vaintemakero, ti muntuka-vanovata niara vaivo. Ti muntukavano niara variainarara iriha, ne ti uvaqai iriqi vuate. ¹⁰ Te ti Qora no iriqi vi vauraro vira muntukavano tiriara vaivo. Nevata te mintunantemake, ti uva iriqi vivera, ti muntukavanovata

niara variqiro vuanarove. ¹¹ Ti muntukaqihairo koqe inantemakero, ni muntukaqihairovata koqe iramanta anomake quaheha variate ti, te maa uvara ni tiva nimuro.

¹² Te uva vo tiari ne vi uvara iriqi vuate. Ti muntukavano niara vainantemake, nevata nariara nariara muntuka vateha variate.

¹³ Kia nai qaqi variainarara noraiqaakero iriraitiro, nai navunaakarao tiro qutu vina vaiintira muntukavano vaireva, nai noraiqaakero uritarero vaivo.

¹⁴ Ne ti uva iriqi vivera, ne ti navunaakama vaivarave. ¹⁵ Qaqi kaiqa vaiintivano vaiharo kiama nai nora vaiintivano minti minti iaina okarara irirave. Virara irihama kia te niara ti kaiqa vaiintive tivaqi virerave. Te niara ti navunaakave tivaqi virerave. Te ti Qora uva ekaa ni tiva nimunarara ti, te niara ti navunaakavema turo.

¹⁶ Nevauve ti kaama taavo. Tema ni kaama taunarave. Katarivano koqe tava irainantemake, nevata koqe tava mpeqa tava irate variate ti, te ni kaamate noraiqama kauuro. Ne koqe tava iraqi viha nana nana haikarae ti hutuqaa irera, ti Qova ni nimianarove.

¹⁷ Te maa uvaravata niara kempukaiqamake turo: Ne vaiha nariara nariara muntuka vateha variqi vuate.

Vataini vaika ni navutaiqivarave tura

¹⁸ Vataini vaika qora kaiqa vareka ni navutaiqihama kia niara antuqa arira vaivarave. Ho iriate. Vika ti naane navutaiqama tokara ti, vika nivata navutaiqivarave. ¹⁹ Ne vataihainaa vainti vaimantavauve vika niara tintanavu navunaakave tivakeha niara antuqa arira vaivarave. Te vataini variakaqihai ni naarama kauramanta ne ti vaintinavu variavo. Vate ne kia vika vainti variamanta vika vira kaara ni navutaiqiha vika kia niara antuqa ntaihaimanta variavo.

²⁰ Te vaaka tunara iriate. Kia kaiqa vaiintivano nai nora vainti aataru kairave. Vataini variaka ti qoraiqama timitaakara ti, vika nivata qoraiqama nimatevarave. Vika ti uva irihavauve ni uvavata ho irivarave.

²¹ Ne ti vainti variamantara ti, vika vira kaara nivata qoraiqama nimatevarave. Ti tititairara kia kankomake iriarara ti, vika mintivarave. ²² Te kia muntu vika tiva nimuraitirio, vika qora kaiqa varaara kaara vikaqaa kia uva vaitirio. Te muntu vika tiva nimunarara tiro, viraqaahairo vika aqao kia are vi uvara tinavu tiva timianarave tiva kia ho varianarove.

²³ Vaiintivano ti navutaiqiharo ti Qoravata navutaiqianarove. ²⁴ Vo kaiqa kia vika ho varaa kaiqara, te vi kaiqara vika nivuqaa vaiha vare vaunarave. Kia te minturaitirio, kia vikaqaa uva vaitirio. Vika ti kaiqa tave quqaave tiataara vaimanta, titanta Qoka navutaiqiaivo.

²⁵ Vika mintima variavaro uva vo haaru qumina vaka gara ntuva tova vate vivauma vaivo. Mintima tiro: *Kia uva vaimanta vika qumina uva kaara ti navutaiqiavo*, turave.

(Ihi 35:19)

²⁶ Ho ni kahaqiarirava vovano tuvuraanarove. Viva Kotira Maraqravano quqaa uvaqai ti vaiva, viva Kotiraqaahairo tuvuraanarove. Te vira ti Qoraqaahai atitaariraro viva tuvu vaiharo tiriara ni tiva nimianarove.

²⁷ Nevata tota enta ti vataake variqi vuakara ti, ne tiriara vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiate.

16

¹ Ni naantiara popohairamanta ti uva qaqira kevorave ti, te vi uvara vi uvara vate ni tiva nimuro.

² Naantiara vika ni nitihama maara naavuqihai nititama veva kevarave. Vo enta ani ntairamanta vika ni aruke tiha, Tenavu Kotira kaiqa vare vauro, tivarave. ³ Vika tiriavata ti Qoraravata kia kankomake iriakara ti, vika mintivarave.

⁴ Ho te vate maa entara naantiara ni qoraiqama nimiterara tiva nimi vauro. Naantiara vika minti minti imanta ne vi entara te maa uvara tunara aatoqi ntuva viramanta irivarave. Tota te ni hampata vaihara ti, kia te vi uvara vi uvara ni tiva nimunarave.

Ihuva Kotira Maraqravano varaaina kaiqarara tura

⁵ Ho inaraiqaqai varike te ti tititaiva inaini virerave. Te mini virerave turamantavata, kia niqihairo vovano tiharo, Are taini virevae auti variarao? tivo. ⁶ Ne te vaaka ni tiva nimunarara irihama ni muntuka qoraiqimanta variavo.

⁷ Ho te quqaama turo. Ne koqemake variate ti, te virerave. Te kia vuariraro ni kahaqiarirava kia ho tuvuanarove. Te oru vi vira varakaariraro viva ne vainaini tuvuarire.

⁸ Kotira Maraqravano tuvu vaiharo viva vataini vaika taaramo haikara vika tiva nimianarove:

(1) vika qora kaiqarave,

(2) koqe kaiqa okararave,

(3) Kotiva ko tiaina okararave, tiva nimianaro.

⁹

(1) Vika qora kaiqara:

Vataini variaka kia tiriara quqaa vivave tiarara tiro, Kotira Maraqravano vika nai vaaqu kaiqa okarama numiqaanarove.

¹⁰

(2) Koqe kaiqa okarara:

Te tenta gova inanaini vuari ne kia ti qaiqaa taverara tiro, viva vaiharo koqe kaiqa okara ni numiqaanarove.

¹¹

(3) Kotiva ko tiaina okarara:

Maa entara maa vataraqaa raqiki vaiva Sataaniva nora uva varairara tiro, Kotira Maraqravano vaiharo Sataanira uva

okara vataini vaika tiva nimianarove. «Kotira Maraḡuravano mintimakero taaramo haikara tiva nimianarove.»

¹² Te ni vo uva vo uva tiva nimiarirava vaimantavata, te vate kia vi uvara tirerave. Te vate vi uvara tiarera, ne kia vi uvara ho irivarave.

¹³ Quḡaa uvaḡai ti vaira Maraḡurava tuvurero, viva vaiharo ni ntita varero koḡe aara numiḡeharo quḡaa okara ekaa okaravatama ni numiḡaanarove. Viva kia nai irikero ni tiva nimiraitiro, viva ti Qova tina uvaḡai ni tiva nimianarove. Naantiara vi haikava vi haikava minti mintima kero ḡovaraḡiḡainara, viraravata viva ni tiva nimianarove.

¹⁴ Viva te uva tiainara viravata ni tiva nimiainarara tiro, ti hutuvano noraiḡianarove. ¹⁵ Ekaa ti Qova i haikara te una haikaravatama vaimantara ti, te vaaka tiha, Kotira Maraḡura viva te una haikarara iriro vara kero ni tiva nimianarove, tunarave. ¹⁶ Ho inaaraiḡaḡai ne varike kia ti tavevarave. Viraḡaahai inaaraiḡaḡai ne varike ti ḡaiḡaa tavevarave, tiro.

Ne mpo ike tivaḡi vi, viraḡaahai ne ḡaiḡaa quahevarave tura

¹⁷ Ihuva minti tumanta vira vainti hini kuka nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Viva nana uvae tivo? Viva tiharo, Inaaraiḡaḡai ne varike kia ti tavevarave, tivakero ḡaiḡaa tiharo, Inaaraiḡaḡai ne varike ti tavevarave tivo. Minti tivakero viva nai ḡova inaini vuainararae tivo? ¹⁸ Viva tiharo, Ne inaaraiḡaḡai varikeve ti uvara, kia tenavu vi uvara kankomake iruro, ti.

¹⁹ Minti ti vauvaro Ihuva irumanta vika vi uvara vira irareka auti vauvaro viva tiharo, Te vaaka tunarara ne inaaraiḡaḡai varike kia ti tavevarave viraḡaahai inaaraiḡaḡai varike ti ḡaiḡaa tavevarave tunarave. Ne vi uvararae nai ire nai ire i variavo?

²⁰ Ho te quḡaa tiari iriate. Ne iḡi rataḡi viha ke ke tivaḡi vimanta vataini vaika quaheḡaima vaivarave. Ni muntukavano ḡoraiḡiramanta variḡi vivaro viraḡaahairo ni muntukavano koḡe i vairamanta vaivarave. ²¹ Nahentivano vainti vataarirava aumanto vaivarora tiro, viva ke ke tivaḡiro virave. Ho vi nahentiva vainti vatakero viraḡaahairo te vainti vatakauro tivakero, quaheharo nai ke ke tira taurukairave.

²² Nevata mintima ivarave. Maa entara ni muntukavano ḡoraiḡira vaivarave. Ho naantiara te ni oru tavaariraro ni muntukavano koḡe ira ne ho vaivaro vovano kia ho ni ḡoraiḡama kairaro ni muntukavano ḡoraiḡianarove.

²³ Naantiara vi entara vaiha ne vo haikara ti ireva kiama varianarove. Te quḡaama turo. Vi entara ne ti Qora aarehama nana nana haikarae vira iraivaro viva ti kaiḡarave,

ti hutuarave, iriharoma ni nimianarove. ²⁴ Tota ne vaiha kia ti kaiqarave, ti hutuarave, iriha ti Qora irorave. Maa entaraqaa hai ne ti Qora irairaro ni nimiraro ni muntukavano koqe iarire, tiro.

Ihuva vata maaqaahainaa okara aatara kairara tura

²⁵ Te uva tuqantaakehama vo uva vo uva ni tiva nimunarave. Ho enta vo aniraiqe te vi entara kia uva tuqantaake ni tiva nimiraiti, te ti Qorara ni tiva nimirera uva vutuke ni tiva nimirerave.

²⁶ Vi entava anintaira homa ne ti hutu reha ti Qora irairaro ni nimianarove. Kia tevano niara iriha tenta qora iraaingarave. «Ne nentavano vira homa irevarave.»

²⁷ Ti Qova niara muntuka vaivaro vairara ti, nentavano homa vira irairaro ni nimianarove. Ne tiriara tiha, Are Kotiva vainaihaira tuvuaravave, tiavaro ni muntukavano tiriara vaimanta variarara tiro, ti Qovavata niara muntuka vaivo.

²⁸ Te tenta qova inaihai vataini tuvuraukave. Te inaaraiqakaa maa vatara maini ke, tenta qova inanaini qoqaraanaini virerave, tiro.

²⁹ Minti tumanta vira vaintinavu hove ti, Vate are kia uva tuqantaa kera tinavu tiva timiraitira, are vutukera tinavu tiva timi variarao.

³⁰ Vate tenavu irurara are kankomakera ekaa haikara iriarava variararora tiro, kiama vovano uva vo ai irama amitaarirava varianarove. Vate tenavu tiha, Quqaama are Kotiva inaihaira tuvuaravave, turo, ti.

³¹ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho vateve ne ti okarara iriavo? ³² Enta vo aumanto vira vi entara ni vara raumpirima kaimanta ne getehama, nenta maaqa nenta maaqa vi anima vivaqe te tentaraa vairarave. Ho ti Qova tintiro vairara ti, vi entara kiama te quqaa tentaraa vairarave.

³³ Ne ti hampata vaivaro ni muntukavano qihaaqamakero variarire ti, te vi uvara ni tiva nimuro. Ne vataini vaimanta vika ni qoraiqama nimatevarave. Ho tiriara iriha kempukaiqamaqe variqi vuate. Tema vataini vai okarara aatara kauraukave, tiro. Ihuva turama.

17

Ihuva Kotira aareharo tura

¹ Ihuva vi uvara tivakero viva virini naaruvaini taveharo Kotira aareharo tiharo, Qao, vate maa ti entama aniraivo. Ho are ti mpeqa okara takuqi vira qoqaiqama timitairaqe te ai Maaqu vaiha, nina mpeqa okara takuqi vira vaiinti nahenti numiqaare.

² Vaiinti nahenti timiarauka te vika kahaqamaqi vuari vika ekaa enta qaqi variqi vuate tira, are ti noraiqama

kaaramanta te vaiinti nahenti ekaa vikaqaa raqiki vaihama te vika Noravano vauro.

³ Vaiinti nahenti ekaa enta qaqi variqi vi okarava mintima vaivo: Vaiinti nahenti ariara kankomake iriha tiha, Kotivaqaima quqaa Variqa vohaiqavano vaiharo viva Ihura atitaivo, tika, vikama qaqi variqi vivarave. ⁴ Te vataini vaiha kaiqa timianara vara vuru taiqa kauro. Mintima keha te ai mpeqa okara takuqira vaiinti nahenti numiqauro.

⁵ Ho ti Qo, haaru kia maa vatava vau entara te ainti variqi vuavauraro ti mpeqa okaravano takuqi vaiva vaurave. Ho vate ti mpeqa okara takuqi vaira vika numiqaaira vika tavaate. ⁶ Are vataihainaa vaiintinavu timiarauka, te vika ai okara numiqaunarave. Vi vaiintika nena iarauka variavara are vika ti timiaramanta vika vaiha ai uva iriqi vi variarave. ⁷⁻⁸ Uva tiva timianara te vika tiva nimuramanta vika vi uvarara koqe uvave tiarave. Vika iriamanta quqaama te are iananaihai tuvuramanta vika tiriara quqaa Kotiva vira atitaivo tiarave. Minti tiarara ti, vika kankomake iriavaro ekaa haika are ti timianara, vi haikava are iananaihairo tuvirave.

⁹ Ho te vika kahaqirera vikara irihama ai aare vauro. Kiama te ekaa vaiinti nahenti vataini variaka kahaqireravauve ai aare vauro. Are vaiinti nahenti ti timiaramanta vika nena iarauka variarara ti, te vikaraqai irihama ai aarauro.

¹⁰ Te uraukavata are iaraukavatama variavo. Are iarauka te uraukavatama variavo. Vika vaiha ti mpeqa okara takuqi vaira vokiaka numiqe variavo.

¹¹ Te kia maa vataraqaa vairaiti vuari, vikama maa vataraqaa vaivarave. Te are iananaini virerave. Ho ti Qo, kia ariqi qora okaravano vaivara are nenaraiqamakera variaravave. Nena mpeqa autuara iriharama vaiinti nahenti timianaraqaa raqikiharama vika antuaraqira vira, vika tetanta vohaaraqai vaunantemake, vikavata vohaa variate.

¹² Te vika hampata vaihama are nena kempuka autu ti timianara vi kempukaraqohai te vika antuaraqai vuraro kia vikaqihairo voqavanovata kakakima vivo. Vaiinti vohaiqavanoqai kakakima vivo. Viva kakakima vuainarara haaru qaqi enta vovano virara qara ntuva torara tiro, maa entara vi uvava vivauma vaivo.

¹³ Ho te ainti oru vairera auti vauro. Ti muntukavano koqe inantema kero, vika muntukavanovata koqe iarire ti, te vataini vaiha maa uvara minti ti vauro.

¹⁴ Te ai uva vika tiva nimuramanta vika vataini variaka nua aarara qaquirake, vika ti aanare kia vataini varia vaiintika iantemake variavo. Vika mintima variamantara ti, vataini variaka vika iri qoraiqama nimate variavo.

¹⁵ Ho te ai aarehama ariara kia vika vataihaira ntitaan-eravauve turo. Aqao, te ariara vikaqaa raqikiqi viraro qora kaiqa vare vaiva, Sataaniva vika kia ho qoraiqama nimitaarire, turo.

¹⁶ Vika ti aanare kia vataini varia vaiintika voqaantema variavo. ¹⁷ Are quqaa uvaqohaira vika kahaqira vika ai aaraqaaqai variqi vuate. Ai uva quqaa uvama vaivo. ¹⁸ Are vataini ti tititaara tuvunantemake, tevata tenta vaintinavu vo vataini vo vataini nititaari vika ai uva tiva nimiqi vuate.

¹⁹ Ho te vikara irihama te vo kaiqa vo kaiqa qaqirake vohaa kaiqaqai vararera vauraukave. «Te vikara irihama qutu vuataa iraqe qutu virera vauro.» Vika quqaama ai kaiqa vohaa kaiqaqai vareka variate ti, te mintirerave.

²⁰ Kia te vikaraqai irihama ai aarauro. Naantiara vokika vika uva tira irihama tiriara quqaa vivave tika, vikaravata irihama ai aarauro. ²¹ Vikavata vohaa variate ti, te ai aarauro. Are tiqi variaramanta te ariqima vauro. Ti Qo, vika titanta voqaara variate tira, are vika kahaqira vikavata titantaqi variate. Vataini variaka tiriara quqaa Kotiva vira atitaivave tiate tira, are ti vaintinavu kahaqira vika vohaa variate.

²² Are ti hutu noraiqama kaaramanta te vohaa qaramake vika nutuvata noraiqama kauro. Vika titanta voqaara vohaa variate ti, te vika nutuvata noraiqama kauro. ²³ Are tiqima viraqe te vikaqi variari vika vohaa vaihama anomake vohaa vaivarave. Vika mintima vaimanta qaqi vaiinti nahenti vataini variaka are ti tititaanarara kankomake irivarave. Ai muntukavano tiriara vainantema kero, ai muntukavano ti vaintinavuaravata variainara viraravata vika kankomake irivarave.

²⁴ Ti Qo, haaru kia maa vatava vau entara are tiriara muntuka vateharara tira, are ti noraiqama koraro ti mpeqa okara takuqi vauva vaumanta variavaunarave. Are vaiinti nahenti ti timiarauka vikavata ti mpeqa okara takuqi vaira tavaate ti, te tiha, Te variainanaini vikavata variate, turo. ²⁵ Mpo, ti Qo, are avuqavugama kera variaravave. Qaqi vaiinti nahenti vataini variaka kia ai okara iri tavaamanta teqaima ai okara iri tavaunarave. Are ti tititaanara virara ti vainti maanavuka ho iriavo.

²⁶ Te vika ai okara tiva nimunarave. Ai muntukavano tiriara variainantemake, vikavata vorara vorara muntuka vataqi vi vaiqe te vika hampata vohaa variqi vuare ti, te vika ai okarara voqavata qaqi tiva nimiqi virerave, tiro. Ihuva nai qora aareharo minti turama.

Ihura ravaaqavu kora

(Matiu 26:47-56; Maaki 14:43-51; Ruki 22:47-53)

18

¹ Ihuva mintima kero nai qora aarama taiqakero nai vaintinavu vataakero oru viro Kitaroni Namari taqa varero oru *orivi* katari kaqava ututoraqi vaura.

² Ihuva airi enta nai vaintinavu hampata mini oru ruvaaqumavi vaurara tiro, Iutaasiva Ihura vira navutaaka kauquqi kaarirava virara kankoma kero irura.

³ Iutaasiva virara iriro vuru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, tiva nimumanta vika *kamaan* ira kiripunavuvata, nai kaiqa vaintinavuvata Iutaasira amuvaro Iutaasiva vika ntita varero vumanta vika ovavata *raam* uvata qumpi vare, huru kaavuvata vare Ihuva vaunaini vivi orurora.

⁴ Mini orurovaro Ihuva vaiharo vika minti minti irara kankomakero iriharo vutu ntero vika irero, Ne tararae rante variavo? tiro.

⁵ Minti tumanta vika tiha, Tenavu Ihura Nasareti-hainaarara rante vauro, ti. Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te maa vikama vauro, tiro. Minti tuvaro Iutaasiva vaaka vira navutaaka tiva nimuva, vivavata Ihura aruke vaiintika hampata himpi tero vaura.

⁶ Ihuva te maa vikave tumanta vika tukiarimake getake vatakanta hiqirivi. ⁷Vatakanta hiqiruvaro Ihuva qaiqaa vika irero, Ne tararae rante variavo? tumanta vika qaiqaa tiha, Ihura Nasareti-hainaarave, tuvaro ⁸Ihuva tiharo, Te vaaka ni tiva nimunarave. Ho te maa vikama vauro. Ne ti rantarera anivera, maa vaiintinavuka qaqi kaimanta vuata, tiro. ⁹Tota Ihuva nai qorara tiharo mintima tiro: Vaiintinavu timianara kia te vonku kakakima kauro, tura. Vira uvavano quqaa vivauma variarire tiro, viva tiharo, Maa vaiintinavuka qaqi kaimanta vuata, tiro.

¹⁰ Minti tuvaro Pitaava nai iqoka paipe varero anura qaqini rarau varero viraqohairo Kotira kaiqa vara amito vaiintika qiata vaiinti vira paanaa vaiinti ruqutiharo vira aato kauqu tanaraini vaura teqa aqukora. Kaiqa vaiinti vira autu Malakusira.

¹¹ Pitaava vira aato teqa kovaro Ihuva Pitaarara tiharo, Nena iqoka paipe vara veva nai utaqi nonkutaane. Te ti Qova namari ti timiainara homa te vira nararave, tiro. [Ihuva vi uvaraqohairo uva tuqantaakero nai aihavina haikara varero vuru gutu vuainarara tura.]

Ihura vita vare vuru Anaasiva vaunaini kora

¹² Ihuva minti tumanta Romeni iqoka vaiintinavu nai qiata vaiinti vataake anumanta Iutaa kiripu vinavukavata anire, Ihura ravaaqavuke vira rumpake ¹³ vita vare Anaasiva vaunaini naane avuni vuru kora. Anaasiva viva Kaiapaasira

airaaviva vauvaro Kaiapaasiva vi ihiraqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vaura.

¹⁴ Tota Kaiapaasiva nai Iutaa *kansoru* vaiintinavu tiva nimito tiharo, Kogemama ne qaqi kaivaro vaiinti vohaiqavanoqai qutu viramanta ekaa vaiinti nahenti ho variate, tu vaiintivama vaura.

Pitaava Ihurara kia vira tavaunarave tura
(*Matiu 26:69-70; Maaki 14:66-68; Ruki 22:55-57*)

¹⁵ Ihura Anaasiva vaunaini vita vuru komanta Saimoni Pitaavavata Ihura vainti vovanovata vitanta Ihura avataqi vura.

Pitaara vataakero anu vaiintira viri Anaasiva viraaga-makero tavo vaiintiva vaiharora tiro, viva Ihura avataqiro viharo Anaasira vatuka avutaqi oriqetora.

¹⁶ Vi vaiintiva naane avutaqi oriqetovaro Pitaava hohaa aaqaini qentiana vauvaro Ihura vainti Anaasiva viraagake tavo vaiintiva naavuqi oriqetero, vevarero vuru qentiqaa raqiki vau nahentira Pitaarara tiva amuvaro viva Pitaara otu vita varero vuru avutaqi kora.

¹⁷ Avutaqi Pitaara vuru kovaro vauvaro vi nahentiva qentiqaa raqiki vauva Pitaarara tiharo, Arevata vi vaiintira vaintie variarao? tuvaro Pitaava aqao kiave tiro. ¹⁸ Minti tivakero vaumanta kiripunavuvata Anaasira kaiqa vaiintinavuvata vaiha antomanta iha quarate iha taari vauvaro Pitaavavata mini vaiharo iha taari vaura.

Anaasiva Ihura irama amitora
(*Matiu 26:57-67; Maaki 14:53-65; Ruki 22:66-71*)

¹⁹ Pitaava mini iha taari vaumanta Ihura vita vare voqi vuru kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano Ihura vaintinavuaravata, Ihuva vaiinti nahenti tiva nimu uvararavata irovaro ²⁰ Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Te qoqaama vaihama vaiinti nahenti uva tiva nimunarave. Te ekaa enta vaiinti nahenti uva tiva nimirera Iutaa vatanaaka ukuvi vuraqi, maara naavuqive, Kotira Naavuqive, vaiha te vika uva tiva nimunarave. Kia te kukeqavi vaiha vika uva tiva nimunaravauve. ²¹ Ho nana kaarae are ti ire variarao? Are ti uva iriaka vika iraataarave. Te uva vika tiva nimunara are vikama iraane. Vika te tuna uvara iriakave, tiro.

²² Minti tuvaro kiripu vovano viraqi vauva Ihura auruvu ruteqa kero tiharo, Are kia mintima kera tinavu qiata vaiintiara tiane, tiro.

²³ Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ti uvavano hampi uva vairaravauve are virara tiramanta ekaa vaiintivata irivarave. Ti uvavano avuqavu vaivara nantivarae are ti qumina ruqutira iarao? tiro.

24 Ihuva minti tivakero vira naaquntaqohai rumpatova vauvaro, Anaasiva viraqaahairo vira atitomanta vika Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Kaiapaasiva unaini vita vare vuru kora.

Pitaava qaiqaa kia Ihura tavaunarave tura
(*Matiu 26:71-75; Maaki 14:69-72; Ruki 22:58-62*)

25 Ihuva mini vuvaro Pitaava voqi vaiharo iha taari vau-manta mini vauka vira ireha tiha, Arevata vira vaintie variarao? tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, kiave, tiro.

26 Pitaava minti tuvaro vaiinti vo, qiata vaiinti vira kaiqa vaiintivano Pitaava aato teqakora vira kena vaiintivano Pitaarara tiharo, Quqaae te ai tavaurara are vikantira kaqava ututaaraqi variarao? tiro.

27 Tuvaro Pitaava qaiqaa aqao kiave tiro. Minti tivakero iruvaro vaakama kokoraaravano uva tura.

Ihura Pairaatava unaini vita vare vuru kora
(*Matiu 27:1-2, 11-14; Maaki 15:1-5; Ruki 23:1-5*)

28 Vika Kaiapaasira mini ke, Ihura vita vare nora vaiinti *kamaanira* naavuqi vuru kora. Vika vaaka toqaqi mini vi orure vika Iutaa vatanaaka vaihara ti, kia vira naavuqi oriqetaraiti, vahaaqainiqai vaura. Vika nai tiha, Tenavu vo vatanaa naavuqi oriqetaariraro tinavu tivaata qoraiqama viraqe kiama ho Vehakuma Nimito Entaraqaa ovata ho nararave, ti. 29 Minti tivake vika vahaaqaini vauvaro Pairaatava *kamaanira* qiata vaiinti vika tavareva vevarero vikara tiharo, Nana uvavanoe maa vaiintiraqaa vaimantae ne vira vita vare aniavo? tiro.

30 Pairaatava minti tumanta vika tiha, Maa vaiintiva kia qora kaiqa varaitirio, tenavu kiama ho are iananaini vite anuraitirio, ti. 31 Vika minti tuvaro Pairaatava aqao tiro, Nenta maa vira vite nenta Iutaa vatanaa okarara irihama vira *ko* amiate, tiro. Minti tumanta Iutaa vatanaaka vika aqao ti, Tenavu qaqi qumina vaiinti vaiha, vaiinti aruke vira kaara uva varaarorave. „Arema *kamaaniva* variarao. Are homa tiramanta vira arukevarave,„ ti.

32 Vika minti tuvaro Ihuva vika maantimake ti haru kevarave tu uvava quqaa vivauma vaura.

33 Iutaa vaiinti noranavu minti tuvaro Pairaatava nai naavu, *kamaanira* naavuqi oriqetero, Ihura aarama kovaro viraqi oru vuvaro vira irero tiharo, Quqaae are Iutaa Avuhainaa Vaiintivano variarao?

34 Tuvaro Ihuva tiharo, Nena irikeræe vi uvara tiarao? Vo vaiintivanoe tiriara ai tiva amivaræe are minti tiarao? tiro.

35 Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Te Iutaa vaiintivanovauve. Nina navunaaka Iutaa vatanaakavata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, vikama

ai vite maini aniavo. Are nana haika vara kaaramantae vira kaara ai vite aniavo? tiro.

³⁶ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Te raqikiarirava kiama vataini vaivo. Vira maini vataini vaitirio, ti kaiqa vaiinti-navu tiriara Iutaa vatanaa vaiinti vira rumpevorave tiha iqoka raquatirio. Ho te raqikiarirava kiama maa vataraqaa vaivo, tiro.

³⁷ Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Ho quqaae are vaiinti nahentiqaa raqiki variaravave? tiro.

Tuvaro Ihuva tiharo, Quqaama te vaiinti nahentiqaa raqiki vauraukave. Te vikaqaa raqikirera uraro ti vataini vatataimanta vaunarave. Quqaa okara vaiinti nahenti tiva nimirera te vataini tuvuraukave. Quqaa uva iriataa irava ti uvama irianarove, tiro.

³⁸ Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Quqaa uva vaireva vira nana uvae vaivo? tiro.

Pairaatarara Ihura katariqaa arutaane tura

(Matiu 27:15-31; Maaki 15:6-20; Ruki 23:13-25)

Pairaatava minti tivakero viva vevarero Iutaa vatanaa vaiinti uki vauka tiva nimiro tiharo, Te tavauraro kia vira aruke okarava voqavanovata viraqi vaivo, tiro.

³⁹ Minti tivakero viva tiharo, Ho ni okara vo mintimama vaivo: Ne Vehakuma Nimito Karara ovata ne entaraqaa, te karapuhi vaiinti vohaiqa niara irihama vira kuvantu nimite vaunarave. Vi okarara irihama hoe te Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintie ni kuvantu nimitarave? tiro.

⁴⁰ Minti tumanta vika qaiqaa naveraitiha, Aqao, kia vi vaiintirave. Vo vaiinti vira autu Barabasira vira kuvantu timitaane, tura. Ho Barabasiva vaiinti ruqutiharo vika monu vare vau vaiintiva vaura.

19

¹ Vika minti tuvaro qaiqaa Pairaatava tiharo, Ihura vita vare vuru naaquntaqohai vira ruqutuata, tumanta vika vira naaquntaqohai ruqutuke vatora.

² Mintimake vate, viraqaahai Pairaatarava vira iqoka vaiinti oru tauvera varake avuhainaa vaiinti tovaqa voqaara kahemake vira qiataqaa aqu amite, naare tavunavata varake rumpa amite, ³ vika viva vaunaini orure vira vireraiqamake tiva amiteha tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? tivakema nai kauquqohai vira viri ruqemake vaura.

⁴ Vika vira mintima kovaro Pairaatava qaiqaa vevarero Iutaa vaiinti uki vaikara tiharo, Ho tavaate. Te tavauraro kiama viva qora kaiqa vare vaivama vaivo. Nevata vira tavaate ti, te vira vara veva vahaagaini karerave, tiro.

⁵ Minti tuvaro Ihuva qiataqaa tauvera agu amite naare tavuna rumpa amitora airantero vevarovaro Pairaatava tiharo, Ho tavaate, maa vi vaiintirave, tiro.

⁶ Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, kiripunavuvata, Ihura tave vika naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate. Vira kaira katariqaa arutaate, ti.

Minti tuvaro Pairaatava tiharo, Ho nenta vira vite vuru katariqaa arutaate. Te tavauraro viva kia qora kaiqa varaivera, te kiama viraqaa qumina uva vatararave, tiro.

⁷ Tumanta vika tiha, Aqao, viva tenavu uva vataunara vo raqakairave. Vira kaarama viva qutu vuariravama vaivo. Nai viva tiharo, Te Kotira Maaquve tirave, ti.

⁸ Minti tuvaro Pairaatava vi uvara iriro voqamakero qetero, ⁹ viva tuvurantero *opisi* naavuqi oriqetero Ihura irero tiharo, Are taihainaavae aniarao? tiro. Tuvaro Ihuva kia uva tiraitiro, uve vaura. ¹⁰ Uve vauvaro Pairaatava tiharo, Are nantivarae kia uva ti tiva timireva auti variarao? Arevo, kiae tiriara iriarao? Te nora autu vataukave. Te homa ai kuvantu kararave. Te homa tiari ai katariqaa arutevarave, tiro.

¹¹ Minti tuvaro Ihuva Pairaatara tiva amiro tiharo, Kotiva virini vaiva kia ai mpeqa amitirio, are kiama ho ti haatara kaaraitirio. Vaiinti vovano ti tivitero vuru ai kauquqi kai vaiintira vira qora kaiqavano ai qora kaiqa aatara kaivo. Vira kaara nora uvama vi vaiintiraqaa varianarove, tiro.

¹² Ihuva minti tuvaro Pairaatava viraqaahairo Ihura kuvantu kareva auti vaumanta Iutaa vaiinti uki vauka naveraitiha, Are vira kuvantu kairaro qaqi virera, are kiama avuhainaa vaiinti Sisaara tontiyano vainarave. Vovano nariara tiharo, Te avuhainaa vaiintima vauro, tirava, viva Sisaara navutaavama varianarove, ti.

¹³ Tuvaro Pairaatava vi uvara iriro oru Ihura vita varero vevarero *ko* iru taintaraqaa oru oquviro vaura. Vi taintara vau vatara autu rehama, *Ori Ravatairave*, tura. Iutaa vatanaa uvaqihai virara *Gabatave*, tura.

¹⁴ Vehakuma Nimito Karara nareka u entava vira qararaa vauvaro kuari avuvano qiataqaa vauvaro Pairaatava oru vi taintaraqaa oquviro Iutaa vatanaaka uki vauka tiva nimiro tiharo, Ho nenta avuhainaa vaiinti tavaate, tiro.

¹⁵ Tumanta vika naveraitiha, Vira kaira arukaate. Vira kaira arukaate. Tiramanta vira katariqaa arutaivaro qutu vuarire, ti.

Minti tuvaro Pairaatava vika irero tiharo, Te tiari ni avuhainaa vaiintie katariqaa nirigohai aru taivaro qutu vuanarove? Virarae ni muntuka vaivo? tiro.

Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu tiha, «Viva kia tinavu avuhainaa vaiintivanovauve vaivo.» Ai noravano Sisaava vivaqaima tinavu Avuhainaa Vaiintivano vaivo, ti.

¹⁶ Minti tuvaro vika vira katariqaa arutaate tiro, Pairaatava Ihura vika nimumanta vira iqoka vaiintinavu vira vitora.

Ihura niriqohai katariqaa arutora

(Matiu 27:32-44; Maaki 15:21-32; Ruki 23:26-43)

Vira iqoka vaiintinavu vira vita vare vuvaro ¹⁷ Ihuva nai hirite katarira aqu varero vumanta vika Ihura vita vare maa uvaraqihai *Qiata Vuhaariqaave* tunaini vi. Iutaa vatanaa uvaqihai *Gorogotave* tunaini oru ntoro.

¹⁸ Mini orunte Ihura aiqau kauqu niriqohai katariqaa arute katari vira vataqi vaavi aratora. Vira vaavi arate vaiinti votantavata katariqaa arute vitantavata hini hini aratovaro Ihuva vitanta avutana vaura.

¹⁹ Ihura katariqaa hiritovaro Pairaatava uva vo qara ntuva kero vuru Ihura aruto katarira qiataini arutora. Maanti-make uva qara ntuva tora:

Ihuvu Nasaretihaava Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tura.

²⁰ Ihura katariqaa hirito vatukava Ieruharemi vira tataaqa vaumantara ti, vi vatanaaka airitahaavano ani Ihura taveha vi uvaravata kaara riha tavora. Vi uvara taaramo uvaqihai Iutaa uvaqihaive, Romeni uvaqihaive, Giriki uvaqihaive, qara ruva tora.

²¹ Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vi uvara tave, Pairaatarara aqao ti, Are kia virara Iutaa vatanaaka Avuhainaa Vaiintive tivakera qara ruataarave. Are maantima kera qara ruataarave: Vi vaiintiva nai tiharo, Te Iutaa vatanaaka Avuhainaa Vaiintive tirave. Minti tivakera qara ruataarave, ti. ²² Tuvaro Pairaatava tiharo, Te qara ruva taurava homa qaqi mintimakero varianarove, tura.

Ihura utavaaqa rairake varora

²³ Iqoka vaiintinavu Ihura katariqaa hirite viraqaahai vira utavaaqa vare erakaimaantenavuuqaa raira vate, iqoka vaiinti erakaimaantenavuvano vaihara ti, vovano vota varovaro vovano vota varovaro mintiake vare, vira *siotivata* tavovaro vira virinihai vohaanihai kutatora vaumanta iqoka vaiintinavu tiha, Maara qunahi kaarorave. ²⁴ Kaiqe virara *satu* ruhamaqi vuariraro tinavuqihairo vonkuvano virauta varaarire, ti. Minti turara tiro, vo uvavano haaru qumina vaka qara ntuva tova vate vivauma vairo. Mintima tiro:

Ti utavaaqa rairake varevarave. Ti sioti vukainta varareka satu ruhamakehama varevarave, tiro. Minti turama. *(Ihi 22:18)*
 Ho iqoka vaiintinavu mintima keha Ihura utavaaqa rairake varora.

Ihuva nai norara tura

²⁵ Ihura katariqaa hiritomanta nahentinavu ani vi katarira tataaqa himpite vaura. Ihura novavata, vira nora au-ravanovata, Kilopaasira naatavano Mariavavata, Mariava Makataaraihainaavavata, nahenti vinavuka Ihura hirito katarira tataaqa ani himpite vauvaro ²⁶ Ihuva tavomanta vira novavata vira avataqiro nu vaiintiva vovano, virara voqamakeru antuqa aru vaiintivavata vaura. Vitanta mini vauvaro Ihuva nai norara tiharo, ²⁷ Nahentivauvo, maa vaiintirara ti maaquve tiane, tiro. Tivakero nai kaiqa vaiinti virara voqamakeru antuqa aru vaiintirara tiharo, Maa nahentirara ti norave tiane, tiro. Minti tuvaro vi entaraqaahairo vira kaiqa vaiintivano Ihura nora vitero nai naavuqi vuru kero viraqaata koqema kero raqikiharo vaura.

Ihuva qutu vura

(Matiu 27:45-56; Maaki 15:33-41; Ruki 23:44-49)

²⁸ Ihuva vi uvara tivakero viva iruvaro vira kaiqavano taiqa vura. Viraqaahairo vo uva haaru qumina vaka qara ntuva tova vivauma variarire tiro, viva tiharo, Ti namari naataama ivo, tiro.

²⁹ Minti tuvaro *uaini* hunka vura kureqi vauvaro namari nunko haikara varakero vi namariraqi quntama kero katari vitiqaa rutaqukero vira nona vuru taatau tovaro ³⁰ Ihuva hunka vu namarira vira nero viraqaahairo viva tiharo, Ho taiqama vivo, tivakero viva nai anu rorairama tero nai maraaura atitovaro vuvaro viva qutu viro.

Vaantaaraqohairo Ihura taaqeni ranteqa kora

³¹ Viva qutu vuvaro vira qararaa Maara Enta Vehakuma Nimito Karara no entava nora entama variainarara ti, Iutaa vatanaaka tiha, Hura vaiintinavu qutu vika vinavuka vaata katariqaa qaqi variantorave, tivake oru Pairaatarara tiha, Are tira vinavuka aiku kinta kaira vinavuka vaaka qutu vimanta viqu vare vuru quntama taate, ti.

³² Tuvaro Pairaatava eo tumanta vira iqoka vaiintinavu anire vaiinti Ihura hini mantaraini hiritora vira aikutanta naane kintake, vaiinti vo, Ihura hini mantaraini hiritora vira aikutantavata kintake, ³³ oru Ihura aikutantavata kinta karare ti, tavovaro viva vaaka qutu vumanta vika qaqirake kia vira aikutanta kintakora.

³⁴ Iqoka vaiinti vovano oru vaantaaraqohairo Ihura taqeni ranteqa kora. Ranteqa kovaro vaakama naarevanovata, qaqi namarivanovata viraqihairo reharo tuvura.

³⁵ Ho te maa qarara ruva taurauka vi entara vaiha te quqaama vi haikara vi haikara tavaavaunarave. Ne vi uvarara quqaave tiate ti, te vi haikara quqaama tavaavau-nara nivata tiva nimuro. ³⁶ Ihura aigutanta kia kinta kovarora tiro, haaru qumina vaka qara ntuvato uvava quqaa vivauma vaura. Haarü qara ntüva tova mintima tiro:

Vika kia vira vuhaari vonkuvata kinta kevarave, tura.
(*Ihi 34:20*)

³⁷ Qaiqaa uva vo haaru qara ntüva tova tiharo:

Vika nai vaantaaraqohai ranteqate vaiintira tavevarave,
tura. (*Sek 12:10*)

Ihura quntama tora

(*Matiu 27:57-61; Maaki 15:42-47; Ruki 23:50-56*)

³⁸ Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Iohepiva viva Ari-matiahainaava, viva tota Iutaa vaiintinavu naatu geteharo kukeqa keharo Ihura avataqiro ni vau vaiintiva, viva oru viro Pairaatarara tiharo, Ihura vaata timiraqe quntama taare, tiro. Tüvaro Pairaatava tiharo, Ho vira oru varakera quntaane, tüvaro Iohepiva oru Ihura vaata viqukero varora.

³⁹ Varovaro Nikotimaava, viva tota entaqi Ihura oru tavova, vivavata koqe vahavera katari koqera untavuravata vo-haaraqi tuqantaake vatora varora. Vira maaravano vaireva ³⁰ kilo vaura varero Iohepikantiro mini viro. ⁴⁰ Vitanta Ihura vaata viqu vare hanta tavuna varake koqe untavura vataake vira vaata apuqama kora. Iutaa vatanaaka vaiinti qunte okarava mintima vaurara ti, vitanta mintura.

⁴¹ Ihura hiritonaini kaqava ututova vauvaro viraqi garaaka ori vaurutora vaiinti qunteva vo vaura. Vira garaaka vaurutova vauvaro tota kia vaiinti vovata viraqi quntora.

⁴² Ho vira qararaa Iutaa vatanaa Maara Enta varianarove tivake, vi orira aumanto vaumantara ti, viraqima vitanta Ihura muntu quntama tora.

Ihuva qaiqaa qaqi himpura

(*Matiu 28:1-8; Maaki 16:1-8; Ruki 24:1-12*)

20

¹ Ho Santeqaa toqaqi kia aatitovaro nahenti vovano Mariava Makataaraihainaava oru viro Ihura oriqi quntama toraqi orurero tavovaro ori qentiqaa tintatora qaqini vara kovaro vaura.

² Qaqini vara kovaro vauvaro vi nahentiva orurantero kantero Ihura vaintitanta Saimoni Pitaavavata, vo vaiinti

Ihura virara voqamakero antuqa aru vaiintivavata, vitanta vaunaini anirero vitanta tiva nimiro tiharo, Vika oriqihai Nora Vaiinti vara veva kaamanta tenavu kiama vira vaata vataara tavauro, tiro.

³ Minti tumanta Pitaavavata, vaiinti vo vivavata, Ihura oriqi vatonainiara vura.

⁴ Vitanta kantamaqi viha vovano Pitaara aatara kero viva naane oriqi Ihura quntama tonaini orurero. ⁵ Viva naane orurero kiama oriqetaraitiro, vahaagqaini vaiharo kimaarama viro vera tavovaro oriqira vira uquramoto tavunavaqai viraqi vaura.

⁶ Vi tavunavaqai viraqi vauvaro ho naantiara Saimoni Pitaava anirero viva kia vahaagqaini vairaitiro, viva vaakama oriqi oriqetero tavovaro vira uquramoto tavunavaqai vauvaro ⁷ vo tavunavata, Ihura qiata naavumatovavata, qaqi viraqi vairo. Vi tavunava kia vo tavuna vataakero vohaaraqaa vairaitiro, nariaraa vokanta vaura.

⁸ Mintima vauvaro vo vaiintivano vaaka anuva, vivavata oriqetero vi haikara tavamakero, viraqaahairo aato kenko tuvaro Ihura okarara kankoma kero iriro ho quqaa vivave tiro. ⁹ (Tota vitanta vaiha vukuqi Ihuva qutu viro qaiqaa qaqi himpuainarara qara ntuvato uvara kia kankomake irura. Kia kankomake iriqi vi ho vi entara virara kankomake irura.) ¹⁰ Ho vi haikara tave viraqihai vitanta Pitaaka anirante maaqaini vura.

Mariava Makataaraihainaava Ihura tavora
(Maaki 16:9-11)

¹¹ Vitanta maaqaini vuvaro Mariava Ihura quntama toraqi anirero vahaagqaini vaiharo iqi rate vairo. Viva iqi rateharo kimaarama viro oriqi vera tavomanta ¹² *enseli* taaraqanta viraqi vaura. Vitanta hanta utavaaqa nonkutotanta vauvaro vovano tota Ihura vaata vauraqaa qiataini oquviro vauvaro vovano vira aqutaraini oquviro vaura.

¹³ Vitanta Mariara ireha tiha, Nahentivauvo, nana kaarae iqi rate variarao? tuvaro viva tiharo, Vika ti Nora Vaiinti maaqihai varakaamanta te vika vira vuru tainie kaavo tima, virara iqi rate vauro, tiro.

¹⁴ Mariava minti tivakero viva tuqantaaviro tavovaro Ihuva vira naantiaraini himpi vauvaro viva kia vira viri viraqamakero tavaraitiro, vo vaiintivanove tuvaro ¹⁵ Ihuva vira irero tiharo, Nahentivauvo, nana kaarae iqi rate variarao? tiro. Are tararae rante variarao? tiro. Ihuva minti tuvaro Mariava nai aatoqi iriro tiharo, Vi vaiintiva maa kaqavaraqaa raqiki vai vaiintivave, tiro. Tivakero virara tiharo, Are vira vara vuru kerava vairera, vira vuru kenanaini ti tiva timiraqe te oru varaare, tiro.

¹⁶ Minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Mariaio, tiro. Tuvaro Mariava tuqantaa viro Ihura viraqaqamakero tavero Ihurara nai Iutaa uvaqihairo tiharo, *Rabonaio*, tiro. Maa uvaraqihairo tireva, Maara ti variara vaiintio, tiro.

¹⁷ Mariava minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho kia ti utu varaane. Te kيامa tenta qova inaini tuvurante vuro, tiro. Minti tivakero viva vira tiva amiro tiharo, Are ti qatavaranavu vuru tiva nimiane. Tiriara minti mintima kerama tiva nimiane. Te virini ti Qovavata ni Qovavata, ti Variqavanovata ni Variqavanovata inanaini tuvurante virerave, tivo tiane, tiro.

¹⁸ Minti tuvaro Mariava Makataaraihainaa nahentivano orurero vuru Ihura vaintinavu tiva nimitiro tiharo, Te Nora Vaiinti vira tavauro. Viva tiriara minti mintimakera niara tiva nimiane tivo, tiro.

*Ihuva nai vaintinavu nivuqaa qovarama vura
(Matiu 28:16-20; Maaki 16:14-18; Ruki 24:36-49)*

¹⁹ Vi Santeraqaa entumanta Ihura vaintinavu Iutaa nora vaiinti naatu qetehama vo naavuqi ruvaqumavi qentinavu kairimiqamate viraqi vaura. Vika viraqi vauvaro vaakama Ihuva vika nivuqaa qovarama viro vika nivutana himpitero vaiharo vika uva manteharo tiharo, Ho ni muntukaqihairo paru i vaira variate, tiro.

²⁰ Minti tivakero viva nai kauqu niriqohai raqontatora vika numiqero nai taaqeni ranteqatoravata vika numiqora. Mintumanta vira vaintinavu vira tavovaro vika muntukaqihairo koqe umanta vika virara quahe vaura.

²¹ Quahe vauvaro Ihuva qaiqaa uva mantero tiharo, Ni muntukaqihai qihaaqira variate. Ti Qova ti tititainan-temake, te nivata nititarerave, tiro. ²² Minti tivakero viva vikaqaata nai aiho vuaqakero tiharo, Ho Kotira Maraqrura varaate. ²³ Ne vo vaiinti qora kaiqa uva qaqrira kaivera, vira qora kaiqa uvavano taiqama vuanarove. Ne vo vaiinti qora kaiqa uva qaqi iritaivera, vira qora kaiqa uvavano qaqrima varianarove, tiro. Ihuva minti tura.

Tomaasiva Ihura tavora

²⁴ Ihuva nai vaintinavu unaini anirero viraqi vauvaro vi entara vira vainti vovano 12navuqihairo kia vikaravata vaura. Vira autu Tomaasira vira vara autu Taapirave tura. ²⁵ Ihuva vuvaro Tomaasiva vihairo aniromanta Ihura vaintinavu vokuka Tomaasira tiva ami tiha, Tenavu Nora Vaiinti Ihura tavauro, ti.

Tuvaro Tomaasiva aqao tiro, Te kia vira kauqu niri aru- taara tave, te kia tenta kauqu viraqi vate, vira taaqeni raqonta tairaqivata te kia tenta kauqu viraqi vataraiti, te kia ni uvara quqaave tirarave, tiro.

²⁶ Tomaasiva minti tivakero vauvaro vohaa *uiki* aitaromanta Ihura vaintinavuvata, Tomaasivavata, vika qaiqaa naavuqi vaiha ekaa genti kairimiqamate viraqi vauvaro Ihuva qaiqaa qovarama viro vika nivutana himpitero vaiharo uva mantero tiharo, Ni muntukaqihai qihaaqira variate, tiro.

²⁷ Tivakero viva Tomaasirara tiharo, Ho nena kauqu rantutakera ti kauquqi veta kehara tavera, ti taaqenivata ahukera tavaane. Kia taara aato iriraitira, tiriara kempukaiqama kera vohaa aatoqai iriqira vuane, tiro.

²⁸ Minti tuvaro Tomaasiva tiva amiro tiharo, Are ti Noravanove ti Variqavano variarao, tiro. ²⁹ Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Tomaasio, are ti taverama viraqaa-haira tiriara quqaave tiarao. Ho taukae kia ti tavaraiti, tiriara quqaa vivave tika, vika quahehama vaivarave, tiro. Ihuva tura.

Maa vukura okarara tura

³⁰ Ho Ihuva nai vaintinavu nivuqaa vaiharo nai okara numiqareva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaura. Ho te Ionika Ihuva varai kaiqara hini kaiqagai maa vukuraqi gara ntuva te.

³¹ Ne Ihurara quqaama viva tinavu kahaqiarirava vaivo, quqaama viva Variqa Kotira Maaquvano vaivo tivake virara kempukaiqaake iriqi viha ekaa enta qaqi variqi vuate ti, te Ionika maa uvara qara ruva taunarama.

21

Ihura vainti 7navuvano qaiqaa vira tavora

¹ Vo enta Ihura vaintinavu Taiberiasi Varuva namari Karirini vauvaro Ihuva qaiqaa vika nivuqaa qovarama vumanta vira vaintinavu vira tavora.

Maantimama vi uvava vairo:

² Vira vaintinavu Saimoni Pitaavave, Tomaasiva vira vara autu Taapivave, Kenaa vatuka Karirihainaa vaiinti Nataanivave, Sebedira maaqutantave, Ihura vainti votantavatave, vinavuka mini vohaaraqi vaura.

³ Saimoni Pitaava vinavukara tiharo, Ho te vahe varema havukara vuro, tumanta vinavuka tiha, Tenavuvata ai vataake mini virerave, ti. Minti tivake otu votuqi vaarire viraqi vaiha entaqi havukara vahe quntamaqi viha kia havuka voqavata varora.

⁴ Mintiaqi vuvaro aatitareva umanta vika tavovaro Ihuva varuva auvahianta himpitero vaumanta vika kia vira viraagamake tavaraiti, vo vaiintive tuvaro ⁵ viva vikara tiharo, Ti vaintinavuvauvo, kiae havuka vare iavo? tiro.

Minti tumanta vika tiha, Kiama varauro, tuvaro viva tiharo, ⁶ Ho nenta vahe kauqu tanaraini aqukeha havuka varaate, tiro.

Minti tumanta vika vahe kauqu tanaraini aqukeha tavovaro havukavano airitahaa vaheqi mpiqa vuvaro nora maara romanta vika kia ho vahe mpaqi vaari votuqi vateva vaura.

⁷ Vika kia ho vahe votuqi vaari vatovaro Ihurara voqamakero antuqa aru vaiintiva viva Pitaara tiva amiro tiharo, Vi vaiintiva tinavu Noravanove, tiro.

Minti tuvaro Saimoni Pitaava vi uvara iriro nai *sioti* qaqini varatora vara nonku varero votuqihairo vaavirero namariqi aquviro namari nako aru varero Ihuva vaunaini vumanta hini kuka votuqi vaura.

⁸ Varuva namari auvahini kia niaraini vairaitiro, aumanto 100 *mita* vaumanta vika votuqi vaiha havuka vahe mpiqa vura rarauqi vi, varuva auvahini orurora.

⁹ Varuva auvahini votu vuru vate votuqihai vaavinte vika tavovaro ihavano ite vauvaro viraqaata havuka ite vauvaro mparetivanovata mini vaura.

¹⁰ Mintima vauvaro Ihuva vikara tiharo, Havuka vara vataaraqihai vo kira vare aniate, tiro.

¹¹ Minti tuvaro Saimoni Pitaava votuqi vaarirero vahe vira rarau varero varuva namari auvahini vuru kero. Airi havuka 153navu vaheqi vauvaro vahevano ruqema vuataara vauvarovata, kia ruqema vura.

¹² Mintima vauvaro Ihuva vikara tiharo, Ho ani kara naate, tumanta vika vaaka Nora Vaiinti viraqamake tavorara ti, vika qeteha kia virara are tavave tura.

¹³ Kia minti tiraiti vauvaro Ihuva mparetivata havukavata vika nimumanta nora.

¹⁴ Ihuva nai qutu vuraqaahairo qaiqaa qaqi himpiro nai vaintinavu nivuqaa qovarama vumanta vika vira tavora.

Vi entara taaramo tataa vika nivuqaa qovarama vura.

Ihuva Pitaarara tura

¹⁵ Vika kara nama kovaro Ihuva Saimoni Pitaara irero tiharo, Saimonio, Ionira maaquvauvo, quqaae are maa vaiintinavukaqihaira tiriara muntuka vataarava voqavata vaivo? tiro.

Minti tuvaro Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, quqaave. Ti ariara hantuqa harira virara are irianarave, tiro.

Tuvaro Ihuva tiharo, Ho ti sipisipi naatinavu kara nimiane, tiro.

¹⁶ Minti tivakero Ihuva qaiqaa vira irero tiharo, Saimonio, Ionira maaquvauvo, quqaae ai muntukavano tiriara voqavata vaivo? tiro.

Tuvaro Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, quqaave. Ti ariara hantuqa harira virara are irianarave, tiro.

Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho ti sipisipinavuqaa raqikiane, tiro.

¹⁷ Minti tivakero Ihuva qaiqaavata tiharo, Saimonio, Ionira maaquvauvo, quqaae ai muntukavano tiriara voqavata vaivo? tiro.

Ihuva taaramo tataa tiharo, Quqaae ai muntukavano tiriara voqavata vaivo turara tiro, Pitaara muntukavano qoraigama vuvaro viva tiharo, Noravauvo, are ekaa haika tave variaravave. Ti ariara hantuqa harira are virara irianarave, tiro.

Minti tuvaro Ihuva Pitaarara tiharo, Ho ti sipisipinavu kara nimiane, tiro.

¹⁸ Ihuva minti tivakero Pitaara tiva amiro tiharo, Te quqaa tiarirara iriane. Tota are qaraaka vaiinti vaihara are tavuna nonku varera nena vuataa inaini vuanarave.

Naantiara are naampaiqama vira nena kauqu tututairaro vovano ai utavaaqa nonku amitero ai vita varero, kia are vuataa inanainima ai vita varero vuanarove.

¹⁹ Ihuva vi uvara qohairo maantima kero Pitaava Kotira autu tuahera keharo qutu vuanarove, tura. Ihuva vi uvara tivakero viva Pitaara tiva amiro tiharo, Are ti tivataqira aniane, tiro.

Ihuva nai vainti vonkuara uva tura

²⁰ Minti tuvaro Pitaava tuqantaa viro tavovaro Ihuva voqamakero antuqa aru vaiintiva vitanta naantiaraini aniro. Vi vaiintiva tota vika entaqi kara ne vauvaro Ihura mimiraqaa muntuvi vaiharo Ihura irero, Nora Vaiintio, ta vaiintivae navutaaka ariara tiva nimianarove, tu vaiintiva anirovaro ²¹ Pitaava vira tavero virara Ihura irero tiharo, Noravauvo, ho vi vaiintira vo? Vi vaiintiva nantie ianarove? tiro.

²² Pitaava minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Te vi vaiintirara tiha, Are qaqi variqira viraqe te qaiqaa vataini tuvuaire, tiarera, kia vi haikara ai kaiqama varianarove. Nena vaiharama ti tivataqira aniane, tiro.

²³ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vi uvara hampiqamake iri mintima ti, Ihuva tiharo vi vaiintiva kiama qutu vuanarove, tivo, tura.

Ho Ihuva kia minti tiraitiro, viva tiharo, Te vi vaiintirara are variqira viraqe te vataini tuvuaire tiarera, kiama vi haikara ai kaiqa varianarove, tiro. Ihuva minti tura.

Ioniva maa uvara qara ntuva tova taiqora

²⁴ Ho maa uvara ni tiva nimuna vaiintika te maa vikave. Te Ihura avataqi ni vauna vaiintika vaihama vi haikara vi haikara tavama kema, viraqaa hai maa uvara qara ruva

taunarave. Ekaa maa uvara te tuna uvara quqaa uvaqaima vaiyo turo.

²⁵ Ihuva varo kaiqarara te hini uvaqai qara ntuva taunarave. Ekaa vira uva vohaiqa vohaiqa qara ntuva taivera, airi vukuvano vaiharo maa vatara mpiqa kaanarove. Ho te viqanama turo.

KAIQA VARORA

Rukiva Ihuva noraiqamako vaiintinavuka kaiqa varorara tura

¹ Tiopiraasio,

Te tota ari qara amitehama Ihuva kaiqa varorave, Ihuva uva tiva nimurave, ekaa vi uvara ai tiva amiavaunara. ² Ihuva kaiqa hoqarama tero varaqiro viro vuru nai kaiqa taiqa kovaro viraqaahairo Kotiva vira naaruvaini vita varora, viraravata ai tiva amiavaunara.

Ihuva naaruvaini vire uvaro Kotira Maraqravano vira mpeqaiqama kovaro Ihuva nai noraiqamako vaiintinavuka vo uva vo uva tiva nimura.

³ Ihuva nai qutuvu entaraqaahairo 40 enta maa vataragaqa qaqi variqiro viharo airi tataa nai vaintinavu nivuqaa qovarama viharo vaumantara ti, vika tavovaro Ihuva kia qutu vuka voqaara vairaitiro, viva quqaama qaqi vau vaiintivama vaura. Vika vira tave vauvaro Ihuva vika hampata vaiharo uva tiva nimiqiro viharo Kotiva raqikiainarara vika tiva nimura.

⁴ Vira vaintinavu ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vinavuka tiva ni miro tiharo, Kia Ieruharemiqihai vuate. Ti Qova vo haika ni nimiainara virara ni tiva nimunara, vira veka variate. ⁵ Ioniva vaiinti nahenti qumina qaqi namari nimurave. Inaara entanavu aitaraira ne Kotira Maraqura varevarave, tiro. (Matiu 3:11)

*Ihuva naaruvaini tuvurantero vura
(Maaki 16:19-20; Ruki 24:50-53)*

⁶ Ihuva nai noraiqamako vaiintinavuka vira vataake ruvaaqumavi vaiha vika Ihura ireha tiha, Noravauvo, are maa entarae avuhainaa vaiintiqama vira, haaru tinavu kaivaqaukavara Isareriqaa raqikuntema kera, are Isareriqaa qaiqaa raqikiqira vinarave? ti.

⁷ Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva ni miro tiharo, Aqao, vi entava qovaraiqiainara kia ni kaiqama vaivo. Ti Qova naivano nai autuqaa vi entara vi entara kaama tero, vi haikara vi haikara qovarama kaanarove.

⁸ Ne vaivaro Kotira Maraqravano tuvurero niqi vaiharo ni kempukaiqama nimitaarire. Mintira ne kempukaiqama make maa kaiqara varaqi vuate. Ne ti okarave, ti kaiqave, tavaakara ti, ne tota Ieruharemini vaiha tiriara vaiinti nahenti tiva nimi, viraqaahai oru Iutia vataini vaiha tiriara tiva nimi, viraqaahai vetara Sameria vataini oru vaiha vi vatanaakavata tiriara tiva nimi, viraqaahai ekaa naato

maaḡaini vi aniha tiriara tiva nimiḡi vimanta vikavata ekaa ti okarara iriate, tiro.

⁹ Ihuva vika minti tiva nimi taiqa komanta vika tave vauvaro Ihuva vataihairo oru vuvaro tonavuvano vira vitaḡiro viro virini oru vumanta vika kia vira ho ḡaiḡaavata tavora.

¹⁰ Ihuva vika mini kero virini oru vumanta vika naaruvaini aitutiha vaumanta vaakama vaiinti taaraḡanta ḡovaramavi vitanta hanta utavaaḡa nonkutotanta vika tataaḡa himpi vaura.

¹¹ Vitanta vikara tiha, Karirihainaa vaiintinavuvauvo, nantihae ne naaruvaini aituti variavo? Ihura vatema vita varaivaro naaruvaini oru vimanta ne tavaavo. Ho viva vate oru vinantema kero, naantiara Ihuva vihairo ḡaiḡaa mintimakero orurantero tuvuanarove, tura.

Vovano Iutaasira vatuka varaarire ti autu vatora

¹² Vitanta minti tumanta Ihuva noraiḡamako vaiintinavuka Orivi Aiḡinaḡaahai orurante Ieruharemini vura. Orivi Aiḡina vaireva Ieruharemi aumanto 1 *kilomita* vaura.

¹³ Ihura vaintinavu orurante Ieruharemini tuvure vika nai vau naavuraḡi oriḡete, tainta naavu verantoḡi oru vaura.

Pitaavave, Ionivave, Iemika Entarukave, Piripika Tomaasikave, Batolamuka Matiukave, Arafiusira maaḡu Iemivave, Saimoni Selotivave, Iemira maaḡu Iutaasivave, vaura.

¹⁴ Vinavuka vi naavuraḡi ruvaaḡumavi vaiha Kotira vatete vatete aaramaḡi vi vaumanta nahentinavuvata, Mariava Ihura novavata, Ihura qatanavuvata, vika hampata viraḡi vaiha Kotira aareha vaura.

¹⁵ Vi entara Ihura vainti 120navu ruvaaḡumavi vi naavuraḡi vauvaro Pitaava vinavuka nivuḡaa himpitero tiharo, ¹⁶ Ti qata vakaukavarao, Iutaasiva Ihura navutaaka aara numiḡomanta vika Ihura oru ravaaḡavu korave.

Haaru ḡumina vaka Kotira Maraḡuravano vaiinti vo, Devitira, tinavu kaivaḡara, kahaḡuvaro viva Iutaasirara uva ḡara ntuva torave. Maa entara vi uvava ḡuḡaama vivauma vaiyo.

¹⁷ Iutaasiva tota tinavu Ihura vainti 12navu vataakero vaiharo, vivavata tinavu hampata kaiḡa varaḡiro viro, viraḡaahairo viva ḡaḡirakero Ihura arukaate tiro, vira ḡovarama komanta ¹⁸ vika qataru monu autuke vira amuvaro viva vi monura varero oru vata koḡaama varero, viraḡaahairo vi vataraaḡa nai aunta taaḡikumakero hiḡiruvoro vira arara rakavuviro ḡaḡini tuvitarovaro qutu vurave.

¹⁹ Ekaa Ieruharemihaanaaka vi uvara iri, viva vata varorara *Akedamave*—*Naare ntai vatarave*, ti variavo.

²⁰ Ihi vukuḡi Iutaasirara haaru paropetivano tinavu kaivaḡava ḡara ntuva tova mintima tiro:

Vira naavu qumina vairaro kia vovanovata viraqi vari-
anarove, turave. (Ihi
69:25)

Vo uva gara ntuva tova mintima tiro:

Vovano viva raqikiaina kaiqara varaanarove, turave.
(Ihi 109:8)

²¹⁻²² Kaiqe vi uvarara irihama tenavu vaiinti vo noraiqama
kaariraro vi vaiintiva Iutaasira vatuka varaarire. Tavave
Iutaasira kaiqa ho varaanarove?

Vaiinti vovano viva tinavu aanarero Ioniva namari
nimu entaraqaahairo Nora Vaiinti Ihura avataqiro viharo
Ihura kaiqa tavamaqiro viro Ihura naaruvaini vita varora
tavairava, vi vaiintiva Iutaasira kaiqa homa varaanarove.
Viva tinavu vataakero vaiharo qaqi vaiinti nahenti Ihuva
qaiqaa qaqi himpi uvara vika tiva nimiarire, tiro.

²³ Pitaava minti tumanta vika vaiinti autu taaraqanta
vatora. Vaiinti vo, Sabaasira maaqu Iohepira vira vara autu
Jatusirave, vaiinti vo, vira autu Matiasirave, vitanta autu
vatora.

²⁴ Vitanta autu vate vika Kotira aarehama tiha, Noravauvo,
are ekaa vaiinti avu aatoqiraara iri tavaaravave. Maa vaiin-
titantaqihairo ta vaiintirarae ai muntukavano vaivo? ²⁵ Are
vi vaiintira humiqairaqe tenavu vira noraiqama kaariraro
viva Iutaasira vatuka varero vira kaiqa varaarire. Iutaasiva
vi kaiqara qaqira kero huviqora qora vatukaini vivo, ti.

²⁶ Vika minti tivake vovano vora autu vatovaro vovano
vora autu vatovaro mintiaqi vi, tavovaro Matiasira autuvano
aatara komanta vira noraiqama kovaro Matiasiva Ihuva
noraiqamako vaiintika hampata vohaaraq i avituma viro
vika hampata kaiqa varaqiro vura.

2

Kotira Maraqravano tuvuro entara

¹ Enta vo, Pentikosi ovata no entava aniomanta ekaa
Ihura vainti vika naavu vohainkuqiqai ruvaaqumavi vaura.

² Vika viraqi ruvaaqumavi vauvaro vaakama naaruvai-
hairo uvavano aaronavvano uva tintema kero, uva tivaqiro
tuviro vika vau naavura mpiqa kora. ³ Naavu vira mpiqa
vuvaro vika tavovaro iha auru voqaara qovarama viro
raira viro, rairaqi viharo ekaa vaiinti nahenti viraqi vauka
vohainku vohainku qiataqaata oru vaavi vaura.

⁴ Vinavuka qiataqaa oru vaavi vauvaro Kotira Maraqrava-
vano ekaa vinavuka avu aatoqira mpiqa viro, vinavuka
maa qiri tuqantaa komanta vo uva vo uvaqihai ti vaura.

⁵ Minti ti vaumanta Iutaa vatanaa vaiintinavu vo vataihai
vo vataihai Ieruharemini anuka, vika Kotira uva iruka
⁶ vikavata vaiha nora uva iri, nana haikavanoe uva tivo

tivake, hihai hihai ani uki vaiha tavomanta Ihura vaintinavu Kotira Maraḡuravano maaḡiri tuḡantaakoka vo uva vo uvaḡihai tiha vo vatanaa vo vatanaaka uvaḡihai ti vaumanta vinavuka vika tu uvarara voḡamake ravukuvi.

⁷ Vika ravukuvi kauḡu runkinkiri i vaiha tiha, Ike, vi uvara vi uvara ti variaka Karirihainaakaḡaive. ⁸ Nantiakee vinavuka tinavu uva ho iri vare, vo uva vo uvaḡihai ti variavo?

⁹ Tenavu vo vataihai vo vataihai ururaukave. Paatiave, Midiave, Elaamive, Mesopotemiave, Iutiave, Kapadosiave, Pontusive, Esiave, ¹⁰ Fariglavata Pampiriavatave, Isipive, Libia Sairini tataaḡave, Romive, tenavu vihai vihai ururaukave.

¹¹ Tenavu hininavu Iutaa vatanaa vaiinti nahentima vauro. Tenavu hininavu vo vatanaa vaiha tentanavu maara uva ḡaḡirake Iutaa vatanaa maara uva iriḡi vuraukave. Karitive, Arebiave, vihai vihainaaka maini variavo. Tenavu maini vaiha tave vauramanta vinavuka tinavu uva, vo uva vo uvaḡihai tihama Kotira kaiḡa voḡaraa kaiḡara ti variavo, ti.

¹² Minti tivake vika voḡamake ravukuvi kauḡu runkinkiri i vaiha vika nai ire nai ireha tiha, Ho nantima kaimantae vinavuka minti tiavo? ti.

¹³ Tumanta vokuka naaraihama nimateha tiha, Aḡao, vinavuka ḡaraaka *uaini* namakema minti ti variavo, ti.

Pitaava vika uva tiva nimura

¹⁴ Vika minti ti vauvaro Pitaava Ihuva noraiḡamako vaiintika 11navu hampata himpiro naveraitiharo vika tiva nimiro tiharo, Ne Iutaa vaiintivauvo, nevata, Ieruharemini uru variakavata, ne iriate. Te uva tiari ne ti uva iriate, tiro.

¹⁵ Ne tiha, Vika *uaini* namake minti ti variavo, tia uvava kia ḡuḡaa uvave. Vate toḡaḡiḡaive. «Toḡaḡi kia *uaini* ne varia kuari avuḡaave.» ¹⁶ Haaru ḡumina vaka paropeti vaiinti vovano vira autu Ioeriva Kotira uva tiharo vi haikava vi haikava ḡovaraḡianarove turave. Viva haaru tu uvava vate vivauma vaivo. Ioeriva haaru mintimakero ḡara ntuva tero tiharo,

¹⁷ Kotiva mintima tivo:

Naantiara ekaara enta aumanto vairaqe te tenta Maraḡura vaiinti nahenti nimirave. Viraḡaahai ni maaḡuvanovata, ni raavuravanovata, ti vakaaka tivarave.

Ni ḡaraaka vaiinti ḡaḡi vaiha taira voḡaara tavevarave.

Ni naampai vaiinti taira tavehama ti okarara tivarave.

¹⁸ Ti kaiḡa vare vaiinti nahentika vika vaiḡe te tenta Maraḡura nimiarira vika ti vakaaka vaiinti nahenti tiva nimivarave.

¹⁹ Te nora kaiqa vararerave. Te vatainivata vaiha nora kaiqa aahuva kaiqa naaruva virinivata, vata mianivata vararerave. Ekaara enta aumanto vairaro naarevanove, ihavanove, iha muravanove, qovaraiqiramanta tavevarave.

²⁰ Noravano tuyuaina entava aumanto vairaro kuarivano konkiraiqama viraro toravanovata naare voqaarama vuanarove.

²¹ Vi entara Noravauvo ti kahaqiane tika Noravano vika kahaqiramanta vika ho varivarave, turave. (*Joel 2:28-32*) Ioveriva Kotira uva tiharoma minti turave.

²² Ho Isareri vaiinti nahentiyauvo. Te tiari iriate. Ihuva Nasaretihaanaava vauvaro Kotiva vira kahaqamaqi vi vauvaro viva nora kaiqa, mpeqa kaiqa varomanta ne Kotiva vira atito okarara kankomake iri tavorave. Viva vi kaiqara vi kaiqara ni nivuqaa varomantara ti, ne vi kaiqara vi kaiqara ho tavorave. ²³ Ho Kotiva nai minti minti iaina okarara iriharo Ihura ni nimumanta ne vira ravaaqavuke katariqaa niriqohai aruke hiritorave. Ne vira arukareka iha vo vatanaakara vira aru timitaate tumanta Romeni vatanaaka Ihura aru nimitorave. ²⁴ Ho qutuvi haikava Ihura kia ho ravaaqavu kaainarara tiro, Kotiva vira kuvantu kero vira qaiqaa qaqi vara himpima korave.

²⁵ Haaru Devitiva tinavu kaivaqava virara mintima turave:

Te tavauraro Noravano tintiro vaiharo viva ti kauqu tanaraini vaimantara ti, kia te qeteha vairarave.

²⁶⁻²⁷ Viva mintima variqiro vi vairara tiro, ti muntukavano koqe i vaimanta te tenta noqihai quaheha uva tivaqi vi, te koqe entavano qovaraiqiainara vekama vairerave.

«Noravauvo,» te ari takuqira vaiinti vaunarara tira, are kia qutuvika vainaini ti qaqira karaitira, are kia ti vaata qaqi kairaro nteraarire.

²⁸ Are qaqi variqi vi aarara, vo aara vo aara ti humiqera ianarave. Te ari aqanto variarirara are ti muntuka kogema timitairaqe te quaheha variainarave. (*Ihi 16:8-11*)

Haaru tinavu kaivaqava Devitiva vi uvara turave.

²⁹ Ho ti qata vakao, te Devitirara ni vutuke tiva nimirave. Viva qutu vumanta vataqi quntama torave. Vira quntamato vatava maa entara qaqima vaivo.

³⁰ Kotiva Devitira kahaquvaro viva Kotira uva turave. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Devitirara tiharo, Naantiara are kuvu aramatenaraqihairo vovano ai aanarero Avuhainaa Vaiinti kaiqa varaanarove, tuvaro Devitiva vi uvara iritorave.

³¹ Vi uvara iriteharoma Devitiva *Mesaiaavano* qaiqaa qaqi himpuaina okarara tiharo,

Kotiva kياما vira qutu vuaka vi vainaini kaanarove.

Vira vaatavanovata kياما nteraanarove, turave. (*Ihi 16:10*)

³² Ho Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima komanta tenavu vira tavaunarave. ³³ Haaru Kotiva vaiinti nahenti kahaqiharo nai Maraqura nimirave turaqaata Ihuva oruntovaro Kotiva vira noraiqama kovaro Ihuva vira kauqu tanaraini oquvi vaivaro Kotiva nai Maraqura Ihura amivaro varero muntu vaiinti nahenti nimirave. Nimimantama ne vate vira taveha iriavo.

³⁴ Devitiva kياما viva nai naaruvaini viraitiro, viva tiharo,

Noravano Kotiva ti Nora Vaiintiara tiharo,

Maini ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe

³⁵ te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are nena aiqu vikaqaata ntava taane, turave. (*Ihi 110:1*)

Devitiva minti turave. ³⁶ Viva minti turara ti, ne Isareri-hainaaka iriate. Ne Ihura katarigaa nirigohai arutaara, virama Kotiva noraiqama kaivaro viva *Mesaiaava* Noravano vaivo. Ne virama arukaarave, tiro.

³⁷ Pitaava minti tumanta vaiinti nahenti vi uvara iri muntuka voqamakero qoraiqumanta vika Pitaaravata Ihura vainti vonavuvata ireha tiha, Mpo, tinavu qata vakaa, tenavu nantie irarave? ti.

³⁸ Tuvaro Pitaava vika tiva nimitiro tiharo, Ne vohaiqa vohaiqavano vaiha nenta qora kaiqa vare vaira qaqira kaate. Qaqirake Ihura autuqaa namari varaivaro Kotiva ni qora kaiqa uva taiqa kaarire. Ne mintivaro Kotiva nai Maraqura qaqi ni nimira ne varevarave. ³⁹ Kotiva nai kauqu aqiqaa aqukero tiharo, Tenta Maraqura vaiinti nahenti nimirerave turave. Kotiva vi uvara minti tiharoma viva niaravata, ni vaintivararavata, iriharo turave. Ekaa vaiinti nahenti niara vataini variakaravata iriharo turave. Noravano Kotiva tinavu Variqavano nai naarama taaina vaiinti nahentika ekaa nai Maraqura nimianarove, tiro.

⁴⁰ Pitaava minti tivakero viva vo uva vo uvavata tiva nimitiro tiharo, Te niara mpo turo, hauri Kotiva ni maa vaiinti nahentika [Ihura arukoka] hampata ntaihaantorave ti, ne qaqiniqamake variate turo, tiro.

⁴¹ Minti tumanta vaiinti nahenti airita-haavano vi uvarara quahake quqaave tivakeha namari varora. Vi entara airitahaa 3,000navuvano Ihura vaintiqamavi vika vohaa vaura.

Ihura vaintinavu nai kahaqi nai kahaqi vaura

⁴² Vika Ihuva noraiqamako vaiintika hampata variqi viha vika uva tura iriqi viha, vika nai kahaqi nai kahaqi i vaiha,

vika vohaaraqi kara neha, vika vohaaraqiqai vaiha Kotira aare vaura.

⁴³ Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vaiha nora kaiqa mpeqa kaiqa vare vaumanta vaiinti nahenti vinavuka kaiqa tave kauqu runkinkiri iha vaura.

⁴⁴ Ihurara quqaave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi vauka vohaaraqi vaiha nai kahaqi nai kahaqiha vika nai vato airairaravata nai ami nai ami iha vaura.

⁴⁵ Vika nai vatave, airairave, voka nimiha monuvata varake tavomanta nai kenauka vehi vaumanta monu vira rairakeha vikavata nimura.

⁴⁶ Vika vo enta vo enta Kotira Naavuqi oru ruvaaqumavi varike, viraqaahai oru vo naavu vo naavuqi vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha, muntuka parumake vaiha, quaheha kara nora.

⁴⁷ Mintiaqi viha vika Kotira autu tuahere vaumanta qaqi vaiinti nahenti vitini virini vauka vikara quaheha vaura. Vo enta vo enta Noravano vo vaiinti vo vaiinti kahaqumanta vika quqaa Ihurara vivave tivake Ihura vaintinavu hampata vohaaraqi avitumavi vaura.

3

Vaiinti aiqurareravura koqema kora

¹ Vi vatanaaka vo enta vo enta Kotira aarareka eronaini 3 *kiroki* Kotira Naavu vaunainiara vi vaura. Minturaqaa vo enta Pitaavavata Ionivavata Kotira Naavuniara vura.

² Vitanta Kotira Naavuniara viha qenti vo, vira autu Voqaraa Qentive tunaini orure tavovaro vaiinti vovano aiqurarerava vuvavanta qentiana mini vaura.

Vira aiqurarerava nai nova vatato entaraqaahairo rarera vuvavanta vaumanta vira navunaaka vo enta vo enta vira rauku vare vi qentiraqaa vuru kovaro viva vo enta vo enta qentiana vaiharo Kotira Naavuniara vukara monuve airairave ti timiate tiharo naari vaura.

³ Vaiinti viva qenti mina vaiharo tavomanta Pitaaka Ionika qentiana oriqetareka uvaro viva vitantara tiharo, Mpo, netanta qaqi vo haika ti timiate, tiro.

⁴ Tumanta vitanta vira avuana taveketanta uvaro, Pitaava tiharo, Ho maini titanta tavaane, tiro.

⁵ Minti tuvaro vi vaiintiva vitantara vo haikae ti timireka tiavo tivakero vitanta tave vauvaro ⁶ Pitaava tiharo, Kia te monuvata vatauro. Te vo haika vataainara ai amirerave. Ihu Karaitira Nasaretihaanaara autuqaa te ariara himpira nuane tiro, tiro.

⁷ Minti tivakero Pitaava vi vaiintira kauqu tanara utu varero kahaquvaro viva himpuvaro vaakama vira aiqurarerava vuvavanta aiqurarerava aurokavanovata kempukaiqama vura.

⁸ Kempukaiqama vuvaro viva nai aiqutantaqaahairo himpiro vi aniharo tavovaro vira aiqutantavano koqemaviro vauvaro, viraqaahairo viva vitanta hampata quaheharo ravukuvi raukuvimaqiro viharo Kotira autu tuahereharo Kotira Naavuniara vura.

⁹ Mini vumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka tavovaro viva nai niharo Kotira autu tuahereharo vaumanta ¹⁰ vika vira viraqaamake tave tiha, Ike, maa vaiintira tavaate. Vi vaiintiva Kotira Naavu Voqaraa Qentive tianaini vaiharo airaira ti timiate ti vai vaiintiva qaqi naima ni vaivo, ti. Vika minti tivake vi vaiintiva koqema vurara voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri i vaura.

Pitaava Kotira Naavu vaunaini vaiharo vakaaka tiva nimura

¹¹ Vi vaiintiva Pitaaka Ionika totaairo ni vaumanta vaiinti nahenti ravukuvi kante vinavuka Kotira Naavu naanteqaraini Soromonura Haraarave turaqi vura.

¹² Viraqi vuvaro Pitaava vaiinti nahenti tavero tiharo, Ho Isareri vatanaa vaiinti nahentio, nantihae ne virara ravuku vuavo? Nantihae ne tinavu aituti variavo? Ne tiha, Vitanta naitanta kempukaqohaie, vitanta Kotira aaraqaa koqemake nuaraqaaahaie, vi vaiintira kahaqama kaavaroe viva ho ni vaivo tiavo? Aqao, kiave.

¹³ Ho Variqavano tinavu kaivaqaukavara Eparahaami-raqaave, Aisaakiraqaave, Iekopiraqaave, raqiki vaiva, viva Ihura nai kaiqa vaiinti takuqi vaira noraiqama komanta ne vi vaiintira ravaaqavu vare vuru Pairaatara amuvaro Pairaatava vira kuvantu karare tumantavata, ne tiha, Kia vira kuvantu kaane, turave.

¹⁴ Viva Kotira takuqiraa vaintivano avuqavu ni vau vaiintiva vaumanta ne virara kia kuvantu timitaane tiraiti, ne vaiinti vo, viva vaiinti aruko vaiintira, vira kuvantu timitaane turave. ¹⁵ Ne vira arukareka, viva qaqi variqi vi okarara numiqe vai vaiintira arukorave. Ho Kotiva vi vaiintira qutu viraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kaimanta tenavu vi haikara quqaiqamake tavaunarave.

¹⁶ Vate tetanta vira autuara irihama, Ihuva Kotira mpeqa vaintivano quqaama titanta kahaqianarove tivakema maa vaiintira, ne tave varia vaiintira vira aiqumai kempukaiqama kauro. Quqaama tetanta turo. Tetanta Ihurara quqaama viva homa titanta kahaqianarove tihama maa vaiintira ni nivuqaa koqema kauro.

¹⁷ Ti qata vakaukavarao, te iruramanta nevata, niqaa raqiki variakavata, kia Ihura okarara kankomake iriraiti, Ihura arukorave. ¹⁸ Haaru Kotiva ekaa paropeti vaiinti noqihairo nai mpeqa vaintivano aihavina haikara varaairo

viro vuru qutu vuainarara ni tiva nimumanta irura, vi uvava vate maa vivauma vaivo.

¹⁹ Viragaahai Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire ti, ne vaaqu aaragaahai tuqantaavi Kotira aaramaḡi vivaro Noravano ni hampata variqiro viharo ni muntuka koqema nimitaarire.

²⁰ Ne Kotira aaramaḡi vivaro viva qaiqaa Ihura atitairaro tuvuarire. Kotiva niarao tiro, ni kahaqireva Ihura no-raiqama kairave.

²¹ Ihuva naaruvaini mini variqiro viraro ekaa haika qo-garaaqama kero qaiqaa autuaina entava aniraarire. Haaru Kotiva nai paropeti vaiinti voka voka kahaqamaqiro vi vaumanta vika vi uvara turave.

²² Mosiva ni kaivaqava mintima turave:

Ti tititainantema kero, Noravano Kotiva ni Variqavano paropeti vaiinti vo atitaanarove. Vi vaiintiva ni anku vohaa ankuqiraavama varianarove. Viva anintero ekaa uva tinara ne iriate.

²³ Vaiinti yovano kia vira uva irirava vairaro Kotiva vi vaiintira nai vaiinti nahentigaahairo qaqini varakero vehi autukaanarove, tiro. *(Lo 18:15, 18-19)*

Mosiva minti turave.

²⁴ Ho ekaa paropeti vaiintinavu Samuerivave, vira naantiara vaukave, vika Kotira uva tihama maa entara qo-varaiqiaina haikarara turave. ²⁵ Ho ne vaiha ne paropeti vaiinti vika naintivara variarara tiro, haaru Kotiva ni kaivaqaukavara hampata vaiharo kauqu aiqiqaa aqukero tiva taatauto uvara, vi uvara niaravata iriharo turave. Kotiva ni kaivaqara Eparahaamira tiva amiro tiharo,

Are kuvuara ira vaiinti nahentikaqihairo vaiinti yovano ekaa vatani vaika koqema nimitaanarove, tiro. *(Okara 22:18)*

²⁶ Virara iriharo Kotiva niara vika qora aara qaqira kaate tiro, nai Kaiqa Vaiinti noraiqamakero viva ni naane kahaqiarire tiro, vira ne ianaini atitovaro tuvirave, tiro.

4

Pitaaka Ionika karapuhiqama korara tura

¹ Pitaaka Ionika vaiinti nahenti qaqiqai uva tiva nimi vaumanta Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vai-intikavata, vika kiripunavuqaa raqiku vaiintivavata, Satusi vaiintinavuvata, vika vika vitanta uva ti vaunaini anirora.

² Satusi vaiintinavu vauvaro vika maara ti vau okarava maantimama vairo: Vika tiha, Kia qutu vira vaiintiva ho qaiqaa qaqi himpunanarove, ti vaura. Minti ti vaurara ti, vika Pitaaka Ionika Ihuva qaiqaa qaqi himpivo tu uvara kaara vika arara ite vaura.

³ Arara itomanta vika orure vitanta ravaaqavu vare eromantara ti, vika hura ko tirarave tivake, qaqi vitanta karapuhiqi ntita vuru vatora. ⁴ Karapuhiqi ntita vuru vatomanta qaqi vaiinti nahenti vika Pitaaka Ionika vaaka uva tiva nimurara noraiqamake iri, vi uvarara quqaa uvave tivake Ihura vaintiqamavi vaura. Ihura vainti airiqamavi 5,000 vaiinti nahenti airitahaa vaura.

⁵ Vira qararaa lutaa qiata vaiintinavuve, nora vaiinti vonavuve, maara uva okara ti vau vaiintikave, vika vika Ieruharemini ko tireka ruvaagumavi. ⁶ Mini Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Anaasivavata vaumanta Kaiapaasivavata, Ionivavata, Arekisantavavata, vira navunaaka vokukavata vaura. Vika ekaa ruvaagumavi vaiha ko tireka iha ⁷ vika Ihuva noraiqamako vaiintitantara ntita vare animanta tinavu tivuqaa himpi variate tumanta ntita vare anumanta vitanta ireha tiha, Ho nantiakee nanta vi kaiqara vare iavo? Nana haikavanoe nitanta mpeqaiqama kaimantae netanta mintiavo? Tara autuqaa netanta mintiavo? ti.

⁸ Vika minti tivake irovaro Pitaava Kotira Maraqravano vira avutaqi vauvaro viva tiharo, Ne vaiinti nahentiqaa raqiki variakao, Isareri vatanaa vaiinti nora vaiintinavuvauvo, ⁹ tetanta aiku qoraiqaa vi vaiintira koqema amitaunara ne vira kaarae titanta irama timitareka auti variavo? Tetanta nantimake vi vaiintira avuqavuqama kaunara, virarae ne titanta ire variavo? ¹⁰ Nevata ekaa Isareri vatanaa vaiinti nahentivata iriate. Ihu Karaitira Nasaretihaanaara ne vira katariqaa hiritovaro qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima ko vaiintira, tetanta vira autu rava kauraro vivama titanta kahaqimanta tetanta maa vaiintira koqema amitaunaro viraqaahairo vate viva ni nivuqaa himpitero ho vaivo.

¹¹ Kotira vukuvano vo uva tuqantaakero Ihurara mintima tivo:

Ne naavu kaqeha ori vo qaqira kaava, vi orivama naaqruiqama vivo, turave. (Ihi 118:22)

¹² Ihuva vi naaqravama vaivo. Kotiva tinavu tivitaarire tiro, Ihuvaqaima tinavu ho kahaqiarirava vaivo. Kotiva kiana vo vaiinti atitairaro vi vaiintiva tinavu kahaqiarirava varianarovaue. Ihuva vivaqaima tenavu vatani variarauka kahaqiharo kuvantu timitaarivama vaivo, tiro.

¹³ Pitaava minti tumanta *kansoru* vaiintinavu ruvaagumavi vauka tavomanta Pitaaka Ionika vika nivuqaa vaiha kia qetaraiti uva ti vaura. Vitanta kia *sikuru* tu vaiintitanta vairaiti, mpeqa uvaqai ti vaumanta vika vitanta uva iriha kauqu runkinkiri i vaura. Vika kankomake irumanta vitanta Ihura hampata vau vaiintitantama vaura.

¹⁴ Vika vitantaqaa uva vatarare ti, tavovaro vitanta koqemako vaiintiva Pitaaka Ionika tataaqa himpitero vaumanta vika kia ho vitantaqaa uva vateva vaura. ¹⁵ Kia ho uva vitantaqaa vateva vaumantara ti, vika vitantara tiha, Netanta oru vaiqe tenavu maa uvara avuqavu qiare, tumanta vitanta vumanta vika vi uvarara nai tiva ami nai tiva ami tiha, ¹⁶ Vi vaiintitantara tenavu nantie irarave? ti. Vitanta nora kaiqa varaamanta ekaa Ieruharemihainaaka vitanta kaiqa irikaamanta tenavu vitanta kaiqa kia ho kukeqa kararave. ¹⁷ Hauri maa uvava vi animanta vo vatanaa vo vatanaaka ekaa vitanta kaiqa vare okarara irivorave. Kaiqe tenavu vitanta qioqama keha kia Ihurara voka voka tiva nimiate tiare, ti.

¹⁸ Minti tivake vika qaiqaa vitanta naaramake tiha, Ho netanta kia qaiqaavata vaiinti nahenti Ihurara tiva nimiate. Tenavu vi uvara tira qioqama tauro, ti.

¹⁹ Vika minti tumanta Pitaaka Ionika aqao ti, Tetanta ni uva iriha Kotira uva qaqira kaariraro Kotiva titantara hove tianarove? Ne nentavano nenta avu aatoqihai irikeha tiva timiqe iriare. ²⁰ Tetanta variqi viha tentatanta avuqohai tavaunarave, aatoqihai irunarave, kia ho kukeqa kararave. Tetanta vi haikarara ekaa tiva nimirave, ti. ²¹ Minti tumanta *kansoru* vika voqavata kempukaiqamake vitanta qioqamate, viraqaahai vitanta kuvantuke nititomanta vura. Pitaaka Ionika vaiinti kogemakorara iriha qaqi vaiinti nahenti Kotira autu tuahere vaurara ti, qumina uva vitantaqaa vataarorave ti, karapuhiqihai qaqi vitanta kuvantu kora. ²² Vitanta aiqurara vu vaiintira koqemako vaiintiva kiama qaraaka vaiintima vairaitiro, viva 40 ihinavu varako vaiintivama vaura.

Ihura vaintinavu Kotira aare vaura

²³ Vika Pitaaka Ionika kuvantu komanta vitanta orurante nai navunaaka vaunaini oru vaiha Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu tu uvaravata, vonavu tu uvaravata, vika tiva nimura.

²⁴ Tiva nimumanta vi uvara iri, vika ekaa Kotira aareha mintima ti:

Noravauvo, are ekaa haika autu kera vataaravave. Naaruvave, vatave, nora namarive, ekaa haika naaruvainive, vatainive, namariqive, vai haikara areqai autu kera vataaravave.

²⁵ Haaru tinavu kaivaqava Devitiva ai kaiqa vaiintivano vauvaro ai Maraqravano vira kahaquvaro viva minti turave:

Nantihae vo vatanaa vo vatanaaka Kotirara arara ite vaimanta variavo? Nantihae maa vatanaaka qumina okara kaara tiva vare Kotira raqu amitareka auti variavo?

²⁶ Ekaa vatanaa avuhainaa vaiinti, vika ruvaaqumavi auvihehavaa vaqa ntuva vare, Kotiravata, viva noraiqama kai vaintiravata raqu amitareka auti variavo, turave. (*Ihi 2:1-2*)

²⁷ Ho Kotio, vi uvara tivatonara vate vivauma vaivo. Are Ihura naaruvaihaira atitoraro viva kia qora kaiqa vararaitiro, ai kaiqaqai vara amitaqiro vumanta Herotivavata, Pontiusi Pairaatavavata, vitanta maa vatukara Ieruharemini ruvaaqumavi vaihatanta, vo vatanaakavata, Isareri vaiinti nahentivatamake, vika vaiha Ihura qoraiqama kareka auti vaurave. ²⁸ Ho vika kia irurave. Haaru vika kia vau entara are naane tihara, Tinta kempukaqohai vika tinta antuqa vai kaiqaraqai vareha vika minti mintima vira amitevarave tianantemake, vika Ihura qoraiqama amitorave.

²⁹ Ho Noravauvo, vika tinavuaravata ni qoraiqama nimitarerave tia uvara iriane. Are tinavu kahaqirage tenavu ai kaiqa vaiintinavu vaiha kia qetaraiti, ai uva tiva nimiare. ³⁰ Nena kauqu tutukera tinavu kahaqirage tenavu vaiinti nahenti aihavika koqema nimitaare. Are tinavu kahaqirage tenavu Ihura ai kaiqa vaiinti koqera vira autuqaa nora kaiqa mpeqa kaiqaqai varaqi vuare, tura.

³¹ Vika minti tivake Kotira aarovo vaakama viraqi vau naavuva qaki qaki uvaro Kotira Maraqravano viraqi vauka kempukaiqama komanta viraqaahai vika kia vaiinti naatu qetaraiti, Kotira uva vika tiva nimiqi vi vaura.

Vika vohaaraqai vaura

³² Ho vi entara Ihurara quqaa vivave tuka vohaaraqai vaiha vika vohaa avu aato muntukaqai vateha vaura. Kiama vovano nai vato airairara naiqai paama tivakero tote vaura. Vika nai vato airairara rairakeha voka voka hampi nimi vaura.

³³ Minti vaumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka mpeqaiqamake Ihuva Noravano qaiqaa qaqi himpi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaura. Tiva nimiqi vi vauvaro Kotiva vika koqema nimitomanta ³⁴ vika vaiha koqemake nai kahaqi nai kahaqi i vauvaro kiama vovanovata vehi vaura. Vaiintivano naavuve, vatave, vatoka vi haikara voka nimiha monu varakeha vuru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka nimura.

³⁵ Vika nimumanta vinavuka vi monura rairakeha kia airi haika vatoka vehi vaiinti tuqimake nimiha, airi haika vatoka inaaraiqamake nimiqi viha, mintimake vika vaiinti nahenti vi haikara nimura.

³⁶⁻³⁷ Mintiaqi vuvaro viraqaahairo vovano vira autu Iohepiva, viva Rivaira vohaa ankuvano vaura. Viva Saiparusini vatatova nai u vatara voka nimiharo monu

varakero monu ekaa varero vuru Ihuva noraiqama kon-avuka nimura.

Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vi vaiintira vara autu ravateha virara Banabaasirave—*Vora Kahaqiaina Vaiintirave*, tura.

5

Ananaiaasika Safairaakara tura

¹ Vaiinti vovano vira autu Ananaiaasiva nai naata Safairaaka ntiro vaura. Vitanta naitanta u vatara vonku, vo vaiinti amiha monu varora.

Ananaiaasiva hini monuara tenta totarerave ² tuvaro vira naatavanovata vi uvara iruvaro Ananaiaasiva hini monuqai varero oru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka aigutaraini vuru vatero tiharo, Te tenta naatanti tentatanta vata vonku vo vaiinti amiha monu varaunara ekaa vi monura te ni nimuro, tiro.

³ Tuvaro Pitaava aqao tiro, Ananaiaasio, Sataaniva ariqaa raqiki vaivara are vira uva iriharama Kotira Maraqrara unahaa tiarao. Nantiharave? Are nena vata vo vaiinti amihara monu varaanara hini monu nena rairakera vaterama unahaa tiharama, Te ekaa vi monura niqai nimuro, tiarao.

⁴ Tota kia vi vataragaahaira koqaa varaana entara vi vatava ai vatavano vairave. Viraqaahaira vi vatara vo vaiintiqi kehara monu varaararo vi monuva ai monuvano vairave. Ho nantiharae hini monu nena totera, hini monuqai tinavu timiharama tinavuara unahaa tihara, Ekaa vi monura niqai nimuro, tiarao? Are kia tinavu qumina vaiintiaravauve unahaa tiarao. Are minti tiharama Kotirara unahaa tiarao, tiro.

⁵ Minti tuvaro Ananaiaasiva vi uvara iriro vaakama hiqiriro qutu viro. Qutu vumanta ekaa vi uvara iruka voqamake qete vaura. ⁶ Viva qutu vumanta qaraaka vaiintinavu oriqete vira vaata apuqamake vare, viraqihai vevare muntu quntama tora.

⁷ Vira vaata quntama tovaro kuarivano inaraiqa uru rovaro taaramo kuariavu aitarovaro vira naatavano kia vi uvara iriraitiro, vivavata viraqi oriqetero.

⁸ Viva viraqi oriqetovaro Pitaava virara tiharo, Ho nentanta vata vo vaiinti amiha monu varaara, vi monuraqai varaavo? Are tiraqeve, tuvaro viva, Eo, vi monuraqaima varauro, tiro.

⁹ Minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho nantihae netanta vi uvara una uva tirerave tivake Kotira Maraqrara una uva tiavo? Ho tavaane. Ai vaati muntu quntama taaka vika qentiana variavo. Vika aivata vare muntu quntama tekama variavo, tiro.

¹⁰ Tuvaro vi nahentiva vi uvara iriro vaakama hiqiriro qutu viro. Qutu vumanta qaraaka vaiintinavu oriqete tavovaro vivavata qutu vumanta vira vaatavata vare muntu nai vaati tataaqa quntama tora.

¹¹ Quntama tomanta ekaa Ihura vainti vi haikara taveha voqamake qete vaumanta ekaa vi uvara irukavata voqamake qete vaura.

Nora kaiqa varorara tura

¹² Mintumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vaiinti nahenti kahaqireka nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaura. Vo enta vo enta Ihura uva iruka Kotira Naavu naanteqaraini Soromonura Haraaraqi ruvaaqumaviha vaura.

¹³ Vika mini ruvaaqumavi vaumanta qaqi vaiinti nahenti vikara kogekave tivakeha, qetakeha niarakanta vaiha kia vika hampata ruvaaqumavi vaura. ¹⁴ Vi entara vaiintivata nahentivata airitahaa Nora Vaiinti Ihurara quqaave tivake Ihura vaintiqamavi vohaaraqi avitumavi vaura.

¹⁵ Ihuva noraiqamako vaiintinavuka nora kaiqa varaqi vi vaumanta vi vatanaaka nihavuka ntita vareha vuru aaraini taariqaave, taintaqaave, vateha tiha, Pitaava aitareharo viva kia ni utu varairera, vira maraquravano aniharo ni hininavuqaa mantaqa kaarire, tivakeha ntita vuru vatora.

¹⁶ Hihai hihai vo vatuka vo vatukaihai vaiinti airitahavano, vika nai aihavu vaiinti nahentikave, vueravano avutaqi vaikave, ntita vare Ieruharemini vuru komanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vika vika kogema nimitora.

Ihura vaintinavu qoraiqama nimitorara tura

¹⁷ Vika mintiaqi vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivanovata, vira navunaaka Satusi vaiintinavuvata, vika vaiha tavomanta airi vaiinti nahenti Ihuva noraiqamako vaiintinavuka uva iri vaumanta vira kaara vika tomake vaiinti nahenti tinavu uvaqai iriataarave tura. ¹⁸ Vika minti tivake oru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka ravaaqavu vare vuru karapuhiqama kora.

¹⁹ Viraqi vuru kovaro entaqi Noravano atito *enseliva* karapuhi qenti qantuakero Ihuva noraiqamako vaiintinavuka ntita varero muntu vahaqaqaini kero tiva nimito tiharo, ²⁰ Ne oru Kotira Naavuqi himpi vaiha vaiinti nahenti qaraakaiqamake qaqi variqi vi okarara tiva nimiate, tiro. ²¹ Minti tumanta vinavuka viva tuntemake vira qararaa aatita vumanta vinavuka oru Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti vi uvara tiva nimura.

Vinavuka mini oru viraqi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivanovata, vira navunaakavata, vika ruvaaqumavi Iutaa vaiinti nora vaiinti

kansoru vaiinti, vo vaiinti vo vaiintivata naaramake tiha, Aniqenavu maaqi ruvaagumavi vaiha uva avuqavu qiare, tivake vika ukuvi vaiha Ihuva noraiqamako vaiintinavukara oru ntita vare aniate tumanta ²² oru ntitarare ti, tavomanta vinavuka kia karapuhi naavuqi vaumanta vika orurante *kansoru* vaiintinavu vaunaini viri tiva nimi tiha, ²³ Tenavu karapuhi naavuqi orure tavauraro qenti *roki* arutaamanta kiripu vaiintinavuvano vahaagqaini qentiana maimaraara raqiki variamanta tenavu qenti qantuake tavauraro kia voqavanovata karapuhi naavu vira avutaqi vaivo. Ekaama vuavo, ti.

²⁴ Minti tumanta Kotira Naavuqaa maimaraara raqikuka vika qiata vaiintivanovata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika vi uvara iri tiha, Nantiakee vi vaiintinavuka vuavo? ti.

²⁵ Minti ti vauvaro vaiinti vovano uriqetero vika tiva nimitiro tiharo, Iriate, ne karapuhigama kaaka, vinavuka Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti uvama tiva nimi variavo, tiro.

²⁶ Minti tumanta maimaraara vaiintinavuqaa raqikuva nai kaiqa vaiintinavu hampata oru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka qaiqaa ntita vare anura. Qaqi vaiinti nahenti ori utu vare harivorave tivake, vika qihaaqamake vinavuka ntita vare anura.

²⁷ Vika vinavuka ntita vare vuru *kansoru* vaiinti nivuqaa himpima kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vinavukara tiharo, ²⁸ Tenavu ninavuara kiana Ihurara vaiinti nahenti tiva nimiate, turo. Virara anomake qioqama taunarave. Ho tavaate. Nenavu ekaa Ieruharemini vi aniha vika vi uvara tiva nimi variavo. Nenavu Ihura arukaa uvara tinavuqaa vatareka auti variavo, tiro.

²⁹ Minti tuvaro Pitaavavata, Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vokukavata, tiha, Tenavu kia qaqi vaiinti uva iriqi viraiti, tenavu Kotira uvaqai iriqi virerave.

³⁰ Ne Ihura niriqohai katariqaa aruke hiritovaro viva qutu vuvoro viraqaahairo tinavu kaivaqaukavaraqaa raqiki vai variqava, Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima korave. ³¹ Kotiva vira qaqi vara himpima kero vira noraiqama kaivaro maa entara viva Kotira kauqu tanaraini mpeqavano tinavu kahaqiariravama vaivo.

Tenavu Isareri vatanaaka vaiha qora aara qaqira karera iariraro viva tinavu kahaqianarove. Viva mpeqavano vaiharo homa tenavu qora kaiqa varaaina uvara nunka timitanarove. ³² Tenavu tentanavu tivuqohai tavauna haikara,

tenavu vi haikarara tivaqi virelave. Kotira Maraquaravanovata, vi haikararaqai tivaqiro vuanarove. Kotiva nai uva iriqi ni variaakaqai nai Maraquara nimi vairave, ti.

³³ Minti tumanta *kansoru* vaiintinavu vi uvara iri, voqamake arara itomanta vika vinavuka arukareka auti vaura.

³⁴ Vinavuka arukareka auti vauvaro *kansoru* vaiinti vovano vira autu Gamarieriva, viva Parasi vaiinti maara uva okara ti vauva, vaiinti nahenti virara koqe vaiintive ti vauva, viva *kansoru* naavuqi himpiro Ihuva noraiqamako vaiintinavukara tiharo, Vinavuka maaqihai vara veva kaate, tiro.

³⁵ Minti tivakero viva *kansoru* vaiinti vika tiva nimiro tiharo, Ne Isareri vaiintivauvo, ne rauriha nenta varareka i kaiqara qakomake aato irikeha varaate. ³⁶ Haaru vaiinti vovano vira autu Tiudaasiva qovarama vurave. Viva te noravanove tumanta airi vaiinti 400 vaiinti vira aiqukaa avataqi viha, *kamaanira* hampata raqirare tumanta *kamaanira* vaiintinavu vi vaiintira arukomanta vira avataqi nuka ekaa qetake ruqeqaamake vi anima vurave. Mintuvaro vi vaiintira kaiqavano quminaiqama vurave.

³⁷ Ho qaiqaa ekaa autu vare vau entara vovano vira autu Iutaasiva Karirihainaava qovarama viro vaumanta vaiinti airtahaavano vira avataqi vumanta ho viravata aruke, vira avataqi nukavata raumpirima korave.

³⁸ Ho haaru aruko vaiintitantara irihama ne maa vaiintinavuka kia utu vararaiti, qaqi kaimanta variate. Vika kaiqavano qaqi vaiinti kaiqa voqaara vairera, vika kaiqavano quminaiqama vuanarove. ³⁹ Vika kaiqavano Kotiraqaahairo qovaraqi kaiqava vairera, kiama nenavu vi vaiintinavuka ho naatara kevarave. Ne hauri mintiha Kotira vataake raqivorave, tiro.

⁴⁰ Gamarieriva minti tuvaro vira uvavano kempukaiqumanta vika vira uva iri, viraqaahai Ihuva noraiqamako vaiintinavuka naaramake, vika vinavuka kaavuqai numiqake vate tiha, Kia qaiqaavata Ihura autu ravaqi viha voka voka tiva nimiate, tivake vinavuka kuvantu kora.

⁴¹ Vika vinavuka kuvantu komanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vevare Kotira autu tuahereha tiha, Kotiva tinavuara vika Ihura autuara irihama kaurira haika vareha kempukaiqamake vaivarave timantara ti, tenavu voqamake quaheha vauro, ti.

⁴² Viraqaahai vinavuka vo enta vo enta Kotira Naavuqive, qaqi vaiinti naavuqive, variqi viha koqe uva Ihuva viva tinavu kahaqiarira vaiintivave tu uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaura.

6

Kahaqi vau vaiintika 7navu noraiqama kora

¹ Vi entara Ihura vainti airiqamaqi vi vaumanta vikaqihai vokuka tirori vaura. Iutaa vaiintinavu Giriki uva tuka vaiha Iutaa vaiinti nai Hiparu uva tuka hampata tirorimaqi viha tiha, Vo enta vo enta monu rairaqi viha vehi vaiinti nahenti nimiha ne kيامa tinavu nahenti tentoqa variakavata nimiavo, ti.

² Minti tumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka ekaa Ihura vainti hinikukavata ruvaaqumake tiha, Tenavu Kotira uva tiva nimiaina kaiqara qaquirake monu raira kaaina kaiqaraqai varaqi vuorave.

³ Tinavu qata vakaukavarao, vaiinti 7navu koqe avu aato vataaka Kotira Maraquravano ti uvara koqemake iriaka, ne vinavuka ntita vare aniqe tenavu vinavuka vi kaiqara nimiari varaate. ⁴ Vinavuka vi kaiqara vare vaiqe tenavu Kotira aaramaqi viha Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vuare, ti.

⁵ Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka ekaa vinavuka uvara quahake vi kaiqara vareka kaamatora. Vika maa vaiintinavuka kaamatora:

Sitivenirave — Sitiveniva Ihurara kempukaiqama kero iriqi vuvaro Kotira Maraquravano vira muntukaqi vauvaro viva vira uva ekaa uva iriqiro vura.

Piripirave, Parokorusirave, Nikanorave,

Timonirave, Pamenaasirave,

Antiokihainaava Nikolaasirave – Nikolaasiva viva tota vo vatanaava vaiharo nai naaqu taatora okara qaqira kero Iutaa vatanaa okarave kaiqave varero ho viraqaahairo Ihura uvavata iriro Ihura vaintiqama vura.

⁶ Ho vi vaiintinavuka kaamate ntita vare Ihuva noraiqamako vaiintinavuka unaini viri komanta vinavuka Kotira aareha nai kauqu vi vaiintinavukaqaa vatora.

⁷ Ho Ihura vaintinavu Kotira uva tiva nimiqi vuvaro vi uvava voqavata viro aniro umanta airi vaiinti nahenti vi uvara irura. Ieruharemini Ihura vainti airiqama vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika airitahaavanovata Ihurara ho vivave tivake Ihura vaintiqama vura.

Sitivenira karapuhiqama kora

⁸ Ho Sitiveniva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro vuvaro Kotira kempukavano viraqi vau vaiintiva vaiharora tiro, viva vaiinti nahenti nivutana vaiharo Kotira kaiqa nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro vura. ⁹ Mintumanta vaiinti vonavu Sitivenira vataake tirorireka anura. Vi vaiintinavuka vo uva iruka nai maara naavuara *Kuvantukaa Vaiintira Naavuve* tura. Vi vaiintika Iutaa vaiinti vaiha

vika Sairinihainaakavata, Arekisantiahainaakavata, Silisiahainaakavata, Esiahainaakavata, vaura.

Vika Sitivenira vataake tirorireka anuvaro ¹⁰ Kotira Maraqravano Sitivenira kahaquvaro vira uvavano kem-puka uva vaumantara ti, vi vaiintinavuka kia ho vira uva aatara kora. ¹¹ Vira uva kia ho aatara karaiti, vinavuka vaiinti vonavu qutaru monu nimiha tiha, Nenavu Sitiveni-rara unahaa tiha mintima tiate, Sitiveniva Mosiraravata Kotiraravata qora uva ti vaimanta tenavu irunarave, tiate, ti.

¹² Ho vika mintumake una uva tumanta Iutaa nora vaiintive, maara uva okara ti vau vaiintikave, vika vi uvara iri oru Sitivenira ravaaqavu vare vuru *kansorunavu* ruvaaqumavi vauraqi kora.

¹³ Viraqi ke vaiinti vonavu una uva tiate ti, vika vinavukavata naaromanta vinavuka Sitivenirara tiha, Maa vaiintiva enena Kotira Naavuara qora uva ti vairave. Viva Mosiva maara uva tivatorara qora uva ti vairave.

¹⁴ Tenavu airi vaiinti vaunaraqaama viva vi uvara mintima keharo tirave: Ihuva Nasaretihainaava maa naavura Kotira Naavu rampai aqukaanarove, tirave. Ihuva Mosira maara uva qaqira kero qaraaka uva tinavu tiva timianarove, tirave. Sitiveniva vi uvara vi uvara mintima keharo timanta irunarave, ti.

¹⁵ Minti ti vaumanta *kansorunavu* naavuqi vauka vaiha Sitivenira tavovaro vira virivano koqe viri *enseli* viri voqaantema kero vaura.

7

Sitiveniva nai auta ntuaina uvara tura

¹ Vinavuka una uva minti tiha Sitiveni raqaa uva vate vauvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano Sitivenira irero tiharo, Ho vinavuka uvavano quqaa uvae vaivo? tuvaro ² Sitiveniva tiharo, Ti qata vakaukavata, ti qokavaravata, ne iri vaiqe te tiare. Haaru Eparahaamiva tinavu kaivaqava viva kia Haraanini vu entara viva Mesopotemia vatani vauvaro Variqavano voqamakeru takuqi vaiva Kotiva qovarama viro ³ Eparahaamira tiva amiro tiharo, Nena navunaakavata, nena maaqavata, qaqira maini kera te ai umiqaaaina vataraqaa vuane, turave.

⁴ Minti tuvaro Eparahaamiva Karadia vatani vaura mini kero katu varero oru Haraanini vaurave. Ho vira qova gutu vuvaro Kotiva qaiqaa tuvaro Eparahaamiva maa vatara ne varianaini anurave.

⁵ Vi entara Kotiva kiama Eparahaamira maa vatara amurave. Eparahaamiva nai aiqunavato vatara kia voqavata

amurave. Vi entara Kotiva kauqu aiqigaa aqukero Eparahaamira tiva amiro tiharo, Ho maa vatara te naantiara ai amirerave. Maa vatava ai vatama varianarove. Arevata nena kuvuaramateraukavata vika vatama varianarove, turave. Ho vi entara Kotiva aiqigaa kauqu aqukero tu entara kia Eparahaamiva vainti vato entara ⁶ Kotiva maa uvara tiva amiro tiharo, Naantiara are kuvuarerauka ai naintivara vo vatani oru vaimanta vi vatanaaka ai naintivara qoraiqama nimitaqi vi vaimanta ai naintivara airi ihi 400 ihi vi vataragaa variqi vivarave.

⁷ Ho vi entaraqaahai te ai naintivaraqaa raqikika vikaqaa uva vatehama vika ntaihararave. Te vika ntaihama kaarira viraqaahai ai naintivara vi vataragaahai katu vare ani maa vataragaa vaiha ti hutu tuaheraqi vivarave, turave.

⁸ Kotiva minti tivakero nai kauqu aiqigaa aquko uvarara Eparahaamivavata vira naintivata iritaate tiro, Kotiva qorainti vainti vaata toqaaina okarara Eparahaamira amurave. Viraqaahairo Eparahaamiva nai vainti Aisaakira vatatovaro ⁸ enta aitarovaro vira vaata toqa amitorave. Aisaakiva Iekopira qova vauvaro Iekopiva tinavu kaivaqaukavara 12navu vika qova vaurave.

⁹ Ho tinavu kaivaqaukavara variqi vi, vinavuka nai qata Iohepira toma amiteha vira qoraiqama kareka vira ravaaqavuke vo vatanaaka nimihama monu varomanta Iohepira ravaaqavu vare vuru Isipini korave. Mini vuru kovaro Iohepira vo vatanaa vaiintiqaa quminaiqama kero vira paanaa kaiqa vare vauvaro Kotiva kia virara tauru korave. (Okara 37:27-28)

¹⁰ Kotiva kia Iohepirara tauru karaitiro, vira ruaruama amitero vira kahaqamaqiro vuvaro viva ho vaurave. Pero vaiintivano Isipi vataqaa raqikuva Iohepira aarovaro viva vira avuqaa oru vauvaro Kotiva vira avu aato kahaquvaro Pero vaiintivano virara koqe vaiintive, avu aato vataa vaiintive tivakero vira noraiqama kero tiharo, Te avuhainauka variarirara are ti naantiaraihainaava vaiharama ti naavuqaavata, ti vataqaavata raqikiane, turave.

¹¹ Ho vi entara karara nararaiqu entava Isipinivata, Keaaninivata, vaumanta vaiinti nahenti qoraiqamavi vaumanta tinavu kaivaqaukavara vikavata kia ho kara norave. ¹² Mintuvaro Iekopiva iruvaro *raisi* voqaa karavano Isipini vauvaro viva nai maaqu tinavu kaivaqaukavaravanu mini nititomanta karara vurave.

¹³ Vinavuka mini taara tataa vu entaraqaa Iohepira vutukero vika tiva ni miro tiharo, Te ni qatavanoma vauro, tuvaro Pero vaiintivano Iohepira navunaakara iriro vika quahama nimite vauvaro ¹⁴ Iohepira uva vara kero nai qorara tiharo, Arevata, nena nahenti vaintairavata, ekaama

ntitera maini Isipini aniate, tumanta vaiinti nahenti 75navu-vano Isipini vurave.

¹⁵ Iekopiva katu varero Isipini oru variqiro viro qutu vumanta tinavu kaivaqaukavaravata mini variqi vi vuru qutu vurave. ¹⁶ Vinavuka qutu vumanta vika vinavuka vaata vare Sekemi vata mini vuru Eparahaamiva monu aqukomanta Hamora vatanaaka vata amuraqi quntama torave.

¹⁷ Ho airi ihi aitarovaro Kotiva haaru nai aiqigaa kauqu aqukeharo Eparahaamirara ai naintivara kahaqirerave tu entava aumanto vaumanta vaiinti nahenti katu vare Isipini vuka airiqama vuvaro ¹⁸ vaiinti vo, avuhainaa vaiintivano kia Iohepirara iru vaiintiva qovarama viro Isipigaa raqiki vaurave.

¹⁹ Viva kia tinavu kaivaqaukavaraqaa avuqavuqama kero raqikiqiro viraitiro, viva tinavu kaivaqaukavara qoraiqama nimitaqiro viharo tiharo, Ne vainti vatate vaintika qaqira aqu kaimanta vika qutu vuata, turave.

²⁰ Isipigaa raqikuva Pero vaiintivano minti tuvaro tinavu kaivaqava vovano vi entara Mosira vatatovaro viva voqaraa vaintiru vauvaro vira nova kia vira qaqira karaitiro, taaramo toranavuara naavuqi vira kukeqa tero viraqaata raqikiqiro viro, ²¹ viraqaahairo vira vita varero namari auvahini vuru kukeqa tovaro mini vauvaro Pero vaiinti vira raavuravano vira rantakero, Te vira virirerave, tivakero nai vaintiqaa raqikuntema kero viraqaavata raqikiqiro vurave.

²² Viraqaa raqikiqiro vuvaro Mosira ekaa Isipi vatanaa okarave kaiqave umiqovaro Mosira kaiqavanovata, viva tu uvavavata anomakero koqema kero vaurave.

²³ Ho Mosiva tinavu kaivaqava 40 ihi varakero viva tiharo, Kaiqe tenta navunaaka Isarereri vatanaaka oru tavaare, tivakero ²⁴ oru tavovaro Isipi vaiinti vovano Mosira navunaara vo qoraiqama amite vauvaro Mosiva nai navunaara vira kaara Isipi vaiinti vira arukero viraqaa muntu korave. Mosiva nai irikero tiharo, ²⁵ Ti navunaaka tiriara mintima tivarave. Tinavu kahaqiarire tiro, Kotiva vira atitaivaro anivave. Vika tiriara vi vaiintiva qora kaiqaqaahairo tinavu kuvantu timitaariravave tivarave, tiro. Mosiva vika minti tivarave tumantavata, vira navunaaka kia virara minti turave.

²⁶ Mintuvaro vira qararaa Mosiva tavomanta vira navunaaka, Isarereri vaiintitantavano raqi vauvaro Mosiva oru vitanara tiharo, Eqaate. Netanta iriate. Netanta vohaa vaintitantave. Netanta vohaa okaravanove. Nantihae netanta raqi variavo? tuvaro ²⁷ vaiinti vovano nai kena vaiinti ari vauva Mosira ventakero tiharo, Tavave ai vara noraiqama kero tinavuqaa raqikiane tivarae aniarao? ²⁸ Are enta Isipi vaiinti

vo arukaanantema kera, tivata harukarevae auti variarao? tiro. ²⁹ Tuvaro Mosiva vi uvara iriro qetakeru ruqemakero Isipihairo kantama viro oru vo vataini Midianini vaurave. Mini vaiharo viva qorainti vainti taaraqanta vatatorave.

³⁰ Mini variqiro vuvaro 40 ihi aitarovaro Mosiva qumina vataini Sainai Aiqina tataaqa niharo tavovaro katari vo iha ite vauvaro viraqihairo *enselivano* qovarama vurave.

³¹ Qovarama vuvaro Mosiva virara ravuku viro vainto oru katari iha ite vaura tavaare tivakero iruvaro Noravano uva vira tiva amiro tiharo, ³² *Te Variqavanove. Te ni kaivaqaukavara Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave, vikaqaa raqiki vauraukave*, tuvaro Mosiva voqamakero aatu itovaro vira aiqiu kauqu ntiri ntiri uvaro vi haikara tavaarorave tuvaro ³³ Noravano vira tiva amiro tiharo, *Are himpira variana vatara vira ti turuaravano vairara tira, nena aiquraa nonku tenara qaqini varakera variane.* ³⁴ *Te tavauramanta Isipi vatanaaka ti vaiinti nahenti qoraiqama nimite variavo. Ti vaiinti nahenti ke ke tiara irihama te vika kahaqirera tuvuro. Ho aniraqe te ai Isipi vataini atitaare*, turave.

³⁵ Ho tota Isareri vatanaaka vika vira qoririmake tiha, Tavave ai vara noraiqama kero tinavuqaa raqikiane tivarae aniarao tu vaiintira, Mosira, Kotiva vi vaiintira noraiqama kero tinavu kaivaqaukavara kahaqiharo vikaqaata raqikiarire tiro, vira atitorave. *Enselivano* iha ito katariraqi vaiharo Mosira Kotira uva tiva amuvaro ³⁶ Mosiva vuva oru nora kaiqa varaqiro viharo tinavu kaivaqaukavara Isipihairo ntita varero Naare Namari taqa varero nora kaiqa varaqiro viro oru qumina vataini 40 ihinavu niharo nora kaiqa varaqiro vurave. Mintima kero viva tinavu kaivaqaukavara Isipihairo ntita viri maini korave.

³⁷ Ho vi vaiintiva Mosiva Isareri vatanaaka vika tiva nimiro tiharo, Kotiva ti tititainantema kero, vaiinti vo atitairaro vi vaiintiva Kotira uva tianarove. Vi vaiintiva niqihairo qovarama vuanarove, turave. ³⁸ Tinavu kaivaqaukavara kia vaiintivanovata vau vatara qumina vataini variqi vuvaro Mosiva vika hampata vaurave. Viva tinavu kaivaqaukavara hampata vauvaro *enselivano* Sainai Aiqinaqaa vaiharo Mosira tiva amuvaro viva Kotira uva qaqi variqi vi vai uvara varero muntu vi uvara tinavu kaivaqaukavara tiva nimurave.

³⁹ Viva Kotira uva varero muntu tinavu kaivaqaukavara tiva nimumanta vika kia vi uvara irirerave tiha Mosira uva qoririmake qaiqaa Isipiniara vuataa umanta vaurave. ⁴⁰ Ho Kotiva vira aarovaro Mosiva Sainai Aiqinaqaa vaarirero vaumanta vika Eronirara tiha, Are variqa vonavu auti timitairamanta vinavuka tinavu tivuni viha tinavuqaa raqikiate.

Mosiva tinavu Isipihairo vita varero aniva viva nai tainie vivo? turave.

⁴¹ Minti tivake vika purumakau naati maraqurahaa autuke vi haikarara variqave tivake vi haikara quahama amitareka *ofaa* iha quara amite nái kauquqohai aututo haikara, vi haikara autu tuaherakeha ovata norave.
⁴² Mintuvaro Kotiva vika taveru tauvaqa utu nimitero tiharo, Ho ne nenta qora kaiqagai varaqi vuata, tumanta vika qumina naaruvaihainaa haika opu makau vi haikara vi haikarara variqavanove tivakeha quahama nimite vaurave. Paropeti vukuqi Kotiva mintima turave:

Isareri vatanaa vaiinti nahentivauvo, ne 40 ihinavu qumina vatani niha ne kia tiriara iriha sipisipive, purumakauve, aruke iha quara timitoravauve.

⁴³ Aqao, ne nenta vo haika vo haika aututo haikarara iriha, quara arukeha iha quara nimite vaurave.

Ne qumina vatani niha, una variqa vo, vira autu Molekira, vira seri naavu aqu vareha ni vaurave.

Opu makau vo, vira autu Refanira, ne viraravata tinavu variqave tiha, vira maraqurahaa autuke vira vareha ni vaurave.

Ho vira kaara te ni niaraini vo vatani, Babironi vatuka vira tauvaqaini vai vataraga ni nititaarira mini vuaterave, turave. (Amos 5:25-27)

Kotiva minti turave.

⁴⁴ Ho tinavu kaivaqaukavara qumina vatani kia vaiintivanovata vau vataraga variqi viha, Kotira Naavu, *seri* naavuqai vareha vurave. Vi naavurara Kotiva Mosirara maanti maantima kera aututaane tuvaro aututorave.
⁴⁵ Vira naantiara tinavu kaivaqaukavara vi naavura nái qokavaraqaahai vare, oru tuataqi viha Iosuaara vataake oru vi vauvaro Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka qaqini vara komanta tinavu kaivaqaukavara vika naatarake vika vata maatavata varorave. Ho vi *seri* naavuva Kotira Naavuvano vi vataraga variqiro vuvaro tinavu kaivaqava Devitivavata vau entava anirorave.

⁴⁶ Vira entavano anirovaro Kotiva Devitirara quaheharo vauvaro Devitiva Kotirara tiharo, Are tinavu kaivaqara Iekopiraqaa raqiki variaravave. Hoe te ai naavu kaqa amitararave? tuvaro Kotiva aqao tiro, Ai maaquvano naavu vira kaqa timitaare, tuvaro ⁴⁷ vira maaqu Soromonuva Kotira Naavu vira kaqa amitorave.

⁴⁸ Ho iriate. Kotiva viva mpeqavano naaruvaini vaiva viva kiama qaqi vaiintivano kaqataa naavuraqi vairavauve. Kotiva nai paropeti vaiinti vo tiva amiro tiharo,

⁴⁹ Naaruvavano vaireva, te oquvi vaiha ekaa haikaqaa raqikiaina taintavama vaivo. Vatavano vaireva, te aiqvi viavi vataariravama vaivo. Ne nana naavue ti kaqa timitevarave? Kiama te variaina naavura ne ho kaqa tevarave. Kia te ho qumina naavuqi vairarave.

⁵⁰ Quqaama te tenta kauquqohai ekaa haika autuke vataunarave, turave.

(Aisaiaa 66:1-2)

Kotiva minti turave, tiro.

⁵¹ Sitiveniva minti tivakero viva vikara tiharo, Ne Kotira uva kia iriataa imanta kia iri variarave. Ni avu aato muntukavano una variqaraqai vaivo. Ni muntukavano kiama Kotirara vaivo. Ne nenta kaivaqaukavara aanare, Kotira Maraqurara kia antuqa arimanta variavo.

⁵² Ni kaivaqaukavara Kotira uva ti vau vaiintika ekaa vika qoraiqama nimitorave. Kia vika voqavata vehakuma nimitaraiti, ekaa qoraiqama nimitorave. Kotira uva ti vau vaiintika haaru qumina vaka Kotira uva tiha mintima tiva torave, Kotira kaiqa vaiintivano avuqavu ni vairava vatani tuvuanarove, tumanta ni kaivaqaukavara minti tu vaintika aru kontemake, nevata avuqavu ni vai vaiintiva vatani tuvimanta ne viravata qoraiqama amite vira aruke iavo.

⁵³ Enselinavu Kotira uva maara ni tiva nimiamanta ne Kotira uva maara iriataara vaimanta ne kia vika uvavata iriavo, tiro.

Oriqohai Sitivenira arukora

⁵⁴ Sitiveniva minti tumanta kansoru vaiintinavu vira uva iruvaro vika voqamakero arara itomanta vika nai aarai tentiri tiha/teti aneha, mauru nkaqeha vauvaro ⁵⁵ Kotira Maraquravano Sitivenira viraqaa raqikiharo vira kem-pukaiqama kovaro Sitiveniva naaruvaini aitutiharo tavovaro Kotiva u haikava iteharo takuqi vauvaro Ihuva Kotira kauqu tanaraini himpitero vauvaro ⁵⁶ viva tiharo, Ho tavaate, naaruvavano qantua viro vaimanta te tave vauraro Ihuva Vatani Vatatai Vaintiva, viva Kotira kauqu tanaraini kempukavano himpitero vaivo, tiro.

⁵⁷ Sitiveniva minti tumanta vika tiha, Tenavu viva Kotirara qora uva tinara iriarorave tiha, nai kauquqohai aato tintate aakara ntavaqi viha, kante oru ⁵⁸ Sitivenira rarau vare nora vatuka aaqaini muntu ke, oriqohai vira ruqutu aavata kora.

Sitiveniraqaa vaaka una uva tuka ori aqire iha, vika nai vukai tavuna qaqini varake vuru ⁵⁹ qaraaka vaiinti vo, vira autu Sorura aiqutaraini vatate, oru Sitiveniraqaa ori aqireka vuvaro Sitiveniva aakara nteharo tiharo, Ho Noravauvo, Ihuo, ti maraqura vitaane, tivakero ⁶⁰ viva tori kauru araviro noraiqaakero naveraitiro tiharo, Noravauvo, kia vika qora

kaiqa kaara vikaqaa uva vataane, tiro. Minti tivakero viva qutu vura.

8

¹ Ho Sitivenira ruquti vauvaro Soruva vata vaiharo vira huviqorama arukevarave tura.

Soruva Ihura vainti aru taiqa kareva auti vaura

Ho vika Sitivenira aruke vi entaraqaahai vika Ihura vaintinavu voqamake qoraiqama nimitaqi viha Ihura vaintinavu Ieruharemini vauka raumpirima komanta vika qetake Iutia vataini vo vatuka vo vatukaini vi, Sameriainivata oru vumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavukaqai Ieruharemini vaura.

² Vaiinti vonavu Kotira uvara noraiqaake iri vauka Sitivenira vaata vare noraiqaake iqi rataqi viha vira muntu quntama tora.

³ Vira quntama tovaro Soruva Ihura kaiqave, uvave, taiqa kareva autiharo viva oru vo naavu vo naavuqihairo Ihura vaiinti nahentive, vaintive, rarau varero karapuhiqi ntita vuru ke vaura.

Sameriaini Ihura uva vuru tiva nimura

⁴ Soruva mintiaqiro vumanta Ihura vaintinavu raumpirima koka vika Ieruharemihai vo vatuka vo vatuka nihama Ihura vakaaka tiva nimi vauvaro ⁵ Piripivavata vevara Sameriaini otu vo vatukaqi vaiharo vi vatanaaka tiva nimiro tiharo, Ihuva viva *Mesaiaavano* vaivo. Viva Kotiva atitai vaiintivave, ⁶ tumanta vaiinti nahenti iruvaro viva koqe uva tiva keharo nora kaiqavata vare vaumantara ti, vika tiremake vaiha koqemake vira uva iri vaura.

⁷ Vika vira uva iri vaumanta vaananavuvano noraiqaake uva tivakeha vo vaiinti vo vaiintiqihai qaqini aitarovaro Piripiva airi aihavuka, vika vaata kia ho qakukave, aiq qoraiqama vukave, vikavata koqema nimite vaura.

⁸ Mintiaqiro vumanta vi vatukaihainaaka voqamake quahaha vaura.

⁹ Vi vatukaihainaa vaiinti vovano vira autu Saimoniva vaura. Vi vaiintiva *vure/quaha* kaiqa varaqiro vumanta Sameria vatanaaka vira kaiqara kauqu runkinkiri i vauvaro viva tiharo, Te nora vaiintivanove, ¹⁰ tumanta vi vatanaaka nora vaiintivata, inaara vaiintivata, vira uvara noraiqamake iriqi viha, vi vaiintirara viva variqavano kempuka kaiqa varaivave tuvaro ¹¹ vi vaiintiva airi enta *vure/quaha* kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro vumanta vi vatanaaka vira kaiqara kauqu runkinkiri i vaura.

¹² Minti vauvaro Piripiva anirero koqe vakaaka Kotiva raqikiainararave, Ihurara viva *Mesaiaavano* vairarave, vika

tiva nimumanta vika vi uvarara quqaave tivake vaiintivata nahentivata vika namari varora. ¹³ Saimoniva vivavata vi uvarara quqaave tivakero vivavata namari varero, viraqaa-hairo viva Piripikantiro variqiro viharo Piripiva nora kaiqa varorara viva nai kauqu runkinkiri i vaura.

¹⁴ Ho Ihuva noraiqamako vaiintinavuka Ieruharemini vaiha irumanta Sameria vatanaaka Kotira uvara quahaha variavo tumanta vinavuka Pitaaka Ionika nititomanta ¹⁵ vitanta otunte vi vatanaaka hampata vaiha vi vatanaakara Kotira Maraqura varaate ti, Kotira aarora.

¹⁶ Vi entara vi vatanaaka tenavu Ihura vainti vairerave tuka namariqai vareha kia Kotira MaraQuravata varora. ¹⁷ Mintumanta Pitaaka Ionika Kotira aareha nai kauqu vikaqaa vatomanta vika Kotira Maraqura varora.

¹⁸ Mintuvaro Saimoniva tavomanta Ihuva noraiqamako vaiintitanta nai kauqu vaiintiqaa vatomanta vi vaiintika Kotira Maraqura varovaro Saimonivavata tave vauvaro vira muntukavano ntuvoro viva monu varero vitanta nimoreva autiharo ¹⁹ tiharo, Monu maa vareha tivata noraiqama kaiqe tevata tenta kauqu vaiintiqaa vataari vika Kotira Maraqura varaate, tiro.

²⁰ Viva minti tuvaro Pitaava vira tiva amiro tiharo, Ai uvavano qora uvama vaivo. Nena monu hampata qumina taiqa vuane. Kotira Maraqura kiama monu aqukehara varenarave. Kotiva nai Maraqura vainti nahenti qaqi aaqama nimi vaivo. ²¹ Kotiva tavaivaro ai avu aato muntukavano qora avu aato muntukama vaivo. Mintima vaivarara tira, are kia ho tenavu varaaina kaiqara varenarave.

²² Ho nena qora kaiqa varenara qaqira kaane. Vira qaqira kera Kotira aarairaro Kotiva hove tirera, are qora kaiqa varena uvava taiqa vuanarove. ²³ Te tavaurara are voqamaker muntuka nti variara vaiintivave. Qora kaiqavano ai ravaaqavu kaivara are qora kaiqa vare variarao, tiro.

²⁴ Pitaava minti tuvaro Saimoniva Pitaaka Ionikara tiharo, Oho, netanta tiriarao tihama, Kotira aaraivaro netanta ti uvava kia vivaura variarire, tiro. Saimoniva vitantara minti tura.

²⁵ Pitaaka Ionika vainti nahenti Ihura uvave Ihura okararave tiva nimi ke viraqaahai vitanta tuvurante verara Ieruharemini vura. Vitanta mini viha Sameriainivata vatuka vatuka niha Ihura vakaaka koqe vakaaka tiva nimiqi vura.

Piripiva muntu Itiopia vainti tiva amu uvara

²⁶ Ho Piripiva Sameriaini vauvaro Noravano atito *enseliva* Piripira tiva amiro tiharo, Are himpira vevara Ieruharemi-haira Kesaini vi vai aararaqaa otu vuane, tura. Vi aarava vaireva kia airi vaiintivano vi ani vau aarava vaura.

27-28 *Enselivano* minti tuvaro Piripiva himpiro viro oturero tavovaro Itiopia vatanaa vaiinti vovano aara viraqaa vaura. Vi vaiintiva nora vaiintivano vaiharo viva nai avuhainaa nahentiara vira autu Kandesira vira kaiqa varaqiro viharo monuqaave *takisi* kaiqaqaave raqiki vauva, viva oru Ieruharemini Kotira autu tuahera kero, viraqaahairo uru-rantero vevara nai maaqaini vireva aaraini vura.

Viva aaraini viharo iqoka kaariqi oquvi vaiharo Aisaiaava paropeti vaiintivano qara ntuvato uvara kaara ruvaqiro vi vaura. 29 Vi vukuraqi kaara ruvaqiro vi vauvaro Kotira Maraqravano Piripira tiva amiro tiharo, Oru iqoka kaari vitakaane, tuvaro 30 Piripiva kantero oru iruvaro vi vaiintiva Aisaiaava paropetivano qara ntuva toraqi kaara ri vauvaro Piripiva vira irero tiharo, Are kaara rihara vi uvara okara hoe iriarao? tiro.

31 Minti tuvaro viva tiharo, Kia vovano ti kahaqiraqe te nantiakee maa uvara okara ho irirarave? Are maaqi vaarirera tintira oquvi vaihara ti kahaqiane, tiro.

32 Ho vi vaiintiva Aisaiaara vukuqihairo maa uvara kaara ruvaqiro vi vaura:

Sipisipi arukareva i vaivaro sipisipivano kia uva tintema kero, vivavata kia uva tivo. Sipisipi naati kauki toqake vaivaro sipisipi naativano kia uva tintema kero, vivavata „nai navutaaka nivuqaa vaiharo, kia uva tivo.

33 Vira qoraiqama amitehama kia vira uvavata uteta amitaavo. Vira arukaavaro taiqa virara ti, viva kuvuara irauka kia ho vaivaro kia vovano virara tiva nimiariravavata varianarove, tura. (Aisaiaa 53:7-8)

34 Ho vi vaiintiva vi uvara kaara ruva kero Piripira irero tiharo, Maa uvara ta vaiintirarae turave? Paropeti vaiinti Aisaiaava nariarae turave? Vorarae turave? tiro.

35 Tuvaro Piripiva tiva amiro tiharo, Vi uvara Ihurara tiva tairave, tivakero viraqaahairo viva Ihura okara koqe uva vira tiva amiqiro vura. 36 Aaraini tiva amiqiro viharo varuva namari vaunaini orurovaro Itiopia vaiinti viva tiharo, Ho tavaane. Namari maa virama vaivo. Are hove tirera, te namari varaare, tiro.

37 [Minti tuvaro Piripiva vira tiva amiro tiharo, Are nena avu aato muntukaqihaira quqaave tirera, homa namari varenarave, tuvaro viva tiharo, Ho te quqaama Ihurara viva Kotira Maaquve turo, tiro.]

38 Minti tivakero nai kaiqa vaiintiara tiharo, iqoka kaari ravaaqavu tairaro maaqaa variarire, tivakero vitanta Piripika namariqi otuntetanta uvaro Piripiva namari vira amura. 39 Vira amiro, vitanta namariqihai qaqini

vaarirovaro viraqaahairo Kotira MaraQuravano Piripira vita varero vuvaro Itiopia vaiintivano kia vira qaiqaavata tavaraitiro, viraqaahairo viva quahaqiro vurama.

⁴⁰ Viva vuvaro Kotira MaraQuravano Piripira vita varero vuru vatuka vo, Asadotini kovaro Piripiva vi vatukara kankoma kero tavora. Viraqaahairo viva vatuka vatuka variqiro viharo Ihura uva tiva nimiqiro viharo vatuka vo Sisariainivata orurora.

9

Soruva Ihura vaintiqamavura (22:4-16; 26:9-18)

¹ Ho Soruva Ieruharemini vaiharo Ihura vaintiqama vukara antua uva tiharo vika aru kaaina uvaravata tivaqiro viharo iri tavokiaro oru Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintiara tiharo, ² Qara vo ti timiraqe te Damasikusi nora vatukaini muntu qara vira maara naavuqaa raqikika nimiari vika tavaimanta Ihura vainti Ihura Aaraqaa nika vaivera, te vika vaiintive, nahentive, rumpa vare Ieruharemini vuru karapuhigama kaare, tiro. ³ Minti tivakero Soruva qara varero Damasikusini viro.

Ho aaraini Damasikusi aumanto vuvaro vaaka naaruvai-hairo ovavano aaquakaa voqaara Soruva vi vaunaini utu kora. ⁴ Utu kovaro Soruva vatakanta hiquiro iruvaro uva vovano vira aarero tiharo, Soruo, Soruo, nana kaarae are ti qoraiqama timite variarao? tiro.

⁵ Minti tuvaro Soruva irero, Noravauvo, are tavave? tuvaro uvavano mintima tiro: Te Ihukave. Te are qoraiqama timite variaraukama vauro, tiro. ⁶ Minti tivakero tiharo, Ho himpira vatukaini viraro vovano are minti minti inarara ai tiva amiarire, tiro.

⁷ Uvavano minti tumanta Soruva vataake anuka uva *non-tantaqai/otataqai* iri kia vaiinti virivata tavaraiti, vika qaqi minto vaiha geteha kia uvavata ho tura.

⁸ Vika kia ho uvavata tuvaro Soruva vataihairo himpiro tavarare tuvaro vira avu qimpa vuvaro kia ho tavero. Kia ho tavomanta vira vataake anuka vira kauqu utu vare Damasikusini muntu kora. ⁹ Vira muntu kovaro Soruva mini taaramo enta avu qimpa vuva vaiharo viva namarivata karavata kia nora.

¹⁰ Soruva mintimakero vauvaro Ihura vainti vovano Damasikusini vaura. Vi vaiintira autu Ananaiaasiva, viva vaiharo taira tave vauvaro Noravano vira aarovaro viva tiharo, Noravauvo, te mainima vauro, tuvaro ¹¹ Noravano Ananaiaasira tiva amiro tiharo, Vatukaini aara vo, vira autu Avuqavu Aarave tianaini orurera Iutaasira naavu qentiana

vaiinti vo Sorurara irehara tavaane. Vi vaiintiva Tasusi-hainaavave. ¹² Soruva ti haareharo taira taveharo vaiinti vo vira autu Ananaiaasiva anirero virara ho tavaarire tiro, nai kauqu viraqaata vataivaro viva ho tavaivo. Mintimama Soruva taira tave vaivo, tiro.

¹³ Noravano minti tuvaro Ananaiaasiva taira qaqi tava-maairo viharo tiharo, Aqao, airi vaiintima vi vaiintira okara ti tiva timiamanta irunarave. Vi vaiintiva Ieruharemini vaiharo ai vaiinti avuqavu ni variaka airitahaa qoraiqama nimite vairave. ¹⁴ Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavu Sorura qara amiavaro viva vi qarara varero maini Damasikusini ai autu re varia vaiinti nahentika rumpa kareva autiharo anivo, tiro.

¹⁵ Ananaiaasiva minti tuvaro Noravano vira mintima tiva amiro tiharo, Ho kia getehara mini vuane. Vi vaiintiva ti kaiqa vaiintivano variarire ti, te vira kaama taunarave. Viva ti kaiqa vaiinti vaiharo viva vo vatanaa vo vatanaa avuhainaa vaiintive, nora vaiintive, kia Iutaa vatanaakave, Iutaa vaiinti Isareri vatanaakave, viva vika vika ti hutuara tiva nimianarove.

¹⁶ Naantiara Soruva tiriarao tiro, ti kaiqa varaqiro viharo, vira kaara aihavina haikarave, maara raaina haikarave, vo haika vo haika varaanarove. Ho vi okarara tenta vira tiva amirerave, tiro.

¹⁷ Kotiva tairakaa minti tuvaro Ananaiaasiva orurero Soruva vau naavuraqi oriqetero nai kauqu viraqaa vateharo vira tiva amiro tiharo, Ti qatao, Soruo, are aaraini aniharama tavaarava Noravano Ihuva vivama ti tititaivo. Are qaiqaa ho tavairaro Kotira MaraQuravanovata ai avutaqi mpeqaiqiharo variarire tiro, viva ti tititaimanta anuro, tiro.

¹⁸ Minti tuvaro vaakama Sorura avuqihairo havuka parepaaqa voqaara ravaqaaviro hiqiruvaro viva ho taveharo himpiro. Soruva himpuvaro Ananaiaasiva viraqaa-hairo namarivata aqu amitora. ¹⁹ Sorura namari aqu amitovalo viraqaahairo karavata ho nero. Kara namakero viva qaiqaa kempukaiqama viro ho vaura.

Soruva Damasikusiqi vaiharo Kotira uva tiva nimura

Mintuvaro Soruva Damasikusiqi vo entanavu Ihura vaintinavu hampata vaura. ²⁰ Mini vaiharo viva vaaka vo maara naavu vo maara naavuqi oriqetero Ihurara vika tiva nimiro tiharo, Quqaama Ihuva Kotira Maaquvano vaivo, tiro. ²¹ Minti tumanta vika vira uva iri vauka ravukuvi nai ire nai ireha tiha, Quqaae vi vaiintiva Ieruharemini vaiharo Ihura vainti qoraiqama nimite vaivave? Quqaae viva Ihura vainti rumpa varero Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavu vuru nimireva auti vaiharo maini anirero vaivo? ti.

²² Minti ti vauvaro Soruva ti vau uvava voqamakero kempukaiqamaqiro vuvaro Soruva tiharo, Ihuva vivama *Mesaiaavanove*, tivakero vo uva vo uvaqihairo Ihuva *Mesaiaavano* variaina okarara vika numiqomanta, Iutaa vai-intinavu Damasikusini vauka vika vira uva aatara karare ti, tavovaro Sorura uvavanoqai vika uva tura aatara kora.

²³⁻²⁴ Minti vauvaro vo entanavu aitaromanta Iutaa vai-intinavu ruvaaqumavi vaiha Sorura aruke aarara rante vaiha, entaqivata, kuariqaavata, vaantaavura qentiqaa maimaraara raqiki vaura.

Minti vauvaro Soruva vika nai vira aru kareka auti vau uvara irumanta ²⁵ vira avataqi nuka vira kahaqihama ru-tantuto utaraqi vira ntuvake, vaantaavura avutaqihai vaati aqaini ke tuta tutamaqi tuvi muntu kovaro vurama.

Soruva Ieruharemini vura

²⁶ Soruva Ieruharemini oru viro Ihura vainti vonavu hampata avituma virare tumanta vika aqao ti, Are kia Ihura vainti variarao, tivake Sorura aatu qetehaqai vaura.

²⁷ Vira aatu qeteha vauvaro Banabaasiva vira kahaqireva anirero Sorura vita varero vuru Ihuva noraiqamako vai-intinavuka vaunaini kero Banabaasiva Sorura okarara vika tiva nimiharo viva Soruva aaraini viharo Ihura tavo uvaravata vika tiva nimiro, Ihuva Sorura uva tiva amuraravata tiva nimiro, viva Soruva Damasikusini vaiharo Ihura autu reharo kempukaiqama keharo Ihurara vi vatanaaka tiva nimuraravata tiva nimiro. Banabaasiva Sorura okarara mintimakero vika tiva nimumanta vika viraqaahai hove tura.

²⁸ Vika hove tuvaro Soruva vika hampata variqiro viharo Ieruhareminivata niharo kia qetaraitiro, Nora Vaiinti autu ravakeharo vira uva vi vatanaakavata tiva nimi vaura. ²⁹ Mintiaqi viharo viva oru Iutaa vaiintinavu Girikihai anuka hampata tirori vaumanta vika vira aruke uvara nai tiva ami nai tiva amiha vaura.

³⁰ Mintumanta Ihura vaintinavu Sorura qata vakaukavara vi uvara iri, vika Sorura vita vare muntu Sisariaini ke, vira atitovaro viva nai maaqa Tasusini vura.

³¹ Soruva mini otu vaumanta Ihura vaintinavu Iutiaini vaukave, Karirini vaukave, Sameriaini vaukave, vika ho maateraiqiha vauvaro vi entara kia vovanovata vika qo-raiqama nimite vaumanta vika Ihura kaiqa kempukaiqama-ke varaqi viha vika Kotirara noraiqaake iriqi vuvaro Kotira Maraqravano vika kahaqi vaumanta Ihura vaiinti nahenti airiqamavi vaura.

Pitaava vo vatuka vo vatuka vura

³² Ho Pitaava Ihura vainti kahaqireva vo vatuka vo vatuka viro. Mini niharoma viva Ihura vainti vonavu vatuka vo,

Lidaini vauka otu tavareva vura. ³³ Pitaava mini oturero tavovaro vaiinti vovano vira autu Ainiaasiya vaura. Vi vaiintira vaatavano kia ho qakuvaro viva 8 ihinavuara taintaqaagai vaiteharo vauvaro Pitaava oturero virara tiharo, ³⁴ Ainiaasio, Ihu Karaitiva homa ai kogema kaanarove. Are himpira nena tainta avuqavu iane, tuvaro vi vaiintiva vaakama himpiro.

³⁵ Vaaka himpumanta Lidaihainaakavata, Seronihainaakavata, tavovaro vi vaiintiva qaqi himpiro vaumanta viraqaahai vikavata Ihura vainti vaireka Kotira aarora.

³⁶ Vo vatuka Jopaini Ihura vaintiqihairo nahenti vovano vira autu Tabitaava vaura. Vira autu Giriki uvaqihai tireka Dokaasirave tura. Dokaasiva koqe nahentivano vaiharo vehi vaiinti vo vaiinti vo vaiinti kahaqireva kaiqa vara nimate vau nahentivama vaura.

³⁷ Ho vi entara vi nahentiva rovora vareharo vuru gutu vuvaro vira navunaaka vira vaata hiqamake vo *rumu* verantogi vuru vatora. ³⁸ Jopaini vauka iruvaro Pitaava aumanto Lidaini vaumanta vika vaiinti taaraqanta mini nititehama tiha, Netanta Pitaarara mintima tiate: Kantera maini tenavu iainanaini aniane, tiate, tumanta vitanta vuru Pitaara tiva amuvaro ³⁹ Pitaava himpiro vitanta vataakero aniro.

Pitaava aniromanta vika vira vita vare verara nahenti vatoraqi origetovaro Pitaava tavomanta airi nahenti tentoga vauka viraqi vaiha Pitaava vaunaini oru iqi ratehama Dokaasiva qaqi vau entara vika autu nimito utavaaqara vukai utavaaqave, vo utavaaqave, Pitaara umiqe vaura.

⁴⁰ Pitaara umiqovaro Pitaava ekaa viraqi vauka vahaqaini nititama veva kero viva viraqi vaiharo tori kauru araviro Kotira aarora. Kotira aaramakero viva tuqantaa viro gutu vurara tiharo, Tabitaao, himpuane, tuvaro vi nahentiva gutu vunaihairo avu rampaikero Pitaara tavero ho viraqaahairo qaiqaa qaqi himpiro vaaviarama vuvaro ⁴¹ Pitaava nai kauqu tutukero vira kahaquvaro viva ho himpiro. Ho himpuvaro Pitaava Ihura vaintinavuvata, tentoga nahentinavuvata, naarama kero gutuvu nahentira numiqomanta vika tavovaro vi nahentiva qaiqaa qaqi himpiro vaura.

⁴² Vi nahentiva qaiqaa qaqi himpiro vau uvava vi anumanta Jopaihainaaka vi uvara iri, viraqaahai airi vaiinti nahenti Nora Vaiinti Ihurara quqaave tura.

⁴³ Ho Pitaava Jopaini airi enta vaiharo Saimonira naavuqi vaura. Saimoniva purumakau pahaqohairo kaiqa varo vaiintiva vaura.

¹ Sisariaini vaiinti vovano vaura. Vira autu Koniriasiva „viva kia Iutaa vaiinti vairaitiro,„ viva Romeni vaiintivano vaiharo 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vaumanta vi vaiintinavuka Itari vataihai anumantara ti, vikara Itarihainaaka iqoka vaiintive tura.

² Koniriasiva Kotira aare vau vaiintiva vaiharo nai naata vaintairavata Kotira autu tuahereha vaura. Viva Iutaa vaiinti nahentinavu vehi vauka parumakeharo nimiqiro viharo Kotira enena aaramaairo vi vaura.

³ Ho vo enta eronaini kuari avuvano 3 *kiroki* quvaro Koniriasiva qaqi vaiharo taira voqaara taveru. Taveharoma viva kankoma kero tavovaro Kotiva atito *enseliva* oriqetero virara tiharo, Koniriasio, tiro. Tuvaro viva *enseli* aatu qeteharo ⁴vira taveharo tiharo, Noravauvo, nanave? tuvaro *enseli* viva tiharo, Are Kotira aaraana uvarave, are vehi vaiinti nahenti kahaqi varianarave, Kotiva mintianarara ariara iriharo quaheharoma vaivo.

⁵ Ho vaiintinavu nititaira vika Jopaqihai vaiinti vo, vira autu Saimoni Pitaara oru vitake aniate. ⁶ Pitaava vaiinti vontiro vaivo. Vi vaiintiva Saimoniva purumakau pahaqohairo kaiqa vare vaiva, viva nai naavuqi vetara nora varuva auvahini vaivo, tiro.

⁷ Minti tivakero *enselivano* vuvaro Koniriasiva viva tuntema kero, nai naavuqi kaiqa varo vaiintitanta naarama kero iqoka vaiinti vo, viva Kotira aare vau vaiintira nai kahaqi vau vaiintira viravata aarama kora. ⁸ Koniriasiva vi vaiintinavuka naarama kero vaaka taira voqaara tavorara vinavuka tiva nimiro ho vinavuka Jopaini nititora.

⁹ Nititomanta vinavuka vivi, vira qararaa aarana vi vauvaro Jopa vatukavano aumanto vauvaro Pitaava Jopaini vaiharo kuari avu qiataqaa uri vuvaro viva Kotira aarareva naavu qiata tanuqira vaarirero vaura.

¹⁰ Mini vaiharo karara antuqa aruvaro viva kara qera iainara veka vaiharo Pitaavavata qaqi vaiharo taira voqaara taveru.

¹¹ Pitaava taira voqaara tavovaro naaruvavano qantua vuvaro viraqihairo tavunauta, taari voqaara hini viti hini viti tota varero tuvugata tuvugata tiro tuvurora.

¹² Tavuna virauta tuta tutamaqiro tuvuvaro Pitaava tavovaro tavuna vi kanta vo aantau vo aantau vahi vaura. Quarave, memaruve, uvirive, vi haikava vi haikava tavuna vi kanta vauvaro ¹³uvavano Pitaarara tiharo, Ho himpira vi haikara vi haikara arukera naane, tiro.

¹⁴ Minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Noravauvo, kiave. Te tentanavu maara okarara irihama vi haikarara qora haikave tivakeha kia nauna haikarave, tiro.

¹⁵ Minti tuvaro uvavano qaiqaa tiharo, Kotiva koqe haikave tina haikara, kia are virara qora haikave tiane, tiro. ¹⁶ Tuvaro Pitaava vohaa taira voqaara viraqai taaramo tataa tavovaro viraqaahairo tavunautavano tuvurantero naaru-vaini vura.

¹⁷ Mini vuvaro Pitaava taira voqaara tavora vira okarara aato tara iharo vaumanta Koniriasiva nitito vaiintinavuka vi vatukara mini anire Saimonira naavu rantake oru vi naavura gentiana vaiha ¹⁸ aareha tiha, Saimoniva vira autu vo Pitaarave tiava, maa naavuraqie vaivo? ti.

¹⁹ Ho minti tuvaro Pitaava naavu qiataqaa vaiharo viva taira voqaara tavorara aato tara iharo vauvaro Kotira Maraqravano vira tiva amiro tiharo, Tavaane, vaiinti taaramonavu ai rantareka vetaihai aniavo. ²⁰ Ho himpira otu vinavuka ntita kera kia qetaraitira, vinavuka hampata qaqi vuane. Tema vinavuka vetaihai maini nititauramanta ai vitareka aniavo, tiro.

²¹ Minti tuvaro Pitaava vi vaiintinavuka ani vaunaini oturero tiharo, Nenavu rante varia vaiintika te maa vikave. Nenavu nanarae maini aniavo? tiro.

²² Tumanta vinavuka tiha, Vetaini vaiinti vo Koniriasiva, viva 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vaivave. Viva avuqavu ni vai vaiintiva Kotira autuqai tuahere vaivave. Mintimanta ekaa Iutaa vaiinti virara koqe vaiintive ti variarave. Ho vi vaiintiva tinavu maini tititaimanta anuro. Koniriasiva vaivaro Kotiva atitaiva *enselivano* tuvurero vira tiva amiro tiharo, Are Pitaara aarairaro viva ai naavuqi ani vairara are vira uva iriane, tirave. [Minti tivakero *enselivano* vivaro Koniriasiva tinavu maini tititaimanta anuro,] ti.

²³ Vinavuka minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho maaqi ti hampata vaitaiqe huranavu vuare, tiro. Tivake vaite vira qararaa Pitaava himpiro vinavuka hampata vumanta Ihura vainti vonavu Jopaihainaakavata Pitaara vataake vura. ²⁴ Pitaava vinavuka hampata oru viro aarana vaitero vira qararaa viva vetara Sisariaini orurero tavovaro Koniriasiva vira veka vaiharo nai navunaakavata nai tontinavuvata naaromanta vikavata Pitaara veka vaura.

²⁵ Vika vira veka vauvaro Pitaava orurero naavuqi oriqetovaro Koniriasiva oru vira vitakero vira avuqaa hiqiri viro vataini vaiharo Pitaara autu tuahere vaura. ²⁶ Viva Pitaara autu tuahere vauvaro Pitaava tiharo, Aqao, kia ti hutu tuaheraane, tivakero Koniriasira vara himpimakero vira tiva amiro tiharo, Himpira variane. Kia te variqavauve. Te qaqi vaiintima vauro, tiro.

²⁷ Ho Pitaava Koniriasikantiro uva tivaqiro viharo naavuqi oriqetero tavomanta airi vaiinti nahenti naavu viraqi vauvaro ²⁸ Pitaava vikara tiharo, Nenavu iriarave. Tenavu Iutaa vatanaaka vauraro tinavu uva maara

okaravano qioqama taimanta kia tenavu vo vatanaaka hampata variqi vi vaunarave. Kia vika naavuqivata oriqete vaunarave. Tenavu tiha, Vika vaaqu okaravano tinavu ravaaqavu kairaqe tenavu kia koqemavi variarorave, tiha tenavu tentanavuqai variqi vi vaunarave. Ho tinavu Iutaa maara okaravano mintima qioqama taivaro, viraqaahairo Kotiva vo okara tairaqaahairo ti humiqaivaro ti aatovano kenko timanta te irunarave. Kotiva kia vo vatanaakara qora vatanaakave timanta tevano vikara qora vatanaakave tiarorave. Hauri te tiha, Vo vatanaaka hampata variainaraqaahairo vo haikavano ti qoraiqama timitaanarove, tiarorave.

²⁹ Kotiva mintima kero ti tiva timimanta viraqaahai ne vo vatanaaka ti haaraamanta kia te taara aato iriha mini vairaiti, te vaakama ne ianaini anunarave. Ho nana haikarae ne ti haaraavo? Ne tiqe iriare, tiro.

³⁰ Pitaava minti tuvaro Koniriasiva vira tiva amiro tiharo, Tuvana taara enta aitarovaro maa kuari avuraqaa 3 *kiroki* eronaini te tenta naavuqi vaiha Kotira aare variavauraro vaakama ti tivuqaa vaiinti vovano qovarama viro himpiro vaurave. Vira utavaaqavano takuqiro vauva ³¹ viva tiriara tiharo, Koniriasio, are Kotira aare variana uvarave, are vehi vaiinti nahenti kahaqi varianarave, Kotiva virara iriharo ariara quaheharoma vaivo.

³² Ho vaiinti vonavu vetara Jopaini nititaira vinavuka vaiinti vo, vira autu Saimoni Pitaara oru vita vare maini aniate. Pitaava vaiinti vontiro vaivaro vi vaiintira autu Saimonirave. Viva purumakau pahaqohairo kaiqa vare vaiva vaivaro vira naavuvano nora varuva namari auvahini vaivo, turave.

³³ *Enseli* viva minti tivera te tota oru ai vita kaate ti vaiintinavu nititauru. Te vinavuka nititauramanta oru vuavarama are tiriarao tira anira iarao. Ho Kotiva tave vaimanta tenavu maaqi ruvaaqumavi vauro. Ho Noravano ariara vika maa uvara tiva nimiane ti uvara are vi uvara tinavu tiva timiraqe tenavu iriare. Tenavu ai vekama vauro, tiro.

Pitaava vika uva tiva nimura

³⁴ Koniriasiva minti tuvaro Pitaava tiharo, «Te tuvana taira voqaara tavaunaraqaahairo» vate ti aato kenko timanta te irurararo Kotiva kia vi vatanaa vi vatanaaka okarara noraiqaakero iri vairave. ³⁵ Ho nai ta vatanaavave vira uva iriqiro viharo avuqavu nira vaiintiva vairaro Kotiva vi vaiintirara noraiqaakero iriharo virara quaheharo varianarove.

³⁶ Ho Kotiva Ihu Karaitira atitovaro viva tenavu Iutaa vatanaakave, Isareri vatanaakave, vaunanaini ani variqiro viharo Kotira koqe vakaaka vaiinti nahenti maateraiqiha variate ti uvara viva tinavu tiva timurave. Ihu Karaitiva

ekaa vaiinti nahenti vika Nora Vaiintivano, vivama vi uvara tinavu tiva timimanta tenavu irunarave.

³⁷ Nenavuvata vi uvara iriarave. Vi uvava maantimama vaivo: Hoqarero Ioniva vaiinti nahenti namari nimiharoma Kotira uva vika tiva nimuvaro viraqaahairo Ihuva Karirini nai kaiqa hoqarama tero nora kaiqa varaqiro viro Iutiainivata vi kaiqara varaqiro vurave.

³⁸ Kotiva noraiqamako vaiintiva Ihuva Nasaretihainaava vauvaro Kotira Maraqravano vira kempukaiqama kovaro viva vi aniharo vaiinti nahenti nihavuka koqema nimitaairo vurave. Kotiva vira kahaqi vauvarora tiro, viva Sataaniva rumpato vaiinti nahentika kuvantu komanta vika ho vaurave.

³⁹ Tenavu vira vaintinavu vira vataake variqi viha ekaa viva Iutia vatani kaiqa varoravata, Ieruharemini kaiqa varoravata, ekaa tavaavaunarave. Ho vika vira katariqaa aruke hiritovaro qutu vurave.

⁴⁰ Viva qutu viro taaramo enta vara kovaro Kotiva vira vara qaqi himpima kovaro viva qaiqaa qaqi himpurave. ⁴¹ Vi entara kia ekaa Iutaa qaqi qumina vaiinti nahenti vira tavorave. Vaiinti nahenti tiva nimiate tiro, Kotiva tinavu haaramatainavuka, tenavuai vi entara vira tavaavaunarave. Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vaumanta tenavu vira vataake vaiha karavata namarivata naavaunarave.

⁴² Ho Ihuva tinavu tititeharo uva tinavu tiva timimanta tenavu maa vi vakaakara, koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaunarave. Kotiva noraiqama kaiva Ihuva, vivama ekaa vatani qaqi variakave, qutu vuakave, viva vika uva uteteharo ko tianarove. ⁴³ Haaru paropeti vaiinti ekaa vika Ihura okarara tihama mintima ti: Vira autuvano nora autu vaivarora tiro, viva virara quqaa vivave ti vaiinti nahentika vika uvavata nunka nimitaanarove turave, tiro.

Qaqi qumina vatanaaka Kotira Maraqrava varora

⁴⁴⁻⁴⁶ Pitaava vika qaqi tiva nimiqiro vi vauvaro Kotira Maraqravano Pitaara uva iri vau vaiinti nahentikaqaata tuvuntomanta viraqaahai vika vo uva vo uvaqihai tivaqi viha Kotira autu tuahere vaura. Minti vaumanta Ihura vainti vonavu, vinavuka Iutaa vatanaa vaiintinavu Pitaara vataake Jopaihai anuka, vinavukavata viraqi vaiha tavovaro Kotiva nai Maraqrava vo vatanaa qaqi vatanaaka nimumanta vika aahuva uva vo uva vo uvaqihai Kotira autu tuahere vaumanta Iutaa vaiintinavu virara voqamake ravuku vuvaro viraqaahairo Pitaava tiharo, ⁴⁷ Maa vaiintinavuka tenavu varaunantemake, Kotira Maraqrava varaavo. Tavave namari varera qioqama taanarove? Homa vikavata namari varevarave, tiro.

⁴⁸ Minti tivakero viva tiharo, Ihu Karaitira autu rehama namari vika nimiate, tumanta vika namari nimura. Namari nimumanta vi vatanaaka Pitaarara tiha, Vo entanavu tinavu hampata maini varikera vuane, tuvaro Pitaava vo entanavu vika hampata mini vaura.

11

Pitaava oturantero Ieruharemini urura

¹ „Pitaava Sisariaini vaumanta, Ihuva noraiqama konavukavata, Ihura vainti Iutia vataini vaukavata, irumanta vo vatanaaka kia Iutaa vatanaaka Kotira uva iriha Ihura vaintiqama vumanta „vira kaara Iutaa vaiintinavu Ihura vainti hininavuara nuntu nauntu ti vaura.„

² Pitaava oturantero Ieruharemini ururomanta vika hininavu vaata toqako okarara iruka Pitaara atiha tiha, ³ Aqao, kia tinavu vaata toqa kaaina okarara iria vaiintika variavara are vika naavuqi oriqetera vika hampata kara nera ianarave. Are kia mintiataarave, ti.

⁴ Minti tuvaro Pitaava vi uvara okaraqaahairo hoqaramatero tiharo, ⁵ Te Jopaini Kotira aare vaiha taira voqaara tavaunarave. Te tave variavauraro tavunautavano naaruvaihairo tuvurave. Vi tavunara hini hini vitiqaa totaairo tuvugata tuvugata tiro, te iavaunaini tuvuumanta ⁶ te tavaavauramanta tavuna viraqaatama quarave, aantauve, memaruve, uvirive, ekaa vi haikara vi haikara vi tavunaraqaa kaqa vare tuvuvoro ⁷ uvavano tiriara tiharo, Pitaao, himpira vi haikara vi haikara arukera naane tumanta ⁸ te tiha, Aqao, Noravauvo, kia te ho mintirarave. Te tentanavu maara okarara irihama kia koqemakero vai haikarave, qoraiqamakero vai haikarave, kia nauna haikarave, ⁹ tiavauraro uvavano naaruvaihairo qaiqaa tiriara tiharo, Kotiva koqe haikave tinara kiama are vi haikarara qora haikave tiane, turave.

¹⁰ Minti tumanta te mini vaiha vohaa qaramake taira voqaara taaramo tataa tave iavauraro viraqaahairo qaiqaa vi tavunara naaruvaini tuvurantero varero vurave.

¹¹ Mini vumanta te tavaavauramanta vaiinti taaramonavu vo vatanaa vaiintinavu Sisariaihairo nititoka ti tivita kareka te variavauna qentiana orurovaro ¹² Kotira Maraqravano tiriara kia qetehara vinavuka hampata vuane tumanta te vinavuka hampata vuavauramanta vaiinti vonavu Ihura vainti 6navu Jopaihainaaka ti vataake vumanta tenavu Koniriasira naavuqi oru raavauraro ¹³ Koniriasiva mintimakeru tinavu tiva timiro tiharo, *Enselivano* ti naavuqi qovarama viro tiriara tiharo, Vaiinti vonavu nititaira vinavuka oru vaiinti vo vira autu Saimoni Pitaara vita kaivaro ¹⁴ viva

maini anirero arivata ai navunaakavata vakaaka tiva nimiramanta ne vi vakaakara iriqi vivaro Kotiva ni ntitaarire, turave.

¹⁵ Minti tumanta te viraqi vaiha vakaaka qaqiqai vika tiva nimiavauraro Kotira Maraqravano haaru tinavuqaa tuvintema kero vikaqaavata tuvuntorave. ¹⁶ Mintuvaro haaru Ihuva Noravano uva tinavu tiva timito uvava ti aatoqi ntuva vurave. Haaru Ihuva tiharo, Ioniva namariqai ni nimivo. Ho naantiara Kotiva nai Maraqravata ni nimianarove, turave.

¹⁷ Tenavu Iutaa vatanaa vaiinti vaiha Ihurara quqaama viva Kotira Nora Vaiintive turaro Kotiva nai Maraqrura tinavu timintema kero, viva vo vatanaakavata vohaa qarama kero nimirave. Ho Kotiva mintima kero nai Maraqrura vo vatanaakavata nimirara ti, te ta vaiintika vaihae te Kotira qioqama kararave? tiro.

¹⁸ Pitaava vi uvara vika vutukero tiva nimumanta vika tirorira uva qaquirake Kotira autu tuaherake tiha, Ike, Kotiva kia tinavuaragai iriraitiro, viva vo vatanaa vo vatanaakaravata iriharo tiharo, Vikavatama nai qora aara qaqira kaivera, vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivarave, tivo, ti tura.

Ihura vaintinavu vo vatani vo vatani vura

¹⁹ Ho Sitivenira aruke Ihura vaintinavu qoraiqama nimateha raumpirima ko entaraqaahai Ihura vainti airitahaavano vo vatuka vo vatukaini vura. Hininavu niaraini otu vi Fonisia vatainive, Saiparusi vatainive, vatuka vo Antiokinive, otu vaiha nai navunaaka Iutaa vatanaakaqai Ihura vakaaka tiva nimi vaura.

²⁰ Vika nai Iutaa vatanaakaqai tiva nimi vaumanta vokuka Saiparusihainaakavata, Sairinihainaakavata, otu Antiokini vaiha vo vatanaakavata vakaaka tiva nimiha Nora Vaiinti Ihurara tiva nimuvaro ²¹ Noravano kahaqumanta airi vaiinti, Giriki vatanaakavata nai haarua okara qaquirake tuqantaavi Nora Vaiintiaru quqaa vivave tura.

²² Mintumanta Ihura vaiinti Ieruharemini vauka irumanta vi vatanaaka airi vaiinti Ihura okarara iriha Kotira aaramaqi vi vaumanta Ieruharemini vauka Banabaasira atitovaro vika kahaqireva vevara Antiokini vura.

²³ Oturero tavovaro Kotiva vi vatanaaka aaqurihama nimateharo vika kahaquvaro Banabaasiva quahakero vikara kempukaiqama kero tiharo, Ho ne Nora Vaiinti Ihuraraqai aato iriqi viha nuate, tiro.

²⁴ Banabaasiva koqe vaiintivano vauvaro Kotira Maraqravano vira avutaqi anomakero vauvaro Banabaasiva voqamakero Ihura uva iriqiro viharo viva airi vaiinti kahaqumanta vika Nora Vaiinti Ihura vaintiqama vura. ²⁵ Banabaasiva Antiokihairo oru Tasusini Sorura

vita kareva viro ²⁶ oru vira rantakero vita varero Antiokini vura. Mini vaihatanta vitanta Ihura vaintinavu airitahaa ruvaaqumake vohaa ihira uva vakaaka vika tiva nimiqi vura. Antiokini vau vaiintikaqaa naane hoqaramate Ihura vaintinavuara *Kirisitenive* tura.

²⁷ Ho vi entara Ieruharemihai paropeti vaiintinavu Antiokini otu vauvaro ²⁸ vikaqihairo vaiinti vovano vira autu Agabusiva himpiro Kotira MaraQuravano vira kahaquvaro viva vakaaka tiva nimiro tiharo, Naantiara ekaa Romeni kamaaniva raqikina vata maatara karara nararaiqi entava qovaraiqianarove, tiro. (Vi vaiintiva tu uvava King Kalodiusiva raqiki vau entara vivauma vaura.)

²⁹ Agabusiva kia kara ho variaina entava aniraanarove tumanta Ihura vaintinavu avu aato utiha tiha, Kaiqe tenavu ekaa monu vohaanta vohaanta ruvaaqumake vare, vuru tinavu qata vakaukavara Iutiaini variaka nimiare, ti. Minti tivake airi monu vatoka airi monu ruvaaqumake vatomanta inaara monu vatoka inaara monu ruvaaqumake vate, ³⁰ mintiaqi viha vika monu ruvaaqumake vate, vi monura vare Soruravata Banabaasiravata nimumanta vitanta oru Ihura vaintiqaa raqikuka Iutiaini vauka vuru nimura.

12

Herotiva Ihura vainti hininavu qoraiqama nimitora

¹ Vi entara King Herotiva Ihura vainti vonavu qoraiqama nimitareva auti vaura. ² Herotiva tumanta Ionira vakaara Iemira ravaaqavuke iqoka paipeqohai vira aunta teqakora.

³ Iemira aunta teqa kovaro Herotiva tavomanta Iutaa vaiinti noranavu Ihura vainti vo arukorara quaheha vauvarora tiro, viva oru Pitaaravata ravaaqavu kora.

Vi entara ovata vo, Kia Noqavu Mparetira No Entava vauvaro ⁴ Herotiva Pitaara ravaaqavu kero karapuhi naavuqi vita vuru kero viva Pitaarara karapuhiqihairo ruqema kero vuantorave, tiro, viva iqoka vaiinti 16navu rairakero tiharo, 4navuvano naane viraqaa raqikiqi vi, tuvitaraimanta qaiqaa hini 4navuvano viraqaa raqikiqi vuate. Mintiaqi vuate, tiro. Herotiva tiharo, Vehakuma Nimito Karara ovata naaina entava taiqa viraqe te Iutaa vaiinti noranavu vika nivuqaa Pitaara qovaramake *ko* tirerave, tiro.

⁵ Minti tuvaro Pitaara karapuhi naavuqi rumpa tovaro vaumanta Ihura vaintinavu vo naavuqi ruvaaqumavi vaiha Kotiva Pitaara kahaqiarire ti, Kotirara mpo ike tiha vira aaramaqa vi vaura.

Pitaara kuvantu kora

⁶ Pitaava karapuhiqi variqiro vuvaro Herotiva tiharo, Hura te vira *ko* tirerave, tuvaro Pitaava entaqi vaite vau-manta iqoka vaiinti taaraqanta vira hini hini vauvaro Pitaara *seniqohairo* vitanta kauqu hampata rumpa tovaro vaumanta iqoka vaiinti votantavano vahaaqaini qentiana raqiki vaura.

⁷ Mintima vauvaro vaakama Noravano atito *enseliva* Pitaara avuqaa qovarama viro himpitero vauvaro naavuqi ataa i vauvaro *enseli* viva Pitaara kururu utu varero qak-iharo vira vauraqama kero tiharo, Tota himpuane, tuvaro viraqaahairo *senivano* Pitaara kauquqihairo hiqirura.

⁸ Hiqiruvoro *enseli* viva tiharo, Nena utavaaqa nonku var-
era *suvata* nonkuane, tiro. Tuvaro Pitaava tuntema kovaro *enseli* viva tiharo, Ho nena vukai tavunavata aqu varairaqe tetanta vuare, tuvaro ⁹ Pitaava *enseli* vira avataqiro viro karapuhi naavuqihairo vevarero viro. Mini viharo nai tivakero iriro tiharo, Kia te quqaavauve vi vauro. Te tairama tave vauraro ti maraquravanoma vi vaivo, tiro.

¹⁰ Minti tivakero Pitaava *enseli* vira avataqiro viro maimaraara vaiintitanta naatara kero viro, vo maimaraara vaiintitantavata qentiana voutanta naatara kero vahaaqaini otu viro, vaantaavura qenti nora, *aini* qenti tinta tonaini otu rovaro vi qentivavata nai qantua vumanta vitanta vi-raqihai vevare aaraqaa vura. Otu vihatanta uvaro vaakama *enselivano* Pitaara mini kero vura.

¹¹ Vuvaro Pitaava nariaraa vauvaro viraqaahairo vira avu aatovano kenko tuvaro viva tiharo, Ike, te quqaama tuvuro. Quqaama Noravano nai *enseli* atitaivaro viva ti kahaqiharo Herotiva ti karapuhi rumpa tairaqihairo qantu kaivo. Iutaa vaiinti ti qoraiqama timitareka auti variavaro viva ti kahaqama timitaimanta tuvuro, tiro.

¹² Pitaava nai aatoqi mintimakero iriqiro viharo oru naavu vo, Ioni Maakira vira nora Mariara naavu, viraqi airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha Kotira aare vauraqi orurora.

¹³ Pitaava orurero qenti kuekue uvaro kaiqa nahenti vovano, vira autu Rodaava qenti qantua kareva anirero
¹⁴ Pitaara aunta viraqama kero iriro, viraqaahairo viva voqamakero quahakero, qumimaqama kero kia qenti qan-tua karaitiro, viraqi ruvaaqumavi vauka vuru tiva nimiro tiharo, Pitaava ani vahaaqaini qentianama vaivo, tiro.

¹⁵ Minti tumanta vika tiha, Eqaane, ai avu aato hampiqama vivarama vi uvara tira iarao, tuvaro viva kempukaiqama kero tiharo, Te quqaama turo. Viva vahaaqaini qentianama ani vaivo, tumanta vika oho ti, Pitaara arukaavaro *enseli* vovano viraqaata raqikiva, vivama qentiana ani vaivo, ti.

16 Minti tuvaro Pitaava qaiqaa qaiqaavata genti kuekue i vaumanta vika genti qantuake tavovaro viva quqaama ani vaumanta vika voqamake ravukuvi vauvaro ¹⁷ Pitaava nai kauquqohairo vika qioqama keharo kia uva tiate tiro. Tivakero Noravano karapuhi naavuqihairo nai kahaqu okarara viva vika tiva nimiro. Vika tiva nimikero Pitaava tiharo, Ho Iemiravata, tinavu qata vakaukavata, vi uvara tiva nimiate, tivakero viva vo naavuqi vireva viro.

18 Ho Pitaava vumanta vira qararaa aatita vumanta iqoka vaiintinavu Pitaaraqaa raqiku vaiintinavuka tavovaro Pitaava kia karapuhi naavuqi vaumanta vinavuka voqamake ravukuvi qumina virara rantaqi vi aniha tiha, Oho, Pitaava nantia keroe ruqema kero vivo? ti. ¹⁹ Minti tivaqi vuvaro Herotiva virara ranteha tavaate tumanta vinavuka virara qumina rantamaqi viha tavovaro kia vauvaro Herotiva vi iqoka vaiintinavukaqaa nora uva vatero *ko* tivakero Pitaava ruqema kero vura kaara vinavuka ekaa arukora.

Vinavuka arukero Herotiva Iutia mini kero otu Sisariaini vaireva vurama.

Herotiva qutu vurara tura

²⁰ Herotiva Sisariaini otu vaiharo Taiaihainaakavata, Saidonihainaakavata, hampata tirori vaiharo vika toma nimite vaumanta vi vatanaaka vi uvara avuqavu ireka Herotiva vaunaini anura. Vika mini vaiha King Herotira kaiqa vaiinti vo tontiqama kovaro vi vaiintira autu Balatusiva Herotira kaiqa vaiinti noravano vaumanta vika vira tontiqamake vira tiva ami tiha, Tenavu maateraiqiha vairerave. Hauri tenavu tiroriha maaqihai kara kia varaarorave, tuvaro Balatusiva Herotira vi uvara tiva amura.

²¹ Vira tiva amuvaro Herotiva enta vo kaamatero tiharo, Vi entaraqaa vi uvara avuqavu irerave, tivakero viva vi entaraqaa avuhainaa vaiintivano vaiharo nai utavaaqa kogera nonkutero oru nai nora tainta, avuhainaa taintaqaa oquvi vaiharo vi vatanaaka uva tiva nimi vaumanta vika viva utataari kogera nonkutora taveha, vira uvavata iriha, voqamake virara quahakema naverai tivaqi viha Herotirara tiha, ²² Viva kia qaqi vaiintivano vaiharo uva ti vaivo. Viva variqa vaiintivanoma uva ti vaivo, tuvaro ²³ Herotiva vikara kia aqao Kotivaqai Variqavano vaivo tiraitiro, viva ne quqaave minti tiavo tuvaro, vira kaara vaakama Noravano atito *enseliva* vira ruqutu kovaro iviruqavano vira vaata nama kovaro viva qutu vura.

²⁴ Herotiva qutu vumanta Ihura vaintinavu Kotira uva tivaqi vumanta airi vaiinti nahenti vi uvara iriqi viha Ihura vaintiqamavi vira vaintinavu hampata avitumavi vohaaraqi vaura.

²⁵ Banabaasika Soruka monu nimitora vare Ihura vaintinavu Ieruharemini vauka vuru nimi, viraqaahai vitanta vaiinti vo Ionira vira autu vo Maakiravata vita vare orurante Antiokini vura.

13

Banabaasika Soruka vo vataini nititama kora

¹ Antiokini Ihura vaintinavuqihai vonavu paropeti vaiinti vaumanta vonavu Kotira okara vo okara vo okara tiva nimi vauka vaura: Banabaasivave, Simioniva vira vara autu Vankorarave, Lusiusiva Sairinihainaavave, King Herotira vara qata Manaenivave, Soruvave, vinavuka vi kaiqara vareha Ihura vaintinavu kahaqamaqi vi vaura.

² Vo enta vika Kotira autu tuaherareka iha, vika ruvaaqumavi vaiha kara auramate Kotira aare vauvaro Kotira Maraqravano vika tiva nimiro tiharo, Banabaasika Soruka vo kaiqa varaate ti, te vitanta naarama tauro. Ho vitanta ti kaama timitaate, tiro.

³ Kotira Maraqravano minti tumanta vika qaiqaa kara auramate Kotira aaramake, viraqaahai vika vitantaqaa nai kauqu vate vitanta vo vataini nititomanta vura.

Vitanta Saiparusini vura

⁴ Vitanta nititovaro Kotira Maraqravano vitanta aara numiqomanta Banabaasika Soruka vatuka vo Serusiaini vi otire viraqaahai nora sipiqi vaarire varuva namari taqa vare varuva avutaini vau vatara Saiparusini vura.

⁵ Vi vataraqaa orure vitanta oru vatuka vo Salamisini Iutaa vatanaa vaiinti maara naavuqi vaiha Kotira uva vika tiva nimura. Ioni Maakivavata vitanta kahaqireva vitanta hampata vura.

⁶ Banabaasika Soruka Saiparusini vatuka vatuka nihatanta vakaaka tivaqi nimiqi vi, oru hini mantaraini vatuka vo, Pafosini orure tavovaro *vure/quaha* auti vau vaiintiva vovano mini vaura. Vira autu Ba-Ihuva viva Iutaa vaiintivano nai unahaa tiharo, Te Kotira vakaaka tiva qovaramake vauraukave, tiro. ⁷ Minti tiharoma viva *kamaanira* nora vaiinti tontiqama tero vaura. *Kamaanira* nora vaiinti vira autu Segiusi Paulusiva viva koqe avu aato vataa vaiintivano vaiharo, viva Kotira uva irireva Banabaasiravata Soruravata naarora.

⁸ Viva vitanta naarovaro Ba-Ihuva vira vara autu Vureva, vivavata vaiharo nora vaiintiara kia vitanta Ihurara ti vai uvara iriane tura. ⁹ Minti tuyaro Soruva vira autu vo Poruva Kotira Maraqravano vira avutaqi kempukaiqama amitovaro viva *vure/quaha* vaiinti vira taveharo virara tiharo, ¹⁰ Are Sataanira vaintivanove. Ekaa koqe haikavano vaivaravata, are vira navutaavama variarao. Una uvave,

vaaqu kaiqave, vi haikavaqaima ai avu aatoqima vaivo. Are Kotira uva vo okara vo okarara hampi uva ti variaravave. Hampi uva qaqira kaataara vaivara are qaqiqai vi uvara ti variarao. ¹¹ Ho iriane. Noravano ai ruqutu kairaro ai avuvano qimpa vuarire. Viraqaahaira are huravata moravata variqira vihara kia kuari ho tavenarave, tiro. Minti tuvaro Ba-Ihuva tavovaro vira avuvano konkiraigama vuvaro viraqaahairo viva aaraini viharo tiharo, Ti kauqu utu vare aara humiqaate, tivaqiro vi vaura.

¹² Poruva minti tuvaro Ba-Ihura avu qimpa kovaro *kamaanira* nora vaiintivano vi haikara taveru, viva Poruka Banabaasika tu uvarara quqaave tivakero kauqu runkinkiri iharo Nora Vaiinti Ihura uvara koqe uvave tura.

Vata vo Pisiriaini vura

¹³ Poruvavata vira vataake anukavata Pafosi mini ke, *sipi*q i oru vi Pampiriaini vatuka vo Pegaini orurora. Mini orurovaro vikaqihairo Ioni Maakiva vika mini kero orurantero Ieruharemini vura. ¹⁴ Viva vumanta vinavuka oru vi Pega vatuka vara mini ke, Pisidia vataini oru vi vo vatuka Antiokini orure mini vaiha Maara Entaqaa vinavuka oru Iutaa maara naavuqi oriqete oquvi vaura. ¹⁵ Vi vatanaaka Mosisa qara ntuvato uvara kaara riha paropetivano qara ntuvato uvaravata kaara ntuvake, viraqaahai maara naavuqaa raqikuka vaiinti vo atitovaro viva vinavuka irero tiharo, Tinavu qata vakaao, tinavu kahaqiarira vakaakava vairera, ne tinavu tiva timiqe iriare, tiro.

¹⁶ Minti tuvaro Poruva himpiro kauqu virini aqukero vika tiva nimitiro tiharo, Isareri vaiinti nahentivauvo. Ne vo vatanaaka Kotira autu tuahere variaka nevata iriate.

¹⁷ Kotiva Isareri vaiinti nahenti Variqavano, viva haaru tinavu kaivaqaukavarara tiharo, Ne ti vaiinti nahentima vaivarave, turave. Viraqaahairo ti kaivaqaukavara Isipini vau entara Kotiva vika kahaqi vaumanta vika airiqama vuvaro viraqaahairo Kotiva nai kempuqaqohairo vika Isipihairo ntita varero ¹⁸ vuru komanta vika 40 ihi variqi viha qumina vataini nuvaro Kotiva kia vika qaqira karaitiro, vikaqaa kogemakero raqikiqiro vurave.

¹⁹ Mintiaqiro viharo vika kahaqumanta vika Kenaanini vi aniha nai navutaaka 7 vatanaaka aru taiqa kovaro Kotiva Kenaani vata vira tinavu kaivaqaukavara nimumanta ²⁰ vika vi vataraqaa 450 ihiara variqi vurave.

Vi entara Kotiva tinavu kaivaqaukavaraqaa raqikiate tiro, vo vaiinti vo vaiinti noraiqamake vaumanta vika vaiha Isareriqaa raqikiqi vi vaura. Mintiaqiro vi vauvaro Samueriva vau entavavata qovariqama vurave. Kotiva Samuerira noraiqama kovaro viva Kotira uva tiva nimi vaumanta

²¹ 1_viraqaahai tinavu kaivaqaukavara popohamavi Samuerirara aqao ti, Vaiinti vo noraiqama kairaro viva avuhainaa vaiintivano vaiharo tinavuqaa raqikiarire, tuvaro, Kotiva vika uvara eo tivakero Benaminira ankuqihairo vaiinti vo, Kisira maaqu vira autu Sorura nimuvaro 1_King, Soruva 40 ihi variqiro viharo tinavu kaivaqaukavaraqaa raqikiqiro vurave.

²² Viraqaahairo Kotiva Sorura qoririma amitero Devitiva vika avuhainaa vaiintivano variarire tiro, vira noraiqama korave. Kotiva Devitirara quaheharo mintima tiro: Ti muntukavano Iesira maaqu Devitirara vaivo. Viva ti muntukavano vaina kaiqara homa vara timitaanarove, turave.

²³ Kotiva tiharo, Devitira okaraqihairo Isareri vatanaaka kuvantu nimitaarira vaintiva qovaraiqianarove, turave. Kotiva minti tu uva vaura Ihuva qovarama vurave. ²⁴ Kia Ihuva nai kaiqa hoqarato entara Ioniva naveraitiharo Isareri vaiinti nahenti vika tiva nimitiro tiharo, Qora aara qaqirake namari varaate, turave. ²⁵ Minti tivaqiro viro nai kaiqa taiqa kaaina entava aumanto vauvaro Ioniva tiharo, Ne tiriara ta vaiintirave tiavo? Ne *Mesaiara* veka variara kia te maa vikavauve. Ho tavaate. Viva ti naantiarainima ani vaivo. Te qaqi vaiintivano vaihara ti, kiama ho vira aiqiu nonku taina naaquntara kuvantu amitararave, tiro. Ioniva Ihurara minti turave.

²⁶ Ho ne ti qata vakaa Eparahaamira naintivaravata, ne vo vatanaaka Kotira autu tuahere variakavata, ne ekaa iriate. Tenavu kuvantuvi koqema variainarara iriharo, Kotiva tinavuara maa uvara vara kaivaro tuvivo. ²⁷ Ieruharemini variakavata, vikaqaa raqikiakavata, vo Maara Entaqaa vo Maara Entaqaa paropeti vaiinti qara ntuvato uvara kaara rihavata, kia kankomake iriavaro vi uvava Ihurara tumanta vika Ihurara vira arukaateqai tuvaro, viraqaahairo haaru paropeti vaiintivano uva tivatova vivauma vaura.

²⁸ Vika Ihura arukareka auti vaiha tavovaro kia uva viraqaa vaumantavata, vika kempukaiqiha Pairaatara vihi vaahi tiha vira arukaane turave. ²⁹ Viraqaahai vika Kotira vukuqi Ihurara minti minti ivarave tuntemake, vika Ihura mintima komanta katariqaahai vira viquke oriqi quntama torave. ³⁰ Quntama tovaro Kotiva qutu vuraqihairo Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro ³¹ Ihuva airi enta vataini ni vaumanta Karirihai Ieruharemini Ihura vataake vuka vira tavorave. Vika maa entaravata nai tavorara Isareri vaiinti nahenti tiva nimi variavo. ³² Tetanta Banabaasikavata vi vakaakara koqe vakaaka ni tiva nimirera anuraukave. Kotiva haaru tinavu kaivaqaukavara tiva nimitiro tiharo, Naantiara niarao ti, te minti minti irarave, tu uvava vate

vivauma vaivo. ³³ Tenavu tinavu kaivaqaukavara naintinavu vauraro Kotiva tinavu kahaqireva Ihura qaqi vara himpima kairave. Haaru Kotiva Ihi vuku Hini 2 viraqi Ihurara mintima tiro:

Are ti Maaquvanoma vaira iarao. Vate te ai Qokama vauro, turave. *(Ihi 2:7)*

³⁴ Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima kovaro Ihuva kia qaiqaa qutu viro ntera vuvariravama vaivo. Haaru Kotiva Ihurara maa uvara tiva torave:

Te kauqu aiqiqaa aqukeha ni kaivaqara Devitirara tiavaunantemake, te nivata koqema nimitaha takuqina haikara nimitarerave, turave. *(Aisaiaa 55:3)*

³⁵ Ihi vukuqi vo uva maantima turave:

Are kia ti nena takuqi vaina vaintira vaata qaqi kairaro gumina nteraanarove. *(Ihi 16:10)*

³⁶ Devitiva tinavu kaivaqava Kotira kaiqa varaqiro viro vuru qutu vumanta quntama tovaro ntera vurave. ³⁷ Ho Kotiva qutuvura qaqi vara himpima kai vaiintiva, Ihuva kia gumina ntera virave.

³⁸⁻³⁹ Ti qata vakaao, ne iriate. Ne qora kaiqa vare uvara Ihuvaqaima ho taiqa nimitaanarove. Tetanta vi vakaakara ni tiva nimirera anuraukave. Ne Mosira uva iriqi viva kiama ne qora kaiqa vare uvara ho taiqa nimitaraitiro, vi uvava niqaa qaiqaima vairamanta ne rumpaviqai vaiha kiama ho qaqini kuvantuvi vaivarave. Ihurara quqaa vivave tirava, vivaqaima qaqini kuvantuviro ho varianarove.

⁴⁰ Ho ne rauriha variate. Hauri paropeti vaiintivano Kotira uva qara ntuvato uvava niqi variantorave. Vi uvava mintima vaurave:

⁴¹ Ne ti uvara naaraihama timite vaiintika, ne maini tavaate.

Ne te vararera iaina kaiqarara kauqu runkinkiri variqi viha vuru qutu vuata. Ne qaqi variqi vi entara te vararera iaina kaiqara varaari ne vi kaiqarara kia quqaave tivarave.

Vovano vi kaiqara okarara vutukero ni tiva nimiramantavata, ne kia quqaave tivarave, tura. *(Hab 1:5)*

Kotiva mintima turave, tiro.

⁴² Poruva vi uvara tiva nimito vitanta Banabaasika maara naavuqihai vire umanta vi vaiinti nahentika tiha, Ho nentanta vo enta Maara Entaqaa qaiqaa ani vaiha vi uvara voqavata tinavu tiva timiate, ti.

⁴³ Minti tuvaro vitanta uva tivaqi vuva taiqa vumanta airi vaiinti Iutaa vatanaa vaiintive, vo vatanaa vaiinti Iutaa maara okara irukave, Poruka Banabaasika avataqi vumanta

vitanta vika uva tiva nimi tiha, Kotiva ni aaqurihama nimitaaina uvara iriqi vuate, tura.

⁴⁴ Minti tumanta vo Maara Entaqaa vi vatukaraqı vauka airitahaa Kotira uva irireka ruvaagumavi vaura.

⁴⁵ Ruvaagumavi vaumanta Iutaa vaiintinavu tavomanta vo vatanaaka airitahaa ruvaagumavi vaumanta Iutaa vaiinti vira kaara toiha tiha, Hauri vo vatanaakavata tinavu hampata ruvaagumavi vaivorave, tivake Poruva tu uvarara una uvave tivakeha virara qora uva tiva amite vaura.

⁴⁶ Minti ti vaumanta Poruka Banabaasika kia qetaraiti, kempukaiqama kehatanta tiha, Tetanta ni Iutaa vatanaaka naane vi vakaakara tiva nimuro. Tetanta vira homa minturo. Viraqaahai tetanta tavauramanta ne vi uvarara qoririmake iavo. Ne ekaa enta ekaa enta qaqı variqi vi uvarara kia ni antuqa arimanta variavo. Vira kaara tetanta ni Iutaa vatanaaka qaqırake vo vatanaaka vi vakaakara tiva nimirave. ⁴⁷ Noravano titanta tititeharo mintima tivo:

Are vo vatanaa vo vatanaaka kahaqira vika koqe aaraqaa vivaro Kotiva vikavata ntitaarire ti, te ovavano iteharo ataa inantemake, ai atitauro, turave. (*Aisaiaa 49:6*)

Noravano minti turave, tiro.

⁴⁸ Poruka Banabaasika minti tumanta vo vatanaaka vi uvarara quahake Nora Vaiinti Karaitira uvara koqe uvave tura. Vaiinti nahentinavu ekaa enta qaqı variqi vuate tiro, Kotiva ntitaarirauka, vikama Poruka Banabaasika uva iriha Ihurara quqaave tura.

⁴⁹ Ho Nora Vaiinti uvavano ekaa vi vataraqı viro aniro umanta ekaa vi uvara irura.

⁵⁰ Mintumanta Iutaa vaiintinavu tomake, vi vatanaaka nora nahentinavu Kotira autu tuahere vaukavata, nora vaiintinavuvata, una uva tiva nimiha vika vihi vaahi tumanta vika Poruka Banabaasika qoraiqama nimitaha nái vataihai vitanta nititama kora.

⁵¹ Mintumanta vika nái qora okara vitanta autu nimitora kaara Ihuva noraiqamako vaiintitanta naitanta aiqıqaahai konkoma rintatike, vi vatara mini ke, vo vatuka Aikoniaini vurama. ⁵² Ho Ihura vaintiqamavi Antiokini vauka vauvaro Kotira Maraqravano vika kempukaiqama komanta vika muntukaqıhairo quaheharo vaura.

14

Poruka Banabaasika Aikoniaini vaura

¹ Poruka Banabaasika Aikoniaini orure vitanta Antiokini tota untemake, oru Iutaa vatanaaka maara naavuqi naane vaiha uva kempukaiqamake tiva nimumanta Iutaa vaiinti

nahenti airitahaavata, vo vatanaa vaiinti nahenti airitahaavata, Ihurara quqaa vivave tivake Ihura vaintiqamavi vohaaraqi avitumavi vaura.

² Mintumanta Iutaa vaiinti vonavuvano kia Ihurara quqaa vivave tuka oru una uvaqohai vo vatanaa vika avu aato vara hampiqama komanta vika Poruka Banabaasikara qora avu aato utu nimitora. ³ Mintumantavata, Poruka Banabaasika airi enta mini vaiha kia qetaraiti, Noravano vaiinti nahenti koqema nimitaaina vakaakara tiva nimiqi vuvaro vaiinti nahenti vitanta uvara quqaa uva vaivo tiate ti, Noravano vitanta kempukaiqama komanta vitanta nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vika nivuqaa varaqi vura.

⁴ Vi vatukaihainaaka rairavi hini kuka Poruka Banabaasikaini gumanta hini kuka Iutaa vaiinti vikaini qura.

⁵ Viraqaahai vo vatanaakavata, Iutaa vatanaakavata nai nora vaiintinavu hampata Poruka Banabaasika qoraigama nimitareka iha, ori utu vare vitanta ruqutireka auti vau-manta ⁶ vitanta vi uvara vaaka iri, viraqaahai vitanta ruqemake kante vetara Likoniaini oru vaura. Mini vaiha vatuka taaraqanta Lisatarainivata, Debenivata, vi vatukatanta ututumake vau vatukara mini minivata ⁷ oru niha, Ihura vakaaka tiva nimiqi vura.

Vitanta Lisatarainiyata Debeniyata vaura

⁸ Lisataraini vaiinti vovano aiqu rarera vuva oquviro vaura. Vi vaiintira nova vatato entaraqaahairo vira aiqu rarera vuvaro kia ho nuarirava vaura.

⁹ Viva oquviro vaiharo Poruva Ihurara ti vau uvara iri vauvaro Poruva vi vaiintiva Ihuva quqaama ti hiqo koqema timitaanarove tura iriro, Poruva vira viti taveharo ¹⁰ virara noraiqama kero tiharo, Himpira nena aiquqaa variane, tuvaro viva vaaka himpiro nai ni vaura.

¹¹ Viva nai ni vaumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka Poruva vi kaiqara varora tave, vika nai Rikonia uvaqihai naveraitiha, Ike, naaruvaihainaa variqatanta vaiinti kuquvi tinavu hampata vaireka maini tuvuraavo, ti.

¹² Minti tivake vika Banabaasirara nai avuhainaa variqa autu vo ravateha *Seusirave* ti. Poruva uva ti vau vaiintiva vaumantara ti, virara variqa autu vo *Hemesirave* tura.

¹³ *Seusira* aare vau naavuva vatuka aaqaini vauvaro viraqaahairo *Seusira* kaiqa vara amite vau vaiintiva purumakau qoranavu ruhaaqi varero, maurakanaa auntaqi ruvu nimitravata varero aniromanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka purumakau Poruka Banabaasikara aru nimoreka auti vaura.

¹⁴ Mintumanta vitanta vika nimore u okarara aato kenko tumanta iri, hauri vika mintivorave tivake, vitanta nai utavaqa qunahi qaanahimake vaiinti nahenti

ruvaaqumavi vauka avutana kantamaqi viha naveraitiha, ¹⁵ Mpo, ti vaiinti nahentivauvo, eqaate. Tetanta ni aanare qaqi vaiintitantaqaima vauvo. Tetanta Ihura vakaaka koqe vakaaka ni tiva nimirera anuro. Ne una variqa qaqirake quqaa Variqa autu tuaheraate ti, tetanta maini anunarave. Kotiva qaqi variqiro vi vai variqava, vivaqaima naaruvavata, vatavata, nora namarivata autu kero ekaa haikavano vataqi vairavata, naaruvaini vairavata, namariqi vairavata autu kero vatairave. ¹⁶ Haaru Kotiva ekaa vaiinti nahenti qaqi komanta ekaa vatanaaka nai vuataa u aararaqaaqi vi vaurave.

¹⁷ Kotiva ekaa vatanaaka qaqi komanta vuvarovata, viva nai variqavano vai okarara ne kankomake tavaate tiro, viva vo haika vo haikaqohairo ni koqema nimate vaurave. Viva aaqu vara kaivaro koqema keharo rivaro karavano koqema kero qampi qe haro mpeqaiqimanta ne quahehama neha variavo, ti.

¹⁸ Poruka Banabaasika minti tumantavata, vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka kia vitanta uvara noraiqaake iriraiti, vitantara variqa vaintitantave tivake, purumakau aru nimoreka auti vaumanta vitanta vukaari utiha kia mintiate tivaqi vumanta vika qaqirake kia aru nimitora.

Ori utu vare Porura aavata ruqutu kora

¹⁹ Vira naantiara Iutaa vaiinti vonavu Antiokihavata, Aikoniahavata, anire vinavuka antua uva tumanta qaqi vaiinti nahenti vinavuka uva iriha quqaave tivake oru ori utu vare Porura aavata ruqutuke viraqaahai vika tiha, Ho vira ruqutu kauraro qutuma vivo, tivake vika vatukaihai Porura rarau vare vivi vaati aqaini aqukora.

²⁰ Porura aqaini aquke vumanta Ihura vaintinavu ani Porura tataaqa ututumavi vauvaro, viraqaahairo Poruva qaqi himpiro vatukaini oru viro. Vira qararaa viva Banabaasikantiro mini kero vatuka vo Debe mini vura.

Vitanta orurante Antiokini anura

²¹ Vitanta Debeni ani vaiha Ihura vakaaka tiva nimi vaumanta airitahaa Ihura vaintiqama vumanta viraqaahai vitanta orurante Lisataraini vi, Aikonianini vi, Pisitia vataini vau vatukara Antiokinivata vura. ²² Vitanta vo vatuka vo vatuka nihata Ihura vainti mini vauka vika muntuka kempukaiqama nimateha vikara vihi tiha, Ihuraraqai iriqi vuata. Tenavu Kotira vatukaini vuarirauka airi maara varaqi vihama mini ho oru ntaainarave, ti.

²³ Minti tivake vitanta Banabaasika vo vatuka vo vatuka niha vaiinti noraiqamake tiha, Nenavu *elda* vaiinti vaiha Ihura vaintiqaa raqikiqi vuata, tivake vinavuka hampata

vaiha kara auramate Kotira aareha tiha, Are maa vaiintinavuka Ihurara quqaave tia vaiintikaqaa koqema kera raqikiqira vuane, ti.

²⁴ Minti tivake vitanta Pisidia vata mini ke, vata vo Pampiria mini oturora. ²⁵ Vi vatara mini vaiha oru vatuka vo, Pekaini vaiha Ihura vakaaka tiva nimi, viraqaahai vitanta vevara vatuka vo Ataliaini oturora.

²⁶ Mini oture viraqaahai vitanta *sipi*qi vaarire nora namarivau oru vi, oqaraanaini Antiokini vura.

Tota Ihura vaintinavu Antiokini Kotira aareha tiha, Poruka Banabaasika kahaqira vitanta vo vatanaa vo vatanaaka vataini Ihura kaiqara tiva nimiate, tunaini naitanta kaiqa vuru taiqa ketanta oqaraanaini anirante vura.

²⁷ Vitanta vo vatanaa vo vatanaaka vataini nini oqaraanaini Antiokini orure, viraqaahai vitanta Ihura vainti mini vauka ruvaaqumake naitanta nu uvara tiva nimi tiha, Vo vatanaa vaiinti nahentivata Ihurara quqaave tiate tiro, Kotiva vika aaravata qantua nimitairave.

²⁸ Minti tivake vitanta Ihura vaintinavu hampata vukaiqamake mini vaura.

15

Poruka Banabaasika Ieruharemini vura

¹ Poruka Banabaasika Antiokini vaumanta Iutiaihai vainti vonavu anire Ihura vainti vo vatanaaka tiva nimi tiha, Ne kia Mosiva tuntemake, nenta vaata toqa kaivera, Kotiva kia ho ni ntitaanarove, ti.

² Mintimake tiva nimi vaumanta Poruka Banabaasika vi uvarara aqao tivake vika hampata voqamake tirori vaura. Vi uvara kaara tirori vaumanta Antiokini vauka vohaa uva vatate Poruka Banabaasikavata, vokukavata, nititeha tiha, Nenavu oru Ieruharemini Ihuva noraiqama kai vaiintinavuka hampata vaiha vi uvara avuqavu iate, ti.

³ Minti tivake nititomanta aaravau viha vinavuka vo vatanaaka Ihurara quqaa vivave tu uvara Ihura vainti Fonisiaini vaukavata, Sameriaini vaukavata, tiva nimiqi vumanta vikavata vi uvara iri voqamake quaheha vaura.

⁴ Vinavuka tiva nimiqi vivi Ieruharemini oruromanta ekaa Ihura vaiinti nahentivata, Ihuva noraiqamako vaiintinavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vau vaiintikavata, ekaa vika vinavuka quahama nimitomanta Poruka Banabaasika vo vatuka vo vatuka niha Kotiva kahaqumanta vitanta nora kaiqa varaqi vurara tiva nimura.

⁵ Vinavuka minti ti vaumanta Ihura vainti vonavu vika Parasi maara uva iruka himpi tiha, Aqao, tenavu Iutaa vainti vaiha Mosira maara uva irihama tentanavu vaata toqa kaaina okararave, Mosiva tivato uvarave, iriqi vuraukave.

Vo vatanaaka Ihura uva iriaka, vikavata Mosiva tuntemake, nái vaata toqake Mosira uvavata iriqi vuataarave, ti. ⁶ Minti tumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaukavata, vi uvara avuqavu ireka ruvaaquma vura.

⁷ Ruvaaqumavi vaiha vika airi uva tivaqi vi vauvaro Pitaava himpiro vika tiva nimiro tiharo, Ti qata vakaukavarao, nevata haaru tavorave. Kia Iutaa vatanaakaqai Ihura uva iriate tiro, Kotiva niqihairo ti noraiqama kero vi uvara vo vatanaakavata tiva nimiane tiro, ti tititama korave. ⁸ Kotiva ekaa vaiinti nahenti avu aato muntukaqi tave vaivave. Viva nai Maraqura tinavu timintema kero, vo vatanaakavata nimi vairave. Mintirara ti, tenavu tavauraro Kotiva vo vatanaakaravata quaheharoma vairave.

⁹ Kotiva kiama tinavu vo qarama timitero vika vo qarama nimitaivo. Vikavata tinavuvata vohaa qaramaqaima timitaivo. Tinavu aanare vo vatanaakavata Ihurara quqaa vivave tiarara tiro, Kotiva vika qora uvavata nunka nimitairave.

¹⁰ Tinavu kaivaqaukavaravata, tenavu tentanavuvata, Mosira uva vara aqu vare nirera tavauraro maara ntorave. Ho nantihae ne vi uvara vo vatanaakaqaa aqu nimitareka auti variavo? Ne mintihama Kotira avatarekama auti variavo. Ne kia mintiataarave.

¹¹ Tenavu tavauraro Ihuva Noravano tinavuaravata aaqurihama timitairaqaahairo Kotiva tinavu tivitairave. Ho tinavu tivitaintema kero, Kotiva vo vatanaaka vikavata homa ntitaanarove, tiro.

¹² Pitaava minti tumanta viraqi ruvaaqumavi vauka manamana voqaara vaiha vika Banabaasika Poruka uva iri vaumanta vitanta himpi, vitanta vo vatanaaka vaunaini ni vauvaro Kotiva kahaqumanta vitanta náitanta nora kaiqa varaqi nurara vika tiva nimura.

¹³ Vitanta tiva nimi taiqa kovaro Iemiva himpiro tiharo, Ti qata vakaao, ti uva iriate. ¹⁴ Kotiva vaiinti nahenti vonavu nai autu tuahera kaate tiro, oru vo vatanaakaqihairo vonavu ntito uvara, Pitaava vi uvara vaaka tinavu tiva timirave. ¹⁵ Ho paropeti vaiintinavu haaru qara ntuvato uvavavata, Pitaara uvavanovata, avuqavu vohaa uvaqaima vaivo. Haaru minti turave:

¹⁶ Noravano tiharo, Naantiara te anirante ni kaivaqara Devitira naavu raputama vura vira qaiqaa kaqarerave.

Vi haikara vi haikara nteravinara qaraakaiqamake vira qaiqaa vaaviarama karerave. ¹⁷ Te mintiari vaiinti nahenti vo vatanaa vo vatanaaka ti Nora Vaiinti ranta kevarave.

Vika ti vainti variate ti, te vo vatanaakaqihai naarama taarirauka vikama ti Nora Vaiinti rantakevarave, turave.

¹⁸ Nai haaru Noravano vi uvara qovarama korave, turave, tiro. (Amos 9:11-12)

¹⁹ Iemiva minti tivakero viva tiharo, Ho te mintimama iruro. Vate vo vatanaaka hininavu qora aara qaqirake Kotira aaraqaa vi variaka variamanta hauri tenavu vikaqaa vo maara vataarorave. ²⁰ Kaiqe tenavu vikara qaraqihai minti mintima tiva nimiare:

Ne kia qumina una variqanavu nimate karara naate.

Ne vaiinti nahenti kia hampi muara nuate.

Kia aunta raqutute aantau vahira naate.

Kia naarevata naate.

Vi uvaraqai qara ntuva taarira vika tavaate. ²¹ „Vo vatanaaka vi uvara iriqi vivera, kiama Iutaa vaiinti mini vaika vika hampata tirorivarave.„ Iutaa vatanaaka vo vata vo vataqaa vuaka vaiha vo Maara Enta vo Maara Entaqaa Mosira uva kaara ruvaqi vi variarave. Vo vatuka vo vatuka Mosira uva tiva nimiaka variavo, tiro.

Vo vatanaakara qara ntuva tora

²² Iemiva minti tumanta Ihuva noraiqama konavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaikavata, ekaa viraqi ruvaqumavi vaikavata, vohaa uva vate tiha, Kaiqe tinavugihai vaiinti votanta kaama taari vitanta Poruka Banabaasika hampata viha tenavu maaqi vaiha tiva tauna uvara vevara Antiokini variaka muntu tiva nimiate, ti.

Minti tivake vaiinti taaraqanta kaama tora. Vaiinti vo vira autu Iutaasira vira vara autu Basabaasiravata, vaiinti vo vira autu Sailaasiravata, vitanta kaama tora. Vitanta Ihura vaiinti nahenti vikaqihai nora vaiintitantama vaura.

²³ Vitanta kaamate vika vo vatanaaka qara nimitaha mintima ti:

Tenavu Ihuva noraiqama kainavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki varia vaiintikavata, tenavu ni qata vakaukavara vaihama ni uva mantauro.

Ne vo vatanaaka Antiokini variakave, Siria vataini variakave, Silisia vataini variakave, ne tinavu qata vakaukavara variakara tenavu ni uva mantauro.

²⁴ Tenavu iruramanta tinavugihai vo vaiintinavu muntu hampi uva ni tiva nimiamanta ne vi uvara kaara qumimaqa i variavo. Kia tenavu vika nititauramantavauve vika ni tiva nimiavo. Vika nai irike minti tiavo. ²⁵ Viraqaahai tenavu ruvaqumavi vohaa uva vateha mintima turo: Kaiqenavu vaiinti vonavu nititaari vinavuka tinavu muntuka vai vaiintitanta Poruka Banabaasika hampata vuata, turo.

²⁶ Poruka Banabaasika kia náitanta arukerara noraiqaake iriraiti, vitanta tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqa vara amitaqi vi variarave.

²⁷ Maihai tenavu Iutaasika Sailaasika nititaari vitanta tenavu vohaa uva vateha qara ntuvatauna uvara, maa uvara náitanta noqihaivata ni tiva nimiate.

²⁸ Kotira Maraqravanovata, tenavuvata, maa uvara vohaa uva vatauro. Tenavu kia airi qumina uva tiha niqaa maara voqavata vatarerave. ²⁹ Maa uvaraqaí ne iriqi nuate:

Una variqanavu nimite karara kia naate.

Kia naare naate.

Kia aunta raqutute aantau vahira naate.

Kia vora hampata hampi muara nuate.

Ne vi uvara iriqi niha ho kogemake nivarave.

Ho viqanama tenavu turo, ti.

³⁰ Minti tivake vi vaiintitanta nititomanta vitanta vevara Antiokini otu Ihura vaintinavu mini vauka ruvaqumake qara varora nimumanta ³¹ vika qara viraqi kaara ntuvake iri, noraiqaake vi uvarara quahake koqe uvama qaraqí vaivo. Vi uvava tinavu kahaqiaina uvarave, ti.

³² Minti tumanta Iutaasika Sailaasika Kotira uva tiva qoqaiqamake vautanta koqe vakaaka vukaiqamake vika tiva nimiha vika kempukaiqama nimitora.

³³ Minti tivake Ieruharemihai tuvurotanta airi enta mini Antiokini vaumanta viraqaahai Ihura vaintinavu mini vauka vitantara Kotiva nitanta kogema nimiteharo nitanta muntuka paruma nimitaarire tivake, náitanta nititoka un-aini vara komanta vura. ³⁴ [Sailaasivaqaí Antiokini variataa uvaro mini voqavata vaura.]

³⁵ Poruka Banabaasika vitantavata airi enta Antiokini vaiha, vitantavata vokukavata Noravano tivato uvara vaiinti nahenti tiva nimiha vaura.

Poruka Banabaasika tirorimake rairavura

³⁶ Poruka Banabaasika Antiokini variqi vuvaro vo entanavu aitarovaro Poruva Banabaasirara tiharo, Varaiqetanta oqaraanaini oru viha vo vatuka vo vatuka ti qata vakaukavara tavaare, tiro. Haaru tetanta Noravano tivatai uvara tiva nimuna vaiinti nahentika vika hoe variavo kiae ho variavo? tiro.

³⁷ Poruva minti tuvaro Banabaasiva Ioniravata vitakero vireva auti vaura. Ionira autu vo Maakira, ³⁸ Banabaasiva vira vitakero vireva auti vauvaro Poruva aqao tiro, Kiama vira koqe ianarove. Haaru tenavu vo vatuka vo vatuka niha vakaaka tiva nimiqi ni variavauraro vi vaiintiva titanta vataakero niharo Pampiriiahairo popohovaro qaqira kero anirantero vurave, tiro.

³⁹ Minti tivaketanta vitanta nora tirorima ketanta raira vura.

Raira vuvaro Banabaasiya Maakiravata vitakero nari-araatanta vona vireka iha, *sipi* voqi vaariretanta Saiparusini vurama.

⁴⁰ Vitanta mini vuvaro Poruva Sailaasira vitora. Vitanta vire umanta vira qata vakaanavu Ihura vaintinavu vitanta kauqu nimiha tiha, Noravano nitanta aaqurihama nimite vairamanta nuate, ti.

⁴¹ Minti tuvaro Poruva Siria vatainivata Silisia vatainivata viharo viva Ihura vaintinavu mini vauka vika muntuka kempukaiqama nimitaairo vurama.

16

Poruka Sailaasika Timotiravata vita vare vurama

¹ Poruva oru viro Debenivata Lisatarainivata orurovaro Ihura vainti vovano vira autu Timotiva mini vaura. Vira novavata Ihura vainti vaiharo viva Iutaa vatanaa nahenti vauvaro vira qova vo vatanaa Giriki vatanaava vaura.

² Ihura vaintinavu Lisataraini vaikavata Aikoniaini vaikavata Timotirara koqe vaiintive tuvaro ³ Poruva vi vaiintiravata vitakero vireva auti vauvaro Timotira qova vo vatanaa, Giriki vatanaava vaiharo kia Timotira vaata toqa amitova vauvarora tiro, Poruva vira vaata toqa amitero.

Poruva tiharo, Iutaa maini variaka Timotira qova Giriki vatanaava vairara iriarave. «Hauri vika Timotirara kia vaata toqa amitai vaiintirave tivorave, tivakero Poruva Timotira vaata toqa amitero viraqaahairo vita varero viro.»

⁴ Vinavuka mini viha vo vatuka vo vatuka Ihura vaintinavu vakaaka tiva nimiha tota Ihuva noraiqamako vaintinavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vau vaintikavata, vika Ieruharemini vaiha «vo vatanaaka Ihura vaintiqama vuaka vo uva avataqi vuate tivato uvara» tiva nimiqi viha vi uvaraqi iriqi nuate tura. ⁵ Minti tivaqi viha vinavuka Ihura vaintinavu voqi voqi vauka kahaqumanta vika Ihura uva kempukaiqamake iriha airiqama vura.

Poruva taira voqaara tavora

⁶ Poruvavata vira vataake anukavata orure vuvaro hini mantaraini Karesia vata vauvaro hini mantaraini Farigia vata vaumanta vika avutana Esia vataini oru vi vauvaro Kotira Maraqravano qioqama tero vikara kia Esia vataini vuru uva tiva nimate tura. ⁷ Tumanta vika oru vi Misia vataini orurovaro Bitinia vata aumanto vaumanta mini virare tuvaro Ihura Maraqravano qioqama tero vikara kia mini vuate tumanta ⁸ vika Misia vata avutana otu vi, vatuka vo Taroaasi mini oturora.

⁹ Mini oture entaqira Poruva vaiteharo taira voqaara tavovaro Masedonia vatanaa vaiinti vovano himpiro Porura

aareharo tiharo, Nora namari taqa varera Masedonia maini ani vaihara tinavu kahaqiane, tiro.

¹⁰ Minti tuvaro Poruva taira voqaara vira tavero, viva himpiro vokukavata, [te Rukikavata] make, mintima ti: Kotiva Masedonia vatanaaka nai vakaaka vuru tiva nimiate, tivo, ti. Minti tivake tenavu mini virera henoqama vate.

Piripaini vura

¹¹ Viraqaahai tenavu *sipi*qi vaarire Taroaasi vara mini ke, nora namari vaura avuqavu oru vi, namari avutaqaa vau vatara Samotaresi mini orure, vira qararaa tenavu qaiqaa *sipi*qi vaarire namari vaura oru vi vatuka vo Neapolisi mini oruraavaunara. ¹² Viraqaahai *sipi*qihai vaavire vi vatukara vara mini ke, vata vaura verera vatuka vo, Piripai mini oru vuavaunara. Masedonia vataqihairo Piripai vatuka avuhainaa vatukavano vaumanta Romeni vatanaaka naane vi vatukara qovarama kora. Tenavu Piripaini orure mini vo entanavu variavaunara.

¹³ Mini vaiha Maara Entaqaa tenavu vatukaqihai vaantaavura gentiana otitare aaqaini otu vi, namari auvahi-anta Iutaa vatanaaka Kotira aare varia vatukava varianarove tivake, otu namari auvahianta oquvi vaiha mini nahentinavu ruvaaquumavi vauka uva tiva nimi variavauraro ¹⁴ nahenti vovano vira autu Lidiava viva Taiatairaihainaava naare tavuna nimiharo monu vare vau nahentiva vaura.

Vi nahentiva vo vatanaava vaiharo Iutaa vatanaaka maara uva iriharo Kotira autu tuahere vau nahentiva vauvaro Noravano vira avu aato kahaquvaro viva Poruva tivato uvara kankoma kero iriro ¹⁵ viraqaahairo vivavata vira naavuqi vaukavata namari varora. Namari varero viva tinavuara tiharo, Te ni Nora Vaiintiara quqaa vivave turo. Ne tiriara tiha, Are quqaama Ihura vaintima variarao, tivera, ne ti naavuqi ani variate, tiro. Minti tuvaro vira uvavano kempukaiqumanta tenavu vira naavuqi oru variavaunara.

Poruka Sailaasika karapuhiqama kora

¹⁶ Vo enta tenavu qaiqaa Iutaa vatanaaka Kotira aare vau vatukara mini vire iavauraro kaiqa varaata vovano anirero tinavu tivita kero. Tinavu tivita kovaro vaanavano vi varaata avutaqi vaiharo vira kahaquvaro viva naantiara qovaraiqiaina haikarara vaiinti nahenti tiva nimi vaura. Vaiinti nahenti naantiara qovaraiqiaina haikarara irireka iha, vika airi monu vi varaataraqaa raqiku vaiintinavuka nimumanta vinavuka airi monu vare vaura.

¹⁷ Vi varaatava Poruravata tinavuvata avataqiro viharo naveraitiharo, Maa vaiintinavuka Naaruvaini Uritarakero Vai Variqara vira kaiqa vare varia vaintinavukave. Vitanta Kotiva ni qaqi kuvantu kero ntitaaina vakaakara tiva

nimireka aniakave, tiro. ¹⁸ Vi varaatava airi enta tinavu avataqiro viharo vi uvara tivaqiro vuvaro Porura voqamakero popohovaro viraqaahairo vi varaatara avutaqi vau vaanarara tiharo, Te Ihu Karaitira autu rehama ariara vi varaataraqihaira qaqini aitarera vuane turo, tiro. Minti tuvaro vaakama vaanavano vi varaatara avutaqihairo qaqini aitarero viro.

¹⁹ Vaanavano viraqihairo aitarero vumanta vi varaataraqaa raqiku vaiintinavuka tavovaro vika monu varo aarava taiqa vumanta vinavuka tiha, Kia tenavu qaiqaa vi varaatava uva tinaragaahai monu ho varaainarave, tivake vinavuka arara itomanta Poruka Sailaasika ravaaqavuke rarau vare *ko* tireka nora vaiintinavu ruvaaqumavi vaunaini vuru kora.

²⁰ Vika vitanta vuru ke, Romeni qiata vaiintinavu tiva nimi tiha, Maa vaiintitanta Iutaa vatanaakave. Vika tinavu vatukaqi ani vaiha antua aantua ti variavo. ²¹ Tenavu Romeni vatanaaka qioqama tauna uvara, vitanta vi uvara tinavu tiva timi variavo, ti.

²² Vinavuka minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka Poruka Sailaasika ruquti vaumanta vika qiata vaiintinavu oru Poruka Sailaasika utavaaqa qaqini vara aquke tiha, Vitanta kaavu numiqa kaate, ti. ²³ Minti tumanta vitanta ruqutuke rupitaitimake vate, viraqaahai vitanta karapuhi naavuqi vuru aquke karapuhi naavuqaa raqiku vaiintirara tiha, Vitanta paama tivakera rumpa taane, ti.

²⁴ Minti tuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vika tuntema kero karapuhi naavu, nai avutaqi vau kavaqaaraqi vitanta vara vera aqukero vitanta aiqvu ve-hatanta katari ntoma toraqi veva nonkutero taatautora.

²⁵ Mintumanta vitanta viraqi vaiha entaqiraara Kotira aare vaiha ihi tivaqi viha, Kotira autu tuahere vaumanta karapuhi vaiinti vonavu vitanta uva iri vaura. ²⁶ Mintuvaro vate virave tiro, vaturavano utiharo karapuhi naavu voqamakero qaki qaki i vauvaro karapuhi qentinavu ekaa qantua vuvaro ekaa karapuhi vaiintiqaahairo *seni* naaquantavano kuvantu viro hiqirura.

²⁷ Mintuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vaitonaihairo himpiro tavovaro ekaa qenti qantua vuvaro viva oho tiro, Ekaa karapuhi vaiinti maaqihai rugemake vinuavo. [Vira kaara tiqaa raqiki vaiva ti haruma kaanarove,], tivakero viva nai iqoka paepae utaqihairo urequ kero viraqohairo naivano nai arukareva auti vauvaro ²⁸ Poruva noraiqama kero naveraitiro tiharo, Kia nena arukaane.

Tenavu ekaa qaqima maaqi vauro. Kia karapuhi vaiinti vonkuvanovata ruqema kero vivo, tiro.

²⁹ Minti tuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vo vaiintira tiharo, Ova qumpi kera vara viri timiraqe tavaare, tivakero kantero viraqi oriqetero Poruka Sailaasika nivuqaa vatakanta hiqiriviro aiqū kauqu ntiri ntiri i vauvaro vaura.

³⁰ Viraqaahairo viva himpiro vitanta ntita varero vevantero vitanta irero tiharo, Taaraintio, te nantima kaariraroe Kotiva ti kuvantu timitaarire? tiro.

³¹ Minti tumanta vitanta vira tiva ami tiha, Are Ihura tinavu Nora Vaiintira quqaa viva ʼti kuvantu timitaariravave,ʼ tiane. Minti tiraroma Noravano aivata ai vaintairavata kuvantukero ntitaarire, ti. ³² Minti tivake vitanta Noravano tu uvara viravata vira naavuqi vaukavata tiva nimura.

³³ Vitanta vinavuka tiva nimuvaro viraqaahairo karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vaaka vitanta ntita varero vuru vitanta tega taqamato vaatara hiqama nimitero, viraqaahairo vivavata vira naavuqi vaukavata namari varora.

³⁴ Namari vare viraqaahairo karapuhi naavuqaa raqiku vaiintiva qaiqaa vitanta ntita varero vuru nai naavuqi kero vitanta karavata nimiro. Kara nimiro vivavata, vira naavuqi vaukavata, Kotirara voqamake quaheha vaura.

³⁵ Vira qararaa toqaqi Romeni qiata vaiintinavu nai kiripunavu nititeha tiha, Vi vaiintitanta kuvantu kaira vuate, ³⁶ tumanta vinavuka vuru karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintira tiva amuvaro viva Porura tiva amiro tiharo, Qiata vaiintinavu uva varake nitanta Sailaasika kuvantu kaira vuate ma tiavo. Ho nitanta muntukavano paru ira maaqihai vuate, tiro.

³⁷ Minti tuvaro Poruva kiripunavuara aqao tiro, Enta ni qiata vaiintinavu kia avuqavu ko tiraiti, vika vaiinti nahenti nivuqaa titanta kaavuqohai ruqutuke vate, viraqaahai vika titanta maaqi karapuhiqama kaavo. Ho tetanta kia qumina vaiintitantama vauro. Tetanta Romeni autu varauraukave. ʼHaaru titanta noraiqama kaamanta Romeni vatanaakaiqamavi vauraukave,ʼ.

Ho vate vika titanta evaara tititareka auti variavo. Kivavama tetanta qaqi virerave. Romeni qiata vaiinti vika nai ma ani titanta kuvantu kevarave, tiro.

³⁸ Poruva minti tumanta kiripunavu vuru Romeni qiata vaiintinavu tiva nimumanta vika Poruka Sailaasika tetanta Romeni vatanaaka vauro tu uvarara iri vika getora. ³⁹ Vika getake oru vitantara ike mpo tiva nimate qihaaqamake tiva nimi tiha, Oho, tenavu kia mintiataarave, tivake vitanta karapuhiqihai ntitake vitantara ho maa vatukaraqihai nenta qaqi vuate, ti.

40 Minti tumanta Poruka Sailaasika karapuhi naavu mini ke, oru Lidiara naavuqi Ihura vaintinavu tave, vitanta vika muntuka kempukaiqama nimateha koqe uva tiva nimi, viraqaahai vitanta vi vatukara mini ke vurama.

17

Tesaronaikaini vura

¹ Vitanta Piripai mini ke, oru vatuka votanta Ampipoli-sivata, Apoloniavata, mini ke, vatuka vo Tesaronaika mini oturora. Vi vatukaraqi Iutaa maara naavu vovano vaura.

²⁻³ Poruva viva tota vo vatukaini vaiharo Maara Entaqaa mintuntema kero, vi naavuraqivata oriqetero. Poruva taaramo Maara Entaqaa vaiharo viraqi ruvaaqumavi vauka vakaaka tiva nimito. Vika vira uva kia ho aatara kaate tiro, viva *Mesaiaavano* aiha vira haika varero vuru qutu viro qaiqaa qaqi himpuainarara Kotira vukuqihairo ranta keharo vika tiva nimito viro tiharo, Ihuva maava te vate ni tiva nimuna vaiintiva, ho vivama *Mesaiaavano* vaivo, tiro.

⁴ Minti tumanta Iutaa vaiinti nahenti vonavu quqaama tiarao tivake Poruka Sailaasika avataqi vumanta, Giriki vatanaa vaiinti airinavuvano Iutaa maara uva iruka, vika-vata quqaave tivake Poruka Sailaasika avataqi vumanta, nora autu vato nahentinavukavata, vitanta avataqi vura.

⁵ Vika quqaave tumanta Iutaa vaiintinavu tavomanta vo vatanaa vaiinti nahentinavuvata Poruka Sailaasika avataqi vumanta vika vira kaara toma nimateha oru aaranahai vehi vaiinti kia koqe vaiintinavu rantake ruvaaqumake vikara vihi vaahi tumanta vi vaiintinavuka oru ekaa vi vatukaraqi vaukavata vihi tumanta ekaa vihainaaka oru Jasonira naavuqi oriqete, Poruka Sailaasika rantake vitanta rarau vare vuru vaiinti nahenti nivuqaa kareka auti vaura.

⁶ Vitantara qumina viraqi ranta tavomanta kia vau-manta viraqaahai vika Jasoniravata Ihura vainti vonavuvata ravaaqavuke rarau vare vuru vi vatukaraqaa raqiku vaiinti-navuka nivuqaa ke naveraitiha, Ekaa naato vata maata maa vaiintinavuka niha antua uva tivaqi viha, vika maini tinavu vatukainivata aniarave. ⁷ Aniavaro maa vaiintiva Jasoniva vinavuka quahama nimito nai naavuqi ntita vuru kaivo. Tinavu avuhainaa vaiinti Romenihainaava vaimanta vika ekaa kia vira uva iriraiti, vira uva raqake tiha, Tinavu avuhainaa vaiinti vovano Ihuvaqaima vaivo, tiavo, ti.

⁸ Vika minti tumanta vi vatukaraqaa raqiki vaukavata, vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vaukavata, vi uvara iri, noraiqamake uva naveraiti tivaqi vi vaura.

⁹ Minti vaumanta vi vatukaraqaa raqiki vauka tiha, Iasoni-vavata vo vaiintinavuvata ho minti mintima monu aqukeha

nenta maaqaini vuata, tivake vinavukaqihai monu vare vinavuka kuvantu komanta vinavuka nai maaqaini vurama.

Beriaini vura

¹⁰ Vika kuvantu komanta vuvaro enta umanta Ihura vaintinavu vi vatukaraqī vauka vaakama Poruka Sailaasika vatuka vo Beriaini nititama komanta vitanta mini vurama. Vitanta Beriaini orure oru Iutaa maara naavuqī oriqete vaiha vakaaka tiva nimura.

¹¹ Vi vatanaaka kia Tesaronaikaihainaaka voqaara vairaiti, vika qaraaka uva Poruva tu uvara iriataaqai umanta vika vira uva iriha vika vo enta vo enta Poruva ti uvara quqaa uva variainara vika náivano rantake tavareka iha, Kotira vukuqī vi uvara rantake kaara riha vaura.

¹² Mintiaqī vumanta Iutaa airitahaavano Ihurara quqaa vivave tumanta, Giriki nahenti vokuka nora autu vatoka vikavata Ihurara quqaave tumanta, Giriki vaiinti airitahaavata virara quqaave tura.

¹³ Airi vaiinti nahenti Ihura uvara quqaave tumanta Iutaa vaiintinavu Tesaronaikaini vauka iruvaro Poruva Beriaini Kotira uva tiva nimi vaumanta vira kaara vika náí maqa mini ke, Beriaini orure antua uva tiha vehi vaiinti kia koge vaiintinavu ntita vare vinavuka vihi tumanta Porura qoraiqama amitareka auti vaura. ¹⁴ Mintumanta Ihura vaintinavu mini vauka hauri Porura arivorave tivake vaakama Porura vita vare vevaini atitama komanta Sailaasika Timotikaqai kia viraiti, Beriaini vaura.

¹⁵ Mini vaumanta vo vaiintinavu Porura vita vare muntu Ateni, nora vatukaini ke viraqaahai vinavuka oturante Beriaini urure vuru Sailaasika Timotika tiva nimi tiha, Poruva nitantara tiharo, Ne vaakama maini te variainanaini tuvuate, tivo, tura.

Poruva Atenini vaurara tura

¹⁶ Vira muntu ke vuvaro Poruva Ateni mini nariaraa vaiharo vatukavau niharo tavovaro vi vatanaaka airi haika oriqohai autuke vi haikarara tinavu variqave tivake vato haikava vauvaro vira kaara Porura muntukavano qoraiquvaro vaura.

¹⁷ Poruva vi haikara vi haikara tavero viraqaahairo viva Iutaa maara naavuqī oru vaiharo Iutaa vatanaakavata, vo vatanaa vaiinti nahenti Kotira aare vaukavata, vakaaka tiva nimiro, viraqaahairo viva vo enta vo enta *maaketiqi* oru vaiharo vaiinti nahenti vitare aitare i vauka uva vakaaka tiva nimi vaura.

¹⁸ Poruva vika tiva nimi vaumanta vo maara uva iruka *Epikuria* okaravata, *Sitoiki* okaravata, iruka anire, vika Porura vataake uva ti vaura. Vonavu nai kenauka irama nimiteha tiha, Mamaa inaara uva ti vai vaiintiva, nana uvae ti vaivo? ti.

Tumanta vokuka tiha, Viva vo vatanaaka variqanavu okararae ti vaivo? tura. Poruva Ihuva qutu viro qaiqaa qaqi himpuainarara tiva nimi vaumantara ti, vika minti tura.

¹⁹ Vika minti tivake Porura vita vare *kansoru* ruvaaqumavi vaunaini, Areopagusive tunaini vuru ke Porurara tiha, Are garaaka uva vaiinti nahenti tiva nimi variana uvara tinavuvata tiva timiraqe iriare. ²⁰ Tenavu ai uva iruraro vi uvava vo qarama ivo. Are vi uvara okarara tiraqe iriare, tura.

²¹ Atenihainaakavata, vo vatanaakavata vi vatukaraqi vaikavata, kia kaiqa vararaiti, qumina vaiha uvaqai ti vau vaiintika vaiha, vika garaaka uva qovaraigura irireka iha, vika nai tiva nai tiva ami iha vaura.

²² Vika vi uvara okara irirerave tuvaro Poruva *kansorunavu* ruvaaqumavi vauka nivuqaa himpiro tiva nimitaro tiharo, Ne Ateni vaiintinavuvauvo, te tavauramanta ne voqamake maara okara vo okara vo okara iriqi vi variakave.

²³ Te maini ni vatukavau niha tavauramanta nenta variqa iha quara nimite varia taintava airitahaama vaivo. Te vo taintavata tavauro. Viragaatama maa uvara qara ntuva taava mintima tivo:

Maa taintara tenavu kia iri tavauna variqarara irihama tainta autu amitaunarave tiarave. Ne Variqa vira kia iri tavaara, ne quminaiqamake vira aare variara, te vate virara ni vutuke tiva nimirerave.

²⁴ Variqa vira autu Kotirave. Kotiva vatavata ekaa vataihainaa haikavata, autukero vataivama vaivo. Viva Noravano naaruvaqaavata, vataqaavata, raqiki vaivara tiro, viva kia vaiintivano kaqataa naavuraqi variqiro vi vairave.

²⁵ Kotiraqaahai ekaa vaiinti nahenti aihovata, ekaa vo haikavata, vare variarara ti, hauri vaiinti nahenti tiha, Kotiva vo haikara aara ntaivo. Kaiqe kaiqa vara amitaariraro viva ho variarave, tivorave.

²⁶ Kotiva haaru qorainti vaiinti vohaiqa tinavu kaivaqara autu kovaro viqanaqaahai ekaa vaiinti nahenti qovarama vuvaro Kotiva vika ekaa naato maaqa variate tiro, vika nititama korave. Kotiva vaiinti nahenti autukero tiharo, Vi vatanaaka vi entara vi vataragaqa vaivarave, vi entara vi vatanaaka vi vataragaqa vaivarave, tivakero vika kaimanta variarave. ²⁷ Vika Kotira rantareka *autautama/tupaupauma* keha rantaate tiro, Kotiva vaiinti nahenti qovarama komanta vaurave. Ho Kotiva kia tinavu niaraiqama kero vaivo. ²⁸ Voyano Kotirara mintima tiro:

Kotiva qaqi variqiro vi vairara ti, tenavuvata qaqi vi aniha, qaqi variqi vuariraukama vauvo, tirave.

Ni vukuqi qara ri varia vaiintika mintima ti:

Tenavu vira vaintairama vauvo, tiarave.

²⁹ Ho tenavuvata vira vaintaira vaihara ti, hauri tenavu tiha, Kotiva vaireva, viva vaiintivano *kori* orie, *silvaa* orie, vo orie, varakeha autu taa haikara voqaara vairave tiarorave. ³⁰ Haaru vaiinti nahenti kia Kotirara kankomake iriraiti, hampi kaiqa vare vauvaro, Kotiva kia vika ntaiharaitiro, viva avuqohairoqai vika tavama nimate vaurave. Ho maa entara Kotiva ekaa vaiinti nahenti qora aara qaqira kaate ti vaivo. ³¹ Kotiva uva vateharo tiharo, Vo enta *ko* tiaina entavama varianarove, tirave. Vi entaraqama Kotiva no-raiqama kai vaiintiva avuqavuqama kero *ko* tiharoma maa vataraqaa vai vaiinti nahentika uva irianarove. Ne vi vai-intirara kankomake iriate tiro, Kotiva vira qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima korave, tiro.

³² Poruva Ihuva qutu vuvaro qaiqaa qaqi vara himpimako uvarara tumanta hini kuka vi uvara iriha naaraihana amitomanta hini kuka tiha, Vo vaka are vi uvara qaiqaavata tirage tenavu iriare, ti. ³³ Minti tuvaro Poruva vika mini kero vurama. ³⁴ Vumanta vaiinti vonavu vira avataqi viha, Kotira vaintiqama vura. Vo vaiintivano Dionisiusiva, viva nora vaiinti Areopagusi *kansoru* vaiintivano vauvaro nahenti vovano vira autu Damarisiva vitantavata, vonavuvata, Porura avataqi vurama.

18

Poruva Korintini vura

¹ Viraqaahairo Poruva Ateni mini kero vatuka vo Korintini vura.

² Mini orurerero viva Iutaa vaiinti Pontaasihainaara vira autu Akuilaara ranta kora. Haaru King Kalodiusiva ekaa Iutaa vatanaaka kia Romi vatukaqi variate tivakero ekaa nititamako entara, Akuilaava nai naata Prisilaara vita varero Romi vatuka Itari mini kero vi entara Korinti vatukaini ani vaura. Poruva vitanta tavareva vitanta vaunaini vurama.

³ Vivavata vitantavata *seri* naavu haqiraa kaiqara tavokara ti, vinavuka vohaaraqi vaiha vi kaiqara vare vaura.

⁴ Poruva vi kaiqara vareharo viva vo Maara Enta vo Maara Entaqaa Iutaa maara naavuqi oriqetero vaiharo Iutaa vatanaakavata, Giriki vatanaakavata, Ihura uvara quqaa uvave tiate tiro, viva vika uva tiva nimi vaura.

⁵ Mintumanta Sailaasika Timotika Masedonijaihai otur-ovaro viraqaahairo Poruva vo kaiqa varora qaqira kero, vo enta vo enta Ihura vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqiro vi vaura. Viva Iutaa vatanaaka tiva nimiro tiharo, Ne *Mesaiaara* veka variara ho Ihuva maa vivave, tiro.

⁶ Tumanta vika vi uvara kia iriraiti, vi uvara kaara Porura qoraigama amiteha virara qora uva tuvaro Poruva aqao tivakero, nai utavaaqaqaahairo konkoma rintati kero tiharo,

Naantiara Kotiva ni qaqira kairamanta ne kakakima vivera, vi uvava kia tiqaavauve varianarove. Vate ni Iutaa vaiinti qaqirake, te qumina vatanaaka varianaini virerave, tiro.

⁷ Minti tivakero Poruva viraqaahairo vika mini kero vaiinti vo, vira autu Titiusi Jatusira naavuqi oru vairo. Titiusi Jatusiva Kotira aare vau vaiintiva vauvaro vira naavuvano Iutaa maara naavu tataaqa vaura. ⁸ Vo vaiintivano vira autu Kirispusiva, viva maara naavuqaa raqiki vauva viva-vata, nai naavuqi vaikavata, Nora Vaiintiarra quqaa vivave tura. Korinti vatanaaka airitahaa Porura vakaaka iri, quqaa uvave tivake namari varora.

⁹⁻¹⁰ Mintiaqi vuvaro Poruva entaqi vaiteharo taira voqaara tavovaro Noravano vira tiva amiro tiharo, Te ai vataake vaunarara tira, are kia qetehara ti vakaaka tiva nimiane. Kia evaara variane. Maa vatanaaka airi vaiinti nahenti ti vaintima variamantara ti, viraqaahai te ariqaa raqiki variariraro kia vovano ai ho aruanarove, tiro. ¹¹ Minti tuvarora tiro, Poruva vohaa ihi vara kero vo ihi hinivata mini vaiharo vi vatanaaka Kotira uva tiva nimiqiro vi vaura.

¹² Poruva mintiaqiro vumanta vi entara vika vaiinti vo, Galiora noraiqamake tiha, Are Romeni nora vaiinti vovano vaihara Akaia vataqaa raqikiane, tuvaro Galiova noraiqama viro vaura. Viva vaumanta Iutaa vaiinti vonavu ruvaaqumavi vaiha tiha, Kaiqe Porura qoraiqama amitaare, tivake oru Porura ravaaqavu vare vuru *ko* ti vau naavuva vaunaini kema Galiorara tiha, ¹³ Maa vaiintiva vaiinti nahentiara maanti maantima keha Kotira autu tuaheraate tiharoma tinavu [Iutaa] maara uva raqake vaivo, ti.

¹⁴ Vika minti tuvaro Poruva uva tirare tuvaro Galiova naane Iutaa vaiintinavuara aqao tiro, Maa vaiintiva vaaqu kaiqave, qora kaiqave, vareharo *kamaanira* uva raqa kaitirio, te homa vira kaara ni uva iruraitirio. ¹⁵ Ne nenta uvarave, nenta nutuarave, nenta maara okararave, irihama te unanaini aniavo. Vi uvava ninta kaiqa vairara ti, kia ti vi uvara iriataa ivo. Ne nenta vaiha vi uvara avuqavu iate, tiro. ¹⁶ Galiova minti tivakero viva tumanta vira kaiqa vaiintinavu Iutaa vika *ko* naavuqihai rarau veva aqukora.

¹⁷ Veva aquke viraqaahai vika oru Sotenisira Iutaa maara naavuqaa raqiki vau vaiintira ravaaqavuke *ko* naavu gentiana vaiha vira kaavu umiqake vatora. Mintuvarovata, Galiova kia virara noraiqaakero irura.

Poruva anirantero Antiokini vura

¹⁸ Poruva Korintini Ihura vaintinavu hampata airi enta mini variro, viraqaahairo Prisilaaravata, Akuilaaravata, ntita varero Korinti mini kero *sipi*qi vaarirero Siria vataini viro. Viva vireva iharo viva vo vatuka Senkariaini oturero

nai kauqu aiqiqaa aqukero Kotirara uva tiva torara iriharo nai qiata kauhi ekaa toqakero vura.

¹⁹ Ho vinavuka oru vima Epasaasini orure Poruva Prisi-laaka Akuilaaka mini kero oru Iutaa maara naavuqi origetero Iutaa vaiinti hampata uva tiro. ²⁰ Vika hampata uva tumanta vika Porurara tiha, Tinavu hampata vukaiqamake variqira vuane, tuvaro Poruva aqao tiro, Te vate kia ni hampata vukaiqamake vairerave, tiro. ²¹ Tivakero viva vireva iharo vika tiva nimito tiharo, Naantiara Kotiva hove tina entara ni hampata ani vairarave, tiro. Tivakero viva *sipi voqi* vaarirero vurama.

²² Viva vuva Sisariaini orurerero, viraqaahairo viva *sipiqihairo* vaavirero viviro oru veraini Ieruharemini Ihura vaintinavu vauka uva mantamakerero, viraqaahairo ururantero Antiokini otu vaura. ²³ Viva mini vo entanavu varikero, viraqaahairo viva Farigia vatainivata, Karesia vatainivata, vo vatuka vo vatukaqi niharo Ihura vaintinavu mini mini vauka kempukaiqama nimitaairo vura.

Apolosiva Epasaasiqivata Korintiqivata kaiqa varora

²⁴ Poruva vika kempukaiqama nimitovaro Iutaa vaiinti vovano vira autu Apolosiva, viva Arekisantaria vatukaihainaava, viva Epasaasini oru vaura. Viva koqema keharo vaiinti nahenti uva vakaaka tiva nimiharo viva ekaa Kotiva qara ntuvato uvaravata kankomakerero tavo vaiintivama vaura. ²⁵ Vovano Nora Vaiinti avataqi vuaina aarara vira umiqovaro, viraqaahairo viva vihi vaahi tiharo kempukaiqamakerero vaiinti nahenti Ihuva varo kaiqara tiva nimito vura. Viva tiva nimiharovata, viva naivano haaru Ionira uvaqai iriro Ionira namariqai varo vaiintiva vaura.

²⁶ Apolosiva Epasaasini orurerero Iutaa maara naavuqi orurerero viva kia qetaraitiro vakaaka tiva nimi vaumanta Prisilaaka Akuilaaka vira uva iri, vira vita vare naitanta naavuqi vuru ke Kotiva inaini vuaina aarara Ihura uva avuqavuqamake vutuke vira tiva amura.

²⁷ Avuqavuqamake tiva amuvaro iriro, viraqaahairo Akaia vataini vireva umanta Ihura vaintinavu Epasaasini vauka vira kahaqiha qara amiha tiha, Ne Ihura vaintinavu Akaiaini variaka maa vaiintirara koqe vaiintive tivakema vira vitaate, tivake qara amura. Amuvaro Apolosiva vi qarara varero vuru nimito, viva mini vaiharo vaiinti nahenti Kotiva koqema nimitomanta Ihura vaintiqama vuka kahaqama nimate vaura.

²⁸ Viva vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo Iutaa vaintinavu hampata uva tivaqiro viharo viva Kotira vukuqhainaa uvaqohairo Ihuva *Mesaaavano* variaina okarara

vika vutukero numiqovarora tiro, vira uvavanoqai kem-pukaiquvaro Iutaa vaiintinavu tu uvara aatara kora.

19

Poruva Epasaasini vaura

¹ Apolosiva Korintini vauvaro Poruva verara vo vataini oruniro Epasaasini oturerro tavomanta Ihura avataqi nuka mini vaura. ² Vika mini vauvaro viva vika irero tiharo, Ne haaru Ihurara quqaave tu entara ne Kotira Maraquara vareve iavo? tiro. Tumanta vika tiha, Kia tenavu Kotira Maraquaravano vaivo tia uvarara irunarave, ti.

³ Tuvaro Poruva vika irero, Mintihama ne nana namarie varaavo? tumanta vika tiha, Tenavu Ionira namarima varaavauraukave, ti.

⁴ Tuvaro Poruva vika tiva nimitiro tiharo, Vaiinti nahenti gora aara qaqira kaate tiro, Ioniva vika namari nimurave. Ioniva vika tiva nimitiro tiharo, Ti naantiaraini aniaina vai-intira ne virara quqaa viva *Mesaia*avano vaivo tiate, turave, tiro.

⁵ Poruva minti tumanta vika vi uvara iruvaro, viraqaa-hairo Poruva Nora Vaiinti Ihura autu reharo namari vika nimitiro, ⁶ nai kauqu vikaqaa vatovaro Kotira Maraquaravano vikaqaa tuvumomanta, viraqaahai vika vo uva vo uvaqihai tivaqi viha Kotira uva tiva qovaraiqi vaura. ⁷ Vi vaiinti-navuka vaireka 12navuvano vaura.

⁸ Poruva Iutaa vaiinti maara naavuqi oru taaramo torara vaiharo kia qetaraitiro, vika Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uva okarara kankomake iriate tiro, viva vo uva vo uvaqohairo vika tiva nimi vaura. ⁹ Viva mintima kero tiva nimi vaumantavata, vokuka nai avu aato kempukaiqa-make kia Poruva tu uvarara quqaave tiraiti, vaiinti nahenti nivuqaa vaiha Porurara tiha, are Nora Vaiinti Aaraqaa ni variarara tianara, vira qora uvaqaima vaivo, ti. Vika minti tuvaro Poruva vika ekaa mini kero Ihura vaintinavuqai ntita varero viro vo naavuqi, Tiranusira *sikuru* naavuqi oru vaiharo vakaaka vo enta vo enta vika tiva nimi vaura.

¹⁰ Mintiaqiro viharo taara ihi varakero Kotira uva vakaaka tiva nimumanta ekaa Esiaini vauka Iutaa vaiintive, vo vatanaa vaiintive, Nora Vaiinti Ihura uva ho irura.

Skevaara maaqunavuara tura

¹¹ Kotiva Porura kahaquvaro viva nora kaiqa aahuva kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varora. ¹² Mintumanta Porura utavaaqave, *hankasipive*, vare vuru rovora varokaqaave, vaanavano avutaqi vaukaqaave, viti vika vaataqaa vatomanta rovora varoka kogema vumanta vaanavanovata vaiinti avutaqihai aitare vumanta vika kogemavi vaura.

13-14 Mintumanta Iutaa vaiinti vonavu vinavuka vo vatuka vo vatuka niha vaana nititareka auti vau vaiintinavuka vaura. Vi vaiintinavuka Skevaara maaqu 7navuvano vau-varo vinavuka qova Iutaa maara uva iriharo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva noravano vaura. Vira maaqunavu Porura kaiqa tavamake, Porura aanare viva varo kaiqara vikavata varareka autiha tiha, Kaiqe tenavuvata Ihura autu reha vaana nititaari aitare vuate, ti. Minti tivake vinavuka vaiinti avutaqi vau vaanarara avateha mintima ti: Tenavu Poruva autu nte vai vaiintira autu, Ihura autu rehama ariara vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane turo, ti.

15 Vinavuka minti tuvaro vaanavano vinavukara tiharo, Te Ihurara irunarave. Te Poruraravata irunarave. Te kia niara irunarave. Nenavu taukave? tiro. 16 Minti tuvaro vaanavano viraqi vau vaiintiva vinavukaqaa vi aaqu viro, ai aaqu viro iharo, vinavuka ntaihamaqiro viharo vika utavaaqanavu qaqini rararata aqu komanta vinavuka naavugihai tuvitare tokavano naare vaata vatamake aiqu autute kantama vurama.

17 Mintima komanta ekaa Iutaa vatanaakave, vo vatanaakave, Epasaasini vauka vi uvara iri voqamake geteha Nora Vaiinti Ihura autu tuahereha vaura. 18 Ihura vaiinti nahenti airitahaa vika haaru nai qora kaiqa varorara vaiinti nahenti nivuqaa vaiha tiva qovaraiqama ke vaura.

19 Mintumanta airi vaiintinavu vika tota vaana kaiqave, vure/quaha kaiqave, varoka vi kaiqara qaqirake vikavata nai vukuve, nai quaha kaiqa varo airairarave, vare vaiinti nahenti nivuqaa vuru iha quara taiqakora. Nora monu 50,000 kinaa aqukeha varato vukurave, vaana kaiqa vare vau vukurave, ekaa vi haikara iha quara taiqa kora. 20 Ho mintimake vi vatanaaka ekaa qora kaiqa qaqirake Kotira uva iriqi vuvaro Kotira uvavano vi vatanaaka kempukaiqama nimitora.

Epasaasini Porura uva kaara noraiqamake antua uva ti vaura

21 Viraqaahairo Poruva tiharo, Kaiqe te Masedonia vata-vata Akaia vataavata oru vara maini ke, Ieruharemini vuare. Te mini vuariraukama naantiara nora vatuka Rominiavata virelave, tiro. 22 Minti tivakero Poruva nai kahaqu vaiinti-tanta Timotika Eratusika nititama komanta vitanta Masedoniaini vuvaro Poruvaqai Esiaini vo entanavu mini vaura.

23 Mini vauvaro vi entara Epasaasini Kotiraini vi Aarara kaara tirorira haikavano qovaraiqura.

24 *Vi vatanaaka nai una variqa nahenti Atemisirara iriha maara naavu kaqa amitora.* Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Demitariusiva, viva *silvaa* ori varakero viraqohairo

Atemisira naavu kaqontema kero, inaara naavu maraquraha airitahaa autukero, vaiinti nahenti vi naavura nimiharo monu vare vaura. Viva nai kaiqa vaiintinavu hampata vi kaiqara vareharo airi monu vare vaura.

²⁵ Demitariusiva nai kaiqa vaiintinavuvata, vokuka vi kaiqara voqaara varokavata, ruvaaguma kero vikara tiharo, Maa vaiintinavukao, tenavu maa kaiqara vareha viragaahai airi monu vare vaunarave. ²⁶ Ne Poruva varai kaiqara tavaarave. Poruva tiharo, Ne nenta kauquqohai aututaa haikava kia quqaa variqavano vairave, tivo. Minti tirara ti, airi vaiinti nahenti Epasaasihainaakave, Esia vataihainaakave, vira uvara quqaa uvave tiarave. ²⁷ Poruva qaqiqai minti tivaqi vi vairera, vaiinti nahenti tinavu kaiqara qumina kaiqa una kaiqaveqaima tivarave. Kia tinavu kaiqa viraraqai minti tivarave. Vika variqa nahenti Atemisira naavuaravata qumina naavuve tivakeha Atemisira qaqira kevarave. Minti tivera, Atemisiva kia tinavu variqa noravano varianarove. Vate ekaa Esia vatanaakavata, ekaa vataini variakavata, vira autu tuahere variarave, tiro.

²⁸ Demitariusiva minti tiharo vihi vaahi tumanta vaiinti nahenti ruvaagumavi vauka noraiqamake antua aantua tiha vika nai una variqa virara naveraitiha, Atemisiva Epasaasini vai variqava, viva noravanove, ti vaura. ²⁹ Minti tivake vi uvara tivaqi vumanta ekaa vi vatanaaka antua aantua ti vaura. Antua uva tivaqi viha vika oru vo vaiintitanta Gaiusika Aritaakusika ravaaqavukora. Vitanta Masedonia vataihainaa vaiintitanta Porura vataake anutanta ani vaumanta vika vitanta ravaaqavu vare vuru vaiinti nahenti ruvaagumavi vaunaini kora.

³⁰ Vitanta vite vuru kovaro Poruva vivavata vaiinti nahenti ruvaagumavi vaunaini virare tumanta Ihura vainti vonavu vira qioqamate tiha, Are kia ho mini vinarave, tumanta ³¹ nora vaiinti vonavu Porura tontiqama tokavata uva varake kempukaiqamake Porurara tiha, Are kia maini ruvaagumavi vainaini aniane. Vika ai viraqamake tavevorange, ti.

³² Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaagumavi vauka antua aantua tivaqi vi vaura.

Airi vaiinti nahentivano vika kia ruvaagu okarara iriraiti, viragaahai vika hini kuka naveraitiha vo uva tumanta hini kuka naveraitiha vo uva ti vaura. ³³ Mintiaqi vumanta Iutaa vaiintinavu vika nai navunaa vaiinti vo, vira autu Arekisantara vihi vaahi tiha, Are vaiinti nahenti nivuqaa himpira uva tiane, tuvaro Arekisantava himpiro kauqu viriniqaakero uva tirare tumanta ³⁴ vika tavovaro viva Iutaa vaiintivano

vaumanta vika kia vira uva iriraiti, nai variqara naveraitiha, Atemisiva Epasaasini vaiva, viva noravanoveqai tiha vaura. Vi uvaraqai qaiqaa qaiqaa tivaqi viha 2 *aua* vara kora.

³⁵ Vika minti tivaqi vi vauvaro viraqaahairo *kusikusivano* himpiro vaiinti nahenti vuatarama komanta tirema vauvaro tiharo, Epasaasi vaiintinavuvauvo, tenavu Epasaasihainaaka tentanavu variqa Atemisiraqaa kogemake raqiki vauna uvara ekaa kankomake iriarave. Naaruvaihairo aahuva orivano maaqi hiqirira tenavu viraqaavata raqiki vaunarara ekaa iriarave. ³⁶ Kia ho vovano vi uvarara una uvave tianarove. Virara irihama ne qaqi evaara vaiha, kia paparuqamake vo okara vo okara qora okara autuate. ³⁷ Vi vaiintitanta kiama tinavu variqa naavuqihai vo haika muara varakaavo. Vitanta kiama tinavu variqa nahentiara qora uvavata tiva amitaavo. Vitanta kiama qora kaiqa vara kaamanta ne vitanta maini vite aniavo.

³⁸ Demitariusivavata, vira kaiqa vaiintinavuvata, vo vaiintiqaa uva vatareka auti vaivera, *ko* ti vai entaraqaa homa vika vi vaiintiraqaa uva vatevarave. *Ko* ti varia kaiqaraqaa raqiki variaka variavo.

³⁹ Niqi vo uvavano vairera, homa ne ekaa nora vaiinti ruvaaqumavi viraqaa vi uvara avuqavuqamake tiate. ⁴⁰ Ne qumina uva kaara raqireka auti variavo. Naantiara vi uvara okarara *kamaaniva* tinavu iriraqee tenavu kia ho vo uva tirarave. Hauri naantiara *kamaaniva* tinavuara tiharo, Ne qumina vi entara raquarave, tivakero tinavuqaa uva vataantorave, tiro.

⁴¹ *Kusikusivano* minti tivakero mini ruvaaqumavi vauka nititama komanta vinurama.

20

Masedoniainivata Karikinivata vura

¹ Ho nora antua uva tuva taiqa vuvaro Poruva Ihura vaintinavu naaromanta viva unaini anuvaro viva uva tiva nimiharo vika muntuka paruma nimitero, ho kauqu nimiro vika mini kero Masedonia vataini vura.

² Viva Masedoniaini vatuka vatuka niharo Ihura vaintinavu mini vauka vo uva vo uva tiva nimiro vika muntuka kempukaiqama nimitero viraqaahairo viva vevara Kariki vataini otu viro. ³ Viva taaramo torara Karikini varikero, viraqaahairo viva Siriaini *sipi*qi virare tiro irumanta Iutaa vaintinavu vira arireka auti vauvarora tiro, Poruva qaqira mini kero qaiqaa tuvurantero verara Masedoniaini vura.

⁴ Pirusira maaqu Sopateva Beriahainaava Porura vataakero vumanta vaiinti vonavuvata Porura vataake vura. Tesaronaikaihainaa vaiintitanta Aritaakusika Sekuntusikave, Debehainaa vaiinti Gaiusivave, Esia

vataihainaatanta Tikikusika Tarofimusikave, Timotivave, Porura vataake vurama.

⁵ Vinavuka naane avuni vuka oru Taroasini tinavu veka vaumanta ⁶tenavu vatuka vo, Piripaini variavauraro Kia Noqavu Mparetira ovata no entava taiqa vumanta viraqaahai tenavu *sipi* vare vivi kauquru enta varake Taroasini orure mini ⁷entanavu variavaunara.

Poruva Iutikusira qaiqaa qaqi vara himpima kora

⁷ Santeqaa tenavu kara narera ruvaagumavi variavauraro Poruva vaiinti nahenti ruvaagumavi vauka uva vakaaka tiva nimi vaura. Viva hura vuariravara tiro, viva vukai uva tiva nimiqiro vi vauvaro enta tavaaraqama vura. ⁸ Viva tiva nimiqiro vi vaumanta tenavu naavu veranto vaukanta ruvaagumavi variavauramanta airi ova qumpike viraqi vatatovaro ⁹qaraaka vaiinti vovano Iutikusiva *uintuaqaa* oquviro vauvaro Poruva uva tivaqiro vi vauvaro Iutikusira avuvano taunta vuvaro viva vaita aavata viro, verara nai tauvaqaaqaa nai tauvaqaaqaa kaqato naavura taaramoqaa-hairo vevara vata kanta hiqirura. Hiqirumanta vika otu utu vare tavovaro viva qutuma vura.

¹⁰ Qutu vuvaro Poruva otu viraqaata nai aaquviro vira kaanauruma tero tiharo, Ne kia qetaate, viva qaqima vaivo, tiro.

¹¹ *„Minti tuvaro qaraaka vaiinti viva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpuvaro, Poruva tuvurantero qaiqaa veraraqaa oru vaiharo mpareti nkui kero vika hampata namakero, viraqaahairo qaiqaa vukai uva voqavata viraqi vauka hampata tivaqiro viro aatita kero, viraqaahairo Poruva vika mini kero vurama. „*¹² Vumanta vika qaraaka vaiinti viva qaqi himpura vita vare vika nai maaga vuvaro vika muntukavano koge umanta vaura.

Poruva vatuka vo Miletusini vura

¹³ Poruva Taroasini vaumanta tenavu naane *sipi*qi vaarinte, vatuka vo Asosini orure, mini Porura veka variavaunara.

Poruva avuni tiharo, Ne mini oru ti veka vaiqe te vatavaura orunte, ni ntita kaare, tiro. ¹⁴ Poruva viro tinavu tivita komanta tenavu vira vita vare vatuka vo, Mitirinini oru raavaunara.

¹⁵ Ho viraqaahai tenavu vivi, vira qararaa varuva avutaqaa vau vatara vo, Kiosi aumanto orure viraqaahai vivi, varuva avutaqaa vau vatara vo, Samosivata vi aatarake, vira qararaa vatuka vo, Miletusini oru raavaunara.

¹⁶ Poruva tiharo, Pentikosi ovata nare ia entara te Ieruharemini oruraarirava ho vairera, te vaaka mini virerave. Virara irihama te Esia vataini vukaiqamake variarorave ti, te kia Epasaasini virerave, tiro.

Poruva Epasaasihainaa vaiinti noranavu ekaara uva tiva nimura

¹⁷ Poruva minti tumanta tenavu Miletusini oru raavauraro Poruva Ihura vaintiqaa raqiki vauka vira ani tavaate tiro, uva vara kovaro Epasaasini vura. ¹⁸ Uva vara kovaro vika unaini vumanta vika anirovaro Poruva vika tiva nimiro tiharo, Te haaru Esiaini vaiha ni hampata kaiqa varaavauna okarara ne iri tavaarave. ¹⁹ Kia tinta autuvano noraiqiarire ti, te kaiqa varaavaunarave. Iutaa vaiinti ruvaaqumavi vaiha ti qoraiqama timitareka auti variamanta te vukaari utiha, iqi rataqi viha, Nora Vaiinti Ihura kaiqa varaqi viha uva vakaaka ni tiva nimiqi vuavaunarave. ²⁰ Ne virara iri tavaarave. Ne tavaamanta te ekaa ni naavuqi vi aniha ni nivuqaa qoqaa vaiha, kia vo uva kukeqaraiti, te ni kahaqiaina uvaraqa tiva nimiavaunarave.

²¹ Te Iutaa vaiintinavuaravata, vo vatanaakaravata, kem-pukaiqaake uva tivaqi viha mintima tiavaunarave. Vaaqu kaiqa vare aarara qaqirake Kotiva inaini aniha Ihurara quqaa tinavu Nora Vaiinti quqaa vivave tiate, tiavaunarave. ²² Ho vate te Kotira MaraQuravano tiriara mini vuane tinantemake, te Ieruharemini mini virerave. Ieruharemini vuariraro nana haikavanoe tiqaa qovaraiqianarove? Kia te iruro. ²³ Te maa haikararaqaima irunarave. Te vo vatuka vo vatuka vi ani vauraro Kotira MaraQuravano tiriara tiharo, Raurihara variiane. Naantiara ai karapuhigama kevavata, maara vareravavata, ai vekama varianarove, tirave.

²⁴ Te Ihuva Noravano timitai kaiqara, vi kaiqara vi kaiqaraqai vara vuru taiqa karerave. Viraqaahai te kia maa vataraqaa qaqi variqi vuainarara noraiqaake irirarave. Te Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimitaaina uvara koqe vakaaka, vi uvaraqa tiva nimiqi virerave.

²⁵ Te Kotiva raqikiaina uvara ne varianaini niha tiva nimunarave. Te vate kankomake irunarave. Ne naantiara kiama qaiqaa ti viri tavevarave. ²⁶⁻²⁷ Kia te vo uva kukeqake vo uvaqa ni tiva nimiavaunarave. Te ekaa Kotira uvarave, kaiqarave, ni tiva nimiavaunarave. Te vate maa uvara vutuke ni tiva nimiari iriate. Te Kotira uva ekaa uva ni tiva nimiavaunarara tiro, naantiara niqihairo vovano kakakima virera, kia vira uvavano tiqaa varianarove.

²⁸ Kotira MaraQuravano ni noraiqama kaimantara ti, ne nentaqaavata, Kotira vaiinti nahentiqaavata, koqemake raqikiqi vuete. Kotiva nai Maaqu naareqohairo vi vaiinti nahentika koqaama tairara ti, ne sipisipi qoka koqeka voqaantemake vaiha, Kotira vaiinti nahentiqaqaa raqikiqi vuete. ²⁹ Te vuariramanta qora uva ti vai vaiintika qaakau vairi voqaara anire ni qoraiqama nimatevarave. Te virara irunarave.

³⁰ Naantiara niqihai vaiinti vonavu qovaramavi, Ihura vaiinti nahentiara vika tinavuqai avataqi vuate ti, vika hampi uva una uva vika tiva nimiqi vivarave.

³¹ Virara irihama ne rauriha variate. Te taaramo ihi vaiha aatitairaqaavata, entaqivata, niara noraiqamake iriha auquru rauru kehama ni vohaiqa vohaiqa koqe aara numiqaavaunarave. Ne virara irihama kia tauru kaate.

³² Te vate vire ihama Kotiva niqaa raqikiarire ti, vira aarauro. Kotiva ni aagurihama nimitaaina uvara iriqi vuate. Vira uvavano ni kahaqamaqiro vira ne naantiara ekaa Kotira vaiinti nahenti hampata vaiha koqemake vaivarave.

³³ Te ni hampata variavauna entara kia ti muntukavano vora *silvaa* oriarave, *kori* oriarave, utavaaqarave, ntimanta variavaunarave.

³⁴ Ne tavaarave. Vi entara kia te niara ti kahaqiate tiraiti, te tenta kauquqohai kaiqa varaqi viha tenta karavata, utavaaqavata, varake ti vataake vaukavata kahaqamaqi vi variavaunarave.

³⁵ Te ekaa kaiqa varehama koqe aaraqai ni numiqaavaunarave. Tenavu mintimake kempukaiqamake kaiqa varakehama vehi vaiinti nahentivata koqemake kahaqiaina okarara ni numiqaunarave. Tenavu mintiaqi vihama Ihuva Noravano tivato uvarara aatoqi iritaare. Ihuva mintima tiro: Vaarimakero voka voka nimi vaina vaiintiva quahaarirava uritarakero vairaro varaaina haikarara quahaainaravata aatara kaanarove, turave, tiro.

³⁶ Poruva vi uvara minti tiva nimi taiqa kero viva nora vaiinti hampata tori kauru araviro vaiharo Kotira aarero.

³⁷ Kotira aaromanta vika iqi rateha vira kuquqama amiteha vira moqake ho vuane ti. ³⁸ Poruva vaaka vika tiva nimiti tiharo, Kiama ni viri qaiqaavata tavararave tura kaara, vika muntukavano qoraiqumanta vika Porura vita vare *sipiqi* muntu kora.

21

Poruva Ieruharemini vura

¹ Vika Porura muntu komanta tenavu vikara vuro tivake Porura vita vare *sipiqi* vuavaunara.

Tenavu *sipiqi* vaarire avuqavu tuvi, varuva avutaqaa vau vatara, Kosini tuvu varike, vira qararaa vata vo, Rodesini orure viraqaahai vatuka vo, Pataraini vuavaunara. ² Mini orure tavaavauraro vo *sipivano* Fonisiaini vireva umanta tenavu viraqi vaarire vuavaunara.

³ Tenavu viha tavaavauraro varuva avutaqaa vau vatava, Saiparusi kauqu kaanaaqaini vaumanta otitare otu vi, Siria vataini otu raavauraro vatuka vo, Taiaini *sipivano* nai

varato airairara muntu oqikareva umanta ⁴tenavuvata mini vaavire oru Ihurara quqaave tuka rantake vika hampata mini vohaa *uiki* variavaunara. Vika hampata variavauraro Kotira Maraqravano vika kahaqumanta vika Porurara tiha, Kia Ieruharemini vuane, ti.

⁵ Tumanta tenavu mini variavauraro tenavu vuaina entava aniromanta vuavaunara. Tenavu vire iavauramanta Ihura vaiintinavu nahenti vaintiaravata tinavu vatukaihai tivita vare muntu namari auvahini komanta tenavu ekaa tori kauru aravi vaiha Kotira aarama kaavauramanta ⁶ viraqaahai vika kauqu tinavu tumanta tenavu vika nai kauqu nimi *sipiqi* vaarire vuavauramanta vika tuvurante nai maaqaini vurama.

⁷ Vika vumanta tenavu Taiaa vara mini ke, oru vatuka vo, Toremesini orure tinavu qata vakauka mini vauka uva mantamake vika hampata vohaa enta mini varike, ⁸ vira qararaa *sipiqi* qaiqaa vaarire oru vi, Sisariaini orure mini vaiha Piripiva Kotira vakaaka ti vau vaiintira naavuqi oru variavaunara. Tota Ieruharemini vaiha vaiinti 7navu vara himpimake Kotira kaiqa varaate tu vaiintinavukaqihairo Piripiva vovano vaura. ⁹ Piripira raavura 4navu vaiha vinavuka kia vaativata vararaiti, qaqi vaiha Kotira uva qovaraiqamakeha ti vauka vaura.

¹⁰ Tenavu vika hampata Sisariaini vo entanavu variavauraro vaiinti vo, vira autu Agabusiva Iutia vataihairo tuvurora. ¹¹ Vivavata Kotira uva qovaraiqama kero ti vau vaiintiva vaiharo viva tenavu variavaunanaini tuvurero Porura *reti* varakero viraqohairo nai aiqau kauqu rumpatero tiharo, Kotira Maraqravano mintima tivo: Naantiara Iutaa vaiintinavu Ieruharemini variaka maa *retiraqohai* vira qora maantimake vira aiqau kauqu rumpake vo vatanaaka nimi-varave tivo, tiro.

¹² Minti tumanta tenavuvata, mini vaukavata, vi uvara iri Porurara mpo ike tiha, Kia Ieruharemini vuane, ti. ¹³ Minti tiavauraro Poruva aqao tiro. Hauri ne iqi rataqi vivaro ti muntutavano qoraiqiantorave. Kiama ti karapuhigama kerara haatu itaivo. Te Nora Vaiinti Ihurarao ti, te Ieruharemini gutu vuainararavata qeramatema vauro, tiro.

¹⁴ Minti tumanta tenavu kia vira uva ho aatara kaarirava vaumanta tiha, Ho Noravano nai varaataa ina kaiqara varaarire, tiavaunara.

¹⁵ Minti tivake tenavu vo entanavu mini varike tentanavu airaira qera qaaramake vare, viraqaahai verara Ieruharemini vuavaunara. ¹⁶ Ihura vainti Sisariaihainaaka vonavu tinavu tivita vare vuru tenavu variaina naavura, Nesonira naavuqi kora. Nesoniva Saiparusihainaava viva haaruqama kero Ihurara quqaave tu vaiintiva vaura.

Poruva Iemira oru tavora

¹⁷ Tenavu Ieruharemini oru raavauramanta tinavu qata vakaukavara Ihura vaintinavu mini vauka tinavu quahama timiteha tinavu tivita kora. ¹⁸ Vika tinavu quahama timiteha tinavu tivita kovaro vira qararaa Poruva tinavu hampata Iemira tavareva viro. Vumanta Ihura vainti nora vaiintinavuvata Iemira hampata vauvaro ¹⁹ ho Poruva vika uva mantamakeru, viraqaahairo uva vo, Kotiva vira kahaqi vauvaro viva nai vo vatanaa vo vatanaaka nora kaiqa vara nimitaairo vu uvara vika tiva nimiro.

²⁰ Poruva vi uvara ekaa tiva nimumanta vika vi uvara iri, Kotira autu tuaherake Porurara mintima ti: Ho ti qatao, tavaane. Airi Iutaa vaiintitahaa, vo *tauseni* vo *tauseninavu* Ihura vaintiqamavi, vika Mosira uvavata noraiqamake iriqi vi variakama variavo. ²¹ Vokiaka vika una uva tiva nimiha ariqaa oqikeha maantima ti variavo: Poruva Iutaa vaiinti vo vatani vo vatani variakara tiharo, Ne Mosira uva qaqira kaate. Kia ne nenta qorainti vainti vaata toqaate. Kia Iutaa vatanaaka maara okara iriqi vuate, ti vairave, tiavo. ²² Ariqaa vi uvara vi uvara oqike ti varia vaiintinavuka are Ieruharemini oruntena uvarara vikavata irivarave. Viragaahaira are nantie inarave?

²³ Kaiqe tenavu ai tiva amiarirara are tenavu tiainantema kera iane. Vaiinti erakaimaantenavu vinavuka nai kauqu aqiqaa aqukeha Kotirara tiha, Tenavu quaqiqamake mintirerave, tivake tivataavo. ²⁴ Are vinavuka ntita varera Kotiva vaata muntuka hiqama nimitaaina okarara iriqira viharama vuru taiqa kera, are viraqaahaira vinavuka kahaqiharama monu aqukaira vinavuka qiata ekaa ntuqu qaqini kaate. Are mintiaqira vira vaiinti nahenti ai tave, vokiaka ariqaa oqike tivante uvarara una uvaqaima vaivo tivarave. Are minti minti irera, vaiinti nahenti tavaivara are Mosira uva okara iriqira vi variaravama vainarave.

²⁵ Vo vatanaa vo vatanaaka Ihura vaintiqama vuaka haaru tenavu maa uvara gara ntuvake tiva nimiavaunarave. Vi entara qaraqii mintima tunarave: Kia una variqa amite karara naate. Kia naare naate. Kia aunta raqutute aantau vahira naate. Kia hampi muara nuate, tiavaunarave, ti.

²⁶ Vika minti tuvoro Poruva eo tivakero vi vaiintinavuka ntita varero vira qararaa vinavuka hampata vaiharo vaata muntuka hiqaaina okarara iriqi viro, viraqaahairo Kotira Naavuqi oriqetero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika tiva nimiro tiharo, Tenavu vi entanavura maaqi vaiha, vaatave muntukave hiqaaina okarara iriqi viha vuru taiqa kararave. Viragaahai tenavu variari nenavu tinavu kahaqihama *ofaa* vo Kotira vara amitaate, tiro.

Kotira Naavu vaunaihai Porura ravaaqavu kora

²⁷ Vi entara 7 entanavu taiqaarirava aumanto vaumanta Iutaa vaiinti vonavu Esia vataihainaaka tavovaro Poruva Kotira Naavuvano vaunaini vaumanta vinavuka vira tave, viraqaahai antua uva tivaqi viha vaiinti nahenti naarama vare oru Porura ravaaqavu vare naveraitiha, ²⁸ Isareri vaiintivarao, ani tinavu kahaqiate. Maa vaiintiva vonaini vonaini niharo Isareri vatanaakarave, Mosira uva okararave, maa Kotira Naavuarave, qora uva ti vai vaiintiva vaimanta tenavu vira ravaaqavu kauro. Ho vate viva vo vatanaa vaiintinavu ntita varero Kotira Naavu vainaini vuru kaimanta vinavuka vo vatanaa vaiinti vaihara ti, vika Kotira Naavu takuqira qoraiqama amitaavo, ti.

²⁹ Tota vinavuka tavovaro vo vatanaa vaiinti vovano Epasaasihainaava vira autu Tarofimusiva Porukantiro vatukavaura ni vaumanta vinavuka tiha, Poruva vi vaiintiravata vita varero Kotira Naavuni vivo, tura. ³⁰ Vinavuka nai irike una uva Poruraqaa oqitomantara ti, ekaa Ieruharemini vauka hihai hihai kante oru ruvaaqumavi vaiha Porura ravaaqavuke Kotira Naavu vaunaihai rarau vare aaqaini veva kora. Aaqaini veva komanta Kotira Naavuqaa raqikuka vaakama qenti tinta tora.

³¹ Vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka Porura arukareka auti vauvaro vaiinti vovano uva varakero tiharo, Ekaa Ieruharemini variaka arara itai okararama qovaramate iavo, tuvaro ³² Romeni iqoka vaiintiqaqaa raqiki vau vaiintiva nai qiata vaiintinavuve, nai iqoka vaiintinavuve, ntita varero kantero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha naveraiti vaunaini viro.

Mini vumanta vaiinti nahenti vi vaiintiravata, iqoka vaiintinavuvata, tave viraqaahai Porura kia qaiqaavata arura. ³³ Kia qaiqaavata aruvaro iqokaqaa raqiki vau vaiintiva oru Porura tuatero tiharo, *Seni* taaraqantaqohai vira rumpataate, tiro. Minti tivakero viva irero tiharo, Maa ta vaiintirave? Maava nana vara kaimantae ne vira ruquti variavo? tiro.

³⁴ Minti tumanta viraqi ruvaaqumavi vauka kia vohaa uva tiraiti, vo uva vo uva ti vauvaro iqoka vaiintiqaqaa raqiki vau vaiintiva kia vika uva okara anomakero iriraitiro, Porurara tiharo, Vira vita vare iqoka vaiintinavu naavuqi vuru kaate, tiro. ³⁵ Tumanta vika vira vita vare vi naavuraqi vi vau iriraqaa orure tavomanta vaiinti nahenti voqamake vira arukareka auti vaumanta iqoka vaiintinavu vira avuta ntuva vare vumanta ³⁶ vaiinti nahenti Porura avataqi viha, vihi vaahi tiha vira arukaate ti vaura.

Poruva nai auta ntu uvara tura

³⁷ Mintiaqi vumanta iqoka vaiintinavu Porura naavuqi vuru karare tuvaro Poruva iqoka vaiintiqaqaa raqiki vau vaiintira irero, Hoe te ai hampata uva tirarave? tuvaro viva tiharo, Ike, are Giriki uvavata iriaravave? ³⁸ Te ariara tiha, Viva Isipi vatanaa vaiintive, tunarave. Vi vaiintiva haaru *kamaanira* vataakero raqire iharo 4,000 iqoka vaiinti ntita varero gumina vataini raqireva auti vaurave, tiro.

³⁹ Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Te Iutaa vaiintima vauro. Ti Tasusi Sirisiaini vatataikave. Tasusi nora vatuka vaimanta te vi vatanaakama vauro. Hoe te vaiinti nahenti uva tiva nimirarave? tiro.

⁴⁰ Tuvaro iqoka vaiintiqaqaa raqiki vau vaiintiva hove tuvaro Poruva naavu qentiana himpiro kauqu virini aqukero vuatarama komanta vaiinti nahenti tiremake evaara vauvaro Poruva vika nái Hiparu uvaqihairo uva tiva nimi vaura.

22

¹ Poruva mintima tiro: Ti qata vakaukavarao, ti qokavarao, ne iriate. Ne tiqaa uva vataara ninta tiva nimirarave, tiro. ² Minti tumanta vika iruvaro Poruva nái uva Hiparu uvaqihairo ti vaumanta vika voqavata tiremake vauvaro Poruva nai auta ntuaina uvara tiharo mintima tiro:

³ Te Iutaa vaiintima vauro. Ti Tasusi Sirisia vataini vatatokave. Te Ieruharemi maqi noruqama vuraukave. Gamarieriva nora vaiintivano ti tiva timimanta te ekaa tinavu kaivaqaukavara maara okara iriavaunarave. Mintiaqi viha te kempukaiqaake Kotira avataqi vuavaunarave. Vate ne Kotira avataqi vuantemake, tevata Kotira avataqi vuavaunarave.

⁴ Vi entara te kia Ihura vaintiqama vuavauna entara te Ihura aaraqaa ni vauka qoraiqama nimateha vika aruke, vaiintivata nahentivata ravaaqavu keha vuru karapuhiqu aquke variavaunarave.

⁵ Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika qiata vaiintivanovata, ekaa *Kansoru* vaiintinavuvata, vika vi uvarara quqaavema tivarave. Vinavuka Damasikusini vau qata vakaukavarara qara ntuvake ti tumumanta te vi qarara vare vaiinti nahenti *seniqohai* oru rumpa vare vuru Ieruharemini kaarira vika ntaihaate tivake vuavaunarave.

Poruva nai Ihura vaintiqaa vurara tura
(*Kaiqa Varora 9:1-19; 26:12-18*)

⁶ Ho te vi qarara vare aarana viha tavaavauraro Damasikusi aumanto vauvaro kuarivano qiataqaa uritaromanta te vi variavauraro vaakama naaruvaihairo ovavano aaquakaa voqaara te vuavaunanaini utu komanta ⁷ te vataini hiqirivi iriavauraro uvavano tiriara mintima tivo: Soruo, Soruo, nantiharae ti qoraiqama timite variarao? turave.

⁸ Tumanta te tiha, Noravauvo, are tavave? tiavauraro viva tiharo, Te Nasaretihaaaka Ihukave. Are ti qoraiqama timite variaraukama vauro, tiro. ⁹ Minti tumanta ti vataake anuka kia vi uvara iriraiti, vika ova itoraqai tavorave.

¹⁰ Mintumanta te Nora Vaiinti vira ireha tiha, Te nantie irarave? tiavauraro Noravano tiriara mintima tivo: Himpira oru vira Damasikusini oru vairaro vo vaiintivano are Kotira kaiqa varenarara ai tiva amiarire, turave. ¹¹ Minti tuvaro nora ovavano itovarora tiro, ti tivu qimpa vumanta kia te ho tavaavauramanta ti vataake anuka ti kauqu utu vare tivita vare vuru Damasikusini korave.

¹² Mini kovaro vaiinti vovano vira autu Ananaiaasiva, viva maara uva iri vau vaiintiva Mosira okara uva koqema kero iru vaiintiva, ekaa Iutaa vaiinti Damasikusini vauka virara koqe vaiintive ti vauva, ¹³ viva te variavaunanaini anirero ti tataaqa himpitero vaiharo tiharo, Ti qata Soruo, qaiqaa nena avuqohai tavaane, tuvaro vaakama ti tivu qimpa vuva qaiqaa hoqama vivera te vi vaiintira kankomake tavaavaunarave.

¹⁴ Mintivera variavauraro viva tiharo, Tinavu kaiqaqaukavara Variqavano Kotiva ariara vira antuqavano vainarara iriane tiro, ai vara himpima kaivo. Avuqavu ni vai vaiintira Kotira kaiqa vaiinti Ihura are vira tavehara vira uvaqai iriqira vuane tiro, Kotiva ai vara himpima kaivo. ¹⁵ Are Ihura kaiqa tavenaravata Ihura okara irinaravata, ekaa vaiinti nahenti tiva niminarave. ¹⁶ Are nana vekae variarao? Himpira Ihura autu rehara namari varairaro viva ai vaaqu kaiqa nunka amitaarire, turave.

Kotiva Porurara vo vatanaaka ti uva tiva nimiane tura

¹⁷ Ananaiaasiva minti tumanta te viraqaahai himpi anirante Ieruharemini vi, Kotira Naavuqi oru Kotira aareha taira voqaara tavaavaunarave. ¹⁸ Vira tave variavauraro Noravano tiriara tiharo, Vaaka himpira Ieruharemi maini kera vuane. Are ti uva maa vaiinti nahentika tiva nimira-mantavata vika kia ho irivarave, turave.

¹⁹ Minti tumanta te tihama, Noravauvo, vika haaru ti kaiqa okara iri tavorave. Te haaru maara naavu vo naavu vo naavuqihai ariara iriqi vi vau vaiinti nahentika rarau vareha vuru karapuhiqama keha vika ntaihe variavaunarave. ²⁰ Haaru vika ai uva tiva nimi vau vaiintira Sitivenira arukomanta tevata vi entara vika utavaaqaqaa raqiki vaiha ho tevata vira arukaate tiavaunarave, ti. ²¹ Minti tiavauraro Noravano tiriara tiharo, Ho himpira vuane. Te niara vataini, vo vatanaaka vainaini ai atitarerave, turave, tiro.

²² Poruva minti tivagiro vumanta mini ruvaaqumavi vauka vika vira uva iriqi vuvaro Poruva vo vatanaakara uva tumanta viraqaahai vika arara itomanta oi aai tiha

naveraitiha, Vira vite vuru arukaate. Minti tina vaiintiva kia ho qaqi variqi vuataarave, tura.

²³ Minti tivake vika oi aai tiha nai utavaaqa aqu aqu iha konkomavata varake aqu aqu iha vauvaro ²⁴ Romeni iqoka vaiinti vika noravano Porurara nai iqoka vaiintinavu tiva nimitiro tiharo, Vira vita vare vuru naavuqi kaate. Viva nana varakaimantae vaiinti nahenti noraiqaake uva ti variavo? Viva vi uvara okara govarama kaarire ti, ne kaavugohai vira ruqutuate, tiro.

²⁵ Minti tumanta vika Porura rumpate vira ruqutirare tuvaro Poruva nora vaiinti vo vira tataaqa himpitero vau vaiintira irero, Are *kamaanira* okara iriharama are hoe kia *ko* tiraitira, Romeni vaiinti qumina ruqutinarave? tiro.

²⁶ Poruva minti tuvaro nora vaiinti viva vi uvara iriro oru nai nora vaiinti tiva amiro tiharo, Are nantie inarave? Vi vaiintiva Romeni vaiintivanoma vaivo, tiro.

²⁷ Minti tuvaro vika nora vaiintivano Poruva vaunaini anirero vira irero, Are quqaae Romeni vaiintivano variarao? Are tirage iriare, tiro. Minti tuvaro Poruva eo tiro.

²⁸ Tuvaro nora vaiinti viva tiharo, Te nora monu agukeya Romeni vaiintiqama vunarave. Arevo, nantiakerae Romeni vaiintiqama vuanarave? tuvaro Poruva tiva amiro tiharo, Ti noka qoka Romeni vaiintiqama vuarara ti, tevata Romeni vaiintima vauro, tiro.

²⁹ Poruva minti tumanta vaiinti vonavu Poruva uva tiarire ti, vira ruqutireka auti vauka vaakama qaquirake vuvaro vika nora vaiintivanovata qetakeri tiharo, Oho, Poruva Romeni vaiintivano vaimanta te vira *seniqohai* rumpatauro. Te kia mintiataarave, tiro.

Porura vita vare kansoru vaiinti nivuqaa vuru kora

³⁰ Vika nora vaiintivano minti tivakero viva Iutaa vaiintinavu Poruraqaa uva vato okarara kankoma kero irireva auti vaiharo vira qararaa Porura *seniqohairo* rumpatora qaqini kuvantu kero uva vara kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa *kansoru* vaiintivata, vika ruvaaqumavi vauvaro viva Porura vita varero vika nivuqaa vuru himpima kora.

23

¹ Poruva himpiro *kansoru* vaiinti navu aitutuma taveharo viva vika tiva nimitiro tiharo, Ti qata vakaa, te Kotira avuqaa nihama kia una kaiqa varaurarora tiro, kia ti toqaavu harivo, tiro.

² Minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Ananaiaasiva Porura tataaqa vau vaiintika tiva nimitiro tiharo, Porura no ruqema kaate, tuvaro ³ Poruva

tiharo, Kotiva ninavata ruqutuanarove. Are qora katari hanta *peni* aqutaara voqaarama variarao. Are Kotira uva maara irihara avuqavu *ko* tiataara vaivara are Kotira uva raqa keharama ti ruqutuare tiarao, tiro.

⁴ Poruva minti tumanta vaiintinavu vira tataaqa vauka tiha, Are Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika qiata vaiintira qora uva ti variarao, ti. ⁵ Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Ti qata vakaa, kia te viva qiata vaiintivano vaira virara iriraitima turo. Kotira vukuqi mintima tivo:

Kia vaiinti nahentiqaa raqikina vaiintirara qora uva tiate, turave. (Katu Varora 22:28)

Te vi uvara irunarave, tiro.

⁶ Poruva minti tivakero viva tavomanta vaiinti hininavu Satusi vaiinti maara okara iruka vaumanta vaiinti hininavu Parasi vaiinti maara okara iruka vauvaro Poruva *kansoru* vaiinti tiva nimito tiharo, Ti qata vakaa, te Parasi vaiinti maara okara iruraukave. Ti qovavata Parasi vaiinti maara okara iri vau vaiintiva vaurara ti, tevata vira maaquvano mintima vauraukave. Vaiinti qutika qaiqaa qaqi himpi okarara te virarama quqaa uvavema ti vaunarave. Ho vi uvara kaara vate ne tiqaa uva vate iavo, tiro. ⁷ Poruva minti tumanta Parasi vaiintivata, Satusi vaiintivata, viraqaahai himpi rairavi nai ati nai ati iha vaura.

⁸ Satusi vaiintivano ti vau okarava maantimama vairo: Vaiintivano qutu viro kiama qaiqaa ho qaqi himpuanarove. Kiama *enseli* vika variavo. Kiama maraqura haikavanovata vaivo, ti vaura.

Satusi vaiintivano maara ti vau okarava mintima vauvaro Parasi vaiintivano maara ti vau okarava maantimama vairo: Vaiintivano qutu viro qaiqaa qaqi himpuanarove. *Enseli* vikavata variavo. Maraqura haikavanovata vaivo, tura. Vika ekaa vi uvara vi uvarara quqaa uvave tura.

⁹ Parasi okaravano mintimakero vaurara ti, vika voqamake naverai tivaqi viha vi vaiintinavukaqihai Parasi vaiintinavu maara okara ti vauka himpi kempukaiqamake tiha, Aqao, tenavu tavauraro kia maa vaiintiva qora kaiqa varaivave. Quqaae haaru vi entara maraqura vovanoe, *enseli* vovanoe, vira tiva amurave? ti.

¹⁰ Vika minti tivake noraiqamake tirorimaqi vuvaro Romeni iqoka vaiinti noravano qeteharo tiharo, Hauri vika hihai hihai ani Porura rarauriha vira vaata rapepaama kevorave, tiro. Minti tivakero viva nai iqoka vaiintinavu nititero tiharo, Otu Porura vika variaraqihai vita vare vuru iqoka vaiinti naavuqi kaate, tiro.

¹¹ Minti tumanta vira otu vita vare naavuqi vuru ko-varo entaqi Poruva vauvaro Noravano qovarama viro vira

tataaqa himpitero vaiharo vira tiva amiro tiharo, Kia qe-taane. Kempukaiqama vira variane. Are maini Ieruharem-ini vaihara, ti okarara vika tiva nimianantema kera, naantiara are niaraini nora vatuka Rominivata oru vaiharama, ti okarara mintimakehara tiva nimirave, tiro. Noravano minti tura.

Iutaa vaiintinavu Porura aru kerara tura

¹² Vira qararaa toqaqi Iutaa vaiinti vonavu ruvaaquumavi vaiha vohaa uva tiva taatauke vatora. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha mintima ti: Vate tenavu namarivata karavata kia naraiti, Porura aruke viraqaahai karavata namarivata narerave, tura.

¹³ Vaiinti 40navuvano minti tivake uva tiva taatauke vate ¹⁴ viraqaahai vika oru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu tiva nimi tiha, Tenavu uva vo tiva taatauke vatema kauqu aiqiqaa aqukeha Porura aruke viraqaahai karavata namarivata narerave, turo.

¹⁵ Nevata, *kansoru* vaiintivata, uva vara kaivaro Romeni vaiinti noravano vainaini viraro viva Porura vara kairaro maini tuvuarire. Ne Romeni vaiintiarara mintima tiate: Tenavu Porura irama amiteha vira uva okara voqavata irirerave, tiate. Ne mintimake unaqaraiqamake tiqe tenavu aaraini vaara autute variariraro viva tuviraqe vira arukaare, ti.

¹⁶ Vika uetake minti tuvaro Porura aura vainti qoraintivano vika ueto uvara iriro, viva oru viro iqoka naavuqi Poruva vauraqi vuru vi uvara Porura tiva amura.

¹⁷ Tiva amuvaro Poruva iqoka vaiintiqaa raqiki vaura vo aarama kero vira tiva amiro tiharo, Quvaaraa vainti maa vita varera nora vaiintivano vainaini vuru kairaro viva vo uva vira tiva amiarire, tiro.

¹⁸ Tugaroma viva vira vita varero vi vaiintiva vaunaini vuru kero tiharo, Karapuhi vaiinti Poruva tiriara maa vaintira vita varera are inanaini vuru kairaro vo uva ai tiva amiarire, tivo, tiro.

¹⁹ Minti tuvaro nora vaiinti viva vi vaintira kauqu utu varero vita varero nariaraakanta vuru kero vira irero, Are nana uva ti tiva timirevae aniarao? tiro.

²⁰ Tuvaro quvaaraa vainti viva vira tiva amiro tiharo, Iutaa nora vaiintinavu minti tivake uva taatauke vataavo. Vika hura ariara Porura vitera *kansoru* vaiintinavu vainaini viraqe tenavu Porura uva okara anomake iramake irirerave tivarave. ²¹ Vika minti tivara are kia vika uva iriane. Vaiinti 40navuvano vika aaraini kukeqavi vaiha Porura arukareka vaara autute variavo. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Tenavu kara kia naraiti, Porura aruke viraqaahai karavata namarivata nareravema, tiavo. Vika minti tivake qeramate ai vekama variavo, tiro.

²² Quvaaraa vainti viva minti tuvaro nora vaiinti viva vira tiva amiro tiharo, Are ti tiva timiana uvara kia vo vaiintivata tiva nimiane, tiro. Tivakero quvaaraa vainti vira atitovaro vurama.

Porura Felikisiva vaunaini atitora

²³ Quvaaraa vainti vira atitovaro vuvaro nora vaiinti viva nai iqoka vaiintiqaqaa raqiki vau vaiintika taaraqanta naarama kero tiva nimitiro tiharo, Iqoka vaiinti 200navu ntita vataate. *Ohiqaa* niha raqi vaiintika 70navu ntita vataate. Vaantaara tuateka 200navu ntita vataate. Vika qeramake vatatema Sisaria vatukaini 9 *kiroki* entaqima vuate.

²⁴ Poruravata *ohi* vo qerama amitaivaro viva viraqaata oquvi vaira vita vare nora *kamaan iva* Felikisiva vainanaini muntu kaivaro viva kogema kero mini otu ntaarire, tiro.

²⁵ Nora vaiinti viva minti tivakero qara ntuva tero mintima tiro:

²⁶ Te Kalodiusi Lisiasika te maa uvara qara ntuvake vara kaariraro are nora kamaaniva vainanaini vuarire.

Te ai uva mantama amitauro.

²⁷ Iutaa vaiintinavu maa vaiintira ravaaqavuke aru kareka auti variamanta te iruraro viva Romeni vaiintivano vaimantara ti, te iqoka vaiinti ntita vare oru vi vaiintira vika kauquqihai qaqini vara kaunarave. ²⁸ Vika vi vaiintiraqaa uva vataa okarara kankomake iriare ti, te vira vita vare vuru vika nai kansoru varianaini ke mini vaiha ²⁹ tavauraro kia vira aruke okaravavata, vira karapuhiqamake okaravavata viraqaa vaivo. Vika nai maara uva kaaraqai viraqaa uva vataavo. ³⁰ Viraqaahairo vovano ti tiva timiro tiharo, Iutaa vaiintinavu Porura uetake aruke uvara ti variavo timanta te kaiqe are inanaini vira atitaariraro vuarire turo. Minti tivake te Poruraqaa uva vataa vaiintikara ne ariara inanaini oru vaiha vi uvara tiate turo, tiro.

³¹ Nora vaiinti viva mintimakero qara ntuva tomanta iqoka vaiintinavu nai noravano tuntemake, Porura vita vare entaqi otu vi, vatuka vo, Antipatarisini muntu kora.

³² Vira qararaa vataqaa vu vaiintinavuka oturante maaqaini urumanta *ohiqaa* vukaqai ³³ Poruravata qaravata vare Sisariaini *kamaanira* noravano vaunaini muntu kora.

³⁴ Muntu kovaro *kamaanira* vaiintivano qara vira kaara ntuva kero tavero Porura irero, Are ta mantaraihainaavave? tiro. Tuvaro Poruva te Sirisiaihainaakave, tiro.

³⁵ Minti tuvaro viva tiharo, Ariqaa uva vatare iaka tuvuntaivage te vi uvara irirerave, tiro. Minti tivakero viva Herotira naavu noraqi Porura vita vera kero tiharo, Ne vi vaiintiraqaata maimaraara raqikiate, tiro. Turama.

24

Iutaa vaiinti noranavu Poruraqaa uva vatora

¹ Kauquru entanavu aitarovaro Kotira kaiqa vara amite vauka qiata vaiinti Ananaiaasiva nora vaiintinavuvata nti-takero, ekaa *ko* okara anoma kero iri vau vaiintira Teturusiravata vitakero, Sisariaini Porura vataake *ko* tireka vura. Vika otunte *kamaanira* avuqaa vaiha Poruraqaa uva vatora.

² Vika Teturusira aarovaro Teturusiva Poruraqaa uva vateharo mintima tiro:

Nora vaiinti Felikisio, are tinavuqaa koqema kera raqiki variaravera tenavu maateraiqiha vauro. Haaru tenavu hampiqi vaurara are viraqaahaira anintera tinavu kaiqa koqema kera avuqavuma kera vara timitaaro. ³ Are mintiaramanta tenavu vo vatuka vo vatukaini vaurauka ari kaiqara voqamake quahe vaiha ariara koqema iarao turo.

⁴ Ho tenavu ai vukaiqamake ravaaqavu taarorave. Are tinavu aaqurihama timitairage tenavu inaara uvaqai ai tiva amiare.

⁵ Tenavu tavauraro maa vaiintiva voqamakero raqua okarara qovaraiqamake vai vaiintivama vaivo. Viva vo vataini vo vataini niharo Iutaa vatanaa vaiinti raquate tiro, antua uva tivaqiro ni vairave. Viva tinavu maara okara vira qaqira kero vo okara, Nasaretihainaaka ti varia okarara, viraqaa raqikiharo avuniqama kero vi vai vaiintivama vaivo. ⁶ Viva tinavu variqa Kotira Naavuqi niharoma vira qoraiqama kareva auti vaivave. Viva Kotira Naavu qoraiqama amitareva autimanta tenavu vira ravaaqavu kauro. Tenavu tentanavu maara uvara iriha *ko* tirare turaro ⁷ Romeni noravano Lisiasiva anirero kempukaiqama kero tinavu kauquqihairo vira vitairave. ⁸ Lisiasiva tiharo, Poruraqaa uva vatare ika ariara inanaini vuata tirave. „Minti timanta tenavu maini tuvuntauro,“. Are Porura nai irairaro viva nai noqihairo tenavu virara *ko* tirera iaina uvara tirara are iriane, tiro.

⁹ Teturusiva minti tumanta Iutaa vaiinti ekaa vikavata Poruraqaa uva vatehama Teturusiva quqaa uvama tivo, tura.

Poruva nai auta ntiharo uva tiva nimura

¹⁰ Vika minti tuvaro nora *kamaanira* vaiintivano Poruva uva tiarire tiro, *aruqohairo/anuqohairo* tiane tuvaro Poruva himpiro mintima tiro:

Te irurara are airi ihi vaihara maa vataraqaa raqikiharama *ko* ti variaravave. Virara irihama te ariara quahehama tenta auta ntiha uva tirerave. ¹¹ Te ninau Ieruharemini tenta maara uva tirera ¹² entanavu aitaraimanta mini oruntaunarave. Are vo vaiintivata irairaro viva te tiaina

uvarara quqaaveqaima tianarove. ¹² Kia Iutaa vaiinti vokiaka ti tavaavera te Kotira Naavu vainaini vaiha te vo vaiinti vataake antua uvavata tiavaunarave. Vika kia tavaavera te maara naavu voqive, vatuka voqaave vaiha, vaiinti nahentiara iqoka raquate tunarave.

¹³ Vika tiqaa quminama uva vataavo. Vovano vika uvara quqaave tiarirava kiama ho varianarove. Vika qumina uva ntuvakema tiqaa vataavo.

¹⁴ Vika hini uva tiriara tivataa uvavaqaima quqaa uvama vaivo. Quqaama te tentanavu kaivaqaukavara Variqa autu tuaherarerera iha, te vo uva okarara irihama vira autu tuahere vauro. Vika vi aararavata, vi okararavata, una okaraveqai ti variarave. Ho te vi okarara irihama kia te tinavu kaivaqaukavara uva okara qaqira karaiti, te Mosira uva maarave, paropeti vaiintinavu qara ntuvato uvarave, vi uvarara quqaa uvaveqai turaukave.

¹⁵ Viti vaiintika tihama, Naantiara Kotiva ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vareka qutu vikave, koqe kaiqa vareka qutu vikave, qaiqaa qaqi himpima kaanarove, tia uvarara tevata viti vaiintika aanare vi uvarara quqaa uvave ti vaunarave.

¹⁶ Te vaiinti nahenti nivuqaave, Kotira avuqaave hampi nuarorave tiha, te koqe avu aatoqaqai ni vaunarave.

¹⁷ Te Ieruharemihai vonaini vo ihinavu varike, viraqaahai kaiqe tenta maaqaini oru tenta navunaaka Iutaa vaiinti nahenti tave, vikara monu nimitera nimi, viraqaahai Kotira quahama amitaare tunarave.

¹⁸⁻¹⁹ Minti tivake te orunte tentanavu maara uva iriha vaatave muntukave hiqaaina okararavata iriqi viha Kotira Naavu avutaqi vaiha, kia airi vaiinti hampata vairaiti, kia te vokiaka hampatavata tiroriraiti, vi okararaqai iriqi vi vauramanta Iutaa vatanaa vaiintinavu Esia vataihainaaka ti rantake tavorave. Ho uva vairera, vi vaiintinavuka ai avuqaa aninte tiqaa nana uvae vatera tiate.

²⁰ Vika nai uva kia tivera, viti vaiintinavuka homa vi uvara tivarave. Te tota *kansoru* vaiintinavu nivuqaa himpite vauramanta vika vi entara nana qora kaiqae tiqi qovaramake tave uvara vairera, homa vika ai tiva amivarave. ²¹ Te vi entara *kansoru* vaiintinavu nivuqaa himpite maa uvaraqai tiavaunarave. Naantiara Kotiva vaiinti nahenti qutu vika qaiqaa qaqi himpima kaanarove tuna uvara ne vira kaarae tiqaa uva vatareka auti variavo? ti tiavaunarave, tiro.

²² Poruva minti tuvaro Felikisiva Ihura vaintinavu nu okarara iruvara tiro, viva tiharo, Ho vate homa iruro. Ieruharemihairo nora vaiinti Lisiasiva nai tuviraqe te vi uvara voqavata irirerave, tiro.

²³ Minti tivakero viva nora vaiinti vo tiva amiro tiharo, Poruraqaa raqikiqira vuane. Kia vira paama tivakera

rumpataane. Viva vairamanta vira tontinavu homa vira kahaqireka ani tavevarave, tiro.

Feliksiva Porura aarora

²⁴ Feliksiva minti tivakero vo entanavu oru mini varikero, viraqaahairo nai naata Drusilakantiro aniro. Drusilava Iutaa nahentivano vauvaro vikantiro anirero tiharo, Porura aarairaro aniarire, tuvaro Poruva anirero Ihura uva okara vitanta tiva nimuvaro Feliksiva vi uvara iri vaura.

²⁵ Vitanta iri vauvaro Poruva Ihura uva tivaqiro viharo viva avuqavugama keha ni okararave, kia vaaka arara itaaina okararave, Kotiva *ko* tiaina entararave tiva nimuvaro Feliksiva vi uvara iruvaro aatu itovaro tiharo, Homa iruro. Ho vuanerama turo. Naantiara kia kaiqa vaina entara ai qaiqaa aararerave, tiro.

²⁶ Feliksiva minti tivakero viva Porurara viva utaru monu ti timiraqe te vira atitaariraro nai maaqa vuarire tivakero, viva nai aatoqi mintima irikeharo vo enta vo enta Porura aarama kero vikantiro uva ti vaura.

²⁷ Mintiaqiro vuvaro taara ihi aitarovaro vo vaiintivano Pokiusi Fetusiva Feliksira vatuka varero vi kaiqara varareva anirovaro Feliksiva nai yurama. Feliksiva Porura vaaka atitaataara vauvarovata, viva Iutaa vatanaa vaiintinavu tiriara koqe vaiintive tiate tiro, Porura qaqi karapuhiqu kovaro vaura.

Poruva avuhainaa vaiinti noravano Romini vauva ti uva iriarire tura

25

¹ Fetusiva anirero vi vataraqaa raqi kireva taaramo enta ani Sisariaini vari kero, viraqaahairo verara Ieruharemini viro.

² Mini oru romanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, nora vaiinti vonavuvata, viva unaini orure Poruraqaa uva vateha kempukaiqamake tiha,

³ Mpo, are tinavu kahaqihara tiramanta Porura vita vare Ieruharemini urivaqe *ko* tiare, ti. Vika Porura arukareka aaraini vaara autireka iha, minti tura.

⁴ Vika minti tuvaro Fetusiva vika nai tiva nimiro tiharo, Poruva Sisariaini karapuhiquima vaivo. Te inaaraiqa varike ururante Sisariaini virerave. ⁵ Ne nenta nora vaiintinavuara timanta vinavuka ti hampata vikama, vi vaiintiraqaa nana uvavano viraqaa vairerama, otu *ko* tiate, tiro.

⁶ Fetusiva minti tivakero viva vika hampata ⁸ entave ¹⁰ entave mini varikero, viraqaahairo ururantero Sisariaini oturero vaiharo vira qararaa viva *ko* ti vau naavuraqi oru vaiharo Porurara vite aniate tiro. ⁷ Tumanta Porura vita vare oruromanta Iutaa vaiintinavu Ieruharemihai tuvuka Porura vara ututumate viraqaa airi uva vate vaura. Vika

Poruqaa uva vatovarovata, kia vika uvara quqaa uvave ti aarava vaura.

⁸ Vika minti tuvaro Poruva nai auta ntiharo tiharo, Te kia gora kaiqa varauraukave. Te kia Iutaa maara uvavata raqa kaunarave. Te kia Kotira Naavu qoraiqama amitaunarave. Te kia Romeni avuhainaa vaiinti Sisaara gora uva tiva amitaunarave, tiro.

⁹ Poruva minti tuvaro Fetusiva Iutaa vaiintinavu nariara koqe vaiintive tiate tiro, Porura irero tiharo, Are Ieruharemini vuataa irera, are mini viraqe te mini oruntema ai uva avuqavu iare, tiro.

¹⁰ Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Te vate himpi vauna naavura maa vira *kamaanira ko* naavuqima vauro. Te maaqi variarirara are *ko* tiataarave. Kia te Iutaa vaiinti gora kaiqa vara nimitaunarave. Arevata virara irianarave. ¹¹ Te *kamaanira* uva raqa kaariravauve ti ho haru kevarave. Vika tiqaa vate uvava una uva vairera, kia ti vika nimira vika ti gumina haru kaate. Te nora vaiinti avuhainaava Sisaava vainanaini vuariraro viva ti *ko* iriarire, tiro.

¹² Minti tuvaro Fetusiva nai *kansoru* vaiintinavu hampata uva tiva varero viraqaahairo Porurara tiharo, Are tihara homa Sisaava ti uva iriarire tianarara ti, te ai atitaarirara nena viraro viva ai uva iriarire, tiro tura.

Porurara Agiripaaravata tiva amura

¹³ Vo entanavu aitarovaro Fetusiva qaraakaiqama kero ani vauvarora tiro, King Agiripaava nai naata Benaisikantiro Sisariaini Fetusira uva mantareva tuvurora.

¹⁴ Vitanta tuvure vo entanavu mini vauvaro Fetusiva Porura uva King Agiripaava tiva amiro tiharo, Tota Felikisiva vaiharo viva vaiinti vo karapuhiqi kaiva qaqiqai viraqi vaivo. ¹⁵ Te Ieruharemini oru vauramanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vi vaiintiraqaa uva vatehama tiriara vi vaiintira arukaane tiarave.

¹⁶ Vika minti tiamanta te vika nai tiva nimi tiha, Aqao, tenavu Romeni vaiinti vaiha, vo okara iri vauraukave. Kia tenavu hoqare *ko* naane tiraiti, kiama gumina nora uva vaiintiqaa vatararave. Vaiinti voqaa uva vateka ani vaiha vi vaiintiraqaa uva vataivaro vivavata nai auta ntuaina uvara tiraqe iri, viraqaahai tenavu *ko* rahakararave, tunarave.

¹⁷ Te minti turamanta vika maini te unanaini *ko* tireka tuvurumanta te kia varike tiraiti, te hura vi uvara avuqavu qirerave tivake vira qararaa te *ko* tire iha vi vaiintira vite aniate turamanta vira vite aniamanta te iruramanta ¹⁸ kiama vika himpi tiha, Vi vaiintiva minti mintima kero *kamaanira* uva raqa kairave, tiarave.

¹⁹ Vika kia minti tiraiti, vika qumina nái maara uva tiara vira kaara tirorihama qumina vi vaiintiraqaa uva vataarave. Qutuvi vaiintira vo, Ihurara tirori variavaro Poruva aqao tiro viva qaqima vaivo tirave. ²⁰ Vika minti tiamanta te vaiha kia vi uvara okara anoma irikauro tivake Porurara tiha, Are oru Ieruharemini vairaqe te mini oru ai uva okara iriare, turaro ²¹ Poruva tiharo, Aqao, Romeni avuhainaava Sisaava ti uva iriarire timanta, te Porurara tiha, Vira karapuhi naavuqi kaivaro vairaqe te vo enta Sisaava vainanaini vira atitaariraro vuarire tunarave, tiro.

²² Fetusiva minti tuvaro Agiripaava tiharo, Te tentavano vi vaiintira uva iriataa iraqe irirerave, tiro. Tuvaro Fetusiva tiharo, Homa, are hura vi vaiintira uva irinarave, tiro.

²³ Minti tumanta vira qararaa Agiripaaka Benaisika anumanta vaiinti nahenti vitantara nora vaiintitantama aniavo tivakeha quaha quahamaqi vumanta nora vaiintinavu Sisariaini vaikavata, iqoka vaiinti noranavuvata, vitanta hampata oru vi, uva iri vau naavuraqi oriqetovaro Fetusiva tumanta vika Porura vita vare anuvaro Fetusiva tiharo, ²⁴ King Agiripao, arevata maaqi variakavata iriate. Maa vaiintira tavaate. Ekaa Iutaa vika maini variakave, Ieruharemini variakave, maa vaiintiraqaa uva vatateha te unanaini vi uvara vare aniarave. Vika noraiqaake uva naveraitiha, Vi vaiintiva vukaiqaakero qaqi variqiro vuantorave, tiarave.

²⁵ Vika minti tiamanta te ko tiha tavauraro vi vaiintiva kia qora kaiqa varairara ti, vira aru keva kia ho vairave. Ho nai viva tiharo, Sisaava ti uva iriarire, tirave.

Minti timanta te vira Sisaava vainanaini atitaare tivake kauraro viva vairave. ²⁶ Te Porurara uva qara ntuvake Sisaara amitarare ti, tavauraro vi uvava kia avuqavu vairave. King Agiripao, virara irihama te vi vaiintira vita vare ariara viva vira uva iriarire ti, te vira ai avuqaavata, ekaa maaqi variaka nivuqaavata, vita viri kauro. Nevata vi uvara iriqi vi vaivaqe te Sisaaraini vi uvara qara ruva amitaare. ²⁷ Kia te vi vaiintira uva avuqavuqamake viva minti mintimama qora kaiqa varaivo tiraiti, qumina vira atitaariraro kiama koqe ianarove, tiro.

26

Poruva Agiripaara avuqaa vaiharo nai auta ntu uvara tura

¹ Fetusiva minti tuvaro Agiripaava Porurara tiharo, Nena uva homa tinarave, tiro. Minti tuvaro Poruva nai kauqu virini aqukero nai auta ntu uvara maantima kero tiro:

²⁻³ King Agiripao, Iutaa vaiintinavu tiqaa uva vataara virara te vate tenta auta ntuauna uvara tirerave. Are tinavu Iutaa okarave, tenavu tirori vauna uvarave, irianarara ti, te

ari avuqaa vaiha tiainarara quaheha vauro. Mintimake te vi uvara ai tiva amiqi vuarirara are kia popoharaitira iriane, turo.

⁴ Te haaru vaintiruka vaiha tenta maaqaini variqi vi, vira naantiara Ieruharemini avuqavu variqi vuavaunarara ekaa Iutaa vaiinti virara iri kaarave. ⁵ Vika ti kaiqa okarara airi ihiaira iri tavamakaarave. Parasi vaiintinavuqai noraiqamake tinavu maara uva iriantemake, vi entara tevata vi uvara iriqi viha, tevata Parasi vaiintivano vaiha variqi vuavaunarave. Iutaa vaiintinavu uva tiataa ivera, vika vi uvarara quqaa uvave tivake ho ai tiva amivarave.

⁶⁻⁷ Tenavu Iutaa vatanaaka vairera 12 ankunavuvano vaunarave. Ho tenavu ekaa Kotiva tivato uvara *Mesaia*avano qovaraiqianarove tivato uvaraqai iriqi viha entaqive, kuariqaave, vi uvava qovaraiqiainara veka vaiha Kotira autu tuaheraqi vi vaunarave. Nora vaiintio, tevata vi uvara veka vauramanta vira kaara Iutaa vaiinti quminama tiqaa uva vataarave. ⁸ Ne nantihae tiha, Kotiva kia ho qutu vika qaqi vara himpima kaanarove, tiavo?

⁹ Te tota Nasaretihainaa vaiinti Ihurara qora vaiintive tivakeha vira avataqi ni vauka qoraiqama nimitarera auti varia vaunarave. ¹⁰ Te Ieruharemini mintiaqi vi variavauramanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavu ti noraiqama komanta te Kotira vainti airitahaa ravaaqavu vare karapuhiqi vuru ke, tevata vokuka hampata vaiha kauqu verake tiha, Homa vi vaiinti nahentika arukaate, tiavaunarave.

¹¹ Te vi entara airi tataa maara naavu voqi voqi oriqeteha vika ntaihamaqi viha tiha, Ne Ihura uva qaqira kaate, ti variavaunarave. Ti voqamakero arara ite vaumanta te Ihura vainti vonaini vaikavata ntaiharera auti variavaunarave.

Poruva nai Ihura vaintiqama vurara tura
(*Kaiqa Varora 9:3-19; 22:6-16*)

¹² Te Ihura vainti ntaiharera auti variavauramanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavu ti noraiqamake qaravata tumumanta te vare Damasikusi vatukainiara vuavaunarave. ¹³ Ho nora vaiintio, iriane. Te aaraini vi variavauraro kuarivano qiataqaa vaumanta tavaavauraro ovavano naaruvaihairo voqamakero iteharo kuari itairavata aatarakero iteharo te vuavaunanainivata, ti hampata vuka unainivata, noraiqama kero itorave.

¹⁴ Itomanta tenavu ekaa vataini hiqirivi vaiha iriavauraro uvavano tinta Hiparu uvaqihairo tiriara tiharo, Soruo, Soruo, nantiharae ti qoraiqama timitera iarao? Are mintiharama are nenama qoraiqamake variarao, tumanta te tiha, ¹⁵ Noravauvo, are tavave? tiavauraro Noravano tiharo, Te

Ihuka are qoraiqama timite variaraukama vauro. ¹⁶ Ho are himpira nena aiqūqaa ntavatera variane. Are ti kaiqa vaiinti varianerama te ai avuqaa qovarama vuro. Are vate ti tavena uvarave, naantiara te vo kaiqara ai tiva amiaina uvarave, are vokika tiva nimirave.

¹⁷ Ti navunaaka Iutaa vatanaakave, vo vatanaakave, vika vika vaiqe te vikaqaahai ai ruaruama amitaqi vuarirara are qaqi vainarave. Te ai atitama kaarirara are vo vatanaa vaiinti nahenti vainaini vinarave. ¹⁸ Are qumina vatanaa vaiinti nahenti nivu rampai nimitairamanta vika konkira arinanaini kaiqa varera qaqirake ova itaainanaini ani koqe kaiqa vareha Sataaniva vikaqaa raqikiainara qaqirake Kotirara tinavuqaa raqikiane tiate ti, te ai atitauro. Are mintiramanta vika tiriara iriqi viqe te vika vaaqu kaiqa qaqira kaari vikavata Kotira vainti vokika hampata vohaa variate, turave. Ihuva tiriara minti turave.

Poruva nai kaiqa varorara Agiripaara tiva amura

¹⁹ King Agiripao, uvavano tiriara minti tumanta te kia naaruvaini iri tavauna haikara qaqira karaiti, te uvavano tuntemake, ²⁰ hoqaramake te Damasikusini naane orure mini vaiha vi uvara tiva nimi, viraqaahai Ieruharemini orure vi uvara tiva nimi, viraqaahai Iutia vataini oru vaiha vo vatuka vo vatuka niha ekaa tiva nimi, viraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi vuavaunarave. Te vika maantimakema tiva nimuro: Ne qora aara qaqirake tuqantaavi Kotira aaraqaa vuate. Kotira aaramaqi viha Kotira kaiqaqai varaqi vuate, ti vaunarave. ²¹ Te vi uvaraqaqai turamanta vira kaara Iutaa vaiintinavu te Kotira Naavuqi vauramanta ti ravaaqavuke ti haru kareka auti vaurave.

²² Vika mintiavaro Kotiva ti kahaqamaqi vimanta te vate ni nivuqaa himpite vaiha vi uvara nora vaiintive, inaara vaiintive, tiva nimi vauro. Kia te vo uvavauve ti vauro. Paropeti vaiintivata, Mosivavata, uva tivatora vohaa uva viraqaima tevata tivaqi vi vauro. ²³ Vika minti turave: Naantiara *Mesaiaavano* nai vaataini aiha viraara varero vuru qutu viro, viraqaahairo viva naanema avuniqama kero qaiqaa qaqi himpiro varianarove. Iutaa vaiintive, vo vatanaa vaiintive, konkira ariraqi variaka ova itaainara tavaate tiro, viva avuni qaiqaa qaqi himpiro varianarove, turave, tiro.

²⁴ Poruva minti tuvaro Fetusiva Porurara naveraitiro tiharo, Poruo, ai avu aatoqihairo hampiqivo. Are vo okara vo okara *sikuru* tiara aatara kaararo vira kaara ai avu aatoqihairo hampi qivara are airi hampi uva tivaqira vi variarao, tiro.

²⁵ Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Nora vaiinti Fetusio, ti tivu aatoqihairo hampiqivauve te vi uvara turo. Ti tivu aatovano ho vaivera te quqaa uvama turo. ²⁶ King Agiripaao, are vi uvara okara irianarara ti, kia te qetehavauve vi uvara ai tiva amuro. Ihura vaintinavu kia kukeqavi vaiha vi uvara ti variarave. Vika vaiinti nahenti nivuqaa vaiha vi uvara ti variavara arevata vi uvara irianarave. ²⁷ King Agiripaao, quqaae are paropeti vaiintinavu tu uvarara quqaa uvama vaivo tiarao? Te irurara are vika uvara quqaa uvama vaivo tiarao, tiro.

²⁸ Poruva minti tuvaro Agiripaava Porurara tiharo, Are inaara kuari avuqaa tiharama tiriara Ihura vainti variarire tirae minti tiarao? tiro.

²⁹ Tuvaro Poruva tiharo, Te inaaraiqamakeve, vukaiqamakeve tiha te arevata ekaa maaqi variakavata ti voqaan-temake variate ti, te Kotira aare vauro. Ti voqaara variate tihama kia te tinta rumpate *senira* viraravauve turo. Te Ihura vainti vaunantemake, nevata Ihura vainti variaterama turo, tiro.

³⁰ Poruva minti tuvaro avuhainaa vaiinti vivavata, *kamaanira* vaiintivanovata, Benaisivavata, vira hampata oquvi vaukavata, himpi ³¹ vahaaqaini vevare vika nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Kia maa vaiintiva qora kaiqavata vara kaimantara ti, vira karapuhiqama kevave, vira arukevave, kia variataarave, tura.

³² Minti tuvaro Agiripaava Fetusirara tiharo, Kia vi vaiintiva Sisaava ti *ko* tianarove tiare titirio, are homa virara qaqi vuane tiaraitirio, tura.

27

Poruva nora vatuka Romini sipiqi vura

¹ Vika uva tiva vate tinavuara Itari vataini vuete ti, vika Poruravata vo karapuhi vaiintinavuvata ntita vare vuru vo iqoka vaiintinavuvano vikaqaa raqikiate ti, Juliusira amura. Juliusiva iqoka vaiinti 100navuqaa raqiki vauvama vaura.

² Vi vaiintiva karapuhi vaiintinavu ntita varomanta tenavuvata Adaramitihainaaka *sip iqira* vaarire Esiaini virera vuavaunara. Vaiinti vo, Aritaakusiva viva Masedonia vata Tesaronaikaihainaava, vivavata tinavu hampata vura.

³ Vira qararaa vatuka vo Saidonini oru raavauraro Juliusiva Porura quahama amitero tiharo, Maini vaihara homa nena navunaaka oru tavaira vika ai kahaqiha vo airairave karave ai amiante, tuvaro Poruva viva tunte ura.

⁴ Mintumanta ho viraqaahai tenavu Saidoni mini ke, qaiqaa *sipiqi* vi variavauraro *sipivano* mini virare tuvaro uvaivano hampi aaraqahairo uti vauvarora tiro, qaqira kero namari

avutaqaa vau vatara vo, Saiparusini hini mantaraini kia uvaivano utunaini vumanta tenavu ⁵ Sirisia Namari vara mini ke, Pampiria Namarivata vara mini ke oru vi, vatuka vo Mairaini Lisia vataini oruraavaunara.

⁶ Tenavu Mairaini oruraavauraro karapuhi vaiintiqaqaa raqiki vauva *sipi* vo rantakora. Vi *sipiva* Arekisantari-aihainaa *sipivano* Romini vuare tu *sipiva* vauvaro vira rantakero viraqaahairo viva tinavu tivita varero vuru vi *sipiraqi* kora.

⁷ Vi *sipiraqi* komanta tenavu vi *sipiraqi* viha uvai kaara qihaa qihaamake vi variaavauraro vo entanavu aitaromanta tenavu vukaari utuqi vivi, oru vatuka vo, Nidusi aumanto oruraavaunara. Mini orure avuqavu virare tiavaurarovata, uvaivano kempukaiqumantara ti, qaqirake taurini vi utu vare, Karitini virante vata vitianta, vira autu Salamoneve tiara, vira vara mini ke, ⁸ viraqaahai vukaari utuqi viha nuqa aukihataa qako qakomaqi vi, Koqe Kantave tianaini oruraavaunara. Mini orure tavaavauraro Lasea vatukavano aumanto vaura.

⁹ Tenavu airi enta mini variqi vuavauraro Iutaa vatanaaka Kara Auramate Kia No Entava vi entavavata aitarovaro uvaivano noraiqaakero uti vau entava ani rovarora tiro, ekaa *sipivano* qaqirake kia vi anura. Vi entava ani rovaro Poruva himpiro vika tiva nimitaro, ¹⁰ Ne maa vaiintika iriate. Tenavu maaqihai vuariraro *aaronaavano* nora utiharo *sipi* tuqantaa kairaro *sipiqi* vo haika vo haika vate haikava taiqa viraqe tenavuvata taiqa vuarorave. *Kaiqenavu* kia viraiti, maini variare, tiro.

¹¹ Poruva minti tumanta *sipi* vira qovavata, vira varaqiro ni vau vaiintivavata, vitanta tiha, Homa tenavu virarave, tuvaro iqoka vaiintinavuqaa raqiku vaiintiva, vivavata vitanta uvaqai iriharo kia Porura uva iriraitiro tiharo, Homa tenavu virarave, tiro.

¹² Vaiinti airitahaavano *sipiqi* vauka tiha, Nora uvaivano utirera, *sipivano* kia maini ho varianarove. *Kaiqenavu* vatuka vo, Finikisini tumutumu qinanaini ho vuarera, mini virarave. Mini oru variariraro uvihairaqe Romi vatukaini vuare, tura.

Finikisini *sipivano* variainanaini koqe iro vauvaro kia uvaivano uti vaunainiara ti, vika minti turama. Finikisi vatukavano varuva avutaqaa vau vatara Karitini vaura.

Nora aaronaavano utura

¹³ Vika minti tuvaro vo enta koqe uvaivano utumanta vika homa virare tivake, *ankaavano sipi* ravaaqavuto haikara vara vaari *sipiqi* ke, vika kia nora namariqaqaa viraiti, qaqirake Kariti nuqa aukihataaqai vi vaura.

14 Aukihataa qakomake virare tuvaro, nora uvaivano vata vihairo utiharo ¹⁵ *sipi* vira ventaqiro viharo vataihairo hampi venta komanta tenavu *sipi* tuqantaake avuqavu virare tiavauraro uvaivanoqai kempukaiqama kero *sipi* venta varero taurini hampi ventaqiro vura.

16 Uvaivano hampi ventaqiro vuvaro tinavu tivita varero vumanta tenavu inaara vata vo, nora namari avutaqaa vau vatara Kaudaini oruraavauraro vi vatava antua kovaro *sipivano* tumutumu qinaini oru vaura. Tenavu tumutumu qinaini orure mini vaiha tenavu vukaari utihama inaara votuvano vekaini vaura ¹⁷ vira ravuku vare vaari *sipiqi* ke, viraqaahai naaqunta varake viraqohai nora *sipi* viraqaa guru qurumake rumpatora. Mintumanta *sipiqaa* raqikuka tiha, *Sipivano* hampi viharo Afirikaini namari aqaini vuan-torave ti, vika *seri* guru qurumake vuruvi rumpatovaro *sipivano* qakomakero vi vaura.

18 Mintuvaro uvaivano noraiqama kero qaqiqai utiharo namari vente vauvaro vira qararaa tavovaro airi maara-vano *sipiqi* vaiva *sipi* ravaaqavu kairaro *sipivano* kupeqa vuan-torave tihama, vika *sipiqi* vato airairara varake, namariqi vara vaavi qaqira aqu aqumakeha tavovarovata, *sipivano* kiaqai hoqamakero vaura. ¹⁹ Kia hoqamakero vaumanta vira qararaa taaramo entaqaa *sipiqiraa* airaira *serive*, kiarive, vo haika vo haikave, vika nai kauquqohai varakeha namariqi qaqira vara vaavi aqu aquma kora.

20 Mintumanta tenavu airi enta viha kia kuarivata opu-vata tavaraiti vuavauraro aaronavanoqai noraiqamakero utuqiro vi vaumanta tenavu tiha, Tinavu kahaqiarirava kia ho vaivo, Tenavu mintumaqi vi vuru taiqama virarave, tiavaunara.

21 Tenavu airi enta mintiaqi viha kia karavata naraiti, variavauraro Poruva vaiinti vika avutaini himpiro tiharo, Ne maa vaiintikao, ne ti uva iriha Kiritini variataarave. Ne ti uva iri mini variatirio, kiama ne *sipiqi* vataa haikava kakakima viraitiro, qaqima vaitirio. ²² Ho te niara kia qetaraiti, kempukaiqamake variate, turo. Kia tinavuqihairo vaiinti vonkuvano kakakima vuanarove. *Sipivanoqaima* taiqa vuanarove.

23 Kotiva virini vaira te vira vaintivano vaiha te vira autu tuahere vauraukama vauro. Ho entaqi Kotira *enseli* vovano ti tivuqaa himpitero vaiharo ²⁴ mintima ti muntu tiva timivo: Poruo, kia qetaane. Are avuhainaa vaiinti Sisaara avuqaa himpitera vainarave. Ho iriane. Kotiva ariarao tiro, viva ai vataake *sipiqi* variakavata kahaqira ne homa vaivarave tivo. Kotiva mintima ti tiva timivo.

²⁵ Ho maa vaiintikao, virara irihama kia qeteha variate. Kotiva ti tiva timimanta te ni tiva nimunantema kero, Kotiva quqaama ni kahaqianarove. ²⁶ Ho tenavu vuariraro sipivano oru *airaani* vata voqaata taatau vuanarove, tiro.

²⁷ Poruva minti tuvaro 14 enta aitarovaro uvaivano Mediterenia Varuvavau tinavu qaqi ventaqiro vi vaumanta enta tavaarana sipiqi kaiqa vare vau vaiintika tiha, Vatavano aumantoma varianarove, tura.

²⁸ Minti tivake vika namari avatareka naaqunta varake ori kantarumake namariqi vaavi tuta kovaro otu viro vataqaa otu aravumanta tavovaro vatavano aumanto 40 *mita* vau-manta oru viha qaiqaa avateha tavovaro vatavano 30 *mita* aumanto vaura. ²⁹ Mintumanta vika avatamake tave, qetehama tiha, Tenavu entaqi vaiha voqavata oru vuariraro sipivano oriqaave, vataqaave, viro taatau vuantorave tivake, viraqaahai vika *ankaa* 4navu *sipi* vekaqaahai kantarumake namariqi tutake tiha, Vaaka kuari vara kairaro itaarire, tura.

³⁰ *Sipiqi* kaiqa vare vau vaintika tiha, Kaiqenavu tentanavuqai evaara rugemake vuare, tivake inaara votu vira nora sipiqaahai vara vaavi ke, naaquntaqohai vira tuta tutamaqi vi, namari *mareqaata/turuqaata* kareka auti vaiha unahaa tiha, Tenavu inaara votuqi vaiha nora *sipi* avuni vuru *ankaa* vatarerave, ti.

³¹ Vika minti tuvaro Poruva vika taveru nora vaiinti viravata, iqoka vaiinti vikavata, tiva nimiro tiharo, *Sipiqi* kaiqa vare varia vaintika kia maa *sipiraqaa* vaiha raqikivera, nenavu kiama ho vaivarave, tiro.

³² Poruva minti tumanta iqoka vaiintinavu oru inaara votu kantarumato naaquntara teqa aqukovaro inaara votuvano hiqiriro namariqi otu ravara aquvura.

³³ Mintuvaro aatitareva uvaro Poruva vika vihi tiharo, Ne kara naate. Ne airi enta 14 enta variqi vihama kia karavata naavo. ³⁴ Virara irihama te ni vihi tiha, Kara naate, turo. Kara naivaro ni vaatavano ho variarire. Kia ni qiata kauhi vonkuvano kakakima vuanarove. Ne ekaa homa maihai qaqi qara vare hiniqaraini oru vaivarave, tiro.

³⁵ Poruva minti tivakero mpareti varakero vika nivuqaa vaiharo Kotirara koqema iarao tivakero kara nero. ³⁶ Poruva mintumanta vika tavovaro vika muntukaqihairovata koqe umanta vikavata kara varake nora.

³⁷ Tenavu *sipiqi* vairera 276 vaiintinavuvano variavau-nara. ³⁸ Ho tenavu kara ho nema, viraqaahai *sipi* maara ntaantorave tima ekaa qaqi vau karara qaqira namariqi vara vaavi aqu kaavaunara.

³⁹ Aatita vumanta *sipi*qi kaiqa varo vaintinavuka vutu vo vata tave, Vi vatara kia tavauna vatarave ti. Vika tavovaro nuqavano auvahianta koqe iro vaumanta mini *sipi* vuru karare ti, ⁴⁰ viraqaahai *an*kaa naaqunta teqa aquke *an*kaanavu namariqi ke, aiqi utu vare vu katarira viraqaa rumpato naaquntaravata teqa aquke, uvaivano ventaqi vuarire ti, *seri* vo rairake rumpate nuqakanta virare ti, ⁴¹ oru vuvaro *sipi*vano oru nuqagaa taatau vura. *Sipi* aiqivano paama tivakero taatau vuvaro vira vekavano hampi raqikiviro vaiharo raqa vireva auti vaura.

⁴² Mintumanta iqoka vaintinavu tiha, Karapuhi vaiinti hininavu namariqi nako aruqi vi, hini mantaraini orunte vihai mini ruqemake vinivorave. Kaiqe tenavu karapuhi vaiinti ekaa arukaare, tura.

⁴³ Minti tuvaro vika raqiki vauva Porurara iriharo Poruravata arukevorave tiro, qioqama tero kia karapuhi vaiinti arukaate tiro. Tivakero vikara tiharo, Namari nako aruqi nika, vika naane homa namariqi aquvi nako aruvare vi, qaqini oru ntevarave.

⁴⁴ Kia namari nako arika ne vihama katarive, *sipi*qaahainaa haika raqainarave, vira tota varema namari *marevaura/turuvaura* vima qaqini oru ntaate, tiro. Vika noravano minti tumanta vika ekaa namari auvahini ho oruntovaro Poruva vaaka uva tiva nimuva quqaa vivauma vaura.

28

Poruva varuva avutaqaa vau vatara Maltaini vaura

¹ Tenavu kia vaiinti vovata virivi qaqira karaiti, tenavu ekaa koqemake hoqai namari auvahini aniraavauraro vovano tinavuara tiharo, Maa vatara Motaa vatave, turave.

² Ho tenavu mini ani raavauramanta vi vatanaaka tinavu tivita vare koqemake tinavuqaa raqikura. Aaqu ntuvaro antomanta vi vatanaaka iha quarake tinavu tivita vare iha quara tonaini vuru kora.

³ Mintuvaro Poruvavata iha vaqita varero vuru quarare tuvaro iha voqamakero iteharo totoquvarora tiro, *uqahivano/quaihavano* ihaqi vaunaihairo vutu ntero Porura kauquqaa unutero vaura.

⁴ Vi vatanaaka tavovaro vi *uqahiva/quaihava* Porura kauquqaa unutero vaumanta vika tiha, Oho, vi vaiintiva vaiinti aruke vai vaiintivama varianarove. Viva nora namariqi kia qutu viraitiro, aniraivaro tinavu variqavano vi vaiintiva vaiinti arukaiva naivata qutu vuarire tiro, *uqahi/quaiha* vara kaivaro oru viraqaa unu taivo, tura.

⁵ Vika náí irike minti tuvaro Poruva nai kauqu runkinkirima kovaro *uqahi vano/quaihavano* kia Porura qoraiqama amitaraitiro, ihaqira agu vumanta ⁶ vi vatanaaka Porurara tiha, Vira kauquvano noqa viraro qutuma vuanarove. Kaiqe vaiha tavaare, tivake variqi viha tavovaro kia Porura vaatavano vo qara uvaro Poruva qaqi vaumanta vika vo uva tiha, Ike, vi vaiintiva variqa vaiinti vovanoma vaivo, ti tura.

⁷ Tenavu mini variavauraro vaiinti vovano Pubiusiva vata vo aumanto vau vatara qova vaura. Vi vaiintiva nora vaiintivano vaiharo vi vataragaa raqiki vauvara tiro, viva tinavu tivita varero vuru nai naavuqi kero tinavuqaa koqema kero raqikiqiro vuvaro taaramo enta aitarora.

⁸ Mintiaqi vuvaro Pubiusira vira qora aiha vuvaro taintagaa vaura. Vira vaata iha iteharo raha ratotoqa autiharo vauvaro Poruva viva vuraqi oriqetero Kotira aareharo vi vaiintira kahaqiane tiharo nai kauqu viraqaa vatero vira koqema kovaro vira vaatavano koqema vura.

⁹ Poruva mintumanta vira tavamake, vi vataragaa vau vaiintika aiha viraara varoka ekaa Poruva unaini anirovaro Poruva vikavata koqema nimitora. ¹⁰ Ho Poruva mintumanta tenavu virera iavauramanta vi vatanaaka quaheha airi airaira tinavu timumanta vare, vo *sipiqi* vaarire vuavau-nara.

Poruva nora vatuka Romini orurora

¹¹ Tenavu vi vataragaa variqi vi taaramo tora varake, viraqaahai tenavu vo *sipiqi* vaarire vi. Vi *sipiva* Arekisantariaihainaaka *sipivano* vauvaro vira autu Variqa Vainti Taapive tura. Nora uvaivano utuvaro vi *sipiva* vi vataragaa vaiharo uvihaaina entaragaa vuare tivakero vaumanta, ho tenavu viraqi vaarire oru ¹² vatuka vo, Sirakusini orure mini taaramo enta vai.

¹³ Viraqaahai qaiqaa *sipiqi* virante airantemaqi vivi, vatuka vo, Regiumini orure. Vira qararaa tavaavauraro uvaivano koqema kero utumanta tenavu *sipiqi* vivi, taara enta viha vatuka vo, Puteorini oruraavaunara. ¹⁴ Mini orure tavaavauramanta Ihura vainti vi vatukaraqi vauka vika tinavuara vohaa *uiki* varike vuata tumanta tenavu mini vika hampata varike, ho vihai vatavau oru vi nora vatuka Romini oruraavaunara.

¹⁵ Tenavu Romini oruraavauramanta tinavu qata vakaukavara Ihura vaintinavu tenavu oruraavaunarara iri, vika tinavu tivita kareka Apiusi Maaketive tunainivata, Taaramo Naavu Vaite Varia Naavurave tunainivata anire, tinavuara rante vaura. Vika anuvaro Poruva vika tavero Kotirara koqema iarao tuvaro vira muntukaqihairovata koqema kero quahe vaura.

Poruva Romini oru ntero mini vaura

¹⁶ Ho tenavu Romini oruraavauraro *kamaaniva* Porura kia kempukaiqama kero rumpataraitiro, virara mintima tiro: Are vo naavuqi nenaraa vairaro iqoka vaiinti vovano ariqaa raqikiarire, tiro tura.

¹⁷ Poruva taaramo enta varikero, viraqaahairo viva Iutaa vaiinti noranavu naaromanta vika Poruva vaunaini ani ruvaaqumavi vauvaro Poruva vika tiva nimitiro tiharo, Ti qata vakaukavarao, iriate. Kia te tenta navunaaka qoraigama nimitaavaunarave. Kia te tinavu kaivaqaukavara tinavu tiva timito uva okarara raqa kaavaunarave. Kia te mintiraiti, Ieruharemini variavauramanta qumina ti karapuhiqamake Romeni vaiinti kauquqi ti korave.

¹⁸ Ti vuru komanta Romeni vaiinti vika ti iramaqi viha iruvaro kia te qora kaiqa varauna uvava vaimantara ti, vika tiha, Viva qora kaiqa varainaravauve tenavu vira arukararave. Tenavu iruraro kia viva qora kaiqa varai uvara tinavu tiva timivo, turave. Romeni vaiinti vika minti tivake ti qaqi tititareka auti vaumanta ¹⁹ Iutaa vaiintinavu aqao kia vira kuvantukera atitaane tumanta vira kaara te tiha, Sisaavama ti uva avuqavu iarire, tiavaunarave. Te minti tihama kia te tenta navunaakaqaa uva vatarera auti vaihavauve te Sisaarara tunarave.

²⁰ Te vi uvarara irihama virara ni tiva nimirera ni naa-rauro. Tenavu Isareri vaiinti nahenti vaiha Kotira mpeqa vainti vekama vauro. Ho vate vi vaiintira kaarama *seniqohai* ti rumpa taavo, tiro.

²¹ Poruva minti tumanta Iutaa vatanaa vaiinti mini ruvaaqumavi vauka tiha, Kia Iutiaihai ariara vo uvavata tiva tova animanta irunarave. Kia tinavu qata vakaa vovano vihairo anirero ariara qora uvavata timanta irunarave. Tenavu qumimaqama vauro. ²² Tenavu maa uvaraqaqi irunarave. Iutaa vaiinti vonaini vonaini variaka tiha, Ihura vaintinavu vaireka vika qora vaiintive, ti variarave. Are ti-hara, Te Ihura vaintive, tianarara tira, ho are nena noqihaira vi uvara tiraqe iriare, tura.

²³ Vika minti tivake Porurara tiha, Kaiqe vo enta kaamate vi entaraqaa ai uva iriare, tivake vi entara kaamoto entaraqaa Iutaa vaiinti airitahaavano Porura uva irireka vira naavuqi anire vauvaro Poruva toqaqi uva hoqarama kero tiva nimiqiro vi vauvaro kuari avuvano uritarero ruhunkuvaro Poruva qaqiqai vi uvara tivaqiro vi vaura. Kotiva vikaqaa raqikiaina uvara Poruva tiva nimitiro tiharo, Mosivave, paropeti vaiintinavuve, Ihura okarara vi uvara vi uvara tiva torave. Ne vi uvara irihama Ihura okararavata kankomake iriataarave. Ne vi uvarara quqaave tiate, tiro.

²⁴ Poruva minti tumanta hini kuka quqaama tiarao tumanta hini kuka kia vira uvara quqaave tura. ²⁵ Vika vo uva vo uva tivakeha qaqrake nai maaqa nai maaqa vura. Vika vireka uvaro Poruva tiva nimiro tiharo, Haaru Kotira Maraqravano ninavu kaivaqara paropeti vaiinti vo, Aisaiaara kahaquvaro ²⁶ viva mintima ni okarara avuqavu tiva torave:

Maa vatanaakara mintima uva vuru tiva nimiane, turave.

Ne maa uvara iriqi vihavata, kia anomake irikevarave.

Ne tavamaqi vihavata kia kankomake tavevarave.

²⁷ Maa vatanaaka avu aatovano tinta vimanta vika kia ti uva iriataa imanta variarave.

Vika ti uva iriarorave ti, nai aato tintataarave.

Vika ti okara tavaarorave ti, nai avu qimpate variarave.

Vika nai aatoqihai ti uva koqemake iriha ti haaraiqevauve te Kotika vika kahaqiha koqema nimitararave, turave. *(Aisaiaa 6:9-10)*

Aisaiaava Kotira uva minti turave, tiro.

²⁸ Poruva minti tivakero viva Iutaa vaiintinavu tiva nimiro tiharo, «Kotiva vaiinti nahenti kuvantu kero ntitaaina uvara ni tiva nimunara iriataara vaimanta ne kia iriavo.» Ho iriate, Kotiva tiharo, Vi vakaakara vo vatanaakavata tiramanta vika vi uvara ho irivarave turave, tiro.

²⁹ [Poruva minti tumanta Iutaa vatanaa vaiintinavu vi uvara kaara nai tirorima vare vura.]

³⁰ Poruva taara ihiaara nariaara vi naavuraqi vaiharo naavu qora koqaa amiharo viraqi vaiharo viva ekaa vaiinti vira tavareka anuka quahama nimite vaura.

³¹ Viraqi vaiharo viva Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara tiva nimi vaura. Poruva kia qetaraitiro, tiva nimiqiro vi vauvaro kia vo vaiintivanovata vira qioqama amitovaro Poruva Nora Vaiinti Ihu Karaitira uva vika tiva nimiqiro vi vaurama.

ROMENI

Poruva Romeni vatanaaka gara ruva nimitora

Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie 30 ihie aitarovaro Poruva maa uvara gara ruva tora. Viva Romeni vatanaaka nora vatuka Romiqi vauka oru tavareva iharo maa qarara naane vara kovaro vura. Romeni vatanaaka Ihura vaintiqama vuka Kotiva vika kuvantu kero n titaaina okarara kankomake iriate tiro, Poruva maa uvara gara ruva nimitora.

¹ Te Poruka Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vaihama maa qarara ni nimite. Kotiva ti kaama tero Karaitira vakaaka koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimitira vuane tiro, ti noraiqama kaira.

² Haaru Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, „Te maantimake vaiinti nahenti kahaqamake ntitaainarave,„ tumanta paropeti vaiintinavu vi uvara koqe vakaaka Kotira vukuqira gara ntuva tora.

³ Kotiva vaiinti nahenti kahaqiaina vakaakara tiharo nai Maaquara turama. Vira Maaqu vata ihainaa okaravano vaireva, viva vaintiqama viro Devitira vohaa okaravano vaura.

⁴ Vira Maaqu naaruvaihainaa okaravano vaireva, viva Kotira Maaquvano vaura. Vi okarara Kotiva tinavu humiqareva nai kempukaqohairo Ihura qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu tavauraro viva quqaa Kotira Maaqu Ihu Karaitiva tinavu Noravano vaira.

⁵ Karaitiva ti aaqurihama timitero noraiqama kaimanta te vira autuqaa ekaa vo vatanaa vo vatanaaka Karaitira uvara quqaave tivakeha iriqi vuata ti, te vira uva tiva nimiti vi vaunara.

⁶ Nevata Ihu Karaitira vaintiqama vuata tiro, Kotiva nivata naarama taira. ⁷ Virara irihama te ni Romiqi variakara maa qarara ruva nimite. Kotira muntukavano niara vaivaro niara ti vaiinti nahenti variate tiro, ni naarama taira.

Kotiva tinavu Qovavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni aaqurihama nimite koqema nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vairamanta variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

⁸ Ihu Karaitiva ti kahaqi vaimanta te tota hoqare niara mintima tirera: Ekaa vo vatani vo vatani variaka vika niara koqemake Karaitira uva iriqi vi variavo tiamanta irunarara ti, te niara irihama Kotirara koqema iarao ti vaunara.

⁹ Te koqe vakaaka Kotira Maaquara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauraroma ti maraquavanovata vi kaiqara varaataa i vaimanta te vare vaunara. Te quqaiqamake niara iriha vatete Kotira aaramaqi vi vaunara, Kotiva naima virara kankoma kero irira.

¹⁰ Te Kotira aareha mintima ti: Are hove tirera, ti aara uqaurama timitairaqe te oru ni tavaare, ti vaunara.

¹¹ Te Kotira okara vo ni tiva nimiari ne kempukaiqaake Kotira aaraqaa nuvaqi vuate ti, te ni tavaataa imantama vaunara. ¹² Te oru ni tavaariraro ne Ihurara kempukaiqamake iriqi viva ti kahaqiraqe te Ihurara kempukaiqamake iriqi vuarirava nivata kahaqiarira. Nevata tevata Ihurara kempukaiqamake iriqi vi vaunarara ti, te ni oru tave, viraqaahai nevata tevata homa nai kahaqi nai kahaqirara.

¹³ Ti qata vakaao, te vuaina okarara ne kia kankomake irivora. Te airi enta ni oru tavarare tiavauraro vo haikavano ti ravaaqavu kaivera kia ni oru tavaavaunara. Te vo vatanaa vo vatanaaka Kotira aara numiqaunantemake, te ni hampata oru vaiha ni kenaukavata tiva nimiari vikavata Kotira aaraqaa vuate ti, te ni tavarera auti vaunara.

¹⁴ Kotiva ti tititaimantara ti, te nora vatanaakavata qumina vatanaakavata, koqe avu aato vataakavata kia koqe avu aato vataakavata, ekaa vika vika te Karaitira uva tiva nimiari-raukama vauro. ¹⁵ Mintimake te ni Romiqi variakavata Karaitira uva koqe vakaaka vuru ni tiva nimiataa ivera vaunara.

Karaitira uva kempuka uvama vaivo tura

¹⁶ Karaitira uva koqe vakaaka vaivaro Kotira kempukavano vi uvaqi vaimantara ti, te vi uvarara kia kauri vaunara. Vaiinti nahenti vi uvarara quqaa uvave tivaro vi uvara kempukavano homa vika kuvantu nimitaanaro. Tenavu vi uvara lutaa vatanaaka naane tiva nimiqi vi, viraqaahai ekaa naato vatanaakavata tiva nimiqi virera.

¹⁷ Karaitira koqe vakaakavano vaireva, Kotiva tinavu avuqavuqama timitaaina okarara qovaraiqi vaira. Tenavu [Karaitirara] quqaave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi variariraro Kotiva virara iriharo tinavuara vika avuqavuqamake ni variakave tianarove. Kotira vukuqi qara ruvatova tiharo, [Kotirara] kempukaiqamake iriqi vi variaka, vikaqaima qaqi variqi vivarave, tura.

(Hab 2:4)

Ekaa maa vatanaaka Kotira tauvaqa utu amiarara tura

¹⁸ Kotiva naaruvaihairo maa uvara qovarama kero: Vataini variaka Kotira tauvaqa utu amiteha, vaaqu kaiqa varaqi viha quqaa uva iri varia aarara kuvai nimate variarara tiro, vira kaara Kotira voqamakero arara ite vaira.

19 Kotiva kia nai okara kukeqa karaitiro, qoqaa qovarama korara ti, vataini variaka vi haikara ho tave variara.

20 Tota Kotiva maa vatara autu komanta vi entaraqaa-hai vaiinti nahenti Kotiva aututo haikara ho tavamaqi vi variara. Ekaa vi haikara vi haikara ho tavehara ti, vika Kotira okara, kia ho avuqohaivata tave varia okarara, Kotira kempukavano ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vi vai okararave, viva Variqavano vai okararave, vika vi okararavata kankomake iriara. Vika kankomake iriarara ti, vataini variaka aqao kia vi okarara irunarave tivera, vika kia ho vo uva tiha nai auta ntivarave.

21 Vataini variaka Kotira okara kankomake iriqi viha, vira quahama amiteha virara Variqave tiataara vaimanta vira qaqirake qumina haikaraqai avu aatoqi iriqi vi variavaro vika avu aatovano qumimaqama vimanta konkiraiqiraqi variqi vi variara.

22 Vika Kotira qaqirake tiha, Tenavu homa vo okara vo okara kanko kaankomake tave vauraukave tiavarovata, vika avu aatovano hampiqama vimanta variarave.

23 Vika ekaa enta qaqi variqiro vi vai Variqara, vira autuqai tuahera kaataara vaimanta vika vira tauvaqa utu amiteha, kia qaqi variqiro vi vai haikara, vaiinti maraqurave, aantau maraqurave, uviri maraqurave, memaru maraqurave, vi haikaraqai autuke vate, vi haikara autuqai tuaherake variara.

24 Vataini variaka minti variarara tiro, Kotiva vira kaara vika qaqira kero tiharo, Ho nenta mintimaqi vuate. Nenta vaaqu kaiqa varaataa inara varaqi vuate, timanta vika nai hanauka hampata hampi niha, nai vaata qoraiqamake variara.

25 Vika Kotira quqaa uva qaqirakeka, una uvara quqaa uvave ti variara. Vika Kotiva aututai haikara autuqai tuahera keha vi haikaraqai kaiqa vara nimateha, ekaa vi haikara autukero vatai Variqara vira qaqirake variara.

Ho Kotiva vivaqai ekaa haika autukero vataiva vaimantara ti, tenavu vira autuqai ekaa enta tuaheraqi virera. Quqaave.

26 Vika mintiaqi vi variarara tiro, vira kaara Kotiva vika qaqira kaimanta vika nai varaataa i kaiqara, kaurira kaiqaqai vare variara. Nahentinavu kia qorainti hampata niraiti, nai kana nahenti hampata hampi ni variamanta
27 qoraintivata kia nahenti hampata niraiti, vika nai hana qorainti hampata hampi ni variara. Mintiaqi viha qorainti vika nai hanauka hampata kaurira kaiqaqai varaqi vi variavaro vira kaara Kotiva vika ruquti vaiharo huviqorave ti vaira.

28 Vataini variaka tiha, Tenavu quminaiqamake Kotirara iriqi virelave, ti variavarora tiro, vira kaara Kotiva vika qaqi kovaro vika avu aatovano qoraiqama vimanta vika qora kaiqaqai varaqi vi variara. Vika vi kaiqara kia varaataara vaimanta vi kaiqaraqai vare variara.

29 Nana nana qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqavano vatani variaka avu aato muntukaqi mpiqaro vaimanta vika vi kaiqara varaqi vi variara. Vika vovano vatai haikara tavaavaro muntuka nti vaimanta variara. Vika voka voka qoraiqama nimate variara. Vora autuvano uritaraira kaara vika ti autuvata mintiataarave, tivakeha toiha variara. Vika nai kana vaiinti aruke variara. Vika iqoka raqi variara. Vika una uva ti variara. Vika vora qoraiqama amitareka una ti variara. Vika vora vora turoqare variara.

30 Vika vo vaiinti autu vataniqama vuarire ti, qora uva ti variara. Vika Kotira navutaiqama amite variara. Vika nariara nariara qora uva ti variara. Vika nai mahutaqai ti variara. Vika kaiqe qaraakaiqamake vaaqu kaiqa varaare tivakeha vare variara. Vika nai noka qoka no raqakeha ni variara.

31 Kia vika avu aato vaimanta variara. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha tivataa uvara raqake variara. Vika muntukavano kia vokiakara vaimanta variara. Kia vika vokiakara mpo ike tiva nimate variara.

32 Kotiva uva vateharo tiharo, Vi kaiqara vareka qutuma vivarave, tu uvara kankomake irihavata, vika kia vi uvarara noraiqamake iriraiti, vika nai hanauka qora kaiqa vare variakaravata tiha, Nevata ho koqe kaiqaqaima vare variavo, ti variara.

2

Kotiva Iutaa vatanaakaqaavata uva vataanarove tura

¹ Are vo vaiintivano nena henara kaiqa tavera, vira kaiqara qora kaiqave, ti variana vaiintira, te ninaravata tirera: Arevata viva kaiqa varaintema kera qora kaiqa vare variaravara tira, are kiama ho nena auta ntihara vo uva tinarave. Ariqaavata vohaa qarama kero uva vaivo, turo.

² Tenavu kankomake iruraro Kotiva mintimake qora kaiqa vare variakaqaa avuqavuqama keharo uva vate vaira. ³ Are nena henarara viva qora kaiqa vare vairave tihara, arevata vira voqaantema kera qora kaiqa vare variaravave. Are mintiharama hauri are tihara, Kotiva kia tiqaa uva vataanarove, tirora.

⁴ Are qora kaiqa vare varianara vira koqaa Kotiva kia ai vaaka amiraitiro, viva vukaiqamakero ai mpo ike tiva amite vaira, are virara kiae noraiqaakera irira iarao? Ariara

viva qora kaiqa qaqira kero koqe aaraqaa vuarire tiro, Kotiva mintima amite vaira. ⁵ Kotiva mintima amite vaivara are kia qora okara qaqira karaitira, kempukaiqama kera qora okaraqai autuqira vi variarao. Are mintiaqi vi varianarara tiro, Kotiva avuqavuqamakero *ko* tina entaraqaa viva nai arara itaina okarara qovaraiqama keharo ariqaa voqavatama uva vataandarove.

⁶ Vi entaraqaa Kotiva ekaa vaiinti nahenti vataini vaiha vare vai kaiqarara iriharo vika ekaa nai koqaa nimianaro.

⁷ Hini kiaka vika koqe okara autuqi viha tiha, Kotivama ti noraiqamakero ti hutu viriniqaakero ti kahaqiraqe qaqi variqi vuare, ti variaka, Kotiva vikama quahama nimitaharo koqema nimitairamanta vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivara.

⁸ Hini kiaka vika nariaraqai iriha Kotira quqaa uva qoririma keha kia iriraiti, qora aaraqaa ni vaika vaivaro vira kaara Kotira arara itaina okarava vikaqaa noraiqama kero varianaro. ⁹ Ekaa qora kaiqa vare vaika vika aarante haikaravata nora maara vare haikaravatama varevara. Iutaa vatanaaka vika naane varaimanta vika naantiara ekaa vo vatanaakavata varevara.

¹⁰ Ekaa koqe kaiqa vare vaika vaivaro Kotiva vika koqema nimitero, vika nutu viriniqama nimitero, vika muntukavata paruma nimitaira vaivara. Kotiva Iutaa vatanaaka vika naane koqema nimitero, vika naantiara vo vatanaakavata koqema nimitaanaro.

¹¹ Kotiva kia vaiinti autuara iriharo *ko* tiraitiro, viva ekaa vaiinti nahenti *ko* vohaa qarama keroma rairaanaro.

¹² Vo vatanaaka Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia iriaka vaivaro, vi uvava kia vikaqaa uva vatairaro Kotiva vika nai qora kaiqa vare okarara kaara *ko* vikaqaa vatairamanta vika raumpirima vivara. Iutaa vatanaaka Kotiva Mosiraqaa tivato uvara irihavata, vi uvara raqake variara kaara, vi uvava vikaqaa uva vataandaroro.

¹³ Kotiva Mosiraqaa tivato uvara quminaiqama kero iri vaina vaiintira, Kotiva kiama vi vaiintirara avuqavu ni vai vaiintirave tianaro. Vaiinti vovano vi uvara iriro avataqiro ni vaina vaiintira, Kotiva vi vaiintirara avuqavu ni vai vaiintivave tianaro.

¹⁴ Vo vatanaaka Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia vare variaka vaiha, vika nai irike tiha, Kaiqe koqe okara avataqi vuare, tivera, vika Kotira uva iri variaka voqaa ntemake vaivara.

¹⁵ Vika mintiaqi vi vaivaro Kotira uvavano vika muntukaqivata avu aatoqivata qara ntuva taantema kero varianaro. Vo vatanaaka koqe kaiqa vare variavaro vika avu aato muntukaqihairo, Koqe kaiqama vare vauro, ti

vaimanta variara. Vika qora kaiqa vare variavaro vika avu aato muntukaqihairo, Qora kaiqama vare vauro, ti vaimanta variara.

¹⁶ Te vaiinti nahenti Karaitira koqe vakaaka tiva nimi vau-nantema kero, naantiara ekaara entaqaa Kotiva Ihu Karaiti-rara ko tiane tiraro viva ekaa vaiinti nahenti nai avu aatoqi kukeqake irite vai uvara qovarama keharo avuquvuqama kero ko nimianaro.

Poruva Iutaa vatanaakara tura

¹⁷ Are nenara tihara, Te Iutaa vatanaakave, tiana vaiin-tirara tirera. Are tihara, Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia vo vatanaakaini vara karaitiro, viva vi uvara tinavu Iutaa vatanaakaini vara kairara tiro, Kotiva tinavu Iutaa vatanaakaraqaima quahe vaivo, tivakehara nena mahuta ti varianara.

¹⁸ Kotiva Mosiraqaa tivato uvava kankoma kero Kotira an-tuqa ai umiqe vairara tira, are koqe aaraqaa nina okararave, qora aaraqaa nina okararave, kankomakera irianarave.

¹⁹ Mintima kera irianarara tira, are kia koqe aaraqaa ni varia vaiintikara tihara, Te homa vika aara numiqaaingarave, ti varianarave. Konkiraqi varia vaiintikara are tihara, Te homa vika ataama nimitaaingarave ti varianarave.

²⁰ Kia koqe avu aato vataukara are tihara, Te homa koqe okara ni numiqarerave, ti varianarave. Quvaaraa vaintiara are tihara, Te homa ni *tisaavano* vairarave, ti varianarave. Are tihara, Kotiva Mosiraqaa tivato uvava ekaa vi okarara vi okarara ti humiqaimantara ti, te homa mintimake vokiaka kahaqamaqi virarave, ti varianarave.

²¹ Are vokiaka vi uvara okara tiva nimihara nena vo? Are nenavata vi uvara okara kankomake iritaataarave. Are vikara tihara, Ne kia muara varaate, tivakehara are nena-vatae muara vare varianarave?

²² Are tihara, Kia naata vaati vare okarara raqa kaate tivakehara nena vo? Are kiae vora vataakera hampi ni varianarave? Quqaae are una variqanavuara qora haikave tivakeharavata, vinavuka naavuqihaira vo haika muara vare varianarave?

²³ Are quqaae nena mahuta tihara, Kotiva Mosiraqaa tivato uvara tinavu Iutaa vatanaakaini vara kairave, tivake-hara are vi uvara raqake variaramanta vira kaara vo vatanaaka Kotira autu vara muntuvi vataniqamakeha qo-raiqama amite variarave? ²⁴ Kotira vukuqi mintima tiro: *Iutaa vatanaaka okaraqaa vo vatanaa vo vatanaaka Kotira autu qoraiqama amite variarave*, ti tura. (Aisaiaa 52:5)

²⁵ Ai vaata toqa kaava vaireva, are Iutaa vatanaavama variarao. Ho are Mosiraqaa tivato uvara avataqira virera, ai vaata toqa keva homa ai kahaqianaro. Are Mosiraqaa

tivato uvara kia avataqira virera, ai vaata toqa keva kiama ai kahaqirara are vo vatanaaka voqaarama vainara.

²⁶ Vo vatanaava kia vira vaata toqakaa vaiintiva vaiharo, Mosiraqaa tivato uvara koqemakero avataqiro virera, Kotiva vi vaiintirara Iutaa vatanaa vaata toqakaa vaiintira voqaarama vaivo tianaro.

²⁷ Ne Iutaa vatanaaka Mosiraqaa tivato uvara qara ntuvatora tuateha, vaata toqake okararavata avataqi vi vaiha, ne vi uvara raqake variarave. Vira kaara naantiara vo vatanaaka kia vika vaata toqakeka Kotira uva iriqi vi vaika, vikama niqaa uva vatevarave.

²⁸⁻²⁹ Vira vaata toqakaava viva kia Iutaa vatanaa taruvama vaira. Nai avu aato muntukaqihairo qora kaiqa tegakai vaiintiva, vivama Iutaa vatanaa taruvave, Kotira vainti taruvave, vaira. Kia Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vira avu aato muntukaqi hiqama kaivaro, Kotira MaraQuravano vira avu aato muntukaqi hiqama kaira. Kia qaqi vaiinti nahentivauve vi vaiintira nora autu amivara. Kotiva vivama vira nora autu amianaro.

3

Qora okaravano kia ho koqe okara aatara kaanarove tura

¹ Ne ti ireha tiha, Ho nana haikae Iutaa vika vataamanta vo vatanaaka kia vataarave? Nantiakero vaata toqake okarava vika kahaqianarove? tivera, ² te nintara mintima ti: Ho Iutaa vika ekaa vo vatanaaka naatarake vo haika vo haika vate variarave. Avuniqamake vika Kotiva tivato uvara qara ntuvatora tote variarave, tirara.

³ Quqaama Kotiva nai uva Iutaa vika nimumanta hininavu vi uvara kia iriraiti, kia Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vaura. Vika mintiaqi vi vaurara ti, hauri ne tiha, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivato uvara qaqira kaivo, tivora.

⁴ Kiavuma ne ho minti tivara. Ekaa vaiinti nahenti una uvaqai ti variaka variavaro, Kotivaqai quqaa uva tivaqiro vi vaivama vairo. Kotira vukuqira qara ntuva Kotirara mintima tiro:

Ekaa ai uvavano avuqavu uvaqai vairara tira, vaiinti vovano ariqaa uva vatarerave tirera, ai uvavano vira uvavata aatara kero varianarove, tura. *(Ihi 51:4)*

⁵ Te qaqi vaiinti tiantemake, ni irama nimitarera: Tenavu qora kaiqa vare vaurava Kotiva avuqavuqama kero vare vai okarara vara qovaramake vairara tiro, Kotiva tinavuqaa uva vateharo kiama avuqavuqama kero vataivo. Tenavu mintie tirarave?

⁶ Aqao, kiavuma tenavu ho minti tirara. Tenavu qora kaiqa vare vaurava kia Kotira kahaqi vairara tiro, vira

kaara Kotiva homa tinavuqaa uva vataanaro.」 Kotiva kia avuqavuqama kero *ko* ti vaiva vaitirio, viva nantiakeroe naantiara ekaa naato vatanaaka *ko* tiva nimitaanarove?

⁷ Vaiinti vovano mintima tianaro: Tinavu una uvavano Kotira quqaa uva qovaramake vaivaro Kotira autuvano viriniqi vairera, nana kaarae Kotiva tenavu qora kaiqa varaunara kaara tinavuqaa uva vataanarove? tianaro.

⁸ Oho, are mintima vaina uvara avataqi virera, are hampi uva vovata mintima tinara: Kaiqe tenavu qaqiqai qora okara autuqi vi variariraro, viraqaahairo koqe okaravano qovaraigiarire, tinara. Vokiaka tinavuara unahaa tiha, Nenavu vi uvara minti ti variavo, ti variara kaara Kotiva vikaqaa uva vatairage te vikara huvigorave tirara.

Ekaa naato vatanaaka Kotira uva raqake variara

⁹ Ho tenavu Iutaa vatanaakae koqe vaiinti nahenti vauramanta ekaa vo vatanaakae vaaqu kaiqa vare variaka variavo? Aqao, kiavuma mintima vairo. Te vaaka tunara, Iutaa vatanaakavata, ekaa naato vatanaakavata, variavaro qora kaiqavano vika ekaa ravaaqavuke vaira. ¹⁰ Kotira vukuqi mintima tiro:

Kia vaiinti vovanovata avuqavuqama kero ni vaiva vairave. Kia voqavanovata vairave.

¹¹ Kia vaiinti vovano Kotira okara kankomakero tave vaiva vairave. Kia vaiinti vovano tiharo, Kaiqe te Kotira rantake tavaare, ti vaiva vairave.

¹² Ekaa vatani variaka Kotira aaraqaahai tuqantaavi hampi okaraqai vare variarave. Kia vaiinti vovano Kotira kaiqa koqema kero vare vairave. Kia vovanovata minti vairave. *(Ihi 53:1-3)*

¹³ Kia rahirama taa matipara voqaara vaiinti nahenti novano aqaa viro vairave. Vika maaqiriqaahairo una uvavano qovaraiqi vairave. *(Ihi 5:9)*

Quqahi/ Quaiha uhivano vaiinti qoraiqamake vaintemake, vika uvavano vaiinti qoraiqamake vairave. *(Ihi 140:3)*

¹⁴ Vokiaka vaaquqama nimite vai uvavaqai vika noqaahairo qovaraiqi vairave. *(Ihi 10:7)*

¹⁵ Vika vaaka vaiinti arukareka auti variarave.

¹⁶ Vika vi aniaragaahairo qoraiqama nimite vai haikavave, iqi rate vai haikavave, vi haikavaqai qovaraiqi vairave.

¹⁷ Vika maateraiqama nimite varia okarara kia iri tavaarave. *(Aisaiaa 59:7-8)*

¹⁸ Vika Kotira aatu getakeha nuataara vaimanta kia Kotira aatu qete variarave, tura. *(Ihi 36:1)*

Kotira vukuqi ekaa vaiinti nahentiara minti tura.

¹⁹ Tenavu kankomake irunarave: Mosiraqaa tivato uvava, vo uva vo uva vaimanta vi uvara iri variaka ekaa vi uvara qai iriqi vuataara vaimanta vika vi uvara raqake variara. Kiama vovanovata ho tiharo, Te qora kaiqa vare varia okarara kia irunarave, tianaro.

Ekaa naato vatanaaka Kotira uva raqake variarara tiro, vira kaara Kotiva ekaa vikaqaa uva vataanaro.

²⁰ Ekaa vaiinti nahenti Mosiraqaa tivato uvara raqakeha kia ho iriqi vi variarara tiro, Kotiva kiama voqaravata are avuqavu ni variara vaiintivave tianaro. Mosiraqaa tivato uva maarava vaireva, tenavu tentanavu qora kaiqa vare vauna okararaqai humiqe vairave.

Kotiva vaiinti nahenti avuqavuvuqama nimi taaina okarara tura

²¹ Vate Kotiva vaiinti nahenti uva taiqa nimitaharo avuqavuvuqama nimitareva, kia Mosiraqaa tivato uva maarara iriraitiro, viva qaraaka okara vara qovarama kaira. Viva mintimakero qaraaka okara qovarama kaainara haaru Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, vi uvarara tinavu tiva timura.

²² Vaiinti nahenti qihai ekaa Ihu Karaitirara quqaa vivave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi variaka variavaro, Kotiva vika uva taiqa nimitaharo vikara avuqavuvuqamake ni variakave tianaro. Kia vaiinti nahenti qihairo vovano vo qaramakero vairo. Ekaa vaiinti nahenti vohaa qaramakeqai variara.

²³ Tenavu ekaa Kotira uva raqake kia hoqamake vau-narara ti, tenavu kia ho Kotiva vainanaini voqaraanaini oru variariraukama vaunara.

²⁴ Tenavu mintimake vaurarovata, Kotiva tinavuara aaqurihama timitaharo Karaitiva tinavu kuvantu timitaaina okarara iriharo, aaqaa tinavu avuqavuvuqama timitaira.

²⁵ Tinavuara vika qora kaiqa vare vai uvara taiqa nimitaare tiro, Kotiva Ihu Karaitira kaamatero tinavu timivaro Ihura naare ntava vuvaro qutu vura. Tenavu kempukaiqamake Ihura kaiqara iriqi vuariraro Kotiva tinavu qora kaiqa uva nunkama timitaanaro. Haaru vaiinti nahenti qora kaiqa vare vauvaro Kotiva kia vika vaaka ruqutiraitiro, vika qora kaiqa varora avuqai tavamaqiro viro, maa entara vaiinti nahenti avuqavuvuqama nimi taaina okarara qovarama kaira.

²⁶ Kotiva kia vaiinti nahenti qora kaiqa vare varia uvara quminaiqama kero nunka nimitaraitiro, viva Ihura kaiqara iriharo naitarama kero vaiinti nahenti uva nunka

nimiteharo avuqavuqama nimitaira. Vaiintivanoe nahentivanoe Ihu Karaitirara quqaa vivave tiraro Kotiva vira avuqavuqama amitaanaro.

²⁷ Ho tenavu nana uva irihae tentanavu mahuta tirara? Kia vi uvava vairo. Nana haikavanoe tinavu kahaqianaro? Kiama tenavu Mosiraqaa tivato uva maarara iri-arirava tinavu ho kahaqianaro. Tenavu Ihurara quqaa vivave tiarirava, vivaqaima tinavu ho kahaqianaro. ²⁸ Te mintima turo: Vaiintivano Mosiraqaa tivato uva maarara iriqiro viraro Kotiva kiama virara iriharo vira qora uva nunka amitaanarovauve. Aqao, vaiintivano Ihurara quqaa vivave tivakero virara kempukaiqama kero iriqiro vi vairaro Kotiva virara iriharo vira uva nunka amitero vi vaiintirara, Avuqavu ni vai vaiintirave, tianaro.

²⁹ Kotiva vaireva viva Iutaa vatanaaka vika Variqavanogaie vairo? Viva kiae vo vatanaaka Variqavanovata vairo? Aqao, viva ekaa naato vatanaaka Variqavanovatama vairo.

³⁰ Kotiva Variqa vohaiqavanogaime vaira. Iutaa vatanaava Ihurara quqaa vivave tiraro Kotiva vira uva nunka amitero vira avuqavuqama amitaanaro. Vira voqaantema kero, vo vatanaavavata Ihurara quqaa vivave tiraro Kotiva vira uvavata nunka amitero viravata avuqavuqama amitaanaro.

³¹ Tenavu Ihurara kempukaiqamake iriqi viha Mosiraqaa tivato uva maarara qumimaqamae kararave? Aqao, tenavu Ihurara kempukaiqamake iriqi vihara ti, Mosiraqaa tivato uvaravata kogemakema iriqi virara.

4

Poruva Eparahaamira kaiqara tura

¹ Eparahaamiva viva tinavu Iutaa vatanaaka kaivaqava vaura. Te nana uvae vira kaiqara tirara? ² Kotiva Eparahaamiva kaiqa vara amitorara iriharo virara are avuqavu ni variara vaiintivave tiare tutirio, Eparahaamiva homa nai mahuta tutirio.

³ Kotira vukuqi Eparahaamirara nana uvae qara ntuva tora? Mintima tiro: Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvarora tiro, Kotiva virara, Are avuqavu ni variara vaiintivave, turama.

⁴ Kaiqa vaiintivano vora kaiqa vara amitaivaro, vira no-ravano, kia quminaiqama kero koqaa amiraitiro, viva kaiqa vara tairara iriharo koqaa ami vaira.

⁵ Tenavu kia kaiqa vaiinti vira voqaantemake vai. Tenavu kia ho Kotira kaiqa vara amitaariraro viva kaiqa koqaara iriharo tinavu uva nunka timitaanarovauve. Kotiva vaiinti

nahenti qora kaiqa uva nunka nimate vaiva vaiharo viva tenavu Ihurara quqaa vivave tiaina uvarara iriharo tinavu avuqavuqama timite vaira.

⁶ Devitivavata vohaa qaramakero Kotiva kia vaiinti kaiqara iriraitiro, vira qora kaiqa varai uvara nunka kero avuqavuqama amitairaro vi vaiintira muntukavano kogema kero variainarara tura. Devitiva mintima tiro:

⁷ Kotiva vika uva nunka nimateharo tauru nimitaainarara ti, vira uva raqakeka quaheha vaivarave.

⁸ Noravano kia vi vaiintiva qora kaiqa varaainarara iri amitaraitiro, viraqaa kia uva vaivo tina vaiintiva quaheharo variarire, tiro. *(Ihi*

32:1-2)

Devitiva vi uvara tura.

⁹ Kotiva vaiinti vira uva nunka amitairaro quaheharo variainarara Devitiva tu uvava Iutaa vatanaakaraqae iriharo tiva tairave? Aqao, vo vatanaaka vikaravatama vi uvara tiva tairave. Te vaaka Eparahaamirara tunara iriate.

Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva virara avuqavu ni variara vaiintivave turave. *(Okara 15:6)*

¹⁰ Kotiva taireve Eparahaamirara minti tura? Eparahaamiva nai vaata toqako entarae Kotiva minti tura? Aqao, Eparahaamiva kia nai vaata toqako entara Kotiva virara minti tura.

¹¹ Tota kia nai vaata toqako entara Eparahaamiva Kotirara, Are quqaa uvama tiarao, tuvaro Kotiva vi entaraqaa vira avuqavuqama amitora. Vira avuqavuqama amitero vira naantiara vo enta vaiinti nahenti Eparahaamira avuqavuqama amitorara iritaate tiro, Kotiva qorainti vaata toqake okarara qovarama kovaro Eparahaamiva nai vaata toqakora. Ho kia nai vaata toqako entara Kotiva Eparahaamira avuqavuqama amitora.

Minturara ti, kia nai vaata toqa karaiti, Kotirara quqaave tiavaro Kotiva vika avuqavuqama nimitai vaiinti nahentika, homa Eparahaamirara tinavu qorave tivara. ¹² Nai vaata toqakaaka, vikavata vaiha nai vaata toqakerara kia noraiqamake iriraiti, vika tinavu kaivaqara Eparahaamira aanare Kotirara quqaave tivaqi vihara ti, vikavata Eparahaamirara tinavu qoravema tivara. Eparahaamiva kia nai vaata toqako entara Kotirara iriqiro vi vaurama.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvarara tura

¹³ Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Eparahaamirara tiharo, Are nena vainti naintivararavata vaivaro ekaa naato vatavano ni vatama varianarove, tura.

Kotiva vi uvara tiharo kia Eparahaamirara, Viva te Mosiraqaa uva maara tivataunara ho irivo, tivakero minti turavauve. Viva kia minti tiraitiro, Eparahaamirara tiharo, Viva ti uvara quqaave timantara ti, te virara irihama vira avuqavugama amitarerave, tivakero minti turave.

¹⁴ Mosiraqaa tivato uvara iriqi vi vaika kia ho ekaa naato vata varevara. Vika ekaa mintimake varare ika vaivarovauve, Ihurara quqaa vivave ti varia uvava qumina uva vairaro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Eparahaamirara tu uvavavata quminaiqama vuanaro.

¹⁵ Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vaivarora tiro, vaiintivano vi uvara raqa kairaro vira kaara Kotira arara itairaro vi vaiintiraqaa uva vataanaro. Qioqama tai uvava kia vairera, kiama vovano ho vi uvara raqakaanaro.

¹⁶ Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvarora tiro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamiravata vira naintivaravata uva tiva nimitora. Kotiva vika quminaiqama kero koqema nimitareva minti tivatorara tiro, vi uvava ekaa Eparahaamira naintivaraqaavatama varianaro. Mosira uva maara iriakavata, ekaa vo vatanaakavata, vika Eparahaamira aanare Kotirara iriqi vivaro Kotiva koqema nimitaaina uvava vikainivatama varianaro. Tenavu ta vatanaa ta vatanaae Kotirara kempukaiqamake iriqi vuarera, tenavu homa Eparahaamirara viva tinavu qovave tiariraro Kotiva Eparahaamirara tivato uvava tinavunivatama varianaro.

¹⁷ Kotira vukuqi Kotiva Eparahaamirara mintima tiro:

Are vo vatanaa vo vatanaa vika kaivaqavama vainarave, tura. (Okara 17:5)

Eparahaamiva Kotira avuqaa vaiharo vira uvara quqaa uvave tura. Eparahaamiva tiharo, Kotiva Variqavano viva homa gutuvika qaiqaa qaqi vara himpima kaanarove. Kotiva Variqavano vaiharora tiro, viva tiraro homa kia vaira haikava qovarama vuanarove, turama.

¹⁸ Eparahaamiva kia ho vainti vataarirava vaiharovata, viva Kotirara kempukaiqaakero iriqiro viharo tiharo, Te homa vainti vatararave, tivakero viraqaahairo Eparahaamiva vo vatanaa vo vatanaa vika kaivaqava vaura. Kotiva Eparahaamira tiva amiharo tiharo, Ai naintivara airtahaama vaivarave, tu uvava quqaa vivauma vaura.

¹⁹ Vi entara Eparahaamiva kia vainti vataraitiro, 100 ihi varakero anomakero naampaiqama viro viva kia nai vaatavano naampaiqama vurara noraiqaakero iriraitiro, viva kia nai naata Seraava kontaiqama vurara noraiqaakero iriraitiro, viva Kotiraraqai kempukaiqaa kero iriqiro vi vaura.

20 Viva Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo quqaa te mintirerave tu uvarara una uvave tiarorave tivakero, viva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharoma Kotira autu tuahera kero tiharo, ²¹ Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatai uvava vivauma varianarove. Kotiva vainti ti timinarove, tivakero ²² Kotirara kempukaiqama kero iriqiro vuvaro Kotiva virara iriharo Eparahaamirara tiharo, Ai qora uva nunka amiteha, ariara avuqavu ni variana vaiintirave tirarave, tura.

²³⁻²⁴ Kotiva Eparahaamirarao tiro, vi uvara minti tura. Kotiva tinavuarao tiro, tinavuaravata mintima tianaro. Tenavuvata Eparahaamira aanare Kotirara kempukaiqaake iriqi vuvariraro Kotiva homa tinavuvata avuqavuqama timitaanaro. Noravano Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu Kotirara kempukaiqama iriqi vi vaunara.

²⁵ Kotiva Ihura atitovaro Ihuva tinavu qora kaiqa kaara qutu vuvaro viraqaahairo tinavu avuqavuqama timitaaina okarara iriharo Kotiva Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kora.

5

Kotiva tinavu avuqavuqama timitaaina okarara

¹ Kotiva Ihura qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu Ihurara quqaa vivave turaro Kotiva tinavu uva taiqa timitero avuqavuqama timitaira. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva kaiqa vara amitorara iriharo Kotira araraqihairo paru i vaivaro tinavu maateraiqama timitaimanta tenavu Kotira vataake vohaaraqi tampamavi vaunara.

² Tenavu Ihurara quqaa vivave turaro Kotiva tinavu koqema timitaaina aarava qovarama vimanta vaunara. Tenavu mintiaqi viha naantiara Kotira mpeqa okara takuqi vaira tavaainara vekaiqihara ti, tinavu muntukaqihairo koqe i vairaqe vairara.

³ Maara vaina entaravata tinavu muntukaqihairo koqe i viraqema vairara. Tenavu maara aatarake viraqaahai kempukaiqaavi variqi viha ⁴ kia uqerara vaiinti nahenti vairaiti, tenavu kempuka vaiinti nahentima vairara. Mintimake vaiha tenavu Kotira vataake oru variainara virara vekaiqiha vairara. ⁵ Tenavu mintiaqi vi variariraro Kotiva kia tinavu qaqira kairaqe kaurira haika varaainarave. Kotiva nai Maraqrura tinavu timivaro vi Maraqrurava tinavu muntukaqi vaimantara ti, tenavu Kotira muntukavano tinavuaara vai okarara kankomake irunara.

⁶ Tenavu qora vaiinti nahenti vaiha tentanavu kahaqiarira aarava kia ho vauvaro Kotiva nai kaamato entaraqaa

Karaitira vara kovaro viva tinavu qora vaiinti nahentiarao tiro qutu vura. ⁷ Kiama airi vaiintivano vo vaiinti kahaqireva qutu vuanaro. Vohaiqa vohaiqavanoqaima koqe vaiinti kahaqireva qutu vuataa iraro qutu vuanaro.

⁸ Tenavu minti urarovata, Kotiva kia mintiraitiro, viva maantima kero tinavuara nai muntuka vaira humiqero: Tenavu qaqiqai qora kaiqa vare variavauraro Kotiva nai Maaqu atitovaro viva tinavuara iriharo qutu vura. ⁹ Ihura naare ntava vurara iriharo Kotiva tinavu uva taiga timitero avuqavugama timitaimanta vaunarara ti, tenavu kankomake iruraro Karaitiva tinavu ruaruama timitairaro Kotira arara itaarirava kiama tinavugaa varianaro.

¹⁰ Tenavu Kotira navutaaka variavauraro vira Maaquvano tinavuara iriharo qutu vurara ti, tenavu Kotira vataake vohaa tampamavi vaunara. Maa entara tenavu Kotira vataake vohaa tampamavi vaunarara tiro, vira Maaquvano qaqi variqiro vi vaiva tinavu voqavata kahaqama timitaairo vi vairaro Kotiva tinavu tivitaanaro.

¹¹ Kia vi uvavaqai vaivaro maa uvavavatama vairo: Tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu kahaqama timitaimanta tenavu Kotira vataake vohaa tampamavi vaihara ti, tenavu tentanavu muntukaqihai Kotirara quaheha vau-nara.

Adaamura okararavata Ihura okararavata tura

¹² Tota vaiinti vohaiqavano Kotira no raqa kovaro viraqaahairo qora kaiqa vare okarava vatani qovarama vuvaro qutuvi okaravavata qovarama vumanta viraqaahai ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vare vaurara ti, vika ekaa qutuvi okararavata varora.

¹³⁻¹⁴ Tota Kotiva nai uva maara kia Mosira tiva amu entara qora kaiqavano naane vatani vaura. Kotiva nai uva maara kia Mosira tiva amu entara vi uvara raqake okarava kia vaumantavata, vaiinti nahenti qora kaiqa varaqi viha vuru qutuvi vaura. Adaamuva vau entaraqaahairo vaiinti nahenti qutuvi varia okarava qovaramaviro aniro Mosiva vau entaravata vaura. Vi entara Adaamuva Kotira no raqa kero variqiro viro vuru qutu vumanta vaiinti nahenti kia Adaamuva Kotira no raqa kontemake raqakoka, vikavata variqi vi vuru qutuvi vaura.

Adaamuva hoqarenaa vaiintivano vauvaro vira naantiara govaraiqiarira vaiintiva „Ihuvavata“ hoqarenaa vaiintivano vaura.

¹⁵ Vitanta kia vohaa qaramake vaura. Adaamuva Kotira no raqakova vauvaro Ihuva Kotiva vaiinti nahenti koqema nimitaina okarara vara qovarama kova vaura. Vohaa vaiinti Adaamuva Kotira no raqa koraqaahai airi vaiinti nahenti qutuvi variara. Vaiinti vo, Ihu Karaitiva Kotiva

vaiinti nahenti aaqurihama nimateharo koqema nimitaaina okarara qovarama kovaro vi okararaqaahairo Kotiva airi vaiinti nahenti koqema nimate vaimanta vika koqemavi variara.

¹⁶ Qaiqaavata tirera. Tota vaiinti vohaiqavano qora kaiqa varakova vo qaramakero vaivaro Kotiva vaiinti nahenti koqema nimitaaina okarava vo qaramakero vairo:

Hoqarero vaiinti vohaiqavano Kotira no vohaa tataa raqa kovaro viraqaahairo Kotiva viraqaa uva vatero tiharo, Are qutuma vinarave, tura.

Ho vaiinti nahenti airi tataa Kotira uva raqake vauvarovata, Kotiva vika qaqi koqema nimitareva iharo vika avuqavuqama nimitaaina okarara vara qovarama kora.

¹⁷ Tota vaiinti vohaiqavano qora kaiqa vara kovaro viraqaahairo qutuvi okarava vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaumanta vika qutuqi vi vaura. Mintiaqi vi vauvaro viraqaahairo Ihu Karaitiva vohaiqavano qutuvi varia okarara aatara kora. Mintirara ti, Kotiva qaqi koqema nimateharo niqaa kia uva vatarerave tina vaiinti nahentika, vika qaqi Karaitira vataake variqi viha raqikiqi vivara.

¹⁸ Vi uvara okara mintimama vairo: Tota vaiinti vovano qora kaiqa vohaiqa vara koraqaahairo Kotiva ekaa vaiinti nahenti vikavata qutu vivarave tumanta ekaa vaiinti nahenti qutuqi vi vaura.

Vo vaiintivano avuqavu kaiqa vohaiqa vara koraqaahairo Kotiva ekaa vaiinti nahenti avuqavuqama nimitaaina okarara vara qovarama kora. Mintirara ti, vaiinti nahenti vika homa qaqi variqi vivara.

¹⁹ Tota vaiinti vohaiqavano Kotira no raqa koraqaahai airi vaiinti nahenti qoraqamavi qora kaiqa varaqi vi vaura. Vira voqaara vaiinti vohaiqavano Kotira no iriqiro vuraqaahairo Kotiva airi vaiinti nahentiara ni uva nunka taiqa nimateha ni avuqavuqama nimitarerave ti vaira.

²⁰ Vaiinti nahenti nai qora kaiqa vare okarara kankomake tavaate tiro, Kotiva Mosiraqaa nai uva maara varakora. Mintuvaro vaiinti nahenti qora kaiqavano uri aatarakero vaivarovata, Kotiva koqema nimateharo aaqurihama nimitaarira okarava viva voqavata uri aatarakero vaira.

²¹ Tota qora kaiqavanoqai vaiinti nahenti ravaaqavu kovaro qutuvi okarava vikaqaa raqikiqiro vi vaumanta vika qutuqi vi vaura. Maa entara Kotiva tinavu koqema timiteharo aaqurihama timitaaina okarava tinavuqaa raqikiqiro vi vairo. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu kahaqama timitorara tiro, Kotiva tinavu avuqavuqama timitaimanta tenavu ekaa enta qaqi variqi vuariraukama vai.

6

Tenavu Karaitira vataake qutu vunara

¹ Vi uvara irihama tenavu nana uvae tirara? Tenavu mintie tirara: Kaiqe qora kaiqa qaqiqai varaqi vi variariraro Kotiva voqavata koqema timiteharo aaqurihama timitaarire. Tenavu mintie tirarave?

² Aqao, tenavu qutu vuaka voqaara vauraro kia qora kaiqavano qaiqaa tinavuqaa raqiki vairo. Hauri tenavu qaiqaa qora kaiqa qaqi varaqi vuarora.

³ Ne kiae maa uvara iriavo? Tenavu Ihura vaintiqamavi namari vareha, tenavu vi entara Ihu Karaitira vataake vohaa tampamavi vaiha tenavu viva qutu vuntemake qutu vuavaunara.

⁴ Tenavu namari varaavauramanta Ihu Karaitira quntama tontemake, tinavuvata vira vataake quntama tora. Viraqaa-hairo Ihura Qova nai kempuka takuqi vairaqohairo Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, viva tinavuara vika garaakaiqamavi qaiqaa qaqi variqi vuata tiro, viva tinavuvata qaqi vara himpima kora.

⁵ Tenavu Ihura vataake vohaa tampamavi vaiha qutu vunara. Vi uvava quqaa uva vairara ti, tenavu quqaama Ihura vataake vohaa tampamavi vaiha qaiqaa qaqi himpirara.

⁶ Tenavu kankomake irunara. Tinavu avu aatoqi qora kaiqa varaarira kempukava taiqa vuarire tiro, tinavu haarua avu aato Karaitira vataakero katariqaa arutora. ⁷ Qutuviva qutu virara tiro, qora kaiqa varaarira kempukava kia qaiqaavata viraqaa raqiki vairo.

⁸ Karaitiva qutu vimanta tenavuvata vira vataake qutu vuraukara ti, quqaama tenavu Karaitira vataake qaiqaa qaqi himpi variqi virara.

⁹ Tenavu kankomake iruraro Karaitiva qutu vuraqihairo Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima korara tiro, viva kia ho qaiqaavata qutu vuariravama vairo. Kia qutira okaravano viraqaa qaiqaa ho raqikianaro. ¹⁰ Ihuva qora okara kempuka taiqa kareva vohaa tataaqai qutu vurara tiro, maa entara viva qaqi variqiro viharo Kotira vataakero vohaa variqiro vi vairo.

¹¹ Vira voqaara nevata mintima tiata: Tenavu qutu vuari-rauka voqaara variariraro qora kaiqa kempukavano kia tinavuqaa ho raqikianarove. Tenavu Ihu Karaitira kempukaqaa Kotira vataake qaqi variqi virerave, tiata.

¹² Virara irihama ne qutuvi vaatara vatauka vaiha, kia qaqi kaivaro qora okaravano niqaa raqikiramanta ne vi kaiqara varaata. ¹³ Ne kia nenta kauque, aique, nana vaatae, qaqi kaivaro qora kaiqa varaarira. Ne qutu vuraqihai qaiqaa qaqi variqi vi variaka voqaantemake variarara ti, ne

Kotira kaiqa varareka nenta kauque, aiqne, vo vaatae, vi-raqohai avuqavuqamake koqe kaiqaqai vara amitaqi vuata.

¹⁴ Mosiraqaa tivato uva maarava kia maa entara niqaa raqiki vaivaro Kotiva vaiinti nahenti koqema nimateharo aaqurihama nimitaaina okarava viva niqaa raqiki vairara tiro, hauri qora kaiqa kempukavano niqaa raqikiqiro vuan-
tora.

Avuqavu kaiqaqai varaqi vuata tura

¹⁵ Tenavu nantie irarave? Kotiva vaiinti nahenti koqema nimateharo aaqurihama nimite vai okarava tinavu kuvantu kaivaro Mosiraqaa tivato uvava kia qaiqaa tinavuqaa raqiki vairara ti, tenavu hoe qaiqai qora kaiqa varaqi virarave? Aqao, kia hove.

¹⁶ Ne kiae iriavo? Ne vo vaiintira ai kaiqa vararerave tivaro vi vaiintiva niqaa raqiki vaira ne vira kaiqa vaiintima vaivara. Ne qora kaiqa varaivera, qora kaiqavano niqaa raqiki vaira ne vira kaiqa vaiinti vaiha vira kaiqaqai varaqi vi vuru qutu vivara. Ne Kotira uva iriqi vivera, Kotiva niqaa raqikiqiro vi vaira ne vira kaiqa vaiinti vaivaro Kotiva ni avuqavuqama nimitaanaro.

¹⁷ Ne haaru vauvaro qora kaiqavano niqaa raqikiqi vi vaumanta viraqaahai vokuka quqaa uva ni tiva nimumanta ne ekaa vi uvara koqema iriqi vi variara. Te virara irihama Kotirara koqeve turo.

¹⁸ Qora kaiqavano ni rumpatairaqihairo Kotiva ni kuvantu kaivaro vate maa entara avuqavu ni vai okarava ni rumpataimanta ne vira kaiqa vaiinti nahenti variara.

¹⁹ Ne ti uva kia irivorave ti, viraqaahai te qaqi vaiintivano niara uva tiantemake ti vauro. Haaru qora okaravano niqaa raqiki vau entara ne qora kaiqa varaataa umanta qora kaiqa vareha tiha, Tenta vaataqohai homa vi kaiqara varaainarave, tivakeha qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaura.

Vira voqaara ne maa entara tiha, Koqe okaravano tinavuqaa raqiki vaiqe tenavu quqaa Kotira vainti vairerave, tivakeha nenta vaataqohai koqe kaiqaqai varaqi vuata.

²⁰ Haaru qora okaravano niqaa raqiki vaumanta ne vira kaiqa vaiinti vauvaro koqe okaravano kia niqaa raqiki vaurave. ²¹ Ne haaru qora kaiqa vare vaurara iriha vate maa entara kauriha variara. Ne vi kaiqara varaqi vi vauraqaahai nana koqe haikae varorave? Vi kaiqara varaqiro vi vairava variqiro viro vuru ekaarama qutu vuanaro.

²² Ho vate maa entara ne kuvantu vuavaro qora okaravano kia niqaa raqiki vaimanta ne Kotira kaiqa vaiintima variara. Viraqaahai ne nana koqe haikae varevara? Ne

mintiaqi viha [kia hampi kaiqa vararaiti,] Kotira kaiqaqai varaqi viha, viraqaahai ne ekaa enta qaqi variqi vivara.

²³ Qora okaravano nai kaiqa vaiinti qutu vuaina koqaaraqai nimi vaivarovata, Kotiva Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqarao tiro, quminaiqama kero aaqaa ekaa enta qaqi variqi vuaina okarara tinavu timira.

7

Poruva nahentivano vaati varaainarara tura

¹ Ti qata vakaa, ne uva maara iriakara ti, ne iriavaro vaiinti vano qaqi variqiro vi vai entara vi uvava viraqaa raqikiqiro vi vaira. Viraqaahairo vaiintivano qutu vina entara vi uvava kiama ho qaiqaa viraqaa raqikiqiro vuanaro.

² Ho nahenti vare okarara iriate: Nahenti ira amitaivaro tinavu uva maaravano vi nahentirara tiharo, Vi vaiintiva ai vaativanoma vaivo, tivaro vi nahentiva nai vaati vira varatero vaira. Vira vaativano qaqi variqiro vi vai entara viva vira naatavanoma vairo. Vira vaativano qutu vuaina entara tinavu uva maaravano kiama vi nahentira tuataanaro.

³ Vira vaativano qaqi vaina entara vi nahentiva vo qoraintiro hampi nirera, vi nahentirara naata vaati varaa okarara raqama kaivo tivara. Vira vaativano qutu viraro tinavu uva maaravano kia vi nahentira qioqama tairaro vi nahentiva vo qorainti varairera, kia virara naata vaati varaa okarara raqa kaivo tivara.

⁴ Ti qata vakaa, nevata vira voqaara variavo. Ihu Karaitira katariqaa hiritovaro qutu vumanta nevata vi entara vira vataake qutu vurara tiro, vate Mosiraqaa tivato uvava kiama ho ni tuataivo. Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, ne Karaitirainiqama vuaka variavo. Ne mintimake vaihara ti, ne Kotira kaiqa vara amitaqi vikama vaivara.

⁵ Haaru qora okaravano tinavuqaa raqiki vau entara Mosiraqaa tivato uvava vo okara vo okara qioqama tomanta tenavu vi okarara iriqi viha muntuka ntumanta tenavu qioqamato okararaqai varaqi vi variavaunara. Vi okarara mintimake varaqi vi vaunaraqaahairo qutu vuaina okaravaqai qovarama vi vaura.

⁶ Haaru Mosirara tivato uvava tinavuqaa raqikiqiro viharo tinavu rumpa tomanta variavaunara. Viraqaahai tenavu [Karaitira vataake] qutu vuavaunarara tiro, vate vi uvava kia tinavuqaa raqiki vaimanta tenavu qaqi vaunara. Tenavu kuvantuvi qaqini vaiha kia haarua uva okara qara ntuva tora iriha Kotira kaiqa vararaiti, tenavu qaraaka uva

okarara iriha vauraro Kotira Maraḡuravano tinavu kahaḡi vaimanta Kotira kaiḡa vare vaunara.

Kotiva Mosiraḡaa tivato uvara okarara tura

⁷ Haaru Mosiraḡaa tivato uva maarava kia tinavu ho kahaḡi vaurara ti, tenavu vi uvarara ḡora haikave tirara? Tenavu mintie tirara? Aḡao, kiavuue. Vi uvava kia variare titirio, tenavu kia ho ḡora kaiḡa okarara kankomake iru-raitirio. Vi uvava tiharo, Kia vora airairara muntuka ntuane, turave. Vi uvava kia minti titirio, ti muntukavano hampi haikara ntuaina okarara te kia ho iruraitirio.

⁸ Te vi uvara iriḡi vuataara vaumanta te variavauraro ḡora kaiḡa varaarira okaravaḡai ti avu aatoḡi vaumantara ti, te tiha, Kaiḡe te vi uvara raḡa kaare, tivake viraḡaahai vo haika vo haikara ti muntuka nti vaumanta te variḡi vi vaunara. Mosiraḡaa tivato uvava kia variare titirio, vovano vi uvara raḡa kaivaro ḡora kaiḡa kempukavano kiana viraḡaa vaitirio.

⁹ Haaru Mosiraḡaa tivato uvara kia iriavauna entara te ḡumina ḡaḡi variḡi vi variavaunara. Te mintimake variḡi vi variavauraro Kotiva ḡioḡamato uvava aniromanta te vi uvara iriavauraro ti avu aatoḡihairo ḡora kaiḡa varaarira okarava ḡovarama vumanta te Kotira uva raḡake, ¹⁰ vira kaara te ḡutu vuavaunara. Kotiva ḡioḡamato uvava ti kahaḡi vaimanta te ḡaḡi variḡi vuataara vaumanta tentavano vi uvara raḡa kaavaunara kaara te ḡutu vuavaunara.

¹¹ Te Kotiva ḡioḡamato uvara iriavauraro ti avu aatoḡihairo ḡora okaravano tiriara unahaa tiharo, Homa vi uvara raḡa kenarave, tumanta te Kotiva ḡioḡamato uvara raḡa kaavauraro vi uvava ti harukora.

¹² Mosiraḡaa tivato uva maarava vaireva, kia ḡora uvavaue vairo. Vi uvava Kotira koḡe uva maarama vairo. Kotiva ḡioḡama tai uvava vaireva, nai Kotira okara koḡe okaravata, viva avuḡavuḡama kero ni vai okararavata tinavu humiḡe vaira.

¹³ Vi uvava koḡe uva vaimantara ti, te vi uvara kaarae ḡutu vunarave? Aḡao, kiavuue. Te vi uvara raḡake ḡora kaiḡa vare vaunara kaara te ḡutu vuaina haikara varaunara. Ti avu aatoḡihairo ḡora kaiḡa varaarira okarava koḡe uva raḡa kaane tira kaara te ḡutu vuaina haikara vare, viraḡaahai te kankomake tavauraro ḡora kaiḡa okaravano vaireva, vaaḡu okaraḡaima vairo. Kotiva ḡioḡama teharo kia mintiane tu uvava ti humiḡomanta te ḡora kaiḡa okara kankomake tavauraro vi okarava nai ḡora kaiḡaḡaima vairo.

ḡora okaravano tinavu avu aato ravaaḡavu kaainarara tura

¹⁴ Tenavu kankomake irunara. Mosiraqaa tivato uvava vaireva, Kotira okara tinavu humiqe vaira. Vi uvava mintima kero vaimantavata, te vataihainaa okarara iriqi vi vauraukama vai. Qora okaravano ti rumpa taimanta te vira kaiqa vaiinti qai vaunara.

¹⁵ Te tenta vare vauna kaiqara kia anomake irunara. Ti varaataa i kaiqara vi kaiqara kia vararaiti, te kia varaataa i kaiqara vi kaiqaraqai vare vaunara.

¹⁶ Te kia qora kaiqa varaataa imantavata, vi kaiqaraqai vare vaihara ti, te kankomake iruraro Mosiraqaa tivato uvava koqe uvaqaima vairo.

¹⁷ Te qora kaiqa varehama kia tentavauve vi kaiqara vare vai. Ti avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava, vivama vi kaiqara vare vairo.

¹⁸ Te tavauraro koqe kaiqa varaarira okarava kia ti avutaqi vaira. Te tenta avu aato muntukaqiarama turo. Te tenta muntukaqihai koqe kaiqa varaataa imanta vi kaiqara varare tihavata, kia vare vaunara.

¹⁹ Te tiha, Kaiqe koqe kaiqa varaare, tivakehavata, vi kaiqara kia vare vaunara. Te tiha, Aqao, kia qora kaiqa vararerave, tivakehavata, qora kaiqa vira qaqiqai vare vaunara.

²⁰ Te kia varaataa i kaiqara varaarera, ho kia tentavauve vi kaiqara varaainara. Qora okaravano ti avu aato muntukaqi vaiva, vivama vi kaiqara vi kaiqara vare vairo.

²¹ Viraqaahai te kaiqa varaaina okarara tavauraro maantimama vairo: Te koqe kaiqa varare turarovata, qora okaravano aara kuvai timite vaimanta te qora kaiqaraqai vare vaunara.

²² Te tenta muntukaqihai Kotira uva okarara quaheha tiha, Kaiqe vi uvara iriqi vuare, turarovata, ²³ ti avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava navutaiqiharo te koqe kaiqa varare unaravata uri aatara kero ti rumpa taimanta vaunara.

²⁴⁻²⁵ Te tenta muntukaqihai Kotira kaiqa vaiinti vairera auti vaurarovata, ti vaatavano vaaqu kaiqaraqai varareva auti vaira. Ike, mpo, te voqamake qoraiqamavi vauro. Ti vaatavano qora kaiqa varaaina vaatava ti ravaaqavu kaimanta te vira kaara qutu vuororave. Tavave ti ruaruama timitaira qe te qaqini kuvantuvi vairara? Ho Ihu Karaitiva tinavu Noravano, vivaqaima ti ruaruama timitaariravama vaivo. Te virara irihama Kotirara koqema iarao tivakehama vira autu tuaherake vauro.

8

Kotira Mara quravano vaiinti nahenti kahaqiainarara tura

¹ Vi uvara okara maantimama vairo: Vaiinti nahenti Ihu Karaitira vataake vohaa tampamavi vaika vaivaro kياما uvavano vikaqaa varianaro.

² Qora okaravanovata, qutuvi okaravavata, tinavu rumpa taivaro Kotira Maraqravano tinavu kuvantu timateharo tinavuqaa raqikiqiro vi vaimantara ti, tenavu Karaitira vataake vohaa vaiha qaqi variqi vuariraukama vaunara.

³ Tota tinavu avu aatovano qora avu aato vauvarora tiro, Mosiraqaa tivato uvava tinavu kahaqiarirava kia ho vaura. Ho Kotiva vaiinti nahenti kahaqireva nai maaqu vara kovaro viva tenavu qora kaiqa vare vaurauka voqaara vaiharo kia qora kaiqavata vararaitiro, tinavuara iriharo tenavu qora kaiqa varauna uvara taiqa kareva qutu vurara tiro, Kotiva qora okara kempuka aatarakora.

⁴ Mosiraqaa tivato uvava minti mintimake nuate tuvaro Kotiva tinavuara vi uvava vikaqi vaira vika nai vaatavano qora kaiqa varaataa inara kia vararaiti, tinta Maraqravano tina uvaraqai iriqi vuete tiro, Kotiva tinavu uva Karaitiraqaa vatovaro qutu vura.

⁵ Nai avu aatoqihairo qora kaiqaqai varaataa ira vaiintiva vairaro qora kaiqa varaarira okarava vi vaiintiraqaa raqikiqiro vuanaro.

Nai avu aatoqihairo Kotira kaiqaraqai iriqiro vi vaira vaiintiva vairaro Kotira Maraqravanoqai vi vaiintiraqaa raqikiqiro vuanaro.

⁶ Nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava viraqaa raqikiqiro vi vairaro vi vaiintiva ekaarama qutu vuanaro. Kotira Maraqravano viraqaa raqikiqiro vi vairaro nai avu aatoqihairo Kotira kaiqaqai varaarira vaiintiva variqiro vi vairaro vira muntukaqihairo paru i vairaro viva ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.

⁷ Qora kaiqaqai varaataa ira okarava vaiintiqaqaa raqikiqiro vi vairaro vi vaiintiva Kotira navutaavama varianaro. Vi vaiintiva kia Kotira uva ho iriraitiro, vira uva raqa keharo ni varianaro. Viva Kotira uva iriqiro vuarira okarava kia viraqi varianaro.

⁸ Qora kaiqaqai varaataa ira okarava vaiinti nahentiqaqaa raqiki vairera, vika kia ho Kotiva antuqa arina kaiqara varevara.

⁹ Ho Kotira Maraqravano niqi vairera, Kotira Maraqravano niqaa raqiki vairaro ni avu aatovano qora kaiqa varaataa ira okarava kia ho niqaa raqikianaro. Karaitira Maraqravano kia vo vaiinti qira vairera, vi vaiintiva kia Karaitirainiqama vi varianaro.

¹⁰ Karaitiva niqi qaqi variqiro virera, ni vaatavano qora kaiqa kaara qutu vuarirava vairarovata, Karaitiva

ni avuqavuqama nimitairara tiro, ni maraquravano qaqi variqiro vuariravama varianaro.

¹¹ Ho Kotira Maraquravano niqi vairera, Kotiva Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, viva nivata qaiqaa qaqi vara himpima kaanaro. Vira Maraquravano niqi qaqi variqiro vi vaiva, viva ne qutuvi vaatara vara himpima kairaro qaiqaa qaqi variqiro vuanaro.

¹² Ti qata vakaao, vi uvara irihama hauri tinavu avu aatovano qora kaiqa varaataa inara tenavu varaqi vuarora.

¹³ Ne ninta avu aatovano qora kaiqa varaataa inara varaqi vivera, ne ekaarama qutu vivara. Kotira Maraquravano ni kahaqi vaira ne qora kaiqa aru qaqiqama kaivera, ne ekaa enta qaqi variqi vivara.

¹⁴ Ekaa vaiinti nahenti Kotira Maraquravano ti vai uvara iriha ni variaka, vikama Kotira vainti variara. ¹⁵ Kotiva nimi Maraqurava kia ni rumpataira ne qeteha variate tiraitiro, viva ni nimi Maraqurava ni viri kaimanta ne Kotira vaintiqamavi variara. Mintirara ti, tenavu Kotirara tiha, *Aba—Qao*, ti vaunara.

¹⁶ Kotira Maraquravano tinavu maraqura kahaqi vaivaro tinavu maraquravano tiharo, Tenavu Kotira vaintima vauro, ti vaira.

¹⁷ Tenavu Kotira vainti vaihara ti, tenavu Kotiva nai vaintiara kaama tai haikara varaariraukama vai. Tenavu Karaitira vataake vohaa vaihara ti, tenavu Kotiva Karaitira kaama amitai haikara varaariraukama vai. Tenavu maa entara Karaitira aanare aihavi haikara varaqi vivi, naantiara Karaitira aanare tenavuvata noraiqamavi Karaitira vataake koqemake qaqi variqi virara.

Tenavu naantiara koqemake qaqi variqi vuainarara tura

¹⁸ Te mintimake irunarave: Naantiara Kotiva tinavu noraiqamakero koqema timitaaina entava qovarama vuainara veka vaihama, te vate maa entara aihavi haikara varaqi vuainararave, maara varaqi vuainararave, kia vi haikarara noraiqaake iriqi virara.

¹⁹ Ekaa Kotiva autukero vatai haikauka tinavu nai vaintaira noraiqama kaaina entava vaaka qovarama vuarire tivakeha vira vekama vai.

²⁰ Maa entara Kotiva autukero vatai haikauka variqi vivi, vuru qoraiqamavi taiqavi variara. Kia vi haikava nai irikero minti vairave. Kotiva tivarora tiro, minti vairave. Ho Kotiva aututai haikava kيامa ekaa enta mintiaqiro vuanaro.

²¹ Naantiara Kotiva kuvantu kaaina entara vi haikava vi haikava kia nteraraitiro, qaqi variqiro vuanaro. Naantiara Kotiva autukero vataina haikauka vaireka, vika tenavu vira vaintairavano variainantemake, kuvantuvi koqemake qaqi variqi vivarave.

²² Tenavu kankomake irunarave: Nahentivano vainti vatareva aiha vivaro keke tintemake, ekaa Kotiva autukero vatai haikauka vika náí kuvantu nimitaaina entara vira veka vaiha keke tivaqi viha, maa entaravata vika qaqiqai keke ti variara.

²³ Kia vi haikaukaqi keke ti variara. Kotiva nai Marağura avuni tinavu timimanta varaaurauka, tenavuvata kekema ti vai. Tenavu Kotiva tinavu viriaina entarave, viva tinavu vaata kuvantu kaaina entarave, vi entara veka vaihama, tenavuvata vate maa entara keke ti vaunara.

²⁴ Ihuva tinavu kuvantu timitairara ti, tenavu tiha, Naantiara Kotiva tinavu vaata qaiqaa qaqi vara himpima kero tinavu tivitaanarove, tivake tenavu vi entara vekama vai. Maa entara tenavu kia tavaaina haikava qovaraiqiainara vira vekama vai. Tenavu vi haikara tavehavauve vi haikara veka kia vairara. ²⁵ Tenavu kia vi haikara tavaraiti tiha, Quqaama vi entava qovaraiqianarove, tivakeha viraqaahai tinavu muntukavano paru i vaimanta vi entara veka aitutihama vai.

²⁶ Tenavu ugerara vaiinti nahenti vaurarora tiro, Kotira Marağuravano tinavu kahaqi vairo. Tenavu Kotira aararera iha tentanavu muntukaqihai vi haikara iritaurarovata, novano kia koqema kero vi haikara tiva qovaramake vaira. Tenavu minti vauraro Kotira Marağuravano tinavu kahaqiharo Kotira aarama timite vaira. ²⁷ Viva minti ti vaivaro Kotiva tinavu muntukaqi aitutumakero tave vaiva viva nai Marağuravano ti vai uvara iriqiro vi vaira. Vira Marağuravano Kotira antuqavano vai haikarara iri vairara tiro, viva tinavuara Kotiva nai vaintaira kahaqiarire tiro, vira Marağuravano Kotira avuqavuqama kero aare vaira.

²⁸ Tenavu kankomake irunarave: Nai antuqavano vaina kaiqara varaate tiro, Kotiva naarama tai vaiinti nahentika, Kotirara muntuka vataaka, vika vaivaro vo haika vo haikavano vikaqaa qovaraiqirera, kiama vi haikava vi haikava vika qoraiqama nimitairaro Kotiva vi haikara varakero vi haikaraqohairo vika koqema nimitaairo vuanaro.

²⁹ Haaru vaiinti nahenti kia vau entara qumina enta Kotiva tiharo, Te vi vaiinti nahentika naarama kaari vika ti vaintiqamavi tinta Maaqu voqara variate tiro, vika nai kaama tora. Kotiva vika nai kaama tero tiharo, Ti Maaquvano vika vakaava vaira vika vira aura qatama vaivarave, tura. ³⁰ Kotiva haaru minti tiva torara tiro, viva tinavu nai kaama tai vaiinti nahentika haarama taira. Viva tinavu haarama kero, tinavuqaa uva vairavata taiqa kero avuqavuqama timitero, tinavuara vika ti vataake vohaa variate tiro, tinavu noraiqama kero nora autu timira.

Kotira muntukavano tinavuara variainarara tura

³¹ Kotiva tinavu mintima timitairara ti, tenavu nana uvae virara tirara? Kotiva tinavu kahaqireva auti vairara tiro, tavave tinavu navutaqiharo qoraiqama timitaanaro? Kia vovano ho mintianaro.

³² Kotiva nai Maaqu kia tuataraitiro, paruma kero tinavu timirara tiro, viva kiae ekaa haikavata tinavu paruma kero timianaro?

³³ Tavave tinavu Kotiva nai kaama tairaukaqaa uva vataanaro? Kia vovano ho mintianaro. Kotiva naima tinavu uva nunka timiteharo tinavu avuqavugama timite vaira.

³⁴ Tavave tinavuqaa uva vateharo tinavuara nenta qora kaiqa varera kaara qutu vivarave tianaro? Kiama vovano ho minti tianaro. Ihu Karaitiva tinavuara iriharo qutu vura. Ihuva kia ekaara qutu viraitiro, viva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vate viva Kotira kauqu tanaraini vaiharo tinavuara iriharo Kotira aarama timite vairo.

³⁵ Karaitiva mintirara tiro, tavave tinavu Karaitiraqaa-hairo raira kairaro Karaitira muntukavano tinavuara kia varianaro? Kia vovano ho mintianaro. Maara vaina entarave, tirorira entave, vukaari utiha nuaina entarave, vonavu tinavu qoraiqama timite entarave, karavano kia vaina entarave, kia utavaaqa variaina entarave, vo haika aatu getaina entarave, iqoka raqi entarave, vi haikava vi haikava govarama viro kia ho tinavu raira kairaro Karaitira muntukavano tinavuara varianarove.

³⁶ Te tunantema kero Kotira vukuqi mintima tiro:

Tenavu ai vainti vaunarara ti, ekaa vo enta vo enta tinavu harukareka auti variarave. Sipisipinavu arukareka auti variantemake, navutaaka tinavu arukareka auti variarave, tura. (Ihi

44:22)

³⁷ Vika mintimake tinavu qoraiqama timite vaivarovata, Ihura muntukavano tinavuara vairara ti, tenavu homa ekaa vi haikara vi haikara aataraqi virara.

³⁸⁻³⁹ Te maa uvara kankomake irunara: Kotira muntukavano tinavuara vaivaro viva Karaitira tinavu timivaro Ihu Karaitiva tinavuqaa raqiki vairara tiro, kia vo haikavano Kotira muntukavano tinavuara vainaraqaahairo raira kaanaro. Tenavu qutuariravave, qaqi variqi vuariravave, kia tinavu ho raira kaanaro. *Enselinavuve*, vaananavuve, vika kia tinavu ho raira kevarave. Vate vai haikavavata, naantiara variaina haikavavata, kiama ho tinavu raira kaanaro. Naaruvaini variakave, vataini variakave, Kotiva vo haika autukero vataivave, ekaa vi haikava kiama ho Kotira muntukavano tinavuara vainara raira kevaravema, turo.

9

Poruva nai navunaaka Isareri vatanaakara tura

¹ Te Karaitira vainti vaihara ti, quqaa uvaqai ti vaurauka. Kotira Maraqravano ti muntukaqi raqiki vaimantara ti, te kia una uva ni tiva nimirera.

²⁻³ Te tenta vohaa naare Iutaa vikara iriha, voqamake mpo ike tiva nimite vauraro ti voqamakero vikara muntuka qoraiqimanta variqi vi vaunara. Mpo, ti navunaakarao tiro, ti Karaitiraqaahairo teqa kairamanta Iutaa vika ti vatuka varaiqe te hove tiataara.

⁴ Kotiva Isareri vatanaakaraqai tiharo, Te ni naarama kaari ne ti vaintiqama vivarave, tivakero nai takuqi vai okararavata vika numiqomanta tavora. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai tiharo, Te mintiakeha niqaa raqikiqi virerave, tivakero Kotiva vika nai uva maara tivatora Iutaa vika nimura. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai tiharo, Maantimakeha ne ti autu tuaheraqi vuate, tura. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai kauqu aiqiqaa aqukeharo tiharo, Te ni minti mintima nimitarerave, tura.

⁵ Kotiva minti tumanta haaru nora autu vataa vaiintinavu Isareri vatanaaka vika kaivaqaukavara vaura. Karaitiva-vata vohaa Iutaa vika ankuqihairo govarama vura.

Karaitiva avuhainaava ekaa haikaqaa raqiki vaiva, viva Variqavano vairara ti, tenavu ekaa enta vira autu tuaheraqi virerave. Te quqaama turo.

Kotiva vaiinti nahenti nai kaama taaina okarara tura

⁶ Ho Isareri vatanaaka kia Kotira uva iri variara kaara hoe tenavu Kotira uvavano kia aruvivo tirara? Kia tenavu minti tirara. Isareri vatanaakaqihairo kia Kotiva ekaa vika nai kaamate vaika variara.

⁷ Eparahaamira naintivara vika kia ekaa Kotira vainti variara. Kotiva Eparahaamirara mintima tiro: *Ai maaqu Aisaakira vaintivara vikarama te kauqu aiqiqaa aquke tiha, Ai naintivara vaivarave, tura.*

⁸ Vi uvara okara mintimama vairo: Kia Eparahaamiva kuvarama tairauka vika Kotira vainti vaivara. Eparahaamiva tintemake, Kotirara quqaama tiarao tika, vikama Kotira vaintima vaivara. ⁹ Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara mintima tiro: *Vi entara te orurante tuvuariraro ai naatavano Seraava qorainti vainti vatataanarove, tura.*

¹⁰ Kia vi uvavaqai vairo. Vo uvavanovatama vairo. Nahenti vo Rebekaara maaqutanta vauvaro vitanta qova vohaa vaiinti tinavu kaivaqava Aisaakiva vaura.

¹¹⁻¹² Rebekaava vainti taiqama viro kia vi vaintitanta vatato entara vitanta kia koqe kaiqave qora kaiqave varo entara, Kotiva naane uva vatero tiharo, *Vira vakaava nai gata kaiqa vara amitaqiro vuanarove, tura. (Okara 25:23)*

Kotiva kia vitanta kaiqa varerara iriraitiro, viva nai antuqa avateharo vira qataqai nai kaama tora. ¹³ Kotira uva qara ntuva toraqa mintima tiro: *Iekopirara ti hantuqa vaivaro Isorara kia ti hantuqa harivo, tura. (Mal 1:2)*

¹⁴ Kotiva minti turara tenavu nana uvae tirara? Kotiva kia avuqavuqamakero uva ti vaivama vaivo, tirara? Aqao, tenavu kia ho minti tirara.

¹⁵ Haaru Kotiva Mosira tiva amiro tiharo, *Te vi vaiintirara ike mpo tiva amitaataa iraqe te virara ike mpo tiva amitararave. Te maa vaiintirara aaqurihama amitaataa iraqe te vira aaqurihama amitararave, tura.*

(Katu Varora 33:19)

¹⁶ Virara iriharo kiama qumina vaiinti vovano tiraro Kotiva virara mpo ike tiva amitaanaro. Kiama vaiinti vovano Kotira koqe kaiqa vara amitairaro virara iriharo mpo ike tiva amitaanaro. Kotiva nai antuqa avateharo vi vaiintira mpo ike tiva amite vaira.

¹⁷ Mosiva qara ntuva toraqa Kotiva Isipi avuhainaa vaiintira mintima tiro: *Are ti kempuka tavaira ekaa vo vatanaa vo vatanaakavata ti hutuara iriate ti, te ai noraiqama kaurara are avuhainaa vaiinti qama vira variarao, tura. (Katu Varora 9:16)*

¹⁸ Kotira okara maantimakero vairo: Kotiva nai antuqa avateharo vo vaiinti aaqurihama amite vaira. Viva nai antuqa avateharo vo vaiinti avu aato tinta kaivaro vi vaiintiva kia vira uva iri vaira.

Kotiva aaqurihama nimitaaina okararavata vira arara itaaina okararavata tura

¹⁹ Kotira okara mintima vaivaro vovano niqihairo tiriara aqao tiharo mintima tianaro: Kotira antuqavano mintima vairera, nantivaroe viva tinavuqaa uva vate vaivo? Tavave nai antuqa avateharo Kotira antuqa qaqira kararave? tianaro.

²⁰ Niqihairo vo vaiintivano minti tirera, te nai vira minti make tiva amirera: Are qumina vaiinti varianarara tira, are kiama ho Kotirara minti tinarave. Aaqatai vata varakero aututai taveva kia ho tiharo, Aqao, nantiharae are maantima kera ti aututaarao? tianaro. Kiama ho tavevano minti tianaro.

²¹ Tave autuaina vaiintiva homa nai antuqaqaa tave autuanaro. Viva aaqatai vata varakero tave taaraqanta autireva iharo tiharo, Kaiqe vo tave koqera autuke, viraqaahai qaqi tave vovata autu kaare, tianaro. Viva homa nai antuqaqaa minti tianaro. [Vira voqaara kiama tenavu Kotirara aqao kia mintiataarave tirara.]

²² Vaiinti nahenti hinivano vaiha vika qora kaiqa vare variara kaara Kotira arara itaivaro viva vika nai kempuka

numiqareva iharovata, viva vika kia vaaka aru taiqake vaira. Viva vika naantiara aru taiqama kaanaro. Ho Kotiva nai antuqaaqaa homa mintianaro. ²³ Kotiva hini vaiinti nahenti tinavuara aqurihama timateharo tiharo, Te vika noraiqama kaari vika ti vataake vohaa variqi vivarave, ti vaira. ²⁴ Kotira antuqavano mintimakero vairara tiro, viva kia tinavu Iutaa vatanaaka hininavuqai kaama taraitiro, viva vo vatanaaka hininavuvata, naarama kero nai kaama taira.

²⁵ Haaru paropeti vaiinti Hoseaava qara ntuva teharo Kotiva mintima tivo tiro:

Vo vatanaaka kia ti vaiinti nahenti variaka, te vikarama ti vaiinti nahentive tirarave. Ti muntukavano kia vikara vai vatanaakara, vikaravatama ti muntukavano varia-narove. *(Hosea 2:23)*

²⁶ Vika kia Kotira vaiinti nahenti variavo tia vatanaaka, naantiara vi vatanaakara mintima tivarave: Vika qaqi variqiro vi vai Variqara vaiinti nahentima variavo, tivarave, tura. *(Hosea 1:10)*

Vi uvara qara ntuva tova vaivaro vo uvavatama vairo.

²⁷ Haaru paropeti vaiinti vo, Aisaiaava naveraitiharo Isareri vatanaakara mintima tiro:

Naantiara Isareri vatanaaka nora namari auvahianta airi nuqa vaintemake, vika airitahaa vaivarovata, Kotiva kia ekaa vika kuvantukero ntitaraitiro, viva inaara vaiinti nahentinavuqaima kuvantukero ntitaanarove.

²⁸ Noravano vaakama ko tiva taiqakero vataini vaika nai koqaa nimianarove, tura. *(Aisaiaa 10:22-23)*

²⁹ Minti tivakero haaru Aisaiaava qaiqaa vo uvavata tiharo:

Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava kia tinavuqi-hairo inaara vaiinti nahenti vonavu vehakuma nimitaitirio, Kotiva Sodomi vatanaakavata Gomora vatanaakavata vehi autu kontemakero, tinavuvata vehima autu kaitirio, tura. *(Aisaiaa 1:9)*

Isareri vika kia Ihurara quqaa vivave tura

³⁰ Vi uvara okara mintimama vairo: Vo vatanaaka vika kia tiha, Kaiqe Kotira aaraqaa vuare, ti variaka variqi vi, viraqaahai vika Ihurara quqaa vivave tiavaro Kotiva vika avuqavuqama nimite vaira. ³¹ Isareri vaiinti nahenti vika tiha, Kaiqe Mosiraqaa tivato uva maarara iriqi vuare, tivake kia vi uvara iriqi viraiti variavaro, vira kaara Kotiva kia vika avuqavuqama nimite vaira.

³² Nantimantae Isareri vika hampigama vuavo? Vika tiha, Tenavu kaiqa vare variainarara iriharo Kotiva tinavuara avuqavu ni variakavema tianarove, tivakeha vika kia

Karaitirara noraiqaake iri variara. Vaiintivano oriqaahairo kuntavaivai intemake, vika Karaitiraqaahai kuntavaivaima vare kaavu nti variara.

³³ Kotira vukuqi mintima tiro:

Ho tavaate, te Saioniqi [Jeruharemiqi] ori vo ntava taari vi oriraqaahai vaiinti nahenti kuntavaivaima vare kaavu ntivarave. Vi orirara quqaa vivave tirava kياما kauruanarove, tura. (Aisaiaa 8:14)

10

¹ Mpo, ti qata vakaa, Kotiva [ti navunaaka] Isareri vatanaaka kuvantukero ntitaainarara ti muntukavano voqamakeri vaimantara ti, te virara Kotira aare vaunara. ² Te tavauramanta vika voqamake Kotira kaiqa vara amitareka auti vaihavata, kia Kotira okara kankomake iriraiti, vika qumina minti variara.

³ Kotiva vaiinti nahenti avuqavuqama nimi taaina okarara vika kia kankomake iriraiti, vika nai irike tiha, Kaiqe tenavu Mosiraqaa tivato uvava avataqi vi variariraro Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire ti variara. Minti tivakeha vika Kotiva avuqavuqama nimitaaina okarara qoririmake variara.

⁴ Mosiraqaa tivato uvava vauvaro Karaitiva anirero vi uvava aatara korara tiro, nai taukae Karaitirara quqaa vivave tika vaivaro Kotiva vika avuqavuqama nimitaanaro.

Kotiva ekaa vaiinti nahenti kuvantu nimitareva auti vaira
⁵ Mosiraqaa tivato uvava vaiinti nahenti avuqavuqiaina okarara mintima tiro: *Vi uvava kia voqavata raqa karaitiro, ekaa vi uvava iriqiro vi vaira vaintivaqaima homa qaqi variqiro vuanarove, tura.* (Wkp 18:5)

⁶ Vi uvava mintima vaivarovata, Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi vaivaro Kotiva vika avuqavuqama nimitaaina okarava maantimama vairo: Ne hauri tiha, Tavave Karaitira vitakero tuvireva naaruvaini oru vuanarove? tivorave.

⁷ Ne hauri tiha, Tavave qutuvika vainaihairo Karaitira otu vitakero urireva vuanarove? tivora. [Karaitiva naaruvaihairo tuviro muntu qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vaivara tiro, viva ni aumantoma vairo.]

⁸ Karaitira uvavano ni aumanto vaiharo ni noqive muntukaqive vaira. Tenavu Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha nuate tuna uvava ni tiva nimi vaunara. Tenavu mintima ti:

⁹ Ne nenta noqihai qovaramake tiha, Quqaama Ihuva Noravano vaivo, tivakeha ne nenta muntukaqihai tiha, Quqaama Kotiva Ihura qutu vuraqihairo vara himpima kaivaro viva qaiqaa qaqi himpiro vaivo, tivera, Kotiva virara iriharo ni kuvantu keharo ntitaanaro.

10 Ne nenta muntukaqihai vi uvarara quqaave tivaro Kotiva ni avuqavuqama nimitaanaro. Ne vi uvara noqihai govaramake tivaro Kotiva ni kuvantu keharo ntitaanaro.

11 Kotira vukuqi mintima tiro: *Karaitirara quqaa vivave tirava kiama kauruanarove*, tura. (Aisaiaa 28:16)

12 Iutaa vatanaakave, vo vatanaa vo vatanaakave, miqo maaqo vika kia vo qaramake variarara ti, ekaa vika ho vi uvara tivara. Noravano „Karaitiva„ vivaqaima ekaa miqo maaqo vikaqaa raqiki vaira. Vira aareha tinavu kahaqiane ti vaika, Noravano vika kahaqiharo voqavata vika kogema nimitaanaro.

13 Kotira vukuqi mintima tiro: *Tauka taukae Nora Vaiinti aarehama virara tinavu kahaqiane tivaro viva vika homa ekaa kuvantu kero ntitaanarove*, tura. (Joel 2:32)

14 Karaitirara kia quqaa vivave tiaka, vika nantiake vira aareha tinavu kahaqiane tivara? Karaitira autuara kia iriaka, vika nantiakee virara quqaa vivave tivara? Vovano kia Karaitira uva vika vuru tiva nimirera, nantiakee vika vi uvara ho irivara?

15 Kia vo vaiintinavu nititaivera, vinavuka nantiakee vuru vika tiva nimivara? Kotira vukuqi mintima tiro: *Koqe vakaaka viri tiva nimi vaina vaiintira vaiinti nahenti vira quahama amitevarave*, tura. (Aisaiaa 52:7)

16 Tenavu koqe vakaaka Karaitira uva tiva nimuramanta kia ekaa vika vi uvarara quqaave ti variara. Haaru tinavu kaivaqava Aisaiaava tiharo, *Noravauvo, tenavu vakaaka vika tiva nimuramanta vika kia tinavu uvara quqaave tiavo*, tura. (Aisaiaa 53:1)

17 Tenavu kankomake irunara: Karaitira vakaaka vora tiva ami vainaraqaahairo vaiintivano vi uvara iriharo Karaitirara quqaa vivave tianaro.

18 Te ni irama nimateha tiha, Iutaa vatanaaka Karaitira vakaaka kiae iriarave? turo. Minti tivake te ninta tiva nimi tiha, Aqao, vika vi uvara iriarave, tirara. Kotira vukuqi mintima tiro: *Vika ekaa naato vataini vi aniha tiva nimiavaro vika uvavano vi animanta ekaa vataini variaka vika uva iriarave*, tura. (Ihi 19:4)

19 Te qaiqaavata ni irama nimate tiha, Haaru Karaitirara tu uvara kiae Isareri vika vi uvara okara iriarave? turo. Vika ho iriarave. Vika kaivaqava Mosiva vika tiva nimitaro, Kotiva mintima tivo: Ne vo vatanaakara qumina vatanaakave ti variaka, te vikara ti navunaakave tiari ne vika toma nimateha, Kotiva tinavuaragai ti navunaakave tiataarave tivarave, tura. Ne kia avu aato vataa vatanaakave ti variakara, te vika kogema nimitaariraro ni araravano itaanarove, turave.

(Lo 32:21)

²⁰ Mosiva minti tuvaro vira naantiara Aisaiaava kia qe-taraitiro, mintima tiro:

Kotiva mintima tivo: Kia ti rantareka auti variaka, vikama ti ranta kaavo. Kia tiriara ire variaka, vika nivuqaama te qovarama vunarave, tura. (*Aisaiaa 65:1*)

²¹ Kotiva Isareri vatanaakara mintima tiro:

Te vo enta vo enta ni kahaqirera tenta kauqu ratuta kau-ramantavata, ne ti qaqirake kia ti uva iriraiti, ti tauvaqa utu timate variavo, tura. (*Aisaiaa 65:2*)

11

Kotiva Isareriara ike mpo tiva nimi taainara

¹ Te vaaka tuna uvarara irihama te ni irama nimitarera: Quqaae Kotiva nai navunaaka Isareri vatanaaka qoririma nimitairave?

Aqao, kiama viva vika qoririma nimitaivo. Te Isareri vikama vauro. Eparahaamiva ti kaivaqava vairave. Te Benaminira vohaa ankuma vauro, turo.

² Kotiva hoqarero Isareri nai kaama taika kia vika qoririma nimitaira. Kotira vukuqi Elaitaarara gara ntuvato uvara ne kiae kankomake iriarave? Vi entara Elaitaava Isareriqaa uva vataveva Kotirara mintima tiro:

³ Noravauvo, Isareri vika paropeti vaiinti airitahaa arukaavo. Quara arukeha ari iha quara amite varia taintanavura vika ekaa rampai aqukaavo. Te ai paropeti vaiinti vohaiqaqai vauramanta vika tivata haru kareka auti variavo, tura. (*1 King 19:10, 14*)

⁴ Elaitaava minti tuvaro Kotiva nai vira nana uvae tiva amura? Kotiva aqao tiro, *Te 7,000 vaiintima kaamate ntita vatauro. Vi vaiintika una variqa Baalirara kia tori kauru ara amitoka variakave*, tura. (*1 King 19:18*)

⁵ Haaru mintuntema kero, maa entaravata Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimite vaivara tiro, viva kia ekaa Isareri vika qoririma karaitiro, viva hininavuqai aaqurihama nimiteharo vika nai kaama taira.

⁶ Kotiva kia vaiinti nahenti koqe kaiqa vara amite variarara iriraitiro, viva qaqi aaqaa vika aaqurihama nimiteharo nai kaama taira. Kotiva vika kaiqara iriharo nai kaama taitirio, viva kiama quqaa vika aaqurihama nimitaitirio.

⁷ Viragaahai tenavu nana uvae tirara? Mintima tirara: Isareri vika Kotiva quahama nimitaaina aarara vukaari utuqi viha rantake tavarare ti, kia ho rantake tavaarave. Kotiva nai kaama taika, vikaqaima vi aarara rantake tavaara. Vika rantake tavaamanta Isareri vika hininavu avu aato tinta vimanta kia Kotira uva kankomake iriara.

⁸ Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotiva Isareri vatanaakara tiharo, Te vika avu aato vara hampiqama kauramanta vika vetanto enta untemake, vate maa entaravata kia ho iri tave variarave, tura. (Lo 29:4)

⁹ Minti tuvaro Devitivavata mintima tiro:

Vika ruvaaqumavi kara namaqi vi vaivaro vika nai karavano vaara vuitaara voqaara vika utu varaiqe te vikara huvigorave tiataarave. Vika kaavu ntivara are vika ntaihairaqe te vikara huvigorave tiataarave.

¹⁰ Are vika nivu qimpa kairamanta vika kia ho qaiqaa-vata tavaate. Vika ruqtutu kairamanta vika kia koqemake himpi viraiti, varuvarumaqi viqe te vikara huvigorave tiataarave, tura. (Ihi 69:22-23)

Isareri vika naantiara aato kenko tira irivarave tura

¹¹ Te qaiqaa ni irama nimitarera: Isareri vatanaaka Karaitira qaqirake kuntavaivai iaka, vika ekaarae kaavu ntuva vuavo? Aqao, kiave. Vika Karaitira tauvaqa utu amitaaraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitaharo ntitaaina uvara iri variara. Vo vatanaa vo vatanaaka vi uvara iriqi vi vaimanta Isareri vika tave, taara neha tiha, Vika variantemake tenavuvata variataarave, tivara.

¹² Vate maa entara Isareri vika Karaitira tauvaqa utu amitaaraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka Karaitira uva iri koqemavi variara. Isareri vika qora aaraqaa vi variaraqaahairo Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka koqema nimite vaira. Ho naantiara Isareri vika qora aara qaqirake Karaitira uva irivaro, ike, vi entara Kotiva vaiinti nahenti koqema nimitaarirava nai uritara keroma varianarove.

¹³ Te ni vo vatanaakara maa uvara ti vauro. Tiriara vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiane tiro, ti tititaimanta te vi kaiqarara noraiqamake iriqi vi vaunara.

¹⁴ Te ni vo vatanaaka tiva nimiqi vuari tinta navunaaka Isareri vika hininavu taara neha tiha, Ike, tenavuvata vi uvara iriataarave. Kaiqe vi uvara iriqi vuare, tivaro Kotiva vika kuvantu kero ntitaarire ti, te voqavata ni vo vatanaaka tiva nimiqi virerave.

¹⁵ Kotiva Isareri vika qoririma nimitairaqaahairo vo vatanaa vo vatanaaka Kotira vataake vohaa tampamavi vai okarava qovarama viro. Ho naantiara Kotiva Isareri vika qaiqaa ntitaainaraqaahairo koqe okaravano qovarama vuanaro. Vika qutu vuraqihai qaiqaa qaqi himpi vaintemake variqi vivarave.

¹⁶ Mpareti vitivano Kotiraini vairera, nora mpareti-vanovata Kotirainima varianaro. Katari tuqavano Kotiraini vairera, ekaa kantakaaravanovata Kotirainima varianaro.

17 Eparahaamira naintivara vika vaireva, *orivi* katari voqaara variara. Eparahaamiva vaireva, katari tuqa voqaara vaimanta vira naintivara vaireka, vika kantakaara voqaara variara. Kotiva vi katarira hini kaaranavu teqa qaqini kero, qaakau katariqaahairo kaara vo teqa varero viraqira viri akukuma taivaro vivavata vi katariraqaahairo namari vareharo ho vaira. Ne qaakau katari kaara akukuma taira vira voqaarama variavo.

18 Ne mintimake tomaqa tai kaarauka vaihama hauri ne nenta mahuta tiha vo kaara teqa kairara, Ne qumina kaaraqaive, tivora. Ne nenta mahuta minti tivera, ne maa uvara iriata: Ne qumina kaaravanoqai vaiha kia tuqa kara amiavaro tuqavanoma ni kara nimi vaivo.

19 Ne tiha, Tinavu vatuka katariqaa ho variarire tiro, Kotiva vo kaara vo kaara teqa aqukairave tivera, te nintara mintima tirara:

20 Ne quqaama tiavo. Isareri vika Kotirara kia quqaave tiavaro vira kaarama Kotiva vika teqa aqukairave. Ne Kotirara quqaave tiavaro Kotiva ni tomaqa tairave. Virara irihama kia nenta mahuta tiraiti, qeteha variata.

21 Isareri vika katari kaara tanara vaiha vika kia Karaitirara quqaa vivave tiarara tiro, Kotiva vira kaara kia vika vehakuma nimitaraitiro, vika teqa aqukairave. Ne kia katari kaara tanara variavo. Nevata kia Karaitirara kempukaiqamake iriqi vivera, Kotiva nivata kia vehakuma nimitaraitiro, katari noraqaahairo nivata teqama aqukaanarove.

22 Ne Kotiva ike mpo tiva nimite vai okararavata, Kotira arara ite vai okararavata, iriata: Vokiaka Kotira aara qaqira kaavaro Kotiva vikara arara ite vaivaro vaira. Ne vokiaka Kotira uva iri variavaro Kotiva virara iriharo ni koqema nimite vaira. Ne mintiaqi vivera, Kotiva ni koqema nimitaairo vuanaro. Ne vira aara qaqira kaivera, Kotiva katari kaara teqaintema kero, nivata teqama aqukaanaro.

23 Isareri vatanaakavata vika qora aara qaquirake Karaitirara quqaave tivera, Kotiva vika homa qaiqaa katariqi tomaqa kaarirava vaiharora tiro, viva vika qaiqaa naitarama kero tomaqa kero vataano.

24 Kotiva ni vo vatanaaka qaakau *orivi* katariqaahairo ni teqakero vuru koqe katariqaa ni tomaqa taira. Kotiva Isareri vika koqe katariqaahairo teqa qaqini kairara tiro, viva vo enta homa qaiqaa vika vara tomaqa kaanaro.

Kotiva ekaa naato vatanaaka aaqurihama nimitaanaro

25 Ti qata vakaao, Ne nenta mahuta kia tiate ti, Kotiva vo uva kukeqataira ne kia iriara, te vi uvara ni qoqaa tiva nimirera: Isareri vika kiama ekaa enta Ihura qoririmake vaivara.

Naantiara vo vatanaa vo vatanaaka nanti nanti vaiinti nahenti Kotira vaintiqamavi hoqama vivaro, vi entaraqaahairo Kotiva Isareri vika kuvantu kero qaiqaa ntitaanaro.

²⁶ Kotiva vika kuvantukero ntitaaina uvarara Kotira vukuqi mintima tiro:

Vaiinti nahenti kuvantu nimitaarirava Saioni vatukaqihairo qovarama vuanarove. Viva Iekopira naintivara kahaqi vaira vika kiama qaiqaa Kotira uva qoririma kevarave.

²⁷ Haaru te kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Te vika qora kaiqa vare uvara taiqa kararave tivataavauna uvava quqaa vivauma varianarove, tura. (*Aisaiaa 59:20-21*)

²⁸ Isareri vika hini kiaka Karaitira uvara kia quqaa uvave tivakeha Kotira navutaiqama amite variarara ti, ne vo vatanaaka Karaitira uvara quqaave ti variara. Ho Kotiva Isareri vika haaru nai kaama tero nai kauqu aiqiqaa aqukero vika kaivaqaukavara tiva nimu uvarara iriharo vikaravata muntuka vataira.

²⁹ Kotiva te vi vatanaaka tenta kaamate vika koqema nimitarerave turara tiro, viva kiama vi uvara tivataira qaqira kero vo uva tianaro.

³⁰ Haaru ne vo vatanaaka Kotira uva raqakoka vauvaro viraqaahai Isareri vikavata Kotira uva raqa korara tiro, Kotiva vika ianaihairo tuqantaa viro niara ike mpo tiva nimate vaira.

³¹ Vira voqaara Kotiva niara mpo ike tiva nimate viraqaahai Isareri vika Kotira uva raqaqi vi variara. Ho vika Kotira uva raqaqi vi vaivaro naantiara Kotiva vikaravata mpo ike tiva nimitaanaro.

³² Ekaa vataini variaka Kotira uva raqake variara kaara Kotiva vika rumpa taimanta variara. Vika rumpavi vaiqe te naantiara vikara mpo ike tiva nimitarerave tivakero mintura.

Kotira autu tuahera kaare tura

³³ Ike, Kotira koqe okaravanove, Kotira avu aatovanove, Kotiva kanko kaankoma kero iri vai okaravave, vi haikava mpiqaviro namarivano veva muntukaraqai vaintema kero vevantoqama viro vaivo. Kotiva avuqavugama kero iri vaina uvara tavave vira okara kankoma kero irianarove? Tavave viva kaiqa varaaina okararavata kankoma kero irianarove? ³⁴ Kotira vukuqi mintima tiro:

Nai tavave Noravano Kotiva nai aatoqi irite vai uvara iri vairave? Nai tavave Kotira avu aato amianarove? (*Aisaiaa 40:13*)

³⁵ Nai tavave Kotirara te aiqi viqataunara tinta timiane tianarove? tura. (*Jop 41:11*)

³⁶ Kotivaqai ekaa haika autu kero vataivama vairo. Kotiva vaivarora tiro, ekaa haikavano qaqi variqiro vi vaira. Ekaa haikavano vaireva, Kotiva i haikavaqaima vairo. Mintimakero vaimantara ti, kaiqenavu Kotira autuqai ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuare, turo. Quqaave.

12

Tenavu Kotira kaiqa vara amitaainarara tura

¹ Ti qata vakaa, Kotiva tinavuara voqamakero aaqurihama timite vairara ti, te niara vihi tiha, Ne qaqi varaqi viha *ofaa* amintemake, nenta vaata Kotira amiata. Ne nenta vaataqohai Kotira kaiqaqai vara amite vaivaro viva ni quahama nimitaarira. Ne mintiaqi viha quqaama Kotira autu noraqama kevara.

² Kia vatani variaka hampi ni variantemake niraiti, ne hampi avu aato iri vairavata qaqira kaivaro Kotiva ni avu aato qaraaikqama nimitaarira. Viraqaahai ne homa Kotira antuqavano vaina okarara avataqi vivara. Ne mintimake varaqi viha ne koqe kaiqa Kotiva quahama nimitaaina kaiqarave, naitaramake vare kaiqarave, vi kaiqaraqai varevara.

³ Kotiva ti aaqurihama timitero koqema timitaimanta te ni kahaqiarirauka vaihara ti, te ni vohaiqa vohaiqara mintima ti: Kia ne nentara tiha, te nora vaiintima vauro tiraiti, mintima tiata: Kotiva ti kahaqi vaimantara ti, te Kotirara kempukaiqamake iriqi viha te vi kaiqara vi kaiqara varaqi virerave, tiate.

⁴ Tenavu kankomake irunara. Vaiinti vaatavano vaireva, kauquve, aiqve, vo vaata vo vaatave, vaivaro vo vaatavano vo kaiqa vare vaivaro vo vaatavano vo kaiqa vare vaira.

⁵ Vira voqaantemake, tenavu airi vaiinti nahenti Karaitira vataake vohaa vaiha tenavu vohaa vaata voqaara tampa-mavi vaunara.

⁶ Kotiva tinavu koqemake timiteharo nai kempuka, vo kempuka vo kempuka tinavu timimanta tenavu hininavu vo kaiqa varaarirauka vauramanta hininavu vo kaiqa vo kaiqa vare vaika variara.

Kotiva vo vaiinti vo kempuka amiharo ti uva vaiinti nahenti tiva nimiane tiarirava, vi vaiintiva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharo vaiinti nahenti Kotira uva tiva nimiarira. ⁷ Kotiva vaiinti nahenti kahaqiaina kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva vi kaiqara koqemakero varaarira. Kotiva vaiinti nahenti koqe aara numiqaaina kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva vi kaiqara koqemakero varaarira.

⁸ Kotiva vaiinti nahenti avu aato kempukaiqama nimitaaina kempukara vo vaiinti amirera, viva mintiaqiro viharo vaiinti nahenti kahaqiarira. Kotiva vaiinti nahenti parumakero nimiaina kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva nai ina haikara paruma kero rairakero nimiarira. Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva kia popoharaitiro, koqema kero vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vuarira. Vora kahaqiaina kempukara vo vaiinti amirera, viva quaha keharo vora kahaqiarira.

⁹ Kia unaqaraiqamake nenta kenaukara, ti muntutavano niarama vaivo tiraiti, quqaiqama keha vikara muntuka vataata. Ne vaaqu kaiqa tauvaqa utu amiteha koqe kaiqai paama tivake totaqa vuata. ¹⁰ Ne Karaitirainiqama vuaka vaiha, ne qata vakaa aura nakaqamavi vaihara ti, nariara nariara muntuka vateha ne vora koqema nimite vai okarara autu nimitaqa vuata.

¹¹ Ne kia popohanaara iraiti, quahaqi viha kempukaiqamake Kotira kaiqa vara amitaata. ¹² Ne Karaitira veka vaivaro ni muntukaqihairo koqe i vaira variata. Maara vaina entara kia popoharaiti, ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Ne ekaa enta vatete Kotira aaramaqa vuata. ¹³ Kotira vaiinti nahenti vokiaka kia vo haika vataivera, ne nenta i haikara rairake vikavata nimiaata. Vokika niaraihai aarana anivera, ne koqemake vikaqaa raqikiata.

¹⁴ Vokika ni qoraiqama nimitaivera, ne Kotira aaraivaro viva vika koqema nimitaarira. ¹⁵ Quaheha vaika vaimanta ne vika hampata vaiha quaheha variata. Iqi rate vaika vaimanta ne vika hampata vaiha iqi rateha variata. ¹⁶ Ne kia tiroriraiti, qihaaqamake vaiinti nahenti hampata variqi vuata. Hauri ne tiha, Te nora vaiintima vauro. Te kiama qumina vaiinti hampata vairerave, tivora. Quaheha qaqi vaiinti nahenti hampata variqi vuata. Hauri ne nenta mahuta tiha, Te ekaa okarara iri tave vauraukave, tivora.

¹⁷ Vokika ni qoraiqama nimitaimanta ne kia nai vika qoraiqama nimitaata. Vaiinti nahenti koqe kaiqave ti vai kaiqara, ne vi kaiqaraqai varaata. ¹⁸ Maateraiqiha vai aarava vairera, ne vi aararaqai avataqi viha, nariara nariara maateraiqiha variata. ¹⁹ Ti navunaao, kia nentavano nentaqaa aru vuntuete. Ne qaqi kaivaro Kotiva naivano arara itairaro niqaa aru vuntu nimitaarira. Kotira vukuqi Noravano mintima tiro:

Aru vuntua okarava vaireva, tinta kaiqama vaivo. Tentavano vika aru vuntu kararave, tura. (Lo 32:35)

²⁰ Ne vi uvara irihama ne tavaivaro ni navutaara karara antuqa ariraro vairera, ne vira kara amiata. Vira namari

naataa irera, namari amivaro naarira. Ne mintivera, viva nai qora kaiqa varainarara iriharo ni nivuqaa kaurira haikama varaanaro. (Uva Maara Koqera 25:21-22)

² Qora kaiqavano ni aatara kaantorave tivakeha, ne koqe kaiqaqohai qora kaiqa vira aatara kaata.

13

Tenavu kamaanira uva iriqi vuainarara tura

¹ Ne ekaa *kamaanira* uva kogemake iriqi vuata. Kia vo *kamaaniva* nai irikero qovarama vivaro, Kotiva tivaro *kamaaniva* qovarama vi vaira. Ekaa vataini Kotiva tivaro *kamaaniva* qovaramavi vairo.

² Vovano *kamaanira* uva raqa kairava, viva Kotiva no-raiqama kaira uvama raqa kaanaro. Mintiraro vira kaara Kotivavata vi vaiintiraqaa uva vataanaro.

³ Koqe aaraqaa ni varia vaiintika, vika kiama *kamaanira* uva aatu qetevara. Qora aaraqaa ni varia vaiintika, vikama vi uvara aatu qetevara. Ne kiae *kamaanira* aatu qetaraiti variqi vivarave? Ho koqe kaiqaqai varaqi vi vaivaro *kamaaniva* ni quahama nimitaarira.

⁴ *Kamaaniva* vaireva, viva Kotira kaiqa vaiintivano vaiharo ni kogema nimitaarirava vaira. Ne qora kaiqa varaivera, *kamaanira* aatu qeteha variata. Viva iqoka paipe kia qumina totaraitiro, viva ninta qora kaiqa varera kaara ni ntaihaanarove. *Kamaaniva* qora kaiqa vare vai vaiintika ruqutu kaarire tiro, Kotiva naivano *kamaanira* qovarama taira. ⁵ Virara iriha ne kogemake *kamaanira* uva iriqi vuata. Viva tinavu haruantorave tiha, ne kia vira uva raqakaraiti vaivaro, ni avu aatovanovata kogemakero variarira.

⁶ *Kamaanira* kaiqa vaiinti vikavata Kotira kaiqa vaiinti variamantara ti, ne *takisi* avuqavuqama keha aqukaimanta vika nai kaiqa ho varaqi vuata.

⁷ Ni vaiintiarave, vatarave, vo haikarave, *takisi* aquate tivera, vi *takisira* avuqavuqama keha aqu nimitaata. Ne *Kamaanira* vaiinti vinavuka vevaaraini vaiha, vika kogema nimite vai okarara autu nimitaqi vuata. *Kamaanira* vaiinti vovano nora vaiinti vairera, ne virara nora vaiintive tiha variata.

Ne vokiakara muntuka vateha variqi vuata tura

⁸ Kia qaqi kaivaro vovano niqira viqatairava qaqi variqiro vuarira. Ne nenta qata vakaukara muntuka vate vaiva, vivaqaima niqira ekaa enta qaqi variqiro vuarira. Nai kana vaiintiara muntuka vate vaiva vaireva, viva Kotiva tivatai uvara ho iriqiro vi vaivama vairo.

⁹ Kotiva tivatai uvava vaireva, kia naata vaati vare okarara raqakaane, kia vora arukaane, kia muara varaane, kia vora airairara muntuka ntuarire, ti vairave. Ho vi uvavavata ekaa voki uvavavata maa uvara avutaqima vairo: *Are nenara muntuka vatenantema kera, nena navunaararavata muntuka vataane.* (Wkp 19:18)

¹⁰ Nai kena vaiintira muntuka vatairava kiama vira qoraqama amitaanaro. Nai kenaukara muntuka vate vaira vaiintiva vaireva, viva avuqavuqama kero Kotiva tivatai uvara ekaa uvama iriqiro vi vairo.

¹¹ Ne maa entara qovaraqiaina haikarara iriha, vi uvara koqemake avataqi vuata. Ne vaiteraqihi himpi vai entavama aniraivo. Tota tenavu Ihurara quqaave tiavauna entara Kotiva tinavu kuvantu kero tivitaaina entava kia aumanto vaura. Vate maa vi entava aumantoma anirero.

¹² Enta i vaiva taiqareva auti vaivaro aatitaarirava govarama vireva auti vairo. Kaiqe tenavu virara iriha, konkiraqi vaiha varaqi vi vauna kaiqara qaqirake, ataainaraqaaahainaa auvihehavaa totaqa vuari. ¹³ Kaiqe tenavu ataainaraqaaata avivinamake nuari.

Hauri tenavu hampira voqaara ruvaqumavi vaiha iha namari namaqi viha vueraiqiarora. Hauri tenavu hampi qaramaqi nuarora. Hauri tenavu qora kaiqa vareha ruhe tutiqaarora. Hauri tenavu nai ati nai ati iarora. Hauri tenavu vora airaira kaara nai toma amite nai toma amite iarora.

¹⁴ Ne Nora Vaiinti Ihu Karaitirara noraiqaake iriqi vivaro viva ni kainke voqaara variarira. Ni avu aatovano hampi kaiqa varaaina okarara qaqirake kia virara iriqi nuata.

14

Kia nenta qata vakaukavara pupita nimitaata

¹ Ne tavaivaro ni qata vovano kia kempukaiqama keharo Ihura avataqiro vi vairera, ne kia vira qaqira karaiti, vi vaiintirara tinavu hampata ani variane tiata. Minti tivakema kia qumina viva nai avu aatoqi iritaaina uvara kaara tiroriha variata.

² Ihura vainti vovano tiharo, Te homa ekaa kara nararave, tivaro vovano kia kempukaiqamakero iri vai vaiintiva tiharo, Hauri te vo kara naarorave tivakeharo qumina naahoqai ne vaira.

³ Ekaa kara ne vaira vaiintiva kia ekaa kara ne vaina vaiintirara qora vaiintive tiantora. Qaiqaa kia ekaa kara ne vaira vaiintiva, vivavata ekaa kara ne vaina vaiintirara qora vaiintive tiantora. Kotiva vitanta kuvantu kero ntitaarirava vaimantara ti, vitanta minti tivora.

⁴ Are ta vaiintiva vaiharae vo vaiinti kaiqa vaiintiara qora kaiqa vaiintive tiarao? Kia vira ai kaiqavauve vairo. Viraqaata raqiki vaira Nora vaiinti nai vira kaiqama. Viva nai tiharo, Ti kaiqa vaiintivano koqe kaiqa vaiintive, qora kaiqa vaiintive tianaro. Noravano vira kempukaiqama amite vaivarora tiro, viva homa variqiro vuanaro.

⁵ Ihura vainti vovano tiharo, Vi entara nora enta Maara Entave, vi entara qumina entave, ti vaivaro vovano tiharo, Aqao, ekaa enta vohaa qaramakero vaivo, ti vaira. Ho ne vi uvara vi uvara kankomake irikehama quqaa uva vainara vi uvaraqaqi iriqi vuata.

⁶ Vaiinti vovano vi entarara nora entave tivakeharo viva Nora Vaiintiara iriharo minti ti vaira. Vovano ekaa kara ne vaiva, viva vi karara Kotirara koqema iarao tivakero neharora tiro, vivavata Nora Vaiintiara iriharo ne vaira. Vovano vi karara naarorave ti vaiva, vivavata Kotirara koqema iarao tivakero vo kara neharora tiro, vivavata Nora Vaiintiara iriharo ne vaira.

⁷ Tenavu qaqi variqi vuaina entarave, tenavu qutu vuaina entarave, kia tenavu tentanavu antuqa avataqi virera.

⁸ Tenavu qaqi variqi vuarera, tenavu Nora Vaiintiara iriha variqi virera. Tenavu qutu vuarera, tenavu Nora Vaiintiara iriha qutu virera. Virara irihama tenavu qaqi variqi vuaina entarave, qutu vuaina entarave, tenavu Nora Vaiinti Karaitiva ikaqaima vaunara.

⁹ Virara iriharo Karaitiva te Noravano qaqi vaikaqaavata, qutu vikaqaavata, raqikiqi virerave tivakero, viva vuru qutu viro, viraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vaira.

¹⁰ Virara iriharama are nana kaarae nena qata vakaara kaiqara qora kaiqave tiarao? Are nantiharae nena qata vakaarara tihara, Te vira aatarake koqe vaiintima vauro tiarao? Ho iriate. Naantiara Kotiva ko tiaina entaraqaa tenavu ekaa vira avuqaa himpите variainarave.

¹¹ Kotira vukuqi Noravano mintima tiro: *Te qaqi variqi vi variavaunarara ti, naantiara ekaa vaiinti nahenti ti tivuqaa vaiha tori kauru ara timite tiha, Quqaama are Variqavano ekaa enta qaqi variqi vi variaravave, tivarave, tura. (Aisaiaa 45:23)*

¹² Tenavu ekaa vohaiqa vohaiqavano Kotira avuqaa vaiha tentanavu kaiqa varaaina okarara qovaramake vira tiva amirara.

Ai kaiqa kaara vovano qora kaiqa varaantora

¹³ Vi uvara irihama kaiqe tenavu vora kaiqa kia rahake tavaraiti, minti tiare: Te autuaina kaiqara kaara vovano kuntavaivaima varero qora kaiqa varaantorave tivakeha, qaqirake kia vi kaiqara vararerave, tiata.

14 Te Nora Vaiinti Ihukanti vaiha te maa uvarara quqaa uvama vaivo tunara: Vo kara vo karavano vaivaro kia vo karavano Kotira avuqaa qora kara vairave. Vi uvara vaimanta te vo uvavata tirera: Vaiinti vovano nai irikero tiharo, Vi karara qora kara vaimanta te neha Kotira uva raqa kaarorave, tirava, vi vaiintiva mintimakero iriqiro viharo vi karara nairera, viva vi karara neharo Kotira uva raqa kaanarove.

15 Ne vo kara ne vaivaro ni qata vovano niara tiharo, Vika kia vi karara naataarave, tiramanta ne vi karara qaqi ne vaivera, ne mintiha nenta qata vira qoraiqama kaivaro ni muntukavano kiama ni qata virara varianaro. Karaitiva ni qata viraravata iriharo qutu vurara ti, hauri ne hampiqamake kara vira neha nenta qata vira qoraiqama amitevora.

16 Virara irihama ne ekaa kara ho neka vaihavata, nenta qata virarao ti, kia ekaa kara naata. Hauri ne minti vaivaro viva niara qora kaiqa vare variavo tiantora.

17 Kotiva tinavuqaa raqiki vaiva, viva tenavu namarive karave naainarara kia noraiqaakero iriraitiro, viva maa haikarara avuni vai haikarave ti vaira: Tenavu avuqavu nuainarave, tinavu muntuka qihaaqiraqe nuainarave, Kotira Maraqravano tinavu kahaqi vairaro tinavu muntukaqihairo koqe i viraqe variainarave, Kotiva vi haikarara avuni vai haikarave ti vaira.

18 Vaiinti vovano mintimakero Karaitira kaiqa vara amitaqiro viraro Kotiva vira quahama amite vairamanta vaiinti nahentivata virara koqe vaiintive tivara.

19 Virara irihama kaiqe tenavu muntuka qihaaqama nimitaaina okarara avataqi viha nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama amitemaqi vuari.

20 Hauri tenavu kara naainararaqai noraiqaake iriqi vuariaro Kotira kaiqavano qoraiqama vuantora. Ekaa vo kara vo kara koqe kara vaivarovata, vo vaiintivano tenavu kara naainara kaara qoraiqama vuantorave tivakeha, kia tenavu ekaa kara narerave.

21 Ni qata vovano qora kaiqa varaantorave ti, koqemama ne quarave, *uainive*, vo karave, kia naraiti vaivara.

22 Ne vi karara homa naariraro kiama tinavuqaa uva varianarove tivera, vi uvara kia vokikavata tiva nimiraiti, qaqi kaivaro nintaqivata Kotiraqivata variarira. Vaiinti vovano tiharo, Te homa vi kaiqara varaariraro kia toqaavu haruanarove, tira vaiintiva quaheharo varianaro.

23 Vaiinti vovano vo kara nareva iharo tiharo, Kotiva maa kararae qioqama taivo, kiae qioqama taivo? tivakero taara aato utiharo vi karara namakairera, Kotiva viraqaa uva vataanaro.

15

Vokika kempukaiqama nimate okarara tura

¹ Tenavu Kotira aaraqaa kempukaiqamake ni variarirauka vaiinti nahenti kia koqemake Kotira aaraqaa ni vaika, vika kahaqama nimitaқи vuari. Hauri tenavu tentanavuqai koqemake variqі vuainarara iriqі vuarora.

² Tenavu vohaiqa vohaiqavano tentanavu navunaa vaiintiarao ti, vika vohaiqa vohaiqa kempukaiqama nimitaқи vuari vika koqemake Kotira aaraqaa nuata.

³ Karaitivavata kia nai varaataa i kaiqarara iriharo vararaitiro, viva Kotira antuqa ari kaiqaraqai vare vaura. Kotira vukuqі mintima tiro: *Vika ariara qora uva ti variava tivatama qoraiqama timite vaivo, tura.* (Ihi 69:9)

⁴ Tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake Kotira aaraqaa niha tinavu tivataaina entara vira vekama variainarara ti, haaru Kotira uva ekaa uva qara ntuvatora.

⁵ Tinavuara vika kia popohanaara iraiti kempukaiqamake variate tiro, Kotiva tinavu kahaqama timite vaivama vairo. Viva ni kahaqі vaira ne Ihu Karaitiva ninantemake, nuvaqі viha vohaa uvaqai tivaqі vuata. ⁶ Ne vohaa uvaqai tivaqі viha vohaa avu aatoqai iriqі viha Ihu Karaitira tinavu Nora Vaiinti vira Qora Kotira autu tuaheraqі vuata.

Karaitira uvavano vo vatanaakaravatama vairo

⁷ Karaitiva ni quahakero ntitaintemake, nevata quahake nai vite nai vite i vaivaro Kotira autuvano noraiqama vuarira. ⁸ Te ni tiva nimirera: Kotiva kauqu aiqіqaa aqukero Iutaa vika kaivaqaukavaraqaa tivato uvara vivau variarire tiro, Karaitiva vika kaiqa vara nimitareva vataini tuvura.

⁹ Vo vatanaa vo vatanaakavata Kotiva vika aaqurihama nimitaaina okarara iriha vira autu tuahera kaate tiro, Ihuva vataini tuvura. Kotira vukuqі mintima tiro: *Te vo vatanaa vo vatanaaka nivutana vaiha ai autu tuahera karerave. Te ihi tivaqі viha ai autu tuahera karerave, tura.*

(2 Samueri 22:50)

¹⁰ Kotira vukuqі qaiqaa vo uvavata tiharo: *Ne vo vatanaa vo vatanaaka vaiha ne Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika vika hampata vohaa vaiha quaheha variate, tura.* (Lo 32:43)

¹¹ Minti tivakero qaiqaa voqavata tiharo: *Ne vo vatanaa vo vatanaaka vaiha nenta Nora Vaiinti vira autu tuahera kaate. Ne ekaa naato vataini vaika, nevata vira autu tuahera kaate, tura.* (Ihi 117:1)

¹² Vi uvara Kotira vukuqі vaivaro Aisaiaavavata mintima tiro: *Iesira okaraqaahairo vaiinti vovano qovarama vuanarove. Vi vaiintiva noraiqama viro ekaa vo vatanaa vo*

vatanaakaqaa raqiki vaira vika viraqaa muntuvi vaiha tiha, Viva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo, tura.

(Aisaiaa 11:10)

¹³ Kotiva Karaitira noraiqama kairara ti, ne virara tiha, Karaitiva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo, ti variara. Ne Karaitirara iriqi vi vaivaro Kotiva ni kahaqama nimite vaira ni muntukaqihairo paru i vaira ne koqemavi vaiha nuata. Kotira Maraqravano ni kempukaiqama nimite vaira ne Karaitira vataake vohaa vai entara vira veka variata.

Poruva vo vatanaaka kaiqa vara nimitorara tura

¹⁴ Ti qata vakaa, te ni okarara tenta irike tirera ne koqe vaiinti nahentive turo. Ne koqe aaraqaa ni varia okarara kankomake iri variakave turo. Ne homa nai kahaqama amite nai kahaqama amite i variakave turo.

¹⁵ Te minti tihavata, kia qetaraiti, te maa qararaqi hini uva kempukaiqamake nini qara ntuva nimitauro. Kotiva ti aaqurihama timitaharo ¹⁶ tiriara are Ihu Karaitira kaiqa vaiintiqamavi vaihara vo vatanaa vaiinti nahenti kahaqiane timantara ti, te kia qetaraiti niara minti tunarave. Kotira quahama amitareva Kotira Naavuqi kaiqa vara amitai vaiintiva quara aru amite vaintemake, tevata Kotirara viva ni quahama nimitaarire ti, te ni Kotira uva koqe vakaaka tiva nimiqi vi vaunara. Te vi uvara ni tiva nimi vauraro Kotira Maraqravano ni kahaqama nimite vaimanta ne Kotira vaiinti nahenti koqeka variara.

¹⁷ Te Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira kaiqa vara amite vaunarara quahe vaunara. ¹⁸ Kia te tenta kaiqa vara amitaunarara mahuta tiraiti, te Karaitiva tiqi vaiharo vare vai kaiqara virara mahuta tirera. Karaitiva ti kahaqi vaimanta te vira uva tiva nimiqi vi vauramanta viraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka Kotira uva iriqi viha vira avataqi vi variara.

¹⁹ Kotira Maraqravano ti kempukaiqama kaimanta te kia tavaa kaiqara, nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha vi uvara tiva nimiqi vi vaunara. Te Ieruharemihai hoqaramate vo vatuka vo vatuka ekaa Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vivi, Iririkumi vatani oru ntaunara.

²⁰ Te tiha, Kaiqe te Karaitira uva kia iria vatanaaka varianaini niha tiva nimiqi vuare, tunara. Vo vaiintivano naane Karaitira uva tiva nimianaini hauri te qaiqaa tiva nimiarorave tivake, qaraaka vaiinti nahenti kia Karaitira uva iriaka varianaini vuru tiva nimirera auti vaunara.

²¹ Kotira vukuqi mintima tiro: *Kia virara tiva nimi vaika, vika homa Kotira kaiqa tavevarave. Kotira uva kia iriaka, vika vi uvara kankoma kema irivarave, tura.*

(Aisaiaa 52:15)

Poruva Romini vuainarara tura

²² Te qaraaka vatanaaka vi uvara tiva nimiqi viha, vo enta vo enta nivata oru tavarare turarovata, kaiqavano ti ravaaqavu kaimanta kia ni oru tavaunara. ²³ Te airi ihiara ni tavarera auti vaurauka vaiha, vate maa entara maini te ekaa kaiqa vara vuru taiqa kaunarara ti, te homa ni oru tavarara. ²⁴ Te Speni vataini oru vihama nivata oru vari nimitema virara. Te ni hampata quaheha vari nimitaqa vuari ne viraqaahai ti kahaqama timitaige te Spenini vuainara.

²⁵ Vate te Ieruharemini Kotira vaiinti nahenti mini variaka oru kahaqama nimitarera vuainarara ti, vate te kiana ni tavarera virera.

²⁶ Ihura vaiinti Masedoniaini variakavata, Akaiaini variakavata, tiha, Kaiqe tenavu Ihura vaiinti nahenti Ieruharemini vehiqamake variaka kahaqiare, tivake vika ruvaaquma taa monura te vare vuru nimirera.

²⁷ Vika quahakeha vi monura ruvaaquma kaataa imanta ruvaaqumataara. Iutaa vatanaaka vo vatanaakaqi viqatora vira nai nimi variara. Haaru Iutaa vatanaaka Ihura uva vo vatanaaka vuru tiva nimurara ti, vo vatanaaka homa virara iriha vika nai airaira ruvaaqumake Iutaa vatanaaka nimivara.

²⁸ Ho te vika ruvaaqumataa monura vare vuru ekaa vi monura nimi, viraqaahai te Spenini virera. Mini vihama nivata oru vari nimitema virera. ²⁹ Te maa uvara kankomake irunara: Te oru ni hampata variariraro Karaitiva voqavata ni koqema nimitaira ne koqemavi vaivara.

³⁰ Ti qata vakaa, te tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira au-tuara irihama, te Kotira Maraqravano tinavuara muntuka vatairara irihama, te niara vihi tiha, Ne ti kaiqara iriha nevata Kotira aare vaivaro viva ti kahaqiarire, turo.

³¹ Ne Kotira aare vaiqe te Ieruharemini oruntaari Iutaa vatanaaka Ihura uva kia iriaka, vika kia ti qoraiqama timitaige te Ihura vaiinti nahenti mini variaka ho kahaqiari vika ti kaiqara quahama timitaata.

³² Te mintiariraro Kotiva tiriara ne vainaini ho vinarave tirera, ti muntukaqihairo koqe i viraqe te ni hampata oru mini vari nimitarara. ³³ Vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, vivama ni hampata variqiro vuarire. Quqaave.

16*Poruva uva manteharo tu uvara*

¹ Te nahenti vo Fibira atitaariraro viva ne inaini oru vuanaro. Vi nahentiva tinavu aura nakaa vaiharo vatuka vo

Senkariaini Ihura vaintivara kahaqama nimite vai nahentivama vairo.

² Vi nahentiva ne vainaini oruntaira ne Ihura vaintivara variarara ti, koqema kema vi nahentira quahama amitehama vita varaata. Vi nahentiva airi vaiinti nahentivata, tivata, kahaqama timite vairara ti, nevata vira kahaqama amitaivaro ho variarira.

³ Ne Prisilaaravata, vira vaati Akuilaaravata, uva mantama timitaata. Te vitanta hampata Ihu Karaitira kaiqa vohaa kaiqa varaqi vuavaunara. ⁴ Haaru vitanta kia naitanta qaqi variqi virara noraiqaake iriraiti, ti kahaqi vaura. Kiama teqai vitanta quahama nimite vaunara. Ekaa Ihura vaintivara vo vataini vo vataini variaka, vikavata vitantara quahama nimite variara.

⁵ Ihura vainti vonavu vitanta naavuqi uki variaka, ne vinavukaravata uva mantama timitaata.

Ne ti qata vakaa koqera Epenetusira uva mantama timitaata. Vi vaiintiva naane Esiaihairo Ihura vaintiqama vura.

⁶ Mariaravata uva mantama timitaata. Vi nahentiva niarao tiro vukaari utiharo ni kaiqa vara nimite vaira.

⁷ Ne Andaronikusika Juniasika uva mantama timitaata. Vitanta ti voqara Iutaa vatanaa vaiintitanta variara. Vitanta ti vataake karapuhiqi variqi vurama. Ihuva noraiqamakai vaiintinavuka vitantara koqe vaiintitantave ti variara. Vitanta naane avuniqamake Ihura vaintiqama vuamanta te vitanta naantiara Ihura vaintiqama vunara.

⁸ Ne Ampiriatusira uva mantama timitaata. Vi vaiintiva Ihura vaintivano vairara tiro, ti muntukavano virara vaimanta vaunara.

⁹ Ne Ubanusira uva mantama timitaata. Viva tinavu aanarero Karaitira kaiqa vare vaira. Stakisiravata uva mantama timitaata. Viva ti qata vakaa koqevama vairo.

¹⁰ Ne Apelesira uva mantama timitaata. Tenavu tavauraro viva Karaitirara iriqiro viharo kia popohai vaiintivama vairo. Ne Aristobusira naavuqi variakavata uva mantama timitaata.

¹¹ Ne Herotionira uva mantama timitaata. Viva ti navunaa vaiintivanoma vairo. Nasisusira naavuqi Ihura vaintivara variakavata uva mantama timitaata.

¹² Taara nahenti Trifinaaka Trifosaaka vitantavata ne uva mantama timitaata. Vitanta Nora Vaiinti kaiqa koqemake vare variara. Nahenti vo Pesisiravata uva mantama timitaata. Vi nahentiva koqema kero Nora Vaiinti kaiqa vare vaira.

¹³ Rufusira uva mantama timitaata. Viva koqema kero Nora Vaiinti avataqiro vi vaira. Vira noravata uva mantama timitaata. Tevata vira norara ti norave ti vaunara.

14 Ne Asinkiritusirave, Firigonirave, Hemesirave, Patrobaasirave, Hemaasirave, vinavuka uva mantama timitaata.

Vinavuka hampata variakavata uva mantama timitaata.

15 Ne Filologusiravata, Juliaravata, Nereusiravata vira auravata, Olimpaasiravata, ekaa vinavuka hampata Kotira uva iriha variakavata, ne vika uva mantama timitaata.

16 Ne uva mantehama koqemake nai kauqu nai kauqu nimiha variata. Ekaa Ihura vaintivara maihai niara irihama ni uva mantama nimite variara.

Poruva ekaara uva tura

17 Ti qata vakaa, te niara kempukaiqamake tiha, Vo vaiintinavu ni hampi uva tiva nimi vaimanta ne vika uva iriqi viha rairavi hampi aara vivorave ti, vikara rauriha variata. Vi vaiintinavuka tenavu ni tiva nimi vauna uvara qaqirakeha vo uva ti variara. Ne vinavukaqihai qaqi kanta variata.

18 Minti varia vaiintika kia tinavu Nora Vaiinti Karaitira kaiqa vararaiti, vika nai varaataa i kaiqara hampi kaiqa vare variara. Vika hiakaa i uvarave, uqerara uvave ti variamanta kia kankomake iria vaiintika vika una uvara quqaa uvave ti variara.

19 Ne kempukaiqaake Ihurara iriqi vi varia okarara ekauka iriarara ti, te virara iriha niara quahe vaunara. Ne koqe kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha qora okara tauvaqa utu amitaqi vi vaiqe te virara hovema tirara.

20 Kotiva vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, viva inaaraiqakaa varikero Sataanira mpeqa taiqa kaivaro ne homa vira aatara kevarave. Tinavu Noravano Ihuva ni koqema nimiteharo aaqurihama nimite vaira variata.

21 Timotiva ti vataakero kaiqa vare vaiva, vivavata ni uva mantama nimitero. Ti voqaara Iutaa vatanaa vaiintinavu Lusiusivavata, Jesonivavata, Sosipatevavata, vinavukavata ni uva mantama nimite vai.

22 Te Tetiusika maa qarara ntuvate vaurauka tevata Nora Vaiinti autuqaa ni uva mantama nimite vai.

23-24 Gaiusivavata ni uva mantama nimitero. Te Poruka maini vira naavuqi vauramanta ekaa Ihura vaintivara viraqi ruvaqumavi variara. Eratusivavata ni uva mantama nimitero. Viva maini nora vatukaqi *kamaanira* monuqaa raqiki vai vaiintivama vairo. Tinavu qatavano Kuatusivavata ni uva mantama nimite vairo.

Poruva Kotira autu tuahereharo tura

25 Kaiqenavu Kotira autu tuahera kaari. Kotiva homa ni kahaqi vairamanta ne kempukaiqamake te Karaitira vakaaka ni tiva nimunara iriqi vivara. Vi uvava haaru vukai

entaiqama kero kukeqa viro vauvaro ²⁶ maa entara vi uvara qoqaa qovarama kaivaroma vairo. Paropeti vaiintinavu vi uvara qovarama kaavaro Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva, viva tiharo, Ekaa naato vatanaaka vi uvara tiva nimimanta vika quqaave tivake iriqi vuate, tura.

²⁷ Ihu Karaitiva tinavu Avuhainaa Vaiintivano vaimanta tenavu vira vainti vaihara ti, kaiqenavu Kotira autu tuahera kaari. Viva Variqa vohaiqavano ekaa okara iri tave vaivama vaira. Quqaama turo.

1 KORINTI

Poruva Korinti vatanaakaini avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie 30 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Vi entara Korinti nora vatukavano vauvaro Poruva naane vi vatanaaka Karaitira uva tiva nimumanta vi vatanaaka hininavu Ihura vaintiqamavi vaura. Vi vatanaaka Ihura vaintiqamavi variqi viha tiroriha tuqavuvi vaiha kia koqemake Karaitira uva iriqi vi vauvarora tiro, vira kaara Poruva maa qarara ruva nimitora.

1-2 Te Poruka, Kotira antuqavano ti haarama kero ti no-raqama kaimanta te Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai. Ne Kotira vaiinti nahenti Korintiqi variakara iriha, te tinavu qata vakaa Sostenikanti ni qara nimate.

Ne kia qora kaiqa vararaiti, Kotira vaiinti nahenti koqeka variate tiro, Kotiva ni naarama kaivaro Ihu Karaitiva ni koqema nimi taimanta ne Kotira vaiinti nahenti variara. Ekaa Kotira vaiinti nahenti Nora Vaiinti Ihu Karaitira autu re variaka vonaini vonaini variavaro Ihu Karaitiva vikaqaa-vata niqaavata raqikiqiro vi vaira.

³ Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimateha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tu uvara

⁴ Kotiva Ihu Karaitira kaiqara iriharo ni aaqurihama nimateharo ni koqema nimi tairara irihama, te ekaa enta Kotirara koqema iarao tivaqi vi vai.

⁵⁻⁶ Tenavu Karaitira uva ni tiva nimiavauramanta ne kempukaiqama keha vi uvara iriqi viha Karaitira vataake vohaa variarara tiro, Kotiva ni kahaqama nimi taimanta ne koqe uva, vo uva vo uva okara kankomake iri, ne Karaitira uva vutukeha tiva nimikama variara.

⁷ Ne mintimake varia vaiinti nahentikara ti, ne tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitiva qovaraiqiaina entara veka avu autiha variavaro, Kotiva niara koqe kaiqagai varaate tiro, viva nai kempuka, vo kempuka vo kempuka kia voqavata ravaaqavu taraitiro, ekaa kempuka ni nimira.

⁸ Tinavu Noravano Ihu Karaitiva qovaraiqiaina entaraqaa niqaa kia uva vairamanta ne vi entaraqaa koqemake variate tiro, Karaitiva ni kahaqama nimitaqi viramanta ne kia

popohanaara iraiti, koqe aaraqaa variqi viha vuru taiqa kevara.

⁹ Kotiva kia vo uva tiraitiro, viva nai tinantema kero ianarove. Niara vika nai Maaqu Ihu Karaitira tinavu Nora Vaiinti vataake vohaa taatauvi variate tiro, viva ni naaraira.

Ne tuqavuvi vo uva vo uva tivorave tura

¹⁰ Ti gata vakaao, tinavu Noravano Ihu Karaitiva ti no-raiqama kaimantara ti, te niara mpo turo, Ne kia tuqavuvi vairaiti, vohaa uvaqai tivaqi viha vohaa uvaraqaie eo tiha variata. Ne vohaa vaiha, vohaara uvaqai iriqi viha, Kotira kaiqa vohaa varaqi vuata.

¹¹ Ti gata vakaao, nahenti vovano vira autu Kloeva vaimanta vira naavuqi variaka ti tiva timiha niara vika tirorihama variavo tiamanta irunarave.

¹² Vinavuka niara mintima ti: Ne vokiaka tiha, Tenavu Porura avataqi ni vauraukave, tiamanta vokiaka tiha, Tenavu Apolosira avataqi ni vauraukave, tiamanta vokiaka, Tenavu Pitaara avataqi ni vauraukave, tiamanta vokiaka, Tenavu Karaitira avataqi ni vauraukave, ti variavo tiamanta irunarave.

¹³ Ike, ne vi uvara tihama ne hoe Karaitira tuqavuke hini hini varevarave? Niarao ti, vika ti Porukae katariqaa hiritorave? Ne namari vareha ti Poruka autu rehae namari varaavo?

¹⁴ Te ni nivutaini vaiha vaiinti taaraqantaqai Krispusir-avata Gaiusiravata vitantaqai namari nimunarave. Te kia airi vaiinti namari nimiraiti, vaiinti taaraqantaqai namari nimunarara irihama, Kotirara koqema iarao ti.

¹⁵ Te vaiinti taaraiqaqai namari nimunarara ti, ne kiama ho tiha, Tenavu Porura vaintiqaima vauro, tivara. ¹⁶ Ho te vonavuvata namari nimunara tauru kauro. Quqaama te Sefanaasiravata, vira naavuqi variakavata, namari nimunarave. Ni nivutaihai vo vaiintinavuvata namari nimunara kia iritauro.

¹⁷ Karaitiva kia vaiinti nahenti namari nimiane tiro ti tititairavauve. Viva tiriara nai vakaaka koqera vaiinti nahenti tiva nimiane tiro, viva ti tititaira. Ne Karaitira katariqaa hirito uvarara qumina uvave tivorave ti, te kia vataihainaa uva okarara irihavauve vi uvara ni tiva nimunara.

Karaitiva Kotira kempukavanove tura

¹⁸ Hini vaiinti nahenti vika ekaara taiqavika vaihara ti, Karaitira katariqaa arutovaro qutuvu uvarara vika tiha, Qumina uvaqaive, ti variara. Tenavu kia vika tiantemake tiraiti, tenavu Kotiva kuvantu kero tivitaarirauka vaihara ti, tenavu Karaitira katariqaa arutovaro qutuvu uvarara tiha, Kotira kempuka uvavanoma vaivo, tunara.

19 Kotira vukuqi haaru Kotiva mintima tiro:

Naantiara vo okara vo okara iri tave vaika vaiqe te vika uva aatara kaariraro vika uvavano quminaiqama vuanarove.

Airi uva okara iriqi vi vaika vaiqe te vika avu aato hampiqama kararave, tura. (Aisaiaa 29:14)

20 Airi okara iri varia vaiintikave, vo *sikuru* vo *sikuru* tavaa vaiintikave, vora uva aatara keha ti varia vaiintikave, vikara vo? Vi vaiintika variamanta te vikara nana uvae tirara? Vika ekaa vataihainaa uvaqai ti variarara tiro, Kotira uvavano vika uva aatara kaivaro vika uvavano qumina uvaqaima vaira.

21 Kotiva ekaa okara iri vaiva, vivama maa uvara okara govarama kaivaro vi uvava maantimama vairo: Kia vaiintivano vataihainaa okara, vo okara vo okara irinaraqaahairo Kotira okara ho kankoma kero irianarove. Tenavu Karaitirara ni tiva nimi vauna uvara, vi uvarara vo vaiinti nahenti qumina uvave ti varia uvara, vaiinti nahenti vi uvarara quqaa uvave tivera, Kotiva vika ntita varairamanta vika kia ekaara qutu vivara.

22 Iutaa vatanaaka tiha, Vaiinti vovano nora kaiqa varairaqe tenavu vira kaiqa tave, vi vaiintirara Kotiva atitai vaiintirave tivakeha vira avataqi vuare, ti variamanta Giriki vatanaaka tiha, Vaiinti vovano vo kaiqa vo kaiqa okara humiqairaqe vira tave, viraqaahai vi vaiintira avataqi vuare, ti variara.

23 Tenavu vo? Tenavu vaiha Karaitira katariqaa aruke hiritaa uvara, vi uvaraqai tivaqi virera. Tenavu vi uvara Iutaa vatanaaka tiva nimirare turamanta vika vi uvarara tiha, Qora vaiintiqai katariqaa hirite variarave. Ni uva qora uvave, ti variara. Tenavu vi uvara Giriki vatanaaka tiva nimirare turamanta vika vi uvarara, Qumina uvave kia uvaiqi uvarave, ti variara.

24 Vika minti ti variamanta, tenavu Kotiva haarai vaiinti nahentika vaiha Iutaa vatanaakave, Giriki vatanaakave, vo vatanaakave, tenavu iruraro Karaitiva Kotira mpeqa vaiintivano tinavu kahaqiariravama vairo. Viva ekaa Kotira uva, kempuka uva tinavu tiva timiariravama vairo.

25 Vo vaiinti nahenti Karaitira uvara qumina uvave ti variavaro vi uvava Kotira uvavano vaiharora tiro, vaiintivano ekaa vataihainaa okarara ti variaravata aatara kaira. Kotira uva virara uqerara uvave ti variava, vi uvava vaiintivano kempuka uva tiaravata aatara kaira.

26 Eo, ti qata vakaa, ne nantimake vau vaiinti nahentikae vauvaro Kotiva ni naarorave? Virara iritehama variata. Vi entara ni nivutaini kia vo okara vo okara iri tave vau vaiintika vaurave. Vi entara ni nivutaini kia nora autu vataaka

airi vaurave. „Vi entara Kotiva kia ni nutu noraiqama vurara iriharo ni naarama torave.»

²⁷ Vataihainaa uva okarara iri varia vaiintika vika Karaitira arukaa uvarara qumina uvave ti variara. Vika minti ti variavarovata, Kotiva vi uvara varakero vi uvaraqohairo vika kaurira haika nimirira. Kempuka vaiinti nahenti kaurira haika varaate tiro, Kotiva uqerara vaiinti nahenti kaama tero, vikara ti vaiinti nahentima vaivarave, tiro.

²⁸ Vataini variaka vo vaiinti nahentiara kia tinavu vikara hantuqa harivo, kia koqe vaiinti nahenti qumina vaiinti nahentive ti variakara, Kotiva vi vaiinti nahentikaqai varakero vikaqohairo vataini variaka avuni vai haikarave ti varia haikara quminaiqamake vaira. ²⁹ Kotiva nai minti vairara tiro, vovano nai mahuta tiarirava kia ho varianaro.

³⁰ Kotiva naima ni ntita varero vuru kaimanta ne Karaitira vataake vohaa variara. Kotiva Karaitiraqihairo nai koqe avu aato tinavu humiqaimanta tavaunara. Kotiva Karaitiraqaa-hairo tinavu uva nunka timitaharo tinavu avuqavugama timitaimanta tenavu Kotira vaiinti nahentiqama vi, tenavu kuvantuvi qaqini vaunara.

³¹ Tentanavu kahaqiarirava kia vauvaro Karaitiva minti-makero tinavu kahaqama timitorara ti, tenavu Kotira vukuqi qara ntuvato uvara kankomake irunara. Vi uvava mintima tiro:

Vaiintivano kia nai kaiqara iriharo mahuta tiarire.
Viva Noravano kahaqama amitai kaiqarara iriharo vira mahutaqai tiarire, tura. *(Aisaiaa 40:13)*

2

Karaitira katariqaa arutorara tura

¹ Haaru te ne vaunaini anire Kotiva kukeqatai uvara ni qoqaa tiva nimirera iha, kia te hiakaa iaina uvara ni tiva nimiraiti, kia te vataihainaa uva okararavata ni tiva nimiavaunara.

² Vi entara te ni nivutaini vaiha vohaa uvaqai tivaqi virerave tivake, kia vo uva vo uva ni tiva nimiraiti, te Ihu Karaitira katariqaa aruto uvaqai ni tiva nimiavaunara.

³ Haaru te ni nivutaini ani vaiha uqerara vaiinti variavauraro ti aiqau kauqu ntiri ntiri i vaumanta te qeteha variavaunara.

⁴ Te vakaaka ni tiva nimiha kia te vaiintivano uva tivaro hiakaa intemake ni tiva nimiraiti, te ti variavauraro Kotira Maraqravano ti kahaqi vauvaro ti uvavano kempuka uva vaumanta ne tavora.

⁵ Niara vika kia vataihainaa okara iriqi viraiti, Kotiva mpeqa kaiqa varai okarara iriha Karaitirara quqaa vivave

tiate ti, te Karaitira katariqaa aruto uvaraqaai ni tiva nimi-avaunara.

Kotira avu aatoqihainaa uvara tura

⁶ Kotira aaraqaa kempukaiqaake ni vai vaiinti nahentika vaiqe tenavu homa noraiqamakerō vaina uvara vika tiva nimirara. Tenavu noraiqamakerō vaina uvara tihama kia vataihainaa uvaravauve ti vauro.

Maa vatarāqaa raqiki varia vaiintika vataihainaa uva okarara ti variaka, vika variqi vi taiqa vivaro vika uva-vanovata taiqama vuanaro.

⁷ Kia tenavu vika ti varia uvara ni tiva nimiraiti, tenavu nora uva Kotiva kukeqatai uvara koqe uva, vi uvarama ni tiva nimi vai. Haaru kia maa vatara autuko entara Kotiva vi uvara iriro, tinavuarao tiro vira kukeqatero tiharo, Naantiara te vi uvara qoqaiqama kaariraro vi uvava vaiinti nahenti kahaqama nimi tairamanta vika ti vataake naaru-vaini koqemake variqi vivarave, tura.

⁸ Maa vatarāqaa raqiki varia vaiintikaqihairo kia vohaiqavanovata vi uvara okara ho irirave. Vika Kotira uva nora uva iriare tiatirio, vika kiama Kotira takuqi vai haikaraqaa raqiki vai vaiintira katariqaa arutaatirio.

⁹ Kotira vukuqi mintima tiro:

Kia vaiintivano avuqohairo tavai haikarave, kia vaiintivano aatoqihairo iri haikarave, kia vaiintivano nai aatoqihairo irikero tiharo vi haikava ho varianarove ti haikarave,

Kotiva vi haikara vi haikara qerama kero nariara muntuka vataa vaiinti nahentikara iriharo vatairave, tura. (*Aisaiaa 64:4*)

¹⁰ Kotiva nai Maraḡura atitaivaro vira Maraḡuravano Kotiva kukeqatai uvara [kia maa vatarāqaa raqiki variaka tiva nimiraitiro], viva tinavuqai tiva timi vaira. Kotira Maraḡuravano ekaa haika taveharo Kotiva kukeqatai okararavata ekaa tave vaira.

¹¹ Ta vaiintivave vo vaiintivano nai aatoqi iriaina uvara ho irianaro? Kia vo vaiintivano vora aatoqi vaina uvara ho irianaro. Vaiintivano vaivaro vira avutaqi vai maraḡurava vivaqaima vira aatoqi vai uvara ho iri vairave. Vira voqaan-tema kero, Kotira Maraḡuravanoqai nai Kotira okara ho iri vaira.

¹² Tenavu kia maa vatarāqaahainaa maraḡura varaunarave. Kotiva tinavuaara vika te koqema nimitaaina okarara kankomake iriate tiro, viva nai Maraḡura tinavu timimanta varaunara.

13 Tenavu Kotira Maraḡura varauraukara ti, tenavu kia vaiintivano vataihainaa okara tiva timi uvara ni tiva nimiraiti, tenavu Kotira Maraḡuravano tiva timi vai uvarama ne Kotira Maraḡura varaaka tiva nimi vai.

14 Vo vaiintivano kia Kotira Maraḡura varaira vaiintiva Kotira Maraḡuravano tiaina uvara kia ho irianaro. Viva vi uvarara qumina uvaveqaima tianaro. Kotira Maraḡura varaira vaiintiva, vivaqaima Kotira Maraḡuravano tiaina uvara ho irianaro.

15 Kotira Maraḡura varaira vaiintiva vaiharo viva ekaa okara avateharo vira koqe okarave, qora okarave, tianaro. Viva ho minti ti vaivaro qumina vaiintivano kia vi vaiintira okara ho avataanaro. 16 Vira voqaara Kotira vukuqi mintima tiro:

Nai tavave Nora Kotira avu aatoqi vai uvara iri tave vairave? Nai tavave Kotira avu aato ami vairave? (*Aisaiaa 40:13*)

Mintivarovata, Kotira Maraḡuravano tinavuqi vairara tiro, Karaitira avu aatovanovata tinavuqi vaira.

3

Korinti vatanaaka tuḡavu vura kaara Poruva vika nitura

1 Ti qata vakaao, te vaiinti nahenti Kotira Maraḡura varaaka uva tiva nimunantemake, nivata tiva nimirare turamanta ne kia iriarave. Te vataihainaa okararaqai iri varia vaiintika inaara uva tiva nimunantemake, te nivata inaara uvaqai tiva nimi vaunara. Te tavauramanta ne Ihurara quqaave tu entaraqaahai kia noruqama viraiti, naati vainti voqaara variarave.

2-3 Noruqamavi vaiintira kempuka kara amintemake, te kempuka uva ni tiva nimirare ti, tavauramanta ne naati vainti voqaara variamantara ti, te naamaqai ni nimi vaunara. Qumina vaiinti nahenti maa vataraqaa variaa kia koqemake nuantemake, nevata ni variarara ti, ne maa entara naamaqai neka variara.

Ne nai toma amite nai toma amite, nai ati nai atiha variara. Ne mintiaqi viha ne vaiinti nahenti vataihainaa okarara iri variaa nuantemake ni variara.

4 Ike, ne nai ati nai ati i vaiha ne tuḡavu vuavaro niqihairo vovano tiharo, Te Porura avataqi vi vauraukave, ti vaivaro vovano tiharo, Te Apolosira avataqi vi vauraukave, ti vairave. Ne minti tivaqi viha, ne vataihainaa okarara iri variaa voqaara kia koqemake ni variavo.

5 Apolosiva viva ta vaiintivae vaivo? Te Poruka te ta vaiintikae vauro? Tetanta Kotira kaiqa vare vauraukatantaqaima

vai. Ne titanta kaiqaqaahai Ihurara quqaave ti variara. Tetanta Apolosika Noravano timitai kaiqarama vare vai.

⁶ Te Poruka kuvu utuqi vuraro Apolosiva namari qihiaraqi vivaro Kotivama vi kuvura vara qampiqa kairave.

⁷ Kara kuvu utu taivavata, namari kaqa qahiaivavata, vitanta qumina vaiintitantama vai. Kotiva vi karara qampiqa kaivara tiro, vivama Noravano vairo.

⁸ Kara kuvu utu taivavata, namari qihiaivavata, vitanta vohaa qaramakema vai. Naantiara Kotiva vitanta naitanta kaiqa varerara iriharo koqaa nimianaro.

⁹ Tetanta Apolosika Kotira kaiqa vaiinti vauramanta ne Kotira naahove, Kotira Naavuue, voqarama variavo.

¹⁰ Kotiva ti koqema timiteharo kempuka timimantara ti, kankomakero naavu kaqe okarara tave vai vaiintiva naavu hoqarama taintemake, te naane Karaitira uva ni tiva nimi vaunara.

Ne Kotira vaiinti nahenti koqeka Kotira Naavu voqaara variate ti, te naane naaqura aratauraro viraqaahai vo vaiinti vo vaiintivano vi naavura kaqe variara. Vi naavura kaqe variaka vika paparuqama keha kaqevora.

¹¹ Te naaqura arataunara hauri vo vaiintivano nkaqukero vo katari arataantora. Te naaqura aratauna katariva vaireva, vira Ihu Karaitirama.

¹² Te naaqura arataunaraqaa vo vaiintivano koqe haika varakero vi naavura kaqaqiro vuanaro. Viva *kori* orie, *silvaa* orie, vo ori koqerae, varakero vi naavura kaqe vairaro vovano katarie, navuhie, taque, vi haikaravata varakero vi naavura kaqaanarove.

¹³ Mintiaqi vi vaivaro naantiara ekaara entaqaa Kotiva vo vaiinti vo vaiintivano kaqatera qoqaiqama kairaro qoqaama varianaro. Vi entara ihavano itakaintema kero, Kotiva vo vaiinti vo vaiintivano kaiqa varera qovarama kero avateharo tavaanaro.

¹⁴ Ihavano viva naavu kaqataira kia itakairera, vi vaiintiva nai koqaa varaanaro. ¹⁵ Ihavano vi vaiintira naavu ekaa itakairera, vi vaiintira naavuvano ekaarama ita taiqa vuanaro. Mintiraro vaiintivanogai ihaqihairo ruqemakero vevaraiva voqaara qaqi varianaro.

¹⁶ Ne kiae iriavo? Ne Kotira vaiinti nahenti vaiha Kotira Naavu voqaara vohaa naavugai variavaro Kotira Maraquaravano ni nivutaqi vaimanta variara.

¹⁷ Ne Kotira Naavu takuqi vai naavuka variavarora tiro, vovano vi naavura qoraiqama kairera, Kotiva vi vaiintira naivata qoraiqama kaanaro.

¹⁸ Ne nentara una uva tirara quqaa uvave tivora. Niqihairo vo vaiintivano nariara tiharo, Te vataihainaa okara,

vo okara vo okara kankomake iruraukave tirera, te vi vaiintirara tiha, Are vi uvara qaqira kera Kotira uvaqai iriqira vuane. Are mintiramanta qumina vaiinti nahenti ariara kia avu aato vataavave tivaro Kotiva ariara koqe avu aato vataavave tianarove, tirara.

¹⁹ Vata maaqaahainauka avu aato iri varia uvarara Kotiva tiharo, Vi uvava qumina uvaqaive, ti vaira. Kotira vukuqi mintima tiro:

Vataihainaaka avu aato vataaka vo vaiintinavu qoraiqama kareka auti variavarovata, Kotiva qaqi kaivaro vika nai qora avu aato utuava nai qoraiqamake vairave. *(Jop 5:13)*

²⁰ Vi uvava vaivaro vo uvavanovata mintima tiro:

Noravano kankomakero iri tavaivaro vataihainaa okarara avu aatoqi iri variava qumina uvaqaima vairave, tura. *(Ihi 94:11)*

²¹ Ne vi uvara irihama hauri ne tiha, Tavaate, tenavu maa vaiintirave vi vaiintirave avataqi ni vauraukave tivora. Ekaa vo haika vo haikavano ne ia haikavama vairo.

²² Kotiva ni kahaqireva viva ti Porukave, Apolosirave, Pitaarave, ni nimirave. Maa vatarave, qaqi variqi vi okararave, qutuvi okararave, haarua entave, naantiara entave, ekaa vi haikava vi haikavavata ne ia haikavaqaima vajmanta ²³ ne Karaitiraini variavaro Karaitiva Kotirainima vairo.

4

Te Karaitira kaiqa vaiinti vauraukave tura

¹ Ne tinavu kaiqara iriha tinavuara mintima tiata: Nenavu Karaitira kaiqa vaiintinavu Kotiva kukeqatai uvara tiva govaraiqi varia vaiintinavukama variavo, tiata. Kotiva vi kaiqaraqaa raqikiate tiro, tinavu noraiqama kaira.

² Vora kaiqa vare vai vaiintiva nantiakeroe kaiqa varaanaro? Vi vaiintiva quqaiqama kero nai nora vaiinti kaiqa vara amitaqiro vuanaro. Tevata mintimakeha Karaitira kaiqa vara amite vaunara.

³ Te Kotira kaiqa vaiinti vaiha ni Kotira vaiinti nahenti kaiqa vara nimate variari neve, vovanove, ti kaiqa rahake taveha tiha qora kaiqave, koqe kaiqave, tivera, kia te virara noraiqaake irirera. Tevata tenta kaiqara iriha kia koqe kaiqave, qora kaiqave, tirera. ⁴ Te tenta kaiqara ho vaivo ti vaunara. Te minti tiarirarovata, Noravanoqaima ti kaiqa ho rahakero taveharo virara koqe kaiqave qora kaiqave tianaro.

⁵ Virara irihama ne paparuqihā vora kaiqara koqe kaiqave, qora kaiqave, tivora. Ne qaḡirake vaivaro Nora-vano qaiqaa tuvuaīnara veka variata. Viva vi entaraqaa vai-intivano konkiraqira vaiharo kukeqakero varaina kaiqara qovarama kero, vaiintivano nai aatoqi iri vaina uvaravata vara qovarama kaanaro. Vi entara Kotiva vika vohaiqa vohaiqa nāi kaiqa varerara iriharo quahama nimateharo koqe kaiqave qora kaiqave tianaro.

Vika nāi autu tuahere vaurara Poruva vika nitura

⁶ Ti qata vakaao, te niara irihama tentatanta Apolosikara uva tuḡantaake tunara. Ne vi uvara irihama Kotira uva qara ntuvatora kia aatara karaiti, kia tuḡavu viha vo vaiinti autu viriniqaa keha vo vaiinti autu vataīniqaa keha variata.

⁷ Ti qatao, tavave ariara are nora vaiintivano variarao tivo? Hō quḡaae are ekaa haika vataanara Kotiva ai amivo? Are ekaa haika vataanara Kotiva ai amirara tira, quminama are nena mahuta ti variarao.

⁸ Korinti vatanaa maakao, quḡaae ne Kotiva i haikara ekaa vataavo? Quḡaae ne airi airaira vataaka variavo? Tenavu kia ni kahaḡiraiti vauramanta quḡaae ne nentaraa vaiha noraiqamavi avuhainaa vaiintiḡamavi variavo? Vi uvava quḡaa uva vairavauve, tenavuvata noraiqamavi vaiha ni hampata raḡikiqi virarave.

⁹ Te tenta irike minti tirera: Tenavu Karaitira uva ni tiva nimi vaurauka vaurarovata, Kotiva tinavu varakero vaiinti nahenti naantiarainima vatero. Kovano tiharo maa vaiintinavuka ntita vare vuru qaḡi vaiinti nahenti nivuḡaa arukaate tintemake, tenavu ekaa vaiinti nahenti nivuḡaa-vata, *enseli* nivuḡaaavata vauramanta vika quminama tinavu tave variavo.

¹⁰ Tenavu Karaitirarao ti, vira uva tiva nimi vauramanta qaḡi vaiinti nahenti tinavuara vinavuka kia avu aato vataa vaiintinavuka variavo ti variarave. Vika tinavuara minti ti variamanta ne ekaa uva irikaaka voḡaara Karaitira uva iri variarave. Tenavu uḡerara vaiinti vauramanta ne kempuka vaiinti voḡaara variarave. Tinavu autuvano vataīniqaa vivaro ni nutuvano viriniqaa vimanta variarave.

¹¹ Tenavu Karaitirarao ti, haaruvata, vate maa entaravata, kararavata namariaravata nora hantuqa hari vaimanta vaunarave. Tinavu utavaaqa ḡunahi qaanaḡima vimanta vaunarave. Tinavu qoraiḡamake kaavu humiḡake variamanta vaunarave. Tenavu kia ho vohaa vatukaini vairaiti, tenavu vo vatuka vo vatuka ni vaunarave.

¹² Tenavu tentanavu kauquḡohai vukaari utiha kaiqa vare vaunara. Vokiaka tinavuara vaquḡama vuata ti variamanta tenavu kia nariara vaqu uva tiraiti, tenavu Kotirara vi vaiintinavuka koḡema nimitaane ti vaunara. Tinavu

goraiqama timite variamanta tenavu kia Kotira kaiqa qaqira karaiti, tenavu qaqiqai vira kaiqa varaqi vi vaunara.

¹³ Vokiaka tinavu autu vataini qiarire ti, una uva tiamanta tenavu kia nai una uva tiva nimitaraiti, tenavu vi vaiintika koqe uvaqai tiva nimi vaunara.

Tenavu Karaitirarao ti mintimake vauramanta nteravi karara qaqira kaantemake, qumina vaiinti nahenti tinavu qoririmake variara. Maa entaravata vika tinavuara vehi vaiintiqaimea variavo ti variara.

¹⁴ Te maa uvara qara ntuvatehama kia kaurira haika ni nimiravauve qara nti vai. Ne ti vaintaira koqeka vaivaro ni aato kenko tira iriate ti, te maa uvara qara nti vai.

¹⁵ Airi vaiinti 10,000 vaiintie niqaa raqiki vaiha niara maantimake Karaitira kaiqa varaqi vuate, tivera, maa uvara iriata. Vika mintimake variamantavata, te ni qoka vohaiqavanoma vauro. Te tota Karaitira uva koqe vakaaka ni naane tiva nimihara ti, te ni qokaiqamake variavaunarave.

¹⁶ Te ni qoka vaihara ti, niara mpo tiha, Te Kotira aaraqaa nuainantemake, nevata vi aararaqaa nuate, turo.

¹⁷ Ne mintimake nuate ti, te Timotira atitaariraro viva vuru ti vakaaka ni tiva nimiarire. Viva Nora Karaitira kaiqa quqaiqama kero vare vaimanta te virara ti maaquve ti vauraro ti muntukavano virara vairave. Te Kotira uva vo vatuka vo vatuka niha tiva nimi vauna uvara Timotiva vi uvara nivata tiva nimianaro.

¹⁸ Ne hini kiaka tiriara tiha, Viva geteharo kia ho maini tinavu tavareva anianarove, tivakeha nenta nutuqai viriniqiha variara.

¹⁹ Noravano hove tirera, te homa ni tavarera mini vaaka virara. Te orunte vaiha vika nai autu viriniqi variaka vika okara tavarera. Kia te vika uvaqai iriraiti, te vika nana kempuka vateravata tavarera.

²⁰ Kotiva raqikina vaiintiva vaireva, viva kia qumina noqihairoqai uva tivaqi viraitiro, viva koqemakero Kotira kaiqavata varaqiro vuanaro.

²¹ Te ni oru tavaainarara ni muntukavano nantimae vaivo? Ne kia avuqavu nira kaara te ni ntaiharera kapipivatae vare virarave? Ne avuqavuqamake nirara iriha, te niara muntuka vatehama qihaaqamakehae virarave? Ho nenta tiqe iriare.

5

Niqihairo vaiinti vovano hampi ni vai okarara tura

¹ Uvavano vi animanta te iruraro quara vairivano nuan-temake ni varia okarava ni avutana qovarama vivo. Ike, Kotira uva kia iri variaka vi kaiqarara qora kaiqave tiha kia

vare variarave. Vovano uva tiva timimanta te iruraro vaiinti vovano nai qora vira naata varatairave.

² Viva ni nivutaini mintiaqiro ni vaimanta ne nana haikara irihae nenta mahuta ti variavo? Ne kia nenta mahuta tiraiti, ne iqi rateha vi vaiintira nenta ruvaaqumavi variaraqihai atitama kaataarave.

³⁻⁴ Vate ti vaatavano niaraini vaivarovata, ti maraquravano ni hampatama vairo. Ho te ni hampata qoqaa vau-nantemake, te tinavu Nora Vaiinti autuqaa vi vaiintira uvara irihama te vaakama *ko* tiva taiqa kauro.

Noravano ti kahaqi vaivaro ti maraquravano ni hampata vohaaraq i ruvaaqumavi vairaro Noravanovata tinavu hampata vairamanta ⁵ ne vi vaiintira nentaqihai atitaivaro viva nariaraa vaiharo Sataanira kaiqa varaqiro vuarire.

Ne mintivaro vi vaiintiva nai vaataqohairo Sataanira kaiqa varaqiro viraro aato kenko tiraro qora kaiqa qaqira kairaro viraqaahairo Ekaara Entaqaqa vira maraquravano ho vairaro Noravano vira naaruvaini vitaarira.

⁶ Ne hampiqaaheha nenta mahuta ti variara. Ne kaupititira okarara kiae iriavo? Kaupititira inaaraiqavano karaqaa vairera, vaakama vi kararaqaahairo ekaa karavata ntera kaanarove.

⁷ Vi vaiintiva kaupititira voqaara vairara ti, ne vaaka vira atitaivaro viva qora kaiqa varairava kia ni nivutana vaira ne ho variqi vuata. Hauri ne vira qaqi kaivaro vira qora kaiqavano nivata qoraiqama nimitaantora.

Vehakuma Nimito Entaraqaa Karaitiva tinavu sipisipi naati *ofaa* voqaara vaumanta vira arukorara ti, ⁸ kaiqenavu Vehakuma Nimito Karara neha, kaupititira vataake untataa mparetira voqaara, qora kaiqave qora okarave qaqirake, kia kaupititira vataake untataa mparetira voqaara, koqe kaiqave quqaa kaiqave varaqi viha vi karara naare.

⁹ Haaru te nini qara vo varake niara mintima ti: Vaiinti nahenti hampi qaramaqi ni variaka hampata kia vohaaraq i variate, tiavaunara.

¹⁰ Ho te vi uvara tihama kia te vataihainaa okarara iri variakar tunaravauve. Airi airairara muntuka ntimanta variakarave, muara vare variakarave, una variqa autu tuahere variakarave, minti varia vaiinti nahentika maa vataraqaa mpiqavi variamantara ti, ne kia ho vika maa vataraqaahai maini ke vivarave.

¹¹ Te tiavauna uvara okara maantimama vairo: Vaiinti vovano tiharo, Te Ihura vainti ni qata vakaama vauro tivakeharovata, viva hampi qaramaqiro ni vairave, viva airi airairaraqai muntuka ntivaro vare vairave, viva una variqa autu tuahereharo ni vairave, viva vora autu vataini

qiarire tiharo una uva ti vairave, viva iha namari neharo vueraiqaaviro ni vairave, viva muara auti vairave, vi kaiqara vi kaiqara vare vairava niara te ni qata vakaama vauro tirera, ne qaqirake kia vi vaiintira vataake vairaiti, kia karavata vira hampata vaiha naate. Ti uva okara tota tiavaunara mintimama vairo.

¹²⁻¹³ Qumina vaiinti nahenti aaqaini variaka variamanta kia te vika uva avuqavu qireravauve. Vika uva avuqavu qiainara kia ti kaiqavauve, vira nai Kotivama vika uva avuqavu qianaro. Ho ne kia qumina vaiinti nahenti variavo.

Ne Ihura vaiinti nahentima variavo. Hauri niqihairo vovano qora kaiqa varairamanta ne tiha, Kaiqe qaqirake kia vi uvara avuqavu qiare, tivora. Ne vaaka vi uvara avuqavu qiata. Kotira vukuqi qara ntuvato uvara irihama te niara mintima ti:

Vaiinti vovano ni nivutaini vaiharo vaagu kaiqa varaina vaiintira ne vira nentaqihai atitaivaro vuarire, turo. (*Lo 13:5*)

6

Uva vairera, nenta vi uvara avuqavu qiate tura

¹ Niqihairo vovano nai qata vakaraqaa uva vatare iharo, hauri viva kia Kotira uva iriakara vi uvara avuqavuqama timitaate tiantora. Viva ne Kotira uva irikara ti uva vira avuqavuqama timitaate tiari.

² Ne kiae iriavo? Naantiara Kotira vaiinti nahenti vika vaiha, maa vataraqaa vaika uva avuqavuqama nimatevara. Ne naantiara maa vataraqaa vaika uva avuqavuqama nimitare ika vaiha ne kiae maa entara inaara uva ho avuqavu qivara?

³ Ne kiae iriavo? Naantiara tenavu *enseli* vika uvavatama avuqavu qiainarave. Tenavu minti iarirauka vaihara ti, tenavu vataini vaina uvaravata avuqavu qiarirava voqavatama varianaro.

⁴ Niqihairo uva vo qovaraiqirera, ne vi uvara avuqavu qire iha, hauri ne qumina vaiinti aaqaini vaina vaiintira, kia Ihura autu tuahere vaina vaiintirara vi uvara avuqavuqama timitaane tivora.

⁵ Ne mintihama ne kauruataarave. Ni qata vakaa taaraqantae nai ati nai ati ivera, kiae ni nivutaini koqe avu aato vataa vaiinti vohaiqavano ho vi uvara avuqavu qiarirava vairo? ⁶ Niqihairo koqe avu aato vataa vaiinti vovano vi uvara vi uvara ni avuqavuqama nimitaataara vaimanta ni qata vakaa vika vi uvara vareha qumina vaiinti kia Kotira uva iriaka ianaini vi variara.

⁷ Ne naiqaa naiqaa *ko* vate variamanta te tavauramanta ne Kotira uva qaqirake vira aaraqavata kia koqemake ni

variara. Ni qata vakaa vovano ni qoraiqama nimitairera, ne qaqi kaivaro viva mintiari. Ni qata vakaa vovano ne ia haikara muara varairera, ne qaqi kaivaro viva mintiari.

⁸ Ne mintiataara vaimanta ne *ko* tiha nai qoraiqama amite nai qoraiqama amite, nai muara autu amite nai muara autu amite i variavo. Ike, vika ni qata vakaa variamanta ne mintiakeha vika qoraiqama nimate variavo.

⁹ Ne kiae maa uvara iriara? Vaaqu kaiqa vare vaika kia Kotiva raqikinaraqi ho vivara. Vo vaiintivano niara vo uva una uva tiantora. Hampi qaramaqa nikave, una variqa autu tuahere vaikave, naata vaati okara raqake vaikave, nai kena qorainti nai kena nahentive vika hampata hampi ni vaikave, ¹⁰ muara auti vaikave, airi airairara muntuka ntimanta vare vaikave, iha namari neha vueraiqaavi ni vaikave, vora autu vataini qarire tiha una uva ti vaikave, vora airairara una tiha muara vare vaikave, vi kaiqara vi kaiqara vare vaika kia Kotiva raqikinaraqi ho vivara.

¹¹ Haaru ne hini kiaka vi kaiqara vi kaiqara vare vaura. Ne minti varia vaiinti nahentika vauvaro Kotiva niara nai kaiqaqai varaqi vuate tiro, viva ni avu aato muntuka hiqama nimitero. Viva Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqaravata nai Maraqraravata iriharo, ni avuqavuqama nimitora.

Tenavu qaiqaa vaaqu kaiqa varaqi vuarora

¹² Vovano tiharo, Karaitiva ti kuvantu kaimanta te kuvantuvi vaihara ti, te ekaa kaiqa vo kaiqa vo kaiqa homa vare variariraro Kotiva kia ti qioqama taanarove tirera, te nai mintima tiva amirera: Are ekaa kaiqa ho vare vairarovata, kia ekaa vi kaiqava ai kahaqianarove, tirara.

Te ekaa kaiqa ho varaarirauka vaihavata, kia te ekaa kaiqa varaqi virera. Te ekaa kaiqa vare variariraro hauri kaiqa vovano ti ravaaqavu kero tiqaa raqikiqiro vuantora.

¹³ Vovano tiharo, Karavano vaiinti vaantavoraqa vuari-rava vaivaro vaantavoravano kara naarirava vairave tirera, te virara minti tirera: Ho vi haikava vahuqaa haikavanoqai vairara tiro, naantiara Kotiva karavata vaiinti vaantavoravata taiqama kaanarove, tirera. Vi haikava vahuqaa haikavanoqai vaivaro vaiintivano kia vahuqaa haikavano vairo. Mintirara tiro, vaiintivano nai vaataqohairo hampi nuaina kaiqara varaantora. Vaiintivano nai ekaa vaataqohairo Karaitira kaiqaqai varaqiro viraro Karaitiva vira vaataqaa raqikiqiro vuanaro.

¹⁴ Kotiva Nora Vaiinti [Ihura] qaqi vara himpima korara tiro, viva vi kempukaraqohairo tinavuvata qaqi vara himpima kaanaro.

¹⁵ Ne kiae iriara? Ni vaata vo vaata vo vaatavano vaireva, Karaitira vaatama vairo. Hoe oru Karaitira vaataqaahairo vaata vo varakero hampi nariro ni vaina nahentira vaataqaa tampama kairaro varianaro? Kiama ho mintianaro.

¹⁶ Ne kiae iriara? Vaiintivano hampi nariro ni vaina nahentira vataakero ni vairaro vitanta vaatavano vaireva, vohaa vaatama varianaro. Kotira vukuqi mintima tiro: *Vitanta vaatavano vohaa vaatama varianarove*, tura. (Okara 2:24)

¹⁷ Tinavu Nora Vaiinti vataakero vohaa vairava vairaro vitanta maraQuravano vohaa maraQurama varianaro.

¹⁸ Hampi qaramaQi ni vai okararaqaahai ne qaqini ruvaihaavi variate. Vaiintivano qora kaiqa vokira vareharo nai vaata pahainiqai vare vairave. Vovano nahentie vaiintie vataakero hampi niharoma nai vaata avutaqi qoraiqamake vairave.

¹⁹ Ne kiae iriavo? Ni vaatavano vaireva, Kotira MaraQura-vano variqiro vi vai naavuvama vairo. Kotiva nai MaraQura ni nimivaro vira MaraQuravano ni muntukaqi variqiro vi vaira. Ne kia nentaqaa raqikiqi viha variaravauve. Ne Kotiraini variakama vai. ²⁰ Kotiva nai Maaqu ni nimiro ni koqaama tairara ti, ne Kotirainima variaka vaiha ne nenta vaataqohai Kotira autuqai tuahera kaata.

7

Naata vaati vare okarara tura

¹ Ne ti ireha qara ntuva taa uvara te ninta vi uvara tiva nimirera. Homa vaiintivano nahenti kia vararaitiro, qaqi variqiro vuanaro. ² Te vi uvara tiha tavauramanta maa entara airi vaiinti nahenti hampi qaramaQi ni variamanta te virara irihama nevata vika voqaante ivorave tihama te vo uva mintima ti: Qaqi kaimanta ekaa vaiinti nahenti vika naata vaati varateha variate, turo.

³ Vira vaativano nai nahenti antuqa kia qioqama taraitiro, vira koqema amitaarira. Vira naatavanovata vohaa qarama kero mintima variarira. Vitanta nai koqema amite nai koqema amite iha variata.

⁴ Nahentivano kia naiqai nai vaataqaa raqiki vaivaro vira vaativanovata vira vaataqaa raqiki vaira. Vira voqaantema kero, vira vaativano kia naiqai nai vaataqaa raqiki vaivaro vira naatavanovata vira vaataqaa raqiki vaira.

⁵ Te vaatiaravata naataravata maa uvara tirera: Netanta naata vaati vaiha kia nentatanta vaata nai qioqama amite nai qioqama amite iata. Netanta vohaa uva tiva vate tiha, Kaiqetanta vaata qioqamate vo entanavu Kotira aaramaQi vuare, tivera, homa mintivara. Netanta mintiaqi viha vuru

taiqake, viraqaahai homa qaiqaa vohaaraqi vaivara. Hauri netanta rairavi vaivaro Sataaniva nitanta avataira netanta vo nahentie vo qoraintie vataake hampi nivora.

⁶ Ne ti ireha qara ntuva taarara ti, te niara homa ne naata vaati varaate turo. Te kia vi uvara kempukaiqaaake vateha ne vi uvaraqai avataqi vuateravauve turo. Te qaqi vi uvava ninta kahaqiarire tima, minti turo.

⁷ Ekaa vaiinti nahenti ti voqaantemake vaiqe te hove tiataara. Ho te iruraro Kotiva vo avu aato vaiinti vo amivaro vi vaiintiva nahenti varatero vaivaro Kotiva vo avu aato vo vaiintie vo nahentie amivaro viva ehaara variqiro vi vaira.

⁸ Te kia naata vaati varaakaravata, tentoqa nahentiaravata tirera: Ne ti voqaantemake qaqi variqi viqe te hove tiataara. ⁹ Qoraintie nahentie kia ho qaqi variataa ivera, homa naata vaati varevara. Hauri qaqi vaivaro qoraintiarae, nahentiarae, voqama kero muntuka ntiramanta ne vira airante qaqi variqi vivora.

¹⁰ Naata vaati varaakara te maa uvara tiva nimirera: Maa uvara kia tenta irike turo. Noravano tiva tairama. Viva nahentiarara mintima tiro: Nahentivano kia ho nai vaati qaqira kero vuanarove.

¹¹ Viva nai vaati qaqira kero virera, vi nahentiva kia ho vo qorainti varaanarove. Viva nai vaati qaqira kero viva nariaraa oru vaiha taveru tiharo, Kaiqe tenta vaativano vainanaini anirante vuare, tirera, homa anirantero nai vaativano vainanaini vuanarove, tiro. Minti tivakero tinavu Nora Vaiintivano vira qoraintiaravata mintima tiro: Vaiintivano nai naata kia ho qaqira kaanarove, tiro.

¹² Te vokiakara maa uvara tirera: Maa uvava kia tinavu Nora Vaiintivano tivatairavauve. Te tentama vi uvara tirera. Ihura vainti vovano vairaro vira naatavano kia Ihurara quqaave ti vaira nahentiva vaiharo nai vaatiara tiharo, Kia ai qaqira karaiti, ai vataake variqi virerave tirera, kia vira vaativano vira qaqira kaarira.

¹³ Nahenti vovano Ihura vainti vairaro vira vaativano kia Ihurara quqaave ti vaira vaiintiva vaiharo nai naatara tiharo, Kia ai qaqira karaiti ai vataake variqi virerave tirera, kia vira naatavano vira qaqira kaarira.

¹⁴ Vira vaativano kia Ihurara quqaave ti vaira vaiintiva vaiharo nai naatanti vohaaraqi variqiro viraro Kotiva vira naatara iriharo vi vaiintirara, Quqaama viva vira vaativano vaivo, tianaro. Nahenti vovano kia Ihurara quqaave ti vaira nahentiva vaiharo viva nai vaativano Ihurara quqaave tina vaiintikantiro vohaaraqi variqiro viraro Kotiva vira vaatiara iriharo vira nahentiarara, Viva quqaama vira naatavano vaivo, tianaro. Kotiva kia minti tiravauve vitanta vainti vatateva qumina vaiinti nahenti kia Ihura uva iriaka vatataa

vaintira qumina vainti voqaara varianaro. Ho vitanta vaintivano Ihurara quqaave tia vaiinti nahentitanta vainti voqaarama varianaro.

¹⁵ Kia Ihurara quqaave ti vairava vaiharo nai naatae, nai vaatie, qaqira kero vireva auti vairera, homa vira qaqi kairaro vuanaro. Viva qaqira kero vireva auti vairera, vira naatavanoe, vira vaativanoe, Ihurara quqaave ti vairava homa vira tuta kairaro vuanaro. [Viva kia tuta kairaro virera, vitanta nai ati nai atiha variqi vivora.] Nai qihaaqama amite nai qihaaqama amite iha variqi vuate tiro, Kotiva tinavu haarama taira.

¹⁶ Virara irihama te vokiaka vika naatae vaatie kia Ihura uva iriakara mintima tirera: Nenta vaatie, nenta naatae, niara iriha Ihura vaintiqamae vivarave, kiae Ihura vaintiqama vivarave? Ne vika kahaqi okarara kia ho kankomake iriavo.

Kotiva ni vo kaiqa vo kaiqa nimira qaqira kevorave tura

¹⁷ Haaru ne vauvaro Kotiva ni naaramato entara vi entaraqaa Noravano kaiqa vohaiqa vohaiqa rairakero ni nimurara irihama te niara tiha, Ne vaiha nana nana kaiqae totera viraraqai iriqi vuate, turo. Te vatuka vatuka niha Ihura vainti mini variakavata vi uvaraqai tiva nimiqi vi vaunara.

¹⁸ Iutaa vaiintivano Kotira uva iriro Ihura vaintiqama virava, vi vaiintiva haaru nai vaata toqakaara kaara kau-ruantora. Vo vatanaa vaiintivano Kotira uva iriro Ihura vaintiqama virava, vi vaiintiva kia nai vaata toqa kaarira.

¹⁹ Vaata toqe okararave, kia vaata toqe okararave, vi okarava kia vaiinti kahaqiaina okaravama vairo. Ne vi okarara kia noraiqamake iriata. Kotira uva koqemake iriqi vira, viraraqai noraiqaake iriqi vuata.

²⁰ Ne nana kaiqae varaqi vi vauvaro Kotiva ni naarama tora? Ho ne vi kaiqaraqai varaqi viha Kotira kaiqa varaata.

²¹ Vi entara vo vaiintivano nai kaiqa varaane tiro, ai rumpa tovara are vira kaiqae vare vauraro Kotiva ai aarora? Ho kia ai rumpa tairara noraiqaakera iriana. Ai kuvantu kareva auti vaira aarava ho vairera, are homa qaqi vinara.

²² Noravano vo vaiinti rumpa taina vaiintira aarama tairaro vi vaiintiva nai rumpavi variainarara kia noraiqaakero irianaro. Te vi vaiintirara mintima tiane tirara: Are tihara, Karaitiva Sataaniraqaahairo ti kuvantu kaimanta qaqini vauro, tihara variqira vuane. Vira voqaara kia rumpa taira vaiintiva qaqi vaiintivano vairaro Noravano vira aarama tairaro vi vaiintiva Karaitiva vira rumpa taina vaiintivama varianaro.

²³ Kotiva koqaa autukeharo Karaitira ni nimitomanta ne kuvantu vurara ti, hauri vaiintinavu ni qaiqaa rumpa taira

vika kaiqa vareha Kotira kaiqa kia ho varevora. ²⁴ Ti qata vakaa, Kotiva ni naaramato entara vi entaraqaa ne vo kaiqa vare vaura, ne vi kaiqaraqai varaqi viha Kotira vataake vohaa vaiha koqe aaraqaaqai nuata.

Poruva varaata quvaaraaravata, tentoqa nahentiaravata, tura

²⁵ Te ni varaata quvaaraara tirerama: Ho niara Noravano kia uva vo tiva taimanta irunara. Noravano ti aaqurihama timiteharo ti noraiqama kaimanta te vira kaiqa vaiinti vauraukara ti, te niara tenta irike tiaina uvara ni tiva nimiari ne ti uvara homa muntuka qihaaqama keha quqaa uvave tivara.

²⁶ Maa entara qora enta maara vai entava vaimantara ti, te virara irihama ni qoraintiara mintima ti: Ne vate maantimake vaira mintimakeqai variqi vuata, turo.

²⁷ Are nahenti varataarava vairera, kia vira qaqira kenarara iriane. Are ehaara variarava vairera, kia nahenti varenarara iriane. ²⁸ Are nahenti varairera, kiama are Kotira uva raqa kenara. Homa varenara. Varaatavano variqiro viharo, viraqaahairo oru qorainti varairera, viva-vata kiama Kotira uva raqa kaanaro. Homa varaanaro. Maa entara naata vaati vare variaka nora maarama varaqi vivara. Te virara irihama nevata mintivorave tihama niara kia naata vaati varaate, turo.

²⁹ Ti qata vakaa, te tuna uvara okara maantimama vairo: Tenavu vataini variaina entava inaaraiqama vairo. Virara irihama niqihai nahenti vare variaka vika kia nahenti varateka voqaara variqi viha Kotira kaiqara noraiqaake iriqi vuata.

³⁰ Ne kia vataini airi enta qaqi variqi virara irihama niqihai iqi rate variaka, vika kia iqi rateka voqaara variqi viha Kotira kaiqara noraiqaake iriqi vuata. Vira voqaantemake, niqihai naaraihi variaka vika kia naaraihika voqaara variqi viha Kotira kaiqara noraiqaake iriqi vuata. Qaiqaa, niqihai airaira koqaamake vare variaka, vika kia airaira vateka voqaara variqi viha Kotira kaiqara noraiqaake iriqi vuata.

³¹ Ne monu kaiqae, koqaa kaiqae, vareha kia vi kaiqarara noraiqaake iriqi viha variata. Maa vatavavata maa vataraqaa kaiqa vare vai okaravavata taiqe vaivaro viva taiqaaina entava aumanto vairara ti, ne virara iriha Kotira kaiqaraqai noraiqaake iriqi viha variqi vuata.

³² Ti hantuqavano mintimama vairo: Kia ni muntukavano vataini vaina haikarara voqamakero variarira. Quvaaraa vaiintivano vaiharo viva tinavu avuhainaa vaiinti quahama amitareva vira kaiqaraqai noraiqaakero iriqiro vuanaro.

33-34 Nahenti varate vai vaiintiva nai naata quahama amitareva auti vaiharora tiro, viva kia Kotira kaiqaraqai iriraitiro, viva maa vataraqaa vai haikararavata iriqiro vi vairo.

Varaatavanoe, kia iratai nahentivae, vaiharo viva tinavu avuhainaa vaiinti kaiqaraqai iriqiro vi vairo. Viva nai maraquraqohairovata nai vaataqohairovata vira kaiqaqai varaqiro vi vairo. Vaati vataa nahentivano vaiharo viva nai vaati quahama amitareva auti vaiharora tiro, viva maa vataraqaa vai haikarara noraiqaakero iriqiro vi vairo.

35 Te maa uvara tihama kia te ni ravaaqavu kareravauve minti ti. Te ni kahaqirerama minti ti. Niara koqe aaraqaa niha kia vo kaiqa vo kaiqara iriraiti, Kotira kaiqaraqai iriqi vuate ti, te minti tunara.

36 Vaiinti vovano tiharo, Te quvaaraavano vaiha vo nahentinti hampi nuarorave, tiarira vaiintiva homa naata varaanaro. Viva mintiharo kiama Kotira uva raqa kaanarove.

37 Vaiinti vovano tiharo, Kia te nahenti vararerave. Te homa ehaara vaiha qaqi variqi virarave, tivakero mintiaqiro viharo kempukaiqaa kero variqiro virava, homa vi vaiintiva qaqi variqiro vuanaro.

38 Nahenti varaataarirava viva koqe irarovata, kia nahenti vararaitiro qaqi ehaara vairava, viva voqavatama koqe ianaro.

39 Vira vaativano qaqi vairera, vira naatavano nai vaatintiroqai variqiro vuanaro. Vira vaativano qutu virera, vi nahentiva homa nai antuqa vaina qoraintira varaanaro. Viva vo qorainti varare iharo Ihurara quqaave ti vaina vaiintira viraqaima ho varaarire.

40 Te tenta irike vi nahentirara tihama, Vi nahentiva kia qaiqaa qorainti varairera, viva quaheharo variqiro vuanarove, turo. Te minti tiariraro Kotira Maraquravanovata te tuna uvara vohaa uvaqaima tianarove turo.

8

Una variqanavu nimite karara tura

1 Ne ti ireha tiha, Hoe tenavu *maaket i* qihai una variqanavu nimite karara monu aqukeha varake nararave, kiae ho nararave? ti varia uvara te virara ninta tiva nimirera: Hauri ne paparuqamake tiha, Homa tenavu vi uvara okara iruro. Homa minti mintirerave, tivora. Ne vi okarara ho iruraukave tihama ne nenta nutuqai tuaherevora. Kia minti ti uvaraqohai vi uvara avuqavu qiata. Ne nariara nariara muntuka vatehama vi uvara vi uvara avuqavu qiata.

² Vaiinti vovano vi uvara okara hiniqai iriro tiharo, Te ekaa vi uvara okara ho iruraukave, tiantora. ³ Kotirara muntuka vataaina vaiintiva vairaro Kotiva vi vaiintira viraqamakero tavero virara ti vaintive tivakeroma vira kahaqianaro.

⁴ Vi uvara irihama te una variqanavu kara nimate varia okarara tirera: Tenavu kankomake iruramanta una variqanavu vaireka, vika qumina haikaqaima variavo. Tenavu kankomake iruraro Variqa vohaiqavanoqaima vairo.

⁵ Vokiaka tiha, Naaruvainivata maa vataragaavata airi variqa variamanta noravanove ti varia haikavavata airitahaa vaiha tinavuuqaa raqiki variarave, ti variara.

⁶ Vika minti ti variamantavata, tenavu tiha, Variqa vohaiqavanoqaima vaivo, viva Kotiva tinavu Qovama vairo. Viva ekaa haika autukero vataiva vaimanta tenavu vira vainti vaiha qaqi variqi vi vaunara. Nora vaiinti vohaiqavanoqaima Ihu Karaitiva vairo. Kotiva Karaitira noraiqama kaivaro viva ekaa haika autukero vataira. Karaitiva vaimantara ti, tenavu ho qaqi variqi vi vaunara. Tenavu vi uvara irihama una variqanavuara qumina haikaqaiave ti vaunara.

⁷ Tenavu vi uvara iri vaurauka vauramanta ekaa vaiinti nahenti kia tenavu iruna uvara iri variara. Hini kiaka vika tota una variqara iri vauka, vika Ihura vaintiqamavi, vika maa entaravata una variqa nimitaa karara neha vika tiha, Oho, maa karara una variqa nimitaa kararave. Vi karava qoraiqama timitaantorave, ti variara. Vika airi aato iriha vi karara namake viraqaahai vika tiha, Oho, tinavu toqaavuma harivo. Kia vi karara naataara vaimanta namakauro, ti variara.

⁸ Vika minti ti variamanta tenavu iruraro Kotiva tenavu naaina karara kia noraiqaakeri iri vaira. Tenavu vi karara naariraro Kotiva kiama virara iriharo tinavu quahama timitaanarovaue. Tenavu nana nana karae neha, nana nana karae auramataariraro kia vi haikava tinavu vo qarama timitairage tenavu koqemake Kotira vainti vairarave.

⁹ Vi uvava mintima vairara ti, ne homa vo kara vo kara neha kia toqaavu haika varevara. Ne vo kara vo kara nekavata rauriha variata. Ne vo kara vo kara ho neka variamanta ni kenauka Ihura vainti hinihavu vaiha aato tara iha tiha, Tenavu hini kara naariraro toqaavu haruantorave, ti variamanta ne vika nivuuqaa ekaa kara neha vika qoraiqama nimatevora.

¹⁰ Ti uva okara maantimama vairo: Are vovano tihara, Homa ekaa kara naariraro kiama ti toqaavu haruanarove, ti vairava oru una variqa maara naavuqi kara ne vairaro ai qata vakaa vovano uqerara vaiintivano vi karara kia ho nararave ti vaira vaiintiva ai tavero, viraqaahairo vivavata vi karara nairaro toqaavu ariraro tiharo, Kia naataarama

nauro, tianarove. Ho vira kaara vi vaiintiva Kotira uva raqama kaanaro.

¹¹ Vi vaiintiva mintirera, are ekaa kara homa narakave tina uvara kaara vi vaiintiva hiqintuanaro. Karaitiva kia niaraqai iriharo qutu viraitiro, viva ni qata vakaa viraravata iriharo qutu vura. ¹² Are vi karara nairaro ai qata vakaa vovano uqerara vaiintivano hampi aato iriharo kara nairera, are kia viraqai qoraigama amitenara. Are Karaitiravata qoraigama amitera vira uvavata raqama kenara.

¹³ Virara irihama te vo kara neha tavaariraro vi karara kaara ti qata vakaa vovano hiqintirera, te kia vi karara qaiqaavata namaqi virerave.

9

Ihura kaiqa vareharo kia koqaa varorara tura

¹ Ho quqaama kia vovano ti rumpa taimanta te qaqima vauro. Quqaama tiriara Karaitira uva tiva nimiarire tiro, ti noraiqama kaimanta vauraukama vai. Ihuva noraiqama kai vaiintika aanare quqaama te tinavu Nora Vaiinti Ihura tavauraukama vai. Quqaama te Nora Vaiinti vira kaiqa vare vauramanta ne ti kaiqaqaahai vira vaintiqamavi variara.

² Vokiaka tiriara tiha, Are kia Ihuva noraiqama kai vaiintiva variarao tivera, ne kia minti tiraiti, ne quqaama tiriara Ihuva vira noraiqama kai vaiintivama vaivo tivara. Quqaae ne vi uvaraqai tivara? Ne ti kaiqaqaahai Kotira aaraqaa vi variarara tiro, vovano virara iriharo tiriara quqaama Noravano vira noraiqama kaivo tianaro.

³ Vo vaiintinavu tiqaa uva vataivera, te nai vika minti tiva nimirera: ⁴ Te Kotira kaiqa vare variariraro tavave ti qioqama tairaqe te karave namarive kia ho narara?

⁵ Ihuva noraiqama kaika vonavuvata, Ihura qatanavuvata, Pitaavavata, vika nahenti varate variqi vi variarara tiro, tavave qioqama tairaqe te kia vika voqaantemake, Ihurara quqaave tina nahentira vo varate, vira vita vare vatuka vatuka variqi virara?

⁶ Tetanta Banabaasika Kotira kaiqa varehama kia vaiinti nahentiara kara timiate tiraiti, tentanta kauquqohai kaiqa varakeha tentatantaqaa raqiki vaunara. Ihuva noraiqamako vaiintinavukaqihai tetantaqai minti vaunara.

⁷ Ike, *aami* vaiintivano *aami* kaiqa vareharo nai monue aqukeharo vi kaiqara vare vaira? Aqao, viraqaa raqiki vai vaiintiva vira monu ami vairave. Vaiintivano *uaini* utu tairaro tava irairaro viva kiae nai utu tainaraqaahairo tava hiqikero naanaro? Eo, viva homa mintianaro. Sipisipiqa raqiki vaiva, viva kiae nai sipisipi naama ho naanaro? Kia vovano vira qioqama amitaanaro.

⁸ Maa uvara tihama te kia vaiintivano ti varia uvarara irihavauve ti vauro. Kotira vukuqivata vi uvara okara vohaa qarama keroma vairo. ⁹ Kotiva Mosiraqaa tivato uvava mintima tiro:

Uiti auru ravaqaa vuarire tiro, purumakauvano vi vaura aiq uvaqiro vi ani vairara vira no kia rumpa taane. Vira no qaqi kairaro naivata uiti mareve, kaqive, ho naarire tura. *(Lo 25:4)*

Kotiva vi uvara purumakauraqae iriharo turave? ¹⁰ Kotiva vi uvara tuqantaakero tinavuvata kahaqirevae turave? Eo, viva tinavuvata kahaqireva vi uvara tivatorave. Vi uvara okara maantimama vairo: Kara utireva iharo vata kora taira vaiintivavata, kara qantu varero anira vaiintivavata, vitanta naantiara vi karara homa tetantavata nararave tivara. Vi uvara okara mintima vairara ti, vitanta homa nevara.

¹¹ Vaiintivano kara kuvu vataqi utinantemake, tenavu naane Kotira uva ni aato muntukaqi vataavaunara. Vaiintivano kara qantu varainantemake, tenavu kiae niqaahai kara naainarave, vaata nonkuainarave, varaainarave? ¹² Vaiinti vokiaka niqaahai vi haikara vareva ho vairera, tenavu niqaahai varaarirava voqavatama varianaro. Tenavu niqaahai ho vi haikara vi haikara naaruma varaarirava vaimantavata, kia naaruma keha varaunara. Tenavu qaquirake niara vo haikavano kuvai nimitaira ne Karaitira uva kia iriqi vivorave tivake, viraqaahai tenavu kia niara vi haikara timiate tiraiti, tenavu tentanavuqaa raqikiqi viha maaravata varaqi viha Karaitira uva ni tiva nimiqi vi variavaunara.

¹³ Ne kiae iriara? Ieruharemini Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite variaka, vika vi naavuraqihai nai kara varakeha ne variara. Mini Kotira quara aantau aruke unta amite variaka vika hini quara aantau naivata ne variara. Vika vi karara hini ne variavaro Kotiva kia vika qioqamate vairave.

¹⁴ Vira voqaantema kero, Noravano nai uva tiva nimi varia vaiintikara uva vatero tiharo, vika naivano naiqaa raqikivorave. Vika vi uvara iriha quqaave ti variaka, vikama vi vaiintinavukaqaa kogemake raqikimanta variate, tura.

¹⁵ Vi uvava vaimantavata, te Karaitira uva ni tiva nimi vaiha, kia te niara monu airairave karave timige ho ni hampata variqi vuare tiavaunara. Te maa qarara ruva nimitaha kia te ne vi haikara timiateravauve ti vauro. Te niqihai vi haikara kia naarumake varaunarara irihama, te tenta mahuta ti vai. Niqihairo vovano vi haikara ti timirera, te tenta mahuta ti vauna uvava quminaiqama vuanaro. Mintiantorave ti, te qutu vuataarave.

16 Te vaiinti nahenti Karaitirara uva tiva nimiqi viha kia te ho tenta mahuta tirara. Noravano tiriara vi uvara tiva nimiane tirara ti, te vi uvara qai vaiinti nahenti tiva nimiariravama vairo. Te vi uvara kia tiva nimiraiti, qaqirake variarera, oho te tentaraa qoraigamama vuro tirara.

17 Kia te tenta irike tiha, Kaiqe Karaitira uva tiva nimiqi vuare, tunaravauve. Te minti tihavauve vi uvara tiva nimi vaunarara iriha, homa koqaa varaainarave. Kotiva ti kaamatero vi uvara tiva nimiane timantara ti, te vi uvara tiva nimiqi vi vaunara.

18 Te mintiaqi viha nana koqaae virara vare vaunara? Kia te vo koqaavata vare vaunara. Ti koqaa vaireva, vo qara i koqaavama vairo. Te Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimihama kia monu airaira timiate tivaqi vi vaurava, vivama ti koqaama vairo. Te Karaitira uva ni tiva nimiha monu airaira ho varaataara vaimantavata, te kia mintiraiti, qaqirake kia koqaa vare vaurava, vivama ti koqaama vaivo.

19 Kia vo vaiintivano ti rumpa taimanta te vira kaiqa vaiintiqamavi vauraukavauve. Te qaqi vaiinti vaihavata, vaiinti nahentiqihai airitahaa Ihura vaintiqama vuata ti, te ekaa vaiinti nahenti vika kaiqa vaiintiqamavi vaunara.

20 Te Iutaa vatanaaka hampata vaiha vika Ihura vaintiqama vuata ti, Iutaa vatanaa vika Mosira uva okara iriha variqi vuantemake, tevata variqi vunara. Te kia Mosira uva vevaarainiqamake ni vaurauka vaihavata, vika Karaitira uva iriate ti, te Mosira uva okara vevaarainiqamake ni vai.

21 Vira voqaantemake, te vo vatanaaka hampata vaiha qumina vatanaaka kia Mosira uva okara iriraiti variqi vuantemake, tevata vika Ihura aaraqaa vuata ti, te vika aanantamake variqi vunara. Te mintiake variqi viha kia te Kotiva tivatai uvara qaqira karaiti, te Karaitiva tivatai uvara iriqi vi vaunara.

22 Uqerara vaiinti nahenti variamanta te vika hampata vaiha vikavata Ihura vaintiqama vuata ti, tevata uqerara vaiinti voqara vaunara. Ekaa vo qara vo qaramake varia vaiinti nahentika Ihura vaintiqama vuata ti, te ekaa vika variantemake, tevata variqi viha vikaqi kaiqa varaqi vi vaunara.

23 Te Karaitira uva koqe uva irihara ti, mintiaqi vi vaunara. Te mintiaqi vi variariraro Kotiva tivata vokikavata koqema timitaarire ti, mintiaqi viha Karaitira uva tiva nimiqi vi vaunara.

Tenavu kempukaiqamake kantaainarara tura

24 Ne kiae iriara? Airi vaiinti kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake i variaraqihairo vohaiqavanoqai koqaa vare

vairave. Nevata Ihura aaraqaa viha koqaa varareka kem-pukaiqamake kantamaqi vuata.

²⁵ Nai aatarake nai aatarakemaqi viha koqaa varare iaka, vika vaatavano ho variarire ti, vika qumina quahe variara qaqirake, aiqū kauqu avaqamake vate, viragaahai vika nai aatarake nai aatarake kantamaqi vi variara. Vika koqaa vaireva, maurakanaa qiataqaa aqu amitaivaro tamuntaa vuaina haikavaqaima vairo.

Tenavu kia vika voqaantemake qumina koqaa vararera Kotira aaraqaa viraiti, tenavu tentanavu ekaa enta qaqi variqi vuaina koqaarara irihama koqemake Kotira aaraqaa ni vaunara.

²⁶ Virara irihama kia te Kotira aaraqaa hampiarā voqaara niraiti, te avuqavuqamake aiqū ntavaqi vi vaunara. Kauquqohairo raqi vai vaiintiva nai kauqu qumina aqukaintemake, tevata mintiarora.

²⁷ Te Karaitira uva vokiaka tiva nimiqi vuariraro vo haika kaara ti qaqini vara kaantorave ti, te tenta vaataqaa koqemake raqikiqi vuariraro tinta antuqa avataqi vuarire ti, vira ruqutuqi vi vaunara.

10

Kia una variqa nutu tuaherakaate tura

¹ Ti qata vakaao, tinavu Iutaa vata naaka kaivaqaukavara qumina vataqaa nuvaqi vi vuru qoraiqamavu uvarara ne tauru kevora. Vi entara Kotiva vika kahaqama nimitovaro tonavuvano ekaa vikaqaa maimaraara raqikiqiro viharo aara numiqe vaumanta ekaa vika nora namari ho taqa vare vura. ² Vika ekaa tonavuqivata namariqivata Mosira avataqi vurara ti, vika ekaa vi entara Mosira namari varoka voqaara vaura.

³ Vika ekaa qumina vatāini variqi viha, kia karavata namarivata vaunāini nihama Kotiva nimu karara aahuva kara namaqi vi vaura. ⁴ Vika ekaa Kotiva nai nimu namarira namaqi vi vaura. Vika vi vatarāqaa nuvaqi viha, Kotiva nai nimu namarira oriqihai ne vauvaro Karaitiva vi namarira nimiharo nai vi orira voqaara vika hampata variqiro vura.

⁵ Kotiva tinavu kaivaqaukavaraqaa mintiakero koqemakero ekaa vikaqaa raqikiqiro vumanta ekaa vika vira uvaqai iriataara vaumanta vika airitahaa qaqirake vira uva raqa kovaro vira kaara Kotiva kia vika quahama nimitomanta vika qutu vuvaro vika vaatavano qumina vatāini raumpirimavi vaura.

⁶ Haaru Iutaa vika kaivaqaukavara Kotira uva kia iriraiti variqi vurara irihama, tenavuvata mintimake variqi

vuarora. Vika muntutavano qora kaiqara vauntemakero, tinavu muntutavanovata mintiantora.

⁷ Vika hininavu una variqa autu tuahere vauntemake, tenavuvata mintiarora. Kotira vukuqi qara ntuva tova vikara mintima tiro: *Vaiinti nahenti oquvi vaiha karavata namarivata namake, viraqaahai vika hampi ruhe tovevo iha vaurave*, tura.

(*Katu Varora 32:6*)

⁸ Vi entara vikaqihai vonavuvano hampi qaramaqi vura kaara Kotiva vika ntaihomanta vohaa enta airi vaiinti nahenti 23,000 qutu vura. Tenavuvata vika untemake iarora.

⁹ Vika hininavu Kotira avateha tavontemake, tenavuvata vika aanaraarora. Vikaqihai vonavuvano Kotirara viva kia tinavugaa koqema kero raqiki vaivo tivake Kotira avateha tavarare tuvaro vira kaara Kotiva *uqahi/quaiha* vara kovaro vi vaiinti nahentika aru taiqa kora.

¹⁰ Vikaqihai vonavuvano Kotirara nuntu nauntu tivaqi vuvaro vira kaara *Vaiinti Aruke Vai Enseliva* tuviro vika ruqutu vehiqama kora. Virara irihama tenavuvata vika aanaraarora.

¹¹ Tinavu kaivaqaukavara mintiake hampi ni vauvaro Kotiva vika ntaihamake vaura. Tenavu ekaara enta aumanto vaimanta vauraukara vi uvara iriha rauriha variate tiro, Kotira vukuqi vi uvara qara ntuva tora.

¹² Vi uvara irihama taukae tiha tenavu Kotira aaraqaa kempukaiqamake ni vauro ti variaka rauriha variata. Nevata qora kaiqa vareha hiqinti qora aaraqaa vivora.

¹³ Niara qora aaraqaa vuate tiro, airi haikavano ni avatareva auti vaira. Vi haikava kia niqai avatareva autiraitiro, vi haikava ekaa vaiinti nahenti avatareva auti vaira. Minti vaivaro Kotiva niara noraiqamakero iriqiro vi vaiva, viva hampi kaiqavano ni aatara kaantorave tiro, ni kempukaiqama nimate vaira ne qora aaraqaahai ruqemake koqe aaraqaa viva homa varianaro.

Una variqa autu tuaherake okarara tura

¹⁴ Ti navunaataario, vi uvara irihama una variqa autu tuaherake vai okarara tauvaqa utu amitaate. ¹⁵ Ne koqe avu aato vataaka vaihara ti, ne nentavano ti uva rahake taveha, koqe uvave, qora uvave, tiata. ¹⁶ Tenavu ruvaaqumavi vaiha *uaini* varake Kotirara koqema iarao tivake *kaapuqihai* vi namarira neha Karaitiva tinavuara iriharo nai naare raurukorara irihama vi namarira ne vaunara. Tenavu mparetivata nkuike neha Karaitiva tinavuarao tiro nai vaata timurara iriha vi karara ne vaunara.

¹⁷ Mpareti vohaiqavanoqai vaimanta tenavu vohaa mpareti viqanaqaahai nkuike ne vaunarara ti, tenavu airi vaiinti nahenti vaiha tenavu vairera, vohaa vaatama vauro.

18 Ne Isareri vatanaaka okarara iriata. Vika Kotira quara aantau aru amiteha, vika vi kararavata neha vika Kotira vataake vohaa vaireka minti variara.

19 Ti uva okaravano nantimakeroe vairo? Ti uva maantima keroe vairo? Una variqavano quqaa vaivaroe vaiintivano vira kara amitairaro viva vira hoe kahaqianaro? Aqao, ti uva okaravano kia mintima vairo. 20 Kia Kotirara iri variaka, vika kia Kotira quara aantau aru amitaraiti, vika vaananavu aru nimite variara. Ne kia Kotirara iri variaka hampata vaiha vika vaana aru nimite karara neha, nevata vaana vataake vohaa vaivora.

21 Ne Nora Vaiinti vira *kaapuqihai* vira namari namake, viraqaahai oru vaananavu *kaapuqihai* nevora. Ne kia ho Nora Vaiinti taintaqaahai kara namake, viraqaahai oru vaananavu taintaqaahaivata kara nevara.

22 Nora Vaiinti vira arara itaantorave ti, tenavu kia vaananavu hampata vohaaraqi variare. Kia tenavu tentanavu Nora Vaiinti aatara kauraukama vai. Hauri tenavu tiha, Tentanavu Nora Vaiinti aatarake kempuka vaiintima vauro, tiarora.

Tenta koqemake variqi vuainararaqai iriarorave tura

23 Kia tinavu qioqama timitaimanta tenavu ekaa kaiqa ho varaariravama vairo.

Mintiararovata, kiama ekaa kaiqavano tinavu ho koqema timitaanarove. Kia tinavu qioqama timitaimanta tenavu ekaa haika ho varaariraukama vai. Mintiararovata kia ekaa haikavano tinavu ho kahaqianarove. 24 Vaiintivano kia nai koqema kero variqiro vuainararaqai iriqi viraitiro, viva vokikavata koqemake variqi viraravata iriqiro vuarira.

25-26 Kotira vukuqi mintima tiro:

Vatavanovata, vataihainaa karavanovata vaireva,
Noravano i haikaraqaima vairave, tura. *(Ihi 24:1)*

Ekaa karavano Kotiva i haikava vairara ti, ne homa ekaa kara nevama vairo. Virara irihama ne homa *maaketiqihai* kara koqaama vareha nevarave. Ne vi karara koqaama vareha, kia virara ire ire iha tiha, Taihairoe vi karara varakero viri vataivo tiraiti, qaqi vi karara hampi koqaama vareha viri naata.

27 Vovano kia Kotira uva iri vaira vaiintiva niara ti vataake ani kara naate tira ne mini vira vataake oru kara nareka vivera, ne kia ire ire iha tiha, Taihairoe vi karara varakero viri vataivo? tiraiti, qaqi hampi naata. 28 Ne ekaa kara nareka ivaro vovano niara tiharo, Aqao, vi karara una variqanavu aru nimitaa karavama vaivo, tirera, kia vi karara naata. Toqaavu aruantorave tivakeha, vi vaiintiraravata iriha, kia vi karara naata. 29 Kia te ni toqaavu aruarire tivauve turo. Te vi vaiintira toqaavu aruantorama turo. Viva

ni tiva nimiharo vi karara una variq̄a aru amitaa karara vaivo tiramanta ne vi karara naivaro vi vaiintiva tiharo, Vika vi karara kia naataara vaimanta naavaro ti toqaavu harivo, tiantora.

Te niara minti tiariraro vovano mintima tianaro, ³⁰ Aqao, te ekaa karara Kotirara koqema iaro tivake naariraro hauri vovano tiriara are qorahaama autuaro tivakero tiq̄aa uva vataantorave, tianaro.

³¹ Vovano tinta tiva timiharo minti tirera, te qaiq̄aa nai vira tiva amiha mintima tirara: Are karave, namarive, neharama nana nana kaiq̄ae vareharama, Kotira autuvanoq̄ai noraiq̄ama vuarire tiharama variq̄ira vuane, tirara. Ne virara irihama ni kena vaiinti toqaavu ntaihaantorave ti, rauriha variata.

³² Iutaa vatanaakave, Giriki vatanaakave, Ihura vainti vokiakave, ne vikara irihama, vi vatanaaka tinavu okaraqaahai hiq̄intivorave tiha rauriha variq̄i vuata.

³³ Ne te iainante iata. Te vo kaiq̄a vo kaiq̄a varehama ekaa vaiinti nahenti quahama nimitarera auti vauraukama vai. Kotiva vika ekaa ntitaarire ti, te kia tenta koq̄emake variq̄i vuainarara iriraiti, te vika koq̄emake variq̄i virara noraiq̄aake iriha variq̄i vi vaunara.

11

¹ Te Karaitiva nuvaq̄iro vuntemake ni vaunarara ti, nevata te iainantemake nuvaq̄i vuata.

Nahenti qiata naavuma terara tura

² Te ni vo uva vo uva tiva nimivaunara ne kia qaq̄ira karaiti, ne ekaa vi uvara iriq̄i vi variarara ti, te niara quahema vauro.

³ Ho ne maa uvara kankomake iriate: Karaitiva ekaa vaiintiq̄aa raq̄iki vaivama vaivaro, vira vaativano nai naataq̄aa raq̄iki vaivama vaivaro, Kotiva Karaitiraq̄aa raq̄iki vaivama vairo.

⁴ Karaitiva ekaa vaiintiq̄aa raq̄iki vairara ti, virara irihama ne ruvaq̄umavi vaivaro niq̄ihairo vaiinti vovano Kotira aarareva iharoe, Kotira uva ni tiva nimoreva iharoe, himpirera, vi vaiintiva kiama nai qiata naavuma taarira. Viva nai qiata naavuma tero ni nivutana himpiro vairera, vi vaiintiva Karaitira kauri haikama amianaro.

⁵ Te qaiq̄aa tirera. Vira vaativano nai naataq̄aa raq̄iki vairara ti, ne ruvaq̄umavi vaivaro niq̄ihairo nahentivano Kotira aarareva iharoe, Kotira uva ni tiva nimoreva iharoe, himpirera, vi nahentiva nai qiata naavuma taarira. Nahentivano kia nai qiata naavuma taraitiro, ni nivuq̄aa himpiro

uva tirera, vi nahentiva nai vaati kaurira haikama amianaro. Mintira nahentiva vaireva, ehaiqohairo nai qiata ekaara muqukai nahentiva voqaarama varianaro.

⁶ Ike, nahentivano nai qiata kia naavuma tairera, viva nai qiata toqa kaataarave. Nahentivano tiharo, Te tenta qiata toqakeve, muqukeve, kaurira haika varaarorave tirera, viva nai qiata naavuma taarira.

⁷ Kotiva vaiinti nai voqaara autukero vatero nai autu noraiqama kaarire tiro, vira autukora. Minturara tiro, vaiintivano, Ihura vaiinti nahenti nivuqaa uva tiharo, kiama nai qiata naavuma taarira. Kotiva vaiintiqaaahairo nahenti autukero vatero vaiinti autuqai noraiqama kaarire tiro, nahenti autukorara tiro, nahentivano nai qiata naavuma taarira.

⁸ Kotiva vaiinti autukareva viva kia nahentiqaahairo vira autu karaitiro, viva vaiintiqaaahairo nahenti autukora.

⁹ Kotiva kia nahentiara iriharo vaiinti autu kairaitiro, viva vaiintiara iriharo nahenti autu amitora. ¹⁰ Kotiva vaiintiara iriharo nahenti autu amitorara tiro, nahentivano nai vaatiara viva tiqaa raqiki vaivave tivakeharo nai qiata naavuma taanaro. Viva nai qiata naavuma tairamanta *enseli* vikavata vira taveha virara tiha, Nai vaati uva iri vai nahentiravema, tivara.

¹¹ Tenavu Nora Kotira vaiinti nahenti vaunarara tiro, nahentivano kia ho nariaraa variqiro viraro vaiintivanovata kiama ho nariaraa variqiro vuanaro.

¹² Nahentivano vaireva, viva hoqarero vaiintiqaaahairo qovarama vurave. Vaiintivano vaireva, nahentivano vira vatataivaro qovarama vi vairave. Ho mintiharovata, ekaa haikavano Kotiraqaahairo qovaramavi vaira.

¹³ Kaiqe te maa uvara tiari nentavano rairake taveha, hove kia hove tiata. Nahentivano kia nai qiata naavuma taraitiro, vaiinti nahenti nivuqaa himpiro Kotira aarairera, vira koqeve ianarove, kiae koqeve ianarove?

¹⁴ Nevata vaiinti nahenti okarara iriha minti ti variarave: Vaiinti qiata kauhivano vukai vairera, viva kauruataarave, ti variara. ¹⁵ Nahenti qiata kauhi vukai vairera, vira koqema ianarove. Vira qiata kauhi vukaivano vira qiata aqu amitaarire tiro, Kotiva vira amitaira.

¹⁶ Ti uva aatara kareva auti vaina vaiintirara te virara minti tirera: Nahentivano vaiinti nahenti nivuqaa Kotira uva tiva nimireva iharo nai qiata kauhi naavuma taarire. Te vi uvaraqai tiva nimiqi vi vauramanta Ihura vainti vonaini vonaini variaka, vikavata vi uvaraqai iri variara. Kia tenavu vi uvara qaqirake vo uva iriqi viraiti, vi uvaraqai iriqi virera.

Tinavu Nora Vaiinti kara hampiqama keha ne vaurara tura

17 Te niara vi kaiqara vi kaiqara maantimake varaqi vuate tihama, te ne vo kaiqa vare variarara iriha kiama niara quaheha vai. Te iruramanta ne maara tireka ruvaaqumavi variaraqaahai koqemake variataara vaimanta kia koqemake variarave.

18 Te hoqare maa uvara naane tirera. Minti tiamanta irunara: Ne maara uva tireka ruvaaqumavi vaiha ne tiror-ihā rairavi variara. Niara vi uvara tiamanta te vi uvara irihama vi uvava hini uva quqaa uvama varianarove tunara.

19 Niqihai vonavuvano tiha, Tinavu uvaqaima avuqavu uva vaivo, tiamanta vonavuvano tiha, Tinavu uvaqaima avuqavu uva vaivo, ti variarave. Ne mintimake rairavi-raqaahai ne avuqavumake Kotira uva iri varia vaiinti nahentika viraqaamake tavevara.

20 Ne ruvaaqumavi vaiha tinavu Nora Vaiinti kara naitaramake naataara vaimanta ne hampiqama keha vira kara ne variara. 21 Ne ruvaaqumavi variaraqihai vonavu nāi ia karara kia vokiaka rairake nimiraiti, vika nāiqai paparuga- make ne variamanta vokiaka kia kara iaka narara variara. Vokiaka narara variamanta vokiaka airi *uaini* namakeha vueraiqaavi variara.

22 Ike, ne kia naavuqi variakave? Ne nenta naavuqi vaiha karavata namarivata nama taiqake, viraqaahai oru maara tireka ruvaaquataara vaimanta, ne kia minti variara. Ne ruvaaqumavi vaiha, ni nivutaini vehi vaiinti nahenti variaka kia kara raira nimiraiti, nentaqai ne variavaro vira kaara vika toqaavu arimanta variara. Ike, vikavata Kotira vaiinti nahenti variamanta ne vika kaurira haika nimi variarave. Te ni kaiqara irihama vira kaara nana uvae niara tirara? Te ni quahamae nimitararave? Aqao, kiama ni quahama nimitarara.

*Tinavu Nora Vaiinti kara naitaramake naate tura
(Matiu 26:26-29; Maaki 14:22-25; Ruki 22:14-20)*

23 Kaiqe te qaiqaa Noravano tu uvara ni tiva nimiari. Tinavu Nora Vaiintivano naivano vi uvara ti tiva timumanta te vi uvara nivata tiva nimunara.

Vi uvava maantimama vairo: Iutaasiva vira govarama kareva u entaraqaa Noravano Ihu Karaitiva nai vaintiaravata kara neharo mpareti varakero 24 Kotirara koqema iarao tivakero mpareti vira nkuikero nai vaintinavu nimitiro tiharo, Maara ti vaatama vaivo. Niarao tima, te vira ni nimuro. Ne tiriara irihama vi mparetira namaqi vuate, turave.

25 Ho vohaa qaramakero, viva *uaini kaapuvata* varakero tiharo, Maa namariva ti naareve. Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaaraqai avituma vireva, qaraaka uva tivataainara

kempukaiqama vuarire tiro, ti naarevano vi uvara kempukaiqama kaanarove. Tiriara irihama ne vi namarira namaqi vuate, tura.

²⁶ Ihuva minti turara ti, ne ruvaaqumavi vaiha vi mparetiravata, vi namariravata, namaqi viha ne Noravano tinavuara iriharo qutu vurara vaiinti nahenti tiva nimi variara. Ne mintiaqi vi vaivaro Noravano orurantero tuvuarira.

Vovano paparuqama keharo vi karara naantora

²⁷ Vi uvava mintima vairara tiro, vovano qora kaiqa varaqiro viharo Nora Vaiinti vira mparetivata vira namarivata nairera, viva Nora Vaiinti vira vaatavata vira naarevata qoraiqama amitairaro vira kaara viraqaata uvama varianaro.

²⁸ Mintiarorave tiro, vaiintivanoe, nahentivanoe, nai avu aatoqi qora kaiqa vare variaina okarava variantorave tivakero nai avatama kero taveru, viraqaahairo vi mparetiravata, vi namariravata, ho ne vaira.

²⁹ Vovano paparuqama kero neharo kia Noravano tinavuara iriharo qutu vurara iriraitiro, qumina mparetivata namarivata ne vauro tirera, vira kaara vi vaiintiva uvama varaanaro. ³⁰ Ne ruvaaqumavi vaiha hampiqama keha vi karara ne variarara ti, vira kaara ne hininavu ugerara vaiinti nahenti variamanta hininavu aihavi haikara vare variamanta hininavu qutuvi variarave.

³¹ Tenavu vi karara nare iha avuni tentanavu avu aatoqi qora kaiqa varaaina okarava variantorave ti, tentanavu rahake tave, viraqaahai tenavu homa vi karara vi namarira naariraro kiama tinavuqaa uvavano varianaro.

³² Tinavuara maa vataraqaa variaka hampata vaiha nora uva varevorave tiro, Noravano tinavu kaiqa avatamakero tavamaqiro viharo, tinavuara avuqavu aaraqaaqai nuate tiro, tinavu ruqutuqiro vi vaira.

³³ Ti qata vakaao, vi uvara irihama ne tinavu Nora Vaiinti kara nareka iha, ne vokika veka vaimanta vikavata ani ni hampata vohaa ruvaaqumavi vaimanta vi karara naata. ³⁴ Vovano karara antuqa arirera, viva nai naavuqi naane kara namakero viraqaahairo ruvaaqiraqi aniarira. Ne mintimakeha naitaramake ruvaaqumavi vaivaro Kotiva kiama niqaa uva vataanaro. Ho naantiara te ne inaini orure vo uvavata ni tiva nimirera.

12

Kotira Maraquravano vo kempuka vo kempuka vaiinti nahenti nimi vairara tura

¹ Ti qata vakaao, Kotira Maraquravano vo kempuka vo kempuka ni raira nimitaaina okarara ne hampi iriqi vivora.

² Ne nenta haaru ni vau okarara iriarave. Haaru ne kia Kotirara iru entara qora kaiqavano ni vara hampiqama komanta ne oru una variqanavu maraqura kia ho uva tu haikara quahama nimite vaura.

³ Ne vi entara kia Kotira Maraqurara iriraiti, hampi ni vaurara irihama te maa uvara ni tiva nimirera. Kotira Maraquravano vaiintiqaa raqiki vairera, vi vaiintiva kياما ho tiharo, Kairaro Ihuva vaaquqama vuarire, tianaro. Kotira Maraquravano kia vaiintiqaa raqiki vairera, vi vaiintiva kياما ho tiharo, Ihuva viva Noravano vaivo, tianaro. Kotira Maraquravano viraqaa raqiki vaira vaiintiva, vivaqaima ho minti tianaro.

⁴ Kotira kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaate tiro, Kotira Maraqura vohaa vivaqaima vi kempukara rairakero vaiinti nahenti nimi vaira. ⁵ Kotira kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare variavaro Nora Vaiinti vohaa vivaqaima vaiinti nahentiqaa raqiki vaira. ⁶ Vaiinti nahenti vo kaiqa vo kaiqa vokiaka vara nimite variavaro Kotiva vohaa vivaqaima vika avu aato koqema nimite vaimanta minti mintimake vare variara.

⁷ Ekaa Kotira vaiinti nahenti koqemake variqi vuate tiro, Kotira Maraquravano vo qara vo qara i kaiqara vaiinti nahenti numiqe vaira. ⁸ Kotira Maraquravano vo kempuka vo vaiinti amivaro vi vaiintiva koqe avu aato iriqiro vi vai vaiintiva vaiharo koqe uva tiva nimiqiro vi vaira. Kotira Maraqura vohaa vivaqai vo vaiinti vo kempuka amivaro viva Kotira uva okara tiva nimiqiro vi vaira.

⁹ Kotira Maraqura vohaa vivaqai vo kempuka vo vaiinti amivaro viva voqamakero Kotirara iriqiro viharo quqaama Kotiva vi kaiqara vi kaiqara ho varaanarove ti vaira. Kotira Maraqura vohaa vivaqai vo kempuka amivaro vi vaiintivae, vi nahentivae, aihavua vaiinti nahentika koqema nimite vaira.

¹⁰ Kotira Maraquravano vo kempuka amivaro vovano nora kaiqa aahuva kaiqa vare vaira. Viva vo kempuka vora amivaro viva Kotira uva qovarama keharo vutukero tiva nimi vaira. Vora vo kempuka amivaro vi vaiintiva vaiharo vovano tivatai uvara iriqiro viharo avatamakero tavero tiharo, Maa uvara Kotiva tivatai uvarave, vi uvara vaanavano tivatai uvarave, ti vaira. Vohaa viva vo kempuka vora amivaro vi vaiintivae, vi nahentivae, aahuva uva vo uvaqihairo ti vaira. Vohaa vivaqai vo kempuka vora amivaro viva aahuva uva ti vai vaiintira uva ho tuqantaakero iriro, viraqaahairo vaiinti nahenti vutukero vi uvara tiva nimi vaira.

¹¹ Kotira Maraqura vohaa vivaqai mintiaqiro viharo vo kempuka vo kempuka rairakero nimi vaira. Viva nai anuqaqaa rairakero nimiqiro vi vaira.

Tenavu Karaitira vaata vohaa vaatama vauro tura

¹² Vaiinti vaatavano vohaiqa vaivarovata, airi vataqaa-hainaa haikavano viraqaa vaira. Mintima kero airi vataqaa-hainaa haikavano vaivarovata, vohaa vaatavanoqaima vaira. Vira voqaantema kero, Karaitira vaatavano vaireva, vohaa vaatavano vaimanta tenavu vira vaataqaahainauka airitahaama vaunara.

¹³ Tenavu lutaa vatanaakave, vo vatanaakave, rumpataa vaiinti nahentikave, qaqi vaiinti nahentive, vaihavata, tenavu vohaa Maraqraraqai varaunara. Ho tenavu vohaa Maraqura vare, viraqaahai Karaitira vaata, vohaa vaataqai vaunara. Vohaa Maraqravanogai tinavu ekaa kempukaiqamake vaimanta vaunara.

¹⁴ Vaiinti vaatavano vohaiqa vaivarovata, airi vaataqaa-hainaa haikavano viraqaa vaira. ¹⁵ Vaiinti aiquvano tiharo, Te kia kauquvano vaunarara ti, te kia vaataqaahainaukave tirera, vira uvavano qumina uvama varianaro. Aiqu vivavata vaataqaahainaa haikavano vaira. ¹⁶ Vaiinti aatovano tiharo, Te kia avuvano vaunarara ti, te kia vaataqaahainaukave tirera, vira uvavanovata qumina uvama varianaro. Aato vivavata vaataqaahainaavama vairo.

¹⁷ Vaiinti vaata vaireva, vira vaatavano avuqai vairera, nantiakeroe vaiintivano uva ho irianarove? Vaiinti vaata vaireva, vira vaatavano aatoqai vairera, nantiakeroe ho uhi-raanarove? ¹⁸ Tinavu vaatavano kia mintiakeharo vaimanta vaunara. Kotiva tinavu vaiinti vaata autiharo vi haikava kauquma varianarove, vi haikava aiquuma varianarove, tivaqiro viharo vaiinti vaata autukora.

¹⁹ Vaiintivano vaireva, kauquvanoqai vairera, aiquvanoqai vairera, nantiakeroe ekaa vaatavano ho varianaro? ²⁰ Ho vaiinti vaatavano vaireva, vohaa vaatavano vaivaro airi vaataqaahainaa haikavano viraqaata vaira.

²¹ Vaiinti vaatavano mintimakero vaivarora tiro, avuvano kia ho kauquara tiharo, Te tentaraa ho vairerave. Kiama ai kaiqa vaivo, tianaro. Qiatavanovata kia ho aiquara tiharo, Te tentaraa ho vairerave. Kiama ai kaiqa vaivo, tianaro.

²² Tinavu vaiinti vaatavano kia mintimakero vaimanta vaunara. Tenavu vo vaataqaahainaa haikara uqerai haikarave ti vaurava, vi haikava kia vairera, tenavu kiama ho koqemake vairara.

²³ Hini vaatara kia koqe irave ti vaunara, viraqaa tenavu koqemake raqiki vaunara. Hini vaatavano qoqaa variantorave ti vaunara, viraqaa koqemake tenavu utavaaqaqohai naavuma amite vaunara.

²⁴ Hini vaatara tenavu koqerave tivakeha kia naavuma taraiti, qaqi ke vaunara. Kotiva vaiinti vaata koqema kero

tampama tairara tiro, vaiintivano nai vaataqaa raqikiharo hini vaatara kia koqe irave ti vaira, viraqaa koqema kero raqikiqiro vi vaira.

²⁵ Vaiinti vaatavano mintima vairara tiro, ekaa vaataqaa-hainaa haikavano kia rairaviro nai kaiqagai vararaitiro, ekaa vi haikava vohaaraqi vaiharo nai kahaqi nai kahaqi vaira. ²⁶ Vaatavano hini mantaraini aiha virera, ekaa vaatavanoma virara ike mpo tivara. Vaatavano hini mantaraini koqema vairera, ekaa vaatavanovata quaheharo varianaro.

²⁷ Vaiinti vaataqaara tuqantaake tuna uva okarava maantimama vairo: Ne Karaitira vohaa vaatama variavo. Ne vaireka, vira vaataqaahainaa haika vohaiqa vohaiqavano variara.

²⁸ Kotiva nai vaiinti nahenti naarama kero vo kaiqa vo kaiqa nimiharo vo kempuka vo kempukavata nimura.

Avuni viva vo vaiintinavu noraiqama kero tiharo, Ne navu avuni vaiha Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero tiharo, Ne avuni varia vaiintinavuka vika naantiaraini vaiha te qoqaiqama kaaina uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate tivakero, viva vo vaiintinavu noraiqama kero tiharo, Ne vika naantiara vaiha ti vaiinti nahenti ti kaiqa numiqaimanta vika koqemake ti aaraqaa vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero vikara tiharo, Ne nora kaiqa kia vaiinti nahenti tave kaiqara varaqi vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero vikara, Ne aihavi vaiinti nahentika koqema kaate tivakero, vonavu noraiqama kero vikara, Ne vaiinti nahenti kahaqama nimitaqi vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero vikara, Ne vo kaiqa vo kaiqaaqaa raqikiqi vuate tivakero, vonavu noraiqama kero vikara, Ne vo uva aahuva uvaqihai tivaqi vuate, turave.

²⁹ Kotiva kia nai vaiinti nahenti ekaa vika vohaa qarama kero vohaa kaiqa nimirave. Ne kia ekaa ho avuni vaiha vaiinti nahentiqaa raqikiqi viraiti, ne kia ekaa ho Kotiva qoqaiqama kaaina uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi viraiti, ne kia ekaa ho Kotira kaiqa vaiinti nahenti numiqaraiti, ne kia ekaa ho nora kaiqa vare vairaiti, ³⁰ ne kia ekaa ho aihavi vaiinti nahentika koqema karaiti, ne kia ekaa ho aahuva uvaqihai tivaqi viraiti, ne kia ekaa ho aahuva uva ti uvara tuqantaake vi uvara okara vaiinti nahenti tiva nimiraiti variara. Aqao, Kotiva rairakero vo qara vo qara i kaiqara ni vohaiqa vohaiqa nimirave.

³¹ Ne Kotira kaiqa varareka iha, ne avuni noraiqama kero variaina kempukara virara naane ni muntukavano variarira.

Ho kaiqe te voqamake koqe aaraqaa vi okarara ni tiva nimiari.

13

Vokikara muntuka variainarara tura

¹ *Vokikara muntuka vate okarara te virara ni tiva nimirera. Vi okarava vaireva, avuni vai okaravama vairo. Te vataihainaa uva vo uva vo uva ho tiha, enseli vika uvavata ho ti variarirarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, te vo uva vo uva tiarirava qumina uvaqaima varianaro. Ti uvavano qumina vero auva ntairave, taaqa/quvaara auva ntairave, vira voqaarama varianaro.*

² *Te Kotiva qoqaiqama kaaina uvara vo uva vo uva ho vaiinti nahenti tiva nimihave, te ekaa uvave, ekaa kukeqa taina uvarave, vi uvara vi uvara iri variarirarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, te qumina vaiintiqaima vairara.*

Te Kotirara kempukaiqamake iriha aiqina vo vara venta vuru vutunto kaarirava ho vairarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, te qumina vaiintiqaima vairara.

³ *Te Kotirara iriha ekaa tenta airaira vehi vaiinti nahenti nimi, tenta qaqi kaariraro ihavano ti vaata ita kairarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, vi haikava kiama ti kahaqiraqe te quminama mintiainara.*

⁴ *Nariara nariara muntuka vate okarava maantimama vairo: Vira muntukavano voka vokara vaira vaiintiva vaireva, viva kia vaaka arara itaraitiro, koqemakero qi-haaqamakero vaiinti nahenti kahaqianaro. Vi vaiintiva kiama vo vaiintivano airi airaira vatainarara toma amitaanaro. Vi vaiintiva kiama nai mahuta tiraitiro, viva kiama nai autuvata tuahera kaanaro.*

⁵ *Voka vokara muntuka vairava kiama kaurira haika vora vara amitaanaro. Viva kiama nariaraqai iriqiro vuanaro. Viva kiama qumina haika kaara arara itairaro varianaro. Viva kiama vovano vira qoraiqama amitai uvarara iriqiro viraitiro, viva vi uvara tauruma amitaanaro.*

⁶ *Voka vokara muntuka vairava kiama vokika qora kaiqa vare vairara quahama nimitaraitiro, viva quqaa okararaqaima quaheharo varianaro.*

⁷ *Voka vokara muntuka vairava kiama popohanaara iraitiro, viva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharo, viva Kotira veka vaiharo Kotira aaraqaa kempukaiqama kero variqiro viharo maaravano qovaraiqina entara Kotira kiama qaqira kaanaro.*

⁸ *Voka vokara muntuka vate okarava kiama taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanaro. Kotira uva tiva nimi vai okarava vahuqaqaima varianaro. Aahuva uva ti vai okarava taiqama*

vuanaro. Ekaa haikara iri tave vai okaravavata kiama qaqi variqiro vuanaro.

⁹ Tenavu maa entara Kotira okarara kia ekaa kankomake iriraiti, tenavu hiniqai iri tavaunarara ti, tenavu vi uvara hiniqai vaiinti nahenti tiva nimi vaunara.

¹⁰ Naantiara tenavu mpeqaiqama vuaina entava qo-varama virage vi entaraqaa tenavu kia hini iri tavaraiti, tenavu mpeqaiqamavi vaiha vi haikara vi haikara okara kankomake iri tavaainara.

¹¹ Haaru te naatirukaa vaiha te taaqa vainti uvaqai tivaqi vi variavauraro ti avu aatovano taaqa vainti avu aatoqai vaura. Vate te vaiintiqamavi vaiha taaqa vainti okara vira qaqirakema vai.

¹² Vira voqaantemake vate tenavu Kotira vaiinti nahenti taaqa vainti voqaara vaiha Kotira okarara kia anomake iri tave vaunara. Vaiintivano *memontaaraqihairo/inupiqihairo* kia koqema kero vo haika vo haika tavaintemake, tenavuvata Kotira okara tave vaiha kia kankomake ekaa tave vaunara.

Naantiara tenavu kia *memontaaraqihai/inupiqihai* taven-temake tavaraiti, qaqi qoqaama tavarara. Te maa entara hini uvaqai iri tave vaurauka vaiha naantiara ekaa uva kankomake iri tavarara. Kotiva ti okara kankomake tavainantemake, naantiara te tenta okaravata kankomake tavarara.

¹³ Taaramo okaranavuma qaqi variqiro vuanaro. Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vai okarava vaivaro, Kotira veka vaiha quaheha variqi vi vai okarava vaivaro, voka vokara muntuka vate vai okaravavata vairo. Vinavukaqihairo voka vokara muntuka vate vai okarava, vivama avuniqamakero vairo.

14

Kotira Maraqravano kempuka nimiainarara tura

¹ Virara irihama ne voka vokara muntuka vate okarara vira naane avuniqamake vataata. Ho Kotira Maraqravano vo kempuka vo kempuka nimiainarara iriha, vira varaataa ira varaqi vuata. Vaiinti nahenti Kotira vakaaka tiva nimi vai kempukara, vi kempukarara avuniqamake iriqi viha, vi kempukara timiane tiata. «Kia aahuva vo uvaqihai ti vai kempukarara avuniqamakeha iriqi viha vira timiane tiata.»

² Kotira Maraqravano vo kempuka vo vaiinti amiraro viva viraqohairo aahuva vo uva tivaqiro virera, vaiinti nahentivano kia vira uva ho iriraiti vaivaro, Kotivaqaima vira uva ho irianaro. Kotira Maraqravano vi vaiintira kahaqi vairaro viva kukeqa taina uvaraqaqi tivaqiro vuanaro.

³ Vo vaiintivano kia aahuva vo uvaqihairo tiraitiro, vutukero Kotira vakaaka tiva nimi vairera, vaiinti nahentivano vira uva koqemake iri vaivarora tiro, vi vaiintiva homa vika kahaqama nimitero, vika kempukaiqama nimitero, vika muntuka kuquqama nimitaanaro.

⁴ Ne ruvaaqumavi vaivaro vo vaiintivano Kotira uva aahuva vo uva ti vairava uva tirera, vi uvava nai viraqaima kahaqama amitaanaro. Kia vo uvaqihairo tiraitiro, vutukero Kotira vakaaka tiva nimi vairaro vi vaiintira uvavano ekaa Kotira vaiinti nahentima kahaqama nimitaanaro.

⁵ Kotira Maraqravano vo kempuka ni nimira ne aahuva vo uva vo uvaqihai ti vaiva ho vairera, te virara iriha ni quahama nimatehavata, Kotira Maraqravano vo kempuka ni nimira ne Kotira vakaaka vutuke tiva nimi vaiva ho vairera, te virara voqamake ni quahama nimitarara.

Kotira vakaaka vutukero tiva nimi vaina vaiintira uvavano ni ekaa homa kahaqianaro. Vo vaiintivano aahuva uva vo uvaqihairo tivaqiro viraro kia vovano vira uva ho tuqantaakero ni tiva nimirera, vira uvavano kiama ni kahaqianaro.

⁶ Ti qata vakaao, te orure ni aahuva vo uvaqihai tiva nimi variarera, vi uvava kiama ni ho kahaqianaro. Te orure Kotira uvave, Kotira okara kukeqa taina uvarave, ne Kotira aaraqaa nuvaqi vi vai uvarave, vutukeha ni tiva nimiarera, vi uvava homa ni kahaqianaro.

⁷ Te tiremake manamana vai haikara aanumaarave, *kitaave*, vi haikarara tuqantaake tirera. Aanumaara hampiqama kero vuaqairaro viva kiama koqema kero uva tianaro. *Kitaavata* hampiqamake ruqutiraro kiama koqema kero uva tianaro.

⁸ Iqoka vaiintivano hampiqama kero *aanumaara/noma* vuaqairera, iqoka raqi vai vaiintika kiama ho qeramate vaivara.

⁹ Vira voqaantemake, ne aahuva vo uvaqihai tivaqi viha kia vutuke tivera, tavave ni uva ho irianaro? Ne kia vutuke tivera, ni uvavano qumina uvaqaima varianaro.

¹⁰ Maa vataraqaa vo vatanaa vo vatanaaka uvavano airi vaivaro kia vo uvavano qumina uva vaivaro ekaa vi uvava vaireva, okara vai uvavaqaima vaira. ¹¹ Vaiintivano tiriara vo uvaqihairo tiraqe te kia iriarera, te vi vaiintirara vo vatanaa vaiintivema tiariraro vivavata tiriara vo vatanaa vaiintivema tianaro.

¹² Nevata ruvaaqumavi vaiha aahuva vo uvaqihai tivaqi vivera, ni uvavano vo vatanaaka uva voqaaraqaima varianaro. Ho Kotira Maraqravano nimiaina kempukara ne vaante vaantemake varareka auti vaihara ti, ne Kotira ireha tiha, Kempuka vo timiraqe tenavu nai kahaqama amite nai

kahaqama amitemaqi vuare, tiata. Vi kempukara varerara muntuka vateha variata.

¹³ Kotira Maraḡuravano vaiinti vo kempuka amiraro viva aahuva vo uvaqihairo tivaqiro viharo vi uvara okara kia iriraitiro, hauri viva ne ruvaaqumavi viraqvi vi uvara tiantora. Vi vaiintiva Kotira irairaro vira kahaqiraro vi uvara okara vutukero vaiinti nahenti tiva nimiarira.

¹⁴ Te aahuva vo uvaqihai Kotira aare variariraro ti muntukavanovata Kotira aare vairaro, ti avu aatovano kia ho vi uvara irianaro. ¹⁵ Minti viraqve te nantie irara? Te tenta muntukaqihai aahuva uva tivaqi viha Kotira aare vaiha, te tenta avu aatoqohaivata vutuke tivaqi viha Kotira aararera. Te tenta muntukaqihai ihi tivaqi viha, tenta avu aatoqohaivata irikeha vutuke ihi tivaqi virera.

¹⁶ Ne aahuva vo uvaqihai Kotirara koqeve tivaqi vi vaivaro ni muntukavanoqai vi uvara ho iri vairarovata, ni avu aatovano kia ho irianaro. Ne minti tivaqi vi vaivaro vonaihainaa vaiintivano ni nivutana uru vaiharo ni uva kia iriraitiro, viva nantiakeroe ni uvara quqaave tianaro? ¹⁷ Ne aahuva vo uvaqihai tivaqi viha Kotirara koqeve tivaqi vi vaivaro ne koqe uva ti vaiva nintaqaima kahaqiharo kiama ni kana vaiinti ho kahaqianaro.

¹⁸ Te nivata naatara keha aahuva vo uvaqihai airi tataa Kotira aaramaqi vi vaunarara irihama, te Kotirara koqeve ti vaunara. ¹⁹ Kotira vaiinti nahenti ruvaaqumavi viraqvi, hauri te airi uva aahuva vo uvaqihai ti variari vika kia irivorave ti, te vika ho iri uvara inaaraiqatantaqai vutuke tiva nimiariraro vi uvava vika homa kahaqianaro.

²⁰ Ti qata vakaa, naati vaintivano kia vaaqu kaiqa vararaitiro koqema kero vaintemake, nevata kia vaaqu kaiqa vararaiti koqemake variata. Mintimake vaiha, kia naati vaintivano avu aatoqi uva iriqiro vinantemake iriqi viraiti, ne noruqama vuaka avu aato irintemake iriha variata. ²¹ Kotira vukuqi Kotiva mintima tiro:

Vo uva ti vai vaiintika noqihai te maa vatanaaka tenta uva tiva nimirave. Te vo vatanaaka noqihai uva tiari maa vatanaaka kia ti uva ho irivarave, tura. (*Aisaiaa 28:11, 12*)

²² Kia qaqi qumina vaiinti nahentiara iriraitiro, Kotira vaiinti nahenti vika vira kempuka tavaate tiro, Kotira Maraḡuravano vokiaka vo kempuka nimimanta vika aahuva vo uvaqihai ti variara.

„Vi uvava vaivaro vo uvavata maantimama vairo:„ Qaqi qumina vaiinti nahentiara vika Kotira kempuka tavaate

tiro, Kotira Maraḡuravano vaiinti vonavu vo kempuka nimimanta vika ḡaḡi vaiinti nahenti Kotira vakaaka tiva nimi variara.

²³ Ne ruvaaqumavi vaiha aahuva uva vo uva vo uvaḡihai tivaḡi vi vaimanta kia Kotira uva iri varia vaiinti nahentika vikavata uru ni hampata vaivera, vika ne uva ti vaira irihama niara vueraiqama vuavo tivara.

²⁴ Ne ruvaaqumavi viraḡi Kotira uva vutuke tiva nimiqi vi vaivaro vovano ḡaḡi qumina vaiintivanoe, kia Kotira uva anomakero iri vaina vaiintivae, vivavata ni hampata vairera, ne ti vai uvava vira kahaḡiraro viva tiharo, Ike, te vaaḡu aaraḡaa ni vauraukama vauro, tianaro.

²⁵ Minti tivakero viva nai kukeḡa taina uvaravata tiva govarama kero viva hiḡiriviro Kotira autu tuahereharo tiharo, Quḡaama Kotiva ni nivutana vaivo, tianaro.

Maantimake Kotira uva maara tivaḡi vuata tura

²⁶ Ti ḡata vakaao, ti uva okara maantimama vairo: Ne ruvaaqumavi vaivaro niḡihairo vovano ihi vo tirerave tiraro, vovano Kotira uva maara tiva nimirerave tiraro, vovano Kotiva ḡoḡaiḡama kaaina uvava tiva nimirerave tiraro, vovano aahuva vo uvaḡihairo ni tiva nimi vairaro vovano vi uvava okara ni tiva nimianaro. Ne mintiaḡi viha nai kahaḡi nai kahaḡiha variata.

²⁷ Niḡihai airi vaiinti nahenti aahuva vo uva tivaḡi vivora. Taaraḡantae, taaramonavue, homa aahuva vo uvaḡihai tivaḡi vivara. Vinavuka aahuva vo uvaḡihai tireka iha, vohaiḡa vohaiḡavano tivaḡi vi vaivaro vovano vinavuka uva tuḡantaakero vira okara ni tiva nimi vaira ne ho iriata. ²⁸ Vinavuka uva tuḡantaakero ni tiva nimiarirava kia vairera, vinavuka evaara variata. Vinavuka nariaraiḡamake vaiha Kotira hampata aahuva vo uvaḡihai tivaḡi vuata.

²⁹ Taara vaiintie, taaramo vaiintie, Kotira vakaaka ni tiva nimoreka auti vaivera, ne vinavuka ḡaḡi kaimanta tiata. Vinavuka vakaaka ni tiva nimi vaimanta ne vinavuka uva okara rairake iriḡi viha variata. ³⁰ Vovano himpiro Kotira uva tiva nimi vairaro vovano oḡuviro vairava tiharo, Kaiḡe tevata Kotiva ti tiva timi uvava ni tiva nimiare tirera, avuni tiva nimi vairava nai uva vaaka taiḡa kairaro viraḡaahairo vovano ni tiva nimiarira.

³¹ Ne mintiakeha vohaiḡa vohaiḡavano Kotira uva tivaḡi viha ne ekaa nai kahaḡi nai kahaḡamaḡi viha, nai kempukaiḡama amite nai kempukaiḡama amitemaḡi vuata.

³² Kotira kempuka varaira vaiintiva viva nai noḡaa koḡemakero raḡikiḡiro viharo Kotira uva tiva nimiro vuanaro.

³³ Kotiva kia hampira voḡaara kaiḡa vararaitiro, viva avuḡavu naitarama keroḡai kaiḡa vare vairara ti, nevata

kia hampiarā voqāara maara uva tiraiti, avuqavūqama keha tiata.

Kotira vaiinti nahenti vo vatuka vo vatuka ruvaaquma vi variantemake, ³⁴ nevata maara tireka ruvaaqumavi vaiha kiama nahenti vika qaqi kaimanta uva tiata. Mosiva tivato uvava tiharo, Nahentivano kiama avuniqamakerō variānarove, tura.

³⁵ Nahenti vika uva okara kankomake irireka iha, maaqaini vaiha nāi vaativara vi uvara okara irāata. Ne ruvaaqumavi vairaqi nahenti vovano himpiro uva tirera, vi okarava kiama koqe qianaro. ³⁶ Ike, Kotira uvavano ni Korinti vatanaakaqaahairoe avuni qovarama vurave? Vi uvava niqāie kahaqireva qovarama vurave? Kiave.

³⁷ Vovano nariara tiharo, Te Kotira uva ti vauraukave. Kotira Maraqravano vo kempuka timimanta te vauraukave tirera, vi vaiintiva ti uvarara quqaavema tiarira. Viva te ti vauna uvarara, Noravano tivatai uvaravema tiarira. ³⁸ Vi vaiintiva ti uvara kia noraiqaakerō irirera, ne vi vaiintira uva kia iriata.

³⁹ Ho ti qata vakaao, Kotira uva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi kempukara, vi kempukara ni varaataa iramanta variata. Niqihairo vovano aahuva vo uvaqihairo ni tiva nimoreva auti vairera, kia vira qioqama amitaraiti, virara homa tinarave tiata.

⁴⁰ Ne ruvaaqumavi vaiha kia hampiarā voqāara Kotira uva maara tiraiti, koqemake naitaramake tivaqi viha variata.

15

Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpurara tura

¹ Ti qata vakaao, te Karaitira vakaaka ni tiva nimiavau-naraqaiqaa ni tiva nimiari ne vi uvara irihama variata. Te tota vi uvara ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara quqaa uvave tivake, vi entaraqaahai ne vi uvarara kempukaiqamake iriqi vi variara.

² Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunara ne vi uvara kia tuta karaiti, koqemake tuataqi viha variqi vivera, vi uvava ni kahaqiraro Kotiva kia ni qaqira karaitiro ni ntitaanaro. Ne vi uvara kia koqemake tuataqi vivera, ne haaru quqaave tu uvava kia ni ho kahaqianaro.

³ Vi uvara ti tiva timumanta te vi uvarara avuhainaa uvavano vaivo tivake vi uvara ni tiva nimiavaunara. Te niara mintima ti: Tenavu qora kaiqa vare vauna uvava nunka taiqa vuarire tiro, Karaitiva tinavuara iriharo qutu vura. Kotira vukuqi haaru qara ntuvato uvava tunte-makerō, viva qutu vura. *(Aisaiā 53:5-12)*

⁴ Karaitiva qutu vumanta vataqi quntama tovaro taaramo enta varakerō, viraqaahairo qaiqaa qaqi himpura. Kotira

vukuqi haaru qara ntuvato uvava tuntemakero, viva qaiqaa qaqi himpura.

⁵ Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro oru Pitaara avuqaa qovarama viro, viraqaahairo viva nai vainti 12navu nivuqaavata qovarama viro, ⁶ viraqaahairo nai vainti airitahaa 500navu nivuqaavata qovarama vumanta vika vira tavora. Vate maa entara vi vaiinti nahentika hininavu qutu vuamanta hini airinavuma qaqi vai.

⁷ Ihuva nai vainti vika nivuqaa qovarama viro, viraqaahairo Ihuva Iemira avuqaavata qovarama viro, viraqaahairo ekaa nai noraiqamako vaiintinavuka nivuqaavata qovarama vumanta vika vira ekaa tavora.

⁸ Karaitiva mintiaqiro viro, ekaanaini ti tivuqaavata qovarama vumanta tavaavaunara. Vainti vo vatatai entava aitaraivaro vira naantiara vatataintemake, te naantiaraini Karaitira vaintiqama vunara. ⁹ Ihuva noraiqama kai vaiintikaqihai te vairera, uapaa vaiintivanogai vaunara. Tota te Karaitira avataqi ni vau vaiinti nahentika anomake qoraiqama nimitaqi vi variavaunarara ti, kia tiriara Karaitiva vira noraiqama kai vaiintirave tiataara.

¹⁰ Ho Kotiva ti aaqurihama timiteharo koqema timitaimantara ti, te mintimake nora vaiinti vaunara. Kotiva ti koqema timitaimanta kia te qaqi qumina vairaiti, Karaitiva noraiqama kai vaiintinavukaqihai te voqavata kempukaiqama kaiqa vare vaunara. Ho kia te tenta kempukaqaahai vira kaiqa varaqi vi vaunara. Kotiva ti koqema timiteharo nai kempuka timimantara ti, te vira kaiqa varaqi vi vaunara. ¹¹ Teve, vinavukave, Karaitira vakaaka ni tiva nimi vaunara, kia te virara noraiqaake irirara. Tenavu miqo maaqo vohaa uvaqai ni tiva nimi variavauramanta ne vi uvarara quqaave turara ti, te virarama noraiqaake iri vai.

Tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpuainarara tura

¹² Tenavu vakaaka ni tiva nimihama Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpivo tiavaunara. Ho ne hininavu nantihae tiha, Qutuvi vaiinti nahentika kia ho qaiqaa qaqi himpivarave, ti variavo?

¹³ Quqaa qutu vuaka kia himpuare tiatirio, kiama Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaitirio. ¹⁴ Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaare tiatirio, tenavu quminama uva ni tiva nimi vauramanta ne quminama Karaitirara quqaa vivave tiatirio.

¹⁵ Ike, tenavu ni tiva nimihama quqaama Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaivo tuna uvava, vi uvava kia quqaa uva vairarovauve, vovano tinavuara tiharo, Kotiva

kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kairave. Ne Kotirara una uvaqaima ti variavo, tianaro.

¹⁶ Kotiva kia ho qutu vuaka qaiqaa qaqi vara himpimake vaiva variare titirio, viva kiama ho Karaitiravata qaiqaa qaqi vara himpima kaitirio. ¹⁷ Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaare titirio, ne Karaitirara quminama quqaave tiavaro niqaa uva vaiva kia taiqa viraitiro, qaqima vaitirio. ¹⁸ Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaare titirio, vaiinti nahenti Karaitirara quqaave tivake vuru qutu vuaka, vikavata kia qaiqaa qaqi himpiraiti, ekaarama taiqa vuatirio.

¹⁹ Tenavu Karaitira veka variqi vi vuru qumina qutuvi kia qaiqaa qaqi himpuarirauka variarera, vira kaara homa maa vataraqaa variaka tinavu naaraihama timiteha ike mpo tiva timitevara.

²⁰ Vika kiama ho vira kaara tinavu naaraihama timitevara. Karaitiva qutu vuvaro Kotiva vira quqaama qaiqaa qaqi vara himpima kora. Kara ututaivaro hoqare irataiva naane mpeqaiqama vintema kero, Karaitiva naane qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpurara ti, Karaitirara quqaave tivake qutuvika, vikavata naantiara qaiqaa qaqima himpivara.

²¹ Tota vaiinti vohaiqaqaahairo qutuvi okarava govarama vurama. Qaiqaa vohaa qarama kero, vaiinti vohaiqaqaahairo qaqi himpi variqi vi okarava govarama viro.

²² Tenavu ekaa Adaamura vaintivara vaihara ti, tenavu ekaa qutu vuvariraukama vaunara. Vohaa qaramake, tenavu Karaitira vaintiqamavi vaihara ti, naantiara tenavu ekaa qaiqaa qaqi himpi variqi virara.

²³ Naantiara kia tenavu hampiarava voqaara qaiqaa qaqi himpiraiti, tenavu naitaramake vohaiqa vohaiqavano qaiqaa qaqi himpirara. Karaitiva naane qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpurara ti, Karaitiva qaiqaa vatani orurante tuvaina entaraqaa vira vaiinti nahenti vika qaiqaa qaqima himpi vaivara.

²⁴ Vika qaiqaa qaqi himpi vaivaro, viraqaahairoma taiqaaina entava aniraanaro. Vi entaraqaa Karaitiva mpeqaiqama keharo vo vatanaa vo vatanaaka *kamaanira* taiqa kero, ekaa vo haika vo haikavano vira navutaiqi vai haikara naatara kero, ekaa kempuka vatekavata naatara kero vuru nai Qora Kotira kauquqi kero tiharo, Te ekaa vi haikara naatarama kauro. Are ekaa vi haikaraqaa homa raqikiqira vinarave, tianaro.

²⁵⁻²⁶ Karaitiva mpeqavano vaiharo nai navutaaka aatara aataramaqi viviro, vuru ekaanaini Karaitiva qutuvi vai okararavata aatara kairaro vi okarava kiama qaiqaavata varianaro.

27 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotiva ekaa haika Karaitira vevaarainiqama kairaro Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqikiqiro vuanarove, tura. *(Ihi 8:6)*

[Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqikiqi viharoma viva kiama Kotiva nai vira noraiqama kainaraqaa raqikianaro.]

28 Naantiara Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqikiqiro viharo viva nai vira Maaquvano vaiharo Kotira vevaarainiqama viro vairaro Kotiva Karaitiraqaavata ekaa haikaqaavata raqikiqiro vuanaro.

29 Karaitiva qaiqaa qaqi himpu uvava kia quqaa uva vairavauve, vokiaka qutu vuakara iriha quminama namari vare variara. Qutu vuaka kia qaiqaa qaqi himpivarave tia uvava quqaa uva vairavauve, vokiaka quminama vika kahaqireka namari vare variara.

30 Kia tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi vairavauve, tenavu ekaa enta quminama tinavu qoraiqama timite variaka varianaini vi ani vaunara.

31 Ti qata vakaa, Ihu Karaitiva niqaavata tiqaavata raqiki vaimanta te niara quahe vaunarara ti, te vutuke ni tiva nimirera: Vo enta vo enta ti haruke ruhiqauri variamanta vauro.

32 Kia tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variainaravauve, quminama te Epasaasini vaiinti vonavu hampata qaakau aantau vahi voqaara raquqi vi variavau-nara. Kotiva qutu vika kia qaiqaa qaqi vara himpimake vaiva vairavauve, kaiqenavu hurae morae qutuainarara kia noraiqaake iriraiti, karavata iha namarivata namaqi virara.

33 Hauri vokika niara una uva timanta ne vika uva avataqi vivora. Uvavano mintima tiro:

Vaiintivano vaaqu vaiintinavu hampata variqiro viharo vivavata vaaqu vaiintiqama vuanarove, tura. *(Aisaiaa 22:13)*

34 Virara irihama ni avu aatovano kenko tira vaaqu kaiqa varera qaqira kaata. Niqihai vaiinti vonavu kia Kotira okarara iriraiti, hampi uva ti variara kaara vikavata nevata kauruataarave.

Qaiqaa qaqi himpuaina okarara tura

35 Vovano maantima kero ti iraanaro: Nantiakeroe Kotiva qutu vika qaiqaa qaqi vara himpima kaanarove? Nana vaata vataukae qutu vika qaiqaa qaqi himpivarave? tianaro. Vovano minti tirera, te nai vira maantimake tiva amirera:

36 Ai avu aato qumimaqamae vivo? Are kiae iriarao? Are auru vataqi ututairaro auruvano kia takuma viro nuhiqama virera, karavano kia ho qampiqaanarove.

³⁷ Are *uiti* aurue vo aurue utihara, are kiama nora vira airantera ntavakera utiraitira, auruqaima utinara. ³⁸ Kotiva tivaro vo auruqihairo nai vi karava qampiqa vivaro, vo auruqihairo nai vo karavano qampiqa vi vaira. „Vira vo-qaantemake, tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variariraro tinavu vaatavano voqarama keroma varianaro.»

³⁹ Vaiinti vaatavanovata, aantau vahi vaatavanovata, kia vohaa qaramakero vaira. Vaiinti vaatavanove, aantau vahi vaatavanove, uviri vaatavanove, havuka vaanti vaatavanove, nai vo vaata vo vaatama vaira.

⁴⁰ Naaruvaini vai haikava vo vaata vo vaata vaivaro vataini vai haikava vo vaata vo vaatama vaira. Naaruvaini itai haikava voqarama kero ataa iharo vaivaro, vataini vai haikava voqarama kero ataa iharo vaira. ⁴¹ Kuarivano iteharo voqarama kero ite vaivaro, toravano voqarama kero ite vaivaro, opu makauvano vo qara vo qarama kero ite vaira.

⁴² Vi haikava vi haikava vo qara vo qarama kero vairaro vira voqaantema kero, naantiara tinavu vaatavanovata qutu vuainaraqihairo qaiqaa qaqi himpiro aahuva vo qarama keroma varianaro. Tinavu vaata vataqi quntama taavaro nteraaina vaatavama vairo. Naantiara tinavu qaiqaa qaqi himpima kaaina vaatava qaraaka vaatavano kia nteraaina vaatavama varianaro.

⁴³ Tinavu vaata vataqi quntama taavaro uqerara vaata kia koge vaatama vairo. Naantiara tinavu qaiqaa qaqi himpima kaaina vaatava kempuka vaatavano koge vaatama varianaro. ⁴⁴ Tinavu vaatavano maa vataraqaa variarire tiro autukairara ti, vi vaatara vata maini quntama te variara. Naantiara tinavuara naaruvaini variate tiro, naaruvaini variaina vaatara qaqi vara himpima kaanaro. Maa vataraqaa variaina vaatava vaivaro naaruvaini variaina vaatavavata vaira. ⁴⁵ Vi uvarara Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotiva hoqarenaa vaiinti Adaamura autu kovaro viva himpiro qaqi variqiro vi vaurave, tura. (Okara 2:7)

Vi vaiintiva mintima vauvaro vira naantiara vaiinti vovano Karaitiva ekaa vaiinti nahentiara qaqi variqi vuate tiro, govarama viro vaura.

⁴⁶ Kia vaiinti nahentivano naaruvaini variqi vi okarara naane govarama karaitiro, vika vataini variqi vira naane govarama kero, viraqaahairo naantiarama naaruvaini variqi vi okarara govarama kaanaro.

⁴⁷ Hoqarenaa vaiinti Adaamura vaireva, vira vataqohairo autu kovaro maa vataraqaa vaura. Vira naantiara vaiinti vovano Karaitiva naaruvaihairo vataini tuvurero vaura.

48 Maa vataraqaa variaka vaireka, vika vataqohairo aututo vaiintira voqaarama variara. Naaruvaini vaika vaireka, vika naaruvaihairo tuvi vaiintira voqaarama vaivara.

49 Maa entara tenavu vataqohairo aututai vaiintira Adaa-mura voqaara vaunara. Naantiara tenavu naaruvaihainaa vaiinti Karaitira voqaarama vairara.

50 Ti qata vakaa, te ni tiva nimirera. Vaiinti nahenti maa vaatara vataake vaika, vika kiama Kotiva raqiki vaina vatukaraqhi ho vivara. Kia ntere vaina vatukaraqhi nteraaina vaiintiva kiama ho vuanaro.

51 Kaiqe te Kotiva kukeqa taaina uvara vo ni tiva nimiari. Kiama tenavu ekaa qutu viraiti, tenavu hininavu qaqi variqi viha, viraqaahai vaakama tenavu ekaa voqaramake qovaramavi vairarave.

52 Tenavu hininavu variariraro naantiara ekaara entaqaa *aanumaara/noma* vuaqairaro Kotiva qutu vika qaiqaa qaqi vara himpima kaira vika viraqaahai kia qaiqaavata qutuvi ntera viraiti, qaqi variqi vivara. Tenavu ekaa vi entaraqaa voqaramake qovaramavi vairara.

53 Tenavu nteraaina vaatara vatauka variqi vivi, vi entaraqaahai kuquvi, kia nteraaina vaatara vatauka vaiha qaqi variqi virera. Tenavu qutu vuaina vaatara vatauka variqi vivi, vi entaraqaahai kuquvi, kia qutu vuaina vaatara vatauka qaqi variqi virera.

54 Tenavu nteraaina vaatara vatauka kuquvi, kia nteraaina vaatara vare, viraqaahai qaqi variqi virara. Tenavu qutu vuaina vaatara vatauka kuquvi, kia ho qutu vuaina vaatara vare, viraqaahai qaqi variqi vuariraro vi entara haaru gara ntuvato uvava vivauma varianaro.

Vi entara vi uvava tinantemake tenavu mintima tirara:

Qutira okaravano tuvi taraivaro Kotiva vira aatara kairave.

55 Qutira okaravauvo, are iriane. Are vaiinti arukera aatara ke variana kempukava tainie vaivo?

Ai aaraivano vaiinti nkaqe vaiva tainie vaivo? (*Hosea 13:14*)

56 Maa entara vaiinti nahenti vaaqu kaiqa vare variarara tiro, qutuvi okarava vaiinti nahenti nkaqe vaira. Vaiinti nahenti Kotiva tivato uvara raqake variarara tiro, qora kaiqa kempukavano vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaira.

57 Ho tinavu Noravano Ihu Karaitiva quti varia okarara aatara kero qaiqaa qaqi himpirara tiro, Kotiva tinavuvata kempukaiqama kaimanta tenavu homa quti varia okarara aatarake qaiqaa qaqi himpi vairara. Virara irihama tenavu Kotira autu tuahereha virara kogemave ti vaunara.

58 Ti qata vakaa, ne vi uvara irihama kempukaiqaavi variqi viha variata. Ne maa uvara iriarave. Ne Nora Vaiinti kaiqa vara amite vaivaro kiama ni kaiqa vovano quminaiqama vuanaro. Virara irihama ne kempukaiqamake vira kaiqa vara amitaqi vuata.

16

Iutaa vatanaaka monu nimoreka urara tura

1 Kotira vaiinti nahenti Iutia vataini variaka kia koqemake variakara irihama ne vika kahaqireka monu ruvaquma kerara tirera: Te Karesia vataini vaiha Ihura vaiinti nahenti mini variaka tiva nimi vaunantemake, nivata tiva nimiari nevata vika inte iata. 2 Vo Sante vo Santeqaa ne vohaiqa vohaiqavano nenta monu hini qaqi vataqi vivaro airiqamakeri variarira. Ne mintiaqi vi vaiqe te ne inaini orure kia niara qaiqaavata monu ruvaquma timiate tirara.

3 Naantiara te ne inaini oruraari ne vaiinti vonavu autu ti timiqe te vinavuka qara nimiha nititaari vika vi monura varema Ieruharemini vuru nimiata.

4 Vi entara te Ieruharemini vo kaiqa varaarirava vairera, vinavuka ti vataake homa mini vivara.

Poruva nai nuainarara tura

5 Te Masedonia maaqaini vatuka vatuka nuariraukara ti, te mini naane nuvake, naantiara ni oru tavarera. 6 Ni hampata oru vaiha te vukai entae, kuari kia noraiqaakero itaaina entarae, ni hampata vaiha qaiqaa taini taini virera iari nevata ti kahaqiqe te mini mini virara. 7 Kia te vo vatukainiara viha ni hampata vahuqa vaireravauve. Noravano hove tirera, te ni hampata vukaiqamake vairera.

8 Ho te vate Epasaasi mainiqai variqi vuariraro Pentikosi ovata ne entava aniraarire. 9 Maini te vo vaiinti vo vaiinti Kotira aara numiqaarirava airi vaimantara ti, te mainiqai variqi virera. Te maini Kotira kaiqa vare vauramanta airi vaiinti tinavu navutaiqama timite variamantavata, te Karaitira vaiinti nahentiarao ti, mainiqai vairera.

10 Timotiva te varaunantema kero, Nora Vaiinti vira kaiqa vare vairara tiro, viva ne vainaini oru ntairera, ne vira quahama amitehama vira vitaata. 11 Virara irihama hauri niqihairo vovano Timotirara qumina vaiintive tiharo vira tauvaqa utu amitaantora. Ne Timotirara viva Karaitira kaiqa vaiintivano vaivo tivakeha vira kahaqamake aaraini vuru kaivaro viva koqema kero te iainanaini aniarira. Te viravata tinavu qata vakauka vonavuvata vekama vauro.

12 Te tinavu qata vakaa Apolosirara tirera. Te vo enta vo enta niara irihama virara mintima ti: Tinavu qata vakauka vonavu Korintini vire ika are vinavuka hampata mini vuane,

tivake vuana vaina turaro viva kia vate mini vuataaivaro kia viro. Naantiara aaravano ho vairera, viva ne inaini vuanaro.

Poruva ekaara uva tura

¹³ Ne rauriha taveha variata. Ne Karaitirara quqaave tiraqaa kempukaiqaake variata. Kia qetaraiti, vaiinti tarukama variata. Kempukaiqaavi variata. ¹⁴ Nariara nariara muntuka vateha ekaa kaiqa varaqi vuata.

¹⁵ Ne Sefanaasiravata, vira naavuqi variakaravata, kankomake iriara. Te haaru Akaiaini vaiha Karaitira uva vi vatanaaka tiva nimiavauramanta vika naane quqaave tivake, viraqaahai voqamake Kotira vaiinti nahenti kahaqireka autiha variara. Ti qata vakaa, te niara ike mpo tihama mintima ti: ¹⁶ Ne vi vaiintinavukavata, vinavuka hampata kaiqa vare variakavata, vevaaraini vaiha, vika uvama iriqi vuata.

¹⁷ Niqihai Sefanaasivavata, Fotunatusivavata, Akaikusiavavata, te unanaini aniamanta te vinavukara quahehama vauro. Te kia ni tavauraro ti muntukavano qoraiqimanta vauramanta vinavuka te vaunanaini anire ni uva tiva timiamanta iri, te virara quahehama vauro.

¹⁸ Vinavuka ni muntuka koqema nimitaantemake, vinavuka maini ani vaiha ti muntukavata koqema timitaamanta vauro. Ne minti vai vaiintika nutu viriniqama kaata.

¹⁹ Karaitira vaiinti nahenti Esiaini vona vona variaka niara irihama ni uva mante variavo. Akuilaaka vira naata Prisilaaka vitantavata, vitanta naavuqi ruvaaqumavi variakavata, vinavuka Nora Vaiinti autuara irihama ni uva mantama nimitaavo.

²⁰ Tinavu qata vakauka maini variaka, vikavata ni uva mantama nimate vai. Ne nai uva mante nai uva mante iha, nai kauqu ami nai kauqu amiha variata.

²¹ Ho te tenta kauquqohai maa uvara qara ntuvate:

Te Porukama ni uva mantama nimitauro.

²² Nora Vaiintiara kia muntuka vataira vaiintira kaivaro viro ekaara vehiqama vuarire. *M arana ta—Mpo, Nora Vaiintio, vaaka orurantera tuvuanee.*

²³ Tinavu Noravano Ihuva ni koqema nimitaarire.

²⁴ Nevata tevata Ihu Karaitirainiqama vuraukara ti, ti muntukavano niara vaimantama vauro.

2 KORINTI

Poruva Korinti vatanaakaini vo qara naantiara vara kora

Poruva vohaa ihi varakero Masedoniaini vaiharo Korinti vatanaaka qara vovata ntuva nimitora. Poruva vi vatanaaka Kotiva nai noraiqama kovaro Ihu Karaitira kaiqa vare vau okarara tiva nimiharo maa uvara qara ruva nimitora.

¹ Te Poruka. Kotiva timanta te noraiqaavi Ihu Karaitira vakaaka tiva nimi vauraukama vai. Tetanta tinavu qata vakaa Timotikanti ne Kotira vaiinti nahenti Korintiqli variakaravata, ekaa Kotira vaiinti nahenti Akaiaini variakaravata, ni qara nimate.

² Tinavu qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimateha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

³ Kaiqenavu Kotirara koqema iarao tiha vira quahama amitaari. Viva Variqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira vira Qovama vairo. Kotiva tinavu Qova vaivaro ekaa aaqurihama timitaaina okaravavata, muntuka kuquqama timitaaina okaravavata, viraqaahairo qovaraiqi vaira. ⁴ Tenavu vo maara vo maara vare vaiha mpo ike ti vauraro Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite vaira. Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite vaimantara ti, tenavu tavaari vaiinti nahenti vo maara vo maara vare vaiqe, tenavuvata Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite vainantemake, vaiinti nahenti vika muntukavata kuquqama nimitaari.

⁵ Karaitiva aihavi haikara varaqiro vimanta tenavu vira vataake vohaa vaiha aihavi haikara varaqi vi vaunara. Vira voqaara Kotiva Karaitira muntuka kuquqama amitainantema kero, Kotiva tinavu muntukavata kuquqama timitaanaro.

⁶ Kia tenavu quminavauve aihavi haikara vare vaunara. Kotiva ni muntuka kuquqama nimitero ni ntitaarire ti, tenavu aihavi haikara vare vai. Tenavu aihavi haikara vare vauraro Kotiva tinavu muntuka kuquqama timitaimantara ti, tenavuvata homa ni muntukavata kuquqama nimateha tiha, Tenavu ni aanare aihavi haikara varaunarave. Nevata kempukaiqaake variate, tirara.

⁷ Ne tinavu aanare aihavina haikara varaqi vivera, Kotiva tinavu muntuka kuquqama timitainantema kero, ni muntukavata kuquqama nimitaanaro. Tenavu virara iriha

niara tiha, Ne kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake variqi vuatema, turo.

⁸ Tinavu qata vakaa, tenavu haaru Esiaini niha maara vare variavauna uvara ne kia anomake irivora. Vi entara nora maara, vo maara vo maara tinavuqaa vate vaumanta tenavu tiha, Ike, kia ho vi maarara vare qaqi vairaraiti, qutuma virarave, tiavaunara.

⁹ Vi entara tenavu tiha, Oho, tenavu kia qaqi vairaiti, qutu vuarira entavama aniraivo, tiavaunara. Tenavu minti tivake tavaavauraro tentanavu kahaqiarira aarava kia ho vaumanta viraqaahai tenavu Kotiva qutu vua vaiinti nahentika qaqi vara himpimake vaiva, vivaqai tinavu ho kahaqianarove tivake, viraraqai kempukaiqamake iriqi vi variavaunara.

¹⁰ Vi entara tenavu qutu vuarirava aumanto vauvaro Kotiva tinavu viraqihairo ruaruama timitora. Kotiva vi entara tinavu ruaruama timitontema kero, naantiaravata Kotiva tinavu mintima timitaanaro. Tenavu Kotiraqaata muntuvi vaiha tiha, viva qaiqaa qaiqaavata tinavu kahaqama timitaqiro vuanarove, turo.

¹¹ Nevata tinavuara iriha Kotira aaramaqi vivaro viva tinavu kahaqama timitaarire. Airi vaiinti nahenti tinavuara iriha Kotira aarama timitaivera, Kotiva tinavu koqema timiteharo kahaqama timitaira viraqaahai airi vaiinti nahenti Kotira quahama amitevara.

Poruva kia Korintini vurara kankoma kero vika tiva nimura

¹² Tenavu vaiinti nahenti nivuqaa ni vauraro kia vo haika kaara tinavu toqaavu harimanta tenavu koqemake vika nivuqaa ni vaunarara ti, tenavu virara iriha quaheha koqeve ti vaunara. Tenavu vaiinti nahenti nivuqaa niha kia unaqaraiqaake vikaqihai vo haika vararerave tiraiti, tenavu Kotiva tinavu koqema timite vainarara iriha, Kotira kaiqaqai varaqi viha avuqavugamake ni vaunara. Tenavu vo vaiinti nahenti nivuqaavata, ni nivuqaavata, niha mintiaqi vi vaunara.

¹³⁻¹⁴ Tenavu ni qara nimateha kia qumina vo uva ni tiva nimiraiti, ne ho iri vai uvaqai tiva nimi vaunara. Ne vate maa entara tinavu uva hiniqai iriaka vaiha, naantiara ne tinavu uva ekaa irivera, te virara hovema tirara. Ne tinavu uva kankomake iriqi vi, naantiara Noravano Ihuva tuvuaina entaraqaa ne tinavu quahama timitaiqe tenavu nintavata quahama nimitarara.

¹⁵⁻¹⁶ Tota te niara homa vika ti tavehama ti quahama timitevarave tivake, te ni tavarera auti vaiha mintima ti: Kaiqe Masedoniaini viha ni ori tave, qaiqaa vihai orurante aniha ni ai tavaarimanta ne taara tataa ti tavaiqe te ni

koqema nimitaari, viraqaahai ne ti tivita vare aaraini vuru kaiqe te Iutiaini virerave, tiavaunara.

¹⁷ Te minti tivake ni oru tavarare tivakevata, kia vuavau-nara. Tota te ni unaqaraiqamake oru tavarerave tiavau-nara? Vovano vataihainaa uva okarara iriharo tintemake, tevata taara uva tihae eo mintirerave, kia mintirerave, ti variavaunarave?

¹⁸ Te Kotira quqaa okarara irihama tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Kia tenavu niara unahaa tiha, Eo mintirerave, kia mintirerave, tivaqi viha ni tiva nimi variavaunarave, turo.

¹⁹ Sailaasivavata, Timotivavata, tevata, tenavu ni nivutana vaiha Ihu Karaitira vakaaka ni tiva nimi variavau-nara. Ho Ihu Karaitiva Kotira Maaquvano kia unaqaraiqama keharo taara uva tiraitiro, viva vohaa uva quqaa uvaqai ti vaivara tiro, viva te mintirerave tivakeharo quqaa minti vaira.

²⁰ Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo te mintirerave ti-vatai uvara, ekaa vi uvava vivauma variarire tiro, Karaitiva qovarama vura. Karaitiva qovarama viro Kotira kaiqa varaqiro vurara ti, tenavu Karaitira kaiqara irihama Koti-rara ai uva quqaa uvama vaivo tivakeha vira autu tuahere vaunara.

²¹ Kotiva naima nivata tinavuvata kempukaiqama timi-taimanta tenavu Karaitira vataake vohaaraqi variqi vi vau-nara. Tinavuara nai kaiqa vara timitaate tiro, Kotiva naima tinavu noraiqama kaira.

²² Kotiva tinavu nai kaama tero viraqaahairo nai uva-vano kempukaiqama vuarire tiro, viva nai Maraqura tinavu muntukaqi vataira. Vira Maraqravano tinavu muntukaqi vaimantara ti, tenavu tiha, Quqaama Kotiva naantiara tinavu tivitaanarove, ti vaunara.

²³ Te Kotira autuqaa quqaa uvaqai tirera. Te oru Ko-rintini vaiha vo uva kaara ni nitiariraro ni muntuka-vano qoraiqiantorave ti, te qaqirake kia mini vuavaunara.

²⁴ Kia tenavu nora vaiinti voqaantemake vaiha niara kem-pukaiqaake vi uvara vi uvara avataqi vuate tireravauve. Aqao, tenavu tavauramanta ne Karaitira uva ho iriqi vi variara. Ne Karaitira uva iriha quaheha variate tivakeha, tenavu ni kena vaiintiqaqi vaiha ni hampata kaiqa varaqi virera auti vaunara.

2

¹ Vi uvarara irihama, te vo uva kaara ni oru nitiari-raro ni muntukavano qoraiqiantorave ti, te qaqirake kia ni oru tavarera mini vuavaunara.

² Te ni oru nitiari-raro ni muntukavano qoraiqirera, viraqaahairo tavave ti muntuka koqema timitairaqe te quaheha vairara? Kiama vovano ti muntuka koqema timitaarirava varianaro. Ne ti

muntuka koqema timite variakara ti, hauri te ni nitiariraro ni muntukavano qoraiqiramanta vaiha ne kia ti muntuka koqema timitevora.

³ Te virara irihama haaru ne vaunaini qara vo vara kaavauraro vurama. Te niara tiha, Ti muntuka koqema timite variaka variavaro ti muntukavano qoraiqiantorave tivake, te kia ni oru mini tavaraiti, qaraqai nini vara kaavauraro vurave. Ti muntukavano koqema kero variaina entara ni muntukavanovata koqemakeroma varianarove, tunarave.

⁴ Te vi uvara qara nti variavauraro ti muntukavano qoraiqi vaumanta te iqi rateha qara ntuva taavaunara. Te qara ntiha kia ni muntukavano qoraiqiarire ti, qara ntuva taavaunara. Ti muntukavano niara voqavata vaira, virara ne kankomake iriate tivake, te ni qara ntuva nimitaavau-nara.

Vo vaiinti uva taiqa kaate tura

⁵ Ni nivutana vaiinti vovano qora kaiqa varovaro vira kaara kia ti muntukavanoqai qoraiqumanta variavaunara-ave. Ekaa ni muntukavanovata vira kaara qoraiqumanta vaurave. Ho kia te qaiqaavata vi vaiintirara kempuka uva tirerave.

⁶ Te tavauramanta niqihai airi vaiintinavu vi vaiintiva qora kaiqa varai koqaara amurara ti, te tiha, Ho kia qaiqaa-vata vira qoraiqama amitaate. Homa autu amitaavo, turo.

⁷ Vate ne vira uva taiqake tauru amitauro tivakeha, vira muntuka kuquqama amitaata. Ne kia mintivaro hauri vira muntukavano qoraiqiraro vi vaiintiva tiharo, Kia te koge aaraqaa qaiqaavata ho nirarave, tiantora. ⁸ Te niara mpo tiha ne vi vaiintirara quqaama tinavu muntukavano ariara vaivoma tiate turo.

⁹ Te niara ti uva koqemake irivarave, kiae koqemake irivarave, tivakeha ni qara ntuva nimitaavaunara. ¹⁰ Ne vo vaiinti qora kaiqa uva taiqake tauru amitauro tivera, tevata tauruma amitauro tirara. Niqihairo vovano qora kaiqa varairera, te niarao tiha, te Karaitira avuqaa vaiha vi vaiintira qora kaiqa uva taiqama amitauro tirara. ¹¹ Tenavu Sataaniva una kaiqa vare vai okarara tavaunarara ti, viva tinavu haatara kaantorave tivakeha, vora uva kia qaqi iriqi viraiti, tenavu vaakama vira uva taiqa amitarara.

¹² Te Karaitira vakaaka tiva nimirera vatuka vo Taroaasini orure tavaavauraro Noravano vi vatanaaka avu aato qerama timitovarora tiro, te uva vika tiva nimiarira aarava ho vaura. Ho vaumanta te mini vukaiqamake vairare tivake,

¹³ tavaavauraro ti gata vakaa Taitaasiva kia vaumanta vira

kaara te airi aato iriha kaiqe, te vira rantarera, Masedoniaini vuare tivake, vi vatanaakara te vuro tivake vuavaunara.

Ihura aanare tenavuvata homa aatara kararave tura

¹⁴ Ike, Kotiva minti minti i vairara irihama, te vira quahama amite vauro. Navutaaka naatara kaa vaintinavuka vaiinti nahenti vika tinavu tave quahama timitaate tivakeha vatuka vau vi ani variantemake, Kotiva tinavuvata tivita varaimanta tenavu Karaitira vataake vi ani vaunara. Tenavu Karaitira vakaaka tiva nimiqi vi vauraro vira uvavano tinavuqaahairo koqe untavi haikara voqaara vi ani vaimanta airi vaiinti nahenti vi uvara iri variara.

¹⁵ Tenavu Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vauraro Kotiva tinavuara tiharo, Ne Karaitiraqaahairo koqe untavi vai haikara voqaarama variavo, tira. Minti timanta Kotira vatukaini vire iakavata, Sataanira vatukaini vire iakavata, vika vi untara uhire variara. ¹⁶ Hini vaiinti nahenti vi untara uhireha tiha, Oho, qutu vuaka untave tivakeha vika Sataanira vatukaini vikama variara. Hini vaiinti nahenti vi untara uhireha tiha, Koqe untave tivakeha vika Kotira vatukaini qaqi variqi vikama variara.

Ike, maa kaiqara nora kaiqama vairo. Tavave ho varaanarove? „Avuqavu ni vaira vaiintiva, vivaqaima vi kaiqara ho varaanaro.”

¹⁷ Vo vaiintinavu koqaa vareraraqai iriha vika Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi variamanta tenavu kia iantemake iraiti, tenavu Kotiva tititama kaika vira avuqaa vaiha, vira uva quqaiqamake vaiinti nahenti tiva nimi vaunara.

3

Kotiva qaraaka uva tivatairara tura

¹ Tenavu vi uvara tihama kiama qaiqaa tenavu tentanavu hutu viriniqaa kareravauve. Vo vaiintinavu kaiqa varareka iha nai nora vaiintiara tiha, Qara timiraqe vare vuariraro vo vaiintivano te kaiqa varaaina okarara tavaarire, ti variara. Ho kia tenavu minti tirera. Ne tinavu okara ho iriarara ti, tenavu qumina mintiarora.

² Ne nenta tinavu qara voqaarama variavo. Tinavu muntukaqaama ni qara ntuva taimanta vaiinti nahenti vi qarara kaara ntihama tinavu okarara homa irivara.

³ Tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimiavauramanta ne vi uvara irurara ti, ne ti qara voqaarama variara. Karaitiva ni uva qara ntiharo, kia *inki* namariqohairo qara ntuva taraitiro, viva qaqi variqiro vi vai Variqara vira Maraquaqohairo ni uva qara ntuva taira. Viva kia qumina oriqaa vi uvara qara ntiraitiro, viva ni vaiinti nahenti muntukaqaa vi uvara qara ntuva taira.

⁴ Karaitiva tinavu kempukaiqama timitaimantara ti, tenavu Kotira avuqaa vaiha muntuka qihaaqamake vi uvara vi uvara ti vaunara. ⁵ Tenavu tavauraro Kotira kaiqa varaarira kempukava kia tinavuqi vaivaro, Kotiva nai tinavu kempukaiqama timite vairara ti, tenavu tentanavu mahuta tiarirava kia vairo.

⁶ Kotiva tinavu kahaqiharo tinavu kempukaiqama timitaimanta tenavu Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaa vaireva qaraaka uva tivataira vaiinti nahenti tiva nimi vaunara. Tenavu vaiinti nahenti tiva nimiha kia Mosiva qara ntuvato uvara vika tiva nimiraiti, tenavu Kotira Maraaura vare okarara vika tiva nimi vaunara.

Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia ho iriqi vi variaraqaa-hairo qutuvi haikava qovaraiqi vaira. Minti variamantavata, Kotira Maraaura vare variaka vika ekaa enta qaqi variqi vivara.

⁷ Tota Kotiva oriqaa qara ntuva kero Mosira amu uvara, vaiinti nahenti kia ho iriraiti, vika qutuvi variara. Kotiva Mosira vi uvara tiva ami vauvaro Kotira mpeqa okaravano takuqiharo Mosira viri ataama amite vaura. Mosiva vi uvara varero vaiinti nahenti konaini tuvuntomanta vika vira viri tavarare tuvaro [kuari avu itaintemakero] vika avu ari vaumanta vika kia ho Mosira viri tavora. Mintiaqiro viro, Mosira virivano takuquqiro vi vauva taiqa vura.

⁸ Ho Kotiva nai Maraaura nimi vai uvava totaa uvavata aatarakairara tiro, vi uvava voqavata vaiinti nahenti ataama nimitauro vuanaro.

⁹ Kotiva Mosiraqaa tivato uvava takuquqiro viharovata, vi uvava vaiinti nahentiqaa uva vateharo qutu vueteqai ti vaira. Kotira qaraaka uvavano vaiinti nahenti avuqavuqama nimite vairara tiro, vi uvava voqavata takuqiharo vika ataama nimitauro vuanaro.

¹⁰ Kotira qaraaka uvavano nai uritara kero voqaara uva vairara ti, tenavu vira haarua uva kempukara kia no-raiqaake iriqi virara.

¹¹ Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vahuqa vauvaro vi uvava takuquqiro vi vauva vahuqagai vaura. Kotira qaraaka uvavano kia taiqa viraitiro, qaqi variqiro vi vairaro vira takuqiro vaivavata kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanaro.

¹² Tenavu Kotiva qaraaka uva tivataira irihama kia ekaara qutu viraiti, qaqi variqi vuainarara ti, tenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake vaunara. ¹³ Kia tenavu Mosira aanantarera. Isareri vika vira virivano takuquqiro vi vaiva taiqa vuainara tavevorave tiro, Mosiva tavuna varakero nai viri mantaaqa kero aqute vaura.

¹⁴ Ho Isareri vika vauvaro vika avu aatovano kia kanko umanta vaura. Maa entaravata vi vatanaaka Kotiva haaru vato uvara kaara ntiha, kia vi uvara okara kankomake iri variara. Mosiva nai viriqaa aquto tavunara voqaara Kotira uva mantaaga nimite vaimantara ti, vika vi uvara kaara ntiha kia kankomake iri variara. Vika nainvano vi tavunara qaqini varakeva kia ho vaivaro Karaitiva vivaqaima vi tavunara qaqini ravaqaa nimitaariravama vairo.

¹⁵ Haaruvata maa entaravata Isareri vika Mosiraqaa tivato uvara kaara nti variavaro tavuna voqaava vika avu aato mantaaga nimite vaimanta vika kia Ihurara kankomake iri variara.

¹⁶ Ho vaiintivano nai vaaqu kaiqaqaahairo tuqantaa viro Nora Vaiinti vira aairera, viva vi tavunara vira avu aatoqaahairo qaqini ravaqama amitaanaro. ¹⁷ Te Nora Vaiintira tiha te vira Maraqrurara ti vaunara. Tinavu Nora Vaiinti Maraqruravano vaiinti muntukaqi vairera, vi vaiintiva vairaro qora okaravano kia vira rumpa tairaro viva qaqini kuvantu viro varianaro.

¹⁸ Tenavu Ihu Karaitira vainti vauraro kia tinavu viriqaa tavunavano mantaaga timitaimanta tenavu *memontaara/in-upi* voqaara vauraro vira mpeqa okaravano tinavuqaahairo ataa iharo vairo.

Noravano tinavu ataama timitaqiro vi vairaro Kotira Maraqruravano tinavu vara qaraakaiqama kairaqa tenavu tentanavu Nora Vaiinti vira voqaantemake variainara.

4

Karaitira vakaaka vutuke vaiinti nahenti tiva nimi vaunarave tura

¹ Kotiva tinavu aaqurihama timitaharo tinavu noraiqama keromaa uvara vaiinti nahenti tiva nimiate timantara ti, kiama tenavu popohamake vika tiva nimiqi virera.

² Tenavu vaiinti nahenti tiva nimihama, vaiintivano kukeqa viharo kaurira kaiqa vare vai okarara tauvaqa utu amiteha kia unaqaraiqamake vi uvara tiraiti, tenavu kia Kotira uva hampi tuqantaa qantamake tiraiti, tenavu Kotira avuqaa vaiha vira uva vutuke tiva nimi vauramanta vaiinti nahenti tinavu uva iri variavaro vika avu aato muntukavano tinavu uvara quqaa uvave ti vaimanta variara.

³ Tenavu Karaitira vakaaka vutuke vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauramanta vaiinti vokiaka vi uvara okara kia ho irivera, vika kakakima vikama vaihara ti, kia tinavu uva ho irivara. ⁴ Vika variavaro una viriqavano Sataaniva maa vataragaqa raqiki vaiva vika avu aato tinta kaimantara ti, vika Karaitira uvara kia quqaa uvave ti variara. Karaitira vakaakavano vika avu aato ataama nimitaantorave tiro,

Sataaniva vika avu aato vara hampiqamake vaira. Karaitivavata Kotivavata vitanta vohaa qaramake variara.

⁵ Kia tenavu niqaa raqikirera tentanavu uvavauve ni tiva nimi vaunara. Tenavu ni tiva nimihama Ihu Karaitiva, vivaqaima Noravano vaivo ti vaunara. Tenavu Ihurarao tiha ni kaiqa vara nimitarera auti vauraukama vai. ⁶ Tota konkira ariro vauvaro aatitaane tu Variqava, vivama maa entara tinavu muntuka avu aatoqi ataama timitaimanta tenavu tentanavu avu aato muntukaqohai Kotira mpeqa okaravano Karaitira viriqaahairo ataa i vaimanta tavau-nara.

Tenavu tave voqaara vaunarara tura

⁷ Tenavu aaqatai vata varakero aututai tavera voqaara vauraro Kotira uva nora uvavano tinavuqi vaira. Tenavu tave voqaara uqerara vaiinti vauramantara ti, vaiinti nahenti tavaavaro tenavu ti vauna uvava kia tinavuqihairo govarama vi vaira. Vi uvava uritarakero kempuka uva vaimantara ti, vaiinti nahenti tavaavaro vi uvava Kotiraqaahairo vai uvavama vairo.

⁸ Hihai hihairo vo maara vo maaravano tinavu qoraiqama timite vaiharovata, kiama anomakero tinavu qoraiqama timite vairo. Vo enta vo enta airi haikavano tinavu avu aato vara hampiqama kareva auti vaimantavata, kia tenavu Kotira kaiqa qaqirake vaunara.

⁹ Vaiinti nahenti tinavu navutaiqiha tinavu tivataqi vi variavaro Kotiva kia tinavu qaqira karaitiro, viva tinavu kahaqi vaimanta variqi vi vaunara. Vo kiaka tinavu hari variamantavata, kia tenavu ekaara taiqavi vaunara.

¹⁰ Tenavu vauramanta Ihura arukontemake, ekaa enta tinavu vaatavata hari variamanta tenavu hove ti vaunara. Tenavu mintimake variari vaiinti nahenti Ihuva himpiro qaqi variqiro vi vai kempukara tinavu vaataqaahai ho tavevara.

¹¹ Tenavu Ihurarao ti, vira kaiqa vare vauramanta vika vira arukontemake tinavuvata arukareka auti variamanta vaunara. Mintiaqi vi vauramanta ne tavaavaro tinavu vaatavano taiqa vuainaraqi Ihuva qaqi variqiro vi variarava vaimanta vaunara.

¹² Qutuvi okarava tinavuqi qovaraiqireva auti vaivarovata, qaqi variqi vi vai okarava niqi variqiro vi vaira. ¹³ Kotira vukuqi vai uvava mintima tiro:

Te Kotirara viva quqaama ti kahaqianarove ti variavau-narara ti, te vi uvara nivata tiva nimiqi vi vaunarave, tura. *(Ihi 116:10)*

Tenavuvata vi vaiintira aanare Kotirara quqaave tivakeha vira uva ni tiva nimi vaunara. ¹⁴ Tenavu iruraro Nora

Vaiinti Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kaiva, viva naantiara tinavuvata qaiqaa qaqi vara himpima kero nivata tinavuvata vita vuru kairaqa tenavu ekaa Ihura aaqanto vairara.

¹⁵ Tenavu niarao tiha ni kahaqirera aihavi haikara varaqi vi vaunara. Tenavu mintiaqi vi variari ne Kotiva ni koqema nimitaaina uvara iriqi viha airiqama vimanta, ne airi vaiinti nahentiqamavi vaiha Kotira quahama amitaivaro Kotira autuvano virini qiarira.

¹⁶ Virara irihama tenavu kia popohanaara iraiti, maa kaiqara varaqi virera. Tinavu vaata kempukavano taiqavi vaivarovata, tinavu muntukavano vo enta vo enta garaakaiqamaqiro vi vaimanta vaunara.

¹⁷ Vo maara vo maaravano tinavu qoraigama timitaairo vi vaiva vahuqaqai vaimanta tenavu vi maarara vi maarara aataraqi vivi, naantiara tenavu uritarake koqemake naaruvaini ekaa enta qaqi variqi virera. Virara irihama tenavu kia maa entara maara varaqi vuainarara noraiqaake iriqi virera.

¹⁸ Tenavu avuqohai vataini vai haikara tave vaunara, kiama virara noraiqaake iriqi virera. Vi haikava vi haikava vahuqa variaina haikavaqaima vairo. Tenavu kia avuqohai ho tave vauna haikava naaruvaini vai haikara, virara noraiqaake iriqi virera. Kia avuqohai tave vaura haikava, vi haikava vi haikava ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.

5

Tinavu tivaatavano haraara naavu voqaarama vaivo tura

¹ Tinavu vaatavano vaireva haraara naavu voqaara vaimanta tenavu vi vaatara vataake vaiha vataini qaqi variqi vi vaunara. Tenavu kankomake iruraro tinavu haraara naavu rampai kaivaro, naaruvaini tinavu naavu vo varianaro. Vi naavuva kia vaiintivano kauquqohairo kaqa tai naavuva vaivaro Kotiva vi naavurave vaatarave autu timitairara tiro, vi vaatava ekaa entama qaqi variqiro vuanaro.

² Maa entara tenavu naaruvaini vaina vaatarara irihama vi vaatara oru vararerave tiha, maa vaatara vataake variqi viha keke ti vaunara. ³ Tenavu toka variarorave tivakeha vi vaatara nonkute vairera.

⁴ Tenavu maa vaatara haraara naavuqi voqaara variqi viha keke tivaqi vi vaunara. Kia tenavu tentanavu vaata qaqira karera auti vauraukavauve. Vaiintivano haarua utavaaqaqaa qaraaka utavaaqa nonku tainan-temake, tenavu tentanavu haarua vaataqaa qaraaka vaata nonkirera. Mintiariraro tinavu quti vaira vaatava kuquviro qaqi variqiro vi variarira vaatavama varianaro.

⁵ Tinavuara vika mintiake qaqi variqi vuate tiro, Kotiva tinavu vaata qeramakero vataira. Kotiva minti tivakero tinavu nai kaama tero tivatai uvava kempukaiqama vuarire tiro, viva nai Maraḡura naane avuni tinavu timimanta varaunara.

⁶ Tenavu maa vaatara vataake vaiha kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake vaunara. Tenavu maini maa vaatara vataake variqi vuarera, tenavu kiama ho naaruvaini Noravano vainanaini virara. ⁷ Maa entara tenavu kia tentanavu avuḡohai vira tavaraiti, vira uvaraḡai quḡaa uvave tivakeha variqi vi vaunara. ⁸ Tenavu muntuka qihaaqama keha variqi vi vauraukama vai. Tenavu maa vaatara maini ke, oru naaruvaini tentanavu maaḡa tanaraini Nora Vaiinti hampata variataama iro. ⁹ Ho tenavu maa vaatara vataake variarerave, naaruvaini oru variarerave, tenavu Ihura antuḡaḡaḡai variqi virera.

¹⁰ Naantiara Karaitiva taintaḡaa oquviro vaiharo *ko* tire iraqe tenavu ekaama vira avuḡaa himpite vairara. Vi entara viva tinavu vohaiḡa vohaiḡa vaata vataake vaiha kaiḡa varaavauna uvara avuḡavu ḡianaro. Koḡe kaiḡa varaina vaiintira nai koḡaa koḡema kero amianaro. Qora kaiḡa varaina vaiintira vira nai koḡaa qora koḡaama amianaro.

Vaiinti nahenti Kotira vataake vohaaraḡi variate tura

¹¹ Noravano *ko* tiaina entarara irihama tenavu qeteha, vaiinti nahentiara vira uva iriḡi vuate ti vaunara. Kotiva tenavu avuḡavu kaiḡa vare vauna okarara tave vairave. Nevata tenavu vare vauna okarara kankomake tavaivera, te virara hovema tirara.

¹² Tenavu tentanavu okarara tihama kia tentanavu autu viriniḡama karera auti vaunaravauve. Tenavu vi uvara ni tiva nimiari ne tinavu okarara quahama timitiha, viraḡaa-hai vaiinti vonavu hampi uva ti variaka ne vinavuka nai uvavata tiva nimikama vaivara. Vi vaiintinavuka vaiinti viri vaataraḡai noraiḡaake iriḡi viha, kia vaiinti avu aato muntukara noraiḡaake iriḡi vi variara.

¹³ Hini kiaka tinavuara vueraiḡaa vuavo ti variaka, vika homa nai minti tivara. Tenavu Kotirarao tiha mintiaḡi vi vaunara. Hini kiaka tinavuara koḡe avu aato vataukave tiha homa minti tivara. Tenavu niarao tiha mintiaḡi vi vaunara.

¹⁴ Karaitira muntukavano tinavuara vaimantara ti, tenavu vira kaiḡaḡai vare vaunara. Vi uvara okara vaireva maanti-mama vairo: Tenavu ekaa qutu vuataara vaimanta vauraro Karaitiva vaiinti vohaiḡavano tinavu ekauka vatuka varero vuru qutu vurara ti, tenavu ekaa vira hampata qutu vuraukama vai.

15 Viva tinavu ekaukara iriharo qutu vurara ti, tenavu maa vataragaqa variqi viha tentanavuaragaqa iriqi vuarora. Tenavu Karaitirara iriha vira kaiqa vara amitaqi viha maa vataragaqa variqi vuari. Viva tinavuarao tiro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro vairara ti, tenavu mintiaqi vuari.

16 Maa entara kia tenavu qaiqaa vataihainaa uva okarara iriha vo vaiintiarra qora vaiintive, koge vaiintive, tivaqi virera. Tota tenavu vataihainaa okarara iriha Karaitirara qumina vaiintive tiavaunara. Maa entara kia qaiqaa tenavu minti tivaqi virera.

17 Karaitira vataakero vohaa vaiva vaireva, viva qaraakaiqamavi vai vaiintivama vairo. Vi vaiintiva haaru hampi nu okarara qaqira kero, qaraaka ni okarara varaqi vi vaivama vairo.

18 Kotivama vi vaiintira qaraakaiqama kaivaro vaira. Tenavu Kotira navutaaka variavauraro Kotiva tinavuara nai vataake vohaa variate tiro Karaitira varakorara ti, tenavu Karaitira kaiqagaahai vira vaintiqamavi variavauraro Kotiva tinavu kaamatero vi kaiqara timimanta tenavu viva vaiinti nahenti vataake vohaa variaina uvara vika tiva nimiqi vi vaunara.

19 Vi uvara okara maantimama vairo: Kotiva vatani variaka qora kaiqa kaara kia vikaqaa uva vataraitiro, viva Karaitira kaiqara iriharo vaiinti nahenti vataake maateraigireva auti vaira. Vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiate tiro, Kotiva tinavu kaamatero noraiqama kaimanta tenavu vuru vaiinti nahenti vi uvara tiva nimi vaunara.

20 Tenavu Karaitira autuqaa vira uva vare anuraro Kotiva naivano tinavu noqaahairo ni uva tiva nimi vaintemake, tenavu vira uva ni tiva nimi vaunara. Tenavu Karaitira autuqaa ike mpo tiha, Kotira qaqi kaivaro ni hampata vohaa maateraigiharo variarire ti vaunara.

21 Karaitiva kia qora kaiqa vararaitiro vauvaro Kotiva tinavuarao tiro, tinavu qora kaiqa uva Karaitiraqaa vuru vatovaro Karaitiva tinavu qora kaiqa uva varero vuru qutu vurara ti, tenavu Karaitira vataake vohaa vauraro Kotiva kia tinavuqaa uva vataraitiro, tinavu avuqavuqama timitaimanta vaunara.

6

Tenavu ni kahaqirera airi maara varaqi vi vaunarave tura

1 Tenavu Kotira vataake kaiqa vare vaurauka vaiha tenavu niara ike mpo tiha, Kotiva ni aaqurihama nimiteharo kogema nimite vai okarara, hauri ne virara qumina haikave tivorave, turo. 2 Kotiva mintima tiro:

Te ni aaqurihama nimateha koqema nimitauna entaraqaa te ne uva tiara irunarave. Te ni kuvantuke nitauna entaraqaa te ni nitaunarave, tura. (*Aisaiia 49:8*) Ho iriate, Vate Kotiva ni aaqurihama nimateharo koqema nimitaaina entavama vaivo. Vate Kotiva ni kuvantu kero nitaaina entavama vaivo, turo.

³ Ne tinavu kaiqara iriha tinavuqaa uva vatevorave tivakeha tenavu kia hampi kaiqa vare vaunara. ⁴Tenavu kia mintiraiti, vo enta vo enta tenavu variqi viha ne tinavuara vika Kotira kaiqa vaiinti tarukama variavo tiate ti, tenavu avivinamake variqi vi vaunara. Mintimake variqi viha aihavi haikara vare vauna entarave, maara vare vauna entarave, tinavu qoraiqama timite varia entarave, tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake variqi vi vaunara.

⁵ Tinavu navutaaka tinavu kaavu humiqake vateve, tinavu karapuhiqi verakeve, tinavu ututeha ruqutuke vateve, mintiaqi vi variamanta tenavu vukaari utiha kaiqa varaqi vihave, entaqi kia koqemake vaitaqi vihave, karara voqamake hantuqa hari vaimanta variqi vihave, mintiaqi vihavata, tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake variqi vi vaunara.

⁶ Ne tinavuara vika Kotira kaiqa vaiinti tarukama variavo tiate ti, tenavu koqe kaiqagai varaqi viha, koqe avu aatoqai iriqi viha kia vaaka arara itaraiti, vokiakavata koqema nimitaqi vi vaunara. Kotira Maraquravano tinavuqi vaimantara ti, tenavu vaiinti nahentiara quqaa muntuka vateha variqi vi vaunara.

⁷ Quqaa vakaakaqai tenavu tiva nimiqi vi vaunara. Kotira nai vira kempukaqohai tenavu vira kaiqa vare vaunara. Vaiintivano huru veva totainantemake, tenavu kauqu tanarainivata, kaanaaqainivata, Kotiva avuqavu ni vai okarara totaqi vi vaunara.

⁸ Hini kiaka tinavu hutu viriniqamake variamanta hini kiaka tinavu hutu vatainiqamake variara. Hini kiaka tinavu hutu tuahera keha tinavuara koqe vaiintive ti variamanta hini kiaka tinavuqaa qora uva vate variara. Vika tinavuara una uva ti variakave tiamantavata, tenavu quqaa uvaqai ti vauraukama vai.

⁹ Hini kiaka tinavuara kia ni tavaunarave ti variamanta hini kiaka tinavuara ni tavaunarave ti variara. Hini kiaka tinavuara qutu vuavo ti variaveravata, tenavu qaqi variqi vi vaunara. Vika tinavu ruqutuqi vihavata, kia tinavu ekaara aru taiqake variara.

¹⁰ Vo haika vo haikavano tinavu muntuka qoraiqama timite vaimantavata, tenavu quahakeqai variqi vi vaunara. Tenavu vehi vaiinti vaihavata, tenavu uva tunaraqaahai airi vaiinti nahenti koqe haika vare variara. Tenavu kia

airaira vataurauka vaihavata, tenavu naaruvaini airi airaira vataariraukama vai.

¹¹ Mpo, Korinti vatanaakao, tenavu kia vo uva kukeqaraiti, ekaa uva qoqaa ni tiva nimi vaunarave. Tinavu muntukavano ekaa niarama vaivo. ¹² Tinavu muntukavano niara vaimanta tenavu kia ni toma nimitaraiti vauramantavata, neqai tinavu toma timite variarave.

¹³ Te tenta vainti tiva nimi vaunantemake, nivata tiva nimi vaunara. Tinavu muntukavano niara vainantemake, nevata tinavuara muntuka vataata.

Ihurara kia quqaave tika hampata kia variqi vuate tura

¹⁴ Ne Ihura uva iriaka hauri ne kia Ihura uva iriaka hampata vohaaraqai vaiha nai varate nai varate ivora. Nantiakeroe koqe haikavanovata qora haikavanovata vohaa tampamaviro variqiro vuanaro? Kia ho mintianaro. Nantiakeroe aatitairavavata, konkiraiqiravavata, vohaa tampamaviro variqiro vuanaro? Kiama ho mintianaro.

¹⁵ Karaitivavata Sataanivavata nantieakee vitanta vohaa uva vatevarave? Karaitirara quqaave tiravavata, kia Karaitirara quqaave tiravavata, vitanta hoe vohaa avu aato iriqi vivarave?

¹⁶ Hoe Kotira Naavuqi una variqanavu maraquravata vuru vataivaro varianarove? Aqao, Kotiva qaqi variqiro vi vaiva vaimanta tenavu vira naavuma vauro. Kotiva nariara mintima tiro:

Te tenta vaiinti nahenti vataake vairera vika nivutaini variqi viha te vika Variqavano variari vika ti vaiinti nahentima vaivarave, tura. *(Wkp 26:12)*

¹⁷ Viva minti tivakero Noravano qaiqaa mintima tiro:

Ne qaqi vaiinti nahenti mini ke, ne nentaraqimake ani variate. Ne qora haika kia utu vararaiti, variqi vi vaiqe te ni ntita varaare. *(Aisaiaa 52:11)*

¹⁸ Te ni qoka variari ne ti maaqu raavurama vaivarave. Te Noravano ekaa kempuka vataurauka minti tunarave, tura. *(2 Samueri 7:14)*

7

¹ Ho ti navunaao, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero vi uvara tiharo tinavuara iriharo tiva tairara ti, kaiqenavu tentanavu vaataqaave muntukainive qoraiqama timitaaina haikara hiqamake, Kotira aatu qetaqi viha koqe kaiqaqai varaqi vuari.

Ti muntukavano niara koqe imanta vaunarave tura

² Mpo, ne kia tinavu toma timitaraiti, tinavuara muntuka vateha variata. Kia tenavu vo vaiinti qoraiqama amitevaunarave. Kia tenavu vo vaiinti qoraiqama amitaauraro hampi aaraqaa ni vairave. Kia tenavu vo vaiintivano i

haikara unaqaraiqamake vare vaunarave. ³ Ho te minti tiha kia niqaa uva vatareravauve. Te vi uvarara vaaka ni tiva nimunara: Tinavu muntutavano niara noraiqaakero vairara ti, ne qaqi variqi vi entarave, ne qutuvi entarave, tenavu ni hampatama variqi virera.

⁴ Ti muntutavano niara qihaaqama kero vaimantara ti, te kia qetaraiti, tenta uva vutuke ni tiva nimi vauro. Te ni mahutaqai ti vaunara. Maaravano tiqaa qovaraiqi vaimanta kia te virara noraiqaake iriraiti, niara iriha ti muntukaqi-hairo koqe i vaimanta voqavata quaheha vaunara.

⁵ Tenavu Masedoniaini orure qaqi mini vairare tiavaurarovata, hihai hihairo maaravano qovaraiqi vauvaro tinavu muntutavano qete vaumanta variavaunara. ⁶ Ho Kotiva muntuka qoraiqi vai vaiintika muntuka kuquqama nimate vaiva, viva vi entara tinavu muntutavata kuquqama timiteharo Taitaasira tenavu variavaunaini atitovaro orurora.

⁷ Kia tenavu Taitaasiva ururoraraqai quahaunara. Viva ni hampata vaumanta ne vira muntuka kuquqama amito uvara Taitaasiva tinavu tiva timimanta tenavu vi uvaravata iriha quaheha vaunara. Taitaasiva ne tinavu tavaataa imanta varia uvara, vi uvaravata tinavu tiva timimanta irunara. Ne anomake mpo ike tiha, Kia tenavu mintiataara minturo, tia uvaravata, ne tiriara noraiqaake iri variaravata Taitaasiva tiva timimanta irunara. Taitaasiva ekaa vi uvara tiva timimanta iruraro ti muntutavano voqamakero quahe vaimantama vaunara.

⁸ Tota te qaraqihai ni tiva nimuna uvara kaara ni muntutavano qoraiqumanta vaurara ti, te vi entara tiha, Vi qarara kia ni nimi taataara vaimanta ni nimitauro, tiavaunara. Ho viragaahai te tavauraro ni muntutavano vahuqaqai qoraiqurara ti, te vi qarara vara kaavaunarara kia qaiqaavata mpo ike tiraiti, ⁹ te virara quahehama vauro.

Vi qarava ni muntuka qoraiqama nimitora, kia te virara quaheha vairaiti, te ni muntutavano qoraiquraqaahai ne qora aara qaqirakora, virarama te quaheha vaunara. Kotiva qaqi kovaro ni muntutavano mintimakero qoraiqama vurara ti, tenavu tura uvava kia ni qoraiqama nimitora.

¹⁰ Vaiintivano muntuka qoraiqiraro tiharo mpo, Kotira uva kia raqa kaataara raqa kauro, tirava qora aara qaqira kairaro Kotiva vi vaiintira homa kuvantukero vitaanaro. Vaiinti vovano qumina vataihainaa uva okarara iriqiro vi vairaro vira muntutavano qoraiqirava kiama vira ka-haqama amitairaro viva ekaarama qutu vuanaro.

¹¹ Ho tavaate. Kotiva qaqi kovaro ni muntutavano qoraiqama vurara ti, ne kia vi vaiintiva qora kaiqa varora qaqi

karaiti, ne vaakama qora okara vira nenta avutaqihai taiqa kareka auti vaiha vi vaiintira ati vaura. Ne tiha, vi vaiintira qora kaiqa kaara Kotiva tinavugaavata uva vataantorave tivakeha ne tiriara viva maini tinavu hampata vaiharo vi uvara avuqavuqama timitairaqe hove tiataarave ti variara. Ho ne minti mintima keha vi uvara kempukaiqama keha avuqavuqi variamantara ti, te tavauraro ni okaravano koqe okaraqaima vaira.

¹² Te tota vi uvara qara ntihamo kia te qora kaiqa varo vaiintirara iriraiti, kia te vi vaiintiva qoraiqama amito vaiintiraravata iriraiti, qara ntuva nimitaavaunara. Ne Kotira avuqaa vaiha tinavuara ni muntukavano voqamakeru vairara kankomake iriate ti, te vi uvara ni qara ntuva nimitaavaunara.

¹³ Ne ti qaraqihainaa uva ho iriarara tiro, tinavu muntukavano koqe imanta vaunara.

Tenavu Taitaasira atitaavauraro ne varianaini vumanta ne vira muntuka qihaaqama amitovaro vira muntukaqihairo koqe i vaurara ti, tenavu viraravata irihama quaheha vaunara. ¹⁴ Te ni mahuta Taitaasira tiva amiavauraro viva ni hampata vaiharo tavomanta ne quqaa mintimake varia vaiinti nahentika variarara ti, kia te kaurira haika vare vaunara. Tenavu quqaa uvaqai ni tiva nimateha, ni mahutavata tiva amiavauna uvaravata Taitaasiva tavovaro ekaa vi uvava quqaa uvaqaima vaura.

¹⁵ Taitaasiva ne varianaini oruromanta ne vira quahama amiteha vira vevaaraini vaiha vira uva koqemake iri vaurara tiro, Taitaasira muntukavano niara voqavata vaira. ¹⁶ Virara iri vauraro ti muntukavano niara paru iro vaimantara ti, te quaheha vaunara.

8

Parumakeha nenta qata vakaa kahaqiate tura

¹ Ti qata vakao, vaiinti nahenti Masedoniaini vo vatuka vo vatukaqi variaka Kotiva vika koqema nimitaimanta varia uvara, ni tiva nimiari iriata.

² Vihainaa vaiinti nahenti variqi vuvaro nora maaravano vi vaiinti nahentika avatareva qovaramavi vaumanta vi vatanaaka vehi vaiinti nahenti kia airi airaira vataaka vaihavata, vika Kotirara quahaqi viha, viraqaahai vika vokuka kahaqireka kia nai u haikara tuqaramake tuataraiti, paruma keha tinavu timumanta tenavu vare muntu vokuka nimiavaunara.

³ Te quqaama turo. Vika vokuka kahaqireka iha, ho monu nimihavata, vika qaiqaa voki monuravata tinavugaa vara komanta tenavu vare muntu nimiavaunararama turo. Kia

te kempukaiqamake tiavauramanta vika náivano mintiataa umanta mintiakeha nimurave.

⁴ Vika náivano tinavuara mpo tiha, Tenavuvata Kotira vaiinti nahenti vokiaka Iutiaini variaka kahaqama nimitar-erave, tura. ⁵ Tenavu hoqare vikara tiha, Vika inaara monu tinavugaa vara kaiqe tenavu vare muntu nimirerave, tivake tavaauramanta vi vatanaaka airi monu tinavugaa vara komanta tenavu vare muntu nimiavaunara. Vi vatanaaka tota Kotira kaiqagai vararerave tivakeha vika ekaa ná naane Kotira ami, viraqaahai vika tinavuara tiha, Ne tinavu Kotira kaiqa vara amite vai aarara humiqaiqe varaare, tura.

⁶ Masedonia vatanaaka mintima keha Iutiaini variaka kahaqireka monu nimurara ti, tenavu Taitaasirara tiha, Are Korintini avuni hoqarama kera monu ruvaquma kareva vuanarara tira, are qaiqaa mini anirantera, vi kaiqara aaqurihama nimitena kaiqara, monu varena kaiqara vuru taiqa kaane, ti. Minti tivake tenavu Taitaasira ne varianaini atitehama vuana vaina ti vauro.

⁷ Ne vo kaiqa vo kaiqa koqema keha vare variakave. Ne Karaitirara kempukaiqaake iriqi vi variakave. Ne vira uva koqemake ti variakave. Ne vira uva okara kankomake iri variakave. Ne voka voka kahaqireka auti variakave. Ne tinavuara muntuka vateha variakave. Ne minti minti variarara ti, te niara tiha, Ne Iutiaini variaka aaqurihama nimitareka iha, paruma keha nenta monu nimiate, turo.

⁸ Minti tihama te kia niara kempukaiqamake monu kaate turo. Vaaka te Masedonia vatanaaka koqemake ná monu nimia okarara ni tiva nimuro. Te minti tihama ni muntukavano quqaiqama kero vokiakara vainara avatamake tavarera.

⁹ Tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu aaqurihama timitero koqema timitaira, nevata virara iriara. Viva ekaa vo haika vo haika vate vaiva vaiharovata, viva niarao tiro nai vehiqama vura. Viva vehiqama vuraqaahai ne ekaa naaruvaini vai haikara varekama variara.

¹⁰ Kia te niara kempukaiqamake tiraiti, tenta irike niara mintima ti: Tuvana ihi ne naane monu ruvaquma kareka hoqarama tora. Ne naane mintiataa umanta minturara ti, ne vi kaiqara varaqi vi, vuru taiqa kaata.

¹¹ Ho vate te niara tiha, Vi kaiqara varaqi vi, vuru taiqa kaate, turo. Hoqare ne vi kaiqara varareka iha quahontemake, vi kaiqara vara vuru taiqa kaate, turo. Ne monu airi vataivera, airi monu nimiata. Ne kia airi monu vataivera, inaara monuqai nimiata. ¹² Ne inaara monuqai vateka vi monura parumake nimivera, Kotiva kiama niara nora monu nimiataarave tiraitiro, virara hovema tianaro.

13-14 Kia tenavu niqaa nora maara vatehama niara nora monu nimiate tivakeha vo vatanaakara inaara monuqai nimiate ti vauro. Ne maa entara airi haika vateka vaiha homa rairake kia airi haika vateka kahaqivara. Naantiara ne kia airi airaira vateka vaimanta vika vi entara airi airaira vateka vaiha nintavata kahaqivara. Ne mintimake nai kahaqi nai kahaqamaqi viha homa nevata vikavata vohaa qaramake vaivara.

15 Ne monu rairake nimi okarara irihama Kotira vukuqi haaru qara ntuvato uvara iriha variata. Kotira vukuqi mintima tiro:

Airiqamake manaa kara nuntu varoka neva hoqai vauvaro kia airiqamake manaa kara nuntu varoka vika nevavata vohaa qarama kero hoqai vaurave, tura. *(Katu Varora 16:18)*

Taitaasivavata ne ianaini virevave tura

16 Kotiva Taitaasira kahaqama amitaivaro vivavata tinavu aanarero ni kahaqireva quahakero kahaqianaro. Taitaasiva minti vaimantara ti, tenavu Kotirara kogeve ti vaunara.

17 Tenavu Taitaasirara ni kahaqiarire turaro viva vi uvarara quaha kero, viraqaahairo viva ni kahaqiataa ivaro tiharo, Te vika oru tavarerave, tiro.

18 Ho tenavu vaiinti vovata atitaariraro viva Taitaasira vataakero vuanaro. Viva koqema kero Karaitira vakaaka tiva nimi vai vaiintiva vaimanta Kotira vaiinti nahenti vo vatuka vo vatukaini variaka virara koqe vaiintive ti variara.

19 Ho vo uvavatama vairo. Vi vaiintiva tinavu airuqama timiteharo tinavu kahaqi viraqe tenavu ruvaaqumate monura vare [Jeruharemini], vuru kaare ti, vika vira kaama taara. Kotira autuvano virini qiarire ti, tenavu vi monura varakeha rairake vaunara. Mintihama tenavu vehi vaiinti nahentiara noraiqaake iri vaunarara nivata numiqarera.

20 Naantiara vokika tinavuara monu varakeha hampi rairake nimi variavo tivorave ti, vi vaiintira Taitaasira vataake atitarera. 21 Tenavu avuqavuqamake vi kaiqara vi kaiqara varaqi virera. Kia tenavu Kotira avuqaaqai vaiha mintiraiti, tenavu ekaa vaiinti nahenti nivuqaavata vaiha mintiaqi virera.

22 Tenavu vitanta nititehama vaiinti vovata atitarera. Tenavu airi tataa vi vaiintira avateha tavauraro viva vaiinti nahenti ho kahaqiariravama vairo. Vira muntukavano niara qihaaqama kero vaivarora tiro, viva quaha keharo ni kahaqiariravama vairo.

23 Te Taitaasirara tirera. Viva ti vataakero kaiqa vare vai vaiintivama vairo. Viva ti vataakero vaiharo ni kahaqiataa ivaro ni kahaqi vaira. Te vo vaiintitanta vaaka tunatantara tirera. Ihura vaiinti nahenti vo vatuka vo vatukaini variaka

vitanta tinavu kahaqama timiteha ni kahaqiate ti, vika vitanta vara himpimake kaamateha nitite. Vitanta kaiqa vareraqaahairo Karaitira autuvano noraiqama vuanaro.

²⁴ Vinavuka ne vainaini oruraimanta ne vinavuka nitake koqema nimitaivaro te niara tuna uvava vivauma variarira. Ne vinavuka koqema nimitaimanta Ihura vaiinti nahenti vonaini vonaini variaka niara tiha, Quqaama ni muntukavano tinavuara vaivo, tivara.

9

Parumake monu nimi okarara tura

¹ Ne Kotira vaiinti nahenti kahaqama nimite varia okarara ho iri tavaarara ti, te vi okarara qumina qaiqaa ni tiva nimirera qara ntuarora.

² Te tavauramanta ni muntukaqihairo voqamake vika kahaqiataa imanta ne Iutiaini variaka kahaqi variara. Te ni mahuta Masedonia vaiinti nahenti tiva nimiha tiha, Akaiaini variaka tuvana ihiaa vaiha monu qeramakeha Iutiaini variaka nimoreka auti variarave, tiavaunara. Te minti tivake ni mahuta tiavaunarara ti, Masedonia vatanaakaqihai airitahaa vikavata quaha keha monu qerama vatareka auti variara.

³ Te vi vatanaaka tiva nimiha ni mahuta tiavauna uvava qumina uva variantorave ti, ne te tiainantemake qerama vate variate ti, vaiinti vonavu ne vainaini nititaari vivara.

⁴ Te kia vinavuka naane nititaraiti, te Masedonia vaiintinavu hampata ne vainaini oru vi tavaari ne kia vi haikara ruvaqumake qerama vataivera, te niara vika monu qeramake vatevarave tuna uvava qumina uva vairamanta te vira kaara kaurira haika varaari nevata kaurira haikama varevarave.

⁵ Mintiantorave ti, kaiqe te maa vaiintinavuka naane nititaari vinavuka tinavu avuni orure, ne vi monura rairake nimirave tivataara, vinavuka vi monura ruvaquma vataiqe tenavuvata mini oruntarera. Ne mintima keha vi monura qerama vataiqe te orunte tiha, Kia niara kempukaiqaake turamanta ne mintiavo, tirara. Te niara, Vika paruma keha monu tiqaa vara kaamanta muntu nimuro, tirara.

⁶ Maa uvara kankomake iritaata. Kara taaraiqa ututairava kara taaraiqaqaima qantu varaanaro. Airi kara ututairava airitahaama qantu varaanaro. ⁷ Vi okarara irihama monu paruma keha nimiata. Ne vohaiqa vohaiqavano aato irikeha te vi monura homa nimirarave tivakeha vi monura nimiata. Ne kia nimiataa ira nimivora. Ne tinavuara vinavuka kempukaiqamake nimiate tiaverama nimuro tivora. Vaiinti

vovano quaha keharo nimi vai vaiintira Kotira muntukavano virarama vairo.

⁸ Kotiva homa ni tuqimakeru koqema nimitaqiro viramanta, ne kia vo haikaravata aavoqiraiti, ne ekaa enta vokikavata ho kahaqiha koqe kaiqa vara nimitaqi vivara.

⁹ Kotira vukuqi mintima tiro:

Vehi vaiinti nahenti paruma keharo nimi vaiva vairamanta viva koqe kaiqa vara nimite vai kaiqara kia tauru karaiti, ekaa enta iriqi vivarave. tura. *(Ihi 112:9)*

¹⁰ Vaiintivano kara utukero qantukero naarire tiro, Kotiva kuvukanaa ami vaiva, vivama ni kahaqi vairamanta ne koqe kaiqa voqavata varaqi vivarave.

¹¹ Kotiva ni airi haika nimiramanta viraqaahai ne airi haika vateha homa vo enta vo enta paruma keha vaiinti nahenti kahaqama nimitaqi vivara. Ne mintimaqi vimanta airi vaiinti nahenti Kotirara koqeve tivaqi vivara.

¹² Ne Kotira vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi viha ne kia vikaqai kahaqama nimitaqi vivara. Ni kaiqaqaahai airi vaiinti nahenti Kotirara koqeve ti okarava uri aatara keroma varianaro.

¹³ Ne vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi vimanta vokika ni okara kankomake taveha Kotira autu tuahereha vika niara mintima tivara: Ike, vika Karaitira uvara quqaave tivake vi uvara koqemake iriqi vi variakave, tivara. Vika niara tiha, Vika tinavuvata vokiakavata paruma keha nai ia haikara rairake timi variakavema, tivara.

¹⁴ Vika minti tivaqi viha niara tiha, Kotiva vika uritarakero koqema nimite vaivo, tivake niara iriha muntuka vateha Kotira aaramaqi vivara.

¹⁵ Kotiva nai Maaqu uritarakero vai vaiintira tinavu timirara ti, kaiqenavu Kotirara koqeve tiha vira quahama amitaqi vuari.

10

Hampi uva ti vau vaiintinavuka Poruva nai vika tiva nimura

¹ Ne hini kiaka tiriara tiha, Poruva tinavu aaqanto vaiharo geteharo qihaaqama keharo uva ti vairave. Viva niaraini vaiharo kempukaiqama keharo uva ti vairave, ti variara. Ne minti ti variara te virara ninta tiva nimirera. Karaitiva kia arara itaraitiro, qihaaqamakeru uva ti vairara ti, tevata qihaaqamake vaiha nintavata tiva nimirera.

² Te ni minti tiva nimiha tavauramanta niqihai vo vaiintinavu tinavuara tiha, Vinavuka vataihainaa uva okarara irihama kaiqa vare variavo, ti variara. Ho ne rauriha variate. Vika mintimake hampi uva ti variara kaara te

homa ne vainaini orure kempukaiqamake uva tirarave. Te kempukaiqamake uva tiataa iraqevata, te kia mintimake tirerave.

³ Quqaama tenavu maa vataraqaa variqi vi vaunara. Tenavu maa vataraqaa variqi vihavata, kiama maa vataraqaaahainaa auvihehavaa varakeha iqoka raquqi viraiti, ⁴ tenavu aahuva auvihehavaa varakeha viraqohai qora haika vataake raquqi vi vaunara. Kotiva nai auvihehavaa timimanta tenavu viraqohai iqoka raquqi viha qora okara kempuka vo kempuka vo kempuka aataraqi vi vaunara. Vaiinti vovano tinavu uva aatara kareva una uva tirera, homa tenavu Kotira kempukaqohai vira uva aatara karara.

⁵ Vaiinti nahentiara Kotira okarara kankomake irivorave ti, vo uva vo uva okaraqohai kuvai nimate vaivera, tenavu Kotira kempukaqohai homa vi uva okarara vara quminaiqama karara. Nana nana hampi uvavano tinavu avu aatoqi vaimanta tenavu Kotira kempukaqohai vi uvara vi uvara qaqini varake Karaitira uvaqai iriqi vi vaunara.

⁶ Tenavu ni veka vaiha tavaari ne tinavu uva ho iriqe, viraqaahai tinavu uva kia iri vaiintika vika vo okarama numiqa kararave.

⁷ Nenta tave haikara kankomake tavaata. Niqihairo vovano nariara tiharo, Te Karaitira vaintima vauro tirera, vi vaiintiva kankomakero irikero tinavuaravata mintima tiarira: Vinavukavata Karaitira vaintinavu variavo, tiarira. Vi vaiintiva vaintemake, tenavuvata Karaitira vaintiqamavi vaunara.

⁸ Tinavu Noravano tinavu noraiqama kaimantara ti, tenavu niqaa raqikiqi vi vaunara. Kia te ni qoraiqama nimitarera niqaa raqikiqi viraiti, te ni kahaqama nimitarera niqaa raqiki vi vaunara. Te minti unarara ti, te niqaa raqikiaina uvara qaiqaa qaiqaavata tiva nimiqi viha, kiama kaurirarave.

⁹ Te kia ni naatu itaarireravauve vo uva vo uva nini qara ntuva nimate vaunara. ¹⁰ Vokiaka ti hutu vataini qarire ti tiriara tiha, Poruva qaraqihairoqai kempuka uva ti vaivo. Viva tinavu tivuqaa uqerara vaiinti vaiharo uqerara uva qumina uvaqaima ti vairave, ti variara.

¹¹ Vi uvara ti variaka aato kenko tira iriata. Tenavu niaraini vaiha qaraqihai tunantemake, tenavu ni nivuqaa-vata vaiha vohaa vi uvaraqai tirerave.

¹² Vi uvara ti variaka nai nutuqai tuahera keha tenavu nora vaiintima vauro ti variamantavata, tenavu qetakeha kia vika tiantemake ti vaunara. Vika nai uvaqai iriha, naiqai taveha tenavu koqe vaiintima vauro ti variara. Minti ti varia vaiintika kia avu aatovata vaimanta variara.

¹³ Hauri tenavu vo vaiinti kaiqara iriha tentanavu autu tuahera kaarora. Kotiva tinavu timitai kaiqaraqai tenavu tivaqi virera. Kotiva ni nivutaini kaiqa varaate tivera, tenavu ni nivutaini vaiha vi kaiqara vare vaunara, viraraqai tivaqi virera. ¹⁴ Kia tenavu Kotiva qioqama tora raqake ne varianaini oru yuavaunaravauve. Kotiva tinavu kaamatero tititomantara ti, tenavu koqe vakaaka Karaitira vakaaka vuru ni tiva nimiavaunara.

¹⁵ Kotiva tinavu timitai kaiqara kia tenavu vira aatarake vo vaiintinavu kaiqa vare variarara iriha, tentanavu hutu tuaherake vaunaravauve. Tenavu Kotiva tinavu timitai kaiqaraqai varaqi viha niara tiha, Vika koqemake Karaitira uva iriqi vi vaiqe viraqaahai tenavu vika nivutaini nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa ho vararave, ti vaunara.

¹⁶ Ne kempukaiqaake Karaitira uva iriqi vi vaiqe tenavu homa ni mini ke, vo vatani Karaitira uva tiva nimirera virara. Vovano naane Karaitira kaiqa vara amitaira hauri virara tenavu tentanavu mahuta tiha vi kaiqara tenavuma vara tauro tiarora. ¹⁷ Kotira vukuqi mintima tiro:

Vaiintivano nai kaiqara iriharo nai mahuta tiantorave.

Vi vaiintiva Kotiva vo kaiqa vo kaiqa vare vainarara iriharo Kotira mahuta tiva amitaqiro vuarire, turave. *(Ieremaiaa 9:24)*

¹⁸ Vaiinti vovano nariara tiharo, Ti kaiqa koqe kaiqama vaivo, tirera, vira uvavano qumina uvaqaima varianaro. Noravano vaiinti vorara tiharo, Ai kaiqa koqe kaiqama vaivo, tirera, vi vaiintira kaiqavano koqe kaiqama varianaro.

11

Una uva maara ti variaka uva iriqi vivorave tura

¹ Ne ti qaqi kaiqe te inaaraiqa tenta mahuta tiari. Ne ti qaqi kaiqe maa uvara tiari. ² Kotiva intemake, tevata ne hampi aaraqaa vivorave tivake, niqaa raqikiqi vi vaunara. Koqemakero vai varaatara qorainti amitaantemake, te ni qorainti vohaiqa kaama nimate, ni ntita vare Karaitiraini vuru karera.

³ Te ni Karaitiraqaa iratarera auti variariraro vovano ni qoraiqama nimitaantora. Haaru vetanto entaqaa memaruvano uqerara uva tuvaro Evaava vira una uvara quqaa uvave tuntemake, nevata vo vaiinti una uvara quqaa uvave tivake, viraqaahai kia Karaitira uva iriqi vivora. Te virara getehama vai.

⁴ Vo vaiintinavu ni nivutaini anire Karaitirara hampi uva ni tiva nimi variamanta ne kia vika qioqama karaiti, qaqi kaimanta tiate ti variara. Vinavuka kia tenavu vutuke Karaitirara tunantemake tiraiti, vinavuka vo Karaitirara ni

tiva nimi variara. Ne Kotira Maraḡura varaaka variamanta vika vo maraḡurara hampi uva ni tiva nimiha, vika kia Karaitira vakaaka vutuke ni tiva nimiraiti, virara hampi uvaḡai ni tiva nimi variamanta ne vikara kia ḡioḡama karaiti, quaheha ḡaḡi kaimanta tiate ti variara.

⁵ Ho iriate. Vo vaintinavu unaḡaraiḡamake tiha, Kotiva tinavu noraiḡama kaimanta tenavu avuniḡamake vauro ti varia vaiintika variamanta, kiama te vinavuka vevaaraini vauro.

⁶ Kia te koḡemake uva ti varia vaiintika uva tiantemake uva tihavata, te Kotira uva okara kanko kaankomake iri vauraukara ti, te vo enta vo enta vira uva vutuke ni tiva nimi variavaunara.

⁷ Te Kotira uva koḡe vakaaka ni tiva nimihama kia koḡaa ni naariraiti, vi entara te ni nutu viriniḡama keha tenta hutu vatainiḡama ke variavaunara. Te mintiaḡi vi variavau-narara ne virara ḡora kaiḡama vare vaivo tivarave? Kia ho minti tivara.

⁸ Vi entara te ni nivutaini kaiḡa vareha kia te ni monu-vata naariraiti, variavauramanta Kotira vaiinti nahenti vo vataini variaka koḡaa ti timi vaumanta te muara vaiinti voḡaantemake, vika monu vareha ni nivutaini vaiha Kotira kaiḡa varaḡi vi variavaunara.

⁹ Vi entara ni nivutaini variḡi vuavauraro ti monu taiḡa vumanta kia te niara ti kahaḡiate tiraiti, variavauramanta ti ḡata vakaukavara Masedoniaihai viri vo haika vo haika kia vataavauna haikara kahaḡama timitomanta varaavaunara. Haaru mintunantemake, naantiaravata maara ni nimitaarave tiha kia te vo haikaravata naarirerave tirara.

¹⁰ Te Karaitira ḡuḡaa uva ti vaurauka vaiha tenta kauḡu aiḡiḡaa aḡuke tiha, Te tenta mahuta tihama te kia niḡihai vo haikavata naari vaunarave, turo. Kia ho Akaia vataihainaa vaiinti vovano vi uvara ḡioḡama kaanarove.

¹¹ Ti muntukavano kia niara vaimantae te minti turo? Aḡao, Kotiva kankoma kero irivaro ti muntukavano niara vaimantama vaunara.

¹² Vo vaintinavu unahaa tiha, Kotiva tinavu noraiḡama kaimanta vira kaiḡa vare vauro, ti variaka, vika vaiinti nahenti nivuḡaa vaiha nái nutu tuahera kareka auti vaiha, tinavu hampata vohaa vai aararavata rante variara. Vi aarava variantorave ti, te kia ni monu naariraiti, ḡaḡi variḡi virera. Te mintimaḡi vuari vika kia ho tiha, Tenavu Porura aanare niḡihai monu varakeha Kotira kaiḡa vare vauro, tivara.

¹³ Karaitiva kia vi vaintinavuka noraiḡama kaimanta vinavuka unahaa tiha, Karaitiva tinavu noraiḡama kaikave, tivakeha unaḡaraiḡama keha vira kaiḡa varaḡi vi variara.

¹⁴ Kia te vi vaiintinavuka una kaiqara ravuku virara. Sataanivavata unaqaraiqama keharo *enseli* koqeva ataa intemakero ni vaira. ¹⁵ Vi vaiintinavuka vira kaiqa vaiintinavu variarara ti, vinavuka Sataanira aanare unaqaraiqama keha avuqavu ni varia vaiintika aanare ni variara. Vinavuka hampi kaiqa varera kaara nai qora koqaa varaiqe te huvuqo-rave tirara.

Porura qoraiqama amitaqi vi vaurara tura

¹⁶ Te ni tiva nimuna uvara qaiqaavata vi uvara ni tiva nimirera. Kia vovano tiriara kia avu aato vataa vaiintive tiarira. Ne tiriara kia avu aato vataa vaiintive tivera, ne ti qaqi kaiqe te kia avu aato vataa vaiintika vaiha te tenta autu tuahera kaare.

¹⁷ Te tenta autu tuahera karera iha, kia Noravano „Karaitiva„ tinantemake tireravauve. Te kia avu aato vataa vaiinti voqaara vaiha tirera.

¹⁸ Airi vaiinti vataihainaa okarara iriha nai mahuta ti variarara ti, tevata vika aanare tenta mahuta tirera.

¹⁹ Ho quqaama ni avu aatovano koqe avu aato vaimantara ti, ne quahakeha kia avu aato vatauka hampi uva ti variara irireka auti variara. ²⁰ Ike, te tavauramanta vaiinti vonavu anire niara tinavu paanaa kaiqa varaate tivakeha, ne ia monuravata airairavata varake namakeha, niara vihi vaahi tivaqi viha, ni auruvuta ruqemake variamanta ne vinavuka qaqi ke variamanta minti variarave. Ne vi vaiintika qioqama kaataara vaimanta ne kia minti variarave.

²¹ Ike mpo, te kaurihama goqaa ni tiva nimirave: Tenavu ni hampata variavauna entara tenavu uqerara vaiintinavu vaihara ti, tenavu kia vi vaiintinavuka aanante ni qoraiqama nimite variavaunara.

Vo vaiintinavu nai mahuta tiha nai nutu tuahereha variarara ti, kaiqe kia qetaraiti, tevata vika voqaantemake tiari. Te minti tihama kia avu aato vataa vaiinti voqaara tirera.

²² Vi vaiintinavuka nai mahuta tiha, Tenavu tentanavu kaivaqaukavara uva Hiparu uva ti vauraukave, ti variara. Ho tevata Hiparu uva ti vauraukave.

Vinavuka tiha, Tenavu Isareri vatanaaka vauraukave, ti variara. Ho tevata vohaa vi okaraukaqaima vauro.

Vinavuka tiha, Tenavu Eparahaamiva kuvuarama taikave, ti variara. Ho tevata mintima vauraukave.

²³ Vinavuka tiha, Tenavu Karaitira kaiqa vaiintima vauro, ti variara. (Te minti tihama kia avu aato vataa vaiinti voqaantemake ti vai.)

Vinavuka tenavu Karaitira kaiqa vaiintima vauro ti variara. Ho te vinavukavata uri aatarake Karaitira kaiqa vaiinti tarukama vauro. Te vinavukavata uri aatarake vukaari utiha Karaitira kaiqa vare vaunara.

Te vinavuka uri aatarake qaiqaa qaiqaavata Karaitira kaiqa vare vauramanta vira kaara ti airi tataa kara-puhiqama ke variamanta variqi vi vaunara.

Ti airi tataa kaavu humiqake variamanta vaunara. Airi enta te qutu vuarirava aumanto vaimanta vaunara.

²⁴ Te Karaitira kaiqa vare variavauramanta Iutaa nora vaiintinavu kauquru tataa ti tauvaqaini 39 tataa *retiqohai* ruqutuqi vi vaumanta variavaunara.

²⁵ Taaramo tataa Romeni vatanaaka kapipiqohai ti kaavu humiqake vatora. Vo enta vo vatanaaka ti origohai harukareka ruqutuqi vi vaura. Te taaramo tataa *sipiqi* namari vaura vi variavauraro *sipivano* namariqi aquvi vaura. *Sipi* vovano namariqi aqu vumanta te vohaa enta aatitoraqaaavata entaqivata varuva namariqi variavaunara.

²⁶ Te Karaitira kaiqa vareha vo vatani vo vatani ni variavauraro huvura namarivano ti raaqu varero ruhiqauke vaura. Muara vaiintinavu aaraini ti veka vaiha ti harireka auti vaura. Tinta vohaa vatanaaka Iutaa vaiinti vonavu ti harireka auti vaura. Vo vatanaakavata ti harireka auti vaura.

Te nora vatukaqi ni variavauramanta ti harireka auti vaura. Te gumina aaraini ni variavauramanta ti harireka auti vaura.

Te varuva namari vaura ni variavauramanta ti harireka auti vaura.

Vo vaiintinavu tiriara unahaa tiha ai qata vakaukave tivakeha ti harireka auti vaura. Te mintiaqi viha Karaitira kaiqa varaqi vi variavaunara.

²⁷ Te vukaari utiha Karaitira kaiqa varaqi viha entaqi airi tataa kia vaitaraiti, Karaitira kaiqa varaqi vi variavaunara. Airi enta te karavata namarivata kia naraiti variqi vi variavaunara. Airi enta ti utavaaqa kia vauvaro iqaravano hari vaumanta variavaunara.

²⁸ Kia vi haikava vi haikavaqai maara timi vaimanta vare vaunara. Vo enta vo enta Karaitira vaiinti nahenti voqi voqi variaka vikaqaa te raqikiqi vi vauraro vi maaravavata tiqaa vaimanta vaunara.

²⁹ Vikaqihairo vo vaiintivano tiharo, Te kia kempukaiqaake Kotira aaraqaa ho virarave, tirera, te virara ike mpo tiha muntuka qoraiqiraqe vairara. Vovano Kotira aaraqaaahairo hiqintiro qora kaiqa varairera, te viraravata iriariraro ti muntukavano qoraiqiraqe vairara.

³⁰ Te tenta mahuta tiarira aaravaqai vairera, te tenta uqerara vaiinti vaunara, viraraqai iriha tenta mahuta tivaqi virera. ³¹ Kotiva Variqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira vira Qovama vaimanta te vira autuqai ekaa enta

tuaheraqi virera. Ho viva kankomakero iri vaimanta te kia niara una uvavauve ti vai.

³² „Ne te uqerara vaiinti vauna okarara iriate ti, te maa uvara ni tiva nimirera:„ Haaru te Damasikusi nora vatukaqi variavauraro King Aretaasira vira vevaaraini vau vaiintiva tiriara vira ravaaqavu vare vuru karapuhigama kaate tivakero vaiinti vonavu nititomanta vinavuka vaantaavura qentiana vaiha tiriara ampeqi vaumantavata, ³³ vokuka ti nora uta rutantutoraqi ntuvake vaantaavura ntoma tonaihai vaati aaqaini ti tuta tutamaqi tuvi muntu komanta te viraqaahai ruqemake vuavaunara.

12

Kotiva Porura umiqo haikarara tura

¹ Te tenta mahuta tivaqi vi variiai naraqaahai kia koqe haikavano qovaraiqiraqevata, te tenta mahutaqi tivaqi virera. Vo vaiintinavu una maara uva ni tiva nimihama nai mahuta ti variarara ti, tevata tenta mahutaqi tiarira aaravama vairo. Ho kaiqe te Noravano tairakaa qovaramako haikara tavaavaunara ni tiva nimiari.

² Haaru te Karaitira vaintivano variavauraro Kotiva ti raraukero tivita varero nai virini naaruvaini vuru kora. Ti maraquraqae vuru korave, te vaata vataake variavauraro ti tivita varero vuru korave, kia te virara kankomake iruro. Kotivaqaima nai virara irivo. Vi entaraqaahai variqi vuavauraro 14 ihinavu aitarora.

³ Kotiva ti tivita varero nai vatuka koqe naini vuru komanta tavaavaunara. Vi entara ti maraquravanoqae vurave, vaata vataakae vuavaunarave, te kiama virara kankomake iruro. Kotivaqaima virara irivo. ⁴ Ti tivita varero nai vatuka kogenaini vuru komanta te mini vaiha vo haika vo haika iriavauna haikara kia te ho noqihai tiva nimiarirava vairo. Ti qioqama taimanta kia te vi haikarara ho ni tiva nimiainara.

⁵ Te mini vaiha vi haikara vi haikara iritaavaunarara irihama, te tenta mahuta tiataa imantavata, kia te minti tirera. Te uqerara vaiinti variainara viraraqai irihama tenta mahuta tirera.

⁶ Te naaruvaini vaiha iruna haikarara tenta mahuta tiarera, kia te avu aato kia vataa vaiintika uva tiantemake tiraiti, te quqaa uvaqaima tirara. Ho kia te naaruvaini vaiha iruna haikarara tenta mahuta tivaqi virera. Te minti tiariraro hauri vaiinti vovano tiriara ike viva nora vaiintivano vaivo tiantora. Ne ti kaiqavata ti uvavata iri taveha viraqaahai ne homa ti okaravata kankomake tavevara.

Auquvano ranteqaintema kero Porura ari vaurara tura

⁷ Kotiva ti tivita varomanta te koqe haika, vo haika vo haika tavaavaurarora tiro, Kotiva tiriara tiharo, Poruva nariara tiharo, Te nora vaiintima vauro, tiantorave, tivakero Kotiva ti vaataini aihavi haikara qovarama kora. Vi haikava auquvano ranteqaintema kero, ti tivaata hari vaimanta vaunara. Sataaniva atitai *enseliva* vi haikaraqohairo ti qoraiqama timite vaimanta vauraukara ti, te naaruvaini tavauna haikarara tenta mahuta tivaqi vuarora.

⁸ Te Nora Vaiintiarao taaramo tataa mpo tiha vi haikara qaqini vara kairaqe ho variare turaro ⁹ viva aqao tiro, Are mintiaqira vi vairaqe te homa ai koqema amitaqi virarave. Are uqerara vaiinti variqira vi vairaqe viraqaahai te homa ai kempukaiqama amitaqi virarave, tiro. Viva minti tivera te aihavi haikara varaqi viha uqerara vaiinti variqi vuainarara viraraqai iriha tenta mahuta tivaqi virera. Te mintiaqi vi vauraro Karaitiva ti kempukaiqama timite vaimanta variqi vi vaunara.

¹⁰ Te Karaitirarao ti, te uqerara vaiinti variqi vuainarara kia noraiqaake iriqi virera. Vokika tiriara vaaqu uva ti vairave, te vukaari utiha vi variainarave, ti qoraiqama timite vaiqe variainarave, maara varaqi vuainarave, te Karaitirarao tiha kia vi haikara vi haikarara noraiqaake iriqi virera. Te uqerara vaiinti variqi vi variariraro Karaitiva viraqaahairo ti kempukaiqama timitaqiro vi vairaqe variqi virera.

Poruva Korinti vatanaakara noraiqama kero irura

¹¹ Te tenta mahuta tihama te kia avu aato vataa vaiintivano tintemake ti vauro. Ho ni kaara te minti tivaqi vi vaunara. Ne ti kaiqara koqe kaiqave tiataara vaimanta ne kia minti ti variara. Ne tiriara qumina vaiintive tivera, maa uvara iriata: Ne vo vaiintinavuara tiha, Vinavuka Karaitiva noraiqama kai vaiintikave, ti variaka, te vinavuka kaiqavata aatarake vauraukama vai.

¹² Karaitiva ti noraiqama kaimanta te quqaiqamake vira kaiqa vaiintima vauro. Te ni nivutaini vaiha kia popohanaara iraiti, vo kaiqa vo kaiqa nora kaiqave, kia tavaa kaiqarave, vare variavauramanta ne ti kaiqa taveha tiriara quqaama Kotiva vira noraiqama kero atitaivo tivakeha, ti okara kankomake tavaataarave.

¹³ Te Karaitira vaiinti nahenti vo vatani variakaqaa koqemake raqiki vaiha niqaae kia koqemake raqiki vaunarave? Aqao, te vikaqaavata niqaavata vohaa qaramake raqikiqi vi vaunara. Te ni maara nimiarorave tivakeha, te ni kia karave vo haikave naari vaunara. Te kia minti tiraiti, niqaa qaqi koqemake raqikiqi vi vaunara. Ike mpo, te nivata vi maarara nimiataarave?

14 Te ni taara tataa oru tavamake, qaiqaa taaramoqamake ni oru tavarera henoqi vauro. Kia te niqaa maara vatar-eravauve ni oru tavarera. Kia ni monu airairara ti hantuqa hariro. Ni vaiintiara ti hantuqa harimanta te ni oru tavarera. Vaintairavano nai noka qokaqaa raqikiqi vi variaravauve. Vinavuka noka qoka vikaqaa raqikiqi vi variara. Ho ne ti vaintairama variavo.

15 Te ni kahaqirera quahakema tenta una haikaravata tenta kempukavata taiqa kaainarave. Ike, ti muntukavano niara voqavata vairera, ni muntukavano tiriara muntuvi keroe varianarove?

16 Te kia ni maara rava nimitauna uvarara, ne vi uvarara quqaave tiataara. Ne hini kiaka tiriara tiha, Poruva unaqaraiqama keharo tenavu una haikara vare vaivo, ti variara. 17 Nantiakee te mintunarave? Te vo vaiintinavu ne varianaini nititauramanta vinavukae ne ia haikara varaavo? Aqao, vinavukavata kia mintiarave.

18 Te Taitaasirara mpo tiha ne varianaini vuane tivake, vira vataake Karaitira vainti vonavu nititauramanta vinavuka Taitaasira vataake vuarama. Taitaasivae orurero unaqaraiqama keharo ne ia haikara varairave? Kia viva mintirave. Tetanta Taitaasika vohaa kaiqagai vare vauraukara ti, kia unaqaraiqama keha vora airaira vare vaunarave.

19 Tenavu maa uvara tihama kia tentanavu auta nti-havauve ti vauro. Ti navunao, tenavu Karaitira vainti vaihama Kotira avuqaa vaihama uva ti vai. Tenavu ni kempukaiqama nimitarera ekaa vo kaiqa vo kaiqa vara nimate vauraukama vai.

20 Te vo haika aatu geteha vaunara. Te ni orure tavaarimanta ne qaqi qora okara vare vaivera, te kia ni quahama nimitaarimanta nevata te ni nitiaina uvara kaara kia ti tavaataa imanta vaivorave.

Te ne vainaini orure hampi okara, vo okara vo okara tavaarora. Nai ati nai ati i vai okararave, nai toma amite nai toma amite i vai okararave, arara itai okararave, nai tuqavu amite nai tuqavu amite i vai okararave, nariara nariara qora uva ti vai okararave, nai turoqama amite nai turoqama amite i vai okararave, te nora vaiinti vauro ti vai okararave, nariara nariara vo uva vo uva tivaqi viha kia vohaa uva ti vai okararave, te vi okarara vi okarara ne vainaini orure tavaarora. Te vi haikara tavaarorave tiha getehama vauro.

21 Te orure tavaari ne vovano vovano vora naata vataakeve, vora vaati vataakeve, hampi nuvaqi viha, varaatave naakeve vikavata hampi nuvaqi viha kia nai qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa qaqira karaiti, qaqi varaqi vi vaivera, vira kaara Kotiva kaurira haika ti timirage te ni kaara voqamakema iqi ratararave. Te vi okarara tavaarora.

13

Poruva Rauriha variate, tura

¹ Te ni taara tataa oru tavamake, qaiqaa taaramoqamake ni oru tavarera. Kotira vukuqi maa uvara mintima tiro:

Taara vaiintie taaramo vaiintie nai nivuqohai tavaivaro vo vaiintivano qora kaiqa varairera, ne vi vaiintinavuka uvara quqaa uvave tivakehama vi vaiintiraqaa uva vatevarave, tura. (Lo 19:15)

² Te taara tataa ni oru tavaavauna entaraqaa ni hampata vaiha qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikaravata, ekaa vokiakaravata, te kempukaiqamake vika qioqama teha uva tiva nimiavaunara. Te vate niaraqamake vaiha qaiqaa vi uvara tirera. Te anirante ne vainaini orure tota qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikavata, vokiaka qora kaiqa vare variakavata, kia te vika vehakuma nimitarara.

³ Ne tiriara tiha, Quqaae Karaitiva vira noqihairo ti vaivo, kiae ti vaivo? tiha ti avateha tavareka auti variarara ti, te orure qora kaiqa vare variaka kia qihaaqama nimitarara. Te orure mintiari ne ti okara kankomake tavevara. Karaitiva kia uqerara vaiintivano vaiharo nai okara ni numiqe vairo. Karaitiva kempuka vaiintivanoma vaiharo viva nai okara ni numiqe vairo.

⁴ Haaru viva uqerara vaiinti vaumanta vira katariqaa aruke hiritovaro Kotiva vira kempukaiqama kovaro maa entara viva qaiqaa qaqi himpiro kempukavano variqiro vi vaira. Karaitiva haaru uqerara vaiintivano vauntemake, tenavuvata uqerara vaiintima vai. Kotiva tinavuvata kempukaiqama timitaqi vi vairaqe tenavu Karaitira vataake vohaa variqi viha ni kaiqa vara nimitaqi virera.

⁵ Ne Karaitira uva koqemake iriqi vi vai okarara avateha tavaata. Ne hoe tiha, Ihu Karaitiva tinavu muntukaqi vaivo, tivara? Ne kia ho minti tivera, ne kia Karaitira uva iriakama vaivara.

⁶ Ne tinavu avateha tavaiqe tenavu quqaa Karaitiva noraiqama kai vaiintika variarera, tenavu ni uvara hovema tirara.

⁷ Tenavu Kotira aareha niara vika kahaqi vaira vika kia qora kaiqa vararaiti, avuqavuqamake variqi vuate ti vaunara. Minti tihama tenavu tentanavu kaiqara hoe aruvivo kiae ho aruvivo, virara kia noraiqaake iriraiti, tenavu ne Kotira avuqaa avuqavuqamake ni vaira virara noraiqaake iri vaunara. ⁸ Quqaa uvavano vaimanta kia tenavu vira ho aatarake vo uva tirara. Tenavu vi uvaraqai kahaqamake avataqi virera.

⁹ Ne kempuka vaiinti nahenti variqi vuate ti, tenavu homa uqerara vaiinti variqi virara. Tenavu niara mpeqaiqamavi vaiha anomake Kotira vaiinti nahenti variate ti, tenavu Kotira aare vaunara.

¹⁰ Te oru ni hampata vaiha ni noraiqaake nitiororave tivake, te niaraiqamake vaihama maa qarara ntuva nimate. Noravano ti noraiqama kaimanta te niqaa raqikiqi vi vau-raukama vai. Noravano kia tiriara ni qoraiqama kaarire tiraitiro, viva ni kempukaiqama nimitaarire tiro, ti no-raiqama kaimanta te niqaa raqikiqi vi vaunara.

Poruva uva mantama nimitora

¹¹ Ti qata vakaa, ti uva ho taiqero. Ne naantiara anomake koqe vaiinti nahentiqama virara irihama vate maa entaraqaahai koqe kaiqagai varaqi vuate. Te tuna uvara iriqi vuata. Vohaa uvaqai avataqi vuata. Ni araraqihairo paru i vaira variqi vuata. Ne mintiaqi vivaro niara muntuka vate vai Variqava, ni araraqai paruma nimate vai Variqava, vivama ni hampata variqiro vuanaro.

¹² Ne Kotira vaiinti nahenti vaihara ti, ne koqemake nai uva mante nai uva mante iha variata. ¹³ Kotira vaiinti nahenti maini variaka ni uva mantama nimate vai.

¹⁴ Ho Noravano Ihu Karaitiva ni koqema nimitaqi viraro Kotiva niara muntuka vateharo variqiro viraro vira Maraqravano ni hampata vohaa variqiro vuarira.

KAREZIA

Poruva Karesia vatanaaka gara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie aitaromanta Karesia vatanaaka hininavu Karaitira uvara quqaave tivake vaumanta vo vaiintinavu orure vikara tiha, Ne Karaitira uvaqai iriqi vivorave. Ne Karaitira uva iriha Iutaa vatanaa maara uva Kotiva Mosiraqaa tivatora, vi uvaravata iriqi vuate, ti vaura. Vinavuka hampi uva minti ti vauvaro vira kaara Poruva maa uvara gara ruva teharo Karesia vatanaakara kempukaiqama kero tiharo, Karaitira uvaqai iriqi vuate, tura.

¹ Te Poruka maa qarara nini vara kauro. Kia qaqi gumina vaiintivano ti noraiqama kero ti tititaimanta te vaiha Karaitira uva ni tiva nimiqi vi vauraukavauve. Aqao, Ihu Karaitivavata, tinavu Qova Kotiva Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kaivavata, vitanta ti noraiqamake tititaamanta te Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauraukama vai.

² Tevata, Kotira vainti vonavu ti vataake maini variakavata, tenavu niara Kotira vaiinti nahenti Karesiaini variaka ni uva manteha mintima ti: ³ Kotiva tinavu Qovavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimitaha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

⁴ Tenavu maa vataraqaa vaiha vaaqu kaiqaaqai varaqi vi variavauraro Karaitiva tinavu kahaqireva tinavuara vaaqu kaiqavano vika ravaaqavu kaantorave tiro, viva tinavuara iriharo tinavu qora kaiqa uvavano nunka vuarire tiro, qutu vura. Tinavu Qova Kotiva Karaitira atitovaro Karaitiva Kotira no iriqiro viviro vuru qutu vura.

⁵ Ho Kotiva Karaitirara tinavu kahaqiarire tiro Karaitira atitorara ti, kaiqe tenavu ekaa enta Kotira autu tuaheraqi vuari. Quqaave.

Karaitira uvaqai iriqi viha Kotira aaraqaa vuate, tura

⁶ Kotiva Karaitira kaiqara iriharo ni koqema nimitareva ni naarama taimanta ne Karaitira uva iriqi vivi, viraqaahai ne Karaitira uva vaakama qaquirake tiha, Kaiqe vo uva koqe vakaaka iriqi vuare, tivakeha variara. Ne minti ti variarara ti, te voqamake tenta kauqu niara runkinkiri iha tiha, Ike, vika quqaave minti ti variavo? ti vaunara.

⁷ Kia koqe vakaaka vo vaimanta ne vi uvara iriqi viha Kotira aaraqaa ho vivarave. Vo vaiintinavu Karaitira uva kia

avuqavuqamake tiraiti, vinavuka vi uvara rakakaarimake vo uva ni tiva nimiha ni avu aato vara hampiqamake variara.

⁸ Tenavue, *enseli* vovanoe, tota tenavu ni tiva nimiavauna uvara qaqirakero vo uva ni tiva nimirera, Kotiva viraqaata uva vatairaro viva vaaqu vaiinti nahenti rumpavi vainaini viraqe te virara huviqorave tirara.

⁹ Te qaiqaa vaaka tunantemake niara tirera: Tenavu Karaitira uva ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara quqaa uvave tiarave. Ne minti tiarara tiro, vo vaiintivano niara vi uvara qaqirake vo uva iriqi vuate tirera, Kotiva viraqaa uva vatairaro viva vaaqu vaiinti nahenti rumpavi vainaini viraqe te virara huviqorave tirara.

¹⁰ Kia qumina vaiintivano ti quahama timitaarire tivauve, te vi uvara turo. Aqao, Kotiva ti quahama timitaarire ti, te vi uvara tunara. Kia te vaiinti nahenti ti quahama timitaate tivauve, Karaitira kaiqa vare vaunara. Te mintiare turaitirio, te kiana Karaitira kaiqa vaiinti vauraitirio.

Ihu Karaitiva Porura aarama kero noraiqama kora

¹¹⁻¹² Ti qata vakaao, te koqe vakaaka Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauna uvava vaireva, vi uvava kia vaiintivano nai irikero tivatai uvaravauve. Kia vaiinti vovano nai irikero vi uvara okara ti humiqaivauve te vaiinti nahenti tiva nimi vai. Aqao, Ihu Karaitiva nai vivama vi uvara qovarama kaimanta te vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva nimi vaunara.

¹³ Te Iutaa vaiintivano vaiha haaru Iutaa vika maara okara Kotiva Mosiraqaa tivato uvara, vi uvaraqai te kempukaiqamake iriqi vi variavaunara, ne virara iriarave. Te vi entara Ihura uva iri varia vaiinti nahentikara hampi uva iri variakave tivakeha vikara kia mpo tiva nimitaraiti, vika vehi autu karera auti variavaunara.

¹⁴ Te Iutaa vaiintivano vaiha vi entara te Iutaa vika maara okara iriqi viha te tenta kana vaiinti vikavata naatarake vi uvara nai kempukaiqamake iriqi vi variavaunara. Tinavu kaivaqaukavara tivato uvara, te vi uvaraqai avu aatoqi vateha iriqi vi variavaunara.

¹⁵ Ho haaru kia ti vatato entara Kotiva ti aaqurihama timiteharo nai kaama tero tiriara Poruva ti kaiqa vaiintima varianarove tivakero, ¹⁶ viraqaahairo nai kaamato entaraqaa tiriara Poruva vo vatanaa vo vatanaaka, ti vakaaka tiva nimiarire tiro, viva nai Maaqu qovarama komanta te vira tavaavaunara.

Te Kotira Maaqu tave viraqaahai kia te vo vaiinti vo vaiinti Ihura okarara iramake iriraiti, ¹⁷ kia te Ieruharemini Ihuva noraiqamako vaiintinavuka tavarera viraiti, te vi entara qaqirake Arebia vataini naane oru vari, viraqaahai orurante

Damasikusini ani variavaunara. ¹⁸ Te mini variavauraro taaramo ihi aitaromanta te Pitaara oru tavarera Ieruharemini vira vataake taara *uikiara* variavaunara.

¹⁹ Vi entara kia te Ihuva noraiqamako vaiintinavukaqihai vonkuvata tavaraiti, te Ihura qata Iemiraqai tavaavaunarave.

²⁰ Te Kotira avuqaa vaiha tenta kauqu aiqiqaa aqukeha niara mintima ti: Maa qarara ntuva taurava kiama una uva vairaitiro, quqaa uvama vaivo, turo. ²¹ Te Ieruharemini varike, viraqaahai Siriainivata Sirisiainivata oru variavaunara.

²² Vi entara Ihura vainti Iutiaini variaka kia ti viri kankomake tavaraiti, ²³ vika vokuka tiriara tu uvaraqai irura. Vokuka tiriara tiha, Vi vaiintiva haaru Ihurara quqaave tivorave tivakeharo, tinavu Ihura vainti qoraiqama timitareva auti vaurave. Viva tota Karaitira uva ekaa taiqa kareva auti vauva vate maa entara viva vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva nimiqiro vi vairave, ²⁴ tivake vika tiriara iriha Kotira autu tuahere vaura.

2

Poruva Ihuva noraiqamako vaiintika oru tavora

¹ Ihi 14 navu aitaromanta te Banabaasikanti anirante qaiqaa Ieruharemini vire iha vo vatanaa vaiinti Taitaasiravata vita vare vuavaunara.

² Kotiva uva vo qoqaiqama kero tiriara Ieruharemini vuane tumantara ti, te mini vuavaunara. Te mini orure vaiha nora vaiintinavuve ti variaka, vinavuka hampata ruvaaqumavi vaiha te Karaitira uva minti mintima keha vo vatanaaka tiva nimi variavauna okarara vinavuka tiva nimiavaunara. Nora vaiinti vinavuka tiriara hampi uvama vo vatanaaka tiva nimi variarao tivake ti ravaaqavu kevorave ti, te vinavuka vi uvara okara vutuke tiva nimiavaunara.

³ Vi entara Taitaasiva ti vataakero anu vaiintiva, viva Giriki vatanaavano vaumantavata, vika kia vira vaata toqa amitaate tiraiti, qaqi kovaro vaura.

⁴ Hini vaiintinavu una uva tiha, Tenavuvata Ihura vaintive, tunavuka, vinavukama tiriara tiha, Aqao, are Taitaasira vaata toqa kaataarave, tura. Vi vaiintinavuka tinavu kaiqa okara ampeqamakeha tavareka anu vaiintinavuka vaura. Iutaa maara uvavano tinavu rumpa taivaro Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timitaimanta tenavu qaqini vaunarara ti, vinavuka tinavuara ne Iutaa maara uvavata iriqi vuataarave tivakeha qaiqaa tinavu vi uvaraqohai rumpa kareka auti vaura.

⁵ Ho ne Karaitira uva, quqaa uvaqai iriqi vuate ti, tenavu vinavuka uva kia inaaraiqavata iriraiti vaunara.

⁶ Vi entara te Ieruharemini oru variavauramanta nora vaiintinavuve ti variaka vinavuka ti nana uvae tiva timura? (Kia te vaiintivano noraiqama vuainarara noraiqaake iri. Kotiva kia vaiinti autuara iriharo vi vaiintiva koqe vaiintive vi vaiintiva qora vaiintive ti vaira.) Ho vi entara nora vaiinti vinavuka ti nana uvae tiva timura? Vinavuka kia tiriara are vo uvavata tiataarave tiraiti, tiriara ai uvavano hoqai vaivo tura.

⁷ Vinavuka minti tivake tavovaro Pitaava noraiqama viro Iutaa vatanaaka Karaitira uva tiva nimi vaintema kero, Kotiva tivata noraiqama komanta te vo vatanaaka Karaitira uva tiva nimi variavaunara. ⁸ Iutaa vatanaaka tiva nimiarire tiro, Pitaara noraiqama kaiva Kotiva, vohaa vivaqaima tivata noraiqama kero are vo vatanaaka ti vakaaka tiva nimiane, tura.

⁹ Nora vaiintinavuve ti varia vaiintinavuka Iemivavata, Pitaavavata, Ionivavata, vinavuka tiriara tiha, Quqaama Kotiva ai noraiqama kaivara are vi kaiqara varaqira vi varianarave, tivake vinavuka titanta Banabaasika kauqu timura.

Vinavuka titanta kauqu timiha tiha, Netanta vo vatanaaka hampata kaiqa varaqi vi vaiqe tenavu tentanavu Iutaa vatanaaka hampata kaiqa varaqi vuare, tura.

¹⁰ Vinavuka vohaa uvaqai titanta tiva timi tiha, Netanta vehi vaiinti nahentiara tauru kevorave, tumanta te tiha, Eo, ti antuqavano vika kahaqiaataa imanta kahaqirerave, tiavaunara.

Poruva Pitaara atiharo avuqavuqura

¹¹ Ho vo enta Pitaava Antiokini anirero mini vaiharo vo haika hampiqaama komanta vira kaara te vaiinti nahenti nivuqaa vaiha Pitaara atiavaunara. [Vi uvara okara ni tiva nimirera:]

¹² Vi entara avuniqama kero Pitaava Ihura vainti vo vatanaaka kia vaata toqakoka hampata kara ne vaumanta viraqaahai Iemiva Ieruharemiheiro nitito vaiintinavuka anirovaro Pitaava vo vatanaaka mini kero tiharo, Hauri Iutaa maara okara iriaka ti tave titivorave, tivakero viva vo vatanaaka vika mini kero nariara kanta vaiharo kara ne vaura.

¹³ Pitaava mintumanta Iutaa vaiinti vonavuvata Pitaava untemake, tinavuvata titivorave tivake kia vo vatanaaka hampata vaiha kara nora. Vika mintihama unaqaraiqamake koqe kaiqa vare vauvaro Banabaasivavata vika aanantero kia vo vatanaaka hampata vaiharo kara nora.

¹⁴ Vinavuka mintumanta te tavaavauramanta kia avuqavuqamake Karaitira uva iriqi vi vaumanta te ekaa vika nivuqaa himpите vaiha Pitaarara mintima ti: Aqao, are Iutaa vaiintivano Ihura vaintiqama vuararora tiro, kiama

Iutaa maara okaravano ai tuataivo. Are nena mintimakera vaihara nantiharae are vo vatanaakara Iutaa maara okara iriqi vuate ti variarao? Are kia mintiataarave, tiavaunara.

Ihurara quqaa vivave tikaqaima Kotiva avuqavuqama nimitaanaro

¹⁵ Tinavu vatatomanta tenavu Iutaa vatanaaka vaiha tenavu vo vatanaakara tiha, Kotiva Mosiraqaa tivato uvava kiama ho vika kahaqiraro qora kaiqa vare vai uvava qaqima vikaqi varianarove, ti variavaunarave.

¹⁶ Ho vate tenavu kankomake iruraro Iutaa vaiinti vovanovata Kotiva Mosiraqaa tivato uvara iriqiro virarovata, Kotiva kiama vira uva ho taiqa amitaanaro. Ihu Karaitira uva iriqiro vi vaina vaiintira Kotiva vira uvaqaima taiqa amitaanaro.

Tenavuvata Kotirara viva tinavu uvavata taiqa kaarire ti, Ihu Karaitirara quqaave ti vaunara. Kia vaiinti vovano Iutaa maara okara iriqiro viraqaahairovauve Kotiva virara are avuqavu ni variara vaiintivave tiravauve. Vaiintivano Karaitirara viva ti kahaqiariravama vaivo tiraqaahairo Kotiva vira uva taiqa kero avuqavuqama amite vaira.

¹⁷ Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire ti, tenavu Karaitirara quqaave ti vaunara. Tenavu Karaitirara quqaave turaro aato kenko tiro irivimanta tenavu Iutaa vatanaaka vaihavata, vo vatanaaka qora kaiqa varaqi vi variantemake, tenavuvata qora kaiqa varaqi vi vaunara. Ihuva tinavu kaiqa vara timitairaqaahairoe tinavuqi qora kaiqa qovarama vivo? Aqao, vovano minti tirera, viva hampi uvama tianaro.

¹⁸ Haaru te Iutaa maara okara iriqi vuare tivake, qora kaiqaqai varaqi vi variavaunara. Ho te qaiqaa vi uvara iriqi vuarera, te qaiqaa qaiqaima qora kaiqa varaqi virara.

¹⁹ Ho Iutaa maara okaravano tiqaa raqikiqiro vumanta, viraqaahai te Kotira antuqa avataqi viha qaqi variqi virerave tivake, te Karaitira vataake qutu vuavaunara. Mintunarara ti, Iutaa maara okaravano kia qaiqaavata tiqaa raqikiqiro vi vaira.

²⁰ Te qutu vuavauraro, Karaitiva tiqi qaqi variqiro vi vaimantara ti, vate te qaqi variqi vi vaunara. Karaitiva tiriara muntuka vateharo qutu vurara ti, te Karaitirara quqaa viva Kotira Maaquvanove tivake virara iriqi viha qaqi variqi vi vaunara.

²¹ Karaitiva mintima timitaimantara ti, kia te viva aaqurihama timiteharo koqema timitainara qaqira karara. Iutaa maara okaravano tinavu ho kahaqama timitaitirio, Kotiva virara iriharo tinavu avuqavuqamama timitaitirio. Mintiare titirio, Karaitiva quminama qutu vitirio.

3

Kotira Maraḡura varerara tura

¹ Aḡao, Karesia vatanaakao, ni avu aatovata kia vaimanta variakave. Tavave ni avu aato hampiqama kaimantae ne hampi uva iriqi vi variavo? Te vutukema Karaitira katarigaa aruto uvara ni tiva nimuramanta ne kiae kankomake iriavo?

² Ne uva vohaiḡa ti tiva timiḡe iriare. Ne Iutaa maara uva iriqi vihae ne Kotira Maraḡura vare iavo? Ne Ihu Karaitirara ḡuḡaave tivakehae Kotira Maraḡura vare iavo? Ne vira okara ti tiva timiḡe iriare.

³ Ni avu aato kia vaimantae variavo? Ne Ihu Karaitirara ḡuḡaave tivakehama Kotira Maraḡura varorave. Hoḡare ne kia nenta kahaḡiraiti vauvaro Kotira Maraḡuravano ni kahaḡumanta ne Ihura vaintiḡamavi variḡi vura. Viraqaaḡai ne nantihae hampi avu aato iriha Kotira Maraḡura ḡaḡirake, ne nenta ḡaiḡaa kahaḡireka auti variavo?

⁴ Haaru ne Ihura vaintiḡamavi variḡi vi vaumanta vokuka ni ḡoraḡama nimite vaumanta ne vi entara kia popo-hanaara iraiti, kempukaiḡamake variḡi vi vaura. Haaru ne mintumake variḡi vi vaurara hauri maa entara ne tauruke hampi uva iriqi vivora.

⁵ Kotiva kia ne Iutaa maara okara iriqi vurara iriharo nai Maraḡura ni nimiravauve. Ne Karaitira uvara ḡuḡaa uvave turara tiro, Kotiva nai Maraḡura ni nimuvaro viva ni hampata vaimanta ne nora kaiḡa vo kaiḡa vo kaiḡa vare variara.

⁶ Eparahaamirara tu uvara iriha variata. Eparahaamiva Kotirara are ḡuḡaama mintinarave tuvarora tiro, Kotiva virara tiharo, Te ariara avuḡavu ni variara vaiintivave tirarave, tura. ⁷ Eparahaamiva tuntemake, Kotirara ḡuḡaave ti varia vaiinti nahentika, vikama ḡuḡaa Eparahaamira vaintivara vaivarave.

⁸ Karaitiva naantiara vaiinti nahenti kahaḡiainarara iriharo Kotiva haaru Eparahaamirara vi uvara tivatora. Vi uvara Kotira vukuḡi ḡara ntuva tova mintima tiro:

Are kuvuarama tenaraḡaahairo vaiinti vovano ekaa naato vatanaaka koḡema nimitaanarove, tura. (*Okara 12:3*)

⁹ Eparahaamiva Kotirara ḡuḡaave tivakero virara kempukaiḡaakero iriḡiro vi vaurara tiro, Kotiva vira koḡema amitora. Ho Kotiva Eparahaamira koḡema amitontema kero, viva ekaa vaiinti nahenti virara kempukaiḡamake iriqi vi variakavata koḡema nimitaanaro. ¹⁰ Kotira vukuḡi mintima tiro:

Mosiva ekaa maara okara ḡara ntuvato uvava vaivaro vaiintivano kia ekaa vi uvara iriraitiro, hini uva ḡaḡira

kairera, Kotiva vira qoraiqama amitaanarove, tura. (Lo 27:26)

Kotira vukuqi minti tirara tiro, vovano tiharo, Kaiqe te Mosira uvaqai iriqi vuare, tirava qoraiqamama vuanaro.

¹¹ Mosira maara okara iriqiro vi vainaraqaahairo, kiama Kotiva vi vaiintira uva nunka amitaanaro. Qaiqaa Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vaika vikaqaima qaqi variqi vivarave, tura. (Hab 2:4)

¹² Mosira maara okara iriqi vi varia aarava vo aaravano vaivaro, Karaitirara iriqi vi varia aarava vo aaravano vaira. Vi aaratanta kia vohaa qaramake variara. Kotira vukuqi mintima tiro:

Mosira maara okara ekaa iriqiro vi vairava, vi vaiinti-vaqaima qaqi variqiro vuanarove, tura. (Wkp 18:5)

¹³ Tenavu Mosira maara okara kia ekaa avataqi vi vaunara kaara tenavu qoraiqama vuataara vauvarovata, Karaitiva tinavu vatuka varovaro Kotiva vira qoraiqama amitora. Kotira vukuqi mintima tiro:

Katariqaa hirite vaiintira Kotiva vira qoraiqama amitaanarove, tura. (Lo 21:23)

¹⁴ Kotiva haaru Eparahaamira koqema amiteharo tu uvava ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqi variarire tiro, Ihu Karaitiva qovarama viro vaaquqama vura. Karaitiva vaaquqama vurara ti, tenavu Karaitirara quqaa viva tinavu kahaqiariravama vaivo turaro Kotiva nai tiva taintemakero, nai Maraquura tinavu timimanta varaunara.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvara

¹⁵ Ti qata vakaa, ne te tuna uvara kankomake iriate ti, te vo uvaqaa *vatake/ntuvake* ni tiva nimirera: Vaiintivano nai qutuaina entarara iriharo qara ntuvakero vatero tiharo, Te qutu vuariraro vi vaiintivama ti onaana varaarire, tivakero nai autuvata qara viraqaa vatero variqiro viviro vuru qutu vivaro vira uvavano ho vivau vairaro kia vovano vi uvaqai-hairo hini uva qaqini vara kaanaro. Kia ho vovano vo uvavata vira uvaqaa tomaqa taanaro.

¹⁶ Vira voqaantema kero, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara tiharo, Te ariaravata are kuvuarama tenararavata irihama maa uvara tiva tauro, tura. Kotiva kiama tiharo are kuvuarama teraukave tiraitiro, viva are kuvuarama tenarave tiharoma vainti vohaiqara tivatora. Karaitiva kia vataini tuvu vau entara Kotiva Eparahaamirara are kuvuarama tenarave tiharoma Karaitirara tivatora.

17 Te tuna uvara okara maantimama vairo: Kotiva Eparahaamiraqaa uva tiva taatau tovaro 430 ihinavu aitarovaro, viraqaahairo Kotiva qaiqaa nai uva maara Mosiraqaa tivatora. Ho naantiara Mosiraqaa uva maara tivatova kia ho avuni Eparahaamiraqaa tivato uvara nunka kairaro qaqima varianaro.

18 Kotiva kiama Mosiraqaa tivato uvarara iriharo vaiinti nahenti koqema nimate vairavauve. Viva mintiare titirio, viva tota Eparahaamiraqaa tivato uvava qumina uvaqaima vaitirio. Kotiva hoqarero Eparahaamiraqaa tivato uvarara iriharo vaiinti nahenti koqema nimate vaira.

19-20 Kotiva Mosiraqaa uva maara tivatora vo? Nantivaroe Kotiva vi uvara Mosira tiva amurave? Ho vaiinti nahenti vika nai vaaqu okara kankomake tavaate tiro, Kotiva vi uvara tomaqa kero vatora. Vaiinti nahenti vi uvara iriqi vi vaivaro te kaama taaina vaiintiva Eparahaamiva kuvarama tairaukaqihairo qovariqama vuarire, tura.

Kotiva nai uva maara maantima kero tiva nimura: Kotiva vi uvara *enselinavu* naane tiva nimumanta viraqaahai vika Mosira muntu tiva amuvaro viraqaahairo Mosiva vi uvara vaiinti nahenti muntu tiva nimura. Kotiva Eparahaamira uva tiva amireva iharo kia vo vaiintiaro tiharo, Are Eparahaamira muntu tiva amiane, tiraitiro, viva naivano Eparahaamira muntu tiva amura.

Kotiva mintima kero Mosiraqaa nai uva maara tivatora

21 Quqaae Kotiva avuniqama kero Eparahaamiraqaa tivato uvara nunka kareva Mosiraqaa uva tivatorave? Aqao, kia minturave. Kotiva Mosiraqaa uva maara tivatova vaivaro kia vaiinti vovano vi uvara ho koqema kero iriqiro vuarirava vairave. Vaiinti vovano vi uvara ho iriqi vuare titirio, Kotiva vi vaiintirara, Are avuqavu ni variara vaiintivave. Are ekaa enta qaqi variqira vinaravema, titirio.

22 Kotira vukuqi kia minti tiraitiro, maantima keroma tiro:

Qora kaiqavano ekaa naato vatanaakavata ravaqavu kairara ti, vika ekaa qora kaiqagai varaqi vi variarave, tura.

Ho Ihu Karaitirara quqaa vivave ti vaiinti nahentika, vikaqaima ho vaivara. Kotiva Eparahaamiraqaa tivato uvava Karaitirara kempukaiqama kero iriqiro vi vaina vaiintiraqi vairaro Kotiva vi vaiintirama koqema amitaanaro.

23 Hoqare kia tenavu Karaitirara kempukaiqamake iri variavauna entara Mosiraqaa tivato uva maarava tinavu rumpa tomenta variavauraro viraqaahairo Karaitiva qovarama vura.

²⁴ Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi variariraro Kotiva tinavu uva taiqa kero avuqavuma timitaarire tiro, Mosiraqaa uva maara tivatova tinavuqaa raqikiqiro vi vaura.

²⁵ Karaitiva qovarama vumanta tenavu virara kempukaiqamake iriqi vi vaunarara tiro, vate Mosiraqaa uva maara tivatova kiama tinavuqaa qaiqaavata raqikiqi vi vairo.

²⁶ Ne Ihu Karaitirara quqaa vivave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi variarara ti, ne Ihu Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira vaintiqamavi variavo. ²⁷ Ne namari vare viraqaahai ne Karaitira vataake vohaama variavo. Ne minti variarara tiro, ni avu aatovano Karaitira avu aato voqarama vaira.

²⁸ Ne Karaitirara quqaave tiakara ti, ne kia vo qara vo qaramake variavo. Iutaavanove vo vatanaavanove, rumpatai vaiintivave qumina vaiintivanove, qoraintivanove nahentivanove, ne Ihu Karaitira vainti variarara ti, ne vohaa qaramake variavo.

²⁹ Ne Karaitirainiqama vuarara ti, ne Eparahaamira vaintivara variara. Kotiva Eparahaamirara ai vaintivara koqema nimitarerave tu uvava, vi uvava niqivatama varianaro.

4

Tenavu Kotira vainti vaunarara tura

¹ Vi uvara okara maantimama vairo: Vaintiruvano naantiara nai qova ina haikara varaarirava vaivarovata, viva inaara vaintiru vaiharora tiro, viva nai qora kaiqa vaiinti vika voqaantema kero vairo. ² Viva vaintiru vaiharo vo vaiintinavu vevaaraini variqiro vi vairaro vira qova kaamataina entava anintairaro vi haikara nai varaanaro.

³ Vi vaintira voqaantemake, tenavuvata variavauraro vataihainaa uva okaravano tinavu rumpa tero tinavuqaa raqikiqiro vi vaura. ⁴ Mintiaqiro vi vauvaro Kotiva kaamato entava anirovaro Kotiva nai Maaqu atitovaro nahenti vovano vira vatatovaro vivavata Mosiraqaa tivato uvaraqaq iqiqiro vi vaura. ⁵ Ho vi uvava kia vika ravaaqavu kaira vika Kotira maaquve raavurave variate tiro, Ihuva tinavuara iriharo qutu viro tinavu kuvantu timitora.

⁶ Tenavu quqaama Kotira maaquve raavurave vaunarara tiro, Kotiva nai Maaqu Maraqrura tinavu timivaro viva tinavu muntukaqi vaiharo nai Qorara, *Aba*—*Qao*, ti vaira. ⁷ Kotira Maraqruravano ai muntukaqi vairara tira, are maa entara kia rumpatai vaiintira voqaara vairaitira, are Kotira maaquvanove raavuravanove variarao. Are mintima kera varianarara tiro, Kotiva nai Maaqu amina haikara aivatama amianaro.

Poruva Karesia vatanaakara noraiqama kero irura

⁸ Haaru ne Kotirara kia iru entara una variqanavu ni rumpateha niqaa raqiki vaumanta ne vika kaiqagai vara nimate vaura. ⁹ Maa entara ne Kotirara kankomake iriarave —ho kaiqe te vi uvara avuqavu tiare: Maa entara Kotiva niara kankomakero irirave. Ho Kotiva niara koqema kero iri vaimanta ne nantihae vira qaqirake haarua okara, quqerara okara kia ni ho kahaqiaina okarara iriqi viha vi okarava qaiqaa tinavuqaa raqikiqi vi vairaqe vira kaiqa vara ami-taare ti variavo?

¹⁰ Ne Iutaa uva maara raqakaarorave tivakeha vo enta kaamateha vi entaraqaave, vi toraraqaave, vi ihiraqaave nora maara ti varia entarave ti variarave. ¹¹ Oho, ne minti varia okarara te qetehama vauro. Hauri te niqi kaiqa vara nimitaarirava quminaiqama vuantorave.

¹² Ti qata vakaao, te niara mpo ike tiha, Ne te variainan-temake variate, turo. Te Iutaa vaiinti vaurarovata, vika uva maaravano kia ti ravaqavu kaimanta te ni vo vatanaaka voqaantemake vaunara.

Ne haaru kia ti qoraiqama timite vaura. ¹³ Ne kankomake iriara. Te tota ni hampata vaiha nora rovava varaqi viha Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunara. ¹⁴ Vi entara ti rovaravano noraiqamakero qoraiqumanta ne kia ti qaqira karaiti, ne vukaari utiha koqemake tiqaa raqikiqi vi vaura. Vi entara ti vitareka Kotira *enseli* vitontemake ti vitora. Ike, ne vi entara Ihu Karaitira vitontemake ti tivita kora.

¹⁵ Vi entara ne tiriara noraiqaake quahe vaura. Nantiman-tae maa entara ne kia mintiavo? Ike, te quqaama turo. Ne vi entara ti kahaqireka iha nenta avuvata homa vauruke ti timiatirio. ¹⁶ Vate te quqaa uva ni tiva nimi vauramanta ne vira kaarae ti navutaiqi variavo?

¹⁷ Vo vaiintinavu nai maara uva ti variara virara ne eo tiate ti, vika niara unaqaraiqamake noraiqaake iriqi viha, vika kia ni koqema nimitareka auti variara. Ne ti uva qaqirake vika uvaqai iriqi vuate ti, vika ni tiva nimi variara.

¹⁸ Vo vaiintinavu ni quqaa kahaqireka autivera, vika homa niara noraiqamake irivara. Te ni hampata variaina entarave, kia ni hampata variaina entarave, vika homa mintivara.

¹⁹ Ti vaintinavuvauvo, ne te vatataurauka voqaarama variara. Ne mpeqaiqamavi Karaitira vainti variate ti, te qaiqaa ni vatarera nahentivano vainti vataveva antura nintemake, tevata niara iriha antura nti vai.

²⁰ Mpo, vate te ni hampata variarera, te hove tiataara. Te ni hampata vaihavauve, vo uva homa qihaaqamake tirara. Te maini niaraini vaiha nantiakee vika kahaqiainarave tivakeha noraiqaake niara aato utiha vaunara.

Poruva Hagaaka Seraakara uva tuqantaakero tura

²¹ Ne Mosira uva maara iriqi viha vira vevaaraini vaireka auti variaka te ni irama nimitarera. Ne vi uvara okara ho kankomake iriarave?

²² Eparahaamirara mintima tiro: Vira maaqu taaraqanta vaura. Vira kaiqa nahenti rumpatova vira maaqu vo vatatovaro vira nahenti vovano qaqi vauva vira maaqu vo vatatora.

²³ Rumpato nahentiva nai vainti qaqi nahenti vatontemakero vatatovaro, qaqi vau nahentiva nai vainti vo qarama kero vatatora. Kotiva Eparahaamirara kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Are qorainti vaintima vatenarave, tu uvaraqaahairo vi nahentiva qorainti vainti vatatora.

²⁴ Vi nahentitanta haaru Kotiva uva taaraqanta tiva taataukero vatotanta voqaara vaura. Nahenti vo, vira autu Hagaava vaireva, viva Kotiva Sainai Aiqinaqaa vaiharo Mosiraqaa tivato uvara voqaarama vairo. Hagaava rumpato nahentiva vaurara ti, vira naintivaravata rumpa tokaqai vaura.

²⁵ Te Sainai Aiqinavano Arebia vataini vairara qaiqaa uva tuqantaake tirera. Vi aiqinava vaireva, Hagaavama vairo. Ieruharemi vatukara uva tuqantaake tirera. Ieruharemi vatukavano vaireva, Hagaara naintivarama vairo. Ieruharemi vatukaini variaka variavaro Mosira uva maaravano vika rumpa taimanta variara. Vika Hagaara naintivara voqaara rumpataikaqai variara.

²⁶ Ieruharemi vatuka vovano naaruvainima vairo. Vi vatukararavata uva tuqantaake tirera: Vi vatukava vaireva, viva qaqi vai nahentiva Seraavama vairo. Vi vatukava vaireva, tinavu novama vairo. ²⁷ Kotira vukuqi virara mintima tiro:

Naahiarama/Qururaiqama vuara nahentio, are quahehara variane. Are kia ke ke tiraitira, kia vaintivata vataraitira vaihara, are quaha quaha ihara ihi tivaqira vuane.

Kia vainti vatai nahentira vaintivara airitahaa variavarora tiro, vi nahentiva vaatiqaa varia nahentika uri naatara kairave, tura. *(Aisaiaa 54:1)*

²⁸ Ti qata vakao, Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara are vainti vatenarave turaqaahairo Aisaakira vatatorave. Vira aanare nevata Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero turaqaahai Kotira vaintiqama vi variara.

²⁹ Vi entara qaqi vatato vaintiva, Isamairiva vaiharo Kotira Maraqravano kahaquvaro vatato vaintira Aisaakira qoraiqama amite vaura. Maa entaravata tenavu Kotira Maraqrava varaurauka vauramanta Mosira maara uva iriaka tinavuvata qoraiqama timitareka auti variara. ³⁰ Ho Kotira vukuqi nana uvae virara tiro? Mintima tiro:

Rumpatai nahentira atitairaro nai vaintintiro vuarire. Vira vaintivano nai qova ina haikara kiama ho varaanarove.

Qaqi vai nahentira maaquvanoqaima nai qova ina haikara ho varaanarove, tura. (Okara 21:10)

³¹ Ti qata vakaao, vira voqaraa kia tenavu rumpatai nahentira vira vaintivara vairaiti, tenavu qaqi vai nahentira vira vaintivarama vauro. 〔Mosira uva maaravano kia tinavu rumpa taivaro Karaitira uvavano tinavuqaa raqiki vaira.〕

5

Ne qaiqaavata rumpavi vaivorave tura

¹ Tinavuara kia rumpa viraiti, qaqi nuvaqi vuata tiro, Karaitiva tinavu kuvantu timitaira. Ne qaqini varia vaiinti nahentika vaihara ti, ne kia vo vaiinti qaqi kaivaro ni qaiqaa rumpa taarire.

² Te Poruka ni tiva nimiari iriata. Hauri ne tiha, Iutaa uva maara iri varia vaiintika tinavu vaata toqa timitaiqe tenavu ho vairarave, tivora. Ne minti tivera, Karaitiva kia ni ho kahaqiariravama varianaro.

³ Te qaiqaa kempukaiqamake ni tiva nimirera: Vaiintivano tiharo, Kaiqe te Iutaa uva maara iriakara tiari ti tivaatavata toqa timitaate tirera, ekaa Mosira uva maaravano vira ravaaqavu kairaro viva ekaa vi uvara avataqiro vuariravaqaima varianaro.

⁴ Niqihai vokiaka tiha, Tenavu Mosira uva maara iriqi vuariraro Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire, ti variaka, ne Karaitiraqaahai teqavi qaqinima variavo. Ne qaqini teqavi variavaro Kotiva kiama ni aaqurihama nimateharo ni koqema nimate vairave.

⁵ Tenavu Karaitirara iriqi vi vauraro Kotira Maraqravano tinavu kahaqama timite vaimanta tenavu Kotiva tinavu avuqavuqama timitaaina entara vekama vai.

⁶ Tenavu Ihu Karaitira vataake vohaa vaunarara tiro, vaata toqake okaravave, kia vaata toqake okaravave, vi okarava vi okarava kiama tinavu vo qarama timitaanaro. Tenavu Karaitirara iriqi viha vorara vorara muntuka vataaina okarava, vi okarava avuniqamakeru nora haikama vairo.

⁷ Tota ne koqemake Kotira uva iriqi vi variavaro tavave ni ravaaqavu kaimantae ne qoraiqamavi quqaa uva qaqirake ni variavo? ⁸ Kotiva ni naarama taiva timantavauve ne hampi ni variara.

⁹ Uva vovano minti tirave: Kaupititira inaaraiqavano qamaa vitiqaa vairera, ekaa qamaavano nterama vuanarove, tirave.

¹⁰ Ho nevata tevata Karaitira vataake vohaa vauraukara ti, te niara muntuka qihaaqamake mintimake iruro: Ne vo uva qaqirake kia iriqi viraiti, te tiaina uvarara quqaa uvave tivakeha variqi vivarave, turo.

Nai ta vaiintivae ni avu aato vara hampiqamake vaira, Kotiva nai viraqaa uva vataanarove.

¹¹ Ti qata vakaa, te Karaitira uva voka voka tiva nimiqi viha, kia te vaiinti vaata toqake okararavata tiva nimiqi vi vaunaravauve. Te vi uvara tiva nimiqi vuraitirio, kia vo vaiintinavu ti qoraiqama timitaaitirio.

Te vi uvara tunara kaaravauve Iutaa vaiintinavu ti qoraiqama timite variarave. Te tenta uvaqaa vaiinti vaata toqake okararavata tomaqake tiva nimuraitiro, Iutaa vaiintinavu tiriara quaheha kiama ti qoraiqama timitaaitirio.

¹² Oho, ni avu aato vara hampiqama keha nenta vaata toqa kaate ti variaka, vi vaiintinavuka nai tava ekaara itikaivaqe te huvigorave tiataara.

¹³ Ti qata vakaa, ne kia rumpavi vairaiti, qaqi variqi vu-ate tiro, Kotiva ni naarama taira. Ne kuvantuvi varia vaiinti nahentika vaiha, hauri ne tiha, Kaiqe haarua muntukavano vaina kaiqara vaaqu kaiqa varaqi vuare, tivora. Ne kuvantuvi varia vaiinti nahentika vaiha, ne nariara nariara muntuka vateha koqe kaiqaqai nai vara amite nai vara amitemaqi vuata.

¹⁴ Te Kotiva Mosiraqaa tivato uva maarara qeqoqamake mintima tirara:

Ne nentara muntuka vatentemake, nenta navunaa vaiintiaravata muntuka vateha variate, tirara. *(Wkp 19:18)*

¹⁵ Ne quara vairi voqaara vaiha nai ati nai ati iha raquanara iha vaivora. Ne rauriha variata. Ne mintiaqi viha ne nentama taiga vivara.

Koqe aaraqaa nirara tura

¹⁶ Te niara mintima ti: Ne Kotira Maraqrura qaqi kaivaro viva ni koqe aara numiqairamanta ne koqemake variqi vu-ate. Ne mintiaqi vivera, ne kiama qaiqaa haarua muntukavano hampi kaiqa vare vainara varevarave, turo.

¹⁷ Tinavu haarua muntukavano vare vai kaiqava vo qaramakero vaivaro Kotira Maraqruravano vare vai kaiqava vo qaramakero vairo. Vitanta nai navutaiqi nai navutaiqiha variarara ti, tenavu kia ho tentanavu koqe kaiqa varaataa ina kaiqara ho varaainara. ¹⁸ Kotira Maraqruravano ni ntitakero aara numiqairera, ne homa Kotira kaiqa varaqi vi vaivaro Mosira uva maaravano kiama niqaa raqikiqiro vuanaro.

19 Ni haarua muntukavano vare vai kaiqara ne virara iriara. Vi uvava maantimama vairo: Hampi qaramaqi ni vairave, voravata hampi ruherave, hampi narira ni vairave, 20 una variqa autu tuaherake vairave, uhiakaa auti vairave, navutaiqi vairave, iqoka raqi vairave, vora toma amiterave, arara ite vairave, vika nái nutuqai tuahere vairave, iqoka raqiha tuqavu vi vairave, 21 vora airairara muntuka nti vairave, iha namari namake vueraiqama vi vairave, ruvaaqumavi variaraqaahai vueraiqaavi vaiha aakara nteha hampi uva ti variarave, ekaa vi kaiqara vi kaiqara haarua muntukavano vare vai kaiqavama vairo.

Te hoqare ni tiva nimunantemake, te qaiqaavata ni tiva nimirera: Vi kaiqara vi kaiqara vare variaka kيامa Kotiva raqikina vatukaraqi ho vivarave, turo.

22 Ho Kotira Maraqravano vare vai kaiqava kia mintimakero vairo. Kotira Maraqravano vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaimanta vika maantima vaina kaiqaraqaima varevara: Nariara nariara muntuka vate vairave, muntukaqihairo koqe i vairave, araraqihairo paru i vairave, kia arara ita nimitaraiti qihaaqama nimite vairave, vora kahaqi vairave, avuqavu ni vairave, naata vaati koqemake variqi vi okararave, 23 vika kia nái nutu tuahere vairave, vika nái vaataqaa koqemake raqiki vairave, ekaa vi kaiqava vi kaiqava Kotira Maraqraraqahairo qovaraiqi virara tiro, vaiintivano vi kaiqara varaqiro vi vairera, kيامa vo uvavano vira ravaaqavu kaanaro.

24 Tenavu Karaitirainiqama vurauka. Tinavu haarua muntukavano vaaqu kaiqa varaainarave, qora okara varaainarave, tenavu tentanavu haarua muntuka varake Karaitira aruto katariraqaa vi muntukara ekaara aru taiqa kaunara.

25 Kotira Maraqravano tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kaimanta tenavu qaqi variqi vi vaunarara ti, kaiqe tenavu vira qaqi kaariraro viva tinavuqaa raqikiqi vi vairaqe tenavu vira kaiqaqai varaqi vuari.

26 Kaiqe tenavu kia tentanavu mahuta tiraiti, kia nariara nariara arara itaaina uvara tiraiti, vovano koqema kero kaiqa varaainarara kia nai toma amite nai toma amitemaqi vuari.

6

Ne nai kahaqi nai kahaqamaqi viha maara varaqi vuate tura

1 Ti qata vakaa, niqihairo vo vaiintivano qora okara autu kairera, kia vi vaiintira qaqira karaiti, ne koqemake Kotira kaiqa vare varia vaiintika qihaaqamake vi vaiintira

kahaqivaro viva anirantero qaiqaa Kotira aaraqaa vuarira. Hauri Sataaniva nivata avataira ne ₁vi vaiintira aanare₁ qora kaiqa varevorave ti, nevata rauriha variata.

²Maara vaina entara ne nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. Ne mintiaqi vivera, ne Karaitiva tivatai uvara koqemakema avataqi vivara. ³Vaiinti vovano kia nora autu vaiva tiharo, Te nora vaiintima vauro, tirera, viva nai unama tianaro.

⁴Ne vohaiqa vohaiqavano nenta kaiqa varera avateha tavaata. Vaiintivano nai kaiqa avatamakero tavairaro koqe kaiqa vairera, viva homa nariara tiharo, Te koqe kaiqama vare vauro, tianaro. Hauri viva vo vaiinti kaiqa avatamakero taveru tiharo, Vira kaiqavano qora kaiqa vaivaro ti kaiqa koqe kaiqama vaivo, tiantora.

⁵Kia vora kaiqara noraiqaake iriraiti, ne nenta kaiqa varera vira maara nenta varaqi vuata. ⁶Kotira vakaaka ni tiva nimi vaina vaiintira nenta koqe haika vatera viravata rairakeha amiata.

⁷Ne Kotirara hampiqamake irivora. Ne una uva tivera, Kotiva kiama ni una uvara quqaa uvave tianaro. Vaiintivano nana kuvukanaa ututainara naantiara nai vi kararaqaima qantuanaro.

⁸Vira voqaantema kero, vaiintivano nai muntukavano hampi varaaina kaiqaraqai varaqiro virera, viva naantiara gutu vuaina haikaraqaima varaanaro. Vaiintivano Kotira Maraquravano varaaina kaiqara varaqiro virera, naantiara viva ekaa enta qaqi variqiro vuaina haikarama varaanaro.

⁹Ho kaiqe tenavu vi uvara iriha kia popoharaiti, koqe kaiqaqai varaqi vuari. Kuvukanaa utu tairava kiama vaaka qantu kero vararaitiro, viva variqiro viraro karavano mpeqaiqama viraro qantu kero varaanarove. Vira voqaara tenavu vate kia popohanaara iraiti, koqe kaiqa varaqi vivi, naantiara vo enta tenavu koqemake Kotira vataake variqi virara.

¹⁰Virara irihama tenavu vo vaiinti kahaqiarira aarava vairera, kaiqenavu vi vaiintira kahaqiariri. Tenavu ekaa vaiinti nahenti kahaqihavata, Karaitira vaiinti nahenti vika voqavata kahaqama nimitaari.

Poruva ekaara uva tura

¹¹Ne tavaata. Tenta kauquqohai nora qarama niarao ti, ntuva tauro.

¹²Vokiaka Iutaa vaiinti tinavu quahama timitaate ti, vika niara kempukaiqamake vaata toqa kaate ti variara. Vika tiha, Tenavu Karaitira katariqaa aruto uvara ti variari Iutaa vika tinavu qoraiqama timitevorave, ti variara.

¹³Vika vaata toqake okarara noraiqaake irihavata, vika kia Mosira uva maara avataqi vi variara. Ne vika uva iriha

vikara ho tinavu vaatavata toqa timitaate tivera, vika niara tinavu uva avataqi vuavo tivakeha nai mahuta tivarave.

¹⁴ Ho te kia tenta mahuta tiraiti, te katariqaa aruto vaiintira, Nora Vaiinti Ihu Karaitira vira autuqai tuaheraqi virera. Karaitira katariqaa arutovaro qutu vurara ti, tevata vira vataake qutu vunara. Te qutu vunarara tiro, vataini vai haikava kia ti ho tuate vairage kia te vataini vai haikarara muntuka vataqi virera.

¹⁵ Vaata toqake vai okaravave, kia vaata toqake vai okaravave, vi okarava qumina haikaqaima vairo. Tinavu avu aato muntukavano qaraakaiqama vuaina okarava, vi okaravama nora haikama vairo. ¹⁶ Vika nai avu aato muntukaqihai qaraakaiqamavi Kotira uva iriakara te vikara mintima turo: Kotiva vika ekaa aqurihama nimitairaro vika muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Vi vaiinti nahentika quqaa Kotira vaiinti nahenti Isareri vaiinti nahentima variara.

¹⁷ Te tenta uva taiqa karera mintima ti: Te Ihura kaiqa vare vauramanta vira kaara ti ruqutuke vate tegataa vaaraqava ti vaataqaa qaqi vairara ti, hauri ne ti vataake tirorira uva tivora.

¹⁸ Ti qata vakaa, Ihu Karaitiva tinavu Noravano ni ekaa koqema nimitaarire. Quqaave.

EPASAASI

Poruva Epasaasi vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura arukovaro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaru-vaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vai-haro maa qarara ruva tora. Epasaasiqi vaukavata vo vaiinti nahentivata Ihu Karaitira mpeqa okarara kankomake iri, Karaitiva vika koqema nimitoraravata iriha koqe aaraqaa nuvaqi vuate tiro, Poruva maa qarara ruva nimitora.

¹ Te Poruka. Kotira antuqaaqaa te noraiqamavi Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai. Kotira vaiinti nahenti Epasaasini variaka Ihu Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi variaka, te maa uvara ni qara ruva nimate.

² Tinavu Qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimateha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqi-hairo paru i vaira variata.

Kotiva tinavu koqema timitaainarara tura

³ Aniqe tinavu Variqa autu tuaheraqi vuari. Viva tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Qova vaira. Tenavu Karaitira vataake vohaa vaurarora tiro, Kotiva tinavu koqema timiteharo tinavuara nai aaraqaa viha nai kaiqa vara amitaate tiro, viva ekaa naaruvaihainaa kempuka tinavu timira.

⁴ Tota hoqarero kia maa vatara autuko entara Kotiva tinavuara vika Karaitira vataake vohaa vaiha ti tivuqaa kia qora kaiqa vararaiti ti, koqe kaiqaqai varaqi vuate tiro, tinavu nai kaama tora. Kotiva tinavuara muntuka vateharora tiro, ⁵ viva haaru tinavu nai kaama tero tinavuara tiharo, Te Karaitira kaiqara irihama vika tinta vaintiqama vuate ti, te vika virikarerave, tura. Kotira antuqavano mintimakero vauvarora tiro, viva te mintirerave tura.

⁶ Kotiva kia tinavu koqaa naariraitiro, nai Maaqu nai muntuka vaira tinavu aaqaa timirara ti, kaiqenavu viva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitairara iriha vira autu tuahera kaare.

⁷ Ike, Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timite vai okarava nai voqavata vairave. Karaitira naare ntava vuvaro qutu vuraqaahairo Kotiva tinavu qora uva nunka timitaimanta tenavu qaqini kuvantuvi vaunara.

⁸ Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timite vai okarava mintimakero vaivarora tiro, viva tinavu koqe avu aato timi vaimanta tenavu vo okara vo okara ho kankomake tave vaunara. ⁹ Kotiva haaru vaiharo Karaitivaqaima ti hantuqa

harina kaiqara vara timitaanarove tivakero nai varareva irite vai okarara kukeqa taira, vi okarara viva qoqaiqama kaimanta tenavu iri tavaunara.

¹⁰ Vi okarara qoqaiqama kaiva vaireva, maantimama vairo: Naantiara Kotiva kaama taina entava anintairaro Kotiva naaruvaini vaikavata, vataini vaikavata, hihai hihairo ruvaquma kero Karaitira noraigama kairaro viva avuniqama kero vaiharo viva ekaa vikaqaavata, ekaa haikaqaavata, raqikiqiro vuanaro.

¹¹ Tinavu Iutaa vatanaakara Karaitira vataake vohaa variate tiro, Kotiva avuniqamakeru tinavu naane nai kaama torara tiro, viva haaru tivatontema kero ekaa vi haikava govaramaviro vaira.

¹² Mintirara ti, tenavu Iutaa vatanaaka naane Karaitirara tinavu kahaqiariravama vaivo tivake, Kotira mpeqa okara takuqi vairara irihama vira autu tuahere vaunara.

¹³ Ne vo vatanaa vo vatanaaka nevata quqaa vakaaka, Kotiva ni kuvantukero ntitaaina uvara iri virara quqaave tivake, nevata Kotira vaiinti nahentiqamavi Karaitira vataake vohaa variara. Ne Karaitirara quqaave tiavarora tiro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvara kempukaiqama vuarire tiro, viva nai Maraqura nivata nimura.

¹⁴ Kotiva nai Maraqura tinavu timirara ti, tenavu kankomake iruraro viva naantiara tinavu kuvantukero tivitaaina entaraqaa viva tinavu timireva tivataina haikara ekaama timianaro. Virara irihama kaiqenavu Kotira mpeqa okara takuqi vairara iriha vira autu tuahera kaari.

Poruva Kotira aaro uvarara tura

¹⁵ Ne Nora Vaiinti Ihu Karaitirara kempukaiqaake iriha Kotira vaiinti nahentiara muntuka vateha variamanta irunarara ti, ¹⁶ te niara iriha Kotirara votataa votataa kogema iarao tivaqi viha Kotira aareha vaunara. ¹⁷ Te niara iriha tinavu Qova takuqukero vaira aare vaunara. Viva tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Variqavano vaira. Viva mintima kero vaimantara ti, te vira aarehama niara, Vika nena Maraqura nimiraro ai Maraquravano vika avu aato kogema nimateharo ai okara voqavata qovarama kaira vika kankomake tavaate, ti vaunara.

¹⁸ Kotiva nai vaiinti nahentiara iriharo kaama nimitali haikava, vi haikava uritarero nai voqaraa haikavano vaivaro Kotiva paruma keharo ni kogema nimitaaina okarara ni aato kenko tira ne iri, vi entara veka variate ti, te Kotira aareha vaunara.

¹⁹⁻²⁰ Kotira kempukavano uritara kero voqavata vaivama vairo. Tenavu Karaitirara quqaave tivake virara kempukaiqaake iriqi vuainarara tiro, Kotiva homa nai kempuka

tinavu timiariravama vairo. Ne vi uvaravata kankomake iriate ti, te niara iriha Kotira aarama nimite vaunara. Kotiva kempukaiqama kero Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kero naaruvaini nai kauqu tanaraini vita vuru kora. Kotiva kempukaiqama kero Karaitira kahaqin-tema kero, tinavuvata kahaqiariravama vairo.

²¹ Karaitiva Kotira kauqu tanaraini oquvi vaiharo viva uritarero ekaa naaruvaini avuniqamake variakaqaave, ekaa noraiqama vuakaqaave, ekaa nora autu vataukaqaave, raqiki vaivama vairo. Maa entara nana nana nora autu vatauka variarave, naantiara enta nana nana nora autu vateka vaivarave, viva vika vikaqaama raqikiqiro vuanaro.

²² Kotiva ekaa haika Karaitira vevaarinigama kero vataivaro Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqiki vairo. Kotiva Karaitira mintima kero noraiqama kaivaro viva qiataiqama viro Noravano vaiharo tinavu nai kaamatai vaiinti nahen-tikaqaa raqiki vairo.

²³ Karaitiva tinavu qiataiqama kero vaimanta tenavu vira vaatama vaunara. Tenavu Karaitira vohaa vaata vauraro Karaitiva tinavuqi avituma viro vohaa vaivaro ekaa haikaqi mpiqe vaiva, *„Kotiva„* naima Karaitiraqi mpiqe vairo.

2

Kotiva tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kaira

¹ Haaru nevata Kotira uva raqake qora kaiqaaqai vare vauvarora tiro, ni avu aato muntukavano kia Kotirara irumanta ne qutu vuaka voqaara vaura.

² Vi entara ne vataihainaa uva okara iriqi vi vauvaro vaana avuhainaava viva niqaa raqiki vaura. Vi vaanava Kotira uva raqake variakaqaa raqiki vaivama vairo.

³ Tenavu Iutaa vatanaakavata qora kaiqa varehama Kotira uva raqake variavaunara. Vi entara nevata tenavuvata vairi quara voqaara niha tentanavu avu aatoqi hampi kaiqa varaainaraqai iriqi ni variavaunara. Vi entara tenavu vo vatanaa vo vatanaaka aanare hampi kaiqa varaainararaqai iriqi vi variavauraro vira kaara Kotira arara itova tinavuqaa vaura.

⁴⁻⁵ Tenavu qora kaiqa varehama Kotira uva, vo uva vo uva raqa kaavauraro vira kaara tinavu avu aato muntukavano kia Kotirara vaumanta tenavu qutu vuavaurauka voqaara variavaunara. Minturarovata, Kotira muntukavano tinavuara vogavata uritara kero vaivaro viva aaqurihama nimite vai okaravavata uritara kero vairara tiro, Kotiva

tinavuara vika Karaitira vataake vohaa variate tiro, tinavuvata qaqi vara himpima kora. Ho iriate, Kotiva ni aaqurihama nimitewaro koqema nimate vai okararaqohairo ni kuvantu nimitaira.

⁶ Viva tinavu Karaitira vataake qaqi vara himpima korara tiro, viva tinavu noraiqama kairaqe tenavu Ihu Karaitira vataake naaruvaini vaiha raqikiqi vuariraukama vai. ⁷ Ekaa vaiinti nahenti qovaraiqika Kotiva aaqurihama nimitewaro koqema nimate vai okarara kankomake tavaate tiro, Kotiva Karaitiraqohairo tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitaira.

⁸ Ne nenta kahaqi aarava kia vauvaro Kotiva ni aqaa aaqurihama nimitewaro koqema nimitairara ti, ne Karaitirara quqaave tiavaro Kotiva ni kuvantu kero ntita varaira.

⁹ Kotiva kia tenavu kaiqa vara amitaunarara iriraitiro, viva qaqi aqaa mintimakero koqema timitairara ti, kiama ho tenavu tentanavu mahuta tiarirava vairo.

¹⁰ Tenavu Kotiva autukero vatai vaiinti nahentika vau narara ti, Kotiva tinavuara vika Ihu Karaitira vataake vohaa vaiha koqe kaiqa, haaru qeramakero vatai kaiqara varaqi vuote tiro, tinavu autukero vataira.

Tenavu Karaitira vataake vohaa vaunarara tura

¹¹ Ne iriate. Ne vo vatanaaka variamanta Iutaa vatanaaka nai vaata toqake variaka vika niara tiha, Ne kia vaata toqake variakave ti variara.

¹² Nenta haaru variqi vu okarara iriate. Vi entara ne kia Karaitirara iriraiti, niarakanta vauvaro Kotiva Isareri vikaraqai tinta vaiinti nahentive tivakeharo niara vo vatanaakave ti vaura. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Isareriara tiharo, Te ni minti mintima nimitarerave, tivakero kia niara vi uvara tiraitiro umanta, ne kia Kotiva koqema nimitaaina okarara iriraiti, ne hampi variqi viha kia Kotirara iriqi vi vaura.

¹³ Vi entara ne niaraiqamake vauvarovata, vate maa entara Karaitira naarevano ni ntitakero Kotira aaqanto vuru kaira.

¹⁴ Karaitiva naivano tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata maateraiqama timitaimanta tenavu vohaa vatanaaqamavi vaunara. Haaru tenavu navutaiqi variavauna okarava vaireva, vaantaavurvano tavaarana vaiharo tinavu hini antuakero ni hini antuakero vauntemakero vaura. Ho Karaitiva vaantaavura vira nkaqu qaqini kaira.

¹⁵ Tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata vira hampata tampamavi vohaaraqai maateraiqiha variate tiro, Karaitiva gutu viro Mosiraqaa tivato uva maarara, kia mintiane kia maantiane ti vai uvara ekaa taiqa kora.

16 Karaitiva katariqaa qutu viro vaiinti nahenti navu-taiqi varia okarara ekaa taiqa kora. Viva tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata vohaanaiqama kero, Kotira aaqanto vuru kaira.

17 Ekaa vaiinti nahenti muntukaqihai paru i vaira maat-eraiqiha variqi vuate tiro, Karaitiva anirero nai vakaaka ne niaraini variakavata, tenavu Iutaa Kotira aumanto vau-raukavata tiva timira.

18 Karaitiva niaravata tinavu Iutaaravata iriharo qutu vurara ti, nevata tenavuvata Kotira Maraqrura vohaa Maraqruraqai vare, vira Qora aaqanto homa vairara.

19 Vi uvara vaivarora tiro, maa entara Kotiva kia niara vo vatanaakave tiraitiro, niaravata tinavuaravata ti vaiinti nahentive ti vaimanta nevata tenavuvata Kotira vaiinti nahenti vohaa vaiinti nahentima vai.

20 Nevata tenavuvata vairera, naavu kaqataara voqaarama vai. Karaitiva noraiqamakai vaiintinavukavata, paropeti vaiintinavuvata, vika vaireka, naavu kaara arataira voqaara variara. Vika mintimake variavaro Ihu Karaitiva vaireva, naaqrura avutaqaa arataara voqaarama vairo.

21 Ihu Karaitiva naaqruravano vairara tiro, vi naavura koqema kero akukuma taivaro vi naavuva noraiqamaqiro viharo nai Kotira naavu koqevama varianaro.

22 Nevata Karaitira vataake vohaa variarara ti, ne vi naavura kiari aumo voqaara variavaro Kotiva nai Maraqrura vataakero vi naavuraqi qaqi variqiro vuanaro.

3

Poruva vo vatanaaka kaiqa vara nimitorara tura

1 Ho te vi uvara Ihu Karaitira vakaaka ni vo vatanaaka tiva nimi vaunara kaara ti karapuhiqi rumpataamanta vaunara.

2 Kotiva nai aaqurihama nimitaharo koqema nimitai uvara ni vo vatanaaka tiva nimiate tiro, viva ti kaama taira. Ho quqaae ne ti kaamatai uvarara iriara?

3 Kotiva nai kukeqatai uvara qoqaa ti tiva timimanta te vi uvara haaru ni inaaraiqa tiva nimirera qara ruva nimitaavaunara.

4 Ne vi uvara kaara rivera, te Karaitirara kukeqatai uvara irunantemake, nevata homa kankomake irivara. ⁵ Kotiva kia vi uvara qovarama komantara ti, haaru vau vaiinti nahentika kia vi uvara okara irura. Maa entara Kotira Maraqruravano Ihuva kaamatero noraiqamako vaiintikave, paropeti vaiintinavuve, vi uvara qoqaa vika tiva nimura.

6 Vi uvara kukeqato uvava maantimama vairo: Kotiva kia Iutaa vatanaakaqai koqema nimitarevave tivakero, viva vo vatanaa vo vatanaakavata Karaitira koqe vakaakara quqaave tiate tiro, viva vikavata koqema nimitareva auti

vairo. Ekaa vo vatanaakavata Iutaa vatanaakavata vaireka, vika [Ihura vaata] vohaa vaataqaima vaivara. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Karaitirara Iutaa vatanaaka tiva nimi uvava, vi uvava vo vatanaa vikaqivatama varianarove, tura.

⁷ Kotiva ti kempukaiqama timiteharo ti aaqaa qumina koqema timitero ti noraiqama kaimantara ti, te Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaunara. ⁸ Te Kotira vaiinti nahenti ekaa vika vevaaraini vaurarovata, Kotiva ti aqurihama timiteharo koqema timiteharo vo vatanaa vo vatanaaka Karaitira vakaaka tiva nimiane tura. Ike, Karaitira okaravano uritara kero vairara ti, kia tenavu vira okara ekaa ho kankomake irirarave.

⁹ Kotiva ekaa haika autukero vataiva haaru vaiharo nai varareva irite vai okarara kukeqatero variqiro viviro, vi-raqaahairo te vi uvara qoqaiqama karerave tivakero, viva tiriara vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane tura.

¹⁰ Kotiva naaramatai vaiinti nahentika vaireka, vika Iutaa vatanaakavata vo vatanaakavata variarara ti, naaruvaini raiki variakavata naaruvaini kempuka vataakavata tiha, Ike Kotira avu aatoqi koqe okara, vo okara vo okara mpiqaro vaivaro iri vaivave, ti variara. Vika vi okarara tavaate tiro, Kotiva nai kukeqatai uvara qoqaiqama kora.

¹¹ Haaru Kotiva nai varareva irite vai okarava vivau variarire tiro, viva Ihu Karaitira atitovaro Karaitiva tinavu Nora Vaiintivano vi kaiqara vara taiqa amitora. ¹² Minturara ti, tenavu Karaitirara quqaa vivave tivake Karaitira vataake vohaa vaiha tenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake Kotira aaqanto homa virara.

¹³ Vi uvava mintima vaimantara ti, te niara mpo ike tiha, Te aihavira haika niara vare vaunara kia ni muntukavano qoraiqiramanta variate, turo. Ni nutuvano viriniqiarire ti, te aihavi haikara varaqi vi vaunara.

Poruva vikara iriharo Kotira aarama nimitora

¹⁴ Virara irihama te tori kauru aravi vaiha Kotira tinavu Qora aareha vaunara.

¹⁵ Kotiva tinavu Qova vaimantara ti, ekaa vira vainti naaruvaini variakavata, vatani variakavata, virara tinavu Qorave ti variara.

¹⁶ Kotira okaravano uritara kero takuqi vaimantara ti, te Kotira aarehama niara mintima ti: Kotio, nena Maraqrugaqo-haira vika avu aato muntukaqi kempukaiqama nimitaira ¹⁷ vika Karaitirara kempukaiqamake iriqi vivaro Karaitiva vika muntukaqi variqiro vuarire. Karaitiva vika muntukaqi vaira vika nariara nariara muntuka vateha, katari koqeva nai tuqa paama tivakero vataqira aratero vainantemake, vika kempukaiqamake variate ti, te Kotira aare vaunara.

18-19 Ne mintimake kempuka vaiinti nahenti vaiha vi-
raqaahai ne ekaa Kotira vaiinti nahenti hampata vohaa
vaiha ne homa Karaitiva niara muntuka vate vai okarara
kankomake tavevara.

Karaitiva niara muntuka vate vaiva voqavata uritara
kero, tuvitaro kero, noraiqama kero vairara tiro, kia tinavu
qumina vaiinti avu aatovano vi okarara ho kankoma kero
irianaro. Ne vi okarara tavaate ti, te Kotira aare vaunara. Ne
Karaitiva niara muntuka vate vai okarara kankomake tave
variqi vi vaivaro, Kotiva ekaa kaiqa vare vaiva ni avu aato
muntukaqi mpeqaiqama kero variqiro vuanaro.

20 Kotira kempukavano tinavuqi vaimantara ti, tenavu
nana nana kaiqarae Kotira iraariraro Kotiva vi kaiqara vi
kaiqara vara timiteharo nai uritara kero vo kaiqa vo kaiqa-
vatama vara timitaanaro. Kia tenavu avu aatoqi iritaaina
haikaravata viva homa vara timitaanaro.

21 Ho kairamanta Kotira vaiinti nahenti maa entara vaika-
vata, naantiara enta vaikavata, vika Karaitira vataake vohaa
vaiha Kotira autu tuaheraqi vuate.

Quqaave.

4

Tenavu Karaitira vaata vohaa vaata vauraukave tura

1 Te tentanavu Nora Vaiinti kaiqa vare vauramanta vira
kaara ti karapuhiqui rumpa taamanta vaiha te ni vihi tiha,
Kotiva nivata naarama tairara ti, ne koqemake vira aaraqaa
nuvaqi vuate, turo.

2 Ne nenta kenauka vevaaraini vaiha vika qihaaqama nim-
itaqi viha, kia vaaka popoharaiti, nariara nariara muntuka
vateha nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. 3 Niara vohaa
variate tiro, Kotira Maraqravano ni vara tampama kairave.
Ne virara irihama hauri tenavu rairavi variarorave tiha
kempukaqama keha vohaaraqai koqemavi vairara iriha vari-
ate.

4 Tenavu Ihu Karaitira vaata vohaiqavano vauraro Kotira
Maraqura vohaiqavanoqaima tinavuqi vairo. Kotiva ni
naarama kero ni koqema nimitaaina entara, ne vi entara
vohaa enta vira veka vaiha variara. 5 Karaitiva tinavu
Noravano vohaiqama vairo. Tenavu koqe vakaaka vo-
haiqaraqai kempukaqamake iriqi vi vaunara. Tenavu vira
autu vohaiqara iriha namari varaunara.

6 Variqa vohaiqavanoqai vaiharo viva ekaa vaiinti nahenti
Qova vaiharo ekaa vikaqaa raqiki vaivama vairo. Viva ekaa
vaiinti nahenti muntukaqi kaiqa varaqiro viharo viva ekaa
vikaqi variqiro vi vaira.

7 Tenavu vohaara vaiinti vaihavata, kia vohaa kaiqaqi
vare vaunara. Karaitiva tinavu vohaiqa vohaiqara vi

kaiqara maa kaiqara varaate tivaqiro viharo tinavu kem-pukaiqama timite vaimanta tenavu vo kaiqa vo kaiqa vare vaunara. ⁸ Kotira vukuqi mintima tiro: *Viva naaruvaini tuvurante viharo rumpa taaka airitahaa ntita vuru kairave. Viva vaiinti nahenti koqe haika, vo haika vo haika raira nimirave, tura.* (Ithi 68:18)

⁹ Viva naaruvaini tuvurantero vi okarara nana uvae vairo? Vira okara maantimama vairo: Karaitiva hoqarero naaruvaihairo tuvuntero vata muntukaini vaura. ¹⁰ Maa vataraqaa tuvu vauva vohaa vivaqaima nai naaruva maini kero, nai oritara kero vaiharo ekaa haikaqaa raqiki vairaro viva variaina okarava mpiqakero varianaro.

¹¹ Hini vaiintinavu avuniqamake variate tiro, Karaitiva vinavuka kaama tero, hini vaiintinavuara Kotira uva qo-qaiqama kaate tiro, vinavuka kaama tero, hini vaiintinavuara ti uva tiva nimiqi vuate tiro, kaama tero, hini vaiintinavuara ti vaiinti nahentiqaa raqikiha ti uva okara tiva nimiqi vuate tiro, kaama tora.

¹² Vinavukara Kotira vaiinti nahenti qerama kaimanta vika kogemake Kotira kaiqa vara amitaqi viha Karaitira vaata vaiha kempukaiqaavi variate tiro, Karaitiva vinavuka kaama teharo vo kempuka vo kempuka nimira.

¹³ Tenavu mintimake Kotira kaiqa vara amitaqi viha tenavu ekaa vohaa vaiha Karaitirara kempukaiqaake iriqi vivi, viraqaahai tenavu Kotira Maaqu okara kankomake tavarara. Vi entara tenavu kia ahora vaiinti nahenti vairaiti, tenavu Karaitiva vainantemake, mpeqa vaiinti nahentima vairara.

¹⁴ Vi entara kiama tenavu naati vainti voqaara vairara. Namarivano kumpeteharo vo haika vuru aqukero viri aqukero intemakerove, uvaivano utiharo vo haika venta varero vutuni maini intemakero, naati vaintivano vo uva iriro quqaave tivakero vaakama qaqirakero qaiqaa oru vo uvara quqaave ti vairave. Viva mintiaqiro vi vaimanta una uva ti varia vaiintika unaqaraiqamake hampi uva, vo uva vo uva ti variavaro viva vika uvaravata quqaa uvaveqai ti vaira.

¹⁵ Tenavu kia mintiraiti, tenavu quqaa uvaqai tivaqi viha nariara nariara muntuka vateha kogemake noruqamavi vaiha tenavu tentanavu Qiata Vaiinti Karaitira vataake vo-haaraqai vairera.

¹⁶ Karaitiva tinavu qiatavano vaiharo tinavu nai vaataqaa raqiki vaimanta tenavu vira vaata vaiha tenavu kogemake vohaaraqai vairera. Vaiinti vaatavano vo vaata vo vaata vaivaro ho noruqe vaira. Vira voqaantemake, tenavu Karaitira vohaa vaatavano vaiha tenavu tentanavu kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha nariara nariara muntuka

vateha variqi vi, viraqaahai tenavu anomake mpeqaiqamavi vairara.

Qaraaka aaraqaa nuate tura

¹⁷ Vi uvara irihama te Nora Vaiinti vira autuqaa niara kempukaiqaake mintima ti: Kotira uva kia iria vaiinti nahentika vika qumina uvaqai nai aatoqi iriqi viha variqi vi variarave. Ne vika voqaantemake variqi vivorave.

¹⁸ Vika avu aatovano konkira ari vairaraqai vaimanta variara. Vika kempukaiqamake Kotira uva kia irireka autiha variarara ti, vika vaiinti nahenti Kotira hampata qaqi variqi vi okarara kia iriara.

¹⁹ Vika vaaqu kaiqa vareha kauruataara vaimanta kia kauriraiti, qaqiqai vaaqu kaiqa varaqi vi variara. Vaiinti nahenti hampi ni varia okarara, vi okararaqai vika noraiqaake iriqi viha, vika voqavata vaaqu kaiqa varareka auti variara.

²⁰ Vovano Karaitira okarara ni tiva nimumanta ne tavovaro Karaitira okaravano vaireva kia mintimakero vaira.

²¹ Karaitira uva quqaa uva ni tiva nimumanta ne vi uvara iriarara ti, ²² ne Karaitira vainti vaiha haarua avu aato vaaqu kaiqa varerara iriqi vi vai avu aatora qaqira kaata. Ne haaru vaiha nenta avu aatoqi unaqaraiqama keha vaaqu kaiqa vare varia okarava ni taiqa kareva auti vaumanta vaura. ²³ Ne Karaitira vainti vaihara ti, ne haarua avu aato qaqirake qaraaka avu aato iriqi vuata.

²⁴ Ne haarua vaiinti vaira qaqirake qaraaka vaiintima vauro tivakeha variata. Kotiva niara vika avuqavuqamake niha tinta kaiqaqai varaqi viha tinta voqaara variate tiro, ni qaraakaiqama kero autu kaira.

²⁵ Ne vi uvara irihama una uva ti vai okarara qaqira kaata. Tenavu ekaa Karaitira vohaa vaata vauraukara ti, ne quqaa uvaqai nai tiva ami nai tiva ami iata.

²⁶ Vo uva kaara ni arara itairera, kia ne qaqi kaivaro ni arara itaira vaaqu kaiqa varaata. Ni arara itairava vukai variqiro viraro kuari avu tuvi vuantora.

²⁷ Hauri ni arara itairava vukai variqiro viraro Sataaniva niqi qora kaiqa vara qovarama kaantora.

²⁸ Ne haaru muara auti variaka maa entara nevata Karaitira vaintiqama virara iriha, ne muara auti vaira qaqirake, ne nenta kauquqohai kaiqa varaqi viha vehi vaiinti nahenti kahaqama nimateva ho variarira.

²⁹ Kia qaqi kaivaro qora uvavano ni noqaahairo qovaraiqiarira. Ne koqe uvaqai tivaqi vivaro ni uvavano vokika kahaqiramanta vika koqemake variata. ³⁰ Kotira Maraquravano niqi vaira ne kia vira maara vara amitaata. Kotiva ni nai kaama teharo nai Maraqura nivata nimirara

ti, ne kankomake iriavaro Kotiva ekaara entaqaa ni qaqini kuvantu nimitaarirauka variara.

³¹ Toma nimate vai okararave, arara ite vai okararave, mauqa nteha tirori vai okararave, uva vaaru ti vai okararave, vi okarara vi okarara qaqira kaata. ³² Kotiva Karaitira kaiqara iriharo ni qora uva nunka nimitainan-temake, nevata nariara nariara qora uva ti vaira tauruke qaqirake, nariara nariara mpo ike tiva nimateha koqema nimitaqi vuata.

5

Tenavu aatitairaqaa variqi vuainarara tura

¹ Kotiva niara muntuka vataimanta ne vira vainti variakara ti, ne vira aanantamake variqi vuata.

² Karaitiva niara muntuka vateharo variqiro vinantemake, nevata nariara nariara muntuka vateha variqi vuata. Vaintivano Kotira quahama amitareva koqema kero ahiamunta vinara iha quara amite vainantema kero, Karaitiva tinavuara muntuka vateharo qutu vuvaro Kotiva virara iriharo tinavu quahama timitora.

³ Ne Kotira vaiinti nahenti variarara tiro, vaiinti nahenti hampi ni vai okarava ni nivutaini variantora. Vaiinti nahenti hampi ruhe tovevo i vai okaravave, nai vaata nai vaata qohaama keha ni vai okaravave, ni nivutaini variantora. Vora airairara muntuka nti vai okarava ni nivutaini variantora. Ne kia vi haikarara uva inaaraiqavata tiata.

⁴ Ne Kotira vaiinti nahenti variaka kia uva vaaruve, vehi uvave, vireraiqamake nahentiara hampi uva ti vairave, vi uvara vi uvara kia tiata. Ne vi uvara vi uvara ti vaira qaqirake Kotira quahama amite vai uvaraqai tivaqi vuata.

⁵ Maa uvara quqaa uvama vairo: Hampi muara ni vai vaiinti nahentikave, hampi ruhe tovevo i vai vaiinti nahentikave, vora airairara muntuka nti vaira vaiinti nahentikave, vika Karaitivavata Kotivavata raqiki vai vatukaraqki kiama ho vivara. Vora airairara muntuka nti vaiva, viva kia Kotirara noraiqaakero iriraitiro, viva airaira varaainararaqai noraiqaakero iriqiro viharo vi haikaraqai quahama amite vaira.

⁶ Vo vaiintinavu anire niara hampi kaiqa varaate tivera, ne kia vinavuka qumina una uva tira iriata. Vaiinti nahenti Kotira uva raqakeha vaaqu kaiqa vare variara kaara Kotira arara itairava vikaqaa varianaro. ⁷ Virara irihama ne qora kaiqa vare vaika hampata tampamavi vaiha, qora kaiqa varaqi vivora.

⁸ Haaru nevata konkiraqi variqi vi vaura. Maa entara ne Karaitira vaiinti nahentiqaavi vaihara ti, ne aatitairaqaa

variqi vi variara. Virara iriha vaiinti nahenti aatitainaraqaa nintemake nevata nuata.

⁹ Vaiinti nahenti aatitainaraqaa variqi vivera, vika koqe okara, vo okara vo okara autuqi vivara. Vika avuqavuuqaa make niha, quqaa uvaqai tivaqi vivara. ¹⁰ Ne Nora Kotira quahama amite okarara rantaqi viha, vi kaiqara varaqi vuata.

¹¹ Vaiinti nahenti konkiraqi vaiha gumina kaiqa vare variaka hampata kia vairaiti, vikaqaahai niara kanta variata. Ne vika vare vai kaiqara qoqaa qovarama kaimanta vaiinti nahenti anomake vika kaiqa tavaata. ¹² Ike, te kaurira haika varaarorave tivake, vika kukeqavi vaiha vare varia kaiqara kia ni tiva nimirera.

¹³⁻¹⁴ Ovavano vo haika ataama kairaro vi haikava qoqaa variainarara tiro, konkiraqi vaina haikara ovavano ataama kairaro vira qora okaravano qoqaama varianaro. Haaru virara uvavano mintima tiro:

Are vaite variarava himpuane. Are qutu vuanaraqihaira qaiqaa qaqi himpiraro Karaitiva ai ataama amitaarire, tura.

¹⁵ Vi uvara irihama ne rauriha variqi vuata. Hauri kia avu aato vataaka variantemake, ne variqi vivora. Koqe avu aato vataaka variantemake variqi vuata.

¹⁶ Qora kaiqa vare variaka airitahaa maa entara variarara ti, ne rauriha kia gumina vairaiti, koqe kaiqaaqai varaqi vuata.

¹⁷ Hauri ne kia avu aato vataaka variantemake variqi vivora. Avu aato kankomake iriqi viha Kotira muntukavano vaina kaiqaraqai varaqi vuata.

¹⁸ Kia iha namari neha vueraiqiata. Ne mintiaqi vivera, ne qoraiqamama vivara. Ne qaqi kaivaro Kotira Maraquravano niqi vaiharo niqaa raqikiarira. ¹⁹ Ne ruvaagumavi vaiha Kotirara ti vai ihirave, maaraqaa ti vai ihirave, Kotira autu tuahere vai ihirave, tivaqi vuata. Nenta muntukaqihai ihi tivaqi viha Nora vira autu tuaheraqi vuata. ²⁰ Tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa, ne ekaa haikara tinavu Qora Kotirara koqema iarao tivakeha variqi vuata.

Poruva naata vaati varekara tura

²¹ Ne Karaitirara tinavu Noravano vaivo tivakeha „vira vevaaraini,“ variarara ti, ne nenta kenauka vevaarainivata variata.

²² Ni naatavarara tirera: Ne Nora Vaiinti vira vevaaraini vaintemake, ne nenta vaativara vevaaraini variata.

²³ Karaitiva tinavu nai vaiinti nahentiqaa raqiki vaintema kero, vaativanovata nai naataqaa raqikiqiro vuanaro. Karaitiva tinavu Kotira vaiinti nahentiara ne ti vaatama variavo tivakero tinavu kuvantu timitaira. ²⁴ Tenavu Kotira

vaiinti nahenti Karaitira vevaaraini vaunantemake, ne vika naatayara nenta vaativara vevaaraini vaiha vika ekaa uva tira iriqi vuata.

²⁵ Ni vaativarara tirera: Karaitiva Kotiva haarama tai vaiinti nahentikara muntuka vateharo gutu vurara ti, nevata mintimake nenta naatavarara muntuka vateha variata.

²⁶ Tinavuara Kotira kaiqaqai varaqi vuate tiro, Karaitiva namariqohairovata, nai uvaqohairovata tinavu hiqama timitaira.

²⁷ Vaiintivano kia vaaraqu vaata vataa nahentive, kia taupeqero otiqete urunte i vaatara vataa nahentive, koge nahentiqai varaintema kero, Karaitiva tinavuara vika Kotira kaiqaqai variqi vi vaivaro kia vikaqaa uva variarire tiro, tinavu hiqama timitaiva naantiara viva tinavu varaanaro. tiro, tinavu hiqama timitaiva naantiara viva tinavu varaanaro.

²⁸ Nai vaataqaa koqema kero raqikintema kero, vaiintivano nai naataqaa koqema kero raqikiarira. Vaiintivano nai naataqaa koqema kero raqiki vaiva viva naiqaavata koqema kero raqiki vaivama vairo.

²⁹⁻³⁰ Vaiintivano kia nai vaata qoraiqama amitaraitiro, viva nai vaata kara amiharo viraqaa koqema kero raqiki vaira. Vira voqaantemake, tenavuvata Karaitira vaata vau-narara tiro, Karaitiva tinavu nai vaiinti nahentiqaa raqiki vaimanta vaunara. ³¹ Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotiva vaiintiara iriharo nahenti autu amitairara tiro, vaiintivano nai noka qoka kero nai naatantiro avituma viraro vitanta vaatavano vohaa vaatama varianarove, tura. *(Okara 2:24)*

³² Te tenta irike vi uvara okara mintimama vaivo ti: Vaiinti nahenti nai varate nai varate i varia okarava nora uvama vairo. Vaiintivano nahenti varainantema kero, Karaitiva tinavu Kotiva haarama tai vaiinti nahentika varaanaro.

³³ Ho ne vika vaativara ne vohaiqa vohaiqavano nenta vaataqaa koqemake raqikintemake, nenta naatavaraqaa-vata koqemake raqikiqi viha vikara muntuka vateha variata. Ne vika naatavaravata nenta vaativarara koge vaiintive tivakeha vika uvaqai iriqi vuata.

6

Noka qokaravata vaintairaravata tura

¹ Te ni vaintairara tirera: Noravano ni noka qokara niqaa raqikiqi vuate tirara ti, ne nenta noka qoka uvama iriqi vuate. Ne mintiaqi viha avuqavugama kema nivara.

² Haaru Kotiva uva vateharo mintima tiro: *Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane*, tura. Kotiva vi uvara tiharoma nai kauqu aiqiqaa aqukero vo uvavata tampama

kerō ³ mintima tiro: *Koqemakero vatāini variqiro viharo vukai enta maa vatarāqaa variqi vīrerave tirava nai noka qoka koqe okaraqai autu nimitaarire, tura. (Katu Varora 20:12)*

⁴ Te ni vainti qokavarara tirera: Ni vaintaira arara itaan-torave ti, kia ne vika qoraiqama nimitaata. Ne kia nenta vaintaira qoraiqama nimitaraiti, koqemake vikaqaa raqikiqi viha tinavu Nora Vaiinti uva vira vikavata tiva nimiqi vimanta vika koqe aaraqai vuata.

Kaiqa vaiintiaravata vikaqaa raqikikaravata tura

⁵ Te ni rumpataa vaiinti nahentikara tirera: Ne nenta nora vaiinti aatu qeteha vikara nora vaiintive tivakeha koqemake vika kaiqa vara nimitaata. Ne Karaitira uva avataqi vin-temake, vika uvavata iriqi vuata.

⁶ Ne nenta nora vaiinti kaiqa vareha vikara tinavu quaha timitaate ti, hauri vika nivuqaaqai vaiha koqe kaiqa vare vaivora. Vika kia ni hampata vai entaravata vika kaiqa koqemake varaqi vuata. Ne Karaitira kaiqa vaiinti vauraukave, Kotira uva iriqi vi vauraukave, tivakeha koqemake vika kaiqa varaqi vuata.

⁷ Ne vo vaiinti kaiqa vara amitaqi viha, quaha keha vika kaiqa varaqi vuata. Kia qaqi vaiintiarao ti, kaiqa vararaiti, Karaitirarao ti, vika kaiqa vara nimitaata.

⁸ Maa uvarama iritaata: Kaiqa vaiinti rumpa tekave, qaqi vaikave, vika koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varerara iriharo Noravano Karaitiva vika nāi koqaa nimianaro.

⁹ Ne nora vaiinti kaiqaqaa raqiki variakara tirera: Nevata koqemake nenta kaiqa vaiintiqa raqikiqi vuata. Ne vika rauqi nimiteha ntaihareka auti vaivora. Ne maa uvara iritaata: Niqaavata ni kaiqa vaiintiqaavata raqiki vaiva vohaiqavano naaruvainima vairo. Viva naantiara uva avuqavu qiharoma kia vaiinti autuara iriharovauve uva avuqavu qianaro.

Kotira auvihehavaara tura

¹⁰ Ho te tenta uva taiqa karera mintima ti: Nora Vaiinti vira kempukaqaa ne kempukaiqamake variqi vuata. ¹¹ Sataaniva unaqaraiqama keharo ni aatara kaantorave tivakeha, ekaa Kotira auvihehavaa tuatēha kempukaiqamake himpite vari-ata.

¹² Kia tenavu qaqi vaiinti hampatavauve rauqi vi vaunara. Tenavu nora autu vataukave, nora kempuka vataukave, vika hampata rauqi vi vaunara. Maa vatarāqaa konkiraqi vaiha raqiki varia vaanaukave, naaruvaini Sataanira *enselive*, vika hampata rauqi vi vaunara.

13 Virara irihama ne Kotira iqoka utavaaqa nonkute vaivaro qora entavano qovarama vira, ne Sataanira vataake iqoka raquqi viha ne kia qetake viraiti, ne kempukaiqamake kainke arateha raquqi vuata.

14 Ne kempukaiqamake himpi vaiha, Kotira quqaa uva varake, hoquka tavaarana rumpa taantemake rumpataate. Iqoka vaiintivano nai mimiraini naavuma taintemake, avuqavu ni varia okarara varake nenta mimiraini naavuma taata.

15 Karaitira koqe vakaaka arara paruma nimate vai vakaakara su aiquga nonku taantemake, nonku taata.

16 Kempukaiqaake Karaitirara iriqi vi vaiva, viva ni kainke voqara vaira ne vo enta vo enta vira hiriteha Sataanira iha ite vaina vevara qimpa kaata.

17 Kotiva ni qora kaiqagaahairo kuvantu kero ntita varaira, iqoka tovaqa qiataqaa aquaantemake, vara aquataata. Iqoka paipe tuataantemake, Kotira Maraqravano i paipera vira Kotira uva, vira taatauke tuataata.

18 Ekaa enta Kotira vatete aareha variata. Kotira Maraqravano niara vi haikara vi haikarara Kotira irate ti vai uvara, ne vi uvarara Kotira irata. Ne kia popohanaara iraiti, avu rampaike viti viri tavamaqi viha, ekaa Kotira vaiinti nahentiara iriha Kotira aarama nimitaata.

19 Tiriaravata Kotira aarama timitaata. Ne Kotira aaraivaro Kotiva ti kahaqirage te maaqi vaiha kia qetaraiti, muntuka qihaaqama keha Kotiva kukeqa tai uvara Karaitira uva qoqaiqamake tiva nimiqi vuari.

20 Vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vuane tiro, Karaitiva ti noraiqama kaimanta vaunara. Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimunara kaara ti rumpa taamanta te maaqi karapuhiqi vaunara. Ne virara iriha Kotira aaraivaro ti kahaqirage te kia qetaraiti, muntuka qihaaqama keha Karaitira uva kempukaiqaake tiva nimiqi vuari.

Vitihainaa uvara tura

21 Tinavu qata vakaa Tikikusiva, viva Karaitirara kempukaiqama kero irihiro viharo vira kaiqa vare vaiva, viva tenavu variqi vuaina vakaakara ni tiva nimira iriate. 22 Ne tenavu variaina vakaakara iriha kia qetaraiti, muntuka paru ira variate ti, te vira atitaariraro viva vuru ni tiva nimianaro.

23 Tinavu Qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, vitanta ni kahaqimanta ni araraqihairo paru i vaira variata. Vitanta ni kahaqimanta ne nariara nariara muntuka vateha variata. Vitanta ni kahaqimanta ne vitantara kempukaiqaake iriqi vuata.

24 Ekaa vaiinti nahenti vika Nora Vaiinti Ihu Karaitirara kia popohanaara iraiti, virara muntuka vateha variqi vi

**variakara, Kotiva ekaa vika aaqurihama nimitewaro koqema
nimi taarirerama turo.**

PIRIPAI

Poruva Piripai vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva Ihura uva tiva nimiqiro vura kaara vira karapuhiqi kovaro vaiharo maa qarara ruva tora. Ihura vainti nahenti Piripaiqi vauka Porura kahaqireka monu vara kovaro Poruva vi monura varero vikara koqema iavo tiharo maa qarara ruva nimitero. Poruva vika vihi vaahi tiharo vikara vohaa vaiha variqi viha Karaitira uvaqai iriqi viha kia una vaiinti maara uva tira iriqi vuata tiro, maa uvara qara ruva nimitora.

¹ Te Poruka. Tetanta Timotika Ihu Karaitira kaiqa vai-intitanta vaiha niara Kotira vaiinti nahenti Piripaiqi vari-akaravata, nora vaiintinavu niqaa raqiqi variakaravata, vokiaka ni kaiqa vara nimite variakaravata, tetanta niara ne Karaitira vataake vohaa variakave tivakeha ni maa qarara nimite.

² Kotiva tinavu Qovavata, tinavu Noravano Ihu Karaiti-vavata, ni koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tu uvara

³ Ti aatoqi niara ntuva vimanta te niara irihama Kotirara koqema iarao tivaqi vi vaunara.

⁴ Kotiva ni kahaqama nimitaarire ti, te airi tataa Kotirara quahake vira aare vaunara.

⁵ Ne tota Karaitira uva iru entaraqaa hai Karaitira kaiqa ti vataake varaqi viha kia qaqira karaiti, vate qaqi varaqi vi variarara ti, te niara irihama Kotirara quaheha vai.

⁶ Te niara maa uvara kankomake irunara: Kotiva niara koqe vaiinti nahenti variate tiro, viva ni muntukaqi kaiqa hoqarama taivara tiro, viva niqi vaiharo vi kaiqara varaqiro viro, vuru Ihu Karaitiva tuvua ina entaraqaa taiqa kaira ne vi entaraqaa koqe vaiinti nahentima vaivara.

⁷ Te niara aato iriqi vihara ti, te homa maa uvara niara tirara: Te maa entara karapuhiqi vauna entarave, te qaqini vaiha Karaitira uva tiva nimiha kia qumina uvave kempuka uvave ti vauna entarave, ne vi entara vi entara ti vataake vohaa variqi vi variavaro Kotiva nivata tivata noraiqama kero koqema timite vaimanta tenavu vira kaiqaqai vare vaunara.

⁸ Karaitira muntukavano niara voqavata vaintema kero, ti muntukavanovata niara voqavata vaimanta te

ni oru tavaataa imantama vaunara. Kotivavata ti uvara quqaavema tianaro.

⁹ Te mintimake niara irihama Kotira aare vaunara. Te Kotira niara aareha mintima ti: Kotio, are vika kahaqira vika vorara vorara muntuka vateha variqi viha, vika avu aatovano kenko tira vo kaiqa vo kaiqa okara kankomake iriha, vi kaiqara vi kaiqara ho avatamake taveha, ¹⁰ qora kaiqa qaquirake koqe kaiqaqai varaqi viha naantiara vika Karaitiva tuvuaia entaraqaa koqemake vaivaro vikaqaa kia uva variarire, ti vaunara.

¹¹ Kotiva ni mintima keharo kahaqamaqiro viramanta ne Ihu Karaitira vataake vohaa variqi vivaro ni kaiqavano koqe kaiqaqai vairamanta vaiinti nahenti ni kaiqara iriha Kotirara mpeqavano vaivo tivakeha vira autu tuaheraqi vivara.

Poruva nai karapuhiqi vaurara tura

¹² Ti qata vakaao, te karapuhiqi vauna uvara ni tiva nimirera. Ti rumpa taamanta te maaqi vaurava kia te Karaitira uva tiva nimi variaina aararavauve tinta tero. Karaitira uva tiva nimiarira aarava noraiqaakero qantuararoma vairo. Tota te qaqini variavauna entara te Karaitira uva vo vaiintinavu tiva nimiarira aarava kia ho vaumanta, viraqaahai ti rumpa taavaro maa entara vi aarava homa vairo.

¹³ Ti rumpake maaqi Sisaara karapuhi naavuqi kaamanta vauramanta viraqaahai iqoka vaiintinavu maa naavuraqaa raqiki variakavata, ekaa vo vaiintinavuvata, vika kankomake iriamanta te Ihu Karaitira kaiqa vaiinti vaunara vira kaara maaqi vaunara.

¹⁴ Ti rumpa taamanta maaqi vauramanta viraqaahai Karaitira vaiinti nahenti airitahaa virara iriha, vika kia getaraiti, muntuka qihaaqamake Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vi variara.

¹⁵ Quqaama vaiinti vonavu ti kaiqara qora avu aato utiha ti haatara kareka auti vaiha Karaitira uva tiva nimiqi vi variara. Vika minti ti variamanta vo vaiintinavu kia minti tiraiti, vinavuka koqema keha Karaitira uva tiva nimiqi vi variara.

¹⁶ Vi vaiintinavuka tiriara muntuka vatehara ti, vika te maaqi vauna okarara kankomake iriara. Vika kankomake iriavaro Kotiva ti qaqi kaimanta te maaqi vaiha Karaitira uvaqaa raqiki vaunara.

¹⁷ Te vaaka tuna vaiintika, vika kia Karaitirara iriraiti, vika nariaraqai iriha Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vi variara. Vika kia koqe avu aato utuke tiraiti, vika Poruraqaa uva voqvata variarire tivakeha Karaitira uva tiva nimi variara.

18 Vika minti ti variarara kia te noraiqaake irirara. Vokiaka ti qoraiqama timitarekave, vokiaka ti kahaqama timitarekave, vika Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimivera, te virarama quaheha vairara. Eo, te virara quahaqi virerave.

19 Ne tiriara iriha Kotira aarama timite variavaro Ihu Karaitira Maraqravanovata ti kahaqama timite vaimantara ti, te tiha, Quqaama ti kuvantu kaiqe te qaqini oru vairarave, ti vaunara.

20 Ti muntukavano voqamakero maa haikarara vaimanta vaunara: Te kia vo haika varaainara kaara kaurira haika vararaiti, te vatevata ekaa entavata Karaitira kaiqa kempukaiqamake varaqi viha te qaqi variqi vuarerave, qutu vuarerave, vaiinti nahenti ti kaiqara iriha Karaitira autuqai tuahera kaate.

21 Te tenta qaqi variqi vuainarara mintima ti: Te qaqi variqi vuarera, te Karaitiraraqai iriqi virerave. Te qutu vuarera, te Karaitira vataake variainarara voqamake quahaainarave.

22 Te vaata vataake maini qaqi variqi vuarera, te ni homa kahaqiainara. Ike, ti muntukavano nana haikarae varianaro? Te vataini qaqi variqi vuainarave? Te qutuvi naaruvaini vuainarave?

23 Te virara taara aatoma iri vai. Te Karaitira vataake oru variainara, virara ti noraiqaakero hantuqa harimanta vai. 24 Ho te minti tivakehavata, te ni kahaqiarirava qaqi vaimantara ti, te niarao ti, te vataini vaata vataake qaqi variqi virera.

25 Te ni kahaqama nimitaarirava qaqi vaimantara ti, te tiha, Te kia vaaka qutu viraiti, te ekaa ni hampata variqi viha ni kahaqiarimanta ne Karaitirara kempukaiqamake iriqi viha quaheha variate, tunara.

26 Ne mintimake vaiqe naantiara te ni hampata qaiqaa oru variari ne tiriara voqamake quahehama Ihu Karaitira autu tuaherevara.

27 Ne Karaitira uva iriakara ti, ne Karaitira vaiinti nahenti vaiha avuqavugama kehaqai nuata. Ne mintimake variqi vi vaiqe te ni oru tavaarera, kia ni oru tavaarera, te homa niara tiha, Vika vohaa avu aatoqai iri vohaaraqai vaiha, vika vohaara vaiinti voqaara vaiha, Karaitira uva totaqi viha kempukaiqaake vi uvara tiva nimiha 28 kia vika nai navutaaka naatu qetaraiti variqi vi variarave, tirara.

Ne mintimake vaimanta ni navutaaka nai vehi autu kaainarara kankomake iri tavaivaro Kotiva, naima ni kahaqama nimateharo kuvantu nimitaariravama vairo.

²⁹ Kotiva niara Karaitirara quqaa vivave tiate tiro ni kaama taiva, viva niara vika Karaitira kaiqa varaqi viha aihavira haikavata varaqi vuata tiro, ni kaama taira.

³⁰ Ho nevata ti vataake vohaaraqi vaiha iqoka raquqi vivara. Ne avuni vaiha tavomanta te Karaitira autuqaa aihavira haika vare variavaunara. Ne maa entaravata tavaamanta te vohaa qaramake vukaari utuqi viha qaqiqai nora maara varaqi vi vaunara.

2

Vohaa uvaqai tivaqi vuata tura

¹ Ne Karaitira vataake vohaa variqi vi variara ti, ne kempukaiqaake variqi vi variara. Karaitiva niara muntuka vate vairara tiro, viva ni muntukavata kukuqama nimate vaimanta variara. Kotira Maraqravano niqi vairara ti, ne vira vataake vohaa variara. Ne nariara nariara koqema nimateha nariara nariara ike mpo tiva nimitaqi vi variara.

² Ne mintimake varia vaiinti nahentika vaivera, ne tiriara viva noraiqaakero quahaarire ti, vohaa uvaqai tivaqi vuata. Vohaaraqi vaiha nariara nariara muntuka vateha variata. Ne vohaa avu aato muntuka vateha, vohaa aaraqaaqi nireka autiha variata.

³ Ne vo kaiqa vo kaiqa varareka iha, kia ne nenta nora autu varerarave, nenta mahuta tirarave iriraiti, qaqi ekaa vi kaiqara varaqi vuata. Ne mintiaqi viha nenta nutu vataniqama keha vo vaiinti autuqai tuaheraqi vuata.

⁴ Kia nenta kaiqa vareraraqai iriqi vuata. Ne vo vaiinti vo vaiinti kaiqa vareraravata iriha, vikavata kahaqama nimitaqi vuata. ⁵ Ihu Karaitiva nai avu aatoqi irintemake, nevata vi avu aatoraqai iriqi vuata.

⁶ Ihu Karaitira avu aatovanovata Kotira avu aatovanovata vohaa qaramakero vauvarovata, viva kia Kotikantiro vohaa qaramakero variainarara iriraitiro, ⁷ viva nai nora autu qaqi vatero, Kotira kaiqa vara amitareva iharo vaiinti qama viro vaiintivano vaura.

⁸ Viva vaiinti qama viro qovarama viro vaiharo nai autu vataniqaakero Kotira uvaqai iriqiro viro vuru qutu vura. Vika vaaqu vaiinti arukontemake, vira katariqaa arutovaro qutu vura.

⁹ Viva nai autu qaqi vatero Kotira uvaqai iriqiro viro vuru qutu vurara tiro, Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima kero, vira vara viriniqamakero ekaa nutu vara vataniqama kero nora autuqai vira amivaro Ihura autuvanoqai viriniqaaviro noraiqama kero vaira.

¹⁰ Vira autuvano nora autu vairara tiro, naantiara Ihura autu rava tairamanta ekaa naaruvaini vaikave, vatani

vaikave, vataqi vaikave, vika vira autuara iriha tori kauru aravi vaiha ¹¹ Ihu Karaitirara vivaqaima Noravanove tivara.

Vika minti tiha Kotira tinavu Qora vira autu tuahera kevara.

Ne ovavano itaintemake variqi vuate tura

¹² Ti navunaao, vi uvara irihama Karaitirara tiva nimuna uvara iriqi vuata. Te ni hampata vauna entara ne vi uvara iriqi vuara. Te maa entara maini niaraini vaunarara ti, ne nentaraa vaiha ne voqavata vi uvara iriqi vuata. Ne Kotiva ni naaruvaini ntitaainarara iriha qeteha aiku kauqu ntiri ntirihia Kotira kaiqaqai varaqi vivaro ni ntitaarira.

¹³ Kotiva niara vika tinta antuqa vaina kaiqara varaate tiro, vivama ni muntukaqi vaiharo ni kahaqi vaimanta ne vira kaiqa vare variara. ¹⁴ Ne vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha kia nuntu nauntu tiraiti, kia tiroriraiti, vi kaiqara varaqi vuata.

¹⁵ Ne mintiake variqi vi vaivaro kia vo uvavano niqaa vaira ne koqe vaiinti nahentima vaivara. Ne koqe vaiinti nahenti vaivaro ni muntukaqi kia vo nava naavavata vaira ne Kotira vaiinti nahenti maa vataraqaa variqi viha hampiqamake, kia avuqavuqaakeha ni vai vaiinti nahentika nivutaini variqi vivara. Entaqi opu makauvano itainantemake, ne vi vaiinti nahentika nivutaini vaiha ova voqaara itaqi viha ¹⁶ qaqi variqi vi vai uvara vika tiva nimiqi vuata. Ne mintiaqi vivera, ekaara enta Karaitiva qovaraqiaina entaraqaa te ni quahama nimateha tenta ni vara nimitaavauna kaiqava kiama quminaiqivo tirara.

¹⁷ Ne koqemake Karaitirara iriqi vuate ti, te ni kahaqirera auti vaiha tenta naare rauruke qutu vuarera, te niarao ti, quahehama qutu virara. ¹⁸ Te ni kahaqiha qutu vuarera, ne te qutu vuainarara kia muntuka qoraiqira vairaiti, ne te iainantemake quahehaqi variata.

Poruva Timotira atitaainarara tura

¹⁹ Tinavu Noravano Ihuva hove tirera, te Timotira ne vainaini atitaariraro vuanaro. Viva mini oru vaiharo ni vakaaka iriro maini viri ti tiva timiraro ti muntukaqihairo koqe iraqe variari.

²⁰ Kia Timotira aanantai vaiintiva vovano vaivo. Viva ti aanantero niara noraiqaakero iri vai vaiintivama vairo. ²¹ Ekaa hini vaiinti kia Ihu Karaitira kaiqaravata iriraiti, vika nai kaiqa varareraqai iriqi vi variara. ²² Nevata tavaavaro Timotira kaiqavano koqe kaiqaqaima vairo. Vaiintivano nai qora vataakero koqemakero kaiqa varaintema kero, viva ti vataakero koqemakero kaiqa vareharo Karaitira uva tiva nimiqiro vi vaira.

²³ Te maini variqi vuaina okarara kankomake iri, viraqaa-hai aara ho vairera, te Timotira atitaariraro ne ianaini vuanaro. ²⁴ Quqaa Noravano ti aara autu timitairaqe tevata inaaraiqa varike ni oru tavaainara, virara te muntuka qi-haaqimanta vai.

Poruva Epafroditusirara tura

²⁵ Te tinavu qata Epafroditusirara mintima ti: Viva ne vainaini anirantero vuarire tunara. Viva ti airuqiarire ti, ne haaru vira atitovaro viva ani maini vaiharo ti vataakero vohaa kaiqa varaqiro vi vaura. ²⁶ Viva maini vaiharo niara nora aato iriqiro viharo, ni qaiqaa tavareva auti vairo. Viva rovava varai uvara nevata iriarara tiro, vira muntukavano qoraiqivaro vairo.

²⁷ Quqaama viva haaru rovava varero qutu viro ruhiqau viro vauvaro viraqaahairo Kotiva vira aaqurihama amito-varo viva qaqi koqema vura. Viva qutu vuare titirio, te nora maarama varauraitirio. Kotiva tiriaravata aaqurihama timitomanta te kia vi maarara varaavaunara.

²⁸ Vi vaiintiva vuarira aaravavata ho vairaqe te vaaka vira atitaariraro viva ne vainaini oruraira ne vira qaiqaa taveha quahama amitaata. Viva mini viraro ti maaravanovata qihaaqiraro tinta vaataiqiraqe variari.

²⁹⁻³⁰ Ne ti kahiqi aarava kia ho vauvaro viva niqihairo ti kahaqama timitareva maini anirero, Karaitira kaiqarao tiro, qutu viro ruhiqau vurara ti, ne virara iriha minti vaiintikara koqe vaiintive tivakeha vika quahama nimitaata.

3

Vo vaiintinavu ni qora aara numiqevorave tura

¹ Ti qata vakaa, te maa uvara taiqa karera niara mintima ti: Ne Nora Vaiinti Karaitira vataake vohaa variarara ti, ni muntukaqihairo koqe i vaira quaheha variqi vuata. Kia te popohanaara iraiti, vi uvara qara ntuva taunara qaiqaa ni tiva nimirera. Vi uvava ni kahaqama nimitaira ne ho variqi vuata.

² Vaaqu kaiqa vare variaka, vika qaakau vairi voqaara vaiha vaiinti vaata toqa taaqamake rapepaama kareka auti variaka naatu rauriha variata. ³ Kotiva tinavu muntukaqihairo qora okara toqa kaivaro vira Maraquravano tinavu kahaqi vaimanta tenavu Kotira autu tuahere vaunarara ti, tenavugai Kotiva quqaiqama kero toqa kaikama vauro. Mintirara ti, tenavu kia vaata toqake okarara noraiqaake iriraiti, tenavu Ihu Karaitira vataake vohaa variaina okarara noraiqaake iri vaunara.

⁴ Vaiinti vaata toqake okarava ho vaiinti kahaqiraqevauve, te vi okarava tivata kahaqama timitaivo tirara. Vi vaiinti-navukaqihairo vovano tiharo, Te noraiqamake vi okarara iriqi vi vauraukave, tirera, haaru tevata ekaa vi okarara avataqi vi vauraukara ti, te vi vaiintira uri aatarama kau-raitiri.

⁵ Ti vatatovaro 8 entanavu aitarovaro ti vaata toqa korave. Ti noka qoka vaireka, vitanta Isareri vatanaaka Benaminira vohaa ankuvano vaurara ti, tevata anomake Hiparu vatanaaka vaunara. Te Parasi vaiinti vaiha Mosiraqaa uva maara tivatora kempukaiqamake avataqi vi variavaunara.

⁶ Te vi uvara kempukaiqamake iriqi vihara ti, te Ihura vaiinti nahenti qoraiqama nimitiha ntaihamaqi vi variavaunara. Te Mosiraqaa tivato uvara avuqavuqaa keha iriqi vi variavaunaro kia vovano tiriara vi uvara vonku raqa kaarao tiarirava vaumanta te ekaa vi uvara koqemake iriqi vi variavaunara.

⁷ Vi entara te tiha, Vi haikava vi haikava ti kahaqi vaimanta vauro, ti variavaunara. Maa entara te Karaitirarao ti, te vi haikarara qumina haika, kia ti kahaqiaina haikarave ti vaunara.

⁸ Kia te Iutaa maara okara viraraqai tiraiti, te Karaitirarao ti ekaa vo haika vo haikara qumina haikaqai vaivo ti vaunara. Ihu Karaitiva ti Noravano vaiharo tiqaa raqiki vairara ti, te viraraqai noraiqaake iriqi viha ekaa vo haika vo haikara qumina haikaqaive tivakeha qaqira kaunara. Te Karaitira vataake vohaaraqi vairerave tivake, te ekaa vo haika vo haikara qumina vehi haikave ti vaunara.

⁹ Tota te tiha, Kaiqe te Mosiraqaa tivato uvara iriqi vuariaro Kotiva ti avuqavuqama timitaarire, tivake tavauraro Kotiva kia virara iriharo ti avuqavuqama timitaarira aarava vaumanta viraqaahai te Karaitirara quqaa vivave turaro Kotiva te Karaitirara quqaave tunara iriro, viraqaahairo viva te qora kaiqa vare vauna uvara nunka timitero avuqavuqama timitaimanta vaunara.

¹⁰ Te Karaitirara anomake irirera. Karaitiva qutu vuraqihairo kempukavano qaiqaa qaqi himpiro variqi vinantemake, tevata mintimake qaqi variqi virera.

Karaitiva aihavira haika varaqiro vinantemake, tevata vikanti vohaaraqi vaiha mintimaqi virera. Viva vuru qutu vinantemake, tevata variqi vi vuru qutu virera.

¹¹ Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, tivata qaqi vara himpima kaarire ti, te mintimaqi virera.

Kotira aaraqaa kanterara tura

12 Maa entara te kia ho tiha, Te ekaara mpeqa vaiintiqamavi vauro, tirara. Karaitiva tiriara are mintimakera vaina vaiintivama vainarave tivakero ti tivita vatairara ti, te mintimake variainarara irihama, kempukaiqamake vira aaraqaa vi vauro.

13 Ti qata vakaa, maa entara kia te vi vaiintiqama vunara. Te haaru nuna okarara qaqirake kia iriraiti, qaraaka haika naantiara qovaraqiainara vi haikara varaainarara iriha, vira vararera kempukaiqamake variqi virera.

14 Vaiintinavu nai aatarake nai aatarake kantamaqi vintemake, tevata Kotiva ti timire ina koqaara vararera avuqavu aaraqaa kantamaqi vi vaunara. Kotiva Ihu Karaitira kaiqara iriharo naaruvaihairo vi koqaara ti timireva haare vaira.

15 Tenavu Karaitirara kempukaiqamake iriqi vuairauka vi uvaraqaqai iriqi vuari. Ne hini kiaka vo uva iriqi vivera, Kotiva ni avu aato koqema nimitaira nevata avuqavuqamake vi uvara iriqi vuata. 16 Kaiqe tenavu koqemake ni vauna okarara iriqi viha, vi okarara avataqi vuari.

17 Ti qata vakaa, te ni vaunantemake, nevata nuvaqi vuata. Tenavu vika numiqeha maantimake nuate tuna uvara iri variaka, ne vika nintemake nuata.

18 Airi enta ni tiva nimi vauna uvara te qaiqaavata iqi rateha vi uvara ni tiva nimirera: Vaiinti nahenti airitahaa tiha, Kotira aaraqaa homa ni vauro, tivakeha vika hampi aaraqaa ni variarara ti, vika Karaitira aruto katarira navu-taiqama amite variara.

19 Vika Kotiraraqai iriqi vuataara vaimanta vika nai vaatavano antuqa ariraraqai iriqi vi variara. Vika nai vaaqu kaiqa vare variarara kauriha variataara vaimanta vika nai mahutaqai ti variara. Vika maa vataraqaa vai haikararaqai noraiqaake iriqi vi variara. Vika mintiaqi vi variarara ti, vika vehi autuvi taiqama vivara.

20 Tenavu kia vika voqaantemake vairaiti, tenavu naaruvainiara tinavu maaqa tanarave ti vaunara. Tenavu naaruvaihairo tinavu tivitaarirava Noravano Ihu Karaitiva tuvuainara vira vekama avu auti vaunara. 21 Vi entara viva nai kempukaqohairo ekaa haika nai vevaarainiqama kero, tinavu uqerara vaata, taiqa vuaina vaataravata kuqu kairaro nai vaata takuqiaina vaatara voqaarama varianaro.

4

1 Ti qata vakaa, virara irihama ne Nora Vaiinti Karaitira vataake vohaa vaiha kempukaiqamake variata. Niara ti hantuqa harimanta ni tavaataa imantama vauro. Ne variavaro ti muntukaqihairo koqe i vaimanta vauro. Te kaiqa

vara nimitaunaraqaahai ne mpeqaiqamavi variarara ti, ne vaireka, ti koqe koqaa voqaarama variavo.

Ekaara uva tura

² Te nahentitanta, Iuodiaka Sintikeka uva tiva nimirera. Mpo, netanta Karaitira aura nakaa variarara ti, nenta vohaa uvaqai tivaqi vuata, turo.

³ Ho Kahaqio, are nena autuara iriharama vi nahentitanta kahaqama nimitaana. Tota te Karaitira uva tiva nimi vauramanta vi nahentitanta ti vataake vaiha vohaa kaiqa vare vaura. Vi entara Kaleménivavata, hini kiakavata ti vataake vohaa kaiqa vare vaura. Kotiva vinavuka nai kaama tero vinavuka nutu nai vukuqi qara ruva tairara ti, vinavuka ekaa enta qaqi variqi vi vaikama vai.

⁴ Ne Nora Vaiinti Karaitira vataake variakara ti, quaheha variata. Te qaiqaa niara tirera: Quaheha variate, turo. ⁵ Ne ekaa vaiinti nahenti qihaaqama nimitaqi vimanta vika ni koqe okara tavaata. Noravano aumantoma vaivo.

⁶ Kia vi haikara vi haikarara noraiqaake iriqi vuata. Ne kia vo haika vataivera, Kotira aarehama vi haikarara ireha tavaata. Ne vi haikarara Kotira irehama koqema iarao tivaqi vuata. ⁷ Ne mintiaqi vi vaivaro Kotiva muntuka paru i vaina okarara ni nimianaro. Tenavu qaqi qumina vaiinti vaihara ti, kia ho Kotiva muntuka paruma nimate vai okarara kanko-make iri tavarara. Nenavu Ihu Karaitira vataake vohaa variqi vi vaivaro Kotiva ni muntuka paruma nimitaaina okarava ni avu aato muntukaqi raqikiqiro vuanaro.

⁸ Te maa uvara taiqa karera niara mintima ti: Vo okara vo okara koqemakero vainara, ne vi okararaqai aatoqi iriqi vuata. Quqaa vaina okararave, koqema kero vaina okararave, avuqavu vaina okararave, kia nava naavavata viraqaa vaina okararave, takuqi vaina okararave, koqe autuvano vaina okararave, vi haikara vi haikararaqai iriqi vuata.

⁹ Te ni tiva nimuna uvara ne iriarave, te kaiqa vare vaunara ne tavaarave, virara virara irihama ne himpi, vi kaiqara vi kaiqara varaqi vuata. Ne mintiake variqi vivaro vaiinti nahenti muntuka paruma nimate vai Variqava, viva ni hampata vaira ne koqemake variqi vivara.

Piripai vatanaaka Porura kahaqama amitorara tura

¹⁰ Airi enta aitaromanta ne qaiqaa tiriara noraiqaake iri timite variarara ti, te Nora Vaiinti vataake vohaa vaiha noraiqaake quaheha vauro. Quqaama ne haaruvata tiriara noraiqaake iri timiteha kahaqireka auti vauvaro vi entara ne ti kahaqi aarava kia ho vaumanta vaura.

¹¹ Kia te vo haika varaainarara irihavauve vi uvara turo. Aqao, vo haika vo haika vai entarave, kia vai entarave, kia

te virara noraiqaake iriqi viraiti, te muntuka qihaaqamake variqi vi vaunara.

¹² Te minti mintimake variaina okarara kankomake tavau-nara. Te vo enta vehi variqi vunarave, vo enta airi haika vateha variqi vunarave, te mintiaqi vihara ti, muntuka parumake varia okarara kankomake irunara. Kara vaina entarave kia vaina entarave, utavaaqa vaina entarave kia vaina entarave, te kia virara noraiqaake iriraiti, qaqi muntuka qihaaqamake variqi virarave.

¹³ Karaitiva ti kempukaiqama timitairaqe te homa ekaa haika varaqi virara.

¹⁴ Te minti tihavata, ne ti kahaqama timitorara iriha quahama vauro. Vi entara te nora maaraqi variavauramanta koqemama ne ti kahaqama timitora.

¹⁵ Ne Piripaihainaaka kankomake iriara. Ne Karaitira uva avuniqamake iri vau entara te Masedonia mini kaavauramanta vi entara Ihura vaiinti nahenti vonavu kia ti kahaqumanta, neqai ti kahaqiha monu timurave. ¹⁶ Te vo vatuka Tesaronaikaqivata oru variavauramanta ne vo tataa vo tataa ti kahaqama timite vaura.

¹⁷ Kia ne ti vo haika timiate tivauve, te maa uvara turo. Ne ti koqemake kahaqama timitaara Kotiva virara iriharo ninta hiniqamakeru nimiaina koqaara, te virara noraiqaake iri vauro.

¹⁸ Vate te homa vi haikara vi haikara tuqimake vatauro. Ne Epafroditusira vara kaavaro viva ti timitaa haikara vara viri timimanta te vare, vi haikara tuqimakema vatauro. Vi haikava vaireva, koqe untavi haikara, Kotira *ofaa* amitaara voqaara vairara tiro, Kotiva ni quahama nimate vaira. ¹⁹ Tenavu Karaitira vataake vohaa vaunarara tiro, Kotiva ti Variqavano ekaa koqe haika vate vaiva, viva vi haikara vi haikara ni nimira ne Karaitira kaiqa koqemake varaqi vuata.

²⁰ Kaiqenavu Kotira tinavu Qora vira autu ekaa enta tuaheraqi vuariraro vira mpeqa okaravano takuquqiro vuarire. Te quqaama turo.

Uva manteharo tura

²¹ Ekaa Kotira vaiinti nahenti Karaitira vataake vohaa variaika te ni uva mantama nimitauro. Tinavu qatanavu ti hampata variaika, vikavata ni uva mantama nimitaavo.

²² Ekaa Kotira vaiinti nahenti maini variakavata ni uva mantama nimateha, maini Kotira vaiinti nahenti avuhainaa vaiinti Sisaara naavuqi kaiqa vare variaika, vikavata noraiqamake ni uva mantama nimitaavo.

²³ Noravano Ihu Karaitiva ni aagurihama nimateharo koqema nimitaira ni muntukaqihairo koqe i vaira variate, turo.

KOROSI

Poruva Korosi vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa qarara ruva tora. Korosini vauka hininavu Karaitira uvara quqaave tivake vaumanta vaiinti vonavu orure vika una uva tiva nimi vauvaro vira kaara Poruva maa qararaqi Karaitira mpeqa okarara Korosiqi vauka vutukero tiva nimura.

1-2 Te Poruka. Kotira antuqaqaa te noraiqamavi Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai.

Tetanta Timotika ni Kotira vaiinti nahenti Korosiqi variakama qara nimite. Ne Karaitira vataake vohaa vaiha viraraqai aatoqi iriqi vi variarara ti, ne tinavu qata vakaukavara variara.

Kotiva tinavu Qova ni aaqurihama nimitewaro koqema nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

3-4 Ne Ihu Karaitirara quqaave tivake virara kempukaiqaake iriqi viha ne ekaa Kotira vaiinti nahentiara muntuka vateha variarara ti, tetanta tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Qora Kotira aarehama niara koqema iarao tivaqi vi vaunara.

⁵ Tota enta Karaitira uva quqaa vakaaka ni tiva nimumanta ne naaruvaini ni koqema nimitaaina uvarara iri, ne vi entara veka vaiha, Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha nariara nariara muntuka vateha variara.

⁶ Tota ne Karaitira uva koqe vakaaka iri ne Kotiva ni aaqurihama nimitewaro koqema nimitaaina okarara kankomake iri, viraqaahai katarivano koqe tava irataintemake, ne koqe kaiqa varaqi vi variara. Karaitira uvavano ekaa naato vataini vi ani vaimanta vi vatanaakavata vi uvara iri, viraqaahai vikavata ni aanare koqe kaiqa varaqi vi variara.

⁷ Vo vaiintivano Epafraasiva Karaitira uva okara ni tiva nimi vi vaimanta ne koqemake vi uvara iriara. Vi vaiintiva titanta kena kaiqa vaiintivano vaiharo viva titanta kahaqama timiteharo vaiinti nahenti uva tiva nimi vaira.

⁸ Kotira Maraqravano ni kahaqimanta ne nariara nariara muntuka vataqi vi varia uvara Epafraasiva vi uvaravata viri titanta tiva timimanta irunara.

⁹ Titanta niara tiva timimantara ti, vi entaraqaahai tetanta kia vo enta niara tauru karaiti, ekaa enta niara iriha Kotira aaramaqi vi vaunara. Kotiva ni avu aato koqema kaira ne

Kotira kaiqa okara ho iriqi viha Kotira antuqa kankomake taveha ho vari vaiinti nahentika variate ti, tetanta niara iriha Kotira aaramaqa vi vaunara.

¹⁰ Kotiva mintima kero ni kahaqi vaira ne vira aaraqaa koqemake nuvaqi viha, ne koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaivaro Noravano niara quaheharo variarire. Ne mintiaqi viha katarivano koqe tava irataintemake, nevata koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha Kotira okarara voqavata iriqi vivara.

¹¹ Kotira mpeqa okaravano takuqi vaiva voqavata vairara ti, tetanta vira aareha niara vika kempukaiqama nimitaane ti vaunara. Kotiva ni kempukaiqama nimitaira ne kia vaaka popoharaiti, ne kempukaiqamavi vaiha, qihaaqaa-make variqi vi vaivaro ni muntukaqihairo koqe i vaira variqi vuata.

¹² Kotiva nivata hoqama nimitairara ti, naantiara nevata Kotira vaiinti nahenti vokika hampata Kotira vatuka aatite vainaini homa vivara. Virara irihama ne tinavu Qora Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.

¹³ Tota tenavu variavauraro konkiraiqu haikava tinavu ravaaqavu komanta tenavu konkiraiquraqi variavauraro Kotiva viraqihairo tinavu ruaruama timitero tinavu tivita varero vuru nai Maaqu nai muntuka vaiva raqiki vainaini kaira.

¹⁴ Vira Maaquvano kaiqa vara amitoraqaa hai tenavu qaqini kuvantuvi vauraro Kotiva tinavu qora kaiqa uva taiqa kero nunka timitaira.

Karaitira okarara tura

¹⁵ Tenavu kia ho tavaarirava Variqa Kotivavata, tenavu ho tavaarirava Karaitivavata, vitanta vohaa qaramake variara.

Karaitiva Kotira Maaqu kara hunkavano avuni vaivaro ekaa haika autukero vatai haikava vira vevaarinima vairo.

¹⁶ Kotiva Karaitira noraiqama kovaro viva naaruvavata, vatavata, ekaa vo haika vo haikavata, autukero vatora.

Vaiintivano kia ho tavaaina haikarave, ho tavaaina haikarave, vataini raqiki variakave, naaruvaini raqiki variakave, viva vika vika autukero vataira.

Ekaa haikavano Karaitiva ina haikava variarire tiro, Kotiva Karaitira noraiqama kovaro viva ekaa haika autukero vataira.

¹⁷ Hoqarero ekaa haikavano kia vau entara Karaitiva qaqi variqiro vi vaura.

Maa entara Karaitiva qaqi variqiro vi vairara tiro, ekaa haikavano avuqavu naitarama kero variqiro vi vaira.

18 Karaitiva tinavu qiatavano vaimanta tenavu vira vaiinti nahenti vairera, vira vaatavanoma vaunara.

Viva hoqarero qaqi variqiro vi vairara ti, tenavu vira vaiinti nahentivata qaqi variqi virera.

Karaitiva ekaa haika aatarakero avuniqama kero oru variarire tiro, Kotiva qutu vuraqihairo vira naane qaiqaa qaqi vara himpima kora.

19 Kotiva naivano tiharo, Kaiqe te ekaa tenta kempuka vataake Karaitiraqi variqi virerave, tuvaro Kotira kempuka okaravano ekaa Karaitiraqi vaura.

20 Kotiya naaruvainive vatainive vai haikara vataakero maateraiqiha vohaaraqi tampamavi variare tivakero, nai Maaqu atitovaro viva vuru katariqaa nai naare raurukero qutu vuvaro vira naarevano ekaa vatanaaka maateraiqama komanta vika Kotira vataake vohaaraqi variqi vi variara.

21 Haaru ni avu aato muntukaqi qora kaiqa vare okaravaqai vaumanta ne qora kaiqaqai vare vaurara ti, ne Kotira navutaaka vaiha Kotiraqaahai niaraiqamake vaura.

22 Ne Kotira navutaaka vauvaro Karaitiva vaiinti qamaviro vaiharo niara iriharo qutu vurara tiro, vate maa entara Kotiva niara ti navunaakave, ti vaira. Karaitiva niara vika koqe vaiinti nahentiqai vaivaro qora kaiqavano kia niqi vairaro qora uvavanovata kia niqaa variarire tiro, viva niara iriharo qutu viro, viraqaahairo viva ni ntita varero Kotira aaqanto vuru kaira.

23 Tota Karaitira vakaaka ni tiva nimura ne kempukaiqamake vi uvara iriqi viha Kotiva ni koqema nimitaaina entara vira veka variqi vi variara. Hauri vovano ni hampiqama kaira ne koqe vakaaka iriara qaqira kevora.

Ekaa vataini varia vaiinti nahentika vi uvara koqe vakaaka iriate ti, «Kotira kaiqa vaiintinavu» vi uvara tiva govaramake variara. Te Porukavata vi uvara tiva govarama karera Kotira kaiqa vaiinti qama vuraukama vai.

Poruva nai kaiqa varorara tura

24 Te niarao ti, aihavira haika tenta vaataini vare vaunara te virara quahema vauro. Karaitiva Kotira vaiinti nahentia vika ti vohaa vaatama variavo tivakero vikarao tiro, aihavu haikara varaqiro vura. Aihavira haika hinivano qaqi vaimantara ti, te Karaitira kahaqamake vira kaiqa vareha aihavina haikara tenta vaatainivata varaqi vuariraro hoqama viro taiqa vuarire.

25 Kotiva tiriara nai vaiinti nahentiqi kaiqa varaarire tiro, ti noraiqama kaimanta te vira vakaaka kia voqavata qaqira karaiti, ekaa vi uvara ni tiva nimi vaunara.

²⁶ Haaru enta vi uvava kukeqavi vaumanta tinavu naaqu taatokave, kaivaqaukavarave, vetanto vetanto vaukave, vika vika kia vi uvara irura. Vate maa entara Kotira vaiinti nahenti vi uvara iriate tiro, vi uvara qovarama kaira.

²⁷ Vo vatanaa vo vatanaaka vira mpeqa okara takuqi vaira tavaate tiro, Kotiva nai kukeqatai uvara nai vaiinti nahentiara iriharo qovarama nimitaira. Kotiva kukeqatai uvara vira okara maantimama vairo: Karaitiva ni muntukaqi variqiro vi vairara ti, naantiara nevata Kotira vataake vohaa vaiha Kotiva takuqi vaina haikara inara varevara.

²⁸ Kotiva kukeqatai uvava mintima vaimantara ti, tenavu Karaitira vakaaka ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi viha, ekaa koqe okarara iriha vi uvara tiva nimiqi vi vaunara. Vika Karaitira vataake vohaa vaiha kia ugerara vaiinti nahenti vairaiti, vika vohaiqa vohaiqavano kempuka vaiinti nahentiqai vaiha Kotira avuqaa hoqamake oru variate ti, tenavu Karaitira uva vakaaka vika tiva nimiqi vi vaunara.

²⁹ Vaiinti nahenti mintimake variate ti, Karaitiva kempuka timira viraqohai te kempukaiqama keha kaiqa varaqi viha vi kaiqara vare vaunara.

2

Una uva kia iriqi vuate tura

¹ Kaiqe te vukaari utuqi viha nivata, Laodisiaqi variakavata, vokiaka kia ti viri tavaakavata, kahaqama nimitaqi vi vaunarara tiva nimiari. ² Ni muntukaqihairo paru iramanta ne nariara nariara muntuka vateha vohaa vaiha variqi vuate ti, te ni kahaqama nimitaqi vi vaunara. Te ni kahaqama nimitaqi vuari ne Kotira uva kankomake iriha vi uvarara quqaa uvaqaima vaivo tivakeha, Kotiva Karaitirara kukeqatai uvara anomake iriqi vuata.

³ Kotiva nai okara koqe okara, vo okara vo okara Karaitiraqi kukeqa taivaro Karaitiva ekaa vi okarara qovarama kaimanta tenavu tave vaunara. ⁴ Vo vaiintivano unaqaraqama kero ni koqe uva tiva nimira ne vira uvara quqaa uvave tivorave ti, te virara irihama maa uvara ni tiva nimi vai.

⁵ Vate te kia ni hampata vaata vataake vaurarovata, ti maraquravano ni hampatama vairara ti, te ni kaiqara iriha quahehama vai. Ne vohaa uvaqai tivaqi viha, Karaitirara kempukaiqaake iriqi vi variarara ti, ti muntukavano koqe imanta niara quahehama vai.

Karaitira hampata vohaaraqai variqi vuate tura

⁶ Tota ne Ihu Karaitirara viva tinavu Noravanove tia uvara iriha, ne Karaitira vataake vohaaraqai variqi viha qaqi variqi vuata.

⁷ Katarivano koqe vataqi tuqa aratero qampiqaintemake, nevata noruqamavi Karaitira vataake vohaa variqi vuata. Karaitirara ni tiva nimu uvara iriqi viha kempukaiqamake variqi vuata. Mintiaqi viha Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.

⁸ Vovano vataihainaa uva okarara ni tiva nimiharo vi uvaraqohairo ni ntuva aqukaantorave ti, ne rauriha variata. Vi uvava vaireva, vaiintivano nai avu aatoqihai irikeha ti varia uvavave, maa vataraqaa raqiki varia vaanaukara ti varia uvavave, vaivaro kia vi uvava Karaitiraqihairo govarama vi vaira.

⁹ Karaitiva vaiinti vaata vataakero vaivaro Variqavano qaqi variqiro vi vai okarava, ekaa vi okarava Karaitiraqi vairara ti, ¹⁰ ne Karaitira vataake vohaa variqi viha ne hoqamake vai vaiinti nahentikama variqi vivara. Naaruvainivata vatainivata ekaa haikaqaa raqiki variaka variavaro Karaitiva uritara kero ekaa vika avuniqama kero vairo.

¹¹ Ne Karaitira vataake vohaaraqii avitumavi variavaro viva kia Iutaa vika nai qorainti vainti vaata toqake variantema kero, ni vaata toqa karaitiro, viva ne hampi vare varia kaiqara vira kempuka ni muntukaqihairo teqa kaira.

¹² Ne namari varo entara ni Karaitira vataake vohaa quntama tora. Ni quntama tomanta ne Kotiva Karaitira qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpimako kempukara virara ne kempukaiqamake iriqi vuvarora tiro, Kotiva Karaitira vataakero nivata quntama toraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kora.

¹³ Haaru ne qora kaiqa vare vauvaro ni muntukaqihairo kia qora kaiqa vira kempuka teqa nimitomantara ti, ne qutu vuaka voqaara vaura. Ho maa entara Kotiva Karaitira vataakero tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kero ekaa tinavu qora kaiqa uva nunka timitaira.

¹⁴ Tenavu Kotira uva, vo uva vo uva raqake variavau-raro vira kaara tinavuqaa nora uva vauvaro Kotiva vi uvara varakero vuru Karaitira hirito katariraqaa arutovaro Karaitiva tinavuara iriharo qutu viro tinavuqaa vai uvara taiqa timitora.

¹⁵ Karaitiva tinavuqaa vai uvara taiqa timitorara tiro, viva vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo Sataaniravata, vira kena avuhainaa vaanaukavata, vika mpeqa raqakero naatara kero kaurira haika vika nimura.

¹⁶ Karaitiva minturara ti, hauri ne kaivaro vovano ni ravaaqavu keharo niara haarua uva maara iriha ne vi karara vi namarira nevorave tiantora. Vi entara vi entara nora entave ne vi entaraqaa minti minti iate tiantora. Qaraaka tora qovaraiqinaraqaa ne minti minti iate tiantora. Iutaa Maara Entaqaa ne minti minti iate tiantora. Vovano

govarama viro niara minti minti iate tiharo ni ravaaqavu kaantorave.

¹⁷ Ekaa vi haikava vaireva, maraquravanoqai vaivaro Karaitiva vaireva, viva quqaa vaatavano vaira.

¹⁸ Vokiaka niara tiha, Kaiqe tentanavu autu vatainiqamaqi viha *enseli* vika autuqai tuaheraqi vuare, tivera, hauri ne vika uva avataqi viha hampiqama vivora. Vi vaiintika tenavu taira tavauraukave tivakeha qumina vataihainaa okarara iriqi viha vika nái autuqai tuaheraqi vi variara. ¹⁹ Vi vaiintika Karaitira qaqirake kia vira vataake vohaa variqi vi variara.

Karaitiva tinavu qiata voqaara vaimanta tenavu vira vaata voqaara vaunara. Vaatave, aiqū kauquve, aururuve, vi haikava vi haikava qiata vataake tampamaviro vairera, homa vaiintivano noruqaanaro. Vira voqaara tenavu Karaitira vataake vohaa tampamavi variarera, tenavu vira vohaa vaata vaiha homa noruqama virara. Tinavuara vika mintiaqi viha noruqama vuate tiro, Kotira antuqavano vaira.

²⁰ Ne Karaitira vataake qutu vuvarora tiro, vataihainaa okara vo okara vo okaravano kia niqaa ho raqiki vaimanta ne qaqini kuvantuvi variara. Ne qaqini kuvantuvi variarara ti, ne nantihae vataihainaa okarara qaiqaa noraiqaake iriqi vi variara? ²¹ Vokiaka nai irike tiha, Kia vi haikara utu varaate. Kia vi karara neha tavaate. Kia vi haikara auteha tavaate, ti variara. Vika minti ti variamanta ne nantihae vika uva iri variavo?

²² Vika minti ti varia haikava, vi haikava vahuqaa haikavano vaivaro vaiintivano vi haikara vara kaivaro taiqa vuarira haikavaqaima vaira. Qumina vaiinti vika nái irike vokiaka tiva nimi tiha, Tinavu uvaqai avataqi vuate, ti variara.

²³ Airi vaiinti nahenti vika qioqamataa uvarara koqe uvave tiavarovata, vi uvava kia koqe uva vaira. Vaiintivano vi uvara iriqiro viharo nai autu vatainiqamaqiro viharo, kara auramaqiro viharo, nai vaata ruqutuqiro vi vairera, vi okarava kia vira ho kahaqama amitairaro viva qaqiqaima haarua muntukavano vare vai kaiqara varaqiro vuanaro.

3

Kotiva Karaitira vataakero tinavu qaqi vara himpima kora

¹ Kotiva Karaitira vataakero ni qaqi vara himpima kaimanta variakara ti, ne naaruvaini vaina haikarara noraiqaake iriqi vuata. Naaruvaini Karaitiva Kotira kauqu tanarainima oquviro vaira.

² Naaruvaini vaina haikarara noraiqaake iriqi viha kia vatani vaina haikarara noraiqaake iriqi vuata. ³ Ne Karaitira vataake qutu vuarara ti, ne Karaitiraqi kukeqavi qaqi variqi viha Kotiravata vohaaraqi variara.

⁴ Karaitiva qaqi variqiro vi vairara ti, nevata qaqi variqi vi variara. Viva naantiara qovaraiqiaina entara ne vira vataake qoqaa vaiha, viva mpeqaiqama kero koqema kero variqiro vinantemake, nevata koqemake variqi vivara.

⁵ Vi uvara irihama ni haarua muntukavano vare vaina kaiqara, hampi qaramaqi ni vai okararave, vaiinti nahenti nai vaata hampi qohaamake vairave, vorara avu auti vairave, qora kaiqa varareka auti vairave, airaira vareraraqai iriqi vi vairave (airaira vareraraqai iriqi vi variaka, vika una variqa autu tuahere variaka voqaara vaiha Kotira qaqirake variarave), ne ekaa vi okarara aru taiqa kaivaro taiqa vuarira.

⁶ Vi kaiqara vi kaiqara vare variara kaara Kotira arara itaarirava vikaqaama varianaro. ⁷ Vika minti variantemake, nevata haaru vaiha minti vaura.

⁸ Vate maa entara ne ekaa qora okara auti vaira qaqira kaata. Arara itaina okararave, mantoqara tivake raqireka auti vai okararave, vorara navutaiqi vai okararave, vi okarara vi okarara qaqira kaata. Qora uva ti vaivave, uva vaaru ti vaivave, ni noqihairo qovaraiqiantora.

⁹ Haaru ni avu aato muntukavano qora avu aato muntuka vaumanta ne hampi aaraqaaqai ni vaura. Viraqaahai ne vi aarara qaqirakorara ti, kia nariara nariara una uva tivaqi vuata.

¹⁰ Maa entara Kotiva ni avu aato muntuka qaraakaiqama kairara ti, ne koqemake variqi vivaro Kotiva ni avu aato qaraakaiqama nimitaqi vi vaira, ne Kotira nai voqaara vaiha Kotira okaravata koqemake tavevara.

¹¹ Kotiva ni qaraakaiqama kero autu kairara tiro, viva kia niara tiharo, Are vo vatanaavave are Iutaa vatanaavave, are vaata toqa kai vaiintivave are kia vaata toqa kai vaiintivave, are nora vatanaavave are inaara vatanaavave, are rumpa tai vaiintivave are qaqi variara vaiintivave, tianarovauve. Kotiva kia ni rairakero minti tiraitiro, niara ne Karaitira vataake vohaa variakavema tianaro. Karaitiva ekaa Kotira vaiinti nahenti vataakero vohaa variqiro vi vaivama vairo.

¹² Kotiva niara muntuka vateharo niara vika ti vaiinti nahenti vaiha tinta kaiqaqai varaqi vuata tiro, Kotiva ni nai kaama taikama variara. Ne mintimake variakara ti, ne nariara nariara mpo ike tiva nimateha nariara nariara koqema nimitaqi vuata. Kia nenta autu tuaheraqi viraiti, qihaaqama nimitaqi viha kia vaaka popoharaiti, variqi vuata.

13 Ne kia nai ati nai atiraiti, qaqi nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. Niqihairo vovano nai qata vakaa voraqaa uva vatareva auti vairera, vi vaiintirara vaaka nena qata vakaa virara hove ai uva qaqira kauro kia uva vaivo tiane tiata. Tinavu Noravano Karaitiva ni uva nunka keharo tauru nimitaintemake, nevata nai uva nai uva nunka keha tauru nimitaata.

14 Ne vi kaiqara vi kaiqara koqe kaiqa varaqi viha nariara nariara muntuka vateha variata. Ne mintiaqi vivera, ne vohaara vaiintima variqi vivara.

15 Karaitiva ni muntukaqi paruma nimate vaimanta variarara ti, ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Ne mintimake variqi viha Karaitira vaata vohaa vaata voqaa variqi vuata tiro, Kotiva ni naarama taira. Virara irihama ne Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.

16 Kaivaro Karaitira uvavano ni avu aato muntukaqi mpiqakero vairamanta ne vi uvaraqaqi iriqi viha variqi vuata. Koqe avu aato irikeha Kotira uva okarara nai tiva ami nai tiva amiha, koqe aara nai umiqe nai umiqe iha variata.

Kotirara quaheha ihi tiva amitaata. Kotira uva vokira iriha ihi tiantema keha tivaqi vuata. Nenta muntukaqihai Kotirara koqeve tivakeha ihi tivaqi vuata.

17 Ne ekaa kaiqa varaqi vihae, ne ekaa haika autuqi vihae, ne ekaa uva tivaqi vihae, Nora Vaiinti Ihura autuara iriqi viha mintiaqi vuata. Nora Vaiinti Ihura autuqaa tinavu Qora Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.

Maantimake variqi vuata tura

18 Ni naatavarara tirera: Nora Vaiinti vira vainti variarara ti, ne nenta vaativara vevaaraini variata.

19 Ni vaativarara tirera: Ne nenta naatavara kia qoraqama nimitaraiti, vikara muntuka vataqi viha variqi vuata.

20 Te ni vaintairara tirera: Ne nenta noka qoka noqai vo enta vo enta iriha variata. Ne mintiaqi vivaro Noravano virara iriharo niara quaheharoma varianaro.

21 Te ni vainti qokavarara tirera: Ne kia nenta vaintaira vatete nitiate. Ne mintiaqi vivera, vika kaurira haika vareha kia koqe kaiqa ho varevara.

22 Te ni rumpataa vaiinti nahentikara tirera: Ne nintaqaa raqiki varia vaiintika vika ti uvara avataqi vuata. Kia ni quahama nimitaarire ti, ne vika nivuqaaqai vaiha koqe kaiqa vara nimitaraiti, ne Nora Vaiinti Karaitirara noraiqaake iriqi viha vika kaiqa avuqavuqamake vara nimitaata. 23 Ne ekaa vo kaiqa vo kaiqa varehama ne Nora Vaiinti kaiqama vare vauro tivakehama vi kaiqara varaataa ira varaqi vuata.

²⁴ Maa uvara iriata: Noravano niara iriharo kaama tai haikara, naantiara vi haikava ni koqaama varianaro. Ne Nora Vaiinti Karaitira kaiqa vara amite varia vaiinti nahentikama variavo.

²⁵ Qora kaiqa varaqiro vi vairava vairaro naantiara Kotiva vira qora kaiqara iriharo nai koqaa amianaro. Kotiva kia vaiinti autuara iriharo uva avuqavu iraitiro, viva vohaa qarama kero uva avuqavuqi vaivama vairo.

4

¹ Te ni kaiqa vaiintiqaqaa raqiki variakara tirera: Ne avuqavugamake nenta kaiqa vaiintiqaqaa raqikiqi vuata. Nin-taqaavata raqiki vaiva naaruvaini vairara ti, virara irihama nenta kaiqa vaiintiqaqaa koqemake raqikiqi vuata.

Maa uvaravata iriqi vuata tura

² Kia popoharaiti, vatete Kotira aaramaqi vuata. Kia avu taunteha vira aararaiti, avu aatoqi irikeha Kotira aaramaqi viha virara koqema iarao tivaqi vuata. ³ Ne Kotira aaraivaro viva vo aara tinavu qantuara timitaiqe tenavu Karaitira uva kukeqatora tiva qovaramaqi vuare. Vi uvara tiva nimiqi vunara kaara ti *seniqohai* rumpa taamanta maini karapuhiqi vauro.

⁴ Ho Kotira aarama timitaiqe te vutuke Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vuari ho iriata.

⁵ Ne vo vaiinti nahenti kia Karaitira uva iriaka hampata vaiha koqe avu aato iriqi viha avuqavugama keha nuata. Ne tavaivaro vika Karaitira uva tiva nimi aarava ho vairera, ne Karaitira uva vika tiva nimiata.

⁶ Ne vika hampata uva tiha kia vika popohama nimitaaina uvara tiraiti, vikara koqe uvaqai timanta vika vo uvara ni irama nimitaivera, ne homa vika nai tiva nimivara.

Ekaara uva tura

⁷ Tikikusiva vivama ti vakaaka ni tiva nimianaro. Viva tinavu qata vakaa koqeva vaiharo avuqavugama keharo tenavu varauna kaiqara Karaitira kaiqa vare vaivama vairo.

⁸ Te vira atitaariraro viva ne inaini orurero tinavu vakaaka ni tiva nimiraro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

⁹ Te viravata Onesimusiravata nititaari vitantama vivara. Onesimusiva tinavu qata vakaa koqeva vaiharo viva quqaiqama kero ekaa kaiqa vare vaivama vairo. Viva ni navunaa vaiintima vairo. Vitanta orure maihainaa vakaaka ni tiva nimivara.

¹⁰ Aritaakusiva viva ti vataake rumpataa vaiintiva, viva ni uva mante vaivaro Banabaasira vira vara qata Maakiva, vivavata ni uva mante vairo. Te vaaka niara tiha, Maakiva ne vainaini oru virera, ne vira quahama amiteha vira vitaate, tiavaunara.

¹¹ Iosuaava vira vara autu lasitaasivave ti varia vaiintiva, vivavata ni uva mante vairo. Iutaa vatanaakaqihai vi vaiintinavuka taaramonavuqai Ihura vaintiqamavi, ti vataake vaiha Kotiva raqikiaina uvarara noraiqaake iriqi viha, ti koqemake kahaqama timitaqi vi variara.

¹² Epafraasivavata ni uva mante vairo. Vivavata ni navu-naava vaiharo Ihu Karaitira kaiqa vaiintima vairo. Viva niara iriharo Kotira kempukaiqama kero aarama nimite vaira. Viva niara Kotira aareharo tiharo, Kotio, are vika kahaqira vika kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake variqi viha, kia taaqa vainti vairaiti, kempuka vaiinti nahenti vaiha ai noqai koqemake iriqi vuata, ti vaira.

¹³ Te tavauraro vi vaiintiva kempukaiqama kero kaiqa varaqiro viharo nivata Laodisiaini variakavata, Hiraporisini variakavata, kahaqi vaira.

¹⁴ Rukiva tinavu koqe *doktaava* vivavata, Demaasivavata ni uva mantama nimite variara.

¹⁵ Tinavu qata vakaa Laodisiaini variakavata ne vika uva mantama timitaate. Vo nahenti Nimpaaravata vira naavuqi ruvaaqumavi variakavata uva mantama timitaata.

¹⁶ Ne maa qarara kaara ntuvake, viraqaahai Kotira vaiinti nahenti Laodisiaini variaka nimimanta vikavata kaara ntuvake tavaata. Mintiakema te Laodisia vatanaakara qara vara kaunara, ne vi qararavata varake kaara ruata.

¹⁷ Ne Akipusirara mintima tiata: Noravano ai amitai kaiqara, ekaa vi kaiqara vi kaiqara vara vuru taiqa kaane, tiata.

¹⁸ Te Porukama, ho tenta kauquqohai qara ruva nimiteha ni uva mante vauro. Ti karapuhiqi *seniqohai* rumpa taamanta vaunarara ne kia virara tauru kaata.

Kotiva ni aqurihama nimiteharo koqema nimitaarire turo.

1 TESARONAIKA

Poruva Tesaronaikaa vatanaakara avuniqamakeru qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 20 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Poruva Tesaronaikaini vauka Karaitira uva tiva nimumanta vika hininavu Karaitira uvara quqaave tivake iriqi vi vaura. Vika Ihura vaiinti nahenti variqi vumanta vira kaara vokuka vika qoraiqama nimitaqi vuvaro Poruva vikara kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi vuete tiro, maa uvara qara ruva nimitora. Poruva Karaitiva tuvuaia entararavata vika tiva nimura.

¹ Te Poruka. Tevata Sailaasivavata Timotivavata tenavu ne Kotira vaiinti nahenti Tesaronaikaini variaka qara nimate. Ne tinavu Qova Kotivavata, Ihu Karaitiva tinavu Noravanovata ikama variara. Kotiva ni aaqurihama nimitaharo koqema nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Vika Karaitirara iriqi vurara tura

² Tenavu vo enta vo enta Kotirara niara koqeve tivakeha, ni nutu rehama vira aaramaqi vi vaunara.

³ Tenavu Kotira avuqaa vaiha ne vare varia kaiqara kia tauru karaiti, tenavu iruramanta ne Karaitirara quqaa vivave tivake viraqaahai vira kaiqa vara amitaqi vi variara. Ni muntukavano Karaitirara vaimantara ti, ne koqemake vira kaiqa vare variara. Ihu Karaitiva tinavu Nora Vaiintivano tuvuainarara, ne vira vekaiqiha kia popohanaara iraiti, variqi vi variara.

⁴ Tinavu qata vakaao, tenavu kankomake iruraro Kotira muntukavano niara vaivaro niara ti vaiinti nahenti variate tiro, viva ni nai kaama taira.

⁵ Tota tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara kia qumina uvave tiraiti, ne vi uvarara kempuka uvave tuvaro Kotira Maraqravano ni kahaqama nimitomanta ne vi uvarara quqaa uvave tivake kempukaiqamake vi uvara iriha vaura. Vi entara tenavu niarao ti, ni nivutana vaiha koqemake avuqavu ni variavaunarara ne iriara.

⁶ Vokuka ni qoraiqama nimateha niara kia vi uvara iriate tumanta ne kia vika uva iriraiti, Karaitira uvaraqaqi quqaave tuvaro viraqaahairo Kotira Maraqravano ni muntuka koqema nimitomanta ne quaheha vaiha tenavu unantema keha Karaitira tinavu Nora Vaiinti avataqi vi vaura. ⁷ Ne

mintiaqi vi vaumanta Karaitirara quqaave tiaka Masedoniaini variakavata, Akaiaini variakavata, vika ni taveha tiha, Kaiqe tenavuvata vika aanare mintiaqi vuare, tivake mintiaqi vurama.

⁸ Ne Karaitira uva iri viraqaahai vora vora tiva nimiqi vuvaro vi uvava niqaahairo vi aniharo Masedoniaini oru viro Akaiaini oru viro viraqaahairo ekaa vatani viro aniro urara ti, ekaa vi vatanaaka niara tiha, Vika kogemake Kotira uva iriqi vi variarave, ti variara. Niqaahairo vi uvava viro aniro urara ti, tenavuvata vi uvara vika qumina tiva nimiarora.

⁹ Haaru ni hampata vaiha minti minti iavauna uvara, vi uvara tenavu Akaiaihainaakave Masedoniaihainaakave tiva nimirare turamanta vi vatanaa vi vatanaaka vika nai vaaka vi uvara iriakara ti, vika tinavu vi uvara tiva timiamanta irunara. Vi entara tenavu ni hampata otu variavauramanta una variqara iriha autuke vato haikara qaqirake, tuqantaavi quqaa Variqavano qaqi variqiro vi vaira, Kotira viraqai kaiqa vara amitareka autiha vaura.

¹⁰ Mintumanta ne vira Maaquvano naaruvaihairo qaiqaa orurantero tuvuaunara vekaiqiha variara, vi uvara vi uvara vika nai tinavu tiva timiamanta irunara.

Vira Maaquvano qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima kova, Ihuva, vivama tinavu ruaruama timitaariravama vairo. Naantiara Kotira arara itairaro ko tiaina entaraqaa tinavuqaavata uva vataantorave tiro, Ihuva tinavu ruaruama timitaanaro.

2

Poruva nai hoqarero Tesaronaikaini kaiqa varorara tura

¹ Ti qata vakaao, tota tenavu ni hampata oru vaiha ni kahaqura kaiqava kia quminaiqura. Ne virara iriarave. ² Tota kia ne varianaini oru vuavauna entara tenavu Piripaini variavauramanta vi vatanaaka tinavu qoraiqama timitomanta tenavu aihavira haika varaavaunara, ne vi uvararavata iriara. Tenavu Piripai vara maini ke, ne varianaini otu raavauramanta airi vaiinti tinavu qoraiqama timiteha kia vi uvara tiate ti vauvaro Kotiva tinavu kempukaiqama timitomanta tenavu kia qetaraiti, Kotira uva Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunara.

³ Tenavu vaiinti nahenti uva tiva nimiha kia hampi uvara iriha tiva nimiraiti, kia vora vataake hampi ni uvara tiva nimiraiti, kia tenavu vaiinti nahenti unaqaraiqama karera vika una uva tiva nimi vaunaravauve.

⁴ Aqao, Kotiva tinavu avatama kero taveru, ne homa ti koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi vivarave tiverama,

tenavu viraqaahai vaiinti nahenti vi uvara tiva nimi vau-nara. Tenavu kia vaiinti nahenti tinavu quahama timitaate ti, vi kaiqara varaunaravauve. Kotiva tinavu quahama timitaarire ti, tenavu vira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaunara. Tenavu tentanavu avu aatoqi irite vauna uvara Kotiva ho avatama kero tave vaivama vairo.

⁵ Ne tinavu okara tavama kaara. Tota tenavu ni maaqaini ani vaiha kia qumina uqerara uva ni tiva nimi variavau-nara. Kotivavata tave vaimanta tenavu kia niara tiha, Kaiqe uqerara uva tiva nimiha vika airaira varaare, tiraiti, ⁶ tenavu kia niarave, vokarave, tinavu hutu tuahera kaate ti variavaunara.

⁷ Tenavu Karaitiva noraiqama kaika vaiha ho niara vihi vaahi tiha tinavu paanaa haika vara timitaate tiarira aarava vaumantavata, tenavu kia mintiraiti, vi entara tenavu ni hampata qihaaqamake vaiha ni kaiqa vara nimate variavau-nara. Vainti nova nai vaintiqaa koqema kero raqikintemake, tenavuvata niqaa koqemake raqikiqi vi variavaunara.

⁸ Vi entara niara tinavu hantuqa harumanta tenavu Kotira uva Karaitira vakaaka ni tiva nimi variavauraro tinavu muntukavano niara voqavata vaumantara ti, tenavu voqa-make ni kahaqirera auti variavaunara.

⁹ Tenavu vi entara vukaari utiha kaiqa vare variavau-nara, ne virara kankomake iriara. Tenavu Kotira uva Karaitira vakaaka ni tiva nimiqi viha hauri ni maara nimi-arorave tivakeha, kuariqaavata entaqivata vukaari utuqi viha tenavu kaiqa varaqi vi variavaunara.

¹⁰ Ne Karaitira uvara quqaave tumanta tenavu ni nivutaini variqi vuavauramanta nevata Kotivavata tavomanta tenavu koqemake avinamake ni nivutana variqi vi variavaunara.

¹¹ Vainti qova nai vaintiqaa koqema kero raqikintemake, tenavuvata ni vohaiqa vohaiqaqaa koqemake raqikiqi vi variavaunara.

¹² Niara vika popohevorave ti, tenavu ni avu aato kem-pukaiqama nimate, ni muntuka kukuqama nimate, niara tiha, Mpo, ne koqe aaraqaagai nuvaqi vi vaivaro Kotiva ni quahama nimitaarire ti variavaunara. Ne Kotiva nai raqikina vatukaraqi oru vaiha nai mpeqa okara takuqi vaira tavaate tiro, Kotiva ni naarama tairara ti, tenavu vi uvara vi uvara ni tiva nimi variavaunara.

¹³ Tenavu Kotira uva ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara kia qaqi qumina vaiintivano tivatai uvarave tiraiti, vi uvarara Kotiva tivatai uvarave tura. Ne minti turara ti, tenavu Kotirara koqema iarao tivaqi vi vaunara. Ho quqaama vi uvava Kotira uvama vairo. Ne vi uvarara quqaa uvave tiavaro vi uvava niqi vaiharo ni kahaqama nimitaairo vi vaira.

¹⁴ Tinavu qata vakaao, Iutiaini Kotira vaiinti nahenti vika Ihu Karaitirara quqaave tumanta vira kaara nái navunaaka vika qoraiqama nimitaqi vi vaumanta vika nora maara varaqi vi vaura. Vika aanare nevata Karaitirara quqaave tiamanta vira kaara ni navunaaka nivata qoraiqama nimite variamanta nevata nora maara varaqi vi variara.

¹⁵ Iutaa vikama Nora Vaiinti Ihura arukora. Haaru entavata Iutaa vohaa vikaqai paropeti vaiintinavuvata arikora. Maa entaravata vohaa vikaqai Karaitira uva kaara tinavuvata qoraiqama timite variara. Iutaa vika mintiaqi viha, Kotiva kia vika quahama nimitaaina kaiqara varaqi viha, ekaa vo vatanaa vo vatanaaka navutaigama nimite variara.

¹⁶ Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitaaina vakaakara vo vatanaa vo vatanaaka tenavu tiva nimirare turamanta Iutaa vika tinavu aara kuvaikareka auti variara. Vika minti variavaro vika qora okaravano uritara kero vaivaro vira kaara Kotira arara itaiva vikaqaatama vairo.

Poruva qaiqaa vika oru tavaainarara tura

¹⁷ Ti qata vakaao, Iutaa vaiintinavu tinavu qoraiqama timiteha ni nivutaihai tinavu tititama komanta vira kaara tenavu vo entanavu niara muntuka qoraiqumanta *iqā/viqa* vainti voqaara vaiha, ni voqamake tavaataa umanta niara aato iriqi viha variavaunara. Tenavu vi entara kaiqe anirante ni oru tavaare tivake ¹⁸ ne varianaini vuaina aarara ranthea tavauraro kia vaura. Te Poruka vo tataa vo tataa anirante ni oru tavarare tiavaurarovata, Sataaniva tinavu aara kuvai timite vaura.

¹⁹ Mpo, tenavu niara iri vauraro tinavu muntukaqihairo koqe i vaimantama vaunara. Tenavu kaiqa vara nimitaunaraqaahai ne mpeqaiqamavi variarara ti, ne vaireka, ti koqe koqaa voqaarama variara. Ho naantiara tinavu Noravano Ihu Karaitiva qaiqaa tuvuaaina entaraqaa tenavu ni mahuta tirera.

²⁰ Quqaama, tenavu niara iri vauraro tinavu muntukaqihairo koqe i vaimanta tenavu ni mahuta tivaqi vireravema turo.

3

Poruva Tesaronaikaini Timotira atitorara tura

¹ Tenavu anirante ni Tesaronaikaa vatanaaka oru tavarare ti, ne varianaini vuaina aarara qumina rantaqi vivi qaqirake tiha, Hauri maini vukai vaiha ni vakaaka kia iriarorave. Kaiqe maini Atenini vaiha ² Timotira atitaariraro viva ni oru tavaaire, tiavaunara.

Timotiva tinavu vataakero Kotira kaiqa vareharo Karaitira uva koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaivama vairo. Timotirara viva oru ni muntuka

kempukaiqama nimitaira ne Kotira uva koqemake iriqi vuate ti, vira atitaavauraro viva ne ianaini vurama.

³ Vaiinti vonavu ni qoraiqama nimitaqi vi vaivaro niqihairo vovano popohairaro Kotira aara qaqira kaantorave ti, te Timotira atitaavauraro viva ne ianaini vurama. Nevata tenavuvata Ihura vainti vaunarara ti, tinavu qoraiqama timite entava qovaraiqianara ne virara iriara.

⁴ Tota tenavu ni hampata vaiha naantiara tinavu miqo maaqo qoraiqama timite uvara ni tiva nimiavauramanta ne vi uvara irura. Ho ne tavaavaro quqaama vate vi haikava vivauma qovaraiqamaqiro vi vairo.

⁵ Ni qoraiqama nimitaqi vi vaiqe te maini qumina vari-arorave tivake, kaiqe te Timotira atitaariraro viva ne inaini vuarire tiavaunara.

Niara Kotira uva iriqi vie variavo, kiae iriqi vi variavo. Hauri Sataaniva vikara qora kaiqa varaate tiramanta vika vira uva iriha tinavu uvavata tenavu vikaqi kaiqa vara tau-naravata qaqira kevorave tivake, Timotira atitaavaunara.

Timotiva ni vakaaka vuru tiva timimanta irunara

⁶ Timotiva ne ianaihairo orurantero vate virama ni koqe vakaaka viri tiva timimanta irunara. Viva niara tiharo, Vika Kotirara kempukaiqamake iriqi vi variavo. Vika nariara nariara muntuka vatehama variavo. Vika tinavuara iriqi viha tinavuara quahehama variavo, tiro. Tenavu ni tavaataa imanta vaunantemake, vikavata niara tinavu tavaataa imanta variavoma tivo, tiro. Timotiva niara minti minti timanta irunara.

⁷ Ti qata vakaa, tenavu maini vaiha ekaa vi maarara varaqi vi vauraro Timotiva ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vi varia uvara tinavu tiva timivaro tinavu muntukaqihairo koqe imanta vauro. ⁸ Ne kia popohairaiti, koqemake Nora Vaiinti aaraqaa nuvaqi vi variavera, tenavu virara irihama koqemake qaqi variqi vi vaunara.

⁹ Timotiva vi vakaakara tinavu tiva timivaro tinavu muntukaqihairo voqamakero koqe imanta tenavu Kotira avuqaa vaiha voqamake quahe vaunarara ti, tenavu Kotira quahama amitaaina okarava nai uritarakero vaivo, turo.

¹⁰ Ho tenavu qaiqaa ni oru taveha ne Kotira uva hini uva kia iriara, vi uvaravata ni tiva nimiari ne Kotira uva ekaa uva iriqi vuate ti, kuariqaavata entaqivata ne vainaini vuaina aarara Kotirara humiqaane tivakeha vira aaramaqi vi vaunara.

¹¹ Tinavu qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, vitanta vi aarara humiqaqe te hovema tirara.

¹² Ne qaqi kaivaro tinavu Noravano ni kahaqi vaira ne nariara nariara muntuka vateha, ekaa vaiinti nahentiaravata muntuka vateha variata. Ne mintiaqi vivera, tenavu niara

muntuka vataunantemake, nevata vorara vorara muntuka vatehama vaivara.

¹³ Viva ni kahaqi vairaro ni muntukaqihairo kempukaiqiro vairaro naantiara Ihuva Noravano nai vaiinti nahenti vataakero tuviramanta vi entara kia vo uvavanovata niqaa vaira nevata koqe vaiinti nahenti vaiha homa tinavu Qora Kotira avuqaa himpite vaivara.

4

Koqe aaraqaa nirara tura

¹ Ti qata vakaa, tota tenavu ni hampata vaiha ni tiva nimiha maantimake koqe aaraqaa nuvaqi vivaro Kotiva niara quaheharo variarire tiavauramanta ne vi uvara iriqi vi vaura. Ho tinavu Nora Vaiinti Ihura autuqaa tenavu niara kempukaiqamake mpo ike tiha, Ne voqavata uritarake Kotira aaraqaa koqemake nuvaqi vuaterama, turo.

² Tinavu Noravano Ihuva tinavu noraiqama komanta tenavu vira autuqaa vo uva maara ni tiva nimiavaunara, ne vi uvara kankomake iriara.

³ Kotira antuqavano maantimama vairo: Ne kia hampi gare okararaqaa niraiti, koqe aaraqaaqai nuvaqi vuate, tirave. ⁴ Virara irihama ne vohaiqa vohaiqavano tenta vaataqohai qora kaiqa varaarorave tivakeha, koqemake nenta vaataqaa raqikiqi vuata. ⁵ Vo vatanaaka kia Kotira uva iriaka hampi qaramaqi nuantemake nevata nivora.

⁶ Kia Ihura vainti vovano nai kenara qoraiqama amiteharo vira naatantiro hampi nuarire. Viva mintirera, vira kaara Noravano naima vi vaiintira ruqutuanaro. Tenavu haaru kempukaiqaake vi okarara qaqira kaate ti, vi uvara ni tiva nimiavaunara.

⁷ Kotiva kia tinavu vaiinti nahentiara nariara nariara hampi nuate tiro, tinavu haarairavauve. Tinavuara vika vaiinti nahenti koqeka variqi vuate tiro, tinavu haaraira.

⁸ Tenavu ni vi uvara tiva nimi vaunara qoririma kaarirava kia vaiinti qoririma karaitiro, viva Kotiva nai Maraaura ni nimi vaira, virama qoririma kaanaro.

⁹ Kotiva nariara nariara muntuka vate okarara ni numiqomanta ne vi uvara koqemake iriarara ti, tenavu qumina vi uvara qaiqaa qara ntuva nimitaarora. ¹⁰ Ne nariara nariara muntuka vateha ekaa Ihura vaiinti nahenti Masedoniaini variakaravata muntuka vate variara. Ne mintiaqi vi variarara tenavu ni vihi tiha qaiqaa voqavata mintiaqi vuate turo.

¹¹ Ni araraqihairo paru i vaira tiremake niha variata. Kia qumina vora kaiqa oru tave ani tave iraiti, ne nenta kaiqaqi varaqi vuata. Tota ni tiva nimiavaunantemake, ne nenta kauquqohai kaiqa varakeha kara varake namaqi vuata.

¹² Ne mintiaqi viha ne homa nentavano nentaqaa raqikiqi viha kia qumina oru vokikara kararave, vo haikarave, naariraiti variqi vi vaimanta, vo vaiinti nahenti kia Ihura uva irika, vika ni kaiqa tavehama niara koqe vaiinti nahentive tivara.

Tinavu Noravano qaiqaa tuvuainarara tura

¹³ Ti qata vakaao, vaiinti nahenti ekaara qutuvi kia ho qaiqaa qaqi himpirarave ti variaka muntutavano qoraiqin-temake, ni muntutavanovata qoraiqiantorave ti, tenavu qutu vuaina okarara te ni vutuke tiva nimirera.

¹⁴ Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpi okarara tenavu virara quqaave tunarara ti, tenavu tiha, Vaiinti nahenti Ihurara quqaave tika, vika qutu viraqihairo Kotiva vika qaqi vara himpima kaira vikavata Ihura vataake orurante tuvivarave, ti vaunara.

¹⁵ Tinavu Noravano tinavu tiva timi uvara nivata tiva nimirera: Tinavu Noravano qaiqaa tuvuaina entaraqaa tenavu qaqi variqi vuarirauka kia tenavu naane viraiti, tenavu qutuvika vika naantiarainima virara.

¹⁶ Vi entara Kotiva noraiqama kero uva tiraro *enseli* noravano naveraitiraro Kotira *aanumaaraqohairo/nomaqohairo* vuaqairaro tinavu Noravano viva naima naaruvaihairo tuvuanaro. Mintiraro Karaitirara quqaa vivave tivake vuru qutuvika, Kotiva vika naane qaqi vara himpima kairamanta ¹⁷ vira naantiara tinavuqihai qaqi vai vaiinti nahentika, vika qutuvika hampata ruvaaqumavi oru tinavu Noravano tonavuuqaa tuvuainarara vira vita kareka virini vivara. Tenavu oru tinavu Nora Vaiinti vitake viraqaahai ekaa enta vira vataake qaqi variqi virara.

¹⁸ Ni muntukaqihairo koqe i vaira variate ti, ne vi uvara nai tiva ami nai tiva amiha variata.

5

Ihuva tuvuainarara veka qeramate variate, tura

¹ Ti qata vakaao, ekaa vi haikava qovaraiqiaina okarara ne kankomake iriarara ti, tenavu vi uvara qumina qaiqaa ni gara nimiteha vi entarave maa entarave tiarora.

² Ne kankomake iriavaro muara vaiintivano entaqira evaara anintema kero, Noravanovata ne kia virara tuvuanarove ti entarama tuvuanaro.

³ Naantiara vaiinti nahenti tiha, Vate koqe enta tenavu koqemake variqi virelave, ti entaraqaa vaakama vika vehi autu kaaina entava qovaraiqiramanta vika anomake qoraiqama vivara. Nahentivano vainti vatareva vaata toqaivaro aiha vinantema kero, vi entava vaaka qovaraiqama viraro vaiinti nahenti rugemake vi aarava kia ho varianaro.

⁴ Ti qata vakaa, ne kia konkiraqi variarara ti, muara vaiintivano evaara anintema kero vi entava qovaraiqiantorave ti, ne qeramate variata. ⁵ Ne ovavano itainaini varia vaiinti nahentikama variara. Ne kuari iteharo aatitainaini variakama variara. Nevata tenavuvata kia enta iraqive, konkiraiqiraqive, vauraukavauve.

⁶ Virara iriha hauri tenavuvata vo vaiinti nahenti aanare vaite variarora. Kaiqenavu himpi vaiha avu viti virimake taveha variqi vuari.

⁷ Entaqira vaiinti nahenti vaite variara. Entaqira vaiinti nahenti iha namari namaqi viha vueraiqi variara. ⁸ Tenavu kia vika voqaantemake vairaiti, tenavu aatitairaqa ni vaura vaiinti nahentika vaihara ti, kaiqenavu avu viti virimake taveha variqi vuari.

Iqoka vaiintivano nai mimiraini naavuma taintemake, kaiqenavu Ihurara kempukaiqamake iriqi viha nariara nariara muntuka vataqi vuaina okarava tinavu naavuma taiqe variqi vuariraro, Kotiva tinavu tivitaaina entara veka variarirava viva tinavu iqoka tovaqa voqaara variarira.

⁹ Kotira arara itaarirava tinavuqa variarire tirovauve, viva tinavu nai kaama taira. Tenavu Ihu Karaitira tentanavu Nora Vaiintiara iriqi vuariraro viva tinavu kuvantu kero vitaarire tiro, Kotiva tinavu nai kaama taira.

¹⁰ Karaitiva tinavuara iriharo qutu vurara ti, tenavu qutu vuarerave, qaqi variqi vuarerave, viva tuviraqe tenavu vira hampata ekaa enta qaqi variqi virera.

¹¹ Ne vi uvara irihama vate iantemake, ne nai kahaqi nai kahaqiha nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama amitemaqi vuata.

Ekaara uva tura

¹² Tenavu niara ike mpo tiha, Ni nivutaini kaiqa vare varia vaiintinavukara, ne vinavukara tinavu nora vaiintive tivakeha, vinavuka koqe okara autu nimitaqi vuata. Tinavu Noravano vinavukara ni koqe aara numiqaqi vuata tiro, vinavuka noraiqama kaira. ¹³ Vinavuka ni kaiqa vara nimite variarara ti, ne vinavukara koqe vaiintive tivakeha nenta muntuka vinavukara vataata. Ne vohaara vaiinti vaiha nariara nariara muntuka qihaaqama nimiteha variqi vuata.

¹⁴ Tinavu qata vakaa, tenavu ni vihi tiha, Kia kaiqa vararaiti, popohe vai vaiintika ne vika nitimanta kaiqa varaata. Vo haika vo haikara qete vai vaiintika kahaqimanta vika kempukaiqaake Kotira kaiqa varaata. Ihura uva kia koqemake iriraiti, ni vai vaiintika, ne vika kahaqimanta koqemake Ihura uva iriqi vuata. Kia kempukaiqamake vihi vaahi tiraiti, qihaaqamake vaiinti nahenti kahaqamaqi vuata.

¹⁵ Ne rauriha variata. Vaiinti vovano vora qoraiqama amitairaro viva kiama nai vira qoraiqama amitaarira. Ne vo enta vo enta nariara nariara koqemaqi viha, ekaa vaiinti nahentivata koqema nimitaqi vuata.

¹⁶ Ne ekaa enta quaheha variqi vuata. ¹⁷ Ne ekaa enta Kotira aareha variata. ¹⁸ Kia koqe entaqai Kotirara kogeve tiraiti, qora entavata Kotirara kogeve tivaqi vuata. Ne Ihu Karaitiva ika variarara tiro, Kotira antuqavano niara mintiaqi vuatema tiro.

¹⁹ Kotira Maraqravano ni muntukaqi vaiharo ni kahaqi vaira, ne vira kaiqa kuvai kevora. ²⁰ Kotira Maraqravano vaiinti vo kahaqiraro viva Kotira uva qoqaiqama kairera, kia vira uvara qumina uvave tiata.

²¹ Ne ekaa haika avatamake tavaivaro koqe haika vairera, vi haikaraqai tuataqi vuata. ²² Ekaa qora kaiqa vare vairaqi-hai qaqini variata.

²³ Vaiinti nahenti muntuka paruma nimate vai Variqava, viva nivata kahaqama nimitaira ne vira kaiqaqai varaqi vuata. Kotiva niqaa raqiki vairaro ni maraqravanovata, ni avu aato muntukavanovata, ni vaatavanovata, koqemakero variqiro viraro Ihu Karaitiva tinavu Noravano tuvuaina entaraqaa kia niqaa uva variarire. ²⁴ Kotiva nai uva tivate vaira kia qaqirakero vo uva ti vaivara tiro, viva quqaama ni mintimakero kahaqama nimitaanaro.

²⁵ Ti qata vakaa, ne tinavuaravata irihama Kotira aaramaqi vuata. ²⁶ Ne Ihura vainti vokika koqemake uva manteha nai kauqu ami nai kauqu amiha variata.

²⁷ Te Nora Vaiinti autuqaa niara vihi tiha, Ne maa qarara kaara rimanta ekaa tinavu qata vakaukavaravata ho iriate, turo.

²⁸ Tinavu Noravano Ihu Karaitiva ni aaqurihama nimateharo koqema nimitaira ne koqemake variqi vuata.

2 TESARONAIKA

Poruva Tesaronaikaa vatanaakara vo qara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 21 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Tesaronaikaini vauka hininavu Karaitiva qaiqaa tuvuaina entara veka vaiha kaiqa qaquirake qumina vauvaro vira kaara Poruva vikara kempukaiqama kero tiharo, Qaqi kaiqa varaqi viha Karaitiva qaiqaa tuvuaina entara veka variate, tura. Vikara kaiqa varaate tivakero maa uvara qara ruva nimitora.

¹ Te Poruka. Tevata, Sailaasivavata, Timotivavata, tenavu ne Kotira vaiinti nahenti Tesaronaikaini variakara ni qara ruva nimate. Ne tinavu Qova Kotivavata, Ihu Karaitiva Noravanovata ikama variara.

² Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Nora Vaiintivano Karaitivavata, ni aaqurihama nimateharo koqema nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Kotirara koqeve tura

³ Ti qata vakaao, tenavu niara irihama vo enta vo enta Kotirara koqema iarao tiariravaqaima tinavuqi vaimanta vaunara. Ne Karaitirara quqaave tivake viraqaahai voqavata virara kempukaiqamake iriqi vi variarara ti, tenavu homa niara Kotirara koqema iarao tivaqi virara. Nariara nariara muntuka vataa okarava niqi voqavata vairara ti, tenavu homa niara Kotirara koqema iarao tivaqi virara.

⁴ Ne mintiaqi vi variarara ti, tenavu Kotira vaiinti nahenti vokiaka nivutana vaiha ni mahuta ti vaunara. Ne Ihura vaiinti nahenti variamanta vira kaara vonavu ni qoraiqama nimate variamanta ne nora maara vareha ne kia popoharaiti, kempukaiqamake Karaitirara iriqi vi variarara ti, tenavu ni mahuta ti vaunara.

⁵ Ne maara varaqi vi variarara Kotiva virara kia tauru karaitiro, viva vaiinti nahenti uva avuqavuqama kero iri vaiva vaimantara ti, ne Kotiva raqiki vainaini vireka iha, nora maara varaqi vi vaivaro Kotiva niara vika ti vatukaini ho uru vaikavema tianaro.

⁶ Kotiva avuqavuqama kero uva iri vaivara tiro, „ekaara entaqaqaa, viva ni qoraiqama nimateha maara niqaa vate variaka naivata qoraiqama nimateharo vikaqaa maara vateharo ⁷ nivata tinavuvata maara qaqini varakero vuaqa rava timitaanaro. Vi entaraqaa Noravano Ihuva naaruvaihairo nai *enseli* kempukanavu hampata qovaraiqama viro nora

iha itaainara hampata tuvurero ⁸ Kotirara kia iri vai vaiinti nahentikave, Ihu Karaitira vakaakara qumina uvave ti vai vaiinti nahentikave, vika vika ruqutuanaro.

⁹ Viva vi vaiinti nahentika nititama kaira vika Nora aaqantohai niaraini nariara kanta oru vaiha ekaa enta vaaquqamavi variqi viha, kia Nora Vaiinti mpeqa okara takuqi vairavata ho tavevara.

¹⁰ Vi entara Ihuva tuviraro virara quqaave ti vaiinti nahentika vira autu noraiqama keha tuahera kevara. Tenavu Ihurara ni tiva nimuramanta ne quqaave tiakara ti, nevata vi entara vi vaiinti nahentika nivutaini vaivara.

¹¹ Tenavu virara irihama Kotiva ni kahaqama nimitaarire ti, vo enta vo enta Kotira niara aare vaunara. Niara koqe aaraqaa vuata tiro, Kotiva ni naarama tairara iriha tenavu Kotira aarama nimite vaunara. Ne Karaitirara kempukaiqama iriqi viha koqe kaiqagai varaqi vi vaivaro Kotiva ni kempukaiqama nimitaira ne vi kaiqara vi kaiqara ho varaqi vuata ti, tenavu Kotira aare vaunara.

¹² Ne mintimake koqe kaiqa varaqi vi vaivaro tinavu Nora Vaiinti Ihura autuvano virini qiraro ni nutuvanovata virini qiarira. Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqi vi vaira ne homa mintiaqi vivara.

2

Kotira uva voqamakero raqa kaaina vaiintirara tura

¹ Ihu Karaitiva tinavu Noravano tinavu ruvaaquma kareva tuvuaina entarara ni tiva nimirera. Te niara ike mpo tiha ² kia vo vaiintinavu hampi uva ti variara iriate turo. Hini vaiintinavu unahaa tiha, Noravano orurantero tuvuaina entava vaakama qovaraiqivo, ti variara. Ne vika uvara geteha noraiqaake irivora. Kia vi entava qovarama vivo.

Taihairoe vi uvava qovaraiqama vivo? Vovano unahaa tiharo, Kotiva uva qovarama keharo minti tivo? Vovano tiharo tinavuara minti tiarave. Tinavuara vi uvara qara ntuva taarave, ti variamantae minti ti variavo?

³ Kia qaqi kaivaro vo vaiintivano vo uva vo uvaqohairo ekaara entara ni una uva tiva nimiari. Naantiara enta airi vaiinti nahenti Kotira qoririma amite vaivaro vovano, Kotira uva raqa kaarira vaiintiva qovarama viro variqiro viraro, viraqaahairo Karaitiva tuvuaina entava ho aniraanaro. Kotiva uva vataira raqa kaaina vaiintiva, viva naane avuni qovarama viro variqiro viro, Sataanira vatukaini raumpirima vuariravama varianaro.

⁴ Vi vaiintiva naantiara qovarama viro vaiinti nahentivano variqave ti vai haikarave, vika autu tuaherake vai

haikarave, vi haikarara qumina haikave, te ekaa vi haikaravata aatara kauraukave tivakero, viva oru Kotira Naavuqi oquviro vaiharo nariara te Kotikave tianaro.

⁵ Ne kiae vi uvara qaqi iritaavo? Te haaru ni hampata vaiha ekaa vi uvara ni tiva nimiavaunara.

⁶ Kotiva vatai uvara raqa kaaina vaiintiva vaaka qovarama vuantorave tiro, vo haikavano vira ravaaqavuke vaira. Vira ravaaqavu kai haikarara ne kankomake iriara. Kotiva nai kaama taina entarama qora vaiinti viva qovarama vuanaro.

⁷ Maa entara Kotiva vatai uvara raqe variaka kia qoqaa vaiha qora kaiqa vararaiti, vika kukeqavi vaiha qora kaiqa vare variara. Ho qora vaiinti vira ravaaqavuke vaiva naantiara ekaara viniraro ⁸ viraqaahairo qora vaiinti viva Kotiva vatai uvara raqa kaarirava vaakama qovarama vuanaro. Vi vaiintiva qovarama viro qoqaa vaiharo vaaqu kaiqa varaqiro vi vairaro, viraqaahairo tinavu Noravano Ihuva qovarama viraro vira mpeqa okaravano takuqi vaivavata, nai noqihairo aiho vuaqa kaariravavata, vi vaiintira taiqakero vehi autu kaanaro.

⁹ Kotiva vatai uvara raqa kaaina vaiintiva qovarama viraro Sataaniva vira kempukaiqama kairaro viva unaqaraiqama kero vo kaiqa vo kaiqa, nora kaiqa kia tave kaiqara varaqiro vuanaro.

¹⁰ Viva mintiaqiro viramanta Sataanira aaraqaa ni vai vaiinti nahentika vaivaro viva unaqaraiqama kero vo uva vo uva vika tiva nimiqiro vi vaira vika vira uvara quqaave tivara. Vi vaiinti nahentika kia Karaitira uva quqaa uvara antuqa arimantara ti, vira kaara vika Sataanira vatukaqi vi vaiinti nahentika vaivaro Kotiva kia ho vika kuvantu nimitaanaro.

¹¹ Vira kaara Kotiva vika avu aato vara hampiqama kairamanta vika una uvara quqaa uvavema tivara.

¹² Ekaa vaiinti nahenti Kotira quqaa uvara una uvave tivake vaaqu kaiqara quaha quaha i vaika, Kotiva vikaqaa uva vateharo vikara Sataanira vatukaqi vivarave tianaro.

Kotiva ni nai kaama torara tura

¹³ Ti qata vakaao, ne Noravano niara muntuka vataikama variavo. Vira Maraqrura kempukaqaa ne Kotira vaiinti nahenti koqeka variqi viha, quqaa uva iriqi vi vaivaro ni kuvantukero ntitaarire tiro, Kotiva haaru hoqarero ni nai kaama tora. Minturara ti, tenavu vo enta vo enta Kotirara koqema iarao tivaqi vuariravama vairo.

¹⁴ Tinavu Noravano Ihu Karaitiva mpegavano aatite vainaini nevata mini oru variqi vuata tiro, Kotiva ni naarama taira. Kotiva ni naarama tai uvara iriate ti, tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimi vaunara.

¹⁵ Ti qata vakaa, vi uvara irihama nevata kempukaiqa-make vaiha, tenavu ni tiva nimuna uvaraqa paama tivake tuataqi vuata. Noqihai qaraqihai ni tiva nimuna uvaraqa paama tivake tuataqi vuata.

¹⁶⁻¹⁷ Tinavu Noravano Ihu Karaitivavata Kotiva tinavu Qo-vavata tinavuara muntuka vataimanta vaunara. Tinavuara vo enta vo enta kempukaiqaavi vaiha vira vataake oru vai entara vekaiqiate tiro, Kotiva tinavu aqurihama timiteharo koqema timitaira. Kaivaro viva ni muntuka kempukaiqama nimite vaira ne kempukaiqaavi vaiha koqe kaiqagai varaqi viha koqe uvaqi tivaqi viha variata.

3

Tinavuara iriha Kotira aarama timitaate tura

¹ Ti qata vakaa, te ekaara uva vo ni tiva nimirera: Ne Kotira aare vaivaro tinavu Nora Vaiinti uvavano vaaka vi ani vaira, vo vatanaa vo vatanaaka ne tintemake, vikavata vi uvarara quqaa koqe uvave tiata.

² Kia ekaa vaiinti nahenti Karaitira uvara quqaave ti vari-arara ti, ne qaiqaavata Kotira aare vaivaro vaaqu kaiqave, qora kaiqave, vare variakaqihairo viva tinavu ruaruama timitaarire.

³ Noravano nai uva vataira avataqiro vi vaivama vairo. Sataaniva ni ravaaqavu kero qoraqama kaantorave tiro, viva ni kempukaiqama nimiteharo ni antuara nimitaanaro.

⁴ Nora Vaiintivano tinavu muntuka qihaaqama timitaiman-tara ti, tenavu tiha, Homa ne tenavu ni tiva nimuna uvara-vata, ni tiva nimore iaina uvaravata, iriqi vivarave, turo.

⁵ Noravano Karaitiva ni kahaqi vaira ne Kotiva niara muntuka vate vaina okarara kankomake iriqi viha, viva nai kempukaiqama kero variqiro vintemake, nevata kempukaiqamake variqi vuata.

Hauri niqihai vokiaka kia kaiqa varevorave, tura

⁶ Ti qata vakaa, Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa tenavu maa uvara kempukaiqamake niara mintima ti: Ne tavaivaro ni qata vakaa vovano popoheharo kia kaiqa vararaitiro, viva tenavu niara maantimake kaiqa varaate tuna uvara kia iriraitiro, qumina variqiro virera, ne kia vi vaiintira aqanto variate, turo.

⁷ Ne kankomake iriara. Tenavu iainantemake, nevata mintiataara vaimanta ne hininavu kia minti variara. Tenavu ni nivutana vaiha kia popoharaiti, koqemake kaiqa vare variavaunara. ⁸ Tenavu ni hampata vaiha kia qumina kara vararaiti, monu aqukeha vare variavaunara. Tenavu ni maara nimiarorave tivakeha aatitoraqaavata entaqivata

vukaari utiha kaiqa varaqi viha monu aqukeha kara varake ne variavaunara.

⁹ Vi entara tenavu niqihai kara naaruarirava ho vauman-tavata, tenavu kia mintiavaunara. Ne tinavu kaiqa taveha tenavu iainante iate ti, kia niara karave, vo haikave, naari variavaunara. ¹⁰ Tenavu ni hampata vaiha ni uva maara tiva nimiha mintima ti: Kaiqa kia varaina vaiintira kiama kara amiate, tiavaunarave.

¹¹ Tenavu iruramanta niqihai vaiinti vonavu popoheha kia kaiqa vararaiti, vinavuka qumina vaiha vo vaiinti vo vaiinti kaiqara turoqare variara.

¹² Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa tenavu uva vateha vi vaiintinavukara kempukaiqaake tiha, Kia qumina vi aniraiti, avivinamake vaiha kaiqa vareha kara namaqi vuata, turo.

¹³ Ho ti qata vakaao, ne koqe kaiqa varehama kia popohaata. ¹⁴ Tenavu maa qararaqi uva tiva taunara vovano kia avataqi virera, ne vi vaiintira viraagamake tavema, kia vira aaqanto vaivaro viva kaurira haika varaarira. ¹⁵ Kia vi vaiintira navutaiqama amitaraiti, ne virara tinavu qata vakaave tivakeha virara raurihara variane tiata.

Ekaara uva tura

¹⁶ Noravano muntuka paruma nimite vaiva viva ni kahaqi vaira ne ekaa vo kaiqa vo kaiqa varaqi vi vaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Noravano ekaa ni hampata variqiro vi vaira variata.

¹⁷ Ho te ni uva mantarera tenta kauquqohai tenta hutu qara ntuva tauro, Te Poruka.

Tenta hutu qara ntuva taunara ne tavehama quqaama Poruva tinavuni qara ruva timitairave tivara.

¹⁸ Tinavu Noravano Ihu Karaitiva ni aaqurihama nimiteharo kogema nimitaqiro vira variqi vuata, turo.

1 TIMOTI

Poruva Timotiraini avuniqamakeru gara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 35 ihie aitarovaro Poruva qaiqaa karapuhiqi vaiharo maa uvara gara ruva tora. Timotira qova Giriki vaiintivano vauvaro vira nova Iutaa nahentivano vauvaro Timotiva Porura vakaaka iriro Karaitira uvara quqaave tivakero Porura avataqiro viharo vira kahaqamaqiro vi vaura. Timotirara viva koqema kero Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqiro viharo una uva maara kia iriraitiro variqiro vuarire tiro, Poruva Timotira maa uvara gara ruva amitora.

¹ Te Poruka. Kotiva tinavu kuvantu kero tivitaariravavata, Ihu Karaitiva tenavu vira tavaainara veka variariravavata, vitanta tiamanta te noraiqamavi Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai.

² Te maa qarara ai Timotira ruva amite. Are Ihu Karaitirara quqaave tianarara ti, te ariara ti maaquve ti vaunara. Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, ai aaqurihama amiteha koqema amite vaivaro ai muntukaqihairo paru i vairara variana.

Una uva maara tiva nimi vau vaiintikara tura

³ Te Masedoniaini virera ihama ariara mpo Epasaasini variane tunantemake, te qaiqaavata ariara miniqai variane, turo. Vo vaiintinavu mini vaiha hampi uva maara vaiinti nahenti tiva nimi variaka, are vinavukara qioqama kehara kia minti tiate tiana.

⁴ Vika *vuri/uri* uvaqai tivaqi viha nai naaqu taato kaivaqaukavara vika anku nutuqai iriqi viha viraqaahai tirorira uvaqai qovaraiqamake variara. Are vikara kia minti tiate tiana. Vi uvava kiama Kotira kaiqa kahaqianaro. Vaiintivano Ihu Karaitirara kempukaiqaa kero iriqiro vi vaiva, vivama Kotira kaiqa kahaqi vairo.

⁵ Vaiinti nahenti nariara nariara muntuka vataate ti, te ariara vi vaiintinavuka qioqama kaane tunara. Vaiinti nahenti Karaitira uvara kia taara aato iriraiti, vira uva quqaiqamake iriqi viha, Kotira avuqaa koqe kaiqaiqai varaqi vi vai okararaqaaahai vika nariara nariara muntuka vataqi vivara.

⁶ Hini vaiintinavu vi okarara qaquirake gumina uvaqai tivaqi vi variara. ⁷ Vika tiha, Kaiqe tenavu Mosiraqaa tivato uvara vaiinti nahenti tiva nimiare, tivakeha vika vi uvara kankomake iriaka voqaara vaiha, vika vi uvaravata, vo uva

nái ti varia uvara okaravata, kia kankomake iri variaka variara.

⁸ Tenavu kankomake irunara: Mosiraqaa tivato uvava vaireva, koqe uva vaivaro vaiintivano vi uvara naitarama kero iriqiro viharo kiama Kotira uva raqa kaanaro.

⁹ Tenavu vo uvaravata kankomake irunara: Kotiva kia nai uva avuqavuqamake iri varia vaiinti nahentikara iriharo vi uvara Mosiraqaa tiva taraitiro, vira uva raqakeha qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikara iriharo Kotiva vi uvara Mosiraqaa tiva tora.

Vaiinti nahenti kia Kotirara iri variakave, vaaqu kaiqa vare variakave, Kotira uva qaqirake vataihainaa okarara iri variakave, nai noka qoka aruke variakave, vora aruke variakave, ¹⁰ vaiinti nahenti hampi qare variakave, nai kana vaiinti vataake hampi ni variakave, vaiinti muara ravaaqavukeha voka nimi variakave, una uva ti variakave, nai kauqu aiqiqaa aqukeha una uva ti variakave, quqaa uva tauvaqa utu amiteha hampi kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi vi variakave, vikara iriharo Kotiva nai uva maara vatora.

¹¹ Quqaa uva vaireva Karaitira uvama vairo. Kotiva vaiinti nahenti koqema nimite vaiva, viva ti noraiqama kero vi uvara, nai voqaraa uva vaiinti nahenti tiva nimiane timanta te tiva nimi vaunara.

Kotiva Porura aaqurihama amitorara tura

¹² Ihu Karaitiva tinavu Noravano, vivama ti kempukaiqama timitero tiriara viva homa ti uva tiva nimiqiro vuanarove tivakero ti noraiqama kaimanta te vira kaiqa vare vaunarara ti, te virara koqema iarao ti vaunara.

¹³ Quqaama te haaru Karaitirara qora uva tiva amiteha vira vaintinavu qoraiqama nimitaqi viha vika ntaihamaqi vi variavaunara. Vi entara te Karaitirara kia kankomake iriraiti, tenta hampi kaiqa vare variavauna okararavata kia iriavaunarara tiro, Kotiva ti aaqurihama timitomanta te Karaitirara quqaa vivave tiavaunara. ¹⁴ Tinavu Noravano Ihu Karaitiva voqamakero ti aaqurihama timiteharo koqema timitaimanta, viraqaahai te virara kempukaiqaake iriqi viha virara muntuka vateha vaunara.

¹⁵ Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara quqaa uvave tivakeha homa iriqi vivara: *Viva qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika kuvantu nimitairaro Kotiva vika ntitaarire tiro, Ihu Karaitiva vataini tuvirave.* Ike, qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikaqihai te anomake voqavata qora kaiqa vare vauraukama vauro.

¹⁶ Te minti vaura vaiintika vauraro Ihu Karaitiva vaiinti nahentiara paruma nimitaaina okarara tavaate tiro, viva ti naane aaqurihama timitaira. Ihu Karaitiva ti vaaqu vaiinti

naane aaqurihama timitairara irihama, vaiinti nahenti aato kenko tira iri vimanta vika tiha, Ike, Karaitiva Porura aaqurihama amitainantema kero, viva tinavuvata aaqurihama timitairaqe tenavuvata ekaa enta qaqi variqi vuare, tivara.

¹⁷ Ekaa enta qaqi variqiro vi vai Avuhainaava, kia quturarira okaravavata viraqi vaiva, tenavu vira kia ho avuqohavata tavaarirava vaiva, viva nai vohaiqavanoqai Variqavano vaira. Viva mintimakero vairara ti, kaiqenavu ekaa enta vaiha vira quahama amiteha vira autuqai tuaheraqi vuare. Quqaave.

¹⁸ Ti maaqu Timotio, haaru vo vaiintinavu ai tiva amiha Kotiva ariara mintima tivo tu uvarara irihama, te maa uvaravata ai tiva amirera: Are Kotira aaraqaa viharama qora kaiqa vare vaika ai aatara kevorave tivakehara koqe iqoka vaiinti voqaara variqira vihara, qora kaiqa vi aataraka aatarakamaqira vuane, turo.

¹⁹ Kotira aaraqaa vihara Karaitirara kempukaiqaakera iriqira vihara koqe kaiqaqai vare vairaro kia ai toqaavu arurire. Vokia vaiintika koqe aara qaquirake qora kaiqa vareha toqaavu aruainarara vika kia noraiqaake iri variavaro vira kaara vika Karaitirara iriqi vuava qoraiqama vi vaira.

²⁰ Himeneusivavata Arekisantavavata vitanta mintiake koqe aara qaquirake qora kaiqaqai varaqi vi variara. Vitanta kia Kotirara qora uva tivaqi vuate ti, te vitanta Sataanira kauquqi kaunara.

2

Kotira aare okarara tura

¹ Te hogare ari vihi tiha, Ne ruvaaqumavi vaiha Kotiva nivata, ekaa vaiinti nahentivata kahaqiarire ti, vira aarehama virara koqeve tivaqi vuata.

² Avuhainaa vaiintive, *kamaanira* vaiintive, ekaa noraiqamavi vai vaiintikave, vikaravata irihama ne Kotira aaravaro viva vika kahaqiarira. Ne mintiaqi viha Kotira aare vaivaro Kotiva vika kahaqira vika tinavuqaa koqemake raqiki vaiqe viraqaahai tenavu ho variariraro tinavu muntukavano paru iharo qihaaqamake viraqe tirema vaiha Kotira kaiqa vareha koqe aaraqaaqai vuari.

³ Mintimake Kotira aare varia okarava koqe i vaivaro Kotiva virara quahe vairo. ⁴ Kotiva ekaa vaiinti nahentiara quqaa uva okara kankomake iriqi vuate tiro, viva vika kuvantu nimitaariravama vairo.

⁵ Variqa vohaiqavanoqai vaivaro tavaaranahainaa vaiinti vohaiqavanoqai vaiharo, vaiinti nahenti Kotira vataake vohaa variate tiro, viva vika avutana vaira. Vi vaiintiva Ihu Karaitiva.

⁶ Viva ekaa vaiinti nahentiara kuvantu nimitaare tiro, qutu vura. Viva Kotiva tivato entaraqaa qutu viharo Kotiva vaiinti nahenti kuvantu kero ntitaaina okarara qovarama kora.

⁷ Vi vakaakara vaiinti nahenti tiva nimiane tiro, ti no-raiqama kero tititaimanta te ekaa vo vatanaaka kia Iutaa vatanaaka vi vakaakara quqaave tivake iriqi vuata ti, vika tiva nimiqi vi vaunara. Kia te una tiraiti, te quqaa uvama ti vauro.

⁸ Virara irihama ti hantuqavano maantimama vairo: Ekaa vatukaini varia vaiintika vika kia arara itairamanta kia tiroriraiti, Kotira kaiqagai vara amiteha, nai kauqu virini tuaherakeha Kotira aaramaqi vivara.

Poruva nahentiara tura

⁹⁻¹⁰ Te nahentiara tirera: Nahenti vika kia nai vaata hampi qohaama keha vairaiti, koqemake naavumateha variata. Kia vo qara vo qaramake qiata kauhi vuntaraiti, kia kori oriqohai aututaa haikarave, nora monu aqutaa *hankaarorove/kukukaarave*, nora monu vaina utavaaqarave, varake nonkutaata. Nahentivano te Kotira autu tuahere vauraukave tirera, viva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vairava, vivama vira *vahehema/vaataiqama* taina haikavama varianaro.

¹¹ Ne ruvaaqumavi vaimanta nahenti vika kia uva tiraiti, nai vara muntuvi vatainiqamake vaiha uva iriqi vuata.

¹² Kiama nahentivano himpiro vaiinti nahenti Kotira uva tiva nimiarira. Kiama nahentivano noraiqamaviro vaiintiqaa raqikiarira. Te vira qioqama taunara. Nahentivano evaarama variarira.

¹³ Kotiva Adaamura naane autukero vatero, vira naantiara Evaara autukero vatora. ¹⁴ Adaamura Sataanira uvara kia quqaa uvave tuvaro nahentivano Sataanira uvara quqaa uvave tivakero Kotira uva raqa kora.

¹⁵ Ho nahentivano Ihurara kempukaiqama kero iriqiro viharo, vorara vorara muntuka vateharo, Kotira kaiqa varaqiro viharo, kia nai autu tuahera karaitiro, variqiro viharo vainti vataqiro vi vairaro Kotiva vira kuvantu amitaanaro.

3

Kotira vaiinti nahentiqaa raqikikara tura

¹ Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara quqaa uvave tivakeha homa iriqi vivara:

Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki varia kaiqava koqe kaiqa vaivarora tiro, homa vaiinti vovano vi kaiqara varaataa iraro varaanaro.

² Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki variarira vaiintiva avuqavuqama keharo nuarira vaiintivama variari. Nahenti vohaiqa varataariravama variari. Kia namari neharo vueraiqiarira vaiintivama variari. Viva nai avu aato vaataqaa koqema kero raqikiqiro vuariravama variari. Vaiinti nahenti vi vaiintirara koqe vaiintive ti vaivama variari. Viva koqema keharo niaraihainauka nai naavuqi ntita vateharo kara nimi variariravama variari. Vi vaiintiva Kotira uva okara vaiinti nahenti koqemakero numiqe variarira vaiintivama variari.

³ Vi vaiintiva kia iha namari neharo vueraiqiarira vaiintivama variari. Viva kia vaaka arara itairaro vaiinti nahenti ruqutuariravama variari. Vi vaiintiva qihaaqama kero kahaqi variarira vaiintivama variari. Vi vaiintiva kia monuara noraiqama kero muntuka ntuarira vaiintivama variari.

⁴ Viva nai naata vaintiqaavata koqema kero raqikiariravama variari. Vira vaintaira vira uva koqemake iriqi vi vai vaiintivama variari.

⁵ (Nai naata vaintiqaata kia koqema kero raqiki vai vaiintiva nantiakeroe Ihura vaiinti nahentiqaavata koqema kero raqikiqiro vuanaro? Kia ho mintianaro.)

⁶ Kia Ihura vainti qaraaka vaiintivano noraiqama viro Ihura vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vuari. Hauri viva noraiqama viro te nora vaiintima vauro tiantora. Viva minti-aqiro viraro vira kaara Kotiva Sataaniraqaa uva vatontema kero, viraqaavata uva vataantora.

⁷ Vi vaiintiva vaireva, koqe vaiintivano vairamanta ekaa qaqi vaiinti nahentivata vi vaiintirara koqe vaiintivema tivara. Viva kia mintira vaiintiva vairera, qaqi vaiinti nahenti virara qora vaiintive tivaro vira kaara Sataaniva vi vaiintira ravaaqavu kairaro qora aaraqama vuanaro.

Ihura vaiinti nahenti kahaqi vaikara tura

⁸ Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaira vaiintira aanante vira kahaqi vaika, vinavukavata koqe vaiintiqai variata.

Vinavuka avuqavu niha nai uva tivatera avataqi viha quqaa uvaqai ti vaika variata. Vinavuka kia airi *uaini* ne vaika variata. Vinavuka kia monuara voqamakero muntuka nti vaika variata.

⁹ Vinavuka koqe avu aatoqaa niha, vutuke quqaa uva Kotiva qovaraiqamakora tiva nimiqi vuata.

¹⁰ Are vinavuka noraiqama kareva iharama vinavuka kaiqa naane avatama kera tavaana. Are tavaira vinavuka vi kaiqara koqemake varaivera, are vinavuka noraiqama kaira vinavuka Ihura vaiinti nahentiqi kaiqa varaqi vuata.

¹¹ Vinavuka naatavaravata koqe nahentima variata. Vinavuka naatavaravatu vaiha kia vora turoqare vora turoqare i uvara tivaqi viraiti, vinavuka avu aato koqe iro vaira variqi viha vinavuka ekaa kaiqa nimira kia hampi vararaiti, avuqavugama keha vare vai nahentikama variata.

¹² Ihura vaiinti nahentiqa raqiki vaina vaiintira vira kahaqi vaiva, vivavata nahenti vohaiqa vataavama variari. Vi vaiintiva kogema kero nai vaintairaqaavata nai naavuqi vaikaqaavata raqikiqiro vuarirava variari.

¹³ Naantiaraihainaa vaiinti vinavuka noraiqamavi Ihura vaiinti nahentiqi kogemake kaiqa varaivera, vinavuka nutuvano viriniqira vinavuka kia qetaraiti, vinavuka nai Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi vai okarara tiva nimiqi vivara.

Kotira uva kukeqatorara tura

¹⁴⁻¹⁵ Te inaraiqa varike ai oru tavarera auti vaunara. Vo haikavano ti ravaaqavu kairaqa kia vaaka oru ai tavaarorave ti, te maa qarara ai ruva amite. Are Kotira vaiinti nahenti nantimake variqi vi vai okarara kankomakera iriane ti, te maa qarara ai ruva amite.

Vira vaiinti nahenti vaireka, vika Kotiva qaqi variqiro vi vaira naavuqi variaka voqaarama variara. Paama tivakero naavu kaara arataiva naavu aqu amite vaintemake, Kotira vaiinti nahenti vira quqaa uvaqaa kogemake raqikiqi vi variara.

¹⁶ Ike, Kotiva nai uva qovaraiqamako uvava nora uvama vairo. Vi uvava maantimama vairo:

Karaitiva vaiinti vaata vataakero vatani qovaraiqama vumanta vaiinti nahenti vira tavorave. Kotira Maraquravano vira quqaa okara qoqaiqama komanta enseli vika vata vira tavorave. Vo vatanaa vo vatanaaka vira uva tiva nimura iri, virara quqaa vivave turave. Kotiva vira vita kovaro viva naaruvaini vurave.

4

Poruva una uva maara tu vaiintikara tura

¹ Kotira Maraquravano vutukero maa uvara mintima tiro: Naantiara vaiinti vonavu Karaitirara iriqi vi vai okarara qaqirake, vinavuka vaanavatu una uva tiva nimi vai uvaqai iriqi vivarave, tira. ² Vi vaiintinavuka maa entara qovaramavi quqaa uva ti variaka voqaara una uvaqai tivaqi vi variavaro vika toqaavu aruataara vaimanta vika kia kauriraiti, qora kaiqaiqai vare variara.

³ Vinavuka vaiinti nahenti qioqama teha kia naata vaati varaate, vi karara vi karara kia naraiti qaqi variqi vuate, ti variara. Vika minti ti variavaro Kotira uvavano kia mintima kero vaira.

Tinavuara ekaa vi karara vi karara naate tiro, Kotiva vo kara vo kara autukero vataira. Virara irihama tenavu Karaitirara quqaave tivake Kotira quqaa uva iriqi viha tenavu homa vo kara vo karara Kotirara koqema iarao tivakeha namaqi virara.

⁴ Ekaa Kotiva autukero vatai karava koqe karaqaima vairo. Tenavu vo kara kia qioqama taraiti, ekaa karara Kotirara koqema iarao tivakeha homa namaqi virara.

⁵ Kotiva tivaro kara qovarama virara ti, tenavu Kotirara koqema iarao tivakeha homa tenavu ekaa karara koqe karaqai vaivo tivakeha narara.

Ihu Karaitira kaiqa koqemakera varaqira vuane tura

⁶ Are vi uvara vi uvara Ihura vaiinti nahenti tiva nimiqira virera, are Ihu Karaitira kaiqa vaiinti koqevama vainara. Are mintiaqira vi vairaro Kotira quqaa uvavano ai kara voqaara vairara are koqema kera Kotira aaraqaa vinara.

⁷ Vo uva *vuri/uri* uva hampiqama keha una variqara ti varia uvarave, kontavano hampi uva ti variarave, are ekaa vi uvara tauvaqa utu amitaana. Are Kotira aaraqaa koqemakera ni vainara, virara noraiqaakera iriqira vuana.

⁸ Vaiintivano aaraini niharo nai aiq u kauqu rantutaarirava vi haikava vira vaataqaima kahaqianaro. Vaiintivano Kotira aaraqaa niharo kempukaiqama kero ni vairava vira maraquravata kahaqama amitaanaro. Are Kotira aaraqaa vo enta vo enta kempukaiqaa kera ni vairaro ai avu aato muntukaqihairo ho vairara are maa entaravata, naantiara naaruvaini vaina entaravata, homa variqira vinara.

⁹ Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara quqaa uvave tivakeha homa iriqi vivara.

¹⁰ Tenavu tiha, Qaqi variqiro vi vai Variqava, Kotiva, viva tinavu kahaqiarirava vaivo, ti vaunarara ti, tenavu vukaari utiha vira kaiqa varaqi vi vaunara. Kotiva ekaa vaiinti nahenti kuvantu nimite vaiva, viva Ihurara quqaave ti vaiinti nahentika kuvantuma nimitaanaro.

¹¹ Maa uvara ai tiva amunara are vaiinti nahenti tiva nimiqi vihara, vi uvara iriqi vuate tiana. ¹² Vokika ariara tiha, Tavaate, viva qaraaka vaiintivanoqaima vaivo. Kia vira uva irirerave, tivera, are kia vika qaqi kaira minti tivaqi vuata. Ihura vaiinti nahenti ariara koqe vaiintive tiate tira, are koqe uvaqai tivaqira vihara avivinama kera variqira vuana. Vorara vorara muntuka vataqira vuana.

Kotirara kempukaiqaa kera iriqira vuana. Hampi ni vai okarara tauvaqa utu amitehara variqira vuana. Are mintiaqira vi vaira vaiinti nahenti vikavata ai aanante koqemake variqi vivara.

¹³ Are ti veka vaiharama maa kaiqara varaqira vuana: Vaiinti nahenti ruvaaquma kera vika nivuqaa himpi vaihara Kotira uva kaara ruva nimitera, vi uvara iriqi vuata tivakera, vi uvara okaravata avuqavuqama kera tiva nimiqira vuana.

¹⁴ Haaru *elda* vaiintinavu nái kauqu ariqaa vateha Kotira uva vo ai tiva qovarama amuvara are viraqaahaira Kotira kempuka vo varonara. Kotiva vi kempukara ai amitaira are kia tauru karaitira, virara iriqira vuana.

¹⁵ Ekaa vi haikarara tunara are vi kaiqaraqai varaqira vi vairamanta ekaa vaiinti nahenti ai kaiqa taveha virara anomake koqe kaiqave tiata.

¹⁶ Are raurihara variiane. Are koqe aaraqaaqai viharama koqe uvaqai vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Are mintiaqira virera, Kotiva aivata ai uva iri vaikavata kuvantu nimitero ntitaanaro.

5

Maantimakera Ihura vaiinti nahentiqaa raqikiane tura

¹ Are tavairaro Ihura vainti naampai vovano kia koqe aaraqaa virera, kia vira noraiqaakera atiraitira, nena qorara qihaaqama kera tinantema kera, vi vaiintiraravata tiraro koqe aaraqaa vuarira. Qaraaka vaiintiara tireva, nena qata vakaarara tinantema kera, vikaravata minti tiana.

² Nahenti kontara tireva, nena norara tinantema kera, vikaravata minti tiana. Qaraaka nahentiara tirera, nena aura nakaarara tinantema kera, vikaravata minti tiharama avinama kera variqira vuana.

³ Tavairaro tentoqa nahentiqaa raqikika kia vaivera, are vira koqe okarama autu amitaane. ⁴ Tentoqa nahenti vairamanta vika vaintairave, vika naintivarave vaivera, vika homa viraqaa raqikivara. Vika nái noka qokave, naaqu taatokave, haaru nai vika raqikirara iriha, vate vika nái nokaqaave, nái taatokaqaave, raqikiqi vuata. Vika mintiaqi viha, Kotira kaiqa vare vaivaro Kotiva vikara quaheharoma varianaro.

⁵ Tentoqa nahentivano nariaraa vairava, viva Kotira vekaiqiharo variqiro viharo, entaqivata aatitairaqaavata Kotirara ti kahaqiarire tiro, vira aaramaqiro vuanaro.

⁶ Tentoqa nahenti vovano nai quahaainararaqai iriqiro vi vaiva vaireva, vi nahentiva qaqi variqiro viharovata, viva qutuvi nahentira voqaarama vairo.

⁷ Are maa uvara vaiinti nahenti tiva nimiraro vikaqaa kia uvavano vaira kogemake variqi vuata. ⁸ Vaiinti vovano nai vaiinti nahentiqaa kia kogema kero raqiki vairera, vi vaiintiva Karaitira uvara qumina uvavema tianaro. Vi vaiintiva

kia Kotira uvara quqaave ti variaka vikavata naatarakero anomakero qora vaiintivanoma varianaro.

⁹ Are tentoqa nahenti autu vatareva iharama, tavairaro nahenti vovano qorainti vohaiqaqai varatero vairava anoma kontaiqama viro 60 ihi vara kairera, vira autuqai vataana.

¹⁰ Vi nahentirara koqe kaiqa vare vai nahentirave ti vai nahentivama variari. Vi nahentiva koqema kero nai vain-tairaqaqaa raqikiqiro vi vaimanta noruqama vi nahentivama variari. Vi nahentiva koqema kero niaraihainauka nai naavuqi ntita vatero kara nimi vaira nahentivama variari. Vi nahentiva Kotira vaiinti nahenti kaiqa vara nimate vaira nahentivama variari. Viva maaraqai vai vaiinti nahentika kahaqama nimate vaira nahentivama variari. Viva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro vi vaira nahentivama variari. Minti vai nahentika autuqai vataate tiana.

¹¹ Qaraaka tentoqa nahentiara kia vika autu vataate tiana. Vi nahentika Karaitirara noraiqaake iriqi vi, viraqaahai vika qaiqaa vaati varaataa iramanta Karaitira kaiqa qaqirama kevara. ¹² Vi nahentika hoqare nai kauqu aiqiqaa aqukeha tivata uvara qaqirakera kaara uvama varevara.

¹³ Qaraaka tentoqa nahenti okara vaireva, maantimama vairo: Vika kia kaiqa vararaiti, qumina vaiha voqi voqi qumina vi ani vaiha vora turoqarama amite vora turoqarama amite i variara. Vika vokiaka kaiqaravata qumina irikeha tivaqi vi variara. Vika kia voka tiva nimi varia uvara viraqai tiva nimi variara.

¹⁴ Qaraaka tentoqa nahentivano mintiantorave ti, te virara tiha, Are qaiqaa qorainti varatera vainti vataqi vihara viraqaa raqikiqira vuane, turo. Vi nahentiva mintirera, tinavu navutaiqama timite variaka kiama ho vi nahentira kaara tinavuqaa uva vatevara. ¹⁵ Te tavauramanta tentoqa nahenti hininavu koqe aara qaqirake tuqantaavi Sataanira aaraqaaqai vi variara.

¹⁶ Nahenti vovano Ihura vainti vaiharo tavairaro vira naavuqi tentoqa nahenti vovano vairera, viva viraqaa raqikiqiro vuari. Viva mintiramanta Ihura vaiinti nahenti vokika homa tentoqa nahenti vonavu nariaraa vaikaqaa raqikiqi vivara.

Nora vaiintinavu Kotira kaiqa koqemake varekara tura

¹⁷ Elda vaiintinavuqihai vonavu koqemake vi kaiqara vare vaivera, are tiramanta vika vi vaiintinavuka koqaa voqavata nimiata. Vo vaiintinavu kia popoharaiti, kempukaiqama keha Kotira uva tiva nimiqi viha, vi uvara okaravata vutuke vika numiqe varia vaiintinavukara, te avuniqamake vinavukara iriha mintima turo.

¹⁸ Kotira vukuqi mintima tiro:

Uiti auru rakavuarire tira, are purumakau vita vatairaro uiti vi vaura aiq̄u ravaq̄iro vi anina purumakaura vira no rumpa terorave. Vira no qāqi kairaro purumakauvano vi kaiq̄ara vareharo homa vi karara hini naanarove, tura. (Lo 25:4)

Kotira vukuqi uva vovano mintima tiro:

Vora kaiq̄a vara amitaira vaiintiva homa nai koq̄aa varaanarove, tura. (Ruki 10:7)

¹⁹ Vaiinti vohaiq̄avanoq̄ai *elda* vaiinti voq̄aa uva vatareva auti vairera, kia vi vaiintira uva iriana. Vaiinti taaraq̄antae, taaramonavue, tiha tenavu tavauraro vi vaiintiva q̄ora kaiq̄a varaivo tivera, are vinavuka uvama iriane.

²⁰ Are tavaira nora vaiintinavu quq̄aa q̄ora kaiq̄a vara kaivera, are vinavuka ntita varera vaiinti nahenti nivuq̄aa vaiharama vinavuka nitiana. Are mintiramanta hini vaiinti nahenti vira taveha, vika q̄eteha hauri tenavuvata mintiarorave tivakeha variata.

²¹ Timotio, te Kotira avuq̄aavata, Ihu Karaitira avuq̄aavata, *enselinavu* nivuq̄aavata vaihama, te ariara kempukaiq̄a-make tiha: Te ai tiva amuna uvara are vi uvara tiva nimiq̄ira vihara kia vo vaiintiara ti navunaarave tivakera vi uvara qihaaq̄ama kera vira tiva amiraitira, vo vatanaa vaiinti kempukaiq̄ama kera tiva amiane, turo.

Are nena navunaakavata vo vatanaa vaiintivata vohaa q̄arama kera uva tiva nimiana.

²² Kia paparūq̄ama kehara nena kauqu vo vaiintiqāa vatehara vira noraiq̄ama kairaro Kotira kaiq̄a varaarira.

Hauri are mintiraro vi vaiintiva kia koq̄ema kero Kotira kaiq̄a varairaro ariq̄aavata uva variantora. Vokiaka q̄ora kaiq̄avano aivata utu varaantorave tira, are koq̄e kaiq̄aq̄ai varaq̄ira vuana.

²³ Kia qāqi q̄umina namariq̄ai namaq̄ira vuana. Rovaravano vo enta vo enta ai ari vairara tira, are *uaini* inaraiq̄a nairaro ai vikokavano ho variarira.

²⁴ Hini vaiintinavu qoq̄aa vaiha q̄ora kaiq̄a vare variavaro uvavano vaaka vikaq̄aa qovaraiqi vaira. Hini vaiintinavu kukeq̄avi vaiha q̄ora kaiq̄a vare variavaro vika q̄ora kaiq̄a vare varia uvava naantiarainima qovaraiq̄ianaro.

²⁵ Vira voq̄aara vaiinti nahenti koq̄emake vare varia kaiq̄ava qoq̄aama vairo. Kukeq̄avi vaiharo koq̄e kaiq̄a vare vairava vairaro naantiara vira koq̄e kaiq̄avanovata qoq̄aama varianaro.

6

Qumina kaiq̄a vaiintiara tura

¹ Te ne rumpataa vaiinti nahentikara tirera. Ne nintaqaa raqiki vaina vaiintira koqe okara autu amiteha vira uva iriqi vuata. Ne mintiaqi vi vaivaro vovano kiama vira kaara Kotirara qora uva tianaro. Vovano kiama ho tinavu maara uvaravata qora uvave tianaro.

² Niqaa raqiki vaira vaiintiva Ihura vainti vairera, viva ni qata vakaavama vairara ti, ne kia qora okara vira autu amitaraiti, ne voqavata koqemake vira uva iriqi viha vira kaiqa vara amitaata. Vi vaiintivavata Ihurara quqaave tivakero Kotirara muntuka vatairara ti, ne koqemake vira kaiqa vara amiteha vira kahaqamaqi vuata. Timotio, are vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana.

Una uva maara ti varia vaiintikara tura

³ Vaiinti vovano anirero tinavu Noravano Ihu Karaitiva quqaa tu uvara qaqira kero, viva tenavu iriqi vi vauna uvaravata qaqira kero vo uva maara tirera, ⁴ vi vaiintiva nai autuaraqai iriharora tiro, viva kia uva maara okara kankomakero iri vai intivama varianaro.

Mintimake varia vaiintika avu aatoqi tirorira uvave, antua uvave tivaqaima varianaro. Vika mintimake ti varia uvara kaara vaiinti nahenti nai toma amite nai toma amitemaqi vihava, nai ati nai ati ihave, nariara nariara qora uva ti variarave, nariara nariara qora avu aato utuqi vi variara.

⁵ Vaiinti nahenti vi uvara iriqi vi variavaro vika avu aatovano qoraiqama vimanta Kotira uva quqaa uva qaqirake, vo uva vo uva ti variara kaara nai ati nai ati i variara. Vika nai irike tiha, Kaiqe Kotira avataqi vuaina aararaqaa hai monuve, vo haika vo haikave varaare, ti variara.

⁶ Vaiintivano Kotiva ami haikarara ho vatauro tivakero quahairera, quqaama viva Kotira aaraqaa vinararaqaa hairo koqe haika airi haika vataavama varianaro.

⁷ Tenavu vataini qovaraiqama vuna entara kia vo haikavata vare anunara. Tenavu maa vatara maini ke vuaina entara kia vo haikavata ho vare virara. ⁸ Virara irihama tenavu tavaariraro karave, utavaaqave, ho vairera, tenavu virara homa vatauro tiari.

⁹ Monu airaira vareraraqai noraiqaake iri variaka variavaro vika avatara haikavano ravaaqavu kaimanta vika hampi kaiqa varaataa imanta qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara. Mintiaqi viha vira kaara vika qoraiqamavi ekaara vehiqama vi taiqa vivara.

¹⁰ Vaiinti nahenti monuara voqavata muntuka ntimanta iriqi vi variaraqaa hairo ekaa qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqavano qovarama vi vaira. Te tavauramanta vaiinti vonavu monuara voqamake muntuka ntimanta, vira kaara vika Ihura uva qaqira kaavaro vo maara vo maaravano vika

ravaaqavu kaivaro vika muntutavano qoraiqama vimanta variara.

Poruva ekaara uva tura

¹¹ Ho Timotio, are Kotira vaiintivano varianarara tira, ekaa qora okara aatu ruqema kera kantama vuana. Are avuqavu variaina okarara iriqira vuana. Kotira aaraqaaqai nuvaqira vuana. Ihurara kempukaiqaakera iriqira vuana. Vorara vorara muntuka vatehara variana. Kia popoharaitira, kempukaiqaakera variqira vuana. Vaiinti nahenti qihaaqama nimitaqira vuana.

¹² Vaiintinavu kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake iantema kera, nena ekaa enta qaqi variqi vina koqaara vararerave tivakehara kantamaqi vuana. Are mintima kera kantamaqira vuane tiro, Kotiva ai aarama taira. Haaru Kotiva ai aaro entara are airi vaiinti nahenti nivuqaa vaihara te Kotira aaraqaaqai virelave tianara.

¹³ Kotiva vaivarora tiro, ekaa haikavano qaqi variqiro vi vaira. Ho te Kotira avuqaavata, Pontiusi Piraatava vaunaini vaiharo koqema kero vira tiva amu vaiintira Ihu Karaitira avuqaavata, vaihama ariara maa uvara kempukaiqamake turo:

¹⁴ Te ariqaa tiva tauna uvaraqaqa koqemakera raqikiqira vihara kia hampi vo uva vi uvaraqaqa tomaqa taraitira, koqema kera vi uvaraqaqa raqikiqira vi vairaro ekaara entaqaqa tinavu Noravano Ihu Karaitiva qovaraiqiarira.

¹⁵ Naantiara Kotiva tivataaina entaraqaqa Ihu Karaitiva qaiqaa qovaraiqama vuanaro. Ike, Kotiva voqamakero koqema nimite vaiva, vivaqaima ekaa haikaqaa raqiki vaivama vaira. Viva ekaa avuhainaa vaiinti vika Avuhainavama vaira. Viva ekaa nora vaiintive nora *enselive*, vika Noravanoma vairave.

¹⁶ Vivaqaima ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva vaiharo viva voqamakero aatite vairaqi variqiro vi vaivaro vovano vira aaqanto vuarira aarava kia vaivaro vira tavai vaiintiva kia vaivaro vira tavaarira vaiintivavata kia varianaro. Viva mintimake vairara irihama, kaiqenavu vira autuqai noraiqama keha virara ekaa enta ekaa enta kempukavano variqiro vuarire tiare. Quqaama turo.

Airi airaira vatekara vokikavata rairake nimiate tura

¹⁷ Maa vataraqaa airi airaira vateka are vika tiva nimiramanta vika kia nai nutu tuahereha tenavu nora vaiinti nahenti vauro tiata. Vikara kia nenta airaira vahuqa variaina haikarara noraiqaake iriqi viraiti, Kotiraraqai noraiqaake iriqi vuata tiana. Tinavuara koqemake variqi vuata tiro, Kotiva ekaa haika paruma keharo tinavu timi vaira.

¹⁸ Are airi airaira vatekara koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi vuata tiana. Are vikara nenta airaira hini paruma keha rairake vokavata nimiate tiana.

¹⁹ Vika mintiaqi vi vaivaro naantiara naaruvaini vika koqaavano qeramaviro vaira, viraqaahai vika quqaiqamake qaqi variqi vi okararavata vare, qaqi variqi vivara.

Kotiva ai ami kaiqaraqaa koqemakera raqikiane tura

²⁰ Timotio, Kotiva ai ami kaiqaraqaa koqemakera raqikiqira vihara vi kaiqara varaqira vuana.

Hini vaiintinavu kia Kotirara iriraiti, vika nai irikeha tiha, Maara uvavano vaireva vira okaravano maantimama vaivo, tivakeha qumina uvaqai ti variara. Are vi uvara ti variaka tauvaqa utu nimitaana.

²¹ Hini vaiinti nahenti vika uvara quqaa uva okarave tivakeha vika Kotira aara qaquirake hampi aaraqaaqai ni variara.

Kotiva ni aaqurihama nimateharo koqema nimitaira variate, turo.

2 TIMOTI

Poruva Timotiraini vo gara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 36 ihie aitarovaro Poruva karpuhiqi vaiharo maa uvara gara ruva tora. Vi entara Porura arukeva aumaiqi vauvaro Poruva virara iriharo Timotirara vihi tiharo, Koqema kera Karaitira uva iriqira vuane, tivakeharo maa uvara gara ruva amitora.

¹ Te Porukama. Kotira antuqavano timanta te noraiqamavi Ihu Karaitira uva tiva nimi vauraukama vai. Kotiva nai kauqu aiiqaa aqukero tinavuara Ihu Karaitira vataake vohaa qaqi variqi vuate ti uvara, te vi uvara vaiinti nahenti tiva nimi vaurauka.

² Timotio, te ariara ti maaqu koqevave turo. Kotiva tinavu Qovavata, Ihu Karaitiva tinavu Noravanovata, vitanta ai koqema amiteha ai aaqurihama amitaivaro ai muntukaqihairo paru i vairara variana.

Kotir oqeve tura

³ Ti kaivaqaukavara untemake, tevata Kotira kaiqa koqe avu aatoqaa vara amitaqi vi vaunara. Te mintiaqi viha Kotirara koqema iaro tivaqi viha entaqivata aatitairaqaavata ai kahaqiarire ti, vira aaramaqi vi vaunara.

⁴ Ai avuqihairo auquru ntairara te qaqima irite vauro. Te ai tavaariraro ti muntukavano koqe iarire tima vauro.

⁵ Are kia una tiraitira, Kotirara kempukaiqamakeri iriqira vi varianara, viraravata te qaqima irite vauro. Ai taatova Rohivavata, ai nova Iunisivavata, vitanta Kotirara kempukaiqamake iriqi vuantema kera, arevata iriqira vi variarao, turo.

⁶ Virara irihama haaru te ariqaa kauqu vate variavauraro Kotiva nai kempuka vo ai amura are virara tauru kerorave turo. Vaiintivano iha vuaqa kaivaro qaiqaa itaintema kera, are vi kempukaraqohaira qaiqaa Kotira kaiqa varaqira vuana.

⁷ Kotiva kia tinavuara qetaate tiro nai Maraaura timiravauve. Tinavuara vika kempukaiqamake variqi viha nariara nariara muntuka vataqi viha, vika naiqaa naiqaa koqemake raqikiqi vuate tiro, nai Maraaura tinavu timira.

⁸ Virara iriharama kia kaurihara tinavu Nora Vaiintiara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Te Karaitira kaiqa kaara karapuhiqi vaunaravata are kia kauruana. Are ti aanarera airi maara varaqira viharama Kotira vakaaka

koqera tiva nimiqira vuana. Are mintiaqira viraro Kotiva ai kempukaiqama amitaqiro vuanaro.

⁹ Kotiva tinavu kuvantu timitero tinavuara nai vaiinti nahenti variate tiro, tinavu haarama taira. Kia tenavu koqe kaiqa vara amitaunarara iriharovauve tinavu haarama taira. Viva nai tiva taira avateharo tinavu aaqurihama timitero koqema timitaira. Kia maa vatara autukero vato entara Kotiva tiharo, Naantiara te Ihu Karaitira kaiqara irihama vaiinti nahenti aaqurihama nimitaha koqema nimitarerave, tura.

¹⁰ Kotiva minti tivakero vauvaro maa entara Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timitaarirava vataini qovarama vurara ti, tenavu Kotiva tinavu koqema timitaainarara kankomake irunara. Karaitiva ekaara qutuvi varia okarara vira kempuka taiqa kairara ti, tenavu Karaitira vakaaka koqera iriqi viha tenavuvata homa ekaa enta qaqi variqi virara.

¹¹ Vira vakaaka koqera tiva nimiarire tiro, Kotiva ti noraiqama kaimanta te vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi viha vi uvara okaravata tiva nimiqi vi vaunara.

¹² Te vi uvara tiva nimiqi vi vauramanta vira kaara vokiaka ti qoraiqama timite variamanta te vi maarara vareha kia te noraiqaake virara iriha kauriraiti, te quqaave tuna vaiintira okara kankomake irunarara ti, te muntuka qihaaqama keha tiha, Viva homa ti timitaina haikaraqaa raqikiqiro vi vairaro ekaara entavano qovaraiqiarire, ti vaunara.

¹³ Te quqaa uva ai tiva amunara iriharama vi uvaraqaqai tuataqira vihara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Vi uvara iriharama Karaitirara kempukaiqaa kera iriqira viharama vorara vorara muntuka vatehara variana. ¹⁴ Vaiintivano koqe airairaqaa raqikintema kera, are Karaitira uva tiva amunaraqaa koqema kera raqikiqira vuana. Kotira MaraQuravano tinavuqi variqiro vi vaiva, viva ai kahaqi vairara are vi uvaraqaqaa raqikiqira vuana.

¹⁵ Figelusivavata, Hemosenivavata, ekaa Esia vataini variakavatamake, ti qaqirake vua uvarara are irianarave. ¹⁶ Onesiforusiva ti *seniqohai* rumpa taamanta vaunarara kia kauriraitiro, vo tataa vo tataa ti koqema timite vairara ti, te Kotirara vi vaiintiravata, vira naavuqi variakaravata, aaqurihama nimitaane turo.

¹⁷ Vi vaiintiva kia ti rumpataarara noraiqaakero iriraitiro, tiriara Romini voqi voqi rantaqiro viviro, oru ti ranta kaira. ¹⁸ Ho Noravano ekaara entaqaa vi vaiintira aaqurihama amitaarire. Te Epasaasini variavauraro vi vaiintiva ti airiqama kero kahaqama timitorara are viraravata irianara.

2

Koqe iqoka vaiinti voqaara variqira vuane tura

¹ Ti maquo, Ihu Karaitiva tinavu aagurihama timitero koqema timite vairara tira, are kempukaiqaakera variqira vuana. ² Te airi vaiinti nahenti nivuqaa vaiha ai tiva ami vauna uvara are irianara, vi uvara Kotira aaraqaa koqemake ni varia vaiintika tiva nimiramanta vikavata vi uvaraqaqaa koqemake raqikiqi viha vokikavata tiva nimiqi vuata.

³ Are Ihu Karaitira vainti vaihara koqe iqoka vaiinti voqaara vaihara, are tinavu aanantera vo maara vo maara varehama kempukaiqaa kera variqira vuana. ⁴ Iqoka vaiintivano vaiharo naiqaa raqiki vai vaiintira quahama amitareva autiharo viva kia qumina vo kaiqa vo kaiqa vararaitiro, viva iqoka raqi vai kaiqaraqai varaqiro vi vaira.

⁵ Vo koqaa varareka kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake vi variakaqihairo vovano kia koqemake kantaa okarara iriraitiro, hampiqama kero vo aaraqaa virera, viva kia ho vo koqaa varaanaro.

⁶ Vaiintivano vukaari utiharo kaiqa varakero kara ututaiva, viva naanema vi karara qantukero naariravama vairo.

⁷ Are te tiva amuna uvara iriqira vi vairaro Noravano ai kahaqirara are ekaa vi uvara anomakerama irinara.

⁸ Maa uvara iriqira vuane: Ihu Karaitiva Devitira okara vohaa ankuvano qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura. Te vi uvara koqe vakaaka tiva nimiqi vi vaunara. ⁹ Te mintiaqi vi vauramanta vira kaara vaaqu kaiqa varai vaiintira rumpa taantemake, ti *seniqohai* rumpa taamanta te vi maarara varaunara. Vika tiqai ho rumpa teha, Kotira uva kiama ho *seniqohai* rumpa tevara.

¹⁰ Vokiaka ti qoraiqama timite variamanta, te Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentikara iriha, vikavata Karaitira uva irivaro Kotiva vika ntita varaira ekaa enta Kotira vataake qaqi variqi vuate ti, te vo maara vo maarara kia noraiqaake iriraiti, varaqi vi vaunara. ¹¹ Maa uvara quqaa uva tivataara, arevata vi uvara iriqira vuana:

Tenavu Karaitira vataake qutu vuavaurauka variarera, naantiara tenavu vira vataake homa qaqi variqi virarave.

¹² Tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake variqi vuarera, naantiara tenavu Karaitira vataake vaiha, raqikiqi virerave. Tenavu Karaitira tauvaqa utu amitaarera, vivavata tintanavu tauvaqama utu timitaanarove.

¹³ Tenavu vira uva iriqi vivi, qaqira kaarera, viva nai tiva taaina uvara kia qaqira karaitiro, qaqiqaima vi uvara iriqiro vuanarove. Viva kiama ho nai uva qaqira kero vo uva tianarove.

Quqaa uvaqai tuataqira vuane tura

¹⁴ Ekaa vi uvara vi uvara tiva amunara qaiqaa qaiqaavata vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Are Kotira avuqaa vaiharama vaiinti nahenti tiva nimihara vikara kia qumina vo uva vo uva kaara tiroriha variate tiana. Tirorira uvavano kia vaiinti nahenti kahaqiraitiro, vika vara raumpirimama kaanarove.

¹⁵ Are Kotira kaiqa koqema kera varaqira vi vairaro Kotiva ariara koqe kaiqa vaiintive tirara are kia kaurira haika vararaitira, are avuqavuqama kera vira quqaa uva vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana.

¹⁶ Vataihainaa okarara iriha qumina uva ti variaka hampata kia variana. Vi uvava vaiinti rarau kero Kotira aaraqaa-hairo niarantoqama kaanaro. ¹⁷ Qora numuaravano vaata ne vaintemakero, vi uvava vaiinti qoraiqama kaanaro. Himeneusivavata Filetusivavata vitanta vi uvara tiva nimi variaka variara.

¹⁸ Vitanta quqaa uva ti varia aarara qaqirake tuqantaavi hampi vo uva ti variara. Vitanta tiha, Ekaa vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi himpi entava vaakama qovarama viro aitaraiivo, ti variamanta Ihura vainti hini-navu vitanta uvara quqaa uvave tivakeha vira kaara vika qoraiqama vuarave.

¹⁹ Ho naavu kaara vataqi paama tivakero arataintema kero, Kotiva nai uva paama tivakero arataira. Viraqaata maa uvara qara ntuva taiva mintima tiro: *Noravano nai i vaiinti nahentika viraaqama kero tavairave*, tira. Qara vovano tiharo, *Noravano tiqaa raqiki vaivave ti vairava, vi vaiintiva vaaqu kaiqa qaqira kero koqema kero variqi vuarire*, tiro.

²⁰ Nora naavu voqi vo qara vo qara i tanuva vairo. *Kori* oriqohaive, *silvaa* oriqohaive, aututaa tanuva vaivaro aaqatai vataqohaive, katariqohai aututaa tanuvavata vairo. Hini tanu varakeha nora entaqaagai kara viraqi raaquke ne variara. Hini tanu qumina entaqaqaa varakeha kara viraqi raaquke ne variara.

²¹ Vaiintivano vaaqu kaiqa qaqira kairava, vi vaiintiva vaireva, nora entaqaqaa varake viraqi raaquke ne varia tanuva voqaarama varianaro. Tinavu Noravano vi vaiintirara homa viva ti kaiqa nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaanarove tianaro.

²² Quvaaraa vaintive, qaraaka vaiintive, vika nai vaatavano hampi varaataa iramanta vare vai kaiqara are tauvaqa utu amira, avuqavuqama kera variqira vuana. Are Karaitirara kempukaiqaakera iriqira vihara, vorara vorara muntuka vatehara, araraqihaira paruma nimitaqira vuana.

Mintiaqira viharama vokiaka nái muntukaqihai quqaiqamake Nora vaiinti aare variantema kera, arevata vira aaramaqira vuana.

²³ Vaiintinavu qumina uva tiha tirori vaivara are kia vika hampata variana. Vika minti tivaqi vi vairaqihauro raqira haikavanoqaima qovaraqianaro.

²⁴ Karaitira kaiqa vaiintivano vaireva, viva kiam vora vataakero raquqiro viharo tirorimaqiro vuanaro. Viva vorara vorara qihaaqama nimitauro viharo, kia arara itaraitiro, koqema kero uva okara tiva nimitauro vuanaro.

²⁵ Vika vira uvara qumina uvave tivake kia iri vaika, viva qihaaqama kero vika uva avuqavu qiari. Viva mintiauro vi vairaro Kotiva vira uva kia iri vaika kahaqirera, vika vi vaiintira uvara quqaa uvave tivakeha, qora uva qaqirake Karaitira uvaraqa qugaave tivara.

²⁶ Aantauvano vaaraqaa aruvintema kero, Sataaniva maa entara vika ravaaqavu kaimanta vika vira uvaqai iriqi vi variara. Vika aatovano kenko tira irivivera, vika homa Sataanira kauquqihai ruqemake qaqini vivara.

3

Poruva ekaara entanavuara tura

¹ Maa uvara iriana. Ekaara entavano aumanto anintaira vaiinti nahenti qoraiqamavi vaiha nora maaraq variqi vivara.

² Vi entara vaiinti vika nariaraqai iriqi viha monu vararaqai noraiqaake iriqi viha, vika nái mahuta tiha nái nutuqai viriniqamaqi vi vaivara. Vika vokikara vaaqu uvaqai tiva nimate vaivara. Vika nái noka qoka uva raqake vaivara. Vovano vika kahaqama nimitairara kia quahama amiteha koqema iarao tiraiti, uveqai vaivara. Vika Kotiraravata vira kaiqaravata kia noraiqaake iriraiti, qumina variqi vivara.

³ Vika kia voraravata muntuka vataraiti, kia vorara aaqurihama amitaraiti, vora autu vatani tuvi vuarire ti, vika una uva ti vaivara. Vika kia ho nai vaataqaa koqemake raqikiqi viraiti, qaakau vairi voqara nai hena vaiinti vaakama qoraiqama nimatevara. Vika koqe okaravata koqe kaiqavata, navutaiqi vaivara.

⁴ Vika qutaruqama keha navutaaka kauquqi nái navunaaka vuru kevara. Vika paparugama keha hampi kaiqa varevara. Vika nariaraqai quaheha te nora vaiintima vauro tivara. Vika nái quaheraraqai iriqi viha, kiam Kotirara noraiqamake irivara.

⁵ Vika nái noqihai tiha, Tenavu Kotira avataqi vi vauro, tivakehavata, vika Kotira kempukavano vaiinti

qaraakaiqama nimate vai okarara qoririma kevara. Naantiara minti vai vaiintika qovarama vivara are vika naatu qetakera kia vika aaqanto oru variana.

⁶ Minti varia vaiintika oru kia koqe avu aato vataa nahenti-navuara vika tinavu uvaqai iriqi vuate ti, vika naavuqi oru variamanta vi nahentika vika hampi uvara quqaa uvave ti variara. Vi nahentika nái qora kaiqa kaara nora maaraqí variakara ti, vika nái vaatavano antuqa ari vai kaiqaraqai avataqi vi variara. ⁷ Vika vo uva vo uva kankomake irirerave tivakehavata, Kotira uva quqaa uva okara kia kankomake iri variara.

⁸ Haaru Mosiva vau entara taara vaiintitanta Janesika Jamparesika Mosira navutaiquntemake, maa entara vi vaiintinavuka Kotira uva quqaa uva okarara navutaiqiha variara. Vi vaiintinavuka variavaro vinavuka avu aato hampiqama vimanta vinavuka unahaa tiha, Tenavu homa Kotira aaraqaa vi vauro, ti variara.

⁹ Ho vinavuka kia vukaiqamake mintiaqi vivara. Haaru vaiinti nahenti Janesika Jamparesika hampi okara qovaramake tavontemake, vaiinti nahenti vi vaiintinavuka hampi okaravata qovaramake tavevara.

Kotira uva kempukaiqama kera tuataane tura

¹⁰ Are ti vataakera vaihara te vaiinti nahenti tiva nimuna uvara kankoma kera irianara. Te *koqemake*, ni vaunarave, te vararera iaina okararave, are virara virara kankomakera irianara. Te Karaitirara kempukaiqaaake iri vaunarave, te qihaaqamake vaiinti kahaqama nimate vaunarave, te vaiinti nahentiara muntuka vate vaunarave, are ekaa virara virara kankoma kera irianara. Te kia popoharaiti, kempukaiqamake variqi vi vaunarave, ¹¹ vokiaka qoraiqama timite variamanta vukaari utiha variqi vi vaunarave, are virara virara irianarave.

Te Antiokinivata, Aikoniainivata, Lisatarainivata, variqi vi variavauramanta vi vatanaaka voqamake ti qoraiqama timite vaumanta te aihavu haikaravata varaavaunara, are virara viraravata irianara. Vi vatanaaka voqamake ti qoraiqama timite vauvaro Noravano vikaqihairo ti ruaruama timiteharo qaqini vara kora.

¹² Quqaama, ekaa vaiinti nahenti Ihu Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira aaraqaa vi vaimanta vokika vika qoraiqama nimitaqi vi vaimanta vaivara.

¹³ Qora kaiqa vare vaikave, Kotira kaiqa unaqaraiqama keha vare vaikave, vika qora kaiqa varaqi viha uritarake voqamake qora kaiqagai varaqi vivara. Vika hinikika unaqaraiqama nimate vaimanta vokika náiavata unaqaraiqama nimate vaivara.

14 Ho are kia vika voqaantemake varianara. Are koqe uva maara irihara vi uvarara quqaa uvave ti varianara, vi uvaraqaí iriqira vuana. Tenavu vi uvara ai tiva amunarara tira, are tinavu okaravata ho irianara.

15 Are vainti naatiruka vaihara Kotira vukuqi vai uvara iriqira vuanarave. Vi uvava ai kahaqivaro ai avu aatovano kanko kaankoma vivara are Ihu Karaitirara quqaave tianarara tiro, Kotiva ai kuvantu kero vitaarirama vairo.

16 Ekaa Kotira vukuqi vai uvara Kotira Maraqravano vaiinti kahaqi vaimanta qara ntuva tora. Vi uvava vaiinti nahenti kahaqiaina uvavama vairo. Vi uvaraqaahairo vaiintivano quqaa uva okara ho kankomakero irianaro. Vi uvaraqaahairo vaiintivano nai vaaqu kaiqa varaainarara avu aato kenko tiraro ho irianaro. Vi uvaraqaahairo koqe aara nuaina okarara ho irianaro. Vi uvava vaiinti nahenti kahaqi vaira vika avuqavuqamake variqi vivara.

17 Vi uvava mintima vairara tiro, Kotira kaiqa vaiintivano Kotira vukuqi vai uvara iriqiro viharo, viraqaahairo viva qerama tero vaiharo homa koqe kaiqa varaqiro vuanaro.

4

Kempukaiqama kera Karaitira uva tivaqira vuane tura

1 Ihu Karaitiva naantiara qutu vikavata, qaqi vaikavata, vika uva avuqavu qianaro. Viva naantiara Avuhainaa Vaiintivano vaiharo ekaa vaiinti nahentiqaa raqikireva tuvuanaro. Virara irihama te Kotira avuqaavata, Ihu Karaitira avuqaavata, ariara kempukaiqamake mintima ti:

2 Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Vaiinti nahenti quahake vi uvara iriverave, kia quahake iriverave, qaqiqai vi uvara vika tiva nimiqira vuana. Are kempukaiqaa kera vi uvara tiva nimiqira viraro ai uvavano vika uva aatarakaira vika ai uvara quqaa uvave tiata. Vika hampi aara ni vai okarara qoqaa tiva nimiqira vira, vika vi aarara qaqirake Kotira aaraqaa vuata. Vi uvara tiva nimiharama kia paparuqaa kera tiva nimiraitira, qihaaqama kera avuqavuqama kera vi uvara vi uvara tiva nimiqira vuana.

3 Vo entavano qovaraiqira vi entaraqaa vaiinti nahenti kia quqaa uva irireka auti vaivara. Vika náí iriataa i uvaraqaí irireka auti vaiha vika hampi okarara tiva nimi vai vaiintika ntita vare tiha, Tinavu iriataa ina uvaraqaí tiva timiqe iriare, tivara. 4 Vika quqaa uva ti vaira tauvaqa utu amiteha, qumina *vuri/uri* uvaqaí iriqi vivara.

5 Vika mintiaqi vi vaivara are kia mintiraitira, ai avu aatovano koqema vairara variqira vuana. Ai qoraiqama

amite vaivara are aiha vina haikara varaqira vihara kempukaiqaakera variqira vuana. Karaitira uva tivaqira vihara, Kotiva ai amitai kaiqara ekaa vi kaiqara varaqira vuana.

Te qutuaina entava aumantoma vaivo tura

⁶ Te maa vatara maini ke vuarirava aumantoma vairo. Kotira ofaa amiteha uaini ekaara qihia taiqa kaintema kero, ti naarevanovata rauru viraqe tevata taiqa virerave.

⁷ Vo haika varareka kanteha nai aatarake nai aatarake iantemake, te vataini vaiha koqemake tenta kantamaqi vuna aarata vuru taiqake. Te Karaitira uva kempukaiqamake tuataqi vi vaunara.

⁸ Te vi aararaqaa koqemake kantamaqi viha vuru taiqa kaunarara ti, te koqaa varaainara vira vekaqaima vauro. Noravano ekaa vaiinti nahenti uva avuqavuqama kero raire vaiva, viva ekaara entaqaa vaiharo tinta koqaa timiharoma tiriara are avuqavu aaraqaa ni variaravave tianaro. Viva vi uvara kia tiriaraqai tiraitiro, viva ekaa vaiinti nahenti nai qaiqaa qovaraiqiaina entara vira veka vaikavata vi uvara tiva nimianaro.

Poruva ekaara uva tura

⁹ Are ti ani tavera aarava vairera, vaakama ani ti tavaane. ¹⁰ Demaasiva maa vatararaqahainaa haikara voqamakero antuqa arivaro ti qaqira kero Tesaronaikaini vurave. Kareseniva Karesiaini vivaro Taitaasiva Delimaasi vataini vivaro ¹¹ Rukiva vohaiqavanoqaima ti vataakero vaivo. Are maini anireva iharama Maakiravata vitakera aniana. Viva koqema kero ti kahaqiariravama varianaro. ¹² Te Tikikusira atitauraro Epasaasini virave.

¹³ Are maini anireva iharama ti vaaqauta Taroaasini Kapusira naavuqi kaavaunara viravata vara viri timiana. Vukunavuvata vara viri timiana. Vo vukunavuvata aantau pahaqohairo aututaa vukuravata virara noraiqaakera aatoqi iritehara vara viri timiana.

¹⁴ Arekisantava ainiqohairo vo haika vo haika auti vai vaiintiva ti voqama kero qoraiqama timitora. Virara iriharo Noravano vira nai koqaa amianaro. ¹⁵ Arevata vi vaiintira aatu raurihara variana. Tenavu vaiinti nahenti tiva nimuna uvara viva kempukaiqama kero vi uvara navutaiqi vaira.

¹⁶ Tota tiqaa uva vatomanta ko ti variavauraro kia vovano ti vataake vaiharo ti kahaqura. Ekaa ti qaqirake vumanta te tentavano tenta auta ntuavaunara. Ho te Kotira aarehama kia vi vaiintinavuka nai qora kaiqa vara timitora kaara ntaihaane ti vaunara.

¹⁷ Te tentaraa vaiha tenta auta nti variavauraro Noravano ti vataakero vaiharo ti kempukaiqama timitomanta te Karaitira uva ekaa uva vo vatanaaka tiva nimiavauramanta

vika ti uva irura. Tinavu Noravano *raioni* noqihairo ti ruaruama timitora.

¹⁸ Tiriara qora kaiqavano vira aatara kaantorave tiro, Noravano ti ruaruama timitaqiro viviro, ti tivita varero vuru naaruvaini nai vatukaini nai vataake variarire tiro, vuru ti kaanaro. Ho kaiqe tenavu vira autu ekaa enta tuaheraqi vuare. Quqaave.

Ekaara uva manteharo tura

¹⁹ Are Prisilaaravata, vira vaati Akuilaaravata, uva mantama timitehara, Onesiforusiravata vira naavuqi variakavata uva mantama timitaane.

²⁰ Eratusiva kia maini aniraitiro, Korintinima vairo. Tarofimusiva rovava varomantara ti, te vira Miletusini kaa vaunara. ²¹ Ti tavareva iharama hauri are varikera kia koqe kuari itaaina entara anirora. Are vaaka anina aarava ho vairera, vaakama ani ti tavaane.

Eubulusivavata, Pudenisivavata, Linusivavata, Kalodiavavata, ekaa tinavu qata vakaukavaravuvata, ai uva mantama amite variavo.

²² Tinavu Noravano [Karaitiva] ai muntukaqi variarira. Viva ni ekaa aaqurihama nimitaharo koqema nimitaira variatema, turo.

TAITAASI

Poruva Taitaasiraini gara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 36 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqui vaiharo maa uvara gara ruva tora. Taitaasiva kia Iutaa vaiintivano Ihura vain-tiqama viro vauvaro Poruva virara maantima kera vaiinti nahenti Kotira aara numiqaane tivakero Taitaasira gara ruva amitora.

¹ Te Poruka Kotira kaiqa vaiinti vauraukama. Kotiva ti noraiqama kaimanta te Ihu Karaitira uva tiva nimiqi vi vauraukama vai.

Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha quqaa uva okara iriqi vuate tiro, Kotiva ti tititaira.

² Kotiva kia una uvavata ti vaiva, haaru kia maa vatara autukero vato entaraqaa nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta kaama taaina vaiinti nahentika vika ekaa enta qaqi variqi vivarave, tura. Virara irihama te vaiinti nahenti tiva nimiqi viha, Ne Kotirara kempukaiqaake iriqi viha vi entara veka variate, ti vaunara.

³ Kotiva nai tivato entaraqaa Ihu Karaitiva tuvurero Kotira uva qaraaka uva qovarama kora. Kotiva tinavu kuvantu timitaarirava, viva tiriara vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane tivakero ti noraiqama kaimanta te vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauraukama vai.

⁴ Taitaasio, te maa uvara aima gara ruva amitauro. Tetanta Karaitira uva vohaa uvaqai iriqi vi vauraukara ti, te ariara ti maaquve tunara. Kotiva tinavu Qovavata, Ihu Karaitiva tinavu kuvantukero tivitaariravavata, ai kogema amiteha aaqurihama amitaivaro ai muntukaqihairo paru i vairara variana.

Elda vaiinti vonavu noraiqama kaate tura

⁵ Ariara avuqavuqama kera qaqi vaina kaiqara taiqa kera, vo vatuka vo vatukaqihaira *elda* vaiinti vonavu noraiqama kaira vinavuka Ihura vaiinti nahentiqaa raqikiqi vuate ti, te Karitini ai ke yuavaunara. Ho te mini vaiha ai tiva amiavauna uvara iritaana.

⁶ Are *elda* vaiinti noraiqama kareva ihara maantima vaina vaiintira noraiqama kaana:

Vi vaiintiva kia vo uvavata viraqaa vatevama variari. Vi vaiintiva nahenti vohaiqaqai varataira vaiintivama variari. Vi vaiintira vaintaira Karaitira uva iriqi viha vikavata kia hampi aaraqaa niraiti, nai noka qoka noqai iriqi vuata. ⁷ Vi

vaiintiva Kotira kaiqaqaa raqikiqiro vuainarara tiro, qora kaiqa varaarira uvava kia viraqaa variari.

Vi vaiintiva kiama nai uvaraqaai koqe uvave tivaqiro vuari. Vi vaiintiva kiama vaaka arara itaira vaiintiva variari. Kia iha namari nero vueraiqiarira vaiintiva variari. Kia vaiinti ari vaira vaiintiva variari. Kia monuara muntuka ntuarira vaiintiva variari. ⁸ Vi vaiintiva niara aaraihai anika koqemakero raqikiarira vaiintivama variari. Viva koqe okarara antuqa arira vaiintivama variari.

Viva naiqaa koqemakero raqikiarira vaiintivama variari. Viva avuqavuqama kero ni vaira vaiintivama variari. Viva kia qora kaiqa vararaitiro, Kotira kaiqaqai varaira vaiintivama variari. Viva nai kaiqa naitarama kero varaarira vaiintivama variari.

⁹ Quqaa uva vira tiva amira, vi vaiintiva vi uvara paama tivakero tuataqiro vuarira vaiintivama variari. Viva mintira vaiintiva vaiharo vokikavata kahaqama nimitaqiro viharo hampi uva ti vaiintika uvavata naatara kaira vika nai hampi uva okara kankomake iriata.

Una uva maara tiva nimi vaukara tura

¹⁰ Airi vaiinti vika kempukaiqamake Iutaa maara okara iri variaka, vika tinavu uva qoririma keha qumina uva una uvaqai ti variara.

¹¹ Vika monuaraqai iriha hampi uva ti variamanta vira kaara vo naavuqi vo naavuqi variaka hampiqi variarara tira, are vika qioqama tehara evaara variate tiana.

¹² Kariti vatanaa vaiinti vovano naantiara qovaraiqiaina haikarara tiva nimi vau vaiintiva haaru vaiharo nai navunaakara mintima tiro: *Karitihainaaka inaara una uva ti variakave. Vika quara vairi voqaara ni variarave. Vika kara voqamake ne vaiha kaiqara popoheha variakave, tura.*

¹³ Haaru vi vaiintiva, tivato uvava quqaa uvama vairo. Virara iriharama vi vatanaaka kempukaiqaakera tiva nimira tihara, Qora uva qaquirake Karaitira uva kempukaiqamake iriqi vuata, tiana.

¹⁴ Iutaa vatanaaka qumina *vuri/uri* uva tiva tera kia iriate, tiana. Vo vaiintinavu quqaa uva qoririma keha nai irike qioqama te vai uvaravata kia iriate, tiana.

¹⁵ Koqe haikaraqai avu aatoqi iri vai vaiintiva vaiharo viva ekaa haikara koqe haikaqaive ti vaira. Qora kaiqaraqai iriqiro viharo kia Karaitirara quqaave ti vai vaiintiva kia vo haikaravata koqe haikave ti vaira. Vira avu aatovanovata vira muntukavanovata qoraiqama vivaro vaira.

¹⁶ Minti varia vaiintika vika nai noqihai tiha, Tenavu Kotirara iruraukave, ti variavarovata, vika kaiqavano Kotira qoririmake varia okarara qovaramake vaira. Vika minti

varia vaiintika variarara ti, tinavu antuqavano kiama vikara vairo. Vika Kotira uva raqake variakara ti, vika kia ho koqe kaiqa voqavata varevara.

2

Koqe uva maarara tura

¹ Are kia vi vaiintika aanantaraitira, are koqe uva maara avataqira vihara vaiinti nahenti vi uvaraqaai tiva nimiqira vuana.

² Naampai vika maantima kera tiva nimiana: Ne kia iha namari neha vueraiqiraiti, koqe avu aatoqai iriqi vihama nenta vaata muntukaqaa koqemake raqikiqi viha Karaitira uva anomake iriqi viha, vorara vorara muntuka vateha variqi viha, kia popohanaara iraiti, kempukaiqama keha Kotira aaraqaa variqi vuata, tiana.

³ Nahenti kontavata maantima kera tiva nimiana: Ne Kotira nahenti konta variarara ti, avivinamake variqi viha, kia vora autu tuvi vuarire ti, qora uva tivaqi vuata. Kia airi *uaini* naivaro ni ravaaqavu kaarire. Ne qaraaka nahenti koqe okara numiqaimanta ⁴ vika koqemake nai vaativarave, nai vaintairave, vikara muntuka vateha variate. ⁵ Vika naiqaa koqemake raqikiqi viha, kia hampi niraiti, naavu maataqaa koqemake raqikiqi viha, nai vaati uvaqaai iriqi vi vaivaro vovano vika kaiqa taveharo kia Kotira uvara qora uvave tiarira.

⁶ Qaraaka vaiintiaravata mintima tiana: Ne koqemake nenta vaataqaa raqikiqi vuata, tiana.

⁷ Taitaasio, are vo kaiqa vo kaiqa vareharama koqe kaiqaqaai vare vaira qaraaka vaiintinavu ai kaiqa taveha vikavata mintimake koqe kaiqaqaai varaqi vuata. Are vaiinti nahenti Kotira aara numiqeharama kia noqihairaqai tiraitira, vika tiva nimina uvara nenavata avataqira vuana. Kia vi uvara vireraiqama kera tiva nimiraitira, vivinama kera tiramanta ai uvara nora uva quqaa uvave tiata.

⁸ Are avuqavu vaina uvaraqaai tiva nimiqira vi vairaro vovano ai uvara kia qora uvave tiarira. Minti tivaqira vi vairamanta tinavu navutaiqi vaika tinavuara qora uva tiva kia vaira vika nai kauruata.

⁹ Rumpa taamanta quminaiqamake kaiqa vara nimite varia vaiintika maantimake tiva nimiana: Nintaqaa raqiki vaina vaiintirara kia qora uva tiraiti, vira quahama amiteha vira uvama iriqi vuata. ¹⁰ Kia viva vataina haikara muara vararaiti, ne vira kaiqa koqemake varaqi vi vaivaro vi vaiintiva niara koqe vaiintive tivakero Kotiva tinavu kuvantu kaiva tivatai uvaravata koqe uvave tiarire, tiana.

¹¹ Tenavu irunara. Ekaa vaiinti nahenti kuvantuvi ho variate tiro, Kotiva nai aaqurihama nimateharo koqema nimitaaina okarara qovarama kairave. ¹² Vi okarava tinavu mintima keroma humiqero: Tenavu Kotirara kia iriaka variantemake kia vairaiti, vataihainaa haikara kia hantuqa harira vairaiti, tentanavuqaa koqemake raqikiqi viha, avuqavuqamake variqi viha maa entara Kotirara no-raiqaake iriqi viha variqi vuari.

¹³ Tenavu mintiaqi viha tinavu koqema timitaaina entara veka variari. Vi entara tinavu kuvantu timitaarira Variqava Ihu Karaitiva qovaraiqiraro vira mpeqa okaravano takuqi vairaro qoqaa tuvuanaro.

¹⁴ Vaaqu kaiqavano tinavu ravaaqavu kaantorave tiro, viva tinavuara iriharo tinavu kuvantu timitareva qutu vura. Viva tinavuara kaiqe te vika ruaruama nimateha vika hiqama nimitaari vika ti vaiinti nahenti vaiha koqe kaiqaqi varaqi vuate tiro, qutu vura.

¹⁵ Ho are vi uvarara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Are Kotira vaiinti nahentiqaa raqiki variaravara tira, are kempukaiqama kera vikara minti maantiate tivaqi vihara, kia qaqi kairaro vo vaiintivano ariara qumina vaiintive tiarira.

3

Maantimake Kotira aaraqaa vuate tura

¹ Vaiinti nahenti mintima tiva nimiane: *Kamaanira* kaiqa vaiintive, *kamaaniva* noraiqamakai vaiintikave, vika uva kia raqa karaiti, vika uva iriqi vuate. Nana nana koqe kaiqae vainara vaakama qeramateha vi kaiqara varareka autiha variate.

² Kia una uva tivaro vora autuvano vataini tuvi vuarire. Kia raqi tiroriraiti, nariara nariara quahama nimateha variate. Kia nenta autu viriniqiraiti, qihaaqama nimateha variqi vuate, tiana.

³ Are kankomake irianara. Haaru tenavuvata kia koqe avu aato iriraiti, Kotira uva raqakeha, hampi okaraqaa ni variavaunara. Vi entara hampi nuarira okaravave, hampi quahaarira okaravave, vi okaravaqai tinavu ravaaqavu komanta tenavu variavaunara. Vi entara tenavu yokuka qoraiqama nimateha toma nimite variavaunara. Tenavu yokuka navutaiqama nimite variavauramanta vika tintanavuvata navutaiqama timite vaura.

⁴ Tenavu mintiaqi vi variavauraro Kotiva tinavu kuvantu timitaarirava, viva nai koqema timitaainarave, nai muntuka tinavuara vataainarave, qovarama kero ⁵ tinavuara hampi variqi vivorave tivakero, viva tinavu kuvantu timitora. Viva

kia tenavu koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaavaunarara iriharo tinavu kuvantu timitaraitiro, viva nai aaqurihama timite vai okarara iriharo tinavu kuvantu timitora. Viva tinavu hiqama kaimanta tenavu qaraaka vaintiqama vuraro, vira Maraqravano tinavu qaraakaiqama kaimanta tenavu variqi vi vaunara.

⁶ Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timite vaiva tinavuara kaiqa varatorara iriharo, Kotiva nai Maraqura paruma kero tinavu timi vaira.

⁷ Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timitairaqaahairo tinavu uva taiqa vimanta tenavu vira vaintiqamavi vaiha, vikanti ekaa enta qaqi variqi vuaina entara vira veka vaunara.

⁸ Vi uvava quqaa uvama vairo. Are vi uvara kem-pukaiqama kera tiva nimiqira vi vaira, Kotirara quqaave ti vai vaiinti nahentika koqe kaiqa varerara noraiqaake iriqi viha, vi kaiqaraqai varaqi vuata. Vika mintiaqi viha homa vo vaiinti vo vaiinti kahaqamaqi vivara.

⁹ Qumina tirori vai uvarave, vika nai kaivaqaukavara ankuaraqai noraiqaake iri vai uvarave, tamogara uvave, Mosiraqaa tivato uvara kaara tirori vairave, vi uvara vi uvara ti vaika vainaini kia vuana. Vi uvaraqaahairo kiama vaiinti kahaqiarirava qovaraiqiraro kiama koqe haikavanovata qovaraiqianaro.

¹⁰ Vaiinti vovano Ihura vaiinti nahenti rairakareva tirori vairera, are vi vaiintirara kia mintiane tiane. Qaiqaa vo tataavata kia mintiane tiraro viva kia ai uva irirera, vi vaiintira tauvaqa utu amitaana.

¹¹ Are kankomakera irianara. Minti varia vaiintika hampiqama vuavaro vika qora kaiqavano nai vika qora kaiqa okara qovaramake vaira.

Ekaara uva tura

¹² Te Atemaasirave Tikikusirave are inanaini vara kaarirara are vaakama Nikoporisini te oru variainanaini vuane. Kuarivano kia koqema kero itaina entara te mini oru vairera. ¹³ Senaasiva ko okara anomakero iri vai vaiintivavata, Apolosivavata, vitanta niara aaraini vireka auti variara. Ho are vitanta kahaqama nimitaira vitanta kia vo haikara aavoqiraiti, koqemake vuata.

¹⁴ Hauri tinavu vaiinti nahenti qumina vaiha kia kaiqa varaivaro karave, vo haikave, kia variantorave tira, are vikara koqemake kaiqa varaqi vi vaivaro ekaa vi haikava ho vairamanta ne ho variqi vuata, tiana.

¹⁵ Ti vataake variakavata ni uva mantama nimite vai. Karaitira uva kempukaiqamake iriqi viha tinavuara muntuka vate variakara are uva mantama timitaana.

Kotiva ni aaqurihama nimitaharo koqema nimitaira vari-
ate, turo.

PIRIMONI

Poruva Pirimoniraini qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqui vaiharo maa uvara qara ntuva tora. Pirimoniva nora vaiintivano Ihura vainti vauvaro vira rumpato kaiqa vaiintiva Onesimusiva nai kaiqa qaqira kero ruqema kero Romini oruntero mini vaiharo Porura noqihairo Karaitira uva iriro vi uvarara quqaave tivakero Porura vataakero vauvaro Poruva Onesimusira Pirimoniva vaunaini atitaveva iharo maa uvara Pirimonira qara ntuva amitora.

¹ Te Poruka. Ihu Karaitiva ti rumpa taimanta vaurauka. Tinavu qata vakaa Timotiva ti vataakero vaimanta te maa uvara ai Pirimonira qara ruva amite. Are titanta tontivano vaihara titanta aanantera Kotira kaiqa vaiintivanoma variarao.

² Te Ihura vaiinti nahenti ai naavuqi ruvaaqumavi variakaravata, tinavu aura nakaa Apiaravata, tinavu kena iqoka vaiinti Akipusiravata, maa uvara qara ruva nimate.

³ Kotiva tinavu Qovavata, Nora Vaiinti Ihu Karaitivavata, ni aaqurihama nimitaha koqema nimitaimanta ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Pirimoniva Karaitira uva irurara tura

⁴ Pirimonio, te Kotira aareha vo enta vo enta te ariara iriha Kotirara koqema iarao ti vaunara. ⁵ Te irurara are Kotira vaiinti nahenti ekaa vikara muntuka vatehara are kempukaiqaakera Nora Vaiinti Ihu Karaitirara iriqira vi varianarave.

⁶ Are Karaitira uva vo vaiinti vo vaiinti tiva nimiqira vuane ti, te Kotira aare vaunara. Are mintiaqira viharama Karaitiva tinavu koqema timitaaina okarara, vo okara vo okara anomakera tavenara. ⁷ Are vokiakara muntuka vate variarava ti koqema timitaararo ti muntukavanovata koqe imanta vaunara. Are minti variara okarava ekaa Kotira vaiinti nahenti muntuka koqema nimate vaimanta variara.

Are Onesimusira ike mpo tiva amitaanerama turo

⁸ Pirimonio, are minti variara vaiintiva variaramanta te Karaitira autuqaa homa kempukaiqaake ariara ti uvaqai iriane tiarirava vaimantavata, kia te minti tirerave.

⁹ Te ariara muntuka vatehara ti, te ariara qihaaqamake tirera. Te Poruka naampaiqamavi vaiha Ihu Karaitira kaiqa kaara ti rumpa taamanta vaurauka, ¹⁰ te ariara qihaaqamake tihama mintima ti:

Onesimusira ti maaquara ike mpo tiva amitaane, turo. Ti *seniqohai* rumpa taamanta maini karapuhiqi vauraro viva ai qaqira kero ruqema kero maini anintero vaiharo viva Karaitirara quqaave tivakero viraqaahairo viva ti maaquqama virave.

¹¹ Vi vaiintiva tota ai kia koqema kero kahaqi vau vaiintiva vaura. Vate maa entara viva Karaitirara quqaa vivave tirara tiro, viva tivata aivata koqema kero kahaqiarira vaiintivama vairo.

¹² Te vate are iananaini Onesimusira atitaariraro viva anirantero vuanaro. Viva ti muntutavano vai vaiintiva vaimanta te vira atitehama tenta muntuka voqara atitaariraro vuanaro. ¹³ Te Karaitira uva tiva nimiqi vi vauramanta vira kaara *seniqohai* ti rumpa taamanta vaunara. Te maini maqi vaiha ariara tiha, Are kia ho anintera ti kahaqinarave tivake, Onesimusirara viva ai vatuka varero maini vaiharo ti kahaqianarove, tivake vira maini ravaaqavu kaataa imantavata, ¹⁴ are kia hove tinarara irihama, te qaqirake kia virara maini variane turo. Te kempukaiqamake tiarirara hauri are qumina eo tirora. Are eo tiataa irera, are ti uvara homa eo tinarara.

¹⁵ Quqaama Onesimusiva ai qaqira kero ruqema kero kia maini ani vukai enta vairave. Ho viva ai qaqira kero ruqema kero vinaihairo viva Ihura vaintiqama virara tiro, viva ekaa enta aintiro homa qaqi variqiro vuanaro.

¹⁶ Are vate maa entaraqaahaira kia vi vaiintirara vira te rumpa tauna vaiintirave tiraitira, are minti tiana: Onesimusiva uritarero Karaitira vaintiqama virara ti, te virara tinavu qata vakaaravema tirarave, tiana. Te vi vaiintirara muntuka vaimanta virara ti qatave ti vaunara. Arevata homa vi vaiintirara tihara, Viva ti kaiqa vaiinti koqeva vaiharo Karaitira vainti vairara tiro, viva ti qatavanoma vaivo, tiana.

¹⁷ Are tiriara ti hana vaiintive tirera, are ti quahama timitenantema kera, Onesimusiravata quahama amitaane. ¹⁸ Onesimusiva haaru ai hampiqama amitorave, viva aiqihairo vo haika varero kia qaiqaa hiniqama kero nina amurave, vi uvava qaqi vairera, vira autu nunka kera ti hutuqai vatairaqe te virara iriha nina koqaa naantiara amiari.

¹⁹ Ho tavaane, te tenta kauquqohaima maa uvara qara ntuva tauro; Te Poruka vi koqaara nina amirerave turo.

Te quqaama turo. Are ti kaiqaqaahaira Kotira vaintiqama vuanara vi *dinaurara* tiataa imantavata, kia virara tirera.

²⁰ Oho, Pirimonio, ti qatao, Nora Vaiintiara irihara, te tuna uvara iriane. Are Karaitira vataakera vohaa vaihara ti

qatavano varianarara tira, ti muntuka koqema timitairaqe quaahaari.

²¹ Te maa uvara qara ntihamama ariara viva ti uva avataa-narovema turo. Te ariara tiha, Viva tiriara quaheharo te tuna uvaravata, kia te tiaina uvaravata, nai irikero autua-narove, turo.

²² Te inaara uva voqavata tirera. Te are variananaini vuainarara iriharama, are naavu vo qerama timitairaqe te vuare. Ne tiriara iriha Kotira aare varia uvara viva homa irianarove tivake, te ni oru tavaainarara noraiqaake iri vauro.

Ekaara uva tura

²³ Epafraasiva ti vataakero vaiharo ai uva mantama amite vairo. Viravata Ihu Karaitira kaara rumpa taavaro ti vataakero vairo.

²⁴ Maakivavata, Aritaakusivavata, Demaasivavata, Rukivavata, vinavukavata ai uva mantama amite variara. Vinavuka te varauna kaiqara vohaa kaiqa vare variakama vai.

²⁵ Noravano Ihu Karaitiva viva ni aaqurihama nimitaharo koqema nimitaira variate, turo.

HIPARU

Hiparu vatanaakaini qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 40 ihie aitarovaro vaiinti vovano maa uvara qara ruva tora. Maa uvara qara ruvato vaiintira autu tenavu kia irunara. Vi vaiintiva Poruvae, Rukivae, Apolosivae, Sailaasivae, vo vaiintivanoe, maa uvara qara ruva tora? Kia tenavu virara kankomake irunara. Iutaa vatanaaka Ihura vaintiqama vuka Ihu Karaitiva uritara kero oru mpeqavano vai okarara kankomake iriate tiro, vi vaiintiva maa qarara Iutaa vatanaaka ruva nimitora. Vi vatanaakara Iutaave, Hiparuve, ti variara.

Karaitiva Noravano uritara kero vai okarara tura

¹ Haaru Kotiva tinavu kaivaqaukavara uva tiva nimoreva viva paropetnavu noqihairo airi tataa nai uva, vo uva vo uva qoqaiqamake vaura.

² Kotiva mintimakero tiva nimiqiro viviro, maa entara ekaanaini vai entaraqaa viva nai Maaqu atitovaro vira Maaquvano vira uva qoqaiqama kaimanta tenavu irunara. Kotiva nai Maaqu noraiqama kovaro viva naaruvavata vatavata autu kero vatora. Kotiva ekaa haika nai Maaqu kaama amitorara tiro, viva ekaa haikaqaa raqikiariravama vaira.

³ Kotira mpeqa okaravano nai vira Maaquqivata ataa i vaira. Vira Maaqu okaravanovata, vira Qora okaravanovata, vohaa qaramakero vaira. Vira Maaquvano tivatai uvaraqaahairo ekaa naaruvainivata, vatainivata, vai haikava qaqi variqiro vi vaira. Vira Maaquvano vaiinti nahenti qora kaiqa vare varia uvara nunka nimitero oru naaruvaini Kotiva ekaa kempuka vataiva vainaini vira kauqu tanaraini oquviro vaira. ⁴ Kotiva virara ti Maaquve tirara tiro, vira Maaquvano ekaa *enselinavu* uri naatara kero vaivaro vira autuvanovata vika nutuvata uri naatara kero vaira.

⁵ Kotiva nai Maaquaraqai tiharo,

Are ti Maaquvano variaravera te vate are ti Maaquvano
variana okarara qovarama kauro. *(Ihi 2:7)*

Kotiva kia *enselinavu*ara vi uvara tiraitiro, nai Maaquaraqai vi uvara tura. Kotiva qaiqaa nai Maaquara tiharo,

Te vira Qoka variariraro viva ti Maaquvano varia-
narove, tura. *(2 Samueri*

7:14)

Minti tiharoma Kotiva kia *ensel* inavuara vi uvara tiraitiro, nai Maaquaraqai vi uvara tura.

⁶ Kotiva nai Maaqu avuhainaara vataini varakare iharo mintima tiro:

Ekaa enseli vika vira autuqai tuaheraqi vuata, tura. (*Lo 32:43*)

⁷ Kotiva *ensel* inavu okarara mintima tiro:

Viva enselnavu autukomanta vika uvaivano utintemake, kantamaqi vi ani variarave. Vika iha auruvano itaintemake iteha, ti kaiqa vare variarave, tura. (*Ihi 104:4*)

⁸ *Ensel* inavuara minti tivakero Kotiva nai Maaquara tiharo,

Kotio, are avuhainaa vaiintivano vaihara are ekaa enta ekaa enta vaiinti nahentiqaa avuqavuqama kera raqikiqira vinarave.

⁹ Avuqavuqamake ni varia okarara ai muntukavano vaivaro qora kaiqa vare varia okarara kia ai muntukavano vairave.

Are mintianarara tiro, Kotiva ai Variqavano ariqaa vahavera aquteharo ai noraiqama kaivara are nena kena vaiintinavuqihaira voqama kera quahe variarao. (*Ihi 45:6-7*)

¹⁰ Kotiva qaiqaa nai Maaquara tiharo,

Noravauvo, are haaru hoqarama kera maa vatara tuqa aratonarave. Ai kauquvano naaruvavata autukero vatorave.

¹¹ Naaruvavanovata vatavanovata variqi vi vuru taiqa vivaravata, areqaima ekaa enta qaqi variqira vinarave. Utavaaqavano nihiqama viro taiqa vintema kero, naaruvavanovata vatavanovata taiqa vuanarove.

¹² Qaraaka utavaaqa nonkireva iharo haarua utavaaqa raqantu kero vataintema kera, are naaruvavata vatavata taiqa kenarave.

Viva taiqa viraravata, are haaru varianantema kera, vohaa vivaqaima ekaa enta qaqi variqira vinarave. (*Ihi 102:25-27*)

¹³ Kotiva kia *enselin*avuara tiraitiro, nai Maaquaraqai maa uvara tiharo,

Are uritarera tinta kauqu tanaraini oquvi viraqe te ai navutaaka aru naatara amitaarirara are vikaqaata nena aiquntava taane, tura. (*Ihi 110:1*)

¹⁴ *Enseli* vika okara vaireva, vika maraqura haikavano vaiha Kotira kaiqa vara amite variara. Kotiva vika nitite vaimanta vika Kotiva kuvantu nimitaaina vaiinti nahentika kahaqama nimate variara.

2

Kotiva tinavu tivitaaina uvarara tura

¹ Vira Maaqu Ihuva *enselinavu* avuni uritara kero vairara ti, tenavu vira uva irunara kia popoharaiti, kempukaiqa-make iriqi vuare.

² Tota Kotiva *enselinavu* nititomanta vika Kotira uva okara Mosira tiva amitovaro vi uvava nora uva vauvarora ti, vokuka vi uvara raqa kora kaara Kotiva vika avuqavuqama kero nai koqaa nimi vaura.

³ Ho Kotiva naantiara uva vo, nai vaiinti nahenti aaquri-hama nimitaharo kuvantu nimitaaina uvara qovarama kaira. Tenavu vi uvarara qumina uvave tivakeha vi uvara qaqira kaarera, nantiakee tenavu ruqemake aiqu autute vuariraro Kotiva kia tinavu ruqutuanarove? Nora Vaiinti viva vi uvara naane tiva qovarama komanta vi uvara iriaka tinavuvata tiva timiamanta irunara. Tenavu tavauraro vi uvava quqaa uvama vairo.

⁴ Kotira uvara quqaa uvave tiate tiro, Kotiva nai uva tiva nimi vauka kempukaiqama nimitomanta vika nora kaiqa, aahuva kaiqa varaqi vi vaura. Kotiva nai Maraqrura nimiataa uvaro vaiinti nahenti nimi vaumanta vika vo kempuka vo kempuka vareha vaura.

Ihuvaqaima tinavu kuvantu timitaarirava vaivo tura

⁵ Naantiara qaraaka vatavano qovaraiqiainarara tunara, vi entara Kotiva kiama *enselinavu*ara vi vataraqaa raqikivarave, tianaro. ⁶ Kotira vukuqi maa uvavama vairo:

Kotio, are nantiharae vaiinti nahentiara noraiqaakera iriqira vi variarao? Nantiharae are qumina vaiinti nahentiqaavata koqema kera raqiki variarao?

⁷ Vaiinti nahenti vika enseli vevaaraini vahuqaqai variate tira, are vika autukera vatera, viraqaahaira are vika noraiqamakera, nora autuvata nimianarave.

⁸ Are vaiinti nahenti noraiqama kaaramanta vika ekaa are autukera vataana haikaraqaa raqiki variarave, tura. (*Ihi 8:4-6*)

Vi uvara okara maantimama vairo: Kotiva vaiinti nahenti noraiqama kaira vika vo haikaqaa raqikiva kia vairamanta vika ekaa haikaqaa raqikiqi vivara. Vate maa entara vaiinti nahenti ekaa haikaqaa raqikiva kia vaivarovata, naantiara vi uvava vivauma varianaro.

⁹ Minti vaivarovata, maa entara tenavu Ihurara kankomake irunara. Kotiva tinavu aaqurihama timitareva Ihura vara kovaro Ihuva *enseli* vevaaraini vahuqa variqiro viro tinavu ekaukara iriharo qutu vuvaro, viraqaahairo Kotiva vira noraiqamakero nora autuvata vira amura.

¹⁰ Ekaa haika qovarama kaivaro variqiro vi vaiva, Kotiva, viva avuqavu okaraqai avataqiro viharoma, nai vaintaira airitahaa nai hampata ataa i vainaini variate tiro, Ihura

varakovaro viva aihavi haikara varaqiro viro vuru qutu vura. Viva mintima kero Kotiva amito kaiqara naitarama kero taiqa amitorara tiro, viva tinavu kuvantu kero Kotiva vainanaini tivita varero vuru kaariravama vairo.

¹¹ Ihuva tinavu qora kaiqa nunka timate vaiva vaimanta tenavu viva tinavu qora kaiqa nunka timitaika vaunarara tiro, Kotiva vaireva, Ihura vira Qovavata tinavu Qovavatama vairo. Mintima vaivarora tiro, Ihuva tinavuara kia kauriraitiro, tinavuara ti vaiinti nahentive ti vaira.

¹² Viva tiharo, *Kotio, ai okarara tenta vaiinti nahenti tiva nimiqi virelave. Te vika ruvaaqumavi vainaini ai autu tuahereha ihi tivaqi virelave, tura.* (Ihi 22:22)

¹³ Qaiqaa viva tiharo, *Te Kotirara kempukaiqamake iriqi viha, viraqaa muntuvi vairarave, tura.* (Aisaiaa 8:17)

Qaiqaavata viva tiharo, *Tavaate. Te maini vauramanta Kotiva ti timitai vaintika ti hampata variarave, tura.* (Aisaiaa 8:18)

¹⁴ Ho tenavu vira vaintinavu vaata vatauka vaunarara tiro, Ihuva Sataaniva vaiinti nahenti aruke vai kempukara taiqakareva vivavata vaiinti qama viro, tinavu aanarero vaata vataava variqiro viro vuru qutu vura.

¹⁵ Vaiinti nahenti vika nai qutirara aatu qete vauva vika ekaa enta rumpa tomana vauvaro Ihuva vi vaiinti nahentika kuvantu nimitareva vaiinti qama viro vuru qutu vura.

¹⁶ Ihuva kia *enselinavuarao* tiro, vatani qovarama vira vaitiro, viva vataihainaa vaiinti nahenti Eparahaamira ankuarao tiro, viva vaiinti qama vura.

¹⁷ Viva tinavu aqurihama timateharo, Kotirara kempukaiqaakero iriqiro viharo Kotira kaiqa vara amitaarira vaiintiva Noravano vairerave tiro, Ihuva tinavu nai aura qata voqaantema kero vaiinti qama viro, vaata vataava variqiro vura. Viva Kotira kaiqa vara amitaqiro viharo Kotiva tinavu qora kaiqa nunka timitaarire tiro, tinavuara iriharo qutu vura.

¹⁸ Ihuva vaiinti qama viro vauvaro qora kaiqavano vira vata avatamaqiro vuvaro vira kaara viva aihavira haika varaqiro vurara tiro, qora kaiqavano tinavuvata avatareva auti vairaro Ihuva tinavu homa kahaqiraqe [tenavuvata kia qora kaiqa varaainara].

3

Ihuvu Mosiravata aatarakero nora vaiinti vaura

¹ Ti qata vakaa, ne Kotira vaiinti nahenti variara. Kotiva naaruvaini vaiva nivata naarama taimanta ne variara. Te vaaka tuna uvara irihama niara ne Ihurara noraiqaake iriqi vuata turo. Ihuva vaireva, Kotiva vira noraiqamakero atitai

vaiintivama vairo. Kotiva tinavu uva nunka timitaarire tiro, Ihuva tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amito vaiintiva Noravano vaura. Ho tenavu vira uvama qovaramake tiva nimiqi vi vaunara.

² Haaru Mosiva ekaa Kotira vaiinti nahentiqaa raqikiqiro viharo vira uvaqai iriqiro viharo kaiqa vara amitaqiro vi vauntema kero, Ihuvavata Kotira uvaqai iriqiro viharo vira kaiqa vara amitaqiro vi vaura.

³ Naavu kaqa tai vaiintiva avuni vaivaro viva kaqa tai naavuva vira naantiaraini vaintema kero, Ihura autuvano avuni vaivaro Mosira autuvano vira naantiaraini vairo. ⁴ Ekaa naavu vaireva, vaiintivano kaqa tai naavuvama vairo. Ho vira voqaantema kero, Kotiva naaruvavata vataavata autu kero vataivama vairo.

⁵ Mosiva Kotira kaiqa vaiintivano vaiharo Kotira uvaqai iriqiro viharo vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaura. Viva vi kaiqara varaqiro viharo naantiara qovaraiqiaina vaiintirara tiva nimiqiro vi vaura.

⁶ Mosiva qaqi kaiqa vaiinti vauvaro Karaitiva Kotira Maaqu tanavama vairo. Karaitiva Kotira Maaqu tanava vaiharo Kotira noqai avataqiro viharo vira vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaira. Tenavu kempukaiqaakeha Karaitirara iriqi viha, Kotiva tinavu koqema timitaaina entara vira veka variqi vuarera, tenavuvata homa tiha, Tenavu Kotira Naavuqi vauna vaiinti nahentikama vauro, tirara.

Ne Kotira uvara popohaira qaqira kevorave tura

⁷ Kotira vukuqi Kotira MaraQuravano tivatai uvara iriata. Vi uvava mintima tiro:

Vate ne Kotira uva iriate. ⁸ Ni kaivaqaukavara ti Kotikara viva kia tinavugaa raqikianarove tivakeha, vika gumina vatani variqi viha ti avatamake tave vauntemake, nevata nenta avu aato kempukaiqamate vira uva kia iriraiti, variqi vivorave.

⁹ Te ni kaivaqaukavara 40 ihinavuara kaiqa vara nimitaqi vi variavauramanta vika kia ti kaiqara noraiqaake iriraiti, vika qaiqaa qaiqaa ti avatamakeha tavarekaqai auti vaurave.

¹⁰ Vika mintiaqi vi vaura kaara ti tirara itomanta vikara tiha, Vika ekaa enta hampi aaraqaqai vireka auti vaiha, kia ti aaraqaa vireka auti variarave.

¹¹ Vikara ti tirara itomanta te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Vira kaara vika kiama ho vata vo te nimitaainaraqaa oru auraara vaivarave, tiavaunarave, tura. (*Ihi 95:7-11*)

¹² Ti qata vakaao, ne rauriha variata. Ni avu aato muntukavano vaaquqama vira, ne Kotira uvara kia quqaa

uvave tivakeha, tuqantaavi qaqi variqi vi vai Variqara, Kotira tauvaqa utu amitevora.

¹³ Vate maa entara ne Kotiva inaini vi entavama vairo. Qora kaiqavano ni unaqaraiqama kaantorave ti, ne maa entara nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama amitemaqa vuata.

¹⁴ Tota enta tenavu Karaitirara quqaave tivake virara kempukaiqaake iriqi vuavaunantemake, variqi vuarera, tenavu homa Karaitira vataake variqi virara. ¹⁵ Te qaiqaa Kotira vukuqi tu uvara tirera:

Vate ne Kotira uva iriate. Ni kaivaqaukavara ti Kotikara viva kia tinavuqaa raqikianarove tuntemake, nevata nenta avu aato kempukaiqamate vira uva kia iriraiti, variqi vivorave. *(Ihi 95:7-8)*

¹⁶ Tauka taukae Kotira uva irihavata, virara kiama tinavuqaa raqikianarove tura? Vika tinavu kaivaqaukavarave. Mosiva vika Isipiqihairo ntita vuru koka, vikama vi uvara turave.

¹⁷ Kotiva tauka taukarae arara itovaro 40 ihi navuara variqiro vura? Viva tinavu kaivaqaukavarara arara itovaro vaurave. Tinavu kaivaqaukavara qumina vataini variqi viha, nai qora kaiqa varora kaara mini hiqintivi qutu vurave.

¹⁸ Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Vika kia ti hampata oru auraara vaivarave, tu uvara, Kotiva taukarae vi uvara tura? Viva tinavu kaivaqaukavarara turave. Vika Kotira uva kia iriqi vi vaura kaara Kotiva minti tura.

¹⁹ Tenavu tavauramanta vika kia Kotira uvara quqaa uvave tura kaara vika kia ho Kotiva tu vataraqaa auraara vaireka vura.

4

Kotira vaiinti nahenti auraara vairara tura

¹ Haaru Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Ti vaiinti nahenti ti vataake oru auraara vaivarave tura. Virara iriha kaiqenavu rauriha variari. Hauri niqihairo vovano vo aaraqaa vi utu varero kia mini oru auraara variantora.

² Tenavu vate irunantemake, tinavu kaivaqaukavaravata haaru Kotira uva iri vaura. Vika Kotira uva iruvarovata, vi uvava kia vika kahaqura. Vika vi uvara iri, kia quqaa uvave tura kaara vi uvava kia vika ho kahaqura. ³ Tenavu Kotira uva iriqi vuarirauka homa Kotira vataake auraara vairara. Kotira vukuqi vaiinti nahenti Kotira uva raqa kaakara mintima tiro:

Ti tirara itaimanta te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Vira kaara vika kiama ho vata vo te nimitaainaraqaa oru auraara vaivarave, tiavaunarave, tura. *(Ihi 95:11)*

Kotiva haaru maa vatara autukero vato entaraqaaahairo nai auraara vata vo qeramakero vatoraravata, vi uvara turama. ⁴ Kotira vukuqi Kotiva auraara vau entarara mintima tiro:

Kotiva 6 entanavuara kaiqa varaqiro viro vuru taiqa kero 7 entaqaa viva auraara vaurave, tura. (*Okara 2:2*)

⁵ Kotiva vi entaraqaa auraara vaurara ti, Kotira vaiinti nahentivata auraara variqi vivara. Kotira uva iri qaqirake ni varia vaiinti nahentikara Kotiva mintima tiro:

Vika kiama ho vata vo te nimitaainaraqaa oru auraara vaivarave, tura. (*Ihi 95:11*)

⁶ Kotira uvara quqaa uvave ti vaiinti nahentika, vikama Kotiva qaqi kaira vika auraara vainaini vivara. Haaru tinavu kaivaqaukavara Kotira uvara kia quqaa uvave tura kaara vika kia vi vataraqaa auraara vaireka vura.

⁷ Ho mintuvarovata, Kotiva qaiqaa vo enta kaamatero tiharo, Maa entaraqaa ti uva iriate, turave. Viva tinavu kaivaqara Devitira noqihairo mintima tiro:

Vate ne Kotira uva irivera, kia nenta avu aato kempukaiqamate vira uva kia iriraiti, variqi vivorave, tura. (*Ihi 95:7-8*)

⁸ Haaru tinavu kaivaqaukavara qumina vataini variqi viha vuru qutu vuvaro Iosuaava vika vaintaira ntita varero vuru Isareri vataini korave. Kotiva auraara vai vatarara tiharo, kia Isareri vataravauve tiro. Viva Isareri vatara tutirio, viva kiama naantiara Devitira noqihairo vo entavano govaraiqiainarara tutirio.

⁹ Kotiva 7 entaqaa auraara vauntemake, tenavu Kotira vaiinti nahentivata auraara vairara.

¹⁰ Kotiva nai kaiqa vuru taiqa kero auraara vauntemake, Kotira vaiinti nahenti vikavata nai kaiqa vuru taiqake oru Kotira vataake auraara variqi vivara.

¹¹ Virara irihama kaiqenavu Kotira vataake auraara vairerave tivake, kia popoharaiti, kempukaiqamake variqi viha mini vuari. Tinavu kaivaqaukavara Kotira uva raqakora kaara kia Kotiva kaamato vataraqaa auraara vaireka vura. Tinavuqihairo vovano vika aanaraantora.

¹² Kotira uvavano vaireva, kempukaiqama kero qaqi variqiro vi vai uvavama vairo. Iqoka paipe taara avavano vaira voqaara, vira uvavano uritarakero voqamakero vaihe vaira. Iqoka paipevano vaata toqa kero vuhaarivata mativata raira kaintema kero, Kotira uvavano vaiinti avu aato muntukaqi vainara qoqaiqama kero vi vaiintira avata-makero tavero, vira avu aato muntukaqi vai uvarara qora uvave koqe uvave, ti vaira.

¹³ Kia vo haikavano Kotira avuqaa kukeqa viro vaira. Nana nana haikavano naaruvainie vatainie vai haikava, ekaa vi haikava Kotira avuqaa qoqaa vaira. Naantiara tenavuvata vira avuqaa vaiha tentanavu vare vauna kaiqara tiva qovarama kehama vira tiva amirera.

Ihuva tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaariravama vairo

¹⁴ Ho tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vaireva, viva Kotira maaqu Ihuvave. *„Viva Kotira kaiqa vara amitaqiro viro,„* naaruvaini Kotira aqaanto oru vairara ti, kaiqenavu vira uva irunara kem-pukaiqamake iriqi vuari.

¹⁵ Tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano tenavu uqerara vaiinti nahenti vauna okarara kankoma kero iri vairara tiro, nana nana qora kaiqavano tinavu avataintema kero, vohaa vi kaiqava Ihuravata avatavaro Ihuva kia qora kaiqa voqavata varora.

¹⁶ Ihuva minti vaiintiva vairara ti, kaiqenavu kia qetaraiti, qihaaqamake *„Kotiva,„* tinavu aaqurihama timiteharo koqema timite vaira aqaanto oru vuariraro tenavu maara varaaina entara viva tinavu aaqurihama timiteharo tinavu koqema timitaarira.

5

Kotira kaiqa vara amite vai vaiintirara tura

¹ Te Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika nora vaiinti okarara tirera. *„Kotiva Rivaira ankuara tiharo,„* Ne vaiinti vo noraiqama kaivaro vi vaiintiva ni vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo, quara aantau arukeharo iha quara timitaqiro viharo kaiqa vara timitaanarove, tura.

² Vi vaiintivavata uqerara vaiintivano vaiharora tiro, viva tavairaro vira kena vaiinti vovano Kotira uva vo kia kankomakero irirerave, hampi kaiqa varairerave, viva homa qihaaqama kero nai kenara vira kahaqianaro. ³ Vi vaiintiva uqerara vaiintivano vaiharora tiro, viva kia vaiinti nahenti qora kaiqaraqai iriraitiro, viva nai qora kaiqaravata iriharoma quara aantau arukero Kotira iha quara amite vaira.

⁴ Vi vaiintiva kia nai irikero noraiqama viro vi kaiqara vare vairavauve. Kotiva vi vaiintira kaivaqara Eronira aarama kero noraiqama kontema kero, Kotiva vi vaiintiravata aaramakero noraiqama kaira. ⁵ Vira voqaantema kero, Karaitiva kia nai irikero noraiqama viro tiharo, Te vi kaiqara vaiinti nahenti vara nimitarerave, turavauve. Kotiva nai vira Qova vira noraiqama kero virara mintima tiro:

Are ti Maaquma variarao. Te vate are ti Maaquvano
variana okarara qovarama kauro, tura. (Ihi 2:7)

⁶ Qaiqaa Kotira vukuqi Karaitirara mintima tiro:

Merikisitekira voqaantema kera, are ekaa enta ekaa
entama Kotira kaiqa vara amitena vaiintivama vainarave,
tura. (Ihi 110:4)

⁷ Ihuva vataini vau entara viva keke tivaqiro viharo iqi
rataqiro viharo Kotira aaramaqiro vura. Viva Kotirara te
qutu vuarirara are homa ti kahaqinarave tivakero kia nai
autuara iriraitiro, Kotira noqai avataqiro vurara tiro, Kotiva
vira uva irurave.

⁸ Ihuva Kotira Maaquvano vaiharovata, viva aihavu
haikara varaqiro vi vaurara tiro, viva koqema kero Kotira
no avataqiro vura.

⁹ Viva mintiaqiro viharo aihavu haikara varaqiro viro,
vuru ekaa Kotiva amito kaiqara taiqakovama vaura. Ihuva
mintima kero taiqa korara ti, vaiinti nahenti vira uva avataqi
vi vaika vaivaro Kotiva vika kuvantu nimitaira vika ekaa
entama qaqi variqi vivara.

¹⁰ Kotiva Ihura noraiqama kero tiharo, Merikisitekiva vai-
inti nahenti qora kaiqara iriharo ti kaiqa vara timitontema
kero, Ihuvavata vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo ti kaiqa
vara timitaanarove, tura.

Tenavu taaqa vainti voqaara variqi vuarorave tura

¹¹ Tenavu maa uvara airiqamake ni tiva nimirare ti, tavaura-
manta ne qakomake iriqi vi variamantara ti, tenavu vukaari
utihama maa uvara ni tiva nimi vai. ¹² Ne airi enta maa
uvara iriqi viha, vokiakavata tiva nimiataara vaimanta ne
kia Kotira uva kankomake iri variarave. Vira kaara tenavu
vi uvara qaiqaa okaraqihai ni tiva nimiarirava qaiqaima
vairo. Ne maa entara kempuka kara naataara vaimanta
naamaqai ne variara.

¹³ Naamaqai ne vaiva, viva vainti naativanoma vairo.
Viva vainti naativano vairara tiro, viva kiama koqe aaraqaa
nuaina okarara kankomakero iriro.

¹⁴ Kempuka karavano vaireva, noruqama vuaka karama
vairo. Noruqama vuaka qora okaravata koqe okaravata
rairake tavamaqi vi variarara ti, vika homa koqe okaraqai
avataqi vivara.

6

¹ Vi uvara iriha kaiqenavu Karaitira uva okara irunara
mini ke, oru tavaaranavata amutunivata vaina uvara iriqi
vuari. Hoqare ne qora kaiqa vare vauvaro ne ekaara qutu
viva vaumanta ne vi aararaqaaahai tuqantaavi Kotirara iriqi
vi vaura.

² Ne namari varovaro vo vaiintivano nai kauqu niqaa vatomanta ne Kotira Maraḡura varora. Ne Kotiva vaiinti nahenti qaiqaa qaḡi vara himpima kaaina uvara irura. Ekaara entaqaa Kotiva ko tiainaravata ne irurave. Vi uvava vi uvava okara uvama vairo. Ho kia tenavu vi uvaraḡai iriḡi virerave. ³ Kotiva qaḡi kairera, tenavu tavaaranavata amutunivata vaina uvara iriḡi virera.

⁴ Kotira aaraqaa viha viraḡaahai vi aarara qaḡirake variaka, nantiakee vika qaiqaa vi aararaqaa ho vivara? Vika konkiraḡiraḡi variavaro vika avu aatovano qantua vimanta vika Kotiva koḡema nimitainara tave, vika Kotira Maraḡura vare, ⁵ vika avatamake tavaavaro Kotira uvavano koḡe uvaḡai vaimanta vika Kotiva naantiara qovaraiḡiaina kempukara hini vi okarara tavaara.

⁶ Ekaa vi haikara vi haikara tave variaka, vika Kotira aaraqaa vi vaira qaḡira kaivera, vika mintiha Kotira Maaqu qaiqaa katariḡaa aruteha ekauka nivuḡaa vira kaurira haika vara ami variarara tiro, vika qaiqaa anirante Kotira aaraqaa viva kiama ho varianaro.

⁷ Kotira uva iriḡi vi varia vaiinti nahentika vaireka, koḡe vata voḡaara variara. Aaḡuvano riharo vi vataraqi otu vi vaivaro vi vataragaahairo koḡe karavano qaḡpiḡe vaivaro Kotiva vi vatara koḡema amite vaira. ⁸ Vo vataḡaahairo auqu vai naaḡuntavavata nimirivataḡai qaḡpiḡe vairera, Kotiva vi vatarara ḡora vatavema tianaro. Vi vataraqi qaḡpiḡate vai haikara iha tuta kairaro itama vuanaro.

⁹ Ti navunaao, te ḡora vataravata koḡe vataravata ti-hama kia niaravauve ne ḡora vata voḡaara variavo turo. Tenavu niara tiha, Vika kempukaiḡaake koḡe aaraqaa vi vaivaro Kotiva vika ntitaanarove, tunara. ¹⁰ Kotiva kia ni hampiqama nimitaraitiro, viva ni avuḡavuḡama nimitaharo ne vira kaiḡa vara amite variara kiama tauru kaanaro. Ne Kotirara muntuka vateha nenta kena vaiinti nahenti, Kotira vaiinti nahenti kahaḡama nimitorarave, maa entaravata kahaḡama nimite variararave, Kotiva kiama virara virara tauru kaanaro.

¹¹ Ne virara vekaiḡiva vivau variarire ti, ne vataini vaiha Kotira aaraqaa kempukaiḡaake variḡi vi vuru taiḡa kaata. Niara mintimake variḡi vuate ti, tinavu antuḡavano vaimanta vaunara.

¹² Vokiaka Kotirara kempukaiḡamake iriḡi viha, ḡihaaḡa-make variḡi vivi, Kotiva vika nai kaama nimitai haikara varaarave. Nevata kia popoharaiti, vika intemake variḡi vivera, tenavu hovema tirara.

Kotiva tivatai uvarara tura

¹³ Kotiva tinavu kaivaqara Eparahaamirara te ai mintima amitarerave tiharoma Kotira nai vira uri aatarakero vari-arirava vovano kia vauvarora tiro, viva nai autuqaa tiharo,
¹⁴ Te ai koqema amitaqi vuarirara are kuvuaramaqira vi-rauka airitahaama vaivarave, tura.

¹⁵ Kotiva minti tuvaro Eparahaamiva nai muntuka paru-makero Kotira veka variqiro vuvaro Kotiva kauqu aiqiqaa aqkero tivato uvava vivau vauvaro Eparahaamiva qorainti vainti vatatora.

¹⁶ Vaiintivano uva vo tivatareva iharo, tirorira haikavano govareiqtiantorave tiro, viva nai uva kempukaiqama kareva nora vaiinti autuqaa te mintirerave ti vaira.

¹⁷ Eparahaamira vaintaira tiriara viva vi uvara tiva taira qaqira kero vo uva tiantorave tiro, Kotivavata nai tivato uvara nai autuqaa kempukaiqama kora.

¹⁸ Kotiva nai uva tivatareva nai autuqaa te mintirerave turara tiro, vira uvavano kia ho una uva varianaro. Mintima vaimantara ti, tenavu ruqemake Kotiva inaini oru vaurauka, tenavu Kotiva tivatai uvara irihama kia qetaraiti, muntuka kempukaiqamake variqi viha, vira uvavano vivau variaina entara vira vekama vairera.

¹⁹ Kotiva tivato uvava vivau variainarara irihama tenavu kia qumina vi aniraiti, tenavu kempukaiqaake Kotira aaraqaa variqi vuari. Kotira uvavano vivau variaina entarara irihama tenavu homa Kotira Naavuqi tavunauta tintataara voqaara ravaqaake, Kotira turuaraini oru vairara.

²⁰ Ihuva tinavu kahaqama timiteharo viva naane Kotira turuaraini oru vaura. Haaru Merikisitekiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva noravano vauntema kero, Ihuvavata ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaivama vairo.

7

Merikisitekira okarara tura

¹ Merikisitekiva avuhainaa vaiintivano vaiharo vatuka vo, Saremiqaa raqikiqiro viharo viva vaiinti nahentiara iriharo virini vai Variqara, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaura.

Vo enta Eparahaamiva iqoka raquqiro viharoma nora vaiinti avuhainaa vaiintinavu vuru naataro kero, anirantero aaraini vi vauvaro Merikisitekiva Eparahaamira vitakero nai kauqu tuaherakero virara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, ² tuvaro Eparahaamiva iqoka raqiharo airaira varatoro rairakero kauqurutanta vatoraqihairo Merikisitekira vohaiqa amura.

Merikisitekira autu okaravano maantimama vairo:
Avuhainaa Vaiintivano Avuqavuqamakero Ni Vaivave.

Viva Saremiqaa raqiki vaurara tiro, vira autu okaravano maantimama vairo: *Maateraiqaakeharo Raqiki-Vaivave.*

³ Merikisitekira noka qokave, vira ankuve, kia vika nutu gara ntuvatorara ti, tenavu kia virara irunara. Vira vatato entarave, viva qutuvu entarave, viravata kia gara ntuva torara ti, tenavu kia virara irunara. Vi vaiintiva Kotira Maaqu aanantero vaiinti nahentiara iriharo ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanaro.

⁴ Merikisitekiva nora vaiintivano vau okarara iriha variata. Eparahaamiva tinavu kaivaqaukavara noravano iqoka raguqiro viharo navutaaka naatara kero vika airaira raqikero varero, vi airairara kauqurutanta vatoraqihairo Merikisitekira vohaiqa amura. Merikisitekiva nora vaiintivano vauvarora tiro, Eparahaamiva mintiakero vira amura.

⁵ Rivaira ankuqihai Mosira uva okara irihama Kotira kaiqa vara amitaqi viha qaqi vaiinti nahentiara nenta airaira rairake kauqurutanta vatoraqihai vohaiqa tinavu timiate tiha airaira vare variara. Vika nai navunaaka Eparahaamira ankuqihai vi airairara vare variara.

⁶ Merikisitekiva kia Rivaira vohaa ankuvano vairaitiro vaiharo, Eparahaamiva nai airaira rairakero vatoraqihairo vohaiqa varero virara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, tura. Kotiva nai kauqu aiqigaa aqukeharo uva tivato vaiintiva, Eparahaamiva vauvaro Merikisitekiva nai vi vaiintirara Kotiva ai koqema amitaarire, tura.

⁷ Kiama qumina vaiintivano nora vaiintiarara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, ti vairavauve. Nora Vaiintivano qumina vaiintiarara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire ti vaira. Merikisitekiva nora vaiintivano vaiharora tiro, viva Eparahaamirara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, tura.

⁸ Rivaira vohaa ankuqaahainaa vaiintinavu noraiqaavi Kotira kaiqa vara amitaqi vi variaka, vika vaiinti nahenti airaira rairake kauqurutanta vatoraqihai vohaiqa vare variara. Rivaira ankuqihainaaka variqi vi vuru qutuvi vaikama variara. Merikisitekiva Eparahaamiva rairakero vatoraqihairo vohaiqa varora. Kotira vukuqi Merikisitekira ankuara viva qaqi variqiro vuaina vaiintivave turara tiro, Merikisitekira ankuvano Rivaira anku aatara kora.

⁹⁻¹⁰ Te Merikisitekira ankuara irihama vo uvavata tirera. Rivaiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaumantara ti, vaiinti nahenti vika nai airaira rairake kauqurutanta vatoraqihai Rivaira vohaiqa ami vaura. Eparahaamiva airaira rairakero kauqurutanta vatoraqihairo Merikisitekira amu entara Rivaira kia vatatovaro nai kaivaqara Eparahaamira vaataqi vaura. Vi entara Rivaiva nai kaivaqara Eparahaamira vaataqi vaiharora tiro, vivavata Eparahaamira

vataakero vaiharo Merikisitekira vi airairara amura. Ri-vaiva Merikisitekira airaira amurara tiro, Merikisitekira ankuvano Rivaira anku aatara kora.

¹¹ Mosiraqaa uva maara tivato entara Kotiva Rivaira anku kaamatero tiharo, Vi ankuqaihainaa vaiintivanogai ti kaiqa vara timitaate, tivakero Eronira noraiqama kovaro viva vi kaiqara varora. Rivaira vohaa ankuqaihainaa vaiinti vika vaiha vaiinti nahentiara iriha Kotira kaiqa vara amitaqi vi vauvaro vika kaiqavano kia ho aruvu kaiqava vaura. Vika kaiqavano ho aruvitirio, Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva Ihuva kiama qovarama vitirio. Ihuva qovarama viro viva kia Eroniva Kotira kaiqa vara amitontema kero Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva Merikisitekiva Kotira kaiqa vara amitontema kero Kotira kaiqa vara amite vaura.

¹² Rivaira ankuvano vira kaiqa vara amitaqi vu okarara Kotiva qaqini vara kero Ihurara vivama ti kaiqa vara timitaarira vaiintiva varianarove turara tiro, Kotiva Mosiraqaa tivato uvaravata qaqini varakero, qaraaka uva tivataira vira vatukana vatora.

¹³ Tinavu Noravano Ihuva kiama Rivaira ankuqaihairo qovarama vura. Kiama Ihura ankuqaihairo vovano Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amitaarirava vaura. ¹⁴ Tenavu iruraro Ihuva Iutaa vika ankuqaihairo qovarama vura. Mosiva kiama Iutaa ankuqaihainaa vaiintivano Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanarove turave.

¹⁵ Ihuva kiama Rivaira ankuqaihainaa vaiintivano Kotira kaiqa vara amitaantema kero vara amitaraitiro, viva Merikisitekiva vara amitontema kero, Kotira kaiqa vara amitareva qovaraiqama vurara ti, tenavu kankomake tavauraro Kotiva Rivaira ankuara tu uvara qaqini varakora.

¹⁶ Vo vaiintinavu Rivaira vohaa anku vaukara ti, vika Kotira kaiqa vara amitaqi vi vaura. Ihuva kia vika voqaantema kero nai ankuara iriraitiro, viva kempukavano ekaa enta qaqi variqiro vuariravara tiro, viva Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaura. ¹⁷ Kotira vukuqi Ihurara mintima tiro:

Merikisitekira voqaantema kera, are ekaa enta ekaa entama Kotira kaiqa vara amitena vaiintivama vainarave, tura. *(Ihi 110:4)*

¹⁸⁻¹⁹ Rivaira ankuqaihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara amitaqi viha kia ho vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitovaro vika kaiqavano uqerara kaiqaqai vauvarora tiro, Kotiva Mosiraqaa tivato uvara qaqini varakero qaraaka uva qovarama kora. Mosiraqaa tivato uvara avataqiro ni vau vaiintiva vauvaro vi uvava kia ho vira kahaqi vaura. Qaraaka uvavano uritara kero vairara ti,

tenavu qaraaka uva iriqi vihama homa Kotira aumanto oru vairara.

²⁰ Kotiva Rivaira ankuqihainaa vaiinti kaama teharo viva kia nai kauqu aiqiqaa aqukero tiraitiro, viva Ihura kaama teharo nai kauqu aiqiqaa aqukora. ²¹ Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukoraqaahairo Ihuva vaiinti nahentiara iriharo Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaura. Kotiva Ihurara mintima tiro:

Te ai Noravano vaiha tenta kauqu aiqiqaa aquke tiha, Are ekaa enta ti kaiqa vara timitaqira vinarave. Kia te vate tiva taaina uvara qaqirake vo uva tirarave, tura. (*Ihi 110:4*)

²² Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Ihurara minti turara ti, tenavu iruraro Kotiva qaraaka uva tiva taatautaiva haarua uva tiva taatautora aatara kero uritara keroma vairo.

²³ Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu haarua uva tivatora iriqi viha Kotira kaiqa vara amitaqi vivi qutuvi variamanta vo vaiinti vo vaiinti airi vaiinti vi kaiqara varaqi vi vaura.

²⁴ Qaraaka uvavano qovarama vivaro Ihuva ekaa enta qaqi variqiro vuainarara tiro, kia vovano vira vatuka varero vi kaiqara varaanaro. ²⁵ Ihuva ekaa enta qaqi variqiro vuainarara ti, vaiinti nahenti virara tinavu kahaqama timitaane ti vaivaro viva ekaa enta vikara Kotira aarama nimitaqiro vuanaro. Ihuva minti vaivara tiro, viva vaiinti nahenti kahaqama nimitaarirava ho vaivaro Kotiva vika ho kuyantukero ntitaanaro.

²⁶ Ihuva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vaiharo Kotira kaiqaqai vara amiteharo kia qora kaiqa vararaitiro, koqe kaiqaqai vare vairo. Viva kia qora kaiqa vare variaka hampata vairaitiro, viva naaruvaini uri aatara kero nai verantoqama keroma vairo. Ihuva mintima kero vaivara tiro, viva tinavuara iriharo homa Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanaro.

²⁷ Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu vo enta vo enta Kotira kaiqa vara amitaqi viha, vika nai qora kaiqara naane iriha quara aantau Kotira iha quara amite, vira naantiara vaiinti nahenti qora kaiqara iriha quara aantau Kotira iha quara amite vaura.

Ihuraqi kia qora kaiqavano vauvarora tiro, viva kia nariara naane iriharo Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva kia vo enta vo enta quara aantau Kotira iha quara amitaqiro viraitiro, viva vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo vohaa tataaqai Kotira kaiqa vara amiteharo vuru qutu vura.

²⁸ Mosiraqaa tivato uvara irihama vika Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu noraiqamake nenavu tinavuara irihama Kotira kaiqa vara amitaqi vuata, tumanta vi vaiintinavuka qaqi ugerara vaiintinavu vaiha vi kaiqara varaqi vi vaura.

Kotiva Mosiraqaa uva tivato entara vira naantiara Kotiva nai kauqu aiqigaa aqukeharo nai autuqaa tiharo, Ti Maaquvano ti kaiqa vara timitaairo vuanarove, tivakero vira noraiqama kovaro vira Maaquvano ekaa vi kaiqara amitaira vara vuru taiqa kairara tiro, viva ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaariravama vairo.

Ihuva tinavuara iriharo naaruvaini Kotira kaiqa vara amite vaivama vairo

8

¹ Te tuna uvara okara vaireva maantimama vairo: Tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaairo vi vai vaiintiva noravano vairo. Vi vaiintiva naaruvaini vai Avuhainaara Kotira kauqu tanarainima oru oquviro vairo.

² Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara amitaqi viha vaiintivano kauquqohai kaqato naavura Kotira Naavuve turaqi kaiqa vare vaura. Ihuva naaruvaini vaiharo Kotiva kaqatai naavura Kotira Naavu tanaraqi Kotira kaiqa vara amitaairo vi vaira.

³ Vaiinti nahenti Rivaira ankuqihainaa vaiinti vo vira noraiqama kareka iha virara tiha, Are tinavu kahaqama timitaaira vihara nora vaiintivano vaihara quara aantau arukera Kotira iha quara amitaaira vuane, ti variara. Vika minti tiavaro vi vaiintiva quara aantau arukero Kotira iha quara amitaairo vi vaira. Ho tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaairo vi vai vaiintiva, vivavata Kotira kaiqa vara amiteharo vo haika Kotira amiarirava vaura. «Vi haikava vaireva, nai vira vaatama vaura.»

⁴ Mosiraqaa tivato uvara iriha Rivaira ankuvano Kotira Naavuqi vaiha Kotira kaiqa vara amitaqi vi variarara tiro, Ihuva vatani vaiitirio, viva kiama vi kaiqara varaitirio.

⁵ Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara amite variava vaireva, kia kaiqa tanarama vairo. Vika kaiqavano maraqurahaqai vaivaro naaruvainima kaiqa tanavama vairo. Ihuva naaruvaini vaiharo Kotira kaiqa vara amitaairo viharo kaiqa tanarama vare vairo. Vira voqaantema kero, haaru vetanto entaqaa Mosiva Kotira Naavu kaqareva auti vauvaro Kotiva tiharo, Are aiqinaqaa ti vataakera variaramanta te ai umiqeha maantima kera naavu kaqaane tunantema kera kaqaane, tura.

⁶ Kotiva Ihura noraiqama kaivaro viva Kotira kaiqa vara amitaairo viharo Rivaira ankuqihainaa vaiinti vika kaiqavata aatara kaivaro vira kaiqavano uritarakero avunima vairo.

Rivaira ankuqihainaa vaiinti vika haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvaraqi iriha, Kotira kaiqa vara amitaqi

vi variara. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiva taatauto uvara iriharo Ihuva Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaurara tiro, vi uvava haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvaravata uri aatarakero avunima vairo.

⁷ Haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvava ho vaitirio, Kotiva kiama vi uvara qaqini varakero vo uva qovarama kaitirio. ⁸ Kotiva tavomanta vaiinti nahenti kia Mosiraqaa tivato uvara koqemake avataqi vi vaurara tiro, viva mintima tiro:

Naantiara vo entanavu anirairage te Isareri vatanaakave Iutaa vatanaakave vika hampata vohaa vaiha qaraaka uva tiva taatau karerave.

⁹ Vi uvava vaireva, kia te haaru vika kaivaqaukavara hampata vohaa vaiha tiva taatau tauna uvara voqaara varianarove.

Haaru te vika kaivaqaukavara kauqu utu vare Isipi vataihai ntita vare viha, te vika hampata vohaa vaiha uva tiva taatau tauramanta vika ti uva iriqi vuataara vaumanta vika qaqirake kia ti uva iriqi vi vaura kaara te vika qoririma kaavaunarave.

¹⁰ Ho naantiara te Isareri vatanaaka hampata vohaa vaiha qaraaka uva vo tiva taatauke vatarerave.

Kia te vi entara tenta uva maara oriqaqara ntuva taraiti, vi entara te vi uvara vika avu aatoqi vate, vika muntukaqi qara ntuva nimitarerave. Te vika Variqavano variari vika ti vaiinti nahentima vaivarave.

¹¹ Naantiara vi entara nora vaiintivata inaara vaiintivata tiriara kankomake iriqi virara ti, vika kiama nai kena vaiinti nahenti tiva nimivarave. Vi entara vika ekaama tiriara kankomake irivarave.

¹² Vi entara te vika aqurihama nimateha vika qora kaiqa vare vai uvara nunka tauru nimitarerave, tura. (*Ieremaiaa 31:31-34*)

¹³ Kotiva vi uvara minti tiharoma qaraaka uva tiva taatau taainarara tura. Viva minti tiharoma hoqarenaa uva tiva taatautora haarua uvaiqama kaira. Ho haaruanaa haikavano haaruaqamaqiro viharo vaakama taiqa vuanaro.

9

Haarua uva iriha Kotira kaiqa vara amitaqi vurara tura

¹ Haaru Kotiva vohaa uva tiva taatau kero vato uva okarara tirera. Kotiva Mosiraqaa uva maara tiva tovaro Mosiva vaiinti nahentiara minti mintimake Kotira autu tuaheraqi vuete tumanta, vi uvara iriha Kotiraini naavu vo kaqa amitora. Vi naavuva maa vataraqaa vaura.

² Vi naavuva vaireva seriqohai kaqato naavuva vaura. *Rumu* taaraqanta variarire tiro, tavaarana tavunaqohairo

tintatero avuni vau *rum ura* koge haikaqai vai *rumurave* tura. Viraqi ova qumpike vato taquva vauvaro tainta vo vauvaro Kotira unta amito mparetiravata vaura.

³ Tavunaqohairo tavaarana tintatora vira naantiaraini vai *rum urara* Kotira turuarainive tura. Kotira turuaravano vaurara tiro, viraqi qioqama tovaro kia qaqi vaiintivano oriqete vaura.

⁴ Vi *rum uraqi* tainta vo *kori* origohai aututo taintara viraqaa koge untavu haikara iha quarate vau taintava vauvaro vokise vo, *kori* ori ruqututoraqohai viraqaa taatauto vokiseva vaura. Vi vokiseqira Kotiva Mosiraqaa tiva taatauto uvara qara ntuvato oritanta vauvaro, *manaave* tu karara nonkuto taquvavata viraqi vauvaro, Eronira kauru-vanovata vaura. Vi kauruva haaru mare verakero qampiqo kauruva vaura.

⁵ Vi haikava vi haikava vi vokiseraqi vauvaro vokiseqaa hini vitini hini vitini *enseli* maraqura taaraqantavano vaura. Vitanta nai arokatanta airatetanta aave vateha Kotiva maini maaqima vaivo tiha vaura. Vitanta mintimake vauvaro vokise vira avu tavaaraqaa Kotiva vaiinti nahenti aaquri-hama nimite vai kantave tura.

Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, vo ihi vo ihi vohaa tataa Kotira kaiqa vara amito vaiintiva avuhainaava naare kaqa varero vi *rumuraqi* oriqetero vuru vokise avutana naare *raintu/ruanainori* vaura. Ho kia te voki uvaravata qaiqaa maa qararaqai tirera.

⁶ Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vo enta vo enta avuni vau *rumuraqi* oriqete kaiqa vareha Kotira turuaraini kia oriqete vi vaura. ⁷ Vika nora vaiintivano, vivaqaima vo ihi vohaa tataa vo ihi vohaa tataaqai, viraqi oriqete vaura.

Vi entaraqaa vi vaiintiva kia qaqi qumina viraqi oriqetaraitiro, viva naare kaqa varero viraqi vura. Viva nai qora kaiqaravata, vaiinti nahenti qora kaiqaravata, iriharoma Kotiva tinavu uva nunka timitaarire tiro, viva Kotira turuaraini oriqetero vuru naare *raintu/ruanainorima* kareva vura.

⁸ Vi vaiintiva mintiakeharo Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vauvaro Kotira Maraquravano tinavu humiqaimanta tenavu kankomake iruraro vaiinti nahentivano Kotiva inaini vi aarava kia vi entara vaura. Kotira Naavu qaqi vataini vauvaro haarua okaravanovata qaqi vauvarora tiro, vi aarava kia vaura.

⁹ Maa entaravata haarua uva iriha quara aantau Kotira iha quara amite varia kaiqava kia vaiinti nahenti kahaqi vaimanta vaiinti nahenti kia ho variavaro vika avu aato muntukavano qoraiqi vaimanta variara.

¹⁰ Vaiinti nahenti haarua uva maara avataqi viha, vika vo qara vo qarama keha karave namarive namaqi vi variara. Minti variavaro vi haikava kia vika avu aato muntuka hiqama nimitaraitiro, vaataqai kahaqama nimate vai haikava vaira. Kotiva Mosiraqaa tivato uvarara tiharo, Vi uvava vahuqaqai vairaro qaraaka uvavano qovarama vuarire, tura.

Qaraaka uvara tura

¹¹ Kotiva tinavu kogema timitaaina haikara qovaraiqama kareva Karaitiva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva no-ravano tuvurero, viva kia vaiintivano kaqatai naavuraqi Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva uritarero naaruvaini vai naavuraqi Kotira kaiqa vara amitareva oru vaura.

¹² Karaitiva naaruvaini Kotira turuaraini kia airi tataa viraitiro, viva vohaa tataama viraqi vura. Viva kia memera naareve, purumakau naareve, kaqa varero viraqi viraitiro, viva nai naare raurukoraqaahairo Kotira turuaraini vurara tiro, viva tinavu kuvantu kaivaro qora kaiqavano kia ho tinavu qaiqaavata rumpa taanaro.

¹³ Haarua uva okara iriharo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva memera naarevata, purumakau naarevata, purumakau naati iha quaratovaro hantaiqama vura viravata, vaqitakero vaiinti nahentiqaa *raintuma/ruanainorima* kero vikara tiharo, Ne hiqama vuavo, ti vaura. Viva mintiharo kia vika avu aato muntukaqi hiqama nimitaraitiro, viva vika pahainiqai hiqama nimate vaura.

¹⁴ Haarua uva okaravano mintima vauvaro Karaitiva vi okarara uri aatara kero nai naareqohairo tinavu hiqama timitora.

Kotira Maraqravano ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva Karaitiraqi vauvaro Karaitiva kia qora kaiqa vararaitiro, Kotira kaiqa vara amitaqiro viro vuru qutu vurara tiro, vira naarevano homa tinavu avu aato muntukaqi hiqama timitairaqe tenavu kia qora kaiqa varaqi vi vuru qutu viraiti, tenavu qaqi variqiro vi vai Variqara kaiqa vara amitaqi vuari.

¹⁵ Karaitiva Kotira qaraaka uva qovarama kai vaiintivama vairo. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tiharo, Te naarama taaina vaiinti nahentika kogema nimitaari vika ekaa enta kogemake qaqi variqi vuate, turara tiro, Karaitiva vi uvava quqaa vivau variarire tiro, qovarama vura.

Haaru Kotiva Mosiraqaa vohaa uva tiva taataukero vato uvara vaiinti nahenti kia ho avataraiti, qora kaiqaqai varaqi vi vauvaro Kotiva vika qora uva nunka nimitareva iharo qaraaka uva tiva taatau tovaro Karaitiva vaiinti nahentiarao tiro vuru qutu vura.

16-17 Vaiintivano qaqi vai entara viva tiharo, Te qutu vuarimanta vi vaiintika vi vaiintikama te iana haikara ho varevarave, tivakero vi uvara qara ntuvate vaira. Qara ntuva tairaro viva qaqi variaina entaraqaa kiama vaiinti vovano viva ina haikara ho varaanaro. Viva qutu viraroma avuni tivataina uvava quqaa vivau varianaro.

18 Vira voqaantema kero, Kotiva haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvara quara aantau naareqohairo kempukaiqamake vaura.

19 Vi entara tota Kotiva Mosiraqaa tivato uvara, ekaa vi uvara Mosiva vaiinti nahenti tiva nimi taiqakero, viragaahairo purumakau naati arukoravata, memera naati arukoravata, vira naare varakero qaqi namari vataakero tuqantaakero, sipisipi kauki ahaqo ravato naaquntara varakero, aukuvera mare vitiqaata rumpatero naareqi quntama varero, vuru Kotira uva qara ntuvato vukuraqaavata, vaiinti nahentiqaavata, *raintuma/ruanainorima* kora.

20 Viva naare Kotira vukuqaavata, vaiinti nahentiqaavata, *raintuma/ruanainorima* kero tiharo, Kotiva uva tiva taatautero niara, Vi uvara iriqi vuata, timanta ne tiha, Tenavu vi uvara iriqi virerave, tiarave. Kotiva tiva taatautai uvavavata ne tia uvavavata kempukaiqama vuarire ti, te maa naarera *raintumake/ruanainorimake* ni aqu nimitauro, tura.

21 Mosiva minti tivakero mintiaqiro viharo naare kaqa varero vuru Kotira Naavuqaa *raintuma/ruanainorima* kero vi naavuraqi vau haikaraqaavata naare *raintuma/ruanainorima* kora. 22 Haarua uva okarara iriharo vo haika vo haikara hiqama vuarire tiro, naare *raintuma/ruanainorima* kero hiqama amite vaura. Kia vo haika arukaivaro vira naare ntava viraro qutu virera, Kotiva vaiinti nahenti vika nai qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarira aarava kia ho varianaro.

Karaitiva nai naare raurukero qutu vura

23 Kotira Naavu vatani kaqatoravata, vi naavuraqi vau haikaravata, qaqi vaiintivano kaqake aututo haikavaqaima vaura. Kotiva i haikara tanava naaruvainima vairo.

Vaiintivano Kotira Naavu vatani vauravata, vi naavuraqi vau haikaravata, hiqama amitareva viva quara aantau naare varakero *raintuma/ruanainorima* kero aqu amite vaura.

Naaruvaini vai haikara, kia ho quara aantau naareqohairo hiqama amitaarirava vairo. Uritara kero vai vaiintira naarevanoqaima vi haikara ho hiqama amitaariravama vairo.

24 Karaitiva Kotira turuaraini vireva viharo, viva kia vaiintivano nai kauquqohai kaqato naavuraqi viraitiro, viva naaruvaini Kotira turuara tanava vainaini vura. Karaitiva

mini oru vaiharo tinavu kahaqama timite variariravama vairo.

²⁵ Kotira Naavuqi kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vo ihi vohaa tataa, vo ihi vohaa tataaqai quara aantau naare kaqa vareharo Kotira Naavu turuaraini vi vaira.

Karaitiva kia mintiraitiro, viva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, kia vo tataa vo tataa qutiraitiro, viva vohaa tataaqai qutu vura.

²⁶ Viva qaiqaa qaiqaa qutuare titirio, viva maa vatara autuko entaraqaahairo airi tataama aihavira haika varaqiro vitirio.

Maa entara taiqaaina entava aumaiqi vauvaro Karaitiva kia mintiraitiro, viva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, viva vohaa tataaqai qutu vireva qovarama vura.

²⁷ Maa vataraqaa varia vaiinti nahentika variqi vivi, vika vohaa tataaqai qutu vivaro Kotiva vikaqaa uva vateharo ko tianaro.

²⁸ Karaitiva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, vivavata vohaa tataaqai qutu vura. Karaitiva mintima kero qutu vurara tiro, Kotiva vira kaiqara iriharo homa vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaariravama vairo.

Naantiara Karaitiva qaiqaa vataini tuvuaia entara viva kia vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo tuvuanarovauve. Vi entaraqaa viva nai veka vai vaiinti nahentika ntita kareva tuvuanaro.

10

Karaitiva vohaa tataaqai vaiinti nahentiara iriharo qutu vura

¹ Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vaireva, kia vaata tanara voqaara vairaitiro, maraqurahaa voqaarama vairo.

Mintima vairara ti, vaiinti nahenti vi uvara iriqi viha kia kankomake Kotiva koqema nimitaaina okarara iri variara. Mosiraqaa tivato uvara iriqi viha, vo ihi vo ihi quara aantau Kotira iha quara amitaqi vi vau okarava Kotira aumanto vireka ia vaiinti nahenti avu aato muntukaqi kia ho hiqama nimate vaura.

² Kotira iha quara amite vau quara aantauva vaiinti nahenti avu aato muntukaqi ho hiqama nimitaitirio, vaiinti nahenti qora kaiqa vare vau uvava nunka vumanta vika kia qaiqaavata vo ihi vo ihi quara aantau Kotira aruke iha quara amite variatirio.

³⁻⁴ Purumakau qora arukaa naarevave, memera arukaa naarerave, kiama ho vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaanaro. Mintirara ti, vaiinti nahenti vo

ihi vo ihi quara aantau aruke Kotira iha quara amitaqi viha, avu aato kenko tumanta tiha, Oho, tenavu qora kaiqa vare vauna uvava qaçima vaivo, ti vaura.

⁵ Kotira iha quara amite vau quara aantauva kia vaiinti nahenti ho kahaçama nimate vaurara tiro, Karaitiva maa vataragaqa tuvireva iharo Kotirara mintima tiro:

Ai iha quara amite varia quara aantaurave, ai amite varia kararave, vi haikara vi haikarara kia ai muntukavano vaivara variarao. Mintiharama are tini vaata vo geramakera timitaarao.

⁶ Ekaara kaintu iha quara amite varia quara aantaurave, vaiinti nahenti nai qora kaiqara iriha ai amite varia quara aantaurave, virara virara are kia quahehara varianarave.

⁷ Minti variaramanta te ariara tiha, Kotio, te mainima vauro. Haaru tiriara qara ntuvato uvava tuntemake, te ai muntukavano vai kaiqara vara amitarera vauro, tura. (*Ihi 40:6-8*)

⁸ Kaiqe te hini uva tunara qaiqaqa tiari. Haaru Kotiva Mosiraqaqa uva tiva taatautero tiharo, Ne quara aantau ti iha quara timitaqa vuata, tu uvava vauvarovata, Ihuva Kotirara mintima tiro: *Ai iha quara amite varia quara aantaurave, ai amite varia kararave, vi haikara vi haikarara kia ai muntukavano vaivara variarao. Ekaara kaintu iha quara amite varia quara aantaurave, vaiinti nahenti nai qora kaiqara iriha ai amite varia quara aantaurave, virara virara are kia quahehara varianarave, tura.*

⁹ Ihuva minti tivakero viva te vaaka tunarara tiharo, Kotio, te mainima vauro. *Te ai muntukavano vai kaiqara vara amitarera vauro, tura. Ihuva minti tiharoma viva Kotiva Mosiraqaqa tivato uvara qaçini varakero, vo uva vira vatukana govarama kora.*

¹⁰ *Vi uvara okara mintimama vairo:,* Karaitiva Kotira muntukavano vai kaiqara varaqiro viharo vuru vohaa tataa nai vaata amiro qutu vurara tiro, Kotiva tenavu qora kaiqa vare vauna uvara nunka timitaarira aarava homa varianaro.

¹¹ Maa entara Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu himpите vaiha ekaa enta haarua okarara iriha Kotira kaiqa vara amitaqi vi vaiha, airi tataa quara aantau Kotira iha quara amite variara. Mintiaqi vi variavarovata, vinavuka Kotira kaiqa vara amite variava kiana ho tinavu qora kaiqa uva nunka timitaanaro.

¹² Kotiva tinavuara vika qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarire tiro, Karaitiva ekaa entara iriharo vohaa tataaqaqi qutu viro, viraqaahairo viva oru Kotira kauqu tanaraini oquviro vaura. ¹³ Maa entara viva mini variqiro vi vairaro

Kotiva vira navutaaka aatara amitairaro viva nai aiqū vikaqaa ntava taanaro.

¹⁴ Ihuva Kotira kaiqa vara amiteharo vohaa tataa vaiinti nahentiara iriharo qutu viharo Kotira vaiinti nahenti avu aato muntuka anomakero hiqama nimitorara ti, vika ekaa enta Kotira vaiinti nahentima variqi vivara. ¹⁵ Kotira Maraqravanovata Kotira okarara tinavu qoqaa tiva timi vaira. Viva haaru paropeti vaiinti kahaquvaro vi vaiintiva tiharo,

¹⁶ Kotiva mintima tivo: Ho naantiara te Isareri vatanaaka hampata vohaa vaiha qaraaka uva vo tiva taatauke vatarerave. Kia te vi entara tenta uva maara oriqaa qara ntuva taraiti, vi entara te vi uvara vika muntukaqi vate, vika avu aatoqi qara ntuva nimitarerave. (*Ieremaiaa 31:33*)

¹⁷ Qaiqaavata Kotiva mintima tiro:

Vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvarave, vika ti uva raqake vai uvarave, vi uvara vi uvara te nunka tauru nimitarerave, tura. (*Ieremaiaa 31:34*)

¹⁸ Kotiva vaiinti nahentiara ne qora kaiqa vare varia uvara ekaa nunka nimitaunarave tirara ti, vika qumina nai qora kaiqara iriha Kotira vo haika iha quara amitevora.

Kaiqe Kotira aaqanto vuare tura

¹⁹ Ti qata vakaa, Ihuva tinavuara iriharo nai naare raurukero qutu vuvaro Kotiva tinavu uva nunka timitairara ti, tenavu homa Kotira turuaraini virara.

²⁰ Tota Kotiva vainaini vi varia aarara kaankukaqohairo kuvai tovaro Ihuva vaata vataakero variqiro viro, tinavuara iriharo vuru qutu viharora tiro, viva vi kaankukara qaqini varakero, Kotiva vainainiara qaraaka aara autu timitora.

²¹ Ihuva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vaiharo tinavu Kotira vaiinti nahentiqaa raqiki vairara ti, ²² kaiqenavu muntuka koqe i viraqe Kotirara kempukaiqamake iriqi viha, vira aaqanto qihaaqamake vuari. Tinavu avu aato muntuka qoraqama vimanta vauraro Ihura naarevano tinavu avu aato muntuka hiqama timitaivaro namari koqeva tinavu vaataini hiqama timitaira.

²³ Kotiva kia nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatai uvara qaqirakero vo uva ti vaiva vairara ti, aniqenavu kempukaiqamake Kotiva tinavu koqema timitaaina entara veka variqi vuari.

²⁴ Kaiqenavu tentanavu kena vaiinti nahentiara no-raiqaake iriqi viha nariara nariara muntuka vateha koqe kaiqaqai varaqi vuari. ²⁵ Aniqenavu ruvaaqumavi vaiha Kotira uva iritaainara kia qaqira karaiti, tuqarake tuataari. Vokiaka kia ruvaaqumavi vaiha Kotira uva irireka auti

variantemake, tenavuvata mintiarora. Kaiqenavu tenavu tentanavu kenauka kempukaiqama nimateha kahaqamaqi vuari. Karaitiva tuvuaia entava auma auma i vairara irihama voqavata mintiaqi vuari.

²⁶ Tenavu Kotira quqaa uva iri, viraqaahai Kotira tauvaqa utu amite qora kaiqa qaqi varaqi virerave tiarera, qaiqaa tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaarira *ofaava* vovano kiama varianaro.

²⁷ Tenavu mintiarera, tenavu voqamake qeteha Kotiva *ko* tiaina entara vekavata, ihavano voqamakero iteharo Kotira navutaaka tatoqa kaaina entara vekavata variariravaqaima varianaro.

²⁸ Mosiraqaa tivato uvara raqako okarava maantimama vairo: Vaiintivano vi uvara raqa kairamanta vaiinti taaraqantae, taaramonavue, tiha, Tenavu tave vauraro quqaama vi vaiintiva mintivo, tivera, vika kia vi vaiintira aaqurihama amitaraiti, vaakama vira arukevara.

²⁹ Haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvara okaravano mintima vaurara tiro, te qaraaka uva qoririma kaaina vaiintirara ohoma tiva amitaainarave. Vi uvara qoririma kai vaiintiva mintiharoma Kotira Maaqu tauvaqa utu amiteharo virara qumina vaiintivema tiro. Karaitira naarevano Kotiva qaraaka uva tiva taatautaira kempukaiqama kero vi vaiintira qora uva nunka amitaiva vaivarovata, vi vaiintiva virara qumina naarevema tiro.

Vaiinti nahenti aaqurihama nimateharo koqema nimate vai Maraqrara, vi vaiintiva vira qora okaraqai autu amite vaira. Oho, vi vaiintira ruqutukaaina okarava nantiakeroe varianaro?

³⁰ Tenavu kankomake iruraro Kotiva maa uvara tiva tero tiharo, *Tenta nai vira muntu karerave. Tenta nai vira koqaa amirerave*, tivakero qaiqaa tiharo, *Te Noravano tenta vaiinti nahentiqaa uva vateha ko tirerave*, tura. (Lo 32:35-36)

³¹ Vaiintivano nai qora kaiqa varaira kaara Kotiva qaqi variqiro vi vaira kauquqi ntuva virera, te virara voqamake oho tiva amitararave.

Virara irihama kaiqe Karaitirara kempukaiqaake iriqi vuare tura

³² Tota Kotira uvavano ni avu aato muntukaqi ataama nimitomanta vau entarara iritaata. Vi entara ne Kotira uva iriqi vi vaumanta vokuka ni qoraiqama nimate vaumanta ne aihavu haikara varaqi vihavata, ne kempukaiqamake variqi vi vaura.

³³ Vo enta ne vaiinti nahenti nivuqaa vaumanta vokuka ni qora uva tiva nimateha ni qoraiqama nimate vaumanta, vo enta vokuka ni kena vaiinti nahenti qora uva tiva nimateha

goraiqama nimate vaumanta ne nenta kena vaiinti nahenti kahaqama nimate vaura.

³⁴ Vi entara Karaitira kaara ni kena vaiinti nahenti karapuhiqama tomanta ne kia qetaraiti, oru vika hampata vaiha vikara ike mpo tiva nimate vaura. Vi entara ni airairave, ni vatave, vi haikara niqaahai raqia varomanta ne kia virara noraiqaake iriraiti, ne tiha, Tinavu airaira uritara kero vai airairava, naaruvaini kia taiqaraitiro, qaqi variqiro vuanarove, tivakeha quahehaqai vaura.

³⁵ Vi entara ne muntuka parumakeha variqi vi vaurara iritehama, ne maa entaravata muntuka parumakeha variqi vi vaivaro Kotiva ni kaiqara iriharo vira koqaa ninta nimirira. ³⁶ Ne kia popoharaiti, kempukaiqama keha variqi vivera, ne homa Kotira antuqa vaina kaiqara varaqi vi vaivaro Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvava niqira vivauma varianaro. ³⁷ Kotira uvavano mintima tiro:

Inaaraiqa varikero naantiara tuvuarira vaiintiva viva kia varikero tuviraitiro, viva vaakama tuvuanarove.

³⁸ Avuqavu ni vai vaiintirara Kotiva mintima tiro: Vi vaiintiva tiriara kempukaiqama kero iriqiro viharoma qaqi variqiro vuanarove. Vi vaiintiva ti aaraqaaahairo tuqantaaviro qaqira kero virera, kia te vira quahama amitarerave, tura. *(Hab 2:3-4)*

³⁹ Ho tenavu kia Kotira aaraqaaahai tuqantaavi kakakima vuariraukama vai. Tenavu Kotira uvara quqaave tivakeha vi uvara kempukaiqamake iriqi vuariraro Kotiva tinavu tivitaariraukama vai.

11

Tenavu Kotira uvara quqaave tivakeha iriqi vuaina okarara tura

¹ Tenavu Kotirara kempukaiqama keha iriqi vuaina okarava maantimama vairo: Tenavu kia taara avu aato iriraiti, Kotiva koqema timitare i haikava quqaama qovarama vuanarove tivakeha, vira vekama vairara. Maa entara kia avuqohai tave vauna haikava vaimanta tenavu quqaiqama kero vi haikava vi haikava vaivo ti vaunara.

² Haaru vetanto vau entara Kotira vaiinti nahenti vira uvara quqaave tivakeha variqi vi vaurara tiro, Kotiva vikara quaheharo vaura.

³ Haaru Kotiva tuvaro vira uvavano naaruvavata vatavata autukero vatora. Vi uvarara tenavu tiha, Quqaa Kotiva minturave, tivakeha vaunara. Viva vi entara kia ho vaiintivano tave vai haikara varakero viraqohairo vaiintivano ho tavaaina haikara autukero vatora.

Abelira, Enokira, Noara, vinavukara tura

⁴ Haaru Abeliva Kotira uvara quqaave tivakero, sipisipi naati arukero Kotira iha quara amito haikava Keniva Kotira amito haikaravata uri aatarakero vaura. Abeliva Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva virara tiharo, Are avuqavu ni variara vaiintiva variarao, tivakero Abeliva amito haikarara quahama amitora. Abeliva haaru qutu vuvarovata, viva Kotirara quqaave tu uvara „maa entaravata vaiinti nahenti nai tiva ami nai tiva ami i variarara tiro,„ vira uvavano kia taiqa viraitiro, qaqiqai variqiro vi vairo. (Okara 4:4)

⁵ Haaru Enokiva Kotira uvara quqaave tivakero Kotirara iriqiro vi vaurara tiro, viva kia qutu vuvaro Kotiva vira qaqi naaruvaini vita varomanta kia vaiintivano vira ho rantakora. Kotira vukuqi gara ntuvato vaiintiva Enokirara mintima tiro: Enokiva kia naaruvaini vu entara viva koqema kero Kotirara iriqiro vi vaurara tiro, Kotiva vira quahama amitorave, tura. (Okara 5:24)

⁶ Vaiintivano kia Kotira uvara quqaave ti vairava vairaro, Kotiva kiama vi vaiintira quahama amitaanaro. Vaiintivano tiharo, Quqaama Kotiva vaivo. Quqaama te vira rantarera vuariraro viva ti koqema timitaanarove ti vairava, vivaqaima Kotiva vainanaini ho vuanaro.

⁷ Kotiva Noaarara tiharo, Raurihara variane. Qora haikavano vi entara qovarama vuanarove, tuvaro Noaava kia vi haikara vi haikara tavaraitiro, Kotira uvara quqaave tivakero, namari vaura vuaina naavura kaqakero, nai vaiinti nahenti hampata vi naavuraqi variqiro viharo ho vaura. Noaava Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva vira kena vaiinti nahenti vatani vaukaqaa uva vateharo vika ruqutu taiqa kero Noaarara avuqavu ni vai vaiintirave tura. (Okara 6:9)

Eparahaamirara tura

⁸ Haaru Kotiva Eparahaamira aarama kero tiharo, Nena maaqa maini kera vo vatani oru vairaqe naantiara vi vatara ai amiariraro ariniqama vuarire, tuvaro Eparahaamiva vi vatara kia tavaraitiro, Kotira uvara quqaa uvave tivakero nai maaqa mini kero vurama.

⁹ Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tivakero Kotiva nai kaama amito vataraqaa oru variqiro viharo, viva vo vatanaavano vaiharora tiro, kia maahota naavu kaqa taraitiro, *seri* naavuqiqai voqi voqi variqiro vumanta vira maaqu Aisaakivavata, vira nainti Iekopivavata, vitantavata tiha, Kotiva maa vatarara tu uvava titantaqi vaivaro maa vatava titanta kaama tai vatavama vaivo, tivakeha vi vataraqaa *seri* naavuqiqai variqi vi vaura.

¹⁰ Vi entara Eparahaamiva *seri* naavuqi variqiro viharo viva naaruvaini maahota variaina vatukara veka vaura. Vi

vatukara Kotiva naivano te maantimake autirerave tivakero autai vatukavama vairo.

(Okara 12:1-10)

¹¹ Eparahaamira naata Seraava kontaiqama viro viva vainti vataarirava kia ho vauvaro viva kia virara no-raiqakero iriraitiro, viva tiharo, Kotiva tiriara viva vainti vatataanarove tiva, viva quqaa uvaqai ti vaivave, tivakero variro, naantiara viva vainti taiqama viro vainti vatatora. *(Okara 21:1-7)*

¹² Mintuvaro Eparahaamiva naampaiqama viro gutuarirava aumaiqu vaiintira, vira vohaiqaqaahairo vainti airitahaa qovaraiqama vura. Vira vaintivara vaireka, opu makau airi vaintemakeve, namari auvahianta vai nuqava airi vaintemake, airitahaa variara.

¹³ Te vaaka tuna vaiinti nahentika Kotira uvara quqaave tivakeha Kotiva nai kaamato haikara vo haika vo haika kia vararaiti, vuru qutu vura. Vika quqaa vi haikava naantiara qovaraiqianarove tivakeha quaheha vaura. Vika maa vatarara tiha, Quqaama tenavu vo vatanaaka maa vataraqaa vahuqa vairera vauraukave, tura. ¹⁴ Vika nai maaqa tanara rantake mini vihara ti, minti tura.

¹⁵ Vika Eparahaamiva tota mini ko vatarara kia vi vatarara anirante vireka vauravauve. Vika mini anirante vireka autuare tiatirio, homa vika mini vi aarava vaitirio.

¹⁶ Vika kia mini virara iriraiti, vika uritarakero vai vataraqaa vuataa umanta vaura. Vika Kotirara kempukaiqaake iriqi viha naaruvaini vai vatara veka vaurara tiro, Kotiva vi vatara qerama nimitero tiharo, Te kia kauriraiti, te vika Variqavano vaiha vikaqaa raqikiqi virerave, tura.

¹⁷⁻¹⁸ Eparahaamiva Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakeharo nai maaqu arukero iha quara amitareva auti vaura.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara tiharo, Ai maaqu Aisaakiraqaahairo ai autuvano qaqi variqiro vuanarove, tivakero variqiro viro, vo enta Eparahaamira avatamake tavareva virara tiharo, Nena maaqu arukera iha quara timitaane, tuvaro Eparahaamiva Kotira uva iriro nai maaqu aru amitareva autiharo tiharo, Kotiva tiriara nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvava quqaa uvaqaima varianarove.

¹⁹ Te tenta maaqu vira aru amitaariraro Kotiva vira homa qaiqaa qaqi vara himpima timitaanarove tivakero, nai maaqu arukareva auti vauvaro Kotiva kia vira arukaane tuvaro Eparahaamiva nai maaqu qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpuvaro vita varontema kero, vira vita varora.

(Okara 22:1-19)

Aisaakira, Iekopira, Iohepira, vinavukara tura

²⁰ Aisaakiva Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero naampaigama viro, nai qutu vuarira entava aumaiquvaro viva nai kauqu Iekopiraqaavata Isoraqaavata vateharo vitanta koqema nimateharo vitantara tiharo, Quqaama Kotiva naantiara nitanta minti mintima kero koqema nimitaanarove, tura.

²¹ Iekopivavata Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero naampaigama viro nai qutu vuarira entava aumaiquvaro viva nai kauqu Iohepira maaqutantaqaa vateharo, koqema nimateharo vitantara tiharo, Quqaama Kotiva minti mintima kero nitanta koqema nimitaanarove tivakero, nai kauruqaa muntuviro vaiharo Kotira autu tuahera kora. *(Okara 49:22-26)*

²² Iohepivavata Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero, naampaigama viro nai qutu vuarira entava aumaiquvaro viva Kotira uva vo qoqaiqama kero tiharo, Quqaama Isareri vaiinti nahenti naantiara Isipiqihai anirante vivarave. Vi entara vika mini vireka iha, ti vuhaarivata maa vataraqihai mpaqi vare vuru mini quntama kaate, tura. *(Okara 50:25)*

Mosirara tura

²³ Vira noka qoka Mosira vatate tavovaro viva koqe vaintivano vaumanta vitanta Pero vaiintivano qorainti vainti vatatera arukaate tu uvara raqake kia qetaraiti, Kotirara quqaama viva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo tivake Mosira taaramo tora vira kukeqaqi vi vaura.

(Katu Varora 2:1-10)

²⁴ Mosiva noruqama viro Kotira uvara quqaa uvave tivakero viva aqao tiro, Ne kia tiriara Perora raavuravano viritai vaintirave tiate, tivakero ²⁵ viva tiharo, Hauri te Isipi vatanaaka hampata qora kaiqa varaqi viha vahuqa quaheha variqi vuarorave. Te kia mintiraiti, te tenta navunaaka, Kotira vaiinti nahenti hampata vaiha, vika vataake maara varaqi virerave, tura. *(Katu Varora 2:15)*

²⁶ Isipini vau onaanara koqe airaira, vo airaira vo airairara Mosiva kia virara noraiqaakero iriraitiro, viva Kotiva noraiqama kero atitaaina vaiintira, virara noraiqaakero iriqiro viharo tiharo, Te tenta vaiinti nahenti hampata variari Isipi vatanaaka homa ti kaurira haika timiqi vivarave, tura. Kotiva naantiara naaruvaini nai vira koqaa amiainarara iriqiro viharora tiro, viva minti tura.

²⁷ Mosiva kempukaiqama kero Kotirara iriqiro viharora tiro, viva Isareri vaiinti nahenti ntita varero Pero vaiintivano arara itaainarara kia qetaraitiro, Isipi mini kero vura.

Vaiintivano avuqohairo Kotira tavaarirava kia vaivarovata, Mosiva Kotira avuqohairo tavamaqiro vi vauntemakero, viva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro vihara, kia qaqira kero anirantero viraitiro, Isipi mini kora. (*Katu Varora 12:31-42*)

²⁸ Mosiva Kotiva tu uvarara quqaave tivakero, *enselivano* Isareri vatanaaka hoqare qorainti vainti vatatoka, kia arukaraitiro qaqi vehakuma nimitaarire tiro, sipisipi naati arukero vira mati namakero vira naare varakero vo qenti vo qentiqaa aqutora. (*Katu Varora 12:13*)

Isareri vaiinti nahenti airitahaa Kotira uvara kempukaiqama iriqi vi vaurara tura

²⁹ Isareri vatanaaka kempukaiqaake Kotirara iriqi vihara ti, vika aahara vatavau vuntemake Naare Namarive tu namarira ho taqa vare vurama. Vika taqa vare vumanta Isipi vatanaaka Isareri vatanaaka untemake virare tuvaro nora namarivano vika ekaa aqu ravaaqavu kora.

(*Katu Varora 14:15-31*)

³⁰ Isareri vatanaaka kempukaiqaake Kotirara iriqi vurara tiro, vika Ieriko vatukaini ori vaantaavura tataaqa 7 entanavuara ututuma kovaro ori vaantaavura vuvatova naivano ravantau vura. (*Iosuaa 6:2-25*)

³¹ Nahenti vovano hampi nariro ni vau nahentiva Rehaapiva Kotirara kempukaiqaakero iriqiro vi vaurara tiro, viva nai navutaa vaiintitanta, Isareri vaiintitanta kahaqama nimitora. Vi nahentiva Kotirara quqaave tuvarora tiro, Kotiva vira kahaqama amitomanta Isareri iqoka vaiinti Kotira uva raqakoka ekaa arukeha kia viravata arukora. (*Iosuaa 2:1-16*)

³² Ho te tau vaiinti nahentikarae tivaqi virara? Gideonirave, Baraakirave, Samsonirave, Iepataarave, Devitirave, Samuerirave, paropeti vaiintinavuve, te kia maa qararaqihai vukaiqaake vikara ho tirara.

³³ Vika Kotira uvara quqaa uvave tivakeha, virara kempukaiqaake iriqi vi vaurara ti, vika iqoka raquqi viha vo vatanaa vo vatanaaka naatarake vaura. Vika avuqavu nuvaqi vi vauvarora tiro, Kotiva nai kauqu aqiqaa aqukeharo nimirave tu haikara nimi vaura. Vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi vihara ti, vika *raioni* no tintatovaro kia vika ari vaura.

³⁴ Vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi viha noraiqaakero iha ite vaura qimpake vaura. Navutaaka vokuka arukarare tumanta vika ho ruqemake aiku autute vi vaura. Vokuka uqerara vaiinti nahenti vaihavata, Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaurara ti, kempukaiqamavi vaura. Vika Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaiha, iqoka raquqi

viha, vo vatanaa vo vatanaaka vika iqoka vaiinti naatarake vaura.

³⁵ Haaru nahenti vonavu kempukaiqaake Kotirara iriqi vi vauvarora tiro, Kotiva vika vaintinavu qutuvuka qaiqaa qaqi vara himpima nimate vaura.

Haaru vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaumanta vika navutaaka vika ravaaqavuke tiha, Ne Kotira tauvaqa utu amitaiqe ni qaqi kaari variate, tumanta vika kia nai navutaaka turara iriraiti, vika qutuvi Kotira vataake koqe-make variqi virara noraiqaake irihama, kia Kotira tauvaqa utu amitomanta vira kaara vika navutaaka vika ruqutuqi viha ruqutu taiqake vaura.

³⁶ Kotira vaiinti nahenti Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaumanta vira kaara hini kuka vika naaraihama nimateha, hini kuka kaavu numiqake vateha, hini kuka rumpa vareha karapuhiqi vuru ke vaura.

³⁷ Vokuka vika oriqohai ruqutuqi viha vuru aruke vaura. Navutaaka vukai so varakeha viraqohai vokuka vaata tavaaraqaa teqa aquke vaura. Vika vokuka iqoka paipeqohai aruke vaura.

Vokuka vehiqamavi kia koqe utavaaqa vataraiti, sipisipi pahave memerave paha varakeha nonkuteha vi ani vaumanta vika navutaaka vika qoraiqama nimateha vika rauntuke vaura.

³⁸ Vinavuka kia vaiintivanovata vaunaini vi aniha vaura. Vinavuka aiginavauve, ori onavuvive, vata ntoma viraqive, vi aniha vaitaqi vi vaura. Ike, vataini vauka vinavukara koqe vaiinti nahentive tiataara vaumanta vinavuka qoraiqama nimate vaura.

³⁹ Vi vaiinti nahentika haaru vaiha Kotira uvara quqaave tivakeha Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaurara tiro, Kotiva vika quahama nimateharo koqe vaiinti nahentive ti vauvarovata, viva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tu haikara kia vika varora.

⁴⁰ Haaru Kotiva tinavuaravata iriharo uva vo vatero tiharo, Te kia haaru vau vaiinti nahentika naane kogema nimitarerave. Haaru vau vaiinti nahentikavata, naantiara vai vaiinti nahentikavata, vika vika vohaaraqai vaiqe te vika kogema nimitaari vika ho vai vaiinti nahentika vaivarave, tura.

12

Tenavu Karaitirara kempukaiqamake iriqi vuare tura

¹ Ho haaru vaiinti nahenti airitahaa Kotira uvara quqaave tivakeha kempukaiqaake virara iriqi vi vaura. Maa entara vi vaiinti nahentika airitahaa tinavu ututumate vaiha tinavu aituti variamantara ti, kaiqenavu vika nivuqaa vaiha

kia popohanaara iraiti, koqemake Kotira aaraqaa viha nai aatarake nai aatarakemaqi vuari.

Vika nivuqaa vaiha vo haika vo haikavano tinavu ravaaqavuke vai haikaravata, qora kaiqavano tinavu paama tivakero tuate vai haikaravata qaqira vara aquke, kia popoharaiti, koqemake nai aatarake nai aatarakemaqi vuari.

² Kaiqenavu kantamaqi viha Ihuraqai tavamaqi vuari. Viva naane avuni viharo Kotirara kempukaiqaakero iriqiro vivara tiro, viva homa tinavuvata kahaqama timitairage tenavuvata vira aanare Kotirara kempukaiqaake iriqi viha vuari. Ihuva katariqaa qutu vireva umanta vira naarai-hama amiteha kaurira haika amuvaro viva kia virara noraiqaakero iriraitiro, viva naantiara quaha kero variaina entarara iriharo tinavuarao tiro qutu vura. Maa entara viva uritarero Kotira kauqu tanarainima vairo.

³ Karaitiva vatani vaumanta qora kaiqa vare vau vaiintika anomake virara qora avu aato vateha qoraiqama amite vaura. Karaitira mintuntemake nivata qoraiqama nimitaivera, kia popoharaiti, kempukaiqama kema variqi vuata.

⁴ Ho qora kaiqa vare variaka ni qoraiqama nimite vaihavata, vika kia ni aruke variara. ⁵ Vo uva qara ntuva tora ne tauru kevora. Vi uvaraqi Kotiva niara ti maaqu raavurave tiharo mintima tiro:

Ti maaqu, Noravano Kotiva ariara viva avuqavu nuarire tiro, ai ruqutirama are virara irihara variiane. Viva ai atirama kia popohehara muntuka qoraiqirara variiane.

⁶ Kotiva nai antuqa ari vai vaiintirara qora aaraqaa qaiqaa vuantorave tiro, viva vi vaintira ruqutuqiro viharo atiqiro vi vairave. Viva ti maaquve ti vaina vaiintira ruqutuqiroma vuanarove, tura. (*Uva Maara Koqera 3:11-12*)

⁷ Kotiva ni qaqi ruqutuqiro vi vairamanta, ne kempukaiqaake vaiha Kotiva tinavu nai vaintairama ruqutuqiro vi vaivo tiata. Tara vaintie vira qova virara avuqavu nuarire tiro, kia vira ruqutukero utetaanaro? Vira qova nai maaquara avuqavu nuarire tiro, vira qaqiqai ruqutuqiro viharo utete vaira.

⁸ Kotivavata nai vaintaira ruqutuqiro viharo utete vaira. Viva kia nivata ruqutuqiro viharo utetairera, ne kiama vira vaintaira tarauka vairaiti, ne aaranahainaa vaintairama vaivara.

⁹ Maini vatani tinavu qokavara tinavuvata ruqutuqi viha utete variamanta tenavu kia vika toma nimitaraiti, vikara koqe vaiintiveqai ti vaunara. Virara irihama tenavu tinavu

gova Kotiva naaruvaini vaira, vira uva voqavata iriqi viha ekaa enta qaqi variqi vuari.

¹⁰ Tinavu qokavara vataini variaka vahuqa vaiha vika nai irikeha tinavu ruqutuke utete variara. Kotiva tinavu koqema timitareva iharo, tinavuara vika nai takuqukero vainantemake variqi vuate tiro, tinavu ruqutuqiro viharo utete vaira.

¹¹ Vira gova nai vaintiru ruqutuqiro viharo utetaqiro vi vaivaro vi vaintiruva tiharo, Ike, ti vaatavano voqamakero aiha vivo, ti vaira. Minti tivaqiro viro viva noruqama viro, koqe vaiintivanoma varianaro. Vi vaiintiva ruqutukero utetairaqaahairo paru iarira vaiintiva vaiharo avuqavu nuarira vaiintivama varianaro.

¹² Kotiva niara avuqavumake variqi vuate tiro, ni ruqutiharo utete vaimantara ti, kia aiqumau kauqu raqantaate qumina vairaiti, aiqumau kauqu rantuta keha kempukaiqumake variata.

¹³ Ne Kotira aaraqaa avuqavumake variqi vi vaivaro uqerara vaiinti vovano Kotira aaraqaa rentuqaa rentuqaa-maqiro viharo, kia kuntavaivaima varero kaavu ntiraitiro, kempukaiqama kero ni avataqiro viharo variqiro vuanaro.

Qora kaiqa varaarorave tivakeha rauriha variate tura

¹⁴ Ne variqi viha antua uvavano qovaraiqiantorave tivakeha ekaa vaiinti nahentiara qihaaqama nimitaqi vuata. Ne kia qora kaiqa vararaiti, Kotira kaiqaqai varareka autiha variata. Kia Kotira kaiqa vararaitiro variqiro vi vairava, kiama ho Nora Kotira tavaanaro.

¹⁵ Hauri niqihairo vovano Kotiva vira aaqurihama amiteharo koqema amite vaira qaqira kero Kotira toma amitaantora. Hunkavi haikava kara qoraiqumake vaintema kero, niqihairo vo vaiintivano vo maara qovaramakero ni qoraiqama nimitaantorave tivakeha rauriha variata.

¹⁶ Hampi qaramaqi ni varia okaravave, Kotirara kia iri varia okaravave, ni avutaini qovarama vuantorave tivakeha rauriha variata. Tinavu kaivaqava Isova minti vau vaiintiva vaura.

Viva avuni hoqare vatato vaintiva vaiharo nai qatara tiharo, Kara timiraqe te ariarama avuni hoqare vatatai vaintiva vaivo tiarirara are ti gova ti koqema timiteharo tiaina uvaravata varenarave, tuvaro vira qatavano nai vakaara kara vira amuvaro nora.

¹⁷ Vi karara namakero vira naantiara vo enta viva nai qorara tiharo, Are ti koqema timitena uvara tiva timiraqe te tenta vaintairavata koqemake variqi vuare, tuvaro vira gova kia mintiraitiro vira qoririma kovaro Isova iqi rataqiro

viharo, tota nai qatara tivato uvara nunka karare tiro, tavovaro vi uvara nunka kaarira aarava kia ho vaura. (Okara 27:30-40)

Haarua uvaravata qaraaka uvaravata tura

¹⁸ Ne kia Kotira haarua uva iriaka vairaiti, ne vira qaraaka uva iriaka variara. Haarua Kotiva nai tivato uvara qovarama kareva auti vaumanta ni kaivaqaukavara Sainai Aiqina auvoqi oru ruvaaqumavi vaiha tavovaro ihavano noraiqaakero itaqiro vi vauvaro viraqaahairo konkira aru vuvaro aaronaaavanovata uti vaura.

¹⁹⁻²⁰ Minti vauvaro *aanumaaravano/ nomavano* noraiqaakero uva tuvaro uvavano naaruvaihairo mintima tiro: Vaiintivanove, aantau vahivanove, maa aiqinara uru utu varairera, vira origohai ruqutu kaate, tura.

Uvavano minti tumanta vaiinti nahenti voqamake aatu itomanta ike mpo tiha, Kia qaiqaavata uva tiane, ti vaura.

²¹ Mosivavata vi haikava vi haikava qovaraiqura taveru tiharo, Oho, ti aiqau kauqu ntiri ntiri i vaimanta voqamake getehama vauro, tura.

²² Ho ne qaraaka uva Kotiva tivatora iriakara ti, ne kia nenta kaivaqaukavara voqaantemake Sainai Aiqinaqaa viraiti, ne vo aiqinaqaa oruntaaka variara. Vi aiqinara auti Saioni Aiqinave, Kotira vatuka Ieruharemi naaruvaini vai vatukarave, ne mini oruntaara. Vi vatukaraqima Kotiva qaqi variqiro vi vaiva vairo. *Enseli* airitahaa variamanta qaiqaa kaatavanovata viraqi ruvaaqumavi vaiha Kotira quahama amitaqi vi varianaini, ne mini oruntaara.

²³ Kotiva avuni hoqare vatatai vaiinti nahentika ruvaaqumavi varianaini ne oruntaara. Vi vaiinti nahentika nutu naaruvaini qara ruva taavaroma vairo. Ekaa vaiinti nahenti uva avuqavu qiarirava Kotiva vainaini ne mini oruntaara. Vataini avuqavu ni varia vaiinti nahentika vika maraquravano vainaini ne mini oruntaara. Kotiva vika kahaqama nimitaimanta vika ho varia vaiinti nahentika variara.

²⁴ Ihuva Kotiva qaraaka uva tiva taatautaira qovarama kai vaiinti va vainaini ne mini oruntaara. Ihuva tinavuara iriharo nai naare raurukero qutu vurara tiro, Kotira qaraaka uvavano kempukaiqama viro vairo. Keniva Abelira arukovaro Abelira naarevano nteharo vira noqaa nai aru muntu kaane ti vaura. Ihura naarevano nteharo kia virara nai noqaa aru muntu kaate tiraitiro, vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, Ihura naarevano Abelira naare aatara kora.

²⁵ Vi uvara irihama rauriha variata. Maa entara Kotira uva qaraaka uva ni tiva nimi vaina vaiintira qoririma amitevora. Haarua Mosiva qaqi vaiintivano vaiharo Kotira haarua uva

vaiinti nahenti tiva nimumanta vika kia vi uvara avataqi vuvaro vira kaara Kotiva vika ruquti vaura. Maa entara Ihuva naaruvaihainaa vaiintivano Kotira uva tinavu tiva timi vaira tenavu kia iriarera, tenavu ruqemake vuarira aarava kia ho varianaro.

²⁶ Kotiva nai haarua uva govaraiqama kareva u entara Kotiva uva ti vauvaro vatavano qakiharō vaura. Maa entara Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Naantiara te qaiqaa uva tiha, kiama te vataqai qaki iraiti, te naaruvavatama qakiainarave, tura.

²⁷ Kotiva qaiqaave tu uvara okara vaireva maantimama vairo: Kotiva tota vaiharo tuvaro vatavata naaruvavata govarama vura. Naantiara viva qaiqaa tiraro vatavanovata naaruvavanovata taiqa virarovata, Kotira vatuka kia ho qakiaina vatukava qaqima varianaro.

²⁸⁻²⁹ Tenavu kia ho qakiaina vatukaraqai vuariraukara ti, kaiqenavu Kotirara koqema iarao tivaqi vuari. Kotiva tinavu Variqavano vaireva, ihavano tatoqa kainantema kero vaiinti ruqutuke vaivama vaira. Minti vairara ti, kaiqenavu vira aatu qeteha koqemakeha vira autu tuaheraqi vuari.

13

Maantimake nivaro Kotiva niara quahaarire

¹ Ne qata vakaa aura nakaa vaiha nariara nariara muntuka vataqi vuata. ² Vonaihai anika, nenta naavuqi koqemake ntita vate okarara kia qaqira karaiti, iriteha variata. Haarū *enseli* vonavu vatāini govarama vumanta vokuka vinavukara qaqi vaiintinavuve tivakeha vinavuka koqemake ntita vate kara nimura.

³ Ne nenta kena vaiinti nahenti karapuhiqama taakara tauru kevora. Nevata karapuhiqama taaka voqaara vaiha vikara mpo ike tiva nimitēha kahaqama nimitaata. Ni kena vaiinti nahenti qoraiqama nimate variamanta variaka, vikaravata iriteha variata. Vikavata nevata vohaa qaramake variara.

⁴ Naata vaati vare varia okarara koqe okarama vaivo tiata. Vira vaativanovata vira naatavanovata naitantarāqai aatoqi iriqi viha variata. Vora naata vaati vataake hampi ni vaika Kotiva vikaqaa uva vataanaro. Hampiara voqaara qaramaqi ni vaika, Kotiva vikaqaavata uva vataanaro.

⁵ Ne variqi viha kia monu vareraraqai noraiqaake iriqi vuata. Ne nana nana haika vaterara homa vi haikara vatauro tiata. Kotiva tinavuara mintima tiro: Te kia ni qaqira karaiti, te ni hampata variqi virerave, tura.

⁶ Kotiva minti turara ti, kaiqenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake Kotirara mintima tiare:

Kotiva ti kahaqama timite vaiva vaimantara ti, te kia vaiintivano qoraigama timitaainarara qeteha virerave, tiare. *(Ihi 118:6-7)*

⁷ Haaru ni qiata vaiintinavu Kotira vakaaka ni tiva nimi vaura, ne vinavuka uva tauru kevora. Vinavuka Kotira uvara quqaa uvave tivakeha kempukaiqaaake Kotirara iriqi viha vuru qutu vurara iriteha nevata vinavuka inte iata.

⁸ Ihuva haaru vauntemakero vatevata naantiaravata viva vohaa qaramakero varianarove.

⁹ Ne avuqavu aaraqaa nuvaqi viha, kia aahuva uva, vo uva vo uva avataqi vuata. Ne variqi viha hauri tiha, Kaiqe vi karara kia naraiti, vi kararaqai namaqi vuare, tivora. Kara ne varia okarava kia ho vaiinti nahenti kahaqiramanta vika koqe aaraqaa vivarave. Kotiva ni aaqurihama nimitewaro koqema nimite vaiva ni kempukaiqama nimitaira ne homa variqi vivara.

¹⁰ Kotira Naavuqi variaka, vika vo *ofaa* taintaqaa vaiha Kotira kaiqa vara amite variarara ti, vika kيامa tinavu *ofaa* taintaqaaahai ho kara nevara.

¹¹ Kotira kaiqa vara amite variaka qiata vaiintivano Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarire tiro, quara aantau arukeharo vira naare Kotira Naavu tu-ruaraini vuru *raintumake/ruanainorimake* vaimanta vonavu quara aantau vira vaata vare muntu vatuka aaqaini keha iha quarake variara.

¹² Ihuva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarire tiro, vivavata vatuka aaqaini qutu viro nai naareqohairo vaiinti nahenti avu aato muntukaqi hiqama nimitora.

¹³ Viva vatuka aaqaini qutu vurara ti, kaiqe tenavuvata vatuka aaqaini otu vira hampata vaiha kaurira haika vira vataake varaare. ¹⁴ Kia maa vataraqaa tenavu maahota variaina vatukava vairo.

Naantiara qovaraiqiaina vatukararama tenavu aitutu-maqi vi vaunara.

¹⁵ Karaitira kaiqara iriha kaiqenavu *ofaa* vo, tentanavu noqihai Ihuva tinavu Noravano vaivo tivakeha Kotira autu tuaheraaina uvara, vi *ofaara* Kotira vara amitaqi vuare.

¹⁶ Mintiaqi viha ne koqe kaiqa varaqi viha nai kahaqama amite nai kahaqama amitemaqi vuata. Ne mintiaqi vi vaivaro Kotiva virara koqe *ofaave* tivakeharo niara quahe-haro varianaro.

¹⁷ Niqaa raqiki varia vaiintika uva ne koqemake iriqi viha vika vevaaraini variata. Naantiara vika Kotira avuqaa oru vaiha niqaa raqikiqi vi vai uvara vuru Kotira tiva amirara ti, vika kia popoharaiti, niqaa koqemake raqikiqi vi

variara. Ne vika uva iriqi vivera, vika quahehama nái kaiqa varaqi vivara. Ne vika uva kia iriqi vivera, ne vika maara nimimanta vika kiama ho ni kahaqivara.

¹⁸ Tinavuara iriha Kotira aarama timitaata. Tenavu koqe kaiqaqai ekaa enta vararera auti vauraukara ti, tenavu koqe avu aatoqaa kaiqa vare vaunara.

¹⁹ Vi uvara irihama te niara mpo tiha, Ne Kotira aaraivaro viva vaaka ti tititama kairaqe te ne vainaini vuare, turo.

²⁰⁻²¹ Ho vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, ni vo haika vo haika nimiramanta ne vira antuqa vaina kaiqara ho varaqi vuata. Viva Karaitira kempukaqo-hairo ni kempukaiqama kairamanta ne Kotiva quahama nimite vaina vaiinti nahentika variata.

Ihuva Sipisipi Qova Noravano tinavu nai sipisipiqaqaa raqiki vaiva vaiharo, viva Kotira qaraaka uvavano ekaa enta qaqi variqiro vuainara nai naareqohairo kempukaiqama korara tiro, Kotiva vira qaqi vara himpima kora. Ho kaiqe Ihu Karaitira autu ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuare. Quqaave.

Ekaara uva tura

²² Te qeqo uvaqai ni qara ntuva nimitihara ti, te niara vihi tiha, maa uvarama iriqi vuate turo.

²³ Maa uvaravata iriata. Tinavu qata vakaa, Timotiva karapuhiqihairo taiqeroma. Viva vaaka maini anirera, te vikantima ni oru tavarera.

²⁴ Ne nentaqaa raqiki varia vaiintikaravata, ekaa Kotira vaiinti nahenti vokiakavata uva mantama timitaata. Ni qata vakaukavara Itarihainauka ni uva mantama nimite variara.

²⁵ Kotiva ni aaqurihama nimitiharo koqema nimitaqi viramanta ne variqi vuate, turo.

IEMI

Iemiva qara vara kora

Ihura arukovaro gutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaru-vaini oru vauvaro 10 ihie 15 ihie aitarovaro Iemiva maa uvara qara ntuva tora. Iemiva Ihura qatavano vaiharo Ihura vaiinti nahenti Ieruharemini vaukaqaa raqiki vaura. (*Kaiqa Varora 12:17, 15:13*)

Ieruharemihai ntata raumpirima komanta vo vataini vo vataini otu vau vaiinti nahentika koqe aaraqaa kempukaiqamake variqi vuata tiro, Iemiva maa uvara qara ntuva tora. Ihuva ntita vato vaiintinavuka 12 navuqihairo vo vaiinti vira autu Iemiva vira qamaqova vaura. Ne vi vaiintirara vohaa vivave tivora.

¹ Te Iemika. Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, variamanta te vitanta kaiqa vaiintivanoma vai. Isareri anku 12 navuqihai vo vataini vo vataini raumpirimavi otu variakarama te ni uva mantauro.

²⁻³ Ti qata vakaa, ni avatareva vo haika vo haikavano govaraiqi vairera, kia ni muntutavano qoraiqira vairaiti, ne vi entara tiha, tenavu quahehaqai vairerave tiata.

Tenavu Ihurara kempukaiqaake iriqi viha avatara haikavata aataraqi vuainaraqaa hai tenavu voqavata kempukaiqamavi Kotira aaraqaa homa virara.

⁴ Ne avatara haika aataraqi vivi, viraqaahai ne kia ahora vaiinti nahenti vairaiti, ne anomake noruqamavi vaiinti nahentika variqi viha, kia vo haikara aavoqivara.

⁵ Kotiva kia kampaiqi vaiva, viva vo haika nimiharo kia nitiraitiro, paruma keharo nimi vaiva vairara tiro, niqihairo vovano kia koqe avu aato vatairera, viva Kotira irairaro Kotiva vira koqe avu aato amiarira.

⁶ Hauri niqihairo vovano taara aato iriharo Kotira aaraantora. Viva quqaama Kotiva ti kahaqianarove tivakeharo Kotira aaraarira. Taara aato iri vaiva nana haika voqaarae vairo? Vi vaiintiva vaireva, uvaivano namari venta vuru-vike virivike ira voqaarama vaira. ⁷⁻⁸ Vi vaiintiva taara aato utiharo vo aaraqaa vuru rauqi egero vo aaraqaa viri rauqi egero i vaiva vairara tiro, hauri viva Kotirara ti kahaqianarove, tiantora.

Vehi vaiintiaravata airi airaira vatai vaiintiraravata tura

⁹ Tinavu qata vakaa vovano vehi vaiinti vairaro Kotiva vira noraiqama kairera, viva quahaari. ¹⁰ Tinavu qata vakaa vovano airi airaira vatairava vira avu aato kenko tiraro tiharo, Ti airaira gumina haikave. Te vehi vaiintiqaima

vauro, tinarara iriharo quahaanaro. *Kaampivano/Qinaaravano* inaaraiga itaairo viro, aqu ntuva vi vaintema kero, airi airaira vate vaira vaiintivavata inaaraiga varikero taiga vuanaro.

¹¹ *Kaampivano/Qinaaravano* koqema kero ite vaivaro nora kuari iteharo tatoqa kaivaro aqu ntuva vi vaira. Tota koqemakero ite vaiva qumina aqu ntuva vi vaintema kero, airi airaira vate vaira vaiintivavata nai kaiqa varaairo viro, vuru quminama qutu vuanaro.

Qora kaiqavano vaiinti avataainarara tura

¹² Vaiintivano Kotira aaraqaa viharo tavairaro avatara haikavano vira avatairaro viva kia popoharaitiro kempukaiqama kero variqiro virera, Kotiva virara iriharo vira koqema amiteharo virara, Are ekaa enta qaqi variqira vinarave, tianaro. Kotiva nai kauqu aiqigaa aqukero tiharo, Tiriara muntuka vate vai vaiinti nahentika ekaa enta qaqi variqi vivarave, turara tiro, viva minti tura.

¹³ Qora kaiqavano vo vaiinti avatairera, hauri vi vaiintiva tiharo, Kotiva ti avate vaivo, tiantora. Qora kaiqavano Kotira kia ho avate vaira. Kotiva kia vo vaiintira qora kaiqa varaarire tiro, vira avate vaira.

¹⁴ Maantima kero qora kaiqavano vaiinti hampiqamake vaivaro qora kaiqa vare vaira: Vaiintivano nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaainarara iriqiro vivaro nai avu aatoqihairo irite vai uvava vira kuntama varero ¹⁵ vi kaiqara varaane ti vaivaro qora kaiqa vare vaira. Viva qora kaiqa varaairo viro, vira kaara vuru qutu vuaina haikara varero vuru qutu vi vaira.

¹⁶⁻¹⁷ Ti qata vakaa, Kotiva kia vaiintivano qora kaiqa varaarire tiro, vira avataanarove. Vovano una uva minti tirera, ne vira uvara quqaa uvave tivora. Ekaa koqe haikavano Kotiva inaihairo tuvi vaira. Ekaa naaruvaini ite vai haikara autukero vataiva, Kotiva, viva koqe haikaqai tinavu timi vaivama vairo. Naaruvaini ite vai haikava itakero qimpakero i vaivarovata, Kotivaqai qaqi itaairo vi vaivama vairo.

¹⁸ Kotiva tinavuara vika ti vaintima vaivarave tumanta tenavu vira quqaa uvara quqaave tivake, vira vaintiqamavi vaunara. Avuni iratero aqutatai tavara voqaara tenavu hoqare vira vaintiqamavi vaunara.

Ne Kotira uva qumina iriha vira kaiqavata kia varevorave tura

¹⁹ Mpo, ti qata vakaa, ne maa uvara iritaata: Ne vovano tina uvara naane vaaka iri, viraqaahai qakomake nenta uva tiva amiata. Kia vaaka arara itaira tiroriata.

²⁰ Vaiintivano vaaka arara itainaraqaahairo kiama Kotiva avuqavuqi vaira okarava qovaraiqianaro. ²¹ Vi uvarara irihama ne hampi ni vai okararave, ekaa qora kaiqa vare vai okararave, qaqira kaata. Ne nenta autu vara muntuvi vataniqamake Kotiva ni avu aatoqi vataina uvara, vi uvara iriqi vi vaivaro Kotiva ni kuvantu nimitaarira.

²² Ne Kotira uva iriha qumina vaiha kia vira kaiqa vararaiti, ne nentara unahaa tiha tenavu homa vauro tivora. Ne vira uva iriha vi uvava tintemake niha kaiqa varaata.

²³ Vaiintivano Kotira uva iriharovata, kia vira kaiqa vararaitiro qumina vaiva, vi vaiintiva *memontaaraqihairo/inupiqihairo* nai viri tave vai vaiintira voqaarama vairo.

²⁴ Vi vaiintiva *memontaaraqihairo/inupiqihairo* nai viri taveharo te maantimake vauraukave tivakero, viraqaahairo vaaka nai viri tavaira tauruke vaira.

²⁵ Vaiintivano Kotiva mpeqa uva tivataira anomakero iriqiro viharo kia tauru karaitiro, qaqi iriqiro vi vairava vairaro Kotiva vira kuvantu amiteharo viva ekaa kaiqa vare vainara koqema amitaanaro.

²⁶ Vaiinti yovano te Kotira uva iri vaura vaiintikama vauro tivakeharo kia nai noqaa koqemakero raqikiqi virera, vira uvavano una uvaqai vairaro viva te Kotira uva iri vauraukama vauro ti vai uvavavata qumina uvaqaima varianaro.

²⁷ Maantima kero vaiintivano Kotira tinavu Qora vira aaraqaa avuqavuqama kero niharo vira autu tuaheraanaro: Vi vaiintiva viqa vaintinavuvata, tentoqa nahentinaru maara vare vaikavata, oru kahaqama nimitaarira vaiintivama varianaro. Viva mintiaqiro viharo vataihainaa okaravano ti ravaaqavu kaantorave tivakeharo avuqavu ni vaira vaiintivama varianaro. Minti vaina vaiintirara Kotiva tiharo, Quqaa viva ti aaraqaa ni vai vaiintivavema, tianaro.

2

Ekaa vaiinti nahenti vohaa qarama nimitaate tura

¹ Ti qata vakaao, tinavu Noravano Ihu Karaitiva viva ekaa naaruvaini vai haikaraqaa raqiki vaiva vaimanta ne vira uva iriqi viha, vo vaiinti taveha qora vaiintive tivakeha vo vaiinti taveha koqe vaiintive tivora.

² Ne ruvaaqumavi vainaini tavaivaro vovano nai kauquqi *kori* oriqohai autute *ringira* hampakumatero koqe utavaaqa nonku tairava anintairaro vehi vaiinti vovano nai utavaaqa nihiqama vinara nonku tairava, vivavata anintairera, ³ hauri ne koqe utavaaqa nonkina vaiintirara tiha, Koqe tainta maini oquvuane, tivake vehi vaiintiara, Mini qaqi himpite variane. Qaqi vatakanta oquvira variane, tivora.

⁴ Ne mintima keha vaiinti raira kevera. Ne mintimake vaiinti raira kaivera, ne qora *ko* raire vai vaiintira voqaara vaiha, qora okarara irihama mintivarave.

⁵ Ti qata vakaao, te tiari iriata. Kia airaira vataa vaiinti nahenti variamanta vataini variaa vikara ne vehi vaiinti nahentive ti variavarovata, Kotiva vi vaiinti nahentika kaamate vaira. Vika Ihurara kempukaiqaake iriqi vivi, Kotira vatuka varevara. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tiriara muntuka vate vai vaiinti nahentika vikama ti vatuka varevarave, tura.

⁶ Vehi vaiinti nahenti mintimake variamanta ne vika nutu vara vatainiqamake variarave. Taukae ni airi maara nimiqi viha, ni rarau vareha *ko* iri variaa nivuqaa vuru ke variarave? Airi airaira vataaka, vika minti variarave. ⁷ Ne Ihura vainti variamanta airi airaira vataaka, vikama Ihura autuara qora autuve ti variarave.

⁸ Kotiva avuhainaava maa uvara tiva taiva mintima tiro:

Ninara antuqa arinantema kera vo vaiintiaravata antuqa arirara variane, tura. (Wkp

2:8)

Ne vi uvara iriqi vivera, ne avuqavuqamake variqi vivara.

⁹ Ne vo vaiinti koqe okara autu amite, vo vaiinti qora okara autu amite i vaivera, vira kaara Kotiva niara ne ti uva raqa kaavo tivakero niqaa uva vataanaro.

¹⁰ Vaiintivano Kotiva tivatai uvara ekaa iriqiro viharo vohaiqagai raqa kairera, Kotiva vira kaara tiharo, Are ti uva vohaiqa raqa kehara ekaa uvama raqa kaarao, tianaro.

¹¹ Kotiva tiharo, Kia naata vaati vare okarara raqa kaate, turave. Kotiva vi uvara tuva, viva qaiqaa vo uvavata tiharo, Kia vora arukaane, turave. Ne kia naata vaati vare okarara raqa karaiti, vaiintiqai aru kaivera, ne Kotira uva raqa kekama vaivarave.

¹² Ihuva ni kuvantu kaimanta ne vira vainti variarara ti, ne koqe uva tivaqi viha koqe kaiqagai vare vaivaro Kotiva kia niqaa uva vataarira.

¹³ Ne maa entara kia vorara vorara aaqurihama nimitaivera, naantiara Kotiva *ko* tiharoma nintavata kiama aaqurihama nimitaanaro. Ne vorara vorara aaqurihama nimitaivera, homa ne *ko* aatara kevara.

Ne Ihura uva iriqi viha hauri vi uvara kia avataqi vivorave tura

¹⁴ Ti qata vakaao, ne tavaivaro vaiinti vovano, Te Ihurara kempukaiqamake iriqi vi vauraukave, tivakeharo kia koqe kaiqa varaqiro virera, vira uvavano guminaiqama viraro Kotiva kiama vi vaiintira kuvantu kero vitaanaro.

¹⁵ Ne tavaivaro niqihairo ni qata vakaave, aura nakaa vovano kia ho utavaaqave karave vatairera, ¹⁶ ne vira kia

kahaqiraiti, qumina virara tiha, Koqe kara nehara koqe utavaaqa nonkuane, ti vai uvava kia ho vira kahaqianaro.

¹⁷ Vira voqaara ne kia voka voka kahaqivera, ni kaiqavano kia koqe kaiqa vairamanta ne Ihurara quqaa vivave ti vai uvava qumina uvaqaima varianaro.

¹⁸ Vovano ti uva aatara kareva auti vaiharo mintima tianaro: Homa vaiinti vovano Ihurara kempukaiqama kero iriqiro vi vairaro vaiinti vovano koqe kaiqaqai varaqiro vuanarove, tirera, te nai vira minti tiva amirera: Are nantiaerae kia vora kahaqiraitira, kia koqe kaiqa vararaitira, Ihurara kempukaiqama kera iriqira vinarave? Te voka voka kahaqama nimitaqi vi vaiha Ihurara kempukaiqamake iriqi vi variarirara are homa ti uvavano quqaa uva variainarara tavenarave, tirara.

¹⁹ Are quqaama Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivo, tianara. Are koqemama minti tira. Ho tovevaana vikavata quqaama Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivo ti variara. Vika minti tivakehama voqamake aiqau kauqu ntiri ntiri i vaimanta qeteha variara. ²⁰ Ai avu aatovano hampiqama vivara variarao. Ai avu aato kenko tirara iriane. Are kia voka voka kahaqama nimitaraitira, kia koqe kaiqavata vare vairera, are Ihurara quqaa vivave ti vaira uvava qumina uvaqaima varianaro.

²¹ Tinavu kaivaqava Eparahaamiva Kotira uva iriharo nai maaqu Aisaakira varakero Kotira iha quara amitareva auti vauvaro Kotiva vira kaiqa taveru tiharo, Te ariara avuqavu ni variana vaiintirave turo, tura. Kotiva Eparahaamira kaiqara iriharo minti turama. *(Okara 22)*

²² Are kiae tavera? Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tivakero viraqaahairo viva tuntema kero koqe kaiqa varora.

Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tu uvavavata, viva koqe kaiqa varovavata, vitantavano nai kahaqi nai kahaqamaqi vi vaura. Viva koqe kaiqa varoraqaahairo viva Kotirara quqaave tu uvava ho vaura.

²³ Eparahaamiva mintiaqiro vurara tiro, Kotira vukuqi gara ntuvato uvava vivau vaura. Mintima tiro:

Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva tiharo, Are ti uvara quqaa uvave tiaramanta te are tiana uvara irihama ariara avuqavu ni variana vaiintirave turo, tura. *(Okara 15:6)*

Virara iriharo Kotiva Eparahaamirara tiharo, Viva ti tonti vaiintima vaivo tura.

²⁴ Ne vi uvara irihama maa uvara okara kankomake iriata: Vaiintivano kia koqe kaiqa vararaitiro tiharo, Te Kotira uva iri vauro, ti vaina vaiintira Kotiva kia vi vaiintirara avuqavu ni vai vaiintirave tianaro. Vaiintivano Kotira uva iriqiro

viharo koqe kaiqavata vare vaina vaiintira, virara Kotiva avuqavu ni vai vaiintiravema tianaro.

²⁵ Haaru hampi nariro ni vau nahentiva Rehaapiva Isareri iqoka vaiintitanta ampeqireka anutanta nai naavuqi kukeqakero, vitanta kahaqumanta vitanta ho evaara vo aaraqaa rugemake anirante vurara tiro, Kotiva Eparahaamirara tunte makero, Rehaapira kaiqaravata iriharo virara, Viva avuqavu ni vai nahentirave, tura. (Iosuaa 2)

²⁶ Tenavu irunarave. Vaiinti maraquravano kia vira vaata hampata vairaro vira vaatavano qumina qutu vuaina vaatavama varianaro. Vira voqantemakero Ihurara quqaa vivave ti vai uvava kia koqe kaiqa hampata vairera, vi vaiintiva Ihurara quqaave ti variarirava qumina uvaqaima varianaro.

3

Nenta maaqiriqaa koqemake raqikiqi vuata tura

¹ Ti qata vakaao, tenavu Kotira maara okara tiva nimi vauna vaiintinayuka variariraro naantiara Kotiva tenavu vare vauna kaiqara voqavata anomakero rairakero tavaanarove. Virara irihama hauri niqihai airi vaiinti vi kaiqara varareka auti vaivora.

² Airi enta tenavu ekaa avuqavuqaakeha kaiqa vararerave tivakehavata, hampiqamake vare vaunara. Vaiintivano kia ekaa kaiqa hampiqamakero vararaitiro vairera, vi vaiintiva kia ahora vaiintivano vairaitiro, viva mpeqa vaiintima varianaro. Viva nai vaataqaa kogema kero raqiki vaira vaiintivama varianaro.

³ Tenavu vire iainanaini ohivano vuarire ti, tenavu aini inaaraiqa vira noqi aaqu amite naaquntaqaa utu varauraro ohi norahaavano tenavu vire una aararaqai vi vaira.

⁴ Ne sipiaravata iriata. Sipi norauhaavano vaivaro uvaivano uti vaivaro sipi aiqi inaarauruqohairo tuqantaa kaivaro sipivano vaiintivano vire i aararaqaa vi vaira.

⁵ Vira voqaantema kero, vaiinti maaqiri inaarauruvano vaiharovata, nora kaiqa vare vaira. Ho tavaata. Iha auru inaarauruvano itaqiro viharo nantave ahakave ekaa itake vaira.

⁶ Vaiinti maaqirivano qora uva tiharo iha auru itaintema kero, vo haika vo haika qoraiqamake vaira. Qora uvavano maaqiriqaahairo qovaraiqi vaiharo ekaa vaata qoraiqamake vaira Sataanira vatukaqihairo ihavano anirero vaiinti maaqiriqaa ite vaivaro viva variqiro viharo qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaira.

⁷ Vaiintivano ekaa aantau vahive, memaruve, havukave, ekaa vi haikara tumuntaarirava ho vaivarovata, ⁸ viva nai

maaḡiri tumuntaarirava kia ho vaira. Maaḡirivano vaireva, viva nai varaataa ivaro qora kaiḡa vare vai haikavama vairo. Vaiinti aruke varia uhiakaava maaḡiriḡima mpiḡe vaira.

⁹ Tenavu maaḡiri viraḡohai Nora Kotira tinavu Qorara quaheha variaina uvara tivake, viraḡaahai ḡaiḡaa ḡoḡaraa maaḡiri vohaa viraḡohai vaiinti vo Kotiva nai voḡaara autukero vatairara vaaḡuḡama vuane ti vaunara.

¹⁰ Ike, vohaa noḡihairo quahe vaira uvavavata, qora uva tiva amite variaina uvavavata anire vaira.

Ti ḡata vakaao, tinavu noḡihairo kia mintiataarave. ¹¹ Hoe aruvuḡihairo koḡe namarivanovata hunkavi namarivavata nte varianarove? Kia hove.

¹² Kaivuvano kia kampu tava irate vairave. Tauveravano kia kaivu irate vairave. Are hunkavi namariva nte vairaḡi-haira kia ho koḡe namari kaḡenarave.

Koḡe uvaravata koḡe avu aatoravata tura

¹³ Niḡihairo vaiinti vovano koḡe uva iri vai vaiintivave, koḡe avu aato vai vaiintiva vairoe? Vi vaiintiva kia nai autuara noraiḡaakero iriraitiro, viva koḡemakero variḡiro viharo koḡe kaiḡa vare vairamanta vaiinti nahenti vira kaiḡa tavehama virara koḡe vaiintive tivara.

¹⁴ Vaiintivano vo vaiinti koḡema amitaainara kaara ne vira toma amiterave, ne nentaraḡai iriha nora vaiinti vairerave tivakeha, nai aatarake nai aatarake i vairave, ne minti minti ivera, ne kia ho nentara tiha, Tenavu koḡe vaiinti nahentima vauro, tivara. Ne minti tiha ne nenta qora kaiḡa varerara una uva tivora.

¹⁵ Vi avu aatova kia naaruvaihairo ḡovaraiḡiraitiro, viva vataihairo ḡovaraiḡama vi vaira. Sataaniva vi avu aatora ḡovaraiḡamake vaivaro vaiintivano vi avu aatora irikeharo qora kaiḡa vare vaira.

¹⁶ Vo vaiintivano vo vaiinti koḡema amitaainara kaara vaiinti nahenti vira toma amite vaiha vika nariaraḡai iriha, nora vaiinti nahenti vairerave ti varianaini maa haikavavata varianaro: Hampi okara vare vaivave, qora kaiḡa vo kaiḡa vo kaiḡa vare vaiva mini varianaro.

¹⁷ Vataihainaa okaravano mintima vaivarovata, naaruvaihairo Kotira avu aatovano vo avu aatoma vairo. Avuniḡamakero vira avu aatovano vaireva, koḡe avu aatoḡai vaivaro vaiintivano vi avu aatora avataḡiro virava koḡe kaiḡaḡai varaḡiro vuanaro. Viva kia antua uva tiraitiro, ḡihaaḡama nimitaḡiro viharo, kia nai uvaḡai iriraitiro, viva vo vaiinti uvavata iriḡiro vuanaro. Viva vorara vorara ike mpo tiva nimitaḡiro viharo viva vika koḡema nimitaḡiro

vuanaro. Viva viravata voravata vohaa uvaqai tiva nimitaqiro vuanaro. Viva kia unaqaraiqaa keharo Kotira kaiqa vara amitaanaro.

¹⁸ Tenavu vokiaka qihaaqama nimitaqi viha vohaara vainti variaina okararaqaaheiro avuqavuqamake nuaina okaravavata qovaraiqianaro.

4

Vataihainaa okarara antuqa ari vairara tura

¹ Ne variavaro taraqihairoe antua uvavanove, iqoka raqi vai uvavave anire vaivo? Kaiqe te ni tiva nimiari. Ni avu aatoqihairove ni muntukaqihairove qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varevaqai anireharo niqaa raqikireva auti vaiharo ni avutaqivata iqoka raquqiro vi vaira.

² Ne vo haika vo haika varareka auti vaiha kia ho vi haikara vare viraqaahai ne tiha, Kaiqe vaiinti arukeha vi haikara varaare, ti variara. Ni muntukavano vo haikara nti vaimanta ne vi haikara kia vararaiti, vira kaara ne antua uvaqai tivaqi viha, iqoka raqi variara.

Ne ni muntukavano vai haikarara Kotira iraataara vaimanta ne kia virara iraraiti, ne kia vi haikara vare variara. ³ Ne Kotira aareha, hampiqama keha vira ire variarara tiro, Kotiva kia vi haikara ni nimi vaira. Ne nenta qumina quaheraraqai iri vaiha Kotira aare variara.

⁴ Nai qorainti qaqira kero vo qoraintintiro hampi ni vai nahentira voqaara ne variara. Ne kiae iriavo? Ne vataini vai haikarara tontiqihama ne Kotira navutaiqama amite variavo. Vata maaqaahainaa haikara iriqiro viharo vi haikara tontiqi vairava, viva Kotira navutaavama varianaro.

⁵ Kotira vukuqi vi uvarara qara ntuvatora ne virara qumina uvave tivora. Mintima tiro: *Tinavuara Kotiraraqai muntuka vataate tiro, Kotiva nai Maraquina tinavu timirave, tura.*

⁶ Kotiva tinavuara vika qora kaiqa aatara kaate tiro, viva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timite vaiva vaira. Kotira vukuqi mintima tiro: *Nai autuaraqai iri vaina vaiintira Kotiva qoririma amitaanarove. Kia nai autuara iri vaina vaiintira Kotiva vira aaqurihama amiteharo vira koqema amitaanarove, tura.* (Uva Maara Koqera 3:34)

⁷ Ne nenta autu vatainiqaa keha Kotira vevaaraini variata. Sataaniva ni naatara kaantorave ti, ne kempukaiqamake variqi vivaro viva ni mini kero aiqiu aututero kantama vuarire.

⁸ Ne Kotira aumanto oru vaivaro Kotiva ni aumanto variarira. Vaiintivano nai kauquqaahairo painaama hiqama kainantemake, ne qora kaiqa vare vaika nenta muntuka hiqama kaivaro qora kaiqavano kia niqi variarira. Ne Kotira

avataqi vuro tivakeha taara aato iri variaka, nevata nenta muntuka hiqama kaata.

⁹ Ne nenta qora kaiqa vare vairara kia naaraihiha quaheha vairaiti, ne vira kaara ni muntukavano qoraiqira iqi rateha variata. ¹⁰ Ne Nora Kotira avuqaa nenta autu vatainiqama kaivaro Kotiva ni autu noraiqama kaarira.

Ne nenta navunaaka pupitevorave tura

¹¹ Ti qata vakaao, ne kia nai turoqarama amite nai tur-qarama amite iha variata. Nai qata vakaara turoqarama amiteharo pupite vaiva, viva *iasira* voqaara vaiharo Kotiva tivatai uvaravata pupite vairave.

„Niqihairo vovano minti vairera, te virara mintima tirara:„ Are mintimaqira viharama are *iasira* voqaara Kotira uva rairakehara vira uva kia avataqira vi variarao.

¹² Kotiva nai vivaqai vi uvara tivatairave. Nai vivaqai vaiinti nahentiara koqe vaiintive qora vaiintive ti vairave. Nai vivaqai *ko* tivakeharo vaiinti vehakuma amite vairave, vira aru taiqake vairave. Are ta vaiintiva vaiharae nena kena vaiinti nahentiara pupitehara variarao? tirara.

Hura qovaraiqiaina haikara ne vate kia kankomake iriarave tura

¹³ Ne hini vaiintinavu tiha, Kaiqe vateve hurave tenavu nora vatuka voqi oru vaiha, vohaa ihiaira monu kaiqa varaqi viha airi monu varaare, ti variaka, ne iri vaiqe te ni uva vo tiva nimiari.

¹⁴ Hura qovaraiqiaina haikarara ne kia kankomake iri variara. Ne qaqi variqi vi variava nana haika voqaarae vairo? Kaiqe te virara ni tiva nimiari. Tonavuvano toqaqi hihipaama viro inaaraiqa varikero ruqema vira voqaara ne qaqi variqi vi variava vira voqaarama vairo. ¹⁵ Virara irihama ne kia te minti minti irerave tiraiti, ne mintima tiata: Kotiva tiriara hove tirera, te minti mintirerave, tiata.

¹⁶ Vate ne nenta nutuqai viriniqi vaiha ne nenta mahutaqai ti variavo. Minti ti varia okarava qora okarama vairo.

¹⁷ Vaiintivano tiharo, Vi kaiqara koqe kaiqa varaataara vaimanta te qaqirake kia vararerave ti vairava, vi vaiintiva Kotira uva raqama kaanaro.

5

Airi airaira vataakara tura

¹ Ne airi airaira vate variaka maa uvara iriata: Oho, ne naantiara voqamake qoraiqamavi entarara irihama, maa entara iqi rataqi vihama ike mpo tivaqi vuete.

² Ni onaanavano ntera vuariravama vaivo. Oqokavano ni utavaaqa nama kaariravama vaivo. ³ Ni *kori* orive, ni *silvaa* orive, uvairiqama vuariravama vaivo. Naantiara uvairiqama vuarirava niqaa uva vateharo iha auruvano itainantema kero, ni vaata namaqiro viharo taiqa kaanarove. Ne airaira ruvaaqumake vaterara iriqi viha, maa vatara taiqa kaaina entarara kia iriraiti variavo.

⁴ Tavaate: Ni kaiqa vaiintinavu ni kara qantu nimate variamanta ne monu nimihama hini monu tuate hini monuqai vika nimi variarave. Ne minti variamanta ni kaiqa vaiintinavu vira kaara ike mpo ti variavaro Kotiva naaruvaini iqoka vaiintiqaqaa raqiki vaiva, viva vika uva iri vairave.

⁵ Ne vataini vaiha koqe haika, vo haika vo haika vateha ne nentaraqai iriqi viha, nenta quaheraraqai iri variarave. Ne airi kara namaqi vi variavaro ni vaatavano noruqe vaimanta nentavano nenta aruke entara qeramate variavo.

⁶ Qora kaiqa kia vare varia vaiintika variamanta ne gumina vikaqaa uva vateha vika aruke variarave. Vika kia ni qoraiqama nimate variamantavata, ne gumina vika aruke variarave.

Ihura veka vaiha muntuka paruma keha variate tura

⁷ Ti qata vakaao, ne Noravano qaiqaa tuvuaainara veka vaiha muntuka paruma keha vaivaro tuvuarira. Ne kara ututai vaiintirara irihama variata. Viva kara ututero kia vaaka qantukero naraitiro, viva qaqi vaiharo aaqu veka vaivaro koqe aaquvano rivaro kara qampiqaa viro mpeqaiqama vivaro viva oru qantu varero viri ne vaira.

⁸ Nevata vira voqaara Ihura veka vaiha muntuka paruma keha variata. Noravano tuvuaaina entava aumanto vairara ti, ne kempukaiqamake variqi vuata.

⁹ Kotiva niqaa uva vataantorave ti, ne kia nuntu nauntu tiraiti, kia nai ati nai ati iata. Nora *Iasivano* anirero qentiana vaiharo uriqetareva auti vairo.

¹⁰ Ti qata vakaao, haaru paropeti vaiintinavu Kotira au-tuara iriha kia qetaraiti, vira uva tiva nimiqi vi vauka, ne vikara iriteha variata. Vika aihavu haikara vareha muntuka paruma kehaqai vaura. Nivata qoraiqama nimate entara nevata aihavina haikara vareha muntuka paruma keha paropeti vaiintinavuara iriha, nevata vika variqi vi vauntemake variqi vuata.

¹¹ Haaru paropeti vaiintinavu qoraiqama nimate vau-manta vika kia Kotira kaiqa qaqira karaiti, kempukaiqamake vare vaurara ti, tenavu vinavukara tiha, Vika Kotiva koqema nimate vau vaiintikave, tunara.

Iopuva tinavu kaivaqava, vivavata muntuka paruma kero vau vaiintivama vaura. Ne vi vaiintirara iriara. Iopuva nora

maara varo entara kia Kotira qaqira karaitiro, viva muntuka paruma kero variqiro vi vauvaro, viraqaahairo Noravano Kotiva vira koqema amiteharo vira qaiqaa noraiqama kora. Noravano anomakero tinavuara ike mpo tiva timiteharo aaqurihama timite vaivama vairo.

Kauqu aiqiqaa aqukaaina okarara tura

¹² Ti qata vakaa, kaiqe te Kotiva anomakero qioqama taina uvara ni tiva nimiari. Ne kauqu aiqiqaa aqukeha uva tirera, kiama naaruvaihainaa haika autuqaave, vataihainaa haika autuqaave, vo haika autuqaave tiraiti, ne uva tivaqi vihama, eo tivera, eoqai tiata. Ne kiave tivera kiaveqai tiata. Ne minti tivaro Kotiva kiama niqaa uva vataanaro.

Kotira aare kempukarara tura

¹³ Niqihairo vaiinti vovano nora maaraqi vairera, vi vaiintiva Kotira aaraarira. Vovano quaheharo vairera, viva ihi tiharo Kotira autu tuahera kaarira.

¹⁴ Niqihairo vovano rovora varairera, viva *elda* vaiintinavu naarama kairamanta vika ruvaaqumavi vaiha tinavu Nora Vaiinti autuqaa vahavera viraqaa aqu amiteha, Kotira aarama amitaata.

¹⁵ Ne mintiake Kotira aareha tiha Kotiva quqaama vira koqema kaanarove tivaro Kotiva vira koqema kaarira. Noravano vira rovora taiqa amiteharo viva qora kaiqa varaaina uvaravata nunka amitaanaro.

¹⁶ Ne vi uvara irihama kia nenta qora kaiqa vare uvara kukeqa karaiti, vi uvara qoqaa tiva qovaramake nai tiva ami nai tiva ami iata. Ne mintiaqi viha nariara nariara iriha Kotira aaraivaro viva ni rovora taiqa nimitaarira. Avuqavu ni vai vaiintiva Kotira aare vai uvava, kempuka vaivaro Kotiva vi uvara iri vaira.

¹⁷ Tinavu kaivaqava Elaitaava, vivavata tinavu aanarero qaqi vaiintivano vaura. Viva kia aaqu ruarire tiro, Kotira kempukaiqama kero aarovaro Kotiva vira uva iruvaro aaquvano taaramo ihi hini ihi tavaaranavata varakero kia aaqu rura.

¹⁸ Kia aaqu ruvaro viraqaahairo Elaitaava aaqu ruarire tiro, Kotira qaiqaa aarovaro naaruvaihairo nora aaqu ruvaro karavano koqema kero qampi qora. (1 King 17:1; 18:41)

Vaiintivano koqe aara qaqira kaainarara tura

¹⁹ Ti qata vakaa, niqihairo vovano quqaa uva qaqira kero qora aaraqaa nireva viraro viraqaahairo vovano vira vitero koqe aaraqaa vuru kaaina vaiintirara tirera. ²⁰ Vira kahaqama amitairaro qora aara qaqira kero orurantero

aniaina vaiintiva kiama ekaara qutu vuanaro. Kotiva vi vaiintiva qora kaiqa varaaina uvara, vo uva vo uva nunkama amitaanaro.

1 PITAA

Pitaava avuniqamakerō qara vara kora

Ihura arukovaro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie 35 ihie aitarovaro Pitaava maa uvara qara ruva tora. Vi entara Iutaa maara uva iruka Ihura vaiinti nahenti qoraiqama nimite vaumanta Ihura vainti airitahaa Ieruharemiqihave, Iutiaihaive, tinavuvata harivorave tivakeha, viraqaahai katu vare vo vataini vo vataini vaireka vurama. Vika mini mini vaumanta Iutaa vaiinti mini vaukavata, vaiinti vonavuvata, vika qoraiqama nimite vaura. Ihura vaiinti nahenti Ihura kaara maara vareha popohevorave tiro, Pitaava vika kahaqireva maa uvara qara ruva tora. Ihura vainti 12navuqihairo Pitaava vovano vaura.

¹ Te Pitaaka. Ihu Karaitiva ti noraiqama kaimanta te vira kaiqa vare vauraukama vai.

Ne vaiinti nahenti raumpirimavi Pontiaasinive, Karesiainive, Kapadosiainive, Esiainive, Bitiniainive, otu variakara irihama, te maa qarara ni nimite.

² Haaru Kotiva tinavu Qova ne kia vau entara niara ti vainti variate tiro, ni nai kaama tora. Niara koqe vaiinti nahentiqai variate tiro, nai Maraḡura ni nimura. Niara Karaitira uvaqai iriqi vuate tiro, Karaitira naarevano ni hiqama nimitora.

Ho Kotiva ni koqema nimitairaro ni muntukavano anomakerō paru i vaira variata.

Naaruvaini koqemake vairara tura

³ Kaiḡnavu Kotira autu tuahera kaari. Viva Variqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Qovama vairo.

Kotiva tinavuara ike mpo tiva timiteharo tinavu qaraakaiqama timitero, tinavuara vika ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, viva Ihu Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kora.

Kotiva Ihu Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu naantiara Kotiva tinavu tivitairage vikanti qaqi variqi vuaina entara vekama vai.

⁴ Kotiva vo haika vo haika koqe haikaqai tinavu kaama timitai haikava naaruvaini vairara tiro, vi haikava kia ho ntera viro taiqa vuanarove.

⁵ Ne Kotirara kempukaiqaake iriqi vi variavaro Kotira mpeḡavano ni maimaraara utu nimite vaimanta variara.

Kotiva niqaa raqikiqiro viviro, ekaara entaqaa vaiinti nahenti kuvantu nimateharo ntitaaina okarara qerama taarirava qovaraigianaro.

⁶ Ne vi uvara irihama voqamake quaheha variata. Ne vi uvara iriqi vivaro maa entara nana nana haikavanoe govarama viro ni qoraiqama nimitairera, ne kia vira kaara vo uva tauru karaiti, qaqi irite quahehaqai variqi vuata.

⁷ Vi haikava vi haikava ni qoraiqama nimitaqi vi vairaro Kotiva ne virara iriqi vi vai okarara homa avateharo tavaanaro. *Kori* orivano taiqa vuaina haikava vaivaro vaiintivano vira avateharo tavareva ihaqohairo avateharo tave vaira.

Kori orivano qumina oriqai vaivaro ne Kotirara iriqi vi variava, vivama uri aatarakero vaivaro Kotiva virarama noraiqaakero iri vairo. Vaiintivano *kori* ori avatainantema kero, Kotiva ne nai virara iriqi vi variara avatama keharo tave vaira.

Vo haika vo haikavano ni qoraiqama nimitaqi viramanta ne Kotiraraqai kempukaiqaake iriqi vivera, naantiara „Kotiva” Ihu Karaitira govarama kaaina entaraqaa ni autu tuahera kero ni noraiqama kero ni quahama nimitaanaro.

⁸ Ne Ihu Karaitira kia tavaaka variavaro ni muntukavano virara vaira. Ne vatevata kia vira tavaaka vaiha ne virara kempukaiqaake iriqi vi variara.

Ne Ihurara mintimake iriqi viha ne voqavata virara quaheha variarara tiro, ne nenta noqihai virara koqe uva vokiravata tiva kia ho varianaro.

⁹ Ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vi varia okararaqaa-hairo ni maraqura kuvantu kaarira haikava qovaraigianaro.

¹⁰ Haaru paropeti vaiintinavu Kotiva vaiinti nahenti kuvantu kero ntitaaina okarara anomake irireka auti vaiha Kotira uva, vo uva vo uvara aato tara iha vaura. Kotiva vika kahaqumanta vika Kotiva ni koqema nimitare iaina uvara qoqaiqamake ti vaura.

¹¹ Karaitira Maraquravano vikaqi vaiharo vika tiva nimitiro tiharo, Karaitiva aihavira haika varaqiro viro, viraqaahairo viva noraiqama viraro vira autu virini qianarove, tumanta vika vi uvara qara riha aato tara iha tiha, Tairentae mintianarove? Ta vaiintivae minti mintianarove? ti vaura.

¹² Vika iruvaro vika qaqi vau entaraqaa vi haikava qovaraigiarirava kia vaura. Vate ne varia entaraqaama vi haikava qovaraigama viro.

Kotiva nai Maraqura naaruvaihairo atitovaro viva vaiintinavu kahaqumanta vinavuka vi uvara koqe vakaaka ni tiva nimumanta ne irura. Ike, *enselinavuvata* vi uvara okara anomake iriataa imanta variara.

Ne koqemake vaiha koqe kaiqaqai varaqi vuata tura

¹³ Vi uvara irihama qeramate avu viti virihama variata. Ni avu aato koqema vaira variata. Ihu Karaitiva qovarama viro ni koqema nimitaaina entara vira veka vaiha viraraqai iriqi vuata.

¹⁴ Ne Kotira vainti vaiha ne vira uvama iriqi vuata. Haaru ne Kotira uva kia iriraiti vau entara, ne nenta muntutavano vau haikara qora haikaqai varareka autiha vaura. Hauri ne maa entaravata mintiaqi vivora.

¹⁵ Kotiva ni naarama kero ntita varaiva, viva kia qora kaiqa vararaitiro, koqe kaiqaqai vare vairara ti, nevata kia qora kaiqa vararaiti, Kotira aanare koqe kaiqaqai varaqi vuata. ¹⁶ Kotira vukuqi Kotiva mintima tiro:

Te koqe kaiqaqai vare vaunarara ti, nevata koqe kaiqaqai varaqi vuata, tura. *(Wkp 11:44-45)*

¹⁷ Kotiva kia vaiinti autuara iriharo vi vaiintiva nora vaiintive vi vaiintiva inaara vaiintive tiraitiro, viva vaiinti koqe kaiqarave qora kaiqarave iriharo uva avuqavugamake vaira. Ne virara irihama Kotira aarehama are ti Qovave tihama vatani vaiha Kotira aatu geteha variqi vuata.

¹⁸ Haaru ne ni kaivaqaukavara tiva nimu uvaraqai iriha ne qumina hampi aaraqaaqai ni vauvaro Kotiva niara te vika kuvantu kaari qaqini aitare vuata tiro, viva ni koqaa ireva kia qumina taiqaaina haikara *silvaa* orive, *kori* orive, viraqohairo koqaa autiraitiro, ¹⁹ Karaitira naareqohairo ni koqaa autu taira.

Karaitira naarevano ekaa vo koqaa vo koqaa aatara kaira. Sipisipi naati kia vira vaata qoraiqura koqe vaata vataara arukontemake, Karaitira arukora.

²⁰ Haaru kia maa vatara autuko entara Kotiva Karaitira kaamatero variqiro viro, maa entara niara iriharo Karaitira vara qovarama kora.

²¹ Karaitiva ni kahaqiainarara ti, ne Kotirara kem-pukaiqaake iriqi vi variara. Kotiva Karaitiva qutu vuraqihairo qaqi vara himpima kero, vira autu virini tuahera kaate tiro, vira noraiqama kora.

Kotiva Karaitira mintima korara ti, ne tiha, Quqaama Kotiva tinavuvata mintima kaanarove, ti variara.

Nenta qata vakaukara muntuka vataate tura

²² Ne Kotira uva quqaa uva iriqi vuavarora tiro, ni avu aato hiqama vivaro ni muntutavanovata ni qata vakaukara vaimanta variara. Ne mintimake vaiha ne nenta qata vakaukavarara quqaiqamakeha muntuka vateha variata.

²³ Ne vaireka qaiqaa qaraakaiqama kero vatataikama variara. Kiama qutu vuarira haikava ni qaiqaa vatatairave. Kotira uvavano qaqi variqiro vi vai uvava, vivama ni qaiqaa

vatataira. Vi uvava ekaa entama qaqi variqiro vuanaro.
²⁴ Kotira vukuqi mintima tiro:

Ukauvano variqiro viro vuru aaharuqama vintan-
 temake, vaiintivata variqi vi, vuru ekaarama taiqa vivar-
 ave.

Kaampivano/Qinaaravano iratero iteharo koqema kero
 ataa iharo vuru tamunta viro hiqinti hiqinti intema kero,
 vaiinti mpeqa okaravata taiqa vuanarove.

²⁵ Kotiva tina uvavaqaina ekaa enta qaqi variqiro vua-
 narove, tura. (Aisaiaa
 40:6-8)

Ho Kotira koqe vakaaka ni tiva nimumanta ne vi uvava irura.

2

Kotira uvavano ni karama vaivo tura

¹ Ne Kotira uva iri variaka vaihara ti, ne qora kaiqa ekaa
 qaqira kaata. Kia una tiata. Kia unaqaraiqama keha koqe
 kaiqa varaata. Vo vaiintivano koqemakero variainarara kia
 toma amitaata. Kia vo vaiintiarara una uva ntuvake tivaro vira
 autuvano vatani qiarira.

² Qaraaka vatatai vaintiva naatiruvano naamara antuqa
 arinantemake, nevata Kotira vainti qaraaka vaiha Kotira
 uvava antuqa arira variata. Kotira uvavano ni koqe naama
 voqaarama vairo. Vi naamara koqe naama nehama ne ko-
 qemake noruqama vivaro Kotiva ni kuvantukero ntitaarira.

³ Kotira vukuqi mintima tiro:

Ne Kotira kaiqa vareha tavaavaro Kotiva ni koqema
 nimate vaivama vaivo, tura. (Ihi 34:8)

⁴ Ne Noravano Karaitiva vainaini aniata. Karaitiva qaqi
 variqiro vi variarira Naaquravama vairo. Qaqi vaiintinavu
 virara kia koqe naaqurave tivakeha vira qoririma kaavaro
 Kotiva naima vira kaama tero virara ti koqe Naaqura vo-
 qaraavama vaivo, tiro.

⁵ Qaqi variqi vi varia naavu kaarara voqaarama nevata
 variavaro Kotiva niqohairoma nai naavu kaqe vairo. Ne
 vi naavuraqi vaiha Kotira kaiqa vara amite vai vaintika
 vaiha Kotiraini koqe kaiqa vara amitaqi vuata. Ne mintivaro
 Kotiva Karaitirarao tiro, ni kaiqara quahaanaro. ⁶ Kotira
 vukuqi Kotiva mintima tiro:

Tavaate, te tenta kaama tauna Naaqurara koqera Saioni
 vatuka avutana arataunarave. Viraqaa muntuvi vairava
 kiana kaurira haika varairaro vira muntukavano qoraiqi-
 raro varianarove, tura. (Aisaiaa
 28:16)

⁷ Ne Karaitirara quqaa vivave tivakeha viraqaa muntuvi variaka, ne tiha, Karaitiva tinavu koqe Naaqura voqaraarave, ti variara. Vokiaka kia Karaitirara quqaa vivave tiaka, vika viraqaahai kuntavaivaima vare kaavu nti variara. Kotira vukuqihairo mintima tiro:

Vika naavu kageha tiha, Vi orirara qora orive, tivakeha qoririma amitaa oriva, vivama Naaquraiqama vivo, tura. *(Thi 118:22)*

⁸ Kotira vukuqihairo vo uvavata mintima tiro:

Maa oriraqaahai vaiinti nahenti kuntavaivai i variarave. Maa nora origaahai vika kaavu nti variarave, tura. *(Aisaiaa 8:14)*

Vika kia Kotira uvara quqaa uvave ti variarara ti, vika kuntavaivai i variara. Haaru Kotiva vikara mintima ivarave tiva tora.

Ne Kotiva nai kaama taikama variavo

⁹ Ne kia vika voqaantemake variavo. Kotiva niara tinta vaiinti nahenti variate tiro, ni nai kaama taikama variavo. Noravano Kotiva vaimanta ne vira kaiqa vara amite vaintikama variavo. Ne koqe kaiqaqai vare varia vaiinti nahentikama variavo. Ne Kotira navunaakama variavo. Viva niara te vika koqema nimitaaina uvara vo vaiinti nahentivata tiva nimiate tiro, Kotiva ni konkiraqihairo naarama varero vuru ovavano koqemakero ataa i vainaini kaimantama variavo.

¹⁰ Ne tota enta qumina vaiinti nahenti vaura. Vate maa entarama ne Kotira vaiinti nahenti variara. Tota enta Kotiva kia ni aaqurihama nimitomanta vaura. Vate maa entara Kotiva ni aaqurihama nimitaimanta variara.

Tenavu Kotira kaiqa vaiintima vauro tura

¹¹ Mpo, ti navunaao, ni maaqa tanara kia maa vataraqaa vaira. Ne maini vaiha ne vo vatanaaka voqaara variara. Ne virara irihama ni vaatavano qora kaiqa varaataa inara kia varaata. Ni vaatavano ni maraquravata aatarakero viraqaata raqikireva auti vaimanta variavo.

¹² Kia Kotira uva iri variaka vaimanta ne vika nivuqaa avuqavuqama keha nuata. Ne mintiaqi vimanta vika ni turoqareha una uva tivera, vika uvavano kia ho varianaro. Vika uvavano kia ho vairamanta vika ni koqe kaiqa taveha, Noravano tuvina entaraqaa vika Kotira autu tuaherevara.

¹³ Ne tinavu Nora Vaiinti Karaitirarao tiha, ekaa *kamaanira* kaiqa vaiinti vevaaraini variata. *Kamaanira* kaiqa vaiinti avuhainaara vira uva iriqi viha, ¹⁴ *Kamaaniva* noraiqama kai vaiintika ne vika uvavata iriqi vuata. *Kamaanira* uva raqake vaika ruqutiha, *kamaanira* uva iriha avate vaika quahama nimitaate tiro, *kamaaniva* nai naantiaraihainaa vaiinti vonavuvata noraiqamake vaira.

¹⁵ Kotira antuqavano niara mintimama vairo: Ne koqe kaiqai vare vaivaro kia avu aatovata vaika niara hampi uva tiva kia ho vairamanta vika evaara vaivara.

¹⁶ Ne kuvantuvi variakara ti, ne nentara mintima tiate: Tenavu kuvantuvi vaurauka hauri qaiqaa vaaqu kaiqa varaarorave, tiate. Ne Kotiva rumpatai vaiinti nahentika voqaara vaiha nuata.

¹⁷ Ne vaiha ekaa vatanaakara koqe okaraqai autu nimitaata. Ne nenta kenauka Ihura vaiinti nahentiara muntuka vateha variata. Ne Kotira aatu qeteha variqi vuata. *Kamaanira* avuhainaa vaiintiara nora vaiintive tiata.

Karaitiva aihavira haika varainantemake nevata varaate tura

¹⁸ Te ni kaiqa vaiintiara tirera. Ne koqemake kaiqa vareha nenta nora vaiinti uva iriqi vuata. Ninta noravano ni koqema nimateharo niara vi kaiqara varaate tirera, vira uvaqai iriqi vuata. Ninta noravano kia ni koqema nimateharo niara vi kaiqara varaate tirera, vi uvaravata qaqiqaima iriqi vuata.

¹⁹ Ne mintimake variqi vivaro Kotivama ni quahama nimitaanaro. Ne Kotira uva iriqi vi vaivaro vaiinti vovano gumina haika kaara ni qoraiqama nimitairera, ne aihavina haikara vareha kempukaiqamake vaivaro Kotiva virara iriharo ni koqema nimitaarira.

²⁰ Ne vaaqu kaiqa varera kaara ni ruqutimanta ne kempukaiqamake vaivera, Kotiva kiama virara iriharo ni koqema nimitaanaro. Ne koqe kaiqai vare vaivaro vira kaara ni ruqutimanta ne kempukaiqamake vaivera, Kotiva virara iriharo ni koqema nimitaanaro. ²¹ Ne mintiaqi vuate tiro, Kotiva ni naarama taira. *Karaitiva* niarao tiro, aihavira haika varorave. Viva niara te iainantemake, nevata mintiate tiro, viva minturave.

²² *Karaitiva* kia qora kaiqavata varovaro vira noqihairo kia una uvavanovata qovaraigura. ²³ Vika *Karaitirara* qora uva tuvaro viva kia nai vikara qora uva tura. *Karaitiva* aihavira haika vareharo kiama vorara tiharo, Naantiara ninavata qoraiqama amitararave tiraitiro, *Karaitiva* Kotiraraqai noraiqama kero iriharo tiharo, Kotiva avuqavuqama kero *ko* ti vaiva, vivama ti kahaqianarove, tiro tura.

²⁴ Tinavuara vika kia qora kaiqa vararaiti koqe aaraqai vuate tiro, *Karaitiva* tinavuarao tiro, tenavu qora kaiqa varauna uvava varero vuru katariqaa qutu vura. *Karaitira* vaata teqa taaqama kaaraqaahai ne koqemavi variavo. ²⁵ Sipisipivano hampi nintemake, haaru nevata koqe aaraqaahai hampiqama keha ni vaura. Vate maa entara ni ntita varaimanta ne anirante ni maraqraraqaa maimaraara raqiki nimate vai Vaiintira vira avataqi vi variara.

3

Naata vaati vare okarara tura

¹⁻² Te ne vaati varaakara tirera. Ne nenta vaativara uvaqai iriqi vuata. Ne mintiaqi vi vaimanta ni vaativara kia Kotira uva irika, vika ni koqe kaiqa tave tiha, Kaiqe tenavuvata vika aanare Kotira uva iriqi vuare, tivara. Ne nenta vaativarara vo uvavata tiva kia vairamanta vika ne koqe kaiqa varera tave, ne nenta qoraintiaraqai iriqi vira tave, vika mintima tivara.

³ Ne koqe nahenti vaireka iha, viri vaata vaheheqi vai haikarave, qiata vunterave, nenta vaata ruqirave, nenta vaataqaa nonkute haikarave, vi haikara vi haikarara kia noraiqaake iriata.

⁴ Ne kia mintiraiti, nenta muntukaqi vaheheqirara noraiqaake iriata. Ni muntuka avu aatoqihairo ne koqemake vaheheqi haikava qovaraqianaro. Nai muntukaqihairo qihaaqamakero variaina nahentira, Kotiva vi nahentirama quahama amiteharo koqe nahentive tianaro.

⁵ Haaru Kotirara noraiqamake iri vau nahentinavuka vaiha Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvara iriteha, vinavuka nai vaativara uvaqai iriqi vi vauva, vivama vinavuka vaheheqamate vau haikavama vaura.

⁶ Tinavu kaivaqava Seraava mintimakero vau nahentiva vaura. Viva nai vaati Eparahaamira uva iriqiro viharo virara tiharo, Are ti nora vaiintivanoma variarao, tura. Ne nahenti koqe kaiqagai vareha kia vo haika aatu qetaivera, ne Seraara raavuravarama vaivara.

⁷ Vira aanare ne vika vaativaravata koqemake nenta naatavaraqaa raqikiqi vuata. Kotiva ni koqema nimitaintema kero, viva ni naatavara koqema nimitairamanta vikavata ekaa enta qaqi variqi vivarave. Virara irihama ne nenta naatavarara vika vaatavano kia kempuka vaata vaivo tivakeha, vika koqe okaraqai autu nimitaata.

Ne nenta naatavaraqaa mintimakeha raqikiqi vivera, kiana vo haikavano ni ravaaqavu kaira ne homa Kotira aaramaqi vivara.

Ne vohaara vaiintiqai variate tura

⁸ Te maa uvara taiqa karera iha mintima ti: Ne koqemake vaiha vohaara vaiintiqai variata. Ne nariara nariara mpo ike tiha variata. Ne Kotira vainti vaihara ti, nariara nariara muntuka vateha variata. Kia nenta autu virini qiraiti, nariara nariara aaqurihama nimitaha variata.

⁹ Vovano ni qoraiqama nimitairera, kiana ne vira nai qoraiqama amitaata. Vovano niara vaaquqama vuata tirera, kiana ne vira nariara vaaqu qianarave tiata. Kotiva niara

koqemavi variate tiro ni naarama tairara ti, ne vi vaiintirara tiha, Kairaro Kotiva ai koqema amitaarire, tiata. ¹⁰ Kotira vukuqi mintima tiro:

Koqema kero vaiharo airi enta qaqi variqiro vuarira vaiintiva, vi vaiintiva qora kaiqa qaqira kero kia una uvavata tiarire.

¹¹ Vi vaiintiva qora kaiqa tauvaqa utu amitero koqe kaiqaqai varaqiro vuarire. Viva vaiinti nahenti muntuka paru i vai okarara kempukaiqama keharo avataqiro vuarire.

¹² Noravano avuqavuqama kero ni vai vaiintira nai avuqohairo tavamaqiro viharo, vi vaiintiva Kotira nai aare vai uvara iri tave vairave.

Qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika Kotiva vika tauvaqa utu nimate vairave, tura. *(Ihi 34:12-16)*

¹³ Ne kempukaiqama keha koqe kaiqaqai varaataa ivera, kia vovano ni qoraiqama nimitaanaro. ¹⁴ Mintivarovata, vovano ni qoraiqama nimitaira ne aihavira haika varaqi vivera, ne quahehaqai variata. Ni qoraiqama nimate vai vaiintika aatu kia qeteha variata. Vika niara qora uva tira aatuvata kia qeteha variata.

¹⁵ Ne nenta muntukaqihai Karaitirara vivaqaima tinavu Noravanove tiate. Qeramate vaivaro vovano niara ne nana uvae iriqi vi variavo tirera, ne Karaitirara iriqi vi vai uvara vira tiva amiata.

¹⁶ Ne vi uvara vira tiva amire iha, vi vaiintira qihaaqama amite, koqe okaraqai autu amitaata. Ne avuqavuqamake koqe kaiqaqai varaqi vi vaimanta vo vaiintinavu unahaa tiha ni kaiqara qora kaiqave tivera, vika ne Karaitira uva koqemake iriqi ni vai okarara tave, nai kaurira haika varevara.

¹⁷ Tenavu koqe kaiqa varaqi vi variariraro Kotiva qaqi kairamanta vokika tinavu qoraiqama timitaiqe tenavu aihavira haika varaarera, vira koqema ianarove. Tenavu qora kaiqa varaqi viha aihavira haika varaarera, vira kiama koqe ianarove.

Karaitiva tinavu vatuka varero vuru qutu vura

¹⁸ Tenavu qora kaiqa vare vaurauka qutu vuataara vauvaro, Karaitiva avuqavu ni vaiva tinavu vatuka varero vuru qutu vura. Viva mintimakeru vohaa tataa qutu viro, tinavu uva ekaara taiqakero tenavu Kotiva vainaini vuaina aarara ruvaama timitaira. Karaitiva tinavu vaiinti voqaara vaumanta vira arukovaro vira vaatavano qutu vuvaro nai Maraqravano vira qaiqaa qaqi himpima kovaro vaura.

¹⁹ Viraqaahairo Karaitiva otu rumpato maraqravauka vau-naini vaiharo nai vakaaka vika tiva nimura.

²⁰ Haaru Noaava vau entara vika Kotira uva raqake vauvaro Kotiva kia vika vaaka ruqutu karaitiro, variqiro vuvaro Noaava namariqaa vuaina naavura kaqa taiqa kovaro huvura namarivano aqu ravaaqavu kovaro Kotiva vaiinti nahenti 8navuqai kahaqama nimitomanta vinavuka ho vaura.

²¹ Vira aanare tenavu qora aara qaqirake namari vare, viraqaahai koqe aaraqaa vi vaunara. Tenavu namari vare vauraro kia namarivano tinavu vaata hiqama timite vairave. Tenavu namari vareha tiha, Kaiqe qora aara qaqirake Kotira aaraqaaqai vuare, tiha namari vare vaunara. Tinavuara Kotira aaraqaa vuata tiro, Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura.

²² Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro viraqaahairo naaruvaini vura. Maa entara viva Kotira kauqu tanaraini vaimanta naaruvaini ekaa *enselinavuve*, ekaa no-raiqama vuakave, ekaa kempuka vataakave, vira vevaarainima variara.

4

Nevata aihavira haika vare aarava varianarove tura

¹ Karaitiva vaiinti qama viro vaiharo aihavu haikara varaqiro vurara ti, nevata tiha, Tenavuvata homa aihavina haikara varaqi virarave, tiata. Vovano qora kaiqa varaarave tiro, aihavira haika varaqiro vi vaiva kiama qaiqaavata qora kaiqa varaqiro vuanarove.

² Ne virara iriha vatani qaqi variqi viha nenta qora kaiqa varaataa inara qaqirake, Kotira antuqa arina kaiqaraqai varaqi vuata.

³ Kotira uva kia iria vaiinti nahentika aanare nevata haaru hampi niha nenta varaataa u kaiqara qora kaiqaqai varaqi vi vaura. Ho vi kaiqara varaqi vi vaunara viraqaa taiqairaqe kia qaiqaavata vi kaiqara vararerave tiata. Vi entara ne hampi qaramaqi ni vaurave. Ni muntukavano hampi haikaraqai vaumanta vaurave. Ne iha namari neha vueraiqaavi vaurave. Ne voqamake karavata namarivata narekaqai ruvaaquma viha vaurave. Ne qaqi vaiintivano aututo haikarara variqave tihama, vi haikara autuqai tuahereha vaurave. Ne haaru minti mintimaqi viha qoraiqamavi vaurave.

⁴ Vate maa entara ne vi kaiqara qaqirake variamanta kia Kotira uva iria vaiinti nahentika niara nevata tenavu iainantemake iate tiamanta ne vika uva kia iriraiti variamanta, vika ravukuvi vira kaara niara qora uva ti variara.

⁵ Ho iriata. Vika naantiara nai vaaqu kaiqa varera tiva qovariqama kevarave. Vi entara ekaa uva avuqavu qiarirava

Kotiva vaiharo ekaa qaqi vaikave, ekaa qutu vikave, viva vika vika uva rahakero avuqavu qianaro.

⁶ Virara iriharo Karaitiva haaru qutu vukavata koqe uva tiva nimura. Haaru [Noaava vau entara] vaiinti nahenti vika Kotira uva raqa kovaro Kotiva vika arukomanta qutu vura. Vika maraquravano Kotiva qaqi vaintema kero qaqi variqi vuata tiro, [Karaitiva] vikavata koqe uva tiva nimura.

Ekaara entavano aumaiqurara tura

⁷ Ekaa haikavano taiqaaina entava aumantoma vairo. Ne virara iriha koqemake nentaqaa raqikiqi viha, avu viti viri iha qeramate variata. Ne mintiaqi vi vaiha homa Kotira aaramaqi vivara.

⁸ Avuni maa uvara naane iriata: Ne nariara nariara voqamake muntuka vateha variata. Ne mintiaqi vivaro Kotiva ne airi vaaqu kaiqa vare uvara tauru kaanaro.

⁹ Koqemake nenta naavuqi nenta qata vakaukavara Ihura vainti ntita vate kara nimiata. Nimihama kياما nuntu nauntu tiraiti, qaqi karaqai nimiata.

¹⁰ Kotiva ni koqema nimateharo ni vohaiqa vohaiqa vo kempuka vo kempuka nimirara ti, ne vohaiqa vohaiqavano vi kempukara nimiraqohai koqemake nai kahaqi nai kahaqi iata.

¹¹ Vaiintivano maara uva tireva iharo Kotira uvaqaima tianaro. Vaiintivano vora kaiqa vara amitareva iharo tiharo, Kotiva ti kahaqi viraqce te vira kempukaqaa ho ai kaiqa vara amitararave, tianaro. Ne mintiaqi vivaro Ihu Karaitiraqaaheiro Kotira autuvano noraiqiarira. Kotira mpeqa okaravano takuqi vaivavata Kotira kempukavanovata ekaa entama qaqi variqiro vuanarove. Te quqaama turo.

Aihavira haika vareha koqe aaraqai nuate tura

¹² Ti vaiinti nahentivauvo, ihaqohairo avatainantema kero, vo haika vo haikavano ni avate vaimanta ne variara. Ho kia ne ravukuvi tiha, Nantiharoe vi haikava qoraiqama timite vaivo? tiata.

¹³ Ne mintima tiata: Karaitiva aihavira haika varairara irihama, tenavuvata vira kahaqiha aihavira haika varaqi vi vauro, tiata. Ne minti tivake variqi vivaro Karaitira mpeqa okaravano takuqi vaiva qovarama vuaina entaraqaa ni muntukaqihairo koqe iramanta vaivara.

¹⁴ Ne Karaitira avataqi ni vaimanta vira kaara niara vaaquvanove tivera, ne quahehaqaima variata. Vika niara vaaqu uva timanta ne homa tiha, Kotira Maraqura voqaraava tinavu hampata vaimanta vauro, tivakeha ne quaheha variata.

¹⁵ Hauri ne vaiinti arukera kaarave, ne muara autira kaarave, ne *kamaanira* uva raqakera kaarave, ne vo vaiinti

kaiqara qumina antua uva tira kaarave, vira vira kaara ni qoraiqama nimitaimanta aihavira haika varevorave.

¹⁶ Ne Karaitira vaintinavu vaira kaara ne aihavira haika varaivera, ne kiama kaurira haika varauro tiata. Mintima tiata: Tenavu Karaitira vaintinavu vaihara ti, tenavu Kotira autu tuaheraqi virerave, tiata.

¹⁷ Kotiva *ko* tiaina entava anirairaro tinavu nai uva iriari-rauka uva naanema avuqavu qianaro. Viva hogarero tinavu uva naane avuqavuqama kero, ike, vira naantiara kia vira uva irika *ko* tiharoma, nana nana uvae vikaqaa vataanaro?

¹⁸ Kotira vukuqi mintima tiro:

Avuqavu ni vai vaiinti nahentika vukaari utiha vo maara vo maara varaqi vivaro Kotiva vika kuvantu kero ntitaanarove.

Kia Kotira uva irika qora kaiqagai vare vaika, oho, vika qora aaraqaa nini, naantiara vika tainie vuru taiqa vivarave? tura. *(Uva Maara Koqera 11:31)*

¹⁹ Kotira antuqavano niara homa vika aihavira haika varaqi vivarave tirera, ni muntukavano Kotirara qihaaqa-makero vairamanta ne koqe kaiqagai varaqi vuata. Kotiva tinavu autukero vataiva kiama nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivatai uvara tauru kaanarove.

5

Kotira vaintiqaa raqikukara tura

¹ Te ni *elda* vaiintinavuara tirera. Tevata ninavu aanare Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vauraukama vai.

Karaitiva aihavu haikara vare vaumanta te vaiha tenta avuqohai tavaavaunarama. Naantiara vira mpeqa okaravano takuqi vaiva qovaraiqiaina entaraqaa tevata vaiha tenta avuqohai tavarerave. Te ni nora vaiintinavu vihi tiari iriata.

² Sipisipi qova koqemakero nai sipisipi qaa raqikintemake, nenavuvata Kotiva vaiinti nahenti ni nimitaikaqaa raqikiqi vuata. Kotira antuqavano niara vi kaiqara varaate tirara ti, ne kia popoharaiti, vikaqaa raqikiataa iramanta raqikiqi vuata. Kia koqaara iriha vikaqaa raqikiqi viraiti, nenavu Kotira kaiqama vara amite vauro tivakeha, quahakeha vikaqaa raqikiqi vuata.

³ Kotiva ninavuara ti vaiinti nahentiqaa raqiki timitaate tirara ti, kia nenavu nora vaiinti vauro tiha vika vihi vaahi tivaqi viraiti, nenavu avuni vaiha koqe kaiqa vare vaimanta vaiinti nahenti ninavu kaiqa tavehama ni aanare vikavata koqe kaiqagai varaqi vuata.

⁴ Ne mintiaqi vi vaivaro naantiara sipisipi Qova Avuhainaava qovaraiqiaina entaraqaa viva tuvurero nai

ni noraiqama kaira ne noraiqama vivaro ne noraiqama viva qaqi variqiro vuanarove.

Qaraaka vaiintinavuara tura

⁵ Ne qaraaka vaiintivata koqemake nenta nora vaiinti vevaaraini vaiha vika uva iriqi vuata. Ne vaiinti nahenti ekaa kia nenta autuara noraiqaake iriraiti, ne nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. Kotira vukuqi mintima tiro:

Nai autuaraqai iri vaina vaiintira Kotiva qoririma amitaanarove. Nai autu vatainiqama kaina vaiintira Kotiva vira aaqurihama amiteharo vira koqema amitaanarove, tura.

(Uva Maara Koqera 3:34)

⁶ Ne vi uvara iriha kia nenta nutu tuahera karaiti, Kotira kempuka vevaaraini vaivaro naantiara viva nai tiva taaina entaraqaa ni nutu tuahera kaarire.

⁷ Kia qumina vo haika vo haikara noraiqaake iriqi vivaro ni muntukavano qoraiqiarira. Kotiva niara noraiqama kero iri vairara ti, ne ekaa vi uvara Kotira tiva amivaro Kotiva ni kahaqiarira.

⁸ Ne avu viti virimake taveha rauriha variata. *Raionivano* noraiqaakero uva tivaqiro viharo vaiinti aruke nareva auti vaintema kero, ni navutaava Sataaniva vi ani vaira. ⁹ Ne iriamanta ekaa ni qata vakaukavara vonaini vonaini variaka ni aanare Ihura kaara aihavira haika vare variarara ti, nevata Kotira uvaqai iriqi viha kempukaiqamake vaiha kia Sataanira uva iriata.

¹⁰ Ne ahora vaiinti nahenti vaiha aihavina haikara vahuqa varaqi vivaro Kotiva naima ni kempukaiqama nimitaanaro. Kotiva ni kempukaiqama kaimanta ne kempuka vaiinti nahentiqai vaihama avuqavu variqi vivara. Kotiva tinavu kahaqireva koqema timite vaiva, vivama niara vika Karaitira vataake vohaa vaiha kempukaiqamake ekaa enta variqi vuata tiro, ni naarama taira. ¹¹ Kotiva ekaa enta variqiro vi vairaro vira mpeqavanovata qaqi variqiro vuanarove. Quqaave.

Ekaara uva tura

¹² Te niara inaara uva tiva nimirera uraro Sailaasiya vi uvara qara ruva timitaimanta te ni nimate. Te Sailaasirara viva ti qatavano koqemakero ti kahaqamaqiro vi vai vaiintiva vaivo tunara.

Ni muntuka koqe iramanta variate ti, te maa qararaqai Kotiva ni koqema nimitaaina okarara ni tiva nimunara. Kotiva ni koqema nimitairara irihama, ne kempukaiqamake varaqi vuata.

¹³ Kotira vaiinti nahenti Babironini variaka ni aanare Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika vaihara ti, vika ni

navunaaka vaihama ni uva mante vai. Te ti maaquve tuna vaiintiva Maakiva, vivavata ni uva mante vairo.

¹⁴ Ne Ihura vainti vaiha nariara nariara muntuka vateha kogemake nariara nariara uva mantaata.

Ne Karaitira vataake vohaa variakara mintima turo: Ni muntukavano paru i vaira variate, turo.

2 PITAA

Pitaava vo qara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi aitarovaro Pitaava maa uvara qara ruva tora. Ihura vaiinti nahenti koqemake vira uva iriqi viha kia una maara tivau vaiintika uva iriate tiro, Pitaava maa qarara vikaini vara kora.

¹ Te Saimoni Pitaaka. Ihu Karaitiva ti noraiqama kero tititaimanta te vira vakaaka tivaqi viha vira kaiqa vaiinti vaunara. Te niara irihama maa uvara qara ntuva nimite.

Tinavu Variqa Ihu Karaitiva tinavu tivitaarira vaiintiva, viva tinavu avuqavuqama timitairara ti, ne tinavu aanante koqe vakaaka uritarakero vai vakaakara iriqi vi variara.

² Ne Kotira okaravata, Nora Vaiinti Ihura okaravata, kankomake iriakara ti, Kotiva ni koqema nimitaharo aaqurihama nimite vairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata.

Kotiva tinavu nai kaama tairara tura

³ Kotira kempukavano Karaitiraqi vaivaro Karaitiva tinavuara vika vi kempukaraqohai kia qora kaiqa vararaiti, Kotira kaiqa vara amiteha koqemake variqi vuata tiro, tinavu kempukaiqama timitaimanta vaunara.

Kotiva tinavuara nai mpeqa okaravano takuqi vaira tave, nai koqe okararavata kankomake tavaate tiro, tinavu haarama taira.

⁴ Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tinavuni nora uva voqaraa uva tivakero vatairara ti, tenavu vi uvara iriqi vihama, kia vataihainaa haikara muntuka ntuvaqi viha vaaquqama viraiti, Kotiva koqema kero variqiro vinan-temake, variqi virera.

⁵ Ne vi uvara iriqi viha Kotirara kempukaiqamake iriqi viha koqe kaiqaqi varareka autiha variata. Ne koqe kaiqa vareha koqe okara, vo okara vo okara kankomake tavareka autiha variata.

⁶ Ne koqe okara tavamaqi viha ne nenta vaataqohai qora kaiqa varaarorave tivakeha nenta vaataqaa koqemake raqikiqi viha variata. Ne mintiaqi viha kia popoharaiti, kempukaiqaake Kotira aaraqaa nuvaqi vuata. Ne mintiaqi viha Kotira voqaantemake vaireka autiha variata. ⁷ Ne mintiaqi viha nenta kena vaiinti nahenti koqema nimitaqi vuata. Ne mintiaqi viha nariara nariara muntuka vateha variata.

⁸ Ne mintiaqi vivera, ni kaiqavano kia qumina kaiqa vairaitiro, koqe kaiqagai vairamanta ne tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira okara kankomake tavamaqi vivara.

⁹ Vaiinti vovano kia mintiaqiro vi vaiva, vi vaiintiva avu qimpavi vaiintira voqaara vaiharo kia Kotira uva okara kankomakero tave vaira. Vi vaiintiva Karaitiva haaru viva qora kaiqa varo uvara nunka amitairara kia iriraitiro, qumimaqama keharo vairo.

¹⁰ Ti qata vakaa, Kotiva ni naarama kero nai kaama tai uvava quqaa vivau variarire ti, ne Kotira kaiqa voqavata varaqi vuata. Ne mintiaqi viha kia hampi aaraqaa vivera, ¹¹ ne tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timitaarirava raqiki vaina vatukaraqiki ekaa enta homa qaqi variqi vivara.

¹² Ne quqaa uva kempukaiqamake iriqi vi variara, te virara irunarave. Ho te qaqiqai ne vi uvara iriqi vuata tivaqi virera. ¹³ Te qaqi variqi vuaina entara homa vi uvara qaiqaa qaiqaavata ni tiva nimiqi vuariravama varianaro.

¹⁴ Ti vaatavano haraara naavu voqaarama vairo. Inaaraqa varikema tenta vaata maini ke naaruvaini virera. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva vataini vaiharo te qutu vuaina okarara vutukeroma tiva timimanta irunarave.

¹⁵ Te qutu vuaina entaraqaahai ne kia ti uva tauru karaiti, koqemake iriqi vuata ti, te qaiqaa qaiqaavata ni tiva nimiqi virerave.

Karaitira mpeqa okaravano ataa i vairara tura

¹⁶ Tinavu Noravano Ihu Karaitiva mpeqavano tuvuainarara ni tiva nimiha kia tenavu tentanavu irike vuri/uri uva ni tiva nimiraiti, tenavu tentanavu tivuqohai Karaitira mpeqa okara tavaavaunara, virara ni tiva nimi variavaunara.

¹⁷ Karaitira Qova uritarakero naaruvaini ataa i vainaini mpeqavano vaiva, Kotiva nai Maaqu Ihura ataama amiteharo vira autu noraiqamakero tiharo, Maara ti Maaquma vaivo. Ti muntukavano virara voqavata vaimanta te virara quahehama vauro, tura. ¹⁸ Haaru Kotiva minti tumanta tenavu vi entara Kotiva vau aiqinaraqaa Ihura vataake vaiha Kotiva naaruvaihairo tu uvara iriavaunara.

¹⁹ Tenavu vi haikara vi haikara tavaavaunarara ti, tenavu paropeti vaiintinavu haaru tivato uvarara quqaa uvaqaima vaivo ti vaunara. Nevata vi uvarara noraiqaake iriqi vivera, ne homa vaivara. Ovavano konkiraqi itaqiro viviro aatitare ivaro vaahoquravano itaintemakero, Ihura uvavano ni muntukaqi ataama nimite varianaro.

²⁰ Ne paropeti vaiintinavu tivato uvara irihama maa uvara naane kankomake iriha variata: Paropeti vaiintivano qara

ntuvato uvava vukuqi vaira, hauri vaiinti vovano nai irikero tiharo, Vi uvara okara minti mintimama vaivo, tiantora.

²¹ Kia paropeti vaiintinavu nái irikevauve vi uvara vi uvara tura. Kotira Maraqravano paropeti vaiintinavu kahaqama nimite vaumantara ti, vika Kotira uva tiva qo-qaiqamake vaura.

2

Una paropeti vaiintinavuara tura

¹ Haaru una paropeti vaiinti vonavu vaiinti nahenti avutaini vauntemake, maa entaravata una uva maara ti vaika ni avutaini qovaramavi vaivara. Vinavuka evaara qovaramavi vaiha una uva maara tiva nimi vaiva vaiinti nahenti qoraiqama nimitaanaro. Noravano Ihuva vinavuka qaqini kuvantu nimitaira viravata vinavuka qoririma kevarave. Vira kaara vinavuka vehi autuviva vaakama qovaraiqianaro.

² Vinavuka kaurira kaiqa varaqi vi vaimanta airi vaiinti nahenti vinavuka avataqi vi vaimanta vaiinti nahenti vonavu vika qora kaiqa tave tiha, Oho, Karaitira uva iri varia arara qora aaraqaima vaivo, tivara.

³ Una uva maara ti vaika, vinavuka unaqaraiqamakeha ni monu varareka auti vaiha nái irike ni una uva tiva nimivara. Kotiva haaru minti vau vaiintikara uva vateharo ko tiva taiqakorara tiro, vinavuka vehi autu kaarirava kia vaitaraitiro, qaqi ani vairo.

⁴ Haaru *enseli* vonavu Kotira uva raqakovaro Kotiva kia vika vehakuma nimitaraitiro, vika nái qora kaiqa varora kaara nora iha iteharo konkiraiqi vairaqi vara vaavi aqkora. Vika mini rumpa tomanta vaiha Kotiva ko tiaina entara vekama variara.

⁵ Haaru vetanto enta vau vaiinti nahentika Kotirara kia irura kaara Kotiva kia vika vehakuma nimitaraitiro, viva tuvaro huvura namarivano vika ekaa vehi autukora. Vi entara Noaava avuqavu ni vai okarara vaiinti nahenti tiva nimi vaurara tiro, Kotiva viravata vira navunaaka 7navuvata vehakuma nimitomanta ho vaura. (Okara 6-9)

⁶ Haaru Sodomiqi vaukavata Gomoraqi vaukavata vaaqu kaiqa vare vaura kaara Kotiva vi vatukatanta ihaqohairo tatoqa taiqa kovaro karampaavanoqai vaura. Naantiara Kotirara kia iri vaiinti nahentika taiqa kaaina okarara tinavuaravata kankomake iriate tiro, Kotiva vika mintima kero taiqakora.

⁷ Kotiva vi vatukatanta vehi autukareva iharo viva Rotiraqai ruaruama amitora. Rotiva koqe vaiintivano Sodomiqi variqiro viharo tavomanta viraqi vau vaiintika vo uva vo

uva raqakeha hampi qaramaқи ni vauvaro Rotira muntukavano qoraiquvaro vaura.

⁸ Rotiva koqe vaiintivano vaiharo vo enta vo enta vi vatanaaka hampata variqiro viharo vika vaaqu kaiqa vare vaura nai avuqohairovata nai aatoqohairovata iri tavovaro vira muntukavano qoraiquvaro vaura.

⁹ Haaru Kotiva mintiaqiro vurara ti, tenavu kankomake iruraro Kotiva koqe vaiinti vika maaraqihairo qaқи ruaruama nimateharo qora vaiinti vika ntaihamake vaivama vairo. Kotiva qora kaiqa vare variaka qaқи totaқи viro, naantiara *ko* tiaina entaraqaa vika *ko* tiva taiqa kaanaro.

¹⁰ Vaiinti vonavu Kotira uva kia iriraiti, vora uvavata kia iriraiti, vika nái antuqavano vare vai kaiqaraqai varaқи viha vaaqu kaiqaқai vare variavaro vira kaara Kotiva vikaqaa nora uvama vataanaro.

Te una uva maara ti varia vaiintika okarara tirera. Vika nariaraqai noraiqaake iriqi viha, kia nora vaiinti vevaaraini vairaiti, vikara gumina vaiintive tivakeha vika kia qetaraiti, *enselin* avuaravata qora uvaқai ti variara.

¹¹ Vika minti ti variamanta, *enseli* vika vi vaiintika uri aatarake nora kempuka vataaka vaihavata, vika Kotira avuqaa vaiha tiha, Hauri tenavu vokiakaqaa uva vataariraro vika nutuvano vataini qiantorave, ti variara.

¹² *Enseli* vika minti ti variamanta una uva maara ti varia vaiintika kia kankomake iri varia haikarara qora uvaқai ti variara. Vika qaakau quara vairi voqaraa kia avu aatovata iriraiti, vika nái antuqaqai avataқи vi variara. Qaakau quara vairi arukentema kero, naantiara vi vaiintikavata aru taiqa kaanarove.

¹³ Vi vaiintika nai kenauka qoraiqama nimate variantema kero, naantiara Kotiva vika náivata qoraiqama nimitaanaro. Vaiinti nahenti kuariqaa ruvaqumavi vaiha ovata ne variamanta vi vaiintika airi karavata iha namarivata neha tiha, Maantimake namaқи viha quaha quaha iha vairerave, ti variara. Vika mintimake ni hampata vaiha, nai una kaiqa vare variarara quaha quahamaқи viha kaurira haika ni nimi variara.

¹⁴ Vi vaiintika vo enta vo enta vokiaka naatavarara avu auti vaiha vika hampata nireka auti variara. Mintiaқи viha vika qora kaiqa kia qaқira karaiti, qaқиқai vare variara. Vi vaiintika uqerara vaiinti nahenti mintamaқи vi variamanta vi vaiinti nahentika vaaquqama vi variara. Vora airairara muntuka nti vai okarara vika vi okarara anomake tave variakama variara. Vika mintiaқи vi variara kaara Kotiva vikara vaaquqama vikama variavo, tiro.

¹⁵ Vi vaiintika koqe aara avuqavu ni varia aarara qaқirake hampi aaraqaaқai ni variara. Haaru vetanto entaqaa

Beora maaqu Balaamiva hampi aaraqaa ni vauntemake, vi vaiintikavata vohaa vi aararaqai nireka auti variara. Balaamiva monu varaainaraqai iriharo vaaqu kaiqa varareva auti vauvaro ¹⁶ viraqaahairo vira *donkivano* kia uvavata ti vauva, vi entara vaiintivano uva tuntema kero, uva tiharo vira atuvaro Balaamiva vaaqu kaiqa varare ura qaqira kero kia varorave.

(*Kaarantura 22:25*)

¹⁷ Una uva maara ti varia vaiintika vika nana haika voqaarae variavo? Vi vaiintika ruvu namarivano aaha-rauqama vira voqaara variavo. Nora uvaivano utiharo tonavu raaquta varero vi ani intemake, vi vaiintika variavo. Oho, anomakero konkira ari vai vatukara Kotiva vikaini qeramakero nimitaira.

¹⁸ Vi vaiintika nái mahuta tivaqi viha qumina uvaqai ti variara. Vi vaiintika vaiinti nahenti hampi kaiqa qaquirake koqe aaraqaa vireka auti variakara tiha, Ne homa nai muara autu amite nai muara autu amite ivarave, tivakeha vinavuka vi vaiinti nahentika kuntama vare vi variamanta vika qaiqaa hampi kaiqa vareha qoraiqamavi variara.

¹⁹ Vi vaiintika tiha, Tinavu uvavano ni kuvantu nimitaira ne homa variqi vivarave, ti variavarovata, vika qora kaiqavano nái rumpa taimanta variara. Nana nana qora kaiqavano vaiinti vo ravaaqavu kairaro vi vaiintiva vi kaiqaraqai varaqiro virera, vi kaiqava vira anomakero ravaaqavuma kaanaro.

²⁰ Qora kaiqavano tinavu rumpa taimanta vauraro Ihu Karaitiva tinavu Noravano tinavu kuvantu kaimanta tenavu ho qaqini vaunara. Vovano Ihura uva iriro kuvantu viro variqiro viro, viraqaahairo qaquirakero qaiqaa qora kaiqa varaqi virera, qora kaiqavano vira anomakero ravaaqavu kaanaro.

²¹ Vaiinti vonavu avuqavu ni varia okarara avataqi vi, viraqaahai vi uvara takuqi vai uvara qaquirake qoririma kaivera, te vi vaiintikara oho tiva nimitararave. Koqemama vi vaiintika avuniqamake vi uvara kia iraiti, qaqi variataara.

²² Vi vaiintikara maa uvava mintima tiro:

Vairivano vuru vihikero, qaiqaa anirantero nai vuru vihitaira ne vairave, tura.

Qaiqaavata vo uvavano mintima tiro:

Quara hiqama taava qaiqaa anirantero hora hinkora nti vairave, tura. (*Uva Maara Koqera 26:11*)

„Vaiintivano qora aara qaqira kero qaiqaa anirantero qora aaraqaa vuaina okarara mintimama vairo.“

3

Karaitiva qaiqaa orurantero tuvuainarara tura

¹ Ti vaiinti nahentivauvo, te hoqare qara vo ni nimitema, qaiqaa maa vo qaravata ni nimite vauro. Ne ti qara taaraqanta kaara riha, koqe uvaqai nenta aatoqi iriqi vuate ti, te qara ruva nimitaunara.

² Haaru Paropeti vaiintinavu Kotira uva qoqaiqamake vau uvarara iritaate ti, te ni qara ruva nimitaunara.

Tinavu kuvantu kai vaiintiva Noravano tinavu nai no-raiqamako vaiintikara mintimake variqi vuate tu uvara, tenavu vi uvara ni tiva nimiavaunara. Ne vi uvaravata kia qaqira karaiti, qaqi iriqi vuate ti, te maa uvara ni qara ruva nimitaunara.

³ Avuniqamake ne maa uvara iritaata: Naantiara ekaara enta aumanto vaira airi vaiinti qovaramavi vaiha vika nai qora kaiqa varaataa inaraqai varaqi viha, ni naaraihama nimitevarave.

⁴ Vika ni naaraihama nimiteha mintima tivara: Naantiara te orurante qaiqaa vatani tuvirerave tu vaiintiva tantoe vaivo? Tinavu kaivaqaukavara variqi vi, vuru qutuvu entaraqaahairo maa entaravata ekaa haikavano vohaa qaramakero variqiro vi vaimantama vauro. Tota maa vatara autukero vatoraqaahairo mintiaqiro vi vaimantama vauro, tivara.

⁵ Vi vaiintika minti tihama Kotiva maa vatara autukero vato uvara, vi uvara kia irireka auti vaihama minti tivara. Haaru Kotiva tuvaro naaruvavanovata vatavanovata qovarama vura. Vi entara namarivano ekaa vata mantaqqa kero vauvaro Kotiva tuvaro namariqihairo vatavano qaqini qovarama viro vauvaro namarivano vata ututuma kero vaura. ⁶ Vira naantiara Kotiva vatani vauka namariqohairo ruqutu vehiqama kora.

⁷ Naantiaravata Kotiva qaiqaa tiraro ihavano naaruvavata maa vataravata tatoqa taiqa kaanaro. Maa entara Kotiva nai naantiara *ko* tiaina entarara iriharoma naaruvagaavata vataqaavata raqikiqiro vi vairaro vi entava qovariqiraro Kotiva qora vaiinti nahenti vika *ko* tiva taiqakero, viraqaa-hairo viva vika vehi autu taiqakero naaruvavata vatavata ihaqohairo tatoqa taiqa kaanaro.

⁸ Ti vaiinti nahentivauvo, maa uvara tauru kevara: Noravano Kotiva 1,000 ihiaara ti tivuqaa vaireva, vohaa enta voqaarama vaivo ti vaira. Viva vohaa entara 1,000 ihi voqaarama vaivo ti vaira. ⁹ Haaru Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero te mintirerave tu entaraqaahairo airi ihi aitare vaurara hauri ne virara tiha, Ike, Kotiva qakoma kero mintianarove, tivora. Kotiva ekaa vaiinti nahentiqihairo vonkuvano kakakima vuantorave. Vika ekaa qora aara qaqira kaate tiro, viva qakomakero *ko* tireva auti vairo.

Naaruvavata vatavata taiqa vuainarara tura

¹⁰ Muara vaiintivano evaara aninantema kero, Noravano tuvuaina entava qovaraiqianaro. Vi entaraqaa naaruvavano noraiqamakero karara tivakeharo tuqaakama viraro, ihavano ekaa vataini vaina haikara ita vuru taiqa kairaro maa vatavavata, ekaa viraqaa vaira haikavavata, kia qaiqaa-vata varianaro.

¹¹⁻¹² Vi haikava vi haikava mintimakero taiqa vuainarara ti, ike, ne maa entara nantimake variqi vihae vaivara? Ne Kotira entara vekaiqiha kia qora kaiqavata vararaiti, koqemake variqi viha Kotirara noraiqaake iriqi vi vaivama vairo. Ne mintiaqi vi vaivaro vi entava vaakama qovaraiqiarire. Vi entava qovaraiqama viraro ihavano naaruva tatoqa taiqa kairaro vataini vaira haikavavata, naaruvaini vaira haikavavata iteharo ravita viro taiqa vuanaro.

¹³ Mintiaqiro vi viraqe tenavu Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivato uvava vivau variainara vekama vairara. Vi entaraqaa tenavu qaraaka naaruvavanovata, qaraaka vatanovata, qovaraiqiainara vira tavehama quaheha vairara. Avuqavu ni vai vaiinti nahentika virara tiha, Tinavu maqa tanaravema, tivara.

¹⁴ Ti vaiinti nahentivauvo, vi entara veka vaihama, Kotiva niara kia qora kaiqa vare variakave, koqe vaiinti nahentiqi variavo tivakero ni paruma nimitaarire ti, ne maa entara koqemake variqi vuata.

¹⁵ Tinavu Noravano qakoma kero tuvuainarara mintimake iriteha variata: Viva qakoma kero tuvireva iharo airi vaiinti nahenti nai qora kaiqa varera qaqira kaiqe vika ntitaaare tivakeharoma viva kia vaaka tuvivo, tiata. Kotiva tinavu qata vakaa Porura kahaquvaro vivavata minti tivakero koqe uva qara ntuvakero ni tiva nimura.

¹⁶ Poruva vi uvara okarara tireva viva vo qara vo qaraq minti ti vaira. Viva qara ntuvate vai uvara hini uvavano nora uva vaimantara ti, vaiinti vonavu, kia koqe avu aato vatauka, vi uvara okara kia kankomake iriraiti, hampiqaakeha ti variara.

Vi vaiintinavuka kia vohaa uva iriraiti, vika vo uva vo uva iri variakara ti, vika Porura uvavata, Kotira vukuqi vo uva vo qara ruva toravata, kia kankomake iriraiti, vi uvara okaravata hampiqaakeha ti variara. Vika minti ti variara kaara nai hampiqaamavi taiqa vivara.

¹⁷ Ho ti vaiinti nahentivauvo, ne vi vaiintika okara kankomake tave variarara ti, ne rauriha variata. Kotira uva kia iri varia vaiintika hauri hampi uva tivaqi viha ni kuntama vare hampi aaraqaa vivorave ti, ne Kotira aaraqaa kempukaiqake variqi vuata.

¹⁸ Ihu Karaitiva tinavu Noravano tinavu kuvantu kaivama vairo. Viva ni aaqurihama nimateharo koqema nimitaqi viramanta ne vira vaintaira vaiha vira okarara voqavata kankomake iriqi viha noruqamaqi vuata.

Aniqenavu vatevata, ekaa entavata, vira autu noraiqamake tuaheraqi vuare. Quqaave.

1 IONI

Ioniva avuniqamakeru qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Ihu Karaitiva quqaa vaiintiqama viro vataini variqiro vu okarara iriate tiro, Ioniva vi uvaravata, Kotirara muntuka vate okararavata, tiva nimiharo qara ruva tora.

Ioniva Ihu Karaitirara tu uvara

¹ Nai tota entaqaahairo qaqi variqiro vi vau vaiintira, tenavu vi vaiintirara ni tiva nimirera. Tenavu vi vaiintira tentanavu avuqohai tave, viva uva turavata iriavaunara. Tenavu vira tavamaqi viha tentanavu kauquqohai vira utu varaavaunara. Tenavu tavauraro viva tivato uvaraqaahairo ekaa haikavano variqiro viharo qaqi variqiro vi vaira.

² Qaqi variqiro vi varia okarava viraqi vaivaro viva tinavu tivuqaa govarama viro vaimanta tenavu tavaunara. Tenavu vira tavaunarara ti, niara mintima ti: Ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva, tinavu Qokantiro variqiro viro, maa vataraqaa govarama vumanta tenavu vira tavaunararama turo.

³ Tenavu vira Qoravata vira Maaqu Ihu Karaitiravatamake vohaaraqi koqemake vaiha variqi vi vaunara. Nevata vohaa qaramake tinavu hampata vohaaraqi koqemake vaiha variqi vuete ti, tenavu vira tave, vira uvavata iriavaunara ni tiva nimi vaunara. ⁴ Ne tinavu hampata anomake quahaate ti, tenavu maa uvara qara ruva nimate vaunara.

Ovaqaa nuate tura

⁵ Tenavu maa uvara Karaitiva tinavu tiva timi uvara nivata tiva nimirera: Kotiva vaireva, ovavano vaivaro kia konkira ariva voqavanovata viraqi vaira. ⁶ Tenavu konkiraiqi vaina aararaqaa ni vaiha tiha, Tenavu Kotira hampata koqemake vohaa variqi vi vauro, tiarera, tinavu uvavanovata tenavu kaiqa varaariravavata, unaqaima varianaro.

⁷ Kotiva ovaqaa vaintemake tenavuvata ovaqaa vaiha nuarera, quqaama tenavu vohaaraqi vaiha nariara nariara koqema nimitaqi viha variqi vuariraro Kotira Maaqu Ihura naarevano tenavu qora kaiqa varaaina uvara nunkakero hiqama timitaqiro vuanaro.

⁸ Tenavu tiha, Kia tenavu qora kaiqa vare vaunarave, tiarera, tenavu tentanavu unahaa tiariraro kia quqaa uvavanovata tinavuqi varianaro.

⁹ Tenavu tentanavu qora kaiqa vare variaina uvara qoqaa tiva govarama kaarera, Kotiva tinavu avuqavuqama timite

vaiva, viva nai tivataira avateharo, quqaama tinavu qora kaiqa uva nunka timiteharo tinavu avu aato hiqama timitaqiro vuanaro.

¹⁰ [Kotiva ekaa vaiinti nahentiara qora kaiqa vare variakave ti vairara ti,] tenavu tiha, Kia qora kaiqa vare vaunarave, tiarera, tenavu minti tivakeha Kotirara viva una uva ti vaivave tiariraro Kotira uvavano kiama tinavuqi varianaro.

2

Ihuva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo tura

¹ Ti vaintivaravauvo, ne kia qora kaiqa varaate ti, te maa uvara qara ri vai. Tinavuuqihairo vaiinti vovano qora kaiqa varairera, Ihu Karaitiva avuqavu ni vaiva, viva Kotira nai Qora aaqanto vaiharo vi vaiintirara iriharo, nai Qorara mpo ike tiraro [vi vaiintira uva nunkama amitaarira]. ² Kotiva tinavuara qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, Ihuva tinavuara iriharo qutu vura. Ihuva kia tenavu qora kaiqa vare vaunararaqai iriharo qutu viraitiro, viva ekaa maa vataraqaa variaka qora kaiqaravata iriharo qutu vura.

³ Tenavu Karaitiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu homa vira vaintima vauro tirara, ⁴ Vovano Karaitiva tivatai uvara kia iriqiro viraitiro, te vira vaintima vauro tirera, vi vaiintiva una uva ti vai vaiintiva vairaro kia quqaa uvavanovata vi vaiintiraqi varianaro.

⁵ Karaitira uva iriqiro vi vai vaiintiva vaireva, quqaa Kotirara muntuka vate vai vaiintivama vairo. Maantimake tenavu Karaitikanti vohaa variqi vuaina okarara kankomake irirara: ⁶ Tenavu Karaitiva ni vauntemake nuarera, tenavu homa tiha, Tenavu Karaitikanti vohaa variqi vi vauraukave, tirara.

Qaraaka uva avataqi vuate tura

⁷ Ti navunaao, te maa uvara qara riha kia qaraaka uva avataqi vuateravauve turo. Te haarua uvaravatama ti vauro. Ne haaru hoqaramake Ihurara quqaave tu entara vi uvara irura. [Kotiva haaru tiharo nariara nariara muntuka vataate tu uvara ne vi uvara irura.]

⁸ Vate te qaiqaa vi uvara qaraaka uva voqaantemake, qara ntuvake ni tiva nimirera. Karaitiva vi uvara iriqiro viharo niara noraiqaakero muntuka vatora. Nevata vi uvara iriha, nariara nariara muntuka vateha variarara ti, ne konkiraiqiraqi ni varia entava taiqa vivaro ova tanava ite vai entava qovaramaviro vairo.

⁹ Vaiinti vovano nai kena vaiinti iri qoraiqama amite vaiva tiharo, Te ovaqaa ni vauraukave tirera, viva qaqiqai konkiraiqi ni vaivama varianaro.

¹⁰ Vaiinti vovano nai kena vaiintiara muntuka vateharo ni vaiva, vi vaiintiva ovaqaa ni vaivaro vira kaiqaqaahairo kia vovano qora kaiqa varero hiqintuanaro.

¹¹ Vaiinti vovano nai kena vaiinti iri qoraiqama amite vaiva, vi vaiintiva konkiraqi niharo konkiraiqi aararaqaa nuvaqiro vi vairo. Konkiraiqiva vira avu qimpa kaivarora tiro, vi vaiintiva nai vuaina aarara kia ho tavaraitiro, hampi vi vaira.

¹² Ti vaintivaravauvo, Kotiva Karaitira kaiqarao tiro, viva ne qora kaiqa vare varia uvara nunka nimitairara ti, te ni qara nimate vauro.

¹³ Ne vainti qokavaravauvo, totaa entaqaahairo qaqi variqiro vi vau vaiintira ne vi vaiintirara kankomake iriarara ti, te nivata qara nimate vauro. Ne quvaaraa vaintivauvo, ne Sataanira aatarakaarara ti, te maa qarara nivata nimate vauro.

¹⁴ Ti vaintivaravauvo, ne tinavu Qorara kankomake iriarara ti, te nivata qara nimate vauro. Ne vainti qokavaravauvo, totaa entaqaahairo qaqi variqiro vi vau vaiintira ne vi vaiintirara kankomake iriarara ti, te nivata qara nimate vauro. Ne quvaaraa vaintivauvo, ne kempukaiqaakeha variqi vi variavaro Kotira uvavano ni aato muntukaqi vaimanta ne Sataanira aatarake variarara ti, te ni qara nimate vauro.

¹⁵ Maa vataragaahainaa okaravanovata maa vataragaahainaa haikavanovata vairara, kia vi haikarara muntuka ntiramanta variata. Vaiinti vovano vataihainaa haikaraqai muntuka vatairera, vi vaiintiva tinavu Qora Kotirara kia muntuka vataanaro.

¹⁶ Vaiinti nahenti nai quaheraraqai iriqi vi vai okararave, vo haika taveha virara muntuka nti vai okararave, airi airaira vateha mahuta ti vai okararave, ekaa vi okarava vi okarava kia tinavu Qova inaihairo tuviritiro, nai vataihainaa okaraqaahairo qovaraiqi vairo.

¹⁷ Maa vatavavata, maa vataragaahainaa haikara muntuka nti vaivavata, ekaa vi haikava vi haikava taiqa viraro Kotira uva iriqiro vi vaira vaiintiva, vivaqaima ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.

Karaitira navutaarara tura

¹⁸ Ti vaintivaravauvo, ekaara entavano aumantoma ani vaivo. Ihu Karaitira vira navutaava qovaraiqianarove ti vari uvara ne iriara. Maa entara Karaitira navutaaka airitahaa qovaramavi variavera tenavu kankomake iruraro ekaara entavano aumantoma vairo.

¹⁹ Karaitira navutaaka tota tenavu Ihura uva iri vaurauka hampata variqi vi, viraqaahai vika tinavu qaqirake vuara. Vika tinavu hampata vohaa vaiinti variare tiatirio, vika maa

entara tinavu hampata vohaama variqi vuatirio. Vika tinavu qaqirake vuamantara ti, tenavu kankomake tavauramanta vika kia tinavu hampata vohaara vaiinti variara.

²⁰ Ho ne Kotira Maraḡura varaaka vaihara ti, ne ekaa Kotira uva quḡaa uva kankomake iriara.

²¹ Te kia niara tiha, Ne kia quḡaa uva kankomake iriakave, tunaravauve. Ne Kotira uva quḡaa uva kankomake iriarara ti, te maa uvara ni ḡara ruva nimite vauro. Kia Kotira uva quḡaa uvaḡaahairo una uvavano ho ḡovaraiḡianarove. Ne virara kankomake iriara.

²² Tavave una uva ti vaiya vaivo? Ihurara viva kia *Me-saiavano* vaivo ti vaiva, vi vaiintivama vairo. Vi vaiintiva minti tiharoma Ihura navutaiḡama amiteharo vira Qoravata vira Maaquvata ḡoririma amite vairo.

²³ Vaiintivano Kotira Maaqu Ihura ḡoririma amiteharo vira Qoravata ḡoririma amite vairo. Vaiinti vovano Ihurara quḡaa viva Kotira Maaquve tirava, vi vaiintiva vira Maaqu vataakero vohaa vaiharo vira Qora vataakerovata vohaama varianaro.

²⁴ Tota hoḡare avuni irito uvara ne vi uvaraḡai koḡemake iriqi vuata. Vi uvava niḡira ḡaḡi variḡiro vi vairera, ne vira Maaquvata vira Qoravata vitanta hampata vohaaraḡi variqi vivara. ²⁵ Vira Maaquvano tinavuara vika mintiaḡi viha ekaa enta ḡaḡi variqi vuata tiro, nai kauqu aiḡiḡaa aḡukero tivatora.

²⁶ Vaiinti vonavu ni kuntama vare ḡora aaraḡaa vuru kareka auti variakara irihama, te maa uvara ni ḡara ruva nimite.

²⁷ Ho ne Kotira Maraḡura varaakama variara. Kotira Maraḡuravano ni muntukaḡi vaiharo ni numiḡe vairara tiro, ḡumina vovano Kotira okarara ni numiḡaantora. Kotira Maraḡuravano ekaa vo okara vo okara ni numiḡeharo kia una uvavata ni tiva nimiraitiro, quḡaa uvaḡai ni tiva nimi vaira. Kotira Maraḡuravano ni tiva nimi vai uvara iriqi viha, Karaitira vataake vohaa variqi vuata.

²⁸ Ti vaintivaravauvo, Karaitira vataake vohaa variqi viha variata. Tenavu mintiake variqi vi variariraro naantiara Karaitiva ḡovaraiḡina entara tenavu kia ḡetake kauriraiti, vira avuḡaa muntuka ḡihaaḡama kema vairara.

²⁹ Karaitiva kia ḡora kaiḡavata vararaitiro, avuḡavu ni vai okarara, ne virara kankomake iriakara ti, ne tavaivaro vo vaiintivano Karaitira voḡaantema kero avuḡavu ni vairera, ne homa vi vaiintirara Kotira vaintive tivara.

3

Tenavu Kotira vaintima vauro tura

¹ Ike, nantuma keroe Kotira muntukavano tinavuara vaivo? Kotiva tinavu Qova tinavuara voqamakero muntuka vateharora tiro, viva tinavuara ne ti vaintairama variavo ti vaira. Quqaama tenavu vira vaintairama vai. Vataihainaa okarara iri varia vaiinti nahentika Kotirara kia kankomake iri variarara ti, vika tinavu okararavata kia kankomake iri variara.

² Ti navunaa, vate tenavu Kotira vaintairama vai. Naantiara tenavu nana vaiinti voqaarae vairara? Kia tenavu vi okarara kankomake iriraiti, maa uvaraqai kankomake irunara: Naantiara Karaitiva qovarama vina entara tenavu vira anomake tavaainarara ti, tenavu vira voqaantemake vairera. ³ Ekaa vaiinti nahenti vi entara vekaiqiha variaka, qora kaiqa varaarave ti, Karaitiva koqema kero nintemake, vikavata koqemake nireka autiha variara.

⁴ Ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vare variaka, vika Kotiva tivatai uvara raqake variara. Kotiva tivatai uvara raqake vaiva, vivama qora kaiqa vare vaira.

⁵ Ne kankomake iriavaro Karaitiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitareva qovarama vura. Karaitiva kia qora kaiqavata vare vaivama vairo.

⁶ Vikantiro variqiro vuarirava kia qora kaiqavata varaqiro vuanaro. Qora kaiqa varaqiro vi vai vaiintiva, viva kia Karaitira tavaraitiro, vira okararavata kia kankoma kero iri vaira.

⁷ Mpo, ti vaintivaravauvo, kia qaqi kaivaro vovano ni kuntama varero hampi aaraqaa vuarire. Vaiinti vovano avuqavu kaiqa vare vai vaiintiva, vi vaiintiva avuqavu ni vai vaiintiayama vairo. Vi vaiintiva Karaitiva nintema kero avuqavu ni vaivama vairo.

⁸ Sataaniva hoqare entaqaahairo qora kaiqaqai varaqiro vi vairara tiro, qora kaiqa vare vai vaiintiva Sataanira vaintima vairo. Kotira Maaquvano Sataanira vaaqu kaiqa ekaara vehi autukareva maa vataraqaa qovarama vura.

⁹ Vaiintivano Kotira vainti vaivaro Kotira avu aatovano vi vaintiraqi vaivarora tiro, vi vaiintiva kia ho vaaqu kaiqa varaqiro vuanaro. Kotiva vira Qova vaivarora tiro, vi vaiintiva kia ho vaaqu kaiqa varaqiro vuanaro.

¹⁰ Tenavu nantiakee vi vaiintiva Kotira vainti vaivo, vi vaiintiva Sataanira vainti vaivo, tirara? Maantimakema tenavu vira viraaqamake tavarara: Kia avuqavu kaiqa varaqiro vuariravave, kia nai kena vaiintiara muntuka vataariravave, minti variaka kiama Kotira vainti vaivarave tirara.

Nariara nariara muntuka vataate tura

¹¹ Ne tota hoqare iru uvava, vi uvava tinavuara mintima tiro: Ne nenta kenaukara muntuka vateha variate, tura.

¹² Tenavu haarua vaiinti Kenira aanaraarora. Vi vaiintiva Sataanira vainti vaiharo nai qata arukora. Nana kaarae Keniva nai qata arukorave? Maa haikara kaarave: Kenira kaiqavano qora kaiqa vauvaro vira qata kaiqavano koqe kaiqa vaura kaara viva nai qata arukora.

¹³ Ti qata vakaa, Kenira aanare vataihainaa okara iri variaka ni navutaiqama nimate vaivera, kia ne virara ravuku vuata.

¹⁴ Tenavu tentanavu kena vaiintiarra muntuka vate vau-narara ti, tenavu kia ekaara qutu vuarirauka vairaiti, tenavu ekaa enta qaqi variqi vi variariraukama vai. Nai kena vai-intiarra iri qoraiqama amite vaiva, ekaara qutu vuariravama vairo.

¹⁵ Nai kena vaiintiarra iri qoraiqama amite vaiva, viva vora aruke vai vaiintira voqaarama vairo. Ne kankomake iriarave. Vora aruke vaiva, vi vaiintiva kia ekaa enta qaqi variqi vuariravama vairo.

¹⁶ Ihuva tinavuara iriharo qutu vuataa ivaro qutu vurara ti, tenavu vira muntukavano tinavuara vairara kankoma irunara. Ihuva mintirara ti, tenavuvata vira aanare tentanavu kenaukara iriha qutu vuataa iraqe qutu vuariravama vairo.

¹⁷ Vaiinti vovano airi airaira vate vairava tavairaro vira kena vaiinti vovano kia ho karave airairave vatairava vairaro virara kia aaqurihama amitairera, nantiakeroe vi vaiintiva ti muntukavano Kotirara vaivo tianaro?

¹⁸ Ti vaintivaravauvo, tenavu kia tentanavu kena vaiinti kahaqiraiti, qumina noqihai tiha, Ti muntukavano ti kena vaiintiarra vaivo, tiarora. Tenavu tentanavu kena vaiinti kaiqa vara nimateha, viraqaahai tinavu muntukavano vikara vaivo tiarirava homa varianaro.

¹⁹ Tenavu tentanavu kena vaiinti kahaqama nimitaqi vuarera, tenavu tentanavu quqaa okaraqaa variqi vuainarara kankomake iri, naantiara tenavu Kotira avuqaa vaiha kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake vairara.

²⁰ Tinavu muntukavano tinavuqaa uva vatero tiharo, Ne kiana Kotira vainti variavo, tirera, Kotiva tinavu avu aato muntuka aatara kero ekaa haika tave vaiva, „viva tinavuara ne ti vaintima variavo tianaro„.

²¹ Mpo, ti navunaao, tinavu muntukavano kia tinavuqaa uva vatairera, tenavu kia qetaraiti, Kotira avuqaa vaiha muntuka qihaaqama kema vairara.

²² Tenavu viva tivatai uvara iriqi viha Kotira antuqavano vai kaiqara varaqi vuarera, tenavu nana nana haikarae Kotira iraariraro viva vi haikara homa tinavu timianaro.

²³ Kotiva tivatai uvava maantimama vairo: Ne Ihu Karaitirara quqaama viva Kotira Maaquve tivakehama virara kempukaiqaake iriqi vuata. Ihu Karaitiva niara ne nariara

nariara muntuka vateha variate ti uvara, vi uvara iriqi vuate, tura.

²⁴ Vaiinti vovano Kotira uva avataqiro ni vaiva, vi vaiintiva Kotira vataakero vohaa variqiro vi vaivaro Kotiva vi vaiintira vataakero vohaa variqiro vi vaira.

Kotiva nai Maraḡura tinavu timirara ti, tenavu homa tiha, Kotiva tinavu hampata vohaa variqiro vi vaimanta vaunarave, tirara.

4

Ne vaanavano tina uvarara Kotira uvave tivorave tura

¹ Mpo, ti navunao, una vaiinti airitahaa vo vata vo vatani niha tiha, Te paropeti vaiintivanove, ti variara. Vaiinti vovano anirero niara minti tirera, hauri vira uvara vaaka quḡaave tivora. Ne vira kaiḡa avatamake tavaata. Kotira Maraḡuravanoe vira kahaḡi vaivaroe viva minti tivo, vaanavanoe vira kahaḡi vaivaroe viva minti ti vaivo, tiata.

² Ne Kotira Maraḡuravano ti vaina uvara maantimakema kankomake irivara. Ne vaiinti vo avateha tavaivaro viva tiharo, Quḡaama Ihu Karaitiva Kotiva inaihairo tuvuntero vaiintiqama vurave, tirera, ne virarama tiha, Quḡaama Kotira Maraḡuravano vi vaiintira kahaḡi vaivaro vi uvara ti vaivo, tiata.

³ Ne vo vaiinti avateha tavaivaro viva Ihura okarara una uvave tirera, ne vi vaiintirara mintima tiata: Kotira Maraḡuravano kia vira kahaḡi vaivaro viva una uvaḡaima ti vaivo. Vaanavano Sataaniva vainaihairo vi vaiintira uva qovaraigamake vaivo, tiata. Karaitira navutaigama amite vai okarava aniainarara ne virara iriara. Vate maa entara una vaiintinavu Karaitira navutaaka vaakama qovaramavi Sataanira uva ti variara.

⁴ Mpo, ti vaintivaravauvo, ne Kotiva ikama variavo. Kotira Maraḡuravano ni muntukaḡi vaiva, viva mpeḡavano vaiharo vaanavano kahaḡi vaimanta una uva ti varia vaiintika naatara kairara ti, nevata vi vaiintika naatara kaarave.

⁵ Vokiaka maa vataragaahainaa uva okaraḡai iriqi vi variakara ti, vinavuka vi okaraḡai vaiinti nahenti tiva nimi variamanta vika aato nimiha vinavuka uva avataḡi vi variara.

⁶ Tenavu kia vinavuka voḡaantemake vairaiti, tenavu Kotiva ikama vaunara. Maantima kehama tenavu vo vaiinti vo vaiinti uva iriha, rairakeha tiha, Vi vaiintiva Kotira vaintive, maa vaiintiva kia Kotira vaintive, tirara. Kotira okara irireka auti variaka, vika tinavu uva irivara. Kia Kotira okara irireka auti variaka, vika kia tinavu uvavata irivara.

Kotira muntukavano vairara tura

⁷ Mpo, ti navunaao, kaiqe nariara nariara muntuka vateha variari. Vi okarava Kotiva inaihairo tuvira. Vorara vorara muntuka vateharo ni vai vaiintiva, vi vaiintiva Kotira vaintima vairo. Vi vaiintiva homa Kotira okarara kankomake irunarave tianaro.

⁸ Kotiva vaireva, viva vorara vorara muntuka vate vaivama vairo. Viva minti vairara tiro, vaiinti vovano vorara vorara kia muntuka vate vairava, vi vaiintiva kيامa Kotira okarara kankomake irianaro.

⁹ Kotira muntukavano tinavuara vaira maantimakerō tinavu humiqero: Tinavuara vika ti Maaquqaahai qaqi variqi vuata tiro, Kotiva nai Maaqu vohaiqa vataini atitovaro viva tinavuara iriharo qutu vura.

¹⁰ Kotiva muntuka vate vai okarava maantimama vairo: Tenavu Kotirara kia muntuka vataavauraro vivaqai tinavuara muntuka vateharora tiro, tinavu vaaqu kaiqa varaaina uvara nunka timitaarire tiro, nai Maaqu varakovaro viva tinavuara iriharo qutu vura.

¹¹ Mpo, ti navunaao, Kotira muntukavano tinavuara mintima kero vairara ti, tenavuvata mintimakeha nariara nariara muntuka vateha variari.

¹² Kيامa vovano Kotira viri tavaiva vaivarovata, tenavu nariara nariara muntuka vateha variqi vuarera, Kotiva tinavu vataakero variqiro vi vairaro tinavu muntukavano quqaama Kotirara varianaro. ¹³ Kotiva nai Maraaura tinavu timirara ti, tenavu homa tiha, Tenavu Kotira vataake variqi vi vauraro Kotiva tinavu hampata variqiro vi vairave, tirara.

¹⁴ Tenavu vira Maaqu tentanavu avuqohai tavauraukara ti, tenavu nivata tiva nimi tiha, Tenavu vataini variari-raukara kuvantu timitaarire tiro, vira Qova nai Maaqu atitovaro tuvurave, ti vaunara.

¹⁵ Ta vaiintivae Ihurara quqaama viva Kotira Maaquvano vaivo tirera, Kotiva vi vaiintira vataakero variqiro viraro viva Kotira vataakero variqiro vuanaro.

¹⁶ Tenavu tavauraro quqaama Kotira muntukavano tinavuara vairo. Kotiva vaireva, viva vorara vorara muntuka vate vaivama vairo. Vorara vorara muntuka vateharo variqiro vi vairava, viva Kotira vataakero variqiro vi vairaro Kotiva vira vataakero variqiro vuanaro.

¹⁷ Tenavu mintiake variqi vuariraro viraqaahairo tinavu muntukavano Kotirara quqaa vairaqe tenavu maa vataraqaa vaiha Karaitiva ni vauntemake nirara. Tenavu mintimake nuvaqi vuarera, naantiara Kotiva ko tiaina entaraqaa tenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqama kehama vairara.

¹⁸ Quqaa muntuka vate vai okarava aatu ite vai okarara qaqini varake vairara tiro, Kotirara muntuka vate vairava kيامa Kotira aatu getaanaro. Kotiva nai qora kaiqa kaara ti

ruqutuantorave tiro, Kotira aatu qete vairava, vi vaiintiva kia ho quqaiqama kero Kotirara muntuka vataariravama varianaro.

¹⁹ Kotiva naane tinavuara muntuka vate vairara ti, tenavuvata nariara nariara muntuka vateha vaunara.

²⁰ Vaiinti vovano tiharo, Ti muntukavano Kotirara vaivo, tivakeharo, nai kena vaiintiara iri qoraiqama amite vairera, vi vaiintira uvavano una uvaqaima varianaro. Vaiinti vovano nai avuqohairo tavaaina vaiintirara kia muntuka vatairera, nantiakeroe viva nai avuqohairo kia ho tavainara Kotirara muntuka vataanaro?

²¹ Karaitiva tinavuniara maa uvara tivatero tiharo, Kotirara muntuka vate vairava nai kena vaiintiaravata muntuka vataarire, tura.

5

Vataihainaa okara aatara kaainarara tura

¹ Tau vaiinti nahentikae Ihurara tiha, Viva quqaama *Mesaiaavano* vaivo, ti variaka, vika Kotira vaintima vaivaro Kotiva vika Qovama varianaro. Vira Qorara muntuka vate vairava, vira vaintairaravatama muntuka vataanaro.

² Tinavu muntukavano Kotirara viraqae tenavu Kotiva tivatai uvara avataqi vuarera, tenavu homa tiha, Ti muntukavano Kotira vaintairaravata vaivo, tirara.

³ Tenavu Kotiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu homa tiha, Ti muntukavano Kotirara vaivo, tirara. Tenavu kiama vukaari utuqi viha Kotiva tivatai uvara iriqi virara.

⁴ Tenavu Kotira vainti vaihara ti, homa vataihainaa okara aatara karara. Tenavu Ihurara kempukaiqaake iriqi viha homa vataihainaa okara aatara karara.

⁵ Ta vaiintivae vataihainaa okara ho aatara kaanaro? Ihurara quqaa viva Kotira Maaquvano vaivo ti vairava, vivama homa vataihainaa okara aatara kaanaro.

Ihu Karaitira okarara tura

⁶ Ihu Karaitiva vataini tuvurero namari varero nai naare raurukero qutu vura. Viva kia namariqai vararaitiro, viva nai naare raurukero qutu vura. Kotira Maraquravano quqaa uvaqai ti vaiva vaiharora tiro, vivavata Ihura okarara tiva govaramake vaira.

⁷ Taaramonavuvano Ihura okarara tiva govaramake variara. ⁸ Kotira Maraquravanove, Ihuva namari varovave, Ihura naarevano katariqaa ntava vuvave, vinavuka taaramonavuvano Ihura okarara vohaa uvaqai ti variara.

⁹ Qumina vaiintivano tiva govaramake vai uvarara tenavu vira uvara quqaave ti vaunara. Kotiva tiva govarama kai uvava qumina vaiinti uvavata aatarakero vairara ti, tenavu

Kotiva Ihurara viva ti Maaquvano vaivo tu uvara voqavata virara quqaave tirara.

¹⁰ Kotira Maaquara quqaa vivave ti vaiva vaivaro vira muntukaqihairovata vi uvarara quqaa uvama vaivo ti vaira. Kotira uvara kia quqaa uvave ti vai vaiintiva, vi vaiintiva Kotirara una uva ti vaivavema tianaro. Kotiva Ihurara ti Maaquve tu uvarara, vi vaiintiva kia quqaa uvave tirara tiro, viva Kotirara una uva ti vaivavema tianaro.

¹¹ Kotiva tiva qovaramake vai uvava maantimama vairo: Tinavuara vika ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, Kotiva nai Maaqu tinavuara iriharo vara kaira. Qaqi variqi vi varia okarava nai vira Maaquqi vairara tiro, ¹² vira Maaquntiro variqiro virava qaqi variqiro vuanaro. Kia Kotira Maaquntiro variqiro virava kiama qaqi variqiro vuanaro.

Tenavu qaqi variqi vuaina okarara tura

¹³ Te ne Kotira Maaquara quqaa vivave ti variaka, ne ekaa enta qaqi variqi vi varia okarara kankomake iriate ti, te maa uvara ni qara ruva nimite vauro.

¹⁴ Tenavu Kotira antuqavano vaina okarara iriha nana nana haikarae vira iraarera, viva tinavu uva homa irianaro. Viva tinavu uva iri vaiva vaimantara ti, tenavu muntuka parumake Kotira aare vaunara.

¹⁵ Kotiva tinavu uva iri vaiva vaimantara ti, tenavu kankomake iruraro viva tenavu vira iraaaina haikara tinavu ho timiariravama vairo.

¹⁶⁻¹⁷ Ne tavaivaro Kotira vainti ni qata vakaa vovano kia vira kaara ekaara qutu vuaina kaiqara qora kaiqa vara kairera, ne vi vaiintirara Kotira aaraivaro Kotiva vira kahaqama amitairaro vi vaiintiva qaqi variqiro vuarira.

Kia te kempukaiqaakero vaaqu aaraqaa ni vai vaiintiraravauve turo. Qora kaiqa vo vaiintivano vira vara kairera, viva homa Kotira aaraanaro. Qora kaiqa vo vaiintivano vara kairera, vi kaiqara varainara kaara viva ekaarama qutu vuanaro. Te vi kaiqara varakaaina vaiintirara kia Kotira aarama amitaate turo.

¹⁸ Tenavu kankomake tavaunarave. Kotira vaintivano kiama qaqiqai vaaqu kaiqa varaqiro vuanaro. Kotira Maaquvano viraqaa koqemakero raqiki vairara tiro, Sataaniva kiama vira qoraiqama amitaanaro.

¹⁹ Tenavu kankomake irunarave. Tenavu Kotira vaintaira vauramanta qaqi vatani varia vainti nahentika kia Kotira uva iri variaka variavaro Sataanivama vikaqaa raqiki vairo.

²⁰ Tenavu qaiqaa kankomake irunarave. Kotira Maaquvano vatani tuvuntero tinavu avu aato kahaqama timitaimanta tenavu quqaa Variqavano vairara kankomake irunara. Tenavu vira Maaqu Ihu Karaitira vataake variqi

viha, tenavu quqaa Kotiravata variqi vi vaunara. Kotiva quqaa Variqavanoma vairo. Viva quqaa ekaa enta qaqi variqiro vi vai okaravama vairo.

²¹ Mpo, ti vaintivaravauvo, rauriha variate. Kia una variqanavu vainaini variate, turo.

2 IONI

Ioniva tavaaraihainaa gara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa qarara ruva tora. Nahenti vovano nai vaintaira vataakero kia una maara uva avataqi viraitiro, koqemakero Karaitira uva iriqiro vuarire tiro, Ioniva maa uvara gara ruva amitora.

¹ Te Kotira vaintiqaa raqiki vaurauka ariara Kotiva nai kaama tai nahentiraravata, ai vaintairavata, gara nimitauro. Tevata ekaa Kotira uva quqaa uva iri variakavata tenavu niara muntuka vatehama vauro.

² Kotira uva quqaa uvavano tinavuqi vairara ti, tenavu niara muntuka vateha vauro. Vira uvavano tinavuqi qaqima variqiro vuanaro.

³ Tenavu quqaa uva iriqi viha nariara nariara muntuka vateha variqi vi variariraro Kotiva tinavu Qovavata, vira Maaqu Ihu Karaitivavata, vitanta tinavu koqema timiteha aaqurihama timiteha muntuka paruma timitaiqe variari.

Nariara nariara muntuka vateha variate tura

⁴ Tinavu gova tiharo, Quqaa uvaqai iriqi viha nuate, tivatai uvara ai vainti hininavu viva tuntmake ni variarara ti, te virara quahe vaunara.

⁵ Are koqe nahentivauvo, te uva vo tivataira ai tiva amiarirara iriana. Kia te Kotiva qaraaka uva vo tivataira ai tiva amireravauve. Tenavu haaru hoqare vaiha maa uvara iriavaunara. Vi uvarara irihama mpo, kaiqenavu nariara nariara muntuka vateha variare.

⁶ Tenavu Kotiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu homa tiha, Kotirara muntuka vatauro, tirara. Kotiva tivatai uvara maantimama vairo: Nariara nariara muntuka vateha nuate, turave.

Una uva ti variakara tura

⁷ Una uva ti varia vaiintika airitahaa vo vataini vo vataini vi ani vaiha, Ihu Karaitirara tiha, Viva kia naaruvaihairo quqaa vaiintiqama viro tuvivave, ti variara. Minti ti vai vaiintiva una uvaqai ti vaiharo Karaitira navutaavama vairo.

⁸ Ne vi uvara ti varia vaiintikara rauriha variate. Hauri ne vika una uvara quqaa uvave tivaro ne tota Ihura kaiqa vara amiteva quminaiqama vuantora. Ne Karaitira kaiqaqai vara amitaqi vivi, ne nenta kaiqa vare koqaara ekaa varaata.

⁹ Vaiinti vovano kia Karaitira uva koqema kero tuataraitiro, qaqira kero vo uva iriqiro virera, Kotiva kia ho vikantiro varianaro. Vaiinti vovano Karaitira uva koqema

kero tuataqiro virera, Kotiva nai Maaqu vataakero vikantiro variqiro vuanaro.

¹⁰ Karaitira uva kia koqema kero tiva nimiraitiro, vo uva ti vaina vaiintiva ni hampata vaireva anirera, kia vira quahama amiteha nenta naavuqi vita vataata. Kia vi vaiintira uva mantama amitaata.

¹¹ Vi vaiintira uva mantairava, vivavata vi vaiintiva kaiqa varaintema kero, qora kaiqama varaanaro.

Vitihainaa uvara tura

¹² Te airi uva ni tiva nimiarirava vaimantavata, kia te garaqihai vi uvara ni tiva nimirera. Te tentavano oru ni hampata vaiha ni tiva nimiare tivakema vai. Ne ti hampata quaheha variate ti, te ni hampata oru vaiha vi uvara ni tiva nimirera.

¹³ Ai aura Kotiva nai kaama tai nahentira vira vaintaira maini variaka ai uva mantaavo.

3 Ioni

Ioniva ekaara qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Vaiinti vovano Kaiaasiva vauvaro Ioniva virara koqema kera Ihura vaiinti niara aarahai ani vaikaqaa raqikiqira vuane tivakero, vo vaiinti Diotrefesirara qora kaiqa vare vaivo, Demitariusiva koqe kaiqa vare vaivo tivakero, qara vara kora.

¹ Ka iaasio, te Ionika Kotira vaintiqaa raqiki vauraukama maa uvara ai qara ruva amite. Mpo, Kaiaasio, quqaama ti muntukavano ariara vairo.

² Ti qatavauvo, are kia rovava vararaitira, koqema kera variqira vuane ti, te ariara irihama Kotira aare vaunara. Te iruraro ai avu aato muntukavano Kotirara koqema kero vaivara varianara.

³ Tinavu qata vakaukavara are iananaihai maini anire ariara viva koqema kero quqaa uva tuataqiro vi vaivo tiamanta te vi uvara iriha quaheha vauvo. Ho te irurara are Kotira uva quqaa uvaqai iriqira vi variaravama variarao.

⁴ Ti vaintivarara vika quqaa uvaqai iriqi vi variavo ti varia uvara iri, te nai voqavatama quaheha vairara.

Kaiaasirara koqe kaiqa vare variarao tura

⁵ Ti vaiintio, are tinavu qata vakaukavara kahaqama nimitehara, kia viri tavaaraukavata kahaqama nimiteharama koqema kerama kaiqa vare varianara.

⁶ Ai muntukavano vikara vairara vika tinavu tiva timiamanta tenavu Ihura vaiinti nahenti maini vaurauka irunara.

Minti varia vaiintika Kotira kaiqa vaiinti variarara tira, are koqema kera karaqohairave, vo haikaqohairave, vika kahaqama nimite vaira aaraini vuata.

⁷ Hauri kia Ihura uva iria vaiinti nahentika tinavu kahaqivorave tivake, vika vatuka vatuka vi aniha Karaitira autuqaa vira uva tiva nimiqi vi variara.

⁸ Vika mintiaqi vi variarara ti, tenavu vika quahama nimiteha ntita vate kahaqama nimitaariravama vairo. Tenavu vika kahaqama nimitaqi viha, vikavata tenavuvata vohaa kaiqa vare variariraro quqaa uvavano ho vi anianaro.

Diotrefesirara qora kaiqa varaivo tura

⁹ Ne Ihura vaiinti nahenti mini variakaini, te nini qara vara kauraro oru vivarovata, Diotrefesiva viva avuniqamakeru vaireva auti vaiharo kia tinavu uva iri vairo.

¹⁰ Naantiara ne vainaini orure te vira qora kaiqa vara govarama karerave. Viva tinavu hutu vatainiqama kaare tiro, una uva tinavuara ti vairo.

Viva kia vi kaiqaraqai vararaitiro, viva tinavu qata vakaukavara vo vatuka vo vatukaini vi ani variakara kia quahama nimitaraitiro, viva tavaivaro vovano vikara quaha kero ntita vatareva auti vaivaro viva vira qioqama kero tiharo, Are vika ntita vatairera, vira kaara are kiama tinavu hampata maara tinarave, tivakeharo voka voka antuare vaira.

Demitariusiva koqe kaiqa varorara tura

¹¹ Ti vaiintio, kia qora kaiqa vare variaka iante iraitira, koqe kaiqa vare variaka iante iana. Koqe kaiqa vare vai vaiintiva Kotira vaintima vairo. Qora kaiqa vare vai vaiintiva kia Kotira okara tave vaivama vairo.

¹² Ekaa vaiinti nahenti Demitariusirara koqe vaiintive ti variara. Vika tavaavaro vi vaiintiva quqaiqama keharo Kotira kaiqa vara amite vaira. Tenavuvata vi vaiintirara koqe vaiintive tunarara tira, are kankomake iriraro tinavu uvavano quqaa uvaqaima varianaro.

Ekaara uva manteharo tura

¹³ Te airi uva ai tiva amiarirava vaimantavata, kia te garaqihai ai tiva amirera.

¹⁴ Te inaaraiqa varike ai viri oru taveha ai vataake uva tirera. ¹⁵ Kotiva ai muntuka paruma amitairara variana. Ai qata vakaukavara maini variaka ai uva mantama amitaavo. Ti qata vakaukavara mini variakara are uva mantama timitaana.

IUTI

Iutiva qara ruva tora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 40 ihie 50 ihie aitarovaro Iutiva maa uvara qara ruva tora. Iutiva Ihura qatavano vaiharo vaiinti nahenti kia una uva maara iriqi viraiti, koqemake Ihu Karaitira uvaqai iriqi vuate tiro, maa uvara qara ruva tora.

¹ Te Iutika Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vauraro Iemiva ti qatavanoma vairo.

Te Kotiva naarama tai vaiinti nahentikara maa uvara qara ruva nimitauro. Kotira tinavu Qora muntukavano niara vaivaro Ihu Karaitiva niara koqe aaraqaa vuate tiro, niqaa maimaraara raqiki vairo.

² Kotiva ni aaqurihama nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira vaiha nariara nariara muntuka vateha variata. Ne voqavata mintiaqi vuata.

Una uva maara ti vau vaiintikara tura

³ Ti navunaavauvo, te Kotiva nivata tinavuvata kuvantu kero tivitaaina okarara qara ntuva nimitarerave tivakevata, «te vo uvara irihama» vo uva qara ntirera. Te ni vihi tiarimanta ne Karaitira uva kempukaiqaake tuataqi viha iriqi vuate ti, vo uva qara ntuva nimitarera.

Kotiva Karaitiva tinavu kahaqiaina okarara tinavu vohaa tataaqai humiqorara ti, tenavu vira vaiinti nahenti vaiha vo uvavata kia tiva nimiqi viraiti, avuqavuqamake vira uvaqai tiva nimiqi virera.

⁴ Hini vaiintinavu evaara ni avutana oru variara. Haaru Kotira vukuqi qara ntuva tova tiharo, Minti varia vaiintikaqaa Kotiva nora uva vataanarove, tura. Vi vaiintinavuka kia Kotirara noraiqaake iriraiti, Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitaaina uvarara, vinavuka hampi tuqantaake tiha, Tenavu homa naitaramake naata vaati vare varia okarara qaqirake hampi ni varia okarara avataqi vuare, ti variara. Vika minti tivakeha tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavuqaa raqiki vaira qoririma amite variara.

⁵ Haaru maa uvara ne irura qaiqaavata ni tiva nimirera: Haaru Kotiva nai vaiinti nahenti Isipiqihairo ruaruama nimitetaro variqiro vumanta vo enta vikaqihai vokuka Kotira uvara kia quqaa uvave tuvaro vira kaara Kotiva kia vika vehakuma nimitaraitiro, vika vehi autu kora.

⁶ Ne *enselinavuaravata* iriteha variata. Haaru Kotiva *enseli* vokuka noraiqama komanta vika popohomanta nai maqa qaqirake vo kaiqa varaare tuvaro, vira kaara Kotiva vika

konkiraiguraqi *seniqohairo* rumpa tomanta vaura. Vika mini variqi vi, ekaara entaqaa nora uvama varevara.

⁷ Ne Sodomivata, Gomoravata, vi vatukatanta tataaqa vau vatukanavuaravata, iritaata. Vi vatukanavuraqi vau vatanaaka *enselinavu* voqaantemake, vaaqu kaiqa vare vaura. Vi vatanaaka naata vaati vare varia okarara qaqi-rake, vika quara vairi voqaara hampi nuvaqi vi vaura. Vira kaara Kotiva kia qimpe vai iharaqohairo vika ekaa tatoqa aqukora. Kotiva niaravata mintiantorave tivakeha rauriha variata.

⁸ Ni avutana vaiha una uva maara ti varia vaiintinavuka vika hampi taira tave varia okarava nai vaata qoraiqamake vaimanta vika nora vaiintinavu ti varia uvaravata kia avataqi viraiti, naaruvaihainaa vaiintiaravata tauvaqa vauraa uva tiva nimate variara.

⁹ Haaru Maikeriva *enseli* vika noravano vaiharo Sataanira vataakero Mosira vaata varaainara kaara tirori vaiharo Sataanirara tiharo, Hauri tentavano ari atiha tauvaqa vauraa uva tiarorave. Kairaro Noravano Kotiva nai ai atiarire, tura.

¹⁰ Maikeriva *enseli* noravano minti tu uvava vaimantavata, ni avutana vaiha una uva maara ti varia vaiintinavuka vo uva vo uva okara kia kankomake iriraiti, vika ekaa vi uvarara qora uvaqaive tivakeha tauvaqa vauraa uva ti variara. Vika quara vairivano vare vai okararaqai kankomake iri tave variaka variara. Ho vi vaiintinavuka vi okarara avataqi vi vaivaro vi okarava vika nai vehi autu taiqakaanaro.

¹¹ Te vikara ohoma tiva nimitauro. Vika Keniva nuntemake, hampi aaraqaa ni variara. Haaru Balaamiva monu varaainarara iriharo vaiinti nahentiara una variqa autu tuahera kaate tuntemake, maa entara vi vaiintinavukavata monuqai varareka auti variara. Haaru Koraavavata Mosira navutaiqama amiteharo vira vatuka varaare tuvaro Koraara arukontema kero, vi vaiintinavuka aru taiqa kaanaro.

¹² Ne nariara nariara muntuka vatehama ruvaaqumavi variamanta vi vaiintinavuka, qora vaiintinavu ni nivutana qora numuara voqaara vaiha vika nariaraqai iriha kara ne variara.

Vi vaiintinavuka vaiha qumina tonavu voqaara variara. Uvaivano tonavu vira vuaqa vuaqamaqi vi vaivaro kia viraqihairo aaquvata nti vai tonavura voqaara vi vaiintinavuka variara. Katari marevano ekaa aqu ntuva viro kia tavavata iraraitiro, qumina vai katarira voqaara vi vaiintinavuka variara. Katari tuqa rarukaavaro ekaara aaharauqama vira voqaantemake, vi vaiintinavuka variara.

¹³ Namari aintaakaqaahairo aquviharo taarapara raunti vaintemake, vi vaiintinavuka kaurira kaiqavano qoqaa

vaira. Vi vaiintinavuka opu makauvano vi ani vaira voqaara variara. Voqamakero konkira ari vai vatukaraqi ekaa enta variqi vuate tiro, Kotiva vi vaiintinavukara iriharo vi vatukara qerama kero vataira.

¹⁴ Adaamuva hoqarenaa vaiintivano vainti vo vatatovaro vi vaiintiva vainti vo vatatovaro mintiaqiro vuvaro Enokira 6 vano vatatovaro viva 7 ankuvano vaura. Enokiva vi entara vaiharo Kotira uva goqaiqama kero tiharo, Tavaate, naantiara Noravano takuqi vai *enselika* airitahaa ntita varero ¹⁵ ekaa vainti nahenti uva avuqavuqireva tuvuanarove. Vainti nahenti Kotira qoririma amiteha virara qora uva ti vaika ntaihareva tuvuanarove tura. Enokiva haaru vi uvara turama.

¹⁶ Una uva maara ti varia vaiintika nuntu nauntu tivaqi viha, qumina vokaqaa uva vate variara. Vika nai hampi varaataa i kaiqaraqai vare vaiha nai autuqai tuaheraqi vi variara. Vika nai koqema variqi virara noraiqaake iriqi viha, vokiaka uqerara uvaqai tiva nimate variara.

Karaitira uva kempukaiqamake tuataqi vuate tura

¹⁷ Ti navunaao, vika minti tivaqi vi vaimanta ne kia vika voqaante iata. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva noraiqamako vaiintinavuka ti varia uvara ne iritaata.

¹⁸ Vinavuka mintima ti:

Ekaara enta aumanto aniraaina entaraqaa vokika qovaramavi, vika Kotira aaraqaa ni vaika naaraihama nimateha, vika kia Kotirara noraiqaake iriraiti, vika nai hampi aaraqaa nuataa iramanta ni vaivarave, tura.

¹⁹ Vi vaiintinavuka ni Ihura vainti nahenti raira kareka auti variara. Kia Kotira Maraqravano vika kahaqi vaimanta vika vi kaiqara varaqi vi variaravauve. Vairi quaravano ni variantemake, vika nai antuqavano varaataa i kaiqaraqai varaqi viha ni variara.

²⁰ Ti navunaao, kia ne vika nintemake nuata. Ne Karaitira uva iriaka variavaro Karaitira uvavano vo uva vo uvavata aatara kero koqe uvaqai vairara ti, ne kempukaiqamake vi uvaqai iriqi vuata. Kotira Maraqravano ni kahaqi vairamanta ne Kotira aareha variata.

²¹ Ne Kotira uva iriqi vi vaivaro Kotiva niara muntuka vatairamanta variata. Ne mintiaqi viha tinavu Nora Vainti Ihu Karaitira veka vaivaro viva ni aaqurihama nimitairamanta ne ekaa enta qaqi variqi vivara.

²² Karaitira uva kia kempukaiqamake iriraiti, taara avu aato uti vaika, vikara ne mpo tiva nimateha kahaqama nimitaqi vuata.

²³ Vaiinti ihaqihairo mpaqi qaqini aqu kainantemake, ne vi vaiinti nahentika kahaqama nimitaqi vimanta qora aaraqaa kia vuata.

Ne vo vaiinti nahenti kahaqireka iha, vika qora kaiqavano nintavata hampiqama kaantorave ti, ne qakomake tavamaqi viha vika kahaqama nimitaata. Vika qora kaiqavano painaamaiqi utavaaqara voqaara vainara ne utu varevora.

Kotirara koqema iarao tura

²⁴ Kotiva homa nai kempukaqohairo niqaa maimaraara raqikiqiro vi vairamanta ne kia hiqintivi qora kaiqa varevara. Naantiara vo uvavano kia niqaa vairaro viva ni ntita varero vuru nai kempukavano takuqi vainanaini kairamanta ne voqamake quaheha vaivara.

²⁵ Viva Variqa vohaiqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqara iriharo tinavu kuvantu timitaharo tivitaarirava vairara ti, kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Viva nai uritara kero avuhainaava vaivaro, vira kempukavanovata uritara kero vaivaro, viva ekaa haikaqaa raqikiqiro vi vaivama vairave.

Haaru viva mintiaqiro vi vaurave. Vate maa entaravata viva mintiaqiro vi vairave. Naantiara viva ekaa entavata mintiaqiro vuanarove. Quqaave.

QOQAIQAMA KORA

Kukeqato uvara Karaitiva qovaraigama kero Ionira tiva amura

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Vi entara vokuka Ihura vaiinti nahenti qoraigama nimitaqa vi vauvaro Ioniva Ihura vaiinti nahenti vikara kia popoharaiti, koqemake Ihu Karaitira uva iriqi vuate tiro, maa uvara qara ruva nimitora. Ioniva kia vaitaraitiro, qaqi vaiharo taira voqaara tavamaqiro viharo vo haika vo haikavano naantiara qovaraigaina haikara taveru, vi uvara qara ruva nimitora.

¹ Naantiara inaaraiga varikero minti mintimakero qovaraigaina haikarara nai kaiqa vaiintinavu kankomake iriate tiro, Kotiva maa uvara Ihu Karaitira tiva amuvuaro viva vi uvara qovarama kora.

Ihu Karaitiva *enseli* vo atitovaro viva muntu ti tiva timumanta te Ionika Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vaiha ² taira voqaara taveha vi haikara vi haikara tavaavaunara iriteha qara ntuva taunara. Te maa uvara quqaama Kotira vakaakama vaivo, quqaama Ihu Karaitiva vi haikara vi haikara ti tiva timumanta iriavaunararama turo.

³ Maa uvava vivau variaina entava aumaiqi vairara tiro, maa uvara kaara ntuva kero tave vaina vaiintira Kotiva vira koqema amitaanaro. Maa uvara iri vai vaiinti nahentika, vikavata maa uvarara noraiqaake iriqi vivera, Kotiva vikavata koqemama nimitaanaro.

Vatuka 7navuqi vaukara uva mantora

⁴ Kotira vaiinti nahenti Esiaini vatuka 7navuqi variakara te Ionika ni uva mantauaro. Kotiva qaqi variqiro vi vaivama vairo. Haaruvata viva qaqi variqiro vi vauvama vaura. Naantiaravata viva qaqi variqiro viharo tuvuariravama vairo. Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro viharo ni muntuka paruma nimite vaira variata. Kotiva nai avuhainaa taintaqa oquviro vaimanta vira avuqaa maraqura 7navu variakavata ni koqema nimite vaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

⁵ Ihu Karaitivavata ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro vi vairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata. Ihu Karaitiva kia popoharaitiro, koqema kero Kotira okara tinavu tiva timi vaiva, viva naane avuniqama kero qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro variqiro vi vairo.

Avuhainaa vaiinti vo vaiinti vo vaiinti vataini variavaro viva vika Avuhainaa Vaiintivanoma vairo.

Vira muntukavano tinavuara vaivaroma vairo. Viva tinavuara iriharo qutu vurara tiro, Kotiva tenavu qora kaiqa vare vauna uvara nunka timitaimanta tenavu qaqini kuvantuvi vaunara.

⁶ Ihu Karaitiva tinavu noraiqama kaimanta tenavu vira Qora Kotira kaiqa ho vara amitaqi vuariraukama vaunara. Viva mpeqavano vaiharo ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Quqaave.

⁷ Ho tavaate. Viva tonavuqaa vaiharoma qaiqaa orurante tuvuanarove.

Ekaa vaiinti nahenti vira tave vaivaroma tuvuanarove.

Vira vaata ranteqato vaiintika, vikavatama vira tave vaivaroma tuvuanarove.

Vi entara ekaa naato vatanaaka vira taveha iqi ratevarave. Vi haikava ho mintima ianarove. Quqaave.

⁸ Kotiva Noravano ekaa kempuka vataava tiharo, Te hogare avuni variavaunante make, te naantiara ekaanainivata variariraukama vauro, tiro. Kotiva maa entaravata qaqi variqiro vi vaivama vairo. Haaruvata viva qaqi variqiro vi vauvama vaura. Naantiaravata viva qaqi variqiro viharo tuvuariravama vairo.

Ioniva taira voqaara tavorara tura

⁹ Te Ionika ni vakaukama vauro. Nevata tevata Ihura vataake vohaa variqi vi vaunara. Te ni hampata variqi viha aihavi haikarave, maara haikave, varaqi vi vauraro Kotiva tinavuqaa raqiki vaimanta nevata tevata kempukaiqaake variqi vi vaunara.

Te Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi viha Ihuva qoqaiqamako uvaravata vaiinti nahenti tiva nimiqi vi variavaunara kaara ti rumpa vare vuru varuva avutaini vai vatara Patimosini kora.

¹⁰ Te mini vaiha tinavu Nora Vaiinti autu tuaherake varia entaraqaa variavauraro Kotira Maraqravano tiqaa raqiki vaumanta te iriavauraro ti naantiaraihairo *aanumaara/noma* vuaqa kaavaro uva tunte-makero, uvavano noraiqaakero ¹¹ mintima tiro: Are tavena haikara qara ntuva kera vi qarara vara kairaro Kotira vaiinti nahenti vatuka 7navu vainaini vuarire. Vi vatukanavura autu vaireva Epasaasive, Simenave, Pekamaamuve, Taiatairave, Saadisive, Filatepiave, Laodisiave, tura.

¹² Minti ti vaumanta te vi uvara ti vau vaiintira tavarare ti, tuqantaavi tavaavauraro ova qumpike vatovaro ite vau haikava 7navu *kori* oriqohairo aututo haikava vauvaro ¹³ vira avutana vaiinti viva vaura.

Vira virivano vaireva, te Vataini Vatatai Vaintika vauro tu vaiintira viri voqaara vaura. Viva vukai tavuna nonkutova

aigu ataini tuvitarovaro viva mimiraini *kori* oriqohairo aututo hoqukara rumpatero vaura.

¹⁴ Vira qiata kauki vaireva, hanta uromurave, vahi vontauve, voqaara vauvaro vira avuvano iha voqaantema kero ite vaura.

¹⁵ Vira aiqutanta vaireva, *baraasi* ori untake ravitake kogemake autuke tutiqama kaavaro voqamakero takuqiharo ataa i vaira voqaara vaura. Mintiro vauvaro vira uva *notanta/otata* vaireva, namarivano aintaakaqaahairo aquvi aquviharo tintemakero ti vaura.

¹⁶ Mintiro vauvaro viva nai kauqu tanaraqi opu 7navu tuatovaro iqoka paipe taara mantaraini vaihaiva, vira noqihairo vihiviro vaura. Mintiro vauvaro vira virivano vaireva, kuarivano voqamakero ikaraqaa itaintema kero, ite vaura.

¹⁷ Te vi vaiintira tave hiqirivi qutuvu vaiintira voqaara vira aigu taraini variavaunara. Te mintimavi variavauraro viva nai kauqu tanara ti vaataqaa vatero tiharo, Kia qetaane. Te hoqare avuni variavaunantemake, te naantiara ekaanainivata variariraukama vauro.

¹⁸ Te qaqi variqi vi vauraukama vauro. Ho tavaane. Tota te qutu vuraukama vate qaqi variqi viha ekaa enta qaqi variqi virerave. Te noraiqamavi vaiha tema tiariraro vaiintivano qutu vuanarove. Tema tiariraro vaiintivano qora vataini nora iha itainaraqi vuanarove.

¹⁹ Are tavena haikara qara ntuva taane. Vate maa entaravata, naantiara entavata qovaraiqiaina haikara, qara ntuva taane.

²⁰ Are ti kauqu tanaraini opu 7navu tavaanaravata, ova qumpike vataara *kori* oriqohai aututaa haikara 7navu tavaanaravata, vi haikara vi haikara okara kukeqataira te vutuke goqaa ai tiva amiarirara iriane.

Opu 7navu okara vaireva, vika *enseli* 7navu variarave. *Enseli* 7navu vika Kotira vaiinti nahenti varia vatukara 7navuqaa raqiki variarave. Ova qumpike vataara 7navu tavaanara vira okara vaireva, vi haikava Kotira vaiinti nahenti varia vatukara 7navuve, tura.

2

Epasaasi vatukaini vaukara uva tura

¹ Minti tivakero viva tiharo, Epasaasiqaa raqiki vai *enselirara* mintimakera qara ntuva taane: Te opu 7navu tenta kauqu tanaraqi tuate vauraukama vauro. Te ova qumpike vataa haikara *kori* oriqohai autu taara 7navu avutana ni vauraukama, te niara tiha:

² Ne [Epasaasini varia vaiinti nahentika] kaiqa vare variara te tavaunarave. Te tavauramanta ne vukaari utiha kaiqa varaqi viha kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi

vi variarave. Te tavauramanta ne qora vaiintinavu kia quahama nimitaraiti, vika nititamake variarave. Qora vaiinti vonavu qovaramavi tiha, Tenavu Ihuva noraiqama kainavukave, tumanta ne vika avatamake tavomanta vika una vaiintinavuqai vaurave.

³ Te tavauramanta ne tiriarao ti, maara varaqi viha kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi vi variarave.

⁴ Ne mintimake variamantavata, te vo uva kaara ni nitirerave. Tota enta ni muntukavano tiriara voqamakero vaurave. Maa entara ni muntukavano kia noraiqaakero tiriara vaivo.

⁵ Vate ni kaiqavano virihairo vataini hiqintira virarama iritaate. Nenta qora kaiqa vare vaira qaqirake hoqare koqe kaiqa varontemake varaate. Ne kia nenta qora kaiqa qaqira kaivera, te ne inaini orure ne ova qumpike vate haikara vira qaqinima vara kararave.

⁶ Ho te vo uvara iriha ni quahama nimitarerave. Te unantemake nevata Nikoraasi vatanaaka vare varia kaiqarara qora kaiqama vaivo, ti variarara ti, te ni quahama nimitaunara.

⁷ Ni aatovano vairera, Kotira Maraqravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Vaiinti vovano qora kaiqa aatara kero vairaqe te vi vaiintirara are Kotira Naa-hoqi oru vaiharama qaqi variqi vi vai katari tavara hiqikera homa nenarave tirarave, tura.

Simena vatukaini vaukara uva tura

⁸ Minti tivakero viva tiharo, Simenaqaa raqiki vai *enselirara* mintima kera qara ntuva taane: Te avuni hoqare variavaunantemake, te naantiara ekaanainivata variari-raukama vauro. Te qutu vunaraqihai qaiqaa qaqi variqi vi vauraukama vauro.

⁹ Te tiari iriate. Te tavauramanta ne nora maara vare variavaro ni onaana airairavata kia vaimanta ne vehi vaiinti nahenti variarave. Ho ni onaana airaira airitahaa naaru-vainima vaivo. Te iruramanta Iutaa vaiinti vonavu tiha, Tenavu Iutaa vaiintive Kotira vaintima vauro, tivakeha niara qora uva tiva nimite variarave. Vika kia quqaa Iutaa vaiinti vairaiti, Sataanira vainti variarave.

¹⁰ Nora maaravano qovaraiqira kiama qeteha variate. Iriate. Sataaniva ni avate vaira ni hininavu karapuhiqi vita vuru kevarave. Ne kauqurutanta enta viraqi variqi vimanta ni qoraiqama nimite vaimanta ne kia ti qoririma kaate. Ni anomake ruqutuqi viha vuru arukareka ivera, ne tiriara kempukaiqaake iriqi vi vaiqe te virara iriha qaqi variqi vi koqaara ni nimiari ne koqemake qaqi variqi vivarave.

¹¹ Ni aatovano vairera, Kotira Maraqravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Vaiintivano qora kaiqa

aataraqiro viro, vuru qutu viraro, naantiara qaiqaa qutu vuarira haikava kia vira ho ravaaqavu kaanarove, tura.

Pekamaamu vatukaini vaukara uva tura

¹² Minti tivakero viva tiharo, Pekamaamuqaa raqiki vai *enselirara* mintima kera qara ntuva taane: Te iqoka paipe taara mantaraini vaihaira vatauraukama vauro. Te tiari iriate.

¹³ Ne varianaini te tavaunarave. Ni vatukaqi airi vaiinti nahenti Sataanira uva iriqi viha vira kaiqa vare variamanta ne mini vaiha tiriara kempukaiqaake iriqi vi variarave. Sataanira kaiqa vare variaka airitahaa variavaro niqihairo vovano Antipaasiva koqemakero ti uva tiva nimi vaura kaara vira arukomanta viragaahai ne kia qetaraiti, tiriara kempukaiqaake iriqi vi variarave.

¹⁴ Ne mintiaveravata, te vo uva kaara ni nitirerave. Ni nivutaini vaiinti vonavu Balaamiva hampi uva tivatora avataqi vi variarave. Haaru vetanto entaqaa Balaamiva vaiinti vo vira autu Balaakira tiva amiro tiharo, Maantima kera Isareri vika kuntama kaira vika are una uva tinara irihama, una variqa nimite karara namaqi viha hampi nai qare nai qaremaqi viha vaaquqama vuate, turave.

¹⁵ Ni nivutaini vaiinti vonavuvata hampi uva ti variamanta ne vika uva iri variarave. Vi vaiintinavuka Nikoraasi vatanaaka hampi uva tivataara avataqi vi variarave.

¹⁶ Ne vi uvara qaquirake koqe uvaqai iriqi vuate. Ne kia mintivera, te ne vainaini orure ni nivutana hampi uva ti variaka hampata tenta noqihainaa iqoka paipeqohai raqirerave.

¹⁷ Ni aatovano vairera, Kotira MaraQuravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Ho qora kaiqa vuru aatara kaaina vaiintira, te vi vaiintira *mana* kara kukeqa taunara hini ami, hanta orivata vira amirerave. Te qaraaka autuvata vi oriraqaa qara ruva amitaariraro vi vaiintiva naiqai vi autura ho kankomakero irianarove, tura.

Taiataira vatukaini vaukara uva tura

¹⁸ Minti tivakero viva tiharo, Taiatairaqaa raqiki vai *enselirara* mintima kera qara ntuva taane: Te uva tiari iriate. Te Kotira Maaquvanoma vauro. Ti tivuvano iha voqaantema kero ite vaimanta vauraukave. *Baraasi* ori untake ravitake koqemake autuke tutiqama taavaro voqamakero takuqi vaintema kero, ti hiqutantavano ataa i vaimanta vaunarave.

¹⁹ Te ni kaiqa tave vaunarave. Te tavauramanta ne nariara nariara muntuka vateha variarave. Ne Kotiraraqai kempukaiqamake iriqi viha vora vora kahaqama nimite

variarave. Ne kia popoharaiti, kempukaiqamaqi vi variarave. Tota ne Kotira kaiqa vara amite vauravata aatarake, vate ne vi kaiqara voqavata vare variarave.

²⁰ Ne mintiaqi vi variamantavata, te vo uva kaara ni nitirerave. Nahenti vovano vira autu Jesebeliva nariara tiharo, Te Kotira uva qoqaiqamake vaura nahentikave, tivakero ni nivutana vaiharo hampi uva tiva nimi vaimanta ti kaiqa vaiinti vonavu vira uva iriha hampi qare okarara avataqi viha, una variqa amitaa kararavata ne variarave.

²¹ Vi nahentirara vi kaiqara qaqira kaane tivake vira vekaiqi vaurarovata, viva kia vi kaiqara qaqira kaataa ivaro qaqiqai varaqiro vi vairave.

²² Vira kaara te vi nahentira ruqutu kaariraro viva noraiqaakero aihavina haikara varaqiro vuanarove. Vira vataake hampi ni varia vaiintika, vikavata kia vi okarara qaqira kaivera, te vikavata ruqutu kaari vika noraiqaake aihavina haikara varaqi vivarave.

²³ Te mintimake vi nahentira vaintaira aru kaarimanta Kotira vaiinti nahenti voqi voqi variaka ti okara kankomake iri tavevarave. Vaiinti nahenti nai avu aatoqi irite vai uvarave, vika vare vai kaiqarave, te ekaa vi haikara kankomake iri tave vaunarave. Vika nai qora kaiqa vare vairara iriha, te vika vohaiqa vohaiqa nai koqaa nimirerave. Ti okara mintimakero vairave.

²⁴ Ne hininavu Taiatairaini variaka kia vi nahentiva hampi uva ti vaira iri variarave. Vo uva Sataaniva kukeqatai uvarave ti variara, vi uvaravata ne kia avataqi vi variarave. Ne minti variarara ti, te kia vo maara niqi vatarerave. ²⁵ Ne koqe haika tuataara, vi haikara paama tivakeha tuataqi vi vaiqe te tuvuaere.

²⁶ Kempukaiqama kero qora kaiqa vuru aatara keharo ti muntukavano vaina kaiqaraqai varaqiro vi vaina vaiintira, te vira noraiqama kaariraro viva vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikiqiro vuanarove.

²⁷ Ti Qova mintimakero ti noraiqama kaimanta te raqikiqi vi vaunantemake, vikavata vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikiqi vivarave.

Viva aini kauru tuateharo vikaqaa raqikiqiro viharo, tave kure rukavu kaantemakero, viva vi vatanaaka vi vatanaaka ruqutuqiro vuanarove. *(Ihi 2:9)*

²⁸ Te vi vaiintika noraiqamake toqaqi aatite vaina vaahoguraravata vika nimirerave.

²⁹ Ni aatovano vairera, Kotira Maraqravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

3

Saadisi vatukaini vaukara uva tura

¹ Minti tivakero viva tiharo, Saadisiqaa raqiki vai *enselirara* mintima kera qara ntuva taane: Te vakaaka tiari iriate. Te Kotira Maraḡura 7navu tuate vauraukama vauro. Te opu 7navu tuate vauraukama vauro. Te ne vare varia kaiqara iri tavaunarave. Vokiaka niara qaḡi variqi vi variakave ti variamantavata, te niara qutu vuakavema turo.

² Avu rampaike himpi variate. Hauri ne Kotira vara amite kaiḡava ekaara ḡuminaiqama viro taiḡa vuantorave ti, ne vi kaiḡava qaḡi variqi vi vaira kempukaiḡaake varaḡi vuate. Te tavauraro ni kaiḡavano Kotira avuḡaa kia aruvi kaiḡavama vaivo.

³ Ni kaiḡavano mintima vairara ti, haaru vika ni tiva nimumanta ne irito uvara, vi uvara iriteha vi uvaraḡai avataḡi viha qora kaiḡa qaḡira kaate. Ne kia avu rampaike himpi vaivera, te muara vaiintivano evaara aninantemake, ni ntaiharera anirerave. Ne kiama te aniaina entarara irivarave.

⁴ Ne hini kiaka Saadisiqi variaka kia nenta utavaaḡa painaamaiqama kaavo. Ni kaiḡavano ho vairara ti, ne homa hanta utavaaḡa nonkute ti vataake variqi vivarave.

⁵ Ho kempukaiḡama kero qora okara vuru aatara kaaina vaiintira, vi vaiintira autu, vaiinti nahenti qaḡi variqi vi vaika nutu qara ntuvate vukuraḡihai kia te qaḡini nunka karaiti, hanta utavaaḡavata vira nonku amitarerave. Te tenta Qora avuḡaavata, vira *enselinavu* nivuḡaavata, virara tiha, Vi vaiintiva ti vaintima vaivo, tirerave.

⁶ Ni aatovano vairera, Kotira Maraḡuravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

Filatepia vatukaini variakara uva tura

⁷ Minti tivakero viva tiharo, Filatepiaḡaa raqiki vai *enselirara* mintima qara ntuva taane:

Te tiari iriate. Hampi okarave, qora okarave, kia tiqi vaimanta te koḡemakeḡai vaunarave. Quḡaa okaraḡai tiqi vaimanta vaunarave. Devitiva haaru tuato *kira* tema vi *kira* tuatauro. Te vi *kiraḡohai* qenti qantua kaariraro kia vovano qaiḡaa ho aru taanarove. Te vi *kiraḡohai* qenti aru taariraro kia vovano ho qantua kaanarove.

⁸ Te ne vare varia kaiḡara tavaunarave. Te ni nivuni qenti vo qantua nimitauraro vaira, kia vovano ho vira tinta taanarove. Te tavauraro ni kempuka inaaraiḡa vaimantavata ne kia ti qoririma timitaraiti, ti uva qaḡi iriqi vi variarave.

⁹ Iutaa vaiinti vonavu tiha, Tenavu Iutaa vatanaakaḡai Kotira vaintima vauro, ti variaka, vi vaiintika Sataanira

vaiinti, una uva ti varia vaiintikama variarave. Te vi vaiintika ravaaqavu vare vuru ni aiqutaraini kaari vika hīqirivi vaiha tiriara quqaa vira muntukavano niara vaivaro vaivo tivarave.

¹⁰ Te niara kia popoharaiti, kempukaiqamaqi vuate tiavauramanta ne ti uva koqemake iriqi vuarara ti, te koqemake niqaa raqikiariraro nora maara qovaraiqiaina entara kia vi maarava niqi qovaraiqiarire. Vi entara nora maaravano qovarama viro ekaa naato vatanaaka avataqi viramanta vika anomake qoraiqama vivarave.

¹¹ Te tuvuaina entava aumantoma vaivo. Nenta vate haikara paama tivake tuataqi vuate. Nenta koqe kaiqa vare vaira vira noqaa nimiaainara hauri vovano niqihairo vira raqia varaantorave.

¹² Kempukaiqamaqi viharo qora kaiqa vuru aatara kaaina vaiintira, te vi vaiintira varake ti Variqa naavuqi arataariraro kempuka naavu kaara variarire. Vi vaiintiva Kotira Naavu viraqi vaiharo kia vahaagaini veva ntaraitiro, viva viraqi qaqi variqiro vuanarove. Te vi vaiintiraqaa ti Variqa autu Kotira autu qara ruva amite, Kotira vatuka autuvata vi vaiintiraqaa qara ruva amitararave.

Vi vatukava Ieruharemi qaraaka vatuka varianarove. Vi vatukava naaruvaini Kotiva vainaihairo tuvu varianarove. Vi vatukara autu vi vaiintiraqaa qara ruva amite, ti hutu qaraaka autuvata vi vaiintiraqaa qara ruva amitararave. Kempukaiqaaqi viha qora kaiqa vuru aatarake vai vaiinti nahentikaqaa mintimakeha qara ruva nimitaqi virerave.

¹³ Ni aatovano vairera, Kotira Maraqravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

Ihura vaiinti nahenti Laodisia vatukaini variakara uva tura

¹⁴ Minti tivakero viva tiharo, Laodisiaqaa raqiki vai *enselirara* mintima qara ntuva taane:

Te tiari iriate. Te ekaa Kotira uvara quqaave ti vauraukave. Te ekaa Kotira kaiqa tavaunara vutuke ni tiva nimi vauraukave. Ekaa Kotiva aututai haikara te vira okaravanoma vauro.

¹⁵ Te ne vare varia kaiqara tavaunarave. Te tavauramanta ne kia anomake antai namarirave, anomake iha itai namarirave, voqaara variavo. Ne ahakavi namarira voqaara variavo. Ne anomake antai namarirave, anomake iha itai namarirave, vira voqaara vaiqevauve te niara hovema tirarave. ¹⁶ Ne ahakavi namarira voqaara variarara ti, te ni tenta noqihai vuru vihi kararave.

¹⁷ Ne tiha, Tenavu airi haika vataurauka homa vauro. Tenavu kia qumina vo haikara aara ntararave, ti variarave. Oho, ne minti tihama ne vehi variara kia kankomake

tave variarave. Oho, ni aaqurihama nimatevaqaima vaivo. Ne vehi vaiinti nahentiqaima variavo. Ni utavaaqa kia vaimanta variavo. Ni avu qimpa vimanta variavo.

¹⁸ Te niara uva tiva nimiha mintima ti: Ne tiqaahai koqaa iate, turo. *Kori* ihaqohairo hiqama kai orira koqe ori, vi orira nenta monu aqukeha tiqaahai varaivaro ni koqaa airi variarire. Ne toka vaiha kauriha variarara ti, tiqaahai hanta utavaaqa vareha nenta vaataqaa nonku taate. Tiqaahai *marasini* varake ni nivuqaa aqutaivaro rampai viramanta ne koqemake tavaate.

¹⁹ Ti muntukavano vai vaiinti nahentikara koqemake variqi vuate ti, te vika nititeha vika ruqutuqi vi vaunarave. Virara irihama ne qora kaiqa qaquirake, ti kaiqa koqe kaiqaqai quqaaqama keha varaqi vuate.

²⁰ Ho iriate. Te vahaaqaini qentiana vaiha qenti kuekue iha vauro. Vaiinti vovano ti uva iriro qenti qantua timitairera, te vi vaiintira naavuqi oriqete vi vaiintira vataake kara ne variariraro vi vaiintiva ti vataakero vaiharo kara naanarove.

²¹ Kempukaiqaaqiro viharo vuru qora kaiqa aatara kaaina vaiintira, te vi vaiintira noraiqama kaariraro viva ti vataakero ti avuhainaa taintaqaa oquvi vaiharo raqikiqiro vuanarove. Te qora kaiqa aatarake mpeqavano vaihara ti, te tenta Qora avuhainaa taintaqaa oquvi vaiha vira vataake raqikiqi vi vaunara. Kempukaiqamaqi viha vuru qora kaiqa aatarake vaiinti nahentika ti aanare vaiha ti kauqu tanaraini oquvi variqi vivarave.

²² Ni aatovano vairera, Kotira Maraqravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura. „Viva minti tumanta te Ionika taira voqaara taveha vira uva iriavaunara.„

4

Naaruvaini Kotiva oquvuaina taintara tavorara tura

¹ Te Ionika vaiha taira voqaara vovata tavaavaunarave. Te naaruvaini aituti vaiha tavaavauraro qentivano qantuaviro vauvaro uvavano *aanumaaravano/nomavano* tuntemakero, tota ti tiva timu uvava qaiqaa tiriara tiharo, Maini uru vairaqe naantiara vo okara vo okaravano qovaraiqiaina haikara te ai umiqaare, tura.

² Uvavano minti tuvaro vaakama Kotira Maraqravano ti kempukaiqama komanta te vaiha tavaavauraro ti tivuni avuhainaara tainta vovano vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura.

³ Viva taintaqaa oquviro vauvaro vira virivano takuqi vaiharo nora monu aqukaa orira vira autu *iasipaave*, vo ori naare ori vira autu *konilianive*, vi oritanta takuqi vaintema

kero vira virivano takuqi vaura. Vi vaiintiva avuhainaa taintaqa oquviro vauvaro ontantavano vira tainta ututumatora. Vuhanaa ori *emaraali* orivano takuqi vaintema kero, vi ontantava takuqiharo vaura.

⁴ Avuhainaa taintavano mintima kero vauvaro 24 avuhainaa taintanavuvata vi taintara ututumate vaumanta vi taintanavuraqa 24 vaiinti, nora vaiintinavu oquvi vauvaro vika utavaaqaavano hanta utavaaqa vauvaro vika qiataqa *kori* oriqohai aututo tovaqara agute vaura.

⁵ Mintuvaro avuhainaa tainta vira avutanahairo aaquakaavano uti vauvaro naaruvavano uva tuntema kero, uva karara ti vauvaro vi taintara avuni ova 7navu qumpike vatovaro vaura. Vi ovanavuva vaireva, Kotira Maraqa 7navu vaura. ⁶ Mintuvaro avuhainaa tainta avuni varuva namarivano *karaasi* voqaara vauvaro viraqi vevantovata taveva ho vaura.

Mintuvaro avuhainaa tainta tataaqa qaqi variqi vi vauka 4navu tainta vira utute vauvaro airi avuvano vinavuka avunivata, tauvaqainivata, mpiqa kero vaura. ⁷ Vinavuka vaireka, vovano *raioni* voqaara vauvaro, vovano *purumakau* naati voqaara vauvaro, vovano vauvaro vira viri vaiinti viri voqaara vauvaro, vovano memoravano ata varero ni vaira vira voqaara vaura.

⁸ Qaqi variqi vi vauka 4navu vauvaro vika vohaiqa vohaiqaqa aroka 6navu vauvaro avu airitahaavano vika aroka ventaaqainivata vevaarainivata mpiqa kero vaura. Mintiro vaumanta vi haikauka kia inaaraiqa auraara vairaiti, aatitoraaqavata entaqivata qaqiqai ihi tivaqi vi vaiha mintima ti:

Noravano Kotiva ekaa kempuka vataivave. Vira okaravano vaireva, koqe okaraqai vairave, koqe okaraqai vairave, koqe okaraqai vairave.

Viva haaru qaqi variqiro vi vauvama vaivo. Viva qaqi variqiro vi vaivama vaivo. Viva naantiara qaqi variqiro vi variarirava tuvuanarove, ti vaura.

⁹ Qaqi variqi vi vauka minti tivaqi viha avuhainaa taintaqa oquvi vau vaiintira vira mpeqa okarara viriniqama keha vira autuvata tuaheraqi viha virara koqeve tiva amite tiha, Viva ekaa enta qaqi variqiro vi varianarove, tivaqi vi vaura.

¹⁰ Qaqi variqi vi vauka minti tivaqi vi vaumanta nora vaiinti 24navuvata vatakanta hiqirivi vaiha avuhainaa taintaqa oquvi vau vaiintira autu tuahereha tiha, Viva ekaa enta qaqi variqiro vi varianarove, tivakeha nai tovaqa aqutora ravaqa keha avuhainaa tainta aigutaraini aquke vaura. Mintiaqi viha vika tiha,

¹¹ Are Variqavano tinavuqaa raqiki variaravave. Are ekaa haika autukera qovarama kaaravave. Minti varianarara ti, tenavu ai quahama amiteha tiha, Ai okaravano mpeqa okarama vaivo. Ai autuvano viriniqama viro vaivo.

Ai kempukavano uritara keroma vaivo. Are uva tianaraqaahairo ekaa haikavano qovarama viro qaqi variqiro vi vairave, ti vaura.

5

Naaruvaini vau vukurara tura

¹ Vika minti tivaqi vi vaumanta te Ionika vaiha tavaavauraro avuhainaa taintaqaa oquviro vauva vaiharo nai kauqu tanaraini uruqurumato vukura tuate vauvaro vi vukura avunivata tauvaqainivata uva qara ntuvatova vaura. Vi vukuraqi kaara ntuvake tavevorave tiro, iva varakero ravitakero taatau kova 7navu vaura.

² Vuku mintimake vaumanta te vaiha tavaavauraro *en-seli* vo, mpeqavano naveraitiro tiharo, Ta vaiintivae koqe vaiintivano vaiharo maa vukura varakero iva taatau taira ravaqaavu kaanarove? tiro.

³ Viva minti tuvaro iva ntava kero taatauto vukura ravaqaa kero tavaaina vaiintirara qumina naaruvainivata, vatainivata, vata vevainivata, rantovaro kia vovanovata vaura.

⁴ Qumina rantaqiro viviro tavovaro koqe vaiinti vovano iva ravaqaa kero vi vukura avutaqi tavaarirava kia vaura kaara te noraiqaake iqi rate variavaunara.

⁵ Te qaqiqai iqi rate variavauraro vaiinti vovano 24 vaiintinavuqihairo tiriara tiharo, Kia iqi rataane. Ho tavaane. Vaiinti vo, Iutaara ankuqihainaava, viva *Raioni* voqaa vaiinti, Devitira Naintivano, viva noraiqama viro qora kaiqa aatara kero mpeqavano vaivo. Vi vaiintiva homa iva 7navu taatau tora ravaqaa kero vi vukura rairakero tavaanarove, tiro.

⁶ Minti tumanta te vaiha tavaavauraro avuhainaa tainta tavaarana Sipisipi Naativano himpi vauvaro qaqi variqi vi vauka 4navu vira ututumate vaumanta, nora vaiinti 24navu-vata vira ututumate vaura. Mintimake vaumanta te vaiha tavaavauraro vi sipisipiva arukovaro qutuvu sipisipira voqaara mini vaiharo himpitero vauvaro vira qiataini *okepaa/pomu* voqaara 7navu vauvaro vira avuvata 7navu vaura. Vi haikava 7navu vaira vira okara vaireva, Kotira maraqura 7navu vaura. Maraqura vinavuka okara vaireva, Kotiva nai Maraqura 7navu nititomanta vatani tuvu vi animake, oturante uru vau maraquranavuka vaura.

⁷ Mintuvaro Sipisipi Naati viva oru vi taintaraqaa oquviro vaura kauqu tanaraihairo vuku vira varora.

⁸ Sipisipi Naati viva vuku oru qaḡini varakomanta qaḡi variḡi vi vauka 4navuvata, nora vaiinti 24navuvata, vika Sipisipi Naati vira avuni hiḡirivi vaura. Vika hiḡirivi vaiha naaḡunta kantarumake ruḡuti varia *kitaara* voḡaara tuate, *kori* oriḡohai aututo tanuravata tuate vaura. Vi tanuraḡi iha quarovaro koḡe untavi vau murava vaura. Vi murara okara vaireva, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare variavaro oru vi vai murava voḡaara vaura.

⁹ Minti vaumanta nora vaiinti 24navu Sipisipi Naatiara garaaka ihi vo tiha:

Ai arukaavaro ai naarevano ntava viraḡohaira are Kotiraini vaiinti nahenti kuvantu amitaanarara tira, are vi vukura iva taatautera ho ravaḡaa kera vi uvara taveravama variarao.

Kotira vaiinti nahenti ekaa naato vata maataḡihaive, ekaa naato vo uva vo uva ti variakaḡihaive, ekaa naato vo vaata vo vaata vataukaḡihaive, ḡovaraḡivarave.

¹⁰ Are vika noraiḡama kera Kotirainiḡama kaanarara ti, vika Kotira kaiḡa vara amitaḡi viha maa vataraḡaa raḡikiḡi vivarave, tura.

¹¹ Vi vaiintinavuka minti tumanta te vaiha iriavauramanta *enseli* airi *tauseni* vaumanta ḡaiḡaa hini vo *tauseni* vo *tausenivata* vaiha uva ti vaura. *Enseli* vika airitahaa avuhainaa taintavata, qaḡi variḡi vi vauka 4navuvata, nora vaiinti 24navuvata, ututumate vaiha ¹² ihi tivaḡi viha noraiḡaake naveraitiha Sipisipi Naati arukorara mintima ti:

Ai kaiḡavano koḡe kaiḡa uritara kero vairara ti, tenavu ai autu noraiḡamake tuaheraḡi virerave. Are ekaa haikaḡaa raḡiki variaravave. Are ekaa airaira vataava variararo ai avu aatovano koḡe avu aato vaivara are mpeḡavano variarao. Ai autuvano nora autu vaivaro ai mpeḡa okaravano takuḡi vaivara variarao, tura.

¹³ *Enseli* vika minti tumanta te vaiha iriavauramanta Kotiva aututai haikava ekaa haikavano, naaruvaini vau haikavave, maa vataraḡaa vau haikavave, vata vevanto vau haikavave, nora namariḡi vau haikavave, ekaa vi haikava vi haikava ihi tivaḡi viha mintima ti:

Avuhainaa taintaḡaa oḡuviro vairavata, Sipisipi Naati viravata, tenavu vitanta autu noraiḡaake tuaheraḡi virerave. Vitanta autuvano koḡe autu vaivaro vitanta mpeḡa okaravano, takuḡi vai okaravama vaivo. Vitanta ekaa enta kempukaiḡama keha qaḡi variḡi vivarave, tura.

¹⁴ Ekaa haikavano minti tuvaro qaḡi variḡi vi vauka 4navu tiha, Quḡaave, tumanta nora vaiinti 24navu vatakanta hiḡirivi vaiha vitanta quahama nimiteha vitanta nutu tuahere vaura.

6

Sipisipi Naati viva iva taatautora ravaqaa kora

¹ Mintiaqi vi vaumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva iva 7navu taatau toraqihairo vohaiqa ravaqaa kovaro viraqaahairo qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo vovano naaruvavano uva tuntema kero, tiharo, Aniane, tura.

² Minti tumanta te vaiha tavaavauraro hanta *ohivano* ti tivuqaa vauvaro vira tauvaqaaqaa vovano oquviro huru tuatero vaura. Viva *ohiqaa* vaumanta vira avuhainaara tovaqa amuvaro viva iqoka raquqiro viharo navutaaka aatara kareva vura.

³ Viva vuvaro Sipisipi Naati viva iva vo vira naantiara ravaqaa komanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo vovano, Aniane, tuvaro ⁴ viraqaahairo naare *ohivano* qovarama viro vauvaro vira tauvaqaaqaa vau vaiintira, vataini vaikara iqoka raquqi viha nai aruke nai aruke iate tiro, vira kempuka amiro, nora iqoka paipevata amura.

⁵ Amuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 3 iva ravaqaa komanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo *nampa* 3 vano aniane tuvaro konkira *ohivano* qovaramavi vauvaro vira tauvaqaaqaa vauva nai kauquqi maara rahake tave vau *sikerira*, tuate vaura.

⁶ Tuate vaumanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo uvavano vaiinti uva voqaara tiharo, Ne *uiti* auru varareka iha vohaa enta kaiqa varate monura ekaa aqukehama, ne kia airi *uiti* vararaiti, vohaa *kaapuqi* kaqate *uitiraqai* varevarave. Ne *baali* auru varareka iha, taaramo *kaapuqi* kaqatera varevarave. Ne *orivi* vahaveravata *uainivata* qumina rauru kevorave, tiro.

⁷ Minti tuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 4 iva taatautora ravaqaa komanta te vaiha iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo *nampa* 4 vano aniane tura.

⁸ Minti tumanta te tavaavauraro ohi vo, vira vaatavano *aapia/aamia* ntaiha ite vauvaro vira tauvaqaaqaa oquviro vaura vira autu *Quti Vuariravave* tura. Viva vauvaro vira naantiaraini vovano vira autu *Quti Varia Vatukava* vira avataqiro aumanto ani vaura.

Vitanta anintovaro vitanta kempuka nimitiro tiharo, Netanta vataini vai vaiinti nahentika 4navuqaa rairake vate, taaramonavu qaqi ke, vohaiqa aruqi vi, vuru taiqa kaate.

Mintima keha vika arukaate: Netanta raquqi viha hini kiaka iqoka paipeqohai arukeha, hini kiaka narara vai entara qovarama kaira qutu vuata. Hini kiaka rovaraqohai arukeha hini kiaka qaakau aantau vahiqohai aru kaate, tura.

⁹ Minti tuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 5 iva taatautora ravaqaa komanta te vaiha tavaavauraro *ofaa* tainta vovano vauvaro, vi taintara vevaqi vaiinti nahenti qutu vuaka maraqura airitahaa vaura. Vi vaiinti nahentika qaqi vau entara Kotira uva koqemake iriqi viha vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaumanta vira kaara vika arukora.

¹⁰ Vika maraquranavu viraqi vaiha naveraitiha, No-ravauvo, are ekaa kempuka vataava variararo qora haikavano kia ariqi vairave. Are avuqavugaakera variqira vi variaravave. Vataini varia vaiinti nahentika tinavu haru kaamanta maaqi vauro. Nanti nanti entae aitarairara are vika *ko* tivakehara vika nai ntaihenarave? tura.

¹¹ Minti tumanta hanta tavuna ekaa vi maraqurauka nimi tiha, Ne inaaraiqa vaimanta haaru ni aru kontemake, ni kena kaiqa vaiinti nahentive, ni qata vakaukavarave, vikavata aru kaate. Vika minti mintimake ni kenauka aru kaivaro Kotiva vikaqaa aru muntu kaanarove, ti.

¹² Minti tumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva *nampa* 6 iva taatautora ravaqaa kovaro viraqaahairo vaturavano voqamakero uti vauvaro, kuari avuvano mantaaqa viro vankora tavuna voqaara konkiraiqama vuvaro, toravano naare voqaara naare parunkaiqama viro vaura.

¹³ Mintuvaro uvaivano utiharo katari qakaama kaivaro *fiki* katari tava aqutavira hiqiri hiqirintema kero, opu makauvano naaruvaihairo vatani hiqiri hiqiri i vaura.

¹⁴ Mintumanta te vaiha tavaavauraro vuku uruquruma vintema kero, naaruvavano uruquruma viro *tuqaaka/uqaarama* viro taiqa vuvaro, vatani vo aiqina vo aiqinavano nai vaura qaqirake voqi voqi oru vauvaro, varuva avutaqaa vo vata vo vata vauva ekaa nai vauraqihai himpi voqi voqi oru vaura.

¹⁵ Mintuvaro vatani vauka avuhainaa vaiintinavuve, vokukaqaa raqiki vaukave, iqoka vaiintiqaqaa raqiki vaukave, airi airaira vatokave, nora vaiintive, karapuhi vaiintive, qaqi vau vaiintikave, vika vika ekaa voqamake qetake kukeqa vireka ori onavuqive, *ruvuqive/mpumpiqive*, nora ori aiqinaini vauraqive, vi ani vaura.

¹⁶ Vi vaiinti nahentika aiqinaravata, oriaravata, naveraitiha, Rapatutira tinavuqaa aquvira kukeqa timitaate. Avuhainaa taintaqaa oquviro vaiva tinavu tavaantorave. Sipisipi Naativanovata arara itairaro tinavu tavaantorave.

¹⁷ Oho, Kotira arara itaivaro *ko* tiaina entava govarama vivo. Tavave maa entara ho varianarove? tura.

7

Isareri vaiinti nahenti 144,000navuara tura

¹ Te vi haikara tave, viraqaahai te vaiha tavaavauramanta *enseli* 4navu maa vatara kaantaa 4navuqaa himpite vaiha, maa vataraqaa uti vai uvaira 4navuara vata vaurave, nora namari vaurave, katariqaave, kia utuarire ti, *enseli* vinavuka uvai 4navu ravaaqavute vaura.

² *Enseli* vinavuka uvai 4navu ravaaqavute vaumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vovano kuari avu urinaihairo uri vaiharo, qaqi variqiro vi vai Variqava nai vaiinti nahenti viraqama kero tavaaina haikara nai kauquqi tuata varero uri vaura. Viva uriharo *enseli* 4navu Kotiva vatavata nora namarivata qoraiqama kaate tiro kempuka nimukara mintima tiro:

³ Nenavu vatavata, nora namarivata, katarivata, qoraiqama kareka auti variaka qaqi vaiqe te naane Kotira kaiqa vaiinti nahenti tiriqaa gara ntuvake viraqama nimitaqi viha vuru taiqa kaari, viraqaahai nenavu varareka i kaiqara varaate, tiro.

⁴ Minti tumanta te vaiha iriavauraro Isareri 12 anku-
navuqihairo 144,000 vaiinti nahenti viraqama teharo vika tiriqaa gara ntuva tora. Maa vaiinti nahentika viraqama tora:

⁵ Iutaara ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

Rubenira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

Gaatira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

⁶ Asera ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

Napataarira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

Manasera ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

⁷ Simionira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

Rivaira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

Isakaara ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

⁸ Sebulunira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

Iohepira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,

Benaminira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahenti tiriqaa gara ntuva tora.

Ekaa naato vataihahi vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaurara tura

⁹ Mintumanta te vaiha tavaavauramanta vaiinti nahenti airitahaa vauvarora tiro, vika kaara riharo minti mintima vaiinti nahenti nahenti variavo tiarirava kia ho vaura. Vi vaiinti nahentika ekaa naato vatanaaka, konkirave, eqarave, vo vatanaa vo vatanaakave, vo uva vo uva ti vaukave, vika avuhainaa tainta avuqaavata, Sipisipi Naati vira avuqaavata himpite vaura. Vika hanta utavaaqa nonkute vaiha nai kauquqi nai kauquqi nivu mare voqaara tuate vaiha
¹⁰ naveraitiha:

Nai avuhainaa taintaqaqaa oquviro vaiva tinavu Variqavanovata, Sipisipi Naati vivavata, vitanta tinavu kuvantuke tivitaatantama variavo, ti.

¹¹ Minti tumanta ekaa *enseli* vika avuhainaa taintavata, nora vaiinti 24navuvata, qaqi variqi vi vauka 4navuvata, ututumate himpite vaiha, viraqaahai vika vataini hiqirivi nai viri vatainiqamake avuhainaa tainta avuqaa vaiha Kotira autu tuaherakeha mintima ti:

¹² Quqaave. Ho kaiqenavu tinavu Variqa autu viriniqaa kaare. Vira mpeqa okaravano takuqi vaivaro vira avu aatovano koqe avu aatoqai vairave. Kaiqenavu virara koqeve tivaqi viha, vira autu noraiqama kaare. Vira kempukavano uritara kero vaivaro viva kempukavano ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuariravama vaivo. Quqaave, tura.

¹³ *Enseli* vika minti tuvaro nora vaiinti 24navuqihairo vovano ti irama timitero tiharo, Maa vaiinti nahentika airitahaa hanta utavaaqa nonkute variaka vo? Vika taukave? Vika taihaie ani variavo? tumanta ¹⁴ te tiha, Nora vaiintio, arema vikara irianarave, tiavauraro viva tiharo, Maa vaiinti nahentika vataini vaumanta vokuka anomake vika qoraiqama nimitaqi vi vaumanta vika nora maaraqi variqi vi vauraqihai aniakave. Vika nai utavaaqa Sipisipi Naati naareqohai hiqama korara tiro, vika utavaaqavano han-taiqama vurave.

¹⁵ Vika mintimake variarara ti, vika Kotira avuhainaa tainta avuqaa vaiha aatitainaraqaavata, entaqivata, Kotira kaiqa vara amitaqi viha Kotira Naavuqi variqi vi variavaro avuhainaa taintaqaqaa oquviro vaiva vika maimaraara utu nimate vairave.

¹⁶ Vika mini variqi vivaro kia qaiqaavata kararavata namararavata antuqa aruanarove. Vika mini vaivaro kuarivanove, vo haikavanove, kia ho vika tatoqa kaanarove.

¹⁷ Sipisipi Naati viva avuhainaa tainta avutana vaiva, viva sipisipi qova koqeva vaiharo vika ntita varero vuru ruvu namarivano, qaqi variqiro vi variaina namariva vainanaini vuru kaira nevarave. Mintivaro Kotiva vika nivuqihairo auquru nunka nimitaira vi vaiinti nahentika kia qaiqaavata iqi ratevarave, tura.

8

Nampa 7 iva taatautora ravaqaa korara tura

¹ Minti tumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva *nampa 7* iva taatautora ravaqaa kovaro viraqaahairo naaru-vaini kia vovanovata uva tuvaro ekaa haikavano tiremakero manamana vaura.

Inaaraiqa mintiaqiro vumanta ² viraqaahai te tavaavau-ramanta *enseli* 7navu Kotira avuqaa himpite vauka vauvaro vika *aanumaara/noma* 7navu nimumanta varora.

³ Nimumanta varovaro *enseli* vovano nai kauquqi *kori* tanu tuata varero ani *ofaa* tainta vo, *kori* tainta tataaqa himpitero vaura. *Ofaa* tainta viva avuhainaa tainta vira avuni vauvaro *enselivano ofaa* tainta vira tataaqa himpitero vauvaro vovano iha quara tero koge untavi haikara voki-ravata vira amiro tiharo, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare variavaro oru vi vai uvara vataakera are maa haikaravata iha quaraane, tuvaro ⁴ *enselivano* vi tanura tuatoraqihairo iha mura koge untavuvavata, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare vau uvavavata, Kotira avuqaa oru vi vaura.

⁵ Mintuvaro viraqaahairo *enseli* viva *ofaa* taintaqaahairo iha auru varakero nai tanuqi mpiqakero tanu vira vataini vaavi aqukora. Aqukovaro naaruvavano karara karara ti vauvaro aaquakaavano utu aqu utu aquke i vauvaro vaturavanovata uti vaura.

Aanumaara/Noma vuaqorara tura

⁶ Mintumanta viraqaahai *enseli* 7navu nai *aanumaara/noma* 7navu tuateha vuaqareka auti vaura.

⁷ Vinavukaqihairo vovano naane nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro *taaruvanovata/kaampuravanovata* ihavanovata naare vataakero vataini aaqu rintema kero hiqiri hiqiri i vaiharo maa vatara vohaa mantaraini vatavata katarivata ita taiqa kero, taara mantaraini qaqi kero, ekaa ukauvata ita taiqa kora.

⁸ Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 2 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro nora aigina voqaara vau haikava iha ite vaura nora namariqi vara aqukora. Nora namariqi vara aqukovaro vohaa mantaraini namarivano vaiinti naareqama vuvaro taara mantaraini namarivano qaqi vaura.

⁹ Vohaa mantaraini namariqi vau haikava qutu vuvaro taara mantaraini namariqi vau haikava qaqi vaura.

Vohaa mantaraini namariqaa ni vau *sipinavura* vehi autu kovaro taara mantaraini namariqaa ni vau *sipinavuva* qaqi vaura.

¹⁰ Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 3 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro viraqaahairo vaahoqura noravano ova qumpi kaivaro itaintema kero iteharo naaruvaihairo hiqiriro tuviro muntu vohaa mantaraini taatika namari, voqi voqive, ruvu namari voqi voqive hiqiriro, taara mantaraini qaqi kora.

¹¹ Vi vaahoqurara autu Hunkavirave. Viva vohaa mantaraini vo namari vo namariqi hiqiruvoro namarivano

hunkavuvaro taara mantaraini vau namariva qaqi vaura. Ekaa vaiinti nahenti hunkavu namarira ne vauka qutu vurave.

¹² Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 4 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro kuarivanove, toravanove, opu makauvanove, iteharo taara mantaraini qaqi ite vauvaro vohaa mantaraini qimpa viro kia itora. Aatitoraqaa kuarivano vohaa mantaraini itaqiro viro taara mantaraini kia itaraitiro, qimpaviro vaura. Vira voqaara entaqi tora makau opuvanovata vohaa mantaraini itaqiro viro taara mantaraini kia itaraitiro, qimpaviro vaura.

¹³ Mintumanta te virini vuruvi tavaavauraro memora vovano virikanta ata varero niharo naveraitiro, Oho, oho, oho, *enseli* taaramonavu kiama nai *aanumaara/noma* vuaqa kaavo. Oho, vinavuka nai *aanumaara/noma* vuaqa kaimanta vatani variaka anomake qoraiqama vivarave, tura.

9

Nampa 5 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

¹ Memoravano minti tuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 5vano nai *aanumaara/noma* vuaqa komanta te vaiha tavaavauraro opu vovano vatani hiqiriro vauva vauvaro *ki* vo vira amura. Vi *kiva* nai vevantoqama kero vau *Ruvura/Mpumpira* qantuaraina *kiva* vaura.

² *Ki* vira amuvaro opu viva *ki* viraqohairo *Ruvu/Mpumpi* qenti qantua kovaro iha muravano viraqihairo noraiqaakero oru vi vaura. Nora ihavano ite vaivaro muravano uri vaintema kero, viraqihairo muravano uri vaiharo kuarivata naaruvavata mantaqa kovaro ³ iha mura ururaqihai kaintaqa airitahaa qovaramavi vatani otu vaura.

Kaintaqa airitahaa qovaramavi vauvaro mpora noravano nai aaraiqohairo nkaqaintemake, kaintaqa vika raqonta kaate tiro, kempuka vika nihiro tiharo, ⁴ Ne oru viha ukauve katarive vo haika vo haika qampiye vairave kia vi haikara vi haikara qoraiqama nimitaraiti, ne tavaimanta Kotiva vaiinti nahenti tiriqaa kia viraqama kero qara ntuva tairauka vaivera, ne vikaqaima raqontaqi vuete.

⁵ Ne vi vaiinti nahentika kia ekaara aru karaiti, kauquru torara vika qaqi raqontaqi vuete, tuvaro kaintaqa vika oru viha nai vekaqohai vaiinti nahenti raqontaqi vi vaumanta vaiinti nahenti voqamake keke tiha variqi vi vaura.

⁶ Vi entara vaiinti nahenti voqamake antura ntuvaqi viha, vika qutuataa iramanta qutu virare tihavata, kia ho qutu viraiti, qaqi antura ntuvaqi vivarave.

⁷ Kaintaaqa vika vaireka, iqoka raqireka nai *ohinavu* qeramake vataantemake vaura. Vika qiataqaa avuhainaaka *kori* tovaqa voqaara vauvaro vika virivano vaireva, vaiinti viri voqaara vaura.

⁸ Mintimake vauvaro vika qiata kaukivano vaireva, nahenti vukai kauki voqaara vauvaro, vika aaraivano vaireva, *raioni* aarai voqaara vauvaro ⁹ mimiraini *aini* ori naavuma tora voqaara vaura.

Vika arokavano qakaa qakaa i vaiharo, airi *ohinavu* kanteha nai iqoka kaarinavu rarau vare iqoka raqireka vi variavaro noraiqaakero auva ntavaqi vintemake, auva ntavaqi vi vaura.

¹⁰ Vika vekavano vaireva, kaakaakarira veka voqaara vauvaro veka vitini aaraivano vauvaro viraqohairo kauquru torara vaiharo vaiinti nahenti raqonta nimitaairo vuarirava vaura.

¹¹ Kaintaaqa vika mintimake vauvaro vika avuhainaava vaireva, nai vevantoqama kero vau *Ruvuraqi/Mpumpiraqi* raqiki vau *enseliva* vaura. Vira autu Hiparu uvaqihai *Abadonive* tura. Maa uvaraqihai *Vaiinti Vehi Autuke Vaivave* tura.

¹² Ho iriate. Kaintaaqavano vatani variaka qoraiqama nimitaai vi vai maarava taiqairaro vatani vaika qoraiqama nimitaai vuaina maarava taaraqanta qaqima varianaro. Virara tirera.

Nampa 6 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

¹³ Te vaiha tavaavauraro *enseli 7navuqihairo nampa 6* vano nai *aanumaara/noma* vuaqa komanta te viraqaahai iriavauraro *ofaa* tainta *kori* oriqohai aututova Kotira avuqaa vauvaro vira hini hini vitiqihairo uvavano tura.

¹⁴ Viraqihairo uvavano *enseli nampa 6* iara mintima tiro: *Enseli 4navu* rumpa taamanta Iufaretisi Namari taatika namariqi variaka, are vinavuka kuvantu kaane, tuvaro vinavuka kuvantu kora.

¹⁵ Vinavuka vaiha vi ihirave vi torarave vi entarave, tenavu vi entara veka variariraro tinavu kuvantu kairage vi kaiqaraqai varaqi virarave tivake, qeramate vauvaro vinavuka kuvantu komanta vinavuka vatani vau vaiinti nahentika taara mantaraini qaqi ke, vohaa mantaraini variaka aru taiqa kareka vura.

¹⁶ Vinavuka iqoka vaiintitara airitahaa 200 *milion* iqoka vaiinti *ohi* tauvaqaaqaa variavo tumanta iriavaunara.

¹⁷ Te vaiha taira tavamaqi viha vi vaiintikavata vika *ohivata* tavaavaunarama. Vi vaiintika mimiraini naavumato haikava iha auru voqaara naare parunkaairo vauvaro, hini mimiraini naavumato *kalaava* vaireva, *blu* vauvaro, hini mimiraini *yelo* vaura. Mintimake vauvaro vika *ohi*

qiatavano vaireva *raioni* qyata voqaara vauvaro vika *ohi* noqihairo ihavanovata, muravanovata, hunkavi vau haikava *salfa* * aihovanovata, aitara tara i vaura.

18-19 Ihavanovata, muravanovata, hunkavi vau haikavavata, vika *ohi* noqihairo aitareharo vaiinti nahenti vohaa mantaraini vauka aruqiro viharo aru taiga kero taara mantaraini vauka qaqi kora. Vika *ohivano* ná noqihai vaiinti nahenti aruqi viha, vika ná vekaqohaivata vaiinti nahenti aruqi vi vaura. Vika *ohi* vekavano vaireva, *uqahi/quaiha* voqaara vauvaro viraqaa qiatavata vauvaro viraqohairo vaiinti nahenti nkaqa nimate vaura.

20 Ho hini vaiinti nahenti kia arukoka, vika kia ná qora kaiqa vare vaura qaqira karaiti, ná kauquqohai aututo haikauka qaqiqai quahama nimitaqi vi vaura. Vika *kori* orive, *silvaa* orive, *baraasi* orive, qaqi orive, katarive, vi haikara varake aututo haikauka kia ho tavaraiti, kia ho iriraiti, kia ho ná ni vau haikauka vaumanta, vika vi haikarara tinavu variqave tivakeha, vi haikara quahama nimateha, vaanavata quahama nimitaqi vi vaura.

21 Vika mintiaqi vi vaiha vo vaiintinavu arukorara kia noraiqaake iriraiti, vaana kaiqa vare vau okararave, hampi qaramaqi ni vau okararave, muara kaiqa varaqi vi vau okararavata kia qaqira karaiti, vi kaiqara vi kaiqara qaqiqai varaqi vi vaura.

10

Inaara vuku uruquruma torara tura

1 Vika mintiaqi vi vaumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vo, mpeqavano naaruvaihairo tuvi vaura. Tonavuvano vira vaata naavuma tovaro vira qiataini ontantavano ututero vaura. Vira virivano vaireva, kuari avu voqaara ite vauvaro vira aiqutanta vaireva, naavu kaaratanta aaratora ihavano ite vauntema kero, ite vaura.

2 *Enseli* vira vaatavano mintiro vauvaro viva nai kauquqi inaara vuku rairakero tuata varero tuviro, nai aiqumantara nora namariqaa ntava tero, nai aiqumantara kaanaaqa vataqaa ntava tero, ³ viraqaahairo viva *raionivano* uva taanaara noraiqaakero uva tuvaro naaruvavano 7 tataa karara tura.

4 Naaruvavano minti tumanta te naaruvavano tu uvara vukuqi qara ntirare tiavauraro, naaruvaihairo uva vovano aqao tiro, Naaruvavano 7 tataa ti uvara kia qara ntuva taraitira, evaara kukeqa taane, tiro.

5 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* viva nai hini aiqumantara nora namariqaa ntava tero, nai hini aiqumantara vataqaa ntava

* 9:17: *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

tova, viva nai kauqu naaruvaini tuahera kero ⁶ tiharo, Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaivave. Viva naaruvave, ekaa naaruvaini vai haikarave, maa vatarave, ekaa maa vataqaa vai haikarave, nora namarive, ekaa nora namariqi vai haikarave, ekaa vi haikara vi haikara autu kero vataivave. Ho te Kotira vira autuqaa maa uvara quqaa uvaqai tirerave: Kotiva nai varare iaina kaiqara kia varikero varaanarove.

⁷ *Enseli* 7navuqihairo *nampa* 7 viva nai *aanumaara/noma* vuaqa kairaro Kotiva nai evaara uva tivakero kukeqataiva ekaara vuru taiga vuanarove. Viva vi uvara nai kaiqa vaiinti, paropeti vaiintinavu haaru tiva nimurave, tiro.

⁸ Viva minti tuvaro naaruvaihairo vaaka iriavaura uvava qaiqaa tiriara tiharo, *Enselivano* namariqaavata vataqaa-vata himpite vaira, are oru vira kauquqihaira inaara vuku raira taira varaane tumanta ⁹ te *enseli* viva vaunaini orunte vi vukurara iravaauraro viva tiriara tiharo, Maa vukura varakera naane. Are vi vukura noqi ne vairaro *hanivano* hiakaa intema kero, hiakaa irarovata, vi vukuva ai vaantavoraqi hunkama ianarove, tiro.

¹⁰ Minti tumanta te vira kauquqihai vi vukura varake naavaunara. Te noqi neha tavaavauraro vi vukuva *hanivano* hiakaa untema kero hiakaa umanta, te vira nampiqamake tavaavauraro vi vukuva ti vaantavoraqi hunka vura.

¹¹ Te vi vukura nama kaavauramanta vika tiriara tiha, Are ekaa naato vatanaakave, vo vatani vo vatani variakave, vo uva vo uva ti variakave, avuhainaa vaiintinavuve, ekaa vika vika Kotira uva qoqaiqamake tiva nimiane, tura.

11

Kotira uva tiva nimi vai vaiintitantara tura

¹ Minti tuvaro vovano kairiga vo ti timiro tiharo, Himpira kairigaqohaira oru Kotira Naavuvata, *ofaa* taintavata avatama kera tavera, vaiinti nahenti Kotira Naavu vainaini vaiha vira autu tuahere variaka vika kaara ntuva kera tavaane. ² Are Kotira Naavu avatama kera tavera, kiama naavu naantegaraini vai vatukara avataane. Vi vatukara qaqi kaira naantiara qumina vatanaaka, kia Kotira uva iri variaka vi vatukara qoraiqama kevarave. Vika taaramo ihi 6 toranavuara variqi viha Kotira vatuka koqera rahitamaqi vi vaivaro.

³ Kotiva nai uva tiva nimiate tiro, taara vaiinti nititama kaira, vitanta kovaara utavaaqa nonkute, Kotira vakaaka vi entara 1,260 entanavuara variqi viha tivaqi vivarave.

⁴ Kotira uva tiva nimiqi vi vai vaiintitanta vaireka, *orivi* kataritanta voqaarave, ova qumpitaara taaraqanta voqaarave, vitanta vaivarave. Vi vaiintitanta Noravano Kotiva maa vataragaa raqiki vaira avuqaa himpite vaivarave.

⁵ Vovano vitanta qoraiqama nimitareva autirera, vitanta noqihairo ihavano vihiviro vira tatoqa taiqa kaanarove. Mintima kema vitanta qoraiqama nimite vaika qutu vivarave.

⁶ Vitanta Kotira uva tiva nimiqi vi vai entara Kotiva vo kempuka vitanta nimira vitanta homa naaruva tinta taivaro kia aaqu ruanarove. Vitanta vi kempukaraqohai homa ruvu namari, vo namari vo namari kuqu kaivaro naareqama vuanarove. Vitanta vaivaro Kotiva qaiqaa vo kempuka nimira vitanta homa vataini vaika ruqutuqi vi vaimanta vo rovava vo rovava varevarave.

⁷ Vitanta Kotira uva tiva qovaramaqaivi vivi taiqa kaivaro, viraqaahairo nai vevantoqama kero vai *Ruvuraqihairo/Mpum-piraqihairo* qaakau aantau vovano viraqihairo qovaraigama viro oru vi vaiintitanta hampata raquqiro viro, vitanta naatara kero arukaanarove.

⁸ Viva vitanta arukairaro vitanta vaatavano nora vatuka aaraqaa qaqi varianarove. Vi vatukaraqai haaru vitanta Nora Vaiinti katarigaa aruke hirito vatukarave. Vi vatukara vara autu nteha Sodomive, Isipive, ti variarave.

⁹ Viva vitanta arukairaro vitanta vaatavano aaraqaa qaqi vaira ekaa naato vatanaaka, konkiravata eqaravata, vo vataini vo vataini vaikavata, ekaa naato vo uva vo uva ti vaikavata, vitanta vaata aitutumake taveha, qioqama teha tiha, Vitanta vaata qaqi kaivaro variarire. Kiama vitanta vaata quntama taate, tivaro vitanta vaatavano taaramo enta hini entavata qaqi aaraqaa varianarove.

¹⁰ Vi entara vitanta vaatavano aaraqaa qaqi vaira vataini vaika mintima tivara: Vitanta arukairara tenavuvata quahema vauro.

Vitanta qaqi variqi vi vau entara nora maara tinavugaa vate variamanta qoraiqamavi variqi vi vaunarave, tivarave. Vataini vaika minti tivakeha quahema ihi tivaqi viha karave vo haikave nai ami nai amimaqi vivarave, tiro.

¹¹ Naaruvaihairo uvavano tiriara mintima kero naantiaraini qovaraigaiaina uvara tiva tumanta te Ionika vaiha taira tavaavauraro, vi vaiintitanta vaatavano taaramo enta hini entavata, aaraqaa qaqi vauvaro, viraqaahairo Kotiraqihairo qaqi variqiro vi vai aihova vi vaiintitantaqi oriqetomanta vitanta naitanta aiquqaa qaqi himpi vaumanta vaiinti nahenti vitanta tave voqamake aatu itomanta qete vaura.

¹² Vika qete vaiha iruvaro naaruvaihairo uvavano vitantara naveraitiro tiharo, Maini uruate, tumanta vitanta navutaaka qaqi tave vaumanta vitanta tonavuji vaiha naaruvaini vura.

¹³ Vitanta naaruvaini vuvaro vaakama vaturavano noraiqama kero utiharo vi vatukara 10 mantaraihairo 9 mantaraini qaqi kero, vohaa mantaraini vehi autukora. Vehi autukeharo 7, 000 vaiinti nahenti aru taiqa komanta qaqi vau vaiinti nahentika voqamake virara aatu itomanta qeteha tiha, Oho, Variqavano naaruvaini vaiva kempukavanoma vaivo, ti vaura. «Ho te taira voqaara vaiha vi haikara vi haikara tavaavaunara. Ekaa vi haikava vi haikava naantiara mintiakero qovaraiqianaro.»

¹⁴ Naantiara vataini vaika voqamake qoraiqamavi vai maarava taaraqanta taiqa viraro, viraqaahairo *nampa* 3 maaravano vaakama qovaraiqianaro.

Enseli nampa 7 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

¹⁵ Te taira tavaavauraro *nampa 7 enselivano* nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro naaruvaihai vo uva vo uvavano noraiqaake naveraitiha, Maa entaraqaahairo «maa vataraqaa raqiki vaiva Sataaniva qaqini viniramanta,» tinavu Noravanovata viva atitai vaiintiva *Mesaii*avanovata uri aatarake maa vataraqaa raqikiqi vivarave, ti. ¹⁶ Minti tumanta nora vaiinti 24navu Kotira avuqaa nai tainta nai taintaqaa oquvi vauka, vi uvara iri, viraqaahai vika vatakanta hiqirivi nai viri vataini ke, Kotira quahama amiteha tiha,

¹⁷ Noravauvo, are ekaa kempuka vataavave. Vate are qaqi variqira vi variaravave. Haaruvata are qaqi variqira vi vauravave. Are nena kempukaqohaira vaiinti nahentiqaa raqikireva auti varianarara ti, tenavu ariara kogeve ti vauvo.

¹⁸ Vo vatanaa vo vatanaaka arara ite vau entava taiqa vivaro ari arara itaaina entavama qovarama vivo. Are qutuvika ko tiva nimitena entavama aniraivo. Ai kaiqa vaiinti paropeti vaiintinavuvata, ekaa ai vaiinti nahentivata, nora vaiintive, inaara vaiintive, ariara noraiqaake iriqi vi varia vaiinti nahentika variavara are vika quahama nimatehara vika nai koqaa nimina entavama aniraivo. Are maa vatara qoraiqamake variaka vehi autu kena entavama aniraivo, tura.

¹⁹ Vika minti tuvaro Kotira Naavu naaruvaini vaura qentivano qantuara vumanta te tavaavauraro Kotiva uva tivakero taatauto *vokiseva* vi naavuraqi vaura. Viraqi vauvaro viraqaahairo aaquakaavano utu aqu utu aqu i vauvaro naaruvavano karara karara ti vauvaro vaturavano uti vauvaro *taaru/kaampura* aaquvanovata nti vaura.

12

Nahentiaravata dragoniaravata tura

¹ Mintiaqi vi vaumanta te Ionika vaiha tavaavauraro naaruvaini aahuva haikavano qovarama viro vaura. Nahenti vovano mini vauvaro vira utavaaqavano vaireva, kuari avu vauvaro, vira aiqū ataini toravano vauvaro, vira qiatāqaa opu 12navu avuhainaara tovaqa voqaara aqutero vaura.

² Vi nahentiva vainti taiqama viro, vainti vatareva iharo ke ke tivaqiro vi vaura. ³ Vi nahentiva naaruvaini vauvaro nai aahuva haika vo haikavano naaruvaini qovarama viro vaura. Vi haikava vaireva noraqora naare *dragonivano* vauvaro vira vaatavano evari vaata voqaara vauvaro vira qiatā 7navu vauvaro, *okepaā/pomu* 10navuvata vira vaataqaa vauvaro vira qiatanavuqaa avuhainaara tovaqa 7navu aqute vaura.

⁴ *Dragoni* viva naaruvaini vaiharo nai vekaqohairo opu makau hininavu vohaa mantaraini vaura raupikero vatāini aqukero, opu makau taara mantaraini vaura qaqi kora. *Dragoni* viva oru nahenti avuni himpitero vaiharo, viva vainti vatatairaqe ravaaqavuke naare tivakero vaura.

⁵ Vauvaro nahenti viva qorainti vainti vatatovaro vi vaintiva vaireva, noruqaaviro *aini* kauru tuataqiro viharo ekaa naato vatanaakaqaa raqikiarirava vauvaro, *dragonivano* vainti vira ravaaqavuke naare tumanta *enseli* vika vaaka ani vi vaintira raqia vare vuru Kotiva nai avuhainaa taintāqaa oquviro vaunaini kora.

⁶ Raqia vare vuru kovaro vi nahentivaqai aiqū aututero qumina vatāini, Kotiva nai virara iriharo qerama amito vatarāqaa oru vaiharo 1,260 entanavu variqi vumanta viraqaata koqemake raqikiqi vi vauvaro vaura.

⁷ Vi nahentiva mini vauvaro naaruvaini nora iqokavano govarama vura. Qovarama vuvaro *enseli* noravano, Maikeriva iqoka raqireva umanta *enseli* vonavu vira kahaqamake raqireka vuvaro *dragoni* viva iqoka raqireva umanta *enseli* vonavu vira kahaqamake nora iqoka raquqi vura.

⁸ Raquqi vuvaro Maikeriva nai *enselinavu* vataakero kempukaiqama kero *dragonivata*, vira *enselinavuvata* naatara kora. Vika naatara kero *dragoniara* tiharo, Are nena *enselinavu* vataakera naaruvaini kiama ho vaivarave, tiro.

⁹ Minti tivakero *dragoni* vira nai norauha naaruvaiharo vara vaavi vatāini aqukora. *Dragoni* viva haarua memaruvano vauvaro vira autu Navutaarave Sataanirave tura. Sataaniva ekaa maa vatarāqaa variaka vika una tiva nimate vaivama vairo. Viravata, *enseli* vonavu vira aiqūqaa avataqi vukavata, naaruvaiharo vatāini vara vaavi aqukora. ¹⁰ Vatāini vara vaavi aqukomanta te vaiha iriavauraro naaruvaiharo uvavano mintima tiro:

Vate Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitaaina entavama aniraivo. Kotiva mpeqaiqama kero vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vuanarove. Kotiva atitai vaiintiva, viva vata vate noraiqamama vivo. Sataaniva Kotira avuqaa vaiharo vo enta vo enta entaqivata aatitairaqavata tinavu qata vakaukaqaa uva vate vaura, enseli vika vira naaruvaihai vara vaavi vatainima aqukorave.

¹¹ Sipisipi Naati viva nai naare raukeharo [vika qora kaiqa vare vau uvara nunka komanta] tinavu qata vakauka kia qetaraiti, vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaurara ti, vika Sataanira aatara kora. Vika kia ná qaqi maa vataraqaa variqi virara noraiqaake iriraiti, tinavu arukareka ivera, tenavu kia qetararave, ti vaura.

¹² Vika mintima keha Sataanira aatara korara ti, naaruvavauvo, arevata naaruvaini variakavata ne quaheha variate. Te maa vataravata nora namariaravata oho tiva nimitauro. Sataaniva ne varianaini vaiharo kankomakero irivaro viva nai taiqaarira entava aumanto vaivarora tiro, vira kaara vira voqamakero arara ite vaivaro vaivo, tiro.

¹³ Naaruvaihairo uvavano minti tumanta te tavaavauraro *dragoni* vira aato kenko tuvaro iri vuvaro tiharo, Ike, ti vara vaavi aqukaamanta vatainima vauro tivakero, viva himpiro qorainti vainti vatato nahentira vira avataqiro vi vaura.

¹⁴ *Dragonivano* vira avataqiro vi vaumanta nahenti vira kahaqireka memora aroka taaraqanta vira amura. Nahenti viva ata varero nai qerama amito vatara qumina kanta oru taaramo ihi hini ihiara vairaro *dragonivano* vira kia aruarire ti, aroka taaraqanta vira amura.

¹⁵ Vira amuvaro *dragoni* viva nai noqihairo namari vihi kovaro huvura namari voqaara vi nahentira avataqiro viharo raaqu varaarire tuvaro ¹⁶ vatavano nahenti vira kahaqiharo nai no aaqaavu kero *dragonivano* nai noqihairo vihiko namarira ekaa nama taiqa kora.

¹⁷ Namari nama taiqa kovaro *dragonivano* nahentiara arara itovaro viva vira vaintaira hini kuka hampata iqoka raqireva viro, oru Kotiva tivato uvaravata, Karaitiva tiva nimi vau uvaravata iri vauka hampata iqoka raqireva vura.

¹⁸ *Dragon* viva raqireva vuva oru nora namari auvahini himpitero vaura.

13

Qaakau aantau vovano nora namariqihairo qovarama vura

¹ Te vaiha taira tavaavauraro nora namariqihairo qaakau aantau vovano qovarama vura.

Vi haikava vaireva, *okepaa/pomu* 10navu vira vaataqaa vauvaro vira qiata 7navu vauvaro, vo *pomu* vo *pomuqaa* avuhainaara tovaqa vauvaro, vo qiata vo qiataqaa Kotirara qora uva tivato autura, vo autu vo autu gara ntuva tovaro vaura.

² Te tavaavauraro vi haikara vaatavano vaireva, *lepati* vaata voqaara vauvaro, vira aiqū *bea* aiqū voqaara vauvaro, vira no *raioni* no voqaara vaura. Vi haikava mintiro vauvaro *dragonivano* nai voqaantemake variarire tiro, vira noraiqama kero nai kempuka amiro nai raqiku kaiqaravata vira amura.

³ *Dragonivano* nai kempuka qaakau aantau vira amumanta te tavaavauraro vi haikara qiata vo teqa kovaro vi qiatava qutuvi ruhiqau viro, qaiqaa qaqi tavanta viro ho vaura. Vira qiata vovano minturara ti, vataini vauka virara raukuvi vi haikarara kempukavanove tivakeha, vira avataqi vi vaura. ⁴ *Dragoni* viva nai kempuka qaakau aantau vira amurara ti, vataini vau vaiinti nahentika qaakau aantau vira autu tuahera keha tiha, Qaakau aantau mpeqavano uritarakero vaivo. Kia vovano raquqiro viharo vira ho aatara kaanarove, ti vaura.

⁵ Vi entara Kotiva qaakau aantau vira qaqi kovaro viva noraiqama viro vaiharo 42 torara variqiro viharo Kotirara vaaqu uva tiva amitaqiro vi vaura. ⁶ Viva nai no aaqaavu kero Kotirarave, vira vatukarave, ekaa naaruvaini vaukarave, qora uva tiva nimitaqiro vi vaura.

⁷ Kotiva vira qaqi kovaro viva Kotira vaiinti nahenti hampata iqoka raquqiro vi vaiharo vika naatara kora. Qaakau aantau viva vika naatara kero noraiqama viro ekaa naato vatanaaka, eqarave, konkirave, vo vataini vo vataini vaukave, vo uva vo uva ti vaukave, viva ekaa vikaqaa raqiki vaura.

⁸ „Te tairakaa vi haikava naantiara qovaraiqiainara tavaavaunara. Naantiara ekaa vataini vaika, vo vatanaa vo vatanaaka qaakau aantau vira quahama amitaqi viha vira autu tuahera kevara. Haaru maa vatara kia autuko entara Kotiva vaiinti nahenti autu vukuqi gara ntuva toka, vikaqaima qaakau aantau vira autu kia tuaheraqi vivara. Vi vukuva qaqi variqi vika autu gara ntuvato vukuva vaivaro tota Sipisipi Naati arukova, vivama vi vukuraqaa raqiki vairo.

⁹ Ni aatovano vairera, vi uvara iriata.

¹⁰ Vira ravaaqavuke rumpe vaiintiva vairamanta vika vira ravaaqavuke rumpama tevarave. Vira iqoka paipeqohai aruke vaiintiva vairamanta vika vira iqoka paipeqohai

aruma kevarave. Vika mintiaqi vi vaimanta ne Kotira vaiinti nahenti kia popoharaiti, Kotirara kempukaiqamake iriqi vuate.

Qaakau aantau vovano vataqihairo qovarama vura

¹¹ Te vaiha taira tavaavauraro, qaakau aantau vovano vataqihairo qovarama vura. Vi haikara *okepaa/pomu* taaraqanta vaura. Vi haikara *pomu* vaireva, sipisipi naati *pomu* voqaara vauvaro vira uvavano *dragoni* uva taanaara ti vaura.

¹² Viva mintima vauvaro qaakau aantau viva noraiqama viro hoqare qovarama vu aantauraqai kaiqa vara amitareva iharo vira autuqaa ekaa vatani vaukaqaa raqikiqiro viharo hoqare qovarama vu aantaura vira qiata vo teqa kovaro tavanta vuvaro qaqi vau aantaura, virara vaiinti nahentiara tiharo, Ne vira autuqai tuaheraqi vuate, tura.

¹³ Viva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro viharo vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tuvaro naaruvaihairo ihavano vatani tuvumanta vaiinti nahenti tave vaura.

¹⁴ Viva hoqare qovarama vu aantaura kahaqama amiteharo nora kaiqa varaqiro vi vaiharo vaiinti nahenti vatani vauka unaqaraiqama komanta vika vira quahama amiteha hoqare qovarama vu aantaura, vira iqoka paipegohai qiata teqa kovaro tavantavu aantaura, vira autu virini qiarire ti, vira maraqrahaave varahaave autu amitora.

¹⁵ Vaiinti nahenti hoqare qovarama vu aantaura, vira maraqrahaava autuke vatovaro Kotiva qaqi kovaro naantiara qovarama vu qaakau aantauva nai aiho vuaqa kovaro maraqrahaavano qakiharo ho uva tiarirava vaura. Vaiinti nahenti vokika vira autu kia tuahera kareka ivaro maraqrahaavano vika ho arukaariravama vaura.

¹⁶ Vira naantiara qovarama viro vau qaakau aantauva vaiharo ekaa vaiinti nahenti, nora vaiintive, inaara vaiintive, airi airaira vatokave, vehi vaiintive, rumpato vaiintikave, qaqi vau vaiintikave, viva ekaa vika vikara kempukaiqaa kero tiharo, Ne vaiqe te qara vo ni kauqu tanarainie ni tiriqaae ruva vataare, tivakero vika kauqu tanarainie tiriqaae qara ruva nimitora.

¹⁷ Qaakau aantau vira qara kia varo vaiintika viva qioqama tomanta vika kia ho koqaa autuke airaira vararaiti, kia ho nai airaira voka nimiha monu vare vaura.

¹⁸ Koqe avu aato vataa vaiintivano homa qaakau aantau vira qara okarara kankoma kero irianarove. Vi qarara okaravano vaireva, vaiinti *nampaama* vairo.

Vi *nampaava* vaireva 666.

14

Saioni aiqinaqaa ruvaaqumavi vaurara tura

¹ Te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva Saioni Aiqinaqaa himpite vaumanta vira hampata 144,000 vaiinti nahenti vauvaro vika tiriqaa Sipisipi Naati autuvata vira Qora autuvata qara ntuva toمانتا vaura.

² Vika mini vaumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uvavano namari noravano aintaakaqaa aquvi aquvi iharo uva tuntema kero, ti vaura. Vi uvava naaruvavano karara karara tuntema kero, ti vaura. Vi uvava airi vaiinti *kitaa* ruquti vauntema kero, uva ti vaura. ³ Uvavano minti ti vaumanta vaiinti nahenti 144,000navu Kotira avuhainaa tainta avuqaa himpite vaiha, vika qaqi variqi vi vauka 4navuvata, vika nora vaiinti 24navuvata vika nivuqaa vaiha, qaraaka ihi tivaqi vi vaura. Sipisipi Naati viva vika vataihairo kuvantu nimitorara ti, 144,000 vaiinti nahenti vikaqai vi ihira ho tivaqi vi vaura. Vikaqai vi ihira ho irumanta vokuka kia ho vi ihira irura.

⁴ Vi vaiintika kia nahenti hampata niraiti, vika Kotiraraqai iriqi viha, Sipisipi Naati viva nai tainie vireva unaini vika-vata vira avataqi vi vaura. Vataini vau vaiinti nahentikaqihairo vika naane kuvantu kero ntita varero vuru Kotiravata Sipisipi Naativata nimura. ⁵ Vika kia una uva tuvaro kia vo uvavanovata vikaqaa vaura.

Enseli taaramonavu tavorara tura

⁶ Te [Ionika taira tave vaiha] vuruvi tavaavauraro *enseli* vovano virikanta ata varero ni vaura. Kotiva vira atitama kero vo vatani vo vatani vaukave, vo vatanaa vo vatanaaka eqarave, konkirave, ekaa vo uva vo uva ti variakave, ekaa vikara koqe vakaaka vaiinti nahenti ekaa enta qaqi variqi vi vai vakaakara tiva nimiane tivakero vira atitovaro viva virikanta niharo ⁷ noraiqaakero naveraitiharo, Kotiva vaiinti nahenti *ko* tiarira entava aniraimantara ti, ne Kotirara geteha vira autu tuahera kaate. Vivama naaruvavata, vataavata, nora namarivata, ruvu namarivata, autu kero vataivave. Viraqai quahama amiteha tinavu Variqavano vaivo tiate, tiro.

⁸ Minti tuvaro vira naantiaraini *enseli* vovano vira avataqiro viharo mintima tiro: Oho, Babironi vatukavano taiqa viro vehiqama vivo. Vi vatukava vaaqu kaiqaqai varaqiro viharo ekaa vo vatanaa vo vatanaakara ti *uaini* naate tumanta vika vira neha vikavata hampi qaramaqi ni vaurave, tiro.

⁹ Minti tuvaro vitanta naantiaraini *enseli* vovano vitanta avataqiro viharo noraiqaakero naveraitiharo, Oho, vaiinti vovano qaakau aantavata vira maraQurahaa aututaa haikaravata quahama amiteharo virara ti variqave tivakero

vira qaravata nai tiriqaae, nai kauqu tanarainie, varairera, ¹⁰ Kotiva vi vaiintirara voqamakeru arara itairaro virara ti *uaini* neharo ti arara ite vaina okarara tavaanarove tianarove. Kotiva kiana qihaaqama kero vi vaiintira ruqutiraitiro, voqamakeru vira ruqutuanarove. Kotiva vi vaiintira ruqutu kairaro viva takuqi vai *enselika* nivuqaavata, Sipisipi Naati vira avuqaavata vaiharo, *salfa* * orivano iha ite vainaraqi vaiharo noraiqaakero qantura riharo varianarove.

¹¹ Mintima variqiro viraro vi ihava kia qimparaitiro qaqi itaqiro viraro, vira muravanovata ekaa enta qaqiqai oru vuanarove. Vaiinti nahenti qaakau aantavata vira maraqurahaavata quahama nimiteha tinavu variqave tivakeha vira qaravata vareka, vika aatitainaraqaavata entaqivata nora iha itainaraqi vaiha kia auraaravata vairaiti, ekaa enta antura ruvaqi vivarave, tura.

¹² Vi uvara irihama te Ionika niara tiha, Ne Kotira vaiinti nahenti Kotira uva avataqi vuaterama, turo. Ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vuaterama, turo.

¹³ Ho *enseli* viva minti tumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uvavano tiriara mintima tiro: Maa uvara qara nuva taane. Maa entaraqaahai vaiinti nahenti Kotira kaiqa vara amitaqi vi vuru qutuvika, vika vaivaro Kotiva vika koqema nimitaanarove, tiro.

Enseli viva minti tuvaro Kotira Maraquravano tiharo, Quqaama tiarao. Vi vaiinti nahentika vukaari utuqi vi, oru auraara vaivarave. Vika vare kaiqava koqe kaiqa vairara ti, vika homa oru auraara vaivarave, tiro.

Vataihairo kara qantu varaainarara tura

¹⁴ Minti tumanta te vaiha tavaavauraro uromuravano vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura. Vira virivano vaireva, te Vatani Vatatai Vaiintika vauro tu vaiintira viri voqaara vauvaro vira qiataqaa *kori* oriqohai avuhainaara tovaqa aututova vauvaro viva nai kauquqi kara qantuaina paipera voqamakeru vaihora tuatero vaura.

¹⁵ Mintuvaro viraqaahairo Kotira Naavuqihairo *enseli* vovano vevarero oru tonavuqaa oquviro vau vaiintirara noraiqaakero naveraitiro tiharo, Kara qantuaina entava aniraivo. Nena paipeqohaira kara qantu varera uruane. Vatani karavano mpeqaiqama vivo, tiro. ¹⁶ Minti tuvaro tonavuqaa oquviro vau vaiintiva nai paipe aqukeharo vatani vau karara teqakero qantu varero uriro.

* **14:10:** *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakeru hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

¹⁷ Viva mintumanta te vaiha tavaavauraro Kotira Naavuqi-hairo *enseli* vovano vevarero vivavata nai kauquqi kara qantuaina paipera voqamakero vaihora tuate vaura.

¹⁸ Viva vevarovaro *enseli* vovanovata ihaqaa raqiki vauva, viva *ofaa* taintaqaahairo anirero *enseli* vovano paipe vaihora tuatorara noraiqaakero naveraitiro tiharo, Vataini otuntera nena paipeqohaira *uaini* tava ekaa teqa varera uruane. *Uaini* tavavano mpeqaiqama vivo, tiro.

¹⁹ Minti tuvaro *enseli* vovano vataini nai paipe aqukeharo *uaini* tava naaquntaqaahairo tegakero varero Kotiva nora rahiti keharo tatiaina tanuraqi vuru aqukora. Vi tanuva vaireva, Kotira arara voqamakero itaarira tanuva vauvaro ²⁰ viraqi aqukovaro *uaini* tava vira rahiti kero tati vaura. Vi tanuva nora vatuka aaqaini vauvaro viraqihairo tatito namariva naarevano otu viharo huvura namarivano vaiinti vaata ekaa nampiqama kero qiataqai qoqaa vaintemakero, otu viharo nai niaraini 300 *kilomita* muntu taiqora.

15

Ekaanaini vaiinti nahenti qoraiqama nimitare i haikarara tura

¹ Te Ionika vaiha naaruvaini tavaavauraro nora haika aahuva haika vovano govarama viro vaumanta te vira tave, kauqu runkinkiriha variavaunara. *Enseli* 7navu mini vaiha vaiinti nahenti qoraiqama nimitaaina haikara 7navu tuate vaura. Vi haikara *enseli* vinavuka vaiinti nahenti ekaara nimivaro Kotiva vaiinti nahentiara arara itaarirava taiqa vuanaro.

² Vinavuka vi haikara tuate vaumanta te tavaavauraro *karaasi* varuva namarivano vauvaro viraqi voqi voqi iha ite vaumanta vaiinti nahenti airitahaa qaakau aantau aatara koka *karaasi* namari auvahianta vaura. Vika qaakau aantauvata, vira maraqurahaavata, vi haikarara iriha *nampaa* autu qara ntuvatoravata, aatara koka oru mini vaiha, nai kauquqi Kotiva nai nimu *kitaara* voqaara tuateha vaura.

³ Vika mini vaiha Kotira kaiqa vaiinti Mosira ihivata, Sipisipi Naati ihivata, tivaqi viha mintima ti:

Noravauvo, are ekaa kempuka vataavave. Ai kaiqavano nora kaiqa vaimantara ti, tenavu vira taveha kauqu runkinkiri i vauro. Are ekaa naato vatanaaka Avuhainaavama variarao. Ai kaiqa okaravano vaireva, avuqavu okara quqaa okaraqaima vaivo.

⁴ Noravauvo, tavave kia ai aatu getaraitiro varianarove? Ekaama ai aatu geteha vaivarave. Tavave ai autu kia tuahera kaanarove? Ekaama ai autu tuahera kevarave.

Ariqi kia qora okaravanovata vairaitiro, koqe okaravanoqai vaivo. Are avuqavuqaa kera vare variana

kaiqava qoqaa vairara ti, ekaa naato vatanaaka ai kaiqa taveha, vika oru ai avuqaa vaiha, ai quahama amiteha ai autu tuahera kevarave, tura.

⁵ Vika minti tivake ihi tiva taiqa komanta te tavaavauraro naaruvaini Kotira Naavu qentivano qantua vivaro Kotira turuaravano qoqaa vaura.

⁶ Mintumanta *enseli* 7navu vaiinti nahenti qoraiqama nimitare u haikara, qora haika 7navu tuatoka, vinavuka Kotira Naavuqihai vevarora. Vinavuka utavaaqavano vaireva, takuqi vau utavaaqava vauvaro vinavuka mimiraini *kori* oriqohai aututo hoqukara ruvutova vaura.

⁷ Mintima vauvaro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo vovano tanu 7navu varakero *enseli* 7navu nimura. Tanu vinavura *kori* oriqohai aututova 7navu vauvaro vi naavuraqi ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva Kotiva arara ite vaiva mpiqaviro vaura.

⁸ Tanu vinavura *enseli* vika nimuvaro Kotira mpeqa okaravano takuqi vauraqaahairo muravano oru viharo Kotira Naavuqi mpiqa vura. *Enseli* 7navu vaiinti nahenti qoraiqama nimitare u haikara raurukeva qaqi vaurara tiro, vovano vi naavuraqi oriqetaarirava kia ho vaura.

16

Tanu 7navuara tura

¹ Mintumanta te iriavauraro Kotira Naavuqihairo uvavano noraiqaakero naveraitiharo *enseli* 7navuara mintima tiro: Kotira arara ite vai tanura 7navu, nenavu vare muntu vatani rauru kaate, tura.

² Minti tuvaro avuni vau *enseliva* nai tanu varero muntu vatani rauru kora. Rauru komanta vaiinti nahenti qaakau aantau vira qara vare vira maraQurahaa quahama amiteha tinavu variqave ti vauka, vika vauvaro vika vaataqaa qora numuaravano govarama viro ite vaura.

³ Mintuvaro *enseli nampa* 2 vano muntu nai tanu nora namariqaa rauru kovaro qutuvu vaiintira naare voqaa nora namarivano naare namariqama vumanta viraqi ekaa qaqi vau haikauka gutu vura.

⁴ Mintuvaro *enseli nampa* 3 vano taatika namariqaavata ruvu namariqaavata muntu nai tanu rauru kovaro vi namarivavata naareqama vura.

⁵ Mintumanta te iriavauraro ekaa namariqaa raqiki vau *enseliva* Kotirara tiharo,

Ariqi kia qora okaravanovata vairaitiro, koqe okaravanoqai vaivo. Are qaqi variqira vi variaravave. Haaru vata are qaqi variqira vi vauravave. Are vaiinti nahenti ko

tiva taiqakera, are avuqavuqama kera vi haikaraqohaira vika ruqutihara nái koqaa nimi variarao.

⁶ Vika ai vaiinti nahentivata, ai uva qoqaiqamake vau vaiintikavata, arukovaro vika naarevano nteharo taiqa vurave. Vira kaara are vika nái ruqutihara naare nimi-aramanta vika namakaarara, te huvigorave turo, tiro.

⁷ *Enseli* viva Kotirara minti tumanta te iriavauraro *ofaa* taintaqihairo uva vovano tiharo,

Noravauvo, are ekaa kempuka vataava vaiharama, are avuqavuqama kera quqaiqama kera ko ti variaravama variarao, tiro.

⁸ Minti tuvaro *enseli nampa* 4 vano vuru nai tanu kuari avuqaa rauru kovaro Kotiva kuari vira kempukaiqama kovaro kuarivano voqamakero iteharo vatani vau vaiinti nahentika tatoqake vaura.

⁹ Kuarivano vaiinti nahenti tatoqe vaumanta vika tiha, Oho, Kotiva vaaquqama vuarire. Vivama *enseli* vika nitite vaimanta vika nái tanu rauruke variavaro qora haika, vo haika vo haikavano qovaraiqi vaivo, tivakeha vika nái qora kaiqa varora qaqirake Kotira autu tuahera kaataara vaumanta kia mintura.

¹⁰ Vika mintuvaro *enseli nampa* 5 vano nai tanu muntu qaakau aantauvano avuhainaa taintaqaa oquviro vuraqaa rauru tovaro qaakau aantauvano raqiki vau vataraqaa konkira aruqiro vi vaura. Konkira aruqiro vi vaumanta vaiinti nahenti voqamake antura ri vaiha nái maaqiri nkage vaura.

¹¹ Mintiaqi viha vika nái antura ri vaura kaaravata, nái numuara itora kaaravata, Kotirara vaaquqama vuarire tivakeha, vika kia nái qora kaiqa vare vaura qaqira karaiti, qaqiqai vi kaiqara varaqi vi vaura.

¹² Vika mintuvaro *enseli nampa* 6 vano nai tanu taatika namari, Iufaretisi Namariqaa rauru kovaro vi namariva aaharauqama viro avuhainaa vaiintinavu kuari avu urinai-hainauka aara qerama nimitora.

¹³ Mintumanta te tavaavauramanta vaana taaramonavu eqavoka voqaara *dragoni* noqihairovata, qaakau aantau noqihairovata, una paropeti vaiinti noqihairovata, qovaravami vaura.

¹⁴ Vi vaanauka Sataanira vaanavavu nora kaiqa vare vauka qovaramavi, oru ekaa naato vatani avuhainaa vaiinti vaukara tiha, Varaiqenavu ruvaaqumavi Kotira vataake iqoka raquare, tura. «Te Ionika taira taveha naantiara qovaraiqiaina haikara tavaavaunara.»

Kotiva ekaa kempuka vataiva ko tiaina entava aumanto vaira vaana taaramo vinavuka ekaa vatani vaika avuhainaa

vaiinti vika náí iqoka vaiinti vataake ruvaaquumavi Kotira vataake iqoka raqireka autivarave.

¹⁵ [Karaitiva nai orurantero tuvuaína entarara mintima tiro:] Ho iriate, te muara vaiinti aanantamake evaara tuvir-erave. Vaiintivano kia vaitaraitiro, avu viti viri iharo nai utavaaqaqaa koqema kero raqiki vairava, viva quaheharo varianarove. Vi vaiintiva vi entaraqaa vaiinti nahenti nivuqaa kia toka niraítiro, kiama kaurira haikavata varaa-narove, tura.

¹⁶ Te tavaavauramanta vaana taaramonavu oru uqi-takanta, Hiparu uvaqihai *Amagedonive* tu vataraqaa, mini oru vaiha, ekaa avuhainaa vaiintinavu ruvaaquumake iqoka raqireka auti vaura.

¹⁷ Mintuvaro *enseli nampa 7* ekaara vitihainaava nai tanu viri kanta rauru kovaro Kotira Naavuqi avuhainaa tain-taqihairo uvavano noraiqaakero tiharo, Ho taiqama vivo, ¹⁸ tuvaro viraqaahairo aaquakaavano vatete uti vauvaro naaruvavanovata vatete karara karara ti vauvaro vatura-vanovata nai noraiqaakero uti vaura. Maa vatara autuko entaraqaahai vaiinti nahenti variqi viha kia minti vaturava qovaraiqura tavorave. Vi entara vaturavano utiharo nai anoma kero qoraiqama kero uti vaurarama turo.

¹⁹ Vaturavano utiharo nora vatuka taaramonavuqaa nkahi kovaro ekaa naato vataini nora vatuka, vo vatuka vo vatuka vauva raputamavi vehiqama vura.

Mintiaqi vuvaro Kotiva kia Babironi vatukaravata tauru karaitiro, viva voqamakero arara itovaro vi vatukarara tiharo, Arevata ti arara ite vaina *uainira* naane, tivakero vi vatukaravata vehi autukora.

²⁰ Mintuvaro ekaa namari avutaqi inaara vatanavu vauka *tuqaakamavi/uqaaramavi* kia vauvaro, ekaa aiqinavata *tuqaakamavi/uqaaramavi* kia vaura.

²¹ Mintuvaro naaruvaihairo *taaru/kaampura* vira maara-vano 50 kilo vauva nti vaiharo vaiintiqaa hiqinti hiqinti i vaura. Minti vaumanta vika Kotirara qora uva tiva amite tiha, Oho, viva voqamakero tinavu ruqutiharo qoraiqama timite vaivo. Viva vaaquqama vuarire, ti vaura.

17

Hampi qaramaairo ni vau nahentirara tura

¹ Mintuvaro *enseli 7navu* tanu 7navu tuatokaqihairo vo-vano te variavaunanaini anirero tiriara tiharo, Aniraqe te hampi qaramaairo ni vai nahentira ruqutuaina okarara ai umiqaare. Vi nahentiva nora taatika namari vo namari vo namariqaa oquviharó vairave.

² Ekaa naato vataini variaka avuhainaa vaiintinavu, vika vi nahentira vataake hampi ni variarave. Vi nahentiva hampi nuvaqiro viharo nai *uaini* ekaa vataini varia vaiinti nahentika nimimanta vikavata vi namarira neha vueraiqama vi variarave, tiro.

³ Minti tuvaro Kotira MaraQuravano kempukaiqaakero ti vataakero vauvaro *enseli* viva ti tivita varero qumina vataini vuru komanta te mini vaiha tavaavauraro nahenti vovano qaakau aantau vo vira tauvaqaaqaa oquviro vaura. Vi aantauva, naare aantauvano vauvaro viraqaata vaaqu autu, vo autu vo autu qara ntuva tovaro vaura. Vi aantauva vaireva, qiata 7navu vauvaro vira *komu* kauqurutanta vaura.

⁴ Qaakau aantauvano mintima kero vauvaro nahenti viva naare tavunavata ihiga (*blu*) tavunavata nonkutero vaiharo nora monu aguto orira, *korive* vo ori vo orive, viraqohairo nai vaata *vahehema/vaataiqama* tero vaiharo nai kauquqi *kori* origohai aututo *kaapura* tuatero vaura. Vi *kaapuraqi* nai hampi qaramaqi ni vauraqihairo qora haika, vo haika vo haikavano mpiqa viro vaura.

⁵ *Kaapu* vira tuatovaro vira tiriqaa autu vo, qara ntuva tovaro vaura. Vi autura okaravano kukeqatova mintimama vairo:

Maa Babironi nora vatukave.
Ekaa hampi qaramaqi ni variakave,
ekaa qora okara auti variakave,
vika variavaro maa nahentiva
vika novama vaivo.

⁶ Vi uvava mintima vaumanta te tavaavauraro vi nahentiva airi vaiinti nahenti naare nama kerora tiro, viva vueraiqaaviro vaura. Kotira vaiinti nahenti naareve, Ihura uva iriqi vi vaura kaara aruko vaiinti nahentika naareve, vi naarera vi naarera vi nahentiva nama kero vueraiqaaviro vaura.

Vi nahentiva vaumanta te vira taveha, voqamake kauqu runkinkiri i variavauraro ⁷ *enseli* viva tiriara tiharo, Nanti-harae vi nahentirara nena kauqu runkinkiri i variarao? Are iri vairaqe te vi nahentira okara kukeqa taaravata, nahenti viva vi aantaura tauvaqaaqaa oquviro vaira, vira qiata 7navu-vata, *pomu* 10navuvata vai aantaura vira okaravata, ai tiva amiare.

⁸ Are tavaana aantauva, viva haaru qaqi variqiro vi vaurave. Vate viva kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara viva nora *Ruvuqihairo/Mpumpiqihairo* ururero nai vehiqama vuainanaini vuanarove. Qaakau aantau viva qovarama viramanta vataini vaika hininavu vi aantaura taveha nai kauqu runkinkiri i vaivarave.

Haaru kia maa vatara autukero vato entara Kotiva vaiinti nahenti hininavuara vika tinta vaiinti nahenti vaiha ekaa

enta qaqi variqi vuata tivakero, vika autu vuku voqi qara ntuva tora. Vaiinti nahentika vika nutuvano kia vi vuku-raqi vaika, vikama qaakau aantau vira taveha, nái kauqu runkinkiri i vaivarave. Vi aantauva haaru variqiro vurave. Maa entara viva kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara viva qaiqaa qovarama viramanta vi vaiinti nahentika virara nai kauqu runkinkiri i vaivarave.

⁹ Koqe avu aato vataava vivaqaima maa uvara okarara ho irianarove. Qaakau aantau qiata 7navu okara vaireva, aiqina 7navu vaivaro nahenti viva aiqina vinavuraqaa oquviro vairave. Qaakau aantau qiata 7navu okara vovata vaireva, avuhainaa vaiinti 7navu variarave.

¹⁰ Vi vaiintinavuka 7navuqihai vokuka 5navu arukovaro vohaiqavano kia qutu viraitiro qaqi vaivaro, vovano qovaraiqiarirava qaqima vaivo. Naantiara viva qovarama viro inaraiqaiqai vaiharo raqikiqiro vuanarove.

¹¹ Qaakau aantau viva haaru qaqi variqiro vi vaurave. Vate kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara vivama avuhainaa vaiinti *nampa* 8 gama vuanarove. Viva avuhainaa vaiinti 7navu vohaa ankuvanoma varianarove. Viva qaiqaa qovarama viro nai vehiqama vuainanaini vuanarove.

¹² *Okepa*/ *Komu* 10navu tavaana okarava vaireva, avuhainaa vaiinti 10navu variarave. Maa entara vi vaiintinavuka kia noraiqamavi vo vata vo vataqaa raqikiqi viraiti, qaqi variarave. Naantiara vinavuka noraiqamavi vohaa kuari avuaraqai qaakau aantau vataake raqikiqi viyarave.

¹³ Avuhainaa vaiinti 10 vinavuka variqi viha, vohaa avu aatoqaa irikeha, qaakau aantau vira kahaqireka iha nái kempuka vira amivarave.

¹⁴ Vinavuka Sipisipi Naati hampata iqoka raqivarave. Sipisipi Naati viva Noravano vaiharo ekaa nora vaiintiqaave, ekaa avuhainaa vaiintiqaave, raqiki vaivara tiro, viva vinavuka kempuka taiqa keharo naatara kaanarove. Vi entara Sipisipi Naati viva iqoka raquqi vi vairamanta viva naarama kero kaama tai vaiinti nahentika, virara kempukaiqaake iriqi vi vaika, vikavata vira kahaqama amiteha vinavuka naatara kevarave, tiro.

¹⁵ *Enseli* viva tiriara minti tivakero qaiqaa tiharo, Hampi qaramaqiro ni vai nahentiva oquviro vai namarira, taatika namari vo namari vo namari okara vaireva, ekaa naato vatanaaka, eqarave konkirave, vo uva vo uva ti variakave, variarave.

¹⁶ Qaakau aantauvata *pomu* 10navuvata tavaarauka, vika vaiha hampi qaramaqiro ni vai nahentirara voqamake iri goraiqama amitevarave. Vika vira navutaiqama amiteha

vira vehiqamake vira qaqi kaivaro tokama varianarove. Vika vira vehiqama amiteha vira vaata mati namake, ihaqohai vira tatoqa aqukevarave.

¹⁷ Kotiva vikara tinta hantuqavano vaina kaiqara varaate tiro, vika qaqi kairamanta vohaa avu aatoqaa irikeha vika nai kempuka qaakau aantau vira vuru amivaro viva raqikiqiro viraro Kotira uvavano vivauma varianarove.

¹⁸ Vi nahentira tavaana okarava vaireva, viva vatuka noravanoma vaivo. Vi vatukava ekaa naato vatanaaka avuhainaa vaiintiqaa raqikiqi vi vai vatukavama vaivo, tiro.

18

Babironi vatukavano vehiqama vuainarara tura

¹ Te vi haikara vi haikara tave, qaiqaa tavaavauraro *enseli* vovano naaruvaihairo tuvi vauvaro vira noraiqama kero kempuka amuvaro viva vahehemato haikava voqamakero takuqiharo ekaa vata maata ataamake vaura.

² Viva noraiqaakero naveraitiharo, Vi vatukava vehiqama vivo. Babironi vatuka nora vatukavano vehiqama vivo. Vate vi vatukaraqi vaananavuqai variqi vi variamanta qora uvirivanovata vi vatukaraqi variqi vi variavo.

³ Haaru vi vatukava nai *uaini* ekaa naato vatanaaka nimumanta vika vira hampata hampi qaramaqi ni vaurave. Ekaa naato avuhainaa vaiinti vikavata vira vataake hampi qaramaqi ni vaurave. Vi vatukava hampi qaramaqi ni vau okararaqaahai, monu kaiqa vare vauka, airi monu vare vaurave, tiro.

⁴ *Enseli* viva minti tumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uva vovano mintima tiro:

Ti vaiinti nahentitaario, vi vatukaraqihai qaquirake aniate. Ne vira vataake vaiha qora kaiqa varevorave. Ne vi vatukaraqi vaiqe hauri te vira ruqutiha nivata ruqutuarorave.

⁵ Vi vatukara qora kaiqavano uritara kero virikanta oru mpiqa vivaro Kotiva vira qora kaiqa kia tauru karaitiro, qaqiqai iritaivo.

⁶ Vi vatukava ni qoraiqama nimitaintemake, nevata nai vira qoraiqama amitaate. Viva vohaa tataa ni nimirara iriha ne vira nai taara tataama amiate. Viva qora namari qerama kero ni nimirara irihama, ne vira nai qora namari voqavatama amiate.

⁷ Viva nai autu viriniqamake vairave, viva nariara quahero koge haika vaheheqiaina haikara vatairave, virara irihama, ne vira autu vatainiqaake aihavira haika voqavata vira amiate. Viva nariara tiharo, Tema avuhainaa

nahentivano vauro. Kiama te tentoqa nahenti vauro. Maaravano kia tiqaa vairaqe iqi ratararave, ti vairave.

⁸ Vi nahentiva minti ti vairara tiro, vohaa entaqaa qora haika, vo haika vo haikavano viraqaa qovaraiqianarove.

Aihavuaina haikavave, muntuka qoraiqiaina haikavave, karara nararaiqiariravave, vi haikava vi haikava vi nahentiraqaa qovaraiqiraro ihavano vira tatoqa aqukaanarove. Viraqaata uva vataarirava vaireva, viva Noravano Kotiva kempukavano vaivo.

⁹ Ekaa naato vatanaaka avuhainaa vaiinti vi nahentira vataake hampi qaramaqi ni vaiha qora kaiqa vare vaika, vika vaiha tavaivaro vi vatukava iha ite vaiharo mura oru vi vaira tavehama iqi ratevarave.

¹⁰ Vika niara kanta vaiha vi nahentiva voqamakero ahavira haika varaainara taveha qeteha vaivarave. Vika tiha,

Oho, oho, Babironi vatuka maavao, Are nora vatuka kempuka vatukavano variararo vate vohaa kuari avuara ai vehiqama kaivara taiqa vuarao, tivarave.

¹¹ Maa vataraqaa monu kaiqa vare vaika ike mpo tivaqi viha tiha, Oho, vi vatukaraqihairo kia voqavanovata tinavu airaira qaiqaavata koqaamake varevarave tivakeha virara iqi ratevarave, tivarave.

¹² Vika airairavano vaireva, *kori* orive, *silvaa* orive, koqe ori vo ori vo orive, kauvukaarive, koqe tavuna vo tavuna vo tavunave, naare tavunave, ihiqa (*blu*) tavunave, koqe untavi katarirave, *elefani* aaraiqohai autute haikarave, koqe katariqohai autute haikarave, *baraasi* orive, *aini* orive, eqarorive, vi orira vi oriraqohai autute haikarave, ¹³ karaqaa aatake ne haikarave, iha quaraivaro koqe unta iaina haikarave, koqe untavi haikara vo haika vo haikave, *uainive*, *orivi* vahaverave, *uiti* aurvata hantavatave, purumakauve, sipisipive, *ohivata* iqoka *kaarivatave*, kaiqa vaiinti varareka monu aqukeha ntite vairave, ekaa vi haikara vi haikara vi vatukava kia qaiqaavata koqaa iva varianarove.

¹⁴ Monu kaiqa vareka vi vatukarara maantima tivara: Oho, ai muntukavano vai airairara are kia qaiqaavata vi haikara varenarave. Are vaheheqi variana haikavave, are airi airairara vataara haikavavata taiqavivo. Kiama qaiqaavata qovaraiqianarove, tivarave.

¹⁵ Vi entara vi vatukaraqai vaiha vo airaira vo airaira nimiha nora monu vare vai vaiintika, vika niaraini vaiha vi vatukara qoraiqama kaainara taveha, voqamake qeteha iqi ratevarave. Vi entara vika qutuvi vaiintirara iqi ratentemake iqi ratevarave.

¹⁶ Vika mintima tivarave:

Oho, oho, nora vatukavauvo, are koqe utavaaqa naare utavaaqaave, ihiqa (*blu*) utavaaqaave, nonkutaararo are vaheheqi variانا haikava *kori orive*, vo orive, kauvukaarive, takuqi vaivara variararo ¹⁷ ai vohaa kuari avuara ruquti-haroma ekaa vi haikara vi haikara raumpirima kaivo, tivarave.

Sipiqa raqiki vaikavata, ekaa *sipi*qi ni vaikavata, ekaa *sipi*qi kaiqa vare vaikavata, vika niara kanta vaiha ¹⁸ tavaivaro vi vatukava iha iteharo mura oru vi vaira mura vira tavehama tiha, Maa vatukava nai nora vatukavano vajvaro kia vo vatukavano vira aatara kaarirava vajvaro vehiqama vivo, tivarave.

¹⁹ Minti tivake vika nai qiataga hanta aqute iqi rateha tiha,

Tenavu vi vatukarara mpo ike, tiva amitauro. Vi vatukava airi airaira varaqiro vi vaumanta vo *sipi* vo *sipi* qokavara vira airaira vara vuru keha nora monu viraqihai vare vaurave.

Vi vatukava nora vatuka vajvaro vate vohaa kuari avuara vira ruqutu taiqa kaivaro vehiqama vivo, tivarave, tiro.

²⁰ «Naaruvaihairo uvavano tiriara vi uvara vi uvara naantiara qovaraiqainara tiva timi taiqakero vo uvavata mintima tiro:»

Vi vatukava vehiqama viro taiqa virara ne naaruvaini vaika quaheha variate.

Kotira vaiinti nahentivata, Ihuva noraiqamakai vaiintikavata, Kotira paropeti vaiintivata, ne ekaa quaheha variate.

Vi vatukava ni qoraiqama nimite vaira kaara Kotiva nai vira koqaa amivo, tiro.

²¹ Uvavano naaruvaihairo minti tumanta *enseli* noravano nai ori nora utu varero nora namariqi vara vaavi aqukero tiharo,

Maantima kero Kotiva Babironi vatuka kempukaiqama kero aqu kairamanta vira kia qaiqaavata tavevarave.

²² Babironi vatukavauvo, ihi tiha *kitaa* ruquti vairavata, *aanumaara/noma* vuaqe vairavata, ariqihai kia vi uvara qaiqaavata irivarave.

Kaiqa vaiinti vo kaiqa vo kaiqa okara tave vaika kiama qaiqaavata ariqi kaiqa varevarave.

Nora orihaavano *uti* auru rakaviharo uva ti vainara, vi uvaravata kia ariqihai qaiqaa irivarave.

²³ Ova qumpike vataivaro itaainara kia ariqihai qaiqaa tavevarave.

Naata vaati nai vare nai vare i vai uvara, kia ariqihai qaiqaavata irivarave.

Ariqihai monu kaiqa vare vau vaiintikara, vataini variaka vikara nora vaiintima variavo ti vaurave.

Are hepi kaiqave, qantoka kaiqave, quaha kaiqave vareharama ekaa vataini variaka unaqarama kehara qora aaraqaa ntita vare vi varianarave.

²⁴ Kotiva tavaivaro nai vaiinti nahentive, nai paropetinauvuve, ekaa naato vataini variakave, vika arukaa naareva ariqi vairara tiro, Kotiva ai Babironi vatuka vehiqama kaivo, tiro.

Babironi vatukavano taiqa vuainarara naaruvaini noraiqamake quahevara

19

¹ *Enseli* noravano minti tumanta te iriavauramanta naaruvaini vau vaiinti nahentika airitahaa naveraitiha,

Kaiqenavu tinavu Variqa autu tuahera kaare.

Viva tinavu kuvantukero tivitaiva vaivaro vira mpeqa okaravano takuqi vaivaro vira kempukavanovata uritara kero vairave.

² Viva ko tiharo avuqavuqama kero, quqaiqama kero ko ti vaivave.

Babironi vatuka nora vatukavano hampi qaramaairo ni vai nahentira voqaara vaaqu kaiqa vare vaumanta ekaa naato vatanaaka vira hampata hampi nuvaqi vi vaiha qoraigama vi vaura kaara Kotiva vi vatukaraqaa uva vatehara vira ruqutu kaivo.

Vi vatukava Kotira kaiqa vaiinti airitahaa arukora kaara Kotiva vi vatukara nai koqaa amiharo vira ruqutu kairave, ti.

³ Vika minti tivake qaiqaa naveraitiha,

Kaiqe tenavu Kotira autu tuahera kaare.

Vi vatukaraqai iha ite vairaro vira muravano kia taiqa viraitiro, ekaa entama virini oru vuanarove, tura.

⁴ Vika vi uvara minti tumanta nora vaiinti 24navuvata, gaqi variqi vi vauka 4navuvata, vika vatakanta hiqirivi vauvaro Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaumanta vika vira quahama amiteha tiha,

Quqaave. Kaiqe tenavuvata Kotira autu tuahera kaare, ti.

⁵ Vika minti tuvaro Kotira avuhainaa taintaqihairo uva vovano mintima tiro:

Ne Kotira kaiqa vara amite varia vaiinti nahentikave, ne Kotira aatu qete varia vaiinti nahentika nora vaiintive inaara vaiintive, ne ekaa Kotira autu tuahera kaate, tiro.

Sipisipi Naativano nahenti varairamanta nora kara nerara tura

⁶ Uvavano minti tumanta te vaiha iri variavauraro airi vaiinti nahenti uki vaiha uva tuntmakeve, nora namarivano aintaakaqaahairo aquvi aquviharo uva tuntema kerove, naaruvavano karara karara tuntema kerove, uva vovano tiharo,

Kaiqe tenavu Kotira autu tuahera kaare.

Tinavu Variqa noravano ekaa kempuka vataava, viva ekaa haikaqaa raqiki vairave.

⁷ Kaiqe tenavu vira autu noraiqama keha quaheha variqi vuare.

Sipisipi Naativano nahenti varaarira entava aniraivaro vira varaarira nahentiva qerama tero vaivo.

⁸ Vi nahentira koqe utavaaqa, hanta utavaaqa takuqi vaira, nonkutero variarire tiro, vira amirave, tiro.

Vi nahentiva vaireva, ekaa Kotira vaiinti nahentima variarave., Koqe utavaaqa, hanta utavaaqa okara vaireva, Kotira vaiinti nahenti koqe kaiqa vare variavama vairo.

⁹ Vi uvava minti tuvaro *enseli* viva tiriara tiharo, Maa uvara qara ntuva taane: Sipisipi Naativano nahenti varaaina ovataraqaa naarama taarirauka, vi vaiinti nahentika quahehama vaivarave, tivakero viva vo uvavata tiharo, Vi uvara Kotira uva, quqaa uvama vaivo, tiro.

¹⁰ *Enseli* viva minti tumanta te vira aiqutaraini hiqirivi vaiha, vira quahama amiteha vira autu tuahera kaare tiavauraro viva aqao tiro, Kia mintiane. Te ai kena kaiqa vaiinti vaiha, te aivata ai qata vakaukavata aanante Ihura uva tiva nimiqi vi vauraukama vauro. Are Kotiraraqai ti Variqave tivakehara vira quahama amitaane.

Haaru Kotira Maraquravano paropeti vaiintinavu kahaqama nimite vaumanta vika Kotira uva tiva qoqaiqamake vaurave. Vira voqaantema kero, Kotira Maraquravano tinavuvata kahaqama timite vaimanta tenavu Ihura uva tiva nimiqi vi vaunarave, tiro.

Hanta ohi tauvaqaqaa oquvi variainarara tura

¹¹ *Enseli* viva minti tumanta te vaiha tavaavauraro naaruvavano qantuara viro vauvaro hanta *ohivano* qovarama viro vaura. Vira tauvaqaqaa vaiinti vovano vauvaro virara Kotirara Kempukaiqama Kero Iri Vai Vaiintirave, Quqaa Vaiintive, ti vaura. Vi vaiintiva avuqavuqama keharo *ko* tivakeharo iqoka raquqiro vuarirava vaura.

¹² Vi vaiintiva vauvaro vira avuvano iha voqaara ite vauvaro vira qiataqaa avuhainaara tovaqa, airitahaa vaura. Vi vaiintiraqaa autu vo qara ntuva tova vauvaro naiqai vi autura okara kankoma kero irura.

¹³ Vi vaiintiva naareqi quntamato tavunara nonkutova vauvaro vira autuvano vaireva, Kotira Uvave, tura.

14 Viva vi vaumanta naaruvaihai iqoka raqi vauka ekaa vikavata vira avataqi viha nai hanta *ohi* tauvaqaaqaa oquvi vaiha koqe utavaaqa, hanta utavaaqa, takuqi vau utavaaqaara nonkutoka vaura.

15 Vi vaiintira noqihairo iqoka paibe vaihova vihiviro vauvaro vi paiperaqohairo ekaa naato vatanaaka ntaihama kero naatara kaarirava vaura. Vi vaiintiva *aini* kauruqohairo vikaqaa raqikiqiro vuanaro. Viva vikaqaa raqikiqiro viharo *uaini* tava tanu noraqi rahitikero tatinantema kero, Kotiva ekaa kempuka vataiva arara itaaina vaiinti nahentika ruqutuqiro vuairavama vaura.

16 Vukai tavuna nai avuntaraini nonkutoraqaa uva vo qara nutva tova mintima tiro:

Ekaa avuhainaa vaiinti vika Avuhainaarave.

Ekaa nora vaiinti vika Nora Vaiintive, tiro.

17 Ho te tavaavauraro *enseli* vovano kuari avuqaa himpitero vaiharo noraiqaakero uva tiharo ekaa ata vare vi ani vau uvirika naarero tiharo, Kotiva nora ovata naainanaini ne ani ruvaaqumavi vaiha mati naate.

18 Avuhainakave, iqoka vaiintiqaa raqiki variakave, nora vaiinti vonavuve, *ohivata* vika tauvaqaaqaa oquvi variakave, ekaa naato vatanaakave, rumpataa vaiintikave, qaqi varia vaiinti nahentikave, autu vataa vaiinti nahentive, qumina vaiinti nahentive, ne ekaa vika vika vaatave mative ani naate, tiro.

19 *Enseli* viva minti tumanta te tavaavauramanta qaakau aantau vivavata, avuhainaa vaiintinavu vataini variakavata, vika iqoka vaiintivata, vika avitumavi vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha, *ohi* tauvaqaaqaa oquvi vau vaiintiravata, vira iqoka vaiintinavu vatamake raqireka auti vaura.

20 Iqoka raquqi vi vauvaro *ohi* tauvaqaaqaa oquvi vau vaiintiva vika naatarakero, qaakau aantau viravata, una paropeti vaiinti viravata rumpatora. Una paropeti vaiinti viva tota qaakau aantau vira kahaqiharo aahuva kaiqa, nora kaiqa vare vaura. Vaiinti nahenti qaakau aantau qara varoka vira maraqurahaara ti variqave tivakeha, vika una paropeti vaiinti vira kaiqa taveha virara quqaama viva Kotira uva ti vaivave tura. Una paropeti vaiintivata qaakau aantauvata kia vitanta arukaraitiro, *salfa* * orivano nora iha ite vauraqi qaqi vitanta aqukora.

21 Vitanta nora iha itoraqi aqukero *ohi* tauvaqaaqaa oquviro vau vaiintiva iqoka raquqiro viharo nai noqihairo vihivu paiperaqohairo, vitanta iqoka vaiinti ekaa aru

* 19:20: *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakero aiqintuna hunkavi vaira.

taïqa komanta ekaa uviri ani vika vaata mati ne vauvaro anomakero auha mpiqora.

20

Sataanira 1,000 ihia rumpa taainarara tura

¹ Mintumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* voyano naaru-vaihairo nora *Ruvu/Mpumpi* qenti qantuaraaina kira nai kauquqi tuata varero *seni* maara ntoravata tuata varero tuvuntero ² *dragoni* vira ravaaqavu kora.

Vi *dragoni*va haaru vau memaruva vaura. Viva Sataaniva Kotira navutaava vauvaro vira ravaaqavuke rumpa taariraro 1,000 ihia karapuhiqui variarire tivakero *seniqohairo* vira rumpa tora.

³ Vira rumpa kero nora *Ruvuqi/Mpumpiqi* vara vaavi aqukero, kia qaiqaavata vevarero naato vatanaaka una uva tiva nimiarire tiro, vi qentira tintatero *roki* arutero *roki* viraqaa iva taatautora.

Naantiara Sataanira rumpa tairaro viva 1,000 ihia karapuhiqui variqiro viro vuru taïqa kaaina entaraqahairo Sataanirara viva vo entanavuara qaqini vevarero nuarire tiro, vira kuvantu kaanaro.

⁴ Te tavaavauraro avuhainaa taintanavu, vo tainta vo taintavano vaumanta viraqaata noraiqamavu vaiintinavuka oquvi vaura. Vi vaiintinavuka *ko* tiate tiro, noraiqama koka vaumanta te vika taveha vaiinti nahenti maraqura airtahaavata tavaavaunara. Vi vaiinti nahentika vataini vau entara Ihura uva tiva nimi vaura kaara vika aunta teqa aqukora.

Vi vaiinti nahentika qaakau aantavata vira maraqura-haavata kia quahama nimitaraiti, nai tiriqaavata nai kauquqaavata kia vira qara varora. Vi vaiinti nahentika qaiqaa qaqi himpi vaiha Karaitira vataake maa vataraqaa 1,000 ihia variqi viha raqikiqi vi vaura.

⁵ (Vi vaiinti nahentika naane qaiqaa qaqi himpi variqi vikama vaivara. Hini vaiinti nahenti qutu vika kia vika hampata qaqi himpiraiti, vaivaro 1,000 ihi aitaraira vira naantiara vikavata qaiqaa qaqi himpivara.)

⁶ Kotiva vika avuniqama kero qaiqaa qaqi vara himpima kaika, vika quaheha vaivaro Kotiva vika kogemama nimitaanaro. Vika ho vaivaro qutira haikavano kia ho qaiqaa vika ravaaqavu kaanarove. Vika Karaitira vataake 1,000 ihia raqikiqi viha Kotiravata Karaitiravata vitanta kaiqa vara nimitaqi vivara.

Sataanira ekaara aatara kaainarara tura

⁷ Naantiara Sataaniva 1,000 ihira rumpateva variqiro viro vuru taiqa kairamanta vira kuvantu kaivaro ⁸ viva qaiqaa vevarero vaiharo oru naato vatanaaka una uva tiva nimi vaira vika vira una uvara quqaavema tivara. Vi entara vatani vaika hininavu Goku vatanaaka vaimanta hininavu Magoku vatanaaka vaivara. Vika Sataanira uvara quqaa uvave tivaro Sataaniva iqoka raqireva iharo vi vatanaaka ruvaaquma kaira vika nora namari auvahini vai nuqara voqara airi vaiintima vaivara.

⁹ Te tavaavauramanta vi vatanaaka Kotira vaiinti nahenti hampata iqoka raqireka auti vaiha ekaa vatani kapa variqi viha oru Kotira vaiinti nahenti vaunaini ututumate, Kotira muntuka vau vatukaravata ututumate vaura. Vika mintimate vauvaro naaruvaihairo ihavano tuvuntero vika ekaa tatoqa aqukora.

¹⁰ Vika tatoqa kovaro Sataaniva vika unaqaraiqama kova vauvaro viravata raraukero *salfa* orivano nora iha ite vauraqi vara vaavi aqukora. Tota qaakau aantauvata una paropetivata aqukoraqi viraqi Sataaniravata aqukora. Naantiara vinavuka vi ihava ite vainaraqi variqi viha aati-tairaqaavata entaqivata ekaa enta antura ruvaqi vivara.

Ekaara entaqaa ko tiainarara tura

¹¹ Te tairakaa tavaavauraro avuhainaa tainta, hanta tainta nora vo vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura. Viva vi taintaraqaa oquviro vauvaro naaruvavanovata vatanovata vira avuqaa kia ho vairarave, tivake ruqemake vinuvaro kia vovanovata vitanta qaiqaa tavora.

¹² Mintumanta te tavaavauramanta vaiinti nahenti qutuvuka nora autu vataukave, inaara autu vataukave, vi taintara avuqaa himpite vauvaro taintaqaa oquviro vauva vo vuku vo vuku rairatero vaiharo vuku vo, viraqima ekaa enta qaqi variqi vi vaiinti nahentika autu vau vukura, rairatero *ko* tivaqiro vi vaura.

Qutu vuka vatani qaqi vau entara vo kaiqa vo kaiqa vare vau uvara vi vukuraqi vi vukuraqi qara ntuva tova vauvaro taintaqaa oquviro vauva vukuqi qara ntuvato uvarara iriharo *ko* tivaqiro vi vaura.

¹³ Viva *ko* tivaqiro vi vaumanta nora namariqi raqutuvu vaiinti nahentika namariqihai qovaramavi oru vi taintara avuqaa vaumanta, qutu vuaka vaunaihaivata vaiinti nahenti qovaramavi oru vi taintara avuqaa vauvaro taintaqaa oquviro vauva vika nai qaqi vau entara vare vau kaiqarara iriharo *ko* tivaqiro vi vaura.

¹⁴ Viva *ko* tivaqiro viro vuru taiqa kero viraqaahairo qutira okaravata, qutira vatukavata, nora iha itoraqi vitanta vara vaavi aqukora. (Nora iha ite vai vatukava

vaireva, kia qaiqaavata qaqi himpi vairaiti, ekaara qutuvi vai vatukavama vairo.)

¹⁵ Avuhainaa taintaqaa oquviro vauva vaiharo ekaa enta qaqi variqi vi vaiinti nahentika nutu qara ntuvato vukuraqi tavovaro tau vaiinti nahentikae vika nutuvano kia vi vukuraqi vauvaro viva vika nora iha itoraqi vara vaavi aqukora.

Qaraaka naaruvavata qaraaka vatavata qovarama vuainarara tura

21

¹ Mintumanta te tairakaa tavaavau-raro qaraaka naaruvavanovata qaraaka vatavanovata vaura. Haarua naaruvavata haarua vatavata tuqaakama vuvaro nora namari-vanovata tuqaakama vuvaro kia vaura.

² Mintumanta te tavaavauraro Kotiva vainaihairo naaruvaihairo koqe vatuka, kia viraqi qora haikavanovata vau vatukava, qaraaka Ieruharemi vatukavano tuvi vaura. Nahentivano qorainti varareva iharo nai vaata ruqitero qerama taintema kero, vi vatukava tuvi vaumanta ³ te iriavauraro avuhainaa taintaqihairo uvavano mintima tiro: Maa entaragaahairo Kotiva vaiinti nahenti hampata variqi vuanarove. Viva vika hampata variqi vi vaira vika vira vaiinti nahenti vaivarave. Kotiva naivano vika hampata variqi vi vaira vika virara tinavu Variqavema tivarave.

⁴ Viva vika avuqihairo auquru nunka nimitaira vaivarave. Haarua okaravano taiqa virara ti, vika kia qaiqaavata qutiraiti, kia iqi rataraiti, kia muntuka qoraiqira vairaiti, kia aihavira haika vararaiti, kogemake variqi vivarave, tiro.

⁵ Uvavano minti tuvaro avuhainaa taintaqaa oquviro vauva tiharo, Te vate ekaa haika qaraakaiqama karerave, tivakero tiriara tiharo, Maa uvava quqaa uva vaivaro vovano homa virara kempukaiqama kero iriqiro vuainarara tira, are vi uvara qara ntuva taane, tiro.

⁶ Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Ho te vi kaiqara taiqama kauro. Tema hoqare avuni variavauraukama vauro. Tema naantiara ekaanainiyata variariraukama vauro. Vaiinti vovano namari naataa irera, te ruvu namari qaqi variqi vi vaina namarira vira amihama kia koqaavata naariraiti, qaqi amiariraro nero viva qaqi variqi vuanarove.

⁷ Vaiintivano qora kaiqa vataakero iqoka raquqiro viharo ho aatara kairava, vivama te iaina haikara ho varaanarove. Te vira Variqavano variariraro viva ti maaque ti raavurae varianarove.

⁸ Vo vaiinti nahenti ti aatu qeteha ti aara qaqira kekave, kia tiriara quqaave ti vaikave, vaaqu kaiqa vare vaikave, vo

vaiinti arukekave, hampi qaramaqi ni vaikave, uhi kaiqave hepi kaiqave vare vaikave, qumina una haikara ti variqave tivakeha quahama nimite vaikave, ekaa una uva ti vaikave, ekaa vi kaiqara vi kaiqara vare vaika *salfa* orivano nora iha ite vainaraqi vivarave. Vika mini otu vaiha, Oho, ekaarama gutu vuro tivarave, tiro.

Qaraaka Ieruharemi vatukara tura

⁹ Mintuvaro *enseli* 7navu vaiinti nahenti ekaara qo-raiqama nimitare u haikara tanu 7navu mpiqake tuatokaqi-hairo vovano te unanaini anirero tiriara tiharo, Aniqe te Sipisipi Naativano varaaina nahentira ai umiqaarirara tavaane, tiro.

¹⁰ Minti tuvaro Kotira Maraqravano ti vataakero vau-manta te variavauraro *enseli* viva ti tivita varero nora aiqina vo nai veraini vuraqaa vuru kero, ti humiqomanta te tavaavauraro Kotira vatuka Ieruharemi vatukavano Kotiva vainaihairo naaruvaihairo tuvi vaura.

¹¹ Vi vatukava tuvi vauvaro Kotira mpeqa okaravano vi vatukaraqihairo takuqi vauvaro tuvi vaura. Vi vatukava ataa i vaiva vaireva, nora monu aquko orira *iasipaa* orive tura voqaara takuqiharo *karaasi* hini mantaraihairo hini-vata ho tavera voqaara vaura.

¹² Vi vatukara hohaavano vaireva, uritara kero vukai vauvaro, viraqi genti 12navuvata vaura. *Enseli* 12navu ekaa vi qentiraqaa raqiki vauvaro vi qentiraqaa Isareri anku 12navu autu gara ntuva tora.

¹³ Hohaa ariqaini taaramo genti vauvaro kaavaini taaramo genti vauvaro hini hini vehaini taaramo genti vaura. ¹⁴ Nora ori 12navu varake ataini vuqike vi hohaara aututora. Vi orinavuraqaa Sipisipi Naativano noraiqamako vaiintinavuka 12navu nutu gara ntuva tova vaura.

¹⁵ Mintuvaro ti uva tiva timu *enseliva* avatamake tave kairiqara *kori* oriqohai aututora nai kauquqi tuatero vi vatukaravata, vi qentiravata, vi hohaaravata, avatama kero tavareva auti vaura.

¹⁶ Vi vatukara kaataranavu vaireva, vohaa vaura. Mintima vauvaro *enseli* viva vi vatukara avatama kero tavovaro hini mantaraini 2,200 *kilomita* vauvaro hini mantarainivata vohaa qaramake vaura. Vi vatukara virini miani avatama kero tavovaro vivavata vohaa qarama kero 2,200 *kilomita* vaura.

¹⁷ Mintuvaro *enseli* viva hohaa vira vaata avatama kero tavovaro 144 *mita* vaura. Vaiintivano avatama kero tavain-tema kero, *enseli* vivavata vi vatukara avatama kero tavora.

¹⁸ Hohaa vira *iasipaa* oriqohairo autukero vatero, vatuka vira *kori* oriqohairo autukero vatova *karaasi* voqaara takuqiharo vaura.

¹⁹ Mintuvaro hohaa ataini vuqito orira, nora monu aquko orira, vo *kalaa* vo *kalaa* vai orira vahehema tovaro vaura.

Avuni vuqito oriva, *iasipaa* ori vauvaro vira naantiara vuqitova *sapaia* ori vauvaro hini orinavu vuqitova vaireva:

eqarori voqaara *ageti* orive,

katari mare ori *emeraali* orive,

²⁰ naarevata hantavata vau orira *sadonikisi* orive,

naare ori *koniliani* orive,

yelo ori *karisolaiti* orive,

vuhanaa ori *berili* orive,

yelo ori *topaasi* orive,

blu grin ori *karisoparesi* orive,

orens ori *haiasini* orive,

naare ori *ametisi* orive vaura.

²¹ Ori 12navu mintima vauvaro genti 12navu kinaa vuhaariqohai aututova vaura. Kia inaara kinaa airinavu vara kero autiraitiro, nora kinaa vaira vohaiqa vohaiqa varakero viraqohairo ekaa genti 12navu autukora. Vi vatukaraqi vau aarava vaireva, *kori* ori varake ntavato aarava vauvaro viraqi *karaasi* voqaara vevantovata taveva ho vaura.

²² Mintumanta te tavaavauraro vi vatukaraqi Kotira Naavuvanovata kia vaura.

Noravano Kotiva ekaa kempuka vataiva vivavata, Sipisipi Naativanovata, vitanta *naítanta* vi naavura vaura.

²³ Kotira mpeqa okaravano vi vatukaraqi takuqiharo ataa i vauvaro Sipisipi Naativanovata ova voqaara ite vauvarora tiro, qumina kuarivanovata toravanovata itevorave, tura.

²⁴ Naantiara vi vatukava ataa i vaira ekaa naato vatanaaka viraqi nivarave. Vika viraqi ni vaimanta avuhainaa vaiintinavu vataini vaika *nái* koqe airaira vareha vi vatukaraqi vuru kevarave.

²⁵ Mini enta iarirava kia variainarara tiro, vi vatukara hohaaqi qentinavu kia tintaraiti, qaqi qantua taivaro varianaro.

²⁶ Ekaa naato vatanaaka *nái* koqe haika vaterave, nai koqe airairave, vareha vuru vi vatukaraqi vatevarave.

²⁷ Qora haika vo haika vo haikavano kiama ho vi vatukaraqi oriqetaanaro. Kaurira kaiqa vare vaikave, una uva ti vaikave, vika vika kiama vi vatukaraqi ho oriqetevarave. Sipisipi Naati vukuqi ekaa enta qaqi variqi vi vai vaiinti nahentika nutu qara ntuva teka, vikaqaima vi vatukaraqi ho oriqetevarave.

22

Qaqi variqi vi namariraravata qaqi variqi vi katariraravata tura

¹ *Enseli* viva vi vatukara ti humiqero, namari vovata ti humiqomanta tavaavaunara. Vi namariva, qaqi variqi vi vai namariva koqema kero takuqiharo Kotiravata Sipisipi Naativata vitanta avuhainaa tainta vevaqihairo ²vi vatukara aara avuta vau tuvi vaura. Namari vira hini hini mantaraini katari vo, qaqi variqi vi vai katariva vaura.

Vi katariva vohaa ihia ra vo tora vo tora 12 tataa tava iraqiro vi vaura. Vira marevano ekaa naato vatanaaka koqema nimite vaira vika koqemake qaqi variqi vivara.

³ Kotiva vokikara vaaquqama vivarave ti vaika kiama vi vatukaraqi vaivara.

Vi vatukaraqi Kotiravata Sipisipi Naativata vitanta avuhainaa taintavano vairamanta, Kotira kaiqa vaiinti nahenti vika Kotirara tinavu Variqave tivakeha vira quahama amitevara.

⁴ Vika vira viri tave vaivaro Kotira autu vika tiriqaa gara ntuva teva varianaro.

⁵ Enta irava kiama mini varianaro. Noravano Kotiva, naima vika ataama nimitaqiro vuainarara tiro, kuarivanove ovavanove qumina itevorave. Kotiva vika ataama nimitaqiro vi vaira vika avuhainaa vaiinti nahenti vaiha ekaa enta raqikiqi vivara.

Ihuva orurantero tuvuainarara tura

⁶ *Enseli* viva qaiqaa tiriara tiharo, Maa uvava quqaa uva vaivaro vovano homa virara kempukaiqama kero iriqiro vuanarove. Noravano Kotiva nai Maraqrura paropeti vaiinti nimuvaro viva vika kahaqi vaumanta vika Kotira uva qoqaiqamake vaurave. Vira voqaantema kero, Kotiva inaaraiqa varikero qovaraiqiainara nai kaiqa vaiinti nahentiara ho iriate tiro, *enseli* vo atitorave, tura.

⁷ Ihuva mintima tiro: Te vaaka orurante tuvirerave, tura. Maa vukuraqi naantiara qovaraiqiaina uvara gara ntuva taunara iriqi vi vaika vaivaro Kotiva vika koqema nimitaanarove, tura.

⁸ Te Ionika tairakaa vi haikara iri, vi haikara tavaavaunarave. Viraqaahai ti humiqo *enselira* vira aiqutaraini hiqirivi vaiha, vira autu tuahera karera auti vauraro ⁹viva aqao tiro, Kia ti hutu tuaheraane. Te ai aanante Kotira kaiqa vaiintiqaima vauro. Ai qata vakaukave, paropeti vaiintinavuve, maa vukuraqi gara ntuva tena uvara iri vaiinti nahentikave, te vika aanante Kotira kaiqa vaiintiqaima vauro. Are Kotirara ti Variqave tivakehara viraqaima quahama amitaane, tiro.

¹⁰ Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Maa uvara naantiara qovaraiqiainara qoqaiqama kaurara are gara ntuva taanara

kia kukeqa taane. Ekaa vi uvara vi uvara tiva terava qovaraiqiaina entava aumantoma vaivo.

¹¹ Qora kaiqa varaaina vaiintira vira qaqi kairaro qora kaiqa voqavata varaqiro vuarire. Hampi nuaina vaiintira qaqi kairaro hampi nuaina kaiqara voqavata varaqiro vuarire.

Koqe kaiqa varaaina vaiintira qaqi kairaro koqe kaiqa voqavata varaqiro vuarire. Kotira kaiqaqai varaaina vaiintira qaqi kairaro Kotira kaiqaqai varaqiro vuarire, tura.

¹² Ihuva mintima tiro: Iriate, te vaaka orurante tuvirelave. Vi entara te vaiinti nahenti nimiaina haikara vare, vika nai vare kaiqarara iriha vira qiata vika nai koqaa vohaiqa vohaiqa nimirave.

¹³ Tema hoqare avuni variavauraukama vauro. Tema naantiara ekaanini variariraukama vauro. «Teqaima okarainivata *amutuni/turunivata* vauraukama vauro.»

¹⁴ Vaiinti nahenti nai utavaaqa koqemake hiqama teka, vika quaheha vaivarave. Ekaa enta qaqi variqi vi katari tavara vi vaiinti nahentika homa hiqi ke vareva varianarove. Vi vaiinti nahentika Kotira vatukaqi vi vai qentiana oriqeteva homa varianarove.

¹⁵ Vokika aqaini vaika, vi vatukaraqi viva kia ho varianarove. Uhi kaiqavata hepi kaiqavata vare vaikave, hampi qaramaqi ni vaikave, vaiinti aruke vaikave, una haikara ti variqave tivakeha quahama nimate vaikave, una uvavata una kaiqavata vare vaikave, vi kaiqara vi kaiqara vare vaika kiana ho Kotira vatukaqi vivarave.

¹⁶ Te Ihuka Kotira vaiinti nahenti voqi voqi variaka vi uvara iriate ti, te *enseli* vo atitauraro viva ai tiva amivara irianarave. Tema Devitira anku vohaa ankuvano vauro. Aatitare ivaro noraiqama kero ite vai Uhaira te vikave, tura.

¹⁷ Kotira Maraqravanovata Sipisipi Naati vira vaiririqama amitaavavata virara tuvuaane, ti variara. Ne maa uvara iri vaikavata Ihurara tuvuaane tiata. Tavave namari naataa ivara vairave? Ani ekaa enta qaqi variqi vi namarira kia koqaavata autiraitira, qaqi naane. (*Aisaiaa 55:1*)

Ekaara uva tura

¹⁸ Te Ionika naantiara qovaraiqiaina uvara qara ruva taunara, ne vi uvara iri variakara te kempukaiqamake niara mintima ti: Vaiinti vovano te tiva tauna uvaraqa vo uva tomaqa kaantorave. Viva mintirera, maa vukuraqi qora haikavano qovaraiqiaina haikarara tunara, Kotiva ekaa vi haikara vi haikara vi vaiintiraqaama vataanarove.

¹⁹ Naantiara qovaraiqiaina uvara qara ruva taunaraqaahairo vaiinti vovano vi uvara hini qaqini vara kaantorave.

Viva mintirera, Kotiva kiama vi vaiintirara ekaa enta qaqi variqi vi katari tavara naane tianarove. Viva kiama ti koqe vatukaqivata vuanarove, tianarove.

Te vi¹ katariravata, vi vatukararavata, maa vukuraqi tivake qara ruva taunarave.

²⁰ Vi uvara vi uvara tiva qoqaiqama kai vaiintiva, Ihuva, nai kauqu aiqigaa aqukero tiharo, Te quqaama turo. Te vaaka orurante tuvirerave, tiro.

Ihuva minti tivera te tiha, Eo, quqaave. Noravauvo, Ihuo, tuvuaane, turo.

²¹ Ne vaivaro tinavu Noravano Ihuva ni aaqurihama nimitaharo koqema nimitaqiro vuarire. Quqaave.